

- לא לזרול במעשים הקטנים - 348
- המתחליל בעבירה - אומרים לו "אל תגמור" - 349
- לא לחזור על מעשי אייולה - 350
- כשלולים מחפשים כסף - החכם מחפש מצוות - 299
- להיות שוטה ולא להיות רשע - התמודדות עם לחץ חברתי - 133
- המושגים "תורה" ו"מצוות" - 439

הציור על הרכינה נוצר ע"י נוסחה מתימטית, בעזרת התוכנה החופשית Xaos 3.5. למרות שהנוסחה פשוטה מאוד, הציור הוא בעל מורכבות אינסופית, ונitin להתעמק בו עד בילדי - כמו בספר מולי.

פרמטרי הציור :

(initstate)

(filter 'truecolor #t)

(palette 1 1185814488 0)

(formula 'mandel)

(maxiter 466)

(bailout 3)

(outcoloring 9)

(incoloring 1)

(plane 2)

(color 'red)

(view -0.9606701237 -0.1110086588 3.645196917E-06 3.645196938E-06)

- מלבי"ם נגד מרידות - 242
- לא לחייב שהשלטון יפתרו לנו את הבעיות - 243
- לא לקבל תרומות מרשיינים - 244
- לפני שעושים פעולה צודקת - לחשוב אם רשעים עלולים לנצל אותה לרעה - 245
- השלטון צריך להשיקו בחינוך - 277
- לא לבצע שליחויות של רשע - 111
- לא להיות תלויים בחומר גלם ועובדים מבחוץ - 37
- מנהיג צריך להיזהר שלא להביע הסכמה שבשתיקה עם דברי שקר - 164

שמחה - 40

- שמחה משפרת את הבריאות - 40
- שמחה משפרת את המראה החיצוני - 41
- ילדים *חכמים* זה שמחה - 42
- שמחה על-ידי ראייה ושמייה - 43
- שמחה על-ידי דיבורים מיותרים - 44
- שמחה על-ידי שתיה - 45
- שמחה על-ידי איוולת - 46
- שמחה שUMBOSSET רק על צוחקים עלולה לפגוע בבריאות ולגרום צער - 47
- אי אפשר לדעת מראש מה יגרום שמחה לאחרים - 48
- מרמה בלב חורשי רע, וליעצץ שלום שמחה - 165
- שמחה במקום דאגה - 52
- שמחה פנימית עוזרת לצאת מהמחסור - 315
- שמחת ההורים - אמצעי בחינוך הילדים - 127

שמחה לאיך - 145

- לא להפגין שמחה תוך כדי המשפט - 145
- לשמו על התוצאות החביבות של הניצחון - 146
- לשמו יותר כשרשע מעניש את עצמו - 147
- לצא את מעצמו ולהרגיש את הזולת - 148
- שחוק ולעג כאמצעי ענישה - 149
- התקווה האבודה - 150

תורה ומצוות - 337

- התורה והמצווה מאירות את הדרך - 337
- לעשות סייגנים - 338
- אסור ללווג לרשות גם כשעושים מצווה - 339
- האם מותר ליהנות ממעשה רע של אדם אחר? - 340
- לא לגזולמצוות - 341
- פיתויים - מכשול או חזמנות - 342
- לקחת את המצווה לבב - 343
- המכקל את הוריו מפסיד את מצוותיו - 344
- לימוד תורה לעומת תפילה - 345
- לימוד תורה לעומתמצוות אחרות - 346
- מצוות בין אדם לחברו לעומת קרבנות - 347

- ענישה פלילית מותאמת אישית - 257
- שירות לאומי לרמאים - 258
- לשלם לצדיקים מעיזבו של עבריינים - 259
- העברת הדיוונים בתביעות לעירו של הצדיק - 260
- להטיל מסים על רשעים במקום על צדיקים - 261
- לא לחת לעושי עולה להרוויח - 262
- לתת את הארץ לישראלים, לגרש רשעים ובוגדים - 263
- לשמור על פרטיות של ישראלים, לפרסם פושעים - 264
- לא לתמוך ברוצחים - 265
- לתת לרשע להעניש את עצמו - 266
- לחייב עושקי דלים לשלם ריבית - 308
- ללווג לכיסילים - 149

שלום ובטחון - 267

- להילחם בפשיעה המאורגנת - 267
- להגן על חפims מפשע ולשבור רשעים - 268
- תגי RFID והמאג'ר הביומטרי - 269
- تحت השכלה לחיילים - 270
- הכנות למלחמה - 271
- לא לנקא "ב'הצלחות" של הטורטיסטים - 272
- האם מותר להתרגורות ברשעים - 273
- חשיבות הגבול הבינלאומי - 274
- לא להאמין לאויב שמדובר בחן מלאכותי - 275
- שלום בעזרת ה' - 276

שלטון ומנהיגות - 222

- חכמה יורדת גם לשער - 222
- שני תפקידיו של השלטון - משפט וחסד - 223
- נחמה מתנהג כמלך כדי לעשות חסד - 224
- מלוכה משולבת ברוח ה' - 225
- עצות למי שרוצה להיכנס לפוליטיקה בלי להתקלקל - 226
- מזוע השולטן מתחלף אבל המידניות לא משתנה? - 227
- האם ראוי לבחור מנהיג בעל ניסיון צבאי עשיר? - 228
- הכבוד משחית - 229
- איך לבקש בקשות מפוליטיקאים - 230
- לא קל לנחל מדינה - 231
- הקירבה לשולטן היא רק אשליה - 232
- להקים ממשלה קטנה וחכמה - 233
- נגד משרות מיותרות - 234
- הדעות הנכונות צרכות להתאמץ יותר כדי להשפייע - 235
- השלטון צריך לדאוג שלציבור יהיה אוכל - 236
- מدد להצלחת השלטון - ריבוי טבעי - 237
- מנהיג נבון מבילג על בזיזנות - 238
- המהag בערנות - עצור להתרענות - 239
- זהירות מפני מהפכה קומוניסטית - 240
- השלטון המרושע יפיר את עצמו - 241

- להיות מודע להשגחה התמידית של ה' - 320
- ספר הכל לה' - 321
- לזרע בשם ה' - 322
- קשר עם ה' באמצעות כישרונות מולדדים - 323
- קשר עם ה' באמצעות הטלת גורל - 324
- קשר עם ה' באמצעות התבונה - 325
- קשר עם ה' באמצעות ביטול התבונה - 326
- מצוא את עצת ה' בתוך הלב - 327
- מה אנשים נוהגים לברך בשקט - 328
- ה' משחק בתורה - 329
- בטחון בה' - רק بما שה' הבטיח - 169
- בקשות מה' לעומת בקשות מלך בשר ודם - 230
- החושים הם מעשה ידי ה' - 79
- יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר, אוילים בו - 281
- כשהשופט לא לוקח שוחד, ה' שומר עליו מטעות - 248
- עזרה לעניים = כבוד לה' - 306

רגשות נוספים - 49

- אהבה - 49
- שנאה - 50
- פחד - 51
- דאגה - 52
- בז' - 53
- קיטורים - 54
- נקמנות - 55
- קנאה - 56
- דיסוננס קוגניטיבי - 57
- ייסורי אנטי-מצפון - 58
- תאווה לטוב - 59
- תאווה לרע - 60
- שיקוף אופי ורגשות - 61
- אהבה והבלגה - 121
- איפוק - 228
- גאות - 331
- הרפיה - 16
- יראה - 281
- כאבי בטן - 14
- כעס - 103
- עיניים - שער לנפש - 141
- רגשות שליליים חוסמים את המוח - 282
- שמחה חיובית - 40
- שמחה לאיד - 145
- לנוטש לפני שהרגשות מתפרצים והופכים למריבה - 213

שכר ועונש - 256

- להזדהות עם צערו של העני - 148
- تحت גם דגים, לא רק חוכות - 45
- סיוע משפטי לעניים - 246
- עשר ועוני עלולים לגרום לשואה וכזב - 108
- על פת לחם יפשע גבר - 254

עושר - 294

- שונא מתחנות יחיה - 294
- לברך את הי' על כל הישג - 295
- לא כל מי שהתעשר הוא חכם - 296
- למה אנשים שמתעשרים שוכחים את מה שהבטיחו כשהיו עניים - 297
- טוב מעט בצדקה, מרוב תבותאות ללא משפט - 298
- מצוות - ההשקעה הטובה ביותר ביזטר - 299
- שם טוב - השקעה טובה יותר ממתקות יקרות - 300
- חכמה - השקעה טובה יותר ממתקות יקרות - 301
- שיתוף פעולה מונע מחסור - 302
- להתכוון לנפילה כלכלית - 303
- ללמד את הילדים איך להתעשר - 304
- אהובי עשיר רבים - 310
- הון יוסיף רעים רבים - 139
- המלצות למשקיעים באפק הزاולוגי - 28
- השפעות שליליות של העושר על האישיות - 108
- התעשרות מהירה - סכנה גדולה - 90
- חשיבות המפגש בין עשירים לעניים - 143
- טוב רשות הולך בתומו, מעיקש דרכיהם והוא עשיר - 138
- יש מתעשר ואין כל - 98
- מה שבא בקלות - הולך בקלות - 100
- עובוד בעבודה בזוויה, ואל תרעב ללחם - 38
- שאיפה לעושר עלולה להביא לשיעבוד - 34

עצמות כלכלית - 33

- הלוואה = שיעבוד כלכלי - 33
- לא לתת לאחרים לעבוד בשביילך - 34
- ערבות = שיעבוד העתיד הכלכלי - 35
- איך לא לחותם ערבות - 36
- שימוש בכוח עבודה וחומר גלם מקומיים - 37
- עצמות כלכלית חשובה יותר מכבוד - 38
- גם כשבודים אצל אחרים, יש לשמור את העסק העצמאי - 39
- נמלים - האם יש להן עצמות כלכלית? - 286
- ערבות - איך להינצל? - 171

קשר עם ה' - 318

- להתנער ממשי רשות לפני שיוצרים קשר עם ה' - 318
- קשר עם ה' - תנאי הכרחי לאחדות - 319

סדרי עדיפויות

- עדיף להשקיע באהבה בין הסועדים, מאשר באיכות הסעודה - 49
- עדיף להשקיע ביחסים ורעות בין המקריבים, מאשר בגודל הבית ובכמויות הקרבנות - 211
- עדיף להשיג מעט כסף ולעשות מעט צדקה, מאשר להשיג הרבה כסף לצורכי צדקה תוך פגיעה במשפט - 298
- עדיף ללמד תורה לרבים מאשר לקיים מצוות פרטיות; עדיף לקיים מצוות מאשר למדוד תורה בלבד - 346
- עדיף להיות עני עם עניים מלהתעשר עם גאים - 311
- מצוות בין אדם לחברו עדיפות על קרבנות - 347
- עדיף לא להבטיח, מאשר להבטיח ולא לקיים - 167
- עדיף להשיקע בחכמה ובינה מבכסף וזחב - 301
- עדיף להשיקע בצדירות מוניטין מאשר בצדירות רכוש - 300
- עדיף שרשעים יפסיקו להיות רשעים, מאשר שיביאו זבחים - 318
- תורה לעומת תפילה - 345
- טוב א-מ-ב - 405
- פלס = מאזנים, مثل לאיזון ולשקילת עדיפויות - 424

סודות - 173

- אסור לשמר בסוד תוכניות שלולות לפגוע באחרים - 173
- מותר לשמר סודות אישיים, אסור לשקר - 174
- מותר להסתיר חוסר-ידע - 175
- רצוי לשמר בסוד מעשים טובים - 176
- הסתרת חטאיהם מן העבר - 177
- איך לבחור שותפי סוד - 178
- סודות צבאיים - 179
- שמירת "סודות צבאיים" במלחמה היבר - 180
- הסתרת מעשי ה' וגילוי מעשי המלכים - 230

עוני - 305

- האחריות לבניית העוני - 305
- עזרה לעניים = כבוד לה' - 306
- עוני מעודד גזל - 307
- חייב עושקי דלים לשלם ריבית - 308
- גם אם אי אפשר לעוזר - חייבים להקשיב - 309
- לא לצלול במקרים עניים - 310
- עדיף להיות עני עם עניים מלהתעשר עם גאים - 311
- אסור לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה - 312
- לאכול לפני שיווצאים לקניות או לראיון עבודה - 313
- לא זוקקים? העבירו לנזקים - 314
- שמחה פנימית עוזרת לצאת מהמחשבור - 315
- تحتם מבט טוב בעניים - 316
- האם זה טוב להיות עני? - 317
- דור שהתרחק מסורת הוריו אוכל את העניים - 125
- חשיבות המפגש בין עשירים לעניים - 143
- טוב רשות הולך בתומו, מעיקש דרכיים והוא עשיר - 138
- יש מתrossoש והוון רב - 98

- פلس = מאזנים, משל לאיזון ולשקילת עדיפות - 424

ניסיונו ומשפחה - 112

- בין שתי תרבויות - אבחן התשוקה - 112
- החכמה אוהבת את מי שאוהב אותה - 113
- לפני שמתאהבים - עדיף לברר - 114
- לא לפחות מבת-זוג חכמה - 115
- להיזהר מבן/בת זוג שאוהבת לריב - 116
- לא להסתנוור מיופי חיצוני - 117
- לבנות משפחה בחכמה ולא רק ברגש - 118
- נישואין של שעבודם הם מרים ממוות - 119
- לחפש מתחת לפנס - 120
- שיקוי האהבה - הבלגה - 121
- לא יותר על אשת חיל - 122
- הגוזמה בקרירה מסכנת את המשפחה - 123
- تحت רק חיזוקים חיוביים - 124
- חטאי הדור מתחלים מזלול בדור ההורים - 125
- מורה טוב מחזק את הקשר של התלמיד למסורת הוריו - 126
- חינוך על-ידי הזדהות - 127
- לודא שהילדים לא מתחברים עם חברים רעים - 128
- איך לזכות גם להורים וגם לנכדים - 129
- איך לחנק את הילדים כך שיהיו צדיקים - 63
- אשת חיל מפרנסת את בעלה ומאפשרת לו להיות שופט - 255
- המקלל את הוריו מפסיד את מצוותיו - 344
- ילדים *חכמים* זה שמחה - 42
- לתורה לחופה ולמעשים טובים - 400
- זנות - בית בלי משפחה - 391

סבלנות בדיבור - 67

- סבלנות - לא להגיד דברים רעים - 67
- סבלנות - לא להגיד דברים שטחיים - 68
- סבלנות - לא להגיד דברים מיותרים - 69
- להתפלל לה' שייתן לנו מילימ - 70
- להגיד כל דבר בעיתוי הנכוון - 71
- تحت לצד השני להוציא את כל מחשבותיו השגויות - 72
- לבדוק את ההשלכות של הדברים על נפש השומע - 73
- שלוש סיבות טובות לשток - 74
- לדבר רק אחרי שעושים - 75
- לקבל תהילה מזרים - 76
- איך להתייחס לאיש שמדבר מהר - 77
- סבלנות - לא להאריך מדי - 194
- שלמה אמר 3000 משלים אבל כתוב רק 915 - 7

- מתי צריך להתעורר בריב של אחרים? - 220
- לא להתעורר במריבות בין כלבים - 221
- איפוק - שתי דרגות - 103
- אשת מריבות - נזקים ודרכי התמודדות - 116
- באפס עצים תכבה אש, ובאין נרגן ישtopic מדוון - 54
- לא להדיחק מריבות כשאהבה גדולה - 50
- מריבות גורמות לכאבי בטן - 14
- פיוּס ע"י מרמה - דרכו של אחרן - 165
- שליטה בкус חשובה יותר מגבורה צבאית - 228
- איש/אשת מדוון/מדינים = איש/אשה שתמיד מוצאת סיבה לריב - 353
- מעוז לתום דרך ה', ומחייבת לפועלו אוון - 268
- נרגן = האשים את הזולות בכוננה רעה - 371

משפט וצדקה - 246

- تحت סיוע משפטי לעניים - 246
- לעזר לאנשים שמתкосים להתבטא במשפט - 247
- כשהשופט לא לוקח שוחד, ה' שומר עליו מטעות - 248
- להיזהר משוחך סמי - 249
- לפחק על השופטים ברמות הנמוכות - 250
- להסיק מסקנות מכל העובדות - 251
- לחקר בעלי הגבלת זמן - 252
- לבחון את אישיותו של העד מחוץ לבית המשפט - 253
- גם אנשים טובים עלולים לפשוע מתוך רעב - 254
- שופט טוב צריך אישชา חרוצה - 255
- עסקות פשרה לפני שיודעים מה פסק הדין - 213
- עד בליעל ילץ משפט, וכי רשיים יבלעו אוון - 154

מתינות, הדרגה ואיזון - 100

- הדרגה בצבירת רכוש - 100
- הדרגה בלימוד ומחקר - 101
- הדרגה בשינויים חברתיים - 102
- הדרגה ברישון הкус - 103
- הדרגה במצוות בין אדם לחברו - 104
- הדרגה בעבודת ה' - 105
- איזון כעיקרונו כללי - שביב הזהב - 106
- איזון במחשבה, דבר ומעשה - 107
- איזון בין עשר לעוני - 108
- איזון בסדר היום - 109
- איזון בין חסד לאחרים ולעצמם - 110
- איזון בין ציונות לבין סירוב - 111
- איזון בין דיבור מוגזם לשתקה מוגזמת - 156
- איזון במידת הזיהירות - 99
- איזון בצריכת דעתך - 396
- הדרגה בעליה לשליטון - 240
- הדרגה ברישון הנקודות - 217
- עניינים שבהם צריך ללכת "עד הסוף" - 438

מחמות ו ביקורת - 190

- לא לגעור למי שمبין רמזים - 190
- להוכיח אחרי שנותנים דוגמה אישית - 191
- להוכיח באופן שמייפה את השומע - 192
- יהוא הנביא מיישם עצה זו בתוכחתו למלך יהודה - 193
- להוכיח בקיצור - 194
- למתח ביקורת אבל לא להיות ביקורת - 195
- מותר לפתוי למתח ביקורת על חכמים - 196
- אסור לזלול בדברי ביקורת ולהתעלם מהם - 197
- רצוי גם לאחוב את הביקורת ואת המבקרים - 198
- איך למדתי על בשרי את חשיבות הביקורת - 199
- להיזהר כשמקבלים מחמות - 200
- להיזהר כشنותנים מחמות - 201
- האם מותר להגיד דברים טובים על אנשים רעים? - 202
- לא לסלוח לרשעים ולא לכבד רשעים - 203
- לא להשתחווות לרשעים - 204
- לא לשבח את הרשעים גם אחרי מוותם - 205
- ביקורת בשמחה - 127
- עדיף לקבל ביקורת מלחיאות באשליות - 114
- הוכחה = תוכחה = מתייחסות ביקורת על-ידי בירור המציאותות - 399
- חנף = המנסה למצוא חן על-ידי ייפוי המציאותות - 361
- מוסר = מתייחסות ביקורת על-ידי ייסורים וצרות - 412

מקדש וקרבות

- זבח רשיים תועבת ה', ותפילת ישרים רצונו - 318
- טוב פת חרבה ושלווה בה, מבית מלא זבח ריב - 211
- עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח - 347
- שמן וקטורת ישmach לב - 44

מריבה ופיגוס - 206

- מריבות פוגעות במנת-המשכל הקבוצתי - 206
- מריבה נולדת מסחיטה של רגש הensus - 207
- מריבה עם עיריה פנימית - ייחוס כוונות שליליות לזרות - 208
- מריבה עם עיריה חיצונית - אדם שמתפרק מקומו של מריבות - 209
- שאיפות חומריות מוגזמות גורמות למריבות - 210
- שאיפות רוחניות מוגזמות גורמות למריבות - 211
- סגירות חברתיות גורמת למריבות - 212
- לנוטש לפני שמתחללים לריב - 213
- פיגוס ע"י הבעת הסכמה חלקית - מענה רק - 214
- פיגוס ע"י חכמה - פרט נובל לשולם - 215
- פיגוס ע"י גורל - מפעל הפיס - 216
- פיגוס ע"י נתינה השורפת את הגאה - 217
- המנצח הוא האומר את המילה הלפני-אחרונה - 218
- דרישת קדם לעובדה בגישור - 219

חשבון נפש והפקת לCHIPIM - 330

- חשבון נפש - הפקת לCHIPIM מצרות ואסונות - 330
- לחפש בלב (גואה) - 331
- לחפש באוזניים (מידה כנגד מידת) - 332
- לחפש בגוף - 333
- לבדוק אם התכנון היה שטхи - 334
- להסיק מסקנות מכישלונות ביצועו, ולא מטעויות בתכנון - 335
- לנצל את היסורים כדי ללמידה (יסורים של אהבה) - 336
- הדרך משובשת - הבחירה בידך - 22

ידידות, רעות - 130

- לשמר על קשרים עם מכרים - 130
- להשייע בקשרים עם השכנים - 131
- להתרחק ממכרים המנסים לפתח לחטא - 132
- לפרק את עלול הלחץ החברתי - 133
- לבקר חברים רק כזו חשוב להם - 134
- לזכור את הדברים הטובים שעשו לנו - 135
- למסור דרישת שלום - 136
- אהבה טהורה היא אהבה שמעצימה - 137
- לא לבחור חברים לפי מצבכלכלי - 138
- עשירים - היוזרו לחבריו הכספי - 139
- חברי המן - חברי הכספי - 140
- לפניו שמקבלים מתנה - להסתכל בעיניו של הנוטן - 141
- לעוזד ידידים לטפח את כשרונותיהם - 142
- פגישה בין מעמדות - 143
- להתייחס יפה גם לבהמות - 144
- לא לזלزل במכרים ענויים - 310
- לדבר דבריהם מיותרים כדי לשמה את החברים - 44
- לודא שהילדים לא מתחברים עם חברים רעים - 128
- שיתוף פעולה מונע מחסור - 302

לשון הרע - 151

- לשון מושלתה - 151
- מאבק בהסתה - 152
- לא להגיד דברי שבח על חשבון אחרים - 153
- לא להגיד דברי גנאי בצחוק ובדרך אגב - 154
- לא לשמו דברי גנאי וגם לא להקשיב - 155
- לא להגיד דברי גנאי וגם לא לשקר - 156
- לפניו שופטים יש לשמע את הצד השני - 157
- קריצת-עין עלולה לגרום נזק כמו לשון הרע - 53

חינוך והוראה - 277

- משרד החינוך - חובת המנהיגים ללמידה - 277
- חינוך פעיל - לऋת ולא רק לקבל - 278
- חינוך בזמן מוגבל - 279
- חינוך מבוגרים - לעודד למידה גם אחרי התואר - 280
- חינוך רגשי - להתחילה את הלימודים ביראת ה' - 281
- חינוך שלילי - רגשות שליליים חוסמים את המוח - 282
- חינוך עני רחוב - 283
- חינוך עממי - לדבר כך שיכלו להבין בלי להתעמק - 284
- אמצעי המasha חיובי ושלילי - 285
- טיפול שניתי - תיקון המידות על ידי התבוננות בטבע - 286
- בדיחות חינוכיות - 287
- ענישה חינוכית מותאמת אישית - 288
- להעלות את משכורות המורים - 289
- לשפר את התנאים החומריים בבתי הספר - 290
- איך לחנק כסיל - לא להפוך אותו לדבש כלול - 291
- איך לחנק כסילים להתגבר על תאונות - 292
- איך לחנק תלמידים שאוהבים לישון - 293
- הוראה חשובה יותר מכל מצווה אחרת - 346
- חינוך גופני - לשמר על כושר מגיל צעיר - 10
- לחזק את הקשר של התלמיד עם מסורת הוריו - 126

חריצות - 18

- להתרחק מבטלים - 18
- בתקופות של שפע - לאgor - 19
- בתקופות של מחסור - ללמידה מڪצע - 20
- למצוא עבודה ואחר-כך לקנות דירה - 21
- הדרךמושבשת - הבחירה ביזדך - 22
- את פני מבין חכמה, ועיני כסיל בקצת הארץ - 23
- אשת חיל - חריצות בעלי תירותים - 24
- חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם - 25
- לא להסתיר את כושר העבודה - 26
- מנויות לעובדים המוכשרים - 27
- לבדוק את תיק ההשעות באופן אישי - 28
- האם לחת צדקה למי שאינו עוזר לעצמו? - 29
- לטועם את השוק - 30
- סיורים אישיים - לפני שעות העבודה - 31
- לא למהר בשש משכבות רעות - 32
- עצמות לעומת זהירות - 99
- שומר מצוה - שומר נפשו, בזזה דרכיו - ימות - 348
- דוגמה חוביית ודוגמה שלילית - 285
- חרוץ = חרוץ במעשו; היוצא מביתו לעבוד - 363
- עצל = חסר רצון לעבוד ולהשקיע לטובת עצמו - 375

- התיימיד ביחסים חברתיים - 65
- עוצר התאניה' - 66
- אץ = חסר סבלנות - 354
- תמים = שלם ללא פגש, בוגפו או באישיותו או ביחסיו עם הזולת - 385

התמכרוויות

- הרשעים מכוירים בדרך הרוע וההכשה - 293
- התמכרוויות לאישה מפתחה - 96
- התמכרוויות למחשבות נקם - 55

ויכוחים - 181

- מתי להשתמש בשכל ומתי להשתמש באמצעים אחרים - 181
- מתי לענות ומתי "להיכנע" - 182
- לא להשתמש במקרים "דזוקרים" - 183
- לא להשתמש במקרים "צולעים" - 184
- לחסום את הפורים לביטוי לעג וזול - 185
- ללמידה מאביגיל - 186
- לזהות את "נקודות המשען" של הצד השני - 187
- שינויים מהירים בטון הדיבור - 188
- הפגנת בטחון עצמי מופרז - 189
- לא להשתמש בשקר נגד שקר - 159
- לחכות לפני שדברים - 67

זהירות - 86

- ללמידה מטעויות של פתויים - 86
- ללמידה מאזהרות של חכמים - 87
- ללמידה מתחबלות של נוכלים - 88
- להיזהר מגברים מסווגנים - נוכלים המבטיחים כסף קל - 89
- לשים את עצמך במקום הקרבן - 90
- להיזהר מביטויי אהבה מוגזמים - 91
- לזהות גברים מסווגנים לפי שפת הגוף - 92
- להיזהר מנשים מסווגות - סופרות מושחתות - 93
- להיזהר מפיתויים - 7 עズות - 94
- איך היוצר משתמש במצבות כדי לפתחות - 95
- להיזהר מהתמכרוויות - 96
- לחשוב על האחרית - 97
- להיזהר משקרים על עשר ועל עוני - 98
- למרות שיש פיתויים ברוחוב, לא צריך להסתגר בבית - 99
- ערמה = כישרונו להטעות ולהיזהר מהתעוויות - 376
- פטי = משתכנע בקלות - 377

- להתעמק בשיפוט הזולות - לשפטו בצדך ולא ברגש - 83
- חשוב לבד ואחר-כך לבקש עצה - 84
- במה לא כדאי להתעמק - 85
- אדם החושב שמעשו כשרים איןנו רשע - 60
- ה' לא מסתכל על הזרה החיצונית של המעשה, אלא על הכוונה שמאחוריו - 320
- חכם ירא וסר מרע, וכסיל מתעורר ובוטח - 87
- כשתיכננו שטחי מוביל בדרך שגوية, אין טעם לחפש את הסיבה הרוחנית לכך - 334
- להתעמק במידעת ה' - 325
- להתעמק ביראות ה' - 281
- להתעמק גם במשל וגם בנמשל - 6
- חשוב על האחרית - 97
- ללמידה גם מטעויות של אחרים - 86
- לפני שעושים פעולה צדקה - לבדוק אם רשעים עלולים לנצל אותה לרעה - 245
- אויל = שטхи - 352

הקבילות בספרים אחרים במקרא

- אביגיל - שכל טוב, נבל הכרמלי - בוגד - 186
- אברהם - מטהלך בתומו צדיק - 63
- אלישע מורה למלך ישראל לתת לחם ומים לשונאיו - 217
- בקשת המלך - כמטר בקצר - 229
- געל ובן-הגד - שיכורים וכסלילים - 183
- דוד מנצח את גלית - מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב - 322
- המרגלים - איש תהפוכות ישלח מודון; בני ישראל - נרגן מפריד אלף - 208
- הסוסים שקנה שלמה - סוס מוכן ליום מלחמה - 271
- יצחק והפלשתינים - ברצות ה' דרכיו איש, גם אויביו ישלים עמו - 276
- ער ואונן - גם מתרפה במלאתו אח הוא בעל משחית - 18
- פרעה - פן אשבע וכחשתני ואמרתי מי ה' - 34
- פרעה, שאול, אבשלום, נבוכדנאצר - פלאי מים לב מלך ביד ה' - 227
- ציבא - עבד משכיל, מפיבושת - בן מביש - 27
- שאול - איש תבונות ייחריש - 238
- אברהם - הולך בתום ילק בטח - 264
- אדם וחווה, דור הפלגה, המן - לפני שבר יגבה לב איש - 331
- אויביו של נחמייה - בשפטיו יינכר שונא ובקבו ישית מרמה - 275
- גדוען לעומת יפתח - טוב ארץ אפיקים מגיבור, ומושל ברוחו מלוד עיר - 228
- האנשים שנמלטו מישמעאל בן נתניה - כופר נפש איש עושרו - 98
- הכאה על הסלע לעומות דברו אל הסלע - תחת גערה מבין מהכות כסיל מאה - 190
- משה מתעורר במריבות של אחרים - 220
- נבול תיבול - אם נבלת בהתנסא - 239
- שליחי אחזיה בן אחאב - מלך רשות לפול ברע, וציר אמוןיהם מרפא - 111
- אחיאי יוסף - איוולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו (מדרש) - 334
- דוד לעומת אחשורוש - כל ערום יעשה בדעת, וכסיל יפרק איוולת (מדרש) - 82

התמدة ועקביות - 62

- להתميد בצדך - 62
- להתميد בחינוך - 63
- להתميد בחסד - 64

גברים ונשים מסוכנים

- פיתויים ממין זכר - כנופיות נוכלים המבטיחה כסף קל - 89
- לשים את עצמן במקום הקרבן - 90
- להיזהר מביטויי אהבה מוגזמים - 91
- לזהות אנשים רעים לפי שפט הגוף - 92
- פיתויים ממין נקבה - סופרות מושחתות - 93
- איך להינצל מהתאות - 7 עצות - 94
- איך הי策 משתמש במצוות כדי לפנות - 95
- פיתויי ממך - 96
- למורות שיש פיתויים ברחוב, לא צריך להסתגר בבית - 99
- זנות - בית בלי משפחה - 391
- לא להאמין לאויב שמדובר בחן מלאכותי - 275
- להינצל מפיתויים ע"י חכמה ותבונה - 128
- לחשוב על האחרית - 97

דיבור

- ביטויי אהבה מהירים וחמים באופן מוגזם - סימן לצביינות - 91
- דיבור בוטה כמו חרב - 172
- דבריהם מיותרים כדי לשמה את הזולות - 44
- חכם מדבר כך שכולם יוכלו להבין בלי להתעמק - 284
- לא להאמין לאדם שמדובר בחן מלאכותי - 275
- לאחוב את לימודי הלשון - 81
- לשםוע את האמת מתוך השקר - 252
- ריפוי הנפש והגוף באמצעות דיבורים נעימים - 15

הבטחות - 166

- הפרת הבטחה חמורה כמו שקר - 166
- לא להבטיח מתוך תאהו לעשות חסד - 167
- לא להבטיח כדי לקבל שבח ותיהלה - 168
- לא להבטיח בשם ה' דברים שלא הבטיח - 169
- להעניש את הערב - 170
- איך להינצל מהבטחה שלא מצליחים לקיים - 171
- איך להינצל מהבטחה קטלנית - 172
- אדם שלא מקיים הבטחות - חמוד להיעיד עדות שקר - 253
- כזב = הפרת הבטחה, שבירת תקווה, חוסר התמדה - 409

העמקה - 78

- להשיג את העבודות המדויקות - 78
- להתייחס ברצינות לחושים - 79
- להתעמק בניהול משק הבית - 80
- להתעמק בכללי הלשון - 81
- להתעמק בפרטים - מוקד ולא המוני - 82

מפתח נושאים

המפתח נוצר על-ידי מחשב. המספרים הם מספרי הסעיפים שבהם נזכר הנושא.

אמת ושקר - 158

- ה' מותعب גם מרמה שבאה כתגובה למרמה אחרת - 158
- לא לשתמש בשקר נגד שקר - 159
- לא להרגיל את הידיים למרמה - 160
- לא לשחק במרמה - 161
- לא להתרגל לדבר שקרים - 162
- להימנע מסגנון דיבור שיש בו מרמה או תוקפנות - 163
- מנהיג צריך להיזהר שלא להקשיב לדברי שקר - 164
- מרמה לשם פיסוס - דרכו של אחרון - 165
- במידת האמת - צריך לлечט עד הסוף - 438
- מרמה נגד מרמה - 349

בין אדם לחברו

- אל תזלוו באף אחד - 389
- אל תחליטו בשבייל אחרים מה טוב להם - 48
- אסור להסתיר פשעים בין אדם לחבריו - 177
- החובה להזדהות עם הזולת - 148
- יחס אישי לככל בהמה - 144
- לא להגיד הכל בפרצוף - 73
- לא לקבל תרומות מורשעים - 244
- לשפוט בצדק - בחכמה ותבונה ולא ברגש - 83

בריאות - 10

- כושר גופני לגברים - 10
- כושר גופני לנשים - 11
- לא לאכול כשהלא רעבים - 12
- צבעי מאכל - 13
- כאבי בטן כתוצאה ממוחשות שליליות - 14
- בריאות על-ידי דיבורים נעימים - 15
- בריאות על-ידי הרפיה - 16
- רפואית הנפש ורפואת הגוף - 17
- בריאות על-ידי שמחה - 40
- כאב לב כתוצאה משחוק מוגזם - 47
- ראייה ושמייה לשיפור בריאות הרוח והגוף - 43
- רשות רעלילים - 55
- שבר פטאומי - 333
- שפת גוף של רשעים - 92

- אֲסֻתֶּר ב : יב - 117 ;
- אֲסֻתֶּר ג : ז - 324 ;
- אֲסֻתֶּר ה : י - 140 ; יא - 331 ;
- אֲסֻתֶּר ו : ג - 408 ; יא - 145 ; יג - 140 ;
- אֲסֻתֶּר ח : ב - 340 ; טו - 419 ;
- אֲסֻתֶּר ט : ד - 62 ; ח - 435 ; כא - 146 ; כד - 324 ;
- אֲסֻתֶּר י : ג - 435 ;

ספר דניאל

- דָנִיאֵל א : ד - 381 ;
- דָנִיאֵל ב : ו - 408 ;
- דָנִיאֵל ג : ח - 429 ;
- דָנִיאֵל ד : כז - 408 ;
- דָנִיאֵל ה : כ - 408 ;
- דָנִיאֵל ו : כה - 429 ;
- דָנִיאֵל ז : יד - 408 ;
- דָנִיאֵל ח : ד - 435 ; יב - 233 ; טז - 277 ; כג - 372 ; כה - 333 ;
- דָנִיאֵל יא : ו - 364 ; ז - 410 ; לב - 361 ; מה - 333 ;

ספר עזרא

- עֶזְרָא ב : סג - 385 ;
- עֶזְרָא ד : י - 408 ;

ספר נחמיה

- נחמיה א : ז - 380 ; נחמיה ב : ב - 41, 91 ; ג - 91 ; נחמיה ה : יד - 224 ;
- נחמיה ו : ט - 275 ; נחמיה ח : י - 422 ; נחמיה י : לה - 216 ; נחמיה יא : א - 216 ;

ספר דברי הימים א

- דברי הימים אב : ג - 18 ; דברי הימים אד : ט - 422 ;
- דברי הימים או : לט - 216 ; דברי הימים אי : ט - 422 ;
- דברי הימים איז : ו - 436 ; דברי הימים אכב : ח - 187 ; יב - 381 ;
- דברי הימים אכד : ה - 216 ; דברי הימים אכה : ח - 216 ;
- דברי הימים אכו : יג - 216 ; דברי הימים אכז : לב - 407 ; דברי הימים אכח : כא - 369 ;

ספר דברי הימים ב

- דברי הימים בד : ב - 414 ; יח - 403 ; דברי הימים בז : יח - 388 ;
- דברי הימים ביג : ז - 379 ; דברי הימים בגד : ט - 417 ;
- דברי הימים בכח : יט - 425 ; דברי הימים בכת : לא - 369 ;
- דברי הימים בלב : טו - 388 ; דברי הימים בלז : טז - 288 ; כא - 435 ;

- אִיּוֹב לוֹ : י - 412 ; כו - 403 ;
- אִיּוֹב לְחָ : טז - 403 ;
- אִיּוֹב מָ : כז - 415 ;
- אִיּוֹב מָאָ : א - 409 ;
- אִיּוֹב מַבָּ : ב - 367 ; ח - 368 ;

ספר שיר השירים

- שִׁיר הַשִּׁירִים בָּ : ב - 183 ;
- שִׁיר הַשִּׁירִים גָּ : א - 416 ;
- שִׁיר הַשִּׁירִים דָּ : ז - 433 ;
- שִׁיר הַשִּׁירִים הָ : ב - 385 ;
- שִׁיר הַשִּׁירִים וָ : ט - 385 ;
- שִׁיר הַשִּׁירִים זָ : יד - 427 ;

ספר רות

- רות א : ה - 394 ; כא - 379 ;
- רות ג : יא - 122 ; יג - 187 ;
- רות עד : לא - 32 ;

ספר איכה

- אֵיכָה בָּ : ז - 417 ;
- אֵיכָה גָּ : א - 436 ; לט - 330 ; מ - 336 , 336 ;
- אֵיכָה דָּ : ב - 408 ;

ספר קהילת

- קהילת ב : יד - 365 , 23 , 79 ; כו - 340 ;
- קהילת ג : יא - 418 ;
- קהילת ד : ז - 318 ;
- קהילת ה : א - 250 ; ז - 77 ;
- קהילת ו : ז - 420 , 313 ;
- קהילת ז : א - 201 , 119 , 96 ; כט - 334 ; ח - 405 , 300 ; יא - 289 ; טז - 106 ; כד - 64 ; כו - 364 ;
- קהילת ח : א - 372 ;
- קהילת ט : ט - 119 ; יא - 188 , 182 ; 289 , 143 ; יד - 215 ; ז - 289 ; טז - 266 ; ט - 422 ;
- קהילת י : ז - 434 ; ח - 235 ; ט - 405 ; ט - 390 ; ג - 25 ;
- קהילת יב : ג - 405 ; ט - 390 ;

ספר אסתר

- אֶسְתֵּר א : ד - 408 ; ח - 435 ; יד - 25 ; כ - 408 ;

ספר איוב

- אִיּוֹב א : א - 385 ;
 אִיּוֹב ב : י - 368 ;
 אִיּוֹב ג : ט - 143 ;
 אִיּוֹב ד : יט - 390 ;
 אִיּוֹב ה : ב - 352 ;
 אִיּוֹב ו : ט - 334 ;
 אִיּוֹב ז : יב - 403 ;
 אִיּוֹב י : ט - 384 ;
 אִיּוֹב יג : יג - 377 ;
 אִיּוֹב יז : יז - 336 ;
 אִיּוֹב יט : יט - 1 ;
 אִיּוֹב יט : יט - 352 ;
 אִיּוֹב יט : ט - 334 ;
 אִיּוֹב יט : יט - 403 ;
 אִיּוֹב יט : יט - 384 ;
 אִיּוֹב יט : יט - 361 ;
 אִיּוֹב ט : י - 403 ;
 אִיּוֹב ט : כ - 373 ;
 אִיּוֹב ט : לד - 436 ;
 אִיּוֹב י : ח - 422 ;
 אִיּוֹב י : יג - 427 ;
 אִיּוֹב יא : ו - 403 ;
 אִיּוֹב יא : ו - 384 ;
 אִיּוֹב יב : יב - 360 ;
 אִיּוֹב יב : טז - 384 ;
 אִיּוֹב יב : יט - 412 ;
 אִיּוֹב יב : כא - 369 ;
 אִיּוֹב יג : טז - 361 ;
 אִיּוֹב יד : יג - 427 ;
 אִיּוֹב טו : כ - 427 ;
 אִיּוֹב טו : לה - 378 ;
 אִיּוֹב יז : ד - 427 ;
 אִיּוֹב יז : ח - 427 ;
 אִיּוֹב יט : ט - 419 ;
 אִיּוֹב יט : ט - 427 ;
 אִיּוֹב ב : ג - 412 ;
 אִיּוֹב ב : כו - 427 ;
 אִיּוֹב כא : ט - 436 ;
 אִיּוֹב כא : יט - 427 ;
 אִיּוֹב כא : כז - 367 ;
 אִיּוֹב כב : ג - 392 ;
 אִיּוֹב כב : יט - 378 ;
 אִיּוֹב כג : יב - 427 ;
 אִיּוֹב כד : א - 427 ;
 אִיּוֹב כו : ג - 384 ;
 אִיּוֹב כז : יז - 378 ;
 אִיּוֹב כז : , 340 ;
 אִיּוֹב כח : ג - 403 ;
 אִיּוֹב כח : י - 408 ;
 אִיּוֹב כח : יב - 222 ;
 אִיּוֹב כח : טז - 408 ;
 אִיּוֹב כח : יט - 122 ;
 אִיּוֹב כח : כא - 403 ;
 אִיּוֹב כט : טז - 403 ;
 אִיּוֹב כט : כד - 43 ;
 אִיּוֹב ל : ח - 368 ;
 אִיּוֹב ל : כט - 18 ;
 אִיּוֹב לא : ד - 397 ;
 אִיּוֹב לא : , 335 ;
 אִיּוֹב לב : כ - 52 ;
 אִיּוֹב לב : י - 154 ;
 אִיּוֹב לב : כג - 429 ;
 אִיּוֹב לד : יט - 143 ;
 אִיּוֹב לד : כא - 397 ;
 אִיּוֹב לד : כד - 335 ;

- תהילים צז : יא - 364 ;
 - תהילים צח : ט - 426 ;
 - תהילים צט : ז - 426 ;
 - תהילים קא : ב - 63 ; ג - 437 ; ד - 373 ; ז - 410 ;
 - תהילים קב : כט - 410 ;
 - תהילים קג : יג - 105 ; ז - 129 ;
 - תהילים קד : יב - 417 ;
 - תהילים קו : כה - 371 , 208 ;
 - תהילים קז : יז - 352 ; מ - 369 ;
 - תהילים קט : יד - 135 ;
 - תהילים קטו : ז - 395 ;
 - תהילים קיא : י - 281 ;
 - תהילים קיג : ח - 369 ;
 - תהילים קיח : ח - 369 ; ט - 405 ;
 - תהילים קיט : א - 385 ; יא - 427 ; לו - 392 ;
 נא - 133 ; מו - 366 ; נא - 317 , 45 ; עא - 301 ;
 עב - 374 ;
 - תהילים קכח : ג - 436 ;
 - תהילים קמו : ה - 422 ;
 - תהילים קבח : א - 18 ; ב - 37 ;
 - תהילים קלג : א - 15 ;
 - תהילים קלט : ב - 433 ; יז - 408 ; כ - 367 ;
 - תהילים קמ : ו - 414 ; יב - 410 ;
 - תהילים קמה : ג - 403 ; ז - 398 ; יט - 435 ;
 - תהילים קמו : ג - 369 ;
 - תהילים קמז : א - 15 ; י - 271 ; ג - 422 ;
 - תהילים קמט : ו - 395 ;

ספר משל

- משלי א :** א - ב ; ב - ב ; 83 , 5 , 3 - ; 376 , 367 , 288 , 278 , 277 , 88 - ד ; 426 , 412 , 278 , 4 - ג ; 412 , 285 , 281 , 4 - ; 385 , 377
, 412 , 192 , 126 , 101 , 9 - ח ; 389 , 352 , 285 , 281 , 35 , 4 - ז ; 180 , 154 , 6 , 3 - י ; 382 , 280 , 8 - ; 385 , 377
- טו ; 216 , 89 - ; 408 , 89 - ג ; 385 , 89 - יב ; 427 , 89 - יא ; 359 , 128 , 90 , 58 , 9 - י ; 395 - ט ; 440
, 366 , 365 - יז ; 132 , 17 - ; 417 , 360 , 287 , 283 , 222 , 99 , 21 , 9 - ; 392 , 294 - יט ; כב - כב -
; 365 , 336 - יז ; 398 , כה - ; 377 ; כה - 279 ; כח - ; 149 , 47 - יז ; כו - ; כט - ; ל - לב - ; 282 -
, 385 , 384 , 264 , 220 - ; 325 - ; 417 , 325 , 283 , 281 , 279 - ג ; 411 , 360 - ב ; ב - ; 427 -
משלי ב : א - ב ; ב - ג ; 411 , 360 - ה ; 367 , 15 - יא ; 426 , 414 , 413 , 278 , 83 - ט ; 427
, 414 , 373 , 370 , 163 - טו ; 383 , 93 , 9 - יב ; 88 , 9 - יא ; 367 , 15 - יז ; 426 , 414 , 413 , 278 , 83 -
טז - ; 380 , 185 - ; 385 , 263 - ; כא - ; 414 , 390 - ; 208 - ; 401 - ; יח - ; 376
משלי ג : א - יא ; 306 - ט ; 17 - ז ; 364 - י ; 2 - ו ; 440 , 402 , 395 , 135 , 17 , 2 - ג ; 439 , 126 -
- יא ; 435 , 336 - ; 336 ; יג - ; 408 , 222 , 198 , 122 - טו ; 301 - יד ; 382 , 360 , 346 , 336 , 301 -
; 404 , 173 - יט ; 410 , 357 - ; 421 ; 395 - ; 440 , 384 , 370 , 367 , 17 - כז - ; 104 - יז ; כט -
לא - ; 428 , 365 , 360 , 289 , 288 , 229 , 181 , 149 - ; 366 , 154 - ; 366 - ; 390 - ; 438 , 370 -
לב - ; 272 - ; 366 - ; 366 - ; 366 - ; 366 - ; 366 - ; 366 - ; 366 - ; 366 - ; 366 - ; 366 - ; 366 -
משלי ד : ב - יב ; 414 , 413 , 397 , 364 , 335 - יא ; 419 , 126 - ט ; 440 - ז ; 360 - יז ; 351 - י ; 5 -
- יט ; 62 , 55 - יז ; 406 , 55 - יז ; 293 - טו ; 437 , 425 , 133 - יז ; 380 , 55 - יז ; 412 , 322 -
, 370 , 163 , 107 , 106 , 17 - ; 411 , 107 , 17 - ; 434 - ; 440 , 370 , 17 - ; 440 , 370 , 17 - ; 440 , 370 , 17 -
כ - ; 163 , 107 , 17 - ; 62 ; 163 , 107 , 17 - ; 373 ; כה - ; 109 , 107 , 17 - ; 364 , 107 , 17 - ; 373
משלי ה : א - יא - ; 422 , 390 - י ; 390 - ; 424 , 414 - י ; 367 , 94 - ; 367 , 94 - ; 367 , 94 -
, 97 - ; 422 , 390 - י ; 390 - ; 424 , 414 - י ; 367 , 94 - ; 367 , 94 - ; 367 , 94 - ; 367 , 94 -
טו ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 386 -
טז - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 - ; 120 , 112 -
משלי ו : א - ד ; 375 - ט ; 243 - ז ; 375 , 286 , 285 , 65 , 29 - י ; 286 - ; 171 , 35 - יב ;
, 53 , 17 - ; 375 - ט ; 243 - ז ; 375 , 286 , 285 , 65 , 29 - י ; 286 - ; 171 , 35 - יב ;
; 409 - יט ; 411 , 173 , 32 - יז ; 17 - יז ; 275 - ט ; 434 , 333 , 332 - ט ; 383 , 173 - יד ; 429 -
, 373 ; יג - ; 429 - ; 373

- תהילים כב : ט - 321 ; יט - 216
- תהילים כג : ג - 414 ; ד - 436
- תהילים כה : ח - 364 ; כא - 385
- תהילים כו : א - 385 ; ג - 402
- תהילים כז : ד - 15 ; ח - 427
- תהילים ל : א - 390 ; י - 392
- תהילים לא : ב - 427 ; כא - 427
- תהילים לב : א - 359 ; 177
- תהילים לג : טז - 271
- תהילים לד : יג - 17 ; טו - 276 ; יט - 431
- תהילים לה : ו - 401 ; ח - 266 , 149 ; טז - 361 ; יט - 429
- תהילים לו : ב - 380 ; ז - 144 ; ח - 408
- תהילים לז : א - 380 , 378 , 378 ; 266 ; יד - 364 ; ז - 273 , 272 ; יב - 367 ; יד - 380 ; כא - 150 ; כא - 323
- תהילים לז : ל - 378 ; לג - 273 ; לו - 385 , 364
- תהילים לח : ב - 399
- תהילים לט : ט - 368 ; יב - 399
- תהילים מ : ח - 437 , 409
- תהילים מד : ז - 43
- תהילים מה : ו - 411 ; ז - 436
- תהילים מו : ג - 411
- תהילים מז : י - 369
- תהילים מט : יא - 355 ; ז - 143 , 117
- תהילים נ : ז - 412
- תהילים נא : ח - 350 ; יב - 431 ; יד - 369 ; יט - 431
- תהילים נב : ז - 146
- תהילים נה : כב - 401 ; כא - 321
- תהילים נו : ז - 427
- תהילים נח : ג - 378 , 146 ; יא - 424
- תהילים נט : ח - 398
- תהילים סא : ד - 322
- תהילים סד : ח - 385
- תהילים סה : יב - 414
- תהילים סז : ח - 426
- תהילים סח : ד - 146
- תהילים סט : ד - 395
- תהילים עב : א - 240 ; יד - 408
- תהילים עג : יד - 355 ; כב - 399
- תהילים עד : יח - 368
- תהילים עז : ז - 435 ; ח - 431
- תהילים עח : ב - 398 ; ח - 178 ; לו - 409 ; נ - 424 ; נא - 150
- תהילים פב : ג - 246
- תהילים פג : ד - 427 ; יב - 369 ; ז - 428
- תהילים פד : ד - 390
- תהילים פו : ד - 358
- תהילים פט : ג - 418 ; י - 72 ; טז - 43 ; כ - 105 ; 436 ; לג - 409 ; לו - 409 ; לח - 410
- תהילים צ : ח - 43
- תהילים צב : ז - 355
- תהילים צד : ג - 398 ; יב - 336 ; כא - 378
- תהילים צח : ד - 403
- תהילים צו : ג - 426 ; י - 230

ספר חבקוק

- חבקוק א : יב - 399 ; יג - 273 ;
- חבקוק ב : א - 399 ; ג - 409 ; ו - 154 ; ט - 294 ; יב - 410 ; טז - 428 ;
- חבקוק ג : י - 417 ;

ספר צפניה

- צפניה א : יג - 21 ;
- צפניה ג : ו - 288 ;

ספר זכריה

- זכריה א : ז - 436 ; יג - 52 ; טו - 227 ;
- זכריה ב : ז - 364 ;
- זכריה ג : יג - 407 ;
- זכריה ד : ט - 402 ;
- זכריה ה : טז - 426 ;
- זכריה י : יא - 436 ;
- זכריה יא : י - 15 ; טו - 352 ;

ספר מלאכי

- מלאכי א : ט - 334 ;
- מלאכי ב : ו - 364 , 426 ; יג - 435 ;
- מלאכי ג : ט - 341 ; יד - 392 ; טז - 358 ; יח - 380 , 378 ; כג - 105 ;

ספר תהילים

- תהילים א : א - 132 , 359 ; 303 , 366 , 380 ; ג - 1 , 397 ;
- תהילים ב : ד - 149 ; ט - 436 ;
- תהילים ב' : ז - 43 ;
- תהילים ח : י - 401 , 395 ;
- תהילים ו : ב - 399 ;
- תהילים ז : יד - 91 ; טו - 420 ; טז - 266 ;
- תהילים ט : ט - 426 , 147 ; טז - 266 ;
- תהילים י : ב - 91 , 367 ; ח - 273 ; 380 , 427 -
- תהילים יא : ב - 22 , 380 ; ו - 423 , 22 -
- תהילים יד : א - 368 ;
- תהילים טז : ז - 407 ; ח - 322 , 45 ;
- תהילים יז : ח - 414 ; יד - 387 ; טז - 427 -
- תהילים יח : כד - 385 ; כז - 373 ,
- תהילים יט : ג - 398 ; ח - 377 ; יד - 358 -
- תהילים כ : ח - 322 ;
- תהילים כא : יב - 367 ;

ספר הווע

- הווע ב : יב - 368 ;
- הווע ד : ז - 428 ;
- הווע ה : ב - 437 ; 412 ט - 399 ; יג - 40 ;
- הווע ו : א - 347 ; 116 ט - 135 ;
- הווע ט : ד - 150 ; ט - 427 ;
- הווע יג : ח - 291 ; יב - 411 ;
- הווע יד : י - 364 ;

ספר יואל

- יואל ד : ג - 216 ;

ספר עמוס

- עמוס א : ד - 208 ; ה - 436 ; ח - 436 ;
- עמוס ב : ו - 378 ; ט - 28 ;
- עמוס ה : י - 336 ; יב - 378 ; כג - 378 ;

ספר עובדיה

- עובדיה א : ג - 358 ; ו - 427 ; יא - 216 ;

ספר יונה

- יונה א : ז - 324 ;
- יונה ד : י - 420 ;

ספר מיכה

- מיכה א : ה - 233 ;
- מיכה ב : ה - 324 ; 216 ;
- מיכה ג : ט - 373 ;
- מיכה ד : יא - 361 ; יב - 407 ; יג - 392 ; יד - 436 ;
- מيكا ו : ו - 347 ;
- מيكا ז : ה - 212 ; ו - 368 ; ח - 62 ; יד - 436 ;

ספר נחום

- נחום ג : י - 216 ;

- ירמיהו ט : ד - 162 ; ז - 161 ; כב - 228 , 76 ; כג - 346 ;
- ירמיהו י : ח - 23 ; יג - 412 ; כא - 381 ; כג - 397 , 335 ;
- ירמיהו יא : טו - 367 ;
- ירמיהו יב : ח - 417 ;
- ירמיהו יג : טז - 326 ; יח - 419 ;
- ירמיהו יד : י - 435 ;
- ירמיהו טו : י - 353 ; יח - 409 ; יט - 408 ;
- ירמיהו טז : ז - 427 ;
- ירמיהו יז : ח - 303 ; יא - 368 ; טז - 354 , 59 ;
- ירמיהו יב : ה - 408 ; ז - 377 ; יא - 381 ;
- ירמיהו כא : יב - 220 ;
- ירמיהו כב : ג - 220 ; כ - 417 ; כח - 422 ;
- ירמיהו כג : יא - 361 ; יב - 367 ; כ - 361 ; כב - 368 ;
- ירמיהו כט : יא - 386 ; ז - 141 ; כג - 368 ;
- ירמיהו ל : יד - 367 ; כד - 412 ;
- ירמיהו לא : ח - 364 ; טז - 386 ; יט - 408 ; לג - 135 ;
- ירמיהו לב : יט - 407 ;
- ירמיהו לג : ו - 233 ;
- ירמיהו לח : ד - 434 ; טו - 407 ;
- ירמיהו מא : ח - 98 ;
- ירמיהו מג : ב - 358 ;
- ירמיהו מד : א - 331 ; טו - 331 ; כא - 135 ;
- ירמיהו מו : כ - 429 ; כג - 403 ;
- ירמיהו מח : לד - 417 ;
- ירמיהו מט : טז - 358 ; כ - 407 ;
- ירמיהו נ : ט - 381 ; כט - 358 ;
- ירמיהו נא : ט - 367 ; יא - 434 ;

ספר חזקאל

- חזקאל ב : ד - 372 ;
- חזקאל ה : טו - 399 , 412 ;
- חזקאל ז : י - 436 , 358 ; כב - 427 ;
- חזקאל יג : ג - 368 ;
- חזקאל יד : כא - 388 ;
- חזקאל טו : ה - 385 , 388 ;
- חזקאל טז : ג - 122 ; יא - 395 ;
- חזקאל יח : ה - 378 ; כ - 380 ; כב - 150 ; כג - 135 ;
- חזקאל כב : לו - 436 ;
- חזקאל כא : כו - 227 ; לא - 419 ;
- חזקאל כב : כה - 408 ;
- חזקאל כג : מה - 378 ;
- חזקאל כד : י - 91 ; יד - 425 ;
- חזקאל כה : ז - 399 ;
- חזקאל צ : טז - 222 ;
- חזקאל כח : טו - 385 ;
- חזקאל לו : יד - 105 ;
- חזקאל מד : כ - 425 ;

- ישעהו ז : ה - 407 ;
- ישעהו ט : ג - 436 ; ט - 368 , 361 , 239 ;
- ישעהו י : ה - 422 , 262 ; ו - 361 , 436 ; יא - 281 ;
- ישעהו יא : ב - 407 , 281 ; ד - 426 , 399 ;
- ישעהו יב : ה - 357 ;
- ישעהו יג : ב - 369 ; יא - 358 ; יב - 408 ;
- ישעהו יד : ה - 436 ; ז - 146 ; כד - 327 ; בט - 436 ;
- ישעהו יז : א - 412 ;
- ישעהו יט : יא - 407 ; יד - 350 ;
- ישעהו כב : ד - 428 ; יח - 354 ;
- ישעהו כו : ז - 412 , 414 , 413 , 364 ; ט - 59 ; ט - 424 , 414 , 413 , 364 ;
- ישעהו כח : יד - 366 ; טו - 409 ; יז - 409 ; כב - 96 ; כט - 262 , 384 ; כט - 407 ;
- ישעהו בט : טו - 370 ; כ - 366 ; כא - 336 ;
- ישעהו ל : י - 401 ; יב - 370 ; טו - 215 , 214 ; לא - 436 ;
- ישעהו לב : א - 426 ; ה - 361 , 368 ; ו - 369 , 368 ; י - 361 , 1 ; ז - 407 ;
- ישעהו לג : יד - 361 ; טו - 392 ; כג - 410 ;
- ישעהו לה : ח - 352 ;
- ישעהו לו : ג - 399 ; ד - 399 ;
- ישעהו מ : ב - 435 ; ד - 364 ; יב - 424 ; יג - 407 ; כו - 150 ; כח - 403 ; לא - 322 ;
- ישעהו מא : ז - 401 ; טו - 363 ; כ - 381 ;
- ישעהו מב : טז - 373 ;
- ישעהו מג : ד - 135 ; כה - 408 ;
- ישעהו מד : יב - 423 ; יח - 381 ;
- ישעהו מה : יג - 364 ;
- ישעהו מו : א - 422 ; יא - 407 ;
- ישעהו מז : ז - 386 ;
- ישעהו נ : א - 233 ;
- ישעהו נא : יג - 51 ;
- ישעהו נב : ב - 96 ; יג - 381 ;
- ישעהו נג : ג - 264 ; ה - 412 ;
- ישעהו נד : ו - 422 ; טז - 423 ;
- ישעהו נה : א - 290 ;
- ישעהו נו : ד - 129 ; יא - 392 ;
- ישעהו נז : ו - 401 ; יב - 293 - 293 ; יט - 417 ; טו - 395 , 310 , 306 , 105 - 202 ;
- ישעהו נח : א - 395 ; ג - 422 ; יא - 409 ; יג - 346 ;
- ישעהו נת : ז - 90 ; כ - 373 ; י - 414 ;
- ישעהו ס : י - 435 ;
- ישעהו סא : א - 105 ;
- ישעהו סב : ג - 419 ; ז - 410 ;
- ישעהו סה : יד - 431 ;

ספר ירמיהו

- ירמיהו ב : ב - 135 ; טו - 417 ; יט - 399 ; כה - 395 , 293 ;
- ירמיהו ג : טו - 381 ; כו - 288 ;
- ירמיהו ה : ג - 412 , 372 ; כה - 330 ;
- ירמיהו ו : יג - 392 ; כ - 435 ;
- ירמיהו ח : י - 392 ;

- **שמעאל ב טו:** יא - 385 ; יב - 407 ; לו - 433 ;
- **שמעאל ב טז:** ז - 187 ; יג - 238 ; יא - 145 ; יב - 137 ;
- **שמעאל ב יז:** ח - 227 ; יד - 291 ;
- **שמעאל ב יח:** ט - 331 ; יד - 436 , 411 ;
- **שמעאל ב יט:** ל - 27 ;
- **שמעאל ב כ:** טז - 215 ;
- **שמעאל ב כא:** ח - 111 ;
- **שמעאל ב כב:** יד - 417 ; כד - 385 ; כז - 373 ;
- **שמעאל ב כג:** א - 15 ;

ספר מלכים א

- **מלכים א א:** ו - 41 , 422 ; יב - 407 ;
- **מלכים א ב:** ג - 381 ; ט - 238 ;
- **מלכים א ג:** יא - 83 ;
- **מלכים א ד:** ח - 347 , 137 ; כ - 17 , 433 ;
- **מלכים א ה:** ו - 271 ; יב - 7 ; לא - 408 ;
- **מלכים א ו:** לה - 364 ;
- **מלכים א ז:** כא - 73 ; כת - 410 ; מז - 403 ;
- **מלךים א ח:** כז - 388 ; לא - 378 ; לב - 380 ;
- **מלךים א י:** יט - 271 ; כה - 347 , 414 ;
- **מלךים א יא:** ד - 99 ;
- **מלךים א יב:** ח - 407 ;
- **מלךים א יח:** יב - 76 ; כא - 383 ;
- **מלךים א יט:** ב - 111 ;
- **מלךים א כ:** י - 168 ; יא - 168 ; יח - 183 ;
- **מלךים א כא:** כ - 111 ;
- **מלךים א כב:** יז - 146 ; כ - 377 ; לד - 385 ; לה - 146 ;

ספר מלכים ב

- **מלךים ב א:** ג - 111 ; ט - 111 ; יג - 408 ;
- **מלךים ב ד:** טז - 409 ; כז - 418 ; כח - 409 ;
- **מלךים ב ה:** יג - 388 ;
- **מלךים ב ו:** כב - 217 ; כג - 217 ;
- **מלךים ב ט:** כד - 411 ; ל - 69 ;
- **מלךים ב י:** טו - 364 ;
- **מלךים ב יא:** יב - 28 ;
- **מלךים ב יח:** כ - 407 ;
- **מלךים ב יט:** ג - 399 ; ד - 399 ;

ספר ישעיהו

- **ישעיהו א:** יא - 211 ; יג - 318 ; כא - 426 ;
- **ישעיהו ג:** ג - 404 ; יא - 380 ; טז - 395 , 96 ; יח - 96 ;
- **ישעיהו ה:** יט - 407 ;
- **ישעיהו ט:** ט - 357 ;

- שופטים ז : כג - 146 ; כד - 146 ;
- שופטים ה : א - 146 ; ב - 425 ; יט - 392 ; כו - 420 ;
- שופטים ו : יא - 228 ; טו - 228 ; ז - 357 , 264 ;
- שופטים ח : א - 228 ; ב - 228 ; ז - 357 , 264 ; נא - 322 ;
- שופטים ט : ד - 379 ; טז - 385 ; כח - 183 ; ט - 102 , 102 ;
- שופטים יא : א - 228 ; ג - 379 , 102 ; ט - 228 ; ג - 1 - 102 , 102 ;
- שופטים יב : א - 228 ; ג - 1 - 228 ; ג - 1 - 228 ; ג - 1 - 433 ;
- שופטים יד : ג - 364 ; כ - 377 ; ח - 239 ; יט - 239 ;
- שופטים יח : יט - 368 ; כג - 368 ; ט - 216 ; טז - 359 ;
- שופטים כ : ט - 216 ; טז - 359 ;

ספר שמואל א

- שמואל א : כו - 416 ;
- שמואל אב : ח - 369 ; ט - 380 ;
- שמואל אג : א - 408 ;
- שמואל אח : ג - 392 ; כ - 223 ;
- שמואל אי : ט - 227 ; כ - 324 ; כז - 238 ;
- שמואל איא : יב - 238 ;
- שמואל איב : ז - 229 ;
- שמואל איד : ל - 388 ; מא - 385 , 324 ;
- שמואל אטו : ז - 48 ; יח - 43 ; כג - 43 ;
- שמואל איז : כ - 414 ; כב - 322 ; כח - 358 ; מ - 401 ; מה - 322 ; מח - 322 ; נו - 418 ;
- שמואל איח : ה - 381 ; ל - 408 ;
- שמואל איט : ה - 187 ;
- שמואל אכ : ג - 422 ; יז - 416 ;
- שמואל אכא : ו - 388 ;
- שמואל אכג : ג - 388 ; כו - 419 ;
- שמואל אכד : ו - 187 ; יג - 187 ;
- שמואל אכה : ג - 186 ; כא - 234 ; כה - 368 ; כו - 186 , 187 ; לט - 146 ;
- שמואל אכו : ח - 414 ; כא - 408 ;
- שמואל אכת : ז - 435 ;
- שמואל אלא : ט - 422 ;

ספר שמואל ב

- שמואל ב א : כב - 379 ; כג - 15 ;
- שמואל ב ג : א - 356 , 390 ; כה - 174 ; לג - 368 ;
- שמואל ב ד : ד - 432 ; י - 388 ;
- שמואל ב ה : כא - 422 ;
- שמואל ב ו : כ - 379 ;
- שמואל ב ז : ז - 436 , 399 ; יב - 347 ; יד - 436 , 399 ; כ - 144 ;
- שמואל ב יב : ל - 419 ;
- שמואל ב יג : ד - 356 ; יב - 368 ; יג - 368 ;
- שמואל ב יד : ב - 215 ; כו - 331 ;

- פרשת עקב, דברים ח : ג - 336 ; ז - 256 ; כה - 230 ; כז - 380 ;
- פרשת עקב, דברים ט : ד - 273 ; כה - 230 ; כז - 325 ;
- פרשת עקב, דברים י : ז - 249 ; כ - 325 ;
- פרשת עקב-פרשת ראה, דברים יא : א - 325 ; ב - 412 ; טז - 377 ;
- פרשת ראה, דברים יב : כ - 416 ; ל - 272 ;
- פרשת ראה, דברים יג : ז - 202 ; טו - 252 ;
- פרשת ראה, דברים יד : כט - 34 ;
- פרשת ראה, דברים טו : ו - 33 ; ז - 35 ; ח - 35 ;
- פרשת ראה-פרשת שופטים, דברים טז : יט - 145,110 ; כ - 83 ; כא - 193 ;
- פרשת שופטים, דברים יז : א - 358 ; יב - 223 ; יד - 271 ; יח - 346 ; כ - 233 ;
- פרשת שופטים, דברים יח : ג - 394 ; יג - 426 ; כב - 358 ;
- פרשת שופטים, דברים יט : יד - 274 ; טז - 380 ;
- פרשת שופטים, דברים כ : ה - 118 ;
- פרשת שופטים-פרשת כי תצא, דברים כא : כא - 127 ; כג - 111 ;
- פרשת כי תצא, דברים כב : ג - 418 ; כב - 394 ;
- פרשת כי תצא, דברים כג : טז - 33 ; יט - 158,79 ;
- פרשת כי תצא, דברים כד : י - 33 ; יג - 33 ; טו - 308,234 ; 416,308,234 ; טז - 259 ; יט - 29 ;
- פרשת כי תצא, דברים כה : א - 426,380,378 ; ב - 380 ; יג - 158 ;
- פרשת כי תבואה, דברים כו : יב - 29 ;
- פרשת כי תבואה, דברים כז : ז - 95 ; טו - 404 ; יח - 342 ;
- פרשת כי תבואה, דברים כח : יב - 33 ; ל - 21 ; נ - 372 ; סג - 263 ;
- פרשת כי תבואה-פרשת ניצבים, דברים כט : ח - 381 ;
- פרשת ניצבים, דברים ל : יב - 23 ; יג - 23 ; יד - 23 ; 222,23,23 ; צז - 388 ;
- פרשת וילך, דברים לא : טז - 99 ; צז - 1 ;
- פרשת האזינו, דברים לב : ה - 373 ; י - 368 ; כ - 383 ; כא - 368 ; כט - 381 ; מב - 425 ;
- פרשת וזאת הברכה, דברים לג : טז - 236 ;

ספר יהושע

- יהושע א : ז - 381 ; ח - 346 ;
- יהושע ב : א - 427 ; יא - 431 ; יב - 402 ; יד - 402 ;
- יהושע ה : יא - 262 ;
- יהושע ז : יד - 324 ; טו - 368 ;
- יהושע ט : ד - 376 ; כה - 364 ;
- יהושע י : יג - 354 ;
- יהושע יג : כט - 436 ;
- יהושע יד : ב - 431 ; ז - 324,216 ;
- יהושע טו : א - 324,216 ;
- יהושע טז : א - 324,216 ;
- יהושע זי : א - 324,216 ;
- יהושע יח : ו - 324,216 ;
- יהושע כד : יד - 385 ;

ספר שופטים

- שופטים א : ג - 324,216 ;
- שופטים ג : כ - 322 ;

- פרשת אחרי מות, ויקרא טז : ח - 216 ; יט - 105 ; כ - 105 ; 338 ; ל - 320 ; 343 , 293 , 234 ; א - 108 ; ט - 29 ; יא - 435 ; ה - 368 ; טז - 174 ; יז - 426 , 83 ; 399 , 156 , 127 ; יח - 217 , 110 ; יד - 404 ; כב - 288 ; י - 425 ; כא - 435 ; כב - 363 ; כא - 385 ; כב - 29 ; יא - 435 ; טו - 385 ; טו - 435 ; יא - 33 ; כ - 19 ; ל - 35 ; לה - 33 ; לו - 29 ; לז - 33 ; מא - 33 ; מב - 33 ; מג - 33 ; כב - 330 ; לד - 435 ; מא - 435 ; לב - 436 ;

ספר במדבר

- פרשת במדבר, במדבר א : ב - 390 ; 216 ; מה - 390 ; פראת במדבר, במדבר ג : מה - 390 ; פראת במדבר-פרשת נשא, במדבר ד : טז - 44 ; פראת נשא, במדבר ה : ו - 244 ; יב - 437 ; יח - 425 ; פראת נשא, במדבר ו : ח - 425 ; פראת בהעלותך, במדבר י : ט - 330 ; פראת בהעלותך, במדבר א : ד - 216 ; טז - 216 ; כו - 216 ; פראת בהעלותך, במדבר יב : ד - 377 ; יג - 230 ; פראת שלח, במדבר יג : כז - 208 ; כח - 208 ; לב - 208 ; פראת שלח, במדבר יד : כד - 431 ; מב - 208 ; פראת שלח, במדבר טו : לט - 17 ; פראת קורח, במדבר טז : יז - 359 ; כב - 180 ; פראת קורח, במדבר יז : ג - 359 ; כ - 436 ; פראת קורח, במדבר יח : כד - 223 ; פראת חוקת, במדבר יט : ב - 385 ; פראת חוקת, במדבר כ : ד - 355 ; כח - 190 ; פראת חוקת, במדבר בא : ד - 416 ; יח - 369 ; כז - 410 ; פראת בלק, במדבר בג : יט - 409 ; כז - 364 ; פראת בלק, במדבר כד : יד - 407 ; יז - 436 ; כ - 386 ; פראת פינחס, במדבר מו : נה - 216 , 324 ; פראת מסע, במדבר לג : לז - 23 ; נד - 324 , 223 , 216 ; פראת מסע, במדבר לד : יג - 324 , 216 ; פראת מסע, במדבר לה : כא - 380 , 265 , 203 ; לא - 265 ; יט - 416 , 380 ; פראת מסע, במדבר לו : ב - 324 , 216 ; ג - 436 ;

ספר דברים

- פרשת דברים, דברים א : יג - 357 , 227 ; כא - 99 ; כז - 81 , 81 ; מב - 208 ; פראת דברים, דברים ב : טז - 208 ; כד - 273 ; פראת ואתchanan, דברים ד : ה - 1 ; טז - 422 ; יט - 17 ; פראת ואתchanan, דברים ה : א - 346 , 4 - 346 ; יג - 33 ; כט - 397 ; פראת ואתchanan, דברים ו : ד - 17 ; ה - 325 ; יג - 416 , 325 ; יט - 325 ; יט - 426 , 364 ; כה - 340 ; פראת ואתchanan-פרשת עקב, דברים ז : כה -

ספר שמות

- פרשת שמות, שמות ב : ב - 26 ; יב - 427 ; יג - 220 , 380 ; ט - 220 ;
- פרשת שמות, שמות ג : כא - 379 ;
- פרשת שמות, שמות ד : יא - 79 ;
- פרשת שמות, שמות ה : ב - 34 ; ד - 425 ; יג - 354 ;
- פרשת שמות-פרשת וארא, שמות ו : יג - 87 ;
- פרשת וארא, שמות ז : ג - 227 ;
- פרשת וארא, שמות ט : כג - 417 ;
- פרשת בא, שמות יי : טז - 359 ; כה - 244 ;
- פרשת בא, שמות יא : ז - 363 ;
- פרשת בא-פרשת בשלח, שמות יג : יד - 385 ; יט - 299 ;
- פרשת בשלח, שמות יד : לא - 146 ; לא - 281 ;
- פרשת בשלח, שמות טו : ח - 411 ; כה - 281 ; כו - 364 ;
- פרשת בשלח, שמות טז : כב - 19 ; לה - 23 ;
- פרשת בשלח, שמות זי : ו - 190 ; י - 190 ;
- פרשת יתרו, שמות יח : ט - 146 ; יא - 239 ; יט - 407 ; כ - 426 ; כא - 228 ; 392
- פרשת יתרו, שמות יט : ד - 2 ;
- פרשת יתרו, שמות כ : ח - 18 ; יא - 125 ; טז - 281 ;
- פרשת משפטים, שמות כא : א - 281 ; ב - 376 ; יד - 33 ; יז - 344 ; כ - 436 ; ל - 416 ; טו - 377 , 95 - 355 ;
- פרשת משפטיים, שמות כב : ד - 217 ; ה - 380 , 157 , 155 ; ז - 217 , 29 - 341 ; ו - 217 , 29 - 217 ;
- פרשת משפטיים, שמות כג : א - 217 ; ה - 380 , 174 - 341 ; ז - 217 , 29 - 217 ; ו - 217 , 29 - 217 ;
- פרשת תרומה, שמות כה : ו - 44 ;
- פרשת תצוה, שמות כח : ג - 431 ; ל - 385 ; יג - 411 ; לח - 435 ;
- פרשת תצוה, שמות בט : ו - 28 ; לה - 52 ;
- פרשת תצוה-פרשת כי תשא, שמות ל : יב - 416 ; יח - 410 ;
- פרשת כי תשא, שמות לא : ג - 382 , 360 ; יא - 44 ; טז - 418 ;
- פרשת כי תשא, שמות לב : כה - 425 ; יג - 397 ;
- פרשת כי תשא, שמות לג : יג - 281 ; ל - 135 - 402 ; לב - 281 ;
- פרשת כי תשא, שמות לד : ו - 402 ; ח - 369 ; טו - 44 ; כא - 431 ; כח - 44 ; לד - 411 ; לה - 404 ;
- פרשת ויקהיל, שמות לה : ה - 44 ; כט - 44 ;
- פרשת ויקהיל, שמות לו : כט - 44 ;
- פרשת פקודי, שמות לט : לח - 44 ;

ספר ויקרא

- פרשת ויקרא, ויקרא א : ג - 435 - ד ; 435 - ד ; 435 - ג ;
- פרשת ויקרא, ויקרא ב : ו - 211 ;
- פרשת ויקרא, ויקרא ד : ב - 359 ; יג - 418 ;
- פרשת ויקרא, ויקרא ה : א - 359 , 340 ; טו - 269 ; כא - 244 ; כג - 318 ;
- פרשת צו, ויקרא ז : י - 211 ; טז - 95 ;
- פרשת צו, ויקרא ח : ח - 385 - 385 ;
- פרשת שמיני, ויקרא י : ו - 425 - 425 ;
- פרשת שמיני, ויקרא יא : ל - 37 - 37 ;
- פרשת תזריע, ויקרא יב : ח - 105 - 105 ;
- פרשת תזריע, ויקרא יג : מה - 425 - 425 ;

מפתח פסוקים

המפתח נזכר על ידי מחבר. המספרים הם מספרי הסעיפים שבhem נזכר הפסוק.

ספר בראשית

- פרשת בראשית, בראשית ב: יח - 259; ינ - 116; יט - 18; כב - 418;

- פרשת בראשית, בראשית ג: א - 376; יג - 17; טז - 422; יז - 18; כב - 421;

- פרשת בראשית, בראשית ד: ז - 318;

- פרשת בראשית, בראשית ה: בט - 422;

- פרשת בראשית-פרשת נח, בראשית 1: ב - 17; ח - 11; יא - 411; ט - 63; יב - 397;

- פרשת נח, בראשית ח: א - 144;

- פרשת נח, בראשית ט: כב - 17; כז - 174;

- פרשת לך לך, בראשית יב: יא - 117; יג - 416; יד - 17;

- פרשת לך לך, בראשית יג: יי - 17; יג - 359;

- פרשת לך לך, בראשית יד: כא - 416;

- פרשת לך לך, בראשית טז: יא - 374;

- פרשת לך לך, בראשית יז: א - 385; יג - 63;

- פרשת וירא, בראשית יח: יז - 268; כ - 359; לב - 268;

- פרשת וירא, בראשית יט: טו - 354; כו - 17;

- פרשת וירא, בראשית כ: ד - 378; ח - 385; טז - 399;

- פרשת וירא, בראשית כא: כה - 399;

- פרשת חי שרה, בראשית כד: יד - 399; טז - 117; יא - 402; כז - 390; מט - 402;

- פרשת חי שרה-פרשת תולדות, בראשית כה: יד - 3; כג - 236; כז - 385;

- פרשת תולדות, בראשית כו: יב - 141; כח - 276;

- פרשת תולדות, בראשית צז: יא - 401;

- פרשת יצא, בראשית בט: ז - 117; לב - 374;

- פרשת יצא, בראשית ל: א - 56; ב - 56;

- פרשת יצא, בראשית לא: לו - 359; לז - 399; מב - 379; נב - 274;

- פרשת יצא-פרשת ישלח, בראשית לב: ח - 51; ט - 271; יא - 402; יב - 271;

- פרשת ישלח, בראשית לג: יי - 435;

- פרשת ישלח, בראשית לד: ה - 238; ז - 368; יב - 314;

- פרשת ישלח, בראשית לד: ד - 26; יח - 416;

- פרשת ישב, בראשית לז: ב - 8; כו - 392;

- פרשת ישב, בראשית לח: ה - 409; ז - 18; ט - 18;

- פרשת ישב, בראשית לט: ו - 117; ט - 359;

- פרשת ישב, בראשית מ: א - 359; יג - 410;

- פרשת מקץ, בראשית מא: יט - 356; מה - 427;

- פרשת מקץ, בראשית מב: ו - 236; ז - 275; כג - 6, 154;

- פרשת מקץ, בראשית מג: ט - 171; בט - 126;

- פרשת יוגש, בראשית מה: ב - 335; ח - 422; יז - 417;

- פרשת יוגש-פרשת וייחי, בראשית מז: בט - 402;

- פרשת וייחי, בראשית מט: ה - 436; י - 435; כו - 236; כח - 436;

גם משלו ז ב: "שמר מצותי והיה, ותורתך כאישון ענייך" מתאים למסקנה זו - את המצוות צריך לשמור באופן פעל, והتورה היא כמו אישון העין - צריך להיזהר שלא לפגוע בו כדי שלא לאבד את מאור העיניים (ראו מדוע נמשלת התורה לאישון העין).

יתכן שאפשר להסיק מסקנה מעשית מהבנה זו: משלו י: "נוצר בני מצות אביך ואל תשׁתַּחֲתֵת תּוֹרַת אִמְךָ" ניתנו להסיק מסקנה חינוכית לגבי תפkidיהם של האב והאם בחינוך - האב צריך להתמקד **במצוות הפרטיות**, והאם צריכה להתמקד **בתורה** - באורה ובעקרונות הכלליים. אך ייתכן שהפסקה לא נאמר כהנחיה כללית, אלא רק כתיאור של אחת האפשרויות; ראו אב ואם בספר משלו.

40. **תכשיטים כמשל לחכמה ולספר משלו**

בכמה מקומות בספר משלו, נזכרו תכשיטים כמשל לחכמה.

בחילק מהפסוקים, המשל משמש לתיאור דברי ההורם:

- משלו א-ח-ט: "שמעו, בני, מוסר אביך ; ואל תיטוש תורה אימך. כי לויתן חן הם לראשך; וענקים לגרגורותיך". דברי האב והאם הם כמו תכשיטים לראש ולגרון, ככלומר הם מוסיפים חן וויחודיות להתנהגותך ודיבורך (סעיף 126).

- משלו ד-ח-ט: "סללה ותרומך ; תכבד כי תחבקנה. תתן ראשך לויתן חן ; עטרת תפארת תמנך". גם כאן מדובר על מוסר אב (פסוקים א-ג) ועל דברי האם (פסוק ג), המוסיפים חן ותפארת לחכמה שהאדם לומד בהמשך חייו (סעיף 101).

בפסוק אחד, המשל מתאר את שבחיו החכמת, הבינה והדעת:

- משלו ג-כ-כ: "בני, אל ילוזו מעיניך ; נצור תוכשיה ומזמה. ויהיו חיים לנפשך ; וחן לגרגורותיך". החכמה, הבינה והדעת, שנזכרו בפסוקים הקודמים, נתונים גם חיים וגם חן וויפי.

בשאר הפסוקים, המשל משמש להמחשת חובתו של התלמיד:

- משלו ג-ג-ד: "חסד ואמת אל יעוזך ; קשרם על גרגורתיך, כתbam על לוח לבך. ומצא חן וshall טוב בעני אלוהים ואדם".

- משלו ד-כ-א: "אל יליזו מעיניך, שמרם בתוך לבבך".

- משלו י-כ-א: "נוצר בני מצות אביך, ואל תשׁתַּחֲתֵת תּוֹרַת אִמְךָ. קשרם על לבך תמיד, ענדם על גרגורתך".

- משלו ז-ג: "שמר מצותי והיה, ותורתך כאישון ענייך. קשרם על אצבעתיך, כתbam על לוח לבך".

בפסוקים אלה, נראה שהמשל מציין אמצעי זיכרון - התלמיד צריך להשתמש בכל האמצעים האפשריים כדי לזכור את הדברים שהוא לומד (או דברים חשובים נוספים כגון חסד ואמת). ראו אמצעי זיכרון בתנ"ך.

ספר משלו - מחרוזות של משלים

בחילק גדול בספר משלו (רוב הפרקים י עד ט) כמעט ואין קשר בין פסוקים סמוכים: כל פסוק או צמד פסוקים כולל משל העומד בפני עצמו. ייתכן שההשוואה בין חכמה לתכשיט יכולה לעזור לנו להבין עניין זה (על פאליעזר שביד ספר "חכמתה של מלכות ישראל").

גם במחרוזות של אבני יקרים, לא תמיד יש קשר בין אבניים סמוכים. יופיה של המחרוזות נובע מעצם העובדה שהאבנים נמצאות יחד על מחרוזת אחת, הנמצאת על הראש או הגרגרת. גם היופי של ספר משלו נובע, לא מהקשרים בין משלים סמוכים, אלא מהגווון של משלים בנושאים שונים הנמצאים יחד, הקשורים כולם להתנהגותו או לדיבורו של האדם.

- משליליא א : "מְאֹזֶןּ מְרַמָּה תֹּועֵבָתִ הּ, וְאָבָןּ שְׁלָמָה רְצֹנוּ" - ה' מרחק ממנו אנשי עסקים שהמאזנים שלהם לא מאזנים, ומרקם אליו אנשי עסקים שמקפידים על דיקוק באבני המידה. מצב הביניים הוא אנשיים שלא מרמים בכוונה אבל גם לא מקפידים על דיקוק.
- משליליא ב : "תֹּועֵבָתִ הּ עֲקַשִּׁי לְבּ, וְרְצֹנוּ תְּמִימִי דָּרְךּ" - ה' מתעב אנשים שמתמידים בדרך רעה, ואוהב אנשים שמתמידים בדרך טוביה. מצב הביניים הוא אנשיים לא עקובים - פעוטות ופעם רעים.
- משליליא ג : "תֹּועֵבָתִ הּ שְׁפַטִּי שְׁקָרּ, וְעַשְׂיוֹ אַמְוֹנָה רְצֹנוּ" - ה' מרחק אנשיים שמדוברים שקר, ואוהב אנשים שעושים אמונה. מצב הביניים הוא אנשיים שמדוברים דברי אמונה אבל לא עושים אותם - לא מצליחים להגיש את הרעיונות שהם מטיפים להם.
- משליליא ד : "זְבַחּ רְשֻׁעִים תֹּועֵבָתִ הּ, וְתִפְלָתִ יִשְׂרָאֵל יְשָׁרִים רְצֹנוּ" - ה' מתעב קרבנות שמקריבים אנשים רשעים, ורוצה בתפלות שמתפללים אנשים ישרים. מצב הביניים הוא תפילה של רשעים או קרבנות של ישרים, כי תפילות רצויות לה' יותר מקרבנות (סעיף 318).
- משליליא ט : "תֹּועֵבָתִ הּ דָרְךּ רְשֻׁעָ, וְמַרְדָּךּ צְדָקָה יְאָהָבָ" - ה' מתעב אנשים שמצטרפים לרשעים ואוהב אנשים שמצטרפים לצדיקים. מצב הביניים הוא אנשים שהולכים בדרך שלהם, ואינם מצטרפים לרשעים או לצדיקים.

פסוקים נוספים

פסוקים נוספים על תועבה :

- משליל ג לב : "כִּי תֹּועֵבָתִ הּ נְלוֹזָ, וְאֶת יִשְׂרָאֵל סּוֹדוֹ" - ה' מרחק ממנו אנשים עוקומים ורמאים, ומתהבר עליהם אנשים ישרים.
  - משליל ח ז : "כִּי אָמַת יְהָגָה חַכִּי, וְתֹּועֵבָתִ שְׁפַטִּי רְשֻׁעָ" - החכמה אהבת אמות ומתעבת רעה.
  - משליל ט כו : "תֹּועֵבָתִ הּ מַחְשֻׁבָּתִ רְעָ, וְתִהְרִיבָּם אָמְרִי נְעַםָּ" - ה' מתעב אנשים שחושבים רע על הזולת, ואנשים שמחשובותיהם תהורות - אמריהם נעימים ואהובים לה'.
  - משליל ט ז : "תֹּועֵבָתִ הּ כָּל גָּבָהּ לְבּ, יְדּ לִידּ לֹא יִנְקָהּ" .
  - משליל ט ז ב : "תֹּועֵבָתִ מְלָכִים עֲשָׂוֹת רְשֻׁעָ, כִּי בְּצָדָקָה יְכוֹן כְּסָאָ" .
  - משליל ז ט : "מַצְדִּיקָ רְשֻׁעָ וּמַרְשִׁיעָ צָדִיקָ, תֹּועֵבָתִ הּ גַּם שְׁנֵיהֶםָ" .
  - משליל כ י : "אָבָןּ וְאָבָןּ אִיפָּהּ וְאִיפָּהּ, תֹּועֵבָתִ הּ גַּם שְׁנֵיהֶםָ" (סעיף 158).
  - משליל כ ג : "תֹּועֵבָתִ הּ אָבָןּ וְאָבָןּ, וּמְאֹזֶןּ מְרַמָּה לֹא טּוֹבָ" (סעיף 349).
  - משליל כ ז : "זְבַחּ רְשֻׁעִים תֹּועֵבָתִ, אָפּ כִּי בְּזָמָה יְבִיאָנוּ" (סעיף 244).
  - משליל כח ט : "מִסְרָ אָזְנוּ מִשְׁמַעְ תּוֹרָה, גַּם תִּפְלַתְוּ תֹּועֵבָתִ" (סעיף 345).
- ראו גם פסוקים נוספים על רצון = חפץ-לב או אהבה או פיסוס (סעיף 435).

439. תורה ומצוות

כמה פסוקים בספר משליל מבוחנים בין תורה לבין מצוה או מצוות.

מן משליל ו כג : "כִּי נְרָ = מְצֹוָה, וְתּוֹרָה = אָוֹר ; וְדָרְךּ הַיִם = תּוֹחַת מִסְרָרִי", ניתן ללמידה, שהביטוי מצוה מצין מעשה מסוימים ומוחשי, שמשפיע באופן ממוקד במקומות מסוימים ובזמן מסוימים, כמו נר ; והביטוי תורה מצין אוירה כללית שהאדם חי בתוכה, שמשפיעה באופן כללי על כל מהלך חייו, כמו אור. ועוד : המצוה היא כלי לייצירת" תורה, כמו שהנור הוא כלי לייצירת אור (ראו נר ואור בעיר הפיתויים - סעיף 337).

ב משליל ג א : "בְּנֵי ! תּוֹרָתִי אֶל תְּשַׁכֵּחַ, וּמְצֹוֹתִי יִצְרָר לְבָדָךְ", הכתוב מתייחס לתורה בביטויו שלילי (אל תשכח), ולמצוות בביטויו חיובי (יצר לבך) ; אולי ניתן להסיק מכאן, שהביטוי תורה מתייחס למצאות "לא תעשה", והביטוי מצאות מתייחס למצאות "עשה". מסקנה זו מתחילה למסקנה הקודמת, שלפיה מצוה היא כלי מעשי ומוחשי, ותורה היא אוירה כללית - שנוצרת כאשר נזהרים שלא לעבור גבולות מסוימים.

הקשר בין יציאה מדרך הישר לבין שגועו

ישנן שתי דרכי לקשר בין המשמעות של השורש שטה:

1. **השיטה** (המשוגע) הוא אדם שהתנהגו **סוטה** וחורגת מאופן ההתנהגות המקובל: "שיטה - לסור מן הדרך... וכעין זה שטה באրמית: לסור מדרך ההשכל" (רש"ר הירש על במדבר יב).

2. **הסוטה** מדרך הישר הוא **שיטה** (משוגע). כך פירושו חז"ל בכמה מקומות:

- לגבי ניאוף: "אין המנאפים נואפים עד שתוכנס בהן רוח שטהות" (רש"י, על במדבר היב): יצר הניאוף הוא כל-כך חזק, עד שהוא עשוי לגורם לאדם להשתגע ולעשות דברים המנוגדים לainterסים שלו עצמו.

- לגבי כל חטא: "אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטהות" (ריש לקיש, סוסה ג.), "כל שיטה מסדרית היא גם שיטה הגינוית; אמת מסדרית ואמת הגינוית כרכות זו בזו; ואין אדם חוטא, אלא אם כן חдал לראות נכחה" (רש"ר הירש על במדבר היב).

- מסקנה מעשית מכאן היא, שככל שהאדם יחזק יותר את-scalo, כך יוכל להתגבר על ה"ירוח שטוטה", על היצר הגורם לו לחטא: "גם בשעה שהלב חומד ומתהווה איזו תאווה גשמייה, בהיתר או באיסור חס ושלום, יכול להתגבר ולהתיח דעתו ממנה לגמרי, באמרו לילבו: אין רוצה להיות רשע אפילו שעשה אחת, כי אין רוצה להיות מובדל ונפרד חס ושלום מה אחד בשום אופן... רק אני רוצה לדבק בו נפשי רוחי ונשמתי... ואולי קל שbulklim יכול למסור נפשו על קדושת הי, ולא נופל אונכי ממנה בודאי, אלא שנכנס בו רוח שטוטה, ונדמה לו שבברירה זו עודנו ביהדותו ואין נשמו מובדלה מאלוהי ישראל, וגם שוכח אהבתו לה' המסתורת בלבו. אבל אני אין רוצה להיות שיטה כמו זו לכפור האמת." (תניא א"ד), "כי המוח שליט על הלב... כל אדם יכול ברצונו שבמוחו להattaפק ולמשל ברוח תאוותו שבלבו, שלא למלאות משאלות ליבנו... ולהטייה דעתו לגמרי מתאות ליבנו אל ההפק לגמרי..." (תניא א"ב), "יהאה ז בנפש האלהית, שרצוננו והפצה לידבק בה' חי החיים ברוך הוא... אהבה מסורתת, כי היא מסורתת ומכוסה לבבוש שך דקליפה בפושעי ישראל, וממנה נכנס בהם רוח שטוטה לחטא..." (תניא א"ט).

מילים קרובות

ישנן מילים שאוטיותיהם קרובות לשורש שטה, ומשמעותם קרובות או הפוכה:

שטו = המנסה לגורם לאדם **לסטות ולהיות שוטה**.

שיטה = שורה ישרה (למשל בספר תורה), ובהשאלה - דרך מסודרת. שיטה הוא אדם היוצא **מהשיטה** (ע"פ ר"ק בספר השורשים), כמו שהפועל **שירש** משמעו "עקר את השורש" (ראו גם: פעלים נוספים שיש להם משמעות הפוכות, שורשים משמעותם באրמית הפוכה משמעותם בעברית).

שוטר = אדם שתפקידו לשמור על **השיטה**, ולהעניש את האנשים **הטוטים** ממנה, והוא עושה זאת בעזרת **שוט**.

שיטים = שם מקום, שבו ישראל התנהגו כמו **שוטים**, סטו ממצוות ה' וניצמדו לבעל פeur (במדבר כה, במדבר רביה כ). ראו:

- חטאו בשיטים,uko בשיטים, מתרפאים בשיטים / הרב קלמן מאיר בר, ישיבת קרם ביבנה.

438. תועבת ה' ורצו ה'

תועבה היא דבר שמרחיקים או דוחים.

כמו פסוקים בספר משלמי מציגים ניגוד בין דבר שהוא **תועבת ה'**, לומר דבר שה' מרוחיק ודוחה מעליו, לבין דבר שה' רוצה או אוהב. מתוך הניגוד שמצוג בפסוקים אנחנו יכולים למדוד שקיים גם מצב ביןיים, אולי: בניגוד לרוב התחומיים בחיים - בתחוםים אלה לא רצוי להישאר במצב הביניים, אלא יש לשאוף לקצה החיווי:

- תהילים ב ט : "תרעם **שבט** ברזל, כלי יוצר תופצם"
- תהילים כד : "ה' רועי לא אחשר... גם כי אלך בגין צלמות לא אירא רע כי אתה עמי **שבט** ומשענתך המה ינחני"
- תהילים מה ז : "כסאך אליהם עולם ועד, **שבט** מישר **שבט מלכותך**"
- תהילים פט לג : "ופקדתי **שבט** פשעם, ובגעים עונם"
- איוב ט לד : "יסר מעלי **שבטו**, ואמתו אל תבעתני"
- איוב כא ט : "בתיהם שלום מפחד, ולא **שבט אלה עליהם**"
- אייכא ג א : "אני הגבר ראה עני **שבט עברתו**"

פירושים נוספים

- יש מפרשים שהמשמעות המקורית של **שבט** היא ענף של עצ, ומכאן גם "ענף" ב"ענץ המשפחה" של עם נקרא שבט (כך נקרא פירש אברהם בן שושן, שכتب בקונקורדנציה ששבט הוא ענף).
- אולם, לא מצאתי אף פסוק שבו המילה **שבט** מציינת בהכרח דוקא ענף של עצ. בכל הפסוקים שראיתי, המילה שבט מציינת מקלט. מבון אפשר להשתמש בענף של עצ כבמקל, אבל המשמעות העיקרית של השבט היא האפשרות להשתמש בו כדי להכות ולאכו"ף משמעת, כפי שפירשנו.
  - גם לגבי המילה המקבילה **מטה**, מצאתי רק שני מקומות שבהם היא מציינת בהכרח ענף של עצ :
  - יחזקאל ז : "הגנה הינה באה יצאה הצפירה צץ **המטה** פרה הזדון"
  - במדבר יז כ : "והיה האיש אשר אבחור בו **מטה** יפרה והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מילנים **עליכם**"

437. שיטה = סטיה שהיא שוטה

- בלשון המקרא מופיע השורש **שטה** בשינוי שמאלית. השורש דומה לשני שורשים :
הוא נקרא כמו השורש **סיטה**, שמשמעותו - בלשון המקרא כמו בלשון ימיינו - יציאה מהדרך, ובפרט - יציאה מדרך היושר והאמת :
- תהילים ק א ג : "לא אשית לנגד עני דבר בליעל, עשה **סטיטם** שנאתיך, לא ידבק بي" - סטיטם = מעשי סטיה = מעשי בליעל.

- אך הוא נכתב כמו השורש **שטה** בשינוי, שמשמעותו - בלשון התלמוד - שיגעון :
- "תנו לבן : איזהו שוטה? - היוצא יהדי בלילה, והלן בבית הקברות, והמרקע את כסותו... המאבד מה שנוחנים לו" (תוספות תרומות ג א, בביל חגיגה ג :); ראו משפטין הדעת.
- ניתן לפרש את הפסוקים הכלולים שורש זה בשילוב של שתי המשמעות :

- משלוי ד טו : "באלה רשותם אל תא, ואל תלך בדרך רעים. פרעחו, אל תעבר בו, **שיטה** מעליו ועbor" - החכם מלמד את תלמידיו **לסטות**, לצאת מדרך הרשע גם אם הם כבר טעו והתחלו ללכת בה; ויתכן שהוא רומי, שהאדם צריך לצאת מדרך הרשע גם אם יקראו לו משוגע (עמ"ג 133).
- משלוי ז כה : "אל **ישט** אל דרכיה לך, אל תתע בנתיבותיה" - החכם מלמד את תלמידיו **לסטות** מדרךו אל דרכה של האישה הנואפת, והוא רומי לכך לכך לכך הוא גם מעשה **שיגעון** ו**שטוות**; וכן במדבר ה יב : "...**איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעלי**": "אין דמנא芬 ננא芬 עד שתחננס בהן רוח שטות" (רש"י שם).
- הושע ה ב : "וושחתה **סטיטם** העמיקו, ואני מוסר לכלם" - ייתכן שהכוונה לאנשים שאורבים בצדி הדרך, ושוחטים את כל מי שסטה מהדרך בטעות.
- תהילים מה : "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו, ולא פנה אל רהבים **ושטי צזב**" - אפשר לפרש "לא פנה אל הסוטים מדרך הישר", ואפשר לפרש "לא פנה אל שוטים המבטחים לו הבתוות **משוגעות** שבסוףו של דבר יתבדו ויאכזבו אותו"

- מיכה ז יד : "עתה תתגדי בת גדור מצור שם עליינו, שבט יכו על הלחין את שפט ישראל"
- משלו יג : "בשבתי נבון תמצא חכמה, ושבט לאו חסר לב" - אדם חסר-לב אינו יכול לשכנע בחכמה ובתבונה, ולכן נאלץ להשתמש במקל.

- משלו כג : "אל תמנע מגער מוסר, כי תכנו בשבט לא ימות. אתה שבט תכנו, ונפשו משאול תצליל".

גם לרווי בקר וצאן היה שבט, שבו היו מכימים את הבהמות כדי לכובן אותן למקום הנכון :

- מיכה ז יד : "רעה עמד שבטך צאן נחלתו, שכני לבדך יער בתוך כרמל ירעו בשון ואגדע כי מי עולם"

- ויקרא כז לב : "יכול מעשר בקר וצאן, כל אשר יעבר תחת השבט העשורי יהיה קדש לה"

מכאן בא הביטוי תומך שבט, המציין את הרועה, ראש המשפחה או מנהיג העם, הרשי להשתמש במקל כדי לאכוף את סמכותו :

- עמוס אה : "ושברתי בריה دمشق והכרתי יוושב מבקעת און ותומך שבט מבית עדן, וגו' עם ארם קירה אמר ה"

- עמוס אח : "וַיֹּהְכַּרְתִּי יוֹשֵׁב מַאשָׁקְלָן וְתוֹמֶךְ שַׁבָּט עַל עֲקָרְוֹן וְאֶבְדוֹן שָׂארִית פְּלִשְׁתִּים אָמַר אֱלֹהִים"

גם המילה שבט מצינית לפעמים את המנהיג תומך השבט, האוחז במקל :

- בראשית מט י : "לא יסור שבט מיהודה ומהקק מבין רגליו, עד כי יבא שילה ولو יקהת עמים"

- במדבר כד יז : "ארanno ולא עתה אשורנו ולא קרוב; דרך כוכב מיעקב וكم שבט מישראל, ומהץ פאתי מוואב וקרקר כל בני שת"

- שמואל ב ז : "בכל אשר התהלך בכל בני ישראל הדבר דברתني את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בנitem לי בית ארזים"; ובפסוק המקביל בדברי הימים א יז : "בכל אשר התהלך בכל ישראל הדבר דברתני את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי לאמר למה לא בנitem לי בית ארזים"

- מכאן שבט = שופט.

ולפעמים המילה שבט משמשת במשמעות ומציינת את הסמכות השלטונית עצמה :

- זכריה ייא : "וַיַּעֲבֹר בֵּין צִרְחָה וְהַכָּה בֵּין גָּלִים וְהַבִּישׁוּ כָל מַצּוּלּוֹת יָאָר, וְהַרְדֵּג גָּאוֹן אֲשֶׁר ושבט מִצְרָיִם יִסּוּר"

- משלו כב ח : "זורע עולה יקוצר און, ושבט עברתו יכללה" - הרשע צריך לאבד את זכותו שלטון אחרים (סעיף 262).

- ישעיהו יד : "וַיֹּשְׁפַּט בְּצִדְקָה דְּלִים וְהַכִּיחַ בְּמִישֻׁר לְעָנוֹי אֶרֶץ, וְהַכָּה אָרֶץ שבט פַּיו וּבְרוֹחַ שְׁפָטָיו יָמִית רְשָׁעָה" - המשיך לא יכה במקל פיסי אלא ב"מקל" שנמצא בפיו, ככלומר בדברי תוכחה נוקבים וסמכוויות.

- תהילים קכח ג : "כִּי לֹא יָנוֹת שבט הַרְשָׁע עַל גּוֹרֵל הַצְדִּיקִים, לְמַעַן לֹא יְשַׁלַּח הַצְדִּיקִים בְּעוֹלָתָה יְדֵיכֶם" - אסור לתת לרשעים שלטון בצדיקים.

- משלו יג כד : "חוֹשֵׁךְ שבטו שׁוֹנָא בָּנוֹ, וְאַהֲבוּ שָׁחָרוּ מִוסְרָה" - מי שאינו משתמש בסמכות הורית ואינו מציב גבולות לילדיו, כאילו שׁוֹנָא אותם (סעיף 199).

- משלו כב טו : "אֹולֶת קְשׁוֹרָה בְּלֵב נֶעֶר, שבט מִוסְרָה יְרָחִקָּה מִמְנוּ" - מסגרת חינוכית סמכותית עשויה להרחיק מנער את איוולתו.

- משלו כו ג : "שָׁוֹת לְסָוס, מַתָּג לְחָמוֹר, ושבט לָgo כְּסִילִים" - כדי לחנק כסילים יש לדבר בסמכויות.

- משלו כת טו : "שַׁבָּט וְתוֹכַת יִתְןֵחַ חַכְמָה, וְגָנָר מִשְׁלָח מִבֵּשׁ אָמוֹ" - סמכות וביקורת נוטנות לנער חכמה, ונער משוחרר ללא סמכות יגרום בושה לאמו.

ומכאן הגיעו המילה שבט לציין גם את המשפה הגדולה, המלוכדת בכוח סמכותו של המנהיג "תומך השבט".

שבט של ה'

ישנם פסוקים המדים את ה' לרועה או מנהיג האוחז בשבט, כדי להנהיג את עמו או כדי ללייסר את אויביו :

- שמואל ב ז יד : "אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן, אשר בהעתו והכתתו שבט אֲנָשִׁים וּבְנָגָעִים בְּנֵי אָדָם"

- ישעיהו לא : "כִּי מִקְׁאָלְהָי הַיְתָה אֲשֹׁור, שבט יְכָה"

- יחזקאל כ לו : "וַיֹּהְכַּרְתִּי אֲתֶכְם תחת השבט, וְהַבָּאֵת אֲתֶכְם בְּמִסְרַת הַבָּרִית"

- משלו טז : **"ברצות ה' דרכי איש, גם אויביו ישלם אותו"** = 1 כשהי' חוץ שהאדם יצליח בדרכיו ; 2 כשהי' אוהב ומחבב את התנהגו של האדם ; 3 כשהי' משלים עם האדם, גם אויביו ישלימו עמו - "רצאה" מקבל ל" להשלים" (סעיף 276).
- משלו טו ח : **"זבח רשעים תועבת ה', ותפלת ישרים רצונו"** - ה' מתעב קרבות שמקריבים רשיים, ו : 1 חוץ בתפילה רק כשחמתפללים הם ישרים ; 2 אוהב תפילות שמתפללים אנשים ישרים ; 3 רק תפילות של אנשים ישרים מפייסות את ה' (ראו גם פסוקים נוספים על תועבת ה' ורצון ה' - סעיף 438).
- משלו ייח כב : **"מצא אשה מצא טוב, ויפק רצון מה"** = 1 ה' עוזר לו להוציא לפועל את חוצנו ; 2 מעשי הטובים מוצאים מה' חיבה ואהבה לעצמו ולכל העולם ; 3 ה' מתפيس עמו וסולח לו על עונותו (ראו גם פסוקים נוספים עם הביטוי הפיק רצון מה' - סעיף 400).
- משלו ייד לה : **"רצון מלך לעבד משכיל, ועברתו תהיה מביש"** - המלך רוצה, מחבב ומתפיס בקלות עם עבדים שמצחיכים במעשייהם (ראו גם פסוקים נוספים על רצון מלך).
- משלו ייד ט : **"אולימ לילץ אשם, ובין ישרים רצון"** - הדבר שמחבר בין אנשים ישרים הוא : 1 החוץ לעשoten טוב ; 2 האהבה לזרות ; 3 הרצון לפיסס ולהיותם שלום עם הזורת.
- אסתר א ח : **"והשתיה כדת אין אנס, כי כן יסד המלך על כל רב ביתו, לעשות ברצון איש ואיש"** 1 כמו שכל איש חוץ ; 2 כמו שכל איש אהוב.
- ראו גם : **תרצה = פסיוו / אביתר כהן**

436. שבט = מטה = משל לסמכות ומשמעות

השורש שבט משמש, בלשון המקרא, בכמה משמעויות :

1. השם **שָׁבֵט**, שהוא משפחה גדולה, במיוחד אחת מ-12 המשפחות הגדולות המרכיבות את עם ישראל :

  - בראשית מט כה : **"כל אלה שבט יישראל שנים עשר וזו את אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכו בך אתם"**

2. השם **שָׁבֵט**, מקל חזק וקשה שיכול גם להרוג :

  - שמו אל ביך ייד : **"ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם לבב אבשלום..."**

3. **שְׁבָט**, שהוא שם של החודש האחד-עשר כספרים מנינן :

  - זכריה א ז : **"ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט בשנת שתים לדרישת היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיהו בן עדוא הנביא לאמר"**

שםו של חודש **שְׁבָט** הוא פרסי, והוא נזכר רק בספרים מימי בית שני; אבל המילה **שָׁבֵט** היא עברית. ניתן להוכיח שיש קשר בין שתי המשמעויות של **שָׁבֵט**, שכן גם למליה הנרדפת **מטה** ישן שתי משמעויות אלו :

  - משמעות 1 - משפחה גדולה, יהושע יג כת : **"ויתן משה לחציו שבט מנשה ויהי לחציו מטה בני מנשה למשפחותם"**, בדבר לוג : **"ויהיו לאחד מבני שבט בני ישראל לנשים ונגרעה נחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע"**
  - משמעות 2 - מקל קשה, ישעיהו ט ג : **"כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין"**, ישעיהו ה : **"הוי אישור שבט אפי ומטה הוא בידם צעמי... היתפאר הגאון על החצב בו אם יתרגדל המשור על מוניפו כהניפה שבט ואת מרימיו כהרים מטה לא עז... לבן כה אמר אדני ה' צבאות אל תירא עמי ישב ציון מאישור שבט יככה ומטהו ישא עלייך בדרך מצרים"**, ישעיהו יד ה : **"שבר ה' מטה רשעים שבט משלים"**, ישעיהו כח כז : **"כי לא בחורייך יודש קצח ואופן עגלה על כמן יוסב; כי במטה יחבט קצח וכמן שבט"**,

נראה שהמשמעות המקורית של שבט היא משמעות 2 - מקל חזק וקשה. השבט שימש גם כדי להכotta ול嶷סר אנשים, על-מנת לאכוף משמעות :

- שמות כא כ : **"ו כי יכה איש את עבדו או את אמו שבט ומת תחת ידו - נקם ינקם"**
- ישעיהו יד כת : **"אל תשמה פלשת כלך כי נשבר שבט מכך, כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרכ מעופף"**

- בראשית לג: "ויאמר יעקב אל נא, אם נא מצאתי חן בעיניך, ולקחת מנהתי מידי, כי על כן רأיתי פניך כראת פנוי האלים, ותרצני" = 1 יעקב בקש מעשו شيئاות לקבל את המנהה שלו, שמייצגת אותו; 2 עשו חיבב אותו לאחר שראה את המנהה שלח לו; 3 עשו גם השלים עמו והפסיק לכעוס עליו.
- בראשית מט ו: "בסdem אל תבא נפשי, בקהלם אל יחד כבד; כי באפם הרגו איש, וברצכם עקרו שור" = 1 כשחפכו, כשבא להם, הם עקרו שור; 3 תקובלות ניגודית בין באפס לבין ברצונם: כשהם הגיעו, הרגו איש, וכשהפסיקו לכעוס, "רַקְעָרוּ שׂוֹר".
- שמות כח לח: "ויהיה על מצח אהרן, ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדיםו בני ישראל לכל מתנת קדשיהם, והיה על מצחו תמיד, לרצנו להם לפני ה'", ויקרא אג: "אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו אל פתח האهل מועד יקריב אותו לרצנו לפני ה'", ויקרא א ז: "וسمך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו", ויקרא כג יא: "ויהניף את העמר לפני ה' לרצנכם ממהורת השבת יניפנו הכהן" (ופסוקים רבים נוספים שמדובר על " לרצון לפניו ה'" בקשר לעבודת המקדש והקרבנות): קשה לפרש לפי פירוש 1, כי ברור שכל דבר שה' מצוה הוא רצוי לו, אחרת לא היה מצוה עליו; יותר מסתבר לפרש לפי פירוש 2 - עבודה המקדש והקרבנות מקרבתם בין בני ישראל לבין ה' ויוצרת אהבה ביניהם, או לפי פירוש 3 - עבודה המקדש והקרבנות מכפרת על בני ישראל, מפיסט את ה' ומביאה שלום בעולם. (ראו גם ציצ' הזהב - לרצון לפני ה').
- לא כל קרבן הוא " לרצון לפני ה'", למשל ויקרא יט הז: "וכי טובך זבח שלמים לה' - לרצנכם טובתך... ואם האכל יאלל ביום השלישי פגול הוא לא רצחה", ויקרא כב כ: "כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם", ירמיהו ז כ: "למה זה לי לבונה משבא תבואה וקנה הטוב הארץ מורהך? עלותיכם לא לרצון זבחיכם לא ערבו לך", מלאכי ב ג: "וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' בכרי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם" קרben שהוקרב או נאכל שלא ע"פ הדין, או שבני ישראל עושים בין אדם לחברו, לא מביא לאהבה בין ה' לבין המקורב, לא מכפר על המקורב ולא מפיס את ה'.
- ויקרא כו לד: "או תרצה הארץ את שבתתיה, כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם; או תשבת הארץ והרצת את שבתתיה", דברי הימים ב לו כא: "למלאות דבר ה' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתת למלאות שבעים שנה" - 1 הארץ = יושבי הארץ: כל זמן שבני ישראל ישבו על הארץ, הם לא חפצו לשבות; אחרי שבני ישראל יצאו לגלות, נשארו כאן רק נזדים וחיות, והם שבתו בחוץ לב; 3 הארץ מתפיס ותפסיק לכעוס (או: ה' יפסיק לכעוס על הארץ, כי הארץ תקבל את שבתותיה).
- ויקרא כו מא: "אף אני אלך עמו בקרי, והבאתי אתכם בארץ איביכם; או או יכנע לבבם הערל, ואו ירצו את עונם": 1 עון = עונש: בני ישראל יקבלו בהשלמה ובלי מחאה את עונשם בגלות, ובזכות זה ה' ישלח להם; 3 בני ישראל יפיזסו את ה' על עונם, או "וטעם הרצה - שלם שעוניינו עשה שלום, כנה הדעת עניינו פיס". והטעם: כשייכנע לבבם הערל, או יכלה תשולם עונם. וכן האדמה [שמנכלה בפטוק לד], כאילו היא חייבת לשלם לה' שבתותיה. ועיין רמבנן פסוק ל' (שדי').
- שמוآل כד כת ד: "... ובמה יתרצה זה אל אדני? הלו בראשי האנשים ההם!" - במה יתרצה דוד אל שאל? = 1 מה יעשה דוד כדי ששאלות ייאוטו לקבל בחזרה לשורותיו? 2 מה יעשה דוד כדי ששאלות יחביבו? 3 מה יעשה דוד כדי ששאלות ישלים עמו ולא יכעס עליו?
- ירמיהו יד י: "כה אמר ה' לעם הזה: בן אהבו לנوع, רגליים לא חשבו, וה' לא רצם; עתה זכר עונם ויפקד חטאיהם": 2 ה' לא אהב אותם, בניגוד לבני ישראל ש אהבו לנوع; 3 ה' לא השלים עם ולא הפסיק לכעוס עליהם.
- תהילים עז ח: "הלוולמים יונח אדני, ולא יסיף לרצחות עוד?" = 1 לא יוסיף לחפות שעם ישראל יהיה עמו הנבחר; 2 לא יוסיף לחבב את עם ישראל; 3 לא יוסיף להתפיס ולסלוח לעם ישראל.
- משליגיב: "כפי את אשר יאהב ה' יוכיה, וככאב את בן ירצה" 2 כמו שאב מוכיח את הבן שהוא אהוב (כאב את הבן שיריצה); 3 כמו שאב מתפיס עם בנו, כך ה' יתפיס וישלים גם עמך לאחר שיוכיה אותך, ויפיצה אותך על הסבל שעברת (ראו יסורים של אהבה - סעיף 336).
- משלוי לב: "שפטין צדיק ידען, וכי רשותה ההפכות" - 1 הצדיק יודע מה הוא חף להגיד (ראו צדיק לא מתבלבל בחקירה) או מה ה' חף שהוא גניד; 2 הצדיק יודע להביע אהבה בין הבורא לבריאה ובין אדם לחברו; 3 הצדיק יודע לפיסים בין הבורא לבריאה ובין אדם לחברו.
- משלוי יא כז: "שחר טוב יבקש רצון, ודרש רעה תבואנו" - 1 המיטיב לזרים יציל הרגשים גם את חפו האישי; 2 איש טוב משתמש להביא אהבה בין הבריות; 3 איש טוב משתמש לפיסים בין הבריות.

1. הבריא ממחלה או תיקון תקלת, כמו המילה **רפואה** בלשון ימיינו.

2. החיליש, כמו **הרופא** בחילוף א-ב-ה:

- ירמיהו לח ד: "ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה, כי על כן הוא **מרפא** את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל העם...". (佗פה הפוכה נמצאת בירמיהו נא ט: "רפאננו את בבל ולא נרפהה...")

- כאן השורש **רפא** התחלף בשורש **רפה**.

3. המילה **רפאים**, המצינית שבט של ענקים שחיו בעבר הירדן המזרחי, שם של עמק באיזור ירושלים, וכינויו למתים שכוני שאול (ראו **רפאים**).

יתכן שיש קשר בין שתי המשמעות הראשונות: כAdam חולה, הגוף שלו נלחם במחלת חזקה; וכשהוא מתרפא ומבריא, הגוף **רפואי** ורגוע.

יש פסוקים שמתאים יותר למשמעות הראשונה - בריאות:

- משליך כב: "כִּי חַיְמָה הַמֵּצָאֵהֶם, וְלֹכֶל בְּשָׁרוֹ מַרְפָּא" (סעיף 17)

- משליכו טו: "עַל כֵּן פָּתָאָם יָבוֹא אִידּוֹ פַּתָּע יִשְׁבָּר וְאַיִן מַרְפָּא" (סעיף 333)

- משליכי יח: "יִשְׁבַּתְהָ כְּמִדְקָרוֹת חֲרֵב, וְלֹשֶׁן הַכְּמִימִם מַרְפָּא" (סעיף 172)

- משליכי גז: "מֶלֶךְ רְשֻׁעָה יִפְלֶל בְּרֵעָה, וְצִיר אִמוֹנִים מַרְפָּא" (סעיף 111)

- משליכו טז: "מַרְפָּא לְשׁוֹן עַזְּ חַיִם, וְסָלֶף בָּה שָׁבֵר בְּרוֹתָה"

- משליכו טז כד: "צָוֹף דְּבָשָׁ אָמְרִי נָעֵם, מַתּוֹק לְנֶפֶשׁ וּמַרְפָּא לְעַצְמָה" (סעיף 15)

- משליכו כת א: "אִישׁ תּוֹכְחוֹת מִקְשָׁה עַרְפָּה, פַּתָּע יִשְׁבָּר וְאַיִן מַרְפָּא" (סעיף 195)

יש פסוקים שמתאים יותר למשמעות השנייה - הרפיה:

- משליכי ד ל: "חַיְיָ בְּשָׁרוֹם לְבָ מַרְפָּא, וּרְקָב עַצְמוֹת קְנָהָה" (סעיף 16)

- קהילתיך ד: "אִם רֹוח הַמוֹשֵׁל תַּעֲלֵה עַלְיָךְ מִקוּמֶךָ אֶל תְּנָה, כִּי מַרְפָּא יִנְהַח חֲטָאִים גְּדוּלִים"

ויתכן שגם המשמעות השלישית קשורה לכך: הענקים וגם המתים מפחידים את רואיהם ומרפים את ידיהם (ראו **רפאים**).

435. רצון = חפץ-לב או חיבת או התפישות

לשורש **רצח** בלשון המקרא ישן כמה משמעויות.

1. כמו בלשון ימיינו - חפץ-ב-, היה מעוניין לקבל לבعلתו; זו נראה המשמעות בפסוקים:

- תחילים כמה יט: "**רָצֹן** יְרָאֵו יִعְשָׂה, וְאַתְּ שׁוֹעַתְמָם יִשְׁמַע וְיַוְשִׁיעַם"

- אסתיר טה: "וַיַּכְּוֹן הַיְהוּדִים בְּכָל אַיִבָּהֶם מִכְתָּחָרֶב וְהַרְגָּה וְאֶבֶדֶן, וַיַּעֲשׂוּ בְשָׁנָאֵיהֶם **כְּרָצֹנֶם**"

- דניאל ח ד: "רָאִיתִי אֶת הַאִיל מְנַגֵּה יְמָה וְצִפְונָה וְנֶגֶב, וְכָל חַיּוֹת לֹא יַעֲמֹד לִפְנֵי, וְאַיִן מַצִּיל מִידּוֹ, וַעֲשָׂה **כְּרָצֹנוֹ** וְהַגְּדִיל"

2. אהב וחביב. זו נראה המשמעות בפסוק:

- אסתיר יג: "כִּי מַרְדָּכַי הַיְהוּדִי מִשְׁנָה לְמֶלֶךְ אֶחָשְׁוֹרֶשׁ, וְגָדוֹל לְיִהוּדִים וּרְצֵוי לְרַב אָחִיו; דָרְשׁ טֹוב לְעַמוֹ וְדָבָר שְׁלֹם לְכָל זָרְעוֹ" = אהוב על רוב אחיו.

3. התפיש, השלים, הפסיק לכעוס. זו נראה המשמעות בפסוקים:

- ישעיהו מ ב: "דִּבְרָו עַל לְבָ יְרוּשָׁלָם וּקְרָאוּ אֲלֵיהֶם, כִּי מַלְאָה צָבָא כִּי **רָצָחָה עֲזָנָה**, כִּי לְקַחַת מִיד ה' כְּפָלִים בְּכָל חַטָּאתְיהָ" = העוון נרצת, כלומר ה' נרצה את העוון, כלומר ה' הפסיק לכעוס על העוון.

- ישעיהו ס י: "וּבָנְוּ נֶגֶר חַמְתִּיךְ וּמַלְכֵיכֶם יִשְׁרָתוֹנְךָ, כִּי בְקַצְפֵי הַכִּיתִיךְ וּבְרָצְנוֹנְךָ רַחֲמַתִּיךְ" - רצון (פירוש) מנוגד ל **קַצְפָּה** (בעס).

ברוב הפסוקים, ניתן לפרש שורש זה לפי שתי משמעויות או יותר:

אך לפעמים ה **רוח נכהה** - לפעמים מחשבותיו של האדם מתקבלות מכיה מכל הצרות שעוברות עליו, נשברות ונעשות נכות; חן לא יכולות יותר להפליג רחוק ולדמיין מצב טוב יותר, והאדם נשאר ללא במחשבותיו בתוך הצרות והייאוש.

כל אחד מהפסוקים בספר משלוי מתייחס לתחום אחר שבו הייאוש עלול להזיק והשמהה עשויה להציג:

- המראה החיצוני (סעיף 41)
- בריאות הגוף (סעיף 40)
- התמודדות עם המתנה ממושכת

433. רעה = שפה ובילה בחברתם של בעלי חיים או בני

אדם

השורש **רעה** מציין בלשון המקרא, כמו בלשון ימינו, אכילת עשב על-ידי בהמות, או הובלת בהמות לאכילת עשב, כמו במילים **מְקֻעה**, **רֹעָה** ועוד.

אולם, לשורש **רעה** ישנה משמעות נוספת - התחרבות, התידידות ושותפות, כמו במילים **רַעֲהֵה**, **רָעִיה** ועוד:

- שופטים יד כ: "וַתָּהִי אֶשֶׁת שָׁמֹשׁ לִמְרַעָה, אֲשֶׁר רָעָה לו" = שותפו, שהיה במסיבת חתונתו.
- שמואל ב טו לו: "וַיַּבַּא חֹשֶׁר רָעָה דֹוד הָעִיר, וְאַבְשָׁלָם יָבָא יְרוּשָׁלָם" = מכרו ושותפו (למפלגה) של המלך, וכן מלכים אד ה: "וַיַּזְבֹּד בֶּן נָתָן כָּהֵן רָעָה הַמֶּלֶךְ"
- משליכי זו: "רַעַך ורָעָה אָבִיךְ אל תַּזְבֵּב..." = מכרו של אביך (סעיף 131);
- שיר השירים זו: "כָּלְךָ יִפְהָא, רַעַתִּי, וּמוֹמָ אִין בְּךָ".

מכאן, שהפועל **רעה** מתייחס לא רק לככבים אלא גם לבני אדם:

- משליכי גג כ: "וַיַּרְעַה כְּסִילִים יְרוּעָע", משליכי זה: "רַעַה זוֹלְלִים יְכִילִים אָבִיו", משליכי כת ג: "רַעַה זוֹנוֹת יְאַבֵּד הַוֹּן" - אין הכוונה לרועה-צאן שהכבשים שלו כסילות, זולות הרבה עשב או עוסקות בזנות, אלא לאדם שמתהבר ומתiedyד עם כסילים, גברים זוללים או נשים זנות; ראו רואה כסילים ירווע, רועו של הבן (סעיף 128).
- משליכי טו יד: [קרי] "לְבָב נָבוֹן יְבַקֵּשׁ דַעַת, וַיַּפְיִכְסִילִים יְרַעָה אָוֹלָת" = פיו של הכסיל יוצר קשר ושותפות עם האיוולות = השטיחות, כי היא מתאימה יותר לאופיו (סעיף 78).

מה המשותף לשתי המשמעות?

1. ייתכן שהמשמעות היסודית של השורש היא "שהה זמן רב באיזור מסוימים": בהמות שוהות זמן רב **במרעה**, ואנשיים שוהים זמן רב בחברתם של רועיהם ומכריהם. הסבר זה יכול להתאים גם לקשר שבין אח לבן אחו: אחים נמצאים יחד, וככבים נמצאות יחד **באחו**. בפסוקים רבים אח הוא מילה נרדפת לרע, כמו ש אחו הוא מילה נרדפת ל **מרעה**.

2. ויתכן שהמשמעות היסודית היא "הנהיג" או "החלץ בעקבות": **רואה** מנהיג את הכבשים שהולכות בעקבותיו, ו**רעים** מנהיגים זה את זה והולכים זה בעקבות זה (ע"פ אביתר כהן).

פסוקים שבהם כמה משמעויות אפשריות

- תhalim קלט ב: "אתה ידעת שבתִי וּקוּמִי, בנת ה לְרַעֵי מרוחוק"; "רַעֵי" מקביל לשבתִי וקוּמִי, ומסת婢 שמשמעותו היא "המקום שבו אני רואה", ככלmr - אוכל, או נמצא עם חברים, או סתם רובץ (פירושים נוספים).

434. רפואי = רפא = הבריאות או החליש

לשורש **רפא** ישנו, בלשון המקרא, כמה משמעויות.

- שמות לה כא : "וַיֹּאמֶר, כָל אִישׁ אֲשֶׁר נְשָׂאָה לְבָנָו וְכָל אֲשֶׁר נְדַבֵּה רָוחָו אֶתְךָ, הַבְּיאוּ אֶת תְּרוּמַת ה' לְמִלְאָכָת אַהֲלָיו וְלְכָל עַבְדָתְךָ וְלְבָגְדיְךָ הַקָּדְשָׁה": התורמות למלאת המשכן הגינו גם מאנשיים שיש להם אופי נדיב באופן קבוע (נְשָׂאָה לְבָנָו) וגם מאנשיים שהיתה עליהם רוח התנדבות חד פעמית (נְדַבֵּה רָוחָו).

- תחילים עז ז : "אָזְרָה נְגִינַתִי בְּלִילָה, עַמְלָבְבִי אֲשִׁיחָה וַיַּחֲפֵשׁ רָוחִי": המשורר משוחח עם לְבָנָו הקבוע, ומחשובתו המתחלפות נודדות ומחפשות תשובה לשאלותיו.

הביתויים לְבָנָו ורָוחָו מופיעים יחד בפסוקים רבים בספר משלי, ראו :

- גובה לְבָנָו - גובה רוח (סעיף 331)
- תוכן לְבָנָו - תוכן רוחות (סעיף 320)
- עצבת לְבָנָו - רוח נאה (סעיף 432)
- ראו גם רָוחָו שנמשלת לעיר.

פירושים נוספים

ניתן להסביר את ההבדל בין לְבָנָו ורָוחָו בדרכים שונות.

1. פירושנו לְבָנָו = מקום מחשבות, רָוחָו = מחשובות עצמן.

2. לפי מלבי"ם, לְבָנָו = שליטה עצמית, "הכוּחַ הַמּוֹשֵׁל בְּגֻוִיָּה", והrhoּה הוא הדמיון, "הכוּחַ הַמּוֹעֵל צִוְרִים מִמְעַמָּקָן הַגְּפֵשׁ" (ראו בפירושו על תהילים עז : "אָזְרָה נְגִינַתִי בְּלִילָה, עַמְלָבְבִי אֲשִׁיחָה, וַיַּחֲפֵשׁ רָוחִי", וכן בפירושיו על הפסוקים של לְבָנָו ורָוחָו, גובה לְבָנָו - גובה רוח, תוכן לְבָנָו - תוכן רוחות).

3. בפסוקים שמדוברים על צרות וסבל, פירוש מלבי"ם שהביתוי שָׁבֵר לְבָנָו מצין דיכאון שבא על-ידי צרה חיצונית וחומרית, והביתוי שָׁבֵר רָוחָו מצין דיכאון שבא על-ידי מצוקה פנימית-נפשית. ראו בפירושו על :

- ישעוּחוּ נזטו : "כִּי כָה אָמַר רְמֵם וְנִשְׁאָשְׁקָנָעָע עד וְקָדוּשָׁ שָׁמוֹ מָרוּם וְקָדוּשָׁ אַשְׁכָּוָן וְאַתְּ דָכָא וְשָׁפֵל רָוחָו להַחֲיוֹת בָּוָה שְׁפָלִים וְלַהֲחֲיוֹת לְבָנָו נְדָכָאִים"

- ישעוּחוּ סה יד : "הָנָה עַבְדֵי יְרָנוּ מָטוֹב לְבָנָו וְאַתְּמָת תַּצְעִקוּ מְכָבָב לְבָנָו וְמְשָׁבֵר רָוחָו תִּלְיָלוּ"

- תהילים לד יט : "קָרוּב הִי לְנִשְׁבָּרֵי לְבָנָו, וְאַתְּ דָכָאֵי רָוחָו יְוִשִׁיעָה"

- תהילים נא יט : "זָבְחֵי אֱלֹהִים רָוחָו נִשְׁבָּרָה, לְבָנָו נִשְׁבָּרָה אֱלֹהִים לֹא תִּבְזֹה"

432. רוח נאה = מחשבה שבורת ומיוואשת

שלושה פסוקים בספר משלי מסבירים על הנזק שגורמת רוח נאה :

- משלי טו יג : "לְבָנָו שָׁמָח יִיטְבָ פְנִים, וּבְעַצְבָת לְבָנָו רָוחָו נְאָה"

- משלי יז כב : "לְבָנָו שָׁמָח יִטְבָ גַּהַה, רָוחָו נְאָה תִּבְשֶׁר גַּרְמָה"

- משלי ייח יד : "רָוחָו אִישׁ יַכְלֵל מַחְלָהו, רָוחָו נְאָה מֵי יִשְׁאָה"

רָוחָו = מחשבה (ראו לב מלא ברוח - סעיף 431).

נאה היא צורת הנקבה של התואר נאה, המופיע בתנ"ך למשל במשמעות ב ד : "וְלֹא יְהוֹנֵתָן בָּן שָׁאָל בָּן נְבָה רְגָלִים... וַיַּפְלֵל וַיַּפְסַח..." ; נאה הוא מי שקיבל מִפְהָה ונשבר; נאה רְגָלִים = מי שקיבל מכחה ברגליו ורגליו נשברו. מכאן :

רָוחָו נְאָה = מחשبة שקיבלה מכחה ונשברה.

בדרך כלל, מחשובותיו של האדם הן קלות ומהירות, וכיולות להפליג למרחקים גדולים; גם אדם שמנצא במצב קשה, יכול לדמיין שהמצב משתפר, והדבר נותן לו תקווה וכוח להחזיק מעמד, ולפעמים גם רעיונות איך לצאת מהצורך.

- אבל את מהומר קורצתי לא הצליח מלביים להסביר לפי משמעות זו.

430. ראיית חזית = שים לב

שלושה פסוקים בספר משלוי מתחילה בפועל חזית או בפועל הנרדף **ראיית**:

- משלוי כב כת : **"חזית איש מהיר במלאתו - לפני מלכים יתיצב, בל יתיצב לפני חשבים"** (סעיף 142)
- משלוי כו יב : **"ראיית איש חכם בעיניו - תקווה לכיסיל ממננו"** (סעיף 189)
- משלוי כת כ : **"חזית איש אץ בדרכיו - תקווה לכיסיל ממננו"** (סעיף 77)

מה משמעות הביטוי? אם מטרת הפסוקים היא ללמד שזה טוב/רע להיות "מהיר במלאתו"/"חכם בעיניו"/"אץ בדרכיו" - היה מספיק לכתוב "איש מהיר במלאתו - לפני מלכים יתיצב", או "איש חכם בעיניו - תקווה לכיסיל ממננו", או "איש אץ בדרכיו - תקווה לכיסיל ממננו!"

יתכן שהביטוי בא למדנו, שאנו צריכים לשים לב לתוכנותיהם וכישרונותיהם המיוחדים של האנשים שאנו רואים, ולהתיחס אליהם בהתאם (ע"פ הרב דוד קליר, שיעור על משלוי כב, ח תמו ה'תשס"ו):

- אם ראיינו איש מהיר במלאתו - נשתדל להמליץ עליו למשרה ציבורית, כך שלא יבזבז את כשרונונו ב"חור" אף (סעיף 142).
- אם ראיינו איש בעל בטחון עצמי מופרז - נשתדל להביא אותו לנאות בפני כסילים, כדי שיישפיע עליהם (סעיף 189).
- וכן נעשה גם אם ראיינו איש שמדובר מהר מדי (סעיף 77).

431. רוח = מחשبة הממלאת את הלב

בלשון המקרא, מתראים את **לב** האדם כאיבר מלא רוח:

- שמות כחג: **"וְאַתָּה תֹּדֶבֶר אֶל כָּל הַכְּמִי לְבָךְ**, אשר מילאתי **רוח** חכמה; ועשו את בגדי אהרון, לקדשו - **לכָהָנוּ לֵי**".
- יהושע ב יא : **"וַיָּנִשְׁמַע, וַיָּמֵס לְבָבָנּוּ**, ולא קמה עוד **רוח** באיש מפנייכם, כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמיים ממעל ועל הארץ מתחת", וכן **פסוקים נוספים שמתראים לכך** - הלב תמיד נמס לפני הרוח, כי כשהלב נמס הרוח **"נשְׁפְּכָת"** וחולכת לאיבוד.
- תהילים נ יב : **"לְבָטַחֲוֹר בָּרָא לְיְאֱלֹהִים, וְרוּחַ נָכוֹן חֲדֵש בְּקָרְבֵּי"**, וכן פסוקים נוספים על **לב חדש ורוח חדשה** - הלב החדש תמיד קודם לרוח החדש, כי צריך לתת לאדם כל חדש (לב), ורק אחר-כך אפשר למלא אותו בתוכו (רוח).
- נאמר על לב בן יונה, אחד משני המרגלים שנשארו נאמנים לה', בדבר יד כד : **"וַיַּעֲבֹד כָּלֵב, עַקְבַּתְּהַרְתָּה רֹוח** **אחרת עָמֹנוּ** **וַיָּמֻלָּא אַחֲרֵי...**" ובפסוק המקביל, יהושע י ז : **"בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנָכִי בְּשַׁלֵּחַ מֹשֶׁה עַבְדֵי ה'** את מקדש ברנע לרוגל את הארץ, ואשב אותו דבר **כַּאֲשֶׁר עַמְּלָבְּבֵי** - הרוח האחראית, שהיתה עם כלב, הייתה עם לבבו.
- ברוב הפסוקים בתנ"ך, לב הוא המקום שבו מרגשים וחוشبים (סעיף 411); ומכאן **שהרוח** היא הרגשות והמחשבות עצמן.

לפי זה, כאשר מדברים על תוכנה של **לב**, שהוא איבר המחשבות - מתחווים לתוכנת-אופי קבועה (יחסית), וכאשר מדברים על תוכנה של **רוח**, שהיא המחשבה - מתחווים לתוכנה זמנית וחד-פעמית. למשל:

- תהילים נא יט : **"זָבַחַי אֱלֹהִים רֹוח נִשְׁבָּרָה, לְבָבָ נִשְׁבָּרָה וְנִדְכָּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֹה"**: מי שיש לו רוח נשברת, ככלומר חושב מחשبة חד-פעמית של שברון לב לפני ה', כאילו הביא זבח, שהרי גם הזבח הוא פעולה חד-פעמית; אבל מי שיש לו **לב נשבר ונדכָה**, ככלומר נמצא בອפן קבוע במצב של שברון לב לפני ה', זוכה לכבוד מאה ה', ה' לא יבזה אותו לעולם.
- תהילים לד יט : **"קָרוֹב ה' לְנִשְׁבָּרִי לְבָבָ, וְאֵת דְּכָאֵי רֹוח יְוִשְׁעֵי"**: מי שליבו נשבר, ה' קרוב אליו בອפן קבוע, ומגן עליו מכל צרה.ומי שנכנס לצרה, וחושב ב谎言 חד-פעמי מחשبة של שברון לב לפני ה' - ה' **יְוִשְׁעֵי** אותו, ב谎言 חד-פעמי, מצרתו.

- תħallim leha it : "אֵל יִשְׁמַחּוּ לְאַיִבָּי שָׁקָר, שָׁנָאִי חֶנֶּם יִקְרַצְוּ עַינָּן" - קרייצה מסמלת שמחה לאיך.
- Mashiyo ig : "אָדָם בְּלִיעָל אִישׁ אָנוֹ, הַוְּלָךְ עֲקָשָׂות פָּה. קְרִץ בְּעַינָּנוּ, מַלְלָ בְּרַגְלוּ, מַרְהָ בְּאַצְבָּעָתוּ" - קרייצה מסמלת מזימות ותוכניות שליליות.
- Mashiyyi : "קְרִץ עַין יִתְןּ עַצְבָּת, וְאוֹיֵל שְׁפָתִים יַלְבָּט" - קרייצה מסמלת זלזול או גנאי, וגורמות עצב לזלול (סעיף 53).

- Mashiyyot : "עַצְחָ עַיְנִיו לְחַשֵּׁב תַּהְפּוֹת, קְרִץ שְׁפָתִינוּ כֶּלה רַעֲהָ".

2. בביוטו הארמי אכילת קרע שפירשו הלשנה :

- Dniyalach : "כָּל קְבָּל דָּנָה בָּה זָמָנָא, קְרָבוּ אֲגָרִין כְּשָׁדָאִין, וְאַכְלָוּ קְרִצֵּהוּן דֵּי יְהוּדָיָא"
- Dniyal o ca : "וּוְאָמַר מְלָכָא וְהִתְיוֹ גְּבָרִיא אַלְךְ דֵּי אַכְלָוּ קְרִצְחוּ דֵּי דְּנִיאָל וְלֹגֶב אֲרוּתָא רָמוּ אָנוּן בְּנוּיהָן וְנְשִׁיהָן וְלֹא מְטוּ לְאַרְעָית גָּבָא עַד דֵּי שְׁלָטוּ בְּהָוָן אֲרוּתָא וְכָל גְּרָמִיהָן הַדָּקוּוֹ"
- (כך גם תרגם אונקלוס את המזווה "לא תלך רכילה" - "לֹא תִּכְלֹל קְרִצְצִין").

3. בנובואה על כיבוש מצרים :

- Yirmiyo mo c : "עֲגָלָה יְפָה פִּיה֮ מִצְרָיִם, קְרִץ מַצְפּוֹן בָּא בָּא".

4. בביוטו קורץ מוחומר :

- Ayob lagu : "הָנָן אַנְיָ כְּפִידָ לְאָל, מַחְמָר קְרִצְתִּי גָּם אַנְיָ" - אליהוא אומר לאיוב 'אני עשוי מוחומר כמויך, אני לא אל או מלאך, ولكن אתה יכול להתווכח איתי בלי פחד'.
- מה הקשר בין המשמעות?

A. חיתוך

לפי רוב המפרשים (למשל מצדדות, דעת מקראי), המשמעות המקורית היא חיתוך :

- קרייצת עין נעשית ע"י חיתוך המבט באמצעות העפעפים ;
- אכילת קרע ממשעה, באופן מילולי, אכילת חתיכה מבשרו של הזולות, והיא משל להלשנה ורכילות שפוגעת בזולות כמו נשיכה ;
- קרע מצפון = שחיטה ע"י שוחטים שבאים מהצפון ; מצרים נמשלת לעגלת, וחבבלים, שפלשו אליה דרך הים מהחוף הצפוני שלה, נמשלים לשוחטים.
- מוחומר קורצתי = נחצבותי ונחתכתה, ככלומר, אני עשוי מוחומר.

B. חיבור

ע"פ שביל'יל בקונקורדנציה, המשמעות המקורית היא דווקא חיבור :

- קרייצת עין נעשית דווקא ע"י חיבור מהיר של שני העפעפים, וכן קרייצת שפתיים ;
- אכילת קרע ממשעה אכילה וכילוי של החיבור בין בני אדם, שהרי כל מטרתה של רכילות והלשנה היא להפריד בין אנשים ;
- קרע מצפון = חבורה של לוחמים שבאה מהצפון - כינוי לצבא הבבלי המלוכד ;
- מוחומר קורצתי = חוברתי, ככלומר נבראותי מוחומר ;
- ואולי זו משמעות המילה קראציה בלשון ימינו - חרק טפיל שנדקק ומותחבר לעור.

ג. רמיזה

וע"פ מלביימס (בפירוש ירמיהו mo c), המשמעות המקורית היא רמיזה :

- קרייצת עין ממשעה, פשוט, רמיזה באמצעות העין ;
- אכילת קרע מצינת הלשנה, כי הלשנה נעשה, בדרך כלל, על ידי רמייזות (מצודות) ;
- קרע מצפון =رمز לכך שהכיבוש יבוא מצפון : המצריים נהגו לנחש באמצעות העגל המקודש שלהם, ולפני הכיבוש הבבלי, בכל פעם ששילחו את העגל, הוא חזר מהצד הצפוני, כרמז לכך שהמצרים ייכבשו מצפון ; (מלביימס) ;

- משלו כה כג: "רוח צפון תחולל גשם, ופניהם נזעמים לשון סתר" - ייתכן שהכוונה לרוח שבאה מכיוון צפון, אבל ע"פ הקבלה, ייתכן שהכוונה לרוח נסתרת, או לרוח שחוושפת את אדי המים הנסתרים באוויר וגורמת להם להתבעות ולרדת כבשם.

ובפסוק אחד, השורש צפְן נושא כנראה משמעות שונה:
 - בראשית מא מה: "וַיֹּקְרָא פְּרִעָה שֵׁם יוֹסֵף צִפְנָת פֻּנָּחַ; וַיְתַן לוֹ אֶת אֲסֹנוֹת בַּת פּוֹטִי פְּרִעָה כִּי אֵن לְאָשָׁה וַיַּצֵּא יוֹסֵף עַל אָרֶץ מִצְרָיִם" - בלשון ימיינו "פֻנָּחַ" = "פִּיצָּח אֶת הַקּוֹדֵשׁ", ולפי זה "צִפְנָת פֻּנָּחַ" משמעו "מִפְעָנָה הַצּוֹפִּינִים" = "מִגְלָה הַמִּידָע הַנִּسְתָּר", ואכן יוֹסֵף פִּיצָּח את הקודש של חלום פרעה ונגילה את המסר הנסתר בו. אך בפסוק זה, כלל לא בטוח שהשם "צִפְנָת פֻּנָּחַ" קשור לשורש העברי "צִפְן"; ייתכן שהו שם מצרי שמשמעותו אחרת לגמרי.

428. קלון במקום כבוד

קלון הוא ההיפך של **כבוד**, כמו שקל הוא ההיפך של **כבד**.

בכמה פסוקים נזכר שיש להחליף את ה **כבוד** ב**קלון** בתור עונש או אמצעי חינוכי:

- בתיאור עונשם של הכהנים במלכת ישראל בימי הושע הנביא, הווע ד ז : "כַּרְבָּמָן כִּן חַטָּאוֹ לִי, כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר". (ראו הכוח משחית).

- בתיאור עונשו של מלך בבל, חבקוק ב טז : "שְׁבֻעָת קלון מכבוד, שְׁתָה גַם אַתָּה וְהַעֲרֵל; תְּסֻוב עַלְיךָ כָּס יְמִין הַיּוֹם וְקִילָּן עַל כְּבוֹדָךְ".

- בתיאור דרך החינוך הרואיה לכיסילים, משלו ג לה : "כְּבוֹד חַכְמִים יְנַחֲלוּ, וְכִסְילִים מְרִים קלון" - הקלון הוא האמצעי החינוכי היחיד שגורם לכיסילים להתעלות ולהשתפר.

- וכן בתפילת אسف על אובי ישראל, תהילים פג ז : "מְלָא פְנִيهֶם קלון, וַיַּקְשׁוּ שְׁמֵךְ הָיָה". מודיעו ה **כבוד** הוא דבר **כבד**? אולי מושם שאדם שיש לו כבוד נוטה להיזהר יותר בפעולותיו ולנעוט יותר לאט, כמו אדם שנושא על גבו הרבה כבד. אדם פשוט יכול לבוש מה שהוא רוצה ולדבר איך שהוא רוצה, אבל אדם מכובד צריך ללבוש בגדים מכובדים ולדבר במיללים מכובדות, ואדם מכובד יותר צריך להתיעץ עם יחצ'נים שיגידו לו איך להתלבש ואייך לדבר.

כשהי מחליף את כבודו של האדם **קלון**, הוא לא רק מעוניין אותו אלא גם **מקל עליו** - הוא יכול לנוע ולהשתנות יותר **קלות**; הוא לא חייב להמשיך להתנהג כפי שהתנהג עד עכשו, כפי שהציבור מצפה ממנו שיתנהג; ולכן הקלון הוא אמצעי חינוכי.

פסוקים נוספים

- כבוד וקלון נזכרו גם בתיאור עונשו של שבנה אשר על הבית, ראש הממשלה המושחת של חזקיהו מלך יהודה (ישעיהו כב יח) : "צִנּוֹף יָצַנְפֵּךְ צִנְפָה כְּדוּר אֶל אֶרְץ רְחַבְתָּ יִדִים; שְׁמָה תָּמוֹת וְשְׁמָה מִרְכְּבֹת כְּבוֹד, קלון בֵּית אֲדָנִיךְ"; כאן הכוונה היא מעט שונה - "המיוני המכובד שנייתן לך הוא קלון לבית המלך שמיינה אותך" (ע"פ איתמר כהן).

- משליו לג: "נוֹאֵף אֲשָׁה חַסְר לְבָב, מִשְׁחִית נְפָשׁו הָוָא יַעֲשֵׂה. נְגַע וְקָלוֹן יַמְצָא, וַחֲרַפְתּוּ לֹא תִמְחָה"

- משלו ג יח : "רִישׁ וְקָלוֹן פּוֹרָעַ מִוסְרָ, וַיָּסֶם תִּוְכְּחָת יַכְבָּד" (סעיף 197)

- משלו כב י : "גַּרְשֵׁן לְזִין וַיַּצֵּא מַדּוֹן, וַיִּשְׁבַּת דִּין וְקָלוֹן" (סעיף 185)

429. קוץ = חתך או חיבור או רמז

השורש **קוץ** נזכר בתנ"ך בכמה משמעויות.

1. רמזווה באמצעות העיניים או השפתיים (כמו בלשון ימיינו "קורייחה"), תמיד במשמעות שלילית:

- תהילים קיט יא : "בְּלֹבִי צָפַנְתִּי אָמַרְתֶּךָ לֹמַעַן לֹא אָחַטָּא לְךָ" - אין הכוונה שהסתירתי את דברי התורה, אלא ששמרתי אותם היבט בזיכרוני ;
- וכן משליב א : "בְּנֵינו! אִם תָּקַח אָמְרִי, וּמְצֻוֹתִי תָּצַפֵּן אֶתְךָ", משליז א : "בְּנֵינו! שָׁמֵר אָמְרִי, וּמְצֻוֹתִי תָּצַפֵּן אֶתְךָ" : לא צריך להסתיר את המצוות או לכתוב אותן בכתב סתרים,vrיך רק לשומר אותן היבט בזיכרון ;
- וכן איוב כג ב : "מְצֻוֹת שְׁפָטוֹ וְלֹא אֲמִישׁ, מַהְקֵּי צָפַנְתִּי אָמְרִי פִּיו".
- הושע יג יב : "אָצַרְתָּ עָזָן אֲפָרִים, צָפֹנָה חֲטָאתָו" - שמורה ב"זיכרונו" של ה'.

2. צפג = הסתרה והעלמה :

- ירמיהו טז יז : "כִּי עַזְיָנִי עַל כָּל דֶּرֶכֶיכֶם, לֹא נִסְתַּרְתָּ מִלְפָנֵי, וְלֹא נִצְפֵּן עָזָם מִנְגַּד עַזְיָנִי"
- תהילים י ח : "יִשְׁבֵּ בַּמִּאָרֶב הַצָּרִים, בְּמִسְתְּרִים יִהְרָגֵ נָקִי, עַזְיָנוּ לְהַלְכָה יִצְפְּנוּ" - הרשעים מסתירים את עצם ואורבים לקרבותיהם ;
- וכן תהילים נז : "יִגּוּרוּ יִצְפְּנוּ הַמָּה, עַקְבֵּי יִשְׁמְרוּ כַּאֲשֶׁר קָוָו נְפָשֵׁי" - מסתירים את עצם ואורבים לי ;
- וכן משליא אי-יח : "אִם יִאמְרָו לְכָה אַתָּנוּ, נִאֲרָבָה לְדִם, נִצְפֵּנָה לְנִקְיָה חָנֵם... וְהָם לְדִם יִאֲרָבוּ, יִצְפְּנוּ לְנִפְשָׁתָם".
- איוב כד א : "מִדְעוֹ מִשְׁדֵּי לֹא נִצְפֵּן עַתִּים, וַיַּדְעַו לֹא חֹזֵוּ יָמָיו" - ה' יודע את קצו של הרשע, הקץ לא נסתר מעניינו ; אבל בני האדם המכירים את הרשע אינם יודעים متى יבוא קיצו .
- במקרים רבים, צפג מצין שמירה והסתירה בו-זמנית, כי המקום הבתווח ביוטר לשומר על דבר הוא מקום מחבאו :
- שמות ב ב-ג : "וַיַּתְהַרְתָּ הָאֲשָׁה, וַתָּלֶד בֵּן, וַתָּרָא אֶתְכָו כִּי טֹב הוּא, וַתִּצְפְּנָה שֶׁלְשָׁה יִרְחִים. וְלֹא יָכֹלָה עוֹד הַצָּפִינוּ וְתַקְהַלוּ תָּבַת גָּמָא וְתַחֲמַרְתָּ בְּחָמֵר וּבְזַפְתָּ וְתַשְּׂמַבָּה אֶת הַיְלֵד וְתַשְׂמַבָּה בְּסוֹפָה עַל שְׁפַת הַיָּאָר" - יוכבד שמרה על משה במקומות מוסתר כדי שהמצרים לא יזרכו אותו לאור .
- יהושע ב ד : "וַיַּתְהַרְתָּ הָאֲשָׁה אֶת שְׁנֵי הָאֱנֹשִׁים, וַתִּצְפְּנוּ, וַתֹּאמֶר 'כֹּن בָּאוּ אֶלְي הָאֱנֹשִׁים וְלֹא יִדְעַתִּי מֵאַין הַמָּה'" - רחב שמרה על המרגלים במקום מוסתר .
- עובדיה או : "אִיךְ נַחֲפֹשׂ עָשָׂו, נִבְעָו מִצָּפִינוּ" - נתגלו האוצרות שלו - הדברים היקרים ששמר במקום מוסתר .
- תהילים נז ה : "כִּי יִצְפְּנֵי בְּסֶכֶת בַּיּוֹם רָעָה, יִסְתַּרְתִּי בְּסֶכֶת אֲהָלָיו, בְּצָור יְרוּמָנִי" - ישמר עליו במקום מוסתר .
- תהילים לא כא : "תִּסְתִּירֵם בְּסֶכֶת פְּנֵיךְ מְרַכְּסֵי אִישׁ, תִּצְפְּנֵם בְּסֶכֶת מְרַבְּלָשָׁנּוֹת"
- משליז כז טז : "צָפֹנָה צָפֵן רוח, וְשָׁמָן יִמְנָנוּ יִקְרָא" - אי אפשר להישמר ולהסתתר מפניה, כמו שאי אפשר להישמר ולהסתתר מהרוח .
- איוב יד יג : "מַי יִתְהַגֵּן בְּשָׁאָול צָפֹנִי, תִּסְתִּירֵנִי עַד שׁוֹב אָפָךְ, תְּשִׁיתֵּ לִי חָק וְתַזְכְּרִי".
- איוב יז ז : "כִּי לְבָם צָפֵנָה מִשְׁכָּל, עַל כֵּן לֹא תָרְמָמָ" - ה' שמר/הסתיר את ליבם מפני השכל, כך שהשכל לא יוכל להגיע ולהחדור אל ליבם (דרך מקורית להגיד ש"אין להם שלל"...).
- איוב כ כו : "כִּל חַשְׁךׁ טָמוֹן לְצָפֹנִי, תָּאַכְּלָהוּ אָשׁ לֹא נִפְחָה, יַרְעַ שְׁרִיד בְּאֲהָלָיו" - האוצרות שלו, הדברים היקרים שומר בסתר, יאבדו .
- שיר השירים ז יד : "הַזְׁדּוֹדִים נָתְנוּ רִיחָ, וְעַל פְּתַחְנוּ כָל מְגֻדִּים חֲדִשים גַּם יִשְׁנִים, דָׁזִי צָפַנְתִּי לְךָ" - שמורתי לך ממוקמים בסתר, יהיה לך .

ויש פסוקים שבhem שתני המשמעויות אפשריות :

- משליז ב ז : "וַצְפֵּן לַיְשָׁרֵה, מָגֵן לְהַלְכֵי תֶּם" - ה' שומר תושיה לישרים, או : מסתיר את התושיה כך שרק ישרים יוכלו לגלוות אותה (ע"פ מצודת דוד, תושיה בפסוק זה מצינית את סודות התורה) .
- משליז יד : "חַכְמִים יִצְפְּנוּ דָּעַת, וְפִי אֲוִיל מִחְתָּה קָרְבָּה" - "ישמרו בלילה שלא ישכחוו" (רש"י), או "מסתירים, לבל היגיות כי אם לראים לה" (מצודת); ראו חכמים יצפנו דעת (עמ"ף 180).
- איוב יג : "וְאַלְהָ צָפֵנָה בְּלַבְבָּךְ, יִדְעַתִּי כִּי זֹאת עַמְּךָ" - שמורת בלבבך, או : הסתרת .
- איוב טו כ : "כָּל יְמִי רְשָׁעָה מִתְחֹולָל, וּמְסֻפֵּר שְׁנִים נִצְפֵּנוּ לְעַרְיוֹן" - מספר שנים שהעריך יהיה בשלטון "שומר בזיכרון" של ה', כולם, סופו כבר נקבע; אבל הוא נסתר מידיינו .
- יהזאל ז כב : "וַיַּהַסְׁבֹּתִי פְנֵי מֵהֶם, וְחַלְלָוּ אֶת צָפֹנִי, וּבָאוּ בָהּ פְּרִיצִים וְחַלְלוֹה" - בית המקדש נקרא "צפוני" כי ה' שומר עליו ; וויתכן שהכוונה לקודש הקודשים, שהוא מקום נסתר .

- **צדק** - לעשות חסד וצדקה עם כל הבריות...
  - מידת הкус **שהוא משפט**, והינו בין עצמו... ואך לשאל בני אדם... לחת דין לרשעים, לאיש כדרכו על-פי הדין.
  - **וכן משרים**, שצורך למידת היושר - הਮוצע, וזה - על פי רוב...
- כלומר: **צדק** הוא מידת החסד, **משפט** הוא מידת הדין, ומישרים הוא המידה המומוצעת ביניהם.

4. בחמדה גנזה וככבר-יד לנודזון כתוב: "

- **צדק** הוא הדבר המוצע [מאוזן] כמשמעות צדק, שאינו נתנה לצד אחד (ויקרא יט ט): "בצדך תשפטו" (שבועות ל). שלא יהא אחד עומד ואחד יושב, אחד מדבר כל דבריו ואחד אומר לו יקוצר דבריך וכו'.
  - **משפט** - שנוטן לכל אחד המצטרך והראוי לו (דברים יח ז) "יווה יהיה משפט הכהנים", (מל"א ח 59) "ילעשות משפט עבדו".
  - **ומיישרים** הוא הנוטה מצדק לפנים משורת הדין לצד ימין. (אבות ב א) אייזו דרך ישרה וכו', (דברים ו יח) "ויעשית היישר והטוב". אבל עיין בבא-קמא ק. ובבא-מציעא ל: שלמדו (שמתייח כ) "אשר יעשונן" - זו לפנים משורת הדין.
- כלומר: **צדק** הוא המידה המומוצעת, **משפט** הוא מידת הדין, **ומיישרים** הוא מידת החסד.

5. מלבי"ם הגידיר את ההבדלים בין המושגים בכמה מקומות, אך ההגדרות שלו במקרים רבים משתמשת במושגים המוגדרים, ולכן קשה להבין למה כוונתו:

- **משפט** הוא עשות הנכון לפי הדת הכלול, האלקי או העממי; **והצדק על-פי היושר והטוב** מצד הנושא המוחיך, שישתנה לפעמים מן הדת הכלול לפי הזמן והענין; והוא מעולה יותר מפעולות המשפט, ולא הרבה ירושלים אלא מפני שהעמיינו דבריהם על דין תורה. (ישיעחו א, ביאור המילות)
- **המשפט** הוא המשפט הערוך, **והדין** הוא שמיית הטענות וחקירת המשפט; ויש הבדל בין הצד ובין מישרים: **הצדק** שקיים שיהיה המשפט בצדק לא בעול, והיושר לא ישקיף על חוקי המשפט כלל - רק על היושר ולפניהם משורת הדין... (תהלים ט ט, ביאור המילות)
- **יוטנאר ישר** נפל על מי שהולך ישר בדעתו ובינתו ומצא האמת תמיד באמנות ודעות, ושהיושר נתוע בלבבו בכל הנגע למידות ולמעשים, ובבואה נרדף עם הצדוק והמשפט, בא על שיויכח ויברך היושר מצד טבעו שנוטה לכך (ישיעחו יא ז), והוא נעלמה מן הצדק (תהלים ט ט). וכן **תואר ישר** נעלמה מתואר צדק (שם)... (משל א ג, ביאור המילות)

6. ואורי בירן פירש: "**צדק** הוא מושג שמיי... **משפט**... זה ההכרעות בעולם... מהמציאות ומהכללים... מהיב החלטה מסויימת... **יושד**... זה דרישת שמכוונת אל כל אדם באופן אישי" (אורי בירן, לkipot מוסר השכל, אחר כיפה).

427. צפן = שמר או הסתר

בלשון ימיינו, השורש **צפן** מציין הסתרת מידע עיי קוד סודי ("צפן"); בלשון המקרא יש לו כמה משמעותות:

1. **צפן** = שמירה והגנה:
    - תהילים לא כ: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, فعلת לחסום בך נגד בני אדם" - אין הכוונה שה' שומר ליראייו יהלומים בתוך כספת עם צופן, אלא שה' שומר כל טוב ליראייו, והטוב הזה הוא "נגד בני אדם" כולם גלוי.
    - וכן תהילים ז יד: "ممתרים ידך ה', ממתים מלחך, חלקלם בחיים, **ונצפינך** תملא בטנו; ישבעו בניהם, והנינו יתרם לעוללייהם" - הטוב שאתה שומר עליהם.
    - משל כי כב: "טווב ינחיל בני בנים, **ונצפונך** לצדיק חיל חותא" - עושרו של החותא אינו נסתור, הוא גלוי - והוא שומר עבור הצדיק.
    - וכן איוב כא יט: "אלוה יצפן לבניינו אונו, ישלם אליו וידע" - ה' ישמור את רכושו לבניו.
- תהילים ג ד: "על עמק יערימו סוד, ויתיעצטו על צפוני" - עם ישראל אינו נסתור ואינו מוגן בקוד סודי - הוא נקרא "צפוני" כי ה' שומר עליו.

- ישעהו לב א : "הִנֵּה לְצִדְקָה יִמְלֹךְ מֶלֶךְ, וְלֹשֶׁרֶם לְמִשְׁפָט יִשְׁרוּ" = המלך צריך לשפט לפי הצדקה, אך השרים צריכים להකפיד על ההליך המשפטית המקובל (מלבי"ם).
 אלום, במקביל **למשפט צדק** - שיש בו כפיה על אחד הצדדים, יש גם **משפט יושר** - משפט שמתתקבל בהסכמה
 על-ידי שני הצדדים, למשל :
- מלאכי בו : "תורת אמרת היתה בפייה, ועולה לא נמצא בשפטיו ; **בשלום ובמיشور הילך אתי**, ורביהם השיב מעון" - הפסוק מתאר את אישיותו של אהרון, שהוא "אהוב שלום ורודף שלום, אהוב את הבריות ומקרבן לתורה", בלי התנגדות ובלי כפיה - "**בשלום ובמיشور**" ; בニיגוד למשה, שהוא אומר "יקוב הדין את הארץ".
 תהילים ס' ז : "ישמחו וירגנו לאמים, כי **תשפט עמיים מיشور**, ולאמים בארץ תנחם סלה" - ה' ישפט את העמים בהסכמה, ولكن הם יশמחו וישירו.
 תהילים צו י-יא : "אמרו בגוים ה' מלך, אף תכון תבל בל תמות, **ידין עמים במישרים**. ישמחו השמים ותגל הארץ,
 ירעם הים ומלאו" - ה' ידין את העמים במישרים, וכן כל העולם (השמים והארץ) ישמה.
 דברים ו יח : "וועשית **היישר** והטוב בעני ה'", למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע ה'
לאבתקיך" - חז"ל ראו בפסוק זה מקור להלכות רבות שმטרתן לעשות שלום בין אנשים ולמנוע סכסוכים
 מיוחדים, לפנים מסורת הדין.
 ובפסוקים הבאים נזכרים שני סוגים המשפט :
 ישעהו יא ד : "**וישפט בצדך דלים, והוכיה במישור לעוני ארץ** ; והכה ארץ בשפט פיו, וברוח שפטיו ימית רשות" - המשיח יידע לשפט גם **בצדך** (בכפיה ועל-פי שורת הדין), וגם **במיشور** (בהסכמה ובפרשה), בהתאם לאופיים של המשפטים : החלטים - שהיו עשירים וירדו מנכסיהם (סעיף 356) - לא יוטרנו על זכויותיהם, וכן יש **לשפט** אותם **בצדך** ; אבל **עוני ארץ** - האנשים העניים שאינם חשובים ממשחו מגיע להם - יסכימו לוותר ולהתפשר, וכן אפשר להוביχ אותם **במיشور**.
 תהילים צח ט : "נהרות ימיהו כף, ייחד הרים ירגנו. לפני ה' כי בא **למשפט הארץ, ישפט תבל בצדך** ועםם
במיישרים" - כשהיא יבוא לשפט את העולם בעתיד, הוא **ישפט בצדך** וכן **במיישרים**, לפי הצורך (ולכן העולם
 שמח ומרנן) ; כך גם תהילים טט : "זהו **ישפט תבל בצדך, ידין לאמים במישרים**".
 תהילים צט ד : "וועז מלך משפט אהב, אתה כוננת **מיישרים**, **משפט וצדקה** ביעקב אתה עשית"
 זכריה חטו : "אללה הדברים אשר תעשו : דברו אמרת איש את רעהו, **אמת ומשפט שלום** שפטו בשעריכם" - אמרת
 היא הצדקה, **משפט** הוא - כאמור - ההליך שבuzzרתו מגלים מהי האמת ומהו הצדקה, ושלום הוא הפרשה
 המישראל את החדרים ; וכדברי חז"ל : "על שלושה דברים העולם קים : על דין ועל האמת ועל השלום, שנאמר
 אמרת ומשפט שלום שפטו בשעריכם" (רבנן שמעון בן גמליאל, אבות א' Ich.).
 ומדוע הסדר בספר משלוי - "צדך - משפט - מיישרים" - שונה מהסדר הטבעי המופיע בתהילים - "משפט - צדק
 מיישרים" ?!
 אולי הסיבה היא חינוכית : כשלומדים לשפט, צריך קודם כל ללמד מה **צדך** - מהי שורת הדין ; זה חייבו
 היסודיות של השופט. אחר-כך צריך ללמד את ההליך המסורדר של ניהול **משפט**, ורק בסוף יש ללמד את
 הכללים הפסיכולוגיים שמאפשרים להגיע לפשרה ומיישרים.

פירושים נוספים

המפרשים פירשו את ההבדלים בין המושגים בדרכים שונות.

- ריש"י פירש : "צדך - צדקה מממוני ; ומשפט - לשפט אמרת ; ומישרים - היא הפשרה, דרך חלק ומיشور, שוה לה' ולזה" (ריש"י על משלוי א'), ודבריו דומים לדברינו כאן, פרט להגדירה של "צדך".
- בעל "מצודת דוד" פירש : "צדך - היא עובדת האלוהים, ומשפט - מה ש賓ן אדם לחבירו, ומישרים - בדבר המלות והנהגת האדם" (מצודת דוד על משלוי א').
 בפירוש הגרא"א על משלוי א' ישנן כמה גרסאות (ראו במחדורות הרבה משה פיליפ, עמי 18-17) :
- בגוף הפירוש כתוב : "יזה השכל שצרך האדם לקחת, שייהו בו כלולים כל המידות. והיינו :

- שמות לב כה : "וירא משה את העם כי פרע הוא, כי פרע אהרן לשמצה בקמיהם" אהרן, שעשה את העגל, גרם לעם "להתפרע", לפרק מעלייהם את על המצוות ולהתנהג בצורה חסרת-מעצורים (ראו שמץ).

פרעה = פריקת על:

- משלוי ד טו : "פְרָעָה, אל תעבר בו, שטה מעליו ועbor!" - פרוק את על הלחץ החברתי הלחץ עלייך להציגך לרשותם (סעיף 133).

- משלוי כת יח : "בָּאֵין חזון יפַרְעֵעַ עִם, ושָׁמַר תֹּרֶה אֲשֶׁר-הוּא" - כאשר אין נביא הרואה חזונות, האנשים מתנהגים בצורה פרועה ופורקים על (סעיף 319).

- שופטים ה ב : "בְּפְרָעָה פְּרָעָה בישראל, בהתנדב עם - ברכו ה'" - בזמן שרוב בני-ישראל פרקו מעלייהם את על השירותים בצבא ולא רצו לבוא למלחמה, יש לברך את ה' על כך שלפחות חלק מהעם התנדב (התנדבות לבוא למלחמה היא אחד הנושאים המרכזים בשירת דברה).

- יחזקאל כד יד : "אני ה' דברתי באה ועשיתי, לא אפְרָעֵעַ ולא אחוס ולא אנחם; כדרכיך וכעלילותיך שפטוך, נאם ד' ה'" - לא אפרק את העול שאני רוצה לתת עלייכם (והפרשנים פירשו: לא אבטל את הגוירה).

הפרעה = גריםה לפריצת מסגרות ופריקת על:

- שמות ה ד : "וירא אמר אלהם מלך מצרים ילאה, משה ואהרן, תִּפְרִיעוּ את העם ממעשייו; לכו לסלובתיכם!" - פרעה חשש, שדיבורייהם של משה ואהרן על שייחורו יגרמו לבני-ישראל "להתפרע", ככלומר - לפרק מעלייהם את על עובודתם, ולהתנהג כבני חורין.

- דברי הימים ב כח יט : "כִּי הַכְּנִיעַ ה' את יהודה בעבור אחו מלך ישראל, כי הַפְּרִיעַ ביהודה ומעול מעל בה'" - אין הכוונה שאחיו פטפט והרעיון בשינויו תנ"ך והפריע למורים למד, אלא שהוא התיר את כל העבירות, פרץ את כל הגבולות וגורם לבני ישראל "להתפרע".

פרעות = התנהגות חסרת-מעצורים :

- דברים לב מב : "אשכior החזי מדם, וחרבי תאכלبشر; מדם חלול ושביה, מראש פרעות אויב" - ה' ייקח את דם ובשרם של האויבים, כנכמה על דם חלילי-ישראל ושבוייהם שהם שפכו, וכן נכמה על התנהגותם הפרועה וחסרת-המעצורים כאובי-ישראל (ראו רשי'). ואולי גם :

- שופטים ה ב : "בְּפְרָעָה פְּרָעָה בישראל, בהתנדב עם - ברכו ה'" - כשהאויבים הרגו בפראות את עם ישראל, יש לברך את המתנדבים להגן על ישראל.

ראו גם : **פריעת מוסר =** פריקת על המוסר, שילוח דברי-המוסר "לכל הרוחות", התעלומות מוחלתת מדברי ביקורת (סעיף 197).

426. צדק - משפט - מיישרים

בכמה מקומות בתנ"ך נזכרים יחד המושגים "צדקה", "משפט" (או "דין"), ו"যְשֻׁרָּה" (או "מיישרים").
למשל :

- משלוי אג : "לקחת מוסר השכל, צדקה ומשפט ומיישרים" (סעיף 278)

- משלוי ב ט : "از תבין צדקה ומשפט ומיישרים, כל מעגל טוב"

משמעותם אחרים נראה לי ש :

- **צדקה** משמעו לתת לכל אחד את מה שמניגע לו (ראו צדיק = הנוטן לכל אחד את המגיע לו - סעיף 364);

- **משפט** הוא התחליק הרשמי שבו קבועים מה לתת לתמי (ראו משפט);

- **ומיישור** משמעו להגיע להסכמה ופשרה, ללא התנגדות (ראו ישר = איש שלום, ללא מכשול - סעיף 364)

המשפט - התחליק הרשמי - יכול להיות לעיתים דרישותי, כמו חוק או מנהג מקובל.

אבל בדרך כלל, החובה העיקרית של השופטים האנושיים היא **leshofot b'צדקה** :

- דברים כה א : "כִּי יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים, וְנַגְשׂוּ אֶל הַמִּשְׁפָּט וְשִׁפְטוּם; וְהַצְדִּיקוּ אֶת הַצְדִּיק וְהַרְשִׁיעוּ אֶת הַרְשָׁעָה":
האנשים ניגשים אל **המשפט** = התחליק הרשמי, ובמהלך המשפט, מבררים השופטים מי הוא הצדיק בעניין זה, כלומר מי צודק.

- ויקרא יט טו : "לֹא תַעֲשׂו עַל בְּמִשְׁפָּט לֹא תָשָׁא פְנֵי ذָل וְלֹא תַהְדֵר פְנֵי גָדוֹל בְּצִדְקָה תִשְׁפַּט עַמִּיתְךָ"

- משלי טז יא: "فلס ומאזני משפט לה', מעשهاו כל אבני כיס"

מהש מ פָּלֵס בא הפועל פָּלֵס (פילס), אך לגבי המשמעות שלו נחקרו המפרשים - יש אומרים שימושתו היא "שקל כמו במאזינים", ויש אומרים משמעותו היא "יישר כמו שמיירים את לשון המازנים":

- ישיעחו כז: "ארח לצדיק מישראל; ישר! מעגל צדיק תפלס!" = הפסוק פונה לה' בתואר "ישר", וمبקש ממנו "סקול את המعالג" = המנהג הצדוק של הצדיק ו吞ו לו את שכרו", או "ישר את המعالג = המסלול שהצדיק גוזג ללבת בנו כד שיחיה חלק ולא מושלים" (ראנו מעגליים ישרים - סעיף 413).

- תהילים נח ג: **"אֵף בְּלֹבֶן עֲוָלָת תִּפְעַלְוָן, בָּאָרֶץ חַמֵּס יְדִיכָם תִּפְלֹסְוָן"** = הפסוק מוכיח את הרשעים ואומר להם "קשהתם שוקלים במאזניים אתם עושים חמס (מאזניים מזוייפים)", או "אתם מיישרים את מעשי החמס שלכם ומציגים אותם כמעשי יושר ואדק".

- תחילה ערך נ: **ייפלס** נתיב לאפוי, לא חשב ממוות נפשם, וחיתם לדבר הסגיר" = כשהי היכה את המצריים, הוא שkal בצדק את עצמת המכיה והיקפה, היכה רק את בהמתם של המצריים ולא את הבתמות של ישראל; או - ה' סלל נתיב ישראל עבורו המכיה, כך שתפגע רק במצרים ולא בישראל.

- משלו ד'כו: "פלס מעגל רgelך, וכל דרכיך יכנו" = שcool ואיזן היבט את מנהגיך, או יישר ונקה את דרכיך
מכשוליהם (סעיף 109).

- משלו ה': "ארה חיים פן תפלם, נעו מעגלתיה לא תדע" = האישה הזורה מנשה לבלבול אותו כך שלא יוכל לשkul את דרכך בהגיוון, ולא יוכל ל指引 את דרכך ולחיות בצורה נכונה.

425. פרע = פרק על ופרק מסגרת

השורש **פָּרָע** משמעו הסיר את המגבילות. השורש דומה לשורשים פרא, פרד, פרט, פרם, פרס, פרץ, פרק, גבר, גברץ, שלבולם יש משמעות של שירות. וביחסו ושברו מושגנות זו מהגריאת ברמה מיילית בלבד ימיון.

- התפרע - התנתק בצורה חסרת-רISON:

- **שיעור פרוע** - ללא סדר וגבול;

- מעשי- פרעות - הרג ורצח ללא מעצורים.

- גם הפועל הופיע מכך פריצת גבולות, כניסה לתחומו של הזולט באופן שפוגע בפעילותו הרגילה.

וגם בלשון המקרא:

שער פרוע = שער משוחחר לגודל ללא מעכורים, או שער גלווי:

- יחזקאל מד כ: "וְרָאשֵׁם לَا יִגְלֹחוּ וְפָרַע לَا יִשְׁלֹחוּ ; כְּסֻומָּם יִכְסְּמוּ אֶת רַאשֵּׁהֶם" - שער פרוע הוא שער משולח, שער שמשחררים אותו לגדול בלי הגבלה; הכהנים לא יגלחו את ראשם למגררי, אך גם לא יגדלו שער "פרע", אלא יסתפרו כך שהשער שלהם יהיה בגודל ממוצע.

רואה לא יפרע ובגדיו לא ייפגע – גם בתורה נאסר על הכהן הגדול לשחרר את שערו ולתת לו גדיול "בפראות". ויקרא כא י: "והכהן הגדול מהחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבש את הבגדים – את

אסר על אהבו ורונו להחדרל. פריעת שער (=גינול שער ללא הונגרלה) הוא מונח ארכאית ידוע מההדורות העתיקות.

- ויקרא גג מה : "והצרוּ אֲשֶׁר בְּהַנֶּגֶע, בְּגָדָיו יִהְיוּ פְּרִמִּים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה **פָּרוּעַ** וְעַל שְׁפָم יִעְתֵּה וְשְׁמָא טָמֵא יִקְרָא" -
ונבאו זבו מובן ארלום

- במדברו ה: "כֹּל יְמֵי נֶדֶר נָזֶר תַּעֲרֵר לֹא יַעֲבֹר עַל רָאשׁוֹ ; עַד מְלֹאת הַיּוֹם אֲשֶׁר יִזְרֵר לְה' קָדֵשׁ יִהְיֶה, גָּדוֹלָה **פְּרֻעָה** שָׁעָר רַבִּיאוֹת"

- במדבר ה יח : "וַיַּעֲמִד הַכֹּהן אֶת הָאֲשָׁה לְפָנֵי ה' וַיַּרְא אֶת רָאשׁ הָאֲשָׁה, וַיְנַתֵּן עַל כְּפִיה אֶת מִנְחַת הַזָּכָרְנוּ מִנְחַת קְנַתָּה הוּא וַיַּבְדֵּל הַכֹּהן יְהוּ מֵהַמְּרוּם הַמְּאֻרְבִּים" - כאן, ע"פ חז"ל "פריעת הראש" משמעה הסרת CISCO-הראש

הנפקה על ידי

פסוקים שבהם כמה משמעויות אפשריות

- בראשית ג'טו : "אל האשה אמר 'הרבה ארבה עצבונך והרנד, בעצב תלדי בנים...'" = 1 בעצר ; 2 במאם שיש בו יצירה.
- בראשית ג'יז : "ולאדם אמר...ארורה האדמה בעבורך, בעצבון תאכלנה כל ימי חייך" - 1 עובdot האדמה כרכחה בעצר לפחות חלק מהזמן, כמו שנאמר (תהלים קכו ח) : "הזרעים בדמעה - בנה יקצרו"; 3 עובdot האדמה כרכחה במאם, כמו שנאמר "בזיעת אפיק תאכל להם".
- בראשית ה כת : "ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו, מן האדמה אשר ארדה ה'" - נוח ייצר יין, שמשמח ומשכך את צער העבודה הקשה.
- דברי הימים א ד ט-ז : "ויהי יעבץ מכבד מאחיו, ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב". ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר 'אם ברך תברכני והרבית את גבולי, והיתה ידק עמי ועשית מרעה לבلتך עצבי'; ויבא אליהם את אשר שאל" - 1 צער שנבע מלידה או מצרות; 3 מאם שנבע מלידה או ממחלתו.
- מלכים א או : "וילא עצבנו אביו מימי לאמר ימדוע כה עשית?" - 1 לא הראה לו שהוא עצב ואינו מרצו ממעשיו; לא כעס והתעבען עליו; לא העzieב אותו בדברי תוכחה; 2 לא ניסה לעצב ולשנות את התנהגותו בדברי תוכחה.
- משלី ה י : "פָּנִים יְשַׁבְּעוּ זָרִים בְּחֵן, וְעַצְבֵּין בַּבֵּית נְכִירִי" - 2 העיזובים שלך, כוחות הייצרה שלך; 3 "עצב" מקביל ל"כוח" = מאם.
- משלី יד כג : "בְּכָל עַצְבֶּבֶת יְהִי מוֹתֵר, וְדַבָּר שְׁפָתִים אֲךָ לְמַחְסּוּרָה" - בכל צער, יצירה או מאם יש יתרונו.
- ישיעו נה ג : "לִמְהָ צַמְנוּ וְלֹא רָאִיתִ, עֲנֵינוּ נְפָשָׁנוּ וְלֹא תְדַעַּ? הַנּוּ בְּיוּם צָמְכָה תְּמִצְאָה הַפְּזִינָה, וְכָל עַצְבֵיכֶם תְּגַשְׁוּ" - 1 אתם משובדים לסלק מעלייכם את צער התענית, 3 וביום התענית אתם משבדים קשה את האנשים המשועבים לכם.

423. פחים = חום גבוה

- בימינו, פחים הוא חומר דלק שחור מוצק, ועל-שמו קרוי גם היסוד "פחמן".
- אולם בלשון המקרא, לפי חלק מהפירושים, פחים הוא חום גבוה :
- משלី קו כא : "פָּחָם לְגַחְלִים, וְעַצְמִים לְאַשׁ, וְאַיִשׁ מִדִּינִים לְחַרְחָרָ רַיִב" : פחים הוא דבר שגורם לגחלים בעור, כמו שעצים גורמים לאש בעור. אם כך, פחים הוא חום כמו של אש ; כך פירש מלבי"ם וכנראה גם רש"י (סעיף 209).
  - ישיעו מד יב : "חרש ברזל מעצד, ופעל בפחם, ובמקבות יצרשו ; ויפעללו בזרוע כוחו...", ישיעו דט : "הנה אנו כי בראתי חרש נופח באש פחים, ומוציא כלי למעשאו ; ואנו כי בראתי משחית לחבל" - חרש ברזל, אומנם המyiiיצר פסלים וכליים מברזל, לא חייב לעבוד דזוקא עם חומר-דלק שחור מוצק, ישנים חומרי דלק אחרים; מסתבר יותר שהכוונה, שהחרש פועל בחום גבוה ופועל באש חמה על הברזל, כדי לכופף ולהמיס אותו וליצור את הפסל או הכלוי.
- ויש אומרים שגם המילה פחים :
- תהילים יא או : "יִמְתַּר עַל רְשֻׁעִים פָּחִים, אַשׁ וְגַפְרִית וּרוֹת זְלָעָפּוֹת מִנְתָּכָסֶם" - אין הכוונה שה' זורק על רשיים פח-זבל (למרות שהוא בחחלת מגיע להם), אלא שהוא ממיטר עליהם חום גבוה, אש וגפרית.
  - משלី כב ה : "צְנִים פָּחִים בְּדַרְךָ עַקְשׁ, שׁוֹמֵר נְפָשׁוּ יַרְחַק מִהְמָם" - לפי חז"ל, פחים = חום, צנים = צנינות = קור (פירושים נוספים - סעיף 22).

424. פלט = מאזניים וגם משל לאיזון

- פלט הוא מכשיר לשקליה, דומה למאזניים :
- ישיעו מ יב : "מֵי מַד בְּשַׁעַלּוּ מִים, וּשְׁמִים בְּזֹרֶת תְּכַן, וְכָל בְּשִׁלְשָׁ עַפְרָה אָרֶץ, וְשַׁקֵּל בְּפֶלֶט הָרִים, וְגַבְעֹות בְּמַאֲזִינִים"

- נחמה ח' י-יא : "ויאמר להם ילכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדניינו **ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעזם**". והלויים מחשים לכל העם לאמר 'הסוי כי היום קדש **ואל תעצבו**"

- משליו טו יג : "לְבָשָׂמָךְ יִתְבַּפֵּנִים, וּבְעַצְבָּתְךָ לְבָרֶוחָנָה" (סעיף 41)

- תהילים קמץ ג : "הָרֶפֶא לְשֹׁבּוֹרִי לְבָבָךְ, וּמַחֲבֵשׁ לְעַצְבּוֹתֶךָ"

- ישעיהו נד ו : "כִּי כָּאשָׁה עֹזֶבֶת וּבְעַצְבָּתְךָ רֹוח קְرָאָךְ הִי, וְאַשְׁתַּגְּעוֹרִים כִּי תָמָאָס אָמַר אֱלֹהִיךְ"

ברוב הפסוקים, השורש **עצב** מצין צער שנובע ממעשה רע של אדם אחר, צער מהול בкус, כמו בלשון ימיינו **בAMILAH עצבנות**:

- בראשית וו : "וַיַּגְּנַחַם הָיָה כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ, וַיַּתְعַצֵּבְךָ אֶל לְבָוֹ" - הצעער וגם כעס.

- בראשית לד ז : "וַיַּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן הַשְׁדָה כְּשָׁמָעָם, וַיַּתְعַצֵּבְוּ הָאָנָשִׁים, וַיַּחֲרַר לָהֶם מִאֵד כִּי נְבָלה עָשָׂה בִּישְׁרָאֵל לְשֻׁכֵּב אֶת בַּת יַעֲקֹב וּבָנָיו לֹא יַעֲשֵׂה" - הצעערו וגם כעסו.

- בראשית מה ה : "וַיַּעֲתֵה אֶל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם את הינה כי למחיה שלתני אלהים לפניכם" - אל הצעערו ואל תכעסו זה על זה.

- שמואל א כג : "יִדְעַ יִדְעַ אַבִיךְ כִּי מֵצָאתִי חָן בְּעִינֵיךְ וַיֹּאמֶר 'אֶל יִדְעַ זֹאת יְהוָה תִּפְנִימְךָ...'..." - הצעער ויכעס.

- משליגי : "קָרֵץ עַזְנִין יְתַנוּ עַצְבָּתָה, וְאֹוֵל שְׁפָתִים יְלַבְּטָה" (סעיף 53).

2. נתינת צורה, פיסול

הפועל **עצב** (עיצב) בלשון ימיינו משמעה "נתן צורה לחומר", וגם בלשון המקרא:

- איובייח : "יִדְיַךְ עַצְבּוּנִי וַיַּעֲשָׂוּנִי, יְחִידָה סְבִיבָה וַתְּבָלְעָנִי" = ידיך עיצבו את הצורה שלוי ועשאו את גופי.

- קהلتיט : "מִסְיַע אָבָנִים יַעֲצֵבְךָ בָּהּ, בּוֹקֵעַ עַצְמִים יַסְכֵּן בָּם" = מי שטרח והסייע את האבניים המקוריים, יש לו הזכות לעצב אותם ולקבוע את צורתן.

לכן המילה **עצב** בלשון המקרא משמעה גם פסל או כלי כלשהו -

- ירמיהו כג כח : "הַעֲצֵבְנָה נְבוֹזָה נְפֹזֵחַ הָאִישׁ הַזֶּה כְּנִיהָוָה, אִם כָּלִי אֵין חָפֵץ בּוֹ? מִדּוֹעַ הַוְשָׁלוֹ הַוָּא וַזְרָעוֹ וַהֲשִׁלְבָוֹ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יִדְעַוּ"

בדרך כלל (לא תמיד), הכוונה לפסל של עבודות אליליים, כי באיליות הדגש הוא על הצורה החיצונית - על העיצוב (ראו גם דברים ד טו : "פָּנָן תְּשַׁחֲתֹו וְעַשֵּׂיתָם לְכֶם פָּסֶל תְּמוֹנָת כָּל סָמֵל, תְּבִנִית זָכָר אוֹ נָקָבָה..." - עבודות אליליים מוגדרת ע"י מילאים רבות הקשורות לצורה חיצונית):

- שמואל אל א ט : "וַיַּכְרְטוּ אֶת רָאשׁוֹ וַיְפִשְׁטוּ אֶת כָּלָיו וַיְשַׁלְחוּ בָּאָרֶץ פְּלַשְׁתִּים סְבִיבָה לְבָשָׂר בֵּית עַצְבֵיכֶם וְאֶת הָעָם", וכן דברי הימים א יט

- שמואל ב ה כא : "וַיַּרְאֻבוּ שֵׁם אֶת עַצְבֵיכֶם, וַיִּשְׁאָם דָוד וְאֶנְשִׁיו"

- ישעיהו ייא : "הַלֹּא כַּאֲשֶׁר עַשְׂתִּי לְשֵׁמְרוֹן וְלְאַלְיָהָה, כֹּן אֲעָשָׂה לִירוּשָׁלָם וְלְעַצְבָּה"

- ישעיהו מו א : "כִּרְעַבְלָה, קָרֵס נְבוֹ; הַיּוֹ עַצְבֵיכֶם לְחַיָּה וְלַבְּהָמָה, נְשַׁאֲתֵיכֶם עִמּוֹסָה מִשָּׁא לְעַיפָה"

- ואולי גם משליגי כב : "בְּרָכַת הִי הָיָה תְּעַשֵּׂיר, וְלֹא יוֹסֵף עַצְבָּה עַמָּה" (סעיף 295).

3. עבודה מאומצת

לפי חלק מהפרשנים (ראו רשי ודעתי-מקרא על משליל יד כג, וגם בתגובה אביתר כהו), לשורש **עצב** ישנה משמעות נוספת - עבודה מאומצת:

- משלילו א : "מְעֻנָה רֹךְ יִשְׁבֵב חַמָּה, וְדָבָר עַצְבָּה יַעֲלֵה אֲפָה" - "דבר עצב" מנוגד ל"מעננה רך", מכאן - עצב = קשה, מתאם להתנגד לדברי הזולות (סעיף 214).

- משליך ב : "כִּי שֶׁ יָגַהْ לְבָם, וְעַמֵּלْ שְׁפְתִיהָם תְּדַבְּרָנָה" - הרשעים עובדים קשה כדי "לעבוד" عليك, דבר שיגרום לך מאיץ כבד אם תגור בקרבתם.
- משליך לא ז : "יִשְׂתַּחֲוֶה וַיְשַׁכֵּן רִישׁוֹ, וְעַמְלָוֹ לֹא יָזַר עֲוֹד" - ישכח את העבודה הקשה שעבד בחיו, את מעשי המרמה שעשה או שעשו לו.
אז... שלא יعملו עליכם!

421. **עַז חַיִים = דבר שנאחזים בו כדי להינצל ממאות וייאוש**

באربעה מקומות בספר משליך נזכר עז חיים :

- משליג Ich : "עַז חַיִים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּה, וְתִמְכִיהָ מַאֲשֶׁר" (נאמר על החכמה והתבונה).
- משליליא L : "פְּרִי צְדִיק עַז חַיִים, וְלֹקַח נְפּוֹשׁוֹת חַכְמָה"
- משליליג Ib : "תְּהוֹלָת מַשְׁכָּה מַחְלָה לְבָב, וְעַז חַיִים תָּאוֹהַ בָּאָה"
- משליטו D : "מַרְפָּא לְשׁוֹן עַז חַיִים, וְסָלַף בָּה שְׁבָר בְּרוֹת"

האם יש קשר בין עז חיים זה לבין עז החיים שנזכר בראשית כג כב : "וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים... פְּנֵי יִשְׁלַח יְדֹוֹ וְלֹקַח גָּם
מֵעַז הַחַיִים וְאַכְלֵוּ וְחַי לְעַלְמֵם?"

יתכן. עמים רבים מספרים על גיבורים שייצאו לחפש את אותו עז החיים - עז שנוטן לאוכלי חי נצח - ונכשלו ; החכם בספר משליל רוצח למד, שצד להגעה לעז החיים, לא צריך לצאת למסעות רחוקים ומסוכנים, אלא ללמידה ולהתנהג על-פי חוקי החכמה (ראו דעת מקרא על משליג Ich).

אולם לפי הפסוק הראשון ברשימה (משליג Ich) נראה שיש הבדל בין עז החיים בגו עדן לבין עז חיים במשליכי : עז החיים בגו עדן הוא עז שאוכלים ממנו, וعز החיים בספר משליל הוא עז שמחזיקים בו.

לפי זה נראה לי, שהמושג "עז חיים" בספר משליל מצין דבר שהאדם נשען עליו ומחזיק בו בכוחותיו האחרוניים דבר שמציל ממאות בטוח או מייאש מוחלט ; כמו קרש של ספינה, אדם נאחז בו כדי שלא יטבעבים (הרב רון חזיה, 5 דקות תורה ביום, סיון ה'תש"ע).

- במשליליג Ib : "עַז חַיִם - תָּאוֹהַ בָּאָה" = מחשבה על הדברים שהאדם התאהה להם וקיבל אותם בעבר - עשויה להציג את נפשו מייאש מזמן המתנה ממושכת.

- במשליטו D : "מַרְפָּא לְשׁוֹן - עַז חַיִם" = דבר שגורם להרפיה ולהרגעה - עשוי להציג את הזולות מייאש ולהציג את חייו.

- ובמשליליא L : "פְּרִי צְדִיק - עַז חַיִם" = תוצאות מעשי של אדם צדיק, העושה צדק, הם כמו עז חיים - הם נוטנים תקווה וחימם לאדם שנפגע מעול.

ביטוי דומה, שגם הוא נזכר ארבע פעמים בספר משליכי, הוא מקור חיים.

422. **עַצְב = צער מהול בכעס, מתן צורה לחומר, מאיץ מיגע**

לשורש עצב יש בלשון המקרא כמהמשמעותות שונות.

1. צער, כעס, כאב

עצב בלשון ימיינו הוא צער, וגם בלשון המקרא השורש עצב מצין צער - היפך שמחה :

- בפסוקים רבים **עטרה** מסמלת כבוד ושלתון, למשל:
- ישעויה סב ג: "וַיְהִי **עֲטָרָת** תְּפֹאָרָת בַּיָּד הָ", וצנוף **מִלּוֹבָה** ב**כַּפְ** **אֱלֹהִיךְ**" - ה' יתפאר בכך כמו שמלך מתפאר בכתרו.
  - ירמיהו ג יח: "אָמַר לְמֶלֶךְ וּלְגִבְרִיתְךָ 'הַשְׁפֵּילוּ שְׁבוּ, כִּי יָרַד מֶרְאָשׁוֹתֶיכֶם, **עֲטָרָת** תְּפֹאָרָתֶיכֶם'" - כבוד המלכות שלכם עוזב אתכם.
  - חזקאל כא לא: "כִּי אָמַר ד' ה' 'הַסִּיר הַמְצֻנָּפָת וְהַרְמִים **הַעֲטָרָה** זֹאת לֹא זֹאת הַשְׁפֵּלה הַגְּבָה וְהַגְּבָה הַשְׁפֵּילְיָה'" - הסר את המצנפת מראש הכהן הגדל והרים את העטרה מראש המלך, כלומר - הסר אותם ממעמדם המכבד.
  - איוב יט ט: "**כָּבוֹד** **מַעַלִּי הַפְּשִׁיט**, וַיָּסַר **עֲטָרָת** **רָאשֵׁי**"
  - אסתר חטו: "וַיָּמַרְדְּכַי יִצְאָה מִלְּפָנֵי הַמֶּלֶךְ בְּלִבְשׂוֹ מְלֻכּוֹת תְּכִלָּת וְחוֹר **וְעֲטָרָת** זֹהֶב גְּדוֹלָה וְתְכִירִיךְ בּוֹזֵחַ וְאַרְגָּמָן..."
- ספר משללי משתמש במושג **עטרות** כדי לתאר דברים שמביאים כבוד:
- משל ד ט: "תַּתְנוּ לַרְאָשׁ לְוִיתְחָן, **עֲטָרָת** תְּפֹאָרָת תְּמָגֵךְ" - דברי ההורמים, המctrופים לחכמת האישית שלו, מוסיפים לך יופי וכבוד (סעיף 440).
  - משל יב ד: "אֲשַׁת חִיל **עֲטָרָת** בָּעֵלה, וְכַרְקֵב בְּעַצְמוֹתָיו מִבִּשְׁהָה" - אשה מוכשרת היא כמו הכתר של בעלה, כי היא מאפשרת לו להתפנות לענייני הנהגת הציבור - ראו נודע בשערים בעלה (סעיף 255); או להיפך: אישה מוכשרת מצליחה לשלווט בעלה....
  - משל יד כד: "**עֲטָרָת** חַכְמִים עַשְׂרִים, אֲוֹלָת **כְּסִילִים אָוָלָת**" - עוזרים של חכמים נותנים להם כבוד וגורם גם לאנשים טיפשים ושטוחים להקשיב להם (סעיף 289).
  - משל טז לא: "**עֲטָרָת** תְּפֹאָרָת שִׁיבָה, בְּדַרְךְ צִדְקָה תִּמְצָא" - שיבת היא כבוד לאדם שזכה להגיע לגיל מופלג (סעיף 129).
  - משל יז ו: "**עֲטָרָת** זְקִינִים בְּנֵי בָנִים, וְתְּפֹאָרָת בְּנִים אֲבוֹתָם" - נכדים הם כבוד לשבים, שזכו לגדל את ילדיהם עד שהולידו ילדים משל עצמם.

420. עמל = עבד על-

בלשון ימיינו, הביטוי "עבד עליו" משמעו "רימה אותו"; הביטוי המקביל בלשונו המקראית הוא **עמל**. השורש **עמל** מציין, מצד אחד, מאמצז ועובדות קשה:

- שופטים ה כו: "יִדָּה לִתְדַּחֲלָה וַיְמִינָה לְהַלְמֹת **עֲמָלִים**, וְהַלְמָה סִיסְרָא מִזְקָה רָאשׁוֹ וּמְחַצָּה וּחַלְפָה רְקָטוֹ" - פטיש של אנשים העובדים קשה.
  - יונה ד י: "וַיֹּאמֶר ה': אַתָּה חָסַת עַל הַקִּיקְיוֹן, אֲשֶׁר לֹא **עָמַלְתָּ** בָּו וְלֹא גָּדַלְתָּו, שְׁבַן לִילָּה הִיָּה וּבָן לִילָּה אָבֵד" - לא טרחת לגדל אותו.
- מצד שני, השורש **עמל** מציין רשות ומרמה:
- תהילים זטו: "הָנָה יַחֲבֵל אָנוּ וְהָרָה **עַמֵּל** וַיְלַד **שָׁקָר** ... יִשְׁׁוֹב **עַמְלָן** בְּרָאשׁוֹ וְעַל קְדֻקְדוֹ **חַמְפּוֹ יָרֵד**"
  - איוב טו לה: "הָרָה **עַמֵּל** וַיְלַד **אָנוּ** וּבְטַנְמָתְךָ **מְרַמָּה**"
- מה הקשר בין המשמעותיות?

1. יתכן שהשורש נקרא **עמל** כי הוא דורש מהנפש עבודה קשה ומאמצת, להמציא סיפור דמיוני שיישמעו אמי; הרבה יותר קל להגיד את האמת (על כך מסתמן גליי השקרים - הפליגרף: הוא מודד בדרכים שונות את מידת ה"**עמל**" שהאדם משקיע בדבריו), ולפי זה קובע מה רמת הסבירות שהוא דובראמת).

2. ויש אומרים שככל מעשה רע נקרא **עמל**, כי הוא דורש עבודה קשה מצד הציבור, ובכircular גם מצד ה' - לתקן את העיות שנגרם כתוצאה מהמעשה (רש"י).

יש פסוקים שבהם שתי המשמעותיות אפשריות:

- משל טז כו: "נַפְשׁ **עַמֵּל** **עַמְלָה** לו, כִּי אָכַפֵּה עַלְיוֹ פִּיהָו" - נפשו של האדם העובד קשה "עובדת" עליו, מרמה אותו וגורמת לו להתאמץ יותר ממה שצריך (סעיף 313); וייתכן שגם קhalt וז: "**כָל** **עַמֵּל** האָדָם לְפִיהָו, וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא **תִּמְלָא**"

4.18. עולם = זמן או מקום כה גדול, שתחילתו וסופה עלמים מעיניינו

לשורש **עולם**, שמןנו המילה **עולם**, ישן כמה משמעויות שונות:

1. הסתירה והעלמה, כמו למשל בפסוקים:

- ויקרא ד יג: "וְאָמַר כִּי עַדְתָּא יִשְׁגֹּו, וְנֶעֱלָם דָּבָר מַעֲנֵי הַקָּהָל.."

- דברים כג: "וְכָנָה תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבָדָת אֲחִיךָ אֲשֶׁר תָּאָבֶד מִנְׁךָ וְמִצְּאתָה - לֹא תָּוְכַּל לְהַתְּعַלֵּם"

- מלכים ב ד כז: "וַיֹּאמֶר אֲרִישׁ הָאֱלֹהִים 'הִרְפָּה לָהּ, כִּי נְפֵשָׁה מְרֻה לָהּ, וְהִעְלִים מִמְּנִי וְלֹא הָגִיד לִי'".

2. נוערים, כמו:

- "בָּן מֵי זֶה הָעוֹלָם!"

- ראו גם עלמה = נערה לא בתולה.

3. המילה **עולם** המציינת נצח, זמן ארוך מאד:

- בראשית ג כב: "וַיֹּאמֶר הָיְהֵ אֱלֹהִים... פָּנִים יִשְׁלַח יָדוֹ וְלֹקֶח גַם מֵעֵץ הַחַיִם וְאֶכֶל וְחַי לְעוֹלָם"

- שמוטה לאטו: "וַיִּשְׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְׁבָּת, לְעַשּׂוֹת אֶת הַשְׁבָּת לְדֽוֹרִתֶּם, בְּרִית עוֹלָם"

4. ובלשון חז"ל ובלשון ימיינו, המילה **עולם** מציינת מקום - המרחב הגדול שאנו חיות בו (התבל, היקום).

האם יש קשר בין המשמעויות?

יתכן ששתי המשמעויות 3, 4 נובעות ממשמעות 1:

- הנצח הוא זמן ארוך מאד, כל-כך ארוך עד שאנו לא יכולים לדמיין את תחילתו ואת סופה - הם **עלמים** מאייתנו;
- וגם התבבל הוא מקום גדול מאד, כל-כך גדול עד שאנו לא יכולים לדמיין את קצוותיו - הם **עלמים** מאייתנו.

פסוקים שיכולים להתאים ליותר ממשמעות אחרת

- תהילים פט ג: "כִּי אָמַרְתִּי עֹלָם חֶסֶד יִבְנָה, שְׁמִים תָּכִן אִמּוֹנָתְךָ בָּהֶם" - 3 חסד ה' יהיה בניו לנצח; 4 התבבל בנייה על מידת החסד.
- משלי כי כה: "כִּי-בָּרָר סָופָה וְאַיִן רְשָׁעָה, וְצָדִיק יִסּוּד עֹלָם" - 3 הצדיק הוא בסיס המתקיים לנצח ואין נשרב; 4 הצדיק הוא הבסיס לקיום התבבל.
- משלי כב כה: "אֵל תָּסַג גָּבוֹל עֹלָם, אֲשֶׁר עָשָׂו אֲבוֹתֶיךָ" - 3 אל תסג את הגבול שנקבע לפני דורות רבים על-מנת שתתקיים לנצח; 4 אל תסג גבול בינלאומי המקובל בכל העולם (עמ"ד 274).
- קחלה ג יא: "אֶת הַכָּל עֲשָׂה יִפְהָה בְּעֵתוֹ, גַם אֶת הָעָלָם נָתַן בְּלֹבֶם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמְצָא הָאָדָם אֶת הַמְעָשָׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֶרֶאשׁ וְעַד סָוף" - 1 ה' הסטייר מהאדם את יום מותו; 3 ה' נתנו לב האדם תחושה שיחיה לנצח; 4 ה' נתנו לב בני האדם אהבה לחקר את חוקי התבבל.

4.19. עטרה = כתר וגם משל לכבוד ושלטוֹן

השורש **עטר** משמעו הקיף, כמו במשמעותו: "וַיָּלַךְ שָׁאוֹל מִצֶּד הַהָר מֹזֵה וְדוֹד וְאֶנְשִׁיו מִצֶּד הַהָר מֹזֵה... וְשָׁאוֹל וְאֶנְשִׁיו עטרים אֶל דֹוד וְאֶל אֶנְשִׁיו לְתִפְשֵׁם".

עטרה או עטרת היא תכשיט שמקיף את הראש, כגון כתר מלכות:

- שמוآل ב ב ב: "וַיַּקְהֵל עֲתָרָת מֶלֶכֶם מֵעֶל רַאשׁוֹ... וְתַהַי עַל רַאשׁ דֹוד..."

- אם יש את נפשך = רק אם אתה באמת רוצח, "רק אם בא לך".
- ראו גם ביטויים שקשורים למסורת נפש.

417. נתן קול = נתן צעה = קרא בקול רם חמורי או נפשי

בעברית של ימינו, כשאומרים שימושו "נתן קפיצה" מתכוונים שהוא **קפיצה גדולה**, וכשאומרים שימושו "נתן צעה" מתיכוונים שהוא **צעק צעה חזקה**.

גם בלשון התנ"ך יש ביטוי דומה - **נתן קול**, שימושו "קרא בקול גדול וחזק":

- בראשית מה ב: **"ויתן את קולו בכבי"**, וישמעו מקרים וישמע **בית פרעה** - יוסף בכח כל-כך חזק, עד שככל המקרים שבארמו שמעו אותו.
- שמות ט כג: **"ויתט משה את מטהו על השמים, וה נתן קלחת וברד... "** - רעים.
- שמואל ב כב יד: **"ירעם מן שמיים ה'**, **ועליוון יתן קולו**" - **"ויתן קולו"** מquivיל ל"ירעם".
- ירמיהו ב טו: **"עליו ישאגו כפרים, נתנו קולם**; **וישיתו ארציו לשמה עיריו נצחה מבלי ישב"** - **"ויתנו קולם מקביל לישאגו"**.
- ירמיהו יב ח: **"היתה לי נחלתי בארץ העיר, נתנה עלי בקולה; על כן שנאתיה"** - שאגה עליי כמו אריה ששואג על טרפו.
- ירמיהו כב כ: **"על הלבנון וצעקי, ובבשן תנין קולד, וצעקי מעברים; כי נשברו כל מאהיבך"** - **"תני קולך מקביל לצעקי"**.
- ירמיהו מה לד: **"מוזעתק חשבון עד אלעלה עד יחץ נתנו קולם מצער עד חרנים עגלת שלשיה כי גם מי נמרם למשמות יהו"** - **נתנו קולם = זעקו**.
- חבקוק ג י: **"ראוך יתלו הרים, זרם מים עבר; נתן תהום קולן, רום ידיהו נשא"** - הקול החזק של המים הזורמים.
- דברי הימים ב כד ט: **"ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא לה' משאת משה עבד האלים על ישראל בדבר"** - הכריזו בכל הארץ.
- איכה ב ז: **"זנה ד' מזבחו, גאר מקדשו, הסגיר ביד אויב חומת ארמנוטיה, קול נתנו בבית ה' כיום מועד"** - האויבים צעקו צעת ניצחון, כמו צעקות השמחה שהיו נשמעות במקדש ביום חג.
- תהילים קד יב: **"עליהם עוף השמים ישכון, מבין עפאים ינתנו קול"** - מי שזכה פעם לעמוד מתוך שציפורים עומדות עליו ושורות, יודע שהוא קול חזק מאד, וכדברי המשוררת **"על ראש הברוש שבחר שמה והמלה, שם כל הציפוריים בעיר הקימו מקלה"**... ("מקלה עליה", לאח תאו).

נתינת קול בספר משלוי

בספר משלוי נזכר הביטוי **נתן קול** שלוש פעמים:

- החכמה נותנת קולה כדי לקרוא לפתויים שיבואו ללמידה, משלוי א: **"חכמת בחוץ תרנה, ברחבות נתנו קולת"** (סעיף 283).
- התלמידים צריכים לתת את קולם כדי לקרוא לכישרונות התבוננה החבויים בהם, משלוי ב ג: **"כי אם לבינה תקרה, לתבונה נתנו קולך"**.
- התבוננה נותנת קולה כדי לקרוא למנהיגים שיילכו ללמידה את הפתויים, משלוי ח א: **"הלא חכמה תקרה, ותבונה נתנו קולת"**.

ההבללה מלמדת, שהקריאות של החכמה והتبוננה בפרקים א ו-ח מכוונות לא רק לאנשים אחרים, אלא גם לכוחות הנפש של האדם עצמו: גם בתוך האדם עצמו ישנם כוחות של חכמה ותבונה (סופר-אגו), כוחות של פתיות (איד), וכוח של הנהגה (אגו); האדם צריך, בעזרת כוחות החכמה והتبוננה שבו, לקרוא לכוחות הפתויות ולהנהייג אותם בדרך של חכמה ותבונה.

- אולם, בנגדם למושגים אחרים שמשמעותם חיים, המושג **נפש** מצין את הצד החומרית והגופני יותר של החיים - הדבר שמת証明 כאשר הרגים את הגוף (ראו גם **נפש לעומת רוח**). המושג **נפש** מופיע בביטויים רבים, למשל :
- **יציאת הנפש** = מוות, בראשית לה יה : "ויהי ב策ת נפשה כי מתה".
- **בקשת נפש הזולת** = רצון להרנו ; וכן משליא יה : "ויהם לדם יארבו, יצפנו לנפשתם".
- **לקיחת נפש הזולת** = הריגתו.
- **נפש** = גוף חי, בראשית ד כא : "ויאמר מלך סדום אל אברהם יתן לי **נפש** והרכוש קח לך".
- **בכל הנפש** = עד מוות, דברים וה : "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך **ובכל נפשך** ובכל מאדך", "אפילו הוא נוטל את חייך".
- **כופר נפש** = כסף שהאדם נותן כדי לכפר על חייו ולהינצל ממותו, שמות ליב : "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם וננתנו איש **כפר נפשו** לה' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם", משליא ג ח : "**כפר נפש** איש עשרו ורש לא שמע גערה", במדבר לה לא : "וילא תקחו **כפר לנפש** רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת", שמות כא ל : "אם **כפר** יושת עלייך וננתן פדין **נפשו** לכל אשר יושת עלייך".
- **שומר נפשו** = מגן על חייו, משליא ג ג : "נוצר פיו **שומר נפשו**", משליא ט ז : "**שמר נפשו** נוצר דבריו", משליא יט ט ז : "שמר מצחה **שומר נפשו**" (סעיף 348), משליא כא ג : "שמר פיו ולשונו **שומר מצרות נפשו**", משליא כב ה : "צנים פחים בדרך עקש **שומר נפשו** ירחק מהם" (סעיף 22).
- **תאות נפש** = רצון לאכול ולשתות, דברים ב כ : "כי תאהו **נפש** לאכל בשור בכל אותן **נפש** תאכל בשור"; או רצון חומרתי-בהמי כלשהו, משליא כא י : "**נפש** רשות אותה רע, לא יחן בעינוי רעה" (סעיף 60), משליא יג יט : "תאהו נהייה תערב **לנפש** ותועבת כסילים סור מרע" (סעיף 292).
- **בעל נפש** = בעל תאהו לאכול ולשתות, משליא כג ג : "וושמת שכין בlude, אם **בעל נפש** אתה" - אם יש לך תאהו, שים גדר בתוך פיך כדי שלא תאכל יותר מדי (סעיף 232).
- **נפש عملת** = תאהו ש"עובדת" על האדם, מורה אותו וגורמת לו לכנס מעבר לצרכיו, משליא ט ז כו : "**נפש** عملל عملת לו, כי אכף עלייו פיהו" (סעיף 313).
- **רחב נפש** = בעל תאהו חומרית גדולה, משליא כח כה : "רחב **נפש** יגרה מדון, ובוטח על ה' יידשן" - מי שיש לו רצון גדול ורחב לתעוגות חומריים, מסתכסך הרבה במריבות כאשר אין מקבל את מה שהוא רוצה (סעיף 210).
- **עינוי נפש** = **צום** ו**סיגנופים** גופניים, שלילת הצרכים החומריים של האדם.
- **gomel nefsho** = מספק את הצרכים החומריים של עצמו, משליא יא ז : "גמל **נפשו** איש חסד, ועכר שארו אכזרי" (סעיף 110).
- **נפש בהמה** = החיים או הצרכים החומריים של הבהמה, משליא ב ב : "יודע צדיק **נפש** בהמתו, ורhamyi רשותים אכזרי" (סעיף 144), ויש אמרים שהכוונה לצרכים הבהמיים של האדם - "הנפש הבהמית".

החיים כמשל

- ישנם בביטויים שבהם המושג **נפש** מצין דבר שהוא חשוב כמו החיים, או אפילו גדול מהחיים :
- **אהבת נפש** = אהבה גדולה כמו שאדם אוהב את חייו, שמואל אל כ י : "ויאוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אתו כי אהבת **נפשו אהבו**", שיר השירים ג א : "על משכבי בלילות בקשתית את שאהבה **נפשי** בקשתיו ולא מצאתיו".
- **ניסיאת נפש** = שאיפה גדולה מהחיכים, שאיפה שמווכנים לסקן את החיים **עברית**, דברים כד טו : "כי עני הוא ואליו הוא נושא את **נפשו**".
- **קייזר נפש** = צער שמקצר את החיים, במדבר כד : "ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום, ותקוצר **נפש העם בדרך**"
- **MRIOT Nefesh** = צער שגורם לחיים עצם להיראות מרים ורעם, משליא לא ו ז : "תנו שכר לאובד, ויין למורי **Nefesh**. ישתה וישכח רישו, ועמלו לא יזכור עוד" - יש לתת משקאות משכרים רק לאבלים, או לאנשים שצערים גדול כל-כך עד שהם עומדים להתאבז.
- **חי נפשך** = הדבר נכון ואמתי כמו שחייב אמתאים, שמואל א א כו : "וთאמיר 'בְּ אֱדֹנִי, **חי נפשך אֱדֹנִי**, אני האשה הנابت עמכתה בזה להתפלל אל ה'".

- כמו שלמילה "דָּרְךָ" יש משמעות מושאלת - אופן הtentagogot, כך גם למילה "מעגל" יש משמעות מושאלת - אופן הtentagogot מחזורי, למשל, סדר יום קבוע, ש חוזר על עצמו מדי יום כמו במעגל, או אורח-חיים* קבוע:
- ישיעו נט ח: "דָּרְךָ שְׁלׂוֹם לֹא יַדְעָו, וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעֲגָלוֹתָם; נִתְּבוֹתֵיהֶם עֲקַשׁוּ לָהֶם, כִּל דָּרְךָ בָּהּ לֹא יַדְעַ שְׁלׂוֹם" = עשיית משפט לנמצאת על סדר היום שלהם.
  - תחלים זח: "תָּמָךְ אֲשֶׁר בְּמַעֲגָלוֹתִיךְ, בְּלֹגְמוֹתְּךָ" = תומך بي כחלק מ"סדר היום" שלו, או - תומך בי שאני מנסה לקבוע את סדר היום שלי על-פי רצונך.
  - תחלים כג: "גַּפְשִׁי יִשְׁוֹבֶב, יִנְחַנֵּי בְּמַעֲגָלִי צָדָק, לְמַעַן שְׁמֹו" = هي מנהה אותי באורח-חיים צודק, שבו אני מקבל כל מה שmaguu לי.
  - תחלים טה יב: "עַתְּרַתְּ שְׁנָתְּ טֻוְבָתְךָ, וּמַעֲגָלִיךְ יַרְעַפְוּן דְּשָׁן" = "סדר היום" של הי כולל הורדת גשמיים בצורה מסודרת (ורשי פירש: **מעגלייך** = השמיים שלך, הנראים כמו מעגל שמקיף את כדור הארץ).
  - תחלים קמו: "טָמְנוּ גָּאִים פָּה לַי, וְחַבְלִים פְּרַשׁוּ רִשְׁתָּה לִידְךָ מַעֲגָל; מַקְשִׁים שְׁתַו לִי סָלָה" = שמנו מלכודות במסלול המחוורי שאני הולך בו בכל יום.
  - משליבט: "אֵז תָּבִין צָדָק וּמִשְׁפָּט וּמִשְׁרִים - כָּל מַעֲגָל טָב" = כל מנהג ואורח-חיים טוב.
  - משליבטו: "אֲשֶׁר אַרְחַתְּיָהּ עֲקַשִּׁים, וְגַלְזִים בְּמַעֲגָלוֹתָם" = עוקמים בכל מעשייהם (אורחותיהם), ועקומים גם בסדר היום שלהם.
  - משליביך: "כִּי שָׁחָה אֶל מוֹתָ בֵּיתָה, וְאֶל רְפָאִים מַעֲגָלִיהָ" = מנהגיה וסדר-היום שלה מובילים למוות.
  - משלידי דיא: "בְּדָרְךָ חַכְמַתְךָ, הַדְּרַכְתִּיךְ בְּמַעֲגָלִיךְ יִשְׁרָר" = באורח-חיים חלק ולא מכשולים (ראו מעגליים ישרים - סעיף 413).
  - משלידי זכו: "פָּלָס מַעֲגָל רְגָלָךְ וְכָל דָּרְכִּיךְ יִכְּנוּ" = שקול היטב את אורח חייך (סעיף 109).
  - משלידי הוו: "אֲרָחָ חַיִּים פָּן תָּפְלָס נָעוּ מַעֲגָלִיהָ לֹא תַּדְעַ" = מנהגיה משתנים בצורה שתבלבל אותך ותמנע מכך לשקוול בהגיוון את מעשיך.
  - משלידי הכא: "כִּי נְכַח עַיִּינִי הֵי דָרְכִּי אִישׁ וְכָל מַעֲגָלְתִּינוּ מְפָלָס" = هي שוקל את כל מנהגיו וסדר-יומו של האדם, וכן ישיעו כזו: "אֲרָחָ לְצַדִּיק מִשְׁרִים, יִשְׁרָר מַעֲגָל צַדִּיק תָּפְלָס" (ראו מעגליים ישרים - סעיף 413).
- * הביטוי "אורח חיים" נמצא גם בתנ"ך, אולם משמעותו כנראה שונה מארח בלשון ימיינו - לא "אופן הtentagogot כלשהו" אלא "אופן הtentagogot שmbia לחים ומצליל ממויות".

415. **מענה רץ = תשובה המביעה התכוופות והסכם חליך**

- דבר רץ הוא דבר המושפע בקלות מכוחות **חיצוניים**; לפי זה, **מענה רץ** הוא תשובה שימושפת מדברי הצד השני, תשובה שמביעה הסכמה מסוימת עם הצד השני:
- משלידי טו א: "**מענה רץ ישב חמה, ודבר עצב יעללה אֲפָה**" : תשובה שמביעה הסכמה מסוימת עם טענתו של הקועס עשויה להפיג את כסעו (סעיף 214).
  - משלידי טו ב: "**בָּאָרְךָ אֲפִים יִפְתַּח קֶצֶן, וְלְשׁוֹן רַכְבָּה תְּשַׁבֵּר גָּרָם**" : כשהאדם שהקצין כועס עליו מביע הסכמה עם הקצין, מודה שהקעס מוצדק וمبקש רק דחיה בביטול העונש, הדבר עשוי לשבור את קושי הגזירה.
  - איזוב מכו: "**הַיְרָבָה אֱלִיךְ תְּהֻנוֹתִים, אֵם יְדַבֵּר אֱלִיךְ רָכוֹת?**" - האם אתה חושב שהוא יתהן אליך או שבכלל ידך אליך באופן שימושפה ממה שאתה אומר? הוא בכלל לא יתייחס אליך, אתה זניח לעומתו.

416. **נפש = ההיבט החומרិי והרגשי של החיים**

- המושג **נפש** מציין את החיים, כמו למשל בפסקוק:
- בראשית יב יג: "אָמַרְתִּי נָא אַחֲתִּי אֶתְךָ, לְמַעַן יִתְּבַּחֲרֶל בְּעַבְרוֹךְ וְחִתָּה **נֶפֶשִׁי** בְּגַלְדָּךְ".

- יחזקאל ה טו : "והיתה חרפה וגופה מוסר ומשמה לגויים אשר סביבותיך בעשותי לך שפטים באך ובחמא ובתכחות חמה ; אני ה' דברתיך" = יבואו עלייך ייסורים גדולים, שהגויים שמסביבך ילמדו מהן מה קורה למי שלא שומע בקול ח' .

413. מעגל - ישר

"ישר" ו"עגול" הם שני הפכים - אז איך ייתכן שבשלושה פסוקים הם מופיעים כתיאורים לאותו הדבר? :

- ישיעו כז : "ארח לצדיק מישרים, ישר מעגל צדיק תפלס"
- משלי ב ט : "از תבין צדק ומשפט ומישרים - כל מעגל טוב"
- משלי ד יא : "בדרך חכמה הרתיך, הדרכתיך במעגלי ישר"

1. יש אומרים, שהמילה **מעגל** בלשון המקרא אין משמעותה "קו סיבובי", אלא "קו כלשהו", שיכול להיות גם ישר; אולם, בפסוקים אחרים נראה שמעגל הוא אכן דבר סיבובי, עקום ומתקקל (סעיף 414).

2. יש אומרים, שהמילה **ישר** בלשון המקרא אין משמעותה "קו לא עקום" אלא "הקו הקצר ביותר המגיע מנקודה לנקודה"; בගיאומטריה אוקלידית, הקו הקצר ביותר בין שתי נקודות הוא אכן קו לא עקום, אך במצבות זה לא תמיד כך, לעיתים הדרך הקצרה ביותר היא דזוקא דורך כביש עוקף ומעגלי, ולכן יכול להיות "מעגל" שהוא "ישר".

3. אך לדעתינו, אפשר לפרש את שני המושגים במשמעותם המקובלת: **מעגל** הוא אכן קו סיבובי, **ישר** הוא אכן קו ישר - אך לא דזוקא באותו כיון. הדרך יכול להיות מעגלית בכיוון האופקי שבו מתקדים, וישרה בכיוון האנכי, ככלומר מישורית, ללא בליטות ומהמורות (סעיף 364). דרך ישירה היא דרך סלולה, מפולשת, חלקה, שאין בה מכשולים - אך המסלול יכול גם להיות מעגלי.

ובנמשל :

- **מעגל** מצין התנהגות שחוזרת על עצמה, סדר יום או אורח חיים קבוע ; ו-
- **מעגל ישר** מצין אורח חיים "חلك", שאין בו מכשולים ותקלות.

414. מעגל = קו עגול וגם משל לסדר יום מחזרי

מעגל בלשון התנ"ך, כמו בלשון ימינו, הוא קו עקום סגור: "מעגל הוא הדרך הסיבובי" (מלבי"ם על משלי ב ט). כמה ראיות :

- במחנה המלחמה של שאול, שמואל א כו ה-ז : "ויקם דוד ויבא אל המיקום אשר הנה שם שאל וירא דוד את המקום אשר שכב שם שאל ואבונר בן נר שר צבאו ושאל שכב במעגל והעם חנים סיבתו..." - מכאן שמעגל הוא מקום שמקורו וஸובב באנשים; כך גם ב שמואל א ז כ : "וישכם דוד בבר ויתש את הצאן על שמר וישא וילך כאשר צוחה ישי ויבא המעגלה והחיל היצא אל המערה והרעו במלחמה".

מעגל בא מהשורש **עגל**, שמננו גם :

- התואר "עגול": מלכים א ייט : "שיש מעלות לכסה וראש עגל לכסה מאחריו וידת מזה ומזה אל מקום השבת ושנים ארויות עמדים אצל הידות", דברי הימים ב ד ב : "ויעש את הים מוצק עשר באמה משפטו אל שפטו עגול סביר ויחש באמה קומתו וקו שלשים באמה יסב אותו סביר".

- השם "עגיל" (=תכשיט עגול לאוזן).

- השם "עגלה" (=כלי רכב על גלגלים עגולים).

השורש **עגל** שיך למילה של שורשים בעלי משמעות דומה: עקל, עקם, עקף, עקב; גלגל; עגג, עגה. גם בלשון המשנה מצאנו את "חווני המעלג".

ברוב הפסוקים, המילה **מעגל** מצינית, בהשאלה, אופן-התנהגות, כמו המילים "דרך", "אורח", "נתיב";

בירו, אחר כיפה). כך ניתן ללמד מהשוויה בין שני קטיעים דומים המגעים לאוֹתָה מסקנה בשתי דרכים שונות - דרך החכמה ודרך המוסר : ראה דרך וחכם - ראייתי לקחתי מוסר (עמ' 285).

מוסר מצין חינוך על-ידי ייסורים וכפיה ; בוגוד לתוכחה (עמ' 399), המציאת חינוך על-ידי הוכחות וראיות שכליות. ראו מוסר - תוכחה.

פירושים נוספים

1. רוב המפרשים פירשו שהמילה **מוסר** היא מהשורש **ישר**, למשל: "מוסר שלומנו עליו - היסורין הרואים לבוא עליינו למרק העזון לה תמיד שלומנו הנה באו עליו" (מצודת דוד על ישעיו נג'ה), "**מוסר** - אם יצרו מתגבר עליו, **לייסר** את עצמו ולשבור אותו" (האו מווילנה על משלוי אב), "**מוסר** - שורשו **ישר**, ומישתף עם פועל אשר, רק שהוא בא על מסר הנפש, ופועל יסר בא על מסר הנפש. ובא על כל דבר שבו **אוסרים** את הנפש בל תצא חוץ לגדרה : בין על ידי شبiciaה יסורים על האדם להסביר אותו אל דרך הטוב... ואצל בני אדם בא פועל יסר במוסר שייאמר הגדול אל הקטן, שembricho לשמווע בקלו...". (מלבי"ם על משלוי אב).
2. אך יש שפירשו שהמילה **מוסר** היא מהשורש **סור**, ומשמעותו "להטיר" מן האדם מידות רעות שדבקו בו. לפניו דורות מספר הוקמה תנועה שנקראת "תנועת המוסר" "שקראה לתיקון המידות. היא טענה שעילג, לפני כל דבר, לקיום את הציווי "סור מרע" (רב אורי בירן, אחר כיפה). ובפירושי ניסיתי לשלב את שתי המשמעויות.

פסוקים נוספים

- דברים יא ב: "וַיַּדְעָתֶם הַיּוֹם, כִּי לֹא אַתְּ בְּנֵיכֶם, אֲשֶׁר לֹא יְדֻעַּו וְאֲשֶׁר לֹא רָאוּ אֶת **מֹסֶר** ה' אֱלֹהיכֶם אֲתֶם גָּדוֹלָו אֲתֶם הַחֲזָקָה וּזְרֻעָה הַנְּטוּיה" - הכוונה למכות מצרים, **יִסּוּרִים** שנעודו להסיר מהם (ומאיתנו) את הכפירה בה, ללמד אותם אותנוו "כִּי לֹא הָרָץ" (ראו הערך החינוכי של מכות מצרים); וכן תרגם אונקלוס "אַוְפְּנָא", מלשון לימוד.
- ישעיו כו טז: "ה' בָּצַר פְּקָדֹן, צָקוֹן לְחַשׁ **מוֹסֶר** לִמְוֹ" = מtower הצרות והיסורים, אנחנו פונים אליו.
- ישעיו נג'ה: "וַיְהִי אָמַלֵּל מִפְשָׁעָנוּ, מַדְכָּא מְעֻונָּתֵינוּ; **מוֹסֶר** שְׁלֹמָנוּ עַלְיוֹ, וּבְחַבְרָתוֹ נִרְפָּא לְנוּ" = הוא לוקח על עצמו את היסורים והחברות שחייב ראוים לבוא עליינו, ובזכותו היה לנו שלום (ע"פ רש"י ומזהות).
- רםיהו יח: "וּבְאַחֲת יִבְעַרְוּ וַיְכַסְּלוּ, **מוֹסֶר** הַבְּלִימָעַן הוּא" = היסורים, שעובדי האלילים מיסרים את עם כדי שיבעדו את העצים, הם ייסורים של הבל [מצודת דוד]; או: כל חכמתם של הגויים מסתמכת בכך שהם עובדים עצים.
- הושע ה ב: "וַיַּשְׁחַתָּה שְׂطִים הָעָמֵיקוּ, וְאַנְּיִ **מוֹסֶר** לְכָלָם" - רש"י פירש "אני אכין ייסורים לכלם", ומלבי"ם פירש "אני נפקדתי להוכיח בדברי מוסר לכלם".
- איוב יב יח: "**מוֹסֶר** מְלָכִים פְתַח, וַיַּאֲסֵר אֶזֶר בְּמַתְנִיהָמ" - רש"י פירש "להסיר ייסורי סבלם מעל אחרים", ומצודת דוד פירש "מותיר קשי רצויות העול, כמו (ישעיו כב) מוסרי צוארך".
- משליך ד ג: "הַחֲזָק **בְּמוֹסֶר** אֶל תְּרָף, נִצְרָה כִּי הִיא חַיְך'" - כדי להחזיק בדרך התורה בלי להיכשל, אתה צריך תמיד להקפיד שיהיה מי שימתח عليك בתקורת ויכoonו אותו בדרך הנכונה אם טעית.
- משליך ז כב: "הַוְּלֵךְ אֲחֹרְתָּה פָתָם כְּשׂוֹר אֶל טְבַח יְבוֹא וְכַעַס אֶל **מוֹסֶר** אַוְילָי" - המפרשים פירשו שהכוונה לנחש שמכיש ומיסיר את החוטאים, אבל נראה לי שיש לפרש כאן מלשון קשרה ומוסרות.
- משליך ז כז: "חַדְלֵ בְּנֵי לְשָׁמֵעַ **מוֹסֶר**, לְשָׁgoת מְאַמְרִי דָעַת".
- משליך כג יב: "הַבְּיאָה **לְמוֹסֶר** לְבָרֶךָ, וְאוֹנֵךְ לְאַמְרִי דָעַת".
- משליך כב טו: "אַוְלָת קְשׁוֹרָה בְּלֵב נָעַר - **שְׁבַט** **מוֹסֶר** יְרָחִקָּה מִמְנוּ" = שבט של ייסורים שמחנכים להסיר את האיוות - ראו חוק חינוך חובה.
- משליך כג גג: "אַל תִּמְנוּ מִנְעָר **מוֹסֶר**; כִּי תְּכַנוּ בְּשְׁבַט לֹא יָמוֹת" = אל תמנעו מנער ייסורים שילמדו אותו להסיר מעליו מידות רעות.

4.12. מוסר = מתייחת ביקורת על-ידי ייסורים וצרות

מוסר בלשון ימיינו הוא אתיקה או ערכים (morals בלא"ז), אך בלשון המקרא יש לו לפחות שתי משמעויות שונות, כמו בפסוקים:

- רמיהו ל' יד: "כָל מְאַהֲבֵךְ שְׁכַחְתָּךְ, אֹתֶךְ לֹא יִדְרְשָׂו; כִּי מְכַת אֹיֵב הַכּוֹתֵךְ, מְוֹסֵר אֲכֹזֵרִי; עַל רַב עֲוֹנֵךְ, עַצְמוֹ חַטָּאתִיךְ" (דברי ה' אל ירושלים לאחר החורבן) - אין הכוונה שה' היכה את ירושלים על-ידי פרופסורים אכזריים לתורת האתיקה, אלא שהוא הביא עליה ייסורים, מכות וצרות; כאן מוסר מהשורש יסר.
- ישעיהו יז א: "מִשְׁאָ דְמִשְׁקָה הַגָּנָה דְמִשְׁקָה מְוֹסֵר מִעֵיר, וַהֲיֵתָה מַעַי מִפְלָה" (نبואת פורענות על מלכות ארם) - אין הכוונה שדמשק היא סמל לעיר מוסרית וצדקה, אלא שה' יסיר מدامק את מעמדה כעיר בירה, ויביא עליה מפלחה; כאן מוסר מהשורש סור.

מוסר נזכר בפסוקים רבים בהקשר של חינוך - כミלה נרדפת לחכמה או לתוכחה. גם בהקשר זה, משמעותו נובעת ממשני השורשים יסר, סור:

- מוסר הוא לימוד באמצעות ייסורים, למשל הפקת לקחים מטעויות או צרות, כפיה או ענישה;
- מוסר הוא גם לימוד שמטרטטו להסיר מהאדם את המידות הרעות.

בדרך כללשתי המשמעויות קשורות זו לזו: כאשר סובל ייסורים כתוצאה מטעויות שעשה, הוא אמר לחתת מוסר השכל, להפיק לקחים ולהסיר מעצמו את התכונות הרעות שגרמו לייסורים:

- משלו יג כד: "חוֹשֵׁךׁ שְׁבֹתוֹ - שׁוֹנוֹתָ בָּנוֹ, וְאַהֲבֹו - שְׁחַרְזָוְ מְוֹסֵר" - מי שאוהב את בנו, מיסיר אותו במעשים או במילים, כדי לעזור לו להסיר מעליו מידות והרגלים רעים (סעיף 199).
- משלו א' ח: "שְׁמַע בְּנֵי מְוֹסֵר אָבִיךְ, וְאֶל תַּשְׁטַשׁ תּוֹרַת אָמֵד" = הנואם של האב, בהמשך הפרק, מטרתו להמחיש לבנו את הייסורים שיפקדו את הרשעים, כדי להסיר ולהרחיק אותו מחברתם (סעיף 126). הביתוי "מוסר אב" מופיע גם בפסוקים נוספים בספר משלו.

הכתוב מבחין בין סוגים שונים של מוסר - מוסר השכל לעומת מוסר אווילים:

- אחת המטרות של ספר משלו היא ללמד את האדם (משלו יג): "לִקְחַת מְוֹסֵר הַשְׁכֵל, צַדָּקָה וּמִשְׁפָט וּמִשְׁרִירָה" = להפיק לקחים נכונים ומוסיעים מההייסורים שבאים עליו (ראו גם פסוקים נוספים שבהם נזכר הפועל מוסר; אולם -

- משלו ט זכ: "מִקוּר חַיִם שְׁכֵל בָּעֵלוֹ, וּמְוֹסֵר אָוְלִים" - אָוְלִים האווילים, גם כאשר הם מפיקים לקחים מتوز צרות שקרו להם, עושים זאת באופן שטхи, וכך מסיקים מסקנות שאין מועילות להם. אולם הגורעים ביותר הם אלה שאינם מפיקים לקחים בכלל -

- רמיהו ה ג: "הִי עִנְיקֵךְ הַלֹּא לְאמוֹנָה! הַכִּתְהָא תְּמַמָּה וְלֹא חַלּוּ, כְּלִיתָם - מַאֲנוּ קַחְתָּ מְוֹסֵר; חַזְקוּ פְנֵיהם מִסְלָעַ, מַאֲנוּ לְשׁוֹבָן" - בני ישראל מסרבים להסיק מסקנות מההייסורים שבאים עליהם, ולהסיר מעלייהם את חטאיהם.

קשר בין ייסורים לבין הסרת קרים גם בכיוון ההפוך - שימושים ביקורת על אדם במטרה להסיר ממנו מידות רעות, הדבר גורם לו ייסורים נפשיים:

- איוב כ ג: "מְוֹסֵר כְּלָמָתִי אַשְׁמָעַ, וּרוֹתָה מִבִּנְתִּי יָעָנָנִי" = דברי הביקורת שמשמעותם גרמו לייסורים של בושה וכליימה.

- איוב לו י: "וַיָּגֵל אָזְגֵם לְמָסֵר, וַיֹּאמֶר כִּי יִשְׁבֹּונְךָ אָזְגֵן" = ימתח עליהם ביקורת כדי שייחזו בתשובה ממעשי האוון והרועל שלהם.

- תהילים נז: "וְאַתָּה שְׁנָאת מְוֹסֵר, וְתַשְׁלַךְ דְּבָרִי אַחֲרֵיךְ" = השלתת את דברי הביקורת של מי אחורי גביך, כי שנאת את הייסורים הנפשיים שנגרמו לך מהnisyon להסיר את מידותיך הרעות (ראו גם בפסוקים נוספים שבהם נזכר הפועל פרע מוסר - סעיף 197).

התהlixir הנפשי של הסרת מידות רעות מהנפש דומה לתהlixir של הסרת חלקים לא רצויים מהגוף, כגון הסרת יבלות, הסרת שער ועוד. שני התהlications כרכומים, לעיתים, בייסורים קשיים.

מושגים דומים ומונגדים

מוסר מציין ליום שלילי, מותו ייסורים וצרות; בניגוד לchroma (סעיף 360) המצינית ליום חיובי, מתוך שמיעה או חיקוי. מוסר מציין הסרת מידות הרעות, בניגוד לchroma המצינית הוספה של תוכנות טובות (רב אווי

- משלי כג ז : "אל יקנא לבך בחטאיהם, כי אם ביראת ה' כל היום" (סעיף 56)
  - משלי כג ז : "כִּי כָמוֹ שַׁעַר בְּנֶפֶשׁוֹ כֵּן הוּא, אֲכָל וִשְׁתָה יֹאמֶר לְךָ וְלַבְּךָ בְּלַעַמְךָ" (סעיף 141)
- המחשבות והרגשות כולן שייכות לפנימיות האדם, ולכן כולן מיוחסות לאותו **לב**.

שמירה על הלב

אחד מוגרמי המוטות העיקריים בדורנו הוא מחלת לב. גם בתנ"ך נאמר שיש לשמור על הלב, והמשמעות של שמירה זו היא כפולה - שמירה פיסית ושמירה נפשית:

- משליד כג: "אֲכָל מִשְׁמָר נַצֵּר לְבָב, כִּי מִמְנוֹ תֹּצְאֹת חַיִם" - יש לשמור היטב על בריאות האיברים הפנימיים, ובפרט על הלב, כי ממנו יוצא הדם הנוטן חיים לכל הגוף; יש לשמור היטב על הרגשות, כי הרגשות שבלב משפיעים על בריאות הגוף; ויש לשמור היטב על המחשבות, כי המחשבות משפיעות על בריאות הנפש.
- משליד כג: "אֶל תְּرָא יְהֹוָה יִתְאַדֵּם... עַזְוִיךְ יִרְאָו זְרוֹת, וְלְבָב יְדַבֵּר תַּהֲפּוֹכּוֹת" - כשאדם מתמכר ליין, הוא עלול לפגוע בבריאותם של האיברים הפנימיים שלו - הם עלולים "לדבר תהיפות", לפעול באופן הפוך מתפקידם המקורי; מעבר לכך, כאשר משתכר, המחשבות שלו "מדברות תהיפות", הוא חושב דברים שהם היפך המציאות.

לב - לבב

המילה **לב** כתובה לעיתים גם בכתב מלא, **לבב**. על-פי חז"ל, המילה לבב רמזות לכך שלאדם יש שני לבבות:

- באופן פיזי: בלב של האדם יש כידעו שני חצאים - החצי השמאלי והחצי הימני. כשהוא מתחונם אחד מהחצאים, וכשהוא מתחונם **לבב** מתחוננים לשניים.
- באופן נפשי: במחשבותיו של האדם יש כוחות שונים, למשל היצר הטוב והיצר הרע. כשהוא מתחונם אחד ומתחונם לכוח אחד וכשהוא מתחונם **לבב** מתחוננים לשניים. לכן פירושו חז"ל, ש"ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך" הכוונה בשני היצרים שלו, ביצר הטוב וביצר הרע.

פסוקים נוספים

- משלי ז י : "וְהִנֵּה אִישָׁה לְקָרְאוֹתָו ; שִׁית זָוָה וְנַצְרוֹת לְבָב" - אישة שמסתירה את המחשבות והכוונות האמיתיות שלה (ראו פירושי האישה הסוררת - סעיף 95)
- משליכז יט : "כְּמַיִם הַפְּנִים לְפָנִים, כֵּן לְבָב האָדָם לְאָדָם"= מי שמנסה להסתכל לתוך ליבו של רעהו כדי לקרוא את מחשבותיו, למעשה רואה שם את המחשבות שלו עצמו.
- הצדיקים משתמשים בלבם על-מנת לחשב על הדברים שהם מוצאים מפיהם (ראו לחשוב לפני שדברים סעיף 67).
- החכם מלמד את תלמידו לשמור את דברי החכמה בתוך ליבו, או לקשר אותם על ליבו, או לכתוב אותם על לוח ליבו (ראו תכשיטים כמשל לחכמה - סעיף 440).
- משליח ה : "הַבִּינוּ פָתִים עֲרָמָה ; וּכְסִילִים הַבִּינוּ לְבָב" - כסיל = השונה ללמידה (סעיף 365), לא יודע איך להשתמש בלב (סעיף 277).

פירושים נוספים

2. ע"פ מלבי"ם, הלב הוא "הכוח המושל בגויה", כלומר הכוח שבו שולט האדם במעשיו. יש אדם **חכם לב**, ששולט במעשיו בחכמה, ויש אדם חסר לב (סעיף 362), שאינו מסוגל לשולט במעשיו, וגם כסיל (סעיף 365) הוא אדם רודף תענוגות שאין לו אהב להשתמש בלבו.
- אולם, פירוש זה אינו מתאים לכל הפסוקים שבהם הלב הוא מקום המחשבות, ואני קשור דזוקא להתנגדות.
3. ראו גם תפקידו של הלב במקרא / יהודה אייזנברג.

- משלו יב: "תועבת מלכים עושות רשות, כי בצדקה יכונן כסא" = רק מעשי צדק יכולים להבטיח את קיומה של המלכות לאורך זמן ; וכן משלו כה ה: "הגו רשע לפני מלך, ויכונן בצדק כסאו", משלו כת יד: "מלך שופט באמת דלים כסאו לעד יכונן".

4.11. לב = אמצע הגוף והנפש, מקום המחשבות והרגשות

לב בלשון המקרא הוא תזק, אמצע של דבר :

- שמואל ב יח יד : "ויאמר יואב לא כן אחילה לפניך, ויהי שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום, עודנו ח' **בלב האלה**"

- שמוט טו ח : "וברוח אפיק נערמו מים, נצבו כמו נד נזלים, קפאו תהמת בלב ים"

- משלו כד לד : "ויהיית שכוב בלב ים, וכשכב בראש הבל"

- משלו ליט : "דרך הנשר בשמיים, דרך נחש עלי צור, דרך אניה בלב ים, ודרך גבר בעלמה"

- תהילים מוג : "על כן לא נירא בהמיר ארץ, ובמאות הרים בלב ימים"

לב הוא גם התזק והאמצע של גוף האדם, ובפרט - איבר פנימי מסוימים בגוף האדם, כנראה האיבר שנקרא לב בלשון ימינו :

- תהילים מה ו : "חץ שנינים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך"

- מלכים בט כד : "ויהוא מלא ידו בקשת, ויך את יהודם בין זרעו, ויצא החצץ מלבו ויכרע ברכבו"

- שמוט כח ל : "yonata אל חשן המשפט את האורים ואת התמים, והוא על לב אהרן בבאו לפניו ה' ; ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפניו ה' תמיד"

- שמואל ב יח יד : "ויאמר יואב לא כן אחילה לפניך, ויהי שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו ח' **בלב האלה**"

- הוועיגח : "אפגשם כدب שכול ואקרע סגור לבם, ואכלם שם כלביה היה השדה תבקעם"

לב - מחשבות ורגשות

בכל שאר הפסוקים (בערך 95%) הלב מצין את הפנימיות של נפש האדם - מקום המחשבות והרגשות.

בלשון ימינו, **לב** הוא סמל לרגשות (לב אדום מסמל אהבה, לב שבור מסמל אכזבה, וכו'...), בניגוד לראש המסמל את המחשבות ההגיוניות וה"קרות" יותר. אך בלשון המקרא, אין הבחנה ברורה בין שני סוגים המחשבות; המושג **לב** מסמל את המקום שבו נמצאות המחשבות כולם - הרגשות והascalתיות גם יחד.

יש מחשבות טובות וחכמות :

- משלו יב: "להקשיב לحكמה אזunk, תטה לבך לתבונה"

- משלו טו יד : "לב נבון יבקש דעת, ופני כסילים ירצה אולת" (סעיף 78)

- משלו טז ט : "לב אדם יחשב דרכו, וה' יכין צעדו" (סעיף 335)

- שמוט לה לד : "וללהורת נתן בלבו, הוא ואהליאב בן אחיסמך למטה דן"

ומחשבות רעות :

- משליו יח : "לב חרש מחשבות און, רגליים ממהרות לרווח לרעה"

- משלו יב ח : "לפי שכלו יהל אל איש, ונעה לב יהיה לבו"

- משלו יב כ : "מרמה בלב חרשי רע, וליעצי שלום שמהה" (סעיף 165)

- בראשיתו ה : "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, וכל יציר מחשבת לבו רק רע כל היום"

ויש גם פסוקים שבהם הלב הוא מקום הרגשות, כמו בלשון ימינו :

- משלו יב : "תוהלת ממשכה מחלת לב, וען חיים תאוה באה"

- משלו טו יג : "לב שמח ייטב פנים, ובעצת לב רוח נכאה" (סעיף 41)

4.10. בן = בסיס וגם משל ליציבות

המילה **בן** או **בָּן** מצוינת:

1. בסיס של כל, כמו למשל:

- באוהל מועד: שמות ליח: "וְעַשֵּׂת כִּיּוֹר נַחַת וּבָנָו נַחַת לֶרֶחֶצָּה...."

- בית המקדש הראשון: מלכים א' כט: "...וְעַל הַשְׁלָבִים בָּן מִמְעָל וּמִתְהַת לְאָרוֹת וְלִבְקָר לִיוֹת מְעָשָׂה מָרוֹד ... וְפִיה עֲגָל מְعָשָׂה בָּן, אַמְּה וְחַצֵּי אַמְּה..."

- בספינה (שהיא משל לירושלים): ישעה לג' כג: "גַּטְשׁוּ חַבְלִיךְ, בְּלִיחַזְקוּ בָּן תְּרֵנָם, בְּלִפְרָשׁוּ נָס..."

2. בהשאלה, בסיס של אדם - תפקיד או מעמד שאדם נמצא בו באופן קבוע וכייב:

- בראשית מג': "בָּעוֹד שְׁלָשָׁת יְמִים יִשָּׂא פָּרֻעַה אֶת רַאשֵּׁךְ, וְהַשִּׁיבָּךְ עַל בָּנָךְ, וְנַתֵּת כּוֹס פָּרֻעַה בַּיָּדוֹ כְּמֶשֶׁפֶט הַרְאָשׁוֹן אֲשֶׁר הִרְאָתָּה מֵשְׁקָהֽוּ"

- דניאל יא ז-לח: "וּעַמְּדָה מִנְצָר שְׁرִשְ׀יהָ בָּנוֹ... וּעַמְּדָה עַל בָּנוֹ מִעֲבִיר נִגְשָׁה הַדָּר מִלְכּוֹת... וּעַמְּדָה עַל בָּנוֹ נִבְזָה וְלֹא נִתְבֹּנוּ עַל יְהוָה מִלְכּוֹת... וְלֹא לֹהֶה מְעָזִים עַל בָּנוֹ יִכְבֹּד..."

3. ולדעתי, גם אדם שהוא בסיס - אדם שנוטן תמיכה וחיזוק לאחרים:

- משלី אי יט: "בָּן צִדְקָה לְחַיִּים, וּמְרַدָּף רַעֲה לְמוֹתוֹ" = המספק בסיס ותמיכה למשעי צדק.

- משלី טו: "שְׁפָטִי חַכְמִים יִזְרֹו דָעַת, וְלֹבֶן כְּסִילִים לֹא בָּן" = לא מסוגלים לתת בסיס לדעתיהם של אחרים.

מבחינה דקדוקית המילה **"בן"** היא מהשורש **"כּוֹן"**, אך משמעותה דומה לשורש **"כוֹן"**, שגם הוא מבטא יציבות ובסיס, קיום לאורך זמן:

- תהילים פט לח: "כִּירָח יִבְנֶן עָוֹלָם, וְעַד בְּשַׁחַק נָאָמֵן סָלָה"

כשבונים בתים וערים, יש לוודא שהם יהיו יציבים ויתכוננו לאורך זמן:

- בדבר כא כז: "עַל בָּן יִאָמְרוּ הַמְשָׁלִים, בָּאוּ חַשְׁבוֹן, תְּבִנָה וְתִכְוֹן עִיר סִיחָוֹן" (מכאן הביטוי "תבנה ותכוון",) הנאמר בימינו דוקא על ערי הקודש).

- ישעה סב ז: "וַיֹּאֶל תָּנוּ דָמֵי לוֹ, עַד יִכְוֹן וְעַד יִשְׁמִם אֶת יְרוּשָׁלָם תְּהֵלָה בָּאָרֶץ" - אל תוטרו לה' בתפילהיכם אחרי שיבנה את ירושלים, אלא המשיכו להתפלל שייתן לה יציבות לאורך זמן.

- חבקוק ב'יב: "הָוֵי, בְּנָה עִיר בְּדִמִּים, וּבָנָן קָרִיה בְּעַולָּה"

- משליג יט: "הָי' בְּחַכְמָה יִסְדֶּ אָרֶץ, בָּנָן שְׁמִים בְּתִבְוֹנָה"

- משלី כד ג: "בְּחַכְמָה יִבְנֶה בֵּית, וּבְתִבְוֹנָה יִתְכֹּונֶן" (סעיף 118)

כך גם לגבי אנשים:

- תהילים קא ז: "...דָבָר שְׁקָרִים לֹא יִבְנֶן לְגַדְעַנִי" = לא אתן תפקיד שمدבר שקרים להישאר בתפקידו לאורך זמן.

- תהילים קב כט: "בְּנֵי עֲבָדִיךְ יִשְׁכְּנוּ, וּזְרוּם לְפָנֵיךְ יִבְנֶן" = ישוכן ביציבות, לאורך זמן.

- תהילים קמ יב: "אִישׁ לְשׁוֹן בְּלִיבָּן בָּאָרֶץ ..." = המדבר לשון הרע לא יחזק מעמד בארץ לאורך זמן, כי השנאה שיעורר סביבו תאלצחו לצאת לגלות.

- משלី יב ג: "לֹא יִבְנֶן אָדָם בְּרָשֶׁע, וּשְׁרַשׁ צְדִיקִים בְּלִימּוֹת" = לא יכולlich להתבסס ולהתקיים לאורך זמן.

- משליג יט: "שְׁפָט אֶת תָּבָן לְעַד, וְעַד אֶרְגִּיעָה לְשׁוֹן שְׁקָר" = תצליח לשמור על גירסה עקבית לאורך זמן.

- משליג טז ג: "יִגְלֶל אֶל הָיִם מַעֲשִׂיךְ, וּבָנָנוּ מַחְשְׁבָתִיךְ" - כמספרים לה' על המעשים, המחשבות יציבות יותר (סעיף 321).

- משלី כ יח: "מַחְשָׁבּוֹת בְּעֵצֶה תָּבָן, וּבְתַחְבּוֹלֹת עֲשָׂה מִלְחָמָה" - גם עצה של הזולות עשויה לעוזר לאדם לייצב את מחשבותיו (סעיף 84).

- משלוי יד כה: "מציל נפשות עד אמת, ויפח בזבוק מרמה" - אדם שمبرטיה להציל את חברו ע"י עדות של מרמה למעשה מוכר לו אשליות - מבטיח לו הבטחות שלא יוכל להתקיים.
- משלוי יט ה: "עד שקרים לא ינקה, ויפיה בזבוק לא ימלט" ; משלוי יט ט: "עד שקרים לא ינקה, ויפיה בזבוק יאבך" גם מי שאינו אומר אמת, וגם מי שאינו מקיים את הבטוחתיו, לא יימלטו מעונש (סעיף 166).
- משלוי יט כב: "תאות אדם חסדו, וטוב רשות מאיש כזב" - עדיף להיות רשות שאינו יכול לעשות חסד, מאשר להבטיח מעשה-חסד ולא לקיים (סעיף 167)
- משלוי כא כה: "עד בזבוק יאבך, ואיש שומע לנצח ידבר" - עד שאינו מתמיד בעדות אחת, אלא משנה את עדותו בכל פעם - שקרים יתגלו והוא יאבך (סעיף 252)
- משלוי כג ג: "אל תתאו למטעמותיו, והוא לחם בזבוק" - הלחים, שהמושל נתנו לך, גורם לך לחושב שהמושל אוהב אותך ויעזר לך גם בעתיך; אך אתה עלול להתאכזב, כי המושל מתכוון רק לטובת עצמו ולא לטובתך (סעיף 232).
- משלוי לו: "אל תוספ על דבריו, פן יוכיה בך ונכזבת" - אל תבטיח, בשם ה', דברים שה' לא הבטיח, כי אתה עלול להתאכזב (סעיף 169)
- משלוי יח: "שוא ודבר בזב הרחק ממני, ראש ועשר אל תתן לי, הטריפני לחם חוקי" - העשור גורם לאדם לאכזב את ה' או את העניים (סעיף 108)
- ישיעו כח טו: "כי אמרתם 'כרתנו ברית את מות ועם שאל עשינו זהה, שוט שוטף כי עבר לא יבואנו כי שמו כזב מהשנו ובשקר נסתרכנו", וכן ישיעו כח יז: מושלי ישראל שמו את מברחים בבעל-ברית כזב, שלא יקאים את הבטחתו (=מצרים).
- ישיעו נח יא: "וונחך ה' תמיד, והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יהלין; והיית גן רוח, וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימי" - המים לא יפסיקו לבזע, ולא יאכזבו את הצמאים (ראו קשר בין תקווה לבין מים).
- ירמיהו טו יח: "למה היה אבי נצח ומכתיה אנה הרפאה? היו תהיה לי כמו אכזב, מים לא NAME" - השורש כזב מוגדר לשורש אמנו, שמצין התמדה וקיום ההבטחה.
- חבקוק ב ג: "כי עוד חזון למועד, ויפח לךן ולא יכזב; אם יתמהמה חכה לך, כי בא יבא לא יאחר" - החזון יתקיים במועדו ובזמןו ולא יאכזב את השומעים.
- תהלים מה: "אשרי הגבר אשר שם ה' מברחו, ולא פנה אל רהבים ושתוי בזב": שטי כזב = אנשים שלא ראוי לבטוח בהם כי הם מאכזבים ואני ממלאים את התקומות שתולמים בהם.
- תהלים עח לו: "ויפתחו בפייהם, ובלשונם יכזבו לך" - בני ישראל הבטיחו לה' שיעשו את דבריו, אך יאכזבו אותו ולא קיימו את הבטחותם.
- תהלים פט לו: "אתה נשבעתי בקדשי, אם לדוד אכזב" - ה' נשבע שלא יפר את הבטחו לדוד ולא יאכזב אותו.
- איוב מא א: "הן תחלתו נכזבה, הגם אל מראיו יטל'" : תחולתו = תקווה, תחולתו נכזבה = תקווה לא התממשה.

מקורות ופירושים נוספים

1. הפירוש כזב = הפרת הבטחה מסתמך על הגאון מוילנה: "כזב הוא המבטיה ואין מקיים, והוא מלשון אשר לא יכזבו מימי, והוא דומה לעד שקר שאין בדבריו כלום ומהש, וזה אינו נתן מה שהבטיחה" (הגאון מוילנה על משלוי ויט). ודומה לזה פירש מלבייס: "שקר הוא גדול מכזב, כי כזב הוא אמרת בשעתו רק שאינו מתקין, ושקר אין לו מיציאות גם בשעתו" (בairo העניין על ישיעו כח טו) שקר אינו אמרת כבר מתחילהו, וכזב בתחילהו אמרת, אבל אחר-כך משתנה לשקר; כמו הבטחה שהבטיח מתוכו לקיים אותה, אך משנה את דעתו לאחר מכן.
2. ואפשר גם לפרש כזב = אשליה:
  - בראשית לה ה: "וותספ עוז ותולד בן ותקרא את שמו שללה, והיה בכזיב בלבדה אותו" תמר קראה לבנה שלה על שם המקום כזיב, כי כזיב ממשמעו שלה.
  - מלכים ב ד טז: "ויאמר 'למועד הזה כתעת חייה את חבקתך' ותאמר 'אל, אדני איש האלים, אל תכזב בשפחתק'" , לעומת מלכים ב ד כה: "ויאמר 'הshallati בן מאית אדני' הלא אמרתי לא תשלה אתי!!!"
  - שללה / שולל / שלולית = דבר שאינו קבוע, אינו אמיתי לאורך זמן (על פ' אביתר לכך).

- אסתר א ד : "בְּהָרְאָתָו אֶת עַשְׂרֵה כְּבוֹד מֶלֶכְתּוֹ וְאֶת יִקְרָא תְּפָאָרָת גְּדוֹלָתוֹ יִמְמָרֶבֶת שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם"
- אסתר א כ : "וּנוּשְׁמַע פְּתַגְמָה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִعְשֶׂה בְּכָל מֶלֶכְתּוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל הַנְּשִׁים יִתְנַזְּבּוּ לְבָעֵלָהָן לִמְגֹדֵל וְעַד קְטָן"
- אסתר ו ג-יא : "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מָה נָעֲשָׂה יִקְרָא וְגֹדֹלה לְמַרְדָּכָי עַל זֶה וַיֹּאמְרוּ נָעָרִי הַמֶּלֶךְ מְשֻׁרְתּוֹ לֹא נָעֲשָׂה עָמוֹ דָּבָר ... וַיַּקְרַח הַמֶּן אֶת הַלְּבָשׁ וְאֶת הַסּוֹס וַיַּלְבַּשׁ אֶת מַרְדָּכָי וַיַּרְכִּיבּוּוּ בַּרְחוֹב הָעִיר וַיַּקְרַא לִפְנֵיו כַּכְאָה יִعְשָׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חִפֵּצְ בַּיּוֹרָה"
- דניאל בו : "וְהָן חָלֵם וְפִשְׁרָה תַּהֲחֹנוֹ, מַתְנָן וְנַבְזָבָה וַיַּקְרַב שְׁגִיאָ תַּקְבִּלוֹן מִן קְדָמֵי לְהָנָן חָלֵם וְפִשְׁרָה הַחֲנוּנִי"
- דניאל ד כז-לג : "עֲנָה מֶלֶכָא וְאָמָר 'הָלָא דָא הִיא בְּבֵל רְבָתָא דֵי אֲנָה בְּנִיתָה לְבִתָּה לְבִתָּה מֶלֶכָו בַּתְּקַפְתְּ חָסְנִי וַיַּקְרַב הַדָּרִי ... בָּה זְמָנָא מַנְדָעִי יְתּוֹב עַלְיָ, וַיַּקְרַב מֶלֶכְתִּי הַדָּרִי וַיְזִוֵּי יְתּוֹב עַלְיָ הַדָּרִי וְרַבְבָנִי יְבָעָן וְעַל מֶלֶכְתִּי הַתְּקָנָתָ וְרַבָּו יִתְרִיחָה הַוּסְפָת לִי'"
- דניאל ה כ : "וַיְכִדֵּר רָם לְבָבָה וְרוֹתָה תִּקְפֵת לְהַזָּהָה, הַגְּחָתָמָן כְּרָסָא, מֶלֶכְתָּה וַיַּקְרַהּ הַעֲדִיו מְנָה" - המלכות והכבדות הסירו ממנה.
- דניאל ז יד : "וַיָּולֶה יְהִיב שְׁלָטָן וַיַּקְרַב וְמֶלֶכָו וְכָל עַמְמִיא אֲמִיאָ וְלְשָׁנִיא לָהּ יִפְלַחְוּן שְׁלָטָן עַלְמָדִי לֹא יִעַדָּה וְמֶלֶכְתָּה דֵי לֹא תִּתְהַבֵּל" - וְלֹהּ יִינְטוּ שְׁלָטָן וְכָבָוד וְמֶלֶכְתָּה.

- ויש גם, כמו בלשון ימיינו, רכווש יקר :
- ירמיהו כ ה : "וַיָּונְתַּחַתְּ אֶת כָּל חָסֵן הָעִיר הַזָּאת וְאֶת כָּל יִגְעָה וְאֶת כָּל יִקְרָה וְאֶת כָּל אֲוֹצָרוֹת מֶלֶכִי יְהוָה אֲתָנוּ בַּיָּד אֲיַבָּהּ וּבְזָזָם וּלְקָחוֹם וּהַבְּיאָוּם בְּבָלָה"
- חזקאל כב כה : "קָשָׁר נְבִיאָה בְּתוֹכָה כָּאָרִי שָׁוָאָג טָרֵף טָרֵף נְפֵשׁ אֲכָלוּ חָסֵן וַיַּקְרַב יְקָחוּ אַלְמָנוֹתִיהָ הַרְבָּה בְּתוֹכָה"
- משלוי אי ג : "כָּל הָנוּ יִקְרַב נִמְצָא, נִמְלָא בְּתַיִנוּ שְׁלָל"
- משלוי כד ד : "וַיַּבְדַּעַת הַדָּרִים יִמְלָאוּ כָּל הָנוּ יִקְרַב וּנוּעִים"
- ויתכןograms ב משלוי יב כז : "לֹא יִהְרֹךְ רַמְיהָ צִידָו, וְהָנוּ אֲדָם יִקְרַב חָרוֹץ" הכוונה "הָנוּ אֲדָם חָרוֹץ הוּא יִקְרַב", כלומר, אדם חָרוֹץ יכול להתפרק ולהתכבד ברכשו שהושג ביושר.
- איוב כח י : "בְּצָרוֹת יָאִרְתִּים בְּקָעַ, וְכָל יִקְרַב רַאֲתָה עִינָוּ"
- איוב כח טז : "לֹא תִּסְלַה בְּכַתְמָ אָוֹפֵיר, בְּשָׁהָם יִקְרַב וּסְפִיר"
- אָבָנִים יִקְרֹות - ברוב הפסוקים הכוונה לאבניים חשובות ונכבדות בגליל יופין ונדרוותן (כמו בבלשון ימיינו); لكن נראה לי שיש לפרש כך גם את ה"אָבָנִים יִקְרֹות" שנזכרו בקשר לבית המקדש (מלכים א ה לא, מל"א ז) : "וַיַּצְאָה הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁעַוּ אָבָנִים גָּדוֹלָה אָבָנִים יִקְרֹות לִיסְדֵּן הַבַּיִת אָבָנִי גָּזִית"; וכן פירוש רד"ק שם.
- משלוי כה יז : "הַקְרָב רְגָלָד מִבֵּית רָעַךְ, פָּנִים יִשְׁבָּעַד וְשָׁנָאַךְ" רוב המפרשים פירשו הקרר = עשה شيء יקר; לפי זה יש לפרש : עשה שביקוריך אצל חברך יהיו יקרים, חשובים ובעלי ערך עבورو ; אל תברך אותו כשהאיינו מעוניין או כזה לא חשוב לו. אך המילה כתובה בכתב חסר וייתכן ששורה אחרת (עמ"ד 134).

409. צָב = הַפְּרָתָה הַבְּטָחָה, שְׁבִירָתָה תְּקָוָה, חֹסֶר הַתְּמִדָּה

- בלשון ימיינו, צָב נרדף לשקר", אך בלשון המקרא יש הבדל ביןיהם : צָב מציין "הבטחה שאינה מתיקיימת" או "תקווה שאינה מתממשת", כמו במילים אַפְזָבָה וְנַחַל אַכְזָב, כמו בפסוקים :
- בדבר כג יט : "לֹא אִישׁ אֶל יִכְזַבְנָה אֶל יִתְנַחַם ; הַהְוָא אָמֵר וְלֹא יִعְשָׂה וְדָבָר וְלֹא יִקְיָמֵנָה?" - ה' לא יאכזב ולא ישנה את הבטחתו להיטיב לישראל.
- מלכים ב ד טז : "וַיֹּאמֶר לְמַוְעֵד הַזֶּה כַּעַת חִיָּה אָتֵי חַבְקָתָ בָּנִי . וְתֹאמֶר 'אֶל אֲדָנִי אִישׁ הַאֲלֹהִים אֶל תִּכְזַב בְּשִׁפְחַתְךָ'?" - אלישע הבטיח לשונמית שהיא לה בן, והוא אמרה לו "אל תנגרום לי להתאכזב מכך שהבטחה שלך לא תתקיים!"
- משלוי יד ה : "עַד אָמְנוֹנִים לֹא יִכְזַבְנָה וַיְפִיה כּוֹבִים עַד שָׁקָרִי" - אדם שמבטיח הבטחות-שווא מחוץ לבית המשפט, יש לחשוד בו שהוא עד שקר (עמ"ד 253).

- ירמיהו מט כ: "לכן שמעו עצת ה' אשר יען אל אדום ומחשובתו אשר חשב אל ישבי תימן: אם לא יסחבו עיריהם הצאן אם לא ישים עליהם נוהם"

408. יקר = נכבד וחשוב

בלשוןינו, יקר הוא דבר שעולה הרבה כסף, דבר שקשה להשיג אותו. בלשון המקרא, יקר הוא דבר חשוב ונכבד.

יש ערכיים יקרים, למשל:

- כשותה על החכמה (משליגטו): "יקרה היא מפנינים, וכל חפציך לא ישוו בה" - אין הכוונה שהחכמה עולה הרבה כסף, שהרי החכמה קוראת לחוץ וברוחבות (משליא, ח, ט), וכל אחד יכול לבוא וללמוד בחינוך; הכוונה שהחכמה היא חשובה ובעלת-ערך יותר מרכוש חומרי.
- כך גם שפתוי הדעת, משליגטו: "יש זהב ורב פנינים, וכל יקר שפתוי דעת"
- וגם חסדי ה', תהילים לו ח: "מה יקר חסוך אלהים, ובני אדם בצל נפיך יהסוו"
- גם דבר ה' בתקופת שמואל זכה לכבוד רב יותר מאשר היום, שמואל א ג א: "...ודבר ה' היה יקר בימים ההם, אין חזון נפרץ".
- ואולי אחת המשמעות של ירמיהו הייתה להזכיר את הכבוד לדבר ה', ירמיהו טו יט: "...ואם תוציא יקר מזולל, כפי תהיה..."

אנשים יקרים:

- כשותה (שמואל א יח ל): "ויצאו שרי פלשתים; ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאל, ויקר שמו מאד" - אין הכוונה שדוד מכר את הזכויות על השם שלו לחברת-פרסומות תמורה הרבה כסף, אלא שדוד היה חשוב ונכבד, אנשים כיבדו את שמו כגיבור ומושיע.
- עם ישראל יקר, כלומר חשוב ונכבד, בעיני ה', ישעיהו מג ד: "מאשר יקרת בעני, נכבד, ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולא מים תחת נפשך"
- ידידי ה' מאי נכבדים ומוערכיהם בעיני דוד, תהילים קלט ז: "ויל מה יקרנו רעיך אל, מה עצמו ראשיהם"
- ערך האדם בעtid יעלה - כל אדם יהיה חשוב ונכבד, ישעיהו ג יב: "אוקר אונש מפו ואדם מכתם אופיר".
- ירמיהו לא יט: "הבן יקר לוי אפרים? אם ילד שעשיהם? כי מדי דבריו בו זכר אזכורנו עוד, על כן המו מעי לו רחם ארחמננו נאם ה" - אפרים הוא בן חשוב בעיני ה' - בכל פעם שהי מדבר בו הוא רוצה להזכיר בו עוד.
- בני ציון ההרוגים נכבדים ויקרים מאי בעיני המקום, איך ד ב: "בני ציון היקרים, המסלאים בפו; איך נחשבו לנבלים חרש מעשה ידי יוצר"
- עזרא ד ז: "וישאר אמייא די האגלי אסנפר רבא ויקירא והותב המו בקריה די שמרין ושרар עבר נהרה וכענתה" = אסנפר הגדול והנכבד.

נפש = חיים (סעיף 416), ולכן הביטויו **נפש יקרה** מצין כבוד לחיים והימנעות מהרגה:

- שמואל א קו כא: "ויאמר שאול הטהתי שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי בענייך היום זהה..." - כיבדת את חייו ולא הרגת אותו.
- מלכים ב א יג-יד: "ויעיל ויבא שר החמשים השליישי, ויכרע על ברכיו לנגד אליהו, ויתהנן אליו, וידבר אליו איש האלים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה החמשים בענייך. הנה ירצה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשנים ואת חמישיהם ועתה תיקר נפשי בענייך"
- כך גם הביטויו **נפש יקר**, תהילים עב יד: "מתוך ומהם יגאל נפשם, ויקר דمف בעניינו"
- משליו קו: "כי بعد אשה זונה עד ככר לחם, ואשת איש נפש יקרה תצד: אולי הכוונה - אשת איש תצד את החיים היקרים שלך, החיים שאתה כל-כך מכבד ומשתדל לשומר עליהם מכל פגע.

יש פסוקים שבהם "יקר" משמש לא כתואר אלא כשם - מרדף לכבוד; במיחוד בספרים אסתר ודניאל:

בלשון ימינו: **רוח עצה** = היכולת לתת עצות אחרים, למשל ליעץ לאנשים הבאים להישפט אצלם לעשות פשרה לפני שמתחיל המשפט.

- כך גם בדירי רבשה אל חזקיהו, מלכים ב' כ: "אמרת אך דבר שפטים עצה וגבורת למלחה", עתה על מי בטחת כי מרדת ב': גם כאן מופיע הביטוי "עצה וגבורת" ומשמעותו כנראה דומה - יכולת לקבל החלטות (באופן עצמאי או בהתייעצות עם יועצים), ואומץ-לב לבצע אותן. ורבשה אומר: "עצה וגבורת לא מספיקות, צריך גם צבא...".

- ישעהו לב: "וּכְלֵי כָּלֵיו רַעִים, הוּא זָמוֹת יְעַזֵּן, לְחַבֵּל עֲנוּם בְּאֶמְרֵי שְׁקָר וּבְדָבָר אֲבִוֹן מִשְׁפָט. וְנַדְיבָּהּ נְדִיבָּהּ יְעַזֵּן, וְהוּא עַל נְדִיבָּהּ יְקֻם" = הכלים מתכנן מעשי זמות, והנדיב מתכנן מעשי נדיבות; אך אפשר גם לפרש כמו בלשון ימינו: הכלים עושה מעשים רעים בעצמו וגם מיעץ לאחרים לעשות כמוו, והנדיב מיעץ לאחרים לעשות מעשי נדיבות וגם עושה מעשי נדיבות בעצמו.

- משלו כ: "מיים עמקים עצה בלב איש, ואיש תבונה ידלנה": ע"פ מצודת דוד, הכוונה לתוכנית מעשית שהאדם מסתיר בלבו, ואיש תבונה יכול לדלות אותה ולדעת מה הוא מתכנן; אך ייתכן שהכוונה לתוכנית מעשית שהיא שם בלבו של האדם, ואיש תבונה יכול לדלות אותה ולדעת מה היא רוצחה שיועשה.

- משלו כ'יך: "מחשבות בעצה תוכן, ובתכלות עשה מלחה": ע"פ מלבי"ס, הכוונה לתוכנית המעשית שהאדם מגיע אליה בעצמו לאחר שחשב הרבה; אך מסתבר יותר שהכוונה לעצה שונותים לאדם יועצים אחרים, ובפרט יועצים צבאים, אחרי שחשב בעצמו על הבעיה (סעיף 84).

- משלו כא ל: "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה": אין ערך לתוכניות המעשית שהאדם מתכנן בעצמו, או לרעיונות המעשיים שהוא מקבל מאחרים, ביחס לReLUונות המעשיים שהוא נותן לו (סעיף 326).

- משלו כ'טו: "שמן וקתרת ישמה לב, ומתק רעהו מעצת נפש": יש מפרשין שהכוונה "הדברים שרעשו אותו" אומר לו ממשיכים אותו יותר מהעצה שהוא נותן לעצמו, אך אפשר גם לפרש "דברי ידידות מותקים ונעים שרעשו אותו לו משמחים אותו יותר מהעצה שהוא נותן לו" (סעיף 44).

עצת ה'

בפסוקים רבים נזכרה עצה של ה'. רוב המפרשים פירשו ביטוי זה על-פי המשמעות השנייה - עצה שהיא נתן לעצמו, תוכנית מעשית של ה'; אך אפשר גם לפרש על-פי המשמעות הראשונה - ה' מבצע את תוכינויו על-ידי שליחים אנושיים, על-ידי עצות ורעיונות מעשיים שהוא שם במחשבתם:

- ישעהו מו יא: "קָרָא מִזְרָחָ עַיט, מִאָרֶץ מַرְחָק אִישׁ עַצְתִּי; אֲפָדָרְתִּי אֲפָאַבְּנָה יִצְרָתִי אֲפָעָשָׂה" = כורש, שבא מהמזרחה וקיבל עצה מה' לכבות את בבל; וכן:

- ישעהו מג: "מֵי תָּכַן אֶת רֹוח ה', וְאִישׁ עַצְתִּי יְוָדַעַנוּ" = אף אחד לא יכול לדעת מי יהיה האיש שהיא ייתן לו עצה לכבות את העולם (פירושים נוספים).

- ישעהו ה יט: "האמרם ימהר יהישה מעשיהם למען נראה, ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה" = העצה שהיא נתן לאוביי ישראל להעניש את ישראל.

- ישעהו ז ה: "יְעַזֵּן כִּי יְעַזֵּן עַלְיָק אֶרְם רָעָה, אֲפָרִים וּבָן רַמְלָיו לְאָמֵר" = הארמים נתנו עצה לבני אפרים לעשות רע לבני יהודה.

- ישעהו יד כד: "נִשְׁבַּע ה' צְבָאות לְאמֹר אֵם לֹא כַּאֲשֶׁר דָמִיתִי כֵן הִתְהַגֵּד וְכַאֲשֶׁר יַעֲצַת הִיא תָּקוֹם... זֹאת הַעֲצָה הַיְעָצָה עַל כָּל הָאָרֶץ, וּזֹאת הַיד הנטויה עַל כָּל הַגּוֹים. כִּי ה' צְבָאות יְעַזֵּן וְמַיְפַר וְיַדְוָה הנטויה וְמַיְשִׁיבָה" = העצה שהיא נתן לאוביי אשורי וbabel להשמיד אותן.

- ישעהו כח כת: "אם זאת מעם ה' צְבָאות יָצָא, הַפְלִיא עַצְתָּה הַגְּדוּלָה תֹּוֹשִׁיה" = לימוד מעשי שה' מלמד את ילי ישראל (ראו הילדים הם התקווה).

- מיכה ד יב: "וְהִמְהָה לֹא יִדְעַו מְחַשְּׁבוֹת ה' וְלֹא הַבִּינוּ עַצְתּוּ כִּי קְבִצָּם כַּעֲמִיר גַּרְנָה" = הגויים לא מבינים את העצה שהיא נתן לעם ישראל, לקבץ את הגויים למקום אחד כדי להכותם יחד.

שיעור בית לקוראים: נסו לפרש לפי שתי המשמעויות הנ"ל את שני הפסוקים מספר ירמיהו,

- ירמיהו לב יט: "אֵגֶל הַעֲצָה וְרַב הַעֲלִילָה, אֲשֶׁר עַינְיָךְ פְּקֻדָּת עַל כָּל דָּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לְתֵת לְאִישׁ כְּדָרְכֵיו וּכְפֵרוּ מַעֲלָלָיו"

- עצת יתרו למשה למנות שופטים, שמות יח יט : "עתה שמע בקלי, אייעצך ויהי אלהים עמך : היה אתה לעם מול **האלהים והבאת את הדברים אל האלהים**"
- עצת בלעם לבלק, במדבר כד יד : "וועתה הנני הולך לעמי, לך אייעצך אשר יעשה העם זהה לעמך באחרית הימים" (העצה לא מפורטת בפסוק זה אלא רק בהמשך הספר, בפרק לא, שם מתגלת שעצתו של בלעם הינה לשלווח את בנות מוואב ומדין לפתוות את בני ישראל).
- עצת אחיתופל, יועץ דוד, שמואל ב טו יב : "וישלח אבשלום את אחיתופל הגילני יויעץ דוד מעירו מגלה... ויאמר **דוד סכל נא את עצת אחיתופל ה"**
- עצת נתן הנביא לבת-שבע, מלכים א א יב : "וועתה לכி אייעצך נא עצה ומלאתי את נפשך ואת נפש בנו שלמה"
- עצות הזקנים והצעירים לרוחבים, מלכים א ב ח : "וירזוב את עצת הזקנים אשר יעצחו וויעוץ את הילדים אשר גדלו אותו אשר העמידם לפניו"
- עצת חכמי פרעה לפרעה, ישעיהו יט יא : "אך אולימ שורי צען חכמי יעצבי פרעה עצה נבערה ; איך תאמרו אל **פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם"**
- עצת ירמיהו לצדקיהו, ירמיהו לח טו : "ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי אייעצך לא **תשמע אליו"**
- עצתם של המלך והכהן באחרית הימים, זכריה ו יג : "ויהוא יבנה את היכל ה' והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו, ועצת שלום תהיה בין שנייהם" = שנייהם יקבלו עצות זה מזו, וכך יהיה ביניהם שלום.
- עצה שה' נותן לאדם, תהילים טו ז : "אבלך את ה' אשר יעצני, אף לילות יסורוני כליתרי" ; ואולי גם משלוי יט כ : **"שמע עצה וקיבל מוסר למען תחכם באחריתך. רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום"** (סעיף 327).
- עצת החכמה לכיסילים, והעצה שהכיסילים נותנים לאחרים לאחר שנכשלו, משלוי א כה : "וותפרעו כל עצתי, ותוכחתاي לא אביתם... לא אבו לעצתי, נאצטו כל תוכחתاي. ויאכלו מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו".
- ישנים פסוקים רבים המדגימים את החשיבות של קבלת עצות אחרים (חיצוטים מຕוך פרקי דברי אליעזר פרק לג) :
- משלוי יד : "לי עזה ותישיה, אני בינה לי גבורה" - "אמרה תורה : כי נמיין הקב"יה לברא את העולם, שנאמר **לי עצה ותישיה**".
- דברי הימים א כז לב : "ויהונתן דוד דוד יועץ איש מבין וסופר הוא..." : "...焉 אמרו חכמים : כל מלכות שאין לה יעצים, אין מלכותה מלכות. וממן אנו למדים ? מלכות בית דוד שהוא לה יעצים, שנאמר **ויהונתן דוד קני יועץ איש מבין וסופר הוא"**.
- משלוי יב טו : "דרך אויל ישר בעינוי, ושמע לעצמה חכם" : "...למלכות בית דוד היו לנו יעצים, ושאר כל אדם על כמה וכמה שהוא טובח להם, שנאמר **"יש מע לעצה חכם"**.
- משלוי יא יד : "בайн תחבלות יפל עם, ותשועה ברב יועץ"
- משלוי יכ Ich : "מחשבות בעזה תכוון, ובתחבלות עשה מלחה" (סעיף 84).
- משלוי כד ו : "כבי בתחבלות תעשה לך מלחה, ותשועה ברב יועץ" (סעיף 270)
- משלוי טו כב : "הפר מחשבות בגין סוד, וברב יעצים תקום" (סעיף 179)
- משלוי יב כ : "מרמה בלב חרשי רע, וליעצ**י** שלום שמחה" (סעיף 165)
- משלוי כב כ : "הלא כתבתني לך שלשים במעצות ודעת"

עצות עצמאיות

- לפי חלק מהפירושים, ישנן במקרים גם **עצות** שהאדם נותן לעצמו, ככלומר רעיון ממעשיים שהאדם מפתח לאחר מחשבה ותיכנון :
- ישעיהו יא ב : "וונחה עליו רוח ה' : רוח חכמה ובינה, רוח עצמה וגבורה, רוח דעת ויראת ה'" : מלבי"ם כתוב, בשם הרמב"ם : "העצמה כוללת שלמות כוח המדה, עד שישקוף בנסיבות כל דבר השערה נוכנה" ; ואפשר גם לפרש ש עצמה היא היכולת לקבל החלטות מעשיות, וגבורה היא אומץ-הלב הדורש כדי לבצע אותן. אך אפשר גם לפרש כמו

406. יין

- יין נזכר כמה פעמים בספר משלוי, ובדרך כלל היחס אליו שלילי:
- שתיתת יין גורמת לשכחה, משלוי לא דה: "אל למלכים, לМОאַל, אל למלכיהם שתו יין, ולרווניגים או שכר. פָּן ישתח ווישכח מהקק, ווישנה דין כל בני עניר".
  - שגיה בין (טעות בחישוב הכמות המקסימלית שאדם יכול לשנות בלי להשתקר) משפילה את האדם ופוגעת בכישוריו השכליים, משלוי כ: "ילץ הײַן, הַמֶּה שכר, וככל שְׁגָה בו - לא יחכם".
  - אהבת יין מונעת מאנשים עניים להפוך לעשירים, משלוי כז: "אִישׁ מַחְסֹׂר אַהֲבָה שְׁמָה, אַהֲבָה יִין וְשֵׁמֶן לֹא יַעֲשֵׂר" (סעיף 315).
  - סביאות יין (שתייה בכמות גדולה) הופכת אנשים עשירים לעניים, משלוי כג: "אַל תָּהִי בְּסַבָּאי יִין, בָּזְלִי בְּשַׁר לְמוֹ; כִּי סֻבָּא וְזָוָלִיל יַנְּרִשׁ, וְקָרְעִים תַּלְבִּישׁ נָוָה".
  - השתתפות בנשפי יין עד שעות מאוחרות בלילה עלולה לסבך את האדם במריבות אלימות, משלוי כג ל: "לְמַיְאוּ, לְמַיְאוּ, לְמַיְאוּ מַדְינִים... לְמַיְאוּ פְּצִיעִים חַנְמָ... לְמַאְחָרִים עַל הִין, לְבָאים לְחַקָּר מַמְסָד" (סעיף 85)
  - במיוחד יש להיזהר מכביע-מאכל, שנאגה להוסיף ליין כדי שיחיה אדום יותר, שעלולים להיות רעלים, משלוי כג לא-לא: "אַל תַּרְאֵ יִין כִּי יַתָּאֵדָם, כִּי יַתְּנוּ בְּכַיס עִינּוֹ יַתְּהַלֵּן בְּמִישְׁרִים. אַחֲרִיתוּ כְּנַחַשׁ יִשְׁקֵן, וְכַצְפָּעוֹנִי יִפְרִישׁ" (סעיף 13).
  - שתיתת יין עלולה לגרום להזיות, משלוי כג לג: "עַיְנִיךְ יַרְאֵו זְרוֹת, וְלֹבֶךְ יַדְבֵּר תַּהְפּוֹת".
  - שתיתת יין עלולה לגרום לבחילות, כמו במחלת ים, משלוי כג לד: "וְהִיאִיתָ כַּשְׁכֵב בְּלֵב יִם, וְכַשְׁכֵב בְּרָאֵשׁ חַבָּל".
  - שתיתת יין עלולה לגרום לטשטוש חושים ולאבדן הכרה, משלוי כג לה: "הַכּוֹנִי בְּלַחְלִיטִי, הַלְּמָנוּי בְּלַיְדָעָתִי...".
  - שתיתת יין עלולה לגרום להתמכרות, שם: "...מַתִּיאָקִיז - אָוּסִיפּ אַבְקָשְׁנוּ עוֹד".

יין נזכר גם כמשל - בדרך כלל לרעה:

- הײַן, שעולל להרעיל את הגוף אם שותים אותו בכמות גדולה, הוא משל למחשבות של נקנות, שגם הן עלולות להיות רעלות, משלוי דז: "כִּי לְחָמוּ לְחָם רְשָׁע, וַיַּיְנֵם חֲמִסִּים יִשְׁתּוּ" (סעיף 55).
  - הײַן, הפוגע בכישוריים השכליים וביכולת לבחור נכון, הוא משל לכטילות, שגם היא פוגעת ביכולת לבחור נכון, משלוי כו ט: "חֹוחַ עַלְהָ בִּיד שְׁבוּר, וּמְשֻׁל בְּפִי כְּסִילִים" (סעיף 183).
  - הײַן בספר משלוי נחשב לתroppה שיש להשתמש בה במצבים מיוחדים:
  - דיאclone קשה שעולל להביא להתאבדות, משלוי לא ו: "תְּנוּ שְׁכֵר לְאַוְדָה, וַיַּיְנֵן לְמַרְיִי נְפָשָׁה. יִשְׁתָּה וַיִּשְׁכַּח רִישָׁוֹ, וַעֲמָלוּ לֹא יִזְכֹּר עוֹד".
  - ואולי גם עצבות קשה ומושכת הנובעת מעוני, משלוי טו טו: "כָּל יְמִי עַנִּי רְעִים, וּטוֹב לְבָב מִשְׁתָּה תְּמִיד" - אם כי, שם לא מדובר על יין אלא על משתה, יכול להיות גם של מיץ (סעיף 45).
  - וויתכן שגם במצב שבו נערים אינם רוצים לボא ללמידה בغال היפותאים שיש בחוץ, יש להשתמש בין כפיטוי נגיד שימושם אותם בבית הספר, משלוי טה: "חֲכָמֹת בְּנָתָה בְּנָתָה... טְבַחַה טְבַחַה, מַסְכָּה יִנְהָה, אָף עַרְכָּה שְׁלַחְנָה... לְכֹו לְחָמוּ בְּלַחְמִי, וְשַׁתּוּ בַּיַּן מַסְכָּתִי!!" (סעיף 290).
- כמו בתרופות נוגדות-דיאcone, גם בין יש להשתמש בזיהירות רבה, בכמות מדודה ולזמן מוגבל, כדי שלא לסייע מותפעות הלועאי המסוכנות שלו.

407. יעַ = נתן רעיון לפועלה, לזרות או לעצמו

עצות מאחרים

בלשון ימיינו, הפועל **יעַ** והשם **עַצה** מתאפיינים לרגע מעשי שאדם נותן לאדם אחר. משמעות זו נמצאת גם בלשון המקרא, למשל:

- משלו כי : "טוב שכון קרוב מאה רוחך" : קשר עם שכנים עשוי להיות חשוב יותר מאשר קשר משפחתי (סעיף 131).
- משלו כי יט : "טוב שבת בארץ מדבר, מאשת מודגמים וכעס", משלו כי כד, משלו כי ט : "טוב שבת על פנת גג, מאשת מודגמים ובית חבר" - טוב להיות לבד מאשר עם בת-זוג שאוהבת לרב (סעיף 116).

והaicות חשובה יותר מהכמויות בכל התחומים :

- משלו טז : "טוב מעט ביראת ה', מאוצר רב ומהומה בו" : עדיף להשיג מעט, ובלבד שלא לפגוע ביחסים עם ה' ועם הזולות.
- משלו טז ח : "טוב מעט בצדקה, מרוב תבאות בלבד משפטי" : עדיף להשיג פחות, ובלבד שלא לפגוע במידת הצדקה ולא לעשות דברים בלבד משפטי (סעיף 298).

פסוקים נוספים :

- משלו טז לב : "טוב ארך אפים מגבור, ומישל ברוחו מלבד עיר" : עדיף למנוט כמניג אדם היודע לכבות את בעסו ומחשבותיו הרעות, מאשר מנהיג בעל ניסיון צבאי עשיר (סעיף 228).
- משלו כי ח : "טובה תוכחת מגולה אהבה מסותרת" : עדיף לברר ולדעת מה הזולות חשוב לנו, מאשר לחיות באשליות שהוא/היא אוהבים אותנו (סעיף 114).
- תחילים קיח ח : "טוב להסתה בה מבתו באדם"
- קהילת ז ח : "שוב אחרית דבר מראשיתו, טוב ארך רוח מגבה רוח" : עדיף לחכות בסבלנות לסיומה של משימה, מאשר להתפרק בגבירות-רוח בתחילת הביצוע.

סדר עדיפויות - נושא מחקר עיקרי של שלמה המלך

בסוף ספר קהילת, באחד הפסוקים שמסכימים את מפעליו הגדולים של שלמה המלך בתחום החכמה, ישנו משפט שמדבר על איזון :

"וי תר שהיה ק הلت חכם, עוד למד דעת את העם, ואנו וחקר, תהו משלים הרבה"

איזון מלשון "מאזוניים" (שנייהם מהשורש אוזן) : שלמה חקר ו שקל את הערכיים השונים, כדי למצוא את סדר העדיפויות הנכון ביניהם (ע"פ הרב דוד קלוי). המשקנות שהגיעו אליו מובאות בפסוקים שקרוינו לעילו.

מכיוון שסדרי עדיפויות שונים עשויים להביא למסקנות מנוגדות, היה אפשר לצפות שככל אחד יגדר בצורה ברורה מה הם סדרי העדיפויות שלו ; אולם, למרבה הצער, רוב האנשים אינם נוהגים כך ; הרבה יותר קל להציג רשימה יפה של ערכיים שכולם מסוימים שהם חשובים (כגון : "שלטון החוק", "שלום", "צדק חברתי", "ארץ ישראל"), ולא להתייחס לשאלות 'קטניות' בסגנון "מה תעשה אםணיים מותוך הערכיים שלך יתגשו?". או "מה תעשה אם לא יהיה לך תקציב ממש את הכל?"; הרבה יותר קל לקלآل את הממשלה על כך שהיא לא ממשנת תרופה יקרה לחולי סרטן מסוימים, מאשר לקבוע כלליים שייעזרו לנו להחלטיט - כמו כסף צרייך להשקיע בקניית תרומות, וכמה כסף צריך להשקיע במחקר עתידי שימנע מחלות נספות. הרבה יותר קל לקרוא לכולם לבוא להפגנות למען מטרת מסוימת, מאשר לקבוע כלליים שייעזרו לנו להחלטיט, כמה זמן צריך להשקיע בהפגנות מסווג זה, וכמה זמן צריך להשקיע בהפגנות אחרות, או בפעולות צדקה אחרות, או בטיפול במשפחה.

יש אנשים, שכאשר הם נשאלים לגבי סדר העדיפויות שלהם, הם טוענים "אין צורך לקבוע סדרי עדיפויות, כי אין שום סתירה בין הערכיים שלנו, כולם טובים, וכל ערך תורם למימושם של הערכיים האחרים". אולם גישה זו מנוגדת לפוסקים שקרוינו, המלמדים שיש סדר עדיפויות, יש טוב ויש טוב יותר.

אנחנו רק בני אדם ; יש לנו זמן מוגבל, כוחות פיסיים מוגבלים וכוחות נפשיים מוגבלים ; ולכן, תמיד יהיו התנגדויות בין ערכיים, ותמיד נצטרך לבחור. אנשים רבים בימיינו מתעלמים מהתנגדויות אלה, כינוח להם יותר להציג את הערכיים שלהם בצורה חדה וברורה, בלי להיכנס לפרטים המעשיים. אולם, מי שורצה להציג השקפת עולם שיהיה אפשר גם ממש אותה, חייב לרדת לפרטים ולקבוע סדרי עדיפויות ברורים ומנומקים.

זריעה או חרישה - מה קודם?

הסדר الطبيعي הוא שהחרישה קודמת לזריעת, אך במשנה (תלמוד בבלי, שבת עג:) נזכرت החרישה לפני הזרעה. חכמי התלמוד הסבירו: "התנה נמצא בארץ ישראל, ושם הזרעה קודמת לחרישה", ורשיי פירש, שאדמתה של ארץ ישראל קשה, ולכן יש להרוו את האדמה ולאחר מכן לזרע להיקלט. החריש הוא משל תכנון והזרעה היא משל לביצוע; הסדר الطبيعي הוא שהתכנון קודם לתחילת הביצוע, אבל ארץ ישראל היא ארץ קשה, בארץ ישראל חייבים פעמים להתחיל בביצוע לפני שמסיים את התכנון, וללמוד תוך כדי תנועה.

405. מ-ב א טוב = הגדרת סדר עדיפויות

איך ייתכן שיש כל כך הרבה אנשים שמדובר בשם אותם ערכים (למשל "ערבי היהדות", או להבדיל "ערבי הדמוקרטיה") ובכל-זאת מגעים למסקנות שונות ואף מנוגדות? האם חלק מהם משקרים או טוענים? לא בהכרח; ייתכן שהningerדים ביניהם נובעים מכך שיש להם סדרי עדיפויות שונים. כולם מייחסים חשיבות לערכים אלה, אבל כל אחד מסדר את הערכים בצורה שונה.

בתנ"ך ישנו פסוקים רבים הבנויים בתבנית " טוב X מ Y ". מטרת הפסוקים הללו היא להגדיר סדר עדיפויות בין שני מצבים, שבו אחד מהם יש צד חיובי וצד שלילי, והאדם נדרש לבחור במצב שבו הצד החיובי חזק יותר. הנה כמה דוגמאות:

מידות טובות חשובות יותר מעושר:

- משלו יט : " **טוב שפל רוח את ענווים, מחלק שלל את גאים**" : עדיף להשיג פחות רכוש, ובלבד שלא לפגוע במידת העונה ולא להתדרדר לגאות (סעיף 311).
- משלו יט : " **קינה חכמה - מה טוב מהרין, וקנות בינה - נבחר מכסף**" : עדיף להשיג חכמה מאשר להשיג רכוש (סעיף 301).

מידות טובות חשובות יותר מעמד כלכלי וחברתי :

- משלו יט כב : " **תאות אדם חסדו, וטוב רשות מאיש כזב**" : עדיף להיות עני שאינו יכול לעזור, מאשר להבטיח עוזה ולא לתת אותה (סעיף 167).
- משלו כה : " **טוב רשות הולך בחתמו, מעקש זרכיהם והוא עשיר**" - עדיף לבחור חברים עניים אך תמים מחברים עשירים אך מקומיים וקשיים בהתנהגותם (סעיף 138).
- משלו יט א : " **טוב רשות הולך בתומו, מעקש שפטיו והוא כסיל**" - עדיף להיות בעמדת נזוץ ולשמור על שלמות המידות מאשר לדבר דיבורים מקומיים וקשיים כדי לזכות בעמדת גבוה.

פרנסה חשובה יותר מכבוד :

- משלו יט : " **טוב נקלה ועבד לו, ממתכבד וחסר לחם**" : עדיף לעבוד בעבודה בזוויה ולהתפרקנס, מאשר לשומר על הכבוד ולרעות ללחם (סעיף 38).

אך כבוד חשוב יותר מעושר :

- משלו כב א : " **נבחר שם מעשר רב, מכסף ומזהב חן טוב**" (סעיף 300),
- קהלה ז א : " **טוב שם ממשן טוב, ויום המתות מיום הולדו**" .

אהבה ושלוה חשובות יותר מסעודה דשנה :

- סעודת חולין (למשל סעודת שנותנים לאורחים), משלו יט ז : " **טוב ארוחת ירק ואהבה שם, משור אבוס ושנאה בו**" : עדיף להגיש לאורחים סעודה פשוטה באהבה, מאשר להגיש להם סעודה דשנה ויקרה שהם ירגשו שהכינו אותה בעצבים, ולכן לא ירצו לאכול אותה (סעיף 49).
- קרבנות בבית המקדש, משלו יט א : " **טוב פת חרבנה ושלולה בה, מבית מלא זבח ריב**" : עדיף להביא קרבן פשוט, מנחת מקמח יבש בלי שמן, ולהביא אותו בשלוה - מאשר למלא את בית המקדש בזכחים, ותוך כדי הקרבנות - לריב זה עם זה (סעיף 211).

שכנות טובות חשובות יותר ממושפה :

- מעשה **חרש** הוא מעשה נסתר, למשל שליחת מרגלים (יהושע ב א) : "וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בֶן נֹונָן מִן הַשְׁטִים שְׁנִים אֲנָשִׂים מַرְגָּלִים **חרש** לְאָמֵר 'לְכֹו רָאוּ אֶת הָאָרֶץ וְאֶת יִרְיָה'"...
  - ואדם **חרש** הוא אדם שקל להסתיר ממנו דבריהם ותוכניות, ולכן חשוב במיוחד להזהיר שלא לקללו (ויקרא יט ז) : "לَا תִּקְלַל **חרש** וְלֹפֶנְיָו עֹור לְאַתְּ תַּתְּנוּ מִכְשֵׁל וַיַּרְאֶת מַאֲלָהִיךְ אַנְּיָה".
  - וכן, בדרך כלל, כshedbarim על "חרישה" במחשבת, מתכוונים לתוכניות שנעשות בסתר :
  - שופטים טז ב : "לְעֹצָתִים לְאָמֵר 'בָּא שְׁמַשׁוּנָה גָּהָה', וַיַּסְבוּ וַיַּאֲרַבּוּ לוּ כָל הַלִּילָה לְאָמֵר 'עַד אָור הַבָּקָר וְהַרְגָּנָה'" = זמנו בסתר לפגוע בו.
  - משליג כת : "אֶל **חרש** עַל רָעָה, וְהָוָא יוֹשֵׁב לְבָטָח אַתְךָ" (סעיף 104)
  - משליג יב כ : "מְרַמָּה בְּלֵב **חרשִׁי** רָע, וְלִיעָצֵי שְׁלוֹם שְׁמַחָה" (סעיף 165)
  - משליג יד כב : "יְהֹלוֹא יִתְעַזֵּז **חרשִׁי** רָע, וְחַסְדֵׁו אַמְתָה **חרשִׁי** טָוב" (סעיף 176).
- בחלק מהפסוקים ניתן למצוא יותרמשמעות אחת :
- דברים כז טו : "אָרוֹר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פְּسָל וּמְסָכָה תֹּועֶבֶת הִ' מַעֲשָׂה יְדֵי **חרש** וְשֵׁם **בָּסְתָּר** '...'" - גם **חרש** שהוא אומן העושה מלאכת מחשבת, וגם **חרש** העושה מעשיו בסתר.
  - ישיעיו ג ג : "שֶׁר חִשְׁמִים וּנְשׁוֹא פְנִים וַיּוֹעַץ וְחַכְמָם **חרשִׁים** וְנִבְנוּ לְחַשׁ" - גם **חרש** העושה מלאכה בחכמה, וגם אדם המדבר **חרש**, בלחש.

שלבי החרישה

פסוקים רבים בתנ"ך אוסרים לחורש רע וממליצים לחורש טוב (ראו חורשי רע וחורשי טוב - סעיף 173). כדי להבין את המשמעות המعيشית של הנחיות אלו יש להבין טוב יותר את פעולות החרישה. מי שלא זכה להיות קלאי וללמוד את הפעולה מניסיון, יכול ללמדו מדבריו של הנביא ישעיהו, ישעיהו כה כד-כו : "הַכֵּל הַיּוֹם **יָחַרְשׁ** לְזָרָע, **יִפְתַּח** וַיַּשְׁדַּד

אֲדָמָתוֹ! הַלֹּוֹא אִם **שְׂוֹה פְנִיה**, וְהַפִּיצֵּן קַצָּח וּכְמַן יִזְרָק, וְשֵׁם חַתָּה שָׁוָרָה וְשַׁעַרָה נִסְמֵן וְכַסְמַת גְּבָלָתוֹ. וַיָּסְרוּ לְמִשְׁפְּט, אַלְהָיו יִוְרָנוּ". הנביא מחלק את פעולות החרישה לשולחה שלושה חלקים :

- **יפתח** = פתיחת הקrukע ע"י חפירה החושפת את האדמה הנמצאת בעומק ;
- **ישׁדַּד** = ריכוך הקrukע ע"י כתישת הרגבים הקשים לעפר רך ;
- **שְׂוֹה פְנִיה** = יישור הקrukע, הבאת פנוי הקrukע לגובה אחד (ראו פירושים שונים על הקטוע).

גם חז"ל, בדבריהם על מלאכת החרישה האסורה בשבת, הזכירו שלושה חלקים אלה :

- **יפתח** - "הַחֲוֹרֵשׁ וְהַחֲופֵר וְהַחֲרֹץ - כולם מלאכה אחת הן" (תלמוד בבלי, שבת עג :),
- **ישׁדַּד** - "מֵהֶ דַּרְכֵי שֵׁל חֲרֹשׁ - לְרָפֵי [לְרָפֵק] אַלְעָא" (תלמוד בבלי, מועד קטן ב :),
- **שְׂוֹה פְנִיה** - "הִיְתָה לוּ גְּבָשָׁוֹת וְנַטְלָה... בְּשַׁדָּה חִיב מִשּׁוּם חֲרֹשׁ..." (תלמוד בבלי, שבת עג :; ראו בפירוש רבינו חננאל),
- ולפי חלק מהדעות, גם **ニיפוש** עשבים והשקייה נחשבים חרישה (רבה, תלמוד בבלי, מועד קטן ב : ; ולדעת רב יוסף הם נחשבים זרעה).

אדם שרצח לחיות **חרש טוב**, כגון לתוכנו ולבצע פרוייקט של מצוה, צריך לעשות את כל הפעולות האלה בלביו :

- **יפתח** = לפתח את מחשבותיו לרעיונות חדשים, וכן "לחפור" בלביו כדי לגלות את כל הנסיבות החבויים שלו ואת הנקודות הטובות שיש בו ;
- **ישׁדַּד** = לרכך את מחשבותיו, להתגבר על פחדים והתנגדויות שיש לו, וכן להיות יותר רך ורגיש למחשבותיהם של אחרים ;
- **שְׂוֹה פְנִיה** = לסייע את מחשבותיו, לוודא שאין סתיירות פנימיות וחוסר-עקביות במחשבותיו.
- לפי חלק מהדעות, פעולות החרישה כוללת גם **ニיפוש** = הוצאת המחשבות הרעות מהראש, והשקייה = הוספת מים, שהם משל התורה ; פעולות אלו מרכיבות את מחשבותיו ומקלות עליו לתוכנו ולבצע פרוייקטים של מצוה.

- איוב לו כו : "הן אל שגיא ולא נדע, מספר שניו ולא חקר".

הפועל חקר משמעו, כמו בלשון ימינו, בדק ובירר באופן יסודי, הגיע עד קצה העניין, בדק את כל פרטי העניין מהתחילה ועד הסוף.

לפעמים זה טוב ו אף חיוני לחקור, למשל:

- דברים יג טו : "זדרשת ותקרת **ושאלת** היטב, והנה אמרת נכוּ הדבר, נעשה התועבה הזאת בקרבך" = חובה לבדוק עד הסוף את העדויות במשפט.

- משלו יח' ז: "צדיק הראשון בראיבו, יבא רעהו ותקרו" = בכל מריביה, הראשון שմדבר מציג את עצמו כצדוק, אך רק כשהוא רעהו אפשר לבדוק את העניין עד הסוף (סעיף 157).

- משלו כה ב: **"כבד אליהם הסתר דבר, וכבוד מלכים תקבר דבר"** = להסביר עד הסוף כל בקשה שմבקשים מהמלך (סעיף 230).

- משליח יא: **“הכם בעניינו איש עשיר, ודל מבין יתקרנו”** = יבדוק היבט את התוכניות להתעשרות מהירה לפני שיבזבז עליהם את כספו (סעיף 296).

- איזוב כח זו: "ואז ראה, ויספרה, הכניה, וגם תקרכה" = בדק היטב את תוכן השיעור לפני שהתחיל ללמד.

- איזוב בטט צ': "אב אונכי לאביזונים, ורב לא ידעתني אחקהrhoוי" – אני בודק עד הסוף כל תביעה שמדובר אליו.

- איך ג' מ: "נַחֲפֵשָׂה דְּרָכֵינוּ וּבְתִקְרָה, נַשׁׁוֹבֶה עַד הַיּוֹם" – נבדוק את עצמנו ואת מעשינו לעומק, כדי לתкоן אותם.

ולפעמים זה לא טוב לחקור, למשל בענייני מותרות חומריים או רוחניים:

- משלו כג' ל: "למאתרים על היין, לבאים לחקר מסך" = לבדוק את איכות הקוקטיל (עמ' 85).

- משלוי בה כז: **"אכל דבר הרובות לא טוב, וחקר בדברם כבוד"** = להרבות בחקרות ההבדלים בין כבוד.

פירושים נוספים

1. פירשנו שהמשמעות העיקרית של חקר היא קצה וגבול.

2. אפשר גם לפרש שהמשמעות העיקרית היא בדיקה ובירור. לפי זה, הביטוי אין חקר משמעו "כל כך גדול שאי אפשר לבדוק ולברר עד כמה הוא גדול", כמו הביטוי המקובל "אין מספר".

- אולם, לפי זה קשה יותר להבין את הפסוקים שהבאו בתחילת המאמר, שבהם בבירור חקר = גובל.

404. חרש = חפר והעלת חומרים נסתרים מהאדמה או מהלב

חרישה היא פעלולת חקלאלית שמהוותה חפירת חריצים באדמה, ריכוך האדמה והשואת פניה, בהכנה לזרעה:

- משליכך: "מחרפ עצל לא יהרש, ישאל בקציר ואין" (סעיף 20)

יש חרישה באדמה ויש חרישה בלב: "חריפה" בעמקי הלב, העלתה מחשבות ורעיון נסתרים, השוואה וחיבור ביןיהם עד שם הופכים לתוכנית-פעולה. החרישה היא הכנה לזרעה - שהיא היזומה, התחלת ביצוע הפROYיקט.

אדם שמלאכטו דורשת מחשבה ותוכנו רב נקרא **חרש**, למשל:

- שמות לה : "מלא את חכמת לב, לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורകם, בתכלה ובארגון בתולעת השני ובשש
וארג עשי כל מלאכה וחשב מהשבת "

יש קשר בין חירישה באדמה, חירישה במחשבות, התואר **חריש** = בשקט, בסתר; והשם **חרש** = שאינו שומע : כל המילים הללו קשורות לדברים נסתרים מן העין :

- חורישה באדמה מעלה חומרים הנפטרים מתחת לפני הקרקע;

- החרישה בלב מעלה מחשבות הנסתירות מעיני הזולת;

שתבטחו לי שתתנו לי את רבקה, והאמת היא שתקיימו את הבטחותכם (ابן ערא) ; 3 נישואין הם מעשה חסד שנמשך לאורך ימים ; 4 אני מבקש שתעשו עמי חסד ותתנו לרבקה להינשא ליצחק, אבל רק בתנאי שהיא תבוא איתי לארץ כנען, ולא תבקש שיצחק יבוא לאראם.

- בראשית מז כת : "וַיָּקֹרְבוּ יִמְיָרֶל לְמוֹת, וַיָּקֹרֵא לְבָנָו לְיוֹסֵף, וַיֹּאמֶר לוֹ 'אֵם נָא מִצְאָתִי חָן בְּעִינֵיךְ, שִׁים נָא יְדָךְ תַּחַת יְרֻכִּי, וַעֲשֵׂת עַמְדֵיכְיָה חָסֵד וְאַמְתָה' - אֶל נָא תִּקְרֹבְנִי בְּמִצְרַיִם" : 1 אני הולך למות ולא אוכל לגמול לך על כן, ולכן המעשה יהיה מעשה חסד אמוני (רש"י ; מכאן גם הביטוי גחס"א = גמилות חסד של אמת - ככינוי למצאות קבורת המת) ; 2 החסד הוא שתבטיח לי לקבור אותי בכנען, והאמת היא שתקיימים את הבטחתך ; או - האמת היא שתקבעו אותי כי זו חובה לקבור את המת, והחסד הוא שתטרח ותעלה אותי לארץ כנען כי זה כבר מעבר לחובתך ; 3 קבורה היא מעשה חסד שנמשך לאורך זמן - עד תחיית המתים ; 4 אני מבקש שתעשה עמי חסד ותקבע אותי, אבל רק בתנאי שהקבורה תהיה בארץ כנען ולא במצרים.

- יהושע ב יב-יד : "וְעַתָּה הַשְׁבָּעוּ נָא לֵי בָהּ, כִּי עֲשִׂיתִי עַמְכֶם חָסֵד, וַעֲשִׂיתֶם גַּם אַתֶּם עַמְּבִנֵּי חָסֵד, וַנְתַּמֵּם לִי אֹתֶת אַמְתָה... וַיֹּאמְרוּ לְהָאָנָשִׁים 'נִפְשְׁנוּ תְּחִתֵּיכֶם לְמוֹת אִם לֹא תָגִידוּ אֶת דְּבָרֵנוּ זֶה, וַהֲיֵה בַּתְּתָה ה' לִנוּ אֶת הָאָרֶץ וַעֲשִׂינוּ עַמְדֵיכְיָה חָסֵד וְאַמְתָה'" 1 אחרי הכיבוש כבר לא נctrיך אותך, ובכל זאת נצל את בני ביתך, כמעשה חסד שלא בקשת גמול (מצוחת דוד) ; 2 אנחנו חייבים להציג אותך מצד מידת האמת כמו שאת הצלת אותנו, אבל אנחנו גם עושים ערך חסד בכך שנציל אותך (ד"ק ; ראו גם נהיה קלין, ישיבת הר עציון, דף קشر 1055), או בכך שניתנו לך ולמשפחتك מתנות וכבוד (מלבי"ם) ; או - החסד הוא שאנו מבטיחים לך להציג אותך, והאמת היא קיום הבטחה ; 3 נצל את חייך וגם נצרכך לעם ישראל, כך שהחסד יתמיד בקביעות ; 4 נעשה ערך חסד בתנאי שלא תגלי את הסימן לאחרים.

- משלו ג ג : "חָסֵד וְאַמְתָה אֶל יְעֹזֶךְ, קָשָׁרָם עַל גְּרוּגוּתִךְ, כַּתְבָּם עַל לֹוח לְבָדִי" - אל תפיסך לעשות מעשי חסד ואמת, או - אל תשכח מעשי חסד ואמת שעשו ערך ; מותאים לכל הפירושים.

- משלו יד כב : "יְהֹלוֹא יִתְעַוֵּחַ חָרְשֵ׀י רֹעַ, וְחָסֵד וְאַמְתָה חָרְשֵ׀י טוֹבָה" - אנשים העשויים מעשים טובים בסתר, עושים בכך חסד ואמת ; מותאים לכל הפירושים (סעיף 176).

- משלו יט ז : "בְּחָסֵד וְאַמְתָה יִצְרֹא מֶלֶךְ, וּבְיִרְאָתָה ה' סֹור מְרֻעָה" - העשו חסד ואמת מכפר על עונוניותו ; מותאים לכל הפירושים (סעיף 226).

- משלו יכ כח : "חָסֵד וְאַמְתָה יִצְרֹא מֶלֶךְ, וּסְעֵד בְּחָסֵד כְּסָאוֹי" - שילוב של מעשים שלפנים משוררת הדין עם הקפדה על שורת הדין ישרמו על יציבות השלטון של המלך.

403. חקר = גבול וקצה ובדיקה מקצת לסתה

השורש חקר מצין קצה וגבול, כמו בפסוקים :

- תהלים צה ד : "אֲשֶׁר בַּיָּדו מִתְקַרֵּר אָרֶץ, וַתוּפּוֹת הַרִּים לֹו" = קצות הארץ.
- איוב יא ז : "הַתְּקַרֵּר אֱלֹהָתָמֶצָא, אֵם עַד תְּכִלִית שְׁדֵי תְּמֶצָא" - חקר מוביל ל^{תְּכִלִית} (= סוף וקצת).
- איוב לח טז : "הַבָּאת עַד נְבָכֵי יְם, וּבַתְּקַרֵּר תְּהוֹם הַתְּהִלָּת" = בקצת התחום.
- איוב כח ג : "קַיְן שֵׁם לְחַשֵּׁךְ, וְלֹכֶל תְּכִלִית הָוָא תְּקֻרָה, אֲבָן אֶפְלָ וְצַלְמוֹת" = "חַזְקָרָה" מוביל ל^{קַיְן} = גבול וסוף.
- משלו יכח כז : "אֶכְלָ דְבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב, וַתְּקַרֵּר כְּבָדָם כְּבוֹד" = טוב לשים גבול לכבוד.

הביטוי אין חקר ממשמעו אין גבול, כלומר הרבה מאד :

- מלכים א ז מז, דברי הימים ב ד יח : "וַיְמִתָּהָרֶת שְׁלָמָה אֶת כָּל הַכְּלִים מְרַב מָאֵד, לֹא נַחֲרֵר מִשְׁקָל הַנְּחַשֶּׁת".
- משלו יכח ג : "שְׁמִים לְרוּם, וְאָרֶץ לְעַמְקָם, וְלֹבֶל מְלָכִים אֵין חַקָּר" (סעיף 231).
- ישעיהו מ כח : "יְהֹלוֹא יִדְעַת אֵם לֹא שְׁמַעַת ? אֶלְהִי עוֹלָם ה' בָּרוֹא קָצֹות הָאָרֶץ ; לֹא יִיעַף וְלֹא יִגְעַ, אֵין חַקָּר לְתִבְונָתָיו".

- ירמיהו מו כג : "כְּרֹתוּ יִעַרְהָ נָאֵם ה' , כִּי לֹא יַחֲקֵר ; כִּי רַבּוּ מְאֻרְבָּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר".

- תהלים קמה ג : "אֲגָדָל ה' וְמַהְלָל מָאֵד, וְלֹגְדָלָתוֹ אֵין חַקָּר".

- איוב ה ט, איוב ט י : "עֲשָׂה גְּדֹלוֹת וְאֵין חַקָּר, נְפָלוֹת עַד אֵין מִסְפָּר".

- איוב לד כד : "יְרֻעָ כְּבָרִים לֹא חַקָּר, וַיַּעֲמֹד אֶחָרִים תְּחִתָּם".

- משל ב טז-יח : "לְהַצִּילֵךְ מֵאָשָׁה זֶרֶת, מִנְכָּרִיה֙ אָמְרִיה֙ הַחֲלִיק֙ה. הַעוֹזֶבֶת אֶלְוֹף נְעוּרִיה֙, וְאֶת בְּרִית אֱלֹהִיה֙ שְׁכָה֙".
כי שחה אל מות ביתה ואל רפאים מעגליותיה" - דבריה הנעמיים של הנכירה גורמים לאדם ליפול אל המות (סעיף 93).
- משל ב טז-ט : "אָבִרְבָּנְיָן מִתְּחִילֵךְ עַל רַעֲהֹן, רִשְׁת פּוֹרֵשׁ עַל פְּעַמְיוֹ" - אדם המדבר בדברים נעימים מדי, עלול לגורו לזולת להיכשל וליפול (סעיף 201)

402. חסד - אמת - חסד ואמת

המושגים אמת ו חסד נזכרים יחד פעמיים רבות. הפירוש המקובל למושגים אלה הוא :

- אמת = קיום חובה או הבטחה ; שורת הדין (כמו המילים מהשורש אמן) ;

- חסד = מעשה שמעבר לחובה והבטחה ; לפנים משורת הדין (כמו המילה חסיד) .

לדוגמא :

- זכריה ז ט : "כִּי אָמַר ה' צָבָא לְאָמֵר : מִשְׁפְּט אָמֵת שְׁפָטוּ, וְחַסְדָּו וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת אַחֲיוֹ" - אמת קשורה למשפט, וחסד קשור לרחמים.

- משל ב ו : "רַב אָדָם יָקָרָא אִישׁ חַסְדוֹ, וְאִישׁ אַמְנוֹנִים מֵי יָמָצָא?" - הרבה אנשים מוכנים להתנדב למעשים שמעבר לחובתם, אך באופן מפתיע, רק מעטים מקפידים תמיד למלא את חובתם (סעיף 64).

- בראשית לב יא : "קָטְנָתִי מִכָּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הַאֲמָתִים אֲשֶׁר עָשָׂת אֶת עַבְדִּךְ, כִּי בַמָּקוֹל עָבְרָתִי אֶת הַיְּדָן הַזָּה וְעַתָּה הִיְתִּי לְשִׁנִּי מְחֻנּוֹת" - עשית עמי אמת בכך שקיימת את ההבטחה לשמר עלי בארם, ועשית עמי חסדים רבים בכך שנחתך לי עשר רב.

- תהילים קו ג : "כִּי חַסְדָּךְ לְגַדְעֵנִי, וְהַתְּהִלְכֵתִי בְּאֶמְתָךְ" - "נאום הגנה" של המשורר, המכחיר שהוא משתדל לעשות מעבר לחובתו וגם לקיים את חובתו.

פסקים רבים כוללים את שני המושגים הללו כמושג אחד - **חסד ואמת** ; רוב המפרשים פירשו שהמושג מצין מעשה אחד - "חסד של אמת", "חסד אמיתי" ; והצביעו כמה הסברים למשמעותו של מושג זה :

1. מעשה **חסד** שנעשה מתוך אהבה **אמתית**, ללא כל מחשבה על גמול או תועלת (רש"י על בראשית מו כת, מצדת דוד על יהושע ב ד) ;

2. מעשה שיש בו שני חלקים - חלק אחד הוא לפנים משורת הדין = **חסד**, והחלק השני הוא מתוך חובה = **אמת** (רד"ק על יהושע ב ב, מלבי"ם על יהושע ב ד) ; בפרט - הבטחה לעשوت מעשה חסד : ההבטחה עצמה היא **חסד** כי לא חייבים להבטיח, אבל קיום ההבטחה הוא **אמת** (אבן עזרא על בראשית כד ט) ;

3. מעשה **חסד** שמתמיד ומתקיים בצדקה אמינה וקבועה לאורך זמן (דעת מקרא על בראשית מו כת) ;

4. מעשה **חסד** שיש בו תנאי, המגביל אותו ומוכיח שהחסד לא יפגע במידת האמת (רש"ר הירש על בראשית כד כז).

ניתן לפרש את הפסוקים לפי כל אחד מפירושים אלה, למשל :

- בראשית כד כז : "וַיֹּאמֶר : בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶבְרָהָם, אֲשֶׁר לֹא עָזַב חַסְדוֹ וְאֶמְתָו מִעֵם אֱלֹהִים ; אַنְכִי בְדָרְךָ נָחַנִי ה' בֵּית אֲחֵי אֱלֹהִים" : 1 כל מעשה חסד שה' עושה הוא חסד של אמת, כי ה' בודאי אינו צריך כל גמול או תועלת מהאדם ; 2 החסד הוא ההבטחה שה' הבטיח לאברהם שיברך אותו וירבה את זרעו, והאמת היא קיום ההבטחה בכך שעזר לו למצוא כלה לבנו ; או - האמת היא קיום ההבטחה על ריבוי הזרע, והחסד הוא שהכללה היא דוגא ממשפחתו ; 3 ה' עשה חסד עם אברהם באופן קבוע, מאז שהוזעיא אותו ממלודתו ועד עכשו ; 4 ה' יכול לעשות חסד בלי גבול, אבל הוא מגביל את חסדיו כדי שיתאפשר למדינת האמת - לצרכים ולאישיות של אותו אדם ; ה' עשה חסד עם אברהם בכך שעזר לו למצוא כלה לבנו, אבל לא כליה מבנותו כננע הקרובות אליו, אלא כליה שמתאימה לאישיותו ; לפיכך כל אחד מהפירושים אפשר לפרש גם את הפסוק המדבר על מידותיו הכלליות של ה' - שמות לד ו : "וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵיו וַיֹּאמֶר : ה' ה' אֶל רְחוּם וְתַנַּונְ אֶרְךְ אֶפְים וּרְבָב חַסְד וְאֶמְתָה" (ראו דרכי ה' שהתגלו למשה).

- בראשית כד ט : "וַיַּעֲתֵה אֶם יִשְׂכַּם עֲשֵׂים חַסְד וְאֶמְתָה אֶת אֱלֹהֵינוּ הָגִידוּ לִי, וְאֶם לֹא הָגִידוּ לִי, וְאֶפְנָה עַל יְמִין או עַל שְׁמָאלִי" (עבד אברהם מבקש מבני משפחתו של רבקה Shirsho לה לבוא אליו ולהינsha ליצחק) : 1 אדוני, אברהם, נמצא רחוק מכאנן, וכנראה לא יוכל לגמול לכם, ולכן המעשה יהיה חסד אמיתי ; 2 החסד הוא

הסדר בברכה מותאים לעדות ולתקופות שבהן נהוג לשוך את הילדים עד לפני ששם מגיעים לגיל מצוות (כמפורט לעיל בספר "תהליה" לש"י עגנו), כך שהגיגת החתונה וחיגיגת בר-המצווה ובת-המצווה נערכות יחד, וכן הילד מגע להופה עוד לפני שהוא מתחייב במצבות ובנסיבות טובים; והסדר בספר מישלי מותאים יותר למקובל ברובם עם ימיינו, הנוהגים להתחון בגיל מאוחר יחסית, ומספיקים לעשות הרבה הרבה מעשים טובים עוד לפני שמדובר להופה.

401. חלק = נעים למגע ושמיעה אך גורם להחלה ומעידה

התואר חלק בלשון המקרא, כמו בלשון ימיינו, משמשו לא מחוספס, לא שעיר, ללא בליטות ופגמים:

- בראשית זו יא: "ויאמר יעקב אל רבקה אמו יהן עשו אחי איש שער, ואנכי איש חלק!!!", חלק הוא לא שעיר.
- שמואל א יז מ: "ויקח מקלו בידו, ויבחר לו חמשה חלקי אבניים מן הנהל, וישם אותם בכל רעים אשר לו ובילוקות וקלעו בידו, ויגש אל הפלשתה", ישעה ט ו: "בחלקן נחל חלקך, הם הם גורליך..." מי שהחזיק פעם אבניים שנמצאות בתוך נחל, מבין למה הן נקראות "חלקים".
- ישעהו מא ז: "ויהזק חרש את צרה, מחלק פטיש את הולם פעם..." מחליק = משיחף, מנקה את הפגמים.
- לפיזה, דברו חלק הוא דברו שמחליק את הפגמים - דברו שאין בו ביקורת, דברו שנעים לשם ע...
לפי זה, דברו חלק הוא דברו שמחליק את הפגמים - דברו שאין בו ביקורת, דברו שנעים לשם ע...
- ישעהו לי: "אשר אמרו לדראים לא תראו", ולחזים לא תהזו לנו נכהות!, 'דברו לנו חלקות, חזו מהתלות'!!! - בני ישראל דרשו מהנביאים שלא ינבואו להם נבואות זעם ותוכחה, אלא רק דברים חלקים ונעימים לאוזן, ולא ביקורת ולא איומים.
- תחילים נה כב: "חלקן מחמאת פיו, וקרב לפבו; רפו דבריו משמן, והמה פתחות" - דבריו חלקים יותר מאשר חמאה, ורכיס יותר מאשר משמן, ככלומר אין בהם כל איום או אזהרה; אך בלביו הוא מתכוון לצאת לקרב ולהילחם בי (אבל המילה "מחמאות" בלשון ימיינו נובעת מפירוש שגוי לפסוק זה, כאשר פיו של האובי "מחלק מחמאות").
- משליה ג-ד: "כי נפת תטפנה שפטין זורה, וחלק משמן חכה; ואחריתה מרה כלענה, חדה כחרב פיות" - דבריה של האישה הזורה חלקים יותר מאשר משמן, ככלומר - נעימים לאוזן, מטשטשים ו"מחלקים" את הפגם והאיסור שבמעשה הניאוף; אך התוצאה של הקשר עם אישת זורה היא חדה כחרב פיות (ההיפך מ"מחלק משמן"), ככלומר מרובת פגמים וסכנות.
- משלוי זה-כא: "לשמך מأشה זורה, מנכירה אמריה החלקה... הטעו ברב לכתה, בחלק שפטיה תדייתנו" - דבריה הנעים של האישה הזורה מחליקים ומעלימים את כל הפגמים והבעיות שיש בחטא הניאוף, ומציגים אותו כמעשה של מצוה ממש (ראו פיתויי האישה הסוררת - סעיף 95).
- משלוי כח כג: "מכיה אדם אחריו, חן ימצא מחליק לשונן" - מי שמכיה אדם על חטאיו לה, אחורי זמן רב ימצא חן בעיניו יותר ממי שמחליק לשון ומתעלם מהחטאיהם שלו, למרות שדבריו של המחליק לשון נעימים יותר לאוזן (סעיף 191).

אך לתואר חלק ישנה משמעות נוספת נוספת נספחת, כפי שניתן לראות בפסוקים:

- ירמיהו כג יב: "לכון יהיה דרכם להם ב החלקות באפליה, ידחו ונפלו בה ; כי אביה עליהם רעה, שנת פקדתם, נאם ה'"

תחיליםaho: "יהי דרכם חסר וחלקות ומלאך ה' רדף"

בפסוקים אלה, דרך חלקה (או "חלקות") היא דרך שקל למועד וליפול בה, כמו כביש שנשפק עליו שמן חלק.
לפי זה, דברו חלק הוא דברו שגורם לשומעים למועד וליפול - דברו מטעה או מסית:
- תחילים ח הי: "כִּי אֵין בְּפַיּוֹ נְכוֹנָה, קְרֻבָּם הַוּתָה; קְבָר פָּתַוח גְּרוּנוֹם, לְשׁוּנוֹם יְחַלְקָנוּ" - הגרון שלהם דומה לcker, והלשון שלהם דומה למסלול חלק, שמי שעולה עליו - מועד ונופל אל תוך הקבר; ככלומר - הדיבורים שלהם הורגים את השומעים.
ויש פסוקים שאפשר לפרש לפי כל אחת משתי המשמעות:

- מלכים ב יט ד, ישיעו לו ד: "אָוְלִי יִשְׁמַע ה' אֱלֹהִיךְ אֶת כָּל דְּבָרֵי רַב שָׁקָה אֲשֶׁר שָׁלַחַ מֶלֶךְ אֲשֶׁר אֲדֹנֵינוּ לְהַרְפָּא לְאֱלֹהִים חַי, וְהַכִּית בְּדָבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע ה' אֱלֹהִיךְ... " = هي' יראה בבירור שדבריו של רב שקה מוטעים, וגם יגנה אותו וימתח עליו ביקורת.
- משליכו זה: "שְׁבוֹבָה תֻּכְחַת מֶגֶלָה, מַאֲהָבָה מִסְתָּרָתָה" = בירור המציאות או קבלת ביקורת (סעיף 114).
- ישיעו א Ich: "לְכֹו נָא נְנוּבָה, יֹאמֶר ה'" : אם יהיו הטעאים כשלא יליבינו, אם יאדימו כתולע עצם יהיו"
- כמה פסוקים מכנים את השופטים או הנביאים "מווכחים", למשל (ישיעו יא ד): "וּשְׁפֵט בְּצְדָקָה דְּלִים, וְהַכִּית בְּעָנוֹת אֲרָצָן" ; אפשר לפרש פסוקים אלה על-פי שתי המשמעויות: תפkidם של הנביאים והשופטים הוא לבירר ולהראות את רצון ה' ואת המציאות, וגם למתוח ביקורת על החוטאים.
- חבקוק ב א: "עַל מִשְׁמָרָתִי אֲעַמָּדָה וְאַתִּיצָּבָה עַל מִצְוָה וְאַצְפָּה לְרֹאֹת מָה יַדְבֵּר בַּי וְמָה אֲשִׁיב עַל תֻּכְחַתִּי" = הביקורת שמתחתי על מעשי ה' (פרק א), או הראיות הברורות שהבאתי לטענותיי.

400. הפיק רצון מה'

כשנולד יلد, נהגים לברך את הוריו "ישתנו לגדלו לתורה, לחופה ולמעשים טובים". מדוע דווקא שלוש ברכות אלו?

בספר משליכי יש שלושה פסוקים עם הביטוי "הפיק רצון מה'" :

- משליכו לה: "כִּי מַצָּאִי מַצָּאִי חַיִם, וַיַּפְיקֵ רְצׂוֹן מֵה'" - הדוברת בפרק זה היא החכמה, והיא אומרת "מי שחיפש ומצא אותו (כלומר, התאמץ למצאה חכמה) מפיק רצון מה'".
- משליכו ב: "שָׁבָב וַיַּפְיקֵ רְצׂוֹן מֵה", ואיש מזמות ירשיע" - איש טוב, העושה מעשים טובים, מפיק רצון מה', ואיש שזומם לעשות מעשים רעים גורם לה' להרשיע את העולם.
- משליכו כב: "מַצָּא אֲשָׁה מַצָּא טָבָב, וַיַּפְיקֵ רְצׂוֹן מֵה'" - איש שמצא את האישה שחיפש, מצא דבר טוב - מצא את החזי השני שמשלים אותו, והוא מפיק רצון מה', שהרי ה' אמר "לא טוב היה האדם לבדו".
- שלושת הפסוקים מתאימים בדיקות שלושת חלקיה הברכה: תורה (= חכמה), מעשים טובים (= טוב), וחופה (= מצא אשה) !

אם כך, משמעות הברכה היא, שהילד החדש יזכה לשולשת הדברים שיעזרו לו להפיק רצון מה'.

משמעות הביטוי "הפיק רצון מה'"

הפיק = הוציא; **רצון** = חפש-לב או אהבה או פיסוס (סעיף 435). ניתן לפרש את הביטוי לפי כל אחת שלושת המשמעויות :

1. **רצון** = חפש-לב (כמו בלשון ימיינו): מי שלומד חכמה, עושה מעשים טובים ונושא אישה טובה - ממלא בכך את רצון ה', זוכה שהוא לו להפיק = להוציא לפועל את רצונותיו האישיים.
2. **רצון** = אהבה וחייב: חכמה, מעשים טובים ונישואין מעוררים את חיבת ה' וייחסו החיזובי, גם לפני העשרה עצמו וגם לפני עם ישראל והעולם כולו: "מִזְאִיא מִן הַקְּבִ'ה נַחַת רֹוח, לְהַבְיאָ טוֹבָה, לִיְשָׂרָאֵל וְלַעוֹלָם" (יש"י על משליכו ב).
3. **רצון** = פיסוס והפסקת העcus : מי שלומד חכמה, עושה מעשים טובים או מתח頓, זוכה שהוא משלים עמו ומוחל לו על עונונתיו (גבוי חכמה ומעשים טובים, נאמר בפסקוק אחר בספר משליכי "בחסד ואמת יכופר צוון"; גבוי נישואין, נאמר בתלמוד שמי שמיתחנן כל עונונתיו מחולים, כמו תינוק שנולד).

סדר המילים בברכה

מדוע הסדר בברכה (חופה לפני מעשים טובים) שונה מפני מעשי טוביים (מעשים טובים לפני חוות)?

- הויכוחים שיהיו לך עם כל איש שתרצה להופيق אותך, "כמנาง הנשים המוכיחות ומגנות זו את זו בימי דערוה" וגם ראב"ע ורמב"ן פירשו את המילה "יונכחת" בפסוק זה במשמעות תוכחה וביקורת).
- דברי עבד אברהם (בראשית כד יד) : "...ואמרה שתה וגם גמליך אשקה' - אתה הכהן לעבדך ליצחק.... הוא האשה אשר הפיכת ה' לבן אדני" - هي חינך את הנערה כבר מילדותה, בתוכחות ומוסר-השכל, כך שתתיה צדקה וראואה ליצחק.
  - דברי יעקב לבן (בראשית לא לו) : "כי משחת את כל כלי, מה מצאת מכל כלי ביתך? שים כה נגד אחיך ואחדיך, וווכיתו בין שניינו" - גם כאן אפשר לפרש, שהחחים ימתחו ביקורת על אחד משנינו - על מי שפגע בשני שלא בצדך (כלומר: עלייך).

תוכחה וייסורים

בכמה פסוקים, במיוחד בדברי שירה או נבואה, המושג "תוכחה" משמש במשמעות מושאלת לייסורים או לצרכות שה' מביא על האדם :

- שמואל ב ז יד : "אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן, אשר בהעוטו והכחתיו בשבט אנשיים ובנגעי בני אדם"
- מלכים ב יט ג, ישעיהו לו ג: "ויאמרו אליו יכה אמר חזקיהו يوم צרה **תוכחה** ונאצה היום הזה, כי באו בנים עד משבר וכח אין **לצדה**"
- ירמיהו ב יט : "**תיסרך** רעתק ומשבותיך תוכחן ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ידוע אלהיך ולא פחדתי אליך נאם אדני ה' צבאות"

- חזקאל ה טו : "והיתה חרפה וגופה מוסר ומשמה לגויים אשר סביבותיך בעשותיך בך שפטים באך ובחמא **ובתוכחות חמה אני ה' דברתיך**"

- חזקאל כה ז : "וועשית בם נקומות גדולות **בתוכחות** חמה וידעו כי ה' בתמי את נקמתי בם"
- הוועה ה ט : "אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה, בשבטי ישראל הודעתך נאמנה"
- חבקוק א יב : "הלוא אתה מקדם ה' אלהי קדשי לא נמות; ה' למשפט שמו, וצור **להוכיה יסדו**"
- תהילים ו ב: "ה', אל באך **תוכחני** ואל בחמתך **תיסרני**"
- תהילים לח ב: "ה', אל בקצפך **תוכחני** ובחמתך **תיסרני**"
- תהילים לט יב : "**בתוכחות** על עון יסרת איש, ותמס כעש חמודו אך הבל כל אדם סלה"
- תהילים עג יד : "ויאהי נגוע כל היום, **תוכחתך לבקרים**"

אפשר להסביר פסוקים אלה לפי שתי המשמעות:

- 1. הייסורים מבררים ומלמדים את האדם דברים חדשים, מביאים אותו למסקנות חדשות, או:
- 2. הייסורים מהווים ביקורת על האדם, מראים לו שהוא חוטא וצריך לתקן את מעשיו.

ראו **ייסורים של אהבה** (עמ' 336).

פסוקים נוספים

גם בשאר הפסוקים בתנ"ך, אפשר לפרש את הפועל בשתי המשמעות:

- בראשית כא כה : "**ויהוכת אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גלו עבדי אבימלך**" = מתח ביקורת, והביא ראיות שהבאר שייכת לו.
- בראשית לא מב : "**ולולי אלהי אבי, אלהי אברהם ופחד יצחק,** היה לי - כי עתה ריקם שלחתני; את עניי ואת גיעע **כפי ראה אליהם, וווכת אמש**" = מתח עליך ביקורת, והביא ראיות שאני צודק (ורשי' כתוב כאן: "לשון תוכחה הוא, ולא לשון הוכחה"; מכאןograms לפפי רשי' יש לשורש שתי תת-משמעות).
- ויקרא יט ז : "**לא תשנא את אחיך בלבד, הוכח תוכחה את עמיך ולא תשא עליו חטא**" = מתח עליו ביקורת, אבל רק אם אתה יכול להביא לו ראיות שהוא טועה (ראו **מוסר - תוכחה**).

- תהילים נט ח : "הנה יביעו בפייהם חרבות בشهותיהם, כי מי שמע?" - הרשעים מדברים בלי מעוצר, כי הם לא מאמנים שהוא שומע אותם.
- תהילים צד ג-ד : "עד مت רשעים ה', עד مت רשעים יעלו? יביעו ידברו עתק, יתאמרו כל פعلي אונ'" - המשורר מתלונן על כך שהרשעים מדברים דברי גואה בלי מעוצר.

ומצד שני, הבעת דברי שבח לה:

- תהילים יט ג : "יום ליום יביע אמר, ולילה ללילה יחוּ דעת" - הימים מספרים את שבחי ה' בלי מעוצר.
- תהילים קיט קעא : "תבענה שפטיה תhalbָה, כי תלמדני חקיך"
- תהילים קמיה ז : "זכור רב טובך יביעו, וצדקתך ירננו"

והבעת דברי חכמה:

- תהילים עח ב : "אפתחה במשל פי, אביעעה הידות מנני קדם" - אחד השירים הארוכים יותר בספר תהילים.
- משלי א כג : "תשובו לתוכחת, הנה אביעעה לכם רוחוי, אודיעעה דברי אתכם" - החכמה מנסה לשכנע את הפתיעים שיק席ו לה, וمبיטה להם שהיא תלמיד אותם בלי מעוררים.

399. הוכחה = מתייחת ביקורת על-ידי בירור המזciאות

לפועל הוכחה (מהשורש יבח) ישנן שתי משמעותות:

1. הראה ובירר את המזciאות, כמו "הוכחה מתימנית" בלשון ימיינו;
2. מתח ביקורת, כמו בפסוקים "הוכחה תוכיה את עמייתך", "והוכחה אברהם את אבימלך", "שנאו בשער מוכיה", ועוד.

מה הן המשמעות היסודית של השורש?

1. ע"פ רשיי, המשמעות היסודית היא הראשונה, כפי שתכתב, למשל, בפירושו לבראשית כטו: "לשון הוכחה, בכל מקום, בירור דברים, ובלען אשפרוביר (prove)". כך הוא מפרש את הפסוקים בספר בראשית:

- דברי אבימלך לשרה (בראשית כטו): "ולשרה אמר: הנה נתתי אלף כסף לאחיך, הנה הוא לך כסות עניים לכל אשר אתה וכל ונכחת" = הפיצויים הכבדים שנתתי לאחיך, כפיצוי על שלקחותי אותו בטעות, ישמשו לך כראיה והוכחה לכך שאיש מאבודת, לא "סתם" אחת שאפשר לקחת ולזרוק.

- דברי יעקב עבורם (בראשית כד): "ויהי הנער אשר אמר אלה 'הטי נא לך ואשתה' ואמרה 'שתה וגם גמליך אשקה' - אתה הכתת לעבדך ליצחק, ובזה אדע כי עשית חסד עם אדני... הוא האשה אשר הכיה ה' לבן אדני" - ה' בירר והראה, באות ומופת, שהיא האישה המיועדת ליצחק.

- דברי יעקב לבן (בראשית לא לו): "כי משחת את כל כל, מה מצאת מכל כל ביתך? שיםכה נגד אחיך ואחיך, ויכוחו בין שניינו" - האחים יבררו מי מבין שניינו צודק.

לפי זה, המשמעות השנייה "מתייחת ביקורת" משמעה, שהמבקר מבירר ומראה את העובדות למבחן, ומשבנע אותו בראיות שכליות שהוא טועה (בניגוד ל"מוסר", שהוא ביקורת על-ידי ייסורים). כמובן, הוכחה (ביקורת) היא מקרה פרטי של הוכחה (בירור דברים).

2. ע"פ ספרנו, המשמעות היסודית היא השנייה - מתייחת ביקורת; וכך הוא מפרש את הפסוקים בספר בראשית:

- דברי אבימלך לשרה (בראשית כטו): "...הנה הוא לך כסות עניים לכל אשר אתה וכל ונכחת" = הפיצויים הכבדים שנתתי לאחיך, כפיצוי על שלקחותי אותו בטעות, ישמשו לך כראיה לכך שאיש מאבודת, ככל

- משלו יט טז : "שמר מצוה - שמר נפשו, בוזה דרכיו - ימות (יומת)". - 1 מזולז בהרגליו ומנהגו, 2 מזולז באמצאים שהוא נוקט להשתגת מטרותיו (סעיף 348).
- משלו כא ח : "הפכך דרך איש וזר, וזר שער פועלו" 1 מנהגו והרגליו נראים לנו מוזרים, 2 האמצאים שהוא נוקט בהם להשתגת מטרותיו הם לא שגרתיים.
- משלו לא ג : "אל תתן לנשים חילך, וזרכיך למתות מלכין!" 1 אל תתן למנחיק והריגליך מלפני עלייתך לשולטון להרשות את מלכותו.
- תהלים או : "כוי יודע ה' דרך צדיקים, ודרך רשעים תאבד" - 1 הי' משגיח על ההרגלים והמנהגים של הצדיקים, ומabit את מנהגי הרשעים ; 2 הי' אוהב את האמצאים שהצדיקים משתמשים בהם להשתגת מטרותיהם, ודואג שאמצאייהם של הרשעים יובילו אותם לאבדון (ראו כי יודע ה' דרך צדיקים).
- משלו טו ט : "תועבת ה' דרך רשות, ומרדף צדקה יאהב" - ייתכן שהכוונה כאן בדרך פיסית - ה' מותעב את הדרך שהרשע הולך בה, ולכך יש להתרחק ממנו ולא ללכת עמו.

דרך - צעד

- דרך** היא סדרה של **צעדים**, ובמשמעות המושאלת : **דרך** היא סדרה של אמצעים להשתגת מטרה, **צעד** הוא אמצעי אחד מתוכם. כמה פסוקים מבוחנים בין **דרך** לבין **צעד** או **צעד** :
- משלו טז ט : "ילב אדם יחשב דרך, והי יכין צעדו" - האדם מתכנן את דרכו, והוא מסוגל לו לבצע כל צעד וצעד בדרך (סעיף 335).
- משלו כ כד : "מה מצעדי גבר, ואדם מה יבין ? דרךו" - הי' נותן לאדם כישורים המאפשרים לו לבצע צעדים מסוימים, והאדם צריך להשתמש בהם בתבונתו על- מנת להרכיב מהם דרך שלמה (סעיף 323). וכן :
- תהלים לו כג : "מה מצעדי גבר כונו, ודרכו יחפץ".
- משלו ד יא-יב : "בדרכ חכמה הרתיך, הרצתיך בעמגeli ישר. בלכתך לא יצור צעדי, ואם תרצו לא תכשל" - אם תבחר בחכמה את הדרך שאתה רוצה ללכת בה, אז תוכל להתקדם בה בצעדים רבים. כמו שידוע לכל מהנדס, כל דקה שימושיים בתכנון המקדים יכולה לחסוך שעות רבות בביצוע.
- איוב לא ד : "הלא הוא יראה דרך, וכל צעדי יספר" - הדרך היא אחת ואפשר לראות אותה, והצעדים הם רבים ואפשר לספר אותם.
- אך יש פסוקים שאינם מבידילים ביניהם :
- איוב לד כא : "כִּי עַינְיוֹ עַל דָּרְכֵי אִישׁ, וְכִל צַעְדֵי יְרָאָה"
- ירמיהו יג : "יִדְעַתִּי הִי כִּי לֹא לְאַדְם דָּרְכֵנוּ, לֹא לְאִישׁ הַלְּךָ וְהַכִּין אֶת צַעְדוֹ".

398. הביע = דבר בשטר כמו מעיין נובע

- בלשון ימינו, **הביע** = ביטה במיללים ;
- בלשון המקרא, **הביע** שורשו **נבע**, ומשמעותו - גרם למיללים לנבע, ככלומר - דבר בלי הפסקה, כאשרו שיש לו מעין נובע בפה, כמו במשלו יד : "מים עמקים דברי פי איש, נחל נבע מקור חכמה".
- הפועל **הביע** מנוגד לפועל **הטיף**, שורשו **נטף**, ומשמעותו - טפטף מיללים, ככלומר - דבר באופן מודוד ומדוייק, מילה אחר מילה.
- לפעמים זה רע להביע ולפעמים זה טוב, תלוי מה מביעים :
- הבעת דברים רעים :

- משלו יט ב : "לשון חכמים תיטיב דעת, ופי כסילים יביע אולת" - החכמים מיטיבים ומיפויים את הדברים שהיודעים לפני שهما אומרים אותם, אך הכסילים - לא רק שהם אומרים דברי איוולת שאין בהם דעת - הם גם "שפכים" אותם בלי מחשבה (סעיף 69).
- משלו טו כח : "ילב צדיק יהגה לעגנות, ופי רשעים יביע רעות" - הצדיק חושב לפני שהוא עונה, כדי להסביר מדבריו כל דבר רע; אך הרשעים "שפכים" דבריהם רעים בלי מעBOR (סעיף 67).

- ב משלי כד יג-יד : "אכל בני דבש כי טוב, ונפת מותק על חך. כן דעת חכמה לנפשך, אם מצאת ויש אחרית ותוקת לא תכרת" - נאמר שטוב לאכול דבש.
  - ב משלי כה טז-ז : "דבש מצאת אכל דיך, פן תשבענו והקאותו. הקר רגלה מבית רעך, פן ישבעך ושנאך" - נאמר שאפשר לאכול דבש, אבל לא יותר מדי (סעיף 134).
  - ובסilly כה כז : "אכל דבש הרבות לא טוב, וחקר כבדם כבוד" - נאמר שלא טוב לאכול הרבה דבש.
- למעשה כל הפסוקים אומרים אותו דבר: טוב לאכול דבש אבל לא הרבה מדי. אולי יש פסוקים שמדגישים את "החצי המלא" (טוב לאכול דבש) ויש פסוקים שמדגישים את "החצי הריק" (לא טוב לאכול הרבה דבש).
- הסיבה ליחס השונה היא, שבכל פסוק הדבש הוא משל לעניין אחר. בכל העניינים צריך לשמר על איזון, אבל יש עניינים שבהם צריך לננות מעט לצד העודף, ויש עניינים שבהם צריך לננות מעט לצד החיסרון:
- במשליטו הדבש הוא משל לאמרי נועם – דברים נעימים שמרפאים את נפש השומע, בהםם ראוי לננות לצד העודף.
  - במשלי כד הדבש הוא משל ללימוד החכמה, שגם בה ראוי לננות לצד העודף.
  - באמצעותו משלי כה הדבש הוא משל לקשרים ידידותיים בין אדם לחברו, בהםם ראוי לשמר על איזון.
  - ובסוף משלי כה הדבש הוא משל לשאפטנות ורדיפת כבוד, שבו ראוי לננות לצד החיסרון.

397. דרך צעדים המובילים למטרה או מנהג קבוע

- דרך** היא סדרה של צעדים המכוננים לקרות מטרה. למילה דרך ישנן גם כמהמשמעותיויות נוספות:
1. **הרגל ומנהג** – סדרה של פעולות שהאדם חוזר עליהן באופן שגרתי (באנגלית habit).
  2. **אמצעים** – סדרה של פעולות שהאדם עושה כדי להשיג מטרה מסוימת (באנגלית way).
- ישנם פסוקים שמתאימים לשתי המשמעות, וישנם פסוקים שמתאימים רק למשמעות אחת, למשל:
- בראשית ז יב : "וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה, כי השחתת כלبشر את דרך על הארץ" - 1 כל היצורים אימצאו לעצם הרגלים מושחתים.
  - בראשית כד כא : "ויהי משתחאה לה, מחריש לדעת הצליל ה'דרך אם לא" - 2 האם כי עשה שהאמצעים שהשתמש בהם כדי למצואו איש לאישה ליזחן את הצלילו.
  - שמות לג יג : "וועתה אם נא מצאתי חן בעיניך, הודיעני נא את דרך ואדעך..." - 1 הירגילים של ה', האופניים שבהם ה' מתנהג בדרך כלל, 2 האמצעים שהוא משתמש בהם כדי להניעו את העולם (ראו דרך ה').
  - דברים ה כת : "בכל דרך אשר צוחה ה' אלהיכם אתם תלכו, למען תחיוון ותוב لكم והארכתם ימים בארץ אשר תירשו" (וועוד פסוקים רבים המדברים על החובה ללכת בדרך שה' ציווה אותנו) - 1 קבוע לעצמו מנהגים והרגלים המתאימים למציאות ה', 2 להשתמש רק באמצעים כשרים בעניין ה' (כי המטרה לא מקדשת את האמצעים).
  - משליטו ב/משלי כא ב : "כל דרך/דרך איש זך/ישר בעיניו; ותוכן רוחות/לבות ה'" - 1 המעשים שהאדם התרגל אליהם נראים בעיניו טהורם וטוביים ; 2 האמצעים שהאדם משתמש בהם כדי להשיג מטרות חשובות נראים בעיניו טהורם וטוביים (סעיף 320).
  - משלי יד ח : "חכמת ערום הבין דרך, ואולת כסילים מרמה" - 1 הערומים בוחר בתבונה את מנהגו והרגליו ; 2 הערומים מבין היבט את האמצעים שבuzzורתם הוא יכול להשיג את מטרותינו, ואינו נזק למרמה .
  - משליטו יט : "דרך עצל במשכחת הדק, וארת ישרים סלה" - 1 הרגלו של העצל מונעים ממנו לעבוד ולהתקדם בחיים, כמו גדר שחותמת את ההתקדמות.
  - משליטו יז : "מסלת ישרים سور מרע, שומר נפשו נוצר דרך" - 1 כדי לשמר על חייו, האדם צריך לשמר היבט על הרגלו כך שלא יהיה לו הרגלים רעים ומסוכנים.
  - משליטו לא : "עטרת תפארת שיבת, דרך צדקה תמצא" - 1 בהרגל קבוע, לאורך דורות, של עשיית צדק (סעיף 129).

3. ואפשר גם לפרש **גם שנייהם** = אפילו שנייהם, בנוסף לדברים אחרים שנזכרו לפני כן, למשל: "הזהיר כבר על פסלי הקרבן במומין, ואמר בהם (דברים יז א) לא טובת לה אליהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי טובבת ה אליהיך הוא, והוא בכאן לומר, כי גם האtan והמהיר, שנוגם תמים, גם הם טובבת ה אליהיך כמותם. והוא הנכוון. וכן אוזן שומעת ועין רואה כי עשה גם שנייהם, ירמו לאדם בכללו, יאמר שהייצר את האדם ועשה גם אלו בני. וכן אבן ואבן איפה ואיפה טובבת ה גם שנייהם, ירמו לגנול וחומס וכל עושק, שהם טובבות גדולות מאלו, ולא זיכרים ". (רמב"ז).

- אולם, המילה **גם** בדרכְ-כלל מוסיפה על דבר שנזכר בסמוך, ולא על דבר שנזכר במרקח של כמה פרקים כמו בדוגמאות שהביא רמב"ן.
- ועוד: לפי פירוש זה לא ברור מדוע נאמר "גם שנייהם" ולא בקיצור "גם הם".

395. גרגרת = גרון = משל לדיבור

המילים גרון ו גרגרת מורכבות מאותיות דומות, ומשמעותן כנראה דומה - הן מציניות את המקום שבו נמצאים מיתרי הקול.

הגרון הוא, כנראה, החלק העליון, שנמצא מעל המכסה שמספריד בין קנה הנשימה לבין החוטט (epiglottis) ; חילזון משותף גם למערכת הנשימה וגם למערכת העיכול, ולכן מרגשים בו גם את הקול וגם את הצמא, למשל:

- ישיעו נח א: "קראי בגרון אל תהשך, כשובך הרם קולך..."
- תהלים הי: "כי אין בפיהו נינה, קרבעם הות; קבר פתוח גרונם, לשונם יהליקו"
- תהלים טט ד: "יגעתתי בקראי, נחר גרוני, כלו עניyi מיחל לאלהי""
- תהלים קטו ז: "ידייהם ולא ימיישו, רגילהם ולא יהלכו, לא יהגו בגרונם"
- תהלים קמטו ו: "רוממות אל בגרונם, וחרב פיפיות בידם"
- ירמיהו ב כה: "מנעני רגליך מיחף, וגורנוּן מצמאה..."
- ישיעו גטו: "...ירען כי גבשו בנות ציון, ותלכנה נטוות גרון ומשקרוות עינויים..."
- יחזקאל טז א: "ואעדר עדין, ואתנה צמידים על ידין, ורבייד על גרונך" - بد מקושט שתולים על החלק העליון של הצואר, מתחת לסנטר.

הגרגת היא כנראה החלק התחתון - החלק שבו נמצאים מיתרי הקול מבפנים, ועליו תולים שרשראות מבוחץ:

- משליא אט: "כי לוית חן הם לראשך, וענקים לרגרטין"
- משליגג: "חסד ואמת אל יעוזך, קשרם על גרגורתין, כתbam על לוח לבך"
- משליג כב: "ויהיו חיים לנפשך, והן לרגרטין"
- משליאו כא: "קשרם על לבך תמייד, ענדם על גרגרטן"

לפי רוב המפרשים, הגרגת, כמו הגרון, היא משל לכוח הדיבור :

- משליא אט: "כי לוית חן הם לראשך, וענקים לרגרטין" : דברי ההורים מייצגים את דיבורך (סעיף 126).
- משליגג: "חסד ואמת אל יעוזך, קשרם על גרגורתין, כתbam על לוח לבך" : עשה חסד ואמת בדיבור, או דבר על מעשי חסד ואמת שאחרים עשו עמוק.
- משליג כב: "ויהיו חיים לנפשך, והן לרגרטין" : התושיה והמזימה מוסיפים חן לדבריך.
- משליאו כא: "קשרם על לבך תמייד, ענדם על גרגרטן" : דבר עליהם הרבה.

396. דבש = מתיקות שיש לצרוך במטינות

דבש נזכר ארבע פעמים בספר משלוי, ובכל פסק היחס אליו שונה :

- ב משליא טז כד: "צוף דבש אמריו געם, מתוק לנפש ומרפא לעצם" - הדבש הוא המאכל המושלם – גם מתוק וגם מרפא (סעיף 15).

2. מטרת נוספת נרמזת במשלינו לג: "בבחן יוטל את הגורל, ומה' כל משפטו" - בירור רצון ה', למשל כדי למצוא את האשם בפשע מסוים, או את הרاوي לתפקיד ציורי חשוב. גורל מסווג זה יש משמעות, רק אם יש הוכחה שה' אכן התעורר בתהיליך ההגירה (עמ' 324).

מקורות

- בספרו של הרב נחום אליעזר רבינוביין, Probability and Statistical Inference in Ancient and Medieval Jewish Literature, ישנו פרק שלם המדבר על שימושיו של הגורל בתנ"ך ובתלמוד.
- שימוש בגורל ליישוב סכסוכים במשפט העברי / ציון אילוז, מכללת שער משפט, גיליון 114.
- גורל נבואה - אין הגורל אמצעי לגלוות, אלא לאשר / פרופ' יהודית אייזנברג, אתר דעת.

394. גם שנייהם = שנייהם יחד, למרות שהם שונים

הביטוי גם **שנייהם** משמעתו היא "שנייהם יחד" או "שנייהם באותו אופן":

- רות אה: "וַיֹּאמֶת גָּם שְׁנֵיָהֶם מִחְלוֹן וּמְלִיאָן, וְתַשְׁאֵר הָאֲשָׁה מִשְׁנֵי יָלִדָּה וּמִאִישָׁה" - האסון היה גדול במיוחד כי שנייהם מתו באותו זמן.

בחלק מהפסוקים הוא בא להציג את השווון בין שני דברים, שבמINETר רשותם שונים:

- דברים כב כב: "כִּי יִמְצָא אִישׁ שָׁכֵב עִם אֲשָׁה בְּעֵלָה בְּעֵל, וְמוֹתָו גָּם שְׁנֵיָהֶם, הָאִישׁ הַשָּׁכֵב עִם הָאֲשָׁה וְהָאֲשָׁה, וּבְעֵרֶת הָרָע מִיְשָׁרָאֵל": ישן חברות שבחן העונש לנואף ולנואפת הוא שונה; התורה מדגישה שהעונש צריך להיות זהה, גם האיש וגם האישה לפשע הניאוף באותה מידת בדיק.

- דברים כג יט: "לֹא תַבִּיא אֶתְנָן זָוָה וּמְחִיר כָּלֵב בֵּית הָאֱלֹהִים לְכָל נֶדֶר, כִּי תֹועֵבת הָאֱלֹהִים גָּם שְׁנֵיָהֶם" - אתן זונה ומחריר כלב נראים שונים, אך שנייהם מתועבים באותה מידת בעניין ה'.

- משלו יז טו: "מִצְדִּיק רְשֻׁעָה וּמַרְשִׁיעַ צָדִיק, תֹועֵבת הָאֱלֹהִים גָּם שְׁנֵיָהֶם" - ינסם אנשים שרואים את הטוב והיפה שככל אדם, ובעיניהם להצדיק את הרשע זה פחות חמוץ מלהרשיע את הצדיק; הכתוב מדגיש, שענייני ה', שני הדברים מתועבים באותה מידת.

ובחלק מהפסוקים הוא בא להציג את השימוש בין שני דברים:

- משלו כ יב: "אָזֵן שְׁמַעַת וְעַזְנֵן רָאָה, הִיעָשָׂה גָּם שְׁנֵיָהֶם" - גם את השימוש בין החושים, גם את יכולת להתחאים בין מידע חזותי לבין מידע קולי (עמ' 79).

- משלו כ י: "אָבֵן וְאָבֵן אִיפָּה וְאִיפָּה, תֹועֵבת הָאֱלֹהִים גָּם שְׁנֵיָהֶם" - ה' מתעב גם את השימוש בין שני מעשי-מרמה, גם כאשר שנייהם מבטלים זה את זה (עמ' 158).

פירושים נוספים

חו"ל, בפירושיהם על דברים כג יט: "לֹא תַבִּיא אֶתְנָן זָוָה וּמְחִיר כָּל בֵּית הָאֱלֹהִים לְכָל נֶדֶר, כִּי תֹועֵבת הָאֱלֹהִים גָּם שְׁנֵיָהֶם", פירושו את הביטוי בכמה דרכים:

1. **גם שנייהם** - לרבות שנייהם, כגון: חתין ועשה סולת' (בית שמאי, תלמוד בבלי בבא קמא סה: , וכן רשות על הפסוק): **גם אם** האتنן השתנה, עדין אסור להביא אותו בבית המקדש.

- אולם, פירוש זה אינו מתאים לפוסקים אחרים.

- גם בפסוק זה, בית הלל חלקו על בית שמאי ואמרו "هم ולאولادיהם, הם ולא שנוייהם" (שם).

2. **גם שנייהם** - בעבר שהאחד באמת תועבה גדולה, והוא האتنן, כי בו נעשתה תועבת הזימה, אמר שוגם שנייהם יתעב ה'. וכמוهو "מצדיק רשות ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שנייהם", יתלה הקטן בגודל. וכן "ומתו גם שנייהם", כמו שפירשתי (שם). "(רמב"ג), וכן פירשנו לעלמה.

- ישעהונו יא : "והכלבים עזיז נפש לא ידעו שבעה, והמה רעים לא ידעו הבין ; כלם לדרךם פנו, איש לבעצמו מקצתהו" - כל רועה פונה בדרך שבניה הכי הרבה תועלת חלק שלו ברוחחים, ולא דואג לצאן.

- שמות יח כא : "וְאַתָּה תִּחְזֹה מִכֶּל הָעָם אֲנָשֵׁי חֵיל, יְרָאֵי אֱלֹהִים, אֲנָשֵׁי אֶمֶת, שְׁנָאֵי בָּצָעַ..." - אחות הדרישות מהשופטים היא, שיהיו שונים בצע, ככלומר, שלא יחשבו על הרוחה האישית שלהם, גם אם הוא מגיע להם ביושר, אלא על הצד בלבד. זו גם הדרישה מכל מנהיג: משליכח טז : "נגיד חסר תבונת ורב מעשיות, שנָאֵי בָּצָעַ יאריך ימים."

- שופטים ה יט : "באו מלכים גלחמו, אז גלחמו מלכי כגען, בתענך על מי מגדו ; בצע כספ לא לךו" - דברה מתלוננת על כך שבטי ישראל לא באו לעוזר, כי כל אחד מהם חשב על התועלת והרוחה הפרטיטים שלו, בעודם שבטי כגען באו לעוזר בנים ובלתי לחשוב על התועלת (מצודת דוד).

- שמואל א ח ג : "וְلَا הָלַכוּ בְנֵי בָּדְרוֹכָו, וַיְתַחֲוו אֲחָרֵי הַבָּצָעַ, וַיִּקְחְהוּ שָׁחַד וַיְתַחֲוו מִשְׁפָטָה" - בניגוד לשמואל, שדאג לכל ישראל, בנוי דאג רך לרוחחים שלהם. בניגוד לשמואל, שהיה הולך מעיר לעיר כדי לשפט את ישראל, הם ישבו ב בתיהם וחיכו שאנשים יבואו אליהם, כדי שיוכלו להרוויח יותר בעסקים הפרטיטים שלהם (ע"פ בבל שבח נא).

- ישעהו לגטו : "הַלְּךָ צְדֻקָּתָה, וְדָבָר מִשְׁרִירָם, מֵאָס בָּצָעַ מַעֲשָׂקָתָה, נִגְרָה כִּפְיו מִתְמָךְ בְּשָׁחַד, אַתָּם אָזְנוּ מִשְׁמַעַן דָּמִים, וְעַצְם עַינְיוּ מַרְאֹת בָּרָעָה" - הצדיק מואס ברוח ותועלת הבאים מעושק ופגעה ברכוש הזולת.

- ירמיהו ז ג, ירמיהו ח : "כִּי מִקְטָנָם וְעַד גָּדוֹלָם כָּל בָּצָעַ, וּמְנַבְּיאָה וְעַד כָּהֵן כָּלּוּ עֲשָׂה שָׁקָר" - כל אחד חושב רק על הרוחחים שלו.

- מיכה ד גג : "קומי ודושי בת ציון, כי קרנו אשيم ברזל ופרשיך אשים נחושה, והדקות עמיהם רבבים, והחרמתה להי בצעם, וחילם לאדון כל הארץ" - הרוחה שם לקחו לעצם היה חרט, קודש לה'.

- משליכח יט : "כִּן אֲרָחוֹת כָּל בָּצָעַ, אֲתָּה נְפָשָׁה בְּעַלְיוֹ יְקָחָה" - מי שחוشب רק על הרוחה שלו, מעוניין להרוויח הרובה כסף בקהלות ומתעלם מהפגיעה בזולת - בסופו של דבר הרוחה שהוא רודף אחריו יפגע בחיו.

- משליכח טז : "עַכְרָבֵיתו בָּצָעַ בָּצָעַ, וְשָׁוֹאָה מִתְנַתְּתִּיהָ" - מי שדאג רך לרוחחים האישיים שלו, ולוקח מרכוש הזולת, עלול לקלקל ולהשחית את משפחתו ורכשו (סעיף 294).

בחלק מהפסוקים, השורש בצע מציין תועלת ורוחה כלשהם, לא דווקא חומריים :

- בראשית לו קו : "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים בָּצָעַ כִּי נְהַגֵּת אֶת אֲחֵינוּ וְכִסְּבָּנוּ אֶת דָּמוֹ?" - איזו תועלת תצמיח לנו מזה שנהרוגו אותו? (בן עזרא).

- מלאכי ג יד : "אָמָרְתָּם 'שֹׁ�א עָבֵד אֱלֹהִים, וְמֵה בָּצָעַ כִּי שָׁמְרָנוּ מִשְׁמָרָתְךָ?' - וכי הלכנו קדרנית מפני ה' צבאות'" - אנשים מסוימים התלוננו על כך שהם לא מפיקים רוחה אישי משמרות המצאות. ומצד שני -

- תהילים קיט לו : "הַתְּלַבֵּי אֶל עָדוֹתִיךְ, וְאֶל אָלָבָעַ" - משורר תהלים רוצה לחשוב רק על התורה, ולא על הרוחחים האישיים שלו.

- תהילים לוי : "וַיֹּהֵי בָּצָעַ בְּדָמֵי, בְּרַדְתִּי אֶל שְׁחָתָה? הַיּוֹדֵךְ עַפְרָה, הַיּוֹגֵד אֶמֶת?" - המשורר שואל את ה', 'אייזו תועלת תצמיח לך אם אמות, והרי עפר לא יכול להודיע לך ולספר את אמתך?'. ומצד שני -

- איוב כג : "הַחֲפִץ לְשָׁדֵי כִּי תִּצְדָּק? וְאֵם בָּצָעַ כִּי תִּתְהַמֵּד רַבִּיךְ?" - אליפזו אומר לאיוב, שה' לא מפיק שום תועלת אישית מהמצאות שהאדם מקיים ; הממצאות נועדו לאדם ולא לה'.

393. גורל = אמצעי להכרעה בחלוקת ולבירור רצון ה'

גורלות בתנ"ך משמשים, בעיקר, לשתי מטרות - שתיهن נזכרות בפסוקים מספר משליכח שבהם נזכרת המילה "גורלי" :

1. המטרה הפשטוטה יותר היא זו שנרמזות במשליכח יח : "מִדִּינִים יִשְׁבִּיתָ הַגּוֹרֵל, וּבֵין עַצּוּמִים יִפְרִיד" - מניעת מריבות ע"י חלוקה אקראית של חובות או זכויות בין אנשים, כאשר אף אחד מהצדדים אין עדיפות. כדי להשתמש בגורל למטרה זו, אין צורך בהתרבות א-להית - מספיק שהצדדים מסכימים לחלק את הזכויות או החובות באופן זה (סעיף 216).

391. בית בלי משפחה

בלשון המקרא, בית הוא משל למשפחה (סעיף 390), אבל בספר משל מטופרת תופעה של ניתוק בין **בית** לבין **משפחה** - תופעה שמאפיינת את האישה הזונה. זה גם אחד מגורמי הפיטוי שלה: האפשרות להיכנס לביתה של האישה הזונה, על כל הנסיבות שבו, בלי אחריות ליצירת דור ההמשך של המשפחה. כך ניתן ללמידה מפרק זו בספר משלו, בו מופיעה שוש פעמים המילה **בית**:

פסוק ו: **"כִּי בְּחַלּוֹן בֵּיתִי, בַּعֲדָ אַשְׁנָבִי נִשְׁקְפְּתִי"**: החכם נמצא בבתו - יש לו בית מסודר ומשפחה מסודרת, והוא מסתכל החוצה ורואה את הבחורים שנמצאים מחוץ לחalon - הבחורים שעדיין אין להם בית (פסוק ז) - **"וַאֲרָא בְּפְתָאִים, אֲבִינָה בְּבָנִים, נֶעֱרָ חֶסֶר לְבָב"**. מבין אותם רוקדים, הסכנה הגדולה ביותר לאור חסר לב = שאינו מסוגל לחשוב (סעיף 362): הוא עשוי לcliffe אחורי כל אישת שנותנת לו אשלה של בית, מבלי לחשוב כלל על התוצאות. ואכן, אותו נער:

פסוק ח: **"עַבְרָ בָּשָׂוֵךְ אֶצְלָ פָּנָה, וְדַרְךְ בֵּיתָה יֵצָעֵד"** - הוא עבר ליד פינתה של אישה זונה, וצדע דרך ביתה (ראו מסלולו של נער חסר לב), בתקווה לקבל ממנה קצת חום בית; אולם האישה, שנמצאת באותו בית, לא רואה בבייתה מרכז לבניית חי משפחה, להיפך:

פסוק יא: **"הַמִּיה הִיא וְסֻרְתָּה, בֵּיתָה לֹא יִשְׁכְּנוּ רָגְלֵיה"** - היא **הַמִּיה** = משמעות דיבורים מפתחים, שוטפים וכובשים, וסורתה = סורה ומתנתקת ממשפחתה, אינה נמצאת **בֵּיתָה** ואינה מתעניינת במשפחתה, יש לה מטרות אחרות; לאחר שהיא מפתחת את הנער לבוא אליה (ראו פירוטי האישה הסוררת - סעיף 95) היא אומרת לנער:

פסוק יב: **"לְבָה גְּרוֹה דְּדִים עַד הַבָּקָר, נִתְעַלֶּה בְּאֶהָבִים"** - נחשוב רק על הלילה הזוהה, רק **עד הַבָּקָר**; בבית הזה אין צורך על העתיד, אין צורך לחשוב על משפחה - אפשר לחשוב רק על ההוויה.

החכם מטיל את האחריות לא רק על האישה אלא גם על הבעל, גם הוא מנוטק משפחתו ואינו נמצא בביתו:

פסוק יט: **"כִּי אִין הָאִישׁ בְּבַיִתּוֹ, הַלְּךָ בְּדַרְךְ מַרְחָקָה"** - הוא אינו נקרא **"אִישֵׁי"** אלא **"הָאִישׁ"** - הוא סתם איש שגר בבית, אין לי קשר אליו, וגם הוא לא קשור לביתו; אנחנו לא משפחה - אנחנו רק איש ואיש ש"במרקחה" גרים יחד באותו בית:

פסוק כ: **"צָרָור הַכֶּסֶף לְקַח בִּידֶךָ, לַיּוֹם הַכֶּסֶף יָבָא בֵּיתֶךָ"** - הוא מתעניין יותר בכיסף ובמסחר מאשר בבית ובמשפחה; הוא לא **"יִשְׁׁוֹב"** לבתו אלא **"יָבָא"** לבתו; וגם זה רק במועד קבוע מראש (**ליּוֹם הַכֶּסֶף**), כמו אדם שmagiu לישיבה עסקית שנקבעה מראש. הבית בשביבו הוא עסקת נדל"ן ולא מקום לבניית משפחה (פירושים נוספים - סעיף 123).

במהשך מתאר החכם **איך** הנער מתפתח והולך אל מותו הרוחני, אז מסכם: **בית** זהה, שבו חשבים רק על ההוויה, הוא בית של מוות - בית שאין בו המשכיות לחיים:

פסוק כו: **"דְּרָכֵי שָׁאוֹל בֵּיתָה, יִרְדֹּות אֶל חֶדְרֵי מוֹתָה."**

זו אולי הסיבה, שהחכם ממליץ לתלמידיו, בתחילת הפרק, להשקי את מרצם בלימוד חכמה וビינה, שייהיו עبورם מעין בית ומשפחה:

פסוק ד: **"אָמַר לְחַכְמָה 'אַחֲ תִּי אֶת', וְמַדָּע 'לְבִנְגָה תִּקְרָא'."**

392. בצע = חלק אישי בשלל או תועלת אישית בנסיבות

השורש **בע** מציין חלוקה; בלשון חז"ל, **"בּוֹצְעִים אֶת הַפְּתִי"** (סנהדרין קב), כלומר, פורסים אותה כדי לתת לכל אחד מהסועדים את חלקו.

בלשון המקרא, השורש משמש בדרך כלל במשמעות שלילית - **בּוֹצְעַ בַּעַז** הוא אדם שדווג רק לחלק שלו, פועל רק כדי להשיג רוח לעצמו ולא מתייחס לזכויותיהם של אחרים:

- משליוטו כז: "עכֶר בֵיתוֹ בָּצָע, וְשׁוֹנוֹתָה יִהְיָה" - המתאווה להשיג עוד ועוד רכוש, בסופו של דבר גורם נזק לרכשו (סעיף 294).

3. בית = תחום השפעה :

- משליביך: "כִּי שַׁחַת אֶל מוֹת בֵיתָה, וְאֶל רְפָאִים מַעֲגָלְתִיהָ" - ביתה של האישה הזרה מצין את תחום השפעתה, התחום שמי שנכנס אליו נמצא בסכנה; וכן גם משליח ח: "הַרְחָק מַעֲלָה דַרְכֵךְ, וְאֶל תְּקַרְבָּאֵל פָתָח בֵיתָה", ובמשלי ז (ראו גם: זנות - בית בiley משפחה - סעיף 391).
- משליח הי: "פָנִים יִשְׁבְּעוּ זְרוּם כְּחֵךְ, וְעַצְבֵּיךְ בְּבֵית נְכֵרִי"
- ומצד שני: משליח ט: "חִכְמָות בְּנָתָה בֵיתָה, חִצְבָּה עַמוֹדִיה שְׁבָעָה" - החכמה בונה לה תחום השפעה מעוצב היטב, בית ספר.

4. בית = גוף האדם : משמעות נדירה יותר של המילה היא משל הגוף האדם, שהוא מקום המגורים של נפשו :

- קהילת יב ג: "בַיּוֹם שִׁיוּזָו שְׁמַרְיִי בֵיתָה, וְהַתְעֻתוֹ אָנָשֵׁי הַחֵיל וּבְטַלְוָה הַתְהֻנוֹת כִּי מַעַטָו וְחַשְׁכָו הַרְאֹתָה בְּאַרְבּוֹת" (ראו הזקנה בספר קהילת).

ויש אומרים שגם :

- איוב ד יט: "אַף שְׁכַנֵּי בְּתֵי חָמָר, אֲשֶׁר בְּעֵפֶר יְסוּדָם, יַדְכָאֹם לִפְנֵי עַשְׁיָה"
- תהילים לא: "מָזָמָר שִׁיר חִנְכָת הַבַּיִת לְדוֹד" (ראו מלבי'ם).

בית וחכמה

כמו פסוקים מדברים על חשיבות החכמה בבנייה בית; פסוקים אלה מתאימים לכל המשמעויות של בית:

- משליח ט א: "חִכְמָות בְּנָתָה בֵיתָה, חִצְבָּה עַמוֹדִיה שְׁבָעָה".
- משליליא כת: "עַזְכָר בֵיתוֹ יְנַחֵל רֹוח, וְעַבְדָ אָוֵל לְחַכְמָה לְבָבָי".
- משליח יד א: "חִכְמָות נְשִׁים בְּנָתָה בֵיתָה, וְאֹולָת בִּידָה תְּהִסְנוּ".
- משליח כד ג: "בְּחִכְמָה יִבְנֶה בֵיתָה, וּבְתִבְונָה יִתְכּוֹן" (סעיף 118).

יש להשתמש בחכמה (= ללמידה מאחרים, לקבל עצות - סעיף 360) כשבונים בניין, כشمיקמים משפחה, כಚוברים רכוש, כשיוצרים תחום השפעה, וגם כשרוצים לטפח את הגוף.

ישנם פסוקים רבים נוספים שבהם ניתן לפרש את המילה ביוטר ממשמעות אחרת:

- משליג לג: "מִיאָרֶת הַבַּיִת רְשָׁע, וְנוֹהָ צְדִיקִים יִבְרָךְ" - קללה על המשפחה או על הרכוש.
- משליב ז: "הַפּוֹךְ רְשָׁעִים וְאַינְם, וּבַיִת צְדִיקִים יִעַמֵּד" - משפחה או רכוש.
- משליח יד יא: "בַּיִת רְשָׁעִים יִשְׁמַד, וְאַהֲלָיִשְׁרָעִים יִפְרִיחָה" - משפחתם או רכושם.
- משליח כה: "בַּיִת גָּאִים יִסְחַה הָיָה, וַיַּצְאֵב גָּבוֹל אַלְמָנָה" - משפחתם או רכושם.
- משליח יז א: "שָׁׁבּוּ פָתָחָה וְשָׁלוֹה בָה, מִבַּיִת מְלָא זְבַחִי רְבִבָּה" - משפחה, או בית המקדש (סעיף 211).
- משליח יז ג: "מִשְׁיָבָרְעָה תְּחַת טָובָה, לֹא תִמְיַשְׁרָעָה מִבַּיִתְוּ" - ממפחתו או מרכשו.
- משליח כא ט, משליח כה כד: "שָׁׁבּוּ שְׁבַת עַל פְּנֵת אָג, מְאַשֵּׁת מְדוֹנִים וּבַיִת חָבָר" (סעיף 116).
- משליח כא יב: "מִשְׁכַּל צְדִיק לְבַיִת רְשָׁע, מְסֻלָּף רְשָׁעִים לְדָרָע" - תחום השפעתו, משפחתו או רכשו.
- משליח כד כז: "הַכָּנֵן בְּחוֹזֵן מְלָאכָתָךְ וְעַתְדָה בְּשָׁדָה לְךָ, אַחֲרֵי וּבְנִיתָה בְּיַדְךָ" - רק אחרי שיש לך פרנסה, תקנה בית או תקים משפחה.
- משליח כה יז: "הַקְרֵר גָּלְךָ מִבַּיִת רְעָד, פָּנִים יִשְׁבָּעַךְ וְשְׁנָאָךְ" (סעיף 134).
- משליח כז ז: "רְעָד וּרְעָה אָבֵיךְ אֶל תְּעֻזָּב, וּבַיִת אָחִיךְ אֶל תְּבוֹא בַּיּוֹם אִיְדֵךְ; טָוב שְׁכַן קָרוּב מֵאָחָרֶךָ" (סעיף 131).
- תהילים פז ד: "גַם צְפֹר מַצְאָה בֵיתָה, וְדָרֹר קָנוּ לָהּ..." - על-פי הפשט הכוונה לבית חומר (של ציפורים), אך אפשר לדרוש את הפסוק גם על הקמת משפחה.

- משלי כג ט : "בָּאוֹנוּ כִּסְיל אֶל תְּדָבֵר, כִּי יְבוֹז לְשַׁכֵּל מֶלֶיךְ" - הכסיל לא רק בו לאנשים, אלא גם לדברי חכמה (סעיף 181).
- משלי יח ג : "בָּבוֹא רְשֻׁעָה בְּאָגָם בָּנוּ, וְעַמְּקָלוּן חֲרֵפָה" - הרשע לא רק בו לרעהו, אלא גם מביא עמו אוירה כלנית של בוז וזלזול לחברה.

בגנות הזלזול בהוריהם

- משלי כג כב : "שְׁמַעْ לְאָבִיךְ זֶה יְלָדֶךָ, וְאֶל תָּבוֹז כִּי זָקְנָה אַמְּךָ"
- משלי ל יז : "עִין תַּלְעַג לְאָב וְתָבוֹז לְקַהַת אָמָּה - יִקְרֹה עֲרֵבִי נְחָל וַיַּאֲכֹלָה בָּנוּ נְשָׂר"
- משלי טו כ : "בָּן חַכְמָה אָב, וְכִסְיל אָדָם בָּזָה אַמְּוֹר"

בגנות הזלזול בה' ובמצוותינו

- משלי יד ב : "הַולֵּךְ בִּישְׁרוּ יְרָא הִ, וְנָלוּ דְרָכָיו בָּזָהוּ"
- משלי יט טז : "שְׁמַר מָצָה שְׁמַר נְפָשָׁו, בָּזָה דְרָכָיו יְומָת" (סעיף 348)
- משלי יג יג : "בָּן לְדָבָר יִתְהַלֵּל לוּ, וַיְרָא מָצָה הָוָא יִשְׁלָמָ"
- משלי א ז : "יִרְאָתָה הִ רְאִשְׁתָּת דִּעָתָה חַכְמָה וּמוֹסֵר, אַוְילִים בָּזָה" (סעיף 281)

בוז כעונש

- משליו ל : "לֹא יְבוֹז לְגַנְבָּה כִּי יַגְנֹב, לְמַלְאָנְפָשָׁו כִּי יַרְעֶב" - אבל לנואף כן יבוזו (כמו שכותב בהמשך)
- משלי יב ח : "לְפִי שְׁכָלוּ יְהַלֵּל אִישׁ, וְנוֹעוֹתָה לְבִיהָ לְבָזָה"

390. בית = משל למשפחה או לרכוש או לתחום השפעה

בית הוא מבנה המועד למגורים - של בני אדם או של בעלי חיים :

- משליל לכו : "שְׁפָנִים עַם לְאָעָצָם, וַיְשִׁימָו בְּסַלְעַבְיתָם"

אבל המילה "בית" מצינית, בהשאלה, גם דברים שנמצאים בתחום מקום המגורים :

1. **בית** = **משפחה, חלק משפט**. בני משפחה גרים, בדרך כלל, באותו בית, וכן המילה "בית" מצינית גם את המשפחה המצוומחות או המורחבות :

- בראשית כד כד : "וַתַּرְצֵן הַנֵּעֶר, וַתָּגֵד לְבִתְהָ אֶמֶת כְּדָבָרִים הָאֱלָה" - הנערה כמובן לא דיברה עם בניין מאבנים, היא דיברה עם בני משפחתה של אמה.
- בדבר א ב : "שָׁאוֹ אֶת רָאשֵׁךְ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְמַשְׁפְּתָם, לְבִתְהָ אֶבֶתָם, בְּמִסְפֵּר שְׁמוֹת, כָּל זֶכֶר לְגַלְגָּלָתָם" - "בית אב" הוא משפחה מורחבת, חלק משפט.
- שמואלבג א : "וַתַּהַי הַמְּלָחָמָה אֶרְכָּה בֵּין בִּית שָׁאוֹל וּבֵין בִּית דָוד, וְדוֹד הַלְּךָ וְחוֹזֶק וּבִתְהָ שָׁאוֹל הַלְּכִים וְדָלִים"
- משליל כז : "וְדַי חַלְבָּעִים לְלַחְמָן, לְלַחְמָ בִּיתְךָ, וְחַיִם לְגַעֲרוֹתִיךָ" - לא הבניין אוכל אלא בני המשפחה.
- **משליל לא** : "וַתַּתְנַן טָרֵף לְבִתְהָ... לֹא תִירָא לְבִתְהָ מְשָׁלָג, כִּי כָל בִּתְהָ לְבָשׂ שְׁנִים... צוֹפִיה הַלִּיכּוֹת בִּתְהָ..." - אשת חיל דואגת שהיא אוכל ובודדים - לא לבניין שבו היא גרה אלא לבני משפחתה.

2. **בית** = **רכוש והוּן**. הבית הוא, בדרך כלל, הנכס העיקרי של האדם, וגם המקום שבו אדם שומר את רוב רכושו :

- משליו לא : "וַיָּמַצֵּא - יִשְׁלָמֶ שְׁבָעִתִּים, אֲתִכְלָה הַוּן בִּתְהָ יְתָן"

ולבן המילה "בית" משמשת גם כדי לציין את הרכוש עצמו :

- משליל טו : "בִּתְהָ צְדִיק חַסְן רַב, וּבִתְבּוֹאת רְשֻׁעָה נְعַכְתָּת" - רכושו של הצדיק הוא יציב וחזק.

שכר: "הוציאתי להורג אדם שעשה המתת-חסד לשאול, קל וחומר שאוציה להורג אנשים שרצו בדם קר את בנו".

- שמואל ב טו יא: "הנה בני אשר יצא מעי מבקש את נפשי, **ואף כי עתה בן הימני!** הבתו לו ויקלל כי אמר לו ה'" : דוד מסביר לאבישי ולעבדיו מודיע שהוא לא מוציא להורג את שמי בן גרא.

- מלכים א ח כז, דברי הימים בויח: "הנה השמים ושמי השמים לא יכולות, **אף כי הבית הזה אשר בניתי**" : שלמה המלך מודה בקנטנותו של בית-המקדש שבנה לפני ה'.

- מלכים ב ח יג: "ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבוי דבר גדול הנביא דבר אליך הלווא תעשה, **ואף כי אמר אליך רחין וטהר!**" : עבדי נעמן מנסים לשכנע אותו שייקים את מצוות הנביא אליו: "אילו הנביא היה אומר לך לעשות דבר גדול וקשה, בזודאי הייתה עשוה; קל וחומר שכך לך לנסת לעשות דבר קטן وكل - לרוחץ בירדן".

- יחזקאל יד כא: "בן אדם! ארץ כי תחתא לי למעל מעל... והשלחתה בה רעב... והכרתני ממנה אדם ובהמה. והיו שלשת האנשים האלה בתוכה, נה דנאל ואיוב, המה בצדקהם יונצלו ונפשם נאם ד' ה'... כי כה אמר ד' ה': **אף כי ארבעת שפטיו הרעים**, חרב ורעב וחיה רעה ודבר, שלחתה אל ירושלם להכricht ממנה אדם ובהמה..." : יחזקאל מוכיח, שבחרובן יהודה לא יהיו שום "פרוטקציות": "גם כשאני מכח ארץ במקה אחחת בלבד, כגון רעב, אין פרוטקציות - הצדיקים מצלים את עצם בלבד ולא את קרוביהם משפחתם. קל וחומר כשאני מכח ארץ באربع מכות - חרב רעב חייה ודברו".

- יחזקאל טו ה: "הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאה, **אף כי אש אכלתחו וייהר ונעשה עוד למלאה**" : יחזקאל מסביר, שהשARINGת שנשאה ממלכת יהודה היא חסרת-תועלת: "כשהיו שלמים הם היו חסרי-תועלת, קל וחומר עכשו כשם הרוסים ושרופים".

- דברי הימים ב לב טו: "הלא הוא יחזקיאו הפיר את במתיו ואת מזבחתו ויאמר ליהודה ולירושלים לאמר 'לפנוי מזבח אחד תשתחוו ועליו תקטריו...' כי לא יוכל כל אלה כל גוי וממלכה להצליל עמו מידי ומיד אבותוי, **אף כי אלהיכם לא יצילו אתכם מידי**" : רבשקה מנסה לשכנע את תושבי ירושלים הנוצרים, שאין להם סיכוי: "אף אל לא הצליח להצליל את עמו מידי, קל וחומר שלאלהיכם לא יציל אתכם מידי, שהרי חזקיהו מלככם הסיר את במותינו".

389. בז לרעחו

כמה פסוקים בספר משלוי מגנים את מי שמזלזל במכרו. שניים מהם כוללים את הביטוי "בז לרעחו":

- משלוי יא יב: "בז לרעחו - חסר לב, ואיש תבונת יתריש"

- משלוי יד כא: "בז לרעחו, ומבחן עניים אשריו"

ההבדל ביניהם נובע מכך שככל פסוק מיועד ל"נמען" אחר:

- הפסוק הראשון מיועד ל"קרבו", לאיש שbezים לו; החכם אומר לו: אל תיקח לב, מי **שבז לרעחו** הוא חסר לב = אינו מסוגל לחשב (סעיף 362), ואין צורך להתייחס ברצינות לבזינותו שלו, ולכן **איש תבונת יתריש** ולא יgive (סעיף 238)

- הפסוק השני מיועד ל"יתוקף", לאיש שbzו למכוון העני (כמו שנזכר בפסוק הקודם) - "גם **לרעחו ירשנא רשות...**" : הוא מזהיר אותו, שמי **שבז לרעחו**, גם אם רעהו רשות עני, הוא חוטא נגד ה' שציווה לכבד כל אדם; ומצד שני, מי **מבחן עניים** - מתייחס אליהם בכבוד ומראה להם שהם מוצאים חן בעיניו - הוא המאושר **באמת** (סעיף 310)

פסוקים נוספים על בז וזלזול בספר משלוי

אנשים אחרים שמזלזלים בזולות

- משלוי טו כ: "בן חכם ישמה אב, וכסיל **אדם בזזה אמו**" - הכסיל בז גם להוריו.

2. ייתכן שהמשמעות המקורית היא איש קטן (סיומת זו מצינית הקטנה, כמו שבת - שבתו) : אישון העין נקרא כך, כי כאשר אדם מסתכל לתוכ עיני רעהו, הוא רואה שם דמות מוקטנת של עצמו, והוא נראה כמו איש קטן = אישון (וד"ק בספר השורשים, שורש איש ; מצות דוד משל ז ב) ; ואישון לילה נקרא כך, כי באמצע הלילה קשה מאד לראות אנשים ברחוב, אפשר לראות אותם רק בדוחק ומרקוב (הגרא"א משל ז ט).

3. ייתכן שהמשמעות המקורית היא **אםצע** : אישון העין נקרא כך כי הוא באמצע העין, ואישון לילה נקרא כך כי הוא באמצע הלילה (ראיתי בדעת מקרא' על משל ז ב).

4. ויתכן שהמשמעות המקורית היא **עין**, ואת הפסוקים המדברים על חושך יש לפרש אחרת :

- משל ז ט : "בנשך בערב יומם, **באישון לילה ואפללה**" = בעינויו של הנער יש לילה ואפללה, הוא לא רואה את המציאות ומפתחה לכלת אחורי האישה הנואפת, כי לא שמר על התורה כאישון עינויו.

- משליככ: "מקלל אביו ואמו, ידעך נרו, **באישון חשך**" - נר החיים שלו ידעך, ובאישון עינויו יהיה חושך (344).

388. אף כי = קל וחומר

קל וחומר

הביטוי אף כי מציין, בדרך כלל, את המבנה הלוגי "קל וחומר", "על אחת כמה וכמה". א נכוון, ולכנ גס ב - שהוא חמוץ יותר - חייב להיות נכון :

- דברים לא כז : "כִּי אָנֹכִי יַדְעֵת אֶת מְרִיךְ וְאֶת עַרְפָּךְ הַקְשָׁה ; הַנּוּ בְּעוֹדָנִי חַי עַמְּכֶם הַיּוֹם הַיְתָם עִם ה'" , **ואף כי** אחרי מותיי" : משה מספר לבני-ישראל על מצבם הרוחני העגום : "כשאני אתכם אתם חוטאים, קל וחומר שתחטאנו שכבר לא אהיה כאן".

- שמואל א ד : "רָאוּ נָא, כִּי אַרוּ עַנְיִנִי כִּי טָעֵמִתִּי מַעַט דְּבַשׂ הַזֶּה. אַף כִּי לוֹא אָכַל אֶלָּי הַיּוֹם הַעַם מִשְׁלָל אַיִּבוֹ אֲשֶׁר מִצָּא, כִּי עַתָּה לֹא רְבָתָה מִכָּה בְּפֶלְשָׁתִים" : יהונתן מסביר לעם שהצבא צועד על קיבתו : "רָאוּ כִּי התחזקתי כשאכלתי רק טיפת דבש, קל וחומר שהיינו מתחזקים אם היינו אוכלים כמו שצרכיך".

- משליליא לא : "הַנּוּ צָדִיק בָּאָרֶץ יִשְׁלָם, אַף כִּי רְשֻׁעָה וְחוּטָא" - גם צדיק מקבל גמול וועונש על מעשייו הרעים, קל וחומר שהרשע ייענש.

- משליליא טו יא : "שָׁאֹול וְאֶבֶדְוָן נֶגֶד הָא", **אַף כי** לְבָוֹת בְּנֵי אָדָם" - ה רואה את כל המונן האנשים המתוים ויורדים לשאול, קל וחומר שהוא את כל המחשבות המתחולפות בלב בני האדם.

- משליליא ז : "לֹא נָאֹה לְנַבְלָל שְׁפָתִים יִתְר, אַף כִּי לְנַדְבָּל שְׁפָתִ שְׁקָר" - גם לאדם גס ונבל לא נאה להגיד יותר ממה שהוא מתכוון לעשות, קל וחומר שאינו זה הנה לך, הקורא הנדייב, להגיד דבר שאיןκ מתיכוון לעשות כלל.

- משליליא ז : "כָּל אֲחִי רְשָׁ שְׁנָאָהוּ, אַף כִּי מַרְעָה רְחָקוּ מִמְּנוּ; מַרְדָּךְ אֲמָרִים לֹא הַמָּה" - אפילו קרובוי משפחתו של העני שנואים אותו, קל וחומר שמכיריו האחרים מתרחקים ממנו.

- משליליא טי : "לֹא נָאֹה לְכַסְיל תְּעֵנָוג, אַף כִּי לְעַבְדָּל מִשְׁלָל בְּשָׁרִים" - חי תגעוג עלולים לגרום לכיסיל להתנוון, ועוד יותר מזה,سلطונו ושררוה עלולים להשחית את העבד שאינו משכיל.

- משליליא כא ט : "זָבָח רְשֻׁעִים תְּוֻבָּה, אַף כִּי בָּזָמָה יְבִיאָנוּ" - קרבן שמביאים רשעים הוא מתועב גם כשהם מביאים אותו בכונה טוביה, קל וחומר כשהם מביאים אותו מותוך כוונה רעה (עמ"כ 244).

- שמואל כא ו : "וַיֹּאמֶר דוד אֶת הַכֹּהן וַיֹּאמֶר לוֹ יְכִי אִם אָשָׁה עַצְרָה לְנוּ כַּתְמֹל שְׁלִשָּׁם בְּצָאתִי וַיְהִי כָּלֵן הַגְּנָרִים קְדָשׁ וְהָוָא דָרְךָ חָל, אַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בְּכָלִי" : דוד מנסה לשכך את אחימלך הכהן שייתן לו לחם קודש : "אנחנו שומרים על טהרתו גם כשאנו הולכים בדרך חול, קל וחומר שנשמר על טהרתו לחם הקודש".

- שמואל כא ג : "הַנָּה אֶתְנָהוּ פָּה בִּיהוּדָה יְרָאִים, אַף כִּי נַלְקָעַלְתָּה אֶל מִעֲרָכֹת פְּלִשְׁתִּים" : אנשי דוד מנסים לשכךו אותו לוותר על תוכניתו להילחם בפלשתים בקעילה.

- שמואל ב ד-יא : "כִּי הַמְגִיד לִי לְאָמֵר 'הַנָּה מֵת שָׁאֹלִי', וְהָוָא הַיָּה כְּמַבְשֵׂר בְּעַנְיוֹן, וְאַחֲזָה בּוֹ וְאַהֲרָגָה בְּצַקְלָג אֲשֶׁר לְתַתִּי לוֹ בְשָׁרָה ; אַף כִּי אֲנָשִׁים רְשֻׁעִים הָרְגוּ אֶת אִישׁ צִדְקָה בְּבֵיתוּ על מַשְׁכָּבָו, וְעַתָּה הַלוּא אָבְקָשׁ אֶת דָמוֹ מִידָכָם וּבְעַרְתִּי אֲתֶכְם מִן הָאָרֶץ?!" : דוד מסביר לרצויחיו של איש-בושת מדוע הוא מוציא אותם להורג ולא נותן להם

386. אחראית = תקופה מאוחרת שבה המזיאות אחרית

המילה אחראית משמעה "תקופה מאוחרת", כלומר תקופה בעתיד, בין בחייו של אדם אחד ובין בחיי האנושות כולה (כמו בביטויי אחרית הימים). המילה אחראית מדגישה, שהתקופה המאוחרת תהיה שונה ו אחרת. לפעמים השינוי הוא לטובה:

- ירמיהו כת יא: "כִּי אָנֹכִי יִדְעַתִּי אֶת הַמְחַשֵּׁב אֲשֶׁר אָנֹכִי חָשַׁב עַלְיכֶם נָאָם ה'", מתחשבות שלום ולא לרעה, לתת לכם אחראית ותקווה"

- ירמיהו לא טז: "וַיְשִׁיבֵת תָּקוֹה לְאַחֲרִיתְךָ נָאָם ה'", ושבו בניים לגבולם"

ולפעמים השינוי הוא לרעה:

- במדבר כד כ: "וַיַּרְא אֶת עַמְלָק וַיִּשְׁאַל מִשְׁלֵי וַיֹּאמֶר רַאשֵּׁת גּוֹים עַמְלָק ואחריתו עדי אבד"

- ישעיהו מז ז: "וַיֹּאמֶר לְעוֹלָם אֲהֵה גְּבֻרָת עַד לֹא שָׁמַת אֱלֹהָה עַל לְבֵךְ לֹא זכרת אחראיתה"

בספר משלוי המשמעות היא בדרך כלל שלילית - סופו של אדם חוטא שמתפתחה להנאות רגניות:

- משלוי הד: "ונאחריתה מרעה כלענה, חדה כחרב פיות"

- משלוי היא: "וַגְּהַמָּת באחריתה, בכלות בשרכך ושארך" (סעיף 97)

- משלוי יד יב: "וַיָּשֶׂבֶת יִשְׁרָאֵל פָּנָיו אֶל־אֱלֹהִים, ואחריתה שמחה תוגה".

- משלוי יד כא: "גְּנַחַלָה מִבְחָלָת בְּרָאשָׁה, ואחריתה לֹא תִּבְרַךְ"

- משלוי יג לב: "ואחריתו כנחיש יישך, וכצפוני יפרש" (סעיף 13)

- משלוי יכה ח: "אֵל תָּצַא לְרַב מֵהֶר פָּנָיו מֵהֶה תַּעֲשֶׂה באחריתה בהכלים אֶת־רַעך"

- משלוי כת כא: "מִפְנָק מִנְעָר עַבְדוּ ואחריתו יהיה מנון"

אך לפעמים המשמעות היא חיובית - סופו של אדם הלומד חכמה וועסוק ביראת ה':

- משלוי יט כ: "שָׁמַע עַצְחָה וַיִּקְבַּל מוֹסֵר, לִמְעֵן תְּחִמָּה באחריתה"

- משלוי יג יח: "כִּי אִם יִשְׁאַל אֶת־מִצְאָת וַיֹּשֶׁב תְּקֹותךְ לֹא תִּכְרֹת" (סעיף 56)

- משלוי כד יד: "כֹּן דַּעַת חֲכָמָה לְנוֹפְשָׁךְ אֵם מִצְאָת וַיֹּשֶׁב תְּקֹותךְ לֹא תִּכְרֹת"

- משלוי כד כ: "אֵל תָּתַחַר בְּמַרְעִים, אֵל תָּקַנֵּא בְּרֶשֶׁעִים. כִּי לֹא תְהִי אחרית לְרַע, נֶר רְשָׁעִים יִדְעֵךְ"

החכמה מלמדת לחשב על האחראית, ואולי מכאן בא המילה אחריות - אדם אחראי הוא אדם שחוש על העתיד ופועל בתכנונו לטווח ארוך, ולא משיקולים של הנאות רגניות.

387. אישון = חור שחור באמצע העין או באמצע הלילה

המילה אישון מופיעה בתנ"ך בשני הקשרים:

א. בקשר לעין - "אישון העין" הוא משל לדבר שומרים עליו היטב:

- דברים לב: "...יסבבנהו, יבוננהו, יצורנהו כאישון עינו"

- תהילים יז ח: "שִׁמְרָנִי כאישון בְּתַעַן, בְּצֶל כְּנַפְיךָ תִּסְתִּירָנִי"

- משליז ב: "שִׁמְרָנִי מִצּוֹתִי וְחַיָּה, וַתּוֹרְתִּי כאישון עינו"

ב. בקשר לחושך :

- משליז ט: "בְּנַשְׁף בְּעֶרֶב יוֹם, בְּאַישָׁן לִילָה וְאַפְלָה"

- משליז ככ: "מִקְלֵל אָבִיו וְאָמוֹ, יִדְעֵךְ נֶר בְּאַישָׁן חַשְׁךְ" (קרי באַישָׁן)

מה הקשר בין המשמעות?

1. יתכן שהמשמעות המקורית היא חושך, ואישון העין נקרא כך משום שהוא שחור וחושך (רש"י על תהילים יז ח, משליז ב).

ביטויים

412. מוסר = מתייחת ביקורת על-ידי
    ייסורים וצרות
413. מעגל - ישר
414. מעגל = קו עגול וגם משל לסדר
    יום מחזורי
415. מענה רך = תשובה המביעה
    התכוופות והסכמה חלקית
416. נפש = ההיבט החומרិ והרגשי של
    החיים
417. נתן קול = נתן צעקה = קרא בקול
    רם חומרិ או נשפי
418. עולם = זמן או מקום גדול,
    שתחילה וסופה נעלמים מעיניינו
419. עטרה = כתר וגם משל לכבוד
    וسلطון
420. عمل = עבד על-
421. עץ חיים = דבר שנאחזים בו כדי
    להינצל ממויות וייאוש
422. עצב = צער מהול בכעס, מתן צורה
    לחומר, מאmix מייגע
423. פחם = חום גבוה
424. פلس = מאזניים וגם משל לאיזון
425. פרע = פרק עול ופרק מסגרת
426. צדק - משפט - מישרים
427. צפן = שמר או הסתר
428. קלון במקום כבוד
429. קרץ = חתק או חיבר או רמז
430. ראית, חזית = שים לב
431. רוח = מחשבה הממלאת את הלב
432. רוח נכאה = מחשבה שבורת
    ומיויאשת
433. רעה = שפה ובילה בחברותם של
    בעלי חיים או בני אדם
434. רפואי = רפה = הבריא או החליש
435. רצון = חפצ-לב או חיבה או
    התפישות
436. שבט = מטה = משל לסתמכות
    ומשמעת
437. שטיה = סטיה שהיא שוטה
438. תועבת ה' ורצון ה'
439. תורה ומצוות
440. תכשיטים כמשל לחכמת ולספר
    משמעות והריגשות
386. אחריות = תקופה מאוחרת שבה
    המציאות אחרת
387. אישון = חור שחור באמצעות העין
    או באמצעות הלילה
388. אף כי = קל וחומר
389. בז לרעהו
390. בית = משל למשפחה או לרכוש
    או לתהום השפהה
391. בית בלי משפחה
392. בצע = חלק אישי בשלל או תועלת
    איישית בנסיבות
393. גורל = אמצעי להכרעה
    במחלוקות ולבירור רצון ה'
394. גם שנייהם = שנייהם יחד, למטרות
    שמות שונים
395. גרגרת = גרון = משל לדבר
396. דבש = מתייקות שיש לצרוך
    במтиינות
397. דרך = סדרת צעדים המובילים
    למטרה או מנהג קבוע
398. הביע = דיבר בשטף כמו מעין
    נובע
399. הוכחה = תוכחה = מתייחת
    בביקורת על-ידי בירור המציאות
400. הפיק רצון מה'
401. חלק = נעים למגע ושםעה אך
    גורם להחלה ומעידה
402. חסד - אמת - חסד ואמת
403. חקר = גבול וקצה ובדיקה מקצת
    לקצתה
404. חרש = חפר והעלת חומרים
    נסתרים מהאדמה או מהלב
405. טוב א-מ-ב = הגדרת סדר
    עדיפויות
406. יין
407. יעץ = נתן רעיון לפעולה, לזולת או
    לעצמיו
408. יקר = נכבד וחשוב
409. כזב = הפרת הבטחה, שבירת
    תקווה, חוסר התמדה
410. כן = בסיס וגם משל ליציבות
411. לב = אמצע הגוף והנפש, מקום
    המחשבות והרגשות

תמים במעשים זה אחד שמליה... ל לעשות הכל טוב, זו נשמה מיוחדת, הכל טבעי אצלו, עשוה הכל בסדר כמו שוצרך,

אחד שלומד את כל הלחנות פסח ועשוה הכל כמו שצריך בתרミニות מעשית.

יש אחד שמאוד רוצה בתרミニות הרצון אבל במעשה זה לא הולך, אין הרגשת שלימות במעשה....

בין שני סוגי התרミニות יש עוד סוג באמצע...:

התרミニות בלב - בשפה היומיומית זה רצינות, זה האיך, איך הוא עובד את השם, כמה הוא רציני בזה, כשהוא עשוה מצויה הוא לא חושב על מהهو אחר הוא שם כל הזמן, וזה משקף את הלב שלו... הרצינות תוק כדי המעשה משקפת את... התרミニות, השלמות שבלב.

אם נתה את הפגמים בתרミニות לפי הערכים שלנו... : חזוי בראון, חזוי בלב, חזוי במעשה" (מידת התרミニות / נקודת אור).

ישראל : כאשרם הולך בדרך **מישורית**, ללא מכשולים ופיתויים, יש יותר סיכוי שיעשר **תמים** ולא ייפול וייפגס (על פגילה).

תמים - עיקש

עקבנות היא אחד הפוגמים העיקריים בלב האדם, ולכן בפסוקים רבים עיקש מוגדר לתמים ; ראו : עיקש = עיקום וקשה (עמ' 373).

פסוקים שבהם אפשר לפרש את המילה בכמה דרכים שונות

- שמו אל איד מא : "ויאמר שאל אל ה' יאליהו ישראל הבה **תמים**" וילכד יונתן ושאל והעם יצאו - משפטו דו משמעי - "תנו תשובה באמצעות האורים והתוימים", או "הצבע על האיש החף מכל פשע".
- חזקאל כה טו : "**תמים** אתה בדרכך, מיום הבראך עד נמצאת עלתה בך" - הייתה חף מפשע עד שהתחלה לעשות עול, או - הייתה שלם בגוף עד שהתחלה לעשות עול ואז נעשת.
- Shir השירים ה ב : "'פתח לי אחתי רעיתי יונתי **תמתי**'...", Shir השירים ו ט : "'אחת היא יונתי **תמתי**, אחת היא לאמה, ברה היא ל يولדה..." - החתן מהל את הכליה בכך שהיא יפה וטהורה כמו יונה שאין פגם בגופה, ובנמשל - שאין כל פגם באישותה.

בשני פסוקים נאמר שצורך להיות תמים לפני ה', ואפשר לפרש זאת כמצויה או כהבטחה :

- בראשית ז א : "וירא ה' אל אברם ויאמר אליו : אני אל שדי, התהלך לפני והיה **תמים**" - היה שלם בקיום מצוותיי, או : אם תקיים את מצוותני תהיה שלם בגוף וברוך ולא יחסר לך כלום.
- דברים יח יג : "**תמים** תהיה עם ה' אליהיך. כי הגויים... אל מעוננים ואל קוסמים ישבעו", ואתה לא כן נתן לך ה' אליהיך. נביא... יקיים לך ה', אליו **תשמעון**" - היה שלם באמונה שرك ה' קובע את העתיד, או : אם תהיה עם ה' ולא תפנה לקוסמים תהיה שלם בחכמתך ולא יחסר לך שום דבר שהקוסמים יכולים, כמובן, לתת לך.

תמיינות בדברי חז"ל

משמעותה של התמיינות השתנתה כבר בדברי חז"ל. הבן ה **תם**, בהגדה של פסח, הוא **"תנווק טפש, שאין יודע להעמק שאלתו, וסותם וישואל מה זאת"** (רש"י על שמota יג יד).

אפשר להסביר את הקשר בין שתי המשמעות : **"פתץ הוּא כמָו תִּם שָׁאַנְיַ יְדֻעַ לְדָמֹת,** ופיו ולבו שווין ואין בו עצות וישובים... רק **תִּם הַוָּא הַטּוֹב שְׁבְּפִתְיוֹת**, שצורך ממנו לעבודת ה' לפרקין. ועיין בשמות הרבה (ג, א) נדרש **"פְּתִימֵי יְאַמְּנֵן** לכל דבר" על משה רבינו ע"ה, רק הוא טוב. והוא הכהן לדברי תורה, וכמו שאמרו שם שקדין לנער פטיא, שבנערות והתחלת טוב התמיינות, כמו שאמרו : **נָשָׂה וְהַדְרָ נְשָׁמָע,**nan dsngin בתמיינות - עיין שם בפרק רבי עקיבא (שבת פח). ואחד כך, כשנכנס דברי תורה באדם ונכנסה עמו ערומה, שהוא היפך התמיינות. וכן יעקב אבינו ע"ה **אִישׁ תִּם**, מקודם שהוא עדין במדרגת יעקב... דאין.... תלמיד חכם. ואחר כך כשלמדו בבית המדרש של שם ו עבר... והגע למדרגת תלמיד שהוא ייחודי של לבן ברמותוי. ולבן הוא מקור הרמות, רק שאצלו הוא הפסולת, והטוב שבו, שהוא הדברי תורה, קלטו רחל ולאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל... והוא הנקרא ערמה ולא רמות, כמו שאמר ר' יוחנן בן זכאי (בבא בתרא פט ע"ב) **"צִדְיקִים יְלֹכוּ וְגֹוי,** רצה לומר **"יבָם"** בהדברי תורה, אצל זה הוא רמות ונכשל בו, ואצל זה ערמה וחכמה. **[וְנִנְאַתָּ בְּסֹתֶה]** (שם) : **אִיזֶה רֹשֵׁעַ עָרוֹם וְהַמִּשְׁאָעָצָה וְכֹוי,** שרשע ע"י הערמה. ואיתא בברכות (ז). ערום ביראה, שהוא ע"י התורה, והיינו כמו שאמרו (אבות ג, ז) אם אין חכמה אין יראה, שיראה של פתיות אינה כלום, רק היוצאה מחוק ערמה וחכמה, ועם כל זה מתירא, הוא יראת האמלת]. (רבי צדוק הכהן מלובין, ذור בצד עלי משליכי א').

בחסידות ברסלב, **תם** הוא איש פשוט וsmith בחלקו, ההיפך מ"חכם" (ראו "מעשה מחכם ותם").

"יש תמיינות ברצון, תמיינות בלב, תמיינות במעשה":

תמיינות ברצון - הכוונה שיש לאדם רצון שלם, ככלומר אין לו פיזור בנפש... אין לאדם הרבה רצונות שונים ומוגדים, יש לו רצון אחד והוא האמת. וזה עדין לא אומר שהוא עושה הכל...

- איוב א א : "אִישׁ הָיָה בָּאָרֶץ עֹזֵן אַיּוֹב שְׁמוֹ, וְהִיאָה האִישׁ הָהוּא תִּפְרֹשֶׂר וַיַּרְא אֱלֹהִים וְסַרְמָעָעָע" - איוב לא העלה בדעתו שהשchan מנסה אותו (חגי הופר).

מכאן, נראה, bahwa המשמעות הנווכחית של התואר תמים - אדם נאיבי, שלא שם לב שמרמים אותו. אולם, גם אדם שכבר יודע שיש רماءים בעולם יכול להישאר **תמים**, כל עוד הוא לא מעלה על דעתו לרמות בעצמו. התמים האידיאלי הוא אדם שראה את המצוות **בתמיינותה**, בשלהמתה - מודע לעובדה שיש רע אך גם מודע לתוצאות השיליות שלו לטוח ארוך ובוחר להישאר נקי מרע.

אורים ותמים

בחושן המשפט שהיה על לבו של הכהן הגדול היו כלים שנקרוו **אורים ותומים**, שבאמצעותם היה אמר את דבריו. יתכן שהם נקרוו **תומים** כדי להציג שיש לקבל את הכרעות בתמיינות - כתשובה סופית (תם = סוף), לא לשאל שוב ושוב עד שמקבלים תשובה שמוצאת חן בעינינו (ע"פ גליה):

- שמות כח ל: "וַיָּנַת אֶל חֶשֶׁן הַמִּשְׁפֵּט אֶת הַאוֹרִים וְאֶת הַתָּמִימִים...", וכן ויקרה ח.
- עזרא ב סג: "וַיֹּאמֶר הַתְּרַשֶּׁתָּא לְהָם אֲשֶׁר לֹא יָאכְלُו מִקְדָּשׁ הַקְדִּשִּׁים עַד עַמְּדֵךְ לְאוֹרִים וְלַתָּמִימִים"

תמים - נקי

גם לתואר **נקוי** ישנה משמעות דומה - חף מפשע (ראו נקי); אבל **"תמים"** הוא יותר מ"נקוי":

- **נקוי** הוא מצב זמני - אדם יכול להיות נקי, להתכלך ושוב להתנקות כמה פעמים ביום. ובנמשל, אדם נקי הוא אדם שכרגע אין בידו עונות, אך עלול כל רגע לחטאו.
תמים הוא מצב קבוע יותר - אדם יכול להיות **תמים** בליל מום במשך זמן רב, אך כשהתמיינות שלו נפגעת ונוצר בו מום, ייקח לו זמן רב להתרפא. ובנמשל, אדם **תמים** הוא אדם שבאופיו אינו נמשך לעונות ואינו חשוב עליהם כלל.

דוגמה להבדל ביניהם ניתן לראות בשני פרקי תהילים העוסקים ב"אישור כניסה" להר הבית:

- פרק כד מדבר על "אישור כניסה זמני": "מי יעללה בהר ה', מי יקום במקום קדשו?" והתשובה: "נקוי כפאים ובר לבב...".

- פרקטו מדבר על "אישור כניסה קבוע": "ה', מי יגור באهلך, מי ישכון בהר קדשך?" והתשובה: "הולך תמים ופועל צדק, ודובר אמת בלבבו...".

"**תמים**" הוא גם יותר מ"צדיק" - **צדיק** יכול להיות גם אדם העושה צדק פעם אחת, בעוד ש**תמים** הוא אדם שמתנהג בשלמות בדרך הצדיק, " הצדיק המתמיד"; ראו צדיק - תמים.

תמים - ישר

תמים הוא שלם ללא פגמים, וירוש הוא מישורי, ללא מכשולים (סעיף 364). התארים **תמים** וירוש נזכרו יחד בכמה פסוקים:

- איוב א א : "אִישׁ הָיָה בָּאָרֶץ עֹזֵן אַיּוֹב שְׁמוֹ וְהִיאָה האִישׁ הָהוּא תִּפְרֹשֶׂר וַיַּרְא אֱלֹהִים וְסַרְמָעָעָע"

- משליב ב ז : "יִצְפֹּן לִישְׁרֵבּוּ תֹוֹשִׁיה, מָגֵן לְהַלְכֵי תִּפְ"

- משליב ב כא : "כִּי יִשְׁרֵבּוּ יִשְׁכְּנוּ אָרֶץ, וְתָמִימִים יִתְרַדוּ בָה'" (סעיף 263)

- משליב יג : "תָמִתְ יִשְׁרֵם תְּנַחַם, וְסָלֵף בּוֹגְדִים וְשָׁדָם"

- משליב כת י : "אַנְשֵׁי דָמִים יִשְׁנָאָו תִּפְ, וַיִּשְׁרֵם יִבְקְשׁוּ נְפָשָׁוּ"

- תהילים כה כא : "תִּפְ וַיִּשְׁרֵר יִצְרוֹנִי, כִּי קוֹיְתִיךְ"

- תהילים לו לו : "שָׁמַר תִּפְ וַיַּרְא יִשְׁרֵ, כִּי אַחֲרִית לְאִישׁ שִׁלּוּם"

יש אומרים ש**תמים** הוא השלם במידותיו מטבעו, וירוש הוא השלם במידותיו כתוצאה מלימוד וחכמה (ע"פ הרב יהונתן גירוני על משליב יא ג ועל משליב יט ב, ראו גם מידת התמיינות). ויש אומרים שהתמיינות היא תוצאה של הליכה בדרך

אישיות שלמה

גם אדם תמים הוא אדם מושלם, אלא שיש הבדל בין אדם לבין הומה: בעוד שהבומה נחשבת ל"מושלמת" כאשר אין מום בגופה, האדם נחשב ל"מושלם" כאשר אין גם באופיו, במידותיו המוסריות ובהתנהגותו:

- שמוآل בכב כב תהלים ייח כד: **"וְאַהֲרֹן תָּמִימֵם לוּ, וְאַשְׁתָּמֵרָה מָעוֹנוֹר"** - שלם ללא עונות.
- תהלים כו א-יא: **"לְדוֹד : שְׁפְטָנִי, ה', כִּי אַנְּיָה תָּמִימֵי הַלְכָתִי, וּבָה' בְּתַחְתִּי לֹא אָמַעַד ... וְאַנְּיָה בְּתָמֵי אֶלְךָ, פָּדָנִי וְחַנְנִי"** - דוד מצהיר על שלמות דרכו בעבר ובעתיד, כדי לזכות במשפט לפני ה'.
- תהלים קיט א: **"אֲשֶׁר תָּמִימֵי דָּרְךָ, הַהֲלָכִים בְּתוֹרַת הִי"** - הוהלכים רק לפי תורה ה', באופן שלם, ללא כל פגמים. או: השוואפים לשלוות, הנמצאים בדרך לשלוות.
- משליכי כה ו: **"טוֹב רְשָׁהוֹלֵךְ בְּתָמֵנוּ מַעֲקֵשׁ דְּرָכֵינוּ וּוְהָא עַשְׁיר"** (סעיף 138), משליכי יט א: **"טוֹב רְשָׁהוֹלֵךְ בְּתָמֵנוּ מַעֲקֵשׁ שְׁפָטֵינוּ וּוְהָא כְּסִיל"** - עדיף להתיידד עם אדם שהוא עני ותם מאשר עם עשיר ועיקש, כמובן, אדם שלם בהתנהגות וחסר ברכוש עדיף על אדם שלם ברוכוש וחסר בהתנהגות.
- משליכי כז: **"מַתָּהָלֵךְ בְּתָמֵן צְדִיק - אֲשֶׁרְיָה בְּנֵי אָחָרוֹן"** - אם האב לא רק צדיק, אלא גם מטהלך בתומו, כמובן - מושלם ואין כל פגם בצדוקתו, אז בנוי לימדו ממנה וילכו בדריכיו, ואז **אֲשֶׁרְיָה בְּנֵי אָחָרוֹן** (סעיף 63).
- משליכי כח: **"מַשְׁגָּה יִשְׂרָאֵם בְּדָרְךָ רָע - בְּשַׁחַותָו הָא יִפְולֵל, וְתָמִימֵי יִנְהַלֵּוּ טָוב"**: תמים = הנשאים ללא פגם, ואינם מושפעים מהאיש המשגה את הישרים. מי שמצליח להישאר שלם בהתנהגותו למראות שמנסים להכשיל אותו, יזכה לקבל טוב כנהלה (סעיף 342).
- משליכי כט י: **"אֲנָשִׁי דָמִים יִשְׁנָאוּ תָמֵם, וַיִּשְׂרָאֵם יִבְקְשׁוּ נְפָשָׁוּ"** - אנשי דמים מצחיקים להשניה אפילו את האדם התמים, שאין רבב בהתנהגותו.

לב שלם

בחלק מהפסוקים, המושג **תָּם** או **תָּמֵם** לב מציין שהמחשבה היא שלמה, כמובן שאינו בה כל פגם - אין כל כוונה רעה:

- בראשית כה: **"הָלָא הוּא אָמַר לִי אַחֲתִי הוּא וְהִיא גַם הוּא אָמְרָה אַחֲי הוּא! בְּתָמֵם לְבָבֵי וּבְנַקְוִין כַּפֵּי עֲשִׂיתִי זֹאת!"** - אבימלך טוען שלא היה כל פגם במחשובתו וכוכנותיו, גם אם מעשיו היו פגומים - הוא לוקח את שרה כי לא ידע שהיא נשואה (ראו פסוקים נוספים עם הביטוי **תָּמֵם לְבָב**).
- שמוآل בטו יא: **"וְאַתָּא אֲבָשְׁלָוֹם הַלְכֹו מַאֲתִים אִישׁ מִירּוֹשָׁלָם קָרְאִים וְהַלְכִים לְתָמֵם, וְלֹא יַדְעַו כָּל דָּבָר"** - האנשים לא ידועו שאבשלום מתכוון למרוד ולכך לא הייתה להם כל כוונה רעה.
- מלכיכי א כב לד: **"וְאִישׁ מַשְׁךְ בְּקַשְׁתָּה לְתָמֵם, וַיְכַה אֶת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל..."** - החיליל הארמי רק שיחק בנשך - הוא לא התכוון לפגוע במישחו, כי הוא לא ידע שהוא על מלך ישראל, ומלך ארם אמר לחיליליו בפירוש שייררו רק על מלך ישראל.
- בראשית כה כז: **"וַיָּגַדְלוּ הַנְּעָרִים; וַיָּהִי עָשׂוּ אִישׁ יָדַע צִדְקַת אִישׁ שְׂדָה, וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּמֵם יִשְׁבַּת אֲهָלִים"** - בוגר יותר, שליבו היה מלא בתחבולות של ציד, יעקב עסוק בرعית צאן ולכך לבו היה תם ולא כוונה רעה.
- אדם שליבו **תָּמִים** ושלם, כלל לא מעלה בדעתו לרמות, ולכך גם לא מעלה בדעתו שאפשר לרמות אותו. ייתכן שימושות זו קיימת גם בפסוקים:
- בראשית כה כז: **"וַיָּגַדְלוּ הַנְּעָרִים; וַיָּהִי עָשׂוּ אִישׁ יָדַע צִדְקַת אִישׁ שְׂדָה, וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּמֵם יִשְׁבַּת אֲהָלִים"** - יעקב לא שם לב שעשו מרמה אותו ומפר את הסכם הבכורה, ולא העלה על דעתו לרמות בחזרה כדי להשיג את זכותו לבכורה, עד שרבקה אמו למדה אותן.
- תהלים סד ה: **"לִלְיוֹרֹת בְּמִسְתְּרִים תָמֵם, פְּתָאָם יִרְחֹה וְלֹא יִירָאֹו"** - הרשעים מנסים לפגוע באנשים תמים, שאינם מעלים בדעתם את האפשרות שייררו בהם.
- משליכי י כת: **"מְאוֹזָו לְתָמֵם דָּרְךָ ה', וּמִקְתָּה לְפָעַלְיָ אָזְן"**, משליכי בז: **"וַיַּצְפֵּן לִישְׁרִים תּוֹשִׁיה, מְגַן לְהַלְכִי תָמֵם"**, משליכי יג ו: **"צְדָקָה תַּצְרֵר תָמֵם דָּרְךָ וּרְשֵׁעה תַּסְלֵף חַטָּאת"** - דרכו של ה', ודרךם של הצדיקים, היא להגן על השלמים בלביהם ובהתנהגותם, שמרוב שלמות אינם יודעים להגיד על עצם (ראו מתיי צרייך להתערב במריבה - סעיף 220); וכן :
- משליכי יט: **"הַוְלֵךְ בְּתָמֵם יָלֵךְ בְּתָה, וּמַעֲקֵשׁ דְּרָכֵיו יוֹדֵעַ"** (סעיף 264).

- איוב כו ג: "מה יעצת לא חכמה, ותושיה לרבות הودעת" - האם נראה לך שאתה מגלה לי סודות, שלא ידעת!
קודם!!
- משליב ז: "וצפן לישרים **תושיה**, מגן להלכי תפ" - ה' מגלה לישרים את סודות התורה המוצפנים (מצוחת דוד).
- 3. "דברים של תורה שהעלם מושחת עליהם": דברים רוחניים וקשים לתפיסה, שאדם תורה ומשתומם עליהם, ובכל-זאת הם הם היסוד (**שנות, אושיות**) לקיום העולם; מעין התיאוריות הבלתי-נטפסות על החלקיים האלמנטריים של החומר ותורת הקונטינטים. והרעיון דומה לפירוש 2 - תורה הסוד.
- 4. ומלבאים פירש: "המעשים הנעים לפיקח חכמה, ושורשו יש, כי חכמה היא היה האמתי" (מלביים על משליב ב.).

385. **תמים = שלם ללא פגס מוסרי במעשהיו ובאישיותו**

בלשון ימינו, **תמים** הוא נאיבי, ילדותי, פשוט, שאינו מבין את עובדות החיים.
בלשון המקרא, **תמים** הוא שלם, ללא חיסרונו ולא עודף.

גוף שלם

- ויקרא כג כא: "ויאיש כי יקריב זבח שלמים לה", לפלא נדר או לנדה, בברך או בצדן - **תמים** יהיה לדצון, כל מום לא יהיה בו" - בהמה תמים היא בהמה שאין בה מום (החויה להביא קרבן תמים - ללא מום - נזכרת גם **בפסוקים נוספים**).
- בדבר יט ב: "דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה **תמים**, אשר אין בה מום, אשר לא עליה עלייה על'" - ע"פ חז"ל הכוונה שהיא שלמה באדימותה, ככלומר שאין בה אפיקו שעורה אחת בצעב אחר.
- יחזקאל טו ח: "הנה בהיותו **תמים** לא יעשה למלאה, אף כי אש אכלתתו ויחר ונעשה עוד למלאה" - כשהיה העץ שלם, בלי פגס, לא היה אפשר לעשות בו מלאה; קל וחומר לאחר שנשרף.
- משליב א יב: "נבלעם **כשאול חיים**, ו**תמים** כ יורדי בור" - הרשעים רוצים לבלווע את קרבנותיהם בשלמותם
(סעיף 89)

זמן שלם

- ויקרא כג טו: "וספרתם לכם מחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות **תמים** תהיה" - שבתות שלמות, ללא חיסרונו (מכאן באה ההלכה,שמי ש"פיספס" יום אחד של ספירת העומר, כבר לא יכול להמשיך לברך על קיום המצויה, כי הספירה שלו כבר אינה שלמה - יש בה חיסרונו).
- יהושע י יג: "וידעם המשמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר היישר ויעמד המשמש בחצי השמיים ולא אז לבוא **יום תמים**" = יום שלם.
- ויקרא כה לה: "ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה **תמים**, וכם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לצמיחה لكنה אהטו לדרתו לא יצא ביבל" = שנה שלמה.

מעשה שלם

- יהושע כד: "וועתה יראו את ה', ועבדו אותו **בתמים** ובאמת, והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים, ועבדו את ה'" - עבדו את ה' בשלמות, אל תפגמו בעבודת ה' ע"י אלילים.
- שופטים ט טז: "וועתה אם **באמת** ו**בתמים** עשיתם ותמלחכו את אבימלך, ואם טובת עשיתם עם ירבעל ועם ביתו, ואם כगמול ידיו עשיתם לו... ואם **באמת** ו**בתמים** עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הזה, שמחו באבימלך וישראל גם הוא בכם" = אם אתם שלמים עם החלטתכם, ואין לכם כל ספקות - שמחו באבימלך.

384. תושיה = תוכנית שמטרתה לעוזר ולהוועיל

תושיה היא תוכנית שמטרתה לעוזר ולהוועיל לאחרים. המילה תושיה מופיעה בתנ"ך בשני הקשרים:
א. כמילה נרדפת למושגים של עצה, חכמה ומחשבה:

- ישיעו כח כת: "אם זאת מעם ה' צבאות יצאה, הפליא עצה הגדייל **תושיה**"
- איוב ה יב: "מperf מהשבות ערומים, ולא תעשינה ידיהם **תושיה**"
- איוב יאו: "ויאגד לך תלומות חכמה, כי כפלים לתושיה; ודע כי ישה לך אלה מעונן"
- איוב כוג: "מה יעצת לא חכמה, ו**תושיה** לרוב הودעת"
- משליג כא: "בוני! אל יללו מעניין, נצר **תשיה** ומזמה" (ראו מטרת החכמה בעולם המעשה)
- משליח יד: "לי עצה ו**תושיה**; אני בינה לי גבורה"

ב. כמילה נרדפת למושגים של עזרה והגנה:

- איובו יג: "האם אין **עזרתי** ב', ו**תשיה** נדחה ממני"
- איוב יב טז: "עמו עז ו**תושיה**, לו שגג ומשגה"
- משליב בז: "וצפן לישרים **תשיה**, מגן להלכי תם"

مكان שهماש מעות הכללית של **תשיה** היא "תוכניות ומחשובות שמטרתן לעוזר ולהוועיל". המילה המנוגדת היא מזימה, שמשמעותה תוכניות ומחשובות שמטרתן לפגוע ולהזיק (סעיף 367).

כך יש לפרש גם את הפסוק:

- משליח יח א: "لتאותה יבקש נפרד; **בכל** **תשיה** יתגלו" - אדם הנפרד מבני אדם אחרים, ואינו מוכן לשתף פעולה, יוכל ויתגלה בקהלנו בכל פעם שתהיה לו תוכנית שמטרתה להוועיל.

מקורות ופירושים נוספים

הגר"א פירש באופן דומה: "תשיה היא עצת התורה" - העצה המעשית שאדם מפיק מתוך לימוד התורה.

רבי חנין (תלמוד בבלי, סנהדרין כו:) הצעיר כמה פירושים שונים למילה **תשיה**:

1. "שהיא מתחשת כוחו של אדם" = לימוד שאדם משקיע בו את כל כוחותיו, עד שהוא **תשוש** ואין לו כוח לעסוק בשום דבר אחר. ניתן לפרש חלק מהפסוקים לפי פירוש זה:

- משליב בז: "וצפן לישרים **תשיה**, מגן להלכי תם" - ה' נותן לישרים חשк ללימוד עד שכוחם תש, וכך הוא מגן עליהם מפני עבירות (ע"פ הגר"א, וע"פ הרוב גהברד בספר "шибורים באגדות חז"ל").

- איוב ו יג: "האם אין **עזרתי** ב', ו**תשיה** נדחה ממני" - האם ייתכן שכחתי את דברי החכמה, שלמדתי בכל כוח!!?

- איוב יב טז: "עמו עז ו**תושיה**, לו שגג ומשגה" - ה' יכול לחזק ולהחליש; או: ה' מחזק את האנשים שנחלשו בכלל לימודם; או: ה' מחזק את האנשים שצרכיהם כוח, ומחליש את האנשים שיש להם עוזר כדי שלא יחטאו.

- במקרים אחר בתלמוד (תלמוד בבלי, בבא מציעא פד). מסופר על אדם בשם ריש לקיש, שהיה שודד דרכיהם, וקפק מעל נהר הירדן כדי ל תפוס את רבי יוחנן; אך רבי יוחנן שכנע אותו ללימוד תורה, וכשרצתה לחזור, לא היה לו כוח לקפוץ בחזרה; כי עצם ההחלטה ללימוד תורה גרמה לכך שעולם החומר נראה בעיניו הרבה פחות חשוב, והוציאה לו את הכוח לעסוק בדברים חומריים (ע"פ הרב גוטסקינס, "קול הלשון").

2. "שנתנה בהשאי מפני השטן" = סודות התורה. גם פירוש זה מותאים חלק מהפסוקים:

- איוב ה יב: "מperf מהשבות ערומים, ולא תעשינה ידיהם **תשיה**" - לא יצליחו להוציא לפועל את תוכניותיהם הסודיות.

- איוב יא ו: "ויאגד לך תלומות חכמה, כי כפלים לתושיה; ודע כי ישה לך אלה מעונן" - תושיה מקבילה ל"תעלומות חכמה", החכמה הנעלמת והסודית.

הבינה עוזרת לאדם להינצל מוגברים ומאים (בעוד שאהבת החכמה עוזרת לאדם להינצל מנשים מפותחות) ; ראו : רעיון של הבן (סעיף 128) | המילה "מבין" חדרה גם לשפה האנגלית - Maven.

383. **תהיפות = חוסר-יציבות אידיאולוגי**

פוליטיקאים רבים נאשימים בכך שהם "مزוגים" - משנים את דעתם בנסיבות מצד לצד, רק כדי לזכות בתמייה זמנית בדעת הקהל המתחלפת. בלשון המקרא, "זיז-זג" מסוג זה נקרא **תהיפות**:

- דברים לב כ : "ויאמר אסתירה פני מהם, אראה מה אחריהם ; כי דור תהיפות המה, בנים לא אמן בם" - בני ישראל "مزוגים", משנים את דעתם והתנהגותם בין עובדות ה' לבין עובדות אלילים לפי הנוחות, כפי שהאשים אותם אליו הنبي : מלכים א Ich כא : "ויגש אליו כל העם ויאמר : עד متى אתם פסחים על שתי הסעיפים ? אם ה' האללים לכוי אחוריו, ואם הבעל לכוי אחוריו ! ולא ענו העם אותו דבר".

- משלו ב יב-יד : "להצילך מדרך רע, מאיש מדבר תהיפות... השמשים לעשות רע יגilio בתהיפות רע" - אחד השימושים העיקריים בכוח התבונה הוא להינצל מאנשים או מפוליטיקאים ש"مزוגים" ; האיש הנבון יכול לבחין בשתיו ובחוסר-האמינות של אנשים כאלה, ואין לו נפל בראשם ;

- משלו ח ג : "יראת ה' שנתה רע, גאה וגאון ודרך רע ופי תהיפות שנתתי"

הפסוקים, כמובן, לא מדברים דווקא על פוליטיקאים, אלא על כל אדם שהופך את דעתו מצד לצד בהתאם לאיינטנס רגעי.

תהיפות נזכרות לעיתים יחד עם תוכנה נוספת (שגם היא מיוחסת, משום מה, לפוליטיקאים) - חרחרור ריב :

- משלו יד : "תהיפות בלבו, חרש רע ; בכל עת מדניהם ישלה"

- משלו טז כח : "איש תהיפות ישלה מדנו, ונרגן מפץ אלוף" (סעיף 208)

איש **תהיפות** הולך לקבוצה א ואומר לה "אני איתכם, בואו נילחם בקבוצה ב'" ואז הולך לקבוצה ב ואומר לה "אני איתכם, בואו נילחם בקבוצה א'", ובזמן שהם נלחמים ביניהם, הוא בורח ממש ומצטרף לקבוצה ג... .

פסוקים נוספים

- משלו י לא : "פי צדיק ינוב חכמה, ולשונו תהיפות תכרת" דברי צדיק מושלים לעצם המניב פירות של חכמה, ודברי **תהיפות** מושלים לעצם סרך שאינו מניב פירות ולכן יש לברות אותו, הם אינם מניבים חכמה ואין מקדים דיון ענייני.

- משלו ח לב : "שפטاي צדיק ידעו רצון, ופי רשותם תהיפות" פיהם של העדים או הנאשמי הרשעים אינם מצליח לשומר על גירסה אחת, הם מתחפיכים מגירסה לגורסה וכך נتفسים.

- משלו טז ל : "עצה עינו לחשב תהיפות, קרי שפטיו כלה רעה" - העוצם את עינו יכול לחשב ולדמיין דבר והיפוכו, והדבר עלול לגרום לכך שכאשר יפתח את עינו ויחבר את שפטיו כדי לדבר - הוא יעשה רע.

- משלו כג לג : "עיניך יראו זרות, ולבך ידבר תהיפות" - אם תשתכר, תראה מראות מוזרים, ותחשוב מחשבות מתחיפות ומובלבות.

פירושים נוספים

מקובל לפרש **תהיפות** = היפך האמת, או היפך התורה ;

- אך לפי זה, לא ברור מה ההבדל בין "תהיפות" לבין "שקר" או "מרמה" או "כחש" או שאר המושגים שימושיים היפך האמת.

- משלילית ח: "קונה לב - אהוב נפשו, שומר תבונה למצוא טוב"

בחינה עצמית - האם אני נבון?

- האם, כשאני לומד משהו, הוא נשאר בזכרו של אורך זמן? מולי יד לא: "בלב נבון תנוח חכמה, ובקרוב כטילים תודע".
- האם קל לי לשלוּח מידע מהזיכרונו? מולי יד: "בקש לצ' חכמה ואין, ודעת לנבון נקל'" (סעיף 287).
- האם אני משתמש בפתרונות פתרונות בעיות בעזרת האמצעים שבידי, גם כאשר נראה שהם לא מספיקים? מולי יז כד: "את פני מבין חכמה, וענני כטיל בקצת ארץ'" (סעיף 23).
- האם אני מעז לחזור ולבדוק היטוב גם אנשים עשירים, שחושבים שהם חכמים גדולים? מולי יח לא: "חכם בעיניו איש עשיר, ודל מבין יחרנוו'".
- האם אני משחק במשחקים הדורשים חכמה ומחשבה? מולי יג: "כשהוק לכטיל עשות זמה, וחכמה לאיש התבוננה".
- האם אני שמח כשהאני מצליח לשנות לטובה את התנהגותי? מולי יט כא: "אולת שמחה להסר לב, ואיש התבוננה ישר לכת" (סעיף 46).
- האם אני שמח שחייב כדי שאוכל לחשב בנחת על הדברים שאני שומע? מולי יז צז: "חוושך אמרינו יודע דעת, וקר רוח איש התבוננה" (סעיף 74).
- האם, כשאני חושב על ידיעה ששמעתי (למשל בחזרות) ומנסה להבין את משמעותה, אני משתמש בברר את כל העבודות הנוספות הקשורות לנושא כדי שהמסקנות שלי יהיו מבוססות? מולי יט יד: "לב נבון יבקש דעת, ופנוי כטילים ירעעה אולת" (סעיף 78).
- האם אני יכול, מתוך ניתוח של מעשי הזולת, לדעת מה הוא מתכוון? האם אני יכול, מתוך הסתכלות בהבעת פניו של הזולת, לדעת מה הוא רוצה להגיד? מולי יכ: "מיים עמוקים עצה לב איש, ואיש התבוננה יידלה".
- האם אני מסוגל לחבר כמה רעיונות שלמדתי על-מנת ליצור רעיון חדש, כמו שיויצרים חבל-על-ידי ליפוף של כמה חוטים? מולי יא: "ירשמע חכם וווספה לך, ונבון - תחבלות يكنה".
- האם אני מסוגל לנצל ארגון שלי להעסק מספר רב של מנהלי-משנה, הגורמים לבזבוז כספי הארגון? האם אני מסוגל להקים ממשלה יציבה עם מספר קטן של שרים? מולי יב: "בפישע ארץ רבים שוריה, ובאדם מבין ידע כן יאריך".
- האם אני שותק כשהאנשים מבזים אותי? מולי יא יב: "בז לרעהו חסר לב, ואיש התבוננה יחריש" (סעיף 238).

מושגים דומים

תבונה היא דבר שאדם מפיק וモצא מותו לבו (בניגוד לחכמה - שהוא הוא מוצא):

- משליגיג: "אשרי אדם מצא חכמה, ואדם יפיק התבוננה".
- הבוגניות משתמשים בעיקר **בלב** (= מקום המחשבות - סעיף 411), בניגוד לחכמים - שימושים בעיקר באיברי השמייה והדיבור. ראו:

  - חכמים, נבונים ואיברי גופם.
  - שני פסוקים על מים עמוקים (סעיף 284).

- כדי להסביר מסקנות נכונות ולא לטעות, דרישה דעת ה' - אהבת ה' - עשיית כל המעשים לשם ה' בלבד. ראו: חכמה, בינה, יראה, אהבה.
- מהשווואה בין פסוקי החכמה לבין פסוקי הבינה נראה, שהחכמה נחשבת לכישرون יסודי ומוקדם יותר - קודם צרך ללמידה חכמה אחרים, ורק אחר-כך להשתמש **בבינה** כדי להסביר מסקנות חדשות; ראו:

  - שני שלבים בלימוד (סעיף 101)
  - מה מרווחים משתתקה (סעיף 175)

ויש הבדל בין **שכל** לבין **חכמה**: השכל הוא כישרונו להצלחה באופן אישי, והחכמה כוללת גם את הכישרונו למד אחרים (סעיף 360); השכל הוא כישרונו להצלחה בעולם החומרי, והחכמה כוללת גם את הכישרונו להשפיע ולהצליח בתחום החברתי והנפשי.

בחינה עצמית - האם אני משכיל?

- האם אני מסתדר להתקדם ולהשתפר בלי הפסקה? משלוי טו כד: "ארח חיים למעלה למשכיל, למען سور משאול מטהה".
- האם אני אוגר וחושך מתקופות של שפע לתקופות של מחסור? משלוי יה: "אגר בקיזן בן משכיל, נרדם בקציד בן מביש" (סעיף 19).
- (ללחמים) האם כל יירה שלי פוגעת במטריה? ירמייה גט: "חציו בגבור משכיל, לא ישוב ריקם"
- (למנהיגים ומנהלים) האם אני מצליח לשמר על גיבוש בצוות ולודא שאנשי לא יתפזרו לכל עבר? ירמייה י: כא: "כי נבערו הר עים ואת ה' לא דרשו, על כן לא השכילו וכל מרעיהם נפוצה"
- האם אני מצליח לדבר באופן שמצוין חן בעיני הזולות? משלוי יג טו: "שכל טוב יתן חן, ודרך בגדים איתן" (סעיף 186).

השכיל = פועל עומד או פועל יוצא

הפועל **השכיל** הוא בדרך כלל פועל עומד שימושתו "היה בעל-শכל", למשל:

- ירמייהו כ יא: "על בן רדיי יכשלו ולא יכלו; בשו מאד כי לא השכילו..." = רודפיו של ירמייהו לא הצלחו למצוא תחבולה ש"תפיל" אותן.
- דניאל א ד: "ילדים אשר אין בהם כל מאום, וטובי מראה, ומשכילים בכל חכמה, וידעו דעת, וمبינו מדע..."
- אך לעיתים הוא משמש גם כפועל יוצא שימושו "נתןiscal לאחרים", למשל:
משלוי טז כג: "לבכם ישכיל פיהו, ועל שפטיו יסיף לך" = ליבו של החכם מלמד את פיו איך לדבר בצורה נכונה ומוסכמת (סעיף 70).
- משלוי כא יא: "בענש לך ייחם פתי, ובהשכיל להכם יכח דעת" (ראו לץ - פתי).

ויש פסוקים שבהם שתי המשמעות אפשריות:

- משלוי כא יב: "משכיל צדיק לבית רשות, מסלף רשעים לרע" = הצדיק נלחם בחכמה ובהצלחה בבית הרשות, או: הצדיק מלמד/ מביא הצלחה לבית הרשות (ראו בפירוש ابن עזרא שהביא את שתי האפשרויות).
- משלוי ייט: "ברב דבריהם לא יהזל פשע, והשך שפטיו משכיל" - מצליח להוכיח, או מעביר לזולת מסר שיש בו שכל (סעיף 194).

פירושים נוספים

יש שפирשו, שהמושג שכל מצין הצלחה בלבד, והקשר בין חכמה הוא רק כלפי חוץ: "משכיל - עניין הצלחה, כי המצליח במעשה נראה להבריות שעשו ב להשכיל" (מצודת ציון על משלוי כא יב).

382. תבונה = כישرون להסיק מסקנות

תבונה או בינה היא הכישרונו לחשב ולהסיק מסקנות. כך פירשו חכמינו על הפסוק (שמות לא ג): "וְאָמַלָּא אֶת־
רֹוח־אֱלֹהִים בְּחַכְמָה וּבְתִבְוָנָה וּבְדִעָת וּבְכָל־מְלֹאכָה": חכמה - מה שאדם שומע מאחרים ולמד; **תבונה** - מבין דבר מליבו
מתוך דבריהם שלמד; דעת - רוח הקדש" (רש"י). תפקיד ה **בינה** הוא **בנייה** של קומה נוספת על-גבי הקומה הראשונה
שהיא החכמה. ואכן, בספר משלוי התבונה קשורה בדרך כלל ללב - מקום המחשבות:

- משלוי יט: "לב נבונ יקונה דעת, ואוזן חכמים תבקש דעת"

- מלכים א ח לב : "וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשְׁמִים וְעֹשֵׂת וְשִׁפְטֵת אֶת עֲבָדִיךְ, לְהַרְשֵׁיעַ רְשֵׁעַ לְתַת דָּרְכֵךְ בְּרָאשֵׁךְ וְלְהַצְדִּיק צָדִיק לְתַתְּלָוּ כִּצְדָקָתוֹ" - אפשר לפרש גם על עניינים שבין אדם לחברו וגם על עניינים שבין אדם למקום.
- מלאכי ג יח : "וְשִׁבְתֶּם וְרָאֵתֶם בֵּין צָדִיק לְרְשֵׁעַ, בֵּין עֲבָד אֱלֹהִים לְאֶשְׁר לֹא עֲבָדוּ" - ייתכן שיש כאן הקבלה: הרשות הוא אדם שאינו עובד את האלים; ויתכן שיש כאן שני עניינים שונים: רשות בין אדם לחברו, לא עובד אלילים בין אדם למקום.
- תהילים י ב : "בְגָאוֹת רְשֵׁעַ יַדְלֵךְ עֲנֵי, יִתְפְּשׁוּ בְמִזְמוֹת זַו חַשְׁבּוֹ", תהילים לו יב : "זָמֵן רְשֵׁעַ לְצָדִיק וְחַרְקָעַ עַלְיוֹן... חַרְבָּ פָתָחוּ רְשָׁעִים וְזָרְכוּ קַשְׁתָמָה לְהַפְלֵיל עֲנֵי וְאַבְיוֹן לְתַבּוֹחַ יִשְׁרֵי דָרְךְ" - הרשות אוֹרֵב לעניינים ולצדיקים ופוגע בהם באכזריות, אך מצדיק את אכזריותו בטענות של כפירה.
- משליכי ג ג : "צָדִיק הַצָּר תִּמְלִיכֵת רְשֵׁעַ תִּסְלֹף חַטָּאת" - חטא בין אדם לחברו או בין אדם למקום.
- משליכי כת ז : "יִדְעַ צָדִיק דִין דְלִימָם, רְשֵׁעַ לֹא יִבְין דַעַת" - הרשות לא טורח לבדוק לעומק את דיןם של העניינים או: הרשות לא יודעת שהי' ענייש את הפוגעים בדלים.
- רשע וטיפוסים אחרים התואר רשות מופיע פעמים רבות כניגודו של התואר צדיק :
- הצדיק הוא הנוטן לכל אחד את המגיע לו (סעיף 378) ;
- הרשות הוא הולך מהזלתת את המגיע לו ולקח לעצמו את שאינו מגיע לו.
- התואר רשות מופיע גם כניגודו של התואר ישר :
- הישר הוא איש שלום שאינו פוגע בזולות (סעיף 364) ;
- והרשות הוא הפוגע בזולות בכוננה תחילתה.

381. שְׁכָל = כִּישְׁרּוֹן לְתַכְנוֹן וְלְהַצְלִיחַ בְּמַעֲשִׂים

- שְׁכָל בְּלָשׁוֹן הַמִּקְרָא הוּא הַצְלָחָה הַנוּבָעָת מִמְחַשְּׁבָה, או מִחְשָׁבָה המביאה להצלחה.
- המילה מופיעה גם בפסוקים שמדוברים על הצלחה מעשית, כמו :
- דברים כת ח : "וַיִּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְעֹשִׂיתֶם אֶת־מְלֵאָתָם, לְמַעַן תִשְׁכְּלִוּ אֶת־כָל־אֲשֶׁר־תַעֲשֶׂנָּו"
  - יהושע א ז-ח : "רַק חֹזֶק וְאָמֵץ מַאֲדָל לְשִׁמְרָה לְעֹשָׂות כָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צֹוֹק מְשַׁה עֲבָדִי אֶל־תָּסּוּר מִמְנוֹ יִמְין וּשְׁמָאוֹל, לְמַעַן תִשְׁכְּלֵ בְכָל־אֲשֶׁר־תָלֵךְ. לֹא יִמּוֹשׁ סְפִיר־הַתּוֹרָה הַזָּהָר מִפְּיךְ וְהִגִּיט־בָו יוֹמָם וּלִילָה לְמַעַן תִשְׁמַר לְעֹשָׂות כָל־הַכְּתֻובָה בָו כִּי־אוֹצְלִיחַ אֶת־דָרְכֶךְ וְאוֹצְלִיחַ תִשְׁכְּלֵ"
  - שמואל א יח : "וַיֵּצֵא דָוד, בְכָל־אֲשֶׁר־יִשְׁלַחֲנוּ שָׁאוֹל יִשְׁכְּלֵ... וַיְהִי דָוד לְכָל־דָרְכוֹ מִשְׁכְּלֵ וְהַעֲמִידֵוּ וְיִרְאֵ שָׁאוֹל אֲשֶׁר־הוּא מִשְׁכְּלֵ מַאֲדָל וְיִגְרֵר מִפְנֵיו... וַיֵּצֵא שְׁרֵי פְלִשְׁתִים וַיְהִי מִדִּינֵי צָאָת שְׁכָל דָוד מִכֶּל עֲבָדִי שָׁאוֹל וַיַּקְרֵר שָׁמוֹן מַאֲדָל"
  - מלכים א ב ג : "וַיִּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמָרַת הָאֱלֹהִיךְ לְלִכְתָּב בְדָרְכֵיכְ לְשִׁמְרָה תְקִתְיוֹ מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפְּטוֹיו וּעֲדוֹתָיו כְּכֹתֶב בְּתּוֹרַת מְשַׁה, לְמַעַן תִשְׁכְּלֵ אֶת־כָל־אֲשֶׁר־תַעֲשֶׂה וְאֶת־כָל־אֲשֶׁר־תִפְנַה שֵׁם"
  - ישעיהו נב יג : "הָנָה יִשְׁכְּלֵ עֲבָדִי, יְרוּם וּנוֹשָׁא וּגְבָה מַאֲדָל"
  - גם בפסוקים שמדוברים על חכמה והבנה, כמו :
  - דברים לב כת : "לוֹ חַכְמָוִי יִשְׁכְּלִוּ זֹאת, יִבְינוּ לְאַחֲרִיתָם"
  - ישעיהו מא כ : "לְמַעַן יִרְאֵו וְיִצְעָו יִשְׁמִימָו וַיִּשְׁכְּלִוּ יְהֻדוֹ, כִּי־יָד־הָעֲשָׂתָה זֹאת וְקִדּוּשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָה"
  - ישעיהו מד יח : "לֹא יִדְעַו וְלֹא יִבְינוּ, כִּי־תָחַזְקָתָה עֲנִיהם מִשְׁכְּלֵ לְבָתָם"
  - ירמיהו ג טו : "וַיָּגַתְתִּי לְכָם רָעִים כָּלְבִּי, וַיָּרַע אַתָּכָם דַעַת וַיִּשְׁכְּלֵ"
  - דברי הימים א כב יב : "אֵךְ יִתְןֵן לְךָ הַשְּׁכָל וּבִינָה, וַיָּצֹק עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמֹר אֶת־תּוֹרַת הָאֱלֹהִיךְ"
- מכאן שהמושג **שְׁכָל** מצינו את הקשרו האינטלקטואלי המעייני - הקשרו לעשوت את הדבר המועיל ביותר באופן המועיל ביותר.
- כשאומרים שלאדם יש **שְׁכָל** מתחכומים שהוא יותר מאשר סתם **מצליח** : הוא לא מצליח "במקרה" בגלל שיש לו מזל, אלא בغال שהוא חושב ועשה את הדבר המועיל ביותר.

רע שאינו דשע בمعنى " (מלביים על משליך יד), "הרשות יהיה בין בין-אדם- לחברו בין בין-אדם-למקום, ומפני העושה על-ידי... רעט, לא ננדף מן התאהה לבד" (מלביים על תחלים א, ביאור המילוט).

2. ויש שפירשו, שהאות שמצוינת מעשה רע בין אדם למקום: "רשעים הם בין אדם למקום, ורעים הם בין אדם לבין אדם למקום".

- אולם, ברוב הפסוקים ה"רשע" הוא אדם הפוגע בזולות, ולכן קשה לפרש שהמשמעות העיקרית היא דוקא בין אדם למקום.

- בפרט, יש פסוקים (למשל שמוט ביג "ויאמר לרשות מה תהא רע?") בהם שם ה' בכלל לא נזכר, ולכן קשה לפרש שהאדם נקרא רשי עלי ערך עלי רצון ה'; מסתבר יותר שהוא נקרא רשי בעגל פגיעתו ברעהו.

פירוש זה מסתמך על דברי חז"ל על הפסוק (ישעיה ג יא): "או לרשע רע": "ומי יש רשות רע ורשע שאין רע? אלא, רע לשמים ורע לבריות זהו רשות רע לשמים ואינו רע לבריות - רשות שאין רע" (ליקוט שמעוני).

- אולם, אילו זו הייתה כוונתם של חז"ל, הם היו אמורים בקייזר: "רע לשמים - זהו רשות, רע לבריות - זהו רע". לכן נראה שכוונת חז"ל היא, שיש שתי דרגות של רשע: יש רשע שעובר רק על מצות בין אדם למקום, ויש רשע שעובר גם על מצות בין אדם לחברו, והוא הרשות הגורע יותר, ולכן הוא נקרא "רשע רע" - הרע יותר מבין שני סוגי הרשעים.

3. היה אפשר לפרש להיפך, שהמשמעות העיקרית של רשע היא דוקא פגיעה בזולות. לפי זה, הפסוקים המתארים רשע בין אדם למקום נאמרו בהשאלה: אדם העובר על מצות ה' למשעה בוגד בברית שה' כרת עם בני ישראל, ובכיבול "פוגע" בה, כבdziרי נחמייה:

- נחמייה א: "חבל חבלנו לך, ולא שמרנו את המצוות ואת התקומות ואת המשפטים אשר צוית את משה עבדך" - אי-שמירת מצות נחשבת לחבלה" שהאדם גורם לה, והוא מחבל בתכניות של ה'.

4. ע"פ רש"ר הירש, השורש "רשע" קרוב לשורש "רשה" (מלשון רשות, הרשות) ולשורש "רזה", ומכאן: רשע הוא "אדם המרצה לעצמו לעשות כל מה שהוא רוצה", כלומר, "פורק עול".

- אולם, ברוב הפסוקים, התואר "רשע" מתיחס בעיקר למשעי הרשות, ולא למחשבותיו או לרצונו או; לכן נראה לי שגם ההגדירה חייבה להתייחס למשעים: "AMILת רשע ורשעה... לא בא [אלא] רק על המעשים" (מלביים על משליך יד, ביאור המילוט).

פסוקים שבהם כמה משמעותיות אפשריות

ברוב הפסוקים, ניתן לפרש את המילה רשע גם על בין אדם לחברו וגם על בין אדם למקום:

- שמוט כג א: "לא תשא שמע שוא, אל תשת ייך עם רשע להיות עד חמס" - ע"פ ההלכה, הכוונה לאדם שעבר על איסור כלשהו, בין אם הוא בין אדם למקום (ואז הוא רק "רשע") ובין אם הוא בין אדם לחברו (ואז הוא "רשע דחמס"): "איזה הוא רשע? כל מי שעבר עבירה שהיבין עליה מלכות... שהרי התורה קראה למוחיב מלכות רשע, שנאמר "והיה אם בן הרכיש" (דברים כה ב)... ועוד יש שם רשעים שחן פסולין לעדות, אף על פי שחן בני תשלומיין, ואין בני אשר הוא רשע למות" (במדבר לה כא)... ועוד יש שם רשעים שחן פסולין לעדות, אף על פי שחן בני תשלומיין, ואין בני מלכות. הדайл ולוקהין ממן שאין שליהם בחמס - פסולין, שנאמר "כי יקום עד חמס" (דברים ט ט), כגון הגנבים והגנלים, אף על פי שהחזר, הרי הוא פסול לעדות... וכן עד זומם, אף על פי שהזום בעדות ממן, ושילם - הרי זה פסול מן התורה לכל עדות. וכן המלווה בריבית אחד הלוויה ואחד המלווה, שניהם פסולין לעדות" (רמב"ם, הלכות עדות).

- שמוט כג: "מדבר שקר תרחק, ונקי וצדיק אל תחרג, כי לא אצדיק רשע" - גם כאן שני הפירושים אפשריים - בין אדם לחברו או בין אדם למקום.

- בדבר לה לא: "ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות, כי מות ימות" - רוצח בمزיד הוא כMOVON רשע - הוא גם פוגע בזולות באופן החמור ביותר האפשרי, וגם עובר על מצות ה'.

- דברים כה-ב: "כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטו, והצדיקו את הצדיק והרשינו את הרשע. והיה אם בן הרכיש והפליל השפט והכחו לפניו כדי רשעתו במספר" - ע"פ הפשט, הפסוקים מדברים על סכוסך שבין אדם לחברו, אך חז"ל פירשו שדין מלכות חל גם על מי שעובר על איסור בין אדם למקום.

- האם אני מוקה שיקורה אסון מtower תקווה שאני ארואה מכך? משמי לא כג: "תאות צדיקים אך טוב, תקות רשעים עברה" (סעיף 59).
- האם, שאני רוצה להשיג משהוו, אני חושב קודם-כל על תחبولות של מרמה? משמי יב ה: "מחשובות צדיקים משפט, תחבולות רשעים מרמה".
- האם אני מדבר דברי הסטה וקורא לשפוך דם? משמי יב ו: "דברי רשעים ארבע דם, וכי ישרים יצילם" (סעיף 152).
- האם אני אומר דברי גנאי בהבלעה, ב"דרך אגב", כדי שהשומעים יקלטו אותם בתת-מודע בלי ביקורת? משמי יט כה: "עד בליעל ילין משפט, וכי רשעים יבלג און" (סעיף 154).
- האם, כאשר אני צריך לשפט אדם, אני חושב קודם-כל כמה שהוא אוכל לקבל ממנו אם אפסוק לטובתו? משמי יז כג: "שחן מהיק רשות יכח, להטות ארחות משפט" (סעיף 249).

איך להתייחס לרשעים?

- אסור להגיד שהם צדיקים אך במקירים מסוימים מותר למצוא בהם נקודות טובות. ראו: האם מותר להגיד דברים טובים על אנשים רעים? (סעיף 202).
- אסור להשתחווות להם, משמי כה: "מעין נרפש ומקור משחת, צדיק מט לפניו רשות" (סעיף 204).
- במקירים מסוימים מותר וראוי להתגרות בהם, ראו: באילו מקירים מותר להתגרות ברשעים? (סעיף 273).
- אסור לקבל קרבנות שהם מבאים, משמי כא כה: "זבח רשעים תועבה, אף כי בזמה יביאנו" (סעיף 244).
- אסור למנות אותם לתפקידים ציבוריים, משמי כה: "הגו רשות לפניו מלך ויכoon בצדיק רשות, וחתת ישרים בוגד" (סעיף 261).
- אסור לחלוק להם כבוד בזמן המשפט, משמי יח ה: "שנת פנו רשות לא טוב, להטות צדיק במשפט" (סעיף 203).
- צריך להשתדל להפריד ביןיהם כך שלא ייצרו ארגונים של "רשות מאורגן", משמי כ כו: "מוזה רשעים מלך, וישב עליהם אופן" (סעיף 267).
- צריך להשתדל לגרש אותם מארץ, משמי ב כב: "ורשות מארץ יכרתו, ובוגדים יסחו ממנה"
- אחרי שהם אובדים, העולם נעשה טוב יותר והדבר גורם לשמחה, משמי יא ז: "בטוב צדיקים תעלי קירה, ובabad רשעים רנה".

רשות - משל לייצר הרע

- גם בתוך הלב של כל אחד ישנו רשות, הוא הנקרא בלשון חז"ל "יצר הרע", המונע את האדם לעשות רע בשפה. כך לפי חלק מהפירושים:
- תחילה לו ב: "נאם פשע לרשות בקרב לבי, אין פחד אלהים לנגד עיניו" - פתיחה לפרק שבו המשורר נואם אל יצר הרע שלו;
  - משמי יח ד: "עזבי תורה יהללו רשות, ושמרי תורה יתגورو בם" - הוגי דעתו שעוזבו והתרחקו מהתורה נוטים לשבח ולהלל את יצר הרע, ותומכים במתן פורקן ליוצרים.

מקורות ופירושים נוספים

לפי רוב הפירושים, השורש רשות קרוב לשורש רע שמננו המילה רע, והאות שבא להוסיף גוון למשמעות (ראו גם רע-רעש):

1. לפי פירושנו, אותן שמצוינת עשייה ו שפע, ככלומר עשיית מעשים רעים רבים מזיד. בדומה לכך פירוש מלכ"ים: "AMILAT DU נפל גם על מחשבת המינות והאפיקורסות, ולא כןAMILAT RASHU ורשותה שלא בא [אללא] רק על המעשים; ולא נמצא שייאלח חושב רשות כמו שייאלח חושב רע. ויציר רשות שאין רע, רוצה לומר, שאין מין; וכן יש

- דברים ט כז : "זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב, אל תפנו אל קשי העם הזה, ואל רשותו, ואל חטאתו" - בעקבות חטא הagle, משה ביקש מהו שיוורר לעם ישראל על הרשות של האנשים שיזמו את המעשה והשתתפו בו מותך כוונה רעה, ועל החטא של האנשים שנסחפו מותך חולשה ולחץ חברתי.

וכמוון שיכול להיות רשות "משולב", גם פוגע בזולת וגם עבר על מצוות ה' :

- יחזקאל יח כ : "אל ההרים אכל, ואת אשת רעהו טמא. עני ובין הונה, גזלות גזל, חבלי לא ישיב, ואל הגלולים נשא עינויו, תועבה עשה. בנשך נתן, ותרבית לך... צדקה הצדיק עליו תהיה, ורשות רשות עליו תהיה"

בחינה עצמית - האם אני רשע?

- האם קיבלתי הלוואה, ולא החזרתי אותה לפני שהמלואה תבע אותי? תהילים לו כא : "לה רשות ולא ישלם, וצדיק חונן ונוטן".

- האם אני שונא גם אנשים דומים לי שמתנהגים כמווני? מולי כא י : "נפש רשות אתה רע, לא יחן בעינויו רעהו" (סעיף 60).

- האם אני נהוג להשתמש בכוח פיסי כדי לפטור בעיות? האם אני מאמין שבזורת הכוח שלי אני יכול להתגבר על כל אדם ועל כל צרה? שמואל א ב ט : "רגלי הסידו ישר, ורשותם בחשד ידמו, כי לא בכח יגבר איש" - הרשעים (בין אדם לחברו) מנסים לגבר על אחרים באמצעות הכוח, באליםות; או: הרשעים (בין אדם למקום) חוזבים שהכוח שלהם יצליח אותם מכל צרה וושאון להם צורך בעורת ה'.

- האם אני נהוג להטיל מום - פיסי או נפשי - באדם שמנסה למתוח עלי ביקורת? מולי ט ז : "ישר לך לו קלון, ומוכיה לרשות מומו".

- האם אני מרגיש תעוקב ושנאה כלפי אנשים ישרים? מולי כת ז : "תוועבת צדיקים איש עול, ותוועבת רשות ישר דרך", תהילים יא ב : "כי הנה הרשותם ידרכו קשת, כוננו חצם על יתר, ליראות במו אף לישרי לב".

- האם אני מותאזר להמאות שלי ופוגע בהן? מולי יב י : "יודע צדיק נפש בהמותו, ורחמי רשותם אכזרי" (סעיף 144).

- האם, בכל פעם שאני מצטרף לחברה, נוצרת אווירה של זלזול ועלבונות? מולי יג ג : "ביבא רשות בא גם בו, ועם קלון חרפה"

- האם אנשים שעזבו את התורה מהללים ומשבחים אותי? מולי כד : "עזבי תורה יהללו רשות, ושמורי תורה יתגורר בה"

- האם אני מנסה לנצל את האנשים שתחת מרותו (כמפקד, מנהל וכדי) עד טיפת דם האחרונה, גם כשהם כבר חלשים ועייפים? מולי כח טו : "אריו בהם ודב שוקק - משל רשות על עם דלי".

- האם בכל פעם שאני קם אנשים מסתתרים מפניי? מולי כח כה : "בקום רשות יסתה אדם, ובאביב ירבו צדיקים" (ראו ממשלת הצדיקים לעומת ממשלת הרשעים - סעיף 241).

- האם בכל פעם שאני מנהל את העניינים אנשים נאנחים מצער? מולי כת ב : "ברבות צדיקים ישמה העם, ובמשל רשות אינה עם".

- האם הפה שלי הוא כמו מעין נובע של דברורים רעים ופוגעים? מולי טו כח : "לב צדיק יהגה לענות; ופי רשותם יביע רעות" (סעיף 67), מולי ייא : "מקור חיים פי צדיק, ופי רשותם יכסה חמס".

- האם אני מוכן לגורום בושה וחרפה לאדם חף מפשע כדי להשיג את מטרותי? מולי יג ה : "דבר שקר ישנא צדיק, ורשות יבאש ויחפר".

- האם אני נהוג לנצל ערכים ואיידיאולוגיות של אנשים אחרים כדי להפיק תועלת אישית? מולי יט : "פעלת צדיק לחיים, תבואה רשות לחטאה".

- [לפוליטיקאים] האם אני נהוג להציג משורות מיותרות כדי לחתות שקר למקורביי? מולי יא יח : "רשות עשה فعلת שקר, וזרע צדקה שקר אמת" (סעיף 234).

- האם אני מתחזק ומעז להגיד לאנשים בצרפת את כל מה שאינו חשוב עליהם, גם כשהזה עלול להשפיע עליהם? מולי כא כת : "העוז איש רשות בפנוי, וישראל הוא יכין דרכיו" (סעיף 73).

379. ריק = נער-רחוב, ללא משפחה ורכוש

אנשים ריקים הם אנשים שאין להם משפחה ואין להם רכוש.

המילה ריקים דומה למילה **ריקם** שמשמעותה "לא רכוש", כמו למשל בפסוק:

- שמות ג' כא: "והיה כי תלכו לא תלכו **ריקם**".
- וגם ללא משפחה, כמו בפסוקים:
- רות א' כא: "אני מלאה הלבתי, ו**ריקם** השיבני הד'"...": נעמי הלבנה מלאה - עם משפחה ורכוש, וחזרה ריקה - בלי משפחה ובלי רכוש.
- בראשית לא מב: "כי עתה **ריקם שלחתני**" - לבן רצה לשלח את יעקב בלי רכשו ובלי משפחתו.
- כשמשהו רוצה לבנות כנופיה, הכי קל לו לצרף לכנופייתו אנשים **ריקים**, שאין להם משפחה ורכוש, כי לאנשים כאלה אין מה להפסיד, הם מנותקים מהחברה ומהאדמה; لكن במקרה מקומות בתניך נצרכו כנופיות של "אנשים ריקים":
- שופטים ט ד: "ויתנו לו שבעים כספ' מבית בעל ברית וישכר בהם אבימלך **אנשים ריקים** ופחוים וילכו אחריו"
- שופטים יג: "וירבך יפתח מפני אחיו ויישב בארץ טוב ויתהלך אל יפתח אנשים **ריקם** ויצאו עמו"
- שמואל ב ו כ: "וישב דוד לבך את ביתו ותצא מיכל בת שאל לקרה דוד ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמאות עבדיו כהgalות נגליות אחד **הרקים**"
- דברי הימים ב יג ז: "ויקבצו עליו אנשים **ריקם** בני בליעל ויתאמכו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורד לבב ולא התחזק לפניהם"

ספר משלי מזהיר את האדם שיתרחק מכנופיות אלו, שלא ינסה להתחבר עם אנשים ריקים, אלא ינסה להשיג רכוש ולבנות משפחה (סעיף 39):

- משליב יא-יב: "עובד אדמתו ישבע להם, ו

מרדף ריקם חסר לב; חמד רשות מצוד רעים, ושורש צדיקים יתן".
- משליב כח יט-כ: "עובד אדמתו ישבע להם, ו

מרדף ריקם ישבע ריש; איש אמוןות רב ברכות, ואין להעשיר לא ינקה".

פירושים נוספים

1. **ייתכן** שהמילה "ריקים" משמעותה כמו המילים ריק, לריק = ללא תועלת, וכמו בפסוק (שמואל ב א כב): "קשת יהונתן לא נשוג אחריו, וחרב שואל לא תשוב **ריקם**", כלומר אנשים שאינם מועילים.
- אולם, בפסוקים שלמעלה, האנשים הריקים דואקן הביאו תועלת רבה - לפחות למנาง הכנופיה שלהם.
2. **ייתכן** שהכוונה היא לriskנות נפשית - אנשים ריקים מכל חכמה ומכל מידת טובות.

380. רשע = עושה רע בשפע

רשע הוא אדם העושה רע פעמים רבות, שוב ושוב, במודע.

המעשה הרע יכול להיות בין אדם לחברו, ובמקרה זה הרשע הוא אדם הפוגע בזולת מתוך כוונה להזיק:

- שמות ב יג: "ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצחים; ויאמר **הרשע** למה תכה רעך??" - האדם נקרא רשע כי היכה או התקoon להכוון את הזולת.

המעשה הרע יכול להיות גם בין אדם למקום, ובמקרה זה הרשע הוא אדם העובר על מצוות ה' במודע:

- אם הלווייתי כ�פ' למשחו שהתנהג ברשעות ולא החזיר, האם אמשיך להלוות לאנשים אחרים שאינם רשעים? תהלים לו כא: **"לזה רשות ולא ישלם; וצדיק חונן ונוטן."**
- האם, כאשר אני שופט אנשים אחרים, אני מצליח להפריד בין אדם רשות לבין בני ביתו, ולשפט כל אחד בפני עצמו? משלוי אומר כי: **"משכיל צדיק בבית רשות; מסלף רשעים לרע."**
- האם, כאשר אני שופט אנשים עניים, אני יודע, בוחן מקרוב את כל פרטי הדיון בעצמי כדי להוציא משפט צדק, ולא מסתפק במה שאומר לי עורך הדיון של הצד העשיר? משלוי כת ז: **"ידע צדיק דין דלים, רשות לא יבין דעתה."**

מושגים דומים

צדיק - נקי

אדם **נקי** הוא אדם שאין לו חטא חיצוני וגלוי, בעוד שאדם צדיק הוא אדם שהצדק עמו גם באופן פנימי (ראו **נקוי**).

ומלבאים כתוב להיפך: "כבר בארתי בפירוש איוב (ד-7, כב 18) שיש הベル בין נקי ובין צדיק:

- **שהנקוי** הוא בהשקי אל עצמו, שהוא עצמו חף מפשע.
- **והצדיק** הוא בהשקי אל אחרים, שאחרים יצדיקו אותו. והgam שהוא רשע בפני עצמו.

ויצויר צדיק בלתי נקי, ונקי בלתי צדיק - אם העולם טועים ומצדיקים את הרשות ומרשימים את הצדיק." (בפירוש על מכילתא סימן ריא)

אולם, בכל שאר הפסוקים שמזכירים "צדיק", אי אפשר לומר שהוא "רשות בפני עצמו". אפילו בפסוקים מספר איוב, שהמלבים מביאו כראיה לדבריו, קשה לפרש כך:

- איוב כב יט: **"יראו צדיקות וישמהו, ונקי ילעג למור"** - הצדיקים ישתמשו על כך שה' ישפוט את הרשעים; לא סביר שהכוונה לאנשים שהםצדיקים רק כלפי חוץ.
- איוב כז ז: **"יכין וצדיק ילبس, וכסף נקי יהלך"** - הצדיקים ייהנו מהרכוש שייצברו הרשעים; גם כאן, המסר של הפסוק מחייב להניח שמדובר הצדיק אמרתי, לא רק כלפי חוץ.
- איוב ז-ח: **"ישמו ישרים על זאת, ונקי על חנוך יתעדר, ויאחו צדיק דרכו, וטהר ידיים יסיף אמץ"** - הצדיק יתחזק בדרכו, דרך הצדיקות; לא מתאים לאדם שצדקתו רק כלפי חוץ.
- בראשית כד-ה: **"ואבימלך לא קרב אליה ויאמר יד'**, הגוי גם **צדיק תרגוג!** הלא הוא אמר לי אהתי הוא, והיא גם הוא אמרה אהוי הוא, בתם לבבי ובנקנו כפי עשתית זאת!!!
- אבימלך טוען שהוא צדיק כלפי ה', לא רק כלפי בני אדם.
- תהלים כד כא: **"יגודו על נפש צדיק, ודם נקי ירשיעו".**
- ראו גם **פירושים שונים על מכילתא זו**, על הפסוק (שמות כג') **"ונקי וצדיק אל תחרוג".**

צדיק - רשות

התואר "רשות" מופיע פעמים רבות כניגדו של התואר "צדיק", וזה מתאים לפירושינו: הצדיק הוא הנוטן לכל אחד את המגיע לו, והרשות הוא הлокח מהזולת את המגיע לו ולוקח לעצמו את שאינו מגיע לו (סעיף 380).

צדיק - חף מפשע

האם **צדיק** הוא אדם שעושה צדק בפועל, או רק אדם שנמנע מעשיית רע? ראו:

- **דברי ה' לאברהם לפני השמדת סדום**
- **אווי לרשות ואוי לשכנו - אם אינו צדיק**

- בחנוכת בית-המקדש, ביקש שלמה שהי' ישפט בין בני ישראל, והשתמש בלשון דומה לפסק מספר דברים (מלכים א לא-לב) : "את אשר יחתא איש לרעהו, ונשא בו אלה להאלתו; ובא אלה לפני מזבח בית הזה. אתה תשמע השמיים, ועשה ושפטת את עבديך - להרשייע רשות, לסת דרכו בראשו; ולהצדיק צדיק, לסת לו צדקתו".
- הנביאים הוכיחו את בני ישראל על כך שהם מטעמים משפט (עמוס ה) : "מצדיκ רשות עקב שוחד; וצדקה צדיקים יסירו ממנעו", וכנראה גם (עמוס ב) : "כה אמר ה' : על שלושה פשעי ישראל, ועל ארבעה לא אשיבו; על מכרם בכסף צדיק, ואביוין בעבור געליהם", (עמוס ה יב) "כי ידעת רבים פשעים, ועצומים חטאיכם; צוררי צדיק לוקחי כופר, ואבויונם בשער הטו" - הם מティים את דין של הצדדים הצדקים במשפט תמורת בצע כספ. ווגם בספר משלמי מצאנו תוכחה דומה (משליה ח) : "שאת פני רשות לא טוב - להטוט צדיק במשפט" (סעיף 203).
- צדיק בדרגה גבוהה משבילו לסת לכל אדם ואדם בעולם את המגיע לו, כלומר, נאבק באופן פעיל כדי שהצדק יצא לאור, למשל :
- יוחקאל כג מה : "וأنשים צדיקים המה ישפטו אותם - משפט נואפות, ומשפט שופכות דם; כי נואפות הננה, ודם בידיהן": הצדיקים שופטים את הנשים הרשעות על-פי מעשיהן.
- תחלים לו ל : "פי צדיק יהגה חכמה ; ולשונו תדבר משפט" : הצדיק משתמש במחשבות חכਮות כדי להגיד דברים שיעזרו להכירו במשפט, כמו שעשה שלמה במשפטו הידוע (ראו מלכים א ג).
- יחזקאל יח ה-ט : "וأيش, כי יהיה צדיק, ועשה משפט וצדקה. אל ההרים לא אכל, ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל; ואת אשת ריעתו לא טימא, ולא אישנה נידה לא יקרב. איש לא יונח - הבולתו חוב ישיב, גוילה לא יגוזל; לחמו לרעב יתנו, ועירום יכסה בגדי. בנשך לא ייתן, ותרבויות לא ייקח - מעול ישיב ידו; משפט אמת יעשה בין איש לאיש. בחוקותי יהלך ומשפטתי שמר לעשיות אמת; צדיק הוא היה ייחיה, נאום ד' ה'" - פירוש המילה צדיק היא ועשה משפט וצדקה - צדיק הוא אדם העושה משפט (בבית המשפט) וצדקה (מחוץ לבית המשפט); הצדיק המתואר כאן גם מקיים מצוות שבין אדם למקום.
- מלאכי יח : "ושבתם וראיתם בין צדיק לרשות, בין עובד אלוהים לא עבדו" - ייתכן שיש כאן הקבלה : הצדיק הוא עובד האלים, כי עבודת האלים מתבטאת בעיקר בעשיית צדקה. וייתכן שיש כאן עניינים שונים : צדיק בין אדם לחברו, עובד אלוהים בין אדם למקום.
- משלו י, כא : "שפתי צדיק ירעו ربיהם, ואוילם בחסר לב ימותו" - רק הצדיק, הידוע לסת לכל אחד ואחד את המגיע לו, יכול לרעות, להנaging, אנשים רבים.

בחינה עצמית - האם אני צדיק?

- האם, כאשר אני רוצה להשיג מטרה מסוימת ומתכנן איך לעשות זאת, אני חושב על אמצעים כשרים וחוקיים? משלו יב'h : "מחשבות צדיקים משפט; תחבולות רשעים מרמה".
- האם, כאשר אני רוצה להגיד דבר שעלול לפגוע בזכותו, אני חושב היטב לפניו-כך כדי שלא להגיד דבר רע? משלו טו כה : "לב צדיק יהגה לענות; וכי רשותם יביע רעות" (סעיף 67).
- האם אני שמח כשהאני שומע שנעשה משפט צדק, גם אם אני עצמי מפסיד מכך? משלו כא טו : "שמחה לצדיק עשות משפט; ומחייבת לפועל אווון". האם אני שמח כשהאני רווח נקמה שנעשתה באדם רשות? תחלים נח יא : "ישמח צדיק כי חזה נקם; פעמיו ירחץ בדם הרשות". האם השמחה שליגדולה במיחוד כאשר העונש של הרשות נובע ישירות מהפשע שנעשה בצע? משלו כתו : "בפשע איש רע מוקש, וצדיק ירדון ושםה" (סעיף 147).
- האם אני מתשבב אנשים שעושים עול, גם כשהם לא פוגעים בי אישית? משלו כת ז : "תועבת צדיקים איש עול; ותועבת רשות ישר דרך". האם אני מתשבב דיבורים של שקר, גם כשהם לא פוגעים בי אישית? משלו יג ה : "דבר שקר ישנא צדיק; ורשות יבאיש ויהפיר".
- האם אני מודע לצרכים החומריים של חיות הבית שלי ודווגע לספק אותם? משלו יב י : "יודע צדיק نفس בהמתו; ורחמי רשותם אכזרי" (סעיף 144).
- האם אני מודע גם לצרכים החומריים של הגוף שלי, ודווגע לספק אותם במידוייק, לא פחות ולא יותר? משלו יג הכ : "צדיק אוכל לשובע نفسه; ובطن רשותם תהסר".

- שני פסוקים מלמדים שאפשר להניך פתויים גם באופן עקיף :
- משלו יט כה : "לֹץ תְּכָה, וֶפְתִּי יַעֲרֵם; וְהַוְיכִיה לְגַבּוֹן, יִבְנֵן דָעַת",
  - משלו כא יא : "בָעֵנֶשׁ לֹץ יַחַם פְתִי; וּבַהֲשִׁכֵיל לְחַכְםִים יַקְחֵן דָעַת"
- מכיוון שהפתוי מושפע בנסיבות מאחרים, אפשר להניך אותו באופן עקיף, בכך שמחנכים את הנערים שבשביבתו - מעוניינים את הלא, מוכיחים את הנבון, ומשיכלים את החכם (ראו לץ - פתוי).

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו ש פתוי הוא אדם שקל לפתוות אותו ; וכן פירשו חז"ל : "אין פתוי אלא לשון פתוי" (שםות ר' ג א). ויש שהציגו את מהירות שבה הפתוי מהתפה, ו קישרו את המילה פתוי למילה פתאות : "פתחות עניין מהירות הוא... ופתחותם הם הנמהרים ביותר, שאין להם עין בדבר ולא עצה כלל, כמו (איוב ה י) ועצת נפתלים נמהרה" (רמב"ע על במדבר יב ד).
  2. פירוש נוסף המובא בדברי חז"ל הוא : "מהו פתוי ? - נער, שנן בערבי קורין לנער פתיא." (שם).
  3. אולם בתקופות מאוחרות יותר השתנתה משמעות המושג, והשתמשו במושג פתוי ככינוי לאדם בעל כישורים שכליים מוגבלים, "מפגר" : "הפתאים בייתר, שאינן מכירין דברים הסותרים זה את זה, ולא יבין ענייני הדבר كذلك שambilין שאר עם הארץ, וכן המבוהلين והמנפזין בדעתם, והמשתגעים בדעתן בייתר - הרי כל אלו בכלל השוטים..." (רמב"ם, הלכות עדות ט י ; הלוות עדות לה / נשמות אברהם ; ראו فاتי בהלהה / אחר ויקישיבה). "האנשים אשר אין דעתם שלימה להשכיל, ויטעה להם בדברים בתחלת עניינם, יקראו פתאים" (רמב"ע על שמות כב טו) לענין, בלשון המקרא, משמעות זו מתאימה למושג חסר לב, שהוא אדם שחסורה לו היכולת לחשוב (סעיף 362).
  4. יכול להיות אדם בעל כישורים שכליים נורמליים לחלוין מבחינה רפואית (שםות ר' ג, שהובא לעיל), ה"פתוי" הוא משה רבנו !, אלא שהוא מתקשה לשלוט ברגשותיו וביציריו וכן מהתפה בנסיבות, כפי שפירשתי לעיל.
- דוגמאות נוספות לשינויי משמעותם ראו במאמר לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן.

378. צדיק = נותן לכל אחד את המגיע לו

- צדיק**, בלשון המקרא, אינו תואר לאדם המבון בקבלה, נותן ברכות או כותב קמיעות ;
- צדיק** בא מהשורש צדק, שפירושו לתת לכל אדם את מה שmagiu לו, לתת שכר לטוביים ועונש לרעים : "הצדיק באנשיים הוא הנען לכל דבר את המגיע לו" (רמב"ם, מורה נבוכים אל ; רואם כזריזגגה).
- ישנן דרגות שונות של צדיקים - אלה הדואגים רק לצדק של עצמם, ואלה שدواוגים לצדק של כל החברה :
- צדיק** בדרגה נמוכה דואג לצדק בסביבתו הקרובה - לocket לעצמו רק את מה שmagiu לו, והוא לocket מהזולת את מה שmagiu לו. בבית המשפט, **צדיק** הוא הצד **הצדוק** - בין אם הוא התובע (שהרי הוא לא יתבעו אדם למשפט אלא-אם-כן זה מגיע לו), ובין אם הוא הנتابע (שהרי, הוא לא פוגע באנשים ולבן אין הצדקה לתבעו למשפט) :
- דברים כה א : "כִּי יִהְיֶה רֵיב בֵּין אֲנָשִׁים, וַיַּגְשֵׁו אֶל הַמִּשְׁפָט וְשִׁפְטוּם; וְהַצְדִּיקוּ אֶת הַצְדִּיק, וְהַרְשִׁיעוּ אֶת הַרְשָׁעָה..." - הפסוק מתאר משפט צודק, שבו השופטים מחייבים ה"צדיק" בדין ומחייבים ה"רשע", ונונתנים לכל אחד את המגיע לו (ראו גם הלכות מכוות בבית המשפט).
- בהנחיות לשופטים נאמר (שםות כג ז-ח) : "מְדֻבָר שָׁקָר תְּرַחְקָה; וְנַקְיִ וְצַדִּיק אֶל תָּהִרְגָּג, כִּי לֹא אַצְדִּיק רְשָׁע. וְשׂוֹחֵד אֶל תִּקְהָ ; כִּי הַשׂוֹחֵד יַעֲוֹר פִּיקְהִים, וַיַּסְלַף דְּבָרִי צַדִּיקִים" : נראה שבשני הפסוקים הכוונה לאדם שהוא הצדוק במשפט - בפסקוק זה נאמר שצורך לעשות כל מאמץ כדי שלא להוציאו להורג בטעות את הצד הצדוק (ראו ונקי וצדיק אל תהרוג), ובפסקוק ח נאמר, שכאשר השופט לocket שוחד, השוחד גורם לו לתפוס בצורה מסולפת ומעוותת את דברי הצד הצדוק, ולהטעות את הדין לרעתו.

מקורות ופירושים נוספים

מקובל לפירוש **ערום** = חכם להרעה ("חכם לבלש" - תרגום יונתן על בראשית ג' א), אך כפי שראינו בספר משלוי, ערמה יכולה לשמש גם למטרות חיוביות: "מסתבר, שאין ערמה חכמה להרעה דווקא, אלא חכמה המשמשת נשך נגד יריב; והוא - כל נשך - יכול להיות מופעלת להשתגט הטוב או להשתגט הרע - תלוי בערומים וביריביו מי הם" (אברהם אהוביה, "כל הכתוב", עמי 250).

377. פתי = משוכנע בקלות

פתி הוא אדם **שמתוכנתה** ב מהירות.

פיתויו משמעו שכנוו אדם לעשות דבר שעלול להזיק לו, למשל:

- דברים א"ז : "השמרו לכם פן יפתח לבבכם וסרתם ועבדתם אליהם אחרים והשתחויתם להם, וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר..."
  - שופטים טז ה : "ויעלו אליה סרני פלשתים ויאמרו לה 'פתִי' אותו וראי بما כהו גדול ובמה נוכל לו ואסרנו לו לענתו...'"
  - מלכים א כב-כב : "ויאמר ה' מי יפתח את אהאב ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה בכה וזה אמר בכה... ויאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כל נבאיו ויאמר יפתח גם תוכל צא ועשה כן"
  - ירמיהו כ ז-י : "פתחתני ה' ואפת, חזקתי ותוכל, הייתי לשחוך כל היום כללה לעג לי... כי שמעתי דברם מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אגוש שלומי שמרי צלעיו אולי יפתח ונכחנה נקמתנו ממנוא"
  - משלים טז כת : "איש חמס יפתח רעהו, והוליכו בדרך לא טוב"
  - משלים כה טו : "בארך אפים יפתח קצין, ולשונו רכה תשבר גرم"
- לפי זה, **פתִי** הוא אדם שקל לשכנע אותו ולהשபיע עליו לעשות דברים המנוגדים לטובתו האישית.

בחינה עצמית - האם אני פתי?

- האם אני מאמין לכל עזה שנונותים לי? משלוי יד טו : "פתִי יאמין לכל דבר, וערום יבין לאשרו", משלוי ט ד-טו : "מי פתִי יסר הנה, [ו] חסר לב [ו] אמרה לו".
- האם אני מקבל השקפות-עולם שטחיות מאחרים מבלתי לבדוק אותן לעומק? משלוי יד יח : "נחלו פתאים אולת, וערומים יכתרו דעתה".
- האם אני בטוח שייהיה טוב ולא רואה שיכول להיות גם רע? האם אני לא לומד מטעויות של אחרים? משלוי כב, משלוי כז יב : "ערום ראה רעה [ו] נסתר ; [ו] פתאים עברו ונענשו" (סעיף 86).
- האם אני אוהב להשתתפות ולהשתכנע? משלוי יד כב : "עד מתי פתים תאהבו פתִי..."
- האם קל לשכנע אותי לגנות סודות שלי או של אחרים? משלוי כיט : "גולה סוד הולך רכילה, ולפתִי שפטיו לא תתערב".

חינוך הפתאים

ספר משלוי קורא לכל אדם, ובפרט למנהיגים, להשكيיע בחינוך הפתאים :

- משלוי ח ח : "הבינו פתאים ערמה, וכיסילם הבינו לב" (סעיף 277).

אחת המטרות של לימוד התורה, ושל ספר משלוי בפרט, היא להחכמים את הפתאים :

- תהילים יט ח : "תורת ה' תמיימה משיבת נפש ; עדות ה' נאמנה ממחכימת פתִי"
- משלוי א ד : "לחת לפתאים ערמה, לנער דעת ומזומה" (סעיף 5).

- יהושע ט ד : "ויעשו גם הימה בערמה, וילכו ויצטירו ויקחו שקים בלים לחמוריהם וננדות יין בלים ומבקעים ומצרים" - הגבעונים הטעו את בני ישראל ופינו אותם לכרות עם ברית.
- שמואל א כ כב : "לכו נא הכננו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם כי אמר אליו ערום יערם הוא" - שאל אורן לזופים, שיחקו היטב היכן נמצא דוד, כי דוד ידוע להטאות, וייתכן שהוא מטעה אותם.
- ואולי גם שמות כד : "וכי יוזד איש על רעהו להרגו בערמה - מעם מזבחיו תקחנו למות"
- בפסוקים אלה, לערמה יש משמעות שלילית; אך בספר החכמה (בעיקר ספר משלוי), הערמה נחשבת לכישרונו חיובי. הסיבה היא, בספר משלוי בא ללמד את הנערים איך להינצל מפיוטים ומהטאות, וכך שיוכלו להינצל מהם - הם צריים להכיר אותם. ראו: עurma ומזימה - מותיז זה טוב (סעיף 88) :
- משלוי א ד : "לחת לפתאים ערמה, לנער דעת ומזמה" - אחת ממטרותיו של ספר משלוי היא, ללמד את הפתאים (המתפתחים בקבלה) את סודות הערמה, שיידעו איך אנשים מנסים לפנות ולהטאות אותם, ולא יפלו בראשם, וכן משליחו : "הבינו פתאים ערמה, וכסילים הבינו לב" (סעיף 277).
- משלוי יד ח : "חכמת ערם - הבין דרכו, ואולת כסילים מרמה" - הערום, בספר משלוי, משתמש בחכמו כדי להבין את הדרך שהוא הולך בה, והוא עוסק במעשי מרמה.
- משלוי יט כה : "לץ תכה ופתיא ערם, והוכיה לבונן בין דעת" - כמשמעותם את הלץ (= הלווע והמזול), הפתיא מקבל ערמה - הוא לומד שצורך להיזהר מאנשיים כמו אותו לץ, שלועגים לדברי חכמה, ולא להאמין להם (ראו לץ - פתיא). ודומה לזה משלוי טו : "אoil ינאץ מוסר אביו, ושמר תוכחת ערם" - המתיחס בראיות לדברי ביקורת יזכה לקבל ערמה.

בחינה עצמית - האם יש לי ערמה חיובית?

- האם אני מסוגלゾחות מזימות - תוכניות שאנשים אחרים מתכוונים כדי להזיק? משלוי יב : "אני חכמה שכנתי ערמה, ודעת מזומות אמצא".
- האם, כאשר אני כועס, אני מסוגל להסתיר את הкус כדי שלא לעשות לעצמי בושות? משלוי יב טו : "אoil ביום יודע כעסו, וכשה קלון ערום".
- האם, אני מסוגל להסתיר דברים שאני יודע, ולא לגלוות אותם למי שלא צריך? משלוי יב כג : "אדם ערום כסה דעת, ולב כסילים יקרה אולת".
- האם אני בודק לעומק כל צעד, שימושו מייעץ לי לעשות, לפני שאני עשה אותו? משלוי יד כל דבר, ערום יבין לאשרו".
- האם אני בודק כל דעה שאני שומע מכל הכוונות, לפני שאני מקבל אותה? משלוי יד יח : "נחלו פתאים אולת, ערומים יכתרו דעת" - הערום מקיים את הדעת מכל הכוונות כדי שלא לטעות.
- האם אני לומד מטעויות של אחרים? משלוי כב ג / משלוי יג : "ערום ראה רעה ויסתר/נסתר, ופתאים/פתאים עברו ונענשו" (סעיף 86).
- האם אני משתמש בפרסום ממוקד? משלוי יג טו : "כל ערום יעשה בדעת, וכסיל יפרש אולת" (סעיף 82).

ערמה ומושגים קשורים

המילה ערמה דומה למילה עירימה, וייתכן שיש קשר ביניהן : אדם ערום הוא אדם ששם עירימה של הסתרות וכיסויים על הכוונה האמיתית שלו.

לעומת זאת, המילה **עירום** (בל' בגדים) היא כנראה משורש אחר - השורש של המילים עיר, עירורי, ערער : **"והיה כערער בערבה"** - בלבד, בלי כלום (ע"פ אביתר כהן).

ב. עינוי = סבל פיסי

השורש "עינה" הוא גם השורש של הפועל "עינה" שאחת ממשמעוויותיו היא "גַרְסָם סִבֵּל (פִּיסִי או נְפִישִׁי)". לפי זה, ייתכן שהתוואר עני מדגיש במילוי את הסבל והכאב: - בראשית זו א' : "וַיֹּאמֶר לְהָמָלָךְ הָיָה הַנְּגָן הַרְהָה וַיָּלֹד בָּنָו יְשֻׁמְעָל כִּי שָׁמַעַת הָאֱלֹהִים עַנִּינָךְ" - הגר היה "עינה" כי שרה "עינתה" אותה - פיסית או نفسית.

375. עצל = חסר רצון לעבוד ולהשקייע לטובות עצמו

עצל בלשון המקרא, כמו בלשון ימינו, הוא אדם שאינו אוהב לעבוד, גם כאשר הדבר פוגע ברוחותו האישית.

בחינה עצמית - האם אני עצל?

- האם אני ישן יותר מאשר ממוצע? משלוי וט: "עד מתי עצל תשכבר? מתי תקום משנתך?", משלוי יט טו: "עצלת תפיל תרדמה, ונפש רמיה תרעב". על-פי הרמב"ם, מספיק לאדם שיישן שליש מהזמן, ככלומר 8 שעות ביום.
- האם אני מתבטל מעבודה גם כאשר הדבר נוגע לרכוש הפרטני שלי? משלוי כד לד: "על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב. והנה עללה כלו קמשוניות...", משלוי וו: "לך אל נמלה עצל, ראה דרכיה וחכם, אשר אין לה קצין שוטר ומושל, תכין בקץן לחמה...". (סעיף 286).
- האם, כשמקשים ממני לבצע שליחות, אני "נדבק" למקום ומנסה להתחמק, ועוד שאני מבצע את הש寥חות?
- כבר עבר זמנה? משלוי כו: "כחמץ לשנים וכעשן לעיניהם, כן העצל לשלהיו".
- האם יש דברים שאני מatabase להם כבר זמן רב, אבל אין לי כוח להתאמץ כדי להציג אותם? משלוי יג ד: "מתאה ואין נפשו עצל, ונפש הרציהם תדשן", משלוי כא כה: "התאות עצל תמיינו, כי מאנו ידיו לעשות".
- האם, כשהאני מנסה להתקדם במשימה שלקחתי על עצמי, אני מתקדם לאט כאלו דרכי חסומה בגדיר קווצנית? משלוי טיט: "דרך עצל כמשמעותה חדק, ואראח ישרים סללה".
- האם אני מנסה להסתיר את כשרונותיי וכ יכולותיי, כדי שלא יחושו שאני מסוגל לעבוד וישללו ממני את הקיצבה? משלוי יט כד: "טמן עצל ידו בצלחת, גם אל פיהו לא ישיבנה", משלוי כו טו: "טמן עצל ידו בצלחת, נלאה להшибה אל פיו". (סעיף 26).
- האם אני לא מוכן לעבוד כשאין תוכאה מיידית? האם אני לא חורף בחורף כדי לקוצר באביב? האם אני לא "חרוש" בתקופת הלימודים כדי "לקוצר" ציונים בתקופת הבחינות? משלוי כ ד: "מחרף עצל לא יחרש, ישאל בקציר ואין" (סעיף 20).
- האם אני פוחד מסכנות שרובה האנשים לא פוחדים מהן, וכתוכאה מכח מסרב לצאת מהבית? משלוי כב גג:
- " אמר עצל ארוי בחוץ! בתוכך רחבות ארצתה!!!", משלוי כוג: "אמר עצל 'שחל בדרך! ארוי בין הרהבות!!!'" (סעיף 99).
- האם אני נשאר ב민ה גם כמשמעותי רעש והמולח, אנשים נכנסים ויוצאים? משלוי כ ד: "הදלת תסוב על צירה, ועצל על מטהתו".
- האם אני יכול למצוא שבעה תירוצים שונים מדוע אין סיכוי שאצליח בעבודה? משלוי כו טז: "חכם עצל בעינו משבעה מшибבי טעם" (סעיף 25).
- ראו גם: לדון מובטלים לכף זכות (סעיף 29).

376. ערמה = כישرون להטעות ולהיזהר מהתעוויות

ערמה היא היכולת לפתחות ולהטעות, כמו בפסוקים:

- בראשית ג א: "וַיְהִי נְחַשָּׁה הָיָה ערום מִכָּל חַיָּת הַשְׁדָה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר אֶל הָאֱשָׁה...". הנחש פיתה את חווה.

פירושים נוספים

עיקש לב

1. "מראה לאדם יישרו, ומחשבות ליבו עקשות", כלומר, אחד בפה ואחד בלב (מצודת דוד על משלו יא כ, ודומה לו על משלו ז כ)
2. "עיקש לב, הוא ההפך מכם לב, והוא מי שהולך על חוקי החקמה" (מלבים על משלו יא כ, ודומה לו על משלו ז כ)
3. "עקשי לב הם בעלי המידות הרעות" (רבי יונה על משלו יא כ), ומצד שני:
4. "עיקש לב הוא האיש שידעתו משובשת, ולא יכול האמת" (רבי יונה על משלו ז כ)
5. "המקש ליבו, ואין שב בתשובה" (האנו מווילנה על משלו יא כ), ומצד שני:
6. "עיקש לב - מי שיש לו לב עיקש ועוקם וסר מדרך טוב, והוא עשיית המצאות עשה," (האנו מווילנה על משלו ז כ)

שורשים דו-עיצוריים / אביתר כהן

(כתב 23.08.2005)

המילים עיקש, עקל, עקם, עקב, עקף, כולן נוצרו משורש עק.
לפי דעתינו, השפה העברית מבוססת על שורשים דו-עיצוריים ולא תלת עיצוריים.
השורש התלת עיצורי נועד להרחיב ולגונן את המשמעות של השורשים הדו-עיצוריים.
השורש המפורסם והידוע ביותר בעניין הוא השורש פר.

374. עני = שפל רוח, במעמד חברתי נמוך

עני הוא שם נרדף ל"אביון", אך במשמעותו המדוייקת הוא מדגיש במיוחד אחד משני היבטים של העוני:

א. עוני = מעמד חברתי נמוך, השפה

- השורש "ענה" הוא גם השורש של המילה "ענוה", שמשמעותה עצמית, השפה, כמו בפסוק (משל יח יב):
"לפני שבר יגהה לב איש, ולפני כבוד ענוה", שבו ענוה מנוגדת להגבהת-לב.
לפי זה, ניתן שהתוואר "עני" מדגיש במיוחד את ההשפה; גם אדם שחי בארמון (או באוהל מרופוח) יכול להיות "עני" אם הוא נמצא במצב של השפה:
- בראשית כת לב: "וַתֵּהֶר לְאָה וְתַלֵּד בֵּן וְתִקְרֹא שְׁמוֹ רָאוּבֵן כִּי רָאָה ה' בָּעִנְיִי כִּי עַתָּה יַאֲהַבְנִי אִישִׁי" -
לאה הרגישה מושפלה כי יעקב לא אהב אותה.

לפי זה, גם כ舍םבדרים על "עני" בחומר, מתכוונים להציג בעיקר את המעמד החברתי הנמוך שנובע מעוני זה;
זהו מושג יחסית ותלוי בחברה. ואכן, גם בימינו "**קו העוני**" הוא מושג יחסית שמוגדר ע"י הכנסה שערוכה 50% מההכנסה החזירונית במשק. אילו היו רוצחים להגדיר קו אחר, למשל "קו האביזנות", ניתן שהוא מגדירים אותו (Richard Perlman, "The Economics of Poverty", McGraw-Hill 1976, chapter 1).

בפסוקים מסוימים המטרה היא להציג את המעמד החברתי הנמוך, ולכך משתמשים בתואר **עני**:

- משלו כב כב: "**אל תגוזל כל כי דל הוא, ואל תדכא עני בשער**" (ראו עוני מעודד גול - סעיף 307)
- תהלים קיט עא: "**טוב לי כי ענייתי למען אלמד حقיך**" (ראו **טוב להיות עני?**)

- משלו כב ה : **"צנים פחים בדרכּ עקשׁ, שומר נפשו ירחק מהם"** - בנתיב עקום וקשה ישנים קוצים ובורות המכשילים את האדם, אך האדם יכול לבחור להגן על נפשו ולהתרחק מדרך זו (סעיף 22).
- מילכה ג ט : **"שמעעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל, המתעבבים משפט, ואת כל היושה יעקשׁ"** - תוכחה למחוקקים, שגם עושים מעשים עקומיים שהם נגד המשפט, וגם הופכים אותם לחוקים כך שיהיה קשה לתקון אותם.

אדם עקשׁ לְבָה הוא אדם בעל אופי עקום וגם קשה : אדם שהוא גם לא ישר, וגם קשוח ואיינו מותר בקלות, כמו בלשון ימינו **עקשׁן**:

- משלו יא כ : **"יתועבת ה' עקשׁי לְבָה, ורצונו תמיימי דרכּ"** - "זה שמקשה לבו מלעשות תשובה, הקב"ה קורא אותו תועבה, שנאמר **"יתועבת ה' עקשׁי לְבָה"** (ילקוט שמעוני) - עשה מעשים **UNKOMIM**, והוא מקשה את.Libvo ואינו משתמש לטובה.
- משלו יז כ : **"עקשׁ לְבָה לא ימצא טוב, ונחפֵך בלבונו יפול ברעה"** - המקשה את.Libvo ונשאר ברעונות עקומיים, לא יוכל להתקדם ולמצוא רעונות טובים יותר.
- תהילים קא ד : **"לִבְבָה עקשׁ יסוד מנוי, רע לא אדע"** - התכוונה של עיקום וקושי סרה ממני, אין לי אופי עקשׁו, ולכן אני לא יודע רע, אני תמיד חוזר למוטב.

עקשיות פה היא צורת-דיבור עקומה וקשה : דברו שהוא גם לא ישר וגם קשה ותווקפני :

- משלו ז כד : **"הסר ממן עקשות פה, ולזות שפטים הרחק ממן"** (סעיף 163)
- משלו יוב : **"אדם בלילה איש און, הולך עקשות פה"** (סעיף 92)

ביטויים מקבילים ומונוגדים

בכמה פסוקים, עקש מקביל ל **נלוֹז** (=עקום ונستر - סעיף 370) :

- משלו ז כד : **"הסר ממן עקשות פה, ולזות שפטים הרחק ממן"** - חסר ממן דיבור עקום שהוא קשה ותווקפני, וגם דיבור עקום שהוא נסתר ומלבלל (סעיף 163).
- משלו ב טו : **"אשר ארחתיהם עקשׁים, ונלוֹזים במעגלותם"**

בכמה פסוקים, עקש מקביל ל **פתלטל/נפתל** :

- דברים לב ה : **"שחתת לו לא בניו מומם, דור עקשׁ ופתלטל"**
- שמואל ב כב כו [תהילים יח כו] : **"עם נבר תתרבר[ר] ועם עקשׁ תתפ[ת]"**
- משלו ח ח : **"יבצדק כל אמררי פי, אין בהם נפתל ועקשׁ"** - יש שפירשו שהכוונה, שבתורה אין מילה "UNKOMAH", שאינה במקומה (ראו מלבי"ם והגר"א).

בכמה פסוקים, עקש מונוגד ל **תס/תמים** (= שלם, ללא פגמים ומכשולים - סעיף 385) :

- איוב ט כ : **"אם אצדק - פַי ירישענִי, תם אני - ויעקשִׁנִי"** - אין בי כל פגם, אבל הפה של מי慈יל אותו וגורם לי להרשיע את עצמי במשפט
- משלו יא כ : **"יתועבת ה' עקשׁי לְבָה, ורצונו תמיימי דרכּ"**
- משלו יט : **"הולך בתם ילק בטה, ומעקשׁ דרכיו יודע"** (סעיף 264)
- משלו כח יח : **"הולך תמיימַ יושע, ונעקשׁ דרכיהם יפול באחת"**
- משלו כח ו : **"טוב רשות הולך בתמו מעקשׁ דרכיהם והוא עשרי"** (סעיף 138)
- משלו יט א : **"טוב רשות הולך בתמו מעקשׁ שפטיו והוא כסיל"**

ה', כמו שנאמר ישעיו כט טו : "הוּא המעניינים מה לסתך עצה והיה במחשך מעשייהם ויאמרו מי ראנו וכי יודענו" (מצחות).

371. נרגן = מאשים את הזולת בשנאה וכוונה רעה

השורש רגון (והפועל נרגן) מציין תלונה, ובפרט - תלונה על כך שהזולת פועלת מותוק כוונה רעה :

- דברים א כ' : "וַתָּרְגֹּנּוּ באhalbיכם ותאמרו 'בשנתה ה' אנתנו הוציאנו מארץ מצרים, לחת אנתנו ביד האמרי להשמדנו'" , תחילים קו כה : "וַיַּרְגֹּנּוּ באhalbיכם, לא שמעו בקול ה'" - בני ישראל נרגנו, כמובן, האשימו את ה' שהוא הוציא אותם מצרים מותוק שנאה.

תלונות מסווג זה הון הדלק של כל מריבה :

- משלו כ ב' : "בְּאֶפְسָעֵת תִּכְבַּה אַשׁ, וּבְאַין נָרְגֵן יִשְׁתַּקְמָדְזָן" (סעיף 54)

- משלו טז כה : "אִישׁ תְּהִפְכוֹת יִשְׁלַח מַדּוֹן, וּנְרָגֵן מִפְרִיד אַלְוף" (סעיף 208)

והן גורמות לתחרשות הרעות המלאות את המריבה :

- משלו ייח, משלו כ ב' : "דְּבָרֵי נָרְגֵן כְּמַתְלָהִים, וְהֵם יַרְדוּ חָדְרִי בְּטֻן" (סעיף 14)

372. עז פנים = גורם נזק ללא הבעת בושה או צער

אדם כשר, כאשר הוא נאלץ לשקר או לפגוע בזולת, מרגיש רגשות של בושה או צער, והרגשות הללו מתבטאים בפניו ; אולם, ישנים אנשים שאופיים השتبש עד כדי כך, שהם לא מרגישים כל בושה או צער - הפנים שלהם אינם משתנים כאשר הם משקרים או מזקירים ; הפנים שלהם, כמובן, חזקים ועצים יותר (עז = מבוצר ומוגן מן השפעות חיצונית), ולכך הם נקראים עז פנים, קשי פנים או חזקי פנים :

- דברים כח נ : "גַּוְיִ עַז פָּנִים, אֲשֶׁר לֹא יִשְׂא פָנִים לְזַקֵּן, וּנְגַעַר לֹא יְחַזֵּן" - פוגע ומזיק בלי להראות רגשי צער ורחמים.

- משלו ז ג : "וַיַּהְזִיקָה בּוֹ וַיַּשְׁקַה לוֹ, הָעֹזָה פָנֵיה וְתָאָמֵר לוֹ" - משקרת (ראו פיתויי האישה הסוררת - סעיף 95) בלי להראות רגשי בושה ואשם.

- קהילת ח א : "מֵי כְהַכְמָם וְמֵי יְדֹעַ פָשָׁר דָבָר ; חַכְמַת אָדָם תָּאִיר פָנֵיו, וְעַז פָנִים יִשְׁנָא" - החכמה היא הכרzon ללמידה מהזולת, ולכך, אדם חכם הוא גם רגייש יותר, ופחות מעז את פניו.

- דימאל ח ג : "וַיַּבְאַחֲרִית מְלֹכוֹתָם, כַּהֲתִם הַפְשִׁיעִים, יִעַמֵּד מֶלֶךׁ עַז פָנִים וּמִבְנֵי חִידּוֹת" - התבוננה היא הכרzon לחשוב ולהסיק מסקנות באופן עצמאי, ולכך, אדם נבון הוא לא בהכרח רגייש יותר - הוא יכול להיות גם "עז פנים" וגם "ambilן חידות".

- ירמיהו ה ג : "...הַכִּתְתָּה אַתָּם וְלֹא חָלוּ, כְּלִיתָם מְאֻנוּ קָחַת מוֹסֵר ; חַזְקוּ פָנֵיהם מַסְלָעַ, מְאֻנוּ לְשׁוּבָה" - חוטאים בלי להתבונן, נענסים בלי להראות צער ; וכן יחזקאל בד : "וְהַבּוֹנִים קַשְׁיָפָנִים וְחַזְקוּ לְבָבָן, אַנְיָ שׁוֹלֵחָ אֹתָךְ אֲלֵיכֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיכֶם כִּי אָמַר דִי הָה'" .

373. עיקש = עיקום וקשה, לא-ישראל ותוקפני

השורש עיקש הוא שילוב של עיקם ושל קשה :

- בפסוק המתאר את קיבוץ הגלויות, אומר ה' (ישעיו מב טו) : "אֲשֶׁר מַחְשָׁךְ לְפָנָיהם לְאוֹר, וּמַעֲקָשִׁים לְמַיְשָׁור..." - מעיקש הוא מקום עיקום בקרקע (במידת האנכי), מקום לא מישורי, מקום שקשה ללכת בו.

- בתוכחה לאנשי דורו אומר הנביא (ישעיו נט ח) : "דָּרְךׁ שְׁלֹום לֹא יַדְעַו, וְאַין מַשְׁפֵט בְּמַעֲגָלוֹתָם עֲקַשׁ לְהָם, כֹּל דָּרְךׁ בָּה לֹא יַדְעַ שְׁלֹום" - נתיב עיקש הוא נתיב עיקום המערימים קשיים על הולכים בו. בפסוק זה הントיב הוא משל להתנהגות עיקומה וגם קשוחה, כמו בלשון ימינו עקשנות. עקשנות כזו תגרמת לכך שאין שלום בין בני אדם (וכמו ש עיקש לא ידע שלום, כך גם ההיפך נכון - אדם ישר הוא איש שלום - סעיף 364).

פסוקים נוספים

- שמו אל ב ח : "מִקְרֵם מַעֲפָר דָל, מַאשְׁפָת יְרִים אֲבִיוֹן; לְהֹשִׁיב עִם נְדִיבִים, וּכְסָא כְבוֹד יִנְחַלֵם; כִּי לְהִ מַצְקֵי אֶרֶץ וַיִּשְׁתַּعֲלֵה֙ם תָּבֵל" - ה' מרימים את האבירונים ומושיב אותם עם הנדיבים = בעלי המעד הרם ; וכן תחלים קיג'ח.
- ישיעו יג ב : "עַל הָר נְשָׁפָה שָׂאוּ נָס, הַרְימָנוּ קּוֹל לְהָמָם, הַנִּיפְוּ יְד וַיָּבָא֨וּ פָתָחִי נְדִיבִים" = האויבים עללו ויבואו לפתחים הגבוהים, או לפתחם בתיהם של האנשים החשובים בבבל.
- ישיעו יב ה : "לֹא יִקְרָא עוֹד לְנַבֵּל נְדִיבָה, וְלֹכְדֵי לֹא יִאָמֶר שְׁוֹעָ... וְנַדְיבָה נְדִיבָה יְעִזָּה, וְהָוָא עַל נְדִיבָה יְקֻם" = הנבל לא יזכה עוד למעד רם ונישא ; אדם שזכה למעד רם, יצטרך ליעץ עצות רמות ונעלות, עצות של נדבה ותרומה, ולקיים את עצותיו.
- תהילים מז י : "נְדִיבָי עָמִים נָאָסְפוּ, עִם אֱלֹהִי אֶבְרָהָם; כִּי לְאֱלֹהִים מְגַנֵּי אֶרֶץ, מִאֵד גָּלָה" = כל האנשים החשובים והנעלים בכל העמים נאספים להמליך את ה', והוא מאייד נעלעה על כולם.
- תהילים נא יד : "הַשִּׁבְתָּה לִי שְׁשׁוֹן יְשָׁעָךְ, וְרוֹחַ נְדִיבָה תִּסְמְכָנִי" - רוח גבורה ומרוממת.
- תהילים קז מ : "שְׁפָךְ בָּזָז עַל נְדִיבִים, וַיַּתְעַם בְּתָהוּ לֹא דָרְךָ" - אפילו אנשים חשובים לא ניצלים מביזונות ; וכן איוב יב כא.
- תהילים קיח ט : "טוֹב לְהֹסֵות בָּהּ מִבְטָח נְדִיבִים" - באנשים החשובים, SMBTICHIM לסת לכם נדבות ; וכן תהילים קמוג : "אַל תַּבְטַח בְּנְדִיבִים בֵּין אָדָם שָׁאֵן לוּ תְשֻׁועָה".
- משלו חטו : "בַּי שְׁרִים יְשָׁרָוּ, וְנְדִיבִים כָּל שְׁפֵטִי צָדָק" - נדיibs נזכרים יחד עם שרים ושופטים.
- משלו יז ז : "לֹא נָאָה לְנַבֵּל שְׁפָתִי יָתָר, אַף כִּי לְנַדְיבָה שְׁפָתִי שְׁקָרָה" - אפילו הנבל, בעל האישיות הפלותה והגסה, לא אומר יותר ממה שהוא ; קל וחומר שהנדיב צריך לעמוד בדיבורו.
- משלו יז כו : "גַם עֲנוֹשׁ לְצַדִּיק לֹא טָוב, לְהֹכֶת נְדִיבִים עַל יְשָׁרָה" - לא ראוי מהר ולהעניש אנשים רמי-מעלה לפני שהסתויים משפטם, כי ייתכן שהם חפים מפשע.
- משלו יט ו : "רַבִּים יְחַלְוּ פְנֵי נְדִיבָה, וְכָל הָרָע לְאִישׁ מִתְנָזָן" - כמו שאנשים רבים מעוניינים להתקרב ולהיפגש עם שר נכבד, כך אנשים רבים מכבים ומריעים לאיש שנוטן מתנות.
- משלו כה ז : "אַל תַּתְהַדֵּר לִפְנֵי מָלֶךְ... כִּי טָוב אָמַר לְךָ 'עַלְהָ הַנָּהָר' מהשפילך לִפְנֵי אֲשֶׁר רָאוּ עִינִיךְ" - אל תטהדר לפני מלך, כי המלך עלול להשפיל אותך בפני השרים.
- דברי הימים א כח כא : "...וְעַמְקָ בְּכָל מְלָאָכָה לְכָל נְדִיבָה חֲכָמָה לְכָל עֲבוֹדָה..." = כל רם ונישא בחכמתו, כל מי שיש לו חכמה מעולה.

370. נלוֹז = עֲקוּם וּנְסָתָר

הפעלים "לוֹז", "נלוֹז", "הלוֹז" והשם "לוֹזָה" מופיעים תמיד בהקשר של עיקום והסתירה :

- משלו ב טו : "אֲשֶׁר אַרְחַתְּהָם עֲקָשִׁים, וְנוֹלוֹזָה בְּמַעֲגָלוֹתָה" - נלוֹז מקביל לעיקש = עיקום וקשה (סעיף 373) : הרעים הולכים בדרכים עקומות ונסתירות ; וכן משלו יד : "הַסְּרָמָמָך עֲקָשָׁות פָה, וְלוֹזָה שְׁפָתִים הַרְחָק מִמְךָ" (סעיף 163) - לוֹזָה מקבילה לעיקשות : **לוֹזָה שְׁפָתִים** = שפתים המדברות דברים עקומים בסתר.
- משלו ג כא : "בְּנִי! אַל יְלֹוּ מְעִינִיךְ, נִצְרָת שְׁתִיה וּמוֹמָה" - אל תנתן לחכמה ולתבונה להתעקם ולהיסתר מנגד עייניך ; שמור תמיד על "קשר עין" עם החכמה והתבונה ; וכן משלו יד כא : "אַל יְלֹוּ מְעִינִיךְ, שָׁמָרָם בְּתוֹךְ לְבָבְךָ".
- משליג לב : "כִּי תַּוְעַבְתָּ הִי נְלוֹז, וְאֵת יְשָׁרִים סָדוֹ" - העוקם והנסתר, הוא הפכו של היישר (סעיף 364) ; וכן משלו יד ב : "הַוְלָד בִּישְׁרוֹ יְרָא הִי, וְנְלוֹז דְרָכָיו בּוֹזָהוּ" : נלוֹז דְרָכָיו = שדריכיו נוטות מדרכי ה', הוא הפכו של הולך ביוֹשְׁרוֹ = ההולך בדרך הירושה בעיני ה'.
- ישיעו ל יב : "לְכָנָה אָמַר קְדוּשָׁ יִשְׂרָאֵל" : יعن' מסכם בדבר זהה , ותבטחו בעסק **נוֹלוֹז וְתַשְׁעַנוּ עַלְיוֹ...**" - נשענתם על מצרים שהיא עצמה של עושק, עיקום ועיות הדין, ועשיית מעשים רעים בסתר ; או - נשענתם על מעשיכם הרעים, בין אדם לחברו (עובדך) ובין אדם למקום (NELZO - עיקום והסתירה מעיני ה') (מלבי'ס) ; או - נשענתם על תוכניתכם המדינית לכורות ברית עם מצרים, שיש בה עושק (דורשת מיסים רבים כדי לשלם דמי-חסות למצרים), ויש בה נלוֹז (עיקום הדרך, לרדת למצרים במקום לעלות לירושלים ; וכן ניסיון להסתיר מעיני מצרים), ויש בה נלוֹז (עיקום הדרך, לרדת למצרים במקום לעלות לירושלים ; וכן ניסיון להסתיר מעיני

- בראשית לד ז : "וּבֹנִי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן הַשְׁדָה כִּשְׁמֻעַם וַיַּעֲצֹבוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּחֲרֹלָה לֵבָם מְאָד, כִּי נְבָלָה עָשָׂה בִּישָׂרָאֵל לְשַׁכֵּב אֶת בַּת יַעֲקֹב וְכֹן לֹא יַעֲשֵׂה"
- שופטים יט כג : "וַיֵּצֵא אֲלֵיכֶם הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת וַיֹּאמֶר אֲלֵיכֶם אֶל אֲחֵיכֶם אֶל תְּרֻעֹו נָא אֶחָרִי אֲשֶׁר בָּא הָאִישׁ הַזֶּה אֶל בַּיִתְךָ אֶת נְבָלָה הַזֶּה"
- שמו אל ב יג יב : "וַיֹּאמֶר לוֹ אֶל אֲחֵיכֶם כִּי לֹא יַעֲשֵׂה כָּן בִּישָׂרָאֵל אֶל תְּعַשֵּׂה אֶת נְבָלָה הַזֶּה"
- ירמיהו כת כג : "יְעַזְּנֵן אֲשֶׁר עָשָׂו נְבָלָה בִּישָׂרָאֵל וַיַּנְאָפוּ אֶת נְשֵׁי רַעַיָּם וַיְדַבֵּרוּ דָבָר בְּשָׁמֵי שָׁקָר אֲשֶׁר לֹא צוִיתֶם..."
- הוושע ב יב : "וַיַּעֲתֵה אֲגָלָה אֶת נְבָלָה לְעַנִּי מִאַהֲבָה וְאִישׁ לֹא יַצְלִיןָה מִידִי"
- יהושע ז טו : "וְהִיא הַגְּלָדָה בְּחַרְם יִשְׂרָאֵל בְּאֶתְכָּה לֹא, כִּי עָבֵר אֶת בְּרִית הָיָה וְכִי עָשָׂה נְבָלָה בִּישָׂרָאֵל"
- וכן ניבול פה - דבר ברברי ו"מלוכך" : ישעיהו ט ז : "עַל כֵּן עַל בְּחוֹרְיוֹ לֹא יִשְׁמַח אֱלֹהִים וְאֶת יִתְמִימֵוּ וְאֶת אַלְמָנָתוּ לֹא יִרְחַם, כִּי כָּלּו חַנְף וּמַרְעֵה וְכֹל פָּה דָּבָר נְבָלָה..."

מקורות ופירושים נוספים

חלק מהפירושים כאן נוצרו במהלך דיוון עם סיגל ועם חברי נח"ת נוספים.
פירושים נוספים ניתן למצוא במאמר דמותם של נבל ואביגיל באספלקלריה של חז"ל / רונית דרזנר (אלירם),
בתוך מכלול ט'ו, סלו התשנ"ח.

פסוקים שבהם כמה פירושים אפשריים

- שמו אל ב גג : "וַיַּקְנֵן הַמֶּלֶךְ אֶל אֲבֹנָר וַיֹּאמֶר 'הַכּוֹמֹת נְבָל יָמוֹת אֲבֹנָר?'" - מוות ברבבי בלי משפט, או מוות של כפו-טובה, או כמו נבל הכרמלי.
- ירמיהו יז יא : "קָרָא דָגָר וְלֹא יָלַד, עָשָׂה עָשָׂר וְלֹא בָמִשְׁפָט; בַּחֲצֵי יָמָו יַעֲזֹבָנוּ, וּבְאַחֲרֵינוּ יִהְיֶה נְבָל" - בזוי כמו רבבי, או שהעושר יהיה כפו-טובה ויעזבנו, או שהוא יהיה נבל ועיף.
- תהילים לט ט : "מִכֶּל פְּשָׁעֵי הַצִּילָנוּ, חָרָפָת נְבָל אֶל תְּשִׁימָנוּ" - שלא אהיה בזוי כמו אדם ברבבי, או שלא אהיהعبد כמו שחירף אותו נבל הכרמלי "הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים המתפרצים...".
- משלי ל לב : "אִם נְבָלָת בַּתְּהַנְּשָׂא, וְאִם זָמוֹת יָד לִפְהָה" - אם השפilioו אותך והתייחסו אליך כאלו נבל, או : אם אתה מרגיש נבל ועיף מרוב עבודה (סעיף 239).

369. נְדִיב = אדם מורם מעם, המרים תרומה

השורש נְדִיב, שמננו התואר נְדִיב, מופיע בשני הקשרים :

1. כמו בלשון ימינו - נתינת "נדבות" ותרומות, "נתינת מתנה ברצון טוב" (שב"יל), למשל :
  - שמות לה ה : "קְתַחוּ מִאֶתְכֶם תְּרֻומָה לָהּ, כֹּל נְדִיבָה לְבָוִי יִבְיאָה אֶת תְּרֻומָת הָיָה... וַיְבָאָה הָאֲנָשִׁים עַל הַנְּשִׁים, כֹּל נְדִיבָה לְבָבָהוּ הַחַנְזָקָה וְתַבְעָתָה וְכּוֹמָז..."
  - דברי הימים ב כת לא : "...וַיִּבְיאָו הַקָּהָל זְבָחִים וְתַوְדּוֹת, וְכֹל נְדִיבָה לְבָב - עַלְוֹת"
  2. מילה נרדפת ל"שר" או "נסיך", אדם חשוב ונכבד, למשל :
  - בדבר כאיich : "בָּאָר חַפּוֹה שָׁרִים, כַּרְוָה נְדִיבִי הָעָם..."
  - תהילים פג יב : "שִׁיתָמָו נְדִיבָמָו כְּעָרָב וְכְזָאָב, וְכְבָחָה וְכְצַלְמָנָע כָּל נְסִיכָמוֹ"
- נראה לי, שעיקר עניינו של השורש נְדִיב הוא "הרירים" ; לפיכך :
- אדם ה נודֵב הוא אדם ש"מרום תרומה" - מפרש חלק מרכשו לצורך מטרה נعلاה ומרוממת ;
  - אדם נדִיב לְבָב הוא אדם שמרם את ליבו - מרומים את מחשבותיו וחושב על מטרות נעלאות, וכתוכזאה מכך גם מרים מרכשו ;
  - אדם נדִיב הוא גם אדם בעל מעמד רם - שר, עשיר או נסיך.

- משלו ח' יב : "אני חכמה שכנת עורמה ; ודעתי מצוות אמצעא . יראת ה' שנאות רע ; גאה וגאון ודרך רע ופי תהיפות שנאיי" - החכמה מאפשרת לאדם לדעת מזימות - להינצל ממזימות שמוופלות נגדו, ולהשתמש בהן כדי להילחם ברשעים.

368. נבל = גס וברברי, חסר דרך-ארץ

נָבֵל הוא אדם גס וחסר דרך-ארץ, המתנהג כחיתת-פרא, מה שאנו קוראים היום "ברברי" או "מנול":

- דברים לב כא : "הִם קְנֹאָנִי בְּלֹא אֶל, כַּעֲסֹוִנִי בְּהַבְּלִיהִים ; וְאַנְיַ אֲקֹנְיָאֵם בְּלֹא עַם, בְּגַוי **נָבֵל אֲכֻעִיסָם**" - בגוי ברברי, שאינו מתנהג כמו של בני תרבויות. וכן : תחילים עד יח : "זָכַר זָאת אֹוֵיב חָרָף ה'" , ועם נבל נאצ'ו שםך ... קומה אלהים ריבבה ריבך זכר חרפתק מני נבל כל היום"
- שמואל ב יג יג : "וְאַנְיַ אֲנָה אָוְלִיךְ אֶת חָרְפָתִי ? וְאַתָּה תָּהִי **כָּאֵחֶד גָּנְבֵלִים בִּישְׁרָאֵל ! ...**" - תמר מנסה לשכנע את אמןון, שם יאנוס אותה ייחס לאדם גס וברברי בעיני כל ישראל.
- איוב לח : "בְּנֵי **נָבֵל** גָּם בְּנֵי בְּלֵי שָׁם, נְכָאוּ מִן הָאָרֶץ" - כל הפרק מတאר אנשים שחווים מחוץ ליישוב, כמו חיוט פרא : "הַקּוֹטְפִים מְלוּחָ עַלְיָ שִׁיחָ ... מִן גּוֹ יָגְרֹשׁוּ ... בֵּין שִׁיחִים יָנְהָקוּ, תְּחִתָּ חָרוֹל יְסֻופְּחוּ ... בְּנֵי נָבֵל, גָּם בְּנֵי-בְּלֵי שָׁם ..." .
- יחזקאל יגג : "כָּה אָמַר ד' ה': הִוֵּי עַל **הַנְּבִיאִים גָּנְבֵלִים**, אֲשֶׁר הַלְּכִים אַחֲרֵ רֹוחֵם וְלַבְּלָתֵי רָאוּ" - גם הנביאים הללו נמשלו לחיות - "כְּשׂוּעָלִים בְּחַרְבוֹת **נְבִיאֵיךְ יִשְׁرָאֵל הֵיו ...**"
- גם הרמב"ן (על ויקרא יט א) השתמש במושג "נבל בירושת המורה" במשמעות דומה.
- אחת התכונות הבסיסיות של דרך ארץ אנושית היא הכרת הטוב, ולכן המילה נבל מצינית לפעמים אדם כפוי טובה :

  - דברים לב בו : "הָה לְה' תָּגַמְלוּ זָאת, עַם **נָבֵל** וְלֹא חַכְמָה ? הַלֹּא הוּא אָבִיךְ קָנְךָ הוּא עַשְׂרֵךְ וַיַּכְנֵךְ ... וַיִּשְׁמַן יִשְׁרוֹן וַיַּבְعֵט שְׁמַנְתָּ עֲבֵיתָ כְּשִׂיתָ וַיְשַׁתֵּחַ עַשְׂהוּ וַיַּגְבֵּל צָור יְשַׁעַתּוּ" - עם ישראל כפוי טובה כלפי ה'.
  - שמואל א' כה : "אֵל נָא יִשְׁמַן אֲדֹנִי אֶת לְבָוָא אֶל אִישׁ הַבְּלִיעָל הַהְהָעַל **נָבֵל**, כִּי כַּשְׁמַוְתָּ כָּן הוּא **נָבֵל שְׁמֹוֹ וּנְבֵלָה עָמוֹ**, וְאַנְיַ אָמַתְךָ לְאָרַת נְעָרִי אֲדֹנִי אֲשֶׁר שְׁלָחָתָךְ" - נבל כפוי טובה כלפי דוד.
  - שמואל ב יג : "וְאַנְיַ אֲנָה אָוְלִיךְ אֶת חָרְפָתִי ? וְאַתָּה תָּהִי **כָּאֵחֶד גָּנְבֵלִים בִּישְׁרָאֵל ! ...**" - אם נשכב עמי ולא תרצה אחר-כך לשאת אותי לאישה, זו תהיה כפויות טובה.
  - תחילים יד א : "לְמַנְצָחָה לְדוֹד : אָמַר **נָבֵל** בְּלָבוֹ אַנְיָאֵלים, הַשְׁחִיתָוּ הַתְּעִיבָוּ עַלְיָהָא אִין עַשְׂהָ טָוּב"
  - איוב ב' : "וַיֹּאמֶר אַלְיָה : 'כְּדָבָר אַחֲת **הַנְּבִיאָה** תְּדַבֵּר !' גַּם אֶת הַטּוֹב נִקְבֵּל מֵאֱלֹהִים וְאֶת הַרְעָא לֹא נִקְבֵּל !'" בכל זאת לא חטא איוב בשפטו" - את כפויות טובה - מוכנה לקבל מה' את הטוב אבל רוצה לקלל אותו כשהוא מביא רע.
  - משלו יז : "לֹא נָאָה **נָבֵל** שְׁפַת יִתְר, אָף כִּי **לְנִדְבִּיבָה שְׁפַת שְׁקָר**" - נבל הוא ההפק מנדיב: נדיב מיטיב גם למי שלא ראוי, ונבל (כפוי-טובה) לא עשו טוב גם למי שרואין (פירושים נוספים). וכן ישעיו לב ה : "לֹא יִקְרָא עוֹד **נָבֵל נִדְבִּיבָה**, וְלֹכְדֵי לֹא יִאֲמֶר שָׁועַ. כִּי **נָבֵל נְבֵלָה** יִדְבֶּר וְלֹבּוּ יִעֲשֶׂה אָנוֹ לְעַשְׂתָה הַנְּפָאָה וְלִדְבֶּר אֶל ה' תְּוֹעָה, לְהַרְיק נְפָשָׁה רֻעָב וּמִשְׁקָה צָמָא יְחִסְרִיר".
  - איוב מב ח : "וַיַּעֲתֵה קָחוּ לְכֶם שְׁבָעָה פְּרִים וְשְׁבָעָה אַיִלִים וְלֹכְדוּ אֶל עֲבָדֵי אִיּוֹב וְהַעֲלִיתָם עַוְלָה בְּעַדְכֶם וְאִיּוֹב עֲבָדֵי יְתִפְלֵל עַלְיכֶם כִּי אִם פְּנֵי אָשָׁא לְבָלְתִי עֲשָׂות עַמְּכֶם **נָבֵלָה** כִּי לֹא דָבְרָתָם אֲלֵי נְכוֹנָה כְּעָבָדֵי אִיּוֹב" - ה' אומר לרעיו של איוב : "אַתָּם אִמְנָם דִּבְרָתָם בְּעַדְךָ, אָבֵל דִּבְרָתָם דִּבְרִים לֹא נְכוֹנִים, וְלֹכְדֵי רְאוּיִם לְעַונְשׁ שִׁירָאָה כְּכָפְרוֹת טָוּבָה".
  - משלו יז כא : "וַיָּלֹד כְּסִיל לְתוֹגָה לוֹ, וְלֹא יִשְׁמַח אָבִי **נָבֵל**" - בן כפוי טובה, אינו מתייחס כראוי להוריו ; ואולי זו גם הכוונה ב מיכה זו : "כִּי **בָן מִנְבֵּל אָבָב, בָת קָמָה בָּאָמָה ...**".
  - משליל כב : "תְּחַת עֲבָד כִּי יִמְלֹךְ, **וּנָבֵל כִּי יִשְׁבַּע לְחַם**" - כשנותנים לנבל לשבוע לחם, הוא לא מшиб טובה תחת טובה ולכן הארץ רגזה.

מעשה **נָבֵל** הוא מעשה גס וברברי, המנגד לכללים בסיסיים של דרך ארץ, כגון מעשה אונס, ניאוף או גניבה :

- משליכא: "לען הין, המה שכר, וכל שגה בו לא יחכם" - הין מסית את האדם מדרך החכמה.

367. מזימה = תוכנית שמטרתה לפגוע ולהזיק

מזימה היא תוכנית עמוקה שמטרתה לגרום נזק אחרים:

- תהלים כא יב: "כִּי נטו עלייך רעה, חשבו מזימה בְּלִי יוֹכֵל" (הנושא הוא אויבי המלך, שחובשים מזימה על המלך).

- משליכד ח: "מחשב להרע, לו בעל מזימות יקראו".

ברוב המקומות, המושג **מזימה** מתייחס לתכנית עמוקה של רשעים לגורם נזק לחולשים, למשל:

- תהלים י-ב-ד: "בגאות רשות ידלק עני, יתפשו במזימות זו השבו... רשות כנבה אףו בל ידרש, אין אלהים כל מזימותינו"

- תהלים לו ז: "זומ לה' והתחולל לו, אל תתחר במצליה דרכו, באיש עשה מזימות" (הנושא הוא האיסור לקנא ברשעים ועושי עוללה).

- תהלים קלט כ: "אשר יאמרוך למזימה, נשוא לשוא עריך" (הנושא הוא הרשעים שאומרים את שם ה' ונושאים אותו לשואה, חלק ממזימה שלהם זוממים).

- משליכד ב: "טוב יפיק רצון מה, ואיש מזימות ירשיע"

- ואולי גם כאן: ירמיהו יא טו: "מה לידידי בביתי עשותה המזומה הרביה וכשר קדש יעברו מעליך כי רעתיכי אז תעלזין"

- ואולי גם כאן: איוב כא צו: "הן ידעתני מהשבותיכם, ומזימות עלי תחמסו"

בכמה מקומות, **מזימה** היא תוכנית עמוקה של ה' להביא פורענות על גויים:

- ירמיהו כג: "לא ישוב אף ה', עד עשותו ועד הקומו מזימות ליבו; באחרית הימים תtabוננו בה בינה": הנושא הוא הפורענות שיביא ה' על השומעים בקהל נביי השקר.

- ירמיהו לד: "לא ישוב חרון אף ה', עד עשותו ועד הקומו מזימות ליבו; באחרית הימים תtabוננו בה": הנושא הוא הפורענות שיביא ה' על אויבי ישראל (ראו שתי סערות גדולות)

- ירמיהו נא יא: "הברו החיצים, מלאו השלטים! העיר ה' את רוח מלכי מדי, כי על בבל מזימתו להשחתה; כי נקמת ה' היא, נקמת היכלו".

- ואולי גם כאן: איוב מב ב: "ידעת כי כל תוכל, ולא יבצר מוך מזימה"

אבל בשילש הראשון של ספר משליכי ישנים כמה פסוקים שמתיחסים למזימה בצורה מודף חיובית; ולדעתי הסיבה היא, שמטרתו של ספר משליכי היה ללמד את הפתים והנערים איך להתמודד עם סכנות רוחניות, וכדי להתמודד עם סכנות - צריך להכיר אותן (ראו עורמה ומזימה - מתי זה טוב - סעיף 88):

- משליכד א ד: "لتת לפתאים ערמה, לנער דעת מזימה" - אחת ממטרותיו של הספר היא לתת לנער "דעת ומזימה", שידע איך האויבים מתכוונים תוכניות לפגוע בו, כדי שיוכל להיזהר (סעיף 5).

- משליכד ב-יב: "כי TABOA חכמה בלבד; ודעת לנפשך יنعم. מזימה תשמור עלייך; TABONA תנזרך. להציגך דרך רע; מאיש מדבר תהיפות..." - התלמיד צריך שייהו באמצעותו מזימות, שיוכל להשתמש בהן כדי להינצל מגברים ונשים מסוכנים.

- משליכד ג כא: "בני, אל ילזו מעיניך; נצור תושיה ומזימה. ויהיו חיים לנפשך וחן לגורחותיך. או תלך לבטה דרך רגליך לא הגוף. אם תשכב - לא תפחד, ושבבת וערבה שנתך. אל תירא מפחד פתאם, ומשתת רשותים כי TABA. כי ה' יהיה בכסלך, ושמר רגליך מלכד" - אדם צריך לדעת מזימות, כדי שיוכל לשומר על עצמו מהרשעים (ראו מטרת החכמה בעולם המעשה)

- משליכד ה-א-ג: "בני, להכממי הקשيبة; לתבונתי הטעונך. לשומר מזימות; ודעת שפטיך ינצחך. כי נפת תטופה שפטוי זרה; ותחלק משמן חבה..." - הנער צריך לדעת מזימות, כדי שיוכל להינצל מהאיisha הנואפת (סעיף 94).

מקורות ופירושים נוספים

פירשנו את המילה **לץ** לפי משמעותה בלשון חז"ל ובבלון ימי הביניים. הסבר מפורט על משמעות הליצנות נמצוא בדברי הרב יונה גיורנדי (שער תשובה גקד-קע). הוא כתוב שיש חמשה סוגים לצים, מהחמור אל הקל:

- א. הלווג לאנשים אחרים בדבריו: "איש לשון הנוטד דופי בבני אדם", ע"פ משליכ א"כ: "זיך יהיר לץ שמו, **עושה בעברת זדון**".

- ב. המזולז באנשים אחרים: "כי יבוח להם **בליבנו**", ע"פ משליכ א"כ: "אם לצלים הוא ילין, ולעננים יתנו חן"
- ג. הלווג או מזולז ברעינות, כגון ערכים או הצעות לפועלה: "מי שלווג תמיד לדברים ולפעולות", ע"פ תהילים קיט א: "זדים הליצני עד מאד, מתורתך לא נתיתך".

- ד. העוסק באופן קבוע בשיחות-סרק, מריץ "צחוקים": "הקובע עצמו תמיד לשיחה בטלה ודברים בטלים", ע"פ תהילים א א: "אשרי איש אשר לא הילך בעצת רשותם, ובדרך חטאיהם לא עמד, ובמושב לציים לא ישב", ודומה לוזה כתוב המהרייל: "שהולכים אחר דבריהם והבאו שאין להם מציאות, כמו דרך הלאים שמתעסקם בדברים של תהו וריק אין בו ממש, והלן אשר הילך אחר הדברים שאין בהם ממש ראי שיהיה מרוחק מן השם יתעלה אשר הוא מציאות מהויב" (מהרייל, דרוש לשבת תשובה עמ' עט), "הלייצנות הם דברי הבאי, שעשו מעשים שאין בהם ממש כלל, כמו שהוא כל לייצנות, ולפיקך אין רואה פni שכינה, אשר בשמו אותן ההיא ראשונה שהוא מורה כי הוא יתרוך בראש כל העולם ואין בעולם דבר אחד של ריקון והבל ושל בטלה, רק כל הבריאה הוא לצורך, אף שרואה האדם וייחסוב כי דבר זה הוא לבטלה, אבל אין הדבר כך כלל, רק הכל לצורך. וכך אין רואה פni שכינה הילך שהולך אחר דברי הבאי ודברי בטלה" (מהרייל, נתיבות עולם נתיב האמת א).

- ה. האומר דברי לעג לא מתווך זלול אלא רק "בצחוק": "המתליצץ בדבר שפטים על המעשים והדברים, לא שיבויהם להם **בליבנו**, אך מדרך השמחים לא דבר", ע"פ משליכ א: "לץ היין, הומה שכר, וכל שוגה בו לא יתכם".

אולם, יש שפירשו, שבבלון המקרא משמעות המילה **לץ** היא שונה:

1. המילה **לץ** היא מהשורש **לוץ**, ויש שפירשו שהוא דומה לשורש **לוֹז** שימושו סוטה מדרך הישר (ראו נלו = עוקם ונסתיר - סעיף 370): "וישורש לויין קרוב לשורש **לוֹז**, ובערבי לאין, שענינים עיונות ועיקום... אין עניינו כלל בכל המקרא מליעיג או בדוחן, אלא איש עיקש הנוטה מן הדרך הישרה ותועה אחרי שרירות ליבו..." (ש"ל על ישעיהו כח יד).

פירוש זה עשוי להתאים לפוסקים:

- תהילים קיט א: "זדים הליצני עד מאד, מתורתך לא נתיתך" = זדים ניסו להטעות את דרכי, להסית אתו.
- משליכ דט: "אולימ לילין אשם, ובין ישרים רצון" = האשם יעוז את דרכם של האוילים (פירושים נוספים).
- משליכ יט כח: "עד בילעל לילין משפט, וכי רשותם יבעל און" = יעוז משפט (פירושים נוספים - סעיף 154).

2. המילה **לץ** מזכירה גם את המילה **מליצה**, ולכן יש שפירשו שלץ הוא אדם רשע היודע לדבר במיליצות, קלומר דמוגוג (ראו דעת מקרא על משליכ).

3. ויש שילבו את שני הפירושים, ופירשו **לץ** = אדם שסאית ומחטיא אחרים - מדובר במיליצות וגורם להם ללוז ולנטות מדרך הישר (ע"פ אברהם אהוביה, "ככל הכתוב", עמ' 251):

- ישעיהו כת כ: "כִּי אָפֵס עַרְצֵין וְכֶלֶת לַעַז וְנִכְרָתוּ כָל שְׁקָדֵי אָוֹן; מַחְטֵיאִי אָדָם בְּדָבָר וְלִמְכוּחָה בְּשֻׁעָר יִקְשֹׁן..." - **לץ** הוא אחד מי"מ **מחטיאי אדם בדבָר** ", מס'.

- ישעיהו כת כד: "לְכָן שְׁמַעְיוֹן דָּבָר ה' אֲנָשִׁי לְבָנָן מְשֻׁלֵּי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם... כִּי אָמַרְתֶּם כָּרְתָּנו בְּרִית אֶת מִוּתָּה... וְעַתָּה אֶל **תַּהֲלֹצֵזֹן...**" - מושל העם מדברים במיליצות כדי להסית את העם לכՐות ברית עם מצרים.

- תהילים א א: "אשרי איש אשר לא הילך בעצת רשותם, ובדרך חטאיהם לא עמד, ובמושב לציים לא ישב" - לצים הם אנשים שמנסים לשכנע את האדם לשבת אותם. וחוז"ל פירשו פסוק זה על הנחש, שהסית את האישה ואמר לה: "משמעות זה אכל וברא את העולם, ואם אתם תאכלו במננו תבראו עולמות רבות, שנאמר: והייתם كالהים, אלא כל אומן שונא בר אומנתו, מכאן **שהיה לילין**", (ילוקט שמעוני על תהילים, רמז תרי).

- משליכ ט ח: "אל תוכח לץ פן ישנאך, הוכחה לחכם ויהאבך" - פירש רשיי "זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסתים מדרך היירה" (פירושים נוספים).

בחינה עצמית - האם אני לא?

- האם אני מתנייח בזולול ובשנהה למי שモתוֹת עלי ביקורת? משליט ז-ח: "יוסר לע לוקח לו קלון... אל תוכה לע פו ישנאך".
- האם ההורים כבר לא מנסים לגוער בי כי יודעים שאין סיכוי שאקשב? משליליג א: "בן חכם מוסר אב; ולע לא שמע גערה".
- הציעו לי ללבת להרצאה של אדם חכם שיכל להוכיח לי שאני טועה. האם אנסה להתחמק? משליט יב: "לא יאhab לע הוכחה לו, אל חכמים לא יילך" (ראו לצים וביבורת).
- האם הבדיקות שלי גורמות מרירות? משליט כתח: "אנשי לצון יפיחו קרייה, והחכמים יшибו אפ'" (סעיף 215).
- האם אני מוזל בנסיבות גדולות, ומרגיש שאני חסין בפני המוות? ישיעו חח-כב: "לכן שמעו דבר ה' אנשי לצון, משלוי העם הזה אשר בירושלם. כי אמרתם 'כרתנו ברית עם מוות, ואת שאל על עשינו חוזה... כי שמו כוב מהסנו ובשקר נסתרכנו...' ועתה, אל תתלוצנו פן יחזקו מוסריכם, כי כל מה גנחרצה שמעתי מאת ד' ה' צבאות על כל הארץ"

איך להתייחס לכך?

הличנות סוגרת את האדם ו"מגנה" עליו לפני ביקורת: "כמו המגן המשוח בשמן, אשר ישמש ייפיל מעלי החצים ומישלים לארץ ולא יינה אותו שיגיעו אל גוף האדם, כן הלאן מפני התוכחה והמרדות. כי בלבונות אחד ובשחוק קטן ייפיל האדם מעלי ריבוי גדול מן ההטעורות וההתפעלות, מה שהאלב מתחוויד ומתפעל בעצמו כדי ראותו או שומעו עניינים שייעירוהו אל החשבון והפשפוש במעשים, ובכח הליכנות ייפיל הכל לארץ ולא יעשה בו רושם כלל. ולא מפני חולשת העניינים ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני מה הלאן ההוורס כל עניין המוסר והיראה." (רמח"ל, מסילת ישרים ה, מפסדי מידת הזהירות).

לכן, כשרואים אדם לא, אין טעם לנסתות למתחה עליו ביקורת או לחנק אותו. הדבר עלול רק לגרום נזק (משליט ז-ח): "יוסר לע לוקח לו קלון, ומוכיה לדשע - מומו. אל תוכה לע פו ישנאך...".

המקרה היחיד שבו צריך לסייע את הלאן הואה, כאשר יש פתויים שעלו לים לשמעו את דבריו ולהתפתות ללבת בדרכו. זה כמוובן לא ייחזיר את הלאן למוטב, וזה גם עלול להביא קלון על מי שמייסר אותו, אך זה חיוני כדי להצליל את הפטויים (משליט יט כה): "לע תכה ופתי עירם, והווח לגבון יבין דעת...". וכך נהוג ה' (משליט יט כת): "ונכונו לצחים שפתיים, ומהלמות לגו כסיילים".

גם החלטה, המנסה לשכנע את הפטויים לבוא ולשםו בקהל, לא מנסה לפנות ישירות אל הליצים (בגוף שני); היא רק פונה אל הפטויים ומנסה להזהיר אותם מחברתם של הליצים (משליט א-כב): "עד מתי פתיהם תאבו פתי, ולצחים לצון חמדו להם, וכסילים ישנאו דעת".

כשמנהלים דיון (למשל בפורום באינטראנט), ומישחו מביע לעג וזולול ומפריע לדיוון הרציני, צריך לגרש אותו מהדיון (משליט כב ז): "גרש לע, ויצא מדין, וישבת דין ולקלון" (סעיף 185). חז"ל קבעו, שוגם הקב"ה בעצמו מגרש את הליצים מעל פניו, ו"יכת הלאן... אינם מקבלים פנֵי שכינה" (ראו ארבע כתות אין מקבלות פנֵי שכינה).

דרך אחרת להתמודד עם ליצים היא ללווג להם בחזרה - כך נהוג ה' (משליליג ג-ד): "אם ללאים הוא יליעץ, ולענוגים יתן חז"ן; אולם, דרך זו לא מומלצת לכל אדם, לא כל אדם מסוגל להתמודד עם לא מנסה ב mgrash הביתי שלו..."

פסקים נוספים

משליכ א: "לע הין, הו מה שכר, וכל שוגה בו לא יחכם" - נראה לי שהפסק מדבר לא על אדם לא, אלא על כד שהין הוא לא (בשאלת) - הין לוועג לחכמתו של האדם וועשה ממנו צחוק.

• אולם, בפסוקים רבים הכספיים גם עושים מעשים רעים, למשל (משל יג יט) : "תאותה נהיה תערוב לנפש, ותוועבת כסילים סור מרע", ולכן לא מסתבר שהם "סתם" טיפשיים.

3. יש מפרשים **בסיל** = נהנתן, רודף-תענוגות (עיף מלבי"ס). אולם :

• בכמה פסוקים נאמר שהכספיים מסתבכים במריבות, דבר שאינו מתאים לאנשים שככל מטרתם היא ההנהה.

• הכספיים מוצאים דיבה (משל י' 18) : "מכסהה שנאה שפטין שקר, ומוצא דבה הוא בסיל".

• הכספי בוטח בליבו = מקום מחשבותיו, משמי כך כו : "בוטח בלבו הוא בסיל, והולך בחכמה הוא יימלט", כלומר הכספיות מتابטאות גם במחשבה העיונית ולא רק ברצון לתענוגות חמוריים.

4. ויש מפרשים **בסיל** = אגוצנטריסט, אדם שיש את עצמו ואת דעתו במרכזה : "לא יחפו **בסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו**" - "תבונה" ו"התגלות לבו" - ניגודים הם. "התגלות ליבו" - אגוצנטריות, ותבונה היא הניגוד, אכן בesimal שונא חכמה כי היא עלולה לסתור את התגלות לבו. זה תוצאה הניגזרת ישירות ממהותו, אבל מהו זה היא- התגלות לבו - "תפיסתי היא הממציאות" (דוד אקסלרוד). פירוש זה דומה לפירושנו **בסיל** = שונא חכמה, שהרי אדם שיש את עצמו במרכזה בטוח שהוא צודק ושונא למדוד מאחרים. פירוש זה מתאים לכל הפסוקים :

• הכספי הוא היפוכו של החכם, כי החכם הוא אדם שאוהב למדוד מאחרים.

• הכספי שונא לסור מרע, כי הבחנה בין טוב לרע דורשת מהאדם לחשב גם על הזולת ולא רק על עצמוו.

הכספי מוציא דיבה ומסתבך במריבות, כי הוא אינו אוהב למדוד ולהקשיב לזולת.

הכספי הוא גם טיפש וגם רע ; ומשמעותו שוגם באנגלית *fool* = טיפש, *fool* = רע.

366. לא = לוועג ומיזליז בזולות

בימינו, ליצן הוא אדם שתפקידו להצחיק ולהתבדח. אך בלשון המקרא לא הוא אדם שמולזול ולועג לוזלת. ההבדלים הם מוחותניים :

א. בעוד שהצחוק מקרוב בין בני אדם, הצלול פוגע מרחיק, וכן הלא נזכר במקרה כמה פעמים יחד עם הרשעים :

- ישעה כת כ : "כִּי אָפֵס עַרְיוֹן וְכֶלֶת לְצִיָּן וְנִכְרְתָה כָּל שְׁקָדְמֵי אָנָּנוּ. מְחַטֵּיאִי אָדָם בְּדָבָר, וְלִמְכוּחָה בְּשַׁעַר יְקוּשָׁוֹן, וַיְתַּוְהֵן צָדִיק"

- תחלים א א : "אֲשֶׁר־הָאִישׁ אֲשֶׁר־לֹא־הָלַךְ בְּעֵצֶת רְשָׁעִים, וּבְדָרְךָ חַטָּאתִים לֹא־עָמַד, וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא־יִשְׁבֶּן"

- משמי ט ז : "יִסְרֵל לְצִיָּן לְקָלוֹן, וְמוֹכִיחַ לְרַשְׁעַ מִוּמָוִי"

- משמי כא כד : "זָדֵד יְהִיר לְצִיָּן שָׁמוֹן, עוֹשָׂה בְּעֵבֶרֶת זְדוּן"

- משמי כד ט : "זָמַת אָוֹלָת חַטָּאת וְתוּעָבָת לְאָדָם לְצִיָּן"

- גם בתלמוד : "ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה : ... כת לְצִים, כת שקרנים, כת חנינאים, כת מספרי לשון הארץ" (רב חזדא שם רבי ירמיה בר אבא, סנהדרין קג).

- וגם בחסידות : "הכנסה לרע הוא עיי' ליצנות... לְצִיָּן הַבִּיאָה וְכִנָּסָה לְכָל מִינִי טוֹמָא... וְהַמְּאַרְבָּעָה כְּתוֹת שָׁאֵן מִקְבָּלים פָּנִי שְׁכִינָה, פִּירּוֹשׁ, הַמְּעֻכְבִּים וּמְבָלְבִּים הַמְּחַשְּׁבָה בַּתְּפִילָה וּבְעַת רָצְוֹנוֹ לִידְבָּק בּוֹ יַחֲרֵךְ בְּמַחְשָׁבּוֹת זְרוּת" (דף ה' הצדיק ר"ד).

ב. בעוד שהבדיקה פותחת את המחשבה לאופקים חדשים ומגדילה את היצירתיות, הלעג סוגר את המחשבה ופוגע במוטיבציה ללמידה ועיונות חדשים :

- משמי יד ז : "בְּקַשׁ לְצִיָּן חַכְמָה וְאַיִן, וְדַעַת לְגַבּוֹן נְקָלִי" (עמ"ג 287).

- להראות להם, שאנשים חכמים זוכים לכבוד, ואנשים כסילים הם בזווים ומושפלים, משלוי ג' לה : "כבוד חכמים ינהלו, וכסילים מרים קلون" אולי תחוות הבושה תגרום להם לשנות את דרכם.

נדגיש שוב : לא מדובר בלבד טיפש, או בילד שונה לlecture בבית הספר, אלא באדם שבאupon עקרוני שונה ללמידה כי הוא בטוח שככל האמת נמצאת אצלו, והוא גם מתנהג לפעמים באלימות וקורא ל"מהלומות", ולכן יש להתייחס אליו בחומרה.

כסל - נפש בהמית

ישנים כמה פסוקים הממשילים את הכסיל לבהמה :

- משלוי ז' יב : "פגוש דב שכול באיש, ואל בסיל באולתו" (סעיף 291)

- משלוי כ' ג : "שوط לסתו, מתג לחמור, ושבט לאו בסילים".

- "(ליקות שימושי על תהילים, רמז תרגין)".

- "בסיל שונה באולתו" (סעיף 350).

- ואולי גם משלוי ט' ג : "אשת בסילות המית, פתיות ובול ידעה מה" משמעיה קולות של בהמה (סעיף 235).

בחסידות מקובל לחלק את נפש האדם ל"נפש בהמית", המייצגת את היצרים החומריים שבהם האדם דומה לבהמה, ו"נפש אלהית", המייצגת את החכמה והרוחניות. אצל הכסיל, השונא חכמה, הנפש בהמית שולטת שליטנו מלא ; אולם הנפש בהמית קיימת אצל כל אחד ואחד, כך שבתווך כל אחד מאיתנו יש "בסיל" קטן, והפסוקים המלמדים איך להתייחס לכסל יכולם למדנו גם איך להתייחס לנפש בהמית שנמצאת בתוכנו, כאשר אנחנו מרגשים שהיא מתגברת יותר מדי :

- להכריח את עצמו לעשויות דברים שהסל יודע שצורך לעשות, גם אם הגוף כרגע עצל וכבד, משלוי כ' ג : "שوط לסתו, מתג לחמור, ושבט לאו בסילים".

- למונו מעצמו תעוגות, משלוי יט' : "לא נאה לבסיל תעוגג, אף כי לעבד משלبشرים".

- למונו מעצמו שלוה, משלוי א' לב : "כי משובה פתים תרגם ושלות בסילים תאבדם".

- למונו מעצמו כבוד, משלוי כ' א : "בshallג בקייז וכמטר בקציר, כן לא נאה לבסיל כבוד", משלוי כ' ח : "כצורך אבן במרגמה, כן נותן לבסיל כבוד". להשפיל את עצמו, כך שתחוות הבושה תעורר אותו להתעלות ולהשתפר, משלוי ג' לה : "כבוד חכמים ינהלו, וכסילים מרים קلون" (ראו גם תנאי חלק א' כת).

מושגים דומים ומונוגדים

הכסיל נזכר בפסוקים רבים כניגודם של החכם והנבון, למשל :

- משליג לה : "כבוד חכמים ינהלו, וכסילים מרים קلون"

- משלוי ז' י : "יתחת גערה בمبין, מהכות בסיל מאה" (סעיף 190)

- ועוד פסוקים רבים.

הכסיל נהוג באיוולת (= שטחיות), ולכן, כל הדברים הרעים שנאמרו על האויל, נכונים גם לגבי הכסיל (ראו בסיל - אויל), אך הכסיל גורע יותר, כמו שנאמר למשל ב' משלוי כ' יא : "ככלב שב על kao - כסיל שונה באולתו" : הכסיל חוזר על דבריו השטחיים שוב ושוב, והוא בטוח שהדעה השטחית שלו היא האמת.

פירושים נוספים למושג "בסיל"

1. יש מפרשין **בסיל** = רשי.

• אולם, בפסוקים רבים הכסיל מונוגד לחכם או לנבון, ולא לצדייק.

2. יש מפרשין **בסיל** = סכל, טיפש.

איך צריך להתייחס לכיסילים

אדם כסיל שונא ללמידה ולחשוב, ולכן קשה ליצור אליו קשר על-בסיס של הגיוון משותף. לפיכך ספר משלו ממליץ לרוב האנשים להתרחק מכיסילים:

- לא לנסתות לדבר איתם בהgioון - זה מסכן את הכבוד, משלו כג"ט: "בازני בסיל אל דבר, כי יבוז לשכל מליך" (סעיף 181).

- לא לפגוש אותם - זה מסכן את הגוף, משלו י"ב: "פגוש דבר שכול באיש, ואל בסיל באולתו" (סעיף 291).

- לא לגור בשכנותם - זה מסכן את הרכווש, משלו כאכ: "אוצר נחמד ושםן בונה חכם, וכסיל אדם יבלענו".

- לא להתחבר ולהתרועע איתם - זה מסכן את האישיות, משלו יג'כ: "הולך את חכמים ייחכם (קרוי), וְרַעַת כִּסְילִים יָרוּעֵי", משלו יד ז: "לך מנגד לאיש בסיל, ובלי ידעת שפטין דעת".

- לא להטיל עליהם משימות הדורשות אחריות כלשהי - זה מסכן את הבריאות, משלו כו"ו: "מקצתה רגליים חמץ שתה שלח דבריהם ביד בסיל".

- בדרך כלל עדיף גם לא לענות להם, משלו כד: "אל תען בסיל כאולתו, פן תשווה לו גם אתה", פרט למקרים נדרים שבהם הכסילים אומרים דברים שנשמעוים כחכמים, אז יש לענות להם רק כדי שלא יחשבו שהם חכמים, משלו כו"ה: "עננה בסיל כאולתו, פן יהיה חכם בעיניו" (סעיף 182).

למרות זאת, ישנה חובה על המנהיגים לדאוג שגם הכסילים יקבלו חינוך:

- משלו חה: "הביבו פתאים ערמה, וכיסילים הביבנו לב" (סעיף 277)

ישנם אנשים מיוחדים, שיש תקווה שייצליחו להשפיע גם על כיסילים:

- אדם חכם בעיניו, המדבר בבטחון עצמי מופרז, יכול להשפיע על הכסיל באופן רגשי, ולגרום לו להקשיב, משלו כו"ב: "ראית איש חכם בעיניו, תקווה לבסיל ממנו" (סעיף 189).

- אדם אץ בדבריו, המדבר ב מהירות ובחיפזון, יכול לשמש את תשומת ליבו של הכסיל לזמן קצר, ובזמן הקצר הזה - עד שהכסיל מבבד רייכו - יש תקווה שייצליחו למד אותו משחו, חוות מעוז את פניו.

- דניאלח כג: "רשותה איש בסיל ולבסיל ממנו" (סעיף 77).

- ואולי גם אדם בעל שפתי דעת, אדם ששפתיו יודעת תמיד מה הדבר הנכון להגיד, אדם שיודע לענות "בשליפה", משלו יד ז: "לך מנגד לאיש בסיל ובל ידעת שפטין דעת" - התרחק מאיש כסיל אם איןך יודעת שפטין דעת; אך אם אתה יודעת שפטין דעת - יש סיכוי שתצליח להשפיע עליו לטובה.

כמה פסוקים במשל רומי זים על טכניות שאפשר להשתמש בהן כדי להשפיע על כיסילים:

- כשמתוכחים עם כסיל, יש לאפשר לו "להוציא החוצה" את כל מחשבותיו ודעתותיו השגויות, אחר-כך להרגיע את כעסו, וرك בסוף לענות לו, משלו כת'יא: "כל רוחו יוציא בסיל, והכם באחור ישבתנה" (סעיף 72).

- כשרוצים לגורום לכסיל לחשוב בעצמו, צרייך לפני פניו כן לאפשר לו להוציא את כל מחשבותיו, עד שהחלב שלו מתגלח ונשאר פנו, משלו יב: "לא יהפץ בסיל בתבונה, כי אם בהתגלות לבו".

- להסתיר מהכסילים חלק מההמידע, כדי שיתעצבנו וידרשו לשמעו את הכל, משלו יב כג: "אדם ערום כפה דעת, ולב כיסילים יקרא אונלאן!!!".

- להראות להם שהוא כיף כשמצלחים לשבור את התאהוה, משלו יג'יט: "תאהוה נהיה תערב לנפש, ותועבת כיסילים ולב מרע" (סעיף 292).

ולפעמים חייבים להשתמש באמצעים לא נעימים:

- לכפות עליהם לרשן את עצם ולמלא את חותם, משלו כט: "שות לסוס, מתג לחמור, ושבט לגו בסילים"; אין הכוונה למכות באמצעות ענישה, שהרי בפסקוק אחר נאמר שגם 100 מכות לא יועילו לכסיל, משלו יז י: "תחת גערה במבחן, מהכotta בסיל מאה" (סעיף 190).

- למנוע מהם تعנוגות, משלו יט: "לא נואה לבסיל تعנוג, אף כי לעבד משלبشرים".

- למנוע מהם שלווה, משלו אלב: "כי משובת פתים תחרגם, ושלות כיסילים תאבדם".

- למנוע מהם כבוד, משלו כו: "כשлаг בקיין וכמטר בקציר, כן לא נואה לבסיל כבוד" (סעיף 229), משלו כו ח: "כצורך אבן במרגמה, כן נותן לבסיל כבוד".

- האם הימי רוצה לקנות תואר אקדמי בכספי, בלי שאצטרך לאמצץ את המוח? משמי יז טז : "למה זה מהיר ביד **כسى לKNOWN חכמה - ולב אין**".
- האם אני בוחן את הדברים שאני שומע לפי מצבו הכלכלי של מי שאומר אותם? משמי יד כד : "**עטרת חכמים עשרם, אולת כסילים אולת**" (סעיף 289).
- האם אני אוהב לשמע דברים שטחיים, המציגים רק צד אחד של המציאות? משמי יז ד : "**לב נבון יבקש דעת, ופni בסילים ירעא אולת**" (סעיף 78).
- האם אני מתעלם מהעובדות, וממשיך לכת בתאונה דרך גם כשהעובדות מראות שהדרך כושלת? קהלה ביד : "**החכם עניינו בראשו, והכסיל בחשך הולך...**"

שנת לימודים מעשיים

- האם אני מתעצבן על כל מי שמנסה להזהיר אותי, ובטעות שהאזהרות שלו מיותרות לגמרי? משמי יז טז : "**חכם ירא וסר מרע, ובסיל מתعبر ובוטה**" (סעיף 87).
- האם אני עושה מעשיים רעים באופן אוטומטי ובלתי נשלט, כמו צחוק? משמי יג, כג : "**כשחוק לכסייל עשות זמה, וחכמה לאיש תבונה**".
- האם אני מרגיש שנהה ותיעוב כמשמעותם להזהיר אותי שלא לעשות את מה שאני מתאהה לעשות? משמי יג יט : "**תאהה נהיה תערב לנפש, ותועבת כסילים סור מרע**" (סעיף 292).
- האם אני מרגיש, שאדם שמנסה ללמד אותי דברים חדשים הוא האויב שלי, הוא מנסה לקחת לי את הדבר היקר לי ביותר? משמי יז יב : "**פגוש דבר שכול באיש, ואל כסיל באולתו**" (סעיף 291).
- האם, כשאני מתחילה לעבוד במקצוע חדש, אני מרגיש שאין לי חשク למדוד איך להצליח במקצוע בדרכי יושר, ובמקום זה עדיף לי להתאמן במשמעות מרמה? משמי יד ח : "**חכמת ערום הבין דרכו, ואולת כסילים מרמה**".
- האם אני חוזר על טעויות שוב ושוב? משמי יט איא : "**ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו**" (סעיף 350).

דברים

- האם אני מדבר בשטף, כמו מעיין נובע, בלי לעצור ולהשוו אם הדברים שאני אומר נכונים וمبرושים? משמי יט ב : "**לשון חכמים תיטיב דעת, וכי כסילים יביע אולת**" (סעיף 69).
- האם אני משתמש במשל שאינו מתאים לנמשל? משמי יז ז : "**דליו שקים מפשח, ומשל בפי כסילים**" (סעיף 184).
- האם אני משתמש במשל פוגע ומעלייב? משמי יט : "**חווח עלה ביד שכור, ומשל בפי כסילים**" (סעיף 183).
- האם, כשאני רוצה לפרש מושר, אני מעדיף להשתמש בפרסום המוני (spam) כדי שלא אצטרך להתעמק ולהשוו למי המוכר הזה מתאים באמת? משמי יג טז : "**כל ערום יעשה בדעת, וכייל יפרש אולת**" (סעיף 82).
- האם, כאשר אני בכל-זאת לומד משהו, אני מרגיש שאני "חייב" לפרש את ידיעותי כמה שיוטר מה? משמי יד לג : "**בלב נבון תנוח חכמה, ובקרב כסילים תודע**".
- האם, כשמיישו מנסה להסביר לי משהו ומתיאש, אני מאשים אותו שהוא לא יודע להסביר? משמי יד ז : "**לך מגנד לאיש כסיל, ובל ידע שפטין דעת!!!**".

כעס ומריבות

- האם, כשייש שמועה רעה על מישחו, אני שונא לבדוק ולשמע את הצד שלו, ממהר להחליט שהוא אשם ומפרנס את זה בכל הסביבה? משמי ייח : "**מכסה שנאה שפטין שקר, ומוצא דבה הוא כסיל**" (סעיף 156).
- האם, כשייש ויכוח, אני שונא לשמעו את שני הצדדים, וקורא "לפטור" את המחלוקת באליםות? משמי ייח ו : "**שפטין כסיל יבוא בריב, ופיו למhalbמות יקרה. פי כסיל מחתה לו, ושפטיו מוקש נפשו**".
- האם, כתוצאה מכך, אני מסתבך בתגורות אלימות? משמי יט בט : "**גכונו לצלים שפטים, ומhalbמות לגו כסילים**".

- משליליא איא : "בברכת ישראלים תרום קרת, ובפי רשעים תהרס"
  - משליליבו : "דברי רשעים ארבע דם, ופי ישראלים יצילם" (סעיף 152)
  - משליליד איא : "בית רשעים ישמד, ואהאל ישראלים יפריה"
  - משליליטו ח : "זבחה רשעים תועבתה ה', ותפלת ישראלים רצונו" (סעיף 318)
  - משליליכא כת : "העוז איש רשע בפניו, וישראל הוא יכין דרכיו" (סעיף 73)
  - משליליכא כת : "תועבת צדיקים איש עול, ותועבת רשע - ישר דרך"
- כאדם שותה יין, הוא הולך לפעמים במסלול מפותל ומבולבל, אבל הוא ישר = ללא התנגדויות ומחסומים נפשיים (ראו יין ישר). על ההבדל בין ישר לבין תמים ראו תמים (סעיף 385).

פירושים נוספים

- הගראי ומפרשימים נוספים פירשו ישר = מותינות, הליכה בדרך האמצעית, ללא נטייה לאף אחד מהקצוות, כמו למשל בפסוקים :
- משלילד כה : "עיניך לנכח יביטו ועפעפיק יישרנו גגדך"
  - משליליא כד : "יש מפזר ונוסף עוד, וחושך מיושר - אך לאחסור".
  - משלילד ב : "הולך בישראל ירא ה', ונלווה דרכיו בוזהו"

365. כסיל = שונא חכמה בינה ודעת

כסיל הוא אדם השונא ללמידה. הוא לא סתס תיפש (כמו בלשון ימיינו) אלא שונא את הדעת :

- משליליא כב : "עד מתי פתרים תאהבו פתי, ולצימtz לczן חמדו להם, וככסילים ישנאו דעתה!!"
- מהותם של הפתזיות היא פתירות, מהותם של הלצים - לצוץ, ומהותם של הכסילים היא שאנת דעת.

בחינה עצמית - האם אני כסיל?

היחס להוריים

- האם אני מזכיר את הורי?! משליליא : "בן חכם ישמה אב, ובן כסיל תוגת אמו" (סעיף 304).
- האם אני מבזה את הורי כי כשחם מנסים ללמד אותו?! משליליטו כ : "בן חכם ישמה אב, ובכסיל אדם בוזה אמו".
- אחד הדברים החשובים ביותר לאדם הוא, שיוכל להבהיר את חכמתו לבניו, ולכן בן כסיל - השונא ללמידה חכמה - גורם להורי צער عمוק ; ראו גם בן כסיל.

שנתת לימודים עיוניים

- האם, בכל פעם שמציעים לי ללמידה, אני מסתכל לכמה השני של הארץ, ומחפש תירוצים מודיע או אפילו ללמידה עכשווי? משליליז כד : "את פני מבין חכמה, ועיני כסיל בקצת ארץ" (סעיף 23).
- האם אני מרגיש בוז כלפי אדם האומר דברים הגיוניים? משליליכא כת : "באזני כסיל אל דבר, כי יבוז לשכל מליך" (סעיף 181).
- האם אני חש ביטחון מלא בכל מסקנה שאני מגיע אליה, ומרגיש שאין לי צורך לשם עף דעה אחרת? משליליכא כת : "בוטחה בלבו הוא כסיל, והולך בחכמה הוא ימלט".
- האם, כשהאני שומע דעה של אדם אחר, אני לא מסוגל אפילו "להחזיק בראש" את הדעה שלו כדי להבין מה הוא חושב? משליליטו ז : "שפתי חכמים יזרו דעת, ולוב כסילים לא כן"

- משליליא ה : "צדקת תמים תיישר דרכו, וברשותו יפל רשות" = תסיר מכשולים מדרךו.

ישר בעיני-

- הביטויו "א ישר בעיני ב' משמעו : ב רואה את כישר, ב מקבל את א, אינו מעורר התנגדות מצד ב :
- שמותוטו כו : "ויאמר אם שמו תשמע לכול ה' אלהיך, והישר בעיני תשעה, והזנת למצותיו, ושמרת כל חקיו
- כל המחללה אשר שמתי במצרים לא אשים עלייך, כי אני ה' רפאך", וכן פסוקים נוספים נוספים המדברים על עשיית הישר בעיני ה', מצינינם את המעשה שה' רוצה שייעשו, מעשה שאינו מעורר את התנגדות ה'.
- בדבר כג כז : "ויאמר בליך אל בלעם לכיה נא אקחך אל מקום אחר אויל ישר בעיני האלים וקbatchו לי משם" - אחורי שה' התנגד לקללה בפעם הראשונה, בליך חשב שאולי, אם יילכו למקום אחר, הדבר יהיה ישר בעיני ה' והוא לא יתנגד.
- דברים ו יח : "וועשית היישר והטוב בעיני ה', למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע ה' לאבתייך" - חז"ל ראו בפסוק זה מקור להלכות רבות שמטרתן לעשות שלום בין אנשים ולמנוע סכסוכים מיוחדים, לפנים מסורת הדין.
- יהושע ט כה : "וועתה הננו בידך כתוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה", ועוד פסוקים רבים המדברים על עשיית הישר בעיני- אדם, מצינינם את המעשה שהוא רוצה שייעשו, מעשה שלא יעורר את התנגדותו.
- שופטים יד ג : "ויאמר לו אביו ואמו 'ה אין בבנות אחיך ובכל עמי אתה כי אתה הולך לקחת אשה מפלשטים הערלים?!' ויאמר שםשון אל אביו 'אותה קח לי כי היא ישרה בעיני'" - מתאימה לי, למראות שאתם מתנגדים לה.
- משליל יב טו : "דרכ אויל ישר בעינינו, ושמע לעצה חכם" - האויל (=השטיח) החושב שדרךו מישורית ולא מכשולים, ולכן אינו שומע לעצותיהם של אחרים המזהירים אותו מפני מכשולים.

לב ישר

- מלכים ב יטו : "וילך ממש, וימצא את יהונדב בן רכב לקראתו, ויברכחו, ויאמר אליו 'היש את לבך ישר כאשר לבבי עם לבך?..." - יהוא שואל את יהונדב האם לבבו של יהונדב מיושר עם לבבו שלו, האם המחשבות של יהונדב נמצאות באותו "מפלס" כמו המחשבות שלו, האם הוא מזדהה איתו ואינו מותנגד למעשו.
- מלכי בז : "תורת אמרת היהתה בפי, ועולה לא נמצא בשפטיו; בשלום ובמשור הילך אתי, ורבים השיב מעון" - מלאכי מתאר את אישיותו של אהרון, הכהן הראשון, שהוא "אהוב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" (היל הזקן, משנה אבות א), בלי התנגדות ובלי כפה - "בשלום ובמשור".
- תהילים לו לו : "שמר תם וראה ישר, כי אחרית לאיש שלום" - ישר הוא איש שלום.
- משליל כת י : "אנשי דמים ישנאו תם, וישרים יבקשו נפשו" - אנשי דמים, המפיקים דיבה ועלילות שנאה כלפי אדם תם שאינו פוגם במעשיו, עלולים לגרום אפילו לישראלים - אנשי השלום - לרודוף אותן.
- קהילת ז כת : "לבד ראה זה מצאת, אשר עשה האלים את האדם ישר, והמה בקשו חשבנות רבים" - ה' ברא את האדם הראשון עם שלל ישר = פשוט ולא מחייבות של חטא, וכשהם נעשו שניים - כשנבראה האישה - הם התחילה לחשב מחייבות לא ישירות, מחייבות שהיו להם למכשול (ראו רש"י).
- דניאל יא ו : "וילקן שנים יתחברו, ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים..." = להינשא לו כדי לכורות ברית שלום (ראו ידעת מקרא).
- ואת הפסוק האחרון נשאיר כשיעור בית לקוראים, תהילים צז יא : "אור זרע לצדיק, ולישרי לב שמחה"

מושגים דומים ומונוגדים

ניגדו של הישר הוא הבוגד - הבוגד מתנגד לכלום, לא רק לאובייבו אלא אפילו לבעלי בריתו, ידידו ובני עמו (ראו ישרים - בוגדים).

ניגוד נוסף של הישר הוא הרשע - הפוגע בזולת במזיד (סעיף 380). למשל :

| אולי הכוונה לזהב רך, שניתנו לחתוך בקלות.

364. ישר = רודף שלום ואינו מכשיל את הזולות

בלשון ימינו, ישר הוא לא עוקום:

- מסלול ישר הוא המסלול הקצר ביותר המחבר בין שתי נקודות - קו שאינו עקום ומופטל;
- אדם ישר הוא אדם שאומראמת - אינו "מעקסט" את העבודות.

בלשון המקרא, המשמעות דומה אך לא זהה - ישר הוא מישורי, ללא מהמורות:

- מסלול ישר יכול להיות גם מופטל ומעגלי, כמו במשלי דיא: "בדרך חכמה הרתיך, הדרכתיך במעגלי ישר" (ראו גם מעגלים ישרים - סעיף 413), אולם הוא ישר ב" מבט מהצד", ככלומר, אין בו מכשולים, בליטות ובורות. مكانו המילה מישור = שטח ישר במבט מהצד, שטח שאין בו הריס ועמקים (ישעיהו מד): "כל גיא ינשא וכל הר גבעה ישפלו, והיה העקב למיישור והרכסים לבקעה"; מכאן גם התואר "מיישר" = משוטח ומרוקע (מלכים או לה): "...ו^צפה זdeg מיישר על המתקה".

- אדם ישר הוא איש שלום - אדם שאינו מכשיל אחרים ואינו מציב בפניהם התנגדות. אדם שאומראמת לא נקרא "ישר" אלא "איש אמת" או "נאמן" - ראו השורש אמן.

בחינה עצמית - האם אני ישר?

- האם, לפני שאני מעז ואומר למישחו "בפרצוף" מה אני חושב עליו, אני מנסה להבין מה תהיה התוצאה של דרך פעולה זו, ונזהר שלא לפגוע בו? משלי כא כת: "העוז איש רשות בפניו, וישר הוא יכין דבריו" (סעיף 73).
- האם, כewish לי מחלוקת עם הזולות, אני משתדל להימנע מהאשומות, ומדובר איתו מtopic רצון להגעה לפתרון משותף ומוסכם? משלי דט: "אולי יליין אשם, ובין ישרים רצון".
- האם, כשהאני שומע אנשים שמשמעותם לפגוע באחרים, אני מנסה לדבר דברים שמרגיעים את האוירה? משלי יב ו: "דברי רשות ארבע דם, ופי ישרים יצילם" (סעיף 152)

דרך ישרה

דרך ישרה היא דרך מפולשת, שלא נכשלים בה:

- ירמיהו לאח: "יבככי יבא ובתהנונים אובילים, אוליכם אל נחליו מים בדרך ישר לא יכשלו בה..."
- ישעיהו כז: "ארח לצדיק מישראל, ישר מעגל צדיק תפلس" - ה' יdag שדרכו של הצדיק, בין אם היא פשוטה ובין אם היא מעגלית ומופטלת, תהיה חלקה ומפולשת, ללא מכשולים.
- ישעיהו מה יג: "אנכי העירטהו בצדך, וכל דרכי ישר; הוא יבנה עירgi וגולותי ישלה לא במחיר ולא בשחץ, אמר ה' צבאות" - ה' יdag שכל דרכיו של כורש יצלחו, והוא לא ייתקל במכשולים והתנגדויות.
- הוועיד ד ז: "מי חכם ויבן אלה, נבונו ידעם; כי ישרים דברי ה', הצדקים ילכו בהם, ופשעים יכשלו בהם" - דרכי ה' ישירות ואין בהן מכשול, אבל הפשעים בכל-זאת "מצלחים" להיכשל בהן.
- זכריה ד ז: "מי אתה ה' הגדול לפני זרבבל למיישר והוציא את האבן הראשה תשאות חן חן לה" - יש אומרים שהכוונה להר משפט (הר הזיתים), שהיא אמרה להפוך למיישר כדי שזרובבל יוכל להוציא את האבן הראשה לבניון המקדש; אך יתכן שהה' הוא רק משל מכשולים והתנגדויות, והפיקת ההר למיישר היא רק משל לביטול מכשולים וההתנגדויות לשלוונו של זרובבל.
- מהלימים מה: "טוב וישר ה', על כן יורה חטאיהם בדרך" - ה' הוא ישר - לא רוצה להכשיל את החטאיהם - ולכך מורה אותם בדרך תשובה.
- משלי גו: "בכל דרכיך דעתך, והוא ישר ארחתיך" - יסיר מכשולים מדרכיך.
- משלי ד יא-יב: "בדרך חכמה הרתיך, הדרכתיך במעגלי ישר; בלכתך לא יצר צעדיך, ואם תרוץ לא תכשל" - אני מדריך אותך לכלת במכשולים, שגם הם מעגלים, הם מישוריים ואני בהם מכשולים.

פירושים נוספים

ע"פ מלבי"ם, **לב** הוא הכוח שמאפשר לאדם למשול ביצורו הרע ולהתגבר על תאוותיו, ו**חסר-לב** הוא אדם שחסר לו הכוח הזה - הוא לא מסוגל למשול ביצורו: "מי ישחר לו כוח הממשלת בנפשו" (ביאור המילות על משליט ד), "ישחר לו כוח המושל לעצור בעד האוונתו" (ביאור העניין על משליט ז).

לענין'ך, משמעותו זו מתחילה למושג **פטוי**, שהוא אדם שמתפתח בקלות ונינו מצליח למשול ביצורו (סעיף 377). המושג **חסר-לב** מתייחס לאדם שאינו מסוגל לחשב, אדם פגום בשכלו, כפי שהסבירתי לעיל.

363. חוץ = חד וזריז בתנועותיו ובמעשיו

השורש חוץ מצינו חיתוך מסוודר. כך בלשון ימיינו במילה חוץ, וכך גם בלשון המקרא:

- ישיעחו מאטו: "הנה שמתייך למורג **חוץ** חדש בעל פיפות, חדש הרים ותדק וגבעות **כמן תשימים**" - "מורג חוץ" הוא לוח עץ שיש בו חריצים, ובhem היו נועצים להבים מאבן או ממתכת ששימוש לדיש - פירוק התבואה מהגרגרים (ראו תצלום של מורג באתר ויקיפדיה).

- ישיעחו כה כז: "כי לא **בחוץ** חדש קצח ואופן עגללה על **כמן יוסב**, כי במתה יחתט קצח וכמן **בשבט**" - "חוץ" הוא כינוי מקוצר ל"מORG חוץ"; הוא שימש לדיש של גרעיני התבואה גדולים כמו חיטה וشعורה, ולא גרעינים קטנים ועדינים של צמחי תבלין.

- ויקרא כב כב: "עורת או שבור או **חוץ** או יבלת או גרב או ילפת - לא תקריבו אלה לה", ואsha לא תנתנו מהם על המזבח לה"י - אחד המומים הפולסים בהמה להקרבה הוא "חוץ", אולי הכוונה לחריצים בעור או בעין. גם התואר חוץ מצינו אדם ש"חוותך" - אדם זריז בתנועותיו, אדם שכל תנועותיו חתוכות ומדוייקות.

בחינה עצמית - האם אני חוץ?

- האם תנועות ידיי חדות וזריזות? משליח: "ראש עשה כף רמיה, **ויד חוץים תעשיר**" (סעיף 160), משליח יב כד: **ויד חוץים תעשיר**, רמיה תהיה **למס**" (סעיף 258); בניגוד **לעצמך**, שבkowski מסוגל להזיז את ידיו (סעיף 375), החוץ זריז בתנועות ידיו.

- האם אני מסוגל לחשב, תוך כדי עבודה, איך לשפר וליעיל את העבודה? משליח כאה: "**מחשוב חוץ** אך **למותר, וכל זאת אך למחסור**".

- האם אני יודע, שאת כל ההון שהשגת, השגתך בעבודת כפיי ובירוש, וכן אני חשש להראותו לאחרים? משליח כז: "**לא יחרך רמיה צידו, והוון אדם יקר חוץ**".

מקורות ופירושים נוספים

1. פירושנו חוץ = חד וזריז, ודומה לזה פירוש רשי'י בספר שמות - שנון וחrif: "לא יחרץ כלב לשונו - אומר אני שהוא לשון שנין: לא ישנן. וכן לא חרצ לבני ישראל לאיש את לשונו - לא שנין. או תחרץ - מתנתן. למORG חוץ - שנין. **מחשוב חוץ** - אדם חריף ושנון. **ויד חוץים תעשיר** - חריפים, סוחרים שנינים" (רש"י על שמות יא ז).

2. אך בספר משליח פירוש רשי'י חוץ = איש אמרת: "חוציאם - ישרים, שחוציאים דבר באמתו ומשפטו ללא עווולח" (רש"י על משליח יד). ואכן, בפסוקים רבים **חריצות מנוגדת לרמיה**.

3. יש שפירשו, ש **השורש חרצ משמעו יצא** (אבייתו חה); לפי זה, אדם חוץ הוא אדם שיוצא מביתו והולך לעבוד, בניגוד לעצלו שمعدיף להישאר בביתו (סעיף 375).

4. המילה חוץ מצינית גם סוג של זהב, למשל:

- משליח יט: "**טוב פרדי מחוץ ומפה**, ותבואתי מכסף נבחר"

- משליח טז: "**קנה חכמה מה טוב מחוץ**, וקנות בינה נבחר מכסף" (סעיף 301)

- מיכח ד יא : "יעתת נאספו עליך גוים רבים, האמריהם תַהְנֵפֶך ותחז בציון עיניינו" 1 הגויים טוענים שהעוצמה של ציון היא רק לפני חוץ, ולמעשה היא חלה כמו "נמר של ניר" (כמו שאמרם אויבינו גם היום). 2 הגויים מחכים לציון תישחת והם יוכלו ללבוד אותה.
- ואת הפסוק האחרון נשאיר כשיעור בית לקוראים, תהלים להטו : "בְּתַהֲנֵפֶךְ לְעָגִי מַעֲוג חָרָק עַלְיָ שְׁנִימֹו".

362. חסר-לב = לא מסוגל לחשב בהגיוון

- בימינו, אדם חסר לב הוא אדם אכזרי, חסר רגשות. אלום, בלשון המקרא, לב הוא מקום המחשבות (סעיף 411), ולכן חסר לב הוא אדם שאינו מסוגל לחשב, אדם שיש לו פגם בכישוריו השכליים. כשהחכם בספר משלו רוצה להציג את חוסר-ההיגיון בעולה מסוימת, הוא מייחס אותה ל"חסר לב", כדי לומר שרק אדם שאינו מסוגל לחשב - יכול לעשות פウלה זו :
- ניאוף : משליו לב : "נָאֵף אֲשָׁה חָסֵר לְבָבָם, מִשְׁחָתָה נְפָשָׁו הָוָא יַעֲשֵׂנָה", וכן משליו ז' : "וְאָרָא בְּפִתְאָמִים, אַבְינָה בְּבִנְמִים,
נָעֵר חָסֵר לְבָבָ"
  - חתימה על ערבות : משליו ז' : "אַדְם חָסֵר לְבָבָ תַוקָע כַף, עַרְבָ עַרְבָה לְפִנֵי רַעֲהֹו" (סעיף 36).
  - הצליפות לכונפה של בטלנים : משליו י' : "עַבְדָ אֲדָמָתוֹ יִשְׁבַע לְתָם, וּמְרַדְף רִיקִים חָסֵר לְבָבָ" (סעיף 39)
  - הצליפות לכונפה של צדים או בסילים : משליו ט' : "מֵי פְתִי יִסְרָה הַנָּה, חָסֵר לְבָבָ אִמְרָה לו... מֵי פְתִי יִסְרָה הַנָּה,
וְחָסֵר לְבָבָ וְאִמְרָה לו..." (ראו חכמת וכיסיות - מי תנצה? - סעיף 235)
  - בוז לוזות : משליו י' : "בָז לְרַעֲהֹו חָסֵר לְבָבָ, וְאִישׁ תְבוּנוֹת יִהְרִישׁ" (סעיף 238)
  - עצולות והזנחה העסק הפרטיו : משליו כד' : "עַל שְׂדָה אִישׁ עַצֵּל עַבְרָתִי, וְעַל כְּרָם אַדְם חָסֵר לְבָבָ, וְהַנָּה עַלְהָ כּוֹלוֹ
קמשונים..." (סעיף 21)

פסוקים נוספים

- משלו ז' יג : "בְּשֻׁפְתֵי נְבוּן תִמְצָא חִכָּמָה, וּשְׁבַט לְגֹו חָסֵר לְבָבָ" - אדם נבון יכול להשפיע על הזולות בחכמה שבשבתיו, אבל אדם חסר-לב אינו מסוגל להשפיע, ונאלץ להשתמש בכפייה ובמכות.
- משלו ז' כא : "שֻׁפְתֵי צַדִּיק יִרְעֹו רַבִּים, וְאוֹלִילִים בְּחָסֵר לְבָבָ יְמוֹתָו" - אדם העושה צדק יכול להנהייג ולנהל את הזולות בדיובו, אבל אדם שטיח אינו מסוגל להנהייג ונשאר בזדון ולא אף לב שתומך בו.
- משלו ט' ז' כא : "אַוְלָת שְׁמָחָה לְחָסֵר לְבָבָ, וְאִישׁ תְבוּנוֹת יִשְׁרָאֵלְתָה" - אדם שאין לו שכל לשמות בדברי חכמה, צריך לשמח את עצמו בשיטויות ודרכי איוילת (סעיף 46).

מושגים דומים ומונוגדים

- פטי הוא אדם שמתפתח בקלות (סעיף 377). אדם חסֵר לְבָב יכול להיות פטי, אם כי שורייו השכליים הנמנוכים גורמים לכך שהוא מאמין לכל אדם וממתפתח לרכת אחריו, ולכן בכמה פסוקים נזכר חסר-לב ופטיה יחד (ראו לעלה, בפסוקים מפרק ז' ומפרק ט'). אך אדם חסֵר לְבָב יכול להיות גם ההיפך הגמור מפתיע - הוא יכול להיות בָז לְרַעֲהֹו, מזולג בכל אדם ואין לו אף אחד (ראו לעלה בפסקוק מפרק יא).
- נבון הוא אדם שיודע לחשב ולהסיק מסקנות, המחשבה היא בלב ולבן נְבוּן וְאִישׁ תְבוּנוֹת נִזְכָּרִים כִּמְהָ
פָעָמִים כְּנִיגּוֹד לְחָסֵר לְבָב (ראו בפסוקים מפרק ז', י', יא, טו).
- חכם לְבָב הוא אַדְם שְׁלֹמֹד וּמִפְנִים, וגם הוא מונוגד לחסר-לב.

בקימה והידור והדומה להם, אך לא ישבחנו ולא ידבר טוב עליו לבני אדם." ע"פ דברי חז"ל (סוטה מא ב) : "ימותר להניף את הרשעים בעולם הזה".

ראו גם ארבע כתות אין מקובלות פנישכינה.

2. אולם, ישנים פסוקים שקשה לפרש לפי משמעותם זו, למשל :

- בדבר לה לג : "ולא תhnify את הארץ אשר אתם בה, כי הדם הוא יhnif את הארץ, ולא רצן לא יכפר לדם אשר שפך בה, כי אם בדם שפכו"

לפייך, יש מפרשים שפירשו, שבשלו המקרה יש לשורש חנף משמעות שונה מאשר בלשון חז"ל : "לא תהייבין" (אנקליט), "ולא תרשיעו" (יש"ו) "ישורש חנף עניין השחתה וקילוקל, ותוואר חנף עניין בלשון מקרה איש נשחת ורע מעලיהם... ורק בדורות האחרונים נשתנה שימוש שורש חנף ואמרו יhnif בחלקות... ונגניות אומר כי יhnif" נגר מלשון "טנפי", וקרובים לוזה דברי ר'יש פרחון שכח... לשון טומאה... לשון טינה. ומזהם בן סרוק פירש מהניף, יhnib" (שד"ל על בדבר לה, ודומה לוזה דעת מקרה על איוב).

אולם, חז"ל בברור חשבו משמעות השורש בלשון המקרה זהה למשמעותו בלשון התלמוד, שהרי הם הביאו פסוקים הכללים את השורש "חנף" בלשון המקרה כראיה לטענות לגבי "חנופה" בלשון התלמוד : "תנא משמיה דרבי נתן : באotta שעיה - נתחיבו שונאי ישראל כליה שהhnify לו לאגריפס (שאמרו לו "אחינינו אהה" למורת שחחה צאצא של הוהיס)... דריש ר' יהודה בר מעירבא, ואיתמא ר' שמעון בן פיי : מותר להhnify לרשעים בעולם הזה, שנאמר : "לא יקרא עוד לנבל : נדיב' ולכili לא יאמר : 'ושוע'" - מכל דברולם הזה שר. ר' שמעון בן לקיש אמר מהכא : "כראות פנוי אליהם ותרצני..." אמר רבי אלעזר : כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם, שנאמר וחנפי לב ישימו אף... ואמר רבי אלעזר : כל אדם שיש בו חנופה, אפילו עזבין שבמיין אמן מקלין אותו, שנאמר אומר לרשע צדק אתה יקובתו עמים יזעמוهو לאומים... ואמר רבי אלעזר : כל אדם שיש בו חנופה - נופל בגיהנם, שנאמר הוי האומרים לרע יטובי, ולטוב רע... לנבן כאכל קש לשון אש, וחשש-להבה רפה... ואמר רבי אלעזר : כל המhnify לחבירו - סוף נופל... ביז בן בנו. שנאמר : ויאמר ירמיה להנניה אמן בן יעשה כי ייקם הי את דבריך... וכתיב ושם בעל פקידות ושמו יראיה בן שלמיה בן חנניה. ויתפש את ירמיה הنبي... ואמר רבי אלעזר : כל עדה שיש בה חנופה - מאוסה תנדה, שנאמר כי עדת חנף גלמוד... אמר רבי ירמיה בר אבא : ארבע כתות - אין מקובלות פנישכינה... כת חניפים - דכתיב כי לא לפניו חנף יבא..." (סוטה מא ב).

לכן יש מפרשים שניסו לפרש את כל הפסוקים לפי המשמעות המקובלת בלשון חז"ל; ראו הדם יhnif את הארץ.

3. וייתכן ששתי המשמעויות הקשורות זו זו : ייתכן שהמשמעות המקורית הייתה משמעות 2 (השחתה וקלוקל), ובתקופה מאוחרת יותר השתמשו במושג כדי לציין סוג מיוחד של השחתה וקלוקל; וייתכן גם להיפך : "חנף - בן יקרא הרישע, על כי מהhnif ליצרו וממלא פתויו" (מצוחצין על איוב ח' ג).

רוב הפסוקים יכולים להתאים לשתי המשמעויות - משמעות 1 (מציאת חן על-ידי שקר) ומשמעות 2 (השחתה וקלוקל) :

- ישעוו ט טז : "כי כלו חנף ומרע, וכל פה דבר נבלה" - 1 הפסוק מדגיש את החטאיהם הקשורים לדיבור - צביאות, לשון הרע וניבול פה. 2 אנשים מושחתים גם במעשה (חנף ומרע) וגם בדיבור (דבר נבלה).

- ישעוו יו : "בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו, לשלל שלל וללבז בו ולשיומו מרמס כהמר חוצאות" - 1 נוי צבוע, רשע המציג עצמו כצדיק. 2 גוי רע ומושחת.

- ישעוו לב ו : "כי נבל נבלת ידבר, ולבו יעשה און, לעשות חנף ולדבר אל הי תועה, להריך נפש רעב ומשקה צמא יהסיר" - 1 הנבל מתנהג בצלבויות, מבטיח לעשות דברים טובים ואינו מקיים. 2 הנבל עושה מעשי רשע ומחיתות.

- ישעוו לג יד : "פחדו בציון החטאיהם, אחזה רעדת הנפים..." - 1 העונש מאיים על החטאיהם וגם על הצלבאים שצדיקים את החטאיהם. 2 העונש מאיים על החטאיהם בשוגג וגם על המושחתים בمزיד.

- דניאל לא לב: "וּמְרַשִּׁיעַ בְּרִית יָתַנְפֵּת בְּחַלְקֹות, וְעַם יְדַעַּי אֱלֹהִיו יִחְזֹקּוּ וְעַשְׂוֵי" - דברי חלוקות הם דברי שבת מוגזמים (סעיף 401); דניאל מדבר על אדם רשע שיצליח למצוא חן בענייני מרשייע בברית על-ידי דברי שבת מוגזמים וצבועים.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירושנו מתאים להגדירה של הרב חיימן קנייבסקי: "כל המרמים את האנשים כדי למצוות חן בעיניהם נקראים חנפים" (מכتب ח,ט; הובא בספר "לרעך כמוך" ברוך אמר' 87). הנוסח שונה במקצת כדי להציג את הקשר בין המילה לבין ההגדירה - "מנסים למצוא חן על-ידי ייפוי".

חכמים אחרים הגדרו את המושג באופן דומה, למשל: "הצדקה הרישע במעשהיו או כיבודו, כדי למצוות חן בעיניו" (רב דוד אריאב, "לרעך כמוך" עמ' 83), "הנותן דבר אל הבלתי ראוי לו, כדי שישזרו ויתן לו גם הוא דבר מה" (שם עמ' 85, בשם כליקו), "עשיות איסור כדי למצוות חן בעין בני אדם" (שם עמ' 85, על-פי דעת בעלי התוספות על סוטה מא:).

והרב יהונה גירונדי (שער תשובה ג קו-קatz) כתב שיש תשעה סוגים חנפים, מהחמור אל הקלל:

- א. הידוע שרעשו עשה מעשה רע, ואומר לו שהמעשה אינו רע: "אשר הכל או ראה או ידע כי יש עול בכם ומי החזק בתרmeta, או כי יחתא איש לאיש בלשון הרע או באונאת דברים, ויחליק לו לשון הרע לאמר 'ילא פעלת אונין'"', ע"פ דברי חז"ל (טוטה מא): "באותה שעה נתחייבו שנואיהם של ישראל כליה, שהינפנן לו לאגריפס".

- ב. האומר על אדם רשע שהוא איש טוב, ואני מזכיר את מעשיו הרעים: "אשר יהל רשות לפניו בני אדם, אם בפניו אם שלא בפניו, אף על פי שלא יצדיקן על חמסו ולא ינגב על משפטו, אבל יאמר עליי כי איש טוב הוא... כי בהזיכרו את הטוב ואת הרע לא יזכיר, ועל כל פשעיו יכסה, צדק ייחסב אצל השומעים, ויתנו לו יקר, וירם ידו וגבר".

- ג. האומר לאדם רשע שהוא איש טוב בפניו בלבד: "המשבח את הרשות רק בפניו, אף חכמתו עמده לו כי לא שבחנו בפני בני אדם פן יהיה להם לਮוקש. גם זה החנף גדול עוננו, כי החליק אליו בעניין, ולא ישוב מדרכו הרעה, ולא יdag לעוננוינו, כי צדק הוא בעניינו". ע"פ הפסוק משלו יא ט: "בפה חנף ישחת רעהו, ובבדעת צדיקים יחלצו".

- ד. המתידד עם רשע: "המתהבר לרשות, ולא די אשר לא יוכחה בשבתו פיו והרחק לא ירחיקו, אבל כמו חבר יקלبهו".

- ה. האומר על אדם שאינו ראוי למשרה מסוימת (למשל כי אינו חכם או אמין מספיק), שהוא ראוי לה: "איש כי יאמין בני אדם בדבריו, וסמכו כל השומעים על מאמרי, ויתכוון לנשא אחד העם או גואלו הקרוב אליו באහבותו אותו, ויאמר עליי כי הוא איש חכם, והוא בן לא חכם, והיה לפוקה וצורך מבחן, כי סמכו על הוראותינו, ועל פיו יהיה כל ריב, ויעוות משפט, ואת העולם יחריב".

- ו. מי שיכל למחות על מעשה רע ואינו מוחה: "מי שיש בידו למחות, ואין מוחה, ואין בפי תוכחות, ועל מעשה החטאים לא י לטוש עין ולא ישגיח, ולא יהיה להם לאיש מוכיח",

- ז. מי שאינו יודע אם יקשבו למחאתו או לא, ואני מנסה בכל-זאת למחות: "הרואה את אנשי מקומו עם קשה עורף, ואומר בלבו 'יאולי לא יקשבו אם אדבר להם נוכחות וכי אמלא תוכחות', על כן יחשוך פיו. והנה, עוננו ישא, כי לא נסה להוכיח ולהיזהיר, אולי אם רוחם העיר, יעורו משנת איולתם, ולא תליין אותם משוגנתם".

- ח. מי שידעו שלא יקשבו למחאתו, ובכל-זאת נשאר לשבת בינוים ושותק: "איש אשר ישמע את דברי בני אדם מדברים לשון הרע, או כי ישמע כל פה דבר נבלה... יודיע כי... אם יוכחים לא יקשבו אל דברינו, על כן ישים יד על פה. גם זה ייעש, כי לא יענה כסילים כאיוולתם, פן יאמרו כי הוא כמו הם וכי הודה על דבריהם, אף כי יתהייב לענטת ולגעור בהם, تحت גודל לתורה ולמצות אשר בו לעגו להם, ויקנא לכבוד נקי וצדיק אשר יישיחו בו".

- ט. הנותן כבוד לרשות: "המכבץ את הרשות מדרך שלום, אמנם לא ידבר טוב על הרשות, ולא יתרהג בכבודו על דרכ אשר יחשבו בני אדם כי יכובדו מאשר יקר בעניין נכוב, כי לא יחולוק לו כבוד זולתי בדרך שמכבדים בני האדם את העשירים, מדרך סلسול ולתקנות מועלת, בעבור כי צלהה דרכם ולא מפניהם אין ערכם. ואף גם זאת, יש חטא ואשמה בדבר הזה, כי, אם הותר לנכבד העשירים, לא כן הרשעים... אך החלק הזה הותר מדאגה מדבר, פן יזיק הרשות ויגרום הפסד, בזמנו שיד הרשות תקיפה ושעתו צפויה... על כן הותר לנכבד, כדרך שמכבדים בני-האדם אנשי זרוע רמה מפחד ואימה,

החכמה מצינית כישرون ללמידה מהזולת - מבני-אדם אחרים ואפילו מבעלי-חיים ; בוגוד למוסר (סעיף 412), שמצוין ללמידה מתוך יסורים או צרות. חכמה מצינית ללמידה חיובי - הוספה של תכונות טובות ; בוגוד למוסר, שמצוין ללמידה שלילי - הסרה של מידות רעות. כך ניתן ללמידה מהשואה בין שני קטיעים דומים המגיעים לאוთה מסקנה בשתי דרכים שונות: "ראה דרכיה וחכם" לעומת "ראיתי לך חתמי מוסר" (סעיף 285).

כאמור, אחד המאפיינים של חכמים הוא שהם אוהבים לקבל ביקורת, אך גם ההיפך נכון - מי שתרgel לקבל ביקורת, סופו שייהיה חכם:

- משלו יטכ: "שמע עצה וקבל מוסר, למען חכם באחריתך"

- משלו יג א: "בן חכם מושב אב, ולץ לא שמע גערה"

ילך חכם לומד הרבה מאביו, ולכנן אביו שמח; ראו: בן חכם ישmach אב (סעיף 42).

מהשואה בין פסוקי החכמה לבין פסוקי הבינה נראה, שהחכמה נחשבת לכישرون יסודי ומוקדם יותר - קודם צרך ללמידה חכמה מאחרים, ורק אחר-כך להשתמש בבינה כדי להסביר מסקנות חדשות, למשל:

- משליד ז: "ראשית חכמה קנה חכמה, ובכל קנייך קנה בינה" (סעיף 101)

- משלו יז כה: "אם אויל מהריש חכם יחשב, אתם שפטיו נבון" (סעיף 175)

- חכמה, בינה, דעת ויצירתיות

- משלו יד לג: "בלב נבון תנוח חכמה, ובקרוב כסילים תודע" (מי שהגיע לשלב הבינה, משיג גם את החכמה)

אהבת החכמה עוזרת לאדם להינצל מנשימים מפתות (בעוד שהבינה עוזרת לאדם להינצל מגברים רמאים); ראו: רעיו של הבן (סעיף 128).

מקובל לייחס חכמה לאנשים זקנים, שהספיקו ללמידה הרבה בחיותם (בוגוד לתבונה, המיויחסת לאנשים שמנצלים היטב את ימיהם), איוב יב: "בישישים חכמה, וארך ימים תבונה".

החכמים ראויים לכבוד - הכבוד הוא הנחלת הטבעית שלהם, משלו ג לה: "כבוד חכמים ינהלו, וכסילים מרימים קلون".

ניגודו של החכם - האוהב ללמידה - הוא הכספי - השונה ללמידה (סעיף 365).

ביטויים נוספים

- חכם בעינויו - אדם שرك חושב שהוא חכם, "חכם בלילה".
- חכם לב - אדם שידוע ללמידה וגם מפנים את הדברים שהוא לומד, "לוקח לב" את הלימוד.
- אהבת חכמה (סעיף 351) - רצון עז ללמידה ולמד מתוך מחויבות.
- על חשיבות החכמה בבנייה בית, ראו בית (סעיף 390).

361. חנף = מנסה חן על-ידי ייפוי המציגות

חנף הוא אדם שמנסה למצוא חן על-ידי ייפוי המציגות. לדוגמה, אדם האומר לרשות שהוא צדיק כדי למצוא חן בעינויו, או אדם שמציג את עצמו כצדיק כדי למצוא חן בעינוי הבריות:

- איוב יג טז: "אם הוא לוי לישועה, כי לא לפניו חנף יבוא" - איוב רומז שרעיו מתחנפים לה' - מנסים למצוא חן בעינויו על-ידי טענות לא נכונות לגבי שכר ועונש, שמנסות בכח כל להצדיק את ה' ולהרשיע את איוב. איוב בוטח בה' שיוושע אותו מההאשומות של רעיו, כי ה' אינו סובל חנפינים (ראו הויוכח על החנופה בספר איוב).

- משלו יא ט: "בפה חנף ישחת רעהו, ובבדעת צדיקים יהלצו" - אדם חנף מנסה למצוא חן בעינוי הזולת בכך שהוא מיפה את המציגות ומסתיר מהזולת את הפגמים שיש בו, וכך גורם לוולה להיות מושחת - להישאר עם הפגמים ואף לפתח גאות שאין לה כיסוי.

- ירמיהו כג יא: "כי אם נביא גם כהן חנפו, גם בזכית מצאתי רעתם נאם ה'... לכן כה אמר ה' צבאות על הנבאים הני מאכיל אותם לענה והשקבתיהם מי ראש כי מאת נבייאי ירושלם יצאה חנפה לכל הארץ" - הטענה העיקרית של ירמיהו נגד נבייאי השקר הייתה שהם מיפויים את המציגות כדי למצוא חן בעינוי בני ישראל, אינם מוכחים אותן על פשעיהם ואין מזהירים אותם מהאסון המתקרב: ירמיהו כג כב: "ואם עמדו בסודיו - ויישמו דבריו את עמי, וישבום מדרכם הרע ומרע מעלהיהם".

- האם אני משתדל לשמעו ביקורת מהזולת? משליו טו לא: "אוֹזֶן שׁוּמָעַת תִּוְכָּת חַיִּים - בְּקָרְבֵּן חַכְמִים תָּלִין". האם אני אוהב את מי שמותח עלי ביקורת, גם כאשר הוא טיפש? משליו ט ח: "אֶל תִּוְכַּח לְצַפֵּן יִשְׁנָאֵךְ, הַוְכָּה לְחַכְמֵם וַיַּאֲהַבְךְ" (סעיף 196).
- האם, כאשר אני מותח ביקורת על הזולת, אני משתדל לגרום לו להרגיש יפה ומצליח למרות הביקורת? משליו כה יב: "נִזְמֵן זָהָב וְחַלִּי כַּתָּם - מִוכְבִּית חַכְמֵם עַל אֹזֶן שׁוּמָעַת" (סעיף 192).
- האם אני רגיל ללמידה מכל אדם בענוה, ולהישמר מדברי גואה? משליו יד ג: "בְּפִי אֲוִיל חַטָּר גָּאוֹה; וְשִׁפְתִּי חַכְמִים תִּשְׁמֹרֹם".
- האם אני משתדל לנתח את דברי באופן קצר, יפה וברור? משליו ט ב: "לְשׁוֹן חַכְמִים תִּיטְבִּיבְךָ דַעַת, וַיְפִי כְּסִילִים יִבְיעֵן אַיוֹלָת" (סעיף 69).
- האם אני מסוגל להושיף על דברים שלמדתי מהזולת, וללמוד אותם לאחרים בצורה יפה יותר? משליו ט ז: "שִׁפְתִּי חַכְמִים יִזְרוּ דַעַת; וְלַבְךְ כְּסִילִים לֹא כָּנוּ".
- האם אני מסוגל לדבר בצורה מוצפנת, כך שהமידע שאינו מעביר לא יגיע לידי האויב החיצוני או הפנימי? משליו יד : "חַכְמִים יִצְפְּנוּ דַעַת, וַיְפִי אֲוִיל מַחְתָּה קָרְבָּה" (סעיף 180).
- האם אני מוכן לצאת לרוחוב ולשכני תלמידים שיובאו ללמידה? משליו א כ-כא: "חַכְמֹות בְּהַזְוֵן תְּרֵנָה, בְּרַחֲבוֹת תָּתָן קוֹלָה... בְּרַאשׁ הַמִּוּתָּת קָרָא, בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בְּעִיר אָמְרִיה תָּאָמֵר" (סעיף 283), משליו ח-ג: "הַלֵּא חַכְמָה תָּקָרָא, וְתָבֹונָה תָּתָן קוֹלָה... לִידְךְ שְׁעָרִים לְפִי קָרָת, מִבְּוֹא פְּתָחִים תְּרֵנָה" (ראו החכמה קוראת).
- האם אני מוכן להשקייע בשיפור התנאים החומריים בבית הספר, כדי לעודד תלמידים לבוא ללמידה? משליו ט א: "חַכְמֹות בְּנֵתָה בֵּיתָה, חַכְמָה עַמוֹּדִיה שְׁבָעָה. טְבָחָה טְבָחָה, מְסֻכָּה יִנְהָה, אַף עַרְכָּה שְׁוֹלְתָה...".
- האם אני מסוגל לתווך בין אנשים שנמצאים במרחב, לגרום להם להקשיב זה לזה וכך להרגיע את עצם? משליו כת ח: "אֲנָשִׁי לְצֹוֹן יִפְחֹה קָרִיה, וְחַכְמִים יִשְׁבּוּ אַף" (ראו חכמים מרוגעים מריבות - סעיף 215).

מושגים דומים ומונגדים

- בספר משלוי, החכמים משתמשים בעיקר באיברי השמייה והדיבור - אוֹזֶן, שִׁפְתִּים, פָּה, לשׁוֹן (בניגוד לבוננים - סעיף 382, שימושים העיקריים בלב):
- משליו יח טו: "לַבְךְ נְבּוּן יִקְנֵה דַעַת, וְאֹזֶן חַכְמִים תְּבַקֵּשׁ דַעַת" - החכמים תמיד מבקשים לשמעו עוד ידיעות אחרות.
- משליו יח ד: "מִים עַמְקִים דְּבָרֵי פִּי אִישׁ, נָחֵל נְבּוּן מִקוּר חַכְמָה" - החכמים יודעים לנתח את דבריהם באופן שככל אחד יכול להבין בלי להתעמק (סעיף 284), בנויגוד למשלו כה: "מִים עַמְקִים עַצְחָה בְּלַב אִישׁ, וְאִישׁ תְּבּוֹנָה יִדְלָנָה".
- ראו גם חכמים ונבונים ואיברי גופם.

חכמה קשורה ללימוד ולמציאה (בניגוד לתבונה - סעיף 382, שאותה האדם מפיק מתוך ליבו):

- משליג יג: "אֲשֶׁרִי אָדָם מִצָּא חַכְמָה, וְאָדָם יִפְיקֵת תְּבּוֹנָה"
- משלוי כד יד : "כָּן דַעַת חַכְמָה לְנִפְשָׁךְ, אֵם מִצָּאת, וַיֵּשׁ אַחֲרִית וְתָקוֹתָךְ לֹא תְכַרְתָּ"

חכמה קשורה ליראת ה' - תחושה של יראת-כבד כלפי המקור שמןנו לומדים (בניגוד לתבונה, הקשורה להבת ה'): :

- משליטי: "תְּחִלַּת חַכְמָה יִרְאָת ה', וְדַעַת קְדִשִּׁים בֵּינָה";
- ראו גם חכמה, בינה, יראה, אהבה.

החכמים מתייחסים ברצינות לאזהרות שמצוירים אותם המורים, הם אינם סומכים על מחשבותיהם הפרטיות בלבד, הם יראים להחליטו בלבד ונזהרים מרע (בניגוד לעורומים (סעיף 376), שנזהרים רק לאחר שהם רואים את הרע בעניינים שלהם, ובניגוד לכיסילים (סעיף 365), שסומכים למורי עלי לבם); ראו:

- משלוי יד טז : "חַכְמֵן יִרְאָה וְסַרְמַרְעָה, וְכְסִיל מַתְעַבֵּר וּבּוֹטָח" (סעיף 87), לעומת משלוי כב ג: "עַרְוּם רָאָה רַעָה וַיִּסְתַּר, וְפִתְיִים עַבְרוּ וּנְעַנְשׂוּ" (סעיף 86), וכן :
- משלוי כח כו : "בּוֹטָח בְּלַבְךְ הוּא כְּסִיל, וְהַולֵּךְ בְּחַכְמָה הוּא יִמְלָט"

מקורות ופירושים נוספים

1. הפירוש מסתמך על דברי מלבי"ם: "פעל חטא נאמר על הנטה מדרך הרואי, וכל בין השוגג בין המזיד כל שלא היה בסיבת כפירה ומינות... אבל אם באו השמות בדיק, וכל-שכן כשרណדים... יצין בשם חטא את השוגג, ובשם עון את המזיד מצד השכל שהוא המזיד, ובשם פשע יצין את המורד בשאט נפש... ולפי זה המזיד הוא הפק השוגג. והפשע הוא הפק האונס, והחוטא הוא הפק הספק..." (איילת השחר טט), **"החתאים הם השוגגים, או נרדפי התאהה, והם לא יעשו בעצם השכל וברישע"** (מלבי"ם על תהילים א, ביאור המילוט), **"העוזן מצין עיות המחהשה, והחטא מצין המעשה, והפשע מצין המרד"** (מלבי"ם על תהילים לב א, ביאור המילוט). ראו גם: **פשע = מרد**.

2. ויש שפירשו, שהמשמעות העיקרית של חטא היא חיסרונו: "משמעות זה - שהשבת מעידה על הסדר ועל החוקים שקבע ה' בששת ימי בראשית - אין במושפי השבת קרבן חטא. החטא מעידה על חטא וחסרונו [חטא] ממשמו גם חסרונו", כמו שאומرت בת שבע לודז: **"ויהיה כשבב אחד עמו אב קין ונאדו ימלוך תחתינו, וקניתי אני יקנני של מ' ה חטאיהם"** (מל"א א, כא). אם אדונינו יתפос את המלכות, תחזר המלכות ממני ומפני]. וכיון שמעשי ה' בששת ימי בראשית שלמים הם, ללא שום חטא וחסרונו חיו, لكن אין במושפי השבת קרבן חטא, רק עולות." (הרבי אביגדור נבנצל).
לפי זה, חטא מצין חיסרונו של מעשים טובים:

- **"חווטא הוא העובר על מצוות עשה, והוא לשון חיסרונו"** (הגאון מוילנה על משלוי אי)
- בראשית יג יג: **"וأنשى סdem רעים וחטאיהם לה' מאדי"**, בראשית יח כ: **"ויאמר ה' זעקה סdem ועمراה כי רבה וחטאיהם כי כבדה מאדי"** - אנשי סדום גם עשו מעשים רעים, וגם היו חוטאים ונמנעו מעשיית מעשים טובים.

אמנם, יש פסוקים שקשה להסביר על-פי פירוש זה:
- בדברטו צו כב: **"ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכלبشر האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף...**
VIDBER AL HEDDA LAAMER SORO NA MEAL ALEI HANSHIM HERSHUVIM HAELAH VEL TEGUO B'KOL ASHER L'HEM PUN TSEFO B'KOL CHATATEM" - קורח ועדתו עשו מעשה רע, לא רק נמנעו מעשיית טוב.

- בדברטו זג: **"את מהחותן החטאיהם האלה בנטחתם ועשו אתם רקען פחים צפוי לモצהה כי הקריבם לפני ה' ויקדשו וייהו לאות לבני ישראל"**

- בראשית לט: **"ויאיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלhim"** - החטא הוא מעשה רע, לא רק חיסרונו של מעשה טוב.

360. חכמה = כישرون ללמידה וללמידה

חכמה היא הכישرون לשם וلامוד. כך הסבירו חכמים את ההבדל בין חכמה, בינה ודעת: "חכמה - מה שהוא שומע מהחרים ולמד; תבונה - מבין דבר מליבו מתוך דברים שלמד; דעת - רוח הקודש" (רש"י על שמוט לא ג). ואנו, בפסוקים רבים החכמה קשורה ללמידה, לשמייה ולאזנים:

- משלוי לב-ג: **"כִּי בָּעֵר אֲנוֹכִי מְאַיִשׁ, וְלֹא בִּנְתָּא אָדָם לִי. וְלֹא לִמְדָתִי חִכְמָה, וְדַעַת קָדְשִׁים אֶדְעָי"**
- משלוי ב-ב: **"לְהַקְשִׁיב לְחִכְמָה אָזְנָךְ, תְּתֵה לְבָךְ לְתַבּוֹנָה"**

חכמה היא גם הכישرون לדבר וללמידה; בפסוקים רבים החכמה קשורה לדיבור ולפה:

- משלוי טו: **"לְשׁוֹן חִכְמָם תִּטְבִּיב דַעַת, וּפִי כְּסִילִים יִבְיעַ אִיווֹלָת"**

בחינה עצמית - האם אני חכם?

- האם אני אוהב לשם עצות מהזלות? משלוי בטו: **"דָּרְךָ אֹוֵל יִשְׂרָאֵל בְּעִינָיו, וְשָׁמַעַ לְעֵצָה חִכְמָה"**.

- שמות יח יא : "עתה ידעתني כי גדול ה' מכל האלוהים : כי בדבר, אשר זדו עליהם" : המצריים חשבו שהם יותר חכמים מבני ישראל, והם לוכדים אותם בין צבא מצרים לבין הים, אבל בסופו של דבר הם נפלו דוכא בדבר שבו הם זדו על בני ישראל, ונכלדו שם בעצםם.

שני פסוקים בספר משלים מתארים את נזקי הזדון :

- נזקי הזדון לפרט (משל יא ב) : "בא זdone ויבא קלון, ואת צנוועים חכמה" - הפסוק מתאר את נזקי הזדון לאדם יחיד : כאשרם בטוח שהוא יודע הכל יותר טוב מכל אחד אחר - הדבר עלול להביא עליו קלון, כאשר הוא יטעה וחרפתו תתגלתה ברבים. החכמה האמיתית נמצאת אצל **צנוועים** - שאינם בטוחים בדעותם ובודקים גם דעתות של אחרים.

- נזקי הזדון לקבוצה (משל יג ג) : "ירק בזdone יתנ' מצה, ואת נועצים חכמה" - כשהקבוצה ישנים אנשים הבטוחים שהם יודעים הכל יותר טוב מכל אחד אחר - הדבר עלול לעורר מצה = מריבה אלימה. החכמה האמיתית נמצאת בין אנשים **שנוועצים** זה עם זה, לא רבים אלא מתייעצים ומנסים להגיע למסקנה משותפת (סעיף 206).

359. חוטא = מפספס, עושה רע מتوزע טעות או תאווה

השורש חטא מציין סטייה מהמטרה, "פספוס" (החתאה) :

- שופטים כטו : "קלע באבן אל השערה, ולא יחטא"

בדרך-כללו הוא מציין סטייה מרצונו ה', אך יש גם חטאים כלפי בני אדם :

- חטא לה' - עבודת אלילים : שמות כג笠 : "לא ישבו בארץ פן יחטאו אתך לי, כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למקש"

- חטא לה' - ניאוף : בראשית לט ט : "איןנו גדול בבית הזה ממני ולא חזק ממוני מאומה כי אם אותן באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הנגדלה הזאת והטהטי לאלhim"

- חטא לאדם - טעות בשירות המלך : בראשית מא : "ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים והאפה לאדוניהם למלך מצרים"

- חטא לאדם - טעות בשירות הבוס : בראשית לא לו : "ויהר ליעקב וירב לבן ויען יעקב ויאמר לבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחריו"

- חטא לה' ולאדם : שמות יטו : "וימחר פרעה לקרוא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלהיכם ולכם" החטא מציין רק את המעשה הרע ולא את הכוונה, כך שיכל להיות חטא בשוגג או בזעם, מتوزע טעות או מتوزע תאווה, מעידה חד-פעמיות או תוכונה קבועה :

- ויקרא ד ב : "דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי חטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה, ועשה מהחתה מהנה" - חטא בשגגה, מتوزע חסר ידע.

- משלו כג יז : "אל يكن לך בחטאיהם כי אם ביראת ה' כל היום... כי סובא וזולל ייורש..." - חטא בזעם, מتوزע תאווה (סעיף 56).

- משלו יט ב : "גם بلا דעת נפש לא טוב, ואץ ברגלים חטא" - מי שאין לו סבלנות לשם דעות אחרות, עלול לחטאו בטעות.

- ויקרא ה א : "ונפש כי חטא ושמעה קול אלה, והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו" - חטא מتوزע מעידה חד-פעמיות.

- משלו אי : "בני ! אם יפותח חטאיהם אל תבא", תהילים א א : "אשרי האיש אשר לא הلك בעצת רשעים ובדרך חטאיהם לא עמד ובמושב לצים לא ישב ... על כן לא יקמו רשותם במשפט חטאיהם בעדת צדיקים" - חטאיהם במשקל בעלי מקצוע, אנשים ש"מקצועם" הוא לחטאו (סעיף 283).

- בשני המשפטים החכמה וההתבוננה מהוות את המסרגרת, וההדעת ממלאת את המסרגרת בתוכן: במשל הראשוני המסרגרת היא הארץ והশמיים, והתוכן הוא החון היקר והנענו.

- בשני המשפטים החכמה היא החלק התחתון, הבסיסי יותר, של המסרגרת, וההתבוננה היא החלק העליון, המתקדם יותר. במשל הראשון החכמה קשורה לארץ וההתבוננה קשורה לשמיים; במשל השני החכמה קשורה לבניין הבית וההתבוננה קשורה לכינונו, למשל - חיזוקו, ייצובו וגימורו.

הסדר הוא חכמה, התבוננה ודעתי:

- קודם-כל יש להשתמש בחכמה, ללמידה מהゾל (עמ' 360).

- אחר-כך יש להשתמש בתבוננה, לנתח את מה שלמדנו ולהסיק מסקנות (עמ' 382).

- ורק לאחר מכן מגעים לרמה של דעת, היכרות קרובה ואינטואיטיבית עם הנושא (עמ' 357).

358. זד = רע ומתרגאה

בלשון ימינו, זדון משמעו עשיית מעשה רע בכונה תחיליה. משמעו זו קיימת גם בלשון המקרא:

- ירמיהו נ כת-לב: "השׁמִיעוּ אֶל בָּבֶל... שְׁלֹמוּ לְהַכְפֵּלָה... כִּי אֶל הַזָּהָה, אֶל קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל... הַנָּנוּ אֶלְיךָ זָדוֹן... כִּי בא יומך, עת פְּקֻדָּתִיךָ . וכשֵׁל זָדוֹן ונְפָל, וְאַיִן לוּ מִקְיָם...".

- יחזקאל ז י-יא: "הַנָּה הַיּוֹם, הַנָּה בָּאָה: יִצְאָה הַצְפִּירָה, צִץ הַמְּתָה, פָּרָח הַזָּדוֹן. הַחֲמֵס קָם לִמְתָה רְשָׁעָ...".

- מלאכי ג טז: "וְעַתָּה, אֲנַהֲנוּ מַאֲשֶׁרִים זָדִים, גַּם נָבְנוּ עֲוָשֵׁי רְשָׁעָה, גַּם בָּהֵנוּ אֱלֹהִים וַיִּמְלֹטוּ".

- תהילים יט יד: "שְׁגִיאוֹת מֵי בַּיִן, מְנַסְּתְּרוֹת נְקִינִי. גַּם מַזְדִּים חַשׁׁוֹן עֲבֹדָךְ - אֶל יִשְׁלֹו בְּיֵאוּ אִתָּם; וְנִיקִיתִי מְפַשֵּׁעַ רְבָבָ".

- תהילים פז יד: "אֱלֹהִים, זָדִים כְּמוּ עַלְיוֹן, וְעַתָּה עֲרִיצִים בַּיְקָשׁוּ נְפָשִׁי, וְלֹא שָׁמֹךְ לְגַדֵּם"

אך בלשון המקרא המושג זדון מופיע גם במשמעות של גאות:

- ישעה יג יא: "יַופְקַדְתִּי עַל תְּבִלְתְּ רָעָה, וְעַל רְשָׁעִים עֲוֹנוֹם; וְהַשְׁבַּתִּי גָּאוֹן זָדִים, וְגָאוֹת עֲרִיצִים אַשְׁפִּילִי".

- ירמיהו מט טז: "תַּפְלִצְתָּךְ הַשִּׁיאָן אֶתְךָ, זָדוֹן לְבָךְ, שָׁוֹנֵן בַּחֲגוּי הַסְּלָע, תּוֹפֵשִׁי מָרוֹם גְּבֻעָה: כִּי תָּגִיבָה כְּנָשָׁר קִינֵּד, מֵשֶׁם אָוָרִידְךָ נָאָם הַיְיָ".

- עובדיה אג: "זָדוֹן לִיבְךָ הַשִּׁיאָן, שָׁוֹנֵן בַּחֲגוּי סְלָע מָרוֹם שְׁבָתוֹ; אָוָמֵר בְּלִיבָוּ 'מֵי יְוִרִידְנֵי אֶרְצָ?'"

- משליכי כא כד: "זָדוֹן יְהִיר, לִזְן שְׁמוֹ - עֹשֶׂה בְּעֵבֶרֶת זָדוֹן".

יתכן שהמשמעות העיקרית של זדון היא "ביחסו עצמי מופרז", ואדם זד הוא "אדם שפועל מתוך ודוותה שהוא יודע יותר מכל אחד אחר מה טוב לעשות, אפילו יותר מה"; ולכן ה"זד" הוא, במקרים רבים, גם חוטא לה:

- דברים ז יב: "וְהִיאִשְׁ אֲשֶׁר יִعַשֶּׂה בָּזָדוֹן, לְבָלְתִּי שְׁמוֹעַ אֶל הַכֹּהֵן הַעֲומֵד לְשָׂרֵת שְׁמָ אֶת הָאֱלֹהִיךָ אוֹ אֶל הַשׁופֵט וּמְתַהַ אֲיַשְׁ הַהְוָא, וּבִעֲרַת הַרְעָ מִישָׁרָאֵל": אדם שאינו שומע בקול בית הדין הגדול נחשב לעושה ב"זדון", כי הוא פועל מתוך בטחון מופרז, שהוא יודע טוב יותר מה לעשות.

- דברים ייח כב: "אֲשֶׁר יִדְבֶּר הַנְּבִיא בְּשֵׁם הָאֱלֹהִים, וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְרָו הָאֱלֹהִים": בזדון דיברו הנביא, לא תגור ממנהו: נביא שקר נחשב לעושה ב"זדון", כי הוא פועל מתוך בטחון מופרז, שהוא יכול להמציא הנחיות לציבור מליבו, לא מפי ה'.

- שמואל א ז כח: "וַיַּחַד אֶת אַלְיָאָב בְּזָדוֹן, וַיֹּאמֶר לִמְהֵה זֶה יִרְדֵּת, וְעַל מַיְנָתֶשֶׁת מַעַט הַצָּאן הַהְנָה בְּמִדְבָּר - אַנְיַדְעַת זָדוֹן וְאַתָּ רָע לְבָבֶךָ, כִּי לְמַעַן רְאֹתָה הַמְּלָחָמָה יִרְדֵּת!": אליאב האשים את זוד ב"זדון", כי הוא הפר את הוראותיו לשומר על הצאן והעדיף ללחוץ למלחמה, ובכך הראה שהוא חושב שהוא יודע יותר טוב ממנו מה צרייך לעשות.

- ירמיהו מג ב: "וַיֹּאמֶר עֹזְרִיהָ בֶּן הַוּשְׁעִיה וַיֹּהֹנֶן בֶּן קְרָחָ וְכָל הָנָשָׁנִים הַזָּדִים אֲוֹמְרִים אֶל יִרְמִיהָו 'שְׁקָר אַתָּה מִדְבָּר - לֹא שְׁלָחָךְ הָאֱלֹהִינוּ לְאָמֹר לְתָבוֹא מַצְרִים לְגַор שְׁמָ?': הָנָשָׁנִים שְׁלָא אָמַינוּ לְנַבְיא נַקְרָאוּ 'זָדִים', כי הם היו בטוחים שהם יודעים יותר טוב ממנו מה לעשות.

ב. דלדול = ירידה ביחס למצב קודם

המושג דל מציין לא רק את המצב החלש של האדם, אלא גם את התהילה שבו האדם מתדרדר מנכסיו (ע"פ מלבי"ס), כמו בפסוק:

- שמואל ב ג א : "וַתָּהִי הַמְלָחָמָה אֶרְכָה בֵּין בֵּית שָׁאֹל וּבֵין בֵּית דָוד ; וְדוֹד הַלְךْ וְחַזָק, וּבֵית שָׁאֹל הַלְכִים וְדָלִים" = נחלשים ומתחמעטים.

לכן, בפסוקים מסוימים, המושג דל מציין אדם שהוא עשיר ותדרדר, למשל:

- משלו יט ז : "הָ הוּא יִסְיף רַעִים רַבִים, וְדָל מַרְעָהוּ יִפְרָד" - כשהעשיר יתדרדר מנכסיו, הוא ייפרד מוחביו שבאו רק בשבייל הכסף (ראו חבירי הכסף).

- ואולי גם משלו כא יג : "אָתָם אֶזְנוּ מִזְעָקָת דָל" - גם הוא יקרא ולא יגע" - עצקה של אדם שיורד מנכסיו ומתבוייש לחשוף את מצבו ברבים, ולכנן העזקה היא שקטה, وكل להתעלם ממנה (סעיף 309).

- ואולי גם משלו כח יא : "חַכְם בְּעִינֵיכֶם אִישׁ עָשֵיר, וְדָל מִבֵּין יְחִירָנוּ" - אדם שהתדרדר מנכסיו יודע, שלא כל עשיר הוא חכם, ולכנן אינם מאמין ביכולות לסייעם על התעניינות מהירה (סעיף 296).

357. דעת = הিירות קרובה, באמצעות החושים

בלשון ימינו, ידע הוא אוסף של עובדות תיאורטיות שאדם טובס במוחו.

בלשון המקרא, ידע הוא הিירות קרובה, בלתי-אמצעית, הিירות שיש בה גם קשר של חיבה ואהבה:

- ידעיה בין איש ואישה מציינת את הקשר הגוף-גוף ביותר בינויהם.

- המילה מודע או מיודיע משמעה "מוכר", מכר או קרוב משפחה.

- אדם הידוע את ה' הוא אדם מודע למציאות ה', מכיר מקרוב את דרכי ההתנהגות הרצויות לה' ומונתנתג לפיהן. וכשה' עושה ניסים, כל העולם מתוודע אליו ומכיר אותו מקרוב, ישעיו יב ה : "זִמְרוּ ה' כִּי גָאות עֲשָׂה,
מידעת זאת בכָל הָארֵץ".

- כשהי' יודע אדם הכוונה שה' נותן לו תשומת לב מיוחדת, משגיח עליו מקרוב.

- אפשר לראות מרחוק, בלי לדעת מקרוב (ישעיו יט) : "שָׁמְעוּ שְׁמוֹעֵז וְאֶל תְּבִינוּ, וְרָאוּ רָאוּ וְאֶל תְּדַעֵי".

- שופטים ח ז : "וַיֹּאמֶר גָּדָעָן : 'לֹכַן בְּתֵה ה' אֶת זְבַח וְאֶת צְלָמָנוּ בְּיַדְךָ, וְדַשְׁתִּי אֶת שְׁرַכְמָם אֶת קֹוצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת
הַבְּרִקְנִים'... וַיַּקְהֵל אֶת זְקִנֵּי הָעִיר וְאֶת קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת הַבְּרִקְנִים, וַיַּדַּע בָּהֶם אֶת אֱנֹשִׁי סֻכּוֹת" - גָּדָעָן "חוֹדִיעָה"
לאנשי סוכות את הקוצנים, ככלומר - עשה שהם יכירו את הקוצנים מקרוב מאד, עלبشرם ...

- משלו יט : "הַוְלֵך בְּתֵה יְלֵך בְּתֵה, וְמַעֲקֵשׂ דָרְכֵו יְדַעַת" - ייחש ויתגללה בקהלנו (סעיף 264).

- משלו כ ג : "יִדְעַת תְּדַעַת פָנֵי צָאנָך, שִׁית לְבָרֵךְ לְעָדָרִים" - החכם ממליץ למי שמנגד כבשים שיבזוק מקרוב, בעצמו, מה הם צרייכים, ולא יסמוך רק על רועים שכיריים (סעיף 28).

- דברים א יג : "הָבוּ לְכֶם אֲנָשִׁים חִכְמִים וּנוּבִנִים וַיַּדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם, וְאֲשִׁים בַּרְאֲשֵיכֶם" - המנהיגים צרייכים להיות
אנשים המוכרים מקרוב לבני קהילתם.

דעת לעומת חכמה ובינה

בשני מקומות בספר משלו מופיעים המושגים "חכמה", "תבונה" ו"דעת" בהקשר של יצירה או בנייתו :

- משלו ג יט-כ : "ה' בְּחִכְמָה יִסְדָ אֶרְץ, כוֹן שְׁמִים בְּתִבְוָנָה. בְּדַעַת תְּהוּמוֹת נְבָקָעוּ, וְשַׁחֲקִים יִרְעַפּוּ טָל'"

- משלו כד-ג-ד : "בְּחִכְמָה יִבְנֵה בֵית, וּבְתִבְוָנָה יִתְכּוֹן. וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמְלָאו כָל הָוָן יִקְרֵר וּנוּעַם" (סעיף 118)

יש דמיון רב בין שני המשלים :

- בשני המשלים מדובר על בניין ויצירה - במשל הראשון יצירת העולם, ובמשל השני יצירת בית פרטי. שני המשלים באים למדנו, שהמטרה העיקרית של לימוד החכמה היא היצירה המעשית, וכן ש כדי להצליח ביצירה מעשית יש להשתמש בחכמה (סעיף 118).

בחינה עצמית - האם אני אץ?

- האם אני רץ וממהר לעשות דברים על-פי דעתך, ואין לי סבלנות לשם דעות של אחרים? משלוי יט ב: "אם **בלא דעת נפש לא טוב, ואץ ברגלים חוטא.**"
- האם אין לי סבלנות לחשוב איך בצע את עובdotiy בצורה טובה, כי אני רוצה לסיים אותה כמו שיותר מהר? משלוי כה: "**מחשבות חרוץ אץ למותר, וכל אץ אץ למחרסור.**"
- האם אני רוצה להתעשר בมหาירות, ולשם כך מוכן גם להתנהג באופן לא אמין? משלוי כה כ: "**איש אמוןות רב ברכות, ואץ להעשיר לא ינקה.**"

355. בער = טיפש כבhma

- התואר **בער** נובע מהמיליה בעיר שמשמעותה בהמה מבויתת:
- בראשית מה יז: "**טענו את עריםם וכלו באו ארץך נגען**"
  - שמות כבכ: "**כי יבער איש שדה או כרם, ושלח את עיריה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם**"
  - במדבר כ ד: " **يولמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו?... והשקיית את העדה ואת עירם**"

- איש **בער** הוא אדם טיפש כמו כבhma, לא יודע כלום:
- תהילים עג כב: "**יוاني בער ולא אדע; בஹמות הייתה עמדך**"
  - משליל לב: "**כי בער אנכי מאיש; ולא בינת אדם לי**" - אני יותר בהמה מאשר אדם.
  - תהילים מט יא-יג: "**כי יראה חכמים ימותו - יחד כסיל ובער יאבדו; ועזבו לאחרים חילם... ואדם ביקר, בל ילו;** **נמשל כבhamot נדמויות.**"
  - משלוי יב א: "**ואהב מוסר, אהוב דעת; ושונא תוכחת בער**" - השונה קיבל ביקורת יהיה טיפש כבhma (ראו אהוב ביקורת - סעיף 198).
  - תהילים צב ז: "**איש בער לא ידע, וכסיל לא יבין את זהת**"

356. דל = חלש בגופו או ברכשו

dal הוא שם נרדף ל"אビון", אך במשמעותו המדוייקת, הוא מדגיש במיוחד אחד משני צדדים של העוני:

A. דלות = חולשה ורזוון

- ישנם כמה פסוקים שבהם דלות היא חולשה פיסית, לא כלכלית:
- לא רק בני-אדם יכולים להיות דלים, גם פרות (בראשית מא יט): "**והנה שבע פרות אחריהם, דלות ורעות תארא מאד ורקות בשר, לא ראייתי כהנה בכל ארץ מצרים לרעע**" : פרות דלות = רזות וחולשות.
  - אמןון בן דוד לא היה עני כלל וכלל, אך הוא היה דל (שמואל ב יג ד): "**ווייאמר לו ימדוע אתה ככה dal בן המלך בבקר בבקר, הלווא תגיד לי?!**" דל = חלש וחולה.

בכמה פסוקים שמייחסים לעוני, הדגש הוא על החולשה וחוסר האונים שגורם העוני לעני, ולכן משתמשים במושג "דל":

- משלוי יד לא: "**עשיך dal חרף עשהו, ומכבדו חנן אביוון**" (ראו חרף עשהו - סעיף 305).
- משלוי כבכ: "**אל תנגז dal כי dal הוא, ואל תಡכא עני בשער**" (ראו עני מעודד גול - סעיף 307).
- משלוי כה כה: "**ארי נחם, ודב שוקק, משל רשות על עם dal**" (ראו מושל רשות פוגע דווקא בשכבות החלשות).

353. איש מדיניות = תמייד מוצא סיבה לריב

המילים **מדון** ו**מדינה** מציננותRib שmagiu לבית משפט, או תלונה שהאדם מעלה נגד רעהו כדי לתבעו אותו למשפט. המילים נובעות מאותו שורש של המילה דין, אך הן נזירות גם במקביל ל Rib :

- ירמיהו טו : "אוֹיْ לְיִ אָמֵן כִּי יַלְדָתַנִּי, אִישׁ רַבָּ וְאִישׁ מַדּוֹן לְכָל הָארֶץ; לֹא נִשְׂתַּי וְלֹא נִשְׂוַּבְיִ, כֹּלָה מַקְלָלוֹנוּ"

כל אדם יש זכות לתבע את רעהו למשפט אם הוא חושב שנעשה לו עול, אולם כשהאדם הוא **איש מדון** או **איש מדיניות**, אדם שבאופן קבוע מעלת הרבה תלונות ותביעות נגד אנשים אחרים, הדבר גורם לשנהה שמתלקחת ומתרפשת כמו אש בעצים, וכך **איש מדיניות** נמשל לאש :

- משליכו כא : "פחם לגחלים, ועצים לאש, **איש מדיניות להרחר Rib**" (סעיף 209)

לעומת זאת, נשים לא נהגו באותה תקופה להסתובב הרבה בבית ולהגיש תלונות משפטיות, ולכן כשהיו להן טענות ותביעות, הן הביאו אותן הביתה והשミニו אותן לבני הבית; כמשמעותם יותר מדי תלונות בבית, נוצרת אוירה לא נעימה - במקומות שהבית יהיה מקום חם ונעים, ומוגן מפני הצרות שבוחץ, הוא הופך למקום קר ופרוץ, שכל הצרות חודרות מבוחץ פנימה, כמו בית שהגג שלו דולף והגשם חודר לתוכו; וכך **Ashton מדיניות** נמשלת למים :

- משליכו צו : "דָּלָף טָרֶד בַּיּוֹם סָגִיר, וְאַשְׁתִּי **מדָנוֹנִים נִשְׁתָּוּה**" ;

- משליכו יג : "הָוֹת לְאָבִיו בַּן כְּסִיל, וְדָלָף טָרֶד **מַדִּינִי אֲשָׁה**".

שלושה פסוקים נוספים מזהירים את האדם מפני אשת מדיניות, ומלמדים שעדיין בכלל לבסוף מהבית, מאשר להיות בבית שיש בו אשת מדיניות (סעיף 116) :

- משליכו כא ט : "טוֹב לְשָׁבֵת עַל פָּנֶת גֵּג **מַאֲשָׁת מַדָּנוֹנִים וּבֵית חֶבֶר**" ;

- משליכו כה כד : "טוֹב שָׁבֵת עַל פָּנֶת גֵּג **מַאֲשָׁת מַדָּנוֹנִים וּבֵית חֶבֶר**" ;

- משליכו כא יט : "טוֹב שָׁבֵת בָּאָרֶץ מַדְבֵּר **מַאֲשָׁת מַדָּנוֹנִים וּכְעַס**"

ומה יקרה אם **איש מדיניות** יתחנן עם אשת מדיניות - האם המים יכבו את האש? אם כך, זה עשוי להיות שידוך טוב... .

354. אֵץ = חסר סבלנות

הפועל אֵץ משמעו, בלשון ימיינו, כמו "רץ", "הלך מהר", או "הגדיל את מהירותו" (תאוצה). בלשון המקרא משמעו דומה אך לא זהה - עניינו העיקרי הוא, לא מהירות אלא חוסר-הסבלנות, כמו שניתן לראות בפסוקים :

- שמוטה ה יג : "וַיַּהֲנַגְשִׁים אַצִּים לְאָמֵר 'כָּלּוּ מַעֲשֵיכֶם דָּבָר יוֹם בַּיּוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בְּהִוָּת הַתְּבִן'!" = הנוגשים היו חסרי-

סבלנות, דרשו מהעבדים לסייע את העבודה אتمול.

- ירמיהו יז טז : "וְאַנְיִ לֹא **אַצִּי** מַרְעָה אַחֲרֵיךְ, וַיּוֹם אָנוֹשׁ לֹא הַתְּאַוִּתִי; אַתָּה יִדְעַת מַוְצָּא שְׁפָטִי, נַכְחַ פְּנֵיךְ הִיא" = לא הייתה חסר-סבלנות, לא התואות שכנובאות הפורענות של יתגשםו.

- בראשית יט טו : "וְכִמּוֹ הַשְׁחָר עַלְהָה, **וְאַיִצְׁוֹן** הַמְלָאכִים בְּלֹוט לְאָמֵר 'קוֹם קָה אֵת אַשְׁתָּךְ וְאֵת שְׁתִי בְּנֵתֶךָ הַנִּמְצָאת פָּנָי תְּסִפֵּה בְּעֵזֶן הָעִיר'" - המלאכים "נדנדו" לlots בחוסר-סבלנות כדי שיקום כבר.

- יהושע י יג : "...וַיַּעֲמֹד הַשְׁמֵשׁ בְּחֵץ הַשָּׁמִים, וְלֹא **אֵץ** לְבוֹא כַּיּוֹם תְּמִימָה" = לשמש הייתה הרבה סבלנות באותו יום, הוא לא הזדרז לש��ע.

- ישעיהו כב ד : "עַל כֵּן אָמַר תְּתִי 'שָׁעוֹ מַנִּי, אָמַר בְּבָכִי; אֶל **תְּאַיִצְׁוֹן** לְנַחֲמֵנִי עַל שֶׁד בַּת עַמִּי'" = כמו כל אדם שנמצא באבל, גם אני צריך שתתיחסו אליו בסבלנות, ועל תדרשו מני להתנחים ולצאת מהאבל ב מהירות.

- משליכו כת כ : "הַזֹּאת אִישׁ אֵץ בְּדָבְרָיו, תָּקוֹה לְכִסֵּיל מִמְנוּ" = מדובר מהר ובחוסר-סבלנות, וכך יש תקווה שאדם כיסיל - השונא ללמידה - יקשב לו (סעיף 77).

- סבלנות במעשה - לחכות זמן ארוך לפני שפועלים מתוק כעס (משל יד ז) : "קוצר אפים יעשה אנלהת, ואיש מזומות ישנא".

ולאנשים אחרים :

- חוק חינוך חובה (משל כב ט) : "אולת קשורה בלב נער, שבט מוסר ירחקנה ממנו" - כל עוד האדם הוא נער עיר, אפשר להרחיק ממנו את השתחויות על-ידי שבט של כפיה. אולם כאשר הוא מבוגר כבר אין בכך תועלת (משל כז כב) : "אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי, לא תסור מעליו אולתו".

- טוון דיבור מעורר (משל כט ט) : "איש חכם נשפט את איש אויל, ורגז ושחק ואין נחת" - כשאדם חכם מתוכח עם אויל, הוא משנה את טוון הדיבור באופן מהיר, כדי למשוך את תשומתlico, שלא ישתעטם (סעיף 188).

- סלילת דרך ברורה שקשה לטעות בה, למשל, חקיקת חוקים פשוטים וברורים שככל אחד יכול להבין (ישעיהו לה ח) : "והיה שם מסלול ודרכ קדש יקרא לה; לא יעברנו טמא והוא למו הلك דרך אוילים לא יתעו" - הדרך שיסלול הי' באחריות הימים תהיה קלה, ברורה ולא התפלולות מבלבולות, כך שאפיין האוילים - הולכים בלי לחשוב ובלי לבדוק - לא יכולים לתעות.

פירושים נוספים

1. יש מפרשים אויל = רשות (ע"פ מצדות על משלו א ז), פירוש המזכיר את התרגומים האנגלית למילה רשות. פירוש זה אינו מתאים לחלק מהפסוקים, שבהם :

- רק הדיבור הוא ש מבחין בין אויל לבין חכם (משל יז כח) : "אם אויל מחריש חכם יחשב; אтем שפטיו גבו", (משל ייד) : "חכמים יצפנו דעת; וכי אויל מחתה קרבבה".

- אדם שעונה בלי לחשב - נחשב לאויל (משל ייח ג) : "משיב דבר בטרם ישמע - אולת היא לו וכלהה".

2. יש מפרשים אויל = שוטה, טיפש (ע"פ מצדות על זכריה יא טו). פירוש זה אינו מתאים לחלק מהפסוקים, שבהם :

האויל כועס הרבה

- האוילים הם פושעים (תהלים קז ז) : "אוילים מדרך פשעם, ומעונתיהם יתענו" ואשימים (משל יד ט) : "אוילים לילץ אשם, ובין ישרים רצון"

3. יש מי שפירש אויל = ספקן, מהמילה "אויל" (ע"פ מלבי"ם, למשל בפירושו על משלו כז כב ועל משלו כט ט - סעיף 188); פירוש זה אינו מתאים לפסוקים שבהם :

האויל כועס הרבה (מה הקשר בין כעס לספקנות?)

- האויל הוא גאותן (משל יד ג) : "בפי אויל חתר גאה; ושפתיהם חכמים תשמרם"

4. פירושנו, אויל = שטוי, משתמש בירוש רלב"ג, שלפיו אויל הוא אדם שפועל על-פי הדעה הראשונה שלוה במוחו ואיינו טורח לבדוק אותה, מהמילה הערבית "أنل" = ראשון : "אויל יקרה מי שלא יNEG בבקשת הדברים בסבירותם" (רב"ג על משלו י ח), "האויל יסתפק بما שיראה לו מהענינים בתקלת מהשבחה," (רב"ג על משלו כז כב). לענ"ד, פירוש זה הוא המתאים ביותר לכל הפסוקים :

- האוילות מתבטאת בעיקר בדיון - כאשר אדם מדבר מבלי לחשב ולהתעמק, מתגלה השתחויות שלו.

- האויל כועס הרבה, כי בכל פעם שקורה לו מקרה מעצבן - הוא איינו טורח לחשב ולבדוק האם ראוי לכעס, אלא מתנגד באופן ספונטני, מתעצבן ונכנס מריביה.

- האוילים הם פושעים ואשימים, כי אינם חושבים על מעשיהם, עושים את הדבר הראשון ש"בא להם" לעשותו, ובמקרים רבים זהו מעשה רע.

- האויל הוא גאותן, כי הוא לא טורח לחשב ולבדוק את דעתיהם של אחרים, ובתוך שהוא צודק.

ויש אומרים, שהמילה אויל התייחסה במקור לשמן הראשו שיוצאה מהזוויטים (מכאן באנגלית oil = שמן), שהוא בעל טעם בוסרי הנשאר גם לאחר הקטישה, ומהם הושאלת לכל דבר שהוא בוסרי וראוני (ע"פ שמעוני גרטוי, דף קשר של ישיבת הר עציון, מספר 1054). גם פירוש זה מתאים לאנשיים בוסריים שמתנהגים על-פי המחשבה הראשונה שלוה בדעתם.

שיטתיות בדיבור

- האם יש מצוות שאינו מתאים לקיים בפועל, אלא מסתפק ב"מס שפטיים"? משליח: "חכם לב יקח מצות,
ואויל שפטים ילבט" (סעיף 343).
- האם יש עבירות, אני אמנים נזהר בהן במעשה, אך לא נזהר בדיבור והבעות הפנימית? משליחי: "קריז עין יtan עצבת, ואויל שפטים ילבט" - הפסוק מדבר על גרים צער לזוالت (עצבת): האויל אמנים לא פוגע בזולת במעשה, אך הוא לא חושב עמוק ולא מבין שם קרייצה, דיבור ועקימת שפטים עלולים לגרום צער (סעיף 53).
- האם אני עונה על שאלות וטענות לפני שמעתי אותן עד הסוף? משליח יג: "משיב דבר בטרם ישמע - אונלאן היא לו וכלהה" (סעיף 68)
- האם, כשהאני מדבר עם מישחו והוא לא מסכים איתי, אני מרימים את קולי ומנסה להסביר לו שהוא פחות חכם ממוני? משליח יג: "בפי אויל חטר גאה, ושפטים חכמים תשמרם".
- האם אני מגלת מייד את כל מה שאני יודעת, בלי לחשב אם זה מתאים למי אני מדבר אליו? משליח יד: "חכמים יצפנו דעתך, ופי אויל מהתה קרבבה" (סעיף 180; ראו גם אוילים ודיבורים).
- האם אני חשש להתחנן עם איש חכמה? האם אני חשש ללמידה מתקדמות? משליח כד: "ראמות אויל חכמתם, בשער לא יפתח פיהו" (סעיף 222).

שיטתיות בניהול והנהגה

(למנהלים, מנהיגים או רועי צאן)

- האם כבעל-בית איני משקיע/ה מחשبة בניהול התקציב של משפחתי? משליח יט: "עוכר ביתו ינהל רוח, ועובד אויל לחכם לב", משליח יד: "חכמתות נשים בנתה ביתה, ואולת בידיה תחרסנו".
- האם כמנהג אני מזניח את צרכי הפרט? האם אני מתעלם מה בעיות החומריות של הcabשים/האנשים שלי אמרו להנחייג? זכריה יא טו: "ויאמר ה' אליו יעדך קח לך כל רעה אויל. כי הנה, אנכי מקים רעה בארץ, הנכבדות לא יפקד, הנער לא יבקש, והנשברת לא ירפא, הגצה לא יכול, ובשר הבריאה יאכל, ופרשיהון יפרק".
- האם כמנהג אני מזניח את זכויות הפרט? האם אני מציג אידיאולוגיה חד-מימדית ואני טורח לבדוק מה מגיע לכל אחד ואחד? משליח יכ: "שפתי צדיק ירעו רבים, ואוילים בחסר לב ימותו".

שיטתיות בכעס ומריבות

- האם, כאשר אני כועס, כולם יודעים את זה מייד? משליח יב טז: "אויל ביום יודע כעסו, וכסה קלון ערום".
- האם, כשהאני במריבה, אני תמיד צריך להגיד את המילה الأخيرة? משליח יג: "כבוד לאיש שבת מריב, וכל אויל יתגלוע" (סעיף 218).
- האם אני כועס פעמים רבות ולמשך זמן רב? משליח צוג: "כבד אבן ונשלח החול, וכעס אויל כבד משוניהם".
- האם אני מרגיש לעיתים שהכעס הורג אותי? איוב ה-בג: "כי לאויל יהרג בעש, ופתח תמיית קנאה. אני ראייתי אויל משריש ואקווב נווה פתאם" (ראו גם אוילים, כעסים ומריבות).
- האם אני משתמש באשמות ואוימים כדי להעביר את המסר שלי לזוالت? משליח יט: "אוילים יליצ אשם, ובין ישרים רצון".

איך להתמודד עם שיטתיות

ספר משליח מציע כמה דרכים להתמודד עם שיטתיות, לאדם עצמו:

- שתיקה (משליח יז כה): "גם אויל מהריש חכם יחשב, אתה שפטיו נבוון" - כשאדם שטхи שותק, השיטתיות שלו נסתתרת ואנשים חשובים שהוא חכם. התדמית החיצונית הזאת עשויה לעורר בו את האמונה שהוא אכן מסוגל ללמוד, ואולי כתוצאה מכך יתחיל ללמידה ויהיה חכם באמות (סעיף 175).
- סבלנות במחשבה - להקדיש זמן ארוך למחשבות (משליח יד כט): "ארך אפים רב תבונה, וקצר רוח מרירם אונלאן".

351. אהבת חכמה = תשוקה ללמידה ומחויבות ללמידה

לפי ספר משלוי, צריך לא רק לדעת חכמה אלא גם **אהוב חכמה**:

- משלוי ד': **"אל תזבזה ותשמרך, אהבה ותצרך"**

- משלוי ח' ז': **"אני אהביה אהב, ומשרדי ימצאנני"** (סעיף 113)

- משלוי ח' כא': **"להנחייל אהבי יש, ואוצרתיהם אמלא"** - החכמה היא המדוברת בפרק זה;

- משלוי יב': **"אהב מוסר אהב דעת, ושנא תוכחת עבר"**

- משלוי כטג': **"איש אהב חכמה ישמה אבי, ורעה זונות יאבד הון"**

למושג אהבה בתנ"ך ישנן שתי משמעותות שונות: א. רצון לקבל ולהתקרב, ב. מחויבות לתת ולהיטיב. גם למושג חכמה בתנ"ך ישנן שתי משמעותות שונות (סעיף 360): א. כישרונו ללמידה, ב. כישרונו ללמידה.

לפי זה ניתן לפרש את המושג אהבת חכמה בשתי דרכיהם:

- א. רצון עז להתקרב לחכמה, ללמידה ולהבין אותה;

- ב. מחויבות עזה להיטיב עם החכמה, ללמידה ולפרנס אותה.

המושג אהבת חכמה קיים גם ביוונית: אהבה = פיל, חכמה = סופיה, אהבת חכמה = פילוסופיה. המושג מבטא ענוה: האדם אינו יכול להגיד שהגיע למעלותו של "חכם" אלא רק שהוא "פילוסוף", אהוב חכמה, שואף להיות חכם.

352. אויל = שטхи

אויל הוא אדם שטхи - האומר ועשה את הדבר הראשון שבא לו בראש, בלי להתעמק ובלי לחשב (בערבית **أول** = ראשון).

בחינה עצמית - האם אני אויל?

- האם, כשהאני מסיק מסקנות מציאות וاسונות שבאו עלי, אני מתיחס לגורמים מקריים ולא לשורש הבעיה? משלוי ט' כב: **"מקור חיים שכל בעליו, ומוסר אוילים - אנגלת"**.

- האם, כשהתוכניות שלי משתבשות בגלל שלא תכננתי מספיק לעומק, אני מאשים את ה'? משלוי יט ג': **"אולת אדם תסלפ דרכו, ועל ה' יזעף לבו"** (סעיף 334).

- האם אני מחליט באופן פתאומי, בלי מחשבה מעמיקה, לכלת אחורי מישחו או מישחי שmpsפים אותן? משלוי ז' כב: **"הולך אחריה פתאם, כשור אל טבח יבו, וכעכס אל מוסר אויל"** (סעיף 96).

שטחים בלמידה

- האם אני מזולז בחשיבות של יראת ה' או של לימודים? משלוי א': **"יראת ה' ראיית דעת חכמה ומוסר, אוילים בזו"** (סעיף 281).

- האם אני בטוח שאופן ההתנהגות הנוכחי שלי הוא טוב ונכון, וחושב שאין לי צורך בעצות? משלוי יב טו: **"דרכ אויל ישר בעינויו, ושםע לעצחה חכם."**

- האם, כשההורים שלי מותחים עלי ביקורת, אני מזולז בדבריהם? משלוי טו: **"אויל ינאץ מוסר אבי, ושמר תוכחת יערם"**; ראו גם **אוילים ותוכחות**.

טיפוסים ותכונות

- .351. אהבת חכמה = תשוקה ללמידה ומחוייבות ללמידה
.352. אויל = שטхи
.353. איש מדינים = תמיד מוצא סיבה לריב
.354. אץ = חסר סבלנות
.355. בער = טיפש כבבמה
.356. דל = חלש בגופו או ברכושו
.357. דעת = הכרות קרובה, באמצעות החושים
.358. זד = רע ומתגאה
.359. חוטא = מפספס, עושה רע מתוך טעות או תאווה
.360. חכמה = כישרונו ללמידה ולŁמד
.361. חנף = מנסה למצוא חן על-ידי ייפוי המציאות
.362. חסר-לב = לא מסוגל לחשב בהגיוון
.363. חרוץ = חד וזריז בתנועותיו ובמעשיו
.364. ישר = רודף שלום ואינו מכשיל את הזולת
.365. כסיל = שונא חכמה בינה ודעת
.366. לאז = לויג וمزולז בזולת
.367. מזימה = תוכנית שמטרתה לפגוע ולהזיק
.368. נבל = גס וברברי, חסר דרך-ארץ
.369. נדיב = אדם מורם מעם, המרים תרומה
.370. נלוז = עקום ונסתה
.371. נרגן = מאשים את הזולת בשנהה וכוונה רעה
.372. עז פנים = גורם נזק ללא הבעת בושה או צער
.373. עיקש = עקום וקשה, לא-ישר ותוקפני
.374. עני = שפל רוח, במעמד חברתי נמוך
.375. עצל = חסר רצון לעבוד ולהשקייע לטובת עצמו
.376. ערמה = כישרונו להטעות ולהיזהר מהטעויות
.377. פטי = משתכנע בקלות
.378. צדייק = נותן לכל אחד את המגיע לו
.379. ריק = נער-רחוב, ללא משפחה ורכוש
.380. רשע = עושה רע בשפע
.381. שכל = כישרונו לתכנן ולהצליח במלחמות
.382. התבונה = כישרונו להסיק מסקנות
.383. תהיפות = חוסר-יציבות אידיאולוגי
.384. תושיה = תוכנית שמטרתה לעוזר ולהועיל
.385. תמים = שלם ללא פגם מוסרי במעשי ובאישיותו

פסוקים דומים

הפסוק שלנו מדבר על אדם פשוט; בנסיבות יעשה על שרי מצאים מצאנו רעיון דומה לגבי מנהיגי העם; גם המנהיג הכספי, שאין לו שום חזון ברור, **שונה** = חזר שוב ושוב על מעשים אויליים, כמו שיכור התועה ושותה את קיאו, שחרי "אין אלטרנטיבת".

- יעשהו יט יד: "ה' מסך בקרבה רוח עזים, והתעו את מצרים בכל מעשהו מהתעוזת שכוף בקיאו".

מקורות ופירושים נוספים

דבריו של הרב יונה גירונדי משתמשים על דבריו של התנא ר' אליעזר בן יעקב; אך שאר החכמים הסיקו מהפסוק מסקנה אחרת: "תני: עבירות שנזהה עלייהן ביום הכיפורים שעבר, אין צורך להתוודות עלייהן ביום הכיפורים הבא; אם עשה כן, עליו הכתוב אומר הכלב שב על קאו כסיל **שונה** באולתו".

תני, ר' ליעזר אומר: הרי זה זרין ונשכל, מי טעםיה דרי ליעזר? תהילים נא ה: **"כי פשי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד"**.

מה מקים ר' יא טמא לרבען הכלב שב על קאו כסיל **שונה באולתו**? - בשונה באותה העבריה.

מה מקיימין רבנן טמא לרבי ליעזר, וחטאתי נגדי תמיד? - שלא יהו בעניינו כאלו לא עshan, אלא כשבשאן ונמחל לו"ו (ירושלמי יומה פרק ח הלכה ז, וכן בבבלי יומה פג).

לפי ר' אליעזר, המילה **שונה** משמעה "עשה פעם שנייה";

לפי רבנן, המילה **שונה** משמעה "משנן, חוזר בדבריו"; והם הסיקו מכיוון, שאסור לאדם לשנן ולדבר על חטאיו יותר מדי - אם התווודה עליהם פעם אחת ביום הכיפורים, ולא חוזר עליהם אחר-כך, אין טעם שידבר עליהם שוב, וזאת משלוש סיבות (מתוך "שיעורים בגנות חז"ל" על תלמוד בבלי יומה פו: ע"פ שער תשובה ד כא, בשם מדרש תהילים גב):

- הדבר מראה שאינו בטוח בה' שכן סלח לו ביום הכיפורים הקודם;

- הדבר מראה שאינו מפשש במעשהיו ואני שם לב אם הוא ממשיך לחטא, אלא רק חוזר כמו תוכי על הוידי של שנה עברה;

- הדבר מראה שכביב יכול אין לו שום עבירות חדשות.

וההלכה נפסקה כר' אליעזר בן יעקב, שモתר לאדם להתוודות שב על עבירות ישנות אך אסור לו לבצע אותן שוב, וכדברי הרב יונה גירונדי שהבאנו לעיל.

- אולם, קשה להבין פסוק זה, והרי בתנ"ך מסופר על רבים ממנהיגי ישראל שנקמו באובי ישראל, למטרת הרתעה או למטרות אחרות, ولكن לא מסתבר שכוננות הפסוק היא לאסור על כל נקמה שהיא. ואילו כוונת הפסוק הייתה רק לאסור על נקמה בין אדם לחברו, בתוך עם ישראל, היה ראוי לציין זאת בפירוש, כמו בתורה **"לא תקם ולא תטור את בני עmr".**

3. הפסוק הבא הוא "תוועבת ה' אבן ואבן, ומאזני מרמה לא טוב"; לפי זה אפשר לפרש שהפסוק שלנו מתייחס בפרט לענייני כספים ומרמה: "אם עשה לך אדם רע במשהר, שהונה אותך ומכר לך שחורה מזוייפת, אל תאמיר לשלם לו במעות מזוייפות כמו שעשה ייחור הפסדק... רק קווה אל ה' והוא יושע לך וימלא חסרונך. וambil על זה למשל: אם מכר לך במשקל מזוייף עיי' אבן ואבן, ותרצה אתה למכוור לו בחזרה **במאזני מרמה**, דעת שאבן ואבן הם **תוועבת ה'**, והשלים **במאזני מרמה גם-כן לא טוב**, כי ה' יהוא על זה בכל האופנים, כמו שאמר כן **למעלה אבן ואבן** איפה ואיפה - **תוועבת ה' גם שנייהם**" (מלבי"ם). לדין בנושא ראו בפירוש הפסוק (סעיף 158).

4. ויש שפירשו **אשלמה רע** = "אשלם לעצמי, אשלים לעצמי את מה שחרס לי, על-ידי מעשה רע". לפני זמנו- מה התפרנס בתקורת סיפורי של אדם שקיבל מהמדינה סכום כסף גדול מאד, באופן חוקי אבל עם "ריח" רע מאד. אותו אדם עוסק כל ימי בפעילות התנדבותיות למען הכלל, ללא כל תמורה; מן הסתם, לאחר שנים של עבודה למען הציבור, התעוררו בו תחושות בסגנון "זה לא הוגן, אנשים אחרים עובדים ומרוויחים ואני עובד בחינם, גם לי מגיע לקלת תמורה". כשנקרתה לפניו ההזדמנויות לקבל כסף מהמדינה, הוא לא בדק עד הסוף את "כשרות" העיסקה, הוא ראה בכך מעין פיצוי על כל ההשכעה שהשקייע. אולם, בתקורת זה נראה אחרת למורי - לא ראו את כל הדברים הטובים שעשה למען הציבור, אלא רק את המעשה הספרטני שנחשב רע.

כדי להימנע ממצבים מביכים כאלה, מייעץ החכם: **אל תאמיר בלבד אשלמה לעצמי** באמצעות מעשה רע, ככלומר - אשלים לעצמי את הכספי שחרס לי ושמגייע לי עיי' לקיחת כסף שאינה כשרה למורי, או שנחשבת לרעה בעיני הציבור; **קוה לה** - אם באמת עשית מעשים טובים, וmagiu לך גמול - **ה' יושע לך ויעזר לך** לקבל את מה שmagiu לך בדרכים כשרות.

- אולם, לפי פירוש הרבה מילים בפסוק; היה ראוי לכתוב, לכל הפחות, "אשלמה לי ברע". הפירוש פשוט יותר למשפט כפי שהוא לפניו, **אשלמה רע**, הוא שהמילה **רע** היא המושא היישיר של הפועל **אשלמה**, כמו בפירושים הקודמים.

350. לא לחזור על מעשי איولات

אחד התחבולות שהיצר הרע משתמש בהן כדי להכחיל את האדם היא "כבר חטא", אז לא יקרה שום דבר אם תחטא שוב". ספר משליל מתנגד לגישה זו:

משל לו ייא: **"כלב שב על קיאו - כסיל שונה באולתו".**

כלב שב על קיאו = כלב החוזר לאכול דברים שהקיא: "הכלב אוכל דברים נמאים, וכאשר יקיאם - נמאים יותר, והוא שב עליהם לאכול..." (רבי יונה גירוני, שער תשובה א'). זהו המثل; והنمеш הוא:

הכסיל = השונה ללמידה (סעיף 365); **שונה** = עושה פעם שנייה; **איولات** = מעשים שטחניים, מעשי שיטות (סעיף 352).

כסיל שונה באיוולתו = הכסיל עושה מעשי שיטות, וגם כשהוא רואה את התוצאות השיליות שלהם, הוא אינו לומד אלא חוזר על אותם מעשים שוב ושוב: "...כן עניין הכסיל - כי יעשה מעשה מגונה, וכאשר ישנה בו, מגנה יותר" (רבב יונה גירוני, שער תשובה א').

כל אחד עושה טוויות; ההבדל בין אדם רגיל שטוועה לבין כסיל הוא, **שהכסיל** חוזר על מעשי **האיولات** שלו פעם שנייה (ויתר).

המסקנה המעשית הפוכה מעצתו של יצר הרע: ככל שאדם חטא יותר, כך הוא צריך למהר יותר לעשות תשובה.

האדם להנהייג את עצמו בעולם הזה לטוב, והבוזה מידותיו שבעולם הזה ימות... מזה העולם" (הר"א), "הבוזה דרכיו, שלא יהוש לתקן מידותיו... מות באפס תקוה, אחד שאינו מכיר ברעת מידות... והנה הודיענו במקרא זה, כי אין תקוה לבוזה דרכיו, והוא רע ממש אינו שומר מצוחה..." (רבינו).

3. יתכן שהכוונה לכל מעשיו ודרך התנהגותו של האדם, והביטוי **בוזה דרכיו** משמעו "גורם לכך שדרך התנהגותו יהיה בזיות", מתנהג בצורה נבזית (ע"פ מלבי"ם).

4. גם אני פירשתי למעלה שהכוונה לכל מעשיו ודרך התנהגותו של האדם, אולם לענ"ד הביטוי **בוזה דרכיו** משמעו "مزול בהשפעתו של דרכיו", וכך שהסבירתי למעלה.

5. ובימינו אפשר להסביר, על-דרך הדבר: **דרביו** = הכבישים שהוא הולך או נושא בהם; לפיו זה, פירוש הפסוק הוא: **שומר מצוחה** = השומר על מצות התנועה - **שומר נפשו** = שומר על חייו מהתאונות; **בוזה דרכיו** = המזול בדרכים ואין נזהר בכביש - **ימות בתאונת דרכים**, לא אליכם כל עוביך דרכך.

349. המתחיל בעירה - אומרים לו "אל תגמר"

לפעמים אדם מתחיל לעשות מעשה רע, אז שומע בקרבו קול שאומר "אולי כדאי להפסיק", אבל קול אחרעונה "אל תפסיק, זה לא יעזור, אתה ממילא חוטא, עדיף כבר שתשלים את המעשה הרע עד הסוף". ספר משליעונה לקול זה ואומר:

משליכ כב: "אל תאמר 'אשלמה רע', קוה לה' ויושע לך".

גם אם התחילה לעשות מעשה רע, **אל תאמר** בלבך **'אשלמה רע'**, אשלים את המעשה הרע עד הסוף, אל תתייאש אלא **קוה לה'** - פנה אל ה' ובקש ממנו שיציל אותך מיצר הרע ויעזר לך לצאת מהמעשה הרע - וה' **יושע לך**.

מקורות ופירושים נוספים

1. הרעיון המובא במאמר זה, שנראה כלקוח מתרתו של רבינו נחמן מברסלב, למעשה נכתב עלי-ידי גدول המתנגדים, הגאון מוילנה, בפירושו השני הפסוק זה: "בעבודת הבודא יתרחק, אל תאמר שכבר לילית כל מי ברצון תאוית... ו איך אשוב לה... אל**אישלם עכשי הרע** ואנה מהאי עולם, אל תאמר לנו! אל קוה לה' ויושע לך...". ושניהם מסתמכים על דברי חז"ל: "מי שאכל שם וריחו נדף, יחוור ויأكل שם כדי שיחא ריחו נדף!!" (תלמוד בבלי, ברכות נא).

הנטיה של אנשים, שעוברים עבירה אחת, להמשיך ולעbor עוד עבירות, נזכרה כבר בתלמוד: "כיוון שעבר אדם עבירה ושנה בה... נעשית לו כהיתר", והיא הוכחה במחקרים של פרופ' דן אריאלי, מומחה לכלכלה התנהגותית: "אם שיקרת פעם ופעמיים, הדבר ממש קלה מאוד לשקר כל הזמן. אנחנו מכירים את התופעה זו מעולם הדיאטה. אנשים שנמצאים בדיאתה חמורה שנמשכת חודשים יכולים להישבר ולהתגונף על המקור רק כי אכלו קביה שוקולד קטן. קוראים לה "אפקט לעזאל עם הכל" (What the hell effect). זה נכון גם לתהוםאים אחרים - אנשים מרמים קצת כי הם אנשים ישרים, אבל ברגע שהם לא צריכים יותר לחשב על עצם בעל אנשים ישרים, הם מתחילהם לرمות כל הזמן" (ראיון עם דן אריאלי, כלכליסט 18.6.09).

2. אולם, רוב המפרשים פירשו את המילה **אשלמה** מלשון תשולם ותגמול, ולפי זה **אשלמה רע** = אגמול רע =ankenom. לפי זה, הפסוק מפרש את מצוות התורה (ויקרא יט יח): "לא תקם ולא תטר את בני עמד, ואהבת לרעך כמוך, אני ה'" : הפסוק מסביר את הקשר בין **לא תקם** לבין **אני ה'**: בדרך כלל, אדם נוקם כי הוא רוצה להרתקיע את אויבו: "אתה ירא שיעשה אתך רע עכשי כאשר לא אשלמה לו רע, וגם אחר כך יעשה לי רעה" (הגאון מוילנה, פירוש ראשוני) או להרתקיע אנשים אחרים: "בעבור שייראו בני אדם מהזקini... פן תהיה בך יד הבריות בראשיהם כי לא תקח נקמתך מהם" (רבינו יונה); הפסוק מלמדנו, שגם כשהמטרה היא להרתקיע, אין רשות לנוקם, אלא יש **לקות לה' שיווע אונטנו** ללא נקמה.

מצבח

בפסוק שלנו נאמר שה' רק **מעדייף** צדקה ומשפט על-פני זבח, אבל בפסוקים אחרים נאמר, שלפעמים ה' בכלל לא רוצה זבח, למשל משלו טו ח: **"זבח רשותם תועבת ה', ותפלת ישרים רצונו"** - כאשר האדם הוא רושע, ה' בכלל לא רוצה שיקריב לו קרבן; לפני שהוא מתרך אל ה' בקרבן עליו לתקן את מעשיו כך שיהיה ישר (סעיף 318).

הפסוק שלנו מכוון לאדם ישר, שモתר לו להקריב קרבנות לה', ובכל זאת, אם יש לו בחירה בין להקריב קרבן מעבר לחובתו לבין צדקה ומשפט, ה' מעדייף שיעשה צדקה ומשפט.

הפסוק הקודם

בפסוק הקודם נאמר (משליא כ א ב) : **"כל דרך איש ישר בעיניו, ותacen לבות ה"**. יש מפרשין, שהפסוק שלנו הוא דוגמה לפוסק זה: **"יובא גם כן לבאר מה שאמר כל דרך איש ישר בעיניו..."**, והאיש המרבה בהבאת קרבנות,ណמה לו שקיים מצוות ה', ובאמת אין הדרך היישר, שהיא הדורך היותר קצר, וזה דרך ארוך להגעה אל עיר שהוא המשפט והצדקה, שהדרך היותר קצר אם עושה המשפט והצדקה עצמן ולא הדורך הסיבובי שהוא הקרבנות, כי אין המשעה בעצמה נרצה, רק הלב והמחשبة והכוונה, שעיל זה אמר ... ותacen ליבות ה" (מלבי"ס, וגם רבנו יונה קשור בין הפסוקים על-פי דברכו).

348. לא לזלزل במעשים הקטנים

אחד התירוצים שאנשים לפעמים משתמשים בהם כדי להצדיק את הבטלה שלהם היא "מה זה כבר משנה מה אניעשה? איזו השפעה יש למעשה הקטן שלי?". לאנשים כאלה אומר החכם: משלוייט טו: **"שמר מצוה - שומר נפשו, בוזה דרכיו - ימות (יומת)"**.

בוזה = מזולל, מפחית בערך; **דרך** = הרجل ומנהג (סעיף 397); **בוזה דרכיו** = מזולל בהשפעתם של הרגליו ומנהגיו; **בוזה דרכיו ימות** = מי מזולל וחושב שאין השפעה להרגליו ומעשייו, למשעה גוזר על עצמו מוות: הואאמין כי, אבל לחיים שלו אין ערך כי הוא לא מנסה לעשות שום מעשה בעל ערך; הוא מחליט מראש שככל דבר שיעשה ממיila לא ישפיע, ונעשה "מת" עוד בחייו. ומצד שני:

שומר מצוה - שומר נפשו = אדם שנזהר ושומר על כל מצוה ומצוה, מראה בכך שהוא מייחס חשיבות **לנפשו** (= **לחייו** - סעיף 416), מסתדר לנצל את חייו בצורה הטובה ביותר האפשרית, וכך חי חיים ממשמעותיים יותר.

פירושים נוספים

בפסוק הקודם נאמר, שאסור לזלול בדבר ה' ובמצוותו, משלוייג יג: **"בז לדבר יהבל לו, וירא מצוה הוא ישלם"**. גם הפסוק שלנו מדבר על הסכנה שבזולל, אולם כאן לא מדובר על זולל במצוות אלא על זולל בדרכים - **בוזה דרכיו**. באלו דרכים מדובר?

1. **ייתכן** שהכוונה ל**דרכי ה'**, **כגון רחמים וחסד**. החצי הראשון של הפסוק מדבר על מצוות ה', והחצי השני - על דרכי ה'.

- אולם, שם ה' לא נזכר בפסוק זה. אמן, מסתבר שה"מצוה" שנזכרת בתחילת הפסוק היא מצוות ה', אולם שם ה' אינו נזכר בפירוש, ולכן קשה להניח שהכוינו במילה **"דרכיו"** מתייחס אל ה'; מסתבר יותר שהוא מתייחס אל האדם.

2. **ייתכן** ש**"דרכיו"** הם הדריכים שבהן ראוי לאדם להתנהג - **"הדריכם הראים אליהם"** (מצווה דז), ובפרט למידות הטובות כגון ענוה, ותרננות וכו', שהן הדריכים שרואו לכל אדם להתנהג לפיהן: **"שומר מצוה שומר נפשו - כי מצוות הן לעולם הבא, שם ישמרוו לבן יענש ובכל טיפול בשחת נפשו... בוזה דרכיו - הן המידות, שבהן צריך**

אם כך, מדוע ה' רצה שלמה יבנה את בית המקדש, והרי גם הוא עשה משפט צדק? - אולי משום שבימי שלמה רמת החיקם בישראל עלה באופן ממשמעוני, אנשים חיו חי מותרות וביבליים, מלכים א ד כ: "יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרבות אקלים ושתיים ושמחים", מלכים א י ז: "ויתן המלך את הכסף בירושלים לבני הארץ נתן כסקים אשר בשפלה לרבות". כאשרת החיקם עולה, אנשים מתרחקים מערכיו הצדק והמשפט, וכן יש צורך להקים בית מקדש מפואר שיזכר להם שכל העשור והשפע באים מה, והדבר יעורר אותם לעשות צדקה ומשפט, כפי שכתבתי בתחילת המאמר.

הפסוק נמצוא לא רק בספרי נבואה אגדה ומוסר, אלא גם בספרי הלכה למעשה, למשל: "והקב"ה חפץ בו [במשפט] יותר מכל הקרבנות, כתיב עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח, ומהתאית ויעולא לא נאמר אלא מזבח" (טור חושן משפט א), "יגדולה צדקה מכל הקרבנות, כתיב עשה צדקה ומשפט, נבחר לה' מזבח" (ערוך השולחן יורה דעה רז), "וגודול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות, שנאמר: עשה צדקה ומשפט, נבחר לה' מזבח" (קיצור שולחן ערוך לד, ציטוט של רבי אלעזר בתلمוד בבבלי סוכה מט ב).

פסקים דומים וקשרורים

צדקה ומשפט

הפסוק שלנו מדבר על צדקה ומשפט, אך ישנו ערכיים נוספים על-פני קרבנות, למשל **חסד** ו**דעת אלhim**. הושעוו: "כי חסד הפצתי ולא זבח, ודעת אלhim מעלוות".

הגאון מוילנה קישר בין הערכיים הללו לבין סוגים שונים של קרבנות: "שלושה מיינ זבח הם: נדר, ונדבה, ומתודה. וכנגד אמר אלו השלושה "נבחר מזבח":

- נגד **משפט** - נדר ;
- ונגד **צדקה** - Nadba ;
- ונגד **חסד** - תודה על החסד שעשה עמו ה' ;
- **דעת אלhim** הוא נגד עוליות". (הגאון מוילנה)

כפי שהסבירנו לעללה, עבודות הקרבנות היא אמצעי לתיקון הנפש; לפי דברי הגרא", מסתבר שככל סוג של קרבן הוא אמצעי לתיקון מידת מסוימת.

פסקים רבים נוספים מביעים רעיון דומה, למשל:

- מיכה וו-ח: "במה אקדם ה', אף לאלהי מרום? האקדמנם בעולות, בעגלים בני שנה? הירצה ה' באלאי אילם, ברבבות נחלי שמן? האtan בכורי פשעי, פרי בטני חטא נפשין? הגיד לך אדם מה טוב, ומה ה' דורש מך; כי אם עשות משפט, ואהבת חסד, והצנע לכת עם אלהין"
- משלוי יז א: "טוב פת חרבה ושלווה בה, מבית מלא זבח ריב" (ע"פ רש"י - סעיף 211)

נבחר

הפועל נבחר נזכר גם במשל כב א: "נבחר שם מעשר רב, מכסף ומזהב חן טוב" - עדיף להשקייע בשם טוב ובמציאות חן בעניין הזולת מבועשר וברכווש (סעיף 300). יתכן שהפסוק הזה מזכיר לפוסקינו ומאמר אותו:

- זבח מקבל אל עוזר - אדם שמקריב קרבן למשנה נותן חלק מהרכוש והעושר שלו לה'.
- צדקה ומשפט מקבלים אל שם וחן - כשאדם יראה ה' עושה צדקה ומשפט, הוא מקדש את שם ה', מוציא לה' שם טוב, ה' "מושיא חן" בעניין הציבור.

נבחר שם מעשר רב, וכך מעשה צדקה ומשפט, שמוציאה לה' שם טוב, **נבחר לה' מזבח**.

347. מצוות בין אדם לחברו לעומת קרבנות

משליכא ג: "עשה צדקה ומשפט נבחר לך מובה"

ה' מעדיף שנעשה צדקה ומשפט מאשר שנקריב לו זבח. אם כך, מדוע ה' ציווה בתורה להקריב קרבנות? מדוע לא ציווה רק לעשות צדקה ומשפט?

נראה שאף אדם לא יכול לעשות רק צדקה ומשפט. גם אנשים מאי ערכאים ומוסריים, שחווב להם מאי העשות צדקה ומשפט, עוסקים גם בעניינים אחרים, למשל, מבלים או רואים טלביזיה. אם כך, הקרבנות שנצטוינו בתורה להקריב, אינם באים על-חשבונו צדקה ומשפט, אלא על-חשבונו הבילויים והטלביזיה.

הזבח הוא אמצעי לתיקון המידות: אדם שזובח זבח, מתרגל להקריב ולTOTר משלו לכבוד ה'. במשך הזמן יהיה לו קל יותר לTOTר על בילויים וטלביזיה, כך שבסופה של דבר הוא יעשה יותר צדקה ומשפט.

אפשר להיווכח בעובדה זו ברוב בתיה הנטרכזים בארץ. כמעט תמיד אפשר למצוא, ליד בית הכנסת או בתוכו, אנשים שמקבצים נדבות לצרכים או אופסים תרומות לנזקקים אחרים. הם נראים יודעים שבבית הכנסת יש סיכוי טוב למצוא אנשים שעשויים צדקה.

הפסוק מספר משליכא מכוון לאנשים שהזבח מאמצעי למטרה, ומשקיעים בזבחים הרבה מעבר למאה שהתורה מחייבת אותם. לאנשים אלה אומר הכתוב, שאם הם כבר רוצחים להשקייע ולתרום מעבר למאה שהתורה חייבה אותם, עדיף שישקיעו בצדקה ומשפט, זה נבחר וудיף לך מלהشكיע עוד זבח.

מקורות ופירושים נוספים

המאמר מסתמך על פירוש מלבי"ם: "ימפי שהו חושבים שהbabת הקרבנות היא עבודה רצiosa אל ה' מצד עצמה, והו משתדלים ומרבים בהbabת הקרבנות, וכבר הרבו הנביאים להוכיח על זה ולהראות שהקרבנות אין תכלית לעצם רק הם אמצעיים, שבזה מראים ההכנה שmonic להקריב את עצמו ולמסור נפשו על קדושת ה', ולשםוע דבריו ומצתוין שציווה על המשפט והצדקה, שככל מצוות שניין אדם לחברו ושניין אדם למקום והוא התכלית, אם כן, עשות צדקה ומשפט נבחר מובה, אחר שהזבח הוא רק אמצעי אליהם, והתכלית נבחר מן האמצעי". ודוגמה לזה פירש הגאון מוולינה.

ובמדרשי (דברים רב ה ג) פירטו כמה עניינים שביהם צדקה ומשפט עדיפים על קרבנות:

- "הקרבנות לא היו קרייבין... אלא בפני הבית, אבל הצדקה והדים נהוגות בפני הבית ושלא בפני הבית.
- הקרבנות אין מכפרין אלא לשונגן, הצדקה והדים מכפרים בין לשונגן בין למזוז.
- הקרבנות אין נהוגם אלא בתחוםים, הצדקה והדים נהוגין בין בעליינים ובין בתחוםים.
- הקרבנות אין נהוגין אלא בעולם הזה, הצדקה והדים נהוגין בין בעולם הזה ובין בעולם הבא".

cols נובעים מאותו עיקרונו - הקרבנות הם אמצעי, צדקה ומשפט הם המטרה.

על הקשר בין קרבנות לבין חיי מותירות ובילויים ניתן, אולי, ללמוד מגדרה המופיעה בהמשך המדרש, המתיחסת לדוד המלך. בתנ"ך מסופר, שדוד רצה לבנות את בית המקדש, אך ה' אמר לו שבית המקדש ייבנה רק בימי שלמה בנו, שמואל ב ז י-ג: "כי ימלאו ימיך ושכבת את אביך, והקומיית את זרעך אחריך אשר יצא ממייך, והכינתי את מלכתו; הוא יבנה בית לשמי, וככנתתי את כסא מלכתו עד עולם". חז"ל הוסיף, שכאשר דוד שמע דברים אלה, הוא היה מוכן שחייו יתקצרו, כדי שבית המקדש ייבנה מהר יותר, אבל "אמר לו הקב"ה: חיך! שעשה אתה מהיך אין אני מחשר... שנאמר כי ימלאו ימיך... אמר לו הקב"ה: הצדקה והדים שאתה עושה חביבין עלי מבית המקדש!!! (דברים רב ה ג).

דוד חשב שה' אסור עליו לבנות את בית המקדש כי הוא לא ראוי לכך, בכלל הדם ששפק במלחמות שנלחמו; אך לפי המדרש, ה' לא רצה שדוד יבנה את בית המקדש כי לא היה לו צורך בכך - המשפט והצדקה שעשה כמלך היו חשובים ויקרים לה' יותר מבית המקדש.

לפי זה, הפסוקים אינם קובעים סדר עדיפויות בין קיומן מצוות של התנדבות לבין לימוד עצמו - אדם הלומד תורה לעצמו בלבד, רשאי לבחור עד כמה הוא רוצה להשקיע בלימוד לעומת התנדבות, והטוב ביותר הוא שילב ביניהם, שהרי כל מטרתו של לימוד התורה הוא להביא לידי מעשה (דברים ה א) : "ולמדתם אתם, ושמרתם לעשתם".

מסקנה זו מתאימה לדברי חז"ל בכמה מקומות :

- **בתלמוד בבלי, בא קמא יז.**, דנים בדברי-שבח שנאמרים על אדם שנפטר, והמסקנה היא שהשבח גדול ביותר היא שהוא למד תורה אחרים, זה שבך גדול יותר מאשר להגיד עליו שקיים את התורה ("ילמד עיף מקיים" - רשי); מצד שני, נאמר "גדול לימוד מביא לידי מעשה", ומכאן שהמעשה - קיומן המצאות - חשוב יותר מאשר הלימוד לעצמו ("אלמא מעשה עלייה" - רשי); אמנם בעלי התוספות פרשו הפוך - לימוד תורה לעצמו חשוב יותר מאשר מעשה, ומעשה חשוב יותר מההוראת תורה לאחרים; ובפרק אבות אמר "כל הלומד על-מנת לעשות" - מספיקין בידיו ללמידה ולמד לשומר ולעשות", ממש נראה שהמעשה חשוב יותר מההוראה לאחרים, וההוראה לאחרים חשוב יותר מהלימוד לעצמו; ואכן כאן מקום להאריך בזה).

- **בתלמוד בבלי, מגילה ג** נאמר, ש **לימוד תורה של רבים** חשוב יותר מאשר הקרבת קרבנות, שהיא מצוה מעשית; אך הקרבת הקרבנות חשובה יותר מאשר **לימוד תורה של יחיד**.

לטיכום (וכמובן בלי לפ██וק הלכה), נראה שרוב האנשים, שאינם מנהיגי ציבור וקיימים בהוראה, צריכים לשבל בין לימודי תורה לבין התנדבות, כל אחד לפי יכולתו ואופיו; אך מנהיגי ציבור צריכים להשקיע את רוב זמנו בלמידה, ואנשים שיכולים ללמוד צריכים להשקיע את רוב זמנם בהוראה, כי בשני המקרים הללו, החכמה חשובה יותר אפילו ממצוות התנדבותיות - **"יכול הפזים לא ישו בה"**.

אשת חיל חשובה לפחות כמו לימודי תורה

במאמרנו השינוי בין לימודי תורה לקיום מצוות מעשיות, אולי יש עניין אחד בעולם המעשה שערכו גדול לפחות כמו לימודי תורה: משלו לא י: "אשת חיל מי ימצא? ורחק **מן נינים מכרה**" (סעיף 122). ערכה של אשת חיל מ투ואר בביטויי "**רחוק מן נינים**", דומה מאד לביטויים המתארים את ערכה של החכמה - "**יקра היא מן נינים**", "**כי טובה חכמה מן נינים**".

לימוד תורה לעומת קיומן מצוות בחסידות

הרש"ז מלידי מסביר מדוע במרקמים מסוימים קיומן מצוות קודם ללימוד תורה, ובמרקמים אחרים לימוד תורה קודם לקיומן מצוות: "**imbetlin** תלמוד תורה לקיום מעשיות כשי-אפשר לעשותה על-ידי אחרים, משום כי זה כל האדם ותכלית בריאותו וירידתו לעולם הזה, לדוחות לו יתדייה בתהנונים דזוקא, לאחפכא השוכנא לתגורא, יימלא כבודה הי את כל הארץ הנשנית דייקא, וראו כל בשער יהדי, נגיל;

מה שאין כן כשאפשר לעשותה ע"י אחרים, אין מבטלין תלמוד תורה, אף שככל המורה אינה אלא פירוש המצוות מעשיות, והיינו משומם שהיא בחינת חבי"ד של אין-סוף ברוך הוא, ובעסקו בה ממשיק עליו אור אין-סוף ברוך הוא ביתר שאת והדרה גדולה לאין קץ מהארה והמשכה על-ידי פיקודין שחן אברים דמלכא." (תניא חלק א ז).

תכלית הבריאה היא להAIR את אור ה' בעולם החומרי-החשוך, דבר שנעשה על-ידי קיומן מצוות. כל אדם נשח לעולם הזה כדי לבצע חלק מהתכלית הזאת, ולהAIR את אור ה' בחALK מסוימים מהעולם שישיך לו. לכן ישנה עדיפות עליזונה לכך שהאדם יקיים את המצוות הספציפיות שמוטלות עליו - מצוות שאי-אפשר לעשותן על-ידי אחרים - שהרי בכך הוא מ מלא את תפקידו, ואם הוא לא יעשה זאת, החלק שלו בעולם הזה לא יתוקן. אולם, מצוות שאפשר לעשותן על-ידי אחרים הוא כבר תפקידו, ולכן יש להן עדיפות נמוכה יותר, ואם יש לאדם בחירה, עדיף שיבחר בתלמוד תורה, שmarker אותו אל ה' יותר מאשר קיומן מצוות.

- ועוד : הפניו של מילים **חפץ** ו **חפצם** מנווגד לפירוש המופיע בתלמוד הבבלי, ונראה גם מנווגד למשמעות המילולית שלהן (ויתכן שיש טעות בגרסה וצריך להיות הפוך - חפץ אלו אבני טובות ומרגוליות, חפצם אלו דברי תורה).

לענין, כדי להסביר את ההבדל בין הפסוקים, יש לבדוק למי פונה כל פרק.

- פרק ג פונה אל האנשים הפשוטים, התלמידים ; כך ניתן להסיק מהפניה **בני** (בן = תלמיד), שמשמעות בו שלוש פעמים - פסוק א : **"בָנִי, תּוֹרְתִּי אֶל תְשֵׁבָה, וּמְצֻאוֹתִי יִצְאֶר לְפָנֶיךָ"**, פסוק יא : **"מָוֶסֶר הַיּוֹם, בָנִי, אֶל תְמִאָס; וְאֶל פָּקָד בְּתוּכְתְּחָטוֹ"**, פסוק כא : **"בָנִי, אֶל יַלְזֹו מְעִינִיךָ; נִצְרָת שְׂשִׂיה וּמְמֹאָה."**.

- פרק ח פונה אל האנשים החשובים, המנהיגים, שתפקידם למד ; כך ניתן להסיק מרישימת "בעלי התפקידים" בפרק, פסוקים טו-טו : **"בַּיִם מְלִיכִים יִמְלִיכُו; וּרְגִזְנִים יִחְקְקוּ צְדָקָה. בַּיִם שְׁרִירִים יִשְׁרְרוּ; וּגְדִיבִים, כָּל שְׁפֵטִים צְדָקָה"** ; ואולי גם מפתחת הפרק, פסוקים א-ז : **"הֵלֶל אֲחַמָּה תְּקָרָא, וַיְתַבּוֹנָה תְּמָנוֹן קֹלָה. בָּרָא שְׁמַרְמִים עַלְיִלְלָה, בֵּית נְתִיבוֹת נְצָבָה. לִיד שְׁעִירִים לְפִי קָרְתָּה, מִבּוֹא פְּתַחִים תְּרֵזָה. אַלְיָקְם אִישִׁים אֲקָרָא, וּקְוָלִי אֶל בְּנֵי אָדָם"** - החכמה עומדת במקום גבורה (סמל לשליטון והנהגה), ליד השער (מקום המשפט ומרכז החיים הציבוריים), וקוראת אל **האנשים (האנשים החשובים)**. תפקידם של אותם אנשים הוא למד, כפי שכותוב בפסוק הבא (פסוק ח) : **"הַבְּנִינו פְּתַאֲרִים עַרְמָה..."** - עזרו לפתויים להבין את סודות העורמה (עמ' 277 ; ראו גם החכמה קורתא).

הבדל זה מתבטא גם בפסוקים שהבנו לעלה :

- בפרק ג נאמר **"כִּי טֻוב סְתָרָה מִפְחָר בְּסֶף, וּמִחְרוֹזֵץ תְּבוֹאָתָה"** - הדגש הוא על התועלת הכלכלית שאפשר להפיק מהחכמה - מסחר ותבואה ;
- ובפרק ח נאמר : **"קָהָו מִזְרִיפִי וְאֶל בְּסֶף, וְדַעַת מִחְרוֹזֵץ נְבָחר"** - הדגש הוא על התועלת הרוחנית שאפשר להפיק מהחכמה - מוסר ודעת.

לפי זה, ניתן להציג שני הסברים להבדלים בין הפסוקים :

3. **ייתכן שהפסוק מפרק ג מתייחס ללימוד תורה של אדם מן השורה, והפסוק מפרק ח מתייחס ללימוד תורה של מנהיג.**

התורה מדגישה במיוחד את חובתו של המלך ללימוד תורה (דברים יז-יט) : **"וְהִי־ּה כִּשְׁבָתָה עַל כֵּסֶא מֶמְלָכָתוֹ, וְכַתֵּב לְאַתְּ מִשְׁנָה תּוֹרָה זוֹאת עַל סְפִר מִלְּפָנֵי הַכֹּהֲנִים הַלּוּיִם. וְהִיְתָה עָמוֹ וְקָרְאָבָו כָּל יְמֵי חִיוּוֹ, לְמַעַן יִלְמֹד לִירְאָה אֶת הָאֱלֹהִים, לְשִׁמְרָא אֶת כָּל דִּבְרֵי תּוֹרָה זוֹאת וְאֶת הַקְּרִים הָאֱלָה לְעַשְׂתָּם."** כל אדם צריך לכתוב לעצמו ספר תורה נוסף - שיהיה עמו בכל מקום שהוא נמצא בו, כך שיוכל לקרוא ולמדוד בכל מצב, ולישם את חוקי התורה בכל מצב.

גם ליהושע, לאחר שהתמנה למנהיג ישראל, נאמר (יהושע א ח) : **"וְלَا יִמּוֹשׁ סְפִר תּוֹרָה זוֹהַ מִפְּרִיךְ, וְהִגִּיד בּוֹ יוֹמָם וּלְילָה, לְמַעַן תִּשְׁמַר לְעַשְׂתָּה כָּל הַכְּתּוּב בּוֹ; כִּי אַז תְּצִלִּיחָא אֶת דָרְכָךְ, וְאַז תְּשִׁלֵּיל."**

מכאן ניתן ללמידה, שהמלך לא צריך לנצל את זמנו הפנוי להתנדבות, אלא רק ללימוד ; ומכאן שעבור המלך, לימוד תורה הוא הדבר החשוב ביותר - **"כָל חֲפֹצִים לֹא יִשְׁוּוּ בָה"** - אפילו מצוות של התנדבות לא ישוו בה. כך הדבר גם לגבי המנהיגים האחרים שנזכרו בפרק ח - רוזנים, שרים ושותפים.

אולם, עבור האדם הפשוט **"כָל חֲפֹצִיךְ לֹא יִשְׁוּוּ בָה"** - ענייני חול אינם שווים בחשיבותם לעיסוק בחכמה, אבל מצוות של התנדבות כן שווות, והאדם יכול לבחור במה הוא רוצה להשקיע את זמנו הפנוי - אם בלימוד חכמה או בהתנדבות.

4. **ייתכן שהפסוק מפרק ג מתייחס לחכמה שהאדם לומד לעצמו, והפסוק מפרק ח מתייחס לחכמה שהאדם מלמד אחרים :**

- הפסוק בפרק ג אומר לאדם, שעדיין שילמד חכמה מאשר שעוסוק בהגשמת **חפצי האנשים** ;
- והפסוק בפרק ח אומר לאדם, שעדיין שילמד חכמה מאשר שעוסוק בהגשמת **חפצים** כלשהם, אףלו מצוות אחרות. **האנשים**, אלו שיעודים למד, חייבים למד, והדבר חשוב אפילו יותר מאשר קיום מצוות של התנדבות ; **מצוות המזוכת את הרבים חשובות יותר ממצוות של אדם פרטי**.

- משליג יג-טו: "**אֲשֶׁרִי אָדָם מִצְאָ חַכְמָה, וְאָדָם יִפְיקֵת תְּבוֹנָה.** **כִּי טֻבְּ שְׂחָרָה מְשֻׁתָּר בְּסָף, וּמְתֻרוֹזְתָּה תְּבוֹאָתָה.** **וְקָרָה הִיא מְפִנִּים (מְפִנִּים), וְכָל חַפְצִין לְאַיְשָׁוּ בָּה.**"

- משליח י-יא: "**קָרְתוֹ מִוסְרֵי וְאֶל בְּסָף, וְדַעַת מְתֻרוֹזְתָּה נִבְחרֵר כִּי טֻבְּהָ חַכְמָה מְפִנִּים, וְכָל חַפְצִים לְאַיְשָׁוּ בָּה.**"

בפרק ג' נאמר שהחכמה טובה יותר מ"כל החפצים", ובפרק ח' נאמר שהחכמה טובה יותר מ"כל החפצים". ויש הבדל:

- **חפץ** הם רצונותיו האישיים של האדם, כגון כסף, הצלחה חומרית, כבוד וכו'. מושג דומה מופיע בישיעיו נח אג: "**אִם תָּשִׂיב מִשְׁבַּת רָגְלֵךְ, עֲשָׂוֹת חַפְצִין בַּיּוֹם קָדְשֵׁי;** וּקְרָאת לְשִׁבַּת עָנָג, לְקָדוֹשׁ הַיְמָכְבֵד; וּכְבָדָתוֹ מִעְשָׂוֹת דָּרְכִיךְ, מִמְצֹאוֹ חַפְצֵךְ וְדָבָר זָבָר" - חז"ל למדנו מכאן שאסור לעסוק בענייני חול ביום השבת. הפסוק בפרק ג' אומר, שלימוד החכמה וההתבוננה טוב ומועל יותר מהעסקה בענייני חול.

- **חפצים** הוא מושג כללי יותר - הם כוללים גם את רצונותיו האישיים של האדם וגם "רצונות" רוחניים יותר כמו קיום מצוות ה', שנאמר עליו בירמיהו ט' כג: "**כִּי אַנְיָה הַעֲשָׂה חַסְדָּךְ וְצִדְקָה בָּאָרֶץ כִּי בָּאַלְהָ חַפְצֵתִי נָאָם הַיְיָ;**" הפסוק בפרק ח' אומר, שהמוסר והדעת טובים ונבחרים יותר מכל החפצים - אפילו מקומות המצוות! איך אפשר להסביר את ההבדל בין הפסוקים? האם החכמה חשובה יותר רק מענייני חול, או גם מהמצוות? שני מקורות בתלמוד מתיחסים לפסוקים אלה:

1. מקור אחד נמצא בתלמוד הבבלי: "ר' יונתן בן עסמי ור' יהודה בן גרים... כתיב יקרה היא מפנינים וכל חפץ לא ישוו בה" - היא חפצי דברים מהו שווי בה, וכתיב כל חפצים לא ישוו בה - לאיפלו חפצי דברים לא ישוו בה - כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחדים, כאן במצוות שאפשר לעשותה על ידי אחרים (תלמוד בבלי, מועד קטו ט.). כלומר - מצווה שرك אותה יכול לבצע חשובה לפחות כמו לימוד תורה, אך לימוד תורה חשוב יותר ממצוות שרים אחרים יכולם לבצע (להגדורה מודיעקת של המושגים, ראו: מצווה שאפשר לעשותה על ידי אחרים).

קל להבין את פירושם של חכמים אלו לפסוק בפרק ח': "וְכָל חַפְצִים לֹא יִשְׁוּ בָּה", שהרי המילה **חפצים** מצינית דבר שעושים מותך חוץ-לב ובחירה חופשית. כל הדיוון כאן הוא רק על מצוות שחן רשות והתנדבות. אך כאשר אנחנו נפגשים במצוות שرك אנחנו מסוגלים לבצע, זו כמו חובה שהיא הטיל علينا, וחובה צריך לקיים, אין מקום לשיקולים של סדרי עדיפויות. אם כך, הפסוק **"וְכָל חַפְצִים לֹא יִשְׁוּ בָּה"** מתיחס רק לענייני חול או למצאות של התנדבות ("מצוות שאפשר לעשותן ע"י אחרים"); הפסוק מלמד שעיסוק בתורה וחכמה חשוב יותר.

קשה יותר להבין את פירושם של חכמים אלו לפסוק בפרק ג': "וְכָל חַפְצִיךְ לֹא יִשְׁוּ בָּה". כפי שהסבירנו, המילה **חפץ** מתיחסת לענייני חול ולא למצאות, ולכן הפסוק רומו - כפי שהם עצם אמורים - שערכן של המצוות שווה לערכה של החכמה; לא ברור לי איך הגיעו למסקנה, שהכוונה דווקא למצאות שאפשר לעשותן על-ידי אחרים. אמן בפסוקים אחרים בפרק נזכרו מצאות, אך אלו מצאות שאפשר לעשותן ע"י אחרים, לדוגמה:

- פסוק ט: "**כְּבָד אֲתָה הַיְהוֹנֵךְ וּמְרַאשֵּׁת כָּל תְּבוֹאָתֶךָ**" - כל אדם שיש לו הון או TABOAHE יכול לקיים מצואה זו;
- פסוק צ: "**אֵל תִּמְנַע טֻבְּ מִבְּעָלָיו בְּהִיּוֹת לְאֵל יִדְךָ לְעַשּׂוֹת**" - כל אדם שיש לא ידו לעזרה לזרות יכול לקיים מצואה זו.

אם כך, בפרק ג' נרמז, שגם מצאות שאפשר לעשותן ע"י אחרים, מצאות של התנדבות, שותה בערך ללימוד תורה, ושלא בדברי יהודה בן גרים ויונתן בן עסמי! (יהודא בן גרים היה תלמידו של ר' שמעון בר יוחאי. הוא הלשוני על רבו, והוא תומאה לכך נאלץ רשב"י לבסוף ולהסתתר במערה - ראו בתלמוד בבלי, שבת לג..). אם כך, יש לקחת את דבריו בערך מוגבל).

2. מקור נוסף העוסק בנושא זה הנמצא בתלמוד הרושלמי: "ר' ברכיה ורבי חייא דכפר דחוומין: חד אמר יאיפלו כל העולם כolio אין שווה לדבר אחד של תורה, חד אמר יאיפלו כל מצויה של תורה אין שווה לדבר אחד מן התורה. רבי תנהורמא ורבי יוסי בן זימרא, חד אמר כהדא חד אמר כהדא. רבי אבא אביי דרבנן אבא בר מר' בשם ר' אחא: כתוב אחד אומר וכל חפצים לא ישוו בה וכותוב אחד אומר וכל חפץ לא ישוו בה - חפצים אלו אבני טובות ומרגליות, חפץ אלו דברי תורה, כתיב כי באלה חפצתי נאמ ה"י (תלמוד רoshalmi, פיאה ד.).

- אך חז"ל במקור זה לא הסבירו מדוע יש הבדל בין הפרקים, ולא הכריעו בשאלת מה חשוב יותר; הם השאירו את הסתירה בין הפרקים ללא תירוץ.

א. האם ראוי להאריך בתפילה, או שראוי לkür בתקבילה כדי שיהיה יותר זמין ללימוד תורה? על כך נחלקו הרבה ורב המונוא: "ר' בא ראה את ר' בון נונא שהיה מארך בתפילה. אמר: מניין חי עולם וועסקים בחיי שעיה?! והוא [רב המונוא] סבר: זמן תפלה לחוד וממן תורה לחוד." (תלמוד בבלי, שבת י, בתרגום לעברית).

ב. האם ראוי לעזוב שיעור תורה כדי לлечת להתפלל? על כך נחלקו רבי זира ורבי ירמיה: "ר' ירמיה היה יישב לפני ר' זира, והוא עוסקים ב תורה. הגיע הזמן להתפלל, והוא מפסיק בו ר' ירמיה [שיעמדו להתפלל]. קרא עליי ר' זира: מסיר אונן ממשמע תורה - גם תפלו תועבה!." (שם). בספר משליכי נאמר (משל כי ח): "מסיר אונן ממשמע תורה - גם תפלו תועבה", ורבי זира הסיק מכאן, שאסור לאדם לעזוב שיעור תורה על מנת לлечת להתפלל, כי חשוב יותר לשמעו את מצוות ה' ולקיים אותן, מאשר לבקש ממנו בקשנות; אלול, רבי ירמיה פירש, כנראה, שהפסוק מתייחס רק לאדם שמוסר את אוננו למורי משמעת דברי תורה - שלא וזכה בכלל ללימוד תורה ולקיים מצוות אלא רק להתפלל, רק לחווותחוויות רוחניות. פירושו של ר' ירמיה מתאים יותר לפסק אחר שמדובר על אונן (משל כי): "אתם אונן מזקחת דל - גם הוא יקרא ולא יענה" (סעיף 332).

להלכה נפסק, שאדם שתורתו אומנותו, וכן אדם העוסק בצרכי הציבור, אינם רשאיים להפסיק מלימוד תורה כדי להתפלל, (כדעת ר' זира); ו"אם התפלל, תוך כדי עיסוקו בצרכי הרבים, את התפילה שהייתהASAורה עליי, שהיא תפילה תועבה... לאחר שישים את תפלו תוק זמן תפילה, חייב לשוב ולהתפלל פעמיינט כדי לקיים את חיוב התפילה" (מתוך תפילת רופאים - מזויה או עבריה? / הרב נחום נריה, המערין תשורי ה'תשנ"ג).

ג. לגבי אנשים פשוטים, שאין תורהם אומנותם, נראה שיש "מחלוקה" בימינו: ברוב העולמים התורניים לשבעת נאמר שי"אסור לעין בעלון בזמן התפילה", אלול, חלק גדול מהמתפללים נהנים לעין בעלון דזוקא בזמן התפילה. הם כנראה חושבים כמו רבא ורבי זира, שלימוד תורה חשוב יותר... (על' פ' ישראל פומברג ה בטבת ה'תשס"ו).

לעון נושא

- ר' צדוק הכהן מלובליין הסביר, שהעיסוק בתורה מנקה את ליבו של האדם מדמיונות שווה ומכוון בלבו את תחשות נוכחות ה', ורק מתווך תחשוה זו יכול האדם להתפלל בכוונה אמיתי. ולכן, מי **מסיר אונן ממשמע תורה למורי** (כפיישו ר' ירמיה), לא יוכל להתכוון בתפילתו, **ותפלתו תהיה תועבה** ("צדקת הצדיק" ר' ט')
- יש להתייחס בכבוד לדברי תורה גם אם אינם חדשים: "ישנם אנשים, שכារם הם שומעים שוב דבר תורה אותו כבר שמעו בעבר, הם אומרים כלפי הדבר י"ש מענו, שמענו, ספר משחו חדש". על אנשים כאלה אומר שלמה המלך: **מסיר אונן ממשמע תורה**, אם אתה מואס בדבר תורה שכבר שמעת, אז גם **תפלתו תועבה**, גם תפילהך, עליה אתה חזר שוב ושוב כל יום, גם היא תהeshב תועבה, מאוסה" (שורליך בשם אביגדור חכמוני).
- "מסיר אונן ממשמע תורה" על פ' הקבלה: "כל עניין העבודה והתפילה הוא שיוכל לקבל את בחינת המותרות שיש לו לקדוש ברוך הוא עבור האדם. וזה נקרא בחינת תורה, שהוא מתנה הנקראת בחינת מותרות. ולכן מי **מסיר אונן, היינו שאינו מכין את עצמו לשמע את בחינת תורה, כי תורה שהיא בחינת מתנה הוא צריך לקבל מאות המלך...** או **תפלתו דבר שאין לצורך, لكن היא נמאסת**, כי כל דבר שאין בו צורך הוא נמאס" (הרברך אשלאג, מותו דרגות הסולום).

346. לימוד תורה לעומת מצוות אחרות

ספר משליכי נאמר לadam להשיקע את זמנו בקניינים רוחניים כמו חכמה ובינה, יותר מבצורת כסף ורכוש (ראו חכמה, בינה ומצוות יקרים - סעיף 301). אך גם בתחום הרוח ישם "אפיקי השקעה" שונים, גם שם יש צורך ב"יעוץ השקעות" כדי לנצל את החווים לצורכי הטובה ביותר.

אחד השאלות העקרוניות בנושא זה היא, האם להשיקע את הזמן ללימוד או במעשה? לדוגמה, האם ראוי להקדיש את החווים ללימוד תורה? או שעדיין להתנדב במד"א / להנה גמ"ח הלוואות בלי ריבית / לעמוד בדוכן הנחתת תפילה?

שני פסוקים דומים בספר משליכי מתייחסים לשאלת זו:

344. המקלל את הוריו מפסיד את מצוותיו

יש אנשים, שמרוב רצונם להתקרב לתורה ולהתחזק במצוות פוגעים בכבודם של הוריהם. ספר Marshal מזהיר אותם וקובע:

משליכ: "מקלל אביו ואמו - ידעך נרו באישון החשד" (קרי באישון).

המושגים נר וחושך הם משל; הנמשל נמצא בפסוק אחר בספר Marshal (משליכ וכו): "כִּי נְרָ מְצֻוָּה, וַתּוֹרָה אֹורָ": המצוות והתורה הן כמו נר המפיץ אור, המאיר את דרכו של האדם בעיר החיים (סעיף 337).

אדם המקלל את אביו או את אמו, ידעך נרו = הוא יאבד את מצוותיו הנמשלות לנרות, ויהיה באישון חושך = בחושך שחור ואפל; ובאישון עניינו יהיה חושך - הוא לא יראה את התורה הנמשלת לאור (ראו פירושים שונים למליה אישון - סעיף 387).

התורה והמצוות מועברות מדור לדoor במסורת, מאב ואם אל בן ובת, כמו שכותב (משליכ וכו): "נוצר בני מצות אביך; ואל תש תורת אמך" (ראו אב ואם בספר Marshal); מי שמקלל את אביו או את אמו מביא מואב את הקשר למסורת ובסופו של דבר יאבד גם את הקשר למצות ולתורה.

פירושים נוספים

1. פירשנו שהןר והאור הם משל לכל התורה והמצוות (ע"פ הגאון מוילנה).
2. אך יש שפירשו שהם משל מצווה אחת מסוימת - מצווה כיבוד הורים; לפחות כיבוד הורים; לפחות כיבוד הורים - מבחן חומרית, אבל יחד עם זה מקל ומבוזה אותם; מי שעשה כך, נר המצווה שקיים - מצווה כיבוד הורים - דועך והוא נשאר בחושך, לדברי חז"ל (תלמוד בבלי קידושים לא): "יש מאכל לאביו פסיני וטوروו מן העולם" (ע"פ רבינו יונה גירונדי).
3. ויש שפירשו שהןר והאור הם משל חיים ולהצלחה בחיים (מלבי"ם, דעת מקרא). בתורה נאמר שמות כא י: "ומקלל אביו ואמו מות יומת", ככלומר, בית הדין צריך להמית אותו. בפסוקנו נאמר, שגם אם בית דין לא ימית אותו, כי יעניש אותו, ונר חייו ידעך. במשליכ ז ב נאמר: "שמר מצותי והיה, ותורתך באישון ענייך"; וכן, מי שמקלל את אביו ואת אמו, שמקשרים אותו לתורה ולמצוות, ידעך נר חייו, ויהיה חושך באישון עניינו.
4. ויש שפירשו, שהןר הוא משל לנשמה, כמו שנאמר ב משליכ כ ז: "נֶר ה' נְשָׁמַת אָדָם, חֲפֵשׁ כָּל חֲדָרִ בְּטָן". להרים יש חלק חשוב בנשمت האדם, וכשהדם נמצא במריבה עם הוריו הוא מביא חלק מהנשמה שלו. ואכן, ידוע שחלק גדול מהבעיות הנפשיות של אנשים נובעות מבעיות בקשר עם ההורים.
5. נר בחדר חשוך הוא נקודת אור המשכת אליה את כל תשומות הלב. הנר מזכיר לנו להתמקד בנקודה העיקרית. הדבר חשוב במיוחד עם ההורים. בחורה אחת סיירה לי, שהיה לה הרבה מRibotot עם אמא שלה. אמא שללה הייתה צווקת עליה, מותחת עליה ביקורת הורשת, ומפרעה לה בכל דרך אפשרית. כדי שלא עברו על מצוות כיבוד אם, היא הדילקה נר גדול ושם אותה במקום מרכז בית. בכל פעם שאימה הייתה צווקת עליה, היא הייתה מסתכלת על הנר, ונזכרת שהיא צריכה לשток, לא לעונת ולא לריב בחזרה. ואכן, תוך כמה חודשים אמא שללה ראתה שהיא לא מגיבה, והפסיקה לריב. האם אפשר להסביר מכאן, שנר הוא סגולה לכיבוד הורים?

345. לימוד תורה לעומת תפילה

תפילה ולימוד תורה הן שתי הדרכים העיקריות שבהן אדם יוצר קשר עם ה' - בתפילה הוא מדבר אל ה', ובתורה הוא שומע את ה' שדיבר אל אבותינו ומסיק מסקנות מעשיות.

לאורך הדורות, נחלקו רובינו בשאלת איזו משתי הדרכים חשובה יותר; לשאלת זו יש כמה היבטים מעשיים:

- ועוד איתא בוגרא : '[בָּא וְרָאָה שֶׁלֹּא כַּדְרוֹת הַרְאָשׁוֹנִים דַּדְרוֹת הַאֲחָרוֹנִים] : דַּדְרוֹת הַרְאָשׁוֹנִים הֵי מְכַנֵּסִין פִּירָוֹתֵיהֶن דָּרָךְ פָּתָח הַבַּיִת כִּי לְהִיבָּן בְּמַעַשְׂרָה וְכַיּוֹן הַאֲחָרוֹנִים מְכַנֵּסִין פִּירָוֹתֵיהֶן דָּרָךְ גַּנְתַּת דָּרָךְ חִזְרוֹת דָּרָךְ לְפָטְרָן מִן הַמְעָשָׂר, ذָמֵר רַבִּי יְנָא : אֵין הַטְּבָל מַתְּחִיב בְּמַעַשְׂרָה עַד שִׁירָאָה פְּנֵי הַבַּיִת' (בבלי ברכות לה:) , וזה שאמר הכתוב **חַכְםָ לְבָבְךָ מְצֻוֹת.**" (אכו למס' ז)

הניגוד בין שני חלקים הפסוק

1. פירושתי שהניגוד העיקרי בפסוק הוא בין **חכם לב יקח מצוות** (=יקח את המצוות לב), וה*אויל שפטאים יילבט* (=קיימים את המצוות בעקמאות שפטאים בלבד);
2. אולם, לפי הטעמים, המילה "לב" מחוברת למילה שלפניה "חכם", והביטוי **חכם-לב** הוא ביטוי אחד (**חכם לב נזכר גם בפסוקים אחרים בספר משלי ובתנ"ך**). לפי זה, יתכן שהניגוד העיקרי בפסוק הוא בין **חכם לב** (= הלומד כל דבר לעומק עד שהוא מבין אותו בעמקי לבו), לבין **אויל שפטאים** (= העושה כל דבר בשטויות, ב"מס שפטאים" בלבד). גם לפי פירוש זה, ממשמעות הפסוק היא כמו שכתבנו לעלה.
- אולם, הביטוי **אויל שפטאים** (שלא כמו הביטוי **חכם לב**) אינו מופיע בשום מקום אחר בתנ"ך, פרט לפסקו כי שם בו ממשמעותו אינה ברורה.
3. יתכן גם, שהניגוד העיקרי בפסוק הוא **חכם לב לב יקח מצוות** (= ישתדל לקיים כמו שיותר ממצוות מיווצמתו), וה*אויל שפטאים יילבט* (= ישתדל לצאת ידי חובה בעקמאות שפטאים בלבד): "[**חכם לב יקח מצוות** - **יקחם בכל עת ולא ייחל מלחת**; **אבל האויל מיגע** הוא **את השפטאים** **לב**, לומר [לומד] הרבה ואין עושה מאומה" (מצוות דוח), "**חכם לב**... מהזר ומהפץ אחורי המצוות, וגם כי לא הגיע חובה לידו, מתבונן במחשבותיוiziaה הדרך תמצאו לו מצוה לעשות... וה*אויל* הוא בעל עבירות, מתחס בחטא בידיו ובשפטיו ולא דיין המשעה"; ועוד: "**החכם לב**... **יקח מצוות** בידיו לעשותם, ולא בשפטיו, כי לא יתפאר ויתהלה, אך יאמר מעט ויעשה הרבה. וה*אויל לב שפטאי ומודיע עברותינו*" (רב יהודה גירוני). ראו גם: מה עשה חכם לב כשכולם עוסקים בהטעשות מהירה (סעיף 299).
- אולם, לפי זה הניגוד בין שני חלקים הפסוק הוא פחות ברור - המילה "לב" אינה עומדת כניגוד למילה **"שפתיים"**.

מיאיפה לוחכים מצוות?

1. רוב המפרשים פירשו שה**מצוות** בפסוק זה הן מצוות ה' הכתובות בתורה;
2. ורבביג פירש, **שהחכם קובל לעצמו "מצוות"**, כלומר, נהלים המאפשרים לו לבצע את משימותיו בצדקה מסודרת, קביעת סדר יום וכד'; בניגוד **לאויל**, הפעול בצדקה נמהרת, ללא סדר ותכנון, ולכן נכשל במשימותיו.

ואויל שפטאים יילבט

פירשנו שהביטוי **ואויל שפטאים יילבט** מבטא את נטייתו של האדם השטхи להסתפק בדיבורי-שפתיים בלבד; אולם יתכן ששימושתו שלילית יותר והוא מציין עקימת שפטאים לאות לעג, כמו בפסוק י (סעיף 53); כשה*אויל* רואה את החכם הולך מצוות, הוא מעקם את שפטיו ולועג לו.

פסוקים דומים וקשרורים

- בפסוק הבא (פסוק ט) כתוב: "**הוֹלֵךְ בְּתוֹ�ם יַלְךְ בְּטָה**, ומבקש דרכיו ייודע", וייתכן שגם הוא מדבר על היחס למצוות:
- **הוֹלֵךְ בְּתוֹ�ם** הוא מי שמקיים את המצוות בשלמות (תמים = שלם - סעיף 385), בצדקת המקורית, בלי להתחכם. הוא **יַלְךְ בְּטָה** - כי יהיה בטוח שהוא מקיים את רצון ה'.
  - **מבקש דרכיו** הוא מי שהולך בדרכים עקומות, ומחפש התהכਮויות והיתרים כדי להקל מעליו את "על" המצווה, והוא **יַיְודֵע** (סעיף 264)

כמו כן, לפי רוב הפירושים, **תמיימים** בחלק השלישי של הפסוק עומדים בניגוד למשגה **ישרים**, כלומר, ה"תמיימים" הם אנשים שאינם משגים את היישרים.

- אולם, גם ניגוד זה אינו ברור - הניגוד של "משגה... בדרכך רע" הוא "מדרייך... בדרך טוב".

לכן פירושתי, ש **משגה ישרים** הוא אדם שגורם לאנשים היישרים להפוך להיות לא-ישראלים, כלומר מכפיל אותם מבחינה רוחנית; וה **תמיימים** הם אנשים שאינם נכשלים - שנשארים תמיימים וחופים-מפשע למרות שהמשגה רוצה להשנות אותם.

343. לחת את המצוות לב

מצוות רבות בתורה כוללות "פתח מילוט" - מעין פטנט שמאפשר לקיים את המצווה באופן פורמלי, בלי להרגיש שום הפרעה או שינוי בחיי היום-יום (הדוגמאות רבות: "היתר עסקה" לאיסור ריבית, "היתר מכירה" לאיסור החזקת חמץ בפסח ולאיסור עבודה הקרויה בשביעית, ועוד). מי משתמש בהיתרים אלה,אמין איינו עבריין, אבל הוא מפסיד את אחת התועלות העיקריות של המצווה - ההשפעה שלה על הלב:

משלוי ייח: "חכם - לב יקח מצוות, ואויל - שפטים יילבט".

בפסוק ישן שתי צלעות מנוגדות:

- **חכם** (= הידוע לממוד - סעיף 360) הוא ניגוד של **אויל** (= השטוי - סעיף 352).

- **לב** (= מקום המחשבות, הפנימיות - סעיף 411) הוא ניגוד של **שפטים** (= מקום הדיבור, החיצוניות; ראו מלבי'ם).

- הפועל **יקח מצוות** מקביל לפועל **ילבט** (= עקם, גניע, יגע).

וממשמעות הפסוק:

- החכם לוקח את **המצוות לילבו**, לפנימיו ומחשבותיו; והוא אינו משתמש בקיים טכני-חיצוני של מצווה, אלא מקיים אותה "מכל הלב". רק כך אפשר לקלוט את חכמתו של ה', הגוזה בכל המצוות שהוא נתן לנו.

- לעומתו, האויל מקיים את המצוות **בלביטה** של **שפטים** בלבד; הוא נותן "מס שפטים" למצוות, מקיים אותן רק באופן חיצוני, בדיבור, "על הניר". כך, הואאמין יוצאה ידי חובה, אך אינו קולט את החכמה שבמצוותה.

אם כך, מדוע ה' שטל "פתח מילוט", המאפשרים לקיים את המצוות בלי לבי אולי הסיבה היא ש"רצה הקב"ה לווכח את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר ה' **חפץ למען צדקנו, יגדיל תורה ויאדר**" (רבי חנניה בן עקשייא, תלמוד בבלי, מכות כב:). התורה והמצוות נועדו להיות **צחות** ולא **מכשול**; הם נועד לאפשר לבני ישראל להיות **צפים** וטהורים יותר, ולא חוטאים וערبيנים. לכן, ה' אפשר לכל אדם שאינו מסוגל לקיים את מצווה לקבל "פטור" מהמצוות - להישאר מחובר לתורה ולמצוות מבלי להפוך לעבריין בעל כרחו. עם זאת, המצוות עדין מוגדרות כחובה, כדי לזכות את אלה שכן מסוגלים לקיים אותן.

ואולי אפשר להמשיל את העניין למדיניות הגיוס של צה"ל. בישראל קיים חוק גיוס חובה, אולם למעשה כל אדם שיתאמץ מספיק **יצליה** להשתחרר מגיוס, על-ידי פטורים ופואים או נפשיים או בדרכים אחרות. שליטנות הצבא מודעים לכך שאדם שגוייס בגין רצונו יהיה חיל גוף, ולכן מאפשרים למי שמאידך לא רוצה להתגיים **למצוא "פתח מילוט"**. עם זאת, חוק גיוס חובה נשאר בתוקף, כדי שהצעירים שמתלבטים אם להתגיים או לא יעדיפו להתגיים.

מקורות ופירושים נוספים

רעיון דומה נמצא בדברי הרב ישראל מאיר הכהן מראדין: "לפעמים האדם יכול לפטר עצמו מן הדין, ולא יהיה עליון עונש, לדוגמה:

- אם שכר פועל, ולעת ערבות חייב לשלם לו... דזוקא אם יש לו, כדכתיב (יקרא ט' י) **אתך** - ביש אתה. ומכל מקום, אם הוא איש חכם ומהדר אחר מצוות, יראה ללוות ממון ולשלם לו בזמנו, ויקיים מצווה עשה דאוריתא.

- מותך קנהה לכבודו של המועד או לאחדות המנהגים - מנסים למנוע ממתפללים חדשים להניח תפילה בחול המועד ;
- מותך הקפדה על צניעות וקדושא - מנסים למנוע מנשים פנוiot לטבול במקווה ;
- מותך שמירה על כבוד בית הכנסת - מערירים כל אדם שחוודים בו שאולי הוא ישן ;
- אולם, גם כוונות טובות אלו יש למש בדרכים טובות - לא בכפייה או בעקנות, ולא עיי גזל של מצוות. כשפוגשים אדם שהוא עני בתורה ובמצוות - צריך לעשותו עשיר, ולעזר לו לקיים מצוות נוספות, ולא לגוזל ממנו את מעט המצוות שהוא כבר מקיים!

רמז נוסף לקשר שבין פסוק זה לבין מצוות והחמרות ניתנת ללימוד מדברי חז"ל (תלמיד בבלי, הוריות ג: עבודה זורה לו : ; פירוש רשי'י בסוגרים) : "סמכו רבותינו על דברי רבנן שנמען בן גמליאל, ועל דברי רבי אליעזר ברבי צדוק, שהיה אומרם : אין נזירין נירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה ; ומאר ר' אלא בר אבא : מי קרא ? - (מלامي ג ט) " **במאלה אתם נארים, ואותי אתם קובעים הגוי כולו** " (כגון שהגוי כול, דיכולין לקבלה) - והוא הכא דכתיב יהנוי כולוי, וריבא כollowא דמי (הכי משמע : אי איכא עני כולוי, ורק עבר עליה הא נברא – יאותי אתם קובעים...) ! " ; השורש הייחודי **קבע** מופיע רק בשני מקומות בתנ"ך, והמקום השני שבו הוא מופיע, הוא הפסוק שמוסכיה שאסור לגוזר גזירות מוגזמות על הציבור.

אם **כל** הציבור שותף לגזירה, ולאחר מכן מכין אינו מקיים אותה – אז הם כביבול **קובעים** וגוזלים את ה' ; אבל אם לא **כל** הציבור שותף לגזירה, ובכל זאת חלק מהציבור מנסה לכפות את הגזירה על חלק אחר – אז אותם אנשים שמנסים לכפות את הגזירה הם **הקובעים והגוזלים** – הם גוזלים את האנשים האחרים, החלשים והזדים יותר במצוות, ומרחיקים אותם מהתורה.

342. פיתויים – משלול או הזדמנויות

כשהאדם נתקל בפיתוי שקשה לעמוד בפניו, הוא יכול להתעצבן ולהגיד "למה הם שמים פיתויים כאן באמצע הרחוב? צריך להיות חוק נגד זה!" אבל הוא יכול גם לראות בכך אתגר – להתגבר על היצר ולזכות בעוצמה רוחנית גדולה יותר :

משל כי : "משגה ישרים בדרך רע – בשחותו הוא יפול, ותמיימים ינהלו טוב"

הפסוק מדבר על אדם **משגה** וממשיל אנשים **ישרים** במעשים **רעים** – לא דווקא אדם רשע שמשגה את הישרים בכוונה תחילתה, אלא על כל אדם שגורם לכך שהישראלים ישבו, גם بلا כוונה ; והפסוק מלמד, שככל מי **משגה** **ישרים** וגורם להם ללכת **דרך רע – בשחותו** = בבור-השחת שכורה להם הוא בעצמו **ייפול** ; לדברי חז"ל "כל המחתיא את הרבים אין מספיקין בידיו לעשות תשובה" (משנה אבות ה יח), "שלא יהיה הוא בגין-עדן ותלמידיו בגיהנום".

כשיש אנשים **משוגים** את הישרים, קשה במיוחד להישאר ישר, ולכן כל מי שמצליחים להישאר **תמיימים** (= חפים מפשע – סעיף 385), **ינחלו טוב**, ככלומר, כי יחשיב להם את תמיימות וחופותם כמעשה טוב במיוחד, דווקא בגל הקושי הגדול להישאר חף מפשע במצב כזה.

אם כך, כשותקים בפיתויים, לא צריך להתעצבן – אפשר להשאיר לה' את היתפקידי להעניש את מי שיוצר את הפיתויים – **"בשחותו הוא יפול"**; התפקיד שלנו הוא לנצל את ההזדמנויות, לעמוד באתגר ולזכות טוב – **"ותמיימים ינהלו טוב"**.

פירוטים נוספים

לפי רוב הפירושים, **משגה ישרים בדרך רע** הוא אדם שמנסה להכשיל אנשים מבחינה חמורתית – להטעות ולרמות אוטם, ועונשו יהיה **בשחותו הוא יפול** – הוא עצמו יטעה וייכשל (ע"פ מצודות, מלבי"ס, דעת מקרא) ;

- אולם, לפי זה לא ברור למה הפסוק מדבר דווקא על **ישרים** – למה לא "משגה אנשים" או "משגה רעה" או "משגה עיוור" (כמו שנאמר בתורה, דברים כז י: "ארור משגה עיוור בדרך")?

מצד שני, כמו פסוקים בתנ"ך מראים, שלפעמים אדם צדיק נהנה מרוכוש שהושג בדרך רעה:

- משלו כג כב: "טוב יגיחיל בני בנים, וצפון לצדיק חיל חוטא" (סעיף 259).
  - משלו כח ח: "מרבה הונו בנשך וברתביה - לחונן דלים יקצתנו".
  - איוב כז יז: "יכין וצדיק ילبس, וכסף נקי יהלך" = הרשות מכין רכוש רב, ובסיומו של דבר הצדיק נהנה ממנו.
  - קהילת ב כו: "כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושםחה, ולחותא נתן עניין לאספה ולכגוס, לתת לטוב לפני האלים; גם זה הכל ורעות רוח".
  - אסתר כ ב: "וַיֹּוֹסֶר הַמֶּלֶךُ אֶת טְבַעַתֽוֹ אֲשֶׁר הָעֵבֶר מִהְמָן וַיִּתְגַּנֵּה לְמַרְדָּכַי, וְתַשֵּׁם אָסָתָר אֶת מַרְדָּכַי עַל בֵּית הַמֶּן".
- נראה, שככל הפסוקים הללו מתייחסים לכך, שהצדיק יירש את רכשו של הרשע, לאחר שהרשע ייענס (או ימות); במקרה זה, שתי הסיבות הנ"ל אין מתקיימות:
- ב. הסיבה המعيشית אינה מתקיימת, כי הרשות כבר נענה, יתכן שכבר אין בחים כלל, וכן כבר אין צורך להילחם בו.
  - א. גם הסיבה הרוחנית אינה מתקיימת, כי הכסף (בניגוד לקיושוטי עבודה-זרה) הוא אונוני, לא ראויים עליו שהוא נאסר בחטא; וכן, כשהצדיק יורש את כספו של הרשות לאחר שהרשע אבד, הוא אינו יוצר קשר נפשי עם החטאים שהיו מעורבים באיסיפתו.
- מעבר לכך: עצם העבادة שהצדיק יורש את הרשות, היא העונש הגדול ביותר עבור הרשות (משמעות המשפחות סופרים, ע"פ תנא دبي אליהו הרבה).
- לפי זה, מותר ליהנות ממעשים רעים של אדם אחר, רק כאשר אין קשר ישיר וגלי בין ההנהה לבין המעשה הרע, ולאחר שהעברית נענש.

341. לא לגוזל מצוות

- איש שנילח לא מזמן את מצוות התפילהין, ועכשו הוא בא לבית-הכנסת עם תפילין גם בחול-הארץ, ווסף גערה: "היום אסור!!";
  - בחורה שיצרה מותגבר עליה (או שיצרו של החבר מותגבר עליה...), והיא הולכת לטבול במקווה כדי שלפוחות לא עברו על איסור נידה, ונאלצת להתעמת עם הבלנית;;
  - אדם שיש לו בעיות רוחניות רבות, ובזמן התפילה - כש망יגעים ל"נפילת אפים" - הוא שם את ראשו על ידיו ושופך את ליבו לפניי במשך זמן רב, עד שהוא מרגיש מרפק שנגע בו ואומר "קום, אסור לישון בבית הכנסת, זה לא מכובד!!";
- כל אותן אנשים הם עניים - לא בחומר אלא בתורה ובמצוות; הם לא יודעים הרבה תורה ואין להם הרבה מצוות, וכן הם דבקים כמעט במעט המצוות שיש להם.
- חז"ל כבר הכירו ב"עוני" מסווג זה, למשל:

- על הפסוק (שמות כ ג) "**ילא תה משפט אבונך בריבוי**" פירשו "אבין" הוא במצוות" (מכילתא שם; ומלב"ם הסביר מדוע פירשו חז"ל כד),
  - "מי עניין? - עניין דתורה," (תלמוד בבלי קידושין מט).
  - וכן בפירושם על הפסוק לוועך לרשות חרף עשו (סעיף 339).
- לפי זה אפשר לדרש פסוק במשל:

משלו כג כב: "**אל תגוזל דל כי דל הוא, ואל תדכא עני בשער. כי ה' יריד ריבם, וקבע את קובעיהם נפש'**".
פשותו של מקרא מדבר על עוני חומרי (סעיף 307). אך על-דרך הדרש, יתכן שהפסוק מדבר גם על עוני רוחני, ומהנה נגד "דתיים ותיקים" המתנשאים על-פני "ההדרים החדשניים", ומנסים לגוזל מהם את מעט המצוות שיש בידם. בדרך-כלל הדבר נעשה מתוך כוונה טובה:

גם כחוז"ל תיקנו שהאדם צריך לברך על היתרונו שיש לו על-פני אחרים, בכך שהוא במצוות רבות יותר (ברכות "ישלא עשנין..."), הם תיקנו לברך ברכות אלו בתחילת התפילה, מוקדם בבוקר, כאשר מי שעלול להיפגע מברכות אלו לא נמצא בבית הכנסת, כך שההודיה לה' לא תרגום רגש נחיתות לאף ברירה. חז"ל לא תיקנו לכתוב ברכות אלו בסידור (בתקופתם בכלל לא היה סידור-תפילה כתוב); וויתכן שאלה היו חיים בימינו בימינו הם אף היו מתנגדים לכתיבת של ברכות אלו בסידור, וקובעים שיש לומר אותן בעל-פה בלבד, כדי שלא לעבור על איסור "לעג לרשות".

איסור לעג לרשות - רק בנסיבותו של הרשות

איסור לעג לרשות מתייחסamus גושם נחיתות זולות, כאשר עושים אותם בנסיבותו של הזולות (ראו בפירוש על הפסוק - סעיף 148), כדברי חז"ל: "כשבא רב דימי [מאיר ישראל לבבל] אמר בשם רבי יוחנן משם רבי אליעזר בן יעקב: מה תופס ארבע אמות לкриיאת-שםע [כלומר אסור לקרוא קרייאת-שםע למרחק של פחות מ-4 אמות מהמת], כמו שכחוב לועג לדרש חרף עיושהו". (تلמוד בבלי, סוטה מג: בתרגום לעברית). מותר לאדם להכיר ביתרונו שלו על הזולות, ואף להודות לה' על כך, אבל לא לעשות זאת בנסיבותו כדי שלא לגרום לו רגש נחיתות.

מקורות נוספים

מצאות נמשלו לכט' גם בפסוקים נוספים - ראו גזל מצאות (סעיף 341).
עוד על המסקנות המשניות מהפסוק, ראו: דינו על איסור "לעג לרשות" וברכות "ישלא עשנין" / עוצר כאן חושבים.

340. האם מותר ליהנות ממעשה רע של אדם אחר?

האם מותר לנו ליהנות מ揆יאות של מעשים רעים שעשו אנשים אחרים, ולנצל אותם כדי לעשות בעורתם מעשים טובים? בתנ"ך ניתן למצוא כמה סיבות שלא לעשות זאת:
א. בעניין עבודה זרה, נאמר (דברים ז כה): "פסילי אלהיהם תשרפון באש, לא תהמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך, פן תוקש בו; כי תועבת ה' אלהיך הוא. ולא תביא תועבה אל ביתך, והיית חרם כמוו; שקץ תשקצנו ותעב תעתנו, כי חרם הוא": אסורה ליהנות מהכסף והזהב שמקשתים את פסיליהם של עובדי האלים, והסיבה לכך היא רוחנית - "כי תועבת ה' אלהיך הוא": האليلות היא מתועבת בעיני ה'; כשהאדם נהנה ממנה, הוא למשה יוצר קשר נפשי ביןו לביןו, וכך גם הוא עצמו מעשה מתועב - "והיות חרם כמוו".

ב. בעניין גנבה, נאמר (משלי כט כד): "חולק עם גנב, שנואה נפשו: אלה ישמע, ולא יגיד". ה"אללה" שנזכרת כאן היא אותה "אללה" שנזכרת ב- ויקרא ה: "וּנוֹפֶשׁ כִּי תַחֲטָא וְשָׁמַעַת קֹל אֱלֹהִים וְהוּא עַד אוֹ רֵא אוֹ יָדָע - אֵם לוֹא גִּיד וְנִשְׁאָעָנוּוּ": זהה שבועה שמשביע בעל הרהור הגנוב, שמחיבת את כל מי שיודיע היכן נמצא הרהור - שיבוא להעיד. מי שמתחלק עם הגנוב - גורם נזק לנפשו, והסיבה לכך היא מעשית - השותפות עם הגנוב גורמת לו ל��ות שהגנוב יצלח ולא יתפס, ולכן, גם אם ישמע את קול האלה מפי קרבנותיו של הגנוב - הוא לא יבוא להעיד, "וְנִשְׁאָעָנוּוּ": אסור לקנות מן הגנוב החפץ שגנוב, ועוזן גדול הוא: שהרי מחזיק ידי עברי עבירה, ונורם לו לגנוב גנבות אחרות, שם לא ימצא לocket, איןנו גנוב; ועל זה נאמר חולק עם גנב, שנואה נפשו" (רמב"ם הלכות גנבה ה א).

שתי הסיבות הללו נכונות גם במקרים אחרים, למשל:

- מי שננהה מחלוקת שבת של חברות החשמל (למשל) - יוצר קשר נפשי עם תרבויות חילול השבת, והדבר פוגע במוטיבציה שלו להיאבק בו ולמצוא פתרונות חלופיים.
- מי שננהה מאיברים מושתלים ש"נקוצרו" מאנשים שהוציאו להורג על-רקע פוליטי, פוגע בנפשו בכך שהוא מקשר אותה לתרבות של רוע, ופוגע במוטיבציה שלו לתקן את העולם.

גם ספר משלוי מייעץ לאדם לעשות סייגים כדי להתרחק מעבירה. הספר מזהיר את האדם מפני ניאוף וזנות, שהם, לפי המפרשים, משל כל מעשה רע (ראו: להבון משל ומיליצה - סעיף 6); הסכנה שbezנות וניאוף גדולות, ולכן ספר משלוי ממליץ לעשות סייגים כדי להתרחק מהם במידת האפשר:

משליו כה-כט: "אל תחמד יופיה בלבד, ואל תקח בעפיפה.

כי بعد אשה זונה עד ככר לחם, ואשת איש נפש יקרה תצד.

היתה איש אש בחיקו, ובגדיו לא תשרפה?

אם יהלך איש על הגחלים, ורגלו לא תכוינה?

כן הבא אל אשת רעהו, לא ינקה כל הנגע בה."

החכם ממליץ, לא רק שלא לשכב עם אישה זונה או נואפת, אלא גם:

- לא לחשוב עליה, על יופיה ועל המבט המפתח שבעיניה - "אל תחמוד יופיה בלבד, ואל תקח בעפיפה".

- לא לבוא לבקר אותה ולא ליגוע בה - "כן הבא אל אשת רעהו, לא ינקה כל הנגע בה".

והוא מסביר את התועלת שבשני הסייגים הללו:

- כנגד מחשבות הלב - "היתה איש אש בחיקו, ובגדיו לא תשרפה?" - אם אדם ינסה להרים גחלים בעורות בחיקו, ליד ליבו, מתחת לבגדיו, האש לא תישאר שם - היא תבער במחירות ותשורף את כל בגדיו. גם המחשבות על יופיה של אישה הן מחשבות לוהטות ושורפות; הן לא ישארו בתוך הלב אלא יבערו את כל הגוף ויגרמו לו לעבר עבירה. כך גם לגבי כל מעשה רע שהאדם מתאותה לעשותו (למשל אכילת מאכלים ממשניים לאדם שצורך לעשות דיאטה) - ככל שהאדם חושב עלייו יותר, כך המחשבות מהליכות וمبرירות את גופו, וגורמות לו לחטא.

- כנגד ההתקרבות והנגעה - "אם יהלך איש על הגחלים, ורגלו לא תכוינה?" - אם אדם ינסה לлечט על גחלים עם עליים, בשניות הראשונות רגליו לא יגעו בגחלים והוא לא יונиш כלום, אבל זמן קצר אחר כך האש תשורף את העליים ורגלו תיכוינה. גם ההתקרבות אל אישה, למרות שהיא חלקית בלבד וגבדים מלאים, בסופו של דבר תשורף את כל הגוף ותשחוף אותו לעבירה. מדין תורה, מותר לאיש מותר לאשה ליגוע זה בזו אם האישה שומרת על דיני טהרה, אך ספר משלוי קובע שנגעה זאת עלולה לשורף אותם. כך גם לגבי כל מעשה רע שמשתלט על תודעתו של האדם, למשל כעס לא מוצדק - ככל שהאדם מתקרב למעשה, קשה לו יותר להתחמק ולעוצר את עצמו.

339. אסור ללווג לרשות גם כشعושים מצוה

גם כشمקיימים מצוות, יש להיזהר שלא לפגוע ברגשות של אלו שאינם יכולים לקיים מצוות אלו. כך למדו חז"ל מהצלע הראשונה של הפסוק:

משלוי זה: "לווג לרשות - חרף עשהו, שמה לאיד - לא ינקה".

על-פי הפשט, הפסוק מדבר על רשות מבחינה חומרית - אדם שאין לו כסף או שנמצא בצרה. הפסוק אוסר ללווג לו, ולהציג בפניו את הצדדים המשפילים והנוחותים במצבו, כי הדבר עלול לגרום לו חרף את ה' שעשה אותו עני (סעיף 148).

אולם, חז"ל פירשו את הפסוק גם על רשות מבחינה רוחנית - רשות למצוות:

- "לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרעו וקורא, ואם עושה כן עובר משום לוועג לרשות חרף עשהו... רבי חייא ורבי יונתן היו הולכים בבית הקברות. היה פטיל תכלת בגדיו של רבי יונתן. אמר לו רבי חייא: 'יהלך אותו, כדי שלא יאמרו המתים ילמחר באין אצלנו ועכשוי מחרפין אותנו!!!'" (תלמוד בבלי, ברכות ייח., בתרגום לעברית).

אנו, החיים, יכולים ללבוש ציצית ותפילין ולהתעלות מבחינה רוחנית; המת אין יכול לעשות זאת - לא רק פיסית אלא גם רוחנית, גם אם ילبس ציצית ותפילין לא יוכל להתעלות. קיום מצוות אלו בקשרתו של אדם מtgt מדגיש את הנחיתות שלו לעומתנו, ונחשב ללווג (ע"פ הרב שלמה לו).

- כאשר אומרים לאישה "אני לא נוגע בך כי אנחנו לא נשואים" הוא מזכיר לעצמו, וגם לה ולאנשים שבסביבם, את היחס של התורה לקשר בין איש לאשה; המצווה שהוא קיים הפיצה את אור התורה בסביבתו.
- כשהאנשים מדברים בינו לביןם דברי רכילות, ואחד מהחברה אומר "לפי התורה אסור לשמעו דברי רכילות - אני פורש", זה משפיע - גם אם אנשים לא יפסיקו מיד את השיחה, הם יקלטו שיש משהו פגום בשיחה הזאת; הם יקלטו את היחס של התורה לדברים אלה. גם כאן, **המצווה** שקיים האדם הפיצה את אור התורה בסביבתו.

לפי זה, שלושת חלקיו הפסוק משלבים למשל אחד ומשל אחד :

- **במשל** - אדם עומד במקום חשוב, על פרשת דרכים, אך בגלל החושך הוא אינו רואה את הדרך ; רק כאשר הוא מדליק נר, הנר מפיץ אור והוא יכול לראות את **הדרך** הביתה.
- **ובחיקות** - בעולם של פיתויים, האדם אינו שומע את הקול הפנימי שלו ואינו יודע איפה דרך הנהל את חייו; אך לאחר שהאדם קיים **מצוות** ולמד **תורה**, הפיתויים כבר לא שולטים בו, והוא יכול לשמע את מצפונו הפנימי - את **תוכחות המוסר** שלו.

ישנם פסוקים נוספים בספר משליהם שאפשר לפרש על-פי ההלכה **נר=מצוות ותורה=אור** ; ראו :

- משליכך : "**מקלָל אביו ואמו** - **ידעך נרו באישון חשב**" (סעיף 344).
- משליגט : "**אור צדיקים ישמה, ונור דרשימים ידעך**".

ודרך חיים תוכחות מוסר

פירשנו שהחזי השני של הפסוק מתייחס למוסר הכלליות הפנימית של האדם : "מי המוליך אותו **בדרכ חיים**? - **תוכחות מוסר**, **שייל-ידי** **שיקבל תוכחת השכל מן המוסר** **ויראת ה**י, **על-ידי-כך** **ילך בדרך חיים**, ואז ייעילו לו נר מצוה ותורה או רשותו מן הפתחים ומן הקוצחים ומן הברקנים..." (מלבי"ם).
וחז"ל פירושו (שם) על דברי ביקורת שהאדם מקבל ממורה פרטי - תלמיד חכם - שמלמד אותו תורה ומצוות, בהתאם להנחה הכללית "עשה לך רב".

להציג מאשת רע, מחלוקת לשונו נכירה

פירשנו באופן כללי, שהמצווה והتورה מצלות את האדם מאשה רעה ומפיתויים בכלל ; אולם אפשר לפרש שיש כאן הקבלה :

- **המצווה** **המעשית** **מצילה מאשת רע** = אישה שמעישה רעים ורוצה לפתחות גם אותך לעשות רע ; למשל - איסור נגיעה, בין איש לאשה שאינה אשתו, מקטין מאד את הסיכון שהם יחטאו, גם אם האישה רעה.
- **התורה** **הקשורה לדיבור ולশמיעה** **מצילה מחלוקת לשון נכrichtה** = אישה נכירה הידועה לפותת בדיוריה. התורה מראה לאדם מה הערך האmittiy של הנכrichtה, עד כמה בזיהה האשה הבוגדנית, ועד כמה אהובה ותורה האשה הצדקה. אדם שŁומד תורה וקולט את הגישה הזאת, באופן טבעי פחות נמשך לפיתוייהן של נשים בוגדניות.

33. לעשות סייגים

יש לי ערך חשוב לי מאי לשמר עליו, אבל אני לא מצליח (לדוגמא : חשוב לי להיות רגוע אבל לפעמים אני לא מצליח להתגבר על הטעס ; חשוב לי לזרות אבל אני לא מצליח לעשות דיאטה ; חשוב לי לשמור שבת אבל אני לא מצליח להתגבר על הפיתוי ללבת לשחק כדורגל עם החבר'ה...). מה לעשות? אחת מעוצות החכמה היא:
 לעשות סייגים, כלומר, גדרים ומגבלות שירחיקו אותך מחדבר שאתה/ה רוצה להימנע מהם.

החוoba לעשות סייגים נרמזת כבר בתורה :

ויקרא יח ל : "**ושמירתה את משמרתך לבת עשות מהקوت התועבה אשר נעשו לפוניכם**, ולא תטמאו בהם, אני ה' אליהיכם" - מהചזרה על השורש "שמר" למדeo חז"ל שיש להוציא שמירה מה' ציווה בתורה : **"עשו משמרת למשמרת"** (ספרא שם, יבמות כא), ואנשי הכנסת הגדולה אמרו **"יעשו סייג לתורה"** (משנה אבות א).

נр מצוה = המצוה, שהיא מעשה מוחשי-חומירי, נמשלת לנר, שהוא אמצעי מוחשי-חומירי להפצת אויר; הנר מפיץ אויר באיזור מצומצם, אך הוא מאפשר לראות היטב את המכשולים והסכנות הנמצאים באיזור זה, גם אם הם נסתרים בחורים ובסדקים.

ותורה אויר = התרבות, שהיא מופשטת-רוחנית, נמשלת לאור היום, שהוא מופשט יותר; אור היום מAIR בכל הארץ, אבל רק מבחוץ.

ודרך חיים תוכחות מוסר = התוכחות ודרכי הביקורת שהאדם מקבל מהמצפון האישית שלו ("מוסר כלירות"), נמשלים בדרך סלולה - המוביילה את האדם אל ביתו.

הנמשל מוסבר בפסוק הבא (משלי י כד): "לשمرך מਆשת רע, מחלקת לשון נכירה": המצוה והתרבות שומרים על האדם מאישה מפתחה, שהיא משל לכל פיתויו התאהה שאנו מוצפים בהם מכל הכוונים:

נр מצוה = המצאות מגבילות את המעשים, וכך מאירויות את דרכו של האדם בתוך עיר הפיתויים, כמו נר שהאדם מחזיק כאשר הוא הולך בעיר חזק. אדם שמקיים מצוה, ניצל מפיתוי ספציפי הקשור לאותה מצוה, כמו שאדם המחזיק נר ניצל מכשולים ספציפיים העומדים בדרכו, לדוגמה:

- מצאות רבות מגבילות את הקשר בין איש לאשה, וכך מצילות אותו מפיתויים מינניים סוחפים;
- המצואה "לא תלך רכיבל בעמד", האיסור לרכל, מצילה את האדם מפגיעה בזולות ומסוכנים מיותרים.

ותורה אויר = התרבות נותנת לאדם ראייה כללית של המציאות, וכך מאפשרת לאדם לראות את כל הפיתויים בגודלם הטבעי ובמקומם הטבעי, כמו אויר יום שמאפשר לאדם לראות את כל העולם במבט אחד. אדם שולמד תורה, ניצל גם מסיכונים שאולי כלל לא ידע על קיומם, כמו שאור היום מציל את האדם מחיות טרף ושודדים, לדוגמה:

- כשאדם לומד את פרשת יוסף ואשת פוטיפר (בראשית לט), הוא לומד על תחבולת שאישהמושחתת עלולה להשתמש בה כדי להפליל גבר, ומגיע למסקנה שצריך להיזהר ולא להתייחד עם נשים, כפי שאכן קבעו חז"ל בתקנות (ראו גם איסור ייחוד);
- כשאדם לומד את כל דין רכילות בעיון, הוא נעשה רגיש ומודע יותר לנסיבות שבהם יש צורך להיזהר שלא לפגוע בזולות.

ודרך חיים תוכחות מוסר = התוכחות ודרכי הביקורת שהאדם שמע מהמצפון האישית שלו מכוננים את האדם למטרת חייו; אולם כדי שיוכל "לראות את הדרך", לשם טוב את קול המצפון הפנימי, הוא חייב "להדליק את האור", לשמר מצאות ותורה שירחיקו אותו מפיתויים, לדוגמה:

- כשאדם מתגבר על הפיתויים המינניים, הוא מגלה את הרבדים הרוחניים העומדים בקשר שבין איש לאשה, כך קל לו יותר לבחר בת-זוג שמתאימה לו, ולבנות אליה דרך חיים משותפת;
- כשאדם מבין שאסור לשימוש בדברי רכילות - הוא מታמץ ופורש משית הרכילות של חבריו, אז המוח שלו מתפנה - הוא מגלה פתאום שהוא יכול לחשב מתחשבות מעניות ומרקוריות, לא רק לשימוש מחשבות של אחרים. הוא מגלה פתאום שיש לו זמן ללמידה דברים חדשים, לא רק לרכל על דברים אחרים עשו. כך הוא עולה על הדרך הנכונה להגשים את מטרת חייו.

לענון נושא

הפסוקים הבאים מתארים דרך מיוחדת שבה המצאות והתרבות מצילות את האדם מפיתויים - ע"י סייגים וגדירים חכמים שמרחיקים את האדם מעבירה (סעיף 338).

נר מצוה ותורה אויר

פירשנו את חציו הראשון של הפסוק על-פי **דברי חז"ל** (בתלמוד בבלי, סוטה כא), שהן והאור הם שני דברים נפרדים - **המצוה** נמשלת לנר כי היא מצילה את האדם מסכנות רוחניות מקומיות, **התורה** נמשלת לאור היום כי היא מצילה את האדם מסכנות רוחניות כלליות יותר.

אפשר גם לפרש, שהן והאור קשורים - **נר** הוא אמצעי מוחשי לייצור אויר, וגם **מצוה** היא אמצעי מוחשי ל"יצירת" תורה: כאשרם מקיים מצוה מעשית הוא מפגין בגלוי את חשיבות התורה, וזה משפיע גם על האדם עצמו וגם על סביבתו. לדוגמה:

תורה ומצוות

337. התורה והמצוות מאירות את הדרך

338. לעשות סייגנים

339. אסור ללווג לרשות גם כשבושים מצוה

340. האם מותר ליהנות ממעשה רע של אדם אחר?

341. לא לגוזל מצוות

342. פיתויים - מכשול או הזדמנות

343. לחתת את המצוות לב

344. המקלל את הוריו מפסיד את מצויתיו

345. לימוד תורה לעומת תפילה

346. לימוד תורה לעומת מצוות אחרות

347. מצוות בין אדם לחברו לעומת קרבנות

348. לא לזלزل במעשים הקטנים

349. המתחיל בעבירה - אומרים לו "אל תגמור"

350. לא לחזור על מעשי איוולת

337. התורה והמצוות מאירות את הדרך

אנחנו מוצפים כל הזמן, בכל מקום, בפרסומות ובפיתויים שקוראים לנו לחיות את הרגע, ליהנות "עכשוו". עם כל כך הרבה גירויים, קשה לחשב על העתיד. זהה אחת הסיבות העיקריות שבגללן חשוב, דוקא בימינו,קיימים מצוות ולימוד תורה :

משלו כג: "כִּי נָר - מְצֻוָה, וַתּוֹרָה - אָוֶר, וַדְרֵךְ חַיִם - תּוֹכְחֹתָ מֹסְרָר"

כִּי = תיאור סיבה. בפסוקים הקודמים נאמר שיש לשמור את המצוות והתורה, ובפסוק זה המורה מסביר מדוע זה כדאי.

הפסוק מושיל את החיים בעולם של פיתויים, שגורמים לאדם שלא לחשב על עתידו, להליכה בתוך עיר עבות וחושך, שבו קשה לראות מה מסתתר בהמשך הדרכ. המצוות והתורה מאירים את הדרך בעיר זה :

כך למשל, לפעמים אדם סובל מכאבי ראש קשים, שימושיים ממנו למגורי את הנאות העולם הזה. לאחר שהוא מקבל טיפול רפואי, הכאב חלקיים אך הוא עדין לא "נזכר" בהנאות העולם הזה. כך שזו הייתה "עסקה משתלמת" - הזמן שהוא בזבז על הכאב היה מועט יותר מהזמן שהוא חסך בהימנע מתענוגות أخرى שהכאב חלפו.

3. תוכחה במיללים

פירשנו את הפסוק לפי דברי חז"ל, שהמללה יופיח מצינית ייסורים. אולם, ברוב המקרים, התוכחה נעשית במיללים ודברים. לפי זה, הפסוק מתיחס לשני עניינים שונים - **מוסר ו-תוכחה** :

- **מוסר** = ייסורים ועונשים שמרתם להרחק את האדם מבחירה ברע (עמ' 412).
- **תוכחה** = ויכוחים ושכנועים, דברים שמרתם לכובן את האדם לבחירה בטוב (עמ' 399).

מלבי"ם הסביר את ההבדל בין הפעול **מآل לבון הפעול קץ** :

- **אדם מואס** בדבר שהוא לא רוצה בכלל, גם לא מעט ; רוב האנשים **מוואסים בייסורים** ואינם רוצים בהם כלל, ולכן נאמר כאן "מוסר ה', בני, אל תמאס" (וגם בספר איוב "ומוסר שדי אל תמאס")
- **אדם קץ בדבר** שיש ממנו יותר מדי, עד שהוא עייף ולא יכול לסייעו יותר ; רוב האנשים **קציט בתוכחות** גם אם הם מוכנים לשמע מעט, הם מתעליפים כশוכחים אותם יותר מדי, ולכן נאמר כאן "ואל תקוץ בתוכחתו".

לפי זה, מותאים יותר לפרש :

- **מוסר** מציין את כל סוג הייסורים - בין ייסורים על חטא ובין ייסורים ללא חטא, כפי שהסבירו לעלה ; לכל סוג הייסורים יש מטרה חשובה ולכן האדם לא צריך **למואס אותן** ;
- **תוכחה** מציינת דברים שה' מדובר עם האדם, באופן ישיר או על-ידי נביא (הנביא נקרא גם **מוכיח בשער** - ישיעו כת כא, עמוס ה ז) ; גם כשהתוכחות מרובות, וגם כשהאדם עייף וקשה לו להתרכז ולהבין, עדין ראוי לשימוש על עצם הקשר ביןו לבין ה', ולא **יקוץ** בדבריו.

הקשר עם ה', הא-ל הנצחי, הוא הנכס הגדול ביותר שיכול להיות לאדם בעולם הזה, ולכן ראוי לשמה על כל סימן לקשר - בין אם הוא בתוכחה ובין אם בייסורים.

לפועל הוכחה יכולות להיות שתי שימושויות: הראה ובירר את האמת, או מתח ביקורת (ראו הוכחה ותוכחה - סעיף 399); אפשר לפרש את הפסוק לפי כל אחת מהן:

1. ייסורים של בירור האמת

משמעות אחת של תוכחה היא בירור דברים בראיות ("הוכחות"). משמעות זו מתאימה לפוסקים הבאים (משל ג'ייד) המלמדים, שהנכש החשוב ביותר שיכל להיות לאדם הוא החכמה: "אשרי אדם מצא חכמה, ואדם יפיק התבונה. כי טוב סחרה מסחר כסף, ומתרוץ תבואה תה". כדי למדוד חכמה צריך, לפחות, לעבור חוותיות מסוימות. יש דברים שאדם לא יכול למדוד באופן עיוני; הוא חייב להתנסות בחוויות מסוימות כדי להבין. לפחות חוויות אלה אינן נימיות ולא כרכוכת בייסורים, אבל הן גורמות לאדם לחוש מוחשבות חדשות ולהגיע למסקנות חדשות, שבמצב רגיל לא היו עולמים בדעתו, למשל: אדם שסובל ממחלות או מחסור - מבין טוב יותר איך מרגישים אנשים שנמצאים במצב זה, וכך יוכל לעזור להם טוב יותר כשהם במצבו ישתפר.

דוגמה לייסורים של אהבה נמצאת בספר איוב: איוב סבל מייסורים למרות שלא חטא, וכטוצה מה מכח חשבו הוא ורעו על נושאים מעניינים רבים, וכתבו ספר שלם של דברי חכמה (ובין השאר הגיעו למסקנה דומה, על חשיבות הייסורים: איוב ה-זיה: "הנה, אשרי אנוש ווכחנו אלה, ומוסף שדי אל התמאם. כי הוא יכאי וייחבש; ימחץ, וידיו תרפינה").

לא רק אדם פרטי אלא גם ציבור שלם, שעובר ייסורים ומשברים, עשוי להגיע מתוכם לבירורים ריעוניים ולמסקנות חדשות, שלא היה מגיע אליה בתנאים רגילים, למשל: ציבור שסובל מרדיפות והתקנולות מצד השלטון - מרגיש על בשרו את אי-הצדק שיש בכך, ואמור להגיע למסקנה שתగרים לו להתנהג בסובלנות כאשר הוא הגיע לשלוון.

דוגמה לייסורים של אהבה לציבור מצאנו בתורה (דברים ח-ג): "וַיַּעֲנֵךְ וַיַּרְעֶבְךְ וַיַּאֲכַלְךְ אֶת הָמָן אֲשֶׁר לֹא יִדְעַת וְלֹא יִדְעַן אֶבְתָּךְ, לְמַעַן הַזְּדִיעָךְ כִּי לֹא עַל הַלְּחֵם לְבָדוּ יִחְיָה הָאָדָם... וַיַּדְעַת עַם לְבָבְךְ, כִּי כַּאֲשֶׁר יִסְרָאֵל בָּנָו הַ' אֱלֹהֵיךְ מִיסְרָךְ" ("כאשר יסר איש את בנו" דומה לפוסק בספר משלו - "כאב את בנו ירצה"): ה' רצה למד את בני ישראל, שאפשר לחיות גם בעלי המأكلים הרגילים שבני אדם אוכלים; אם ה' רוצה שימושו יחייה, הוא יכול לספק לו אוכל מהশמים. אך כדי שבני ישראל באמת יבינו את המשור, הם היו צריכים קודם לרעותם, כך שירגשו בכל גופם את הצורך בלחם ואת החשיבות שלו לחיים, ורק אחר-כך לקבל אוכל מהשמים, ולהרגיש איך האוכל השמיימי מחייב אותם (פירוש דומה פירוש הנצ"ב ב"העמק דבר").

יסורים עוזרים לברר את האמת גם בכך שהם עוזרים לנו להבין מה באמת חשוב בחיים. ניקח כמשל זוג שהשקייע חודשים רבים בהכנות לחתונתו, וברגע האחרון קרו כמעט כל התקלות האפשריות - באולם הייתה הפסקת חשמל, התזוזרת פשוטה רגלה והאוכל נשרף; אבל החתן והכלה הגיעו בזמן. החתונה התקיימה בחושך, בשקט ובלי אוכל. עם כל הצער והאכזבה של בני הזוג, הם לפחות הבינו מה באמת חשוב בחתונת - החתונה עצמה - כריית הברית בין האיש לאישה (המשל ע"פ הרב חנוך בחרד, שיעורי באגדות חז"ל על ברכות ה.).

לפי זה, כשබאים עליינו ייסורים ואנחנו לא מצליחים להבין מה החטא שבגלו באו ייסורים אלה, אנחנו צריכים לנצל את הייסורים כדי ללמידה דברים חדשים ולהגיע למסקנות חדשות; ויתכן, שכשהר נגיעה למסקנות הנכונות, והיסורים יסימנו את תפקידם, הם ייעלמו.

2. ייסורים של ביקורת

המשמעות השנייה של תוכחה היא מתייחת ביקורת; לפי זה, הפסוק "את אשר יאהב ה' יוכיה" מתייחס לחטא כלשהו של האדם, ו"ייסורים של אהבה" הם ייסורים שבאים על חטא קל, שהאדם חטא בשוגג, ולא היה ראוי להיענש עליו; אבל מתוך שהוא אוהב אותו, הוא מيسיר אותו כדי שיפר את דרכיו וייה עוד יותר צדיק (כך פירש רמב"ן בשער הגמול ב 10, וראו גם אורחות צדיקים - שער התשובה).

אפשר גם לפרש, שהתוכחה כאן היא מתייחת ביקורת, אבל לא על העבר אלא על העתיד. כתוב ב משלו אל רב: "כפי משובת פתים תהרجم, ושולות כטילים תאבדם": כאשר פתוי או כסיל נמצא נמצא יותר מדי זמן בשולו - הוא מתחילה לחסוב על בילויים ותענוגות, ושותה את מטרת החיים. הייסורים מחזירים את האדם לקנה מידת הנכוון, מזכירים לו מה באמת חשוב בחיים, ומונעים ממנו לחטא.

פסוקים נוספים על צעד ודרך

- תהילים לו כג: **"מה מצעד גבר כוננו, ודרך יחפץ."** כי יפול לא יוטל, כי ה' סומך ידו": אפשר לפרש כמו משה משליכן כד - ה' נותן לאדם את הצעדים, והאדם מחליט באיזו דרך הוא חפץ ורוצה ללכת; ואפשר לפרש כמו משה משליכן טזט ה' נותן לאדם את הצעדים, אם ה' חפץ ומעוניין שהאדם יצליח ללכת בדרך שבחר לעצמו.
- איוב לא ד: **"הלא הוא יראה דרכיו, וכל צעדי יספור"**; איוב לד כא: **"כי עיניו על דרכי איש, וכל צעדיו יראה"** - שני הפסוקים האלה אינם מצינניים שה' מתערב בדרכיו של האדם, אלא רק שה' צופה ומשגיח על דרכיו וגם על צעדיו.
- משה ד יא-יב: **"בדרכך חכמה הרתיך, הדרכתיך במעגלי ישך. בלכתך לא יציר צעדעך, ואם תרוץ לא תכשל"** - אם תבחר בחכמה את הדרך שאתה רוצה ללכת בה, אז תוכל להתקדם בה בצדדים רבים. וכך שידוע לכל מהנדס, כל דקה שימושיים בתכנון המוקדם יכולה לחסוך שעות רבות בביוץ.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירושנו דומה לפירוש רלב"ג: **"לב האדם יתבונן איך ראוי שיתדרך בדרכו במא שירצחה לעשותו;** אמן, בהזאה לפועל י策ך עזך אלהי **שיכין צעדי ויישרתו אל מה שראוי לו בדרכך ההוא,** כי **"לא לאדם דרכו."** (רב"ג). וכן, כנראה, פירושו חז"ל על דברי יוסף בספר בראשית: **"יעתה לא אתם שלחתם אותן הנה כי האלים."** זה שאמר הכתוב: **"לב אדם יחשב דרכו והי יכין צעדי..."** (פסקותא זורתא על בראשית מה ח).
  - פירושנו שהמשמעות המעשית של הפסוק קשורה לחשבון נפש על עונות; ויש שפירשו שהמשמעות המعيشית קשורה לבתוון והשתדלות: "...העזה היועצה על איש לבב ובעל דעת, להחזיק בשני העניינים יחד, אם בכיוון מעשי, לשירים תמיד לפני הי', ואם במא שיפקה בעניינוי תכלית מה שיאפשר, ושלא יעוז מהחריצות וההשתדלות כmobuth על האמת או כמתיאש, אבל יעשה עד מקום שיידו מגעת, ולא יקווה אשר יגיעו מאוווי נפשו כי אם עיי החפץ האלקי אשר בינו הכל, והכל בנו. וכך אמר החכם **לב יחשוב דרכו והי יכין צעדי...**" (עקדת יצחק, הקדמה לפרשת וישלח).
  2. יש שפירשו שהפסוק מתייחס רק למחשובות טובות: **"לב אדם יחשב דרכו - ללכת דרך ישר, והי יכין צעדי - כמו ששנינו (שנת ק"ה) הבא לטהר מסיעין לו"** (רש"י).
  - אולם, הפסוק אינו מדבר דווקא על דרך ישרה וטובה אלא על דרך כלשהי, ולכן פירושנו שהפסוק בא ללמד את חלוקת התפקידים - האדם מתכוון את דרכו, וביד ה' להחליט אם להפכו את צעדי.
- ראו גם את הפסוק בהקשרו: פוליטיקה בעזורת ה' (סעיף 226).

336. לנצל את היסורים כדי ללמידה (YSISORIM של אהבה)

לפעמים אדם נכשל או סובל מייסורים, מנסה לעשות חשבון נפש כדי לגנות מה עליו לתקו, אבל לא מצליח למצוא כל מעשה שמצדיק את היסורים שבאו עליו - לא בדרך הטבע ולא בדרך של "מידה כנגד מידת". חז"ל התייחסו למצוות זה:

- "אם רואה אדם שישורין בגין עלייו - יפשפש במיישיו, שנאמר (איכה ג) **נחפשה דרכינו ונתקorra ונשובה עד ה'**;
- **פשפש ולא מצא** - תלה בביטול תורה, שנאמר (ההלים צד יב) **אשרי הגבר אשר תיסרנו, יה, ומתרתך תלמדנו;**
- **ואם תלה ולא מצא** - בידוע שישורין של אהבה הם, שנאמר (משל ג יב) **כי את אשר יאהב ה' יוכיה**" (בא או רב חדאד, תלמוד בבלי ברכות ה, בתרגום לעברית)

מה הם "YSISORIM של אהבה"? למה צריך אותן?

כמו במקרים רבים אחרים, כדי להבין פירושו נדרש להבין את הפסוק שעליו הוא מסתמך, ובמקרה זה, הפסוקים בספר משה:

משלי ג יא-יב: **"מוסר ה', בני, אל תמאס; ואל תקוץ בתוכחתו. כי את אשר יאהב ה' - יוכיה; וכאב את בן ירצה"**:

פסוקים דומים

רעיון דומה ניתן למצוא בפסוקים אחרים המתיחסים ל"דרך" בספר משלו, לפחות לפי חלק מהפירושים:

- משלו כב ה: "**צניהם פחים בדרך עקש, שומר נפשו ירחק מהם**" - כאשר אדם בוחר דרך עיקש = עוקמה ולא סלולה, ואינו נזהר, הוא עלול להיתקל בקוצים ומכשולים. מכאן למד רבי חנינא (בתלמוד בבלי ע"ז ג) - **שייחל בידי שםם, חזין מצנים פחים**" (סעיף 22).
- משלו יט ג: "**אולת adam תסףך דרכו, ועל ה' יצוף לבו**" : התכוונו והחלה באיוז דרך לכת - הם תפקידו של האדם ; כאשר אדם טועה והולך בדרך לא נכונה, בגלל האיוולות = השתחויות שלו, בגלל שלא חשב עד הסוף על התוצאות - האחריות על התוצאות היא שלו בלבד, ואין הוא יכול לראות בכך אותן או עונש מה' (סעיף 334).
- משלו כא כת : "**העוז איש רשות פניו, וישראל הוא בין דרכו**" [קרי]: הישר, האוהב שלום, מתכנן את דרכו בתבונה כך שלא תגרום צער לזרות (סעיף 73).
- משלו יד ח: "**חכמת ערום הבין דרכו, ואולת כסילים מרמה**" - הפיקח מתכנן בתבונה את דרכו, ולכן אינו צריך לרמותה.
- משלו ט א: "**לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון**" - האדם צריך לתכנן בלבו את הדברים שהוא רוצה להגיד, וה' קובע אם יצליח לבטא את התשובות בשומו (מצודות - סעיף 70).
- משלו טז ב : "**כל דרכו איש זך בעינויו, ותוון רוחות ה'**" (ופסוק דומה במשלו כא ב) - האדם צריך להשתדל שהתנהגותו תהיה זכה ושרה כמייב יוכלו, לפי מה שנראה בעינויו, וה' יעזר לו לתקן את מידותיו (הרבי יונה גירונדי - סעיף 20).
- משלו כד : "**מה' מצעדי גבר ; ואדם, מה' יבין ? - דרכו**" גם פסוק זה מבחין בין צעד לבין דרך, רק שכן הסדר הוא הפוך : ה' נותן לאדם את **הצדדים**, כלומר - ה' קובע את האמצעים שהאדם יוכל להשתמש בהם על-מנת למשם את מטרותיו, מה יהיו כישרונותיו היסודיים של כל אדם ואדם ; והאדם - כל שנשאר לו **להבין ולתכנן** הוא - **הדרך** שיצעד בה, כלומר, באיזה אופן ישמש בכישרונותיו שה' נתן לו. הכישרונות שה' נותן לאדם משקפים, אולי, את התפקיד שה' מייעד לו בעולם ; אדם יכול לראות בכישרונות אלה מעין אותן מה' שמסמן לו מה עליו לעשות. אולם, הדרך שהאדם בוחר לכת בה היא תפקידו של האדם (סעיף 323).
- משלו כא לא : "**יסוס מוכן ליום מלחתה ולה' התשועה**" : האדם צריך לחשב ולהכין את האמצעים למלחמה, אך עליו לזכור שרק ה' יקבע את התוצאות. לכן, אם התכוונו למלחמה ובכל-זאת לא הצליחו - אפשר לראות בכך אותן מה' שהמלחמה לא הייתה רצואה או שהיו לנו חטאיהם אחרים (סעיף 271).
- משלו יט כא : "**רבות מהשבות בלב איש, ועצת ה' היא התקומם**" : האדם חושב ומתקנן, אך בסופו של דבר רק ה' יחליט (מצודות - סעיף 327).

פסוקים מנוגדים

- משלו כא א : "**פלגי מים לב מלך ביד ה', על כל אשר יחפץ יטנו**" ב曩וד לאדם רגיל, שיכول לחשב ולתכנן את דרכו בעצמו ("**לב adam יחשב דרכו**"), אצל המלך המצב שונה: אצל המלך, לא רק הביצוע ביד ה', אלא גם המחשבות והתוכניות (סעיף 227).
- ויתכן שזה גם פירוש הפסוק (משלו כת כו) : "**רבים מבקשים פני מושל, ומה' משפט איש**" - הרבה אנשים רוצחים להיפגש עם המושל כדי לנסות לשכנע אותו שיפעל לטובתם, אך בסופו של דבר, ה' הוא השופט, והוא שקובע אם האדם יצליח במשפטו או יכשל.
- ירמיהו י כג: "**יידעת ה', כי לא לאדם דרכו; לא לאיש הילך והכין את צעדו. יסני ה', אך במשפט, אל באפק, פן תמעיטני.**" : ירמיהו, ב曩וד לשלהמה המלך, טוען שדרךו של האדם אינה לגמרי בשליטתו, כי ישיצר הרע; ויתכן גם שהפסוק מתיחס בפרט לממלך הנכרי שמאימים עלילות על ירושלים - לבו של המלך הוא ביד ה', וה' הוא שקובע את דרכו.

- משלוי כב ה : **"צנים פחים בדרכ עקש, שומר נפשו ירחק מהם"** - כאשרם הולך בדרך עקומה ולא סלולה ואינו נזהר, הוא עלול להיתקל בקוצים ומכשולים (ראו הדרך משובשת - הבחירה בידך - סעיף 22).

רק אם האדם חרש וזרע ובכל-זאת לא הצליח ל凱ור, תכנן תחכחות ובכל-זאת הפסיק במלחמה, בחר את דרכו כראוי ובכל-זאת נתקל בצינים ופחים - רק אז יש טעם שנייה לחפש את הסיבות הרוחניות לצרה.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו את הפסוק ע"פ הרמב"ם : "המין השלישי של הרעות הוא מה שפוגע באדם מביננו בשל מעשה של עצמו. זה הרוב... בשל הרעות ממנו זה משווים בני-האדם כלם. וזה מה שאין אתה מוצא מי שאין פושע בו כלפי עצמו, להוציא מעתים. והוא מה שבאמת יש לנו את הנגע, ויאמר לו כמו שנאמר (מלאי א ט) מידכם היתה זאת לכם, ונאמר (משלוי ולב) מישית נפשו הוא יעשנה. על מין זה של רעות אמר שלמה : **אולת אדם מסלף דרכו**. הוא גם הסביר באשר למן זה של רעות, שהוא מעשה האדם עצמו, ואומרו : (קהלת ז ט) **לבך ראה וזה מצאתך אשר עשה האלים את האדם ישר, והמה בקשו חשבנות רבים**, המחשבות הללו הן שהשליטו עליהם את הרעות האלה. על המין הזה נאמר (איוב ה) : **כי לא יצא מעפרד אין, ומאמדמת לא יצמח עמל**. אחר-כך ביאר בהמשך **שהאדם הוא מאן מבי אוּן זה של רע לידיו מציאות**, ואמר : **כי אדם לעמל יילך** (מורה נבוכים ג ב, גם הרמב"ן הביא את דברי הרמב"ם בספרו **שער הגמול**, ושיבח אותם. וכן כתבו רלב"ג ומצודת דוד על הפסוק).
2. אולם רשיי פירש אחרת : **"אולת אדם מסלף דרכו** - בעוננו בא לו הרע, כי באולתו מסלף דרכו ו עבר עבירות, ונפרעין ממנו ; ובבואה לו הצרה, זועף לבו על הקב"ה, ומהחר אוּן מdad הדרין, כגון אמי יוסף שאמרו מה זאת עשה **אלדים לנו** (בראשית מ ב) (רש"י על הפסוק, ודומה לו מה כתוב בפירושו על התלמוד).
ולענין דעתך, הפירוש הראשון מתאים יותר משתתי סיבות :
  - חמילה **איוּלות מצינית**, בדרך כלל, שטויות, ולא דוקא חטאים ועונות.
  - לפי רשיי, הסילוף אינו נובע ישירות מהאיוּלות אלא מכך **שנפרעין ממנו** ; לפיכך היה ראוי לכתוב משהו כמו **"באיוּלות אדם ייסלף ה' דרכו"**.

335. להסיק מסקנות משלונות ביצוע, לא מטעויות בתכון

כשעושים חשבון נפש לאחר שקורה אסון, ומנסים לברר מדוע זה קרה, אחד הדברים שצורך לדעת הוא - מהי "חולקת התפקידים" בין ה' לבין האדם? אילו דברים הם מעשה ידי ה' ואפשר לראות בהם עונש על חטאינו, ואילו דברים הם בסה"כ תוצאה טبيعית של טעויות אנושיות? על-פי ספר משלוי :

משלוי ט ט : **"לב אָדָם יַחַשׁ דֶּרֶכוֹ, וְהִיכִּין צַעֲדוֹ"**

דרך היא סדרה של **צעדים**, ובنمישל דרך היא תוכנית כללית המורכבת ממספר רב של **צעדים** לביצוע (ראו דרך - צעד - סעיף 397).

לב = מקום המחשבות (סעיף 411) :

- האדם יכול **לחושב ולהתכון את הדרך** = התוכנית הכללית שהוא רוצה לבצע - **בליבו** ;
- ה', אם הוא רוצה, **מבחן ומיציב את צעדיו** = האמצעים הספציפיים שהוא משתמש בהם על-מנת לבצע את תוכניותיו ולהגיע אל מטרתו.

האדם יכול לתכנן את המעשים שהוא רוצה לעשות, ואם המעשים האלה מתאימים לתוכניות של ה' - ה' יעזר לו לבצע אותם. ככלומר : התיכון הוא ב"אחריות" האדם, וההצלחה ביצועו היא ב"אחריות" ה' :

- אם האדם לא תיכנן נכון את דרכו, אז הכישלון שלו הוא באחריותו בלבד, ואין לו עונש מה' ;
- אבל אם האדם תיכנן את דרכו ונכשל באחד **הצעדים** של הביצוע, וכך התוכניות השתבשו באופן בלתי צפוי, אז הוא יכול לראות בכך סימן שהדרך לא הייתה רצiosa בעניין ה', או שיש לו חטא אחר שהוא נענש עליו.

2. **קישור פנימי.** איש הבליעל מסתיר את כוונתו - הוא מתקוו לפגוע ברעחו בסתר ומגלה את תוכניותיו ברמזים בלבד, כדי שהקרבן יהיה מופגע; لكن, גם הצרה שתבוא עליו תבוא בהפתעה: "**פתחותם יבוא איזו, פתע ישבר...**", "וילא ידע את המפלת הקרויה לפול עליון" (ריש'). هي מתנהג עם האדם באותו אופן שהוא מתנהג עם אחרים. מכאן, שאדם השובל מייסורים, צריך לחשב האם הוא עצמו התנהג עם הזולת באופן דומה לאופן שהוא מתנהג עמו עכשו.

פסוקים דומים

ביטוי דומה נמצא במשל כת א: "**איש תוכחות מקשה ערף, פתע ישבר ואין מרפא**" (סעיף 195).

ישנה הקבלה בין הפסוקים שקרוינו על האדם הבליעל, לבין פסוקים שנאמרו על המלך הרשע שהיה באחריות הימים: "**זבאסיך יד ישבר**" (דניאל ח כה), "**זבא עד קצז ואין עוזר לו**" (דניאל יא מה) (ע"פ רמי נира)

334. לבדוק אם התכנון היה שטхи

אדם לא התכוון לבחן כמו שצריך. הוא עבר על החומר ברפרוף ובסطויות, רק פעמי אחת, ולא תרגל כלל. כשראה את התוצאות העgomות, התחיל לשאול את עצמו: "במה חטאתי? אולי דיברתי בזמן התפילה? אולי חילתי שבת?...". האם אדם זה נהוג בשורה?

לעוניות דעתך, התשובה היא לא. כאשר האדם עצמו מביא על עצמו את הצרות בכך שהוא מתכוון את מעשיו בשטויות, הוא לא יכול לראות בנסיבות מסר מהי; במקרה זה, הצרות הן בבירור תוצאה טبيعית של עצמוניו ושטויותו. הרעיון נרמז בספר משלו:

משלו יט ג: "**אולת אדם תסלף דרכו, ועל הי יעצף לבו**"

איולת = שטויות (סעיף 352); **דרך** = סדרה של צעדים המובילים למטרה (סעיף 397); **איולת אדם תסלף דרכו** = כאשר אדם נהוג בשטויות ואני מתכוון לקרוא את מעשיו, השטויות שלו תגרום לכך שדרכו תסטה ותתעוזת והוא לא ישיג את מטרתו.

על הי יעצף ליבו = האדם אינו מודע לשטויות שלו, שהוא (משלו יב ט): "**דרך אויל - ישר בעניינו**". הוא בטוח שה' הוא שהכחיל אותו, ולכן מרגיש התמרמות וкусס על ה'.

הפסוק מלמד, שהזעף הזה אינו מוצדק - לא הי סילף את דרכו של האדם, אלא האיולת של האדם עצמו: הוא לא בדק לעומק את כל הדרכים האפשריות, לא חשב מראש על התוצאות, וכך טעה בדרכו.

מכאן, גם לגבי חשבון נפש רוחני, בעניינים שבין אדם לה', אין משמעות לתקלות שנובעות מתוך תכנון שטחי ולקיים של האדם, שהרי התקלות הללו אין מעשה ה'. אדם שנכשל בಗל שתוכנן את דרכו בשטויות, צריך למלמוד להתעמק יותר להבא; רק אדם שנכשל לאחר שתכנן את דרכו כראוי יכול לראות בכישלונו הזה מסר מהי (משלו יט ט): "**לב אדם יחשב דרכו, וה' יכין צעדו**" (סעיף 335).

פסוקים דומים וקשרורים

כמו פסוקים בספר משלו מתארים את התוצאות הטבעיות של התנהגות שטחית בתחומים שונים, למשל:
- משלו כד: "**מחרף עצל לא יתרש, ושאל בקציר ואין**"; מי שלא חורש, וכתנאה מכך אין לו מה ל凱ור - לא יכול לראות בכך מסר מהי, כי זו תוצאה הכרחית של מעשיו. ולעוניין זה, אין הבדל בין חriseה באדמה, לבין "חרישה" לקראת מבון; חriseה בפסוק זה מצינית כל פולחה שמטורמת להתוכנו לעתיד (או למדוד מקצוע בתקופה של אבטלה - סעיף 20).

- משלו יא יד: "**באין תחבלות יפל עם, ותשועה ברב יועץ**" - אם לא עושים תחבלות לקראת המלחמה, ונוחלים מפלה - אי אפשר לראות בכך מסר מהי, כי זו תוצאה הכרחית (או הכנות למלחמה בספר משלו - סעיף 271).

הפסוקים מלמדים את אחד הכללים המקבילים בהלכות חשבון נפש - **מידה כנגד מידת**. כאשר אדם סובל מiosis, הוא צריך לחפש חטא הדומה לiosis, לחפש מתי הוא עצמו הטענה באופן דומה לאופן אחרים מתנהגים אליו עכשו.

מקורות ופירושים נוספים

העיקרונו של מידה כנגד מידת מקובל מאד בתנ"ך ובבדרי חז"ל, למשל:

- "אין הנשימים נערצין אלא בשבל פוסקן צדקה ברבים ואין גותנין" (רבי יוחנן, בבלי תענית ח: יבמות עח:), שנאמר (משל כי): **"נשיםיהם ורוח וגשם אין - איש מתחלל במתת שקר"**: כשהאנשים מבטיחים לתת ואינם גותנים, הדבר גורם צער ואכזבה לנזקקים מהחייבים למתנותיהם, והעונש הוא שיש עני גשם אך הם חולפים עם הרוח ואינם מורידים גשמיים, דבר הגורם צער ואכזבה באותה מידה (סעיף 297).

- **"יבמזה שאדם מודע, בה מודען לו.** היא (אישה נואפת) קשטה את עצמה לעברה, המקום ניוולה (בטקס השקית מי סוטה). היא גלה את עצמה לעברה, המקום גילה עליה. **פיקח התחלת עברה תחלה ואחר כך הבטן,** לפיכך תלקה הירך תחלה ואחר כך הבטן... שמשoon הלק אחר עניינו, לפיכך נקרו פלשתים את עניינו... אבשלום מתגאה בשערו, לפיכך מלאה בשערו. ולפי שהוא על עשר פילגשי אביו, לפיכך נתנו בו עשר לונבויות (עשירה אנשים היכו אותו למוות). ולפי שגב שלשה לבבות, לב אביו, לב בית דין, ולב ישראל... לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים... וכן לעניין הטובה, מרים המתינה למשה שעיה אהת... לפיכך נתעכנו לה ישראל שבעה ימים בדבר... יוסף זכה לקבור את אביו... מי לנו גדיי מoise, שלא מתעסק בו אלא משה... משה זכה בעצמות יוסף... מי גדול ממשה שלא מתעסק בו אלא המקום..." (משנה סוטה א זט, וכן תלמוד בבלי סוטה ח:-ט).

יש אומרים, שניים שנפוגו באחד מאיבריו, צריך לבדוק אם חטא באותו איבר. אולם, הפסוקים שלנו אינם אומרים כך - הם אומרים ש"מסיר אוזנו משמווע תורה - תהיה לו דלקת אוזניים" או "אוטם אוזנו מזעקת דל - תיאטס אוזנו בשעהה". העיקרונו של "מידה כנגד מידת" בפסקונו מתיחס **לאופן ההתנהגות ולא לאיבר שבו בוצעה העבירה**.

רעיון דומה נמצא בסעיף הבא.

333. לחפש בגוף

ספר משללי מתאר את עונשו של האדם המשמש באיברי גופו לרעה:

משליו טו: **"על בן, פתאם יבווא איזדו, פטע יישבר ואין מרפא"**

איזדו = כישלון, צרה, אסון.

הביטוי על בן מלמד שהפסוק מתאר עונש המתייחס לחטאים המתוירים בפסוקים הקודמים (פסוקים יב-יד): **"אדם בלייעל, איש אוון ; הולך עקשות פה.** קורץ בעיניו, מולל ברגליו ; מורה באכזבותיו. **תהיפות בלבו -** חורש רע בכל עת ; מדינם ישלה" (סעיף 92). אפשר ללמוד מכאן כללים של חשבון נפש - כללים שיכולם לעזרה לאדם הסובל מצרות לקשר בין הצרות לבין החטאים שאולי גרמו לצרות:

1. **קישור חיצוני.** בפרק ד לימד החכם שצריך לשמר על איברי הגוף מעשיים רעים, ולעשות בעזרתם מעשיים טובים, **"כי חיים הם לモצאייהם ; וכל בשרו מרפא"** (סעיף 17). הפסוק שלנו מראה את הצד השני - אדם שימוש באיברי גופו כדי לעשות מעשיים רעים **"פטע יישבר ואין מרפא"**. מכאן, אדם שבריאותו נפגעה, צריך לחושב האם השתמש באחד מאיבריו גופו לרעה בדרך כלשהי.

אין להסיק מכאן, אדם שנפגע באיבר מסוים, צריך לחפש את החטא דוקא בקשר לאותו איבר; הפסוק שלנו אינו מדבר על פגיעה באיבר מסוים אלא על פגיעה כללית בבריאות - **"ואין מרפא"**; וגם בפרק ד התפיסה היא הוליסטית, **"ולכל בשרו מרפא"**.

- אבשלום בן דוד - התגאה בשערו הארוך והיפה (שמעאל ב יד כ) : "ובגלחו את ראשו... וشكل את שער ראשו מאותים **שקלים** באבן המלך", ונתקה בשערו בעץ האלה (שמעאל ב יח ט) : "... **ואבשלום רכב על הفرد**, ויבא הفرد תחת שובך האלה **הגדולה**, ויחזק ראשו באלה..."

- המן הרשע - התגאה בכבודו וועשרו (אסתר ה יא) : "ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו ואת כל אשר גדלו המלך **ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך**", וביום המחרת נאלץ להרכיב את מרדכי על הסוס, ולאחר מכן נתלה על העץ.

קשר בין גובה לבין שבר מופיע גם במשל י' יט : "**אהב פשע אהב מצה, מגביה פתחו מבקש שבר**" (סעיף 212). מהפסקוק שלנו ניתן להסביר, שכאר אדם מפשפש במעשייו, הוא צריך להתייחס במיוחד למעשים שבטאים גואה, ומכאן שיש להתייחס רק למעשים שעשו מרצונו החופשי ולא למעשים שנכפו עליו.

לפי רעיון זה ניתן לפרש את הויוכוח בין ירמיהו לבין בני ישראל שברחו למצרים אחורי חורבן בית המקדש (ירמיהו מד). ירמיהו קרא לבני ישראל לעשות חשבון נפש ולתקן את חטא עבדות האלילים, שגרם לחורבן הבית; בני ישראל ענו לו שהחיפה הוא הנכוון, החורבן בא דווקא בגל שהפסיקו לעבוד אלילים ולהקטיר קוטרת למלכת השמים; וירמיהו ענה, שהחורבן בא כי הם לא שמעו בקול ה. בני ישראל הפסיקו להקטיר למלכת השמים רק משום שהמלך יאשרו ביטול את הפולחן הזה בכפיה, ולא מרצונם החופשי (ראו חשבו נפש במצרים).

אדם שבא עליו אסון, והוא רואה באסון זה הוכחה לכך שהוא היה צריך לעשות את מה שתמיד רצה ותמיד חלם לעשות - לא יצא ידי חובת חשבו נפש ; האסון צריך ללמד את האדם שהרצונו שלו היה פגום.

הבדלים בין הפסוקים

אפשר להסביר את ההבדלים בין הפסוקים על פי ההבדל בין לב לרוח (סעיף 431) :

- לב מציין תוכנות אופי קבועה. כאשר אדם **נשמר** לממרי, הוא צריך לחפש את הסיבה בכך **שליבו** - ככל מר� האופי הקבוע שלו - הוא גבוה ונאותן, כי אופי כזה הוא מתועב על ה' (משל יז ה) : "**תועבת ה' כל גבה לב, יד ליד לא יינקה**".

- רוח מציינת מחשבה חולפת וזמנית. כאשר אדם רק **נכשל** ונופל, הוא צריך לחפש את הסיבה בכך שעברה בו רוח חולפת של גבהות וגואה ; הוא עדין אינו "**תועבת ה'**" ולכן לא נשבר לממרי.

יתכן גם, שהפסוק הראשון מתאר את דרכי הנהוגה ה' בעולם, ורק הפסוק השני מתיחס לחשבון נפש :
- הפסוק בפרק יח כתוב בלשון עתיד, שמשמעותו פעולה החזרת על עצמה באופן קבוע - **לפני שבר גבה לב איש**. המשמעות המדוייקת של הפסוק היא "לפני שאדם נשבר, בדרך כלל ליבו גבה". כך דרכו של ה', כשהוא רוצה להעניש אדם רשות, לפני העונש הוא מביאה את מעמדו כך שהනפילה שלו תתרטט יותר (כמו שקרה להמן), וכן מביאה את ליבו כך שהනפילה שלו תהיה כואבת יותר (ע"פ מצודות דוד). יתרה מכך הפסוק פונה אל האנשים הסובלים מגאוותו של הרשות, ואומר להם להיות אופטימיים, כי גאוותו של הרשות עשויה להיות סימן לכך ששופטו קרוב.

- הפסוק בפרק יז הוא משפט שmani המתאר מצב - **לפני שבר גאון**. יתרה מכך הפסוק הזה פונה אל האדם שנשבר, ומלמד אותו לחפש את הסיבה לשבר בגיןו שהיה לפניו.

332. לחפש באוזניים (מידה נגד מידה)

שני פסוקים בספר משלוי מתייחסים לאנשים שאינם מושגים - אחד מתייחס לעניינים שבין אדם לחבריו, והשני מתייחס לעניינים שבין אדם לה' :

- בין אדם לחבריו (משל כא יג) : "**אם אזנו מזעקת דל - גם הוא יקרא ולא יענה**" : מי שאינו מושג בבקשתיהם של הנזקקים, עונשו יהיה שgem הוא יזדקק לעוזרה, ואנשים לא יקשיבו בבקשתו (סעיף 309).

- בין אדם למקום (משל כח ט) : "**מסיר אזנו משמע תורה - גם תפלו תועבה**" : מי שאינו מושג במצבה שה' מבקש ממנו בתורה - עונשו יהיה שgem ה' לא יקשיב לבקשתו שהאדם מבקש ממנו בתפילה (סעיף 345).

יתכן שהאסון באמת אינו מהווה נימוק בדינו. האסון נועד רק לעורר אותנו לכך שצורך להיות דין, שצרכי לתכנן משחו. אך הינו יכולים להגיא לאוთה מסקנה בדיקת לא האסון, אבל הינו עוסקים בדברים אחרים, והאסון גרם לנו לעצור ממורץ החיים ולחשוב אם אנחנו רצים בכיוון הנכון ובצורה הנכונה.

כך פירש רmb"ז את דברי חז"ל שהובאו למעלה: "אם רואה אדם שישורין בגין עליון - יפשפש במעשיין", כלומר, יבדוק אם עשה מעשה רע, אם עבר על מצוות לא-תעשה; "פשפש ולא מצא - יתלה בביטול תורה", כלומר, יבדוק אם ביטול מצוות-עשה (ע"פ הרmb"ז, שער הגמול). מי שייסורים באים עליו צריך פשוט לעבור על כל המצוות ולבודק אם עבר על אחת מהן.

במאמרים הבאים ננסה למצאה תשובה נוספת לשאלת זו.

331. לחפש בלב (גאות)

כשבא אסון על האדם, הוא חייב לעשות חשבון נפש כדי להבין במה חטא, והנושא הראשון שצורך לחפש בשיעושים חשבון נפש הוא הגאות:

- משליח ב: "לפנֵי שָׁבֵר - יַגְבֵּה לִבְ אִישׁ, וּלְפָנֵי כְבוֹד - עֲנוֹה"
- משליח צ: "לפנֵי שָׁבֵר - גָאוֹן, וּלְפָנֵי כְשָׁלוֹן - גַבָּה רֹוח"

בדרך-כלל, פסוקים שמתראים שכර וונוש מתבוננים לכיוון העתיד, כלומר "אם תעשה כך - יקרה לך כך"; פסוקים אלה הם יוצאים מן הכלל, כי הם מתבוננים לכיוון העבר - "לפנֵי שָׁבֵר יַגְבֵּה לִבְ אִישׁ", כלומר "אם קרה לך שבר - סימן שלפני כן גבה לך".

הפסוקים אינם אומרים, שככל מי שמתגאה - בהכרח נשרב ונכשל; הם אומרים את ההפוך - ככל מי שנשרב ונכשל, בהכרח התגאה לפני-כן.

מכאן, שככל חשבון-נפש אמיתי חייב לגלות את נקודת הגאות שקדמה למשבר.

אם אדם עשה חשבון-נפש, והמסקנה היחידה שהגיע אליה היא "האסון הוכיח שצדקתי, תמיד ידעתי שאני צודק, עכשו אני עוד יותר משוכנע בכך" - כראיה הוא לא השكيיע מספיק בחשבון-נפש; הוא נשאר גאותן.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהשבר הוא עונש מה' על הגאות, שהרי (משליח): "תוועבת ה' כל גבה לב, יד ליד לא ינקה".
  2. אך אפשר גם לפירש שהשבר הוא תוצאה טبيعית של הגאות - במיוחד כאשר מדובר בגאות שגורמת לאדם לזלزل בכוחם של היריבים:
    - כוח פיזי - "הצבא שלנו הוא החזק ביותר באיזור" (מנין לך שם לא שיפרו את הצבא שלהם בשנים האחרונות יותר מאייתנו?)
    - כוח מוסרי - "אנחנו צודקים ולכן ננצח" (האם ברור לך לממי שאין שום טיפת צדק מצד שלהם?)
    - כוח רוחני - "התפיאות שלנו יבקיעו רקיעים ויבטלו את הגזירה" (ומה עם התפיאות שלהם?)
- על גאות מסווג זה, הגורמת לשטיחות ורשנות בהכנות למאבק, נאמר במשליח: "**אָנָלֶת אָדָם תַּסִּלֵּף דָרְכוֹ, וְעַל הַיּוֹצֵחַ לְבָוֹ**" (סעיף 334).

פסוקים המביעים רעיון דומה

בתנ"ך מתוארים כמה אנשים שנשרבו לאחר שהתגאו:

- אדם וחווה - רצו להיות كالהים, חטאו וגורשו מן עדן (בראשית ג);
- בני מגdal בבל - רצו להגיא השמיימה, מרדו בה' וגורשו לכל העולם (בראשית יא);

חשבון נפש והפקת לcketים

330. חשבון נפש - הפקת לcketים מצרות ואסונות

331. לחפש בלב (גואה)

332. לחפש באוזניים (מידה כנגד מידה)

333. לחפש בגוף

334. לבדוק אם התכוננו היה שטхи

335. להסיק מסקנות מכישלונות בביצוע, ולא מטעויות בתיכנון

336. לנצל את הייסורים כדי ללמידה (ייסורים של אהבה)

330. חשבון נפש - הפקת לcketים מצרות ואסונות

אחד הדריכים שביהם יכול כל אדם לקבל מסרים מעשיים מה' היא, להתבונן בצרות וביחסורים שבאים עליו, ולעשות חשבון נפש. חשבון נפש זה הוא חובה שנזכרת במקרים רבים :

- בטורה (ויקרא כו כ-כח) : "ואם באלה לא תושרו לי ולהלכתם עמי קרוי, והלכתי אף אני עמכם בקרוי והכיתי אתכם גם אני שבע על חטאיכם... ואם בזאת לא תשמעו לי ולהלכתם עמי ברקי, והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאיכם"; קרי = במקרה, ככלمر, בשבאות צרות על עם ישראל, צריך ללמידה מהן מוסר השכל, ולשםו בקבול ה', לא לחשוב שהצרות באו במקרה.

- ב מגילת איכה (איכה ג לט-מ) : "מה יתאונן אדם כי גבר - על חטאו. נחפשה דרכינו ונחקירה, ונשובה עד ה'" ; הרעיון דומה, רק שהוא מתיחס לאדם הפרט.

- בתלמוד : "אם רואה אדם שישורין בגין עליין, פשפש במעשיו. פשפש ולא מצא, يتלה בביטול תורה" (ברכות ה).

- בהלכה : "מצות עשה מן התורה, לזעוק ולהריע בחוצצות על כל צרה שתבוא על העציבור, שנאמר (במדבר י) על הצער הצערת אתכם והרעותם בחוצצותם לומד כל דבר שיצר לכם בצרות ודבר ואיבה וכיוצא בהן, זעקו עליהם והריעו. ודבר זה, דרך מדרכי התשובה הוא : שבעמן שתבוא צרה ויזעקו לה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הרע להן, כתוב (ירמיהו ה כה) עזונותיכם הטו אלה לכם, וזה הוא שיגרום להם להסיד הצרה מעליהם" (רמב"ם, תענית א).

אולם, כשהבאים ליחסם עיירון זה במצוות, נתקלים בכך שאלות מעשיות, והגדרה שבחן היא, איך יודעים מה בדיקות לתקו? והרי אפשר להגיע למסקנות מנוגדות - אפשר להגיד שהחטא קרה בגלל שהיינו "יותר מדי א'" או בגלל שהיינו "פחות מדי א". למשל, כאשר אסון יצא לជיבור בעל השקפת עולם ציונית, הוא יכול להסביר שהאסון קרה כי היו יותר מדי ציוניים (ולכן צריך לפעול להיות חרדים), או להיפך - כי היו פחות מדי ציוניים ולא מספיק התחברו לכל הציבורים השונים במדינה); ניתן למצוא דוגמאות רבות לניגודים מסווג זה במאמרם שנכתבו בជיבור הדתי-לאומי בעקבות התנתקות.

כמובן, אפשר להביא נימוקים לכך ולכאן כמו בכל דין, אולם, אם בסופו של דבר אנחנו מותנהגים לפי הנימוקים האלה, אז לכאורה אין שום תפקיד לאסון שקרה לנו, במסגרת הנימוקים, ככלmr - הינו יכולים להגיע לאותה מסקנה בדיקות, גם ללא האסון!

3. במקרה זה, קל להבין מדוע דוקא "בבוקר השכם": כאשרם קם בבוקר ומרגיש שהוא עדיין חי, הברכות הראשונות שהוא מברך צרכות להיות לפני ה', נתנו לו את החיים. לכן, דוקא כאשרם משכימים בבוקר, חשוב שלא יברך את רעהו עד שיברך את ה' ויתפלל תחילת, ורק אחר-כך יברך את בני האדם הטובים שבביבתו.

- אולם, במקרה זה, קשה להבין מדוע דוקא "ב科尔 גדול" - טעות היא טעות גם כשהיא נאמרת בשקט!

4. אפשר לשלב כמה פירושים ולפרש שיש כאן שני עניינים: "مبرך רעהו ב科尔 גדול קלה תהשׁב לו" כי הוא מושך אליו טיפולים, ומברך רעהו בבוקר השכם קלה תהשׁב לו" כי הוא מבזה את ה': "הברכה צריכה להיות בצדקה, לא ב科尔 גדול, שלא יהול בה עין הרע; ישתחוו בעת רצון, אחר התפילה, לא בבוקר השכם, שאין ליתן שלום קודם שיתפלל" (מלבי"ם, וכן הגאון מוילנה).

5. ולפי פירושנו לעלה, דוקא "ב科尔 גדול" ודוקא "בבוקר השכם", כי ברכה ב科尔 רם מפריעה לאנשים שעדיין ישנים ומשכימה אותם מישנותם.

329. ה' משחק בתורה

האם מותר להשתמש בדברי תורה למשחק ושבוע? על-פי ספר משלוי, לא רק שזה מותר, אלא שאפילו ה' נהג כך. כך אומרת החכמה = התורה:

משלוי ח-לא: "ואהיה אצלו אמון,"

ואהיה שבועיים يوم יום, משחקת לפניו בכל עת.

משחקת בתבל ארצו, ושבועיים את בני אדם:

התורה הייתה משחק ושבוע לה', וכך גם בני האדם בתבל יכולים להשתמש בה למשחק ושבוע: "וכשאתה מיגע את עצמך בתרזה, השתעשע בה, שמצינו שאמרה תורה: "ה' קנגני ראשית דרכו... ואהיה שבעשועים يوم יום..." הנה לך, כי היבריך הוא היה משתעשע בה, ויש לך לעשות כן, וזה שנאמר: "משחקת בתבל ארצו ושבועיים את בני אדם", רוצה לומר, כאשר היהת הדורה שבעועים להקביה קודם יצירת העולם, כן תהיה משחחת בתבל אחרי שנברא העולם, ושבועיים לבני אדם" (רב יהודה גירונדי על אבות ב Ich).

פירושים נוספים

בפסוק לאפשר לפירוש שהتورה נמלת לילדת, שאביה משחק ומשתעשע עמה (כמו בפסוק "הבן יקיר לי אפרים? אם ילד שבועיים?"), ומטרת הפסוק היא להראות עד כמה ה' אוהב את התורה - כמו את בתו היקרה והיחידה (רש"י, מצודת דוד, מלבי"ם).

בפסוק לא, יש שפירשו משחחת בתבל ארצו = התורה הייתה צוחקת ולועגת לרשעים: "כל דורות הרשעים שעיו מאדם ועד נח ומנה עד אברהם, הייתה משחחת עליהם" (רש"י).
- אולם, בפסוק לא נזכרו הרשעים אלא התבל כולה.

ואפשר לפירוש שהכוונה בני האדם עוסקים בתורה והتورה משמחת אותם - "אני היא המשמחת אנשים בתבל ארצנו, ושבועיים הוא עם בני אדם", רוצה לומר, מה שמחים בו ואני בהם" (מצודת דוד).

או אם חלק מהפירושים בספר זה נראה לכם כמו בדיחה, ייתכן שהם אכן בדיחה - לקיים מה שנאמר "משחחת בתבל ארצנו, ושבועיים את בני אדם".

התעסק פחות עם מחשבות לבך המגיעות את לבך לשואה, הקב"ה מוליכנו אל הקימה והעשה שהיא מרפא לכל יגע מחשבה ("מלב אל לב" 25.11.04 oron423 @ hotmail.com).

328. למה אנשים נהגים לברך בשקט

יש אנשים שנוהגים לברך את ה' (למשל לפני אכילה) בקול רם, ויש שנוהגים לברך בשקט. הטעם במנาง הראשון הוא ברור - ככל שייתר אנשים שומעים את הברכה, כבוד ה' מתפרנס יותר, ובנוסף לכך, השומעים זוכים לענות "אמנו" ובכך זוכים בעצם במצבת הברכה. אך מה הטעם במנาง השני? ייתכן שיש תשובה לכך בפסוק:

משל כי ד" : **"מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכימים - קלה תהשך לו"**

חשיבות = היה דומה.

כשאדם מברך את רעהו בקול רם, בשעה מוקדמת בבוקר, כאשר אנשים עדים ישנים - הוא מפריע להם לישון, וכשהם מתעוררים בעל-គורחים, הם מקללים, לא רק את המברך אלא גם את מי שבירכו אותו, שבגללו נגעה שנותם; כך הברכה הופכת להיות דומה לקללה. גם כשאדם מברך את ה' בקול רם, הוא עלול להפריע לאנשים ש"ישנים" במחשבתם - מדברים או חושבים על עניינים אחרים, וכתוואה מכך, ייגע כבוד ה' בעיניהם, ו **קללה תהשך לו**. אז, אולי, הסיבה שאנשים מסוימים מעדיפים לברך בשקט.

פירושים נוספים

המפרשים תיארו כמה מקרים שבהם ברכה עלולה להיחשב לקללה:

1. כאשר אדם, שקיבל מתנה מרעהו, מודה לו ומברך אותו יותר מדי - אנשים "טפילים" שומעים שהוא עשיר ונדייב, نطפים אליו ומכלים את מונו (ע"פ תלמוד בבלי ערכין טז, רשיי, מצודת דוד, הגאון מוילנה).
2. כאשר אדם נותן מחמהות גדולות מדי לרעהו - זה עלול לגרום לו להיות שאן ולחטוא (ע"פ רש"י פירוש שני); ראו גם משל כי ד" : **"נאמנם פצעי אהוב, וגערות נשיקות שונות."**
3. כאשר אדם מודה לרעהו יותר מדי על כך שהוא עוזר לו - הוא שוכח שבסתפו של דבר ה' נתן לו את כל מה שיש לו, וה' הוא שוער לו באמת (לב"ה).

אם כך, מדוע דוקא ברכה **"בקול גדול בבוקר השכמים"** נחשבת לקללה? נעה על השאלה לגבי כל אחד מהמקרים:

1. במקרה זה, קל להבין מדוע דוקא **"בקול גדול"** : ככל שיש יותר אנשים ששמעים שהוא עשיר ונדייב - הנזק יותר גדול.
- קשה יותר להבין את הביטוי **"בבוקר השכמים"**, ויש לפרש בדוחק, לא כביטוי של זמן, אלא כביטוי של התמדדה (כל יום ויום ; ע"פ רש"י), או כביטוי של זריזות (מייד הבוקר ; ע"פ מצודת דוד). ההתמדדה והזריזות מחזקות את המסר ומגדילות את הנזק.
2. גם במקרה זה אפשר להבין מדוע דוקא **"בקול גדול"**, למשל: נניח שאדם אומר לרעהו "אתה מאד חכם - אתה תמיד צודק!" ; אם הוא אומר זאת בסתר, ביןו לביןו ייתכן שהשמע ייקח את הדברים בפרופורציות הנכונות ולא ירים את האף יותר מדי ; אך אם הוא אומר זאת בפומבי ובקול גדול - השמע כבר מרגיש שיש לו "תדרmitt" של אדם שתמיד צודק, וזה יכול לגרום לו להיות יהיר ועקשן, ולא יותר בויכוחים, גם כאשר הוא טועה.
- גם כאן הביטוי **"בבוקר השכמים"** מתרפרש בדוחק, כמו במקרה 1.

נזכר בפסוקים נוספים, כגון (ירמיהו יג ט) : "תנו לה אלְהִיכם כבוד" - האדם צריך לוותר על כבודו למען כבוד ה'.

- אולם, לפי פירוש זה קשה להבין, מדוע הפסוק שלנו מדבר רק על חכמה, תבונה ועזה, ואינו מזכיר מושגים הקשורים לכבוד או חשיבות; היה ראוי לכתוב, למשל, "אין כבוד ואין זקנה ואין מלוכה לנגד ה'".

3. ויש שפирשו שהפסוק אינו מתייחס למצאות ה' והנחיותיו, אלא לגורותו - "לא יוכל שם חכמה ועזה לבטל גורת המקומ'" (מצחות, וכן רבינו עוז); ומהמשמעות המعيشית היא, שכן רוח ה' גוזר גזירה, אין טעם לנсот לפועל נגד הגזירה בדרך הטבע, אלא רק בתפילה לה'. המכחשה לרעיון זה ניתן למצוא באגדות חז"ל על שלמה המלך, שעם כל חכמו ותבונתו לא הצליח לבטל את גזירת ה'; ראו למשל בת המלך ובן זוגה (בעריכת חיים נהמן ביאליק).

לפי זה, יש שפирשו שהפסוק הבא מגדים את הרעיון המובא בפסוקנו : "סוס מוכן ליום מלחמה, וללה' התשועה" - עם כל ההכנות והתכניות האסטרטגיים, בסופו של דבר תוכאות המלחמה נקבעות בידי ה' (יחוה איזצ'בו); אם כי, במסורת ישנה הפרדה ברורה בין שני הפסוקים - פרשיה פתוחה - ولكن לא מסתבר מהם קשרים.

וכך כתוב רמי ניר : "אללים לא מציע לבטל את השכל לפני. במשל מתועדת התשובה לתכנון של אוביי ה', הטוענים כי יש חכמה ויש תבונה ויש עזה" במוחם על-אף שהוא מוח בשור. ואמנם, תשובה המשל למוח בשור, "אין חכמה ואין התבונה ואין עזה לנגד ה'". במיוחד מתאים המשל לתשובה לאקטואליות של התכוון האיראני, ועל-כן ההקשר נכון : "סוס מוכן ליום מלחמה וללה' התשועה", ככלומר : אוביי ה' מכינים את צבאם ללחמה להשמד את נבחריו, אולם, דווקא עקב חכמתם ותבונתם ועצת מוחם שהוא "בשר", אינם מסוגלים לתמן אסטרטגיה כנגד האפשרות כי אכן "ויללה' התשועה" והוא יושיע את נבחריו" (אתר הניוט בתנ"ך, 15.06.2008).

327. למצוא את עצת ה' בתוך הלב

לפעמים המוח שלנו מוצף במחשבות ואנחנו לא יודעים מה לעשות. ספר משלים מציע לנו לחפש, בתוך המחשבות, את העצה שהיא נתן לנו :

משליט כא : "רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום"

עצת ה' = העצה שהיא מייעץ לאדם, העצה שהיא שם בתוך ליבו של האדם, שאינה נובעת מהמחשבות האישיות של האדם ; **היא תקום** = מתקיים ותצליח.

כדי שהאדם יוכל לעמוד מול ה' ולשםו את עצתו, הוא צריך קודם לבטל את חכמו, תבונתו והעצות שננתן לעצמו או שקיבל מאחרים (משליט כא ל) : "אין חכמה ואין תבונה ואין עזה לנגד ה'" (סעי 326); אך לאחר מכן, לאחר שהאדם כבר קיבל עצה מה', הוא צריך לשמש בתבונתו כדי לדלות אותה ממעמקי ליבו ולהבחן בינה לבין המחשבות האחרות השוטפות שם (משליט כה) : "מים עמוקים עזה בלב איש, ואיש תבונה ידלה". המאמץ כדי, כי שמיית עצת ה' עשוה את האדם חכם יותר, כמו שנאמר בפסוק הקודם (משליט כ) : "שמע עזה וקבל מוסר, למען תחכם באחריתך".

פירושים נוספים

1. הפירוש המקובל הוא : **עצת ה'** = התכנית של ה', כמו בפסוק (ישעיה יד כד) "נשבע ה' צבאות לאמך : אם לא כאשר דמייתי כן היהת יעצתי היא תקום" ; לפי זה, הפסוק בא למדנו ענוה - כל המחשבות והתוכניות שלנו עלולות להתבטל, אם לה' יש תוכניות אחרות עבורהנו. וכמו הפטגם היידיישאי : "האדם חושב וה' צוחק" (אברהם טורקובסקי ז"ל). ויתכן שהפסוק בא להציג, בפרט, שהאדם איננו יודע מתי ימות, מתי ה' יחליט שהוא סיים את תפקידו בעולם, ולכן צריך תמיד לעשות תשובה, כדי חז"ל "ישוב יום אחד לפני מיתתך" (רבנו עזנה).

2. ויש מפרשים : **רבות מחשבות בלב איש** : אדם עסוק וטרוד במחשבות על הlek חייו - עניין זה מייגע את לב האדם. **עצת ה' היא - תקום** : העצה שהיא נתן לאדם היא : קום! השכם! ועשה! ומכלל הפסוק משתמש:

חכמה קודמת ליראה או יראה קודמת לחכמה?

בפסוק שלנו, הבינה קודמת ליראה ה' ; אך בפסוקים אחרים, לכארה, יראת ה' קודמת לחכמה ולדעת ; לדיוון מפורט בנושא ראו : יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר (סעיף 281).

ודעת אליהם תמצא

את החכמי השנוי של משלו בה - "...**ודעת אליהם תמצא**" - ניתן לפרש בכמה דרכים :

1. דעת משמעה היכרות קרובה שיש בה גם חיבה (סעיף 357) ; לפיזה, "דעת אליהם" מקבילה למושג של אהבת ה', והפסוק מדבר על שני הסוגים העיקריים של קשר עם ה' - יראה ואהבה, וכך פרשנו לעללה.
2. ויש שפירשו, שיש לקרוא את הפסוק "ודעת - **אליהם תמצא**", כמובן, אם תהיה לך תבונה רבה, תדע איך למצוא את אליהם בכל פרט ופרט בבריאה : "אם אדם מתפלל הרבה שייפתח לו המוח, ומתחיל להבין מה זה יראת השם, אז הוא מוצא את הקדוש-ברוך-הוא בתוך הבריאה, שהוא אז בין יראת הויה, ודעת אלקים תמצא, שמצוין את הקדוש-ברוך-הוא אפילו בטבע, שהוא גודל הפלגת מעלה גдолות הצדיק האמת, הדבק תמיד ביראת השם יתברך..." (קונטרס "יראת השם", מופיע ע"י קרן "שםח צדק" של חסידי ברסלב ביבנאל). פירוש זה מתאים יותר לטעמים - הטעם על המילה **דעת** הוא מفرد, והטעם על המילה **אלקים** מבהיר אותה למיליה**הבאת תמצא**.

326. קשר עם ה' באמצעות ביטול התבונה

אדם הרוצה לשמווע את דבר ה' צריך לעשות עבודה نفس שעיקרה ביטול הקולות הפנימיים שלו :

משליכא ל : **"אין חכמה ואין התבונה ואין עצה נגד ה"**

חכמה = לימוד מאחרים (סעיף 360) ; **התבונה** = מסקנות אישיות (סעיף 382) ; **עצה** = תוכניות מעשיות (סעיף 407). **נגד** - = מול-, סמוך ל-.

רק מי שmbטל לאין את החכמה שלמד מאחרים, מבטל לאין את התבונה שהסיק בעצמו, וmbטל לאין את העצה, התוכנית המעשית שקיבל מאחרים או עצמו - רק הוא יכול לעמוד **נגד ה'**, מול וסמוך לה', ולשםוע את עצתו, העצה שעלה נאמר (משל יט כא) : **"רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום"** (סעיף 327).

פירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק מדבר על חכמה, התבונה ועצה ככישוריים שכליים - האדם צריך להרגיש שכל כישוריו השכליים הם **כאיין** וכאפס כאשר הוא עומד מול ה' ושמע את דברו. הפסוק נותן עצה מעשית לאדם הרוצה לשמעו את קול ה'.

ראייתי את הפסוק נזכר במשמעות דומה במאמריהם הלכתיים רבים, שבהם הכותב מנסה לחפש היתרים ההלכתיים למצאות או לאיסורים. הוא פותח את דבריו בטענה כגון "אם האיסור הוא מן התורה, אז אין חכמה ואין התבונה ואין עצה נגד ה'", אך אם האיסור הוא מדרבנן, אפשר לחפש היתר הלכתני", כמובן, אם האיסור הוא מדבר ה', אז יש לבטל את חכמתנו ותבונתנו לעומתו, ואין לנסות למצוא עצה כדי לעקוף אותו ; אך אם האיסור הוא מדברי רבנים, אז אפשר להשתחם בחכמתנו ותבונתנו ובתבונתנו כדי למצוא עצה ולעקוף אותו (זה אחד הנימוקים העיקריים לטובת השימוש בהיתר המכירה בשנת השמיטה, למשל).

2. אך חז"ל פירשו שהפסוק מדבר על חכמה, התבונה ועצה כגורםים שמצוינים את האדם בכבוד, ולפי זה הנושא העיקרי של הפסוק הוא הכבוד - הפסוק מלמד שאין חשיבות לכבודו של האדם החכם כאשר הוא עומד מול ה' ויש חשש לפגיעה בכבוד ה' : **"כל מקום שיש חילול ה', אין חולקין כבוד לר'ב".** ישנן מסקנות מעשיות רבות שמסיקים מפסוק זה בתלמוד, למשל **"המוצא כלאים בגדיו, פושטן אפילו בשוק"**. מי טעמא? אין חכמה ואין התבונה ואין עצה **נגד ה'** (ראו תולדות אחריו) ; כך פירש גם רשי"י בפסוקנו : **"אין כל חכם ונבון חשוב **נגד ה'**".** רעיון דומה

- להבדיל, גם המן הרשע הפיל גורל, בתקופה שהאל שלו יגלה לו את התאריך המתאים ביותר להשמדת היהודים (אסתר גז) : " בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שטים עשרה למלך אחשוריוש הפל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שניים עשר הוא חדש אדר ", אסתר ט כד : " כי המן בן המדתא האגדי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להם ולאבדם ", והסוף ידוע.

325. קשר עם ה' באמצעות התבוננה

כוח התבוננה שבאדם יכול לעזור לו ליצור קשר עם ה' :

משל ב ג : " כי אם לבינה תקרא, לתבוננה תתן קולך ; אם תבקשנה ככף, וكمטמוניים תחפשנה - אז תבין יראת ה', ודעת אליהם תמצא ".

אם לבינה תקרא ... = אם תעורר את כוחות התבוננה שבנפשך .

אם תבקשנה ככף ... = אם תרצה התבוננה כמו שרוצים כף .

או תבין יראת ה' = רק אז תזכה להבנה עמוקה של יראת ה' ;

ודעת אליהם תמצא = רק אז תזכה לתוכנה של דעת אליהם, ככלומר ההיכרות הקרויה עם ה', אהבת ה' .

רבים מחכמי ישראל כתבו על ההיבונות הדורשת כדי להגיע ליראה ה' ולאהבת ה' .

כך למשל כתב הרמב"ם בספר "היד החזקה" : "האל הנכבד והניראה הזה - מצוה לאוהבו וליראה ממנו :

- שנאמר " ואהבת את ה' אלהיך " (דברים ו ה ; דברים יא א)

- וכן אמר " את ה' אלהיך תירא " (דברים ו יג ; דברים י כ) .

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראותו ?

- בשעה שתבונן האדם במעשייו וברואיו הנפלאים הנגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ - מיד הוא **אוהב** ומשבח ומפאר ומהואה תאווה נזולה **ליידע** השם הגדול, כמו שאמר דווייד **צמאה נפשי לאלהים**, לאל חי .

- וכשהמבחן בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע **לאחרוני**, **וירא ויפחד ויידע** שהוא בריה קטנה שלפה אפלת, עומד בדעתי **קללה** מעוטה **לפני** תמים דעתו, כמו שאמר דווייד **כי אראה שמייך ... מה אנו שבי תזכרנו**. (הכלות יסודית התורה בא-ב').

כך למשל כתב הרב משה חיים לוצאטו בספר "欹סילת ישרים" : "אך מעתים יהי... איש יקבע עזין ולמוד על עני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות, ועל כל שאר חלקי החסידות. ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם, כי אם תשאל להם, כל אחד יאמר שהוא העיקר הגדול.... [אלא] מפני רוב פרוסום הדברים ופשיטותם אצלם, שלא יראה להם צורך להוציאם בעינם זמן רב... ואולם, תולדות המנהג הזה רעות מאד... הוא מה שאמר שלמה **אם תבקשנה ככף וكمטמוניים תחפשנה, או תבין יראת ה'**... הרי לך, שלhalbין היראה צריך לבקש אותה ככף ולהפיש אותה כמטמוניים..." (קדמה).

וכך למשל כתב הרב שניאור זלמן מלידי : "ייחכמה וbijינה... הן הם אב ואם, המולידות אהבת ה' ויראותו ופחדו . כי :

- השכל שבנפש המשכלה, כשמ התבונן ומעמיק מאד בגודלה ה', איך הוא מלא כלelman וסובב כלelman וכולא קמיה כלל לא חשיב, נולדה ונמעוררת מلت יראת הרוממות במוחו ומחשבתו, ליראה ולהתבונש מגודלה ית' שאין לה סוף ותכלית, ופחד ה' בלבו .

- ושוב יתלהב לבו באהבה עזה כרישפי איש, בחשיקת וחפיצה ותשוקה ונפש שוקקה לגודלה אין סוף ברוך הוא... " (תניא א ג, וראו גם תניא א בג).

וכך כתבו עוד רבים מחכמי תנוועת המוסר ותנוועת החסידות.

מכיוון שה' לא ציווה לבצע הגרלה, איך יוכל לדעת שההגרלה אכן משקפת את רצון ה'? והרי ברור שאם מפילים גורל הוא ייפול על מישחו - ואם ה' לא התעורר, הרי שהוא אדם עלול להיות חף מפשע! איך היו שואל והמלחים מוכנים לקחת סיכון ולהרוג אדם חף מפשע?! - נראה בהמשך.

שתי הגרלות נעשו בהנחה של ה' או של נביה ה'

- שמואל הנביה הפל גורל כדי לברר מי האיש שה' בחר למלך על ישראל (שמואל א י-כ-כד) : " ויקרא שמואל את כל שבטי ישראל וילכד שבט בנימן . ויקרא את שבט בנימן למשפחתו ותכלד משפחת המתרי וילכד שואל בן קיש, ויבקשוהו ולא נמצא . וישאלו עוד בה' הבא עוד הלום איש? ; {ס} ויאמר ה' יהנה הוא, נחבא אל הכלים' . וירוצו ויקחוהו ממשם, ויתיצב בתוך העם ; ויגבה מכל העם משכמו ומעלה . ויאמר שמואל אל כל העם 'הראותם אשר בחר בו ה', כי אין כמוהו בכל העם' ; ויריעו כל העם ויאמרו 'יהי המלך'!!!"

- לאחר התבוסה במלחמה העי, ציווה ה' על יהושע שיפיל גורל כדי למצוות את האשם (יהושע ז יד-יח) : " ונקרבתם **בבקר לשבטיםם**. והיה השבט אשר ילכדנו ה' יקרב למשפחות, ומהשפחה אשר יילכדנה ה' תקרב לבתיהם, והביתה אשר יילכדנו ה' יקרב לגברים. והיה הנולד בחרם ישוף באש אותו ואת כל אשר לו, כי עבר את ברית ה' וכי עשה נבלה בישראל . וישכם יהושע בAKER, ויקרב את ישראל לשבטיו, וילכד שבט יהודה . ויקרב את משפחת יהודה, וילכד את משפחת הזרחי ; ויקרב את משפחת הזרחי לגברים, וילכד זבדי . ויקרב את ביתו לגברים, וילכד עכן בן כרמי בן זבדי בן זורה למתה יהודה".

בשני המקרים, ה' ציווה (באמצעות נביה) לבצע הגרלה, ولكن היה הגיוני לחשב שתוצאות הגרלה משקפות את רצון ה'. אולם אם ה' דיבר עם הנביה כדי לצותר עליו להפיל גורל, מדוע לא אמר לו כבר את התוצאה? שתי תשובות אפשריות :

1. ה' רצה שככל ישראל יראו את הגרלה, כך שלא יהיו טענות על כך שהנביה טעה.
2. מכיוון שמדובר בדייני נפשות, ה' לא רצה לקחת סיכון שאולי הנביה לא ישמע היטב את השם המדויק. עדין, לפי שתי התשובות, יש לשאל מדויק יש צורך בגורל; והרי בכל מקרה הגורל נופל על מישחו! הפלת גורל כשלעצמה אינה יכולה לשכנע את ישראל,שמי שהגורל נפל עליו הוא אכן ראוי לממשלה / אשם!

מה מועיל הגורל?

- ע"פ הרב יצחק עראמה, הגרלה לא נעשתה פעם אחת, אלא פעמים רבות (כפי שכותוב בספר יהונה - "ויפלו גורלות" בלשון רבים). בכל פעם הגורל נפל על אותו אדם. לאחר פעמים רבות, הגיעו למסקנה שהזה אינו יכול להיות מקרי, ומכאן הסיקו, שה' התעורר והשפיע על התוצאות (עקדת יצחק סג).

- בנוסף לכך, בכל ארבעת המקרים, היה אישור נוסף לתוצאות הגרלה: עכן, יהונתן ויהודו באשמה, ושאל קיבל את אישור העם שהריעו וקרוו "יהי המלך"!. הגרלה שימשה רק לבחירה ראשונית - אך אף פעם לא התקבלה החלטה סופית על-סמך הגרלה בלבד.

מקרים נוספים

- חלוקת הארץ לשבטים נעשתה על-פי הגורל (במדבר כו מה) : " **אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבותם ינהלו** . על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט" , וכן במדבר לג נד, במדבר לג יג, יהושע יד ב, יהושע טו א, יהושע טז א, יהושע זי א-ז, יהושע יח ו-יא : " **ואתם כתתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אליו הנה ויריתני לכם גורל פה לפני ה' אלהינו... ויקמו האנשים וילכו ויצו יהושע את הHalakim לכתב את הארץ לאמר לך והתהלך בארץ וכתבו אותה ושבבו אליו ופה אשליך لكم גורל לפני ה' בשלה... ווישליך להם יהושע גורל בשלה לפני ה' ויחלק שם יהושע את הארץ לבני ישראל כמחקתם... ויעל גורל מטה בני בנימן למשפחתם ויצא גובל גורלים בין בני יהודה ובין בני יוסף" , יהושע יט, שופטים א ג, מיכה ב ה. החלוקה נעשתה על-פי ה', וייתכן שה' התעורר בהגרלה כדי לקבוע את הnalha הרואה לכל שבט.**

מקורות ופירושים נוספים

1. רוב המפרשים פיסקו את הצלע השנייה "וְאַדְםָ מַה יִבְנֶן דֶּרֶכְוּ?" ופירשו שהאדם אינו יכול להבין את דרכו, "על כן, אל בינת אל תישען" (רבינו יונה, וכן מצודת דוד, מלבי"ם ודעת מקרא).

אולם, כמה פסוקים בספר משלים ללמידים שהאדם דזוקא כן יכול להבין את דרכו ואף לחשב את דרכו:

- משלוי כת: "הָעַז אִיש רָשָׁע בְּפָנָיו, וַיֵּשֶׁר הָוּא יִבְנֶן דֶּרֶכְוּ" [קרי]: היישר מתבונן וمبין את הדרך שהוא מתכוון ללקת בה (פירושים נוספים - סעיף 73).

- משלוי יד ח: "חֲכָמָת עָרוֹם הַבָּנֶן דֶּרֶכְוּ, וְאֹלָת כְּסִילִים מִרְמָה" - הפיקח משתמש בבינה כדי לבחור את הדרך הנכונה.

- משלוי ט: "לְבָב אָדָם יַחַשֵּׁב דֶּרֶכְוּ, וְהִי יִכְנֶן צָעְדוֹ".

2. הגאון מוווילנה פיסק את הצלע השנייה: "וְאַדְםָ מַה יִבְנֶן דֶּרֶכְוּ?", ופירש שהאדם אכן יכול וצריך להבין את דרכו: "וְהַאֲדָם, מַה עֲשָׂה וּמָה צָרֵךְ לְעַשּׂת?... אֵין צָרֵךְ אֶלָּא שִׁיבֵּן דֶּרֶכְיוֹ הַצְּרִיכִין לוֹ, וְכָאשֶׁר יִשְׁכַּל יִבְנֶן דֶּרֶמֶן, יִסְׁקַל הַמְסִילָה, וַיְתַחַל לְלַיְלָה בָּה, אֵז מַה' מַצְעָדִי גָּבָר, כְּמוֹ שָׁאַמְרוּ יְהָבָא לִיטָהָר - פּוֹתָחֵין לוֹ" (מלמוד בבלי יומא לה):"

- אולם, לפי פירושו, סדר הפסוק היה ראוי להיות הפוך: "אדם יבין דרכו, ומה' מצעדי גבר", ולמעשה יש פסוק שאומר בדיקך (משלוי ט): "לְבָב אָדָם יַחַשֵּׁב דֶּרֶכְוּ, וְהִי יִכְנֶן צָעְדוֹ", ולכן נראה לי שהפסוק שלנו מלמד את הכוון הההפוך - קודם הוא נוטן לאדם את היכולת לעשות צעדים, ולאחר מכן האדם חושב ומתקנן איך ישמש בהם.

פסוקים דומים וקשרורים

ניתן לפרש באופן דומה גם את הפסוק הדומה מספר תהילים:

- תהילים לו כג: "מַה' מַצְעָדִי גָּבָר כּוֹנָנוּ, וְדֶרֶכוּ יַחֲפִיצֵנוּ": ה' נותן לאדם את הצעדים, והאדם מחליט באיזו דרך הוא חףץ ורוצה ללקת. וראו גם: חלוקת התפקידים בין ה' לאדם (סעיף 335).

324. קשר עם ה' באמצעות הטלת גורל

משלוי ט לג: "בְּחִיק יּוֹטֵל אֶת הַגּוֹרֵל, וּמַה' כָּל מִשְׁפָטוֹ"

חיק = קרוב לגוף; גורל = חפץ המשמש לביצוע הגרלה, כמו קובייה; בchipik יוטל אֶת הַגּוֹרֵל, וּמַה' כָּל מִשְׁפָטוֹ = למروת שהאדם מטיל את הגורל קרוב לגופו, ה' הוא הקובע את האופן שבו הגורל ייפול.

אחד השימושים לגורלות בתורה הוא לברר את רצון ה'. כשמפיילים גורל, ה' יכול להתערב כדי להשפיע על התוצאות, וכך להעביר מסרים. כמו כן, ה' אינו חייב להתערב, ולכן יש לבדוק בכל מקרה לגופו - האם יש מקום לחושב שה' התערב והשפיע על תוצאות הגרלה. הרשימה הבאה מבוססת על ספרו של הרב נחום אליעזר רבינוביץ' Probability and Statistical Inference in Ancient and Medieval Jewish Literature

שתי הגרלות נעשו ללא ציווי ה'

- לאחר שה' לא ענה לשאול, הפיל שאל גורל כדי למצוא את האשם (שמעאל א יד מא): "וַיֹּאמֶר שָׁאֹל אֶל ה' יְהָה יִשְׂרָאֵל, הַבָּה תְּמִימָה! וַיַּלְכֵד יוֹנָתָן וְשָׁאֹל, וְהַעַם יִצְאֹ. וַיֹּאמֶר שָׁאֹל הַפִּילוּ בֵּין יוֹנָתָן בְּנֵי יְהָבָא עַל יוֹנָתָן".

- המלחים בספר יונה הפילו גורל כדי למצוא מי האשם בסערה הגדולה שבאה עליהם (יונה א ז): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים רְעֵהוּ לְכָוֹן וּנְפִילָה גּוֹרָלוֹת וְנְדֻעָה בְּשָׁלְמִי הַרְעָה הַזֹּאת לְנוּ וַיַּפְלֵל גּוֹרָלוֹת וַיַּפְלֵל הַגּוֹרֵל עַל יוֹנָה"

1. כפי שפירשנו לעלמה, רק אדם הנוהג בצדך רשאי לפעול בשם ה' ולצפות לעזרתו: "מי שיש לו עוננות - יש לו לפחות מעוננותי... כי עניין הביטחון - ליראים על דרך אחת, וליתר העם על דרך אחרת" (רב יהודה גיורוני, פירוש שני).
2. ויש שפירשו להיפך, אדם הבוטח בה' נחשב צדיק: "והצער כי הבוטח בה' - צדיק ייאמר לו, כי הביטחון - מז המדרגת העליונות במידת הראה" (רב יהודה גיורוני, פירוש ראשון).

פסוקים דומים ומנוגדים

הרעינו שהובא במאמר זה, שהנלחם בשם ה' יכול לנצח גם אנשים גדולים וחזקים ממנו, חוזר בסיפורים רבים בתנ"ך, בנוסף למלחמות דוד וגלית, למשל במלחמות אход השופט בעגלון מלך מוואב (שופטים ג כ) : "וְאַחֲד בָּאָלִיו... וַיֹּאמֶר אַחֲד דְּבָר אֱלֹהִים לִי אַלְיךָ!...". אход נכנס לחדרו הפרט של מלך מוואב, וכשהיו לבדים, קרא אליו "דבר אלהים לי אליך!", שף את המלך, הרג את חרבו, ורצץ בחזרה לארץ ישראל, שם אסף את בני ישראל ופתח במלחמות השחרור מהשעבוד המואבי. גם במקרה זה, שם אלהים היה מגדל עוז, שאפשר לעם ישראל להתגבר על המואבים החזקים מהם.

בפסוק הבא (משלוי יח א) : "הוֹן עִשֵּׂר קָרִית עֹז, וּכְחֹמָה נִשְׁגַּבָּה בְּמִשְׁכִּיתָוּ". יש שפירשו שהפסוק נכתב כאן על-דרך הניגוד : בניגוד לשם ה', שהוא מגדל עוז הנוטן שב, ההונ של העשיר הוא קריית עוז - רק בעיניו זו קריית עוז ; וּכְחֹמָה נִשְׁגַּבָּה רָק בְּמִשְׁכִּיתָוּ - במחשבתנו ודמיונו.

עוז = ביצור והגנה, או מרץ להתקפה. מגדל עוז נזכר גם בפסוקים נוספים :

- במשמעות מוחשית - מגדל מבוצר שמהווה קו-הגנה פנימי בתוך עיר מבוצרת, שופטים ט טא : "וּמְגַדֵּל עַז הִיה בָּתָּךְ הָעִיר, וַיַּגְּסֹן שָׁמָה כָּל הָאֲנָשִׁים וְכָל בָּעֵלָיו הָעִיר וַיִּסְגֹּרוּ בְּעֵדָם וַיַּעֲלוּ עַל גַּג הַמְּגַדֵּל"
- במשמעות מופשטת - הגנה מפני אויבים, תהילים סא ד : "כִּי הִיְתָה מִתְּחַסָּה לִי, מְגַדֵּל עַז מִפְנֵי אוֹיבִי"

323. קשר עם ה' באמצעות הבנת הכשרונות המולדדים

אחד המקרים שכל אדם מקבל מה' עם לידתו הוא הכשרונות הטבעיים שלו. אדם שmagala בעצמו כישרונו כלשהו, יכול לראותו בכך מסר מה', שהוא צריך להשתמש בכישרונו זה ולטפח אותו. המטרה של שימוש בכישרונו שלו נתונה לבחירתו החופשית :

משלוי כד : "מָה' מַצְעָדִי גָּבָר, וְאַדְםָמָה יִבְינֵן דָּרְכֵי"

בפסוק ישנן שתי צלעות מנוגדות :

- הצלע הראשונה מדברת על ה', והצלע השנייה מדברת על אדם.
- הצלע הראשונה מדברת על מציעדים, צעדים, שהם מثال לפעולות בודדות ; הצלע השנייה מדברת על זר, שהוא מثال לסדרה מתוכננת מראש של פעולות (סעיף 397).

נראה לי שיש לקרוא את הפסוק כד : "מָה' מַצְעָדִי גָּבָר ; וְאַדְםָמָה יִבְינֵן ? דָּרְכוֹ" :

מה' מציעדי גבר = ה' נותן לאדם את האפשרות לבצע פעולות בודדות ;

ואדם, מה יבין ? דרכו = והאדם, מה נשאר לו להבין ? ומה הוא צריך להתעמק ? מה הוא יכול לקבוע ? - את דרכו, את האופן שבו יארגן ויתכנן את פעולותיו כדי להשיג מטרות.

ה' נותן לכל אדם כלים ייחודיים שמתאימים לתפקידו בעולם : יש אנשים שנולדים חזקים ויש שנולדים חלשים יותר, יש שנולדים עם כשרונו שכלי ויש עם כשרונו רגשי. כל אדם צריך להתבונן בכשרונותיו שה' נתן לו ולבנות מהם את דרכו בחיים.

הפסוק רמז למלחמה דוד וגולית. דוד נלחם נגד אדם שהיה גבוהה כמו מגדל, אך הוא נלחם בשם ה':
 - שמו של איז מה: "וַיֹּאמֶר דוד אֶל הָפְלַשִׁti יְאֹתָה בָּא אֵלִי בַּחֲרָב וּבְחִנּוּת וּבְכִידּוֹן, וְאַנְכִּי בָּא אֱלִיךְ בְּשֵׁם הֵי צְבָאות,
אֱלֹהִי מִעֲרֻכּוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חִרְפָּת"

הוא רץ אל המערה ולאחר מכן רץ אל גלית:

- שמו של איז כב: "וַיִּטְשַׁׁדֵּד אֶת הַכְּלִים מֵעַלְיוֹ עַל יָד שֹׁוּמֵר הַכְּלִים, וַיַּרְצֵץ הַמְעָרָכה וַיָּבֹא וַיִּשְׁאַל לְאַחֲיוֹ לְשָׁלוֹם"
- שמו של איז מה: "וְהִיא כִּי קָם הָפְלַשִׁti וַיַּלְךְ לְקַרְאַת דָוד, וַיִּמְהַר דָוד וַיַּרְצֵץ הַמְעָרָכה לְקַרְאַת הָפְלַשִׁti"
- שמו של איז נא: "וַיַּרְצֵץ דָוד וַיַּעֲמַד אֶל הָפְלַשִׁti וַיִּקְחֵת חֲרָבוֹ וַיִּשְׁלַפְּחֵת מִתְעָרָה וַיִּמְתַהֵה וַיִּכְרֹת בָּהּ אֶת רָאשָׁו"

וכמובן, הוא **נשגב = התחזק וניצח את אויבנו**.

שם ה' היה לדוד כמו מגדל עוז, מגדל גובה וחזק, שאפשר לו לroit ולנצח את גלית הענק.

לא כל אחד רשאי לפעול בשם ה' - רק אדם **צדיק** = הנוטן לכל אחד את המגיעה לו ואינו לוקח את שאינו מגיע לו (סעיף 378). מי שאינו צדיק, צריך קודם-כל לשפר את מעשיו כך שיהיה צדיק, ורק אחר-כך להתחבר אל ה', שחררי **"זבח רשעים תועבת ה'"** (סעיף 318).

מקורות ופירושים נוספים

מה המשמעות של שם ה' בפסוקנו? ואיך אפשר לroit בו?

1. פירשנו שם ה' מסמל את אהבת ה', כמו בביטוי **"לשם שמיים"**. אדם ש **רץ בשם ה'** הוא אדם שמתכוון, תוקד שזו רצ לבצע את משימותו, שהמעשה שלו יביא כבוד ונחת רוח לה', ואינו חושב על התועלת האישית שלו. הרעיון מסתמך על ההකלה לסייע לדוד וגולית, שנזכרה בפירוש דעת מקרא.

2. ויש שפירשו, שם ה' מסמל את הבטחון בה': **"משען שם ה' הוא במגדל חזק ועד יותר, כי המתוחק במגדל הנה ישב בו כלוא ולא יפנה לכלת אנה וננה, אבל במשען שם ה' ירידץ הגדייך בכל מקום שירצה ומתחזק שם"** (מצחיה). פירוש זה מתאים לפסקוק נוסף שבו נזכר השורש **שגב** (משליכט כה): **"חרדת אדם יתן מוקש, ובוטה בה ישגב"**.

לפי אותו פירוש, אפשר לפרש שהריצה מסמלת גם קיום של מצות בזריזות: **"בבטחון ה' יתברך ימצא כוח בנפש הצדיק לרדוֹץ... כי יהליף כוח לטrhoה ולעבוד גם ליליה גם יומם לפני השם ולא לאליה, כי ליבו בטוח בשם ווידע כי נאמן בעל מלאכמו לשלם שכר פועלתו, על כן יהיוימי העובדה בעניינו כמים אחדים..."** (רבנית גירונדי, ודומה זהה הגרא"). פירוש זה מתאים לפסקוק נוסף שבו נזכר הפועל **לוט** (ישעיהו מא): **"וְקוֹי הִי יְהַלְּפּוּ כֵּה, יַעֲלוּ אֶבֶר כְּנֶשֶׁרִים; יַרְצִין וְלֹא יִגְעַנוּ, יַלְכּוּ וְלֹא יִעֲפּוּ"**.

3. ויש שפירשו שם ה' מסמל את התפילה, שבה מזכירים את שם ה': **"וַיַּוְיְשַׁע הָאָדָם מִן הַצְּרָה בְּנֶרְרוֹ שֵׁם הֵי וּבַהֲתִפְלֵלוֹ לִפְנֵי... וְלֹא יַרְא מִן הַמְכְשּׁוֹל"** (רבנית גירונדי). פירוש זה מתאים לפסקוק נוסף המדבר על אויבים חזקים (תהלים כ-ח-ט): **"אֱלֹהִים בְּרַכְבָּה וְאֱלֹהִים בְּסָסִים, וְאַנְהָנוּ בְּשֵׁם הֵי אֱלֹהִינוּ נִזְכִּיר. הַמָּה כְּרָעָו וּנְפָלוּ, וְאַנְהָנוּ קָמָנוּ וּנְתַעֲזֹדְדָה."**

4. ויש שפירשו שם ה' מסמל דזוקא את הדבקות השכלית-היעונית במחשבות על ה': **"וְדַבְקּוֹת הָאָדָם בְּוֹ הָאָמֵץ הַשְׁגַּת לְפִי מָה שָׁאָפֵל מִנְיָמוֹס הַנְּמֶצָאות הַמוֹשְׁכָלוֹת אֶל הַשֵּׁם יַתְבְּרַךְ, אֲשֶׁר שְׁפָעַ מִמְנָוּ מַעֲיוֹתָו בְּבֵרִיאָתוֹ הַעוֹלָם, וּבְוֹהָא עַומְדָתָה מִתְּמִיד, כִּי הוָא שָׁמוֹ, עַל הַצְּדָצָד שְׁבִיאָרָנוּ בְּסֶפֶר מִלְחָמֹת הֵי..."** (רבנן). פירוש זה מתאים לפסקוק נוסף שבו נזכר הפועל **לוט** (משליכט כב): **"בְּדַרְךְ חַכְמָה הַוּרִיתִיךְ... בְּלַכְתָּךְ לֹא יַצֵּר צַעַד, וְאַם תַּרְצֵץ לֹא תַכְשֵׁל"**.

5. ואפשר גם לפרש **שם ה'** במשמעות מוחשית - האותיות של שם ה'. אדם צדיק רואה תמיד את האותיות של שם ה' מול עניינו, גם כאשר הוא רץ וממהר לעסקו, כך שבעל מעשיו הוא מודע לנוכחות של ה'. המודעות התמידית הזאת מזכה אותו בהגנה ובעוצמה מאית ה' - **ונשגב**. פירוש זה מתאים לדבריו של דוד ב תהילים טז: **"שְׁוִיתִי הֵי לְגַדְיִתְמִיד, כִּי מִימִינִי בְּלִאמוֹת"** - אני תמיד משווה את שם ה' מול ענייני, וכן אינני מתמוטט (ראו גם **שם ה' מול העניינים**).

ולמה דזוקא צדיק?

הבדלים בין הפסוקים

ניתן להסביר את הבדלים בין הפסוקים על-פי ההבדל שבין לב לרוח (סעיף 431) :

- **לב** מציין תוכנות-אופי קבועה, וכך, הפסוק שמדובר על **תוכן ליבות** מדבר על דבר מיוחד בלבד ייחיד, שהוא דרכו הכלילית של האדם בחייו. ומשמעות הפסוק היא: 'בראה שטחית, כל אדם רואה את הדרך הכלילית שהוא בחר ללכת בה בחייו כישרה; אבל **ה' תוכן** (=שוקל ומודד) את הלבבות, והוא שופט את דרכו של האדם, לא לפי צורתנה החיצונית אלא לפי תוכנות האופי שעומדת מאחוריה.'
- **רוח** מציינת מחשבה חולפת וזמנית, וכך, הפסוק שמדובר על **תוכן רוחות** מדבר על דרכי בלשון רבים, שהן הדרכים הפרטיות שאדם בוחר ללכת בהן מדי פעם. ומשמעות הפסוק היא: 'כל אדם רואה את המעשים שהוא עשה בחייו כזכים וטהורים; אבל **ה' תוכן** (=שוקל ומודד) את הרוחות, והוא שופט את מעשיו של האדם, לא לפי צורתם החיצונית, אלא לפי המחשבות שעומדות מאחוריהם.'

321. בספר הכל לה'

לפעמים יש כל כך הרבה דברים לעשות וכל הרבה עניינים לסדר, שהמוח מוצף במחשבות וקשה להחליט מה לעשות קודם קודם. ספר משלוי מציע לשתף את ה' :

משלוי אומר: "גָּל אֶל הֵי מַעֲשִׂיךְ, וַיְכֻנוּ מַחְשְׁבָתִיךְ"

gal = גל = גלה = ספר; **אל אל ה' מעשיך** = ספר לה' על כל מעשיך, שכבר עשית ושאתה מתכוון לעשות. **יכנו** = יהיו מbossות ויציבות (סעיף 410); **ויכנו מחשבותיך** = ה' כМОבן יודע הכל ולא צריך שהאדם יספר לו על מעשיו, אבל כשהאדם מתפלל אל ה' ומספר לו על כל מעשיו, הוא עושה סדר בשטח המחשבות, ומצביע את המחשבות על בסיס יציב, וכך קל לו יותר לתכנן את מעשיו.

פסוקים דומים

درכים נוספות לייצב את המחשבות נזכרות ב:

- משלוי כי: "מחשבות בעצה תוכן..." - כאשר אדם מקבל עצה מהזולת, המחשבות שלו יציבות ומומקדות יותר (סעיף 84);
- משלוי יט כא: "רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום" - לקבל עצה מה' (סעיף 327).

פירושים נוספים

רוב המפרשים פירשו **gal** = גלגל, העבר הלאה; לפי זה, הפסוק מלמד את האדם "לגלגל" את האחריות למשיו אל ה', כלומר להאמין ביכולתו שהוא השולט ביכולתו לבצע את מעשיו (כמו בפסוק ט "**לב אדם יהשבד דרכו, וה' יכין צעדו**"; ראו חלוקת התפקידים בין ה' לאדם - סעיף 335).

פסוקים דומים נמצאים בספר תהילים:

- תהילים כב ט: "gal al ha iflato, yizilaho ci hafetz bo"
- תהילים נה כג: "השלך על ה', יהבך והוא יכלבלך, לא יתן לעולמך מוט לצדיק"

322. לרוץ باسم ה'

כאדם פועל לשם ה', למען ערך גדול ונשגב יותר מאשר האישיים, יש לו עוצמה המאפשרת לו להתגבר גם על אויבים גדולים וחזקים יותר ממנה:

משלוי כי: "מגדל עוז שם ה', בו ירוין צדיק ונשגב"

כל דרך/i איש זק/ישר בעינויו = כשהאדם שוקל איך להתנהג, הוא באופן טבעי בוחר להתנהג לפי הרגלים והמנהגים הישנים שלו, שנראים בעינויו ישרים וטהורים; כשהאדם שואף להשיג מטרה מסוימת, הוא באופן טבעי חושב שכח האמצעים כשרים להשתגת המטרה.

תוכן = שוקל ומודד בדקדקנות.

ותוכן רוחות/ליבות ה' = הראיה הסובייקטיבית של האדם עלולה להיות מוטעית, וכך ספר משלוי מייעץ לאדם שינסה לאמץ נקודת מבט אחרת - נקודת המבט של ה': ה' שוקל ובוחן היטב אפילו את מחשבות.Libvo של האדם, ובוודאי גם את מעשיו.

אדם המודע להשגחה התמידית של ה', יתרגל גם הוא לשקל היטב את מעשיו, ולא לעשות את מה שנראה בעינויו במחשבה ראשונה.

מקורות ופירושים נוספים

בקראיה ראשונה של שני הפסוקים הללו, מתעוררת השאלה, מה המשמעות המעשית שלהם? מה צריך לעשות אדם שרצואה להיות זק וישר בעוני ה', והרי כל דרך/i שילך בה תיראה בעינוי זכה וישראל, גם אם בעוני ה' היא רעה!?

1. כפי שפירשנו לעיל, המשמעות המעשית היא המודעות להשגחת ה' (ע"פ גליה). המודעות עשויה להשפיע על המעשימים, לדברי חז"ל: "ויהסתכל בשלשה דברים ואיך בא לידי עברה, דעת מה למעלה מך, עין רזאה ואין שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבין" (רבי יהודה הנשיא, משנה אבות ב'). המודעות עשויה להביא את האדם לאמץ לעצמו את נקודת המבט של ה', לדברי חז"ל: "עשה רצונו קרזון, כדי שיעשה רצונך קרצינו" (בן גמליאל בן רבי יהודה הנשיא, משנה אבות בד), ולשקול היטב את מעשיו: "יפשפש במעשיינו" (תלמיד בבלי, ברכות ח).

לפי זה, הקשר בין דרך/i דרכיו לבין רוחות/ליבות הוא קשר של קל וחומר: ה' שוקל היטב אפילו את מחשבות של האדם, קל וחומר שהוא שוקל את המעשימים.

2. ואפשר לפреш, שהמשמעות המעשית היא מתן תשומת-לב למחשבות ולכוונות. האדם מתרגל לעשوت מעשים מסוימים שנראים טוב כלפי חוץ, אבל ה' בוחן בעיקר את כוונת הלב, לדברי חז"ל: "رحمנא - ליבא בעי". אדם שרצואה להיות זק וישר בעוני ה', צריך להתעמק ולבדוק את הכוונות העומדות מאחריו כל מעשה ומעשה שהוא עושה, ולא להסתפק בכך שהם נראים טוב כלפי חוץ: "ויראת מלאהיך" - לפי שהדבר הזה אינו מסור לבירות, לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה, יוכל להשפט ולומר לטובה נתכוונתי", לפיכך נאמר בו ויראת מלאהיך המכיר מהשבותיך. וכן כל דבר המסור לליבו של אדם העשויו ואין שאר הבריות מכירתו בו, נאמר בו ויראת מלאהיך" (רש"י על ויקרא יט יד).

לפי זה, הקשר בין דרך/i דרכיו לבין רוחות/ליבות הוא קשר של ניגוד: ה' שוקל היטב **בעיקר** את מחשבות והכוונות של האדם, ומיחס פחות חשיבות למשעים החיצוניים.

3. יתכן גם, שהמשמעות המעשית היא ענוה ביחס להבנת רצון ה'. ישנים אנשים שモתוחים ביקורת על אחרים ואומרים להם "אתם חוטאים! אתם צריכים לעשות רק את רצון ה'" ; בביטחון זו מסתתרת הנחה סמייה, שהמבקר ידוע מהו רצון ה', ושדרכו של המבקר היא הדרך המתאימה לרצון ה'. הפסוקים שלנו מלמדים, שלפעמים דרכו של האדם נראית בעוניו ישירה למטרות שהיא אינה ישרה בעוני ה': "עשית רצון ה' אינה יכולה לשמש כהגדרת דיראה, שהרי מהות רצון ה' אינה פשוטה כלל. משלוי: **דרך אiol ישר בעוני ושם עצה חכם**: כל דרך/i ישר בעוני ותכן לבות ה': הרבה אנשים בטוחים שיודיעים את רצון ה' וטוענים מאוד" (יראת שמים / משה הרשברג ; וראו גם הדרך לניהום רצופה כוונות טובות? ! עוצר כאן חשבים).

4. ויש מפרשים, שהמילה **תוכן** משמעה כמו "מתќו", ומשמעות הפסוקים היא: כל אדם צריך להשתדל שדריכיו יהיו זכות וישראל כמיolib יכולתו, לפי מה שנראה בעוניו, "וה... עזרהו על תיקון הלב וויישור המידות" (רבי יהודה גירונדי על משלוי כאב) ; פירוש זה מתאים לחלוקת התפקידים בין ה' לאדם בספר משלוי (עמ' 335).

- אולם, פירוש זה אינו מתאים למשמעות המקובלת של **הפועל תוכן** בبنيו קל; לפי פירוש זה היה ראוי לכטוב "ומתכן ליבות ה'" או "ומתכן ליבות ה'".

שעה אחת [בתשובה ומעשים טובים בעולם זהה מכל חי העולם הבא]. ובזאת גם-כן תבחן גדולת התפילה יותר מן הקריםנות, שוגם בהיותם שלא כראוי, מכל מקום יש בתפילה יתרון ותועלת מועט. (ען איה על ברכות העגלה).

319. **קשר עם ה' - תנאי הכרחי לאחדות**

מדוע אין אחדות עם ישראל? האם הפילוג נובע מכך שאנשים לא שומעים בקול רבנים? האם הוא נובע מהחומרנות ומרדייפת המותרונות? על-פי ספר משלוי, התשובה היא אחרת למורי:

משלוי כת Ich: "בָּאֵין חִזּוֹן יִפְרַע עַמּוֹ וּשְׁמַרْ תּוֹרָה אֲשֶׁרְהוּ"

חיזון, בלשון המקרא, משמעו "מראה", במיוחד מראה נבואו.

כשאין נבואה - אנשים **נפרעים** = "מתפרעים" - מתנהגים בצורה פרוצה ולא סדר (סעיף 425); כל אחד בוחר לעצמו דרך פרטית והולך בה, אף אחד לא יכול להוכיח שדרכו היא הנכונה, כי אין נביה שיגיד מהו באמת רצון ה'.

איך בכל-זאת צריך לסתור בתקופה שבה אין נבואה, כמו בימיינו? התשובה לכך נמצאת בחלק השני של הפסוק:

ושמַרْ תּוֹרָה אֲשֶׁרְהוּ - כשהאין נבואה, יש לעסוק בתורה ולנסות להסיק מתוך מסקנות מעשיות, כל אחד כפי יכולתו.

שמירת התורה אינה פותרת את בעיית האחדות, כפי שאנו רואים בימיינו. אולם, מי שומר תורה, מוצא בתורה דרכי ליצור קשר עם ה' ולקבל מסרים מה' (כפי שנראה במאמרים הבאים), ולפיכך הוא מתקרב ומchein את עצמו לחזרת הנבואה.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירושנו מסתמך על דברי המפרשים: "כשנורמן ישראלי שהגבואה מסתלקת מהם עיי' שהם מליעבים בנביים, יפדרו בהם פרצויות ויוצאים לתרבות רעה" (רש"י), "בָּאֵין נְבוֹאָה יִבּוֹטֶל הָעַם מִקְנֵן הַמּוֹסֵר, אֲבָל הַשׁוֹמֵר עַסְקַת הַתּוֹרָה אֲשֶׁרְיוּ, כִּי הַמְאוֹר שֶׁבָּה מְחוֹרוֹ לְמוֹטֵב" (מצחצת דוד).

2. ויש שפирשו חיזון = ראייה ותיכנו לטוח ארוך, כמו בלשון ימיינו: "בַּהֲעֵדר רָאִית מָה שִׁתְּחַנֵּן שִׁיקָּרָה מְדֻבָּר דָּבָר בָּדָרֶךְ שִׁיּוּדָע אֶם רָאִי לְהַשְׁתַּלְלֵם בְּהַגְּמָנוֹן וְאֶם רָאִי אֵיךְ יַתְּכַן שִׁיגְנִיעוֹ אֶלְيָי, יִפְרַע עַמּוֹ וּיִבּוֹטֶל מְהַם מָה שִׁכְוֹנוּ לְהַגְּנִיעָא אֶלְיָי, או יִפְרַעוּ מּוֹסֵר בְּהַשְׁתַּלְלֵם בְּהַגְּמָנוֹן מָה שָׁאַנֵּן רָאִי שִׁיּוּדָלֵו בְּהַגְּמָנוֹן; אֶתְנָם, שׁוֹמֵר תּוֹרָה אֲשֶׁרְהוּ, כִּי הַתּוֹרָה תִּמְעַנְהוּ מְהַשְׁתַּלְלֵו בְּמָה שָׁאַנֵּן רָאִי, וּשְׁמִירָתוֹ הַתּוֹרָה תִּשְׁרַחֲדוּ לְמִזְאָה חַפְצֵיו" (רב"ג, פירוש שני). הדבר נכון בכל התחומים - החל מניהול קריירה איסית, דרך ניהול עסק או מפעל, ועד לניהול מדינה - כדי להצליח צריך להגדיר חיזון ברור, להגדיר מה השαιפה לטוח ארוך ובאיוזה אמצעים צריכים לשמש כדי להשיג אותה.

320. **להיות מודע להשגחה התמידית של ה'**

אחד הגורמים המשפיעים ביותר על התנהגותו של האדם הוא המודעות לכך שה' מושגיה על כל מעשייו ומחשובתו:

- משלוי טז ב: "כָּל דְּرָכֵי אִישׁ זַק בְּעִינֵיו, וְתַכּוֹן רִוּחוֹת ה'"

- משלוי כא ב: "כָּל דְּרָכֵי אִישׁ יִשְׁרָאֵל בְּעִינֵיו, וְתַכּוֹן לְבּוֹת ה'"

דרך = הרגל ומנהג, או אמצעים להשגת מטרה (סעיף 397);

בעיניו = מנקודת המבט האישית-סובייקטיבית שלו, שעלולה להיות שגויה;

דרך התשובה של הרשע

פסקנו מלמד, שכדי לחזור בתשובה, הרשע צריך להפוך להיות ישר, ככלומר לתקן את מעשיו כלפי הזולת. אך יש שכטבו אחרת: "מי שהוא רשע באמת, כאמור רזיל שהרשעים הם ברשותם ליבם ואין להם ברשותם כלל, וזה עונש על גודל ועוצם עוונם... אי אפשר לדרשיהם להתחילה לעבוד ה' בלב שיעשו תשובה על העבר מהילה, לשבר הקליפות שהם מסך מבديل ומהיצה של ברזל המפסקת בין לאביהם שבשמים, על ידי שבירת ליבו ומרירת נפשו על חטאיו, כמו שכחוב בוואר על פסוק " זבחו אליהם רוח נשברה לב נשבר " וגוי, שעיל ידי לב נשבר - נשברה רוח הטומאה דסטריא אחרא... " (תניא חלק א ז).

ותפילת ישראלים רצונו

פסוק זה הוא המקור לדברי חז"ל: "על שלשה דברים העולם עומד : על התורה ועל העבודה ועל גמilot חסדים... על העבודה מניין ? שנאמר ותפלה ישראלים רצונו..." (פרק דברי אליעזר טז).

ויתכן שהוא גם המקור להלכה ולמנהג לבקש מצדיקים שיתפללו בעדנו (רמ"א, יורה דעה סימן שלה סעיף י) : "רצונו של הקב"ה מתגלה ביחד בתפילהם של ישראלים, שהם הצדיקים" (בלוג השתפות הנפש). כמובן, ההלכה אינה מתייחסת לכל אדם שמוכר קמעיות או ברכות פרנסתו, אלא רק לאנשים שהם ישראלים וצדיקים, במיוחד בעניינים שבין אדם לחברו ; אלה האנשים שתפילתם רצואה ביותר לה".

זבח לעומת תפילה

ה' שונא זבח של רשעים ואוהב תפילה של צדיקים - מה לגבי תפילה של רשעים וזבח של צדיקים?

1. המושגים **תועבת ה'** ו**רצון ה'** הם מושגים קיצוניים, והם רומיים שיש מצבי ביניים, שאינם תועבת ה' אך גם אינם רצונו (ראו פסוקים נוספים עם ביטויים אלה - סעיף 438). לפ"ז :

- **תפילת רשעים**, תפילה אישית (לא תפילה ציבורית שהיא תחילף לקרבן), אינה **תועבת ה'**, כי היא אינה יוצרת קשר, בתודעה הציבורית, בין הרשע לבין עבודת ה'; וכמו כן, תפילה שבאה מהלב יכולה להיות התחלת של חזרה בתשובה: "זבח רשעים תועבת ה' - כשעדין לא שבו מרשם ולא התפללו על המילה ; ותפילת ישראלים - השואלים מילה בעת הבאת הזבח - התפילה ההיא לרצון לה". (מצודת דוד).

- **זבח צדיקים** כמובן מקובל על ה', אך אין רצונו במובן הנעלם ביוטר, כי ה' מעדיף תפילה, שהיא רוחנית ובהא מהלב. דעה זו מתאימה להשקפותו של הרמב"ם, שלפיה הקרבנות נועד רק להרחיק את בני ישראל מעבודה זרה, חס רק אמצעי ולא מטרה: "יעיר הזבח, אין הנרצה ממנו הזבח עצמאי, רק הכוונה, שמראה שמתחרט על חטאינו, או שעם האבח יתודה ויתפלל לה' בשפיכת נפשו עם שפיכת דם הזבח... אבל הדישרים אין צריכים הזבח, רק התפילה, שזה רצונו, וישמע תפילתם גם בלא זבח" (מלבי"ם).

גם חז"ל אמרו: "גדולה תפילה יותר מן הקרבנות" (רבי אלעזר, ברכות לט), והסביר הרב קווק: "התגברות האדם על הנטיות הרעות, לילכת בדרך הטובה והישראל אשר ד' ידורש מאתנו, היא בשני אופנים: התגברות פנימית על כוחותיו הרעים עיי' הכרה פנימית בדרך הטובה באור ד', והתגברות **חיצונית** על הסיבות החיצונית ההוות בעולם שעוללות לבטל את האדם מאשרו ושילומו. ולהגביר החשוב בכוחות הפנימיים, מיסודה על זה עבודת התפילה, שהוא עבודה פנימית בלבד. וקרבנות מיסדים ביהود יסוד ההתגברות של הכוחות הטובים על המפריעים מכוחות שחוץ לגוף ונפשו של אדם, דהיינו כוחות הבחמיים שבעולם החיצוני. על כן אמר, שגדולה תפילה יותר מן הקרבנות, שרבת הערך היא ההתגברות הפנימית על כוחות עצמו הרעים מהתגברותם על מניעות חיצונית. כי העסוק האמתי של האדם ראוי להיות נערך לפי התגברותו לצד הטוב שבו בעצם נגד הכוחות הרעים הטבעיים בעצם טבעו". (עינ' איה על ברכות ה' עא).

אמנם, בפרק כח נאמר (משל כי ט) : "מסיר אצנו משמע תורה, גם **תפלתו תועבה**", ככלומר, ה' מתעב גם את התפילה של הרשעים, שאינם רוצים לשם כל תורתו, ולא רק את הזבחים שלהם (סעיף 345); אולם: "מכל מקום, התועלת של היצוק הפנימי הוא דבר מועיל גם כשלא יכול מעשייו להיות קבוע בדרך טובה, מכל מקום יי"ה

עיקרונו זה מתבטא גם בחוקי התורה: אדם שיש לו חוב לרעהו, ונשבע שאינו חייב לו כלום, עבר שתי עבירות - בין אדם לחברו (גזל) ובין אדם למקום (שבועת שקר); על-פי התורה, הוא צריך קודם לתקן את העבירה כלפי רעהו ולהחזיר את החוב, ורק אחר-כך לתקן את העבירה כלפי ה' ולהביא קרבן, ויקרא ה' בגנו: "וְהִיא כִּי יַחֲטָא וְאַשְׁם, וְהִשִּׁיב אֶת הַגֹּזֶל... וְאַת אַשְׁמָו יִבְיא לְה'"... - השבת הרכוש הגזול היא השלב הראשון בתיקון.

כך גם בהלכה, למשל לגבי תענית, המועילה "דזוקא כשעiosa תשובה עמו, כי התענית מועיל כמו קרבן לחטא: מה קרבן אינו מועיל בלי תשובה, שנאמר זבח רשעים תועבה, אף תענית חלום..." (משנה ברורה רכו).

אם כך, כאשרם מרגיש שעבודתו אינה רצואה, הוא צריך קודם כל לתקן את מעשיו כלפי הזולת כך שלא יהיה עוד רשות, ורק אחר-כך להתקרב לפני ה' בזבחים, תפילהות או תעניות.

פסקים דומים

בפסוק הבא נאמר (משלי טו ט): "תועבת ה' דרך רשות, ומרדף צדקהiah"; ייתכן שהזה נימוק לפסקו שלנו - "זבח רשעים תועבת ה'", כי "תועבת ה' דרך רשות".

בפרק כא נאמר (משלי כא כא): "זבח רשעים תועבה, אף כי בזמה יביאנו":

- בפסוק שלנו נאמר, שזבח רשעים הוא תועבת ה', והכוונה למד את האדם עצמו, המרגיש שה' מרוחיק אותו, לבדוק את מעשיו לפני שהוא מקריב קרבנות;
- בפרק כא נאמר, שזבח רשעים הוא תועבה, לא רק כלפי ה' אלא גם כלפי החברה, והכוונה למד את החברה שלא לקבל קרבנות מאנשיים רשעים (סעיף 244).

ובאותו פרק נאמר (משלי כא ג): "עשה צדקה ומשפט נבחר לה 'מוזבח'", כלומר, גם אדם שאינו רשאי, עדיף שיעשה צדקה ומשפט מאשר שירבה בזבחים (סעיף 347).

ישנם פסוקים נוספים בתנ"ך שנitinן לפרש על-פי הרעיון הנזכר בפסוקנו:

- בתורה מסופר שה' דחה את קרבנו של קין וקיבל את קרבנו של הבל; לפי חילק מהփירושים, הסיבה לכך הייתה שokin היה רשע, ועל כן אמר לו ה', בראשית ד: "הלוּא אִם תִּטְהִיב שָׁאת, וְאֵם לֹא תִּטְהִיב לְפָתָח חַטָּאת רָבָץ, וְאֵיך תִּשְׁוֹקְטוּ וְאַתָּה תִּמְשֵׁל בָּוּ" - אם תטיב את מעשיך, אשא ואקבל את קרבנך (ראו פירושו היפה של רשות ר' הירש על הפרשה).

- קהילת ד יז: "שמר רגליך כאשר תלך אל בית האלהים, וקרוב לשמע מתת הכתילים זבח, כי אינם יודעים לעשות רשות": "וַיֹּוֹתֵר יָהִי הַקְבִּיה קָרוּב לְשָׁמוֹעַ תְּפִלָּתך יָוֹתֵר מִמֶּה שָׁהִי הַכְּתִילִים מִקְרִיבִים כַּמָּה זְבָחִים וּוּלּוֹת" (ר' יוסף קרא).

מקורות ופירושים נוספים

זבח רשעים תועבת ה'

1. פירשנו שזבח רשעים הוא תועבה כי מעשייהם של הרשעים הם תועבה, כמו שנאמר בפסוק הבא (משלי טו ט): "תועבת ה' דרך רשות, ומרדף צדקהiah".

2. ויש שפירשו, שהזבח עצמו הוא תועבה כי מגל יביאו גו (אבן עזרא),

3. או משווים שעומדת מאחריו כוונה רעה - "להסית" את ה' לגורם נזק לאחרים: "לפי שבלעם אמר לבלק 'בנה לי בזוה שבעה מזבחות', ככלומר הקב"יה חפץ בקרבנות, שכן הוא אומר לו על ידי איוב "וַיַּעֲתֵה קָהוּ לְכֶם שְׁבֻעָה פְּרִים וְגַי"; אמר הקב"יה: רשע! אני חפץ בקרבנותיך, זבח רשעים תועבת ה'; במה אני חפץ? בתפללה, שנאמר ותפלת ישרים רצוננו". (רבי יהושע בשם רבינו הילנא, ליקוט שמעוני; הובא בקידור בפירוש רש"י).

קשר עם ה'

318. להתנער ממשי רשות לפני שיוצרים קשר עם ה'

319. קשר עם ה' - תנאי הכרחי לאחדות

320. להיות מודע להשגחה התמידית של ה'

321. בספר הכל לה'

322. לróż בשם ה'

323. קשר עם ה' באמצעות כישרונות מולדים

324. קשר עם ה' באמצעות הטלת גורל

325. קשר עם ה' באמצעות התבונה

326. קשר עם ה' באמצעות ביטול התבונה

327. למצוא את עצת ה' בתוך הלב

328. למה אנשים נוהגים לברך בשקט

329. ה' משחק בתורה

318. להתנער ממשי רשות לפני שיוצרים קשר עם ה'

לפעמים אדם מרגיש, שהוא עובד את ה' במאיץ רב, ובכל-זאת ה' רחוק ממנו ואינו מקבל בראצונו את עבודתו. אדם שנמצא במצב זה צריך לבדוק את יחסיו לזרות:

משל טו ח: "זבח רשעים תועבת ה', ותפלת ישרים רצונו"

רשות = הפוגע בזרות בمزיד (סעיף 380) ; **תועבת ה'** = מרוחק ושנוא על ה'; **זבח רשעים תועבת ה'** = ה' מתעב, שונא ומרוחק את הקרבנות שבמביאים אנשים רשעים.

ישר = איש שלום, שאינו פוגע בזרות (סעיף 364) ; **ותפילת ישרים רצונו** = ה' מקבל בראצונו את תפילתם של אנשים ישרים.

זבח ותפילה הם פעולות שמטרתן לקרב את האדם אל ה'. אבל כשהזבח הוא רשות, ה' לא רוצה להתקרבות אליו, ולכן הזבח מתוועב בעיניו.

בדברי הנביאים נאמר שה' מתעב גם סוגים אחרים של פולחן, למשל בישעהו א יג: "**לא תוסיפו הביא מנחת שוא,** **קטרת תועבה היא לי,** חדש ושבת קרא מקרא, **לא אוכל אונן ועכירה**" - בני ישראל בימי ישעהו היו רשעים, כמו שהוא מפרט בתוכחו, ולכן ה' תיעב את המנוחות, הקטורות וההתאספות במקdash בחודשים ושבותות. גם העבודות הללו נועדו לקרב את האדם אל ה', וכשהאדם רשות, ה' אינו מעוניין שהאדם יתקרב אליו.

הפסוקים בביית זה (בבית ט) מעבירים מסר ברור: טוב להיות עני, כי העני אינו מתגאה, ולכון קל לו יותר ללימוד תורה.

אם יש כאן דעתות שונות?

1. יתכן שאכן יש כאן דעתות שונות, כי לכל אדם מתאים מצב כלכלי אחר: החכם בספר משלו חשוב, מتوزח היכרות עם נפשו, שאין זה מתאים לו להיות בוש, כי הראש עלול לגרום לו לגנוב; יתכן שהמשורר בספר תחילים חשב אחרת. ויתכן שגם המשורר בתחלים חשב שלא מתאים לו להיות עני, אך הוא נראה חשב אחרת והביא אותו למצב של עוני, ובידייעת המשורר הבין שהוא טוב לו, כי בזכות העוני הוא התקדם לתורה ולמד יותר, ולכון בידייעת המשורר לה' על כן.

2. יתכן שהעני הוא ניסיון שהאדם צריך לעמוד בו: מלכתחילה האדם מבקש מה' שלא יביא אותו לידי ניסיון, אך בידייעת - לאחר שהאדם עמד בניסיון בהצלחה - הוא מודה לה' על כן.

3. ויתכן שיש הבדל בין רשות לבין עני: ע"פ מלביימן, רש הוא אדם שאינו לו כלום; הרשות תמיד נמצאת על סוף רעב, והוא עומד בניסיון קשה שלא לגנוב; אך העני אינו רשות - הוא אמן מרוויח פחות מהਮומוץ במשק, ולכון הוא ענו ואינו מתגאה על אחרים, אך עדיין יש לו מספיק כסף כדי להתקיים בכבוד.

- אמן, הסבר זה אינו מתאים לפסוק השני - משלו טו טו - "כל מי עני רעים"; ויתכן שיש לפרש שהפסוק מדבר רק על עני שאינו שמח בחלקו, ומסתכל רק על מה שאינו לו ומה שיש לזרים, ולכון כל ימי רעים (מצודת דוד); או על עני בדעתו (רב"ג).

כל זה, כמובן, אינו יכול להיות תירוץ שלא לעוזר לעניים - שהרי כתוב בתורה "**לא תאמץ את לבך ולא ת Kapoor את ידך מאחיך האביוו**", ואין זה משנה אם זה טוב או רע להיות עני.

מקורות ופירושים נוספים

1. חילקנו את הפסוק לשני חלקים לא שווים: "טוב עין, הוא יברך כי נתן מלחמו לדל", ופירשנו כי = כאשר רק טוב-עין זוכה לברכה כאשר הוא נותן מלחמו לדל; העין הטובה היא הגורם העיקרי לברכה.
2. אך על-פי הטעמים ועל-פי רוב המפרשים, יש לחלק את הפסוק לשני חלקים שווים: "טוב עין הוא יברך, כי נתן מלחמו לדל"; לפי זה, כי = משום ש- טוב-עין זוכה לברכה, משום שהוא רגיל לתת מלחמו לדל; הנtinyה היא הגורם העיקרי לברכה. לפי זה, הפסוק מלמדנו להיות טוב-עין, להסתבל במבט טוב ואוהב על אחרים, כי מתוך כך נזכה ליהות האנשים שצריכים את עזרתו ולתת להם מלחמנו, וכתוכאה מכך נזכה לברכה.
- אולם, לפי זה, הנtinyה נובעת מהעין הטובה, ולכן היה ראוי לכתוב בלשון עתיד "יתן": "טוב עין הוא יתן מלחמו לדל ויברך"; השימוש בלשון עבר נתן מדגיש שהнтtinyה כבר נעשתה, והברכה באח אחריה כתוצאה מהעין הטובה.
3. יש שפירשו את הפסוק כהמשך לפוסקים הקודמים (פוסקים ז-ח), הדברים על עשרים וענינים: פסוק ז מתאר את המצב הטבעי שבו לעשירים יש כוח לשלווט בענינים: "עשיר בראשים ימשול", פסוק ח מתאר את העשירים המנצלים את כוחם לרעה: "זורע עוללה יקוצר אונו" (סעיף 262), ופסוק ט מתאר את העשירים המנצלים את כוחם לטובה: "נתן מלחמו לדל" (ראו מלבי"ם).
4. אפשר לפרש את הנtinyה החומרית כמשל לנtinyה רוחנית של חכמה ותורה. ישנים אנשים שמתעצבים כשהם רואים שאנשים אחרים מעתיקים את דברי החכמה שלהם, אך ישנים אנשים שמסתכלים על כך בעין טובה, שמחים כשאחרים נהנים מדברי חכמתם; אנשים אלה יזכו לברכת ה'. ולדברי חז"ל, האיש הראשון שנаг עין טובה בדברי תורה היה משה רבנו, נתן התורה: "לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו, שנאמר (שמות ל') יכתב לך... משה נzag בה טובות עין וננתנה לישראל, ועליו הכתוב אומר טוב עין הייא יברך... ." (רבי יוסי בן חנינא, תלמוד בבלי מדרים לח.).
5. ויש שדרשו את הפסוק על ברכת המזון: "אין נתנין כוס של ברכה לבך אלא לטוב עין, שנאמר טוב עין הייא יברך כי נתן מלחמו לדל, אל תקרי יברך אלא יברך" (רבי יהושע בן לוי, סוטה לח); כלומר, טוב עין נקרא אדם שמזמין עניים ובים לסעודתו, כדי שיוכל לבך ברכת המזון במניאו או לפחות בזימונו (ע"פ הגאון מוילנה).

פסוקים דומים וקשרורים

עין טובה מביאה ברכה, ועין רעה מביאה מחסור; ראו משלו כה: "גנבה להון איש רע עין, ולא ידע כי חסר יבאו" (סעיף 302).

יש אנשים, ש כדי שיוכלו לתת בעין טובה, הם צריכים לתת מאכלים פשוטים וזולים יותר; ראו משלו טו ט: "טוב ארחת ירק ואהבה שם, משור אבוס ושנאה בו" (סעיף 49).

317. האם זה טוב להיות עני?

כמה פוסקים בספר משלוי מלמדים (דבר שרוב האנשים בימינו יסכימו עליו בקבלה) שזה רע להיות עני:

- משלו טו טו: "כל ימי עני רעים, טוב לב משתה תמייד"
- משלו ל-ח-ט: "ישוא ודבר כזב הרחק ממני, ראש ועשר אל תנתן לי, הטריפני להם חקי. פן אשבע וכחשת ואמרתי מי ה', ופן אונוש גנבתוי ותפשתי שם אליהי" (סעיף 34)

אולם, בספר תהילים אמר המשורר:

- תהילים קיט עא-עב: "טוב לי כי עניתי, למען אלמד حقך. טוב לי תורה פיך מאלפי זהב וככסף", כלומר - טוב לי שנעשית עני, כדי שאוכל למדוד את חוקיך; התורה היא הטוב האמתי, ולא העושר החומרי. גם שאר

איש מחסור = עני, הסובל ממיחסור חומרי.

איש מחסור אהב שמחה = אדם הסובל ממיחסור חומרי צריך לאוהב שמחה - לשמה בחלקו - שמחה נפשית פנימית - ולא לחשוב על תעוגות חומריים.

אהוב יין ושמן לא יעשה = מי שאינו אהב שמחה אלא אוהב תעוגות חומריים, לעולם לא יכול לצאת מהיחסור, כי ככל שירוויח יתבזבז על תעוגות, והוא **לא יעשה**.

ישנם אנשים הנמצאים ביחסור, ואין מצליחים לפתח שמחה פנימית, וכתוואה מכח חולים בדיכאון קשה; הכתוב ממליץ לתת לאנשים כאלו יין, בתור תרופה חד-פעמית שתעזר להם להתנער מהמחשבות השיליות:

- משלו לאו: **"תנו שכר לאובד, ויין למרי נפש. ישתה וישבח רישו, ועמלו לא יזכיר עוד"**

- משלו טו טו: **"כל ימי עני רעים, וטוב לב משתה תמיד"** (סעיף 45)

כמו תרופה, גם השימוש ביין צריך להיות מוקד וזמן; וכן שלא אהבים תרופה, כך גם החולה אינו צריך אהוב את היין, כי **"אהוב יין ושמן - לא יעשה"**.

פירושים נוספים

1. פירשנו **איש מחסור אהב שמחה** כמשפט פשוט, שבו הנושא קודם לנושא: **איש מחסור צריך להיות אהב שמחה**.

2. אך רוב המפרשים פירשו את המשפט בכיוון הפוך - **"אהוב שמחה יהיה איש מחסור"**: **"האהוב שמחת מאכל ומשתה יהיה... חסר מכל טוביה"** (מצחות), **"מי שאוהב... לשמה תמיד, הוא איש מחסור, כי השמחה לא תමיך, וכל דבר שישמה עליו בראשית השיג את הדבר, אחר שיראה אותו או יהיה לו לקניין ימים אחדים, לא ישמחה עוד..."** (מלבי"ם).

- אולם, נראה לי פשוט יותר לפרש את שני המשפטים באותו כיוון - הנושא לפני הנושא.

- ועוד: מלשון הפסוק לא נראה שמדובר בשמחה שלילית כמו שמחות מאכל ומשתה; בדרך כלל, ספר משלוי מתיחס בחיק שמחה (סעיף 40).

3. יש שפירשו שהכוונה למיחסור ורוחני - מיחסור בתורה: **"איש מחסור בתורה, שאין בו שום ריח תורה, הוא אהב להיות תמיד בשמחה, לשמה בשחוק הכללים..."** (הגאון מוילנה).

- אולם, בכל התנ"ך המילה מיחסור מצינית דזוקא מיחסור חומרי (ראו למשל בפסוקים עם הביטוי אנ למחסור).

4. אפשר גם לפרש שהפסוק ממשיך את הפסוק הקודם, שדיבר על **"אדם תועה מדרך השכל"**: אדם כזה יהיה גם איש מחסור, גם אהוב שמחה (של משתאות), גם אהוב יין ושמן, וגם לא יעשה.

316. לחת עם מבט טוב בעיניים

כשעוזרים לזרות, צריך לשים לב לא רק למעשים אלא גם למבטים:

משלככט: **"טוב עין - הוא יבך כי נתן מלאחמו לדל"**

טוב עין = אדם שיש לו מבט טוב בעיניים, מבט של שמחה כאשר הוא רואה שהזרות נהנה מרכושו.

יבורך = העני יברך אותו, כשהראה שהוא נותן לו בשמחה ועם מבט טוב בעיניים.

הוא יברך = המילה "הוא" בא להדגиш, דזוקא הוא יזכה שהעני יברך אותו לאחר שנתן לו מלחמו; אבל אדם רע עין לא יזכה לברכה, כי המבט הרע יגרום לעני צער ובושה. העני אמן ניצל מרעב, אבל כבוזו נפגע ולכך לא יוכל לברך את הנוטן לבב שלם.

כל אדם צריך להשתדל להיות טוב עין, אבל מה יעשה אדם שעדיין לא הגיע למעלה זו, האם בנסיבות ימנע מלחתת? לדעתו התשובה היא לא: דזוקא אדם רע עין יכול לתת בלי לצפות לברכה, לשם מצווה נתו...

שלשות הפסוקים הבאים (משל טז כ-כט) מדברים על שלושה סוגים של אנשים רעים ; יתכן שהפסוק שלנו מזהיר את האדם, שלפני שהוא בוחר מקום עבודה כדי להשביע את רעבונו,ibrdr שבמקום העבודה אין אנשים רעים שעלו לחשחת את נפשו. ראו : זהירות בבחירה מקום עבודה.

314. לא זוקקים? העבירו לנזקקים

בעבר הרכוש היה יקר, לרוב האנשים היו מעט חפצים שהם שמרו עליהם לאורך זמן רב. בימינו הרכוש הוא כל כך זול, עד שבמקרים רבים הבעיה היא שאין איפה לאחסן אותו - לאנשים יש הרבה בגדים אבל אין להם מקום בארון ; יש הרבה רהיטים אבל אין מקום בסלון ; יש הרבה אופניים אבל אין מקום במחסן... רמז למצוות זה ניתן לראות בפסוק :

משל טז : "מתן אדם ירחיב לו, ולפניהם גדלם יגההנו".

הפרשנים פירשו את הצלע הראשונה - "מתן אדם ירחיב לו" - בכמה דרכים מנוגדות :

1. פירוש חיובי על-טבעי : מתן = נדבה לעניים ; מי שנונן נדבות - ה' ירחיב את גבו - יעשה אותו עשיר יותר ובעל נחלה גדולה יותר, וגם יגדיל את כבודו ויעזר לו לשבת **לפניהם גודלים** ונכבדים ; כמו שאמרו חז"ל "עשר בשבייל שתתעשר" (רש"ו) (מתן נרדף לנדבה גם בפסוק אחר - משלו יט ו : "רבים יהלו פניהם גדיים, וכל הרע לאיש מתן").

2. פירוש חיובי טבעי : מתן = מתנות לכל אדם ; מי שנונן מתנות - הדבר ירחיב את מרחב האפשרויות שלו, יהיה יותר אנשים שיאהבו אותו ויסכימו לארח אותו, ויגיע גם לה坦אה אצל אנשים **גודלים** ונכבדים : "ובכל מקום אשר תדרוך כף רגלו - יכירו אותו לטוב וישבחו אותו" (ר' יונה, מצות דוד).

3. פירוש שלילי : מתן = שודד ; מי שנונן שודד - הדבר ירחיב את אפשרויותיו ויעזר לו לניצח במשפט - שבו הוא עומד **לפניהם הגודלים**, כמו שנאמר במקום אחר "בן חן השודד בעניי בעליו, אל כל אשר יפנה ישכיל" (מתן נרדף לשודד גם בפסוק אחר - משלו כא יד : "מתן בסתר יכפה אף, ושחץ בחק חמה עזה").

4. ואפשר גם לפירוש : מתן = מוחה, סכום שמקובל להוציא כדי להתחנן ; מי שМОון לתת מוחה גדול - הדבר ירחיב את אפשרויותיו להציג כלה משפחה של אנשים **גודלים** ונכבדים (מתן נרדף למוחה גם בפסוק אחר - בראשית לד יב : "הרבו עלי מאר מהר ומתן ואתנה כאשר אמרו אליו, ותנו לי את הנער לאשה").

הבעיה בכל הפירושים הללו היא, שבפסוק עצמו לא נאמר למי בדיקות נתנים את ה **מתן**, ובמה בדיקות מותבטות ההרחה, ומה הקשר ביניהן.

לכן חשבתי שאפשר לפירוש : מתן = כל נתינה שהאדם נותן ; ירחיב = יגרום לכך שהיא לו מרחב גדול יותר ; והפסוק רומו לימיינו : כאשר אדם נפטר מהרכוש המיותר שמצטרב אליו בביתו ונונן אותו לנזקקים - הדבר עוזר לא רק לנזקקים אלא גם לאדם עצמו ; יש לו יותר מקום פנוי בבית, הבית שלו מרוחק יותר.

כאשר אדם צובר לעצמו כל מיני דברים ישנים, והבית שלו מלא בפרטים, הוא עסוק כל הזמן באלרגן ולסדר אותם, ולהשוו שאולי הם יועילו לו בכל מיני מצבים חריגים. הוא עוסק במחשבות קטניות. אך כאשר אדם מחליט לחתות דברים שעומדים אצלו זמן הרבה לא שימוש, הוא מנקה את הבית ו גם את הראש, והוא פניו לחשוב מחשבות עמוקות ולהתעסק בעניינים חשובים וגדולים יותר - **ולפניהם גודלים יגההנו** (ע"פ יעל).

אמנם, הפירוש אינו מתאים לתקופת התנ"ך, אך הוא מתאים למציאות של ימיינו.

315. שמחה פנימית עוזרת לצאת מהמחסור

אדם שנמצא בנסיבות כלכליים צריך לצמצם במוותרות, אך לשם כך עליו לפתח שמחה פנימית, כישرون להרגיש שמחה גם בלי תענוגות חומריים :

משלו כא יז : "איש מהسور אהב שמחה, אהב יין ושםן לא יעשיר"

ואל תתאווה לאכול מהמטעים שהוא מגיש לך ; כי כשהוא רואה אותך אוכל, נגרם צער רב **לנפשו** ; הואאמין אומר לך לאכול ולשתות, אבל **בליבו** הוא מצטער עלך".
פירוש כללי יותר לפסוקים אלה נמצא במאמר לפני שמקבלים מתנה - יש להסתכל בעניינו של הנוטן (סעיף 141).

313. לאכול לפניו שיווצאים לקניות או לראיון עבודה

מחקרים מוכחים, שאנשים היוצאים לקניות כשם רעבים, קונים כמות גדולה יותר مما שהם צריכים באמת. יש סופרמרקטים המנצלים עובדה זו, ומנסים לעורר את הרעב של הקונים בדרכים מלאכותיות, על-ידי פיזור וירחות מגרים של אוכל באויר. ספר משלוי מזהיר מפני תופעה זו :

משלתו זו : " **נפש عمل עמלה לו, כי אף עליו פיהו**"

נפש = הצד החומרី של החיים (סעיף 416) ; **عمل** = עבודה קשה, עוני ומחסור, או רשות ומרמה (סעיף 420).
אף = דחק ולחץ ; **פיהו** = הרעב לאוכל.

נפש عمل עמלה לו = הרצכים החומריים של העמל, העובד קשה ל machiyut, מרים אותו וגורמים לו לעבוד מעבר למלה שהוא צריך ;

כי אף עליו פיהו = כי פיו, הרעב לאוכל, דוחק ולחץ עליו, ומשבש את שיקול הדעת שלו.

הדבר יכול להתבטא בכך שהعمل קונה יותר مما שהוא צריך, וכותזאה מכך צריך לעבוד יותר ; הדבר יכול להתבטא גם בכך שהعمل הולך לעבוד במקום עבודה שאינו מתאים לו, שבו הוא מקבל שכר נמוך מהਮגיע לו. רק מושם שהוא חשש שלא ימצא עבודה טובה יותר ויגוע ברעב.

אם כך, לפני שאדם הולך לקניות או יוצא לראיון עבודה, הוא צריך לאכול סעודת דשנה, כך שהרעב לא ישבש את שיקול הדעת שלו.

פירושים נוספים

1. פירשנו את הפסוק במשמעות שלילית - הרצון הלוחץ לאכול גורם לאדם לעמוד מיותר (וזומה לכך פירש ר' יונה גיורונדי). אך יש מפרשין את הפסוק במשמעות חיובית, בשבח העבודה והמאץ : **נפש عمل עמלה** - **עובדת** - **לו** - **לעצמם ולטובתו** - **כי אף עליו פיהו** - כאשר פיו ילחץ עליו וידרשו ממנו אוכל, יהיה לו כסף לקניות אוכל (רש"י).

2. פירשנו ש **פיהו** מציין את הרצון לאכול (כמו רוב המפרשים) ; אך ברוב המקרא, זה מציין את כוח הדיבור. לפי זה אפשר לפרש : **כי אף עליו פיהו** - לעיתים יש לאדם רצון לוחץ לדבר ולהתבטא, והרצון הזה עלול הוא שגורם לו לעמוד יותר מדי או לבחור במקום עבודה שאינו מתאים לו.

3. והගרא"א פירש, שהפה הלוחץ הוא חובה של האדם למד תורה - התורה שלמד מן המלאך לפני שנולד ; והחובה זו דוחקת ומחייבת אותו לעמוד בתורה.

- אך לפי זה היה ראוי להציג דוגמאות האוזן ששמעה, או את הלב שלמד תורה, ולא את הפה ; הפה הוא רק האמצעי לדיבור, והוא לא יוצר את הצורך והחובה למד.

פסוקים דומים וקשרורים

גם עשו,achi יעקב, עשה עסקה גרוועה מותיך רעב, כשמכר את בכוורתו תמורת ניזיך עדשים.

בספר קהילת ישנו פסוק דומה מאד לפסוקנו ; נציג את הפסוקים זה לצד זה :

- משלתו זו : " **נפש عمل עמלה לו, כי אף עליו פיהו**"

- קהילת זו : " **כל עמל האדם לפיהו, וגם הנפש לא תמלא**"

לעובדה (**שפָל רוח**), מלבחור אדם **שמתגאה ביכולותיו**, שנוטן הרגשה ש"אם תבחר بي נוכל להתחלק בשלל רב "

" (על פי עיל).

ניתן לראות בפסקוק גם המלצה למי שמחפש עבודה. בדרך כלל ההמלצה היום היא למדוד איך לשוק את עצמו, ולומר כמה שיותר דברים חיוביים, וლטיה בעיות. אבל לפעמים, דווקא כאשר אדם אינו מתגאה, אלא מספר על הלבטים וגם קצת על החסרונות שלו, הוא יוצר תדמית של אדם ישר, שאפשר לסמוך עליו, ומסיר את הפחד של המעסיקים מפני מתחזה.

פסקוקים דומים וקשרורים

- משלויטו ח: "**טוב מעט בצדקה, מרבית תבאותו بلا משפט**" (סעיף 298).
- משלויטו כה: "**בית גאים ישח ה', ויצב גבול אלמנה**"

312. איסור לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה

חכם אחד הגיע לבתו של איש עני. העני הזמין אותו לאכול, אך החכם ראה שביתו של העני ריק, וחחש שאם יאכל מסעודתו של העני, לא ישאר לו מספיק לעצמו ולמשפחהו. אולם, לאחר שהענין התעקש והזמין אותו שוב, חש החכם שאם יסרב לאכול, העני ייפגע; ולכן אמר "אני מצטער, אבל הרופא אסור עלי לאכול עכשו". לאחר מכן צא שם, שאל אותו משותנו "מדוע שיקורת לו, והרי אני יודעת שאין לך שום בעיה רפואי?"; ענה לו החכם: "לא שיקרתי; הרי הרמב"ם היה רופא גדול, והוא אמר: "חמשה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שאין דבריהם קלים בעיני רוב האדם, ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא; ואלו הן: (א) **האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה** - שהוא אבק גול, והוא מדמה שהוא חטא ויאמר 'כלום אכלתי אלא ברשותן?!'...." (הלוות תשובה דא); הרמב"ם הוא הרופא שאסר לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה...".

מהו המקור לדברים אלה של הרמב"ם?

המקור הכי קרוב שמצוותי בדברי חז"ל הוא: "רבי יצא לפני רבי פינחס בן יאיר ואמר לו: ירצונך לסעוד אצלך? אמר לו: כן!. זרחו פניו של רבי. אמר לו רבי פינחס בן יאיר: **יכמלומה אתה שמודר הנה מישראל אני? ישראל קדושים הן!** יש רוצחה ואין לו, ויש שיש לו ואין רוצחה; וככתוב (משלי כג) אל תלחתם [את] **לחם רע עין** ואל תהאו למטעמות כי כמו שעדר בנפשו כן הוא אוכל ושתה יאמל לך ולבו בעמך; **ואתה - רוצחה, ויש לך**" (תלמוד בבלי חולין ז, מתוך עברית). רבי פינחס בן יאיר הסביר לרבי (רבי יהודה הנשיא) מדוע הוא בדרך כלל לא אוכל אצל אחרים: לא בഗל שהוא לא סומך על הנסיבות שלהם (שהרי **"ישראל קדושים הן"** ואפשר לסמוך עליהם), אלא בגלל שרוב האנשים, או שבים עניים ואין להם מספיק אוכל לתת (**"יש רוצחה - ואין לו"**), או שהם עשירים אבל קמצנים (**"יש שיש לו - ואין רוצחה"**). בכל מקרה למקרה מכaco, שראויל שלא לאכול מסעודה של אדם **שיוציא - ואין לו**; גם אם אדם רוצח לתת לך אוכל, אבל אתה יודע שאין לו מספיק - אל תיקח!

ומה המקור לדברים אלה של ר' פינחס בן יאיר? - הוא מצטט את הפסוק מספר משלוי (משלוי כג ו-ז): "**אל תלחת את לחם רע עין**, ואל תהאו למטעמותיו. כי כמו שעדר בנפשו כן הוא: **'אכל ושתה'** יאמר לך, ולבו בעמך".

רש"י (בתלמוד שם) פירש שהפסוק מתייחס לחלק השני של דברי ר' פינחס - **"יש לו - ואין רוצחה"**, כלומר, שאסoor לאכול מסעודה של אדם עשיר, שנוטן לך לאכול מטעמים, כאשר אתה יודע שהוא לא באמת רוצה לתת לך אלא עוזה את זה מתוך נימוס בלבד.

אולם, **מבחן של המושג "רע עין הרע" במקרא**, נראה שהמושג מופיע בדרך כלל בהקשר של מחסור ועוני; אם כך, יתכן שגם בפסקוק זה, האיש ה- **רע עין** הוא איש עני, שמתוך מחסרוו, קשה לו לראות איך מישחו אחר אוכל מהאוכל המהעט שיש לו. לפי זה, הפסוק מתייחס לחלק הראשון של דברי ר' פינחס - **"רוצחה - ואין לו"**.

לפי זה, המקור לדברי הרמב"ם, שאסoor לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה, הוא בספר משלוי, ופירוש הפסוק הוא: "**אל תיקח מלחמו של אדם, שמתוך מחסרוו, קשה לו לראות שאנשים אחרים אוכלים מלחמו;**

גם הוא יקרא ולא ייענה = עונשו יהיה מידה כנגד מידת: גם הוא יזדקק לעוזרה, גם הוא יקרא לעוזרה אל אנשים או אל ה', וזעקו לא תזכה להתייחסות.

וכך נאמר גם בהלכה: "שאל העני ממקlein בידך כלום ליתן לו - פיסחו בדברים" (רמב"ם, הלכות מתנות עניים ה). דל הוא עני, אך המילה דל משמשת גם כפועל - פועל המתאר תחילה של ירידת והתרדרדות כלכלית (התדרדרות סעיף 356); כשהאדם נמצא בתהליכי התדרדרות, הזעקה שלו שולטת ביוטר - כי הוא עדין מתייחס לחושף בפני חבריו את מצבו הקשה, לכן קל מאד להתעלם מהזעקה שלו. למורות זאת, יש לשים לב לרמזים השקטים המראים על מצוקה, ואם אי אפשר לעוזר לו - לחתה לו לפחות את הנחמה שבאוון קשbeta.

לענון נוסך

הפסוק שלנו מדבר על עונשו של אדם שאינו מksamיב לאדם אחר; פסוק דומה מלמד על עונשו של אדם שאינו מksamיב לדבר ה' - גם הוא מידה כנגד מידת; ראו: אוטם איזנו - מסיר איזנו (סעיף 332).

30. לא לזלزل במכרים עניים

המצב הכלכלי של האדם משפיע על יחסנו אליו - אנחנו מעדיפים להיות בחברתם של עשירים, שיכולים לעזור לנו, מאשר בחברתם של עניים, שרק מבקשים עזרה מאיתנו. ספר משליל מזהיר אותנו מפני התופעה הזאת:

משל ידי כ-כא: "אם לרעהו ישנא רשות, ואהבי עשיר רבים. בז לרעהו חוטא, ומחונן עניים אשורי":

הנטיה הטבעית של האדם הוא לשונא את רעהו העני, ולאהוב את העשיר; אולם, אדם שמתנהג לפי הנטיה הטבעית הזו, ובז לרעתו הרש - הוא חוטא;ומי שהעניים מוצאים חן בעיניו והוא לא בז להם - אשורי.

וכך אמר הנביא ישעיהו (ישעיהו ט ט): "כִּי כָה אָמַר רָם וְנֶשֶׁא, שׁוֹבֵן עַד וְקֹדוֹשׁ שְׁמוֹ: מָרוֹם וְקֹדוֹשׁ אֲשֶׁרְבוֹן וְאֶת דְּבָא וְשָׁפֵל רוח, לְהַחֲיוֹת רוח שְׁפָלִים וְלְהַחֲיוֹת לְבָנְכָאִים": כי אהוב דוקא את האנשים שרווחם שפה ונמוכה - דוקא את העניים; ולא את האנשים שרוחם נבואה והם בזים לרעהם.

רע אינו דוקא חבר; כל מכר נקרא "רע". מי שיש לו מכור חסר-כל, צריך להיזהר לבדוק את עצמו היטב, האם הוא מתחילה לבוזו לו או לשונא אותו; ואם הוא שם לב שרגש מסווג זה מתעורר בו, שישנן לעצמו את הפסוקים האלה.

לענון נוסך

- הצד השני של המطبع (ושל הפסוק) - אהובי עשיר רבים (סעיף 139).
- רעיון דומה נמצא במשל יט: "כל אחיך רשות שנאהו, אף כי מרעתו רתקו ממנה, מרדף אמריהם לא ההמה".

31. עדיף להיות עני עם עניים מלהתעשר עם גאים

יש אנשים שאומרים: "אני צריך להרוויח הרבה כסף ולהיות עשיר, כדי שאוכל לעזור לעניים", או "אני צריך ללבת לעבוד בחו"ל ולהרוויח הרבה כסף, כדי שאוכל לחזור הארץ ולקדם את הכלכלת הישראלית". מ Robinson צוין להרוויח הרבה כסף, הם עלולים להתחבר עם אנשים יהירים שמבטיחים להם שיעזרו להם להתעשר, ומהידות שלהם נפגעות. על כך נאמר בספר משליל:

משלו טז: "טוב שפל רוח את עניים, מחלוקת שלל את גאים".

את = עם. עדיף להיות שפל-רוח, ולשבת עם אנשים עניים ועניים, מאשר ללכת ולשבת עם אנשים גאווה-תנאים, בתקווה לזכות בחלק מה שלל שלהם, גם אם המטרה היא לחלק את ה"שלל" הזה לעניים.

ניתן לראות בפסוק זה גם הדרכה למקצוע, שאמור לבחור בין עובדים. המלצת של ספר משליל אליו היא, שעדיין לו לקבל לעובדה אדם עני, שאינו מתגאה ביכולתו, למורות שאין הרבה התרבות בקהליטה שלו

עובד דל להרבות לו = המונע מאדם דל את הרכוש המגיע לו, יש לחייב אותו להוציא לדל ריבית והצמדה. אמן בדרכ-כלל אסור לגבות נס מאדם שאינו יכול להחזיר את חובו, אולם במקרה זה - כאשר בעל-החוב הוא דל והעשיר עושק אותו - ייתכן שהמדינה צריכה לקנס את העשיר כדי לפצות את הדל על העיבור.

על-פי התורה, יש לשלם משכורת לפועל עני תוך יום אחד, לפני השקעה: דברים כד טו: "ביומו תנת שכרו, ולא תבוא עליו המשמש; כי עני הוא, ואליו הוא נשא את נפשו; ולא יקרא עליך אל ה', והוא בר חטא". אם כך, מעסיק שנוהג לעכב את המשכורת צריך להוציא למשכורת הפרשי ריבית והצמדה על כל הימים שעברו מיום העבודה ועד ליום התשלום, כך שייכסו לפחות את הריבית שלוקחים הבנים על משיכת יתר. הדבר לא ישפיע על השכירים שמקבלים משכורות גבוהות, שכן המעסיקים יכולים פשט להקטין את שכר הבסיס שלהם, וכך שהשכר הסופי כולל ריבית יהיה זהה לשכר שקיבלו קודם בלי ריבית. אבל זה ישפיע באופן משמעותי על הנסתם של השכירים המקבלים שכר מינימום, הפעלים הדלים, שעלהם בדיוק מדובר.

נותן לעשיר אך למחסור = הנוטן ריבית לעשיר, הנתינה לא תהשש לו למעשה טוב, אלא רק תביא עליו מחסור. העני שנכנס ליתרה שלילית בגלל שלא קיבל את משכורתו בזמן לא צריך לשלם ריבית לעשיר, וכך יש לקבוע בחוק, שאף בנק איינו רשאי לגבות ריבית מלוקוח הנמצא ביתריה שלילית בגין השכר המוצע במשק, במשך עד 10 ימים בחודש. בעלי ההון הם שקבעו, שעל חוב של 10 ימים לא משלמים ריבית; אם כך, עליהם לתת דוגמה אישית ולנהוג לפי החוק הזה בעצמם.

נדגיש כי על-פי ההלכה, איסורי ריבית אינם מבחינים בין עשיר לעני; בכל מקרה אסור לחתן ריבית ואסור לשלם ריבית - בין אם המילה עשיר והלווה עני, ובין אם להיפך. אולם, ספר משלוי אינו ספר הלכה, אין מטרתו לפוסק הלכה אלא להנחות את המנהיגים ואת השופטים לשפטו בצדק, והשופטים רשאים, במקרים מסוימים, לחיבב את הלווה לשלם ריבית והצמדה. החלטה זו של השופטים צריכה להתחשב, בין השאר, במצבם הכלכלי של שני הצדדים.

פירושים נוספים

רוב המפרשים פירשו, שהפסוק מתאר את הגמול האלهي, למשל:

1. מי שעושק את הדל כדי להרבות לעצמו עושר - סופו שיכטרך לתת את כספו לעשיר, למשל - לשודד או למלך או למס הכנסה, והדבר יביא לו רק מחסור (על"פ רשי' והגר"א).
  2. גם מי שעושק את הדל כדי להרבות את הונו, וגם מי שנוטן מתנות לעשיר - שניהם לא יצליחו להרוויח ממשיים, אלא יזכו רק למחסור (על"פ מצוחה דוד); מכאן, שלפניהם שנותנים צדקה לעניים, צריך לוודא שהם אכן עניים, ולא עשירים מתחזים, שהרי (משל ג':) "יש מתעשר - ואין כל, מתרושש - והוון רב" (סעיף 98).
  3. מי שעושק את הדל במטרה לעוזר לדל עלי' שישייע את הכספי שעשך ממנו ויתן לו חלק מהרווחים, ובסתומו של דבר נוטן את הכספי לדל וועשה אותו עשיר - בכלל-זאת אין זה מעשה ראוי, כי בינתיים הוא גורם צער לדל, וכן המעשה יביא לו רק מחסור (על"פ מלבי'ם).
- אולם, מבנה הפסוק וגם מהשווואה לפסוקים אחרים שבהם נזכר הביטוי "אך למחסור", נראה שבפסוק ישן שתי צלעות מנוגדות שכל אחת מהן עומדת בפני עצמה, ולא משפט אחד ארוך שאומר דבר אחד; כולם ריביטי להרבות לו יש משמעות בפני עצמו ולא רק כתאור המניע של האיש **העובד דל**, וכן פירושתי שהמלילים "הרבות לו" הן העונש הראווי למי ש"עובד דל".

309. אם אם אפשר לעוזר - חייבים להקשיב

ישנם הרבה אנשים הנזקקים לעזרה, ולרבים אנחנו לא יכולים לעוזר. ספר משלוי מלמד, שגם אפשר לעוזר, חייבים להקשיב:

משל כי ג': "אתם אזנו מזעקת דל - אם הוא יקרא ולא יענה"

אותם אזנו מזעקת דל = המתעלם ואני מאזין לאדם עני המבקש עזרה.

- אדם **DEL** וחולש מבחן חומרית, אינו יכול לעמוד במאבק משפטי ממושך, אינו יכול להיעדר מהעבודה ואינו יכול לשכור עו"ד - והדבר עלול לפתחת אנשים עשירים יותר לגזול אותו, **בַּדְלָהוּ**.
- אדם **UNI** ובעד מעד חברתי נמוך, אינו מתמצא בנכסי מערכת המשפט, אין לו "קשרים" במערכת - והדבר עלול לפתחת אנשים "מקושרים" יותר להטוט את דין **בשער** (= מקום המשפט).

על שנייהם אומר החכם "**כִּי הַרְבֵּב רַיְבָּם, וּקְבֻּעַת קַוְעֲיוֹתָם נֶפֶשׁ**" - אם הם עצם חולשים מכדי להגן על זכויותיהם, ה' יעשה זאת; ה' ידאג שהאנשים הגורלים מהם יבואו על עונשם.

אך לעניינו, אנו למדים מכאן, שהעוני והדלות נתנים לעשירים מוטיבציה לגזול ולעשוק, ופוגעים במוטיבציה של העשירים לנוכח ביושר.

מה כל זה קשור לדמי האבטלה? - דמי האבטלה מרכיבים את קשיי העוני והדלות - הם מרכיבים את התלות של העובדים בבעלידים, ונוטנים להם "מרוחח נשימה", כך שגם אם יפוטרו - לא יגועו ברעב; כך יש יותר סיכוי שיבעו את זכויותיהם בבית המשפט, כתוצאה לכך, המוטיבציה של המעסיקים לנוכח ביושר ולשלם את שכרם בזמן גדרה.

המדינה חייבת לאכוף את החוק ולדאוג שככל עובד קיבל את שכרו. כדי לקיים חובה זו, אפשר לשלווח בנסיבות ושוטרי חיש לכל המפעלים, אבל ייתכנו שיהיה יותר זול ויעיל לתת דמי אבטלה למובטלים, כך שהם עצם יכולים לשמש כ"שוטרים" וلتבעו את המעסיקים שעשו אותם.

הכללים בימינו עדין לא שמעו על "מוטיבציה לנוכח ביושר", עדין אין נוסחה כלכלית שמתיחסת לגורם זה; אך כפי שלמדנו מספר משלוי, הגורם הזה חשוב ומשמעותי לא פחות מאשר ה"מוטיבציה לצאת לעבוד".

לעון נוסף

- ניתן לפרש את הפסק גם כמשל לעולם הרוחני, עולם המצוות; ראו: לא לגזולמצוות (סעיף 341).
- ישנו פסוקים נוספים בספר משל המזהירים את העשירים שלא נצל את חולשתם של החלשים על מנת לגזול אותם, למשל משל כי: "**אֵל תִּסְגַּגְבֹּל עָלָם, וּבְשִׁדְיִתּוּמִים אֵל תָּבָא**".

308. לחיבר עושקי דלים לשלם רייבית

נפתח בסיפור דמיוני אבל אפשרי: דליה (שם בדיוני) התקבלה לעבודה במפעל חדש. היא עבדה במשך חודש שלם, חיה במצבים והצלחה לשמור על יתרה חיובית בחשבונה עד סוף החודש, אך ב-1 בחודש הבא נגמר הכספי בחשבון הבנק שלה והיא נכנסה ליתרה שלילית. היא קיבלה את המשכורת על חודש העבודה הראשון רק ב-10 בחודש הבא, כי כך נהג המעסיק, לשלם ב-10 בכל חודש, כתוצאה לכך היא הייתה ביתריה שלילית במשך 9 ימים.

על-פי הנוהג המקובל בימינו, המעסיק לא ישלם לדליה רייבית על 9 הימים שעיכב את משכורתה, אבל דליה כן תצטרך לשלם רייבית לבנק על אותם 9 ימים שחוובנה היה ביתריה שלילית. כדי להבין עד כמה המצב אבסורדי, נניח הנהחה אפשרית, שגם המפעל שבו עבדת דליה וגם הבנק שבו מנהלה חוותה שייכים לאותו אדם, או לשני אנשים מאותה משפחה (אחת מהמשפחות המעתות שמחזיקות בידן את רוב ההון במדינה). אדם זה עשה כסף כל על חשבון דליה: מצד אחד הוא עיכב את משכורתה ב-9 ימים ולא שילם לה כל רייבית, ומצד שני הוא חייב אותה לשלם רייבית על יתרת החובה בחשבונה. הוא למעשה הכריח אותה לתת לו "הלוואה" בלי רייבית בגובה המשכורת שלו, וזה נתן לה את אותו כסף כהלוואה בריבית!

על-פי ספר משלוי, הנוהג צריך להיות בדיקת הפוך:

משלכט: "**עַשְׂק דָּל לְהָרְבָּות לוֹ, נְתַנֵּן לְעַשְׂיר אֲךָ לְמַחְסּוּרָה**"

ଉשְׂק = אינו נותן לוזלת רכוש **ששייך לו** (למשל - אינו משלם את משכורתו בזמן, אינו מחזיר הלואת שלקח ממנו, אינו מחזיר לו רכוש שהפקיד אצל).

DEL = חלש (סעיף 356).

להרבות לו = להוסיף לו רייבית והצמדה (ראו נשך ותרבית).

- ומצד שני, אדם הנוטן מתנת חינם לאביוון מביא כבוד לה :
- הוא משתתף בשיכול הברירה למכב שבו לכל יצור יש פרנסה : "ויהחונן אבינו במתנת חינם כי האבון אינו יכול לעסוק במלאכה) הוא מכבד את עושהו, כי זה כבודי, שברא עשיר ואביוון, שהעשיר ייתן צדקה ויקיים מצוות הי', שזה כבוד הי, שלא ברاء דבר לבטלה" (מלבי"ט).
  - הוא מקיים בהידור, מעבר לחובתו, את מצוות הי' הקשורות לעזרה לנזקקים (ע"פ דעת מקרא).
  - הוא גורם לעני לכבד את הי' : "כשאתם מהזקקים במעוזי, שהוא העני, שאני צריך להיות לו לעזר ולמעוז... הוא אינו מדובר נגדי..." (הגאון מוווילנה).

פירושים נוספים

מבנה הפסוק הוא ניגודי-כיאסטי :

- התחלת הצלע הראשונה מנוגדת לסוף הצלע האחרונה: ההיפך של **עובד דל**, שאינו נותן לדל את המגיע לו, הוא **חונן אביוון**, שנוטן לאביוון יותר ממה ש מגיע לו.
  - סוף הצלע הראשונה מנוגד לתחילת הצלע האחרונה: ההיפך של **חרף עושהו**, הפוגע בכבודו, הוא **מכבדו**.
- בתלמוד דרשו את הפסוק **מכבדו חונן אביוון על האבון הגודל ביתולו** לחיות - אדם מת : "כל הרואה המת וainן מלוחה - עבר משום [לוועג לרשות] חרף עשהו ; ואם הלוחו מה שכרו... ומכבדו חונן אביוון" (ביבלי ברכות יח א)

פסוקים דומים

הбиיטוי **עובד דל** נמצא גם במשל כי: "גבר רשות **עובד דלים** - מטר סחף ואין לחתם" (סעיף 240)

הбиיטוי **חרף עושהו** נמצא גם במשל יוז ה : "ילעג לרשות **חרף עשהו**, שמא לא ינקה" (סעיף 148 ; ראו גם מלבי"ט על משל יוז ח).

בפרק ג נאמר שיש **לבבד את הי'** על-ידי נתינת רכוש, משל ג ט : "**כבב את הי'** מהונך, ומרاشית כל תבאותך" ; בפסוק שלנו נאמר בפרט, שכדי **לבבד את הי'** ברכוש יש לתת מתנות-חינם לאביוונים.

307. עוני מעודד גזל

טענה ידועה נגד דמי-אבטלה היא "דמי-אבטלה פוגעים במוטיבציה של העניים לצאת לעבודה". מוטיבציה לעבוד היא אכן חשובה, אך היא אינה היחידה; יש עוד סוגים של מוטיבציה, למשל - מוטיבציה לנרגז בירוש. ישנם עובדים, במיוחד עובדי קבלן, שחברת כוח-האדם המעסיקה אותם שוללת את זכויותיהם החוקיות (או למשל את כתבת התקיר זבב לנו, עבדה שורה, על עובדי-הקבllen במפעלי ים המלח). במקרים רבים, עובדים כאלה חוששים להתלונן, ממשתי סיבות :

- אם يتלוננו - יפוטרו, ולא תהיה להם פרנסה;
- אם يتלוננו - יהיה להם קשה למצוא אוזן קשבת אצל השופט, כי השופט שייך למעמד אחר - הוא עצמו נהנה משירותיהם של עובדי-קבllen זולמים, העובדים ממוקמים ומאבטחים בבית-המשפט או אפילו בביתו הפרטי, ולכן יהיה לו קל יותר להזדהות עם המעסיקים.

הדרות החומרית של העניים מגדילה את המוטיבציה של העשירים לשודוד אותם; בעיה זו הייתה קיימת כבר בימי התנ"ך :

משל כי כב-כג : "אל תגוזל דל כי דל הוא, ואל תדכא עני בשער. כי הי' ריבם, וקבע את קבעיהם נפש"

יש הבדל בין דל לבין עני :

- **דל** = אדם חלש מבחינה חומרית (סעיף 356),
- **עני** = **אדם שמעמדו החברתי נמוך**.

ושני המצבים מזמינים צרות :

לסביר כעונש על כך שלא ציתו לתוכחות החזרות ונשנות שליהם; שאין להם כל הזכות לטעום מהחברה אפילו את הנסיבות הקטנה ביותר של מזון, מעבר لما שהגבודה שלהם מאפשרת להם לרוכש". מעבר לכך, הוא שאר "לרטן את הידיים הנדיות (של תורמים פרטימ) מליעזר לאנשים במצוקה, באופן המעוד עצולות וαι-ראיית-הנולד אצל אחרים" (An Essay on the Principles of Population, 1817, 19 במאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 (לסקירה ראו Richard Perlman, The Economics of Poverty, University of Wisconsin-Milwaukee, McGraw-Hill 1976).

בניגוד גמור לעמדת אכזרית זו, אומר הפסוק שלנו "ומכבדו - חונן אביוון". חונן = נתן מתנת חיים; אביוון = עני מרוד, שרוצה (אובה) כל דבר כי אין לו כלום; **ומכבדו חונן אביוון** = אדם שנוטן מתנת חיים לאביוון מביא לבוד לה'.

הסביר לרעינו זה ניתן למצוא בדברי רבינו עקיבא בויכוחו עם טורנוסרופוס הרשע:

- **ויזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבינו עקיבא:** אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אין מפרנסמי?
- אמר לו: **יכדי שניצול אמן בהן מדינה של גיהנם.**
- אמר [טורנוסרופוס]: **יאדרבה, זו שמחייתן לנ Gehennam!** אמשול לך משל למה הדבר דומה - למלך בשרג ודם שכעס על עבוזו וחבשו בבית האסורים וצוה עליון שלא להאכילו ושלא להש��תו. והלך אדם אחד והאכילו והש��ו. כשהשמע המלך לא כועס עליון?!?!
- אמר לו רבינו עקיבא: **יאמשול לך משל למה הדבר דומה - למלך בשרג ודם שכעס על בני וחבשו בבית האסורים וצוה עליון שלא להאכילו ושלא להשകתו. והלך אדם אחד והאכילו והשדקו.** כשהשמע המלך לא דורון משגר לו?!?... (תלמוד בבלי, Baba Batra י:).

כל בני האדם הם בניו של ה', וגם אם ה' עושה חלק מהם עניים, הוא עדין מעוניין שבני אדם אחרים יעוזו להם ויקלו על עוניים.

מעבר לכך, ניתן שה' ברא עולם שיש בו עשר ועוני כדי לבדוק למטרה זו, כדי לתת לעשירים הזדמנות לעוזר לעניים, וליצור חברה אנושית מלוכדת, שבה אנשים תלויים זה בזה וקשרורים זה זהה בקשרים של חסד ועזרה הדידית. ה' רצה לברוא עולם שיש בו זרימה של שפע מאמדים, וכך ברא אנשים מסוימים עם מחסור ואנשים מסוימים עם עוזר. מי שמעביר חלק מההוזר שלו לאנשים שחסר להם, מכבד את ה' כי הוא מקיים את המטרה שלשמה עשה ה' את העושר והעוני.

אדם שעושק דל פוגע לא רק בDAL אלא גם בה' - הוא כאילו מחרף ומbezח את ה' שעשה את הדל ואת DALתו, וזאת מכמה סיבות:

- הוא גורם למכב שבו אחד מהיצורים שה' ברא אינו מקבל את הפרנסה המגיעה לו, וזה ביזיוון לבורא שכביבול כשל בתפקידו: "יה... ברא את האדם... לטובתו, וכל בריה שברא - הכנין לה הכללים שבם חזות ותכנין את מזונה, וזה מכובע העושה... אמן, האדם... הכנין בטבע שהאדם יעור לחבריו... שהמלך יעסוק במלאה עצל העשיר שיש לו עבודה הרבה וצריך לפעלים... ומישעושים את הדל ואין נתן לו שבי, חרף עושחו, כאילו ברא לרעתו ולא המציא לו טרפו וחיוות שבו יתקים, וזה חרפה גדולה לעושחו, שייעשה בעל חיים ולא ימציא לו צרכי..." (מלבי"ס). בעית העוני היא לא רק בעיה של העניים, גם לא רק של ארגוני החסד או של לשכות הרווחה - זו בעיה של ה' בכבודו ובעצמו; כבודו של ה' נפגע כאשר עניים שאינם מתרפנסים בכבוד!
- הוא מראה שהוא פוחד מה' אלא רק מבני חזקים: "כי בעבור חולשתו, עושקו, והושב הוא שאינו ביד המקומות שעשחו להצלו מיד עושקן..." (מצוחה). כל אדם המנצל את חולשתו של הזולות כדי לפוגע בו מראה שאינו מאמין שיש כוח חזק יותר שיכל להגן על החלש, ולמעשה כופר בעירך.
- הוא גורם לעני עצמו לחרף את ה': **"עושק דל, מהמת והעני מחרף עושחו"** (הגאון מוילנה); גם אנשים אחרים, הרואים את העני סובל, עלולים לחרף את ה', להפנות אצבע מאשימה כלפי הבורא שיצר את העוני בעולם.
- הוא עובר על מצוה מהתורה **"לא תעשוק את רעך"**, וכן על המצוות הקשורות למוניות עניים ("ע' פ' דעת מקרא).
- ה' אוהב את האנשים העניים ומזדהה עמם, ולכן כביכול **"נעגע אישית"** כשמייחו פוגע בהם: ישעהו זו טו: "כִּי־אָמַר־רְם וּנְשָׁא־שָׁכֵן־עַד וּקְדוֹשׁ־שָׁמוֹ: מָרוּם וּקְדוֹשׁ־אֲשָׁכוֹן וְאֶת־דְּכָא וּשְׁפֵלָה רֹוח, לְהַחֲיוֹת־רֹוח־שְׁפֵלִים וְלְהַחֲיוֹת־לְבָנְדָכִים"

1. לפי רוב הפירושים, הכוונה לה', אשר ברא עולם שיש בו עשירים ועניים. מדוע ח' יצר את העוני? ומה המשמעות המعيشית של זה לגביינו? נראה במאמר הבא (סעיף 306).

2. אך אפשר גם לפרש שהכוונה ל~~חֶבֶה~~. ישן כמה דרכם שבhem החברה גורמת לכך שאנשים הופכים לעניים. למשל: על-פי התורה, לכל אדם מישראל יש זכות לבנות על קרקע בארץ ישראל, אך המדינה אינה מכבדת זכות זו, וכך רוב האנשים צריכים לשלם כף רב על משכנתא או על שכר דירה. דוגמה נוספת: יש אנשים שבבעלותם מפעלים המזהמים את האוויר, וגורמים לאנשים אחרים להיות חולים ולבזבז כסף רב על תרופות; המדינה הייתה צריכה弛יכת חייב את בעלי המפעלים לפצות את האנשים שניזוקו, אך היא אינה עשו זאת וכן נושא את אחריות חלקי לעוניים של החולים.

3. ובזרנו, בעידן הגלובלייזציה, ישן יותר ויוטר דרכים שבהן אנשים יכולים להפוך לעניים בגלל תהליכיים כלל-עולםיים, שאין להם כל שליטה עליהם וייתכן שאין מבינים אותם. דוגמה בולטת לכך היא השפל הכלכלי הגדול של שנות ה-30 (לפני כ-80 שנה), שבו אנשים רבים בכל רחבי העולם איבדו את הון והפכו לעניים בתאחת בעקבות נפילת הבורסה האמריקאית (ambil להיכנס לשאלת מי אשם בנפילת הבורסה). גם בימינו, ככל אחד יכול לגרום לתגובה שרשרת שתגרום לאנשים רבים בעולם לאבד את פרנסתם או את כספי הפנסיה שלהם.

בכל מקרה, ראוי לזכור, שהמציאות היא מורכבת - יש אנשים שנעשו עניים בגלל עצנות או בזבונות, אך יש אנשים שנעשו עניים בעיותם חברתיים, ויש אנשים שנעשו עניים כי כך ברא ח' את העולם. יש להביא מרכיבות זו בחשבונו כששקלים את השאלה האם לסתה צדקה למי שאינו עוזר לעצמו? (סעיף 29).

מאמר נספחים

- עושק דל - ח'ך עשו, ומכבדו - ח'ון אביו (סעיף 306)
- לועג לרשותו - ח'ך עשו (סעיף 339)
- שמח לאיך - לא יינקה (סעיף 148)

306. עזרה לעוניים = כבוד לה'

"מי שפוגע בשכבות החלשות - יש לו עסק אייתי!" כך אמר ח', לפי ספר משלוי:

משלוי לא: "ע' שָׁקְדָל - חַרְפֵּעַשְׂהוּ, וּמְכַבְּדָו - חִין אֲבִיּוֹן"

ଉושק = מחזיק ברשותו רכוש שעליו לנתן לזולט; דל הוא אדם חלש המתקשה להגן על זכויותיו (סעיף 356);
ଉושק דל הוא אדם המנצל את חולשתו של הזולט כדי למנוע את המגעה לו. זה יכול להיות, למשל:

- מעסיק שאינו משלם לעובד העני את שכרו, מתוך ידיעה שהעובד ימשיך לעבוד אצל כי אין לו אלטרנטיבה (ע"פ מלבי"ם);
- אדם שגבב כסף מהזולט ואינו מוחזר לו, מתוך ידיעה שאינו לו כסף וכוח למן תביעה משפטית (ע"פ מצודות);
- מפעל שזיהם את האוויר ואינו מפיצה את האנשים שחלו כתוצאה מהזיהום, כי מערכת המשפט עמוסה מדי ואינה מסוגלת לטפל בפניות מסווג זה;
- כל אדם עשיר, שאינו נותן לעוניים את המוניות המגיעות להם על-פי התורה (ע"פ הганון מוילנה ודעת מקראי).

חרף = ביזה (מלשון ח'רפה); ଉושהו = ח', שברא את כל בני האדם וביניהם גם את האיש הדל; ח', שברא עולם שיש בו עניים ועשירים.

העובדת שה' עשה את העוניים מוריידה מהעוניים חלק מהאחריות למצבם (ראו מי עשה את העוני? - סעיף 305), אבל היא גם יכולה לחוביל למסקנה שאסור לעוזר להם, שהרי אם ח' עשה אותן העוניים הוא בודאי רוצה שיישארו כך. Umdayה זו הושמעה באופן חרף ביותר על-ידי תומאסRobert מלת'וסThomas Robert, כומר אנגליקני שחיה לפני כ-200 שנה בבריטניה, והסביר מדוע על ההגות המערבית בתחום המדיניות, הכלכלה והדמוגרפיה. הוא טען שהמדינה צריכה לבטל למורי את כל הסיעו לעוניים (שהיה באותה תקופה מצומצם ביותר, וכל תמייה מינימלית ליתומים ולנכדים), ולאפשר לעוניים למות ברעב. הוא ראה בכך פתרון לגידול בקצבות האוכלוסייה. לטענותו: "העוניים צריכים ללמידה שחוקי הטבע, שהם חוקי האל, גרו עליהם

עוני

305. האחריות לבניית העוני

306. עזרה לעניים = כבוד לה'

307. עוני מעודך גזל

308. לחיבב עסקיק דלים לשלם ריבית

309. גם אם אי אפשר לעזור - חייבים להקשיב

310. לא לצלול במכרים עניים

311. עדיף להיות עני עם עניים מלהתעשר עם גאים

312. אסור לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה

313. לאכול לפניו שיוצאים לקניות או לראיון עבודה

314. לא זוקקים? העבירו לנזקקים

315. שמחה פנימית עוזרת לצאת מהמחשבות

316. לחת עם מבט טוב בעניים

317. האם זה טוב להיות עני?

305. האחריות לבניית העוני

מי אחם בבניית העוני? האם העניים אשימים, או אולי הממשל? התשובה של ספר משלי היא מורכבת.

מצד אחד, ישנו פסוקים הקובעים שאדם נעשה עני כתוצאה מהמעשים שלו, למשל:

- משליכיג: "אל תאהב שנה פָּנָ תַּנֶּשׁ, פְּקָח עִנִּיךְ שְׁבֻעָ לְחֵם" - אדם נעשה עני כי הוא אוהב לישון ואינו עובד.

- משליכג כא: "כִּי סְבָא וּזְוֹלֵל יִנְרֶשׁ, וּקְרָעִים תְּלַבֵּשׁ נָמָה" - אדם נעשה עני כי הוא זול וסובא, מbezvo את כל הכספי שהוא מרוויח על מותרות.

מצד שני, ישנו פסוקים הקובעים שיש מישחו אחר שעושה את האדם עני:

- משליכיד לא: "עֲשֵׂק דָּל - חַרְפָּ עַשְׁהָו, וּמִכְבָּדו - חַגְּן אֲבִיוֹ"

- משליכיזה: "לְעָגָ לְרֶשׁ - חַרְפָּ עַשְׁהָו, שָׁמָה לְאִיד - לֹא יַגְהָה"

עשוהו הוא מי שעושה את האדם עני.

פסוקים דומים

- נפלו של הרשע ופריחתו של הצדיק מתוארת במשל דומה גם ב תהילים אג: "וַיְהִי כָּעֵץ שָׁתוֹל עַל פְּלָגִים מִמֶּן,
אשֶׁר פָּרַיו יִתְן בְּעֵתו, וְעַל הָוּ לֹא יִבּוֹל, וְכֹל אֲשֶׁר יִעַשֶּׂה יִצְלִיחָה".
- גם נפלתו של הבוטח באדם ופריחתו של הבוטח בה' מתוארת במשל דומה ב ירמיהו זח: "וַיְהִי כָּעֵץ שָׁתוֹל
עַל מִים וְעַל יוֹבֵל יִשְׁלַח שְׁרָשָ׀יו וְלֹא יִרְאָה כִּי יִבָּא חָם, וְהִיָּה עַל הָוּ רָעָנָן וּבְשָׁנָת בָּצָרָת לֹא יִדָּאג וְלֹא יִמְישׁ מְעֻשָׂות
פָּרִי".

304. למד את הילדים איך להתעשר

אחד החובות של הורים כלפי ילדים היא לנתת להם חינוך כלכלי - להסביר להם מה הן הדרכים הנכונות לנוהל אתרכותם. כך ניתן ללמידה מהפסקה הראשונה במשל פרק י, הכוללת חמישה פסוקים:

משלדי של מה:

1. **בָּן חַכְם יִשְׁפַּחַת אָב; וּבָן כְּסִיל תִּזְגַּת אָמוֹ.**

2. **לֹא יוּעַילו אֹוֹצָרוֹת רְשָׁעָ ; וְצַדְקָה תָּכִיל מִפְנוֹת.**

3. **לֹא יַרְעִיב הַנֶּפֶש צָדִיק ; וְתִוְתַּת רְשָׁעִים יִהְדַּפֵּף.**

4. **רָאֵשׁ - עַשְׂה כְּפָר רְמִיה ; וַיַּד חֲרוֹצִים תַּעֲשֵׂר.**

5. **אֵגֶר בְּקִיעֵץ - בָּן מִשְׁכִּיל ; נְרָדָם בְּקִיצֵּר - בָּן מְבִישׁ.**

כמה רמזים מקרים בין הפסוקים בפסיקה:

- פסוק א ופסוק ה עוסקים בבניים ובהשפעתם על הוריהם - בן חכם, בן כסיל, בן משכילים, בן מביש.

- פסוק ב ופסוק ג עוסקים ברשע וצדקה ובהשפעתם על המצב הכלכלי, ושניהם מתחילה במילה "לא".

- פסוק ד ופסוק ה עוסקים בתוכנות נוספות המשפיעות על המצב הכלכלי - חריצות, רמייה ועצלות.

יתכן שהנושא המשותף לכל הפסקה הוא, החינוך הכלכלי שההורם צריכים לנתת לילדים; חובות של ההורים להסביר לילדים, איך צריך להתעשר ואיך לא:

1. באופן כללי, חשוב שההורם ישקיעו בחינוך ילדים, כי חכמתם של הילדים היא הגורם העיקרי שמשפיע על בריאות הנפשית של ההורים - "בן חכם ישמה אב, ובן כסיל תזגת אמו".

2. יש ללמד את הילדים על כוח הקנייה המשתנה של הכספי - כוח הקנייה של הכספי תלוי גם בדרך שבה משיגים אותו, ולכן יש להתשר בדרכי צדק ולא בדרכי רשע: "לֹא יוּעַילו אֹוֹצָרוֹת רְשָׁעָ ; וְצַדְקָה תָּכִיל מִמוֹתֹת".

3. אמנס, ה' לא מבטיח לצדים שישו עשירים, אבל הוא כן מבטיח, לכל אדם הנוהג בצדקה, ביטוח מפני רעב: "לֹא יַרְעִיב הַנֶּפֶש צָדִיק, וְהוּוּ רְשָׁעִים יִהְדֹּוף".

4. יש ללמד את הילדים, שלא ירגילו את עצם למרמה, כי ראשׁ (ענין) יהיה האדם העושה ומרגיל את כף ידו למעשי רמייה; יש להרגיל את הילדים לעבוד בזריזות, כי יד חריצים (זריזים) תעשיר את בעלייה, בן אם יהיה חלקאי העובד בשדה, מתכנת היושב מול מחשב ומקליד, או משקיע העוקב אחר מנויותיו בבורסה (סעיף 160).

5. לא מספיק להיות חריצים, חשוב גם לנצל הזדמנויות - לאגור ולאסוף הון בתקופות של שפע; ילדים שינהגו כך, יביאו הצלחה וכבוד להוריהם: "אֵגֶר בְּקִיעֵץ - בָּן מִשְׁכִּיל ; נְרָדָם בְּקִיצֵּר - בָּן מְבִישׁ" (סעיף 19).

מקורות ופירושים נוספים

הקשר בין הפסוקים הסמוכים מסתמך על דבריהם שפרסם "מטמוני למשפחות סופרים" באתר הניווט בתמ"ד: **ראה זה חדש - המבנה הצורני של משלוי י'כד.**

פסוקים קשורים

רעיון דומה נמצא במשל כי : **"נחלה מבהלת בראשנה, ואחריתה לא תברך"** (קרי מבהלת) = נחלה שmagua במחירות ופתואומיות, בסופה לא תהיה ברכה.

ביטוי מנוגד לביטוי רע עין נמצא במשל כי : **"טוב עין הוא יברך, כי נתן מלחמו לדליך"** (סעיף 316).

303. להתכוון לנפילה כלכלית

מתנדבים בארגוני חסד יודעים בספר על משפחות רבות שהיו עשירות, ובבת אחת נפלו וירדו מנכסיהם, וכתווצה מכך גם נפלו ברוחו והתייאשו. ספר משלים ממליץ להתכוון מראש לאפשרות הזאת :

משל כי כי : **"בוטח בעשרו הוא ייפול, וכעה צדיקים יפרחו"**

בצח = האמין שיעזר, ויש לו גם משמעות מוחשית - **"נשען".**

בוטח בעשרו הוא ייפול = מי שמתיחס לכיסו כמו גזע של עצ, שאפשר להישען עליו, עלול ליפול יחד אליו - כשהעוור ייפול, גם הוא ייפול ברוחו ויתיאש.

וכעה צדיקים יפרחו = **צדיקים** מתייחסים לכיסם כאשר עלה של עצ או פרח, שהוא עדין ורופף ואי אפשר להישען עליו. לכן, גם כשהעוור נופל, כמו עלה הנושר מהעצ, הם לא מתייחסים לנפילה אלא **"סוף העולם"** אלא אבל הזדמנויות להתחלה חדשה, ולכן **יפרחו**.

מקורות ופירושים נוספים

בוטח בעשרו הוא ייפול

1. פירשנו שי**"בוטח בעשרו"** הוא ניגוד של **"בעלה"** - האדם הנשען בדעותיו על עשרו הוא ניגודו של האדם המתייחס לעשרו אבל עלה נידף: **"העשיר - עשירו עיקר, ולכון, כאשר טיפול העשירות... או גם הוא ייפול, כי העיקר שלו נפל... אבל הצדיקים, להם העושר רק **בעלה** של אילן, ואני עיקר. ודרך העלה, אף על פי שנפל בימות הגשםים, אחר כך בימים החור ופורח כמו שהיה. ולכון, הצדיקים, אף על פי שנפלו בעלה, יפרחו ויימדו..."**

(הגן מוילנה). לפי זה, הנפילה של הבוטח בעשרו היא נפשית - כשהעוור שרלו נופל, הוא נופל עמו ומתייאש.

2. ויש שפירשו שי**"בוטח בעשרו"** הוא ניגוד של **"צדיקים"** - **"ויאמן למד מכאן שהובטה בעשרו הוא רישע, והרי עצם בטחונו בעשרו היא מידת רישע. וכן למד מהתקבולה על הצדיקים, שעניהם הם, ושהאין הם בוטחים אלא באליהם - והבטחון באליהם הרי הוא מידת הצדיקים"** (אברהם אהוביה, "כל הכתוב", עמ' 247). לפי זה, הנפילה של הבוטח בעשרו היא חומרית - מכיוון שהוא רשע ובוטח בעוצם ידו, כי עונש אותו ייפול ממעמדו.

וכעה צדיקים יפרחו

1. פירשנו שהמליה **"בעלה"** היא ניגוד של **"בוטח בעשרו"**, וכי".

2. ויש שפירשו שהמליה **"בעלה"** היא ניגוד של **"יפול"**, מצינית עלייה מעלה: **"כל הלשונות שיעניין צמיחה, מצין הפעיל פרת לא רק את הפריה במובן המצוצם, אלא גם גדילה והתרומות... הצדיקים יעלו מעלה... עלה זה אינו אלא כלל העלים שבגבתי אילן. במרומים הם ורענים; הצדיקים יהיו ממשם"** (אברהם אהוביה, שם).

3. ויש שפירשו **"ויכמו בעלייה, שיצא מתחתיו הפרה, כן יפרחו הצדיקים לשנות פרים"** (רבג), ודומה לזה **"יפרחו עצים האילן"** (מצודת דוד).

- אולם, בעלייה אינו פרח ואין עץ; לפיכך הצדיקים אלה היה ראוי לכתוב **"ויכצע הצדיקים יפרחו"** או **"וכפרה הצדיקים יפרחו" וכך".**

4. בתלמוד מסופר על חכם אחד שנסע באוניה עם סוחרים. כל אחד מהסוחרים התפאר בטעורתו. שאלו את החכם "ומה הטעורה שלך?" אמר להם "הטעורה שלי היא החכמה שלי". צחקו עליו הסוחרים. לאחר זמן מה התחוללה סערה, והנוסעים נדרשו להשליך לים את כל רכושם. הסוחרים נשאו חシリ כל, ורק החכם נשאר עם "טעורתנו" ללא כל מחסור.

רעיון דומה נמצא במשל טוי: "**אם חכמתך - חכמתך לך, ולצתת - לבדוק תשא'**"

גם בעולם הרוח ישנו "אפיקי השקעה" שונים, צריך להחליט במה להשקיע את הזמן - ראו לימוד לעומת מעשה (סעיף 346).

302. שיתוף פעולה מונע מחסור

אחד הדרכים הייעילות יותר להשקיע רכושcia, לשיקיע בשיתוף פעולה עם אחרים, היכולים להוסיף לך ידע ושיעזור לך להרוויח יותר. ספר משלוי מתיחס לאנשים החוששים לשיתוף פעולה:

משל כי כב: "**נבהל להון איש רע עין, ולא ידע כי חסר יבאונו.**"

נבהל = משותק מרובפחד;

נבהל להון = משותק מרובפחד שמא יאביד רכושו;

רע עין = מרגיש צער כשהוא רואה שאחרים נהנים, ולא רוצה לשיתף אותם ברכושו;

נבהל להון איש רע עין = כאשר אדם חרד שמא יאביד רכושו, הפחד משתק אותו, הוא לא מסוגל לשיתוף פעולה עם אחרים ולראות איך הם נהנים מרוכשו.

ולא ידע כי חסר יבאונו = כשהאדם לא משתק פעולה עם אחרים, חסר לו ידע, הוא לא יודע אילו צרות ואסונות עשויים לבוא עליו ועל רכשו, איילו תקלות עלולות לקרות ולגרום לו למחסור.

הדבר נכון לא רק לגבי רכוש חומירי אלא גם לגבי קניין רוחני: כאשר **נבהל** לשמר על ידיעותיו ועל חידושים בתורה, נהוג **כאייש רע עין** ואינו מוכן לשיתף אנשים בידעתו, לא קיבל מהם משוב, **ולא ידע כי חסר יבאונו** בחכמתו ותורתו.

פירושים נוספים

נבהל

1. פירשנו **נבהל** = משותק מרוב חרדה.

2. ניתן גם לפרש **נבהל** = ממהר מאד, **נבהל להון** = רצחה להשיג הון במהירות. אדם שורצה להשיג רכוש ב מהירות נעשה **רע עין**, מצטרע כשהוא רואה שלאחרים יש יותר ממנו, שהם "משוגים" אותו ב"תחרות"; וכן מצטרע כשהוא נאלץ לתת אחרים, כי הדבר כביכול "מעכב" אותו ב"תחרות": "הבהל להרבות הון, בזידאי... רע עינו לחת צדקה מהוננו..." (מצוחה דוד).

ולא ידע

1. פירשנו של **לא ידע** היא אחד הנזקים הנגרמים לנבהל להון איש רע עין - לאחר שאינו משתף אחרים בעסקיו, אין לו מספיק ידע כדי להיותו ממוחsur.

2. ניתן גם לפרש של **לא ידע** מטא את הטעות של **נבהל להון איש רע עין** - הוא לא יודע, לא מבין, האם צריך לבוא מחסור, הוא יבוא עליו בכל מקרה; או: הוא לא מבין, שכטוצאה מהקמצנות שלו תבוא עליו קללה: **"וילא יתן לב לדעת, שבבעבור מניעת הצדקה יבוא החיסרון בעישר"** (מצוחה דוד).

301. חכמה - השקעה טובה יותר ממכות יקרות

mdi פעם מתפרסמת בעיתון כתבה שמנסה לעזר לאנשים לברר "במה cocci כדאי להשקיע?". פעם זה הדולר ופעם זה היورو ; פעם זה נדלין ופעם זה נפט.

לשלה המלך יש תשובה אחרת :

משל טז : "קנה חכמה - מה טוב מהרוין, וקנות בינה - נבחר מכסף".

כסף וחרוץ (סוג של זהב) הם שתי ממכות יקרות - שניים מבין אפיקי ההשקעה שהיו מקובלים בעבר (ומקובלים במידה מסוימת גם היום). הינו מצפים שלשלמה המלך ייתן לנו המלצה - באיזה מבין שני האפיקים לבחור ; האם ערך הכסףعلاה, או דוקא ערך הזהבי אבל הוא נתן תשובה אחרת - "לא זה ולא זה" - עדיף לקנות חכמה ובינה, מאשר למכות זהב וכסף. האפיקים הטובים ביותר להשקעה הם האופקים הרחבים ; הם נותנים את התשואה הגבוהה ביותר לארוך זמן.

ראיון דומה נמצא בפסוקים :

- משליג ג'יד : "אשרי אדם מצא חכמה, ואדם יפיק תבונה. כי טוב סחרה מסחר כסף, ומחרוז תבואתך".
- משליח יט : "טוב פררי מהרוין ומפז"
- תהילים קיט עב : "טוב לי תורה פיך, מאלפי זהב וכסף"

כך היה בזמן שלמה המלך ; ומה המצב בימינו?

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2004, השכר הממוצע במשק (ברוטו) היה כ- 7000 ש"ח, והשכר הממוצע לתפקיד אקדמי לא ניהולי היה כ- 11000 ש"ח - הבדל של יותר מ-50%. ככלומר, גם בימינו, חכמה ותבונה היא השקעה טובה.

כמובן, יש להבחין בין "חכמה" לבין השכלה פורמלית : יש אנשים מאי חכמים שמיימיהם לא למדו באקדמיה רשמית (אלא רק ב"אוניברסיטה של החיים"), ויש גם הרבה אנשים שלמדו באקדמיה ולא נעשו חכמים ; لكن אפשר למצוא אנשים עשירים שלא למדו לימים פורמליים, ואנשים שלמדו ונשארו עניים. ובכל זאת, הסטטיסטיקה מראה שההשקעה בחכמה יש ערך כלכלי ממשמעותי.

יתרונות נוספים של החכמה על-פני הכסף

פירשנו את הפסוקים כהמלצת להשקעה, שניתן להפיק ממנו תשואה כספית כמותית. אולם, ניתן גם לפרש שהיתרונו של החכמה והتبונה על-פני כסף וזהב הוא יתרון איקומי ומהותי, כך שהחכמה טובה יותר מכל השקעה, בלי קשר לתשואה שמייקם ממנה :

1. **"יכל חליפין שאדם מחליף בסחרורה - זה נוטל זה, וזה נוטל זה ; אבל האומר לחבירו ישנה לי פרקי ואני אשנה לך פרקי",** נמצאו שנייהם ביד כל אחד ואחד" (רש"י על משליג יט) ; בלימוד חכמה, אף אחד לא מפסיק, אפשר רק להרוויח (זהו סיבה נוספת שיש לתמורה על אנשים הלווקחים לעצם זכויות יוצרים על דברי תורה, וטעונים שאם ילמדו את דברי תורהם בחינם, ייגרם להם הפסד ; ראו [זכויות יוצרים על דברי תורה?](#)).

2. **"כסף... וחרוז... אלה הם קניינים אוביديים ובלתי מתעצמים בנפש, והחכמה והتبונה הנה קניינים קיימים נצחיים מתעצמים בנפש האדם"** (מלבי"ם שם) : הכסף והזהב הם חיצוניים ואינם מתקנים את נפשו של האדם, בעוד שהחכמה ותבונתה הן פנימיות ומשמעות על עצם הנפש.

3. **"מניח אני כל אומניות שבעולם ואני מלמד את בני אלא תורה, שככל אומנות שבעולם אין עמדת לו אלא בימי יולדותנו, אבל בימי זקנותה הרי הוא מוטל ברעב, אבל תורה אינה כן, עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונונתת לו אחרית ותקווה בעת זקנה"** (רבי נהוראי, תלמוד בבלי קידושין פב).

299. מצוות - השקעה הטובה ביותר

הברוסה דוחרת למעלה, ככל רצים להשיקע כדי להתעשר בקלות. והנה, אדם אחד "מתעצל" ואינו ממהר לבורסה - הוא לומד עכשו על מצוה כלשהי, כדי שיוכל לקיים אותה טוב יותר. פראייר? לא! הוא הולך בדרךו של משה רבנו: "משה זכה בעצמות יוסף, ואין בישראל גדול ממנו, שנאמר (שמות כג:ט) יוייקת משה את עצמות יוסף עמו..." בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו, שככל ישראל כולם נמנסקו בבייה, והוא מתעסק במצוות, שנאמר (משל י' ח) ייחכם לב ייקח מצות "... ומניין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור? אמרו: סרחה בת אשר נשתיירה מאתו הדור, הילך משה אצלה, אמר לה יכלום את יודעת היכן יוסף קבור? אמרה לו יארון של מתכח עשו לו מצרים וקבעו בnilos הנהר כדי שיתחרכו מיומי. הילך משה ועמד על שפת נילוס, אמר לו יוסף יוסף, הגיע העת שנשבע הקב"ה שהוא גואל אתכם והגעה השבועה שהשבעת את ישראל, אם אתה מראה עצמן מوطב, אם לאו הרי אנו מנוקין משובעתך! מיד צף ארון של יוסף..." (תלמוד בבלי, סוטה ט: יג.).

בימים האחרונים לפני יציאת מצרים, כשהכל בני-ישראל היו עוסקים בלקיחת כלים יקרים משלוחם המצריים, היה משה עוסק בחיפושים אחר ארונו של יוסף, כדי להעלות אותו מצרים ולקבור אותו בארץ כנען. כשהcolsם עוסקים בהתעשרות מהירה, "יחכם לב - ייקח מצות", כי הוא יודע שהמצוות חשובות יותר מכסף. פירוש אחר לפסוק ניתן למצוא במאמר לקחת את המצוות לב (סעיף 343).

300. שם טוב - השקעה טובה יותר ממתקות יקרות

ספר משללי מלמד, שמעמד חברתי חשוב יותר מממד כלכלי:

משל כי א: "גיבור שם מעשר רב, מכסף ומזהב חן טוב"

מעמד חברתי, המתבטאת בשם (פירסום ומוניטין) ובבחן (מציאות חן בעיני הזולת), עדיף וחשוב יותר מממד כלכלי המתבטאת בעושר רב, כסף זהב.

המסר המعاش שבספק מכוון לכמה נמענים:

1. לאדם עצמו: עדיף שהאדם ישקיע במקומות המקנים לו שם טוב בעולם, ועווזרים לו למצוא חן בעניין קרוביו וחבריו, מאשר בזכירת רכוש.

2. לאנשים שמסביבו: יש להיזהר מפגיעה בשמו הטוב של האדם, יותר ממה שנזהרים מפגיעה ברכשו; וכשרוצים לתת מתנה למישחו שאוהבים, עדיף לתת לו "מתנה" שתגדיל את חינו בעניין הבריות מאשר לתת לו רכוש.

3. למערכת המשפט: מערכת המשפט צריכה להתיחס לפגיעה בשם הטוב של האדם בחומרה רבה יותר מאשר לפגיעה ברכשו; החוק הישראלי אכן מכיר, עקרונית, בנושא זה.

4. וייתכן שהפסקת מתיחה לא רק לשם הטוב של האדם, אלא גם לשם ה' יתרחק. כך ניתן ללמידה מפסקת אחר, שגם בו מופיעה המילה "גיבור" (משל כי ג) "עשה צדקה ומשפט גיבור לה' מזבח": ה' מעדיף שנעשה צדקה ומשפט, שמקדשים את שמו בעולם וגורמים לו למצוא חן בעניין הבריות, מאשר שניתן לו זבחים ומתנות אחרות של עוזר וכיסף (סעיף 347).

פסוקים נוספים

פסוק דומה נמצא בדברי קהילת (קהלת ז א): "טוב שם ממשן טוב", ופסוק עם רעיון דומה נמצא גם בספר משלוי (משל ייאטו): "אשת חן תתמך כבוד, ועריצים יתמכו עשרה".

298. טוב מעט בצדקה, מרוב תבאות ולא משפט

יש אנשים שאומרים: "אני צריך להרוויח הרבה כסף ולהיות עשיר, כדי שאוכל להקים מוסדות שיתקנו את העולם"; מרוב רצון להרוויח הרבה כסף, הם "מחפפים" בתחום היושר והמשפט, ולא נזהרים מספיק מגול ופגיעה בזכויותיהם של אחרים. על כך נאמר בספר משלו:

משלתו: "טוב מעט בצדקה, מרוב תבאות ולא משפט".

צדקה = עשיית צדק.

טוב מעט במעשי-צדקה (=מלחמה למען הצדקה, תיקון העולם), אשר להשיג הרבה **תבאות ולא משפט**, ולהשתמש בהן אחר-כך למטרות הצדקה.

מי שאין לו כסף לתקן את העולם - לא חייב לעשות זאת בכל מחיר; ה' לא הטיל علينا להתעשר כדי לעשות מעשיים מיוחדים; ה' כן הטיל علينا לשמור על חוקי היושר והמשפט.

מקורות ופירושים נוספים

1. מקובל לפירוש "עדיף להשיג מעט רכוש בדרך הצדקה, מאשר להשיג הרבה רכוש **בלא משפט-צדקה**" (ראו למשל רש"ג, מצודות);
- אולם, מובן מالיאו שאסור לעשות עולל כדי להרוויח רוחה חומרי - אין צורך בפסוק לשם כך.

2. יש אנשים שאומרים: "אני צריך להיות תלמיד חכם, לשם כך אני צריך למדוד כמויות עצומות של דברי תורה, ולשם כך אני צריך למדוד ימים וליליה בעלי הפסקה"; מרוב רצון להיות תלמידי חכמים, הם לא לומדים מלאכה ולא מפרנסים את עצמם, ומוצפים לקבל את פרנסתם מהארישה או מהממשלה.

הפסוק שלנו, "טוב מעט בצדקה, מרוב תבאות ולא משפט", מכוון גם לאנשים אלה, שכן **תבאות** הן גם **תבאות רוחניות** כגון דברי חכמה וחידושים תורה: "טוב שישיג האדם מעט מהדברים העיוניים וישלים בהם החקירה בצדקה וביוירר, אשר ישיג מהם הרבה קוראה ישרה"; כי זה מה שיביאו לחשוב שהשיג האמת מזולת שיהיה כן; וגם אם השיג האמת הנה לא השיגו בדרכיו ולא יכנס זה בוגדר הידעעה" (רב"ג); "כן הוא בתורה, טוב שילמד מעט מעט בצדקה... ממה שיקבץ על-ידי הרבה אך לא במשפט, שאין ידוע הדין על בוריין, או ממה שילמד הרבה ויהיה מלא פניו ומרמות" (חג"א).

מי שאין לו זמן למדוד את כל ספרי החידושים והפירושים שנכתבו - לא חייב לעשות זאת בכל מחיר; ה' לא קבע שככל אחד ואחד חייב להיות גאון בתורה. אבל ה' כן קבע שצריך לעשות מלאכה, כפי שמצויר בדרכי חז"ל, הרמב"ם והשולchan ערוך, ראו (משלו י"ח ט): "אם מתרפה במילאכתו אח הוא לבעל משחית" (סעיף 18).

יוטר טוב למדוד מעט ולחיות **צדקה**, חיים שיש בהם גם עשיית מלאכה על-פי חוקי ה', מלמד הרובה ולחיות **בלא משפט**, בנגדו לחוקי ה'.

3. יש אנשים שאומרים "אני צריך לרוץ לכנסת ולזכות בהרבה מנדטים כדי שאוכל לתקן את המדינה"; מרוב רצון לזכות בהרבה מנדטים, הם נהוגים בצורה לא ישירה, עושים הסכמים עם בעלי הון או אנשי תקשורת מושחתנים, ועד שהם מגיעים לשליטו, הם כבר שוכחים מה בדיקות רצוי לתקן. גם לאנשים כאלה נאמר: **טוב לפחות מנדטים בצדקה, מה להשיג הרבה מנדטים **בלא משפט**** (ראו להיכנס לפוליטיקה בלי לצאת מעבודת ה' - סעיף 226).

פסוקים דומים

הפסוק שלנו מלמד שיש להסתפק במעט כדי לשמר על ערך הצדקה והמשפט; פסוק דומה בהמשך הפרק מלמד שיש להסתפק במעט כדי לשמר על ערך הענוה (משלתו): "טוב שפל רוח את עגבים, מחלוקת שלל את גאים" (סעיף 311).

ביטויים

- **דיל** = חלש (סעיף 356).
- **חקר** = בדק מקרה לקרה (סעיף 403).

297. למה אנשים שמתעשרים שכוחם את מה שהבטיחו כשהיו עניים

הרבה אנשים אומרים "אני רוצה להיות עשיר כדי לתרום, לשנות, לתכן את העולם". ספר משלוי מזהיר את האדם מפני תופעה שעלולה לגרום לו, לאחר שיתעשר, לשכוח את הרעונות היפים שהוא לו כשהיה צער ועני:

משל כי ד" : **"נשים ורוח וגשם אין - איש מתהלו במתת שקר"**.

תארו לעצמכם שירוד גשם, ואז השמיים מתבהרים. מבחינתנו כבר אין יותר גשם; אך אין זה אומר שהגשם נגמר - ייתכן שהrhoח נשאה את הענינים למקום אחר, וכשיו יש גשם במקום אחר; אנחנו יבשים, אבל אנשים אחרים עדים נרטבים.

כשהאדם עני, הוא נתקל בעולות רבות - אנשים מזוללים בו, פוגעים בזכיותו, מעוותים את דינו (ראו אל תגוזל דל כי דל הוא - סוף 307); כאשר הוא נעשה עשיר, מצבו משתפר - אנשים מתחלים לכבד אותו, יש לו "קשרים" וכבר אי-אפשר לפגוע בזכיותו; כל אותן צרות שהטרידו אותו כשהיה עני, כבר אין מטרידות אותו; אך אין זה אומר שהעוולות נעלמו - הן פשוט פוגעות עכשו באנשים אחרים; הוא עצמו מונג, אבל אנשים אחרים - העניים - עדין סובלים.

משל הגשם מסביר את הסיבה לכך שאנשים מבטיחים ואיינם נותנים: כמו שהענינים **ניסיains ברוח ואז אין יותר גשם** באותו מקום, למروת שהגשם עדין מרטיב את האנשים במקום אחר - כך גם העולות והצורות עוברות לפעמים מאדם לאדם, וזה הסיבה שיש **איש מתהלו** ומבטיח שיתן **מתנות** ויתרונות, ולבסוף אין מקיים ודבורי מתרברים בדברי שקר.

ויש בכך מסר לכל מי שאומרו או שאומרים עכשו "כשייה לי - אני אתרום ואתקן".

מקורות ופירושים נוספים

1. מקובל לפירוש, שהפסק בא להמחיש את האזכור שמרגשימים אנשים, כאשר מישחו מבטיח לתת להם מתנה ואינו מקיים את הבטחו: כמו האזכור שמרגשימים בחורף כאשר יש **עניים ורוח**, ולא יורד גשם - כך האזכור שגורם **איש מתהלו** ובטיח לתת מתנה כאשר דבריו הם דברי- **שקר**: "יכאשר יהיה תחולת שוא כשהשימים מתקשרים בעבים והrhoח מנשבת ואדם מצפה שיבא גשם, ולא בא והם מצטערים וכלהות עיניהם - כך איש מתפEAR לומר וכל וכל צדקה אתן ליד גבאי והוא משקר, וכלהות עני ענין למתנתו ואינה באה" (רש"י, זונה לה מצודות). לכן, עדיף לא להבטיח כלל, מאשר להבטיח ולא לקיים.

ויתכן שהפסק מတיר גם את העונש שה' מביא על הציבור כאשר משתרשת בו נורמה פסולה של הבטחות ללא כיסוי, "מידה כנגד מידה": "אין הגשמי נעצרין אלא בשbill פוסקי צדקה ברבים ואין נתניין, שנאמר **ניסיains רוח וגשם אין איש מתהלו במתת שקר**" (רב יהודה, בבלי סנהדרין כת א).

2. אפשר גם לפרש שה **מתת** היא לא מתנה שהאדם הבטיח לתת, אלא מתנה שהוא קיבל: "כשהאדם עשיר אבל בלי להתאמץ, מתת שקר, זה כמוCSI כשייש המון רוח, אבל לא יורד גשם... כשאתה מתאמאץ, ורק מכך מקבל כסף, זה באמות נתן סיוף... אבל כשאתה פטאום זוכה בלוטו, זה מתת שקר... פסוק זו קשור גם כן לנושא: "דבש מצאות, אכל דין: פָר-תְּשַׁבֵּעַנוּ, וְהַקְּאֹתֶן": אם אדם יש יותר ממה שהוא צריך, זה עלול לגרום לו נזק, כשהוא שומר את זה לעצמו" (אלחנן יהודה, שיעורשת מוצ'יש ויגש ה'תש"י).

הנפוגים העיקריים מספריים כאשר הם אנשי עסקים, שמרוב ייאוש מוכנים אפילו לשלם כסף כדי לקבל מתכוון ליציאה מהעווני; הם קונים את הספר, משקיעים כסף בשיטות כתובות בו, וונעים עוד יותר עניינים. וכך מייעץ ספר משמי:

וזל מבין יחקרנו = אדם דל הרוצה לנוכח בתבונה, לא יאמין לעשר שטוען שהוא חכם, אלא יחקור היבט את טענותיו, כדי לראות האם הוא באמות התעשר כתוצאה מחכמתו הרבה, או שرك "היה לו מזל".

אין להסיק מכאן, חלילה, שرك המזל הוא הקובע; ודאי שהחכמה עשויה לעזור לאנשים להשיג עושר, כמו שאומرت החכמה ב משמי כי: "עשר וכבוד אתי הון עתק וצדקה"; אולם, לא כל מי שהצליח להתעשר הוא בהכרח חכם, ולכן צריך לחזור כל אדם עשר שחוש שהוא חכם, לפני שקונים את ספרי ההתעשרות שלו.

מקורות ופירושים נוספים

כמובן להסביר "וזל מבין יחקרנו" ניתן לקרוא מחקר מקיף שנעשה על הטענות המופיעות בספר המפורסם "אבא עשיר, אבא עני" של רוברט קיוסאקי, במאמר John T. Reed's analysis of Robert T. Kiyosaki's book Rich Dad, Poor Dad. המחבר, העוסק בתחום הנדל"ן, טוען שהספר לא יעזור לאף אחד להתעשר, ועלול גם לגרום נזק; מומלץ לקרוא גם את הספר עצמו, לפני שמסיקים מסקנות בנושא זה.

על הטעמים, יש לקרוא "וזל מבין - יחקרנו", וכך פירשנו לעיל. פירושים נוספים לפי הטעמים:

1. "וזל שהוא מבין" - יחקור את האמת יותר ממנו"; אדם חלש יכול להיות נבון ולהגיע למסקנות נכונות יותר מהעשיר, כי העושר אינו בהכרח ערובה לחכמה, להיפך, דזוקה הדלות עשויה לגרום לדל להתאמץ ולחקור יותר, וכדברי חז"ל "היהרו בבני עניים, שהם חטא מורה" (מצודת דוד).

- אולם, מבחינה לשונית קשה לקבל את הפירוש של "יחקרנו" = "יחקור יותר ממנו".

2. "וזל מבין יחקרנו מצד חכמו, ויסבב שייציא העשיר בפיו מה שתתברא מומו וחסרו מדתו, כמו העני בחיקרת העדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומים, ואו יתברא לעשיר כי לא יוכל להשمر מענות על הדל המבין מה שתתברא בו מום שכלי"; הדל, מtopic מלחתת הקioms שלו, לומד לחזור ולבדוק כל דבר לעומק, ולכן יש לו אפשרות לעלות על פגמים וביעות שהעשיר אינו שם לב אליו (ע"פ רלבג').

ואפשר גם לקרוא, נגד הטעמים, "וזל - מבין יחקרנו":

3. "זהدل - כל אדם שמבין שהוא דל, חוקר אותו"; הדל צריך לבקש עזרה מזרים, ולכן הוא נמצא תמיד תחת חקירה: כל מי שהוא מבקש ממנו עזרה, שואל אותו "איך התדרדרת? מדוע נשיית עני? למה אין לך עבודה?" ולאחר מכן גם "למה אתה הולך בגדים מרושלים? למה אתה לא מחייב?" וכו'... כתוצאה מכך, הוא מתרגל תמיד להסביר את עצמו, ואפ-פעם לא מרגיש שהוא חכם יותר מזרים. לעומת זאת, איש עשיר לא צריך לבקש עזרה מכך, ולכן הוא לא צריך להסביר את מעשיו לאף אחד, והוא מתרגל להרגיש חכם - להרגיש שהוא תמיד צודק.

- אולם, לפי זה לא ברור למה דזוקה "מבין יחקרנו", היה עדיף לכתוב "וזל - רעהו יחקרנו".

- זה גם לא כל כך מתאים לפסקו "וירש לא שמע גערה" (לפי חלק מהפירושים - סעיף 98).

4. "וזל - מבין יחקרנו" = "זהدل - כל אדם נבעו חוקר אותו כדי לברר את המסקנות שלאליו הגיע בחויו"; לעומת העשירים שחושבים את עצם לחכמים ורק יודעים לזכור את המסקנות שאליו הגיעו מטעם נסיבות האיש, אין להם חشك ולא רצון להכנס בראש של משחו אחר, הם לא מרגישים שעוד יש להם מה ללמידה; הדלים לומדים אחד מהשני, ולכן יכולים לעוזר; איתם ביחד אפשר לחזור בעיות, ולא להסתפק במסקנות מוכנות מראש (ע"פ יעל).

5. וייתכן שיש לפרש גם את תחילת הפסוק נגד הטעמים "חכם - בעיניו איש עשיר": החכם תמיד עשיר בעיני עצמו, כי הוא שם לב לכל הדברים הטובים והיפים שיש בעולם, והוא שוגם אם אין לו כל רכוש, הוא אכן עשיר גדול מעצמם העבודה שהוא חי בעולם; "וזל - מבין יחקרנו" - מי שבכל-זאת מצטער על דלוותו - צריך לlesson לאדם מבין, שיסביר לו עניין זה, וילמד אותו לשמה בחלקיו (ע"פ ישראל פומברג, שיעור ב邏ון אחותה, ה'תשס"ז).

לهم, לברך את ה' על הארץ הטובה שננתן להם (זה המקור לברכת המזון). הברכה הזאת תזכיר להם את ה', וכך לא יגעו לעבודת אלילים.

הפסוק שלנו בספר משה מקביל מבחינה לשונית וענינית לקטע מספר דברים, וייתכן שיש לפרש אותו בהתאם להקבלה זו :

- הברכה שנזכרה בחצי הראשון של הפסוק - ברכת ה' - אינה ברכה שה' מברכ את האדם שיהיה עשיר, אלא ברכה שהאדם מברכ את ה' על כך שננתן לו עושר, כמו בספר דברים ;

- והעכזב שנזכר בפסוק השני - ולא יוסיף עצב - אינו מילה נרדפת לצער, אלא מילה נרדפת לאלים מעשה ידי אדם, כמו האלים שנזכרו בספר דברים.

הפסוק אינו בא ללמד איך להתעשר - הוא בא ללמד איך להתיישר ולהישאר שפוי. הפסוק מיועד למי שהחלית שהוא רוצה להיות עשיר, למרות הסכנות הרוחניות שיש בכך ; הפסוק מלמד אותו לברך את ה', כדי שלא ישכח את ה' ולא יהפוך לעובד אלילים : הברכה שאדם מברכ את ה' על כל דבר שה' נתן לו, תעזר לו להיות עשיר באופן שלא יוסיף לעושרו עבודה של עצב = אליל ; ובפרט, שלא יהפוך את עצמו ואת רכושו לאלי.

3. ואפשר לפרש שהפסוק כולם בא להסביר מהו העושר האמתי, בדומה לדברי חז"ל "אייהו שעיר - השם בחלקן" :

- ברכת ה' היא תעשייה - העשיר האמתי היא מי שיש לו קשר טוב עם ה' וזוכה לברכתו ;

- ולא יוסיף עצב עמה - מי ששרוי בעכזב וצער, אינו עשיר ; הדבר אינו מוסיף לעושרו .

(ע"פ אלחנן יהודה, שיעורשת מוצ"ש פרשת יגש ה' תשס"ו).

296. לא כל מי שהתעשר הוא חכם

אם יש כל כך הרבה רב-マー שמציעים מתכוון להתעשרות קלה ומהירה, איך זה שיש כל כך מעט עשירים ? אפשרות אחת היא, שמחברי הספרים הללו הם לא באמות עשירים, אלא רק מתחזים ; ראו יש מתעשר ואין כל (סעיף 98).

יתכן גם שהם באמות עשירים, אבל הם לא באמות התעשרו מהשיטות שהם כתבו עליהם בספר, אלא מכירת הספר ...

אך גם אם נניח שהם באמות התעשרו בזכות השיטות שהם ממליצים עליהם, אין זה אומר שהשיטות שלהם מותאמות לאחרים :

משלוי לכך : "חכם בעינו איש עשיר, ודל מבין יתקרנו"

חכם בעינו איש עשיר = אדם שהצליח להתעשר, נוטה להחמיר לעצמו וליחס את ההצלחה שלו לחכמתו. הוא הרי עשה בבדיקה את הבחרויות הנכונות - קנה את הנכסים הנכונים, השקיע במניות הנכונות, בחר את מקום העבודה הנכון, וכו'... למעשה, יש הרבה אנשים שעשו בחירות הגינויות באותה מידה, אבל לא הצליחו להתעשר. מדוע? - כי מבחינה סטטיסטית, בקבוצה מסוימת גודלה של אנשים, גם אם אנשים עושים בחירות אקרואיות לחלוין, מספר קטן מהם יצליחו להתעשר (בשפה עממית אומרים שי"היה להם מזל'). לדוגמה, אם יש מיליון מנויות בבורסה, ואחת מהן עומדת להכפיל את ערכה פי 100, אז מי שיקנה אותה יתעשר ; הסיכוי לבחר במניה זו בא לידי הוא 1 למיילון, סיכוי מאד נמוך, אבל אם 100 מיליון איש משקיעים בבורסה, גם אם הם עושים בחירות אקרואיות לחלוין, חלק מהם יבחרו במניה זו ויתעשרו, ויגידו לעצם "אייזה שכל יש לנו, בחרנו בבדיקה את המניה הנכונה...". כך הדבר גם לגבי דרכי אחרות להתעשרות.

הבעיה מתחילה כשהאדם לא מסתפק במחמות עצמאיות, אלא גם חשוב שהוא חכם (= יודע למד - סעיף 360), ומחייב לכתב ספר כדי ללמד את האחרים "איך להתעשר". הוא מספר להם על הבחירה שעשה, אבל הוא לא מספר להם על כל שאר האנשים שעשו בחירות הגינויות באותה מידת ולא הצליחו להתעשר.

רוב האנשים שיקנו את הספר וישתמשו בשיטות שלו, לא יצליחו להתעשר, אבל הם לא יפרסמו את זה, כי כמו בסיפור "בגדי המלך החדים", אף אחד לא רוצה שיחשבו שהוא הטיפש היחיד... וכן אנשים ממשיכים לknoot את הספר וממשיכים להעשיר את המחבר.

שונה מתנות מה' יchia

עד כאן פירשנו, כמו רוב המפרשים, שהפסוק מתייחס למוניות האדם לאדם. אך הפסוק מדבר על מוניות באופן כללי, וכן ניתן לפרש אותו גם על מוניות שהאדם מקבל מה':

7. מוניות בעולם הזה - כל הרכוש, הקשרו והידע שיש לאדם הם בעצם מוניות שהוא קיבל מה', ו השונה מוניות משתמש בכל הדברים שקיבל כדי לעשות את רצונו כי וככל לחתה לה "תמורה", כך שימושה זו כבר לא מוניה. אדם הנוהג כך, מקבל חיים רוחנית כי הוא נמצא בזרימה בלתי פוסקת של שפע שמניג אליו וויצה ממנו. כל עוד אנחנו שומרים את המוניות לעצמינו בלבד, אנחנו מלאים ולא יכולים לקבל עוד ; ברגע שאנו מعتبرים אותנו הלאה, אנחנו נפתחים לקבל שפע חדש, וזוכים לחיות באמת.

8. מוניות בעולם הבא - ישנים אנשים שרצו כבר להגיע לעולם הבא, עולם הדבקות הרוחנית בה' ; אך אדם השונה מוניות מעדיף להגיע לעולם הבא רק לאחר שקיים מונות בעולם הזה, כדי שהעולם הבא יהיה עבورو שכר על עבודה שעשה, ולא מונת-חינם ; וכן **שונה מוניות** יישאר לחיות בעולם הזה עד שישים את תפקידו.

ואם, למרות הכל, החלטתם לקבל מוניות - יש לוודא שהנותן נותן אותה בשמחה (סעיף 141).

295. לברך את ה' על כל היישג

הועש עולול לתת לאדם מוניה של עצמה, ולגרום לו להעריץ את עצמו ואת מעשי ידיו. מי שבכל-זאת רוצה להיות עשיר ולא להתקלקל, צריך להזכיר לברך את ה' על כל היישג:

משלי כב : "ברכת ה' היא תעשר, ולא יוסיף עצב עמה".

ברכת ה' = ברכה שהאדם מברכ את ה' .

עצב = עבודה אלילים, פולחן למעשה הידיים (סעיף 422).

כאשר מברכ את ה' על כל התקדמותו במצבו החומרי, הוא יכול **להתעשר** בלי לקבל את התוספת הלא-רצואה של עצב ואלילים. הוא שומר תמיד על קשר עם ה' ומזכיר לעצמו תמיד שהועש בא מה', וכך לא מעירץ את מעשי ידיו ולא הופך את עצמו לאليل.

מקורות ופירושים נוספים

1. הפירוש המקובל הוא: **ברכת ה'** = ברכה שה' מברכ את האדם: "ברכה שניין כי היא מענרת את האדם, ועם הברכה ההוא לא יצטרך להוסיף עוד עצבן ויגעה לדרבנות lain, כי יהיה די לו בהברכה הבאה" (מצודת דוד). אולם :

- לפי דברי החכם במקומו אחר (משלי ח-ט) : "שוא ודבר צוב הרחק מני: **ראש ועשרה אל תתן לי**, התריפני לחם חקי. **פָנָא שְׁבֻעָה וּכְחַשְׁתִּי**, ואמרתי 'מי ה?' ופָנָא אורש וגנבתי, ותפשתי שם אלהי"; העושר אינו דבר רצוי, ועלול להרחק את האדם מה'. אם כך, מדוע נאמר "ברכת ה' היא תעשר" - מדוע ה' מברכ את האדם בדבר שאינו רצוי? (ראו תשובה שנות לשללה זו - סעיף 34).

- על-פי פסוקים אחרים, כדי להתעשר צריך להיות חרוץ, למשל משלי יד : "יד חרוצים תעשר" (סעיף 160); אך, מי שרוצה להתעשר, צריך לא רק לסייע רק על ברכת ה', אלא גם לעבוד ולהתינע, בנגד לחצי השני של הפסוק **"ולא יוסיף עצב עמה"**!

2. כדי להבין את הפסוק, נקרא ב דברים ח-זיט : "כִּי ה' אֱלֹהֵינוּ מֶבְיאֵנוּ אֶל אָרֶץ טוֹבָה... לֹא תִּחְסַר כֵּל בָּה... וְאֶלְכַּת וְשָׁבַעַת **וּבְרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ עַל הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר נָטוּ לְךָ הַשְׁמַר לְךָ פָּנָו תְּשִׁבַּח אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ,** לבלהתי שְׁמַר מִצְוֹתָיו וְמִשְׁפָטָיו וְחַקְתָּיו אֲשֶׁר אָנוּ כִּי מִצְוֹן קִיּוֹם... **וְאָמַרְתָּ בְּלֹבֶבֶךָ :** כִּי וְעַצְם יְדֵי עֲשָׂה לֵי אֶת הַמְּלֵל הָזֶה. וְהִיא, אִם שְׁכַח תְּשִׁבַּח אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ, וְתִלְכַּת אֶחָרִים, וְעַבְדָתָם וְהַשְׁתַּחַתִּת לְהָם - **הַעֲדָתִי בְּכָם הַיּוֹם כִּי אֲבָד תְּאַבְדוֹן...**"

משה מזהיר את בני-ישראל, שהם עומדים להגיע אל ארץ טובה ולהיות עשירים, והם עלולים לשכוון את ה' ולחשוב שהועש בא להם בכוחם בלבד, להשתחוות לאלילים מעשי ידיהם, ולאבד מהארץ ; וכן הוא ממליץ

לפי זה, מה צריך לעשות אדם שמציעים לו מתנה? אם הנadan הוא אדם רחוק, שאין לו קשרי ידידות איתנו, אפשר פשוט לסרב לקבל את המתנה; אך אם הוא אדם קרוב, הדבר עלול לפגוע בו!

- אפשר לקבל אבל תחת מיד משחו בתמורה, כך שלמעשה זו לא מתנה.

- אפשר לקבל ולהעביר להאה, למשהו אחר, או להשתמש במתנה באופן שיש בו תועלת לציבור, כך שנוצרת "זרימה" של העברת שפע מהפרט אל הכלל, ושוב אין זו מתנה, אלא "קבלה לצורך נתינה". ראו גם: "שונה מתנות יחיה" בעיקרונו בעבודת הנפש ובעבודת ה/גילה.

פירושים נוספים

עוכר ביתו בוצע בצע

1. פירשנו, כמו כל המפרשים, שהאיש **הבוצע בצע** הוא העוכר, הוא מקלקל ומשחית את ביתו.
  2. אך אפשר גם לפרש, על-דרך הדרש, **שהבית** הוא העוכר, הבית מקלקל ומשחית את בוצע הבצע שגר בו, כמו שנאמר (חבקוק ב ט) : **"הוי בצע רע לביתו... כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה"**. כשהאדם מכניס רכוש גזול לביתו, הבית כביכול מתוקומם ופוגע ביושביו.
- פסוק דומה נמצא בפרק א (משליא יט) : **"כן ארחות כל בצע בצע, את נפש בעליו יקח"** : ה^בוצע לוקח את נפשו של הגזול.

שונה מתנות יחיה

ברור שבצע (גזול) הוא רע, אבל מה רע במתנות שאחרים נותנים לנו מרצון החופשי? למה צריך לשנוו
מתנות?

1. פירשנו שהמתנות פוגעות בחלוקת הרכוש הטבעית וכן מרוחיקות את האדם מהמקום הרao לו בחיים; וכן, כשהאדם משאיר אצל את המתנה שקיבל הוא נשאר מלא ואין לו מקום לקבל עוד שפע מה. לפי זה מוגאים לפרש את המילה **יחיה** כמו שכתבנו לעיל - "יממש את תפיקדו בהרים בצורה טובה וזרמת".
2. יש שפירשו, שקבלת מתנות מעוררת במקבל ציפיה לקבל מתנות נוספות, אך המתנות תלויות ברצוינו של הזולות, והאדם המצפה למתנות עלול להתאכזב: "מחמת שהוא מצפה תמיד למתנה, אם לא יתגנו זו, אפילו פעם אחת, יישב בצע" (האנו מווילנה). לפי זה, מוגאים לפרש את המילה **יחיה** במשמעות "יזכה לשמחות-חיים שאינה תלויה בזולות"; כשאדם שונא מתנות, שמחת החיים שלו תלויה רק במעשייו שלו ולא ברצונו הטוב של אחרים.
3. אפשר לפרש, שקבלת מתנות גורמת למקבל להרגיש שהוא חייב טוביה לנוטן; גם לפי זה מוגאים לפרש את המילה **יחיה** במשמעות "יחיה חיים עצמאיים"; כאשר שונא מתנות, הוא לא חייב טוביה לאף אחד.
4. יש שפירשו, ששנתה המתנות היא רק סייג לשנתה הגזול: "מאחר שהוא שונא מתנות, כל שכן ששונא את הגזל" (רש"י). מי שמתרגל להשתמש אך ורק ברכוש שלו, שהוא עבד וטרח כדי להשיג אותו, ואני מוכן להשתמש ברכוש הזולת אפילו במתנה, בודאי לא יגיע גם למעשים של גזול ומרמה.
5. יש שפירשו, ששנתה המתנות מעידה על בטחון בה: "השונא אף מתנות, כי יישען בה", או **המקום יתן לו עוד חיים, מה שאינו ביד אדם לחתן** (מצודות דוד).

6. ויש שפירשו שהכוונה לא לכל מתנה אלא רק למתנה של שוחד; לפי זה יש הקבלה מלאה בין **צע** לבין **מתנות**, בשני המקדים מדובר על הנאה מרוכש אסור (דעת מקרא). אמנם, הפסוק לא מדבר על שוחד אלא על כל מתנה, אולם, בחלק גדול מהמתנות יש יסוד של שוחד; במקרים רבים, שימושה נותן לנו מתנה תמיינה-לכאורה, הוא מצפה לקבל מאיתנו תמורה שעוללה להפוך את המתנה לשוחד, וכך ראוי לכל אדם שיש לו תפkid ציבורי כלשהו לשונא כל מתנה שהיא. לפי כל הפירושים 4-6 מוגאים יותר לפרש את המילה **יחיה** כפשוטה - יזכה לחיים ארוכים, כמו שנאמר גם במשליא כה טז: **"נגיד חסר Tabernacles ורב מעשיות, שני**αι בצע** יאריך ימים."**

עוֹשֵׁר

294. שונא מתנות יחיה

295. לבך את ה' על כל היישג

296. לא כל מי שהתעשר הוא חכם

297. למה אנשים שמתעשרים שוכחים את מה שהבטיחו כשהיו עניים

298. טוב מעט בצדקה, מרוב תבאות ללא משפט

299. מצוות - ההשקעה הטובה ביותר

300. שם טוב - השקעה טובה יותר ממתקות יקרות

301. חכמה - השקעה טובה יותר ממתקות יקרות

302. שיתוף פעולה מונע מחסור

303. להתכוון לנפילת כלכלית

304. למד את הילדים איך להתעשר

294. שונא מתנות יחיה

הרכוש הוא אחד הרמזים החשובים ביותר שהוא נוטן לאדם כדי לכוון אותו לתפקידו בחיים. על-פי השקפת היהדות, ה' נותן לאדם לבדוק את הרכוש שהוא צריך כדי למשם את תפקידו בחיים - לא פחות ולא יותר. מכאן, מי שנמנע מלחקחת רכוש שאינו לו (למשל משום שהוא מעדיף לעבוד או מעדיף לתבוע את המגעים לו בדין), יתכן שייחסר לו רכוש הדרוש לו למילוי תפקידו; מצד שני, מי שלוקח רכוש שאינו שוי לו, גם הוא עלול "לפספס" ולהגיע למקום לא נכון בחיים, למשל, אם יהיה לו יותר מדי כסף והוא עלול לקנות דירה יקרה במקום שאינו מתאים לו וכך לא ימשם את עצמו כראוי. כך מלמד החכם בספר משלו:

משלתו זו: "עכבר ביתו בוצע בצע, ושונא מתנת יחיה"

עוכד = מקלקל ומשחית;

בית = מקום מגורים, וגם מثال לרכוש ולמשפחה (סעיף 390);

בוצע בצע = הדואג רק להגדיל את הרוחחים האישיים שלו, גם כשהוא בא על חשבונו רכוש הזולת (סעיף 392).

עוכד בביתו בוצע בצע = הלוקח חלק מרכוש הזולת מקלקל את ביתו - עצם העבודה שיש בידו רכוש שאינו שוי לו עלולה לגרום לו להגיע למקום מגורים שאינם מתאימים לו, ולפגוע גם בשאר הרכוש שלו ובמשפחתו.

שונא מתנות = מי שאינו מוכן לקבל רכוש מהזולת, אפילו כשהוא נעשה בהסכם הזולת, בדרך של מתנה;

יחיה = ימשך את חייו ואישיותו בצורה הטובה ביותר, כי הוא משתמש רק ברכוש שה' נתן לו לצורך כך, לא פחות ולא יותר.

נאהה = נשברה (כמו בפסוק "נאהתי ונחלתי"; מהשורש **הוה**).

תאהה נאהה טערב לנפש = כשהאדם מצליח להוות ולשבור את תאוותו, הדבר ערב ונעים לנפשו, הוא נאהה מתחושת ההצלחה והעצמה שבכיבוש היצור (ע"פ מצדotta, הגר"א).

ותועבת כסילים טור מרע = הכספיים מתעבים לسور מרע, ולכן צריך לדרכם מהם באופן חזיתי שיפסיקו לעשות רע, אלא לעורר בהם את הרצון לשבור את תאוותם דווקא מתוך מניע אגואיסטי - מתוך העבות והנעימות שבשליטה העצמית.

מקורות ופירושים נוספים

פירושינו מבוסס על פירוש מלבי". **קריטריונים דומים לזיהוי כסילים נזכרו בפסוקים אחרים** - מהם נראה שהכספיים שונים חכמה, בינה ודעת.

יש שפирשו **נאיה** = מהשורש **נאהה**, לשון בכ"י - תאהה עד דמעות. (מטמוניות למשמעות סופרים)
- אולם, לפי זה לא ברורה משמעותו הכללית של הפסוק.

293. איך לחנק תלמידים שאוהבים לישון

יש מחנכים שנוהגים בגישה של "או הכל - או כלום": מי שלא יכול להיות צדיק גמור - אז שהוא עקי וילך עד הסוף לצד השני, העיקרי שלא יהיה "פשרן". הגישה של ספר משלו היא שונה. כך ניתן למודד מדבריו של החכם לתלמידיו:

משלוי ד' טז: **"כי לא ישנו אם לא ירעו, ונגולה שנთם אם לא יכשלו"**

הפסוק נמצא בקטע העוסק בהתרחקות מדריכם של הרשעים (המשך מפסוק ד'): **"בארא רשעים אל תבא, ואל תאשר בדרך רעים..."**. הפסוק שלנו מזכיר מדו"ע כדי להתרחק מדריכם של הרשעים, אבל הנימוק הוא קצת מוזר - **"תתרחק מדריכם של הרשעים, כי הרשעים לא יכולים לישון אם אינם עושים רע"**; זהו נימוק חומרני למדי, נימוק שמתאים לתלמידים שאוהבים לישון.

נראה שהחכם יודע, שלא כל התלמידים שלו יכולים להיות צדיקים, והמטרה שלו היא, לפחות, להרחיק אותם מדריכם של הרשעים.

יש אנשים שעוזבים את התורה כי האתגרים שהיא בפניהם קשים מדי, הם עייפים, הם רוצחים לנו. אנשים כאלה אומר החכם: **"שלא תהשבו שהחכמים של הרשעים קלים יותר: גם הם לא יshift בלילה, רק שהאתגרים שלהם שונים: אנשים שמתמכרים לרע, לא יכולים ללכט לישון אם לא עשו רע, וגם אם עשו רע - יש להם נזודי-שינה ואינם ישנים שינה עריבה אם לא הכשילו אחרים. אז אם קשה לכם מדי לקיים את אתגרי התורה - לפחות אל תכニסו את עצמכם לדרך הרשעים, כי גם שם לא תהיה לכם מנוחה."**

מקורות ופירושים נוספים

רעיון דומה נזכר גם בכמה מתוכחות הנביאים, המוכחים את האומה הישראלית על כך שהיא רודפת אחרי עובדות-זרות חדשות שיספקו לה ריגושים חדשים, ואין לה מנוחה:

- ישיחו נז': **"ברב דרך גגת, לא אמרת נואש..."**

- ירמיהו ב' כה: **"מנעני רגלי מיהפ וגורנד מצמאה, ותאמרי נואש; לוא כי אהבת זרים ואחריהם אלך"**

המיילים **ונגולה שנתם רומזות** לכך, שהמושג גזל מתייחס לא רק לחפצים מוחשיים אלא גם **לשינה**; מכאן, **שהאיסור האמור בזקראי יט יג: "לא תגזל" חל גם על שינה - אסור לגוזל את שנתו של הזולט.**

3. אולי בפסוק זה איש = אישיות, אדם נכבד וחשוב; מבחינת הדבר השכל אין הבדל בין אדם נכבד לאדם פשוט, אבל הנסיבות שונות יותר דזוקא את האנשים הנכבדים, החכמים, ולכן הפסוק פונה דזוקא לאנשים אלה - "איש נכבד! עדיף שתפגוש דבר שכול, כי הכספי מסוכן לך יותר".

4. אולי בפסוק זה דבר שכול הוא משל אדם, שמתוך צער וכעס מתנהג בתוקפנותו (גם בשני הפסוקים האחרים שהבאו בוגוף המאמר, "דבר שכול" הוא משל). לפי זה, דבר שכול באיש = דבר שכול שנמצא בתוך איש, בתוך אישיות; כמובן, אדם המתנהג בתוקפנותו מתוך צער וכעס, אך הוא עדיין "בן אדם", עדיין שומר על אנושיות. עדיף לפגוש אדם כזה מאשר "כספי באיוולתו", כי הכספי גרווע יותר, הכספי מתנהג כבבמה.

ואל כסיל באיוולתו

1. פירשנו שהפסוק מזהיר מפני הסכנה הפיסית שהתקרובות לכיסילים: "כי הדוב מותר להרגן, והכספי - אם ייקח - צריך אתה להישמר שלא יחרג ושלא תחרגנו". ועוד, שהדוב לא עומד נגד למשפט, והכספי יישפט עמק שלא בצד. והדוב לא ייציא עליך שם רע, והכספי יעשה זאת" (רש"ג, מתוך דעת מקרא' הערת 37א).

2. אך יש שפירשו שהכוונה לסכנה רוחנית, שהיא חמורה יותר: "טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יגע בו אחד מן הכספיים המסתימים אותו לسور מה יומתורתו" (יש"י, ורומה מוצאה דוד); "הדוב מסוכן לגוף, והכספי מסוכן לנפש; הדוב קורע סגור ליבו להוציאו הדם, והוא קורע סגור ליבו להכניס שם איוולת וספקות; הדוב ינצחנו האדם לעיתים בצינו, והכספי לא ינצח באיוולתו; הדוב יניח את האדם לפעים, והכספי לא יניח איוולתו בשום אופן" (מלבי"ס).

פסוקים דומים

ישנם פסוקים נוספים המזהירים מפני התקרובות לכיסילים:

- משלוי גג כ: "הלוּק אֶת חַכְמִים וְחַכָּם, וַרְעָה בְּסִילִים יַרְעֵעַ"
- משלוי כא כ: "אוֹצֵר נְחַמֵּד וְשַׁמֵּן בְּנוֹתָחָם, וּכְסִיל אֲדָם יַבְלָעֵנוּ"
- וויתכן שגם: משלוי ז: "לֹךְ מִנְגָּד לְאִישׁ בְּסִיל, וּבְלִידַת שְׁפֵתִי דָעַת"
- ראו גם: מאמרים נוספים על כספי באיוולתו

292. איך לחנק כסילים להטבר על תאונות

יש אנשים, שבבאים נימוקים מפורטים מדוע הם אינם רוצחים ללמידה, אבל למעשה הסיבה האמיתית היא הרבה יותר נמנעה:

משלוי גיט: "תאהו נהייה תערב לנפש, ותוועבת כסילים سور מרע"

נהייה = הווה, מותממת (מהשורש היה).

נפש = הצד החומריא של החיים (סעיף 416).

תאהו נהייה תערב לנפש = כשהתאונות של אדם הווה ומתממשת, הדבר ערב ונעים לנפשו החומרנית, וכך -
כספי = השונא ללמידה.

ותועבת כסילים سور מרע = האנשים השונים ללמידה, למעשה שונים ממשו אחר - הם מתעבים כל דבר שיכל לגרום להם לסור מרע, כל לימוד שעלו להביא למסקנה שהם צרייכים לשנות את אורת החיים שהתרגלו אליו.

איך אפשר להתמודד עם אנשים מסווג זה?

ויתכן שאפשר לקבל רעיון מפרשנות אחרת של הפסוק עצמו:

291. איך לחנק כסיל - לא להפוך אותו לדב שכול

יש אנשים, שחוובים שהם יכולים להחזיר למוטב גם אנשים מלאים בשנה, אם רק יצליחו להיפגש איתם פנים אל פניהם. ספר משלוי מזהיר מהסנה שבגיהה זו:

משלוי יב: "פוגש דב שכול באיש, ולא כסיל באיוולתו"

دب שכול = דובה שאיבדה את אחד מגורייה, והוא ממורמתת ולכון נחשבת למסוכנת:

- שמואל ב יז ח: "... אתה ידעת את אביך ואת אنسיו, כי גברים המה ומרי נפש מהה בדב שכול בשדה..."

- הוועיגח: "אפגשם בדב שכול, ואקרע סגור לבם..."

באיש = בגל איש, על-ידי איש.

دب שכול באיש = דובה שנעשתה שכולה בגל איש שפגע באחד מצאצאייה. בעניינים דוביות, מן הסתם, כל האנשים נראים אותו דבר (כמו שבעניינים אונשיות כל הדובים נראים אותו דבר), ולכן הדובה השכולה אינה מבחינה בין איש לאיש, ומאחר שאיש פגע באחד מגורייה, היא מתמלאת שנהה כלפי כל האנשים, ורוצה לפגוע בכלם, ולכן היא מסוכנת עוד יותר מאשר דובה שכולה רגילה.

כסיל = שונא חכמה (סעיף 365). הכסיל נמשל לדב שכול, כי גם הוא מרגיש לעממיים שחכמים ווצים לקחת את הערכיים היקרים לו מכל (ערכים חומריים או רוחניים), וממלא שנהה כלפייהם.

איוות = שטויות (סעיף 352). השטויות מאפיינת גם את הדובה השכולה וגם את הכסיל: הדובה השכולה לא יודעת להבחן בין איש לשונאת את כולם, וגם הכסיל לא יודע להבחן בין חכם ושונא את כולם.

וכך ספר רביעי עקיבא על עצמו: "כשהיה עם הארץ, היה אומר: מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כהמור!" (تلמוד בבבלי פסחים ט):, בולם: "לאו משומש יהיה שונא תלמידי חכמים, אלא משומש שהיה סבור שמתגאין על עמי הארץ מפני תורתן, והיו תלמידי חכמים שונים אותם, והממשום שלא היו מניחין אותם ליגע בהם, כדאמרינו 'בגדי עם הארץ מדס לפרוישים'"... (תוספות שם): כשהרבי עקיבא היה עם הארץ, הוא זיהה בעיות וחסכנות בתנהגותם של חכמים, אך במקומות מסוימים ביקורת ספציפית על תופעות אלו, הוא התמלא בשנהה אלימה כלפי החכמים כולם.

פוגש דב שכול באיש, ולא כסיל באיוולתו = שניים שטחים, ושניהם מלאים שנהה בלתי מוקדת כלפי כל מי שנראה להם "אשים" במכבים, ובכל זאת הכסיל מסוכן יותר, כי השנהה שלו מוקדת יותר - היא מכוונת בפרט כלפי חכמים. לכן, דוקא החכמים צריכים להיזהר במיחוד במפגש עם כסילים. עדיף לכת ליר ולפוגש דב שכול...

הפסוק גם רמז איך בכל-זאת כדאי להתחנגן כשפוגשים כסיל: לא להפוך אותו ל"دب שכול", לא לקחת ממנו את הדברים היקרים לו: לא לדבר באופן שפוגע בעקרונות וערכיים שנראים בעיניו חשובים, ולא לדרש ממנו לוותר על תענוגות החיים שנראים בעיניו הכרחיים. כך, יש סיכוי שהשנהה שלו תהיה קטנה יותר, ואולי הוא גם יפתח להקשיב וללמוד.

מקורות ופירושים נוספים

פוגש דב שכול באיש

1. פירשנו באיש = על-ידי איש, בולם שאיש עשה אותו שכול; ראו משמעותאות היחס ב.

2. אך רוב המפרשים פירשו שהכוונה פוגש... באיש - עדיף שאיש יפוגש שכול, מאשר כסיל באיוולתו: "ימוטב לפוגש באיש דוב שכול מבני, אשר דרכו להרוג אשר יפוגש בעבו מרירת הלב, ועם כל זה יהיה טוב שיפגוש הוא בו מישפגש בו איש כסיל בעת דבר אולתו להסתית לעברלה" (מצודות דוד).

- אולם, לפי זה לא ברור מה מוסיפה המילה "איש"; היה אפשר לכתוב "פוגש דב שכול, ולא כסיל באיוולתו".

2. יש אומרים שהמילה "עוֹשֶׂר" מהחצי הראשון מתייחסת גם לחצי השני - כשה캐סילים מטעירים, העושר גורם להם להתנהג באיוולות, בצורה שטחית; הוא לא מביא להם כבוד. לפי זה, המילה "איוולות" השנייה היא כפולה, ובאה כדי לחזק את הרעיון: "איוולות שניין כמוות" (אם עוזרא, ודומה לו רבי יונה גירומדי).

- אולם, לא מצאנו בספר משלוי כפילות מסווג זה - שתי מיללים זהות בחצי פסוק;
- ועוד: אם כבר רוצים להציג את הרעיון, היה עדיף לחזור על המילה "עוֹשֶׂר" בחצי השני של הפסוק, וכך הוא היה ברור יותר - "איוולות כסילים עשרים" או "עוֹשֶׂר כסילים איוולותם".

3. יש אומרים שאחת משתי ה"איוולות" בפסוק היא - שלא כמשמעות בשאר הספר - במשמעות של "לוהה" = תשיט המקביל לעטרת (כמו בפסוק "תִּתְן לַרְאשׁוֹן לְוִיתָה", עתרת תפארת תאנך), כלומר - האיוולות של הCASTILIM היא תשיט שלהם, אין להם עטרה כבוד כמו לחכמים (דעת מקרא ע"פ חמאירי).

- אולם, לפי פירוש זה לא ברור מדוע נכתב "אֲוָלָת" במקום "לְוִיתָה" - אלו שתי מיללים שקשה להתבלבל ביניהן.

4. ויש אומרים ש: איוולות = ספקנות, ולפי זה: הספקנות של הCASTILIM מוטלת בספר, הם עצם לא מאמינים בה באמת אלא רק משתמשים בה כתירוץ (ע"פ מלבי"ס).

- אולם, לעניין פירוש זה אין מתחאים לשימוש של "איוולות" בשאר המקרא;
- בנוסף לכך, לפי פירוש זה לא ברור הקשר לתחילת הפסוק.

5. ויש שפירשו: שטיחותם של הCASTILIM נשארת ללא שינוי גם אם הם מצלחים להתauseר: "אע"פ שיש לדם עושר, לא יועילם להסירה מהם, כי אולתם בעשרם - אולת היא" (אם עוזרא).

הזרה על המילה **איוולות** מדגישה את ההבדל בין החכמים לבין הCASTILIM: החכמים מצלחים להפוך כבוד לעושר, או להפוך עושר לכבוד; אך הCASTILIM לא מצלחים להפיק שום דבר טוב מהאיוולות, האיוולות נשארת ללא שינוי (ע"פ גליה).

290. לשפר את התנאים החומריים בתבי הספר

מכל הרעיונות שמעלים בשנים האחרונות לשיפור מצב החינוך בישראל, אחד הרעיונות המועדפים על ספר משלו הוא, כנראה, לשפר את התנאים החומריים בתבי הספר - להגשים ארוחות חדשות לתלמידים. כך ניתן ללמידה מעשית של האישה החכמה:

משלוי ט-אה: "חכמתו בנתה ביתה, חכבה עמודיה שבעה, טבחה טבהה, מסכה יינה, אף ערכה שולחנה... מי פתוי יסור הנה, חסר-לב אמרה לו: לך, להמו בלחמי, ושתו בין מסכתין!".

החכמה רוצה להזמין את הפטיים לבית הספר, אבל הפטיים מתחפטים בקהל לפיתויים חרמניים (עמ"ף 377), ולכן היא מכינה להם אוכל טעים. הפיטוי החומרי הזה חיוני כדי לעזור להם להתגבר על הפיתויים החומריים של החיים מחוץ לבית הספר - הפיתויים של אשת הCASTILIM - המציעים להם "מים גנובים" ו"לחם סתרים".

מקורות נוספים

לפי חלק מהפירושים, הפסוק הראשון בפרק - "חכמתו בנתה, חכבה עמודיה שבעה" - מלמד שיש להשיקע בצורה החיצונית וביצוב הארכיטקטוני של בית הספר, ומאותה סיבה בדיק.

הפרק כולל מדבר על המאבק בין החכמה לבין הCASTILIM; ראו חכמתו וכטילות - מי תנצח? (עמ"ף 235).

רעיון דומה ניתן למצוא בנבואת ישעיהו, לפי חלק מהפירושים, ישעיהו נה: "הוי! כל צמא - לך למים; ואשר אין לו כסף - לך שברו ואכלו, וכלו שברו בלא כסף ובלא מהיר יין וחלב".

מקורות ופירושים נוספים

עטרת חכמים עושר

1. פירשנו שהעושר נתן לחכמים כבוד, והם משתמשים בו להפצת חכמה. כך נראה פירושו גם במשנה: "...העושר... נאה לצדיקים ונאה לעולם" (רבי שמעון בן יהודה בשם רבי יוחאי, אבותות ח). בתלמוד: "משמעות רב אלעזר בן עזירה מובה כדוגמה לחכם שהוא עשיר וזכה לכבוד רב. וכן: "עשרה עם חכמתם הוא תפארת ועטרה דראש, כי העושר יועיל לחכמה" (אמ' עורה), "עטרת חכמים עשרה מפני דבריהם נשמעים, כמו שכחוב וחכמת המסקן בזוויה ודבריו אינם נשמעים. והחכמים, בעת הצליחם בעושר וכבוד, תעוז ידם, לאחוב הצדיקים, ולעוזר יראת ה' יתברך ויעודתו בעולם, ולהשபיל הרשעים החנפים, ולדרים ראש האמת." (רבי יונה גיורוני) וכי בו יוכרו תוכנותיהם הטובות בנדיות ובצדקה ובעוור, גם כן ידינו פנויים לעין בחכמה" (רב"ג), "העושר הוא מידה שהחכמים זוכים בה ופושעים יכשלו בה" (רבנו בחיי, הקדמה לפרשת חוקות).

2. ואפשר לפרש להיפך, שהכבד שהחכמים זוכים לו בזכות חכמתם הוא העושר העיקרי שלהם - הם אינם צרכיכם רכוש חומרי. עושר הוא כמו שער שדרכו אדם מגיע אל המטרות החשובות לו: אצל רוב האנשים, המטרת העיקרית היא ההנאה החומרית, וכך להגיע למטרה זו הם זוקקים לעושר חומרי; אבל אצל החכמים, המטרת העיקרית היא הפצת החכמה, וכך להגיע למטרה זו הם זוקקים רק לעטרת, המעדיה על כך שהחברה מכירה בחכמתם ומכבדת אותם. **העטרה מלאת אצל החכמים** את אותו תפקיד שמלאה העושר אצל אנשים פשוטים (ע"פ גליה).

3. ויש מפרשים באופן דומה, שהחכמה של החכמים היא העושר העיקרי: "העטרה שלובשים החכמים לאות על חכמתם היא עשרה, כי קניין החכמה הוא קניין אמיתי, והם העשירים באמת, כי קרה היא מפניהם" (מלבי"ס).
- אולם, לפי פירוש זה, היה ראוי יותר לכתוב "חכמת חכמים - עשרם", כדי להציג שהחכמה היא העושר האמתי, ולא להסתמך במילה "עטרת", שיש לה גם משמעות של תכשיט חומרי.

3. "גם יש לפרש: עושר של החכמים הוא עטרת שלהם, רוצה לומר, מה שיעיל-ידי החכמה פרושים מתחאות העולם וש machim בחלקם, וזה העושר באמת - מי שאינו מתאווה ואין חסר לנפשו, כי העשיר המתאווה ועינן לא תשבע עושר הוא העני באמת" (מלבי"ס).
- אולם, גם לפי פירוש זה, היה ראוי לנ Sach את הפסוק באופן שידגיש את עליונות הרוח על החומר, למשל "עטרת חכמים - שמחתם".

4. בעבר פירשתי: **עטרת חכמים עשרה** = כאשר חכמים זוכים בעושר, הם מתיחסים אל עשרם כל עטרה - קישוט חיצוני בלבד; והוא לא "עליה להם לראש" ולא גורם להם לשנות את אישיותם ומידותיהם הטובות.
- אולם, בלשון המקרא, עטרת היא משל לכבוד והשפעה (סעיף 419), היא נזכרת בדרך כלל בנסיבות חיובית ולא כ"דבר סתום שאין משפיע".

איولات כסילים איولات

מדוע פומיים איولات?

1. לפי פירושנו לעללה, ה"איولات" הראשונה היא תוכנת אופי של הכסילים, וה"איولات" השנייה היא התוצאה שלה - התיחסות שטחית לדבריהם של חכמים שאינם עשירים מספיק.
2. יש אמורים, שאחת משתי ה"איولات" בפסקוק משמעה פגם וקלקל - העושר מביא כבוד לחכמים, והאיولات מביאה קלקל לכסילים (ע"פ רש"י, רב"ג).
- אולם, לפי זה היה ראוי להסתמך במושג אחר, שיבטא את העובדה שהאיولات היא קלקל, למשל "איولات כסילים קלונם", ולא להסתמך באותו מושג "איولات היא איولات".

ו. כשגם זה לא עוזר, ואנחנו מתחננים כמו **כטילים** השונים ללמידה, כי לא רק מעוניין אותנו בגופנו, אלא גם משפיל אותנו לעיני אומות אחרות, כמו שנאמר למשל (ירמיהו ג' כ') : **"ונם אני חֶשְׁפֵּתִי שׁוֹלֵךְ עַל פְּנֵיךְ, וְגַרְאָה קְלוֹנֵךְ."**

ו. וכשגם זה לא עוזר, ואנחנו חוזטאים ב**לצנות**, זלזול ולעג בדבר ה', כי מגרש ומגלה אותנו למורי מארצנו, כמו שנאמר (דברי הימים ב' לו ט') : **"וַיֹּהֲיוּ מְלֻעָּבִים בְּמַלְאֵיכִי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמַתְעַתָּעִים בְּנָבָאוּ, עד עַלְוָת חִתָּת הַיּוֹם עַד לֹאֵין מְرָפָא... וַיַּעַל עֲלֵיכֶם אֶת מֶלֶךְ כָּשְׂדִים... וַיָּגֹל הַשְּׁאָרִית מִן הַחֲרֵב אֶל בְּבֵל...,"** וכמו שכתוב בתורה (ייקרא כ' כב) : **"וַיִּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֲקֹתִי וְאֶת כָּל מִשְׁפְּטִי וְעַשְׂתֶּם אֶתְכֶם, וְלَا תַּקְיִא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַנְיִ מַבְיא אֶתְכֶם שָׁמָה לְשִׁבְתָּהּ בָּהּ."**

289. להעלות את משכורות המורים

מכל הרעיונות שמעלים בשנים האחרונות לשיפור מצב החינוך בישראל, אחד הרעיונות המועדפים על ספר ממשי הוא, כאמור, להעלות את משכורתם של המורים :

משלי יד כד : **"עֲטרָת חִכְמִים עַשְׂרִים ; אַיּוֹלָת כְּסִילִים אַיּוֹלָת"**

עֲטָרָת = כתר, משל לכבוד והשפעה (סעיף 419); **חִכְמִים** = היודעים למד (סעיף 360); **עֲטָרָת חִכְמִים עַשְׂרִים** = כאשר חכמים זוכים לעושר, העושר שלהם נותן להם כבוד והשפעה, אנשים מקשיבים להם ולומדים את חכמתם.

מדוע החכמים צריכים להיותעשירים כדי שיקשיבו להם? החזי השני של הפסוק מסביר :

אַיּוֹלָת = שטיחיות (סעיף 352); **כְּסִילִים** = שונאי חכמה (סעיף 365); **אַיּוֹלָת כְּסִילִים אַיּוֹלָת** = השטיחות הטבעית של הכספיים גורמת להם להתיחס לדברים שהם שומעים, ולבחוון אותם על-פי מעמדו החברתי והכלכלי של מי שאומר אותם, ולא לפִי תוכנם.

התלמידים יודעים שהמורים שלהם מקבלים משכורות נמוכות, וכתוואה מכך נוצרת תדמית שלילית, כאילו מי שעוסק בחוראה הגיע לשם רק משום שלא הצליח להתקבל לשירה טובה יותר. התדמית הזאת גורמת לתלמידים לזלול במורים ובבדברים שהם מლמדים.

כדי שהחכמים יוכל להשפיע ולהנתק גם את הכספיים, הם צריכים להשתדל להיותעשירים ומכובדים, גם אם לעצםם הם מסתפקים במעט.

פסקים דומים ומנוגדים

רעיונות דומים נמצאים גם בספר קהילת :

- קהילת ז' יא : **"טוֹבָה חִכָּמָה עַם נָחָלָה, וַיְתַר לְרַאֵי הַשְּׁמַשׁ"** - טוב לחכמה שתהיה עמה גם נחלה, רכוש קהילת ט' יא : **"כִּי לֹא לְחִכְמִים לְחַמּ"** - החכמים הם לא בהכרח העשירים יותר; אך כאשר הם עשירים, העושר מביא להם כבוד, שכן :

- קהילת ט' ז : **"טוֹבָה חִכָּמָה מְגֻבָּרָה, וְחִכָּמָת הַמְּסִכָּן בָּזּוֹיה֙ וְדָבְרָיו אִינְמְשָׁמְעִים"**

ומצד שני :

- אגור בן יקה ביקש מה' (משלי ל' ח) : **"שְׁוֹא וְדָבָר כֹּזֶב הַרְחָק מִמְגַן, רָאשׁ וְעַשֶּׂר אֶל תַּתְנוּ לִי, הַטְּרִיפָנִי לְחַמּ תְּקִי"** (סעיף 34) - הוא לא ראה את עצמו כ"חכם" (כמו שאמר בתחילת הפרק **"וֹלֶא לִמְדָתִי חִכָּמָה וְדִעָת קְדוּשִׁים אֲדֹעַ"**), ולכן לא היה לו צורך בעושר.

- ע"פ משלי ג' לה : **"כְּבָדָח חִכָּמָים יִנְחַלוּ, וְכְסִילִים מְרִים קְלוֹן"** - החכמים ראויים לכבוד, כבוד הוא הנחלה הטבעית הרואינה להם; אך כדי שכן יזכו לכבוד גם בעיני הכספיים והאוילים, הם צריכים שיהיה להם רכוש.

ב. בرمה מתחתיו נמצא **חכם** (= הידוע להקשיב וללמוד - סעיף 360). החכם לא תמיד מבין רמזים, ולכן במקרים מסוימים אפשר לגעור בו ולהטיף לו מוסר באופן ישיר (משל יג א): "בן חכם מוסר אב, ולץ לא שמע גערה", אך עדין מדובר בעירה מילולית בלבד.

ג. בرمה נמוכה יותר נמצא **הפטה** (= המפתחה ומשתכנע בקלות - סעיף 377). אחת המטרות העיקריות של ספר משלו היא (משל א ד): "לתת לפתיהם ערמה" - ללמד את הפטאים את כל דרכי הטעיה המקובלות, כדי שיידעו להיזהר מהן (סעיף 5). כשהפטאים לא רוצים למדוד, החכמה משתמשת באמצעות שונים כדי לפתות אותם, וביניהם גם אויומים (ראו: החכמה קוראת). מכיוון שהפטה מושפע בклות מסביבתו, אפשר לחנק אותו באופן עקיף, בכך שמשמעותם נערמים אחרים שנמצאים בסביבתו, ובפרט את **הלץ** = הרשע הלועג לחכמה ולטוב (משל יט כה): "לץ תכה - ופטה יערכם, והוכית לבונן בגין יבין דעתך" (ראו: חינוך עקיבע).

ד. גרווע ממנו הוא **האoil** (= השטיחי - סעיף 352), שאינו מוכן לחשוב לעומק, ודבק בדעה הראשונה העולה בדעתו. בדרך כלל אין צורך להעניש אותו כי הוא לא מזיק לאף אחד, אבל כאשר מדובר **בנער צער**, ייתכן שיש מקום להשתמש בכפיה כדי להחריכו אותו להתאמץ קצת יותר ולמצאות את הפוטנציאלי שלו (משל כב טו): "אנולת קשורה בלב נער, שבט מוסר ירהיינה ממנו" (ראו: חינוך חובה - לנערים בלבד).

ה. גרווע ממנו הוא **חסֶר-הלב** (= שאינו מסוגל לחשוב כלל - סעיף 362). מכיווןuai שאי-אפשר לדבר אליו בהיגיון, לעיתים אין ברירה וחיבטים להשתמש באמצעי כפיה, כמו שימושו מסוגל לחשוב רצ לככיבש, חיבטים לרוץ ולתפוס אותו בכוח לפני שידיirs (משל יג): "בשבתי לבונן תמצא חכמה, ושבת לגו חסר-לב".

ו. גרווע ממנו הוא **הכסייל** (= השונא ללמידה - סעיף 365). גם אותו יש לחנק, לפעם, על-ידי כפיה (משל כו ג): "שוט לסוס, מתג לחמור, ושבת לגו כסילים", אבל לפעם זה לא מספיק, וצריך להשתמש באמצעי קיצוני יותר (משל ג לה): "כבד חכמים ינהלו, וכסילים מרימים קלוון" - הבושה מרימה את רוחו של הכסייל וגורמות לו להשקייע ולמצאות את הפוטנציאלי החובי בו.

ז. הגרווע ביותר הוא **הלץ** (= הרשע הלועג לכל דבר חכמה ומוסר - סעיף 366). אותו בכלל אין טעם לנסות לחנק, גם לא באמצעי כפיה. גם כאשר מכבים אותו, אין המטרה לחנק אותו אלא לחנק את הפטאים, שלא יושפעו ממנו (ראו: לץ - פטי). החכם ממליץ לסלק אותו לגמרי מבית-הספר, כדי שלא יבזה תלמידים אחרים ולא יגרום למיריבות (משל כב י): "గרש לץ, ויצא מדון, וישבת דין וקהלון" (סעיף 185).

מרשימה זו ניתן ללמידה, שהפסק המפורטים (משל יג כד): "חוושך שבטו - שונא בנו, ואהבו - שחדרו מוסר" (סעיף 199) אינו מתייחס לכל בן, אלא רק לבנים אוילים, חסרי לב או כסילים, שאין דרך טובה יותר לחנק אותם (ראו: עונשים גופניים - רק למי שאינו מסוגל לקבל ביקורת).

חינוך אלהי

יתכן שהרעיון הללו יכולים, בנוסף למשמעות הפשטה שלהם, גם לשמש כמשל, שסביר את היחס בין ה' לבניינו (עם ישראל):

א. כאשר אנחנו **נבונים**, ה' לא צריך להעניש אותנו על חטאיהם, מספיק שהוא רומז לנו בעדינות שאחנו עושים טעות, ומהנחייגים הנבונים שלנו כבר מבינים את הרמז ומתקנים את הבעה.

ב. כאשר אנחנו רק **חכמים**, ה' צריך לפעם לגעור בנו ע"י נבאים שטיפפים מוסר.

ג. כאשר אנחנו **פטאים**, ה' לפעם מעניש אותנו על חטאיהם, גרוועים יותר מאיתנו, כדי שנראה ונסיק מסקנות, כמו שנאמר (צפניה ג ו-ז): "הברתי גוים, נשמו פנותם; ההרבתי חזותם מבלי עבר, נצדעו עריםם מבלי איש מאין יושב. אמרתי לך תיראי אותי תקתי מוסר, ולא יכרת מעננה, כל אשר פקדתי עליה"; אכן, השכימו שהחיתה כל עלילותות!!!".

ד. כאשר אנחנו **אוילים**, לא מתעמקים מספיק בדבר ה' ומסתפקים במסקנות שטויות, ה' לפעם מביא עליינו יסורים שמטרתם להחריכו אותנו לחשוב ולהתעמק קצת יותר.

ה. כשם זה לא עוזר, ואחנו מתחנוגים כמו **חסֶר-לב** שאינם מסוגלים לחשוב, ה' לפעם יוצר מצב שבו אנחנו מוכראים להתנגד נכו בועל-כרכנו - כמו שמכוונים בהמה בועל-כרכחה.

ולא קשיא, הוא מקמי דלפקה הוא ליבור דפתחה, כי היא דרביה: מקמי דפתחה להו לרבען אמר מילתא דבדיחותא ובדחין רבען (גפתחה לבם מהמת השמהה), לסוף יתיב באימתה." (שם). כלומר:

- לפי דעת אחת, רק המורה צריך להשתמש בבדיקות, אבל התלמידים צריכים להיות רציניים ומלאי יראת כבוד.

- ולפי הדעה השנייה, מותר להשתמש בבדיקות רק בתחילת השיעור כדי לפתח את הלב, אבל בהמשך השיעור יש לשבת ברצינות וביראה.

בימינו, אני רואה שנווגאים להקל בזיהה: גם רבנים וגם תלמידים נוהגים בספר בדיחות בכל חלקי השיעור. נראה שהם מפרשים, שככל בדיחה מותרת, ורק **לייצנות** - שיש בה הבעת בזוזול - אסורה, כפי שפירשנו לעלה.

פסוקים מנוגדים

בפסקונו נאמר "ביקש **לץ** חכמה" אבל במשליו יב כתוב: "לא יאהב **לץ** הוכחה לו, אל חכמים לא ילך". ייתכן שהפסקוק שלנו מתיחס לעתיד: בעתיד, כשהלא ישנה את דעתו וירצה להזכיר במא שלם או ללמידה דברים חדשים, לא יוכל להזכיר או שלא ימצא מי שיסכים ללמידה אותו.

בפסקונו נאמר "ביקש **לץ** חכמה **ואין**", אבל במשליו א-כג נאמר לכארה שהחכמה קוראת גם לצלים: "חכמתה בחוץ תרנה... עד מתי, פתיהם - תאהבו פתי; ולצים - לצון חמדו להם; וכסילים - ישנאו דעת: תשובו לתוכחתך;" הנה אביעה **לכם** רוחוי, אודיעת דברייכם!!!". אך למעשה החכמה קוראת רק לפתיהם - רק אלהם היא פונה בגוף שני "תאהבו פתי"; לצלים היא לא אומרת בגוף שני "לצון אתם חומדים לכטם" אלא בגוף שלישי "לצון חמדו **לכם**". מכיוון שהפתאים נמצאים בחברתם של לצלים - צריך להסביר לפתאים שכדי להם להתרכז מהלצים, כי הלצים רוצים רק **לצון**, ולא יאפשרו לפתאים ללמידה חכמה. ראו שלוש קריאות של החכמה.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירושינו מסתמך על דברי רוב המפרשים, כגון: "הלוּ הוּא הָעֹסֶק בְּשִׁיחָה בְּטַלּוֹת, וְגַם מַתְלוֹצֵץ עַל הַבְּרִיתָה וְלֹועֵג עַל מְעַשֵּׂיהם וְדָבְרֵיהם... וְשִׁתְיַהֲמָדּוֹת אֲשֶׁר הָזְכָרָנוּ.... הָעֹסֶק בְּשִׁיחָה בְּטַלּוֹת וְהַלְּיצָנוֹת - מַרְחִיקָת אֶת הָאָדָם מִן הַחֲכָמָה, כִּי... הַחֲכָמָה... תָּמַצֵּא רָק בְּלֹומְדִים בְּמִוּרָא, וְלֹא בְּלִיצָנִים הַמְפֻלִּים יַרְאָה... "(רב יהודה בר נון), "לץ הוּא מַתְלוֹצֵץ מִכָּל דָבָר וְאַיִלּוּ מִפְחַד מִפְנֵי כֵל... אַחֲרֵךְ יָקַשׁ אֶת מָה שָׁלַם מַרְבָו וְלֹא יִמְצָא, וְכֹל שְׁכַן שְׁלָא יִדְעַ מַעַצְמוֹ" (האגון מוילנה), ואולי גם: "לֹא יִמְצָא בְּלֹבוֹ חַכָּמָה כִּי הַשְׁמָן לְבָוֹ" (מצודות).

2. ויש אומרים, שהפסקוק מתאר את התירוץ השקרי שהלא משמעו לכך שהוא לא לומד חכמה. הוא אומר "ביקשתי חכמה **ואין**", אבל למעשה "זדעת **לגבונן נקל'**" - אילו היה רוצה, היה מצליח בקבילות, כמו הנבון. פירוש זה מתאים לפוסקים נוספים שמתארים את התנדותם של הלא לתוכחות (על-פי דעת-מרקא)

- אולם, פירוש זה אינו מותאים במדובר בשפה, כי לא נאמר **שהלא** היה יכול להשיג דעת בקבילות אילו היה רוצה, אלא שהנבון יכול להשיג דעת בקבילות.

28. ענישה חינוכית מותאמת אישית

ענישה היא חלק בלתי נפרד מתהליכי החינוך, אך יש להתאים את אופי הענישה לאופיו של התלמיד. ספר משלו מתאר טיפוסים שונים של תלמידים, ואת אופי הענישה המותאים לכל אחד:

א. ברמה הגבוהה ביותר נמצא **המבחן** (= הידוע לחשוב ולהסיק מסקנות - סעיף 382). ספר משלו ממליץ להניך נערים אלה בזיהירות, לא להעניש אותם בעונשים קשים, ואפילו לא לגעור בהם (משלוי יז): "תחת גערה במִבְּזִבְּזָן, מהַכּוֹתָה כְּסִיל מֵאָה": גערה שגוערים מבין לעולחה לשבור את נשוא יותר ממאה מכות שמכבים כסיל, כי המבחן מסיק מסקנות מהגערה ולפעמים נפגע הרבה מעבר למה שהתכוון מי שגער בו (סעיף 190). אם צריך למתוח ביקורת על נערים נבונים, הדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא ברמזים ושאלות, כך שהם בעצם יגעו למסקנות הנכונות.

על-פי הפשט, הקטוע מלמד שיש לעובוד כדי להשיג מטרות חמורות - "תכין בקיע לחכמה, אגרה בקציר מאכליה". אך יש שפירשו שזהו משל, והນמשל הוא בתחום הרוחני: "אף אתם התקינו לכם מצות מן העולם זהה לעולם הבא" (רבי שמעון בר יוחאי, דברים ר' ב), "יראה לרchia וחכם, רוצחה לומר, תלמד ממנה בהנחת אסיפה חוקי החכמה בזריזות והשתדלות רב" (מלבי"ס).

הקטוע שלנו מלמד חರיצות בדרך החכמה - הלימוד מאחרים; פרק כה ישנו קטוע המלמד חरיצות בדרך המוסר - הלימוד מטעויות (סעיף 285).

27. בדיחות חינוכיות

אחד הדברים שימושיים על יכולתנו לזכור דברים הוא מידת החשיבות שאנו מיחסים להם. זו אחת הנסיבות ששספר משלו כל-כך מתנגד ללייצנות:

משליו ידו: "בקש לץ חכמה ואין, ודע לנבון נקל"

בקש = רצה; **לץ** = הלווע ומזולז בזולות (סעיף 366); **חכמה** = הכישرون לשימוש ולימוד (סעיף 360); **בקש לץ** חכמה ואין = כשהלא מנסה להיזכר ולשזור את דברי החכמה שלמד, הוא אינו מצליח. הזולז והבוז שהרגיש כלפי האנשים שלימדו אותם וככלפי הדברים שהם לימדו גרמו לכך שהזיכרונו שלו "סינן" אותם, ועכשו הם אינם בזרכונו.

ועוד: הלהג של הלא עלול לגרום גם לתלמידים אחרים לזולז בחכמה, וכך החכמים מרחיקים את הלא מהלימוד:

- משלו יט: "יוסר לץ לוקח לו קלון, ומוכיה לרשע - מומו. אל תוכח לץ פן ישנאך...".

- משלו כב': "గרש לץ, ויצא מדון, וישבת דין וקלון" (סעיף 185).

לכן **בקש לץ חכמה ואין** = כשהלא מבקש למדח חכמה, אין מי שיסכים למד אותה.

לעומת זאת:

דעט = הכרות קרובה וברורה, באמצעות החושים (סעיף 357); **نبון** = החושב ומסיק מסקנות (סעיף 382); **ודעת** לנבון נקל = אדם נבון יודע בבירור את הדברים שלמד, קל לו "לשוף" אותם מהזיכרון אליו הוא רואה אותם מול עיניו. הוא הבין את החשיבות של כל דבר שלמדו אותו, הבין את הקשר בין כל דבר שלמד לבין דברים אחרים שהוא יודע, ואיך כל דבר משתלב בתמונה הכללית, וכך עכשו הדברים מסווגים היטב בזרכונו.

לייצנות לעומת בדיחה

הפסוק שלנו מלמד שה- לייצנות
, שהיא צחוק של לעג וזולז (סעיף 366), פוגעת בלמידה ובזיכרונו. אבל ה- בדיחה
, שהיא צחוק שאינו של זולז, דזוקא פותחת את הלב ומתקלה על הלמידה, וכך: "רבה, מקמי פתח להו לרבען אמר מילתה בדיחותא ובכח רבען (נפתח לכם מהמת השמהה), לסוף יתיב באימתא." (בבל שבט ל: עם פירוש רש"י; ראו צחוק והומור ביהדות), וכן "ירב המונא סבא, כד הו ילפין מניה חביבא רזי לחכמתה, היה מסדר קמייהו פרקא דמלוי דעתותא. בגין דייתי תועלתא לחכמתה בגינה..." (זוהר ויקרא דף מו: ; ראו השמחה כמצויה ביהדות). ככלומר, בזמן שחכמי זההר למדו מרוב המונא הזקן את סודות התורה, היה רב המונא מלמד אותם קודם פרק מצחיק בדברי שוטות, על מנת שהדבר יועיל להם לחכמים.

רעיון זה נרמז כבר בספר משלוי, בנואמה של החכמה (משלו ח'-לא): "וְאַהֲרָה אַצְלוֹ אָמֹן, וְאַהֲרָה שְׁעִשְׁעִים יוּם יוּם, משחקת לפניו בכל עת. משחחת בתבל ארצו, ושעשעי את בני אדם" - החכמה משתמשת ומשחחת לפני ה', וכך גם לבני האדם מותר לשחק ולהשתעשע בחכמה (סעיף 329).

עם זאת, חז"ל קבעו שגם לבדיחה יש מקום מוגבל - לא צריך להפוך את הלימוד כולו לבדיחה: "אמר רב יהודא: וכן לדבר הלכה (צריך לפתח במילוי בדיחותא ברישא)... אין! והאמר רב נידל אמר רב: כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר (מרירות מהמת אימה) תכונה...! לא קשיא: הא ברב והוא בתלמיד. ואיבעת אימה: הא והוא ברב,

גדולה יותר מזו של בני האדם וכל החיות המבויות יחד (יקייפה - ביוומסה). באזרחים מסוימים, המסה הכלולת של הנמלים מהוות מעל 10% מהביומסה הכוללת של כל החיות היבשתיות (<http://www.madsci.org/posts/archives/2001-05/989366143.En.r.html>).

2. ויתכן שהפסקה פונה לעצל שכבר החליט שהוא רוצה להיות חוץ, אך קשה לו לשנות את ההרגלים. לאדם כזה מציע החכם, שיתבונן במלחה כדי שיוושפם ממנה, שהרי האדם מושפע מהיצורים שהוא נמצא בקרביהם (משל יג כ) : "הלוּךְ אֶת חַכְמֵיכֶם - וְחַכְמָם (כתיב)...".

לא לעצל בלבד

גם לבני אדם חרוצים בימינו יש הרבה מה ללמידה מדרכיה של הנמלת.

לדוגמה, חוקרים בפקולטה למדעי המחשב בטכניון, שהבולט מביניהם הוא פרופ' אלפרד ברוקשטיין, פיתחו אלגוריתמים מבוסרים לחיפוש ברשות האינטראנט, המחקים את האלגוריתם שהנמלים משתמשות בו לחיפוש מזון. ראו מצגת msecמת מאמרם של ולדימיר ינובסקי, ישראל גונר, מיכאל לינדנברום ואלפרד ברוקשטיין.
ראו גם :

BRUCKSTEIN, A., "Why the ant trails look so straight and nice", Th Mathematical Intelligencer, Vol. 15, No. 2, pp. 58-62, 1993

הנמלת - שכירה או עצמאית?

המדוונים בתקופת התלמוד חשבו, כמובן, שכל נמלת אוגרת מזון עבור עצמה בלבד, ולכן הסיקו מפסוקנו מסקנות שונות במקצת :

פסוק ז : "אֲשֶׁר אִין לְהַקְצִין שׂוֹטֵר וּמוֹשֵׁלׁ" - יושר איש: למורות ש"אין לה הקצין שוטר ומושל" שיעניש אותה על חטאה, היא מתנהגת ביושר ועובדת כדי להזכיר לעצמה אוכל, ואני גוזلت אוכל של נמלים אחרים: "תכין בקיין לחמה - מזונה, כל אחת ואחת אינה גוזלת מהברתה" (רש"י, והמה לה מצודת דוד); "יראה דרך שיש בה, שבורהת מן הנצל... מעשה בנמלת אחת שהפלילה חטה אחת והוא כולם באות ומריחות בה ולא הייתה אחת מכאן נטלה אותה. באה אותה שהיתה שלה ונמלת אותה" (רבי שמעון בן חלפתא חוקר הנמלים, דברים רבה ה).

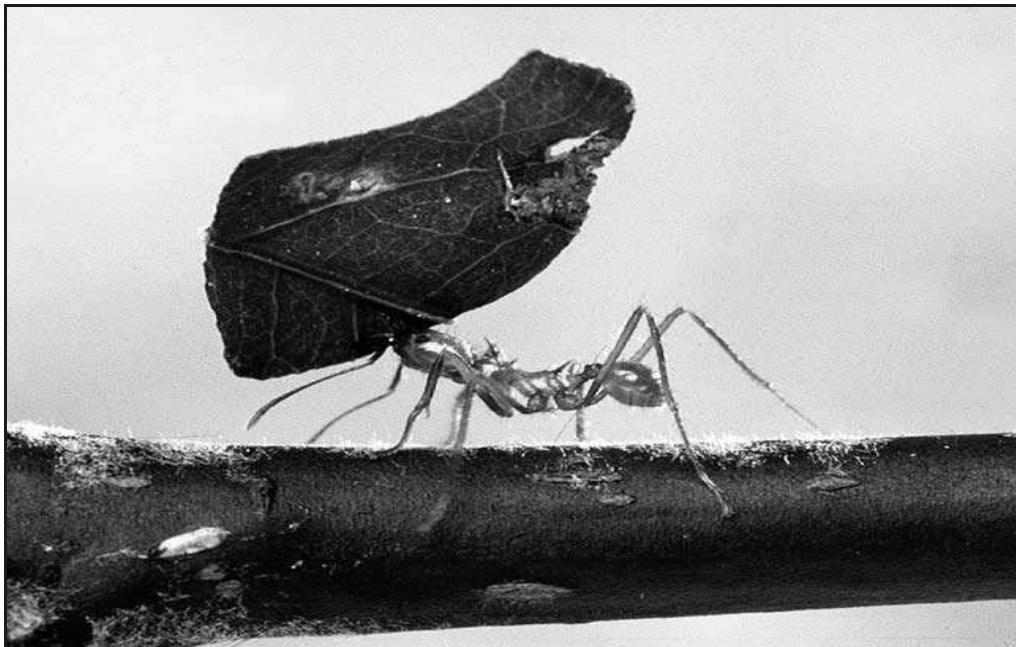
פסוק ח : "תכין בקיין לחמה, אגרה בקציר מאכללה" - חיסכון ללא תיכון: "הנמלת הוז... אינה היה אלא ששנה חדשים... וכל מאכללה אינה אלא חטה ומהצה. והיא הולכת ומכנסת בקיין, כל מה שמוצאה חטין וישועין ועדשים... שאמרה: שמא יגוז עלי הקב"ה חיים, וייה לי מוכן לאוכל" (דברים רבה ה).

כמו כן, יש לנו מפסוקנו על החשיבות של עצמאוות כלכלית - לשאוף לעבוד עצמאי ולא להסתפק בעבודה כשכיר עברו מישחו אחר: "אִין לְהַקְצִין שׂוֹטֵר וּמוֹשֵׁלׁ" שהיא עובדת בשביבו, אלא היא "תכין בקיין לחמה, אגרה בקציר מאכללה" - עובדת בשביב עצמה (ע"פ דוד ויסקוט).

- אולם, כל הפירושים הללו אינם מתאימים לדעת המקובל בימינו, לפיו הנמלים חיות במושבה שיתופית, שבה הפעולות אוספות אוכל עבור המושבה כולה.

הפסוק שלנו נותן עצה מעשית לתיקון המידות - ללקת וללמוד מן הנמלים. אך יש מחכמי ישראל שהרחריבו את הרעיון וטענו, שה' מלכתחילה BRAה את הנמלים כדי שנוכל לבוא וללמוד מהן: "הקדוש-ברוך-הוא BRAה ברייה חלה, האונגת לחמה וטורחת, כדי להחכים העzel, כתיב: 'ילך אל נמלת עצל, ראה דרכיה וחכם'. לכן יתבישי בראשות הנמלת זריזה זהירה בעניינה, ילמד ממנה לאחוי בה כמו ב מידת הזדירות, לצאת נפשו מתחת העצלות מי" שחת" (אורחות צדיקים טז - שער העצלות), "כל כוחות מעשה בראשית נטוועים בנפש האדם, וכל כוח ומידה שימצא האדם במנין ומפני מבעל-החיים, ידענו שכן נמצא גם בנפשו. והרבה מידות יש בבעל-החיים שאינן צרכיהם להם לצורך חייהם, וההטבע כבמידה זו שילמד האדם ממנה לעשות כן, כמו שאמרו חז"ל: "אל מלא לא ניתנה תורה, למדנו צניעות מחתול וכוכוי". והנמלת, נטע HI ב מה מידת הזדירות לאסוף ולכнос, שמןנה לימד האדם לשקוד..." (מלבי"ס).

kan gedol ul tamim maboddimi mafni misim, davar shehia yidu cabr bimmi kdm: "hanmala hoo, shalsha batim yish lah, vaima conset be'ulion mafni hadlef, vela batthanon mafni hashinah, ala b'amzui" (dovrim rba ha b). kel mosheha avgorat cma kilogromim shel tavorah be'unot ha kiyaz, ck shihiyah lehun aocel be'unot ha choroef. haetz hmotbenon bnemala amor llimud minha lchoshov ul ha utvid, gms am ha kcsf shehoo moroich ushiyu mosfik lafransato - shiubod katz yoter cdi shiocol gms lchoshok ltekufot shel machsor, "iommane limoud lehchin hacl beuod laal yid" (mazotot dud).

התצלום של [משרד החקלאות האמריקאי](#), באדיבות אמר גיק פילוסוף ויקישיטוף

פסוקים דומים

gms ha psuk ha kodus lpsuknu di ber ul limoud muolim ha chay, mshlo voh: "al tanu shna le'iniyik vtnoma le'upufefik, hanzel **בצבי מיד ובצפור מיד יקווש**" (seif 171), wpsukim rabisim nosafim mmilzim limoud muolim ha chay vgm muolim ha zomach, ldogmoha mshli zo ych: "ונזר תאנה יאכל פריה, ושמר אדנו יכבד" (seif 65). makan, shish chshibot rba shelav tiolim battevut batocniet ha limodim - zeh la rak kif ala gms amatzui chshob lafitoch ha aishiot.

hruiyon shish lchshok leutid nmata gms bpsukim nosafim:

- mshliyah: "אוגר בקייז - בן משכיל, נרדם בקצריר - בן מביש" (rao agirra batkufot shfa - seif 19).
  - mshliyah: "הנמלים - עם לא עז, ויכינו בקייז ללחם" (rao ha chchma chshoba yoter maha goed).
- hruiyon hoa binlaomi vnmata gms bmsilim shel umim achrim, cgoon mashl ha cratzr vha nmla.

פירושים נוספים

lpumim ha adam cl ck uzel, vaino mokon apilo l'zat vllact al ha nmla. azoi ha kab"ha uosha aiuto chsd vsholach at ha nmlim isher alio habitha!... (matuk yisbat ha goloshim).

למה דוקא נמלה?

haetz ykol le shorol: "mnayin lk shcrirk llimod dooka mah nmla? mdou shale almad, lmsel, mchattol, smbelah at rob zmano bishina?"

1. Tshuba aposhrit haia, shanmala haia achd haicorim ha mtslichim biyoter battevut. haia mtslicheh l'shrod vlahterbotot cmuat b'khol aizor ul-pni cdor ha arz. lfi cma ha urkot, ha msa ha kollett shel ha nmlim ha chivot ul pni cdor ha arz

שני הקטעים מגיעים לאוთה מסקנה בדיק - שינוי ועצלנות עלולות להביא עוני ומחסור (השירותים המודגשתות בכאן), אולם הם מגיעים אליה בשתי דרכים שונות:

הקטע הראשון מגיע למסקנה זו בדרך חיובית - דרך החכמה (= הלימוד מאחרים - סעיף 360): "ראאה דרכיה והכם". כשרואים מה הנמלה עשוה כדי שיהיה לה אוכל - לומדים מה צריך לעשות, כדי שלא לסבול ממחסור.

הקטע השני מגיע למסקנה זו בדרך שלילית - דרך המוסר (= לימוד מטעויות ומצרים): "ראיתי לךחתי מוסר". כשרואים מה קורה לאדם שאינו עובד - לומדים מה לא צריך לעשות, כדי להינצל ממחסור.

כך יש לעשות בכל פעם שורצים למד נושא חשוב - להכין שני אמצעי המכחה: אחד חיובי שմסביר מה לעשות, ואחד שלילי שמשביר מה לא לעשות.

מקורות ופירושים נוספים

המושגים חכמה ומוסר נזכרים יחד כבר בתחילת הספר, והפרשנים הסבירו את ההבדלים ביניהם בדרכים שונות. ראו למשל בפסוקים:

- משלו א: "לדעת חכמה ומוסר, להבין אמריו בינה".

- משלו ז: "יראת ה' ראשית דעת, חכמה ומוסר אוילים בזו" - האוילים (= השטחאים - סעיף 352) מבזים את שני סוגי הלימוד מאחרים - גם לימוד חיובי וגם לימוד שלילי; הם חושבים שהדעה הראשונה שעולה בדעתם היא הנכונה (סעיף 281).

- משלו טו לג: "יראת ה', מוסר, חכמה; ולפנוי כבוד - ענוה" - תהליך הלימוד כולל יראה מה, שגורמת לאדם לקבל ביקורת ולהסיר מעליו מידות רעות, ואחר-כך ללימוד חכמה ולהוסיף לעצמו מידות טובות.

פסוקים נוספים:

- משלו ח לג: "שמעו מוסר ותיכמו ואל תפערעו"

- משלו יג א: "בן חכם מוסר אב, ולץ לא שמע גערה"

- משלו יט כ: "שמע עצה וקבל מוסר, למען תחכם באחריתך"

- משלו כג כג: "אמת קנה ואל תמכר, חכמה ומוסר ובינה"

פירושים נוספים על שני הקטעים:

- מה אפשר למד מהנמלה (סעיף 286)

- מה אפשר למד מהשדה המוזנת

286. טיפול שניתי - תיקון המידות על-ידי התבוננות בטבע

אחת הדרכים שהן האדם יכול לתקן את מידותיו היא התבוננות בטבע. כך מציע החכם בספר משלו:

משלו וו: "לך אל נמלה, עצל, ראה דרכיה והכם!".

החכם מציע לעצל שיתבונן בנמלים - התבוננות זאת תשפייע עליו לטובה.

החכם מדבר על דרכיה של הנמלה, בלשון רבים; מכאן שיש כמה מידות טובות שאפשר למדוד מתוך התבוננות בנמלה, כמו שתובב בפסוקים הבאים.

פסוק ז: "אשר אין לה קצין שוטר ומושל" - אחריות אישית. ממה שידוע לנו היום, במושבות של נמלים יש נמלת אחת או יותר שנחשבת ל"מלכה", אך למעשה אינה עוסקת בניהול, אלא רק יושבת בכאן, אוכלת ומטילה ביצים. הנמלים הפעילות מסתובבות בחוץ בלבד אף קצין, שוטר או מושל שמשמעותם עליהן, ובכל-זאת עובדות וambilאות אוכלukan. העצל המתבונן בנמלה אמר לו למד ממנה לעשות את מלאכתו גם כשאף אחד לא משגיח עליו. גם האזרוח המתבונן בנמלה אמר לו למד ממנה לפטור את בעיותו ולא לחכות שהממשלה תעשה זאת (סעיף 243).

פסוק ח: "תכין בקייז ללחמה, אגרה בקציר מאכללה" - תיכנון וחיסכון. מינונים רבים של נמלים, ובפרט של נמלת הקציר הנפוצה בארץ ישראל, חיים על אוכל הנפוץ בעיקר בקייז, כגון גרעיני תבואה. כל מושבה של נמלים בונה

אבל חכמת התורה היא **נהל הנבע**, אשר מעצמו ימשך אל פי השותה אם יתקרב לו, וכן חכמת התורה תשכיל את העוסקים בה". (מצודות).

2. יש שפирשו, שני חכאי הפסוק משלימים זה את זה: **דברי פי איש חכם הם כמו מים עמוקים** שקשה להגיע עד תחתיתם, כי גם כאשר מבינים את משמעותם הפשוטה והשחיתית, עדיין יש בהם משמעויות מסוימות ועמוקות יותר. מעבר לכך: גם אם נצליח להבין את כל המשמעויות שיש בדברים היום, יוכל לגלוות בהם משמעויות חדשות אחר, כי כמו **נהל נבע כך מקור החכמה**, בכל עת נובעים מהם רעיונות חדשים: "דברי פי איש חכם הם מים עמוקים, שיקשה להגעה אל תכליהם, וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם, כי הם כמו נהל שהוא נבע ותמשך הנביעה ממנו תמיד, כן ימצאו מקור החכמה נבעת באלו הדברים, וכל אשר ימצא בהם, הנה עדיין יש להם כה למצוא בהם יותר. או יהיה רומו בזה אל הלב, שהוא מבוע בדברים, כן כל מה שייביע מהם ישאר בו כה להביע מהם יותר" (רב"ג).

כל מי שלמד פעם תורה (ובפרט את ספר משלוי) יכול להיעיד על נוכנותו של פירוש זה. בכל פעם שלומדים פסוק, מגלים בו משמעויות חדשות: "**נהל נבע מקור חכמה**".

פסוקים דומים

מים עמוקים נזכרים גם במשל כי: "**מים עמוקים עצה לב איש, ואיש תבונה ידלנה**". שם המים העמוקים הם משל למחשבה (לב), ואצלנו המים העמוקים הם משל לדבר (פי); כדי לדלות עצה מלבד איש דרישה התבונה, כדי לדלות את החכמה שבפי איש דרישה חכמה; כדי להבין את כוונות ליבו של האדם יש להיות איש התבונה הידוע להסביר מסקנות מותוך דבריו והתנוונו, כדי להסביר ולהביע בחרה ברורה יש להיות חכם, הידוע למד. גם בפסוקים אחרים בספר משלוי, החכמה קשורה לאיברי הדיבור והמשמעות, וה התבונה קשורה לב.

285. אמצעי המכחשה חיובי ושלילי

אחד ממיומנויות ההוראה החשובות היא השימוש באמצעי המכחשה. אך כשרוצים למד נושא חשוב, אין להסתפק באמצעות אחד - צריך להשתמש לפחות בשני אמצעי המכחשה שונים - אחד חיובי ואחד שלילי. כך ניתן ללמידה משני קטיעים דומים בספר משלוי:

משליו וריא:

"לך אל ג מלאה עציל, ראה דרךית ותכט.
אשר אין לה קצין ש טר ומ של.
תכין בקץן לחמה, אגרה בקצין מאנבלת.
עד מתי עציל תשכט, מתי תקום משגנתן??
מעט שנות, מעט תנומות, מעט חבק ידים לשכט -
ובא כמהלך ראשן, ומהס רק פאריש מגן."

משלוי כד ל-לד:

"על שדה איש עציל עברתי, ועל קרם אדם חסר לב.
והנה, עליה כלו קמשנים, בסו פניו חללים, וגדר אבניו נחרסה.
ואחזה אבן כי, אשית לבוי, ראייתי, להחתמי מוסר.
מעט שנות, מעט תנומות, מעט חבק ידים לשכט.
ובא מטהלך רישן, ומהס רק פאריש מגן."

שוננות, ומתקף ההוויה האינטלקטואלית של הלימוד המשוותה נמצאת התורה מתגללת, מתחזמת ומתהבהבת. " (רב אהרון ליכטנשטיין, דף קשר 772).

3. והפירוש שהובא לעללה נמצא בין שתי הדעות: החכמויות אכן מדברות ברחוב, כפי פשוט הפסוק, אבל רק כדי לקרוא לתלמידים לבוא וללמוד; הלימוד עצמו יכול להיות במקום מכובד יותר.

פסוקים דומים וקשרורים

המסר של החכמויות לפתויים נזכר בפסוקים הבאים.

ראו גם: שלוש קריאות של החכמה - בפרק א, ח, ט.

בפסוקנו נאמר שהחכמה נותנת את קולה, אך בפרק ב נאמר שהאדם צריך לחת את קולו ולהקרוא לבינה, משמי בג: "כִּי אֵם לְבִינָה תְּקֹרֶא, לַתְּבוֹנֶה תַּתְּנוּ קָולֶךָ"; ובפרק ח נאמר שהתבונה נותנת את קולה, משמי ח א: "הָלָא חֲכָמָה תְּקֹרֶא, וַתְּבוֹנֶה תַּתְּנוּ קָולֶת".

בפסוקנו נאמר שהחכמויות מדברות גם בשעריים, ככלומר מביעות את דעתן גם בענייני הציבור, אך בפרק כד נאמר שה AOL - השטח - אינו מודע לכך ואינו מדבר דברי חכמה בשער, משמי כד ז: "רָאִמוֹת לְאֹוֵיל חֲכָמָות, בְּשֻׁעַר לֹא יִפְתַּח פִּיהּוּ" (סעיף 222)

284. חינוך עממי - לדבר כך שיוכלו להבין בלי להתעמק

יש אנשים, שמרגשים שהם חכמים כאשר הם מדברים בצורה מותחנת וקשה להבנה. לטענותם, מי שרוצה להבין אותם צריך להתעמק. אולם על-פי ספר משמי, אחד הכהרונות המאפיינים אנשים חכמים הוא היכירונו לדבר כך שכל אחד יוכל להבין את כוונתם بكلות, בלי להתאמץ ובלאי להתעמק:

משמי ייח' ד: "מִים עַמְקִים דְּבָרִי פִּי אִישׁ, נַחַל נַבְעַ מִקּוֹר חֲכָמָה"

מִים עַמְקִים דְּבָרִי פִּי אִישׁ = הדברים שאומר כל אדם בפיו דומים למים עמוקים, שקשה להגעה אליהם ולשתות מהם; יש בהם משמעויות עמוקות שלא כל אחד מסוגל להבין.

נַחַל נַבְעַ = נחל שמיימי יוצאים וזורמים בלי הפסקה, ומגיעים אל האדם بكلות מבלתי שיצטרך להתאמץ ולדלות אותו; ניגוד ל **מִים עַמְקִים**.

חכמה = היכירונו לשמעו ולדבר, ללמידה וללמידה (סעיף 360).

נַחַל נַבְעַ מִקּוֹר חֲכָמָה = דבריו יכול להיות גם נחל נובע, אם הוא נובע מ **מקור של חכמה** - מאדם חכם, היודע לנסה את דבריו בצורה ברורה.

כל שאמצעי התקשרות הטכניים ומשמעותם, נעשית בעית התקשרות בין בני-אדם חמורה יותר. אנשים מתרבויות שונות נפגשים ומדברים ביניהם, לכארה באותה שפה, אך למעשה לכל אחד יש הנחות-יסודות אחרות והש侃פות-עולם אחרות הנמצאות עמוק בתוך האישיות שלו ומשמעות על המשמעות שהוא מייחס למיללים שונים. במצב זה יש חשיבות רבה עוד יותר **לחכמה המתוארת בפסוק זה**: החכם יודע "לתרגם" את דבריו **לי' שפות'** של אנשים אחרים וلتרגם את דבריהם ל"שפה" שלו, וכך משפר את התקשרות ההידידית ורבה שלום בעולם.

מקורות ופירושים נוספים

1. לפי פירושנו, שני חצאי הפסוק מנוגדים זה לזה: **דברי פִּי אִישׁ** פשוט הם קשים להבנה כמו **מִים עַמְקִים**, אבל דברים היוצאים מ **מקור חכמה** הם כמו **נחל נַבְעַ**. פירוש דומה פירש מצודת דוד: "**דְּבָרִי אִישׁ** מיתר הדברים, **שָׁאַנְם מְחַכְמַת הַתּוֹרָה, הַמָּה כָּמִים עַמְקִים**", אשר הרוצה לשמות מהם יתריך לדלותם בכלל, כי הימים לא יבואו מעצם אל פי השותה, וכן יתר הדברים שאינם מהחכמת התורה, על כרחו מעצמו יתרה להבינם, כי המה לא יסיעו לו.

- אולם, לפי זה, לא ברור מה המשמעות המعيشית של הפסוק - והרי כל ספר משלו מתאר מסרים שיש בהם חכמה; מה הטעם להזכיר שני פסוקים שלמים, בתחילת הקטע, רק כדי להגיד שמדובר במסר של חכמה?
 - ועוד: אם מדובר במסר גלי וידוע לכולם, מדוע בכלל יש צורך לכתוב אותו?

2. יתכן שהכוונה לאם - אותה אם שנזכרה בתחילת הפרק - "ואל תשש תורה אמר"; האם היא אישת חכמה כמו האישה החכמה שנזכרה בפרק ט - סעיף 290), והיא יוצאת לרחובות כדי להוכיח ולהזיר את הפתאים. אולם:

- המשך הקטע לא מותאים לשערה זו; בהמשך הקטע נאמר (פסוקים כ-כח): "אם אני באידכם אשחק, אלא **בא פחדכם**. **בבא כסואה פחדם, ואידכם כסופה יאתה, בא עליכם צרה וצואה.** או יקראנני ולא ענה...". שמחה לאיזה היא מידת רעה לכל אדם (שם לאיד לא נקה - סעיף 148), קל וחומר שאינה מתאימה לאם; אף אם לא תשmach לאידים של ילדיה, גם אם הם מאי פתויים; ואף אם לא תגידי לילדיה "**לא ענה**".

- ועוד: אם הקריאה של האם מתחילה בפסוק כב, מדובר "בזבוז" שני פסוקים (פסוקים כ-כא) רק כדי להגיד לנו שהיא קוראת? הרי, הקטע שמתאר את מוסר האב (פסוקים י-יט) מתחיל מיד ב"מוסר", ולא נאמר שם ש"האב קורא" (ראו גם מבנה משלוי).

3. והפירוש שהובא מעלה משלב את שני הפירושים: הקוראת אכן היא החכמה המופשטת, אבל הספר מתאר את הקריאה שלה על-מנת להעביר מסר לכל הנשים החכומות (והגברים החכמים), שייצאו גם הם לרחוב, ויקראו גם הם. הקטע מלמד, שגם רואים פתויים הנמצאים בחברותם של צדים וכיסילים, לא צרכו להתייאש - יש לקרוא לפתויים ולהסביר להם את הסכנות העומדות בדרכם, על-מנת להרחק אוטם מהחברה הרעה, ולגרום להם "לקחת את עצם בידיהם" ולהתחליל ללמידה. פירוש דומה פירש הרבה בן הרמב"ם: "והחכמה הנכונה והמצוינת היא שתרמץ את בעלייה ללמידה לאחרים. ואמר החכם חכמתה בחוץ תרנה ברחובות תמן קוללה..." (רב אברהם בן הרמב"ם, על מידת הנדיבות).

תרנה... תמן קוללה - האם גם השיעור עצמו צריך להיות ברוחבי?

1. יש שלמדו מכאן, שהחכמות מעבירות את השיעור עצמו ברוחב, כך שככל העוברים והשבים יוכלו לשמעו: "יצא רבינו חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק - לרבע, ולרבעה בר חנה. שמע רבינו וכעס... מדווע עשית לך?! אמר לו [רבי חייא]: **שכתוב חכמתה בחוץ תרנה, ברחובות תמן קוללה...**" (בבלי מועד קטן טו; וכן פריש רבינו אלברט נחמני - ראו ילקוט שמעוני על הפסוק).

2. יש שחלקו ופירשו להיפך, שהחכמות כל אינן מדברות ברוחב - החכמה שלחן קורנת החוצה ומושכת אנשים ללמידה גם בלי צורך במיללים: "כל העוסק בתורה מבנים, מרתן מכרזות עליו מבוץ" (רבי, שם); **"חכמתה בחוץ תרונה - שעיה שהחכם יושב ועובד בתורה, הכל מדננים אחריו ואומרים אישרו זהה שלמד זוכה לחכמה. ברחובות תמן קוללה - אלו תלמידי חכמים שיושבים בבתי נסיות ובבתי מדרשות ומשמעים את קולם בדברי תורה. בראש חומיות תקרה - מה הימ הומה בגלוין, אף תלמידי חכמים בשעה שיושבים וועסקים בתורה הם הוימים, וכו... קולם ערבית לפניה הקביה... בפתחי שעריהם בעיר אמרה - הוא יושב ועובד בתורה נגד המלכים והשרים ואין מתביש, דכתיב ואדרבה בעדותך נגד מלכים ולא אבושים."** (ילקוט שמעוני)

וכן יש שפирשו שהחוץ והרחובות הם משל לבתי מדרש, שביהם לומדים תורה **ברוחבה**, ולמעשה אין לצאת החוצה לרוחב למד חכמה כי אין זה מכובד: **"חכמתה בחוץ תרונה... בחוץ של תורה. המרגלית, היכן היא נמכרת, בחוץ [או בחנות]?** כך התורה. **ברחוות תמן קוללה - במקום שמרחיבין אותה, בבתי נסיות ובתי מדרשות:**" (רבי יונתן בן אלעזר, ילקוט שמעוני), "פניהם זה לא רק מושג גיאוגרפיה או טופוגרפיה. יש עולם של חוץ ועלום של פנים... יש נורמות של חוץ ונורמות של פנים... חוץ פירושו - שטניות, רדיות וביניות... בחוץ מסתפקים בrama נמהכה בכל התחומיים... מטען רוחני קל, אופי מתנדך, הדגישה תמידית על החיצונית, יצירת רושם חיצוני, חוסר אבחנה, תפילה חטופה ויבשה - כל אלו **שייכים לעולם החיצוני... להכנס פנימה**" - פירושו לא רק להיכנס פיזית, אלא להיכנס לעולם רוחני אחר. "(רב יהודה עמיטל, דף קשר 668), "כדי להגיע לע" **חכמתה בחוץ תרנה**" - להפצת התורה בכל מקום ומקצוע שבו הוא עוסק - חייב האדם לשוחות בבית המדרש, בו התורה אינה מצומצמת, והה力气, האגדה והמחשبة מורה**באים** למלוא עומקם." (רב יהודה עמיטל, דף קשר 775), **"הישיבה מבטיחה הפריה הדדית ודיבוק חבריהם** של אנשים שונים עם דעתות שונות ושיטות לימוד

חכמתה = מילה מורכבת: מצד אחד רוב הפעלים בפסקוק הם בלשון יחידה (**תתן קולה, תקרה, תאמר**) ולכן המילה **חכמתה** מצינית את החכמה המופשטת; מצד שני המילה עצמה כתובה בלשון רבות, וכך גם הפעיל הראשון (**תְרַגֵּה**), וכן נראה שהמילה מצינית את הנשים **חכמות**. נראה ששתי המשמעות קיימות: החכמה עצמה, ככלומר כל אדם שיש בו חכמה - בין איש ובין אישה - צריך לצאת לרחוב ולקראן לפתויים; ובפרט, הנשים **חכמות**, גם אם מטבחו הן צנעות וمعدיפות לשבת בבית, צריכה להתגבר על טבען ולצאת לשטח, כי השילוחות החינוכיות קודמת לכל.

בהמשך הפסוק ישן כמה עצות לנשים חכמות (וגם לגברים) הרוצחות לצאת לשילוחות זו:

טרגָה = מהשורש רנן, מלשון רנה, שירה המביעה שמחה. כשהיו צאים החוצה לקרוא לתלמידים, יש לצאת בשמחה, עם חיוך על הפנים ושיר בלב. רק אישה שמרגישה שמחה והתלהבות מלימודי החכמה יכולה לעורר בתלמידים את הרצון ללמידה עצמאם. "ולרוב, ליום ה'חכמה...' לא נראה מלהיב במיו'ך. אם רוצים לציר מישחו שלומד, תמיד ידבקו לו חדר השוק, נר קטן ונוב כפוף. הפסוק הזה מתאר לנו חכמה, חוויה של לימוד, פתווה, משוחרת ושמחה. כן, יש אפשרות להנגנת מלימוד, יש לחכמה יכולת לנגורם לאדם לשם זהה, לנגורם לו להוציאו אותו למחרב." (אוריה בירון, "קול רינה", אתר CiFa).

נתן קול = קריא בקול רם (סעיף 417). כשהיו צאים לרחוב לקרוא לתלמידים, יש לדבר בקול רם ומלא בטחון עצמי. אישה שמרגישה בטחון עצמי בחכמה שלה, ומבנה שיש לה הרבה מה להציג והרבה מה לתרום לתלמידים, תדע גם להרים את קולה בעוז, על מנת להתגבר על כל הרעים שברחוב, להתבלט מעל כל הפרסומות והפיגיות, ולהגיע ללייבם של התלמידים. "לא לחיש לה בלחישון, אלא ארום קליה בה, דוארייה תא וכי בעיא, לא רמא קלא" - לא ללחוש את דברי התורה אלא להרים את הקול כשאומרים אותם, שכן דורשת התורה, להרים את הקול (זוהר חלק ג דף לט עמוד ב).

המיה = קול גדול, שוטף ומטבייע. השורש **המה** מופיע בספר משלו במשמעות שלילית למדוי:

- משליז א: "המיה היא וסרת, בביתה לא ישכנו רגליה" - האישה הזונה, שקוילות פיתוייה כובשים את הנערים הפתויים, וכן -

- משליז ט ג: "אשות כסילות המיה, פתיות ובל ידעה מה"

- משליז כ א: "לץ היין, המה שכר, וכל שגה בו לא יחכט" - משקה משכרצ גורם לאדם לשמוע קולות הכבושים ומטביעים את קולות הנפש הפנימיים שלו.

הפסוק שלנו מלמד, שגם במקומות כאלה, מקומות הומים שיש בהם פריצות ושיכרות, בראש הומיות, יש להשמי את קולה של החכמה.

שער = מרכז החיים הציבוריים, מקום השלטון והמשפט. הפסוק מלמד, שגם במקומות כאלה, מקומות שבהם מסתובבים אנשים מכובדים ומלאי בטחון עצמי, **בפתחי שעריהם בעיר**, גם שם יש להשמי את קולה של החכמה. "החכמה נמצאת, והיא קוראת ואומרת לנו שותמיד נדע שיש גם הסתכימות הגונה והגינוי על מה שקורה, שתתנהליותינו בחיים לא חייבת להיות רצף של בחירות אקרואיות, שיש יכולת לעשوت ולהסתכל, להיות ולהתנהג, לפועל ולהרגיש מנוקדת מבט שמקורה בחכמה" (אוריה בירון, "אמירה וקראה", אתר CiFa)

החכמות פונות אל הנערים **הפתויים** המסתובבים ברחוב, וקוראות אליהם **לשוב** - לחזור וללמוד חכמה: "עד מהyi פתיים תאהבו פתי?... תשובו לתוכחתי!!!".

מקורות ופירושים נוספים

חכמתה - כינוי לחכמה או נשים חכמות?

1. לפי רוב המפרשים, **חכמתה** היא החכמה המופשטת בלבד. היקריאה של החכמה היא משל למסר הכללי של החכמה - לעזוב את הפיתויים, להתרחק מhalbלים והCASTLIIM (פסקוק כב), ולבוא ללמידה את דברי החכמה (פסקוק כג), לפני שהיא מאוחר מדי (ראו **המציאות תפוח על פניכם** - סעיף 149). המסר הזה הוא גלי ויידוע: "הלא תורה גליה לכולם ומהירה על קיומה" (מצוחצת).

וכאלו כל מיתרי נתקו, או יקרואני ולא ענה ישחרוני ולא ימצאוני, תחת כי שנאו דעת ויראת ד' לא בחרו." (עקב הצען - דרישת ח').

ביטויים / ע"פ אורי יעקב בירן

דעת = הכרות קרובה, הכרה באמצעות החושים (סעיף 357). לפי זה, יש לפרש את המושג **שנת דעת** באופן קצת שונה: "דעת היא השלב שבו ה Helvetica שהאדם למד, ההבנה שיש לו, משפיעת גם על מעשייו והרגשותיו... יש בני אדם שלא רוצים את הדעת, לא רוצים להפנים את ה Helvetica... השנה מהבטאת באי יכולת למצוא כל דבר טוב בעין אותה שונות... מובן וברור שלא כל לימודי נתן להרגיש ולהחוות, אבל אדם ששווא דעת יגיע לקביעה קיזונית יותר: אין כל ערך בעם הלימוד" (דעת ויראת השם).

יראת ה' = **פחד הנובע ממודעות לנוכחות ה'**. לפי זה, יש לפרש **שנת ה' לא בחרו** באופן קצת שונה: "אדם יכול להחליט שהוא ירא את קונו, שהוא חי בצלו האינטימי של בורא העולם והוא יתנהלו על פי זה. האדם בפסיכינו, למעט, לא רוצה בחיים כאלה, הוא לא בוחר ביראה. קשה לאדם להכיר את עצמו תחת עלול מתמיד, בחוויה של יראה חכופה, שככל מעשה צריך לבחון על פי ההשוויה לנצח שמכבית עלייך, וככל החיים הם על פי דרכו של דקבייה. אחד הדברים הקשים לאדם הוא לחת על עצמו מרוט. אנשים הרבה פעמים נאלצים לקבל סמכות של אנשים אחרים עליהםם, ולעתים הם חיים את רוב חייהם תחת איליצים - אבל אין זה מבחרתם. אדם לרוב לא בוחר מרצונו החפשי להיות תחת שלטון. את יראת ה' הם ילא בחרו", כי הם לא רצוי לפעול עם מהות נוכחות של ה'" (שם).

יעץ = נתן רעיון לפועלה (סעיף 407). לעיתים נער לא אובה לקבל עצות, כי בא לו להרגיש עצמאי ובוגר, והוא רוצה לחוות בעצמו את כל החוויות החדשנות של גיל ההתבגרות, ולא לשთף "יעוץ" מבחן: "אתה החווית הקשות בין הורים למבוגרים... היא... שלפעת הילדים כבר לא צריכים אותם. אין הכרונה שלא צריכים אותם לנמר, שהרי מישו צורך לבס את הבגדים ולחת ספר להזנים ולבית הספר, אבל אין צורך נפשי בהורים, יש כבר חברים שאיתם נמצאים ומדוברים. אחד הביטויים לכך היא אי הועוצות בהורים. יש שלב מסוים בו האנשים שמים לב לכך שכבר הרבה זמן שילדם לא מתלבט ומעלה ספיקות עטם, והחלתו מושמעות להיו התתקבלו ללא שיתוף ההורים. כשישו לנו בעדריות האם חשוב להיות מוחץ לעיר או בשכונתנו, האם מתכוון לבחור במגמת פיזיקה או בניגודפה מעשית, יש סיכוי שבונם יענה להם. כשהירצטו לעזרה לו, הוא יתעצבן ויגיד שלא יתרבע לו בחיים, או שאין לו כח, או שיש תכנית ממש מרתקת שהתחילה עכשווי וכוכי... איברzion לשמעו עצות הוא ביתוי מובהק לחוסר רצון לשתף. אדם שלא רוצה לשמעו עצות מה Helvetica, בעצם אומר שאין לה חלק בחיים. לא שבונושה הווה העצה לא רלוונטי, אלא שבסכולו היו אין מקום לה Helvetica. מדוע הוא לא מוכן לשתף? מדו"ה לא מרים שה Helvetica משמעותית וקשורה לה'יו? התשובה לכך... האדם כבר בנה עולם לעצמו, והוא לא נתן לה Helvetica מקום בו" (שונה התוכחות).

תוכחה = מתייחת ביקורת על-ידי בירור המציאות (סעיף 399). יש שפירשו **נאץ** = זול בכוחו של הזולת להעניש. לפי זה, יש לפרש נאצו כל תוכחות באופן קצת שונה: "כאדם שומע תוכחה מפני המעסיק שלו בעבודה, הוא (לרוב) ישתדל לעשות את מה שאמרו לו, כי הוא חושש מכוחו של המוכחה עליו. אם האדם מנאץ את מוכחו, הוא בעצם אומר בלבו שאין למוכחה כח להכריח אותו לעשות דברו או להעניש אותו" (שם).

283. חינוך נערי רחוב

נשים וגברים חכמים אוהבים, מطبعם, לשבת בבית וללמוד. על-פי ספר משלוי, הם צריכים דזוקא לצאת לרחוב, ודזוקא לרחוב שיש בו נערים בעלייתם שנשרו ממערכות החינוך, על-מנת לקרוא להם לשוב ללימודים:

משלוי אמר: "חכמאות בחו"ז תרנה, ברחבות תתן קולה; בראש המיות תקרה, בפתחי שערם בעיר אמריה תאמר: עד מתי, פתים, תאboro פתי, ולצים לצוץ חמדו להם, וכסילים ישנאו דעת? תשובו לתוכחותי, הנה אביעה לכם רוחה, אודיעת דברי אתכם..."

סיכום

שני הפסוקים שקרנוו מתארים ארבעה רגשות - שנאה, חוסר-יראה, חוסר-רצון, בז. במאמר ניסינו להסביר את הגורמים לכל אחד מהרגשות, ומדוע כל אחד מהם חוסם את התלמיד מאפשר לו לקלוט חכמה. כשלעצמו הרגש של האדם חסום, הוא דוחה כל חכמה שהאדם מנסה להכניס לקרבו.

המשמעותי של הפסוקים, עברו מורים ומחנכים, הוא שיש לשים לב לריגשות של התלמידים - להיזהר מדברים הגורמים להם לשנוו את הלימוד או להריגש מושפלים. יש לזכור שלתלמידים שלאו יש בחירה - הם לא חייבים לשמעו בקורסנו; ואחד הגורמים העיקריים שיקבעו אם יבחרו לשמעו בקורסנו הוא הגורם הרגשי.

אפשר להמשיל את עולם הרגש לצינור המקשר בין האדם לוולטו; כשלעצמו הרגש סתום, זו כמו סתיימה ב津וור - כמה שמנטים "לדחוס" לתוכו עוד חכמה ודעת, עצות ותוכחות, שום דבר לא יגיע ליעדו אלא רק יצטבר ב津וור עד שיגרום לפיצוץ...

מקורות ופירושים נוספים

רוב המאמר ע"פ גליה.

שני הפסוקים שקרנוו מתארים ארבעה חטאיהם של הכספיים בתחום הרגש. הגאון מוילנה קישר את ארבעת החטאיהם הללו לארבעת הנושאים שנזכרו קודם בפרק א: "נגד ארבעה עניינים שאמר מתחילה ועד הנה, והיינו :

- מפסוק ב, "לדעת חכמה", אמר שענין הספר הוא לדעת ולידע דרך הטוב והחיים, שהיא ידיעת כלל התורה (פסוקים א-ו);

- ומפסוק ז, "יראת ה", אמר, שיראת ה' ראשית הכל (פסוקים ז-ט);

- ומפסוק י, "בני אם יפתח", היא עצה טובה ונכונה להיזהר מפני היוצר הרע והרשעים... (פסוקים י-יט);

- ואחר-כך, מפסוק כב, "עד مت פתאים", היא תוכחה (פסוקים כ-ולהא).

וזהו :

- "תחת כי שנאו דעת" - הוא נגד "לדעת חכמה";

- "יראת ה" - הוא נגד מה שכטו במעלה, ש"יראת ה' ראשית דעת", והוא עיקר הכל, ולהם לא הייתה אפיקו בחינת בחירה... כי לא די שניים רודפים אחר זה, שהוא עיקר הכל, אלא אפילו אם היו שניהם פניהם, "לא בחרו" בזוה...

- "לאubo לעצתי" - הוא נגד "בני אם יפתח...", שהיא עצה טובה ונכונה.

- "נאצו כל תוכחתך" - הוא נגד "עד מת פתאים...", שהיא תוכחה." (הגאון מוילנה).

על-פי הפשט, החכמה היא המדוברת, כפי שפירשו למעלה; אך יש מחלוקת שדרשו את הפסוק כתוכחה של ה' לעם ישראל: "אמיר הקב"ה לישראל : אני אמרתי להם עיי נבי'ך דרישו ה' בהמצואו, חי'ם שעheid יום לבא שאם קוראים אותו ולא ענה, שנאמר או' קראונני ולא ענה, וכלך למה? תחת כי שנאו דעת" (ילקוט שמונוני).

גם הרב קוק דרש את הפסוק על עם ישראל: "מניעת דרישת די, והסרת החפץ מהמדעת העיונית יותר מאיר ונשב", נעשות בתחום מעצלות, מניטה לדברים רק גסים ומקלות דעת, אבל במשך הזמן, האומה מתרגלת עם חלה, ונעשה לה טبع שני, שאף אם תתעורר התעוררות קלואה לשוב להאייר באור הדעת את די, לא תוכל כל-כך על נקלה; ההרגל של המחשכים, והמאסרים הזרים של הפטרונים הדמיוניים לכל הדברים הרמים שהעולם משותת עליהם, עושה את האדם אסור בככלי ברזל, עד שם ירצה לפתח את אסוריין, ירגיש בעצמו שהוא נזוב ונחלש, וככלו בור הסוהר והשכחו הוא מעון הטבעי... הפטרונים הבهائيים הכאים מהדמיון הפהאי לכל השאלה היהת נשגבות, שכלי חיל והפרט תלויים בהן במרום השתלים, נעשים כלכך דבקים עם הנפש הכללית, עד שנראה, בסקרה הראשונה, שאם יפרוש האדם מהם, ותחתיהם יקח לו מושגים מאירים בזרורים וטהורים, ישאר כאובך דרך... וזה המצב השומם הבא מרפין ידים מאורה של תורה... שידמה שכלי חיו המוסריים הנם מהווים לינק דוקא מצויר הפטיות, מהגינות של עורון ואי דעת, ואם אוול גונה יופיע, שוב אינו מוצא את דרכו המוסרי... ואם יחפוּ להתאמץ וללכט במסילת הדעת ידמה לו כאילו עולמו נחשך,

שנאו דעת

לפעמים אדם מעדיף לא לדעת דברים, מתוך מחשבהuai-הידיעה תפטור אותו מאחריות. לדוגמה, אדם רואה מפגע בטיחותי, ובמקרים מללא את חובתו ולדוח עליו, הוא שונא דעת, מתעלם ועשה את עצמו כאינו יודע.

לפעמים אדם מעדיף לא לדעת, כי לאדם שידוע הרבה יש תדמית חרפתית שלילית (למשל "חנון", " יורם", "מרובע" וכו' - הכווי משתנה לפי המיקום והתקופה). הוא שונא דעת ועדיף לאמץ תדמית חרפתית שנחשבת חיובית יותר בסביבתו (למשל "קול", "פריק", "ערס" וכו').

לפעמים אדם מפתח שנאה כלפי הדעת בגללו חוויה שלילית בעבר. לדוגמה, תלמיד התבקש לעמוד ליד הלוח ולפרט תרגילים, הוא טעה והכיתה לעגלה לו; בעקבות ההשפלה הוא מחליט שהוא שונא את הנושא ולא מוכן עוד להشكיע בו.

הכתב מזהיר, שהניסיון לא לדעת בסופו של דבר יתנקם בו - "אז יקרואוני ולא אענה... תחת כי שנאו דעת".

יראת ה' לא בחרו

יש אנשים שמנעים עצמם כל מגבלה מוסרית, אנשים ש"אין להם אלחים". הם שמים את עצםם במרכזו, ולכן הם אוטומטיים ואינם מקבלים כל חכמה מהסבירה.

הכתב מדגיש שהדבר תלוי בבחירה החופשית של האדם: "ישחרוני ולא ימצאוני... תחת כי... יראת ה' לא בחרו".

הCAST בפסקוק זה בוחר ברגש השנאה ולא בוחר ברגש היראה, ולשתי הבחירה הלו יישרוצאה דומה. "יש פה תוכחה קשה לכל אחד מאיתנו: עד כמה אנחנו מוכנים רוצים, בוחרים וושואפים להוציא את הלימוד שלנו ולקבל עליינו עיל מלכות שמיים, או בקיצור, לעירב גם את הנפש שלנו" (אורן יעקב בירן, דעת ויראת השם).

לא אבו לעצתי

לפעמים אדם לא אובה, "לא בא לו" לקבל עצות, לא מתחשך לו לשמוע דעתו של אחרים, יותר נוח לו להישאר עם הדעות היינומות והמומкорות.

לפעמים אדם לא אובה לקבל עצות, כי העצות שהוא מקבל מנוגדות לתאונה שלו, דורשות ממנו ליותר על התאונה.

לפעמים אדם לא אובה לקבל עצות, כי העצות פוגעות ברגש הגאותו שלו, מעוררות את הביטחון העצמי, מעוררות ספק שהוא לא מושלם.

הכתב מזהיר, שהעדפת התאונה על-פני הבחירה תגרום לכך שהוא יישאר עם התאונה בלבד, בלי מורה-דריך שידריך אותו בדרך אחרת - "אז יקרואוני ולא אענה... תחת כי... לא אבו לעצתי".

נאצ'ו כל תוכחתוי

נאץ = ביזה, קילל (מצודות). לפעמים האדם בז לתוכחות, כי התוכחות נתפסות בעיניו כביזוי, וכאמצעי התגוננות הוא מבזה את המוכיה.

לפעמים האדם בז לתוכחות, כי המוכיה נתפס בעיניו כאדם לא רלבנטי, שיק לך אחר, לא מסוגל להבין ולהתחבר אליו.

האדם הדוחה דעת ותוכחה, בסופו של דבר מגיע למצב שבו הוא מאבד את האבחנה בין הנסיבות ענייניות לתוכן התוכחה, לבין פגיעה אישית. הוא לא רואה את התועלות ההשכלתיות שבתוכחה, ובוחר להגיב בעלבון על דבר התוכחה, הנטפסת בעיניו כהפחחתת ערך, השפה ופסילה עצמאית. כאמצעי התגוננות, הוא מטיל דופי במוכיה ומנאץ ומקלל אותו.

3. אפשר לפרש שהפסוק משתלב במבנה הפרק, שהוא מבנה של טבלה:

- **יראת ה' ראשית דעת מתאימה למוסר אביך**, שהוא האזהרה " אם יפותוך חטאים - אל תבא... " ; המסר העיקרי בקטע זו הוא, שיראת ה' - הזירות מחתאים - היא בסופה של דבר העצה החכמה ביותר, כי היא מצליח את האדם מהיכזות ברשותם של נוכלים ; וכן **יראת ה' ראשית דעת**.

- **חכמה ומוסר אוילים בזו מתאימה לתורת אמרך**, שהיא התוכחה " עד מתי פתויים תאבהו פטי... " ; הקטע מוכיח את הפתויים, הצללים והכטלים על כך שהם בזים לחכמה ואין רוץם ללמידה.

אולם, אין שום קשר לשוני הקשור בין הפסוק לבין שאר הפרק:

- בקטע " אם יפותוך חטאים אל תבא " לא נזכר שם ה', ואין שם רמז ליראת ה'.

- בקטע " עד מתי פתויים תאבהו פטי " לא נזכרו אוילים.

4. וכי שפירשתי לעלה, יש לפסק את הפסוק בניגוד למשקל ולטעמים: "יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר, אוילים בזו". לחולקה זו כמה ראיות:

- המושג " דעת חכמה ומוסר " נזכר לפני כן, בתחילת הפתיחה של הספר (משל א ב) : **"ל דעת חכמה ומוסר, להבין אמרי בינה"**; מסתבר שגם המושג " דעת חכמה ומוסר " הוא מושג אחד שנמצא כולו בצלע הראשונה של הפסוק.

- הפועל "בזה" נזכר כמה פעמים כניגוד של הפועל "ירא את ה'", למשל משל יד ב: **"הולך בישרו ירא ה'**, ונלו דרכיו בזוזו" ; מסתבר שגם המושג "בזו" הוא הניגוד של יראת ה', ומשמעותו "בזו את ה'" .

מקורות נוספים על רגשות בחינוך

הפסוק שלנו מלמד, שהרגש של יראת ה' הוא תנאי הכרחי ללימוד " דעת חכמה ומוסר ", וכן שאנשים שתחווים בזים ל" דעת חכמה ומוסר ". שני רעיונות מקבילים התגלו במחקר שנעשה על רגשות של פושעים פסיקופתיים (אם-כי התגלית מותיחסת ליראה ולרגשות באופן כללי ולא דווקא ליראת ה') : " פסיקופתים - מוחותיהם אינם מפגינים את התבונת הייחודית בתגובה למילימ' הרגשות... ורוברט הייר, הפסיכולוג מאוניברסיטת קולומביה הבריטית שביצע את המחקר, מפרש את התוצאות כראיה לכך של פסיקופתים יש הבנה רצודה של מילימ' רגשות, שיקוף של רדיות כללית יותר בתחום הרגש... פסיקופתים העומדים לקבל הולם השימושיים אינם מראים שום סימן לתגובה פחד מהסוג המקובל אצל אנשים שעומדים לחוש כאב. מכיוון שהזעם הכאב אינה מעוררת בפסיקופתים שום פרץ של חרדה, נראה להידר שהם אינם מודאגים מפני האפשרות שיוענשו בעתיד על מעליהם, ומכוון שהם עצם אינם חשים שום פחד, אין להם שום אמפתיה - או חמלה - כלפי הפחד והכאב של קרבנותיהם " (דניאל גולמן, " אינטלקנציה ורגשות ", פרק 7 " שורי האמפתיה ", עמ' 129).

מחקרים נוספים מלמדים על החסיבות הרבה של רגשות בכלל בחינוך ילדים להתנהגות מוסרית (שם, עמ' 124-125). לפי זה, כשהרוצים לחנק ילד שלא יגעה בזולתו, הדרך היעילה ביותר זאת היא להפנות את תשומת ליבו לרגשות הפוגעים של הזולות: " יתראה, והוא בוכה, הוא מאמין עצבני כי לקחת לו את הצעצועו ". אם ילד יש אמפתיה (כמו לרוב הילדים הנורמליים), הוא יՐגש בעצמו את הצער של הזולות, ויפתח רגש של יראת מפני פגיעה בזולות. לאחר מכן ניתן להמשיך וללמד אותו חוקים מפורטים יותר הקשורים לשמרה על רכוש הזולות.

282. חינוך רגיש - רגשות שליליים חוסמים את המוח

לפעמים האדם מרגיש שהוא לא יכול ללמידה. כמו שהוא מנסה ומשתדל להתעמק, החכמה פשוט לא נכנסת לראש שלו. לפי ספר משלוי, " אין לא יכול - יש לא רוצה ", וגם כשאדם מרגיש שהוא לא יכול, הדבר למעשה נובע מבחירה שהוא עצמו עשה בעבר. כך מסבירה החכמה לכיסילים, מודיע לא יכולו למצוא אותה גם אם יתאפשרו:

משל אי כת: "תחת כי שנאו דעת, ויראת ה' לא בחרו", משלוי אל: " לא אבו לעצתי, נאצו כל תוכחתוי "

תחת כי = ביטוי המשביר שכר או עונש. במקרה זה הביטוי מסביר את העונש שנזכר בפסוק הקודם - אז יקרוני ולא ענה, ישחרוני ולא ימצאוני (עמ' 279). הפסוקים מותארים ארבעה גורמים לכך שהכיסילים לא מצלחים ללמידה - כולם קשורים לעולם הרגש :

- הפסוק שלנו מתאר את המצב האידיאלי, שבו هي מתגלת לאדם ומעורר בו את היראה והרצון ללמידה - "יראתה היא ראשית דעת חכמה ומוסר". זה היה המצב בזמן התורה, כפי שניתנו לראות בפסוקים שהובאו לעיל מספר שמוט.

- והפסוק בפרק ב מתאר מצב שבו אין התגלות, ואז הדרך היחידה להגיע ליראה היא על-ידי התבוננות שכליות - "אם לבינה תקרא... אז תבין יראת ה'". זה היה המצב לאחר חורבן הבית. לכן, רבים מחכמי ישראל טענו שיש להגיע ליראה היא על-ידי התבוננות שכליות - ביןיהם הרמב"ם, הרמץ' והרש"ז מלידי; ראו אז תבין יראת ה' (סעיף 325). מצב זה יימשך, כנראה, עד ביאת המשיח ועד בכלל, ישועתו יאב: "וְגַהֲהָ עַלְיוֹ רُוחַ ה' רُוחַ חֲכָמָה וּבִנָּה, רُוחַ עַצָּה וְגִבּוֹרָה, רُוחַ דָּעַת וִירָאָתָה ה'"

3. יש שפירשו, שהפסוקים "יראתה היא ראשית דעת", "תחילת חכמה יראת ה'", "ראשית חכמה יראת ה'", אין כוונתם שיראה היא צריכה לבוא לפניו הלימוד, אלא שיראה היא הדבר הראשי, החשוב ביותר שיש למדוד: "יראתה היא... היא תרומת עיקר הדעת...". (רש"ג על משלוי א').

בדומה לזה פירשו, שהיראה היא המטרה והחכמה היא האמצעי, וכך: "במחשבה... התחלה תחילת, ולכן במחשבה.. היראה תחילת... אבל במעשה - החכמה תחילת" (הגאון מוילנה).

כך יש לפרש גם בדברי חז"ל: יראת החטא צריכה להיות קודמת לחכמה בסדרי העדיפויות והשיקולים שהאדם עושה כשהוא מחליט כיצד לפעול.

פירוש זה מתאים לתקופה שבה אין התגלות, ובה האדם צריך קודם כל להשתמש בחכמה ו התבוננה על-מנת ללמידה יראת ה'; אך בתקופת התורה, כפי שראינו, היראה באה לפניה החכמה גם מבחינת הזמן.

מקורות ופירושים נוספים

גם הגאון מוילנה קישר את פסוקנו לפטוק ב ולמסכת אבות: "כתבו לעיל, שענין הספר הוא (משלוי א ב) : לדעת". ואומר עכשוו, שהיראה הוא ראשית "ותחילת הדעת", עניין שאמרו חז"ל כל שיראת החטא קודמת לחכמתו, חכמתו מתקימת... אם יש באדם יראת ה', לימד לדעת, בכדי שיהיא יודע ממה לשמר את עצמו. ודרך האדם, כשרוצה את הדבר ומצוואו, חביב עלייו ושותמו. אבל אם אין בו יראת ה', ואני מתירא מן החטא, אף שלומד כמה פעמים לא ימצא, כי אין לו מילבד בכדי שיהיא יודע ממה להיזהר..." (הגאון מוילנה).

לפי הטעמים והמשקל, יש לקרוא: "יראתה היא ראשית דעת, חכמה ומוסר אוילים בזו". מה הקשר בין חלקו הפסוק?

1. יש מפרשים, שהאוילים הם הרשעים, שאינם יראים את ה'. לפי זה, הקשר בין שני חלקיו הפסוק הוא ניגוד: יראת ה' צריכה להיות התחילה של כל לימוד ודעת, כי האוילים - שאינם יראים את ה' - בזים לחכמה ומוסר וAINLOS לומדים דעת: "ויאם לא יקנה יראת ה' בראשיתה, מה תועלת בלימודה? הלא יבזה אותה וימאס בה!" (מצודות דוד, וכן רש"ג פירוש שני, ר' יונה גירומי). אין הכוונה שיראה היא רק אמצעי, שמטרתו לגורום לאדם להתייחס ברצינות ללימודים כדי שיכליח בהם, שהרי "יראתה היא... היא תרומת עיקר הדעת...". (רש"ג פירוש ראשו); הפסוק מתייחס רק לסדר הלימוד, וקובע שיש למד יראת ה' לפני הכל.

- אולם, בשאר הספר, נראה ש האויל הוא השטхи (סעיף 352), ולא דווקא הרשע (אם כי, כמובן, יש גם רשיים שטחיים).

2. יש מפרשים, שתוכנותם היסודית של האוילים היא הבז' לכל חכמה ומוסר הבאים מאחרים; מתכוונה זו נובעת השטחות שלהם וההתנגדות שלהם לקבלת עצות. התוכונה המנוגדת לכך היא יראת ה', יראת כבוד כלפי ה', הנורמת לאדם להרגיש שיש למלת מהנו ושהוא לא יודע הכל: "כשבען אדם מרגינש את עצמו מל' העולם, שר יאני חכם, עני גדור אני יודע את הכל" וגם מרגינש כהה, אין סיכי שידע משחו חדש. יכול להיות אולי שיכניס למוחו חכמה, אבל היא לעולם לא תשפיע עליו, הוא ירגינש מעלה ויובוז לה או יבוז אותה. אדם שיש לו יראת ה', לעומת זאת, יודע שהוא לא יודע הכל, ומוכן לקבל דברים שהוא לומד בלי להכירם אותם להיות כמו הוא או לא להיות בכלל". (אורן בירון, אתר כייפה).

- משלו ב ג: "כִּי אֵם לְבִינָה תַּקְרִיא, לְתַבּוֹנָה תַּחֲנוּן קָולֶךְ; אֵם תַּבְקִשָּׁנָה כַּכְסָף, וְכַמְתֻמוֹנִים תַּחֲפִשָּׁנָה - אֵם תַּבְין וַרְאָתָה", ודעת אלהים תמצא" - הבינה היא כישرون מתקדם יותר מהחכמה - היכירון לחשוב ולהסיק מסקנות מתווך דברים שלמדנו (סעיף 382), וכן נאמר לכוארה שהבינה קודמת ליראתה!!
  - 1. ייתכן שיש לפרש: אֵם תַּבְין יְרָאת הָיָה = אֵם תגיע להבנה שכילת של אותה יראה רגשית שהיתה בקשר מלכתחילה.
  - לעמים אדם עובר חוויה של התגלות, שמלאת את ליבו ביראתה (כמו התגלותה הי' אל בני ישראל במעמד הר סיני), אך הוא עדין לא מבין את משמעות החוויה, ואיןו יודע מה מהותו של אותו כוח שהתגללה אליו.
  - בשלב הבא, הוא מתחיל ללמידה חכמה ומוסר (כמו פרשת משפטיים, שבאה מיד אחרי מעמד הר סיני) - ללמידה מה הוא רצונו הי', ולתקן את התנהגו כז שתתאים לרצונו הי'.
  - בשלב הבא, הוא משתמש בכוח הבינה (= היכירון לחשוב ולהסיק מסקנות - סעיף 382), מתעמק בדברים שלמד, מנסה להבין דבר מסוים דבר, לקבוע כללים ולהבין את העקרונות שמאחורי חוקי החכמה והמוסר.
  - ובעזרת הבינה, הוא מצליח להבין יראת הי': הוא כבר מכיר את הי' טוב יותר, והוא יודע מהם העקרונות המוסריים החשובים לה' ויודע שה' מושגיה על הכל, החל מהעקרונות הדגולים ועד הפרטיטים הקטנים; ההבנה הזאת ממלאת אותו ביראת כבוד מפני הי' - והפעם היראה מבוססת על הבנה ולא רק על חוויה.
- הרעיוון הזה, שיש דרגות שונות של יראת הי', נזכר בגרסאות שונות גם בדברי המפרשים:
- "יראת הי' מוסר חכמה - יראת העונש מביאה לידי חכמה, וחכמה מביאה, לידי יראת הרוממות" (הגאון מוילנה על משלו טז לא).
  - "על יראת תהאה זו, שהיא לקיום מצוותינו יתברך בבחינת סור מרע ועשה טוב, אמרו אם אין יראת אין חכמה... כشنשכת בחינת יראת זו מההתבוננות בגדלות הי', דאייהו מלא כל עולם... וכן השתלשלות כל העולמות למעלה מעלה עד רום המעולות, אף על פי כן נקרא יראת זו יראת חיצונית ומתאה, מאחר שנשיכת מהעולם, שם לבושים של דמליך הקדוש ברוך הוא, אשר מסתתר ומתעלם ומתלבש בהם להחיזות ולקיימם להיות יש מאן... רק שהיא השער והפתח לקיום התורה והמצוות. אך יראת עילאה, ירא בשת... נשיכת מפני האלהות שבתוכן העולמות, עליה אמרו: אם אין חכמה אין יראת, דחכמה היא כייח מיה, וכי החכמה - מאין תמצא". ו"אייזהו חכם - הרואה את הנולד", פירוש, שרואה כל דבר איך נולד ונמהוה מאין לייש בדבר הי' ורוח פיו... גם גוףו ונפשו ורוחו ונשומו בטלים במצוות בדבר הי', והארץ וכל צבאם בטלים במצוות ממש בדבר הי' ורוח פיו... וזה שאמר הכתוב: **הן יראת הי' היא חכמה**. אך אי אפשר להשיג ליראה וחכמה זו, ובכורו יתברך מיוחד במחשבתו... וזה שאמר הכתוב: **הן יראת הי' היא חכמה**. אך יראת רומיות גדולה המחייבת בהינה אלא בקיום התורה והמצוות על ידי יראת תהאה החיצונית..." (תנייה חלק א מעז).
  - "אם אין חכמה אין יראת, אם אין יראת אין חכמה" (משנה אבות ג יז).
  - "יבהלכות חשובה עוסק הרמב"ם ביראת העונש. זו המדרגה הבסיסית ממנה יש להתחיל ("יכ舍למדיין את הקטנים"...), ביראה המביאה לאהבה. בכך, מדריך אותנו הרמב"םسئل לנו להסתפק ביראת העונש המביאה את האדם לידי מעשה המצווה... הרמב"ם מלמדנו שעליינו להתרומם למדרגת האהבה, זו המסייעת להפנתם הדברים ולהפיכתם להלך מהיינו. בה בעת, מפגש עצמוני זה מעורר לשלב חדש בעבודת הי', ליראת הרוממות. כאן, יראת אונה משתתקת, אינה מרחיקה אלא מקרבת. מפגש של האדם עם מקור האור, החסד והטוב מעורר יראת רומיות גדולה המחייבת בהינה אחרית של החיים" (יראה ואהבה - שנים שהם אחד / הרבה שי פירוט).
  - "ישני יראות הם, יראת העונש ויראת הרוממות (יראה שהיא מעצם הווייתו יתברך). שני מני לימוד הם, תורה לשמה ותורה שלא לשמה (הלימוד על-מנת שכבודה...) ... שקיבלו היתר, שמתוך שלא לשמה יבו לשם... .... מהילה יש לאדם לעבוד על דרגת יראת העונש, שאליו לומד תורה שלא לשמה, אין בה מספק כח של מחיזרו לモטו... על כן, על מנת שהיא לאדם כה להתגבר על יצרו, יש לו מהילה את יראת העונש, ולאחר מכן את התורה שלא לשמה. וכך, יגיע למדוד תורה לשמה, ומה תורה לשמה יגיע לדרגה של יראת הרוממות" (הגולם "מקש חכמה" בשם אחד מראשוני החסידות, רגע לפני אני מתחיל לחשוב / עוצר כאן חשבים).

281. חינוך רגשי - להתחיל את הלימודים ביראת ה'

הלימוד צריך להתחיל מרגע של יראה כלפי ה'. כך ניתן למדוד מהפסוק המסיים את הפתיחה בספר משלוי :

משלוי א' : "יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בו"

יראת ה' היא פחד הנובע מ恐惧 מודעות לנוכחות של ה' ולהשגחתו המתמדת (ראו **יראה = פחד הנובע מראהיה**).

דעת = היכרות קרובה ומעמיקה (סעיף 357) ; **חכמה** = לימוד מאחרים (סעיף 360) ; **מוסר** = מתייחת ביקורת, חינוך לשינוי התנהוגות (סעיף 412).

יראת ה' צריכה להיות הראשית, השלב הראשון של **דעת חכמה ומוסר** - של כל לימוד עמוק וכל ניסיון להשפיע על ההתנהוגות.

אוילים = שטחים (סעיף 352) ; **אוילים בו** = מחנכים שטחים מזוללים ביראת ה', מלמדים חכמה ומוסר בזיכרון אינטלקטואלית, בלי תחושה של יראת-כבוד, וכתוואה מכך גם תלמידים שלהם מזוללים בדברי החכמה והמוסר שהם מלמדים, ואינם מתיחסים אליהם ברצינות.

לאדם **ירא ה'**, המודע לנוכחות של ה', יש יותר מוטיבציה לעשות את רצון ה' ו**לדעת חכמה ומוסר**.

פסוקים דומים ומונוגדים

היראה קודמת לחכמה גם בתולדות עם ישראל. כל חכמה שבני ישראל למדו באה אחרי אירוע שגרם להם יראה :

- אחרי קריית ים סוף, שמות יד לא : "וירא יسرائيل את היד הגדלה אשר עשה ה' במצרים, **ויראו העם את ה'**, ויאמינו בה' ובמשה עבديו", ושלושה ימים אחר-כך, שמות טו כה : "...שם שם לו חוק ומשפט...".

- אחרי עשרת הדיברות, שמות כז : "ויאמר משה אל העם : אל תיראו, כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים, ובבעור תהיה **יראתנו על פניכם, לבaltı תחתאו**", ומיד אחר-כך, שמות כא א : "ואללה המשפטים אשר תשים לפניהם".

- אחרי מתן לוחות הברית השניים, שמות לד ל : "וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו, **ויראו מגשת אליו**", ומיד אחר כך, שמות לד לב : "וואהרי כן נגשו כל בני ישראל, ויצום את כל אשר דבר ה' אותו בהר סיני".

היראה קודמת לחכמה גם בספריו הכתובים :

- משליטי : "**תחלת חכמה - יראת ה', ודעת קדושים בינה**"

- תהלים קיא יי : "**ראשית חכמה - יראת ה', שכל טוב לכל עשייהם, תהלו עמדת לעד**"

- גם הפסוק שלנו, המדבר על יראת ה', מופיע בראשית הספר, מיד לאחר ההקדמה, על-מנת להבהיר את ייחודה של ספר משלוי לעומת ספרי חכמה אחרים : "כיזוע, משלו הוא חלק מעולם חכמה רחב, שהיה נחלת בחיי מלוכה בישראל ומהו... במבט ראשון נתן לתהות, מה עניין כל אלה לתנייך. האם אין כאן רק חלק מעולם חכמה אוניברסלי ? היין חותמה של אמונה ישראל בפשט הכתובים של משלוי ? אם נראה בקוצץ הפתיחה של משלוי את המבוא בספר, המגדיר את אופי החכמה המוצגת בו, הרי יש כאן חיזוש מהותי ביותר : הספר מצחיר על עצמו במובא, כי אין עניינו בחכמה אינטלקטואלית כשהיא עצמה, אלא בחכמת מוסר. יראת ה' מטביעה את חותמה על כל דברי החכמה והעצות של משלוי, בהיותה הთכלית שאליה הם שואפים והמקור שמןיהם הם נובעים" (גילי ספט, מדדים לא).

היראה קודמת לחכמה גם בדברי חז"ל :

- "יכל שיראת חטא קודמת לחכמתו, חכמתו מתקימת ; וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו, אין חכמתו מתקימת. " (רבי תנינא בן דוסא, אבות ג ט).

אולם במשלוי ב נאמר לכוארה להיפך :

- מי שאינו מעלה את תפילותיו לשם ה' כראוי: "וְאֵלָא סְלִיק צְלֹמָה כַּקָּא יָאָתָה, צְחִין לִיהְ לְכָר, וְסֶגֶן מְרֻעִין בְּאֲנָפִי, וְעַלְיהָ אַקְמָר אָזְקָרָנִי וְלֹא אָעֵנָה יְשַׁחַדְנִי וְלֹא יְמַצְּנָנִי" (תיקוני זהר לד').
- מי שתפילותיו יבשות: "צְדִיקָה צְאַיהוּ חַכְבָּי וְיַבְשָׁ בְּחֵי בְּרַכָּא צְלֹמָה, וְצְנוּחָה לְנַבְּיִ קָדְשָׁא בְּרַכָּה" (זהר לד').
- מי שאינו מאמין באהל, אין קול ואין עזנה, אין יבש, אין צלומת, אין נזחן, אין ביש, אין צונחן, אין בנה, אין קדרה, אין יקראני, אין יקראני ולא אעננה (תיקוני זהר רב א').
- מי שאינו מצליח להגיע למסקנה בלימודו (??): "וְשָׁמַעַתְּחַתְּא אִיחִי בְּלַפְאַתְּחַפְּנָן מְחַשְּׁבָה, פִּיקָּוּ אִיחִי כֵּד אַסְפָּלָק מְלָכָא מִינָּה, חַדָּא הוּא דְקַחְבָּי (ההלים לט, נְגַלְמָתִי דִוְמָתִי חַחְשָׁתִי מְטוּב, וְכֵה צְלֹמָה בְּחַשְׁאָי, וְכֵד אִיחִוּ פִּיקָּוּ אַקְמָר בְּהָ אָזְקָרָנִי וְלֹא אָעֵנָה" (תיקוני זהר מוא)).
- "יְבָצְלָהָתָא, צְרִיךְ לְבָעָלָא לוֹן מִן בָּתְרַ אֲזָדְנָן, דָלָא יְהֻן מְכַסֵּן תַּעֲרִין דְשָׁמִיעָה, לְאַעֲלָא בְּהֻן צְלָהָתָא. וְאֵם לְאֵן, אֲתָקִים בְּהָ קְרָא, אָז יְקָרָאָנִי וְלֹא אָעֵנָה. וּבָזְמָנָא דְשָׁמִיעָה אִיחִי פְנִيهָ מְאַלֵּין דִינָן, אֲתָקִים בְּהָ אָז תְּקָרָא וְהָ יְעֵנָה" (זהר פרשת יתרו מאמר אתה תחזה).

280. חינוי מבוגרים - לעודד למידה גם אחרי התואר

אחד מותפקידיו של מוסד חינוכי הוא להביא לכך שהתלמידים ימשיכו ללמידה עצמאם ומיזומתם, גם אחרי שסיימו את בית הספר / קיבלו את התואר :

משליאה : "וְשָׁמַעַתְּחַתְּא וְיַוְסֵּף לְקָתָה, וְנַבְּוּן תְּחֻבּוֹלָתְּ יִקְנָה"

הפסוק הקודם התייחס לתלמידים ברמה נמוכה - פתויים ונערים - שצריך לתת להם ערמה ומזימה (סעיף 5); הפסוק שלנו אומר שגם לתלמידים ברמה גבוהה עדין יש מה ללמידה :

חכם = הידוע לשם, ללמידה ולמד (סעיף 360) ; **לְקָח** = ללמידה, ידע שהאדם לוקח מבחן ומוסיף למוחו ; **ישמע** **חכם וויסוף לְקָח** = גם אדם חכם שכבר למד וידע גם למד, צריך להוסיף ללמידה.

נבון = הידוע לחשוב, להסיק מסקנות (סעיף 382) ; **תְּחֻבּוֹלָה** = תוכנית פעולה לכל המקרים האפשריים, אסטרטגיה ; **וְנַבְּוּן תְּחֻבּוֹלָתְּ יִקְנָה** = גם אדם נבון, שכבר יודע לחשוב בעצמו ולהסיק מסקנות, צריך להוסיף לשפר ולפתח את כישוריו האסטרטגיים.

מקורות ופירושים נוספים

המאמר מסתמך על רעיון של אוריה בירן : "גם לאדם חכם יש עוד מה ללמידה, וגם הנבון עוד לא הבין הכל. לעיתים אומרים על ספר מסוים שיש לו כמה רמות, כמה עמוקים, שניין להבין אותו בצורה פשוטה וניתן להבין אותו גם בצורה פנימית יותר, עמוקה יותר. שלמה המלך טוען שם נסתכל לעתיד, נראה שגם החכם ייחכם והנבוין יבין. גם אנחנן, שכבר מבינים הכל, יש לנו עוד מה להבין, יש לנו מה להסביר על מה שהוא קוראים קצת יותר." (אוריה בירן, "לוקח תחבולות", אונר כייפה).

ישנם פסוקים נוספים בספר משלוי המלמדים, גם לוחורים כדי לפתח בילדיהם תוכנות של אהבת חכמה ותבונה - לא רק ללמידה אלא גם אהוב את הלימודים :

- משליאה כתג : "אִישׁ אֶחָבָה חִכְמָה יִשְׁמַח אָבִיו, וַרְעָה זָוָנָתִי יָאָבֵד הָוּן"

- משליאה כתג : "נוֹצֵר תּוֹרָה בְּן מַבִּין, וַרְעָה זָוָלְלִים יְכַלְּם אָבִיו"

ישנם פסוקים רבים נוספים שבהם החכמה מזוהה עם איברי השמיעה (כמו אצלנו **ישמע חכם**), בעוד שהtabuna מזוהה בדרך כלל עם הלב.

הביטוי **ויסוף לְקָח** נאמר גם על הצדיק, משליא כתג : "תַּן לְחַכְמָה וְיִחְכָּמָה עַד, הַוּדָע לְצַדִּיק וְיַוְסֵּף לְקָתָה" (ראו צדיק - חכם).

הפועל **קָנָה** בספר משלוי מצין, כמעט תלמיד, קניין רוחני של חכמה, או - כמו כן - תחבולות ופטנטים".

279. חינוך בזמן מוגבל

מורה צריך להסביר לתלמידיו, שהזמן העומד לרשותם הוא מוגבל, ואם לא ינצלו את הזמן שניתן להם ללימוד, ייתכן שלא יוכל להשלים את החסר בעתיד. כך אומרת החכמה בנאומה אל הפתאים:

משליא כה: "אֵז יִקְרָא נִנְיָן וְלֹא עֲנָה, יִשְׁחַרְנָי וְלֹא יִמְצָא נִיָּי"

א"ז = בעתיד, כשהתבוא עליהם הצרה שתוארה בפסוק הקודם (סעיף 149).

שיעור = הגיעו ראשון כדי לחפש, התאמץ מאד לחפש.

א"ז יקראנני ולא ענה, ישחרוני ולא ימצאוני = בעתיד, כשהפתאים ייתקלו בצרות וקשיים, הם יבינו שחרורה להם חכמה וירצחו להשלים את החסר, אבל זה כבר יהיה מאוחר מדי, הם לא יצליחו.

מורה טוב אוהב את תלמידיו ונוטן בהם אמון גם כאשר הם מתרשלים בלימודים, אבל עליו להיזהר שלא להיות יותר מדי אופטימי, להיות מודע לסכנות ולצורות שלולות פגוע בתלמידיו אם לא ינצלו את זמנם proprio.

מקורות ופירושים נוספים

המאמר מסתמך על דבר ישראל רוזנסון: "בנוקה זו עוברת החכמה, כמחבקש, לאוים... א' אין זו רק שמה בלבד. בקביעה או יקראנני ולא ענה ישחרני ולא ימצאני יש הכרה בקיום של הזדמנויות בלתי חזורות. אכן, אין לך חינוך שלרשומו עומד כל הזמן שבעולם, ומימונתו ניצול הזמן המתאים כדי ליצור את המפגש המתאים היא אחד מסודות הצלחת המהן, מוגדר הצלחה זו איך שתוגדר. זהו מבון עניין לבחינה אובייקטיבית, שיש להסתפק אם המורה בקשרתו לתלמידו יהיה מסוגל להבחין בו, ועל כן דובא כאן בפי היחכמה". (משלים חינוכיים פרקים א-ב בספר משלים כמותו השקפה חינוכית / ישראל רוזנסון, מכללה ליפשטיין).

ודומה לכך כתוב אוריה בירן: "משל על הנער שרצה לקפוץ מגדר גובה. כשהוא התחל לטעס, צעקו עליו מספר אנשים שייעזוב שטויות" ויחזר בו, כשהעמד בראש המגדל קרוב שלו הפציר בו לרדת מהמגדל. הנער טרבל, עבר לפצע השני של העתקה, תוך שהצעקות מלמטה ממשיכות, וצופרי המכבי אש בסביבה הרעדו את הלילה. לאחר מספר שניות, התקין הנער את רגליו מקצתה הגג, ונפל מטה. באותו שניות, כשהוא מרגיש את הרוח בפנוי, הוא התחרט על מעשיו. הוא רצה לחזור בו, אבל... ישנים רגעים שבהם כבר אי אפשר לחזור בתשובה. כשהה אדם נזכר והתחזר לאחר שחתף הרבה מאוד אסונות, יש הרבה היגיון בחוסר הרצון לקבל את תשובתו, מכיוון שהוא נזכר רק עכשו, כשהסביר ברור לו שהדרה הייתה מושעת - וזה כבר לא זה... שלמה המליך מנשה להסביר לנו, שיש שלב שבו בן אדם כבר לא יכול לצפות לעזה מגורמים חיצוניים. כשאדם הולך בסכלות ומפנה עורף לחכמה לאורך זמן, הוא לא יוכל לצפות להעזר בה לאחר שניחתו עליינו אסונות, ללא תיקון עצמו. אין לנו יכולות לבקש עזרה לצאת ממעקבים קשים אליום הקפינו את עצמינו, ללא ששנשנה בני את היחטא' שהביא אותנו ליפיל לאותו מצב, שאם לא נעשה כן, מה ימנע ממנה מליפילשוב לאותו בור שחתה שכרינו לעצמינו?!" (אוריה יעקב בירן, נקודת חייבור).

הדוברת בקטעה היא דמות אובייקטיבית-מופשטת - ראו החכמתו יוצאות לרוחב לקראו לתלמידים (סעיף 283).

הפסוק מתאר את גורלם השלילי של הפתאים, אך ניתנו להסיק ממנו גם מסקנה חיובית - אדם יכול לזכות בחכמה אם יעשה את שתי הפעולות הנזכרות בפסוק - "ישחרוני", "יקראונני":

- **ישחרוני** = יתאמכו לדרוש וללמוד חכמה בכל יום, עם עלות השחר, וכמו שכתוב במשל כי: "אני אהביה אהב, ומשהרי ימצאוני" (סעיף 113);

- **יקראוני** = יתפללו מכל הלב אל ה' ויבקשו את עזרתו, או יקראו ויעוררו את התבונה הנמצאת בתוך ליבם, כמו שכתוב במשל בגד: "כִּי אִם לְבִינָה תְּקָרָא, לְתִבְוֹנָה תְּתַנוּ קָוֶלֶד... אֹז תְּבִין יְרָאת ה', וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא".

הפתאים, שלא ינצלו את הזדמנות שניתנה להם, יংחרו ויקראו וזה לא יעוזר להם; אך רוב האנשים, שאינם פתאים וידעים לזהות הזדמנויות, יংחרו ויקראו ויכללו (ע"פ הганון מוילנה).

ספר הזוהר מזכיר את הפסוק כמה פעמים כדי לתאר אדם שתפיפיותו אין נועות:

כדי של תלמידים אכן תהיה מוטיבציה ללמידה וללמידה במידה פעללה, חומר הלימודים צריך להתקשר לנושאים משמעותיים עבורם, ובפרט, לנושאים חברתיים: **צדק ומשפט ומיישרים**: **צדק** הוא העיקרונו הנצחי והמוספט של הగנות, לתת לכל אחד את המגעה לו; **משפט** הוא התהיליך הפורמלי והמסודר שבו מחליטים מה מגיע למי; **ומיישרים** הם אמצעים להגעה לפשרה בדרכי שלום (ראו **צדק - משפט - מיישרים** - סעיף 426).

הסדר בפסקוק מחייב: קודם כל לומדים מה **צדק** - מה מגיע למי, ואיך צריכה להיות חברה צודקת בעולם אידיאלי; אחר-כך לומדים את ההליכים המוסדרים של ניהול **משפט**, שבעורתם יש להגעה לצדקה; ובסיום לומדים את הכלים הפסיכולוגיים המאפשרים להגעה לפשרה ו**מיישרים**.

הפסקוק הבא (משל א' ד) פותח במילה **מנוגדת** - **"לעתה לפתאות ערמה..."** - והוא מותאר אמצעי נסף ליצור למידה פעללה - לחנק את התלמידים שיתנו את המידע שלהם לשלקו לאחרים, שיוודעים פחות מהם; ללמד אותם איך **ללמוד** תלמידים שאינם יכולים ללקחת וללמוד בעצמם (סעיף 5).

מקורות ופירושים נוספים

הפסקוק מופיע בפתחה בספר שלי, והוא מהוווה לא רק הנחיה חינוכית למורים, אלא גם הנחיה חינוכית לאנשים שקוראים את ספר שלי. ראו: **ספר שלי** - ללמידה על-מנת לעשות (סעיף 4).

הביטוי **לקח מוסר מצינו גם הפקת מסקנות ולקחיהם**, והביטוי **מוסר השכל מצין הפקת לקחים עמוקה**, שעורצת לאדם להצלחה בעtid (ראו **שלב** = הצלחה שנובעת מחשבה - סעיף 381); אם כך, אחת ממטרותיו של ספר שלי היא ללמד את האדם להפיק לקחים באופן עמוק - ללמידה מכל טוות ומכל כישלון, וכך לחיות חיים של שיפור מתמיד.

בפרקטו מדובר על אנשים שMapViewים לקחים, אך לא באופן עמוק אלא בשטיחות - משלתו כב: **"מקור חיים של בעליו, ומוסר אולימפ אולת"** - **מוסר אוילים** מנוגד ל**מוסר השכל**.

הביטוי **צדק ומשפט ומיישרים** נזכר, בסדר זה ממש, גם בפרק הבא, משלתו ב: **"או תבין הצדק ומשפט ומיישרים, כל מעגל טוב"**. הפסקוק שלנו מדבר על הקשר בין **מוסר השכל** לבין **צדק ומשפט ומיישרים**, והפרק הבא מדבר על הקשר בין **תבונה** לבין **צדק ומשפט ומיישרים**. ראו גם **leshpat b'zidak** - בחכמה ותבונה ולא ברגש (סעיף 83).

חלק מההעינויות במאמר זה לקובחים ממאמר של אוריה יעקב בירן:

- לגבי למידה פעללה: "ילד שנמצא בשיעור בבית הספר, הינו מאוד שהוא לומד דברים, אבל לרוב הוא לא לומד דברים, הוא לא מנסה מיזמתו להפיק כל מיני דברים מהשיעור. המורה נאלץ לנסות לגרות אותו ללמידה, במרקחה הטוב, או לדוחוף הילד כמה חומר לימודים שהוא יכול, ורק להניבר את אי רצון הילד ללמידה, לפעול, להתקדם ולהתענין" (אוריה בירן, ליקחת מוסר השכל, אתר כיפה).

- לגבי היחס בין **צדק ומשפט**: "נדרש מאייתנו ללמידה לעצמנו **צדק**, להציג לעצמנו שאיפה **לצדקה**, שאיפה להיות צדיק. לפני שאחננו מתייאשים מכל רעיון והצעה בטענות מעשיות, כדי להציג את הצדקה, את השאיפה האמיתית ביותר, שאלה אנו רוצחים להגעה. כמובן, שפה לא גמורנו את העבודה. משלנו גם מלא בעצחות מאוד מעשיות ופרקטיות, שנוגעות למעשה חיים יומי. בנקודה זו מגיע המשפט מהבחינה הפומבית, הדרישת מהדיינים, שהעולם יתנהל טוב".

אך חלק מהביטויים התפרשו אצלו באופן אחר:

- **הביטוי מוסר השכל**: "מוסר, כפי שהזכרנו בקטע הקודם, עניינו להסיר מן האדם את המידות הרעות שדבקו בו... אבל זה לא סתום מוסר, זה מוסר שמטרתו השכל.... התעסקות ברע, גם אם היא נגדו, לא עושה לאדם טוב. הוא מתרגל לראות את עצמו כאדם שלילי, את הרע כשולט בו, ויזעא שהתעסקותו ברע רק מבירה את הרע שבקרבו. לנן רוצח שלמה שהמוסר שנייה לא יהיה סתום מוסר, סתום רידה לרеш שונמצא לנו בנפש, אלא רידה לצורך עלייה...".

- **הביטוי מיישרים**: "ילכל אדם, בכל מקום ובכל מצב, יש שאלת האם הוא מתנהל **ביושר**, האם הוא **ישר** עם סביבתו? האם הוא **ישר** עם עצמו? משלוי יתן לנו אמות מידת וכליים לבחון את עצמו, גם אם אחרים לא עושים את זה בשביבתו, גם אם אף אחד לא יודע מזה, גם אם זה בין אדם לעצמו."

מעיוו בהמשך הפרק ומהשוווה לפרקדים אחרים עולה, שבפרק זה הפניה העיקרית היא אל האנשים החשובים וה נכבדים - **האישים, הנגידים, המלכים, הרוזנים, השרים, הנדיים** (ראו החכמה קוראת). לפי זה, גם הפעול "הבינו" פונה אליהם:

הבינו = פועל יוצא לשוניים, "עשו אחרים יבינו", כמו בפסוק (דניאל ח טו): **"גבריאל! הבן להלו' את המראה!"**; **פטיטים** = אנשים המתפתטים בקלות (סעיף 377); **ערמה** = הטעה וזהירות מפני הטעה (סעיף 376); **הבינו פטיטים ערמה** = אתם, מנהיגי העם, צריכים לדאוג שהפטיטים יבינו ערמה; ככל אדם יידע להיזהר מפיטויים והטעויות. **כסיילים** = אנשים השונים למדוד (סעיף 365); **לב** = מקום המחשבות (סעיף 411); **וכסיילים הבינו לב** = אתם, מנהיגי העם, צריכים לדאוג שהכסיילים יבינו את ליבם; שהאנשים השונים למדוד מאחרים יבינו לפחות איך להפיק את מירב התועלות מהכשרונות האישיים שלהם.

אין להסיק מכיוון, שהחינוך צריך להיות רק ציבורי; החינוך בעם ישראל תמיד הסתמך גם על השקעה נרחבת מצד המזרע הפרטני. אולם בנוסף לחינוך הפרטני צריך להיות גם חינוך ציבורי הדואג לשכבות החלשות מבחינה חינוכית, לפטיטים וכסיילים.

פסקוקים דומים

החוובה ללמד את הפטיטים נזכרת כבר בתחילת הספר, משלוי א' : **"לلت לפטאים ערמה, לנער דעת ומזמה"** (סעיף 5). לב של כסיילים נזכר גם במשל ז' טז : **"למה זה מהיר ביד בסיל לknות חכמה, ולב אין?"**.

פירושים נוספים

1. הפירוש המקובל הוא, שהפסוק קורא לפטאים וכסיילים להבין דברים. פירוש זה מעורר כמה שאלות:
  - מה הטעם לצמות על מישחו שיבינו? והרי, הבנה היא תוצאה של הסבר, ולא פעולה שאדם עשוה מתווך בחירה! אפשר לצמות על אדם לשabet וללמוד, או לשabet ולהקשיב להסבירים, אבל אי אפשר לצמות עליו שיבינו!
  - מה זה "הבינו לב" - איך אפשר להבין את הלב?
- בפסוקים אחרים בספר משלוי נאמר שאין טעם לדבר עם כסיילים בהגיוון, למשל (משל גג ט) : **"באזני כסיל אל דבר, כי יבו' לשכל מליך"** (סעיף 181). אם כך, מדוע החכם עצמו, מחבר הספר, מדבר עם הכתיסילים? (לפי פירושנו, ההנחה היא **"וכסיילים הבינו לב"**, אין משמעות שצורך לדבר עם הכתיסילים במילאים, אלא לגروم להם להבין בדרך אחרת, למשל על-ידי דוגמאות אישיות).
2. יתכן שהפסוק אינו קרייה אלא הבטחה - החכמה, שמדובר בפרק זה (ראו בתחילת הפרק), מבטיחה לאנשים, שאם יבואו למדוד, הם יבינו דברים חדשים:
  - **הפטיטים יבינו ערמה** - יבינו את כל דרכי הערמה שהnocלים משתמשים בהן כדי לפתחות אותם, ויידעו להיזהר מהם;
  - **והכסיילים יבינו לב** - יבינו איך פועל הלב, ואיך להשתמש בו על-מנת לחשב מתחשבות טובות ונכונות.

278. חינוך פעליל - לקחת ולא רק לקבל

אחרת הטיעיות שעושים מורים ומורים מתחילה היא, שהם מכינים הרצאה מושלמת מדי - הרצאה שבה כל ה"פיגנות" סגורות, וכל מה צריך לעשות הוא להעביר אותה לתלמידים. כבר בفتיחה בספר משלוי ניתנו להיווכח, שהגישה שלו היא שונה - הוא بعد למידה פעלילה:

משלאי א' : **"לקחת מוסר השכל, צדק ומשפט ומיישרים"**

המילה **לקחת** מצינית למידה פעלילה, שבה התלמידים לא מקבלים מהרצאה את הרצאה שהכין, אלא לוקחים אותה בעצמם, על-ידי הכנה של חומר-קרייה לפני הרצאה, הגבה לשאלות מוחות תוך כדי הרצאה, והכנות שיעורי בית אחריה. למידה פעלילה מפעילה מעגלים רבים יותר במוח, ומשפרת את הזיכרון וההפנה.

חינוך והוראה

277. משרד החינוך - חובת המנהיגים ללמד
278. חינוך פועל - לऋת ולא רק לקבל
279. חינוך בזמן מוגבל
280. חינוך מבוגרים - לעודד במידה גם אחרי התואר
281. חינוך רגשי - להתחילה את הלימודים ביראת ה'
282. חינוך שלילי - רגשות שליליים חוסמים את המוח
283. חינוך עברי רחוב
284. חינוך עממי - לדבר כך שיוכלו להבין בלי להתעמק
285. אמצעי המכחשה חיובי ושלילי
286. טויל שנתי - תיקון המידות על-ידי התבוננות בטבע
287. בדיחות חינוכיות
288. ענישה חינוכית מותאמת אישית
289. להעלות את משכורות המורים
290. לשפר את התנאים החומריים בבתי הספר
291. איך לחנק כסיל - לא להפוך אותו לדב שכול
292. איך לחנק כסילים להתגבר על תאונות
293. איך לחנק תלמידים שאוהבים לישון

277. משרד החינוך - חובת המנהיגים ללמד

אחד מתפקידיו של השלטון, על-פי ספר שלי, הוא לדאוג לחינוך שיגיע עד השכבות הנמוכות ביותר באוכלוסייה:

משליח: "הבינו פתאים ערמה, וכסילים הבינו לב".

2. ויש שפירשו משאון מעניין חושך ואפילה, ולפי זה **תכשה נשאה במשאון** = השונא מכסה את מעשיו הרעים בחושך, או ב עמוקקי ליבו, אך בסופו של דבר **תגלה רעתו בקהל** = ה' יdag שמעשיו הרעים יתגלו לכל הציבור, כדברי חז"ל "כל המחלל שם שמם בסתר, נפלעין ממנו בגלוי".

276. שלום בעזרת ה'

לפעמים, כל הממצאים שלנו להציג שלום נכשלים. ספר משלוי מציע לעשות מאיץ נוסף Abel בכיוון אחר:

משלוי זו: "ברצות ה' דרכי איש, גם אויביו ישלם אותו"

לאויבים יש תפקיד - האויבים באים להמחיש ולהציג לנו את נקודת התורפה שלנו, הנקודה שבה אנחנו עדים לא שלמים. אבל כשהאדם שלם במעשיו, ועשה את המעשה **הרצוי בעניינו**, אז:

1. אין צורך באויבים שימחישו לו את פגמיו, ولكن ה' גורם לכך שהאויבים ישלימו עמו - ה' **ישלים עמו** את אויביו.

2. האויבים רואים מעצם שהאדם רצוי לפני ה' ורוצים לחיות עמו בשלום, ולכן **האויבים** מעצם **ישלים עמו**.

האם זה אומר שלא צריך להשתדל לעשות שלום בעצמנו? ודאי שלא, הרי נאמר (תהלים לד טו): "סוד מרע ועשה טוב, **בקש שלום ורדפחו**"; רדיפת שלום היא אחת מהדריכים שה' רוצה שנלך בהם. אולם, אם כל רדיפת השלום שלנו רק גורמת למלחמה, צריך להסיק מכך שאולי לא השקענו מספיק בדרכים אחרות. כמו שבמלחמה יש לפעול במקביל באופן חומרי ורוחני (סעיף 271), כך גם בעשיית שלום.

מקורות ופירושים נוספים

נושא ונושא

ניתן לקרוא את החצי השני בשתי דרכים:

1. הנושא הוא ה', והפועל "השלים" הוא פועל יוצא - ה' גורם לאויבים לעשות שלום עם האדם;
2. הנושא הוא האויב, והפועל "השלים" הוא פועל עומד - כל אחד ואחד מהאויבים עושה שלום עם האדם.
ובמאמיר פירשנו לפי שתי האפשרויות.

אויביו

על-פי פשטוטו, הפסוק מדבר על כל אויב; חז"ל (בilkoot שמעוני) הביאו כמה דוגמאות לא שגרתיות ל"אויבים", למשל:

1. "אויבינו זה יציר הארץ";
2. "אויבינו זו אשתו": כסדרכיו של האדם פגומות ומקולקלות, ה' מזמן לו בת-זוג שאינה מתאימה לו למחי, והזיות בינויהם יוצר עימותים ומריבות שמאלאים את האדם להתמודד עם הפגומים באישיות שלו ולתקון אותם. אך **כסדרכיו מתוקנות ורצויות בעניינו** ה', ה' מזמן לו בת-זוג שהוא שותפה מלאה לדרך, **משלימה** אותו וחייה **בשלום** עימו, ואין בינויהם שום עימותים ומריבות. הגר"א הסביר מדרשים אלו לעומק.

המושג "דרכי איש" נזכר גם בפסק ב: "כל דרכי איש זך בעניינו, ותוכן רוחות ה'" ; מכאן, כדי שסדרכינו יהיו רצויים לה', אנחנו צריכים לשකול ולמדוד את המחשבות שלנו בצורה עמוקה, לא להסתפק בכך שהם נראים בסדר בעניינו ברأיה שטחית.

הפסוק התקיים ביצחק אבינו, כשיריבו הפלשתים באו אליו (בראשית כו כה): "ויאמרו ראו ראיינו כי היה ה' עמד, ונאמר היה נא אלה בינוינו בינוינו וביןך ונכרתה ברית עמד".

אם כך, כשדברי השלום של השונה הם נכריים ואינם מתאימים לדיבורו הרגיל, וכן כמשמעותם לב שהוא משתדל להחן וליפיות אחרות באופן מיוחד, וכן כשדברי השלום שלו שונים מהדברים שהוא מדבר בקהל תומכיו, יש לחשוד בו שכוכנותו של אין כנור, ולמעשה הוא זומם לעשות שבעת עזות לפחות לפחות;

אולם, כשדברי השלום של השונא הם עקביים, חוזרים על עצם לאורך זמן רב; כשהם נשמעים כנים ולא מוגזמים; וכשהם מתאים לדברים שהוא מדובר בקהל תומכיו - במקרה זה אפשר להאמין לו שהוא אכן שינוי את דרכו ו חוזר בתשובה, שהרי "שער תשובה אינו נעלם".

פסוקים דומים וקשרים

דוגמה לשימוש בעצה שבפסוקים אלה ניתן למצוא אצל נחמיה, אחד מנהיגי ישראל בימי בית שני. לנחמיה היו כמה שונאים שניסו להפריע לו במפעלו, ובפרט בבניית חומת ירושלים. כשהראו השונאים שהם לא מצליחים לעצור אותו, והחומה כבר בנוייה, הם החליטו לשנות גישה, והציעו לו לבוא לפגישת פיסגה' ידידותית, שבה יתנו לו עצות איך להתמודד מול מלך פרט. נחמיה סירב והאשים אותם ברמאות, ובין השאר טען:

נחמיה ו ט: "כִּי כֹּל מַוְרָאִים אֲוֹתָנוּ לְאָמֵר יְרַפֵּוּ יָדֵיכֶם מִן הַמְלָאָכה וְלֹא תַעֲשָׂה, וְעַתָּה חֹזֶק אֶת יָדֵיכֶם!"

כלומר: עד עכšíו, כולכם ניסיתם להפחיד אותו כדי שלא נצליח לבנות את החומה, ועכšíו פתאום אתה בא ומחזק את ידֵי?! (ויקיפסט).

נחמייה ראה שהשונאים שלו מנכרים בשפתיהם, מדברים דברים זרים ושוונים מהדיבורים הרגילים שלהם, והבין שהם בקרובם ישיתו מרמה.

שלוש האבחנות שבמאמר זה מצטרפות לאבחנה של פסוק כג, שגם הוא מציע דרך לאבחן דברי אהבה המכxisים על לב רע (סעיף 91).

פירושים נוספים

יגבר

1. פירשנו שהמילה ינכר מאפשרת לנו לאבחן ולזהות שדברי השלום של השונא אינם אמיתיים - כאשר הם נכריים וזרים ביחס לדברים שהוא אומר לבני עמו.

2. ויש שפירשו שהמילה **ינבר** רק מטארת את מה שהשונה מנסה לעשות - מלשון **נבריו** או מלשון **מכר** : "יינבר - היפך ההכרה, כמו בראשית מב : "וַיַּתְגִּיר אֲלֵיכֶם" (מלבי'ם), "מתגир השונה, שלא יכירו שהוא שונה" (רש"י), "בשבתיו יעשה השונה עצמו כאילו הוא נבר מן השנה ואינה עמלו" (מצודות דוד), "השונה עמיד פנימכד, פני אהוב, בדבריו דברי שלום; ובאמת אין אהוב" (אברהם אהוביה, "כל הכתוב", עמ' 258); לפि זה, הפסוק לא מציע לנו דרך מעשית לזוות השונה המתחזה לידייך, אלא רק מזahir אותנו שיש מצב כזה, יש שונא המתגיר ומסתיר את שנותו, لكن לא צריך למהר ולכՐות ברית עם כל מנהיג של עם אויב המוציא מפיו את המילה "שלום", אלא לבדוק היטב אם כוונתו רציניות.

3. היה אפשר לפרש שהמילה **ינכר** משמעה "יהיה נפר", "יהיה קל להכיר ולזהות אותו" כמו בפסוק משלו כי: "גם **במעלליו יתנכר** נער ...". לפי זה, "**בשפתיו יינכר שונא**" - ניתן לזהות שונא על-ידי ניתוח של תנועות שפתינו ואופי דבריו וכפי שנאמר בפסוק הקודם ובפסוק הבא).

- אולם, פירוש זה אינו מתאים לחצי השני של הפסוק - "...ובקרבו ישית מרמה" - כי לפי זה, החצי השני אינו מוגדר במדוייק ואינו מקביל במידוייק לחצי הראשון.

משאנו

1. פירשו משאון מעניין פיתוי, וכן פירשו ר' יוסף נחמייאש בשם ר' יעקב גיאני, מי צ' סגל וא' שי הרטום (והובא גם בדעת מסרא' ואצל אברהם אהוביה, שם).

פירושנו לפסוק מתאים לשתי המשמעות: גבול בינלאומי קבוע.

גבול בנסיבות

מפרשים רבים פירשו, שה"גבול" כאן הוא לא רק גבול פיסי, אלא גם גבול בנסיבות - תקנות וסיגים שקבעו חכמי הדורות הקודמים: "אל משג אחור מנהג אבותיך" (רש"י; ראו גם רבינו יונה, מלבי"ס).

מה הקשר בין גבול בין בני אדם, ש מגביל את שני הצדדים, לבין סייג, ש מגביל לאורה רק צד אחד? ייתכן ש חז"ל ראו בסיגים מעין גבולות במאבק התמידי שבין החומריות לרוחניות (ראו גם תניא א ט, על המאבק התמידי בין טוב לעצם האדם). הסיגים קובעים, עד היכן מותר לאדם ליהנות מעולם החומר, ואסור להסיג את הגבול ולהגדיל את התחום של החומריות.

לפי זה, אסור להסיג את הגבול גם בכיוון הפוך - אסור לקבוע סיגים חדשים וגזירות חדשות - הסגת גבול המגדילה את התחום של עולם הרוח.

אולם, אם הצד השני עבר את הגבול, למשל, עלם החומר מתגבר וגורם לכך שאנשים נכשלים בעבירות - במקרה זה מותר לכבותו "רצועת ביטחון", מותר לחכמי ישראל להסיג את הגבול ולקבוע סיגים חדשים, על מנת להרחיק את הציבור מעבירה.

לפי זה, כליל האתיקה של המאבקים הרוחניים דומים לכליל האתיקה של מלחמות בין עמים.

275. לא להאמין לאויב שמדובר בחן מלאכותי

החלום של רוב עם ישראל, לפחות החל מהקמת מדינת ישראל ועד ימינו, הוא שאויבינו ישלימו אותנו. אולם מרוב תשוקה לשלים, אנחנו עלולים לטעות ולהשוו שהשונה שלים איתנו, כאשר למעשה הוא מרמה אותנו. ספר משלני נותן עצות איך להבחין בין שונא שהשלים לבין שונא מרמה:

משליו כך: "בשבתו ינכר שונא, ובקרבו ישית מרמה"

ינכר = יהיה נכרי, זר ומזר; **בשבתו ינכר שונא** = לעיתים, אדם שונא אותנו מתחילה לומר לנו דברי שלום וידידות שהם זרים ונכרים, למשל שונים באופן בולט מהדברים הרגילים שלהם הוא אומר לבני עמו. במקרה זה יש לחשוד בו שהוא -

בקרבו ישית מרמה = בלביו הוא שם דברי מרמה, הוא לא באמת מתכוון להשלים אלא לנצל את תשוקתו לשלים כדי לرمאות אותנו ולפגוע בנו.

משליו כך: "כי יחנן קולו - אל תאמן בו, כי שבע תועבות בלבו"

ימפו = יתנו חן באופן מלאכותי; **כי יחנן קולו** = אם ישווה לך לו חן מיוחד ומלאוכותי, יש לחשוד בו שאינו דבר אמת, אל תאמן בו, כי יש בלבו -

שבע תועבות = תועבות רבות, או שבע התכוונות שה' מתעב במילוי: משליו וטז: "שש הנה שנה ה', ושבע תועבות גפסו: 1 עגנים רמות, 2 לשון שקר, 3 וידים שפכות דם נקי. 4 לב חרש מחשבות און, 5 رجالים ממחרות לרוץ לרעה. 6 יפה כזבים עד שקר, 7 ומשלח מדנים בין אחיהם".

משליו כך: "תכסה שנהה במשאון, תגללה רעתו בקהל"

משאון = מהשורש נשא שפירשו פיתה, כמו בראשית גיג: "וთאמיר האשה: 'הנחש השיאני ואכל'".

תכסה שנהה במשאון = השנהה שלו מכוסה כאשר הוא רוצה לפתות אותנו להשלים עמו, אבל -

תגללה רעתו בקהל = כוונתו הרעות מתגלות כאשר הוא מדבר בקהל של תומכיו, אשר הוא מדבר אל בני עמו.

הלהקה למעשה

על-פי עורכי התלמוד במחודרת שוטנסטיין: "אין זה מן הוכחה להתגרות ברשעים, אלא אם כן התקיימו תנאים כל התדרוצים, כלומר: הצדיק הגמור, המתגרה ברשע שאין השעה משחחת לו, ובמילי דשמייא דזוקא. חיות וצירוף נסיבות אלו הוא כמעט בלתי אפשרי, מן הראוי אם כן להימנע מהתגרות ברשעים, שמא יבוא לידי סכנה, כפי שהוזכר לעיל..." בשם מהרש"א ויעז' יוסף (חדשים גם ישנים)."

אולם הדבר נכון רק לגבי אדם פרטני הנלחם נגד רשע פרטני; בהנאה הציבורית של עם ישראל ישנים כללים אחרים (ע"פ הרב אודי שמחה). בהנאה של עם ישראל יש להבחין בין תקופה של גלות ("העולם הזה"), לתקופה של גאותה.

274. חשיבות הגבול הבינלאומי

המשפט הבינלאומי בימינו מייחס חשיבות רבה לגבול בין מדינות ואוסר על מדינה לעבור את הגבול ולפלוש לתERROME של מדינה אחרת. גם התנ"ך מייחס חשיבות לגבולות:

משליכב כה: "**אל תסיג גבול עולם, אשר עשו אבותיך**"

איסור הסגת גבול נזכר כבר בתורה, דברים יט יד: "**לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלך אשר תנחל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך לרשותה**", אלא שבתורה מדובר על גבול בין בני אדם (גבול רעך), הגבול שנקבע בימי חלוקת הארץ לשבטים (**אשר גבלו ראשונים**), ורק בארץ ישראל (**ארץ אשר ה' אלהיך נתן לך לרשותה**). הפסוק בספר משה משלו יותר: הוא מדבר על כל גבול, ובפרט גם על גבול בינלאומי.

אבותינו כרתו בריתות עם בני עמים אחרים (כגון ברית אברהם ואבימלך - בראשית כא), ובכך גם קבעו את הגבולות ביניהם (כגון ברית יעקב ולבן, שקבעה את הגבול בין ישראל לבין ארם - בראשית לא נב). הבריתות הללו לא היו בהכרח רצויות לפני ה', והגבולות שנקבעו בהן לא בהכרח תאמו את הגבולות של ארץ ישראל המקודשת והמובטחת, ובכל-זאת, מאחר שנכרכו הבריתות, אבותינו ראו לעצם חובה לקיים את הבריתות ולא להסיג את הגבול. כשהיו בני ישראל בדרכם לארץ ישראל, ה' אמר להם בפירוש שלא להסיג את גבולם של עמים אחרים שנמצאים מחוץ לשטח המועד לעם ישראל (דברים ב).

רק כאשר הצד השני הפיר את הברית תחילתה, והסיג את הגבול מהצד שלו, בטל החובתנו לשמור את הברית, ולכן דוד המלך ומלכים נוספים שמלכו בישראל הרשו לעצם להילחם ולכבוש שטחים שהיו שייכים לעמים אחרים.

פסקים דומים וקשרורים

הפסוק שלנו מדבר על הסגת גבול באופן כללי. פסקו נוסף מדגיש את החומרה המיוחדת בהסגת גבול של יתומות, משליכי כי: "**אל תסיג גבול עולם, ובשדי יתומות אל תא"**".

לפסקים וריעונות נוספים הקשורים לגבול, ראו על הגבול ועל גבול ישראל ירדן / אליקים רובינשטיין, מכללת שערי משפט ה'תש"ד.

פירושים נוספים

גבול עולם

עולם בלשון המקרא הוא נצח או זמן ארוך מאד, בעבר או בעתיד (סעיף 418). לפי זה, **גבול עולם** הוא גבול שנקבע לפני זמן רב, כשה' חילק את העולם לעמים; או גבול שנועד להיות נצח, ככלומר גבול קבוע.

אך לפי משמעות המילה **עולם** בלשון חז"ל ובלשון ימינו, **גבול עולם** הוא כל גבול המוכר ברחבי תבל, ככלומר גבול בינלאומי.

אם מותר להתגרות ברשעים. היה אפשר לפרש שבולי דעתה 2 פירשו כך את הפסוק, ואם כך, יש מחלוקת בין התנאים לגבי פירוש הפסוק, כמו המחלוקת שבין פרשני המקרא.

אולם, מכיוון שהגמרה הנicha שאין מחלוקת בין התנאים, נראה שיש לפרש את הפסוק כך שתתאים לשתי הדעות, על-פי כל אחד משלושת ההסבירים:

- א. "הא בmailto: דידה, הא בmailto: דשמי" - הפסוק מדבר רק על עניינים רוחניים אידיאולוגיים. בעניינים כאלה אסור להלול ולשבח את הרשות אלא יש להתגרות ולהילחם בו; המהלך את הרשות על מעשה רע שעשה>User על אישר חנופה: "אשר הכיר או ראה או ידע כי יש עול בכם חברו וכי החיק בתרמית, או כי יחתא איש לאיש בלשון הרע או באונאת דברים, ויהליך לו לשון הרע לאמור 'לא פעולה אונן'" (שער תשובה ג קו-קatz). אולם, בעניינים חומריים אישיים אין צורך להסתכן ולהילחם ברשות, ולפעמים אף מותר לחלוק לו כבוד, בדברי חז"ל (סוטה מא ב): "מתה להחנף את הרשעים בעולם הזה", וכך הסביר הרב יהושע גירונדי: "המכבב את הרשעים מדרך שלום... החלק הזה הומר מdagana מדבר, פן יזק הרשות ויגרום הפסד, בזמן שיד הרשות תקיפה ושעתו חצופה... על כן הותר לנבדו, בדרך שמכבבים בני-האדם אנשי זרווע רמה מפחד ואימה, בקימה והידור והדומה להם, אך לא ישבחנו ולא ידבר טוב עליינו לבני אדם." (שער תשובה ג קו-קatz).

- ב. "הא ברשות שחשעה משחקת לו, הא ברשות שאן השעה משחקת לו" - בדרך כלל אכן אסור להלול את הרשות ומכוון להילחם בו, אבל כאשר הרשות מצליחה באופן מיוחד וחורגת מהטבע, זה מצב של פיקוח נפש, ופיקוח נפש דוחה את הפסוק הזה, ולכן במצב זה אסור להתגרות ברשות ואולי אף מותר להללו, כנ"ל.

- ג. "הא בצדיק גמור, הא בצדיק שאינו גמור" - הפסוק מדבר על "שומר תורה", ככלומר על צדיקים גמורים; רק להם מותר להתגרות ברשעים, ומובטח להם שיצלחו. מצד שני, "עוזבי תורה", ככלומר אנשים שאינם צדיקים כלל, עדיף שייהללו את הרשות כדי שלא יפגע בהם לרעה. מי שאינו "שומר תורה" ואינו "עוזב תורה", ככלומר בגיןו, עדיף שלא יחלל את הרשות ולא יתגרה בו.

התגרות ברשעים בפסוקים אחרים בתנ"ך

היתה תקופה שבה ה' בפירוש ציווה את בני ישראל להתגרות מלחמה בגויים בדברים כד: "ראה נתתי בידך את סיחון מלך השבון האמרי ואת ארצו, החל רשות והתגר במו מלחה"; למורות שבאותו זמן, בני ישראל לא היו צדיקים גמורים, ולא צדיקים ביחס לגויים - ראו דברים ט-ה. ניתן להסביר מקרה זה לפי תירוץ א ("mailto: בmailto: דשמי" - מצוות כיבוש ארץ ישראל), או לפי תירוץ ב ("ברשות שאן השעה משחתק לוי"); אולם חז"ל כלל לא התייחסו לפוסק זה. מדוע?

- אולי מושם שהדין בגמara הוא רק על הנהגה של אדם פרטי, והפסוק בספר דברים מתיחס להנהגה של כלל ישראל (כך שמעוני מהרב אודי שמחה).

- ואולי מושם שהגמרה מתייחסת אל "העולם הזה", ככלומר תקופת הגלות, ולא תקופה של גאולה כמו תקופת כיבוש הארץ.

בספר ירמיהו, לאחר שירמיהו התלונן על הצלחת הרשעים, ה' הוכיח אותו ואמר לו "כי את רגלים רצתה يولאך, ואיך תתחרה את הסוסים?". תלונה זו של ירמיהו מקבילה לתלונה של חבקוק שבה הוא התלונן על כך שיישע בולע צדיק ממו"; גם ירמיהו, לפי חלק מהפירושים, התלונן על הצלחתם של הבבליים, שמחריבים את ארץ ישראל, למורת בני ישראל צדיקים ביחס אליהם. בשני המקרים, התלונה של הנביא לא הייתה מוצדקת, כי הוא התלונן בשם בני ישראל, שבאותו זמן לא היו צדיקים גמורים כלל; וכן גם ענה ה' לירמיהו לפי אחד הפירושים - "אתה מכיר רק את הרשעים הקטנים הדומים לחיל-רגלים, אך עם ישראל יש רשעים הרבה יותר גדולים בסיסים, ולכן זה מוצדק להביא עליהם את הכספי הרשעים"; ולפי פירוש אחר "איך אתה מרשה לעצמך לעורר את זעםך על הרשעים הגדולים השועטים בסיסים, כאשר אתה חלש ואין לך כוח להילחם ברשעים הקטנים החולכים ברגליהם?!".

במגילת אסתר מסופר על התגרות של מרדכי בהמן, שכמעט גרמה להשמדת העם היהודי. חז"ל נחקרו ביחס למעשה זה של מרדכי - יש שאמרו שההתגרות הייתה מוצדקת ונבעה מסיבות רוחניות, ויש שאמרו שהיא הייתה פסולה ונבעה מסיבות איסיות. המחלוקת מתאימה להסביר א: אם מרדכי פעל מסיבות רוחניות, "mailto: בmailto: דשמי", אז הוא מוצדק, אך אם מרדכי פעל מסיבות איסיות, "mailto: דידה", אז אינו מוצדק.

וכתוֹב (מִשְׁלֵי יב כא) "לֹא יָאֹנוּ לְצַדִּיק כָּל אֹנוֹ ? ? אֶלָּא, צַדִּיק מִמְּנָנוּ בָּוֹלֶעֶץ, צַדִּיק גָּמוֹר אֵינוּ בָּוֹלֶעֶץ": הרשות יכול לנצח אדם שהוא צדיק יותר ממנו, אבל לא יכול לנצח צדיק גמור.
אם אין מחלוקת בין התנאים, איך יתפרשו הפסוקים שהובאו בדבריהם?

אל תתחר במרעים, אל תקנא ברשעים

לכארה יש סתייה חיונית בין שתי הדעות לגבי פירוש הפסוק - האם כוונת הפסוק היא שאסור להידמות לרשעים (כמו בדעה 1), או שאסור להתגרות ולהילחם בהם (כמו בדעה 2)?

נראה לי, שיש לפרש את הפסוק ע"פ משמעות השורש "חרה" בכל התנין'ך, שהיא "כעס". לפי זה, הפעול התחרה ב- משמעו עורר את עצמו לכעס על הצלחתו של- ; וזה גם פירוש הפועל קינה ב- (ראו קינה ותחרות = קנאות וחרון). ישנן שתי תוצאות אפשריות לכעס זה - ניסיון לחקות את האדם המצליח, או ניסיון להפלו מצלחתו ולעשות בו דין צדק.

הפסוק "אל תתחר במרעים, אל תקנא ברשעים" עיקר מטרתו היא למנוע את התוצאה הראשונה, כמובן, למנוע אפשרות שהאדם יחקה את הרשעים המצליחים וינסה להיות כמותם. מכאן, שהשאלה האם לכעס או לא לכעס על רשעים תלויות במצב - אם האדם חשש, שהכעס על הצלחתם של הרשעים עלול לגרום לו לחקות אותם, עדיף שלא יכעס ; ואם הוא יודע בוודאות, שהכעס על הצלחתם של הרשעים יגרום לו לעשות בהם דין צדק, עדיף שכן יכעס.

שלושת התירוצים המובאים בגמרה, מטרתם להנחות את האדם ולכוון אותו, متى הкус עשו להועיל, ומתי הוא עלול להזיק :

- א. "הִיא בָּמְלִי דִּידָה, הִיא בָּמְלִי דְשְׁמִיאָה" - כאשר אדם מנסה להילחם ברשע על עניינים חומריים אישיים, הוא עלול להיות מושפע ממנו ולחוקות את דרכיו, כי בעניינים אלה, ההבדל בין הצדיק לרשע פחות בולט - כולל מנסים להצלחה בשיטות דומות (ראו אל תתחר בטורייטים (עמ' 272), מרמה נגד מרמה (עמ' 158)) ; אך כשאדם מנסה להילחם ברשע על עניינים רוחניים אידיאולוגיים, ההבדל בין הצדיק לרשע הוא ברור ובולט, ואין סיכוי שהאדם יושפע לרעה.

- ב. "הִיא בָּרְשֻׁע שְׁחַקְתָּ לֹׁ, הִיא בָּרְשֻׁע שְׁאֵין חֲשַׁקְתָּ לֹׁ" - כשהרשע מצליח באופן מיוחד וחורג מהטבע, כנראה שהיא עוזרת לו (ויתכן שהיא רוצה שהוא יבצע תפkid מסוימים, כמו למשל הבבלים - שהיא שלח אותם להחריב את המקדש, ולשם כך נתן להם הצלחה זמנית), וכך אסור להילחם בו, כי ה' לא ייתן למלחמה הזאת להצלחה, והדבר עלול לאכזב את האדם, לגרום לכך שהיא "לי'נו נַקְפָּא" והוא עברו לצידו של הרשע; אבל בשאר המקרים מותר להילחם.

- ג. "הִיא בָּצְדִּיק גָּמוֹר, הִיא בָּצְדִּיק שְׁאֵין גָּמוֹר" - כשהאדם הוא צדיק גמור (מוחלט), הדק בה' ללא סייג, אין סכנה שהוא יושפע מהרשע וינסה לחקות אותו ; אבל כשהאדם אינו צדיק גמור, הוא עלול להיות מושפע, שהוא "לי'נו נַקְפָּא". כמו כן, לצדיק גמור יש הבטחה שהיא יונטו בכל מקרה, והוא לא יינזק מהמלחמה ; לעומת זאת, לאדם שהוא צדיק רק באופן ייחסי (יותר צדיק מהרשע), אין הבטחה כזו, וויתכן שהרשע ינצח אותו ויבלע אותו, כמו שנאמר בדברי חבקוק "בָּבְלָע רְשֻׁע צְדִיק מִמְּנָוּ".

עווזבי תורה יהללו רשע, ושומרי תורה יתגרו בם

המילה "בם" בסוף הפסוק היא דו-משמעות.

ויתכן שהיא רמזות לרשעים : "הפסוק פותח בלשון יחיד רשות, ומשים בלשון רבים **בם**, בשינויים משום החידוש : עוזבי תורה יהללו אפילו רשע אחד - אף שאין להתיירא ממנו כל-כך, מכל מקום יהללוו ; ושומרי תורה יתגרו **בם** - אין מחניפים להרשים אפילו כשם רבים, כי הם בטוחים בה' שלא יעוזם ב**יהם**" (שוטנטשטיין בשם עיון יעקב). כך פירשו בעלי דעה 1, והסיקו מכאן שモතר וראוי להתגרות ברשעים.

אך ויתכן שהיא רמזות לעוזבי התורה, שנזכרו בתחילת הפסוק, ולכן היא בלשון רבים : "שומרי התורה מתגרים, מתווכחים וחולקים על עוזבי התורה המהלים את הרשע". לפי זה, הפסוק כלל אינו רלבנטי לשאלה

273. האם מותר להתגוררות ברשעים

נניח שיש לכם, ל"ע, שכון רשות, שפוגע בהם גם אחרים. כל הניסיונות להוכחה אותו בדרכי נועם או להשלים עמו עלו בתוהו. האם כדאי לכם להילחם בו חזיתית, כגון ע"י תלונה במשטרת או תביעה משפטית או הפגנה או בדרך אחרת? או שאולי עדיף להיכנע ולוותר לו כדי שלא יפגע בהם?

שתי סוגיות

בתלמוד הבבלי ישנן שתי סוגיות שדנות בשאלת זו: ברכות ז: ו- מגילה ו: הסוגיות דנות בשאלת האם מותר להתגוררות ברשעים, ומשמעות הפעול הונגרה וורא את עצמו להילחם. ישנו הבדל נסח משמעויות בין הסוגיות, אך כאמור זה נתיחס רק למסקנה העולה משתיהן יחד.

בתחילת הסוגיה מובאות שתי דעתות:

1. לפ"ד דעת אחת (שמובאת בשם ר' יוחנן בשם ר' שמואן בר יוחאי, וכן בשם מסכת דין ארץ רבה ב:ב, ובשם ר' דוסטאי בר מתון): "מותר להתגוררות ברשעים בעולם הזה, שנאמר (משלי כה ז): "יעובי תורה יהלמי רישע, ושמרי תורה יתגרו בם"". אמנם, בפסקוק אחר נאמר (תהלים לו א): "אל תתחר במרעים, אל תקנא בעשי עולה", אולם, רק "מי שליבו נקיפו" (פוחד מהרשעים / מרגיש נקיפות מצפון ב כלל חטאיהם) מפרש את הפסוק הזה על התגוררות ברשעים; הפירוש האmitti של הפסוק, לפ"ד דעה זו, הוא "אל תחקה את הרשעים ואל תנסה להיות מהם". ראייה לפירוש זה היא, שבפסקוק זה הפעול תחרה מקביל לפועל תקנא, והפעול תקנא נזכר גם בפסקוק אחר (משלי כג יז): "אל יקנא בלבד בחטאיהם, כי אם ביראת ה' כל היום", ושם ברור שמשמעותו היא "ירצון לחיקות את-", שהרי הפסוק בא להמליץ לאדם ש"ייקנא" ביראת ה', וירצה לחיקות את יראי ה', ולא שיילחם בהם (סעיף 56). אם כך, מותר ורצוי להתגוררות ברשעים, אבל אסור לקנא בהצלחתם.

2. לפ"ד דעת שנייה (שמובאת בשם ר' יצחק): "אם ראת רשות שהשעה משתקת לו - אל תונגרה בו, שנאמר (קהלים לו א): "אל תתחר במרעים, אל תקנא בעשי עולה"", ולא עוד אלא שדרכו מצליחין, שנאמר (קהלים י ה): "ייחילו דרכו בכל עת" (יחילו = יצלחו); ולא עוד אלא שזוכה בדיין, שנאמר (בבמישך הפסוק) "מרום משפטיך מנגדיו" (ה' לא שופט אותו באותה שעה), ולא עוד אלא שרוואה בצרינו, שנאמר (בבמישך הפסוק) "כל צורדי יפיה בהם" (הוא נופת בצרינו ודוחה אותם כמו קש שער ברוח).

שלושה הסברים

היה אפשר לומר שיש כאן דעתות שונות וגישה שונות לחאים; ידוע לנו, למשל, שר' שמואן בר יוחאי - אחד מבעליה של דעתה 1 - היה קנא יותר מחבריו: הוא היה מוכן לצאת בפומבי נגד הרומים, והוא מוכן אף לשלם מחיר אישיכבד על כך, להסתתר שנים רבות במערה ולהיות על חרבונים בלבד. חבריו - ר' יוסי ור' יהודה - היו מתוונים יותר ביחסם לרומים, וייתכן שר' יצחק - בעליה של דעתה 2 - חשב כמותם.

אולם, ע"פ הגמara אין מחלוקת ביניהם, וכל אחד מהם דבר על מצב אחר. חכמי הגמara הציעו כמה דרכיים לפתרון הסתירה בין הדעות:

- א. "הא בימי דידיה, הא בימי דשמיא", כלומר - אין טעם להילחם ברשעים ולעשות אתם תחרות בענייני חול (ביתחון, עסקים וכו'), אבל מותר להילחם אותם בעוניי קודש - ויכולים על דברי תורה או מאבקים למען שמירת התורה.

- ב. "הא ברשות השעה משתקת לו, הא בראש שאנין השעה משתקת לו", כלומר - אם רואים רשות שמליצה באופן מיוחד וחורג מהטבע, אסור להילחם בו, אבל במצב רגיל, מותר להילחם ברשעים.

- ג. "הא בצדיק גמור, הא בצדיק שאין גמור", כלומר - רק אדם שאין לו כל עבירות יכול להשרות לעצמו להתגוררות ולהילחם ברשעים; אבל מי שיש עבירות בידו - עדיף שלא יילחם בהם. לדעה זו מביאים ראייה גם מפירוש של רב הונא, שאמר: "מהו שכתבוב (חבקוק א ג): "טההור עיניהם מראות רע, והבטית אל عمل לא תוכל: למא תביט בוגדים תחרדים בבלע רשות צדיק ממן" - וכי רשות בולע צדיק? והרי כתוב (קהלים לו לג) "יה' לא יעוזנו בידו".

272. לא ל�נא ב"הצלחות" של הטרוריסטים

לאחר כל פיגוע, ניתן לשמעו אנשים ברחוב (ולפעמים גם בתקשורת) שדורשים "להילחם נגדם בשיטות שלהם", "לעשות להם מה שמצוירים/ירדן/סוריה היו עושים", וטוענים שיש להם הרגים אזרחים חפים מפשע שלנו - אז גם אנחנו צריכים להרוג אזרחים חפים מפשע שלהם, כי זו השפה היחידה שהם מבינים", וכו' ...

כל הטענות הללו מראות על קנאה - קנאה ב"חיים הקלים" שיש לטרוריסטים, שהרגים בלי הבדיקה, ולא צריכים להתאמץ להבחן בין לחם לאזרח. אכן, החיים שלנו היו הרבה יותר קלים אם היו נלחמים בדרך הזאת, אבל חכמי התנ"ך יצאו נגד הגישה הזאת בחמישה מקומות לפחות, ונתנו לפחות 4 סיבות מדוע לא צריך לנקא ברשעים :

- משליכם לא: "אל תקנא באיש חםס, ואל תבחר בכל דרכיו. כי תועבת ה' גלוז, ואת ישרים סודו" : אין לך מה לנקא באיש חםס (= קלוקול והשחתה), כי הוא מרוחק מה. גם אם הוא מצליח מבחינה חומרית - אין טעם לחיו כי הוא מפסיד את סוד ה' (= קרבתה ה').

- משליכם כי זו : "אל יקנא לבך בחטאיהם, כי אם ביראת ה' כל היום. כי אם יש אחרית, ותקוותך לא תיכרת" : אל תקנא בחטאיהם, כי לך - ירא ה' - יש יותר תקווה לחיות גם באחריות הימים ; אתה משקייע לטוויה ארוך (סעיף 56).

- משליכם כי א : "אל תקנאangan רעה, ואל תתאו להיות איתם. כי שוד יהגה ליבם, ועמל שפטיהם הדברנה" : אל תקנאangan רעה, כי הם גורמים נזק אפילו לאנשים שנמצאים איתם ; הם מדברים דברים שמטרתם לשוד זהאות זה ולהזיק זה לזה.

- משליכם כי יט : "אל תתחר במרעיהם, אל תקנא ברשעים. כי לא תהיה אחראית לרע, נר רשעים ידעך" : אל תקנא במרעיהם, כי המרעים - גם אם הם מצליחים עשו - לא ישרצו לארכך זמן, והצלחותם תדעך לנצח ; וכן תהילם לו א-ב: "אל תתחר במרעיהם, אל תקנא בעשי עולה. כי כחציך מההה ימלו, וכירק דשא יבולון".

גם אם הדרך של הרשעים נראה קלה ומוצלח יותר - זו לא בהכרח הדרך שה' דרש מאיינו ; אנחנו לא צריכים לנקא ברשעים, אלא להנוגכ כפי שה' ציווה אותנו בתורה - בדיני השלום והמלחמה (דברים ב).

כל הפסוקים האלה נאמרו, כפי שניתן לראות מתוכנם, על מצב שבו הרשעים באמת נוחלים הצלחות חומריות משמעותיות, ומצבם החומריאי טוב יותר מ מצבם של הצדיקים, ולכך החכם צריך לטרוח ולהסביר שההצלחה זאת היא רק זמנית, או שאינה העיקר.

אולם, הנקאה שאנשים מנקאים בטרוריסטים בימינו היא ירודה אף יותר מהנקאה שנזכרה בפסוקים ; הטרוריסטים בימינו, גם מבחינה חומרית, מצליחים במצב רע וקשה יותר מהמדינות הנלחמות בהם ; הם אולי נוחלים הצלחות מoralיות מדי פעם, מצליחים "לגרש" צבא של מדינה מסוימת משטח מסוים, "להחריח" מדינה מסוימת לשחרר אסירים, וכו'... אבל הם מצליחים על כך מחיר מאד כבד - הם חיים בבונקרים, בפחד מתמיד מפני חיסול ; כל חייהם נאלצים לבורוח למקום ; בתיהם נהרסים שוב ושוב ; גם המדיניות שנוטנות להם חשות סובלות מעוני ומחסור, שאנו-נו - החיים במדינה נוארה - לא מסוגלים בכלל להעלות על דעתנו. במצב זה, קשה לי להבין איך ישנים אנשים מנקאים בהם וחושבים שהם "מנצחים".

לעון נושא

אסור לנקא ברשעים לא רק מבחינה חומרית אלא גם מבחינה רוחנית. לפעמים נראה לנו שעמים אחרים עובדים את ה' באדיות הרבה יותר מאיינו ; לפני שמלחיטים ללימוד מהם ולחקوتם, יש לוודא שהם לא רשעים. כך הוזיר משה את בני ישראל לפני שנכנסו לארץ כנען, דברים יב-ל-לא : "השמר לך פן תנקש אחריהם... ופָנָ תדרש לאלְהֵיכם לאמַר 'איכָה יעבדו הָגוּם הָאֱלֹהָה אֶת אֱלֹהֶיכם וְאֲעַשֵּׂה כֵן גַם אַנְיִי. לֹא תעשה כֵן לְה' אֱלֹהִיךְ, כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלְהֵיכם, כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלְהֵיכם" - יושבי הארץ בימי התנ"ך היו מאי"ד יתדיים", כל כך דתיים עד שרפוי את ילדיהם באש לשם אלְהֵיכם. אנשים ששולחים את ילדיהם לשורף את עצםם לשם האל הם רשעים ואסור לנקא בהם כלל, גם לא מבחינה רוחנית - "אל תתחר במרעיהם, אל תקנא ברשעים".

עוד על המשמעות של קנאה ותחרות ברשעים, ראו מתי מותר להתגרות ברשעים (סעיף 273).

1. יש מפרשים שהדגישו את חשיבות ההכנה החומרית: "כי חייבם בני אדם להישמר לנפשותיהם ולהכין סוס וכלי יין ליום מלחמה, והשם יתרוך יושיע ויהון את אשר יהון" (רבי יונה גירונדי). רק אחרי שהכננו סוסים למלחמה, אנחנו יכולים לצפות שהי יושיע אותנו.

dagsh zeh matayim lpsukim nosafim hamdaberim ul hkenot tevuyot lmalchma, shahri achat hthabolot vachet haetzot hnpozot shnootnim hiozim hia lrochus amtsui lchima meshokelim:

- משלו יא יד: "באין תחבלות יפל עם, ותשועה ברב יועץ" - אם לא עושים תחבלות לקראת המלחמה, אז העם נופל ומפסיד במלחמה; זו תוצאה טبيعית, שאינה מעידה בהכרח על התערבות של ה' לרעת העם.

- משלו כיich: "מחשבות בעצה תוכן, ובתחቤות עשה מלחמה" (סעיף 84).

- משלו כד: "כי בתחቤות תעשה לך מלחמה, ותשועה ברב יועץ" (סעיף 270).

shloma hamelk kiyim beatzmo at haetzah "sus mogen liyom malchma", vachin sosim rabis baorototio lmerot shbimio
haha shelom :

- מלכים א ה: "ויהי לשלהמה ארבעים אלף ארונות sosim למרכבו ושתים עשר אלף פרשים"

- מלכים א י כה-כח: "והמה מבאים איש מנהתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות ונשך ובשימים sosim וفردים דבר
שנה בשנה... ומוצא sosim אשר לשלהמה ממזרים ומוקה סחרי המלך יקחו מקוה במחירות".

2. יש מפרשים שהדגישו את חשיבות ההכנה הרוחנית: "עם כי מוכן הסוס ליום המלחמה לנוּס בו בעת ירדפָהוּ, מכל מקום, ביד ה' היא התשועה, ואם לא יהיה נשע מעמו - שקר הסוס לתשועה" (מצחצת דוד), "הנה הסוס מוכן ליום מלחמה להיות כלי לרווח על האויב ולנצחו, אך שקר הסוס לתשועה, כי התשועה מהשם היא בלבד; ולזה נמצא פעמים רבות, שניצח חיל המутם והחלוש את הרוב והתקיף; וזה מה שיראה, שלא יועיל כל כלי המלחמה לבטל גורת ה' יתברך, ולא יצטרכו לאשר ה' יתברך בעזרו" (רבבייג), "הכל היה מוכן: התכניות, הציגוד, פקודת הקרב, רגע האפס נקבע על-פי הנסיבות מודיעין מהימנות. והנה - לה' התשועה. התוכניות לא פועלו; הציגוד התקלקל, פקודת הקרב נתגלתה כמל ריק; הבונה ואין עצה לנגד ה', או לפסוק הבא: סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה" (פרופ' יהוה אייזנברג).

Dagsh zeh matayim lpsukim nosafim hamdaberim ul hkenot haetzot hi bamelek malmachao ao af lafnei :

- תחלים לג-טו-ז"י: "אין המלך נושא ברב חיל, גבור לא ינצח ברב כח. שקר הטוטם לתשועה, וברב חילו לא ימלט":
הסוס צריך להיות מוכן ליום מלחמה, אך אין לסמוך עליו שהוא לבדו יושיע, שהרי "לה' התשועה".

- תחלים קמץ-י-יא: "לא בגבורה הסוס יחפץ, לא בשוקי האיש ירצה. רוצחה ה' את יראינו, את המיתלים להסדו".

- משלו טז: "ברצחות ה' דרכى איש, גם אויביו ישלם אותו" (סעיף 276)

3. יש גם מקורות שלמדוים, שני סוגי ההכנה חשובים, ויש למצוא את האיזון ביניהם :

- דברים יז טז: "רק לא רובה לו sosim, ולא ישיב את העם מצרים למען הרבות sop; וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד" - המלך צריך להכין SOSIM, אבל אסור לו להרבות SOSIM - אסור לו לקנות SOSIM בכמות כה גדולה שתגרום לו להיות תלוי במערכות זרות כמו מצרים (בזמן התנ"ך הייתה מצרים עצמאה של ציוד לחיימה, ובפרט של SOSIM).

- יעקב אבינו, כשהתכוון למלחמה בעשו, נקט בתכיסיים צבאים מקובלים כמו חלוקת המנה לשניים (בראשית לב ט): "ויאמר אם יבוא עשו אל המhana האחת והכהו והיה המhana הנשאר לפלייטה", אך מיד לאחר מכן גם פנה אל ה' בתפילה (בראשית לב יב): "הצילני נא מיד אחיך עשו, כי ירא אנכי את פן יבוא והכני אם על בנים". מעשיו של יעקב מתאימים בדיקוק לפירושנו על הפסוק "sus mogen liyom malchma - ולה' התשועה".

- ראו עוד על חלוקת התפקידים בין ה' לבין האדם (סעיף 335).

2. ואפשר גם לפרש להיפך - שהפסוק בא להציג את חשיבות העוז והכוח: איש חכם יודע שחשיבות תמייד להיות בעז ואיש דעת יודע שחשיבות תמייד לא מושך כוח, לשומר ולהגביר את הקשר הגוף והכוח של הפרט ושל המדינה, גם כשראה שאנחנו חזקים יותר מהאויב, בדברי חז"ל "אייזה חכם - הרואה את הנולד". פירוש זה מתאים למשל ככט: "תפארת בחורים כחם, והדר זקנים שיבת" (סעיף 10).

שני חצאי הפסוק

1. כפי שפירשנו, עוז הוא בדרך כלל כוח הגנתי, ולכן מסתבר שהחצאי הראשון של הפסוק עוסק בהגנה והחצאי השני עוסק בהתקפה - הוכחה חשובה כדי לשמור על בטחון שוטף, והדעת חשובה כדי להצליח במבצעים צבאיים.

2. ואפשר גם לפרש, שהחצאי הראשון עוסק בשמירה על הכוחות הקיימים והישארות בעז, החצאי השני עוסק בשיפור הכוחות - **מאטץ כוח**.

3. וייתכן שהחצאי הראשון עוסק בעוז של החכם עצמו, והחצאי השני עוסק ביכולתו של איש דעת לא מושך את כוחם של אנשים אחרים: "ההכם... איש דעת גדול ממנו, כי הוא מאטץ כוח האנשים [نم] אם אינם בעלי כוח גבורה..." (רבי יונה)

משל ונמשל

כמו מפרשים פירשו את הפסוק כמשל על מלחמה נפשית או שכילת:

- "ההכם... יש לו עוז במאן יגבר על איברי הנפש" (מלבי"ס).

- "בעל דעת, העדייף מהכם, הוא מאטץ כוח בהוראה, ומוסיף והולך" (מצודות דוד).

- "יבמי אתה מוצאת מלחמתה של תורה? بما שיש בינו חビルות של משנה" (רב אחא ברבי חנינא בשם רב אשי בשם רבי יוחנן, תלמוד בבלי סנהדרין מב). ככלומר, כדי לנצל במאבק שכלי, האדם צריך לזכור "חビルות" של נתוניים, שיוכל לשלווף ולצטט בעת הצורך.

עוד על חכמה וגבורה, ראו ב משלו כאכ"ב: "עיר גברים עלה חכם, וירד עוז מבטהה".

ועוד על הכנות למלחמה, ראו ב משלו כא לא: "סוס מוכן ליום מלחמה, וללה' התשועה" (סעיף 271).

271. הכנות למלחמה

כדי להכין את הצבא למלחמה, יש להשיקו לא רק בשיפור הכוחות הגוף וההשכלה של החיילים, אלא גם בקשר שלהם עם ה':

משלו כא לא: "סוס מוכן ליום מלחמה, וללה' התשועה"

סוס היה אחד מאמצעי הלחימה העיקריים בעת העתיקה.

סוס מוכן ליום מלחמה = חובתה של המדינה לוודא שהסוסים ושאר הציוד הצבאי נמצאים בכושר תקין, מוכנים ליום שתהיה מלחמה ויצטרכו להשתמש בהם.

וללה' התשועה = בסופו של דבר, ה' הוא שיוושיע, הוא שיקבע למי לתת את הנצחון במלחמה; ולכן, אין להסתפק בהכנות צבאיות, אלא יש גם לחזק את הקשר עם ה' בתשובה, תפילה וצדקה.

מקורות ופירושים נוספים

פירשנו שיש חשיבות לשני סוגים הכנות למלחמה - חומרית ורוחנית. מפרשים שונים הדגישו צדדים שונים של העניין:

מקורות ופירושים נוספים

קסם על שפטי מלך

1. לפי הפירוש שהובא במאמר, הכוונה לכוח שה' נתן למלך כדי שיוכל לחושף את האמת; ובזה דומה הפירוש לדברי הרלב"ג ומצודת-דוד.
2. אך יש שפירשו שהכוונה לכוח הביצועי של המלך - שכן דבר שהוא אומר מתבצע מייד, כמו קסם, ולכן הוא צריך להיזהר במילויו שלא ייכשל בדבריו, ובפרט בזמן המשפט. (מלב"ט).

במשפט לאimmel פיו

1. לפי הפירוש שהובא במאמר, זו אזהרה למלך - שלא ינצל לרעה את הכוח הקדוש שה' נתן לו לצורך המשפט; ובזה דומה הפירוש לדברי מלבי"ם.
2. אך יש שפירשו שזו תיאור חיובי של פעולתו של המלך: "ולזאת הסבה בעינה, לא immel fi המלך במשפט, כי יגיד האמת, ויהיו משפטיו לפיקדון המוגבל מהשם יתברך" (רלב"ג, מצודת-דוד).
- אולם, פירוש זה אינו מתאים למשמעות המקובלת של השורש על; ואולי הם קראו כאן "במשפט לא ימעל פיו".
- עוד: כידוע, לא כל המלכים השתמשו בכוחם כדי לעשות צדק; ואולי יש לפרש כאן, שאם המלך רוצה לשפוט בצדק, אז הוא יכול בכך, ולא יمعد.
בכל מקרה, לפי שני הפירושים, ראוי לתת אמצעים טכנולוגיים מתחכמים רק לשלית ירא ה', שישתמש בכוחותיו בהתאם לרצונו ה'.

270. לחת השכלה לחילילים

כדי להכין את הצבא למלחמה, יש להשיקו לא רק בשיפור הקשר הגוף של החיילים אלא גם בשיפור ההשכלה שלהם:

משלוי כד ה-ו: "גבר חכם בעוז, ואיש דעת מאץ כה. כִּי בתחבות תעשה לך מלחמה, ותשועה ברב יועץ"
עוז = כוח, במיוחד לצורך הגנה; גבר חכם בעוז = גיבור שהוא גם חכם נמצא תמיד בעוז, חזק ובוטח יותר מגיבור שאינו חכם. לכן כדאי לצבא להשקייע, לא רק באימונים גופניים שההיפכו את החיילים לגיבורים, אלא גם בחינוך והשכלה שהיפכו אותם לחכמים.

ואיש דעת מאץ כוח = איש שיש לו דעת מצליח לאםץ את כוחותיו למתקפה יותר מאשר שאין לו דעת. לכן כדאי לצבא להשקייע גם בהקנית דעת לחילילים.

תחבילה = תוכנית פעולה המתyiיחסת לכל המקרים האפשריים, אסטרטגייה; כִּי בתחבות תעשה לך מלחמה = כדי להצליח במלחמה יש לעשות מלחמה באמצעות תכנון אסטרטגי, וולשם כך יש צורך באנשי בטחון חכמים.

תשועה ברוב יועץ = ככל שיש יותר יועצים, יותר אנשים חכמים המສוגלים לתת עצות, יש יותר סיכוי לתשועה והצלחה מאויב.

מקורות ופירושים נוספים

מטרת הפסוק

1. פירשנו שהפסוק בא להציג את חשיבות החכמה והדעת לשמור על הביטחון. פירוש זה מותאים לפסקו ו, הבא בבירור להציג את חשיבות התחבבות בעשיית מלחמה.

פירושים נוספים

1. פירשנו שהמושג **דרך ה'** מטא את מנהגו של ה', האופן שבו ה' מנהל את העולם: "מידות השם יתברך מעין לתוכם, כי אם כשל כוח התנ� - ה' עוזו ומעוזו" (רב יהודה גירונדי).
2. אך יש שפירשו שהמושג **דרך ה'** מטא את הדרך שה' קבע לנו לכלת בה, ולפי זה, הפסוק מטא את השכר של מי שהולך בדרך ה' ואת העונש של מי שאינו הולך בדרך ה': "**דרך ה'** הוא לחזק לאיש **הה' בעבו** כי הולך בו והיא **למתחה** ושב **לפועליה** האון על אשר לא הלו בו, רוצה לומר: מלמת זכות על הותם וחובה על הרשעים" (מצותה זו). לפי פירוש זה, הפסוק מלמד על התועלת שבביאה ההליכה בדרך ה', אבל אי-אפשר למדוד מותך הפסוק מהי דרך ה'.
3. ויש שפירשו, שהפסוק מטא את ההתאמה בין דרכם של התמיימים לבין דרך ה', ואילו ההתאמה בין פועליו האוון לבין דרך ה': "הנה המישראלים אורחותיהם אל התמיימות תהיה להם דרך ה' במצוות התורה מעוז וחזק לשמו דרכם אשר יכוונו ההליכה אליה, כי בזה ישלם להם באופן שיכוונו אליו מהתמיימות; ואולם **לפועליה און תהיה דרך ה' למתחה**, כי היא מתנגדת בתחילת מה שאפשר למה שיכוונו אליו מהspark והעולם והחמס" (רב"ג, ודומה זהה מלבי"ס), כלומר - ההליכה בדרך ה' היא טבעית רק לתמיימים, לא לאנשים רעים (בניגוד לדעתו של פפה ההליכה בדרך ה' היא טבעית לכל אדם).

269. תגי RFID והמادر הבiomטרי

הטכנולוגיה המתפתחת במהלך השנים האחרונות פותחה אמצעים מתקדמים, שמאפשרים לבצע מעקב משוכלל ומדויק אחרי אנשים (למשל **תגי RFID**). שימוש באמצעים אלה עשוי, מצד אחד, למנוע פעעים ופיגועי טרור; ומצד שני, הוא מאפשר לגורמים עוינים לחדר לפרטיות של האזרחים. ספר משלוי מתיחס לנושא דומה: משלוי טז י: "קסם על שפתיו מלך, במשפט לא ימעל פיו".

קסם על שפתיו מלך במשפט = כשהמלך עוסק במשפט, יש לו אמצעים קסומים ומופלאים לבורר את האמת ולעשות צדק: "אמרו המלך ברורים נאלו היה קסם על שפתיו, כי אין דבר נכח מעת המלך, לפי שכל האנשים יחוירו למצוא חן בעניין, ולזה ימצא בכל דבר מי מגלה און המלך, וזה לא ימעל פיו במשפטו לעוות הדין מחמת טעות ושגגה" (מצותה זו).

כוח הקסם שעל שפתיו של המלך הוא מותנה מעתה: "הנה, על שפתיו מלך דבר ידמה לקסם, להגיד האמת בדברים, כי כל דבר לא יכח מן המלך, לטבויות רבות יתקבזו בהה: האחת - כי עניינו במלכותו מסודרים מהשם יתברך, כאמור פלאי מים לב מלך ביד ה'; והשנית - כי בסיבת רצון האנשים למצוא חן בעניין, ימצא בכל דבר מי שיגלה אונן להגיד האמת; ולזאת הסיבה בעינה, לא ימעל פיו המלך במשפט, כי יגיד האמת, והוא משפטו לפי המשפט המוגבל מהשם יתברך" (רב"ג). בפסקוב הבא נאמר (משלוי טז יא): "**פלס ומאזני משפט לה'**, מעשהו **כל אבני כיס**". הפסוק מצין, שהמשפט שייך לה', ולכן ה' הוא שנותן למלך את הכוח המופלא לעשות צדק במשפט.

המשך הפסוק מזהיר את המלך, שלא לנצל כוח זה לרעה:

מעילה = שימוש בדבר-קודש לתועלת אישית;

במשפט לא ימעל פיו = המלך צריך להיזהר, שלא להשתמש לתועלתו האישית באמצעות ה"קסם" שה' נתן לו, לא להשתמש בהם למשל כדי לפגוע במתנגדיו.

שימוש בדבר-קודש לתועלת אישית נקרא **מעילה** גם כשהוא נעשה בשוגג (ויקרא ה טו): "**נפש כי תמעל מעיל,** וחתאה בשוגגה מקדשי ה'...". המלך צריך להיזהר, לא רק מניצול לרעה של כוחו, אלא גם שימוש לא זהיר בכוחו - ניסוח מעורפל של חוקים ותקנות, שעלול לגרום עולם כאשר החוקים ייאכפו בצוורה לא שיוונית.

האם אפשר לטעון על השלטון, שישתמש ב"קסמים" רק לפי רצונו ה'? נראה שכשר השלית איינו נבחר על-ידי ה', קשה לטעון עליו شيء זאת, הוא עלול למעול באמצעותו אלו, ולכן ישיהו לו כמה שפותות כוח, כמה שפותות אמצעים שיכול לנצל לרעה.

משלוי כת: "מעוז לתם דרך ה', ומחתה לפועל און".

דרך ה' = הדרך שבנה נוהג ה', ושמם אנחנו מצוים ללכת בה - ראו מצוה ללכת בדרך ה'.

הбиיטוי "דרך ה'" נזכר בדברי ה' בפרשת סדום ועמורה (בראשית יח יז-כא) : " וְה' אָמַר 'הַמִּסְחָה אֲנִי מֵאֶבֶרֶם אֲשֶׁר אַנְיִיעַשְׂה ? וְאֶבֶרֶם הַיּוֹ הַיָּה לְגֹוי גָּדוֹל וְעַצְום וְגָבְרוֹכִו בּוֹ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ . כִּי יִדְעַתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְחֹה אֶת בְּנֵי וְאֶת בַּיִתְוֹ אֶחָדו, וְשָׁמְרוּ דָּרָךְ ה' לְעִשּׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, לְמַעַן הַבְּיאָה ה' עַל אֶבֶרֶם אֲתִ אָשֶׁר דָּבָר עַלְיוֹן . וַיֹּאמֶר ה' יְצַעַת סְדָם וְעַמְرָה כִּי רַבָּה, וְחַטָּאתֶם כִּי כְבָדָה מַאַד . אֲרָדָה נָא וְאֶרְאָה, הַכְּצַעַתָּה הַבָּאָה אֱלִי עָשָׂוּ כֹּלָה, וְאֵם לֹא אָדָעָה .'" מדברי ה' בפרשא זו ניתנו ללמידה על כמה עקרונות שמאפיינים את דרך ה':

- א. מצד אחד - להילחם ברשעים ולכלות אותם מן העולם : "הַכְּצַעַתָּה הַבָּאָה אֱלִי - עָשָׂוּ כֹּלָה";

- ב. מצד שני - לפניו שמהחילים במלחמה, לרדרת ולראות שאכן כולם רשעים, לא להסתמך רק על שמועות ודעות קדומות : "אֲרָדָה נָא וְאֶרְאָה הַכְּצַעַתָּה"; אם יש שם לפחות עשרה צדיקים - לוותר על הכלים : בראשית יח לב: "וַיֹּאמֶר 'לֹא אָשְׁחִית בַּעֲבוּר הַעֲשָׂרָה'" ; ואם יש פחות מעשרה צדיקים - להציל אותם לפני שמשמידים את העיר (ראו דרך ה' בפרשת סדום).

שני העקרונות הללו נזכרים גם בפסקוק שלנו :

מעוז = מבצר, ובהשאלה: הגנה חזקה; **תם** = שלם באישיותו, ללא פגמים מוסריים (סעיף 385).

מעוז לתם דרך ה' = דרכו של ה' היא להגן על האנשים התמיימים, השלמים.

מחיתה = שבירה והריסה (בדרכך-כלל מצין שבירה של מבצר ו מעוז); **פועל און** = אנשים העושים רע בכוח.

ומלחיתה לפועל און = דרכו של ה' היא לשבור את הגנטם של העושים רע.

אם כך, גם אנחנו, שנצטוינו ללכת בדרך ה', צריכים לעשות את שני הדברים בו זמנית - גם לשבור את האנשים העושים רע, וגם להגן על האנשים התמיימים, שאינם עושים רע.

אמנם, לא כל אדם שאינו משתתף במלחמה הוא **תמים או צדיק**, אלא רק אדם שمبיע התנגדות פעילה לשלוון הרשע (ראו מתיה ה' מעניש את שכינוי של הרשע?); אנשים אלו נמצאים בסכנה גדולה דזוקא בעת "שלום", כשבועלי האון מתחפנים לחסל את כל מי שנחсад ב'שיותוף פעולה' עמו; וdzוקא עליהם צריך להגן ביתו.

כמו כן יש לזכור, כמשמעותם פועלות קרקעיות, שגם החילילים שלנו הם **תמיימים** וגם עליהם ראוי להגן; מי שמסכן את חייהם של חילילינו כדי להגן על אזרחי האויב, אינו הולך בדרך ה' כי אכן נוטן **מעוז לתם** שלנו!

אולם, כל עוד מדובר בהפוגות מהאויר, והשיקול הוא כלכלי, ודאי שראוי לנו ללכת בדרך ה', להשתדל לפגוע רק בפועל האון ולהגן על התמיימים.

מקורות ופסוקים דומים

1. הביטוי "מחיתה לפועל און" נמצא גם במשל כיasto: "שְׁמַחָה לְצִדְקָה עֲשָׂוֹת מִשְׁפָּט, וּמַחְתָּה לְפָעָלִי אָוֹן":

- הפסוק שלנו מדבר על דרכו של ה' - המגן על התמיימים ושובר את פועליו הרע;
- והפסוק בפרק כא מדבר על דרכו של צדיק בשור ודם, ההורק בדרך ה' - שמח לעשות משפט צדיק ולשבור את פועליו הרע.

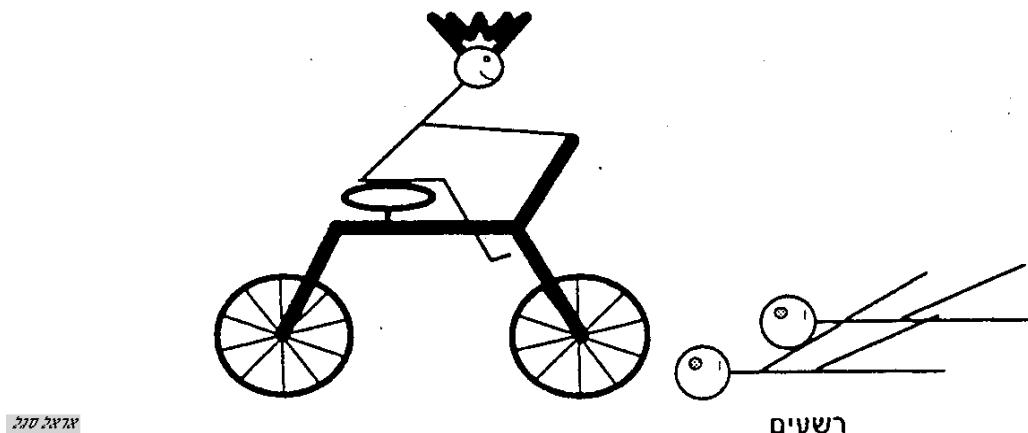
2. בתלמוד בבלי (גיטין ט): מסופר על רבנן בן זכאי, שהצליח לבrhoת מירושלים הנצורה והגיע לפני אספסיאנוס המצביא הרומי.

"אמר ליה [אספסיאנוס לריב"ז]: אילו חבית של דבש ודרקון כרכוך עליה - לא היו שוברין את החבית בשבייל הדרקון? [והນמשל: ירושלים מלאה ברינויים טורוריסטים, ולכן אני חייב להחריב אותה].

אישתיק [ריב"ז לא מצא תשובה, וככיוול הודה שחייבים להחריב את ירושלים].

קרי עליה רב יוסוף, ואיתימא רב עקיבא: "משיב חכמים אחריך ודעתם יסכל". איבעי למימר ליה: שקלין צבטה ושקלין ליה לדרקון וחביתא שבקין לה [כלומר, האמת היא שלא חייבים להשמיד את החבית, אפשר להשתמש ביצבתה] - באמצוים טכנולוגיים מתחכמים - על מנת לבצע סיכול ממוקד של;brינויים, ולא להחריב את העיר כולה"."

ההפרדה חשובה במיוחד כאשר מדובר בארגוני טרור - עצם קיומו של גוף מאורגן שמטרתו להרוג הוא מסוכן ומציק יותר מאשר כל פעולה הרג בפרד.

רק מלך חזק, שمرכו בידו סמכויות רבות, יכול להילחם בפשע המאורגן ולזרות את הפושעים; ולכן, כשהפשע המאורגן מתחזק, יש לחזק בהתאם את סמכויות השלטון להילחם בפשע ולפזר אותו. יש להציג, שהפסיק מדבר רק על מלך חכם; המלך החכם משתמש בכבוד-המלך שלו על-מנת להילחם בפשעה המאורגנת. אולם, הכספי משמש ככבודו כדי לגרום נזק:

- משלוכו א: "כשלא בקיין וכמתר בקצריך, כן לא נאה לכסיל כבוד" (סעיף 229)
- משלוכו ח: "כצורך אבן במרגמה, כן נונן לכסיל כבוד"

מנהיג **בສיל** משותף פעולה עם ארגוני הפשע והטרור ומשתמש בכוחו כדי להזק אותם. לכן, אם כל המועמדים למלוכה הם כסילים, עדיף שלא יהיה מלך כלל.

מקורות ופירוטים נוספים

יתכן שהධיש והזריה הם משל לשני סוגי של עונשים שהיו מקובלים בעבר:
- **הזריה** היא משל לעונשי גירוש וגולות,

- **האופן** הוא משל לעונשי ייסורים גופניים או מוות (לפי מלביים) - האופן הוא סוג של גלגל ששימש לעינויים; לפי הרוב דוד קליר - משל לביר - סתימת הגוף);

לפי זה, מסתבר שסדר העונשים בפסוק הוא סדר עדיפויות: עונש הגירוש הוא עדיף (אולי כי הוא פחות אכזרי מבחינה פיסית), ורק אם משומם-מה אי אפשר לגרש - אז יש להשתמש בעונשים גופניים.

פסקים דומים

פסק נוסף המדבר על חובתו של המלך **לזרות את הרוע**:

- משלוכו ח: "מלך יושב על כסא דין, מזרה בעיניו כל רע" (סעיף 250)

268. להגן על חפיט מפשע ולשבור רשיים

עד כמה ראוי להشكיע כדי לפגוע באופן ממוקד, מבלי לפגוע באוכלוסייה האזרחית שמסביבים? לדוגמה, האם יש טעם להشكיע בקניתת "פצצות חכמת", המשמשות לצורך חיסול ממוקד של מחבלים? או שעדיין לנקות "פצצות טיפשות", זולות יותר, שיחסלו גם את המחבלים וגם את שכיניהם?

לפי ספר משלוי, נראה ראוי להشكיע בפגיעה ממוקדת:

שלום ובטחון

267. להילחם בפשיעה המאורגנת

268. להגן על חפims מפשע ולשבור רשיים

269. תגי *RFID* והמאגר הביומטרי

270. تحت השכלה לחיילים

271. הכנות למלחמה

272. לא לכאב ב"הצלחות" של הטרוריסטים

273. האם מותר להתגרות ברשיים

274. חשיבות הגבול הבינלאומי

275. לא להאמין לאויב שמדובר בחן מלאכותי

276. שלום בעזרת ה'

267. להילחם בפשיעה המאורגנת

הסנה העיקרית במשפט המלוכני היא, שמשטר זה נותן כוח רב מאד בידיו של אדם אחד. הסנה הזאת מוצדקת, רק כאשר הריכוז הזה דרוש לצורך מאבק בריכוז של כוח שלילי - ריכוז של רשיים. כך נאמר בספר ממשלי :

משליכו : "מזרה רשיים מלך חכם, וישב עליהם אופן"

הפסוק משווה בין פעולותיו של המלך החכם לבין פעולות כלליות שונות :

- המילה מזרה מצינית את פעולות הזריה, שבה מעיפים את גרגרי החיטה עם המוץ (=הקליפה) והקש (=הшибולים ללא הגגרים) באוויר ; המוץ והקש עפים באוויר, והגרגרים הנקיים נופלים לרגלי האיכר (ראו זירה פיזור).

- אופן = גלגל של עגלה, ששימש לפעולת הדיש, שבה רומסם את השיבולים כדי להפריד מהן את גרגרי החיטה (ראו דיש = פירוק).

בעבודת החקלאי, פעולות הדיש קודמת לפעולת הזריה ; אם כך, מדוע המלך החכם מבצע קודם את פעולה הזריה ?

נראה שהזריה בפסוק זה היא משל להפרדה ופייזור של הרשיים, כך שלא יוכל לפעול במאורגן (מצוחה דוד, ומלבי'ס). הפסוק מלמד, שבכל הנוגע למלחמה בפשע - הזריה היא הפעולה העיקרית, וממנה צריך להתחיל ; לפני שדושים את הפשעים (=נלחמים בהם ומעוניינים אותם), צריך קודם כל לזרות אותם - להפריד ביניהם, כך שלא יהיו מאורגנים ; הארגון ושיתוף-הפעולה בין הפשעים מסוכן לחברה הרבה יותר מאשר כל פשע בנפרד.

2. ויש שפирשו שזוהי קביעה עובדתית המתייחסת לעולם האנושי - הציבור לא יתמודד בו מפני סלידתם מהמעשה שעשה (מצדתו ד).
 - אולם לפि זה היה ראוי לכתוב "לא יתמכנו בו"; המילה "אל" מבטאת בדרך כלל את מה שראוי לעשות ולא את מה שעשיהם.
3. ויש שפирשו שזוהי קביעה עובדתית המתייחסת לעולם העליון - הימלאכים לא יתמכנו בו ולא יאפשרו לו לכפר על פשעו: "ויאל יתמכנו בו ממשים להספיק בידו לשוב" (רש"י), "ואין כל המצוות שעשה כל ימי שקהלין כנגד עון זה, ולא יצילו אותו מן הדין, שנאמר אדם עשוק בדם נפש..." (רמב"ם, הלכות רוחח ושמירת נפש ד א).

266. לחת לרשות להעניש את עצמו

ענישת רשיים היא הכרחית, אבל יש לה גם השכבות שליליות - היא עלולה להשפיע על האישיות של המעניינים ולהפוך אותם לאלים (כדברי חז"ל "אחרי הפעולות נשכים הלבבות", "המתאבל עם מנוול - מתנוול גם הוא" ועוד), ובנוסך לכך היא גם מאי לא נעה, במיחוד עברו אנשים עדינים ורגילים. לעיתים אין ברירה וחיבים להעניש, אבל לפעמים יש אפשרויות אחרות - לחת לפשעים להעניש את עצם:

משלנו זו: "כראה שחת - בה יפל, וגללaben - אליו תשוב"

כורה = חופר; שחת = בור המשמש כמלכודת; גולל = מגלגל, כדי להפיל על רעהוaben;
"החולף בור לרגלי חבריו - סופו הוא עצמו יפל בה ; וכן, הגוללaben על חבריו - סופו תשוב אליו... ורוצה לומר :
החולש רעה על חבריו - הוא עצמו יוכשל בReLUמו" (מצדתו).

בדרך-כלל, ענישה מסווג זה היא מעשה ידי הי' ואינה בשליטתנו, למשל כשמחבלים מתופצחים תוך כדי הכתנת מטען חבלה. אולם, לפי העיקרון של הליכה בדרכי הי', אפשר ללמידה מכאן, שראוי גם לנו להעניש את הרשות על-ידי הפניות המעשים שלו עצמו נגדו.

לשם המכחשה, ניקח את הפושעים היורים علينا טילי קסאמים: נניח שתהיה לנו מערכת אוטומטית, שתעצור טילי קסאמים באוויר, ותפנה אותם בחזרה אל המשגרים. בכל פעם שהם יירסו علينا טיל קסאם, הטיל יחוור אליהם ויפגע בהם. אנחנו לא נצטרך לכלך את ידינו בשפיקות דמים, ובנוסך, אף אחד לא יוכל להאשים אותנו ב"תגובה לא פרופורציונלית". היום זה נראה מדע בדיוני, אבל מי יודע - אולי בעתיד נצליח לפתח מערכת כזו, "וגוללaben - אליו תשוב".

פסקים דומים

הרעינו שלפי הרשות מעניש את עצמו נرمز בפסקים רבים נוספים:

- תחילים ז טז-ז: "בור כרה ויחרפו, ויפל בשחת יפל. ישוב עמלו בראשו, ועל קדקדיו חמסו ירד".
- תחילים ט טז-ז: "טבחו גויים בשחת עשו, בראשות זו טמנו נלכדה רגלה. נודע הי' משפט עשה, בפועל כפיו נוקש רשי, הגיון סלה".
- תחילים ז טו: "חרבם תבוא בלכם, וקשתותם תשברנה".
- תחילים לה ח: "תבואהו שואה לא ידע, ורשותו אשר טמן תלכדו בשואה יפל בה".
- קהلت יח: "חפר גומץ בו יפל, ופץ גדר ישכנו נחש".
- ואולי גם משלנו יא ח: "צדיק מצראה נחלין, ויבא רשות תחתיו".
- ואולי גם משלנו כתו: "בפשע איש רע מוקש הצדיק ירונו ושמה" (סעיף 147).
- ואולי גם בדברי יתרו על הטבעת המצריים בים סוף, שמות יח א: "עתה ידעת כי גדול הי' מכל האלים, כי בדבר אשר זדו עליהם" - ייתכן שייתרו שמח כי ראה שהמצרים הענישו את עצםם - הם נכנסו לים סוף וטבעו שם.

- משלו כח Ich: **"הולך תמים יושע, ונעקש דרכיהם יפול באחת"**

- משלו יא כ: **"תועבת ה' עקשי לב, ורצונו תמיימי דרך"**

265. לא לתמוך ברוצחים

לפעמים, בעקבות רצח מזועז במילוי, אנשים רוצחים לעשות לinci' ברוצח או לפחות לפגוע ברכותו. העונשים הללו אינם מתאימים לדיני התורה (על-פי התורה, רק בית-הדין רשאי לגזר דין מוות על הרוצח, ובכל מקרה אין לפגוע ברכותו). למורת זאת, ספר משלוי ממליץ שלא להתערב:

משלו כי זו: **"אדם עשָׂק בדם נפש, עד בור ינוס, אל יתמכבו בו".**

דם-נפש = משל לחיו של אדם שנרצח.

אדם עשוק בדם נפש = אדם שעושקים אותו בגל שרצה אדם אחר.

בור = משל לכלא.

עד בור ינוס, אל יתמכבו בו = ראוי לתת לו לנוס עד שיגיע לכלא, לא לתמוך בו ולא להגן עליו מפני עוaskיו. עצה זו מתאימה לדין התורה לגבי רוצח בשגגה, אלא שבתורה במקום "בור" נזכר סוג אחר של כלא - עיר המקלט:

- בדבר לה כז: **"וּמָצָא אֶתְהוּ גָּאֵל הַדָּם מִחוֹזֶן לְגַבּוֹל עִיר מִקְלָטוֹ - וַרְצָח גָּאֵל הַדָּם אֶת הַرְצָח, אֵין לוֹ דָם"** - אם גואל הדם מוצא את הרוצח (אם רצח בשגגה) מחוץ ל"כלא" - עיר המקלט, מותר לו להרגו בלי משפט, אין להגן על הרוצח. רק בעיר המקלט הוא מונע.

- בדבר לה לא-לב: **"וְלֹא תִקְחֶה כְּפָר לְנֶפֶשׁ רְצָחָה אֲשֶׁר הוּא רְשָׁע לְמוֹת כִּי מוֹת יוֹמָת. וְלֹא תִקְחֶה כְּפָר לְנֶסֶת אֶל עִיר מִקְלָטוֹ לְשׁוֹב לְשִׁבְתָּה בָּאָרֶץ עַד מוֹת הַכֹּהֵן".**

מקורות ופירושים נוספים

אדם עשוק בדם נפש

1. פירשנו כמו רוב פרשני הפשט, שהכוונה לרוצח, הפוגע בנפשו החומרית (כלומר בחיו) של הזולת;
2. וחז"ל דרשו שהכוונה לאדם המחטיא את הזולת, קלומר פוגע בנפשו הרוחנית: "כל המהטיא את הרבים אין מספיקין ביהו לעשות תשובה, שלא יהא בגין עדן ותלמידיו בגינهم, שנאמר **אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכבו בו**" (בבלי יומא פז א, וכן רש"י על הפסוק).

עד בור ינוס

1. פירשנו **בור** כמשל לכלא, וכך פירשו באחד הפירושים בידעת מקרא', והפירוש מתאים לדינו של רוצח בשגגה, או כל רוצח שעדיין לא הורשע בדיין.
2. אך רוב המפרשים פירשו **בור** כמשל למוות, למשל: "עד כי ימות ויקבר ינוס מפחד רודפים, ולא ימצא מי יתמולח ביהו, כי מאד הרשיע לעשות" (מצחאת דוד). פירוש זה מתאים לדינו של רוצח בمزيد שההורשע בדיין, גם עיר המקלט או הכלא אינם רשאים לתת לו הגנה.

אל יתמכבו בו

1. פירשנו שזו ההוראה - לא ראוי לתמוך בו מפני חומרת המעשה שעשה.

לומר מעד לעיר", ולא עיכב אלא מיד עשה כל מה שאמר לו, שנאמר וילך אברם כאשר דבר אליו ה'. שמא הפסיד? - שבאו המלכים, לא נפלו לפני, שנאמר ויחלק עליהם לילה. ואף כשהאמל לו קח נא את בנק את יחידך [...] ... ולך לא ארץ המוריה], היה לו להשיב ולא השיב, לומר "אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרה לך זרע, הריינו מקריבו מהיכן אתה מברכני?", ולא השיבו אלא מיד עשה כל מה שאמר לו הקי"ה, שנאמר וישכם אברהם בברך ויתבוש את חמורו, ואף הקי"ה עשה מה שהבטיחו, ואעשה לגוי גדול, וכן עשה לו, ואברהם יהיה לגוי גדול. וכן הוא אומר וה' ברך את אברהם בכל" (מדרש תהילים קיט, באבואר).

לפי זה יש לפреш, ש"מעקש דרכיו" הוא לוט, שעיקם את דרכיו והליך לגרור בין אנשי סדום הרשעים (משמעות המשפחות סופרים).

ומעקש דרכיו יודע

על-פי התקובלות, המילה **יודע** מנוגדת למילים **ילך** בטח; מה משמעות הניגוד?

1. פירשנו לעלה שהמילה **יודע** משמעה "התפרנס לשיעתו" (ע"פ "יסוד מלכות"); מי שמתנהג בדרך עקומה ומעוותת, איינו יכול אף פעם להיות בטוח ורגוע, הוא תמיד מודאג שהוא רשעתו מתגללה ומתפרנס: "ההורש רעה... **יודע** הדבר לחברו, שהකושט בריך הוא מפרסמו" (האנו מוילנה). כמו בפסקים רבים אחרים, גם כאן אפשר לפרש שהפסק אינו מדבר על שכר ועונש אלא על הנחיה שלשלتون לגבי היחס הראוי לאנשים שונים: לאנשים **תמיימים** יש לאפשר **בטחוון** הכלול גם שמירה על הפרטיות, ואנשים **עיקשים** יש להעניש ע"י **פרסום** ופגיעה בפרטיותם.

2. יתכן שהמילה **יודע** משמעה "יתגלה לפני אורבי הדרנים, לסתים וחית רעות המזווים בדרך עיקש" (ע"פ מלבי"ט), ובנמשל - מי שמתנהג בדרך עקומה ומעוותת, יגוע שם נוכלים ורשעים אחרים, וכך לא יוכל אף פעם לנחל חיים **בטוחים** ורגועים.

3. מי שמניח הדרך הישרה מפחדו לחתחמים בדרך, ומקש לשומר עצמו וללכת בעקלקלות, ירגעו בו יותר, כי **יודע**, בהניחו הדרך הישרה, כי נפל פחד האויבים עליו" (ע"פ ר' יונה מגירונדי): מי שמתנהג בדרך עקומה ומעוותת, למשה **מודיע** לכולם שהוא חלש ופחדן, ושאין לו מספיק **ビיטהון** בכדי להתמודד בדרך הישרה, "וילא יעילו תחבולותין, ו**וישאר גנות העיקשות**".

4. כמה מפרשים פירשו **יודע** = יישבר ויתיזיסר, כמו (שופטים ח ז): "ויריאמר גדעון: ילכן, בתה ה' את זבח ואת צלמגע בידי, ודשתתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקניהם..." ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הברקניהם, **וידע** בהם את אנשי סוכות, וכמו (ישעיהו נ ג): "גנזה וחדל אישים, איש מכבות וידע עלי, וכמסתר פנים מננו גנזה ולא חשבנהו": "המעקם דרכיו ללכת בرمיה, הוא ישבר וידעכא" (מצודות, וכן רשי"ג, דעת מקרא). פירוש זה מתאים לפסוק המקביל (משל כי ח): "הוילך תמים יוושע, ונעקש **צרכיהם יפול באחת**" - "**ייוודע**" בפסוק שלנו מקבל ל"ייפול" שם.

- אולם, אין ראייה שלשורש **ידע** יש משמעות של "шибירה ויייסורים"; סביר יותר לפרש שמשמעותו היא, כמו בכל התנ"ך, היכרות קרובה (סעיף 357); גם בספר שופטים הכוונה היא, שגדעון גרם לאנשי סוכות "להכיר מקרוב" את הקוצים והברקניהם; וגם בספר ישעיהו הכוונה היא, שהמחלות "מכירות מקרוב" את עבד ה'.

פסוקים דומים

ישנם פסוקים נוספים המתארים הגנה על ההולך בדרך תמיימה:

- משלី ב ז: "ויצוֹפֵן לִישְׁרִידִים תּוֹשִׁיה, מִגְן לְהַלְכֵי תֶּמֶ"
- משלី י כת: "מְעוֹז לְתֵמֶן דָּרְכֵה, וּמִחְתָּה לְפָעֵלֵי אָוֹן" (סעיף 268)
- משלី ג ג: "צְדָקָה תָּצַר תֶּמֶן דָּרְכֵךְ, וּרְשֻׁעָה תָּסַלֵּף חֲטָאת"
- ראו: מתי צריך להתערב במריבה (סעיף 220).

פסוקים נוספים שבהם עקשות מנוגדות לתמיימות:

264. לשמר על פרטיות של ישרים, לפרסם פושעים

אחד העונשים שיש להטיל על אנשים שהורשו ברמות, עונש שעדיין אינו כתוב בחוק, הוא לפרסם אותם, כדי שוכלם יידעו שהם רמאים ויוזרו מהם. זה עונש שעשויה להיות יותרiesel ויתר זול מכלה. כך ניתן ללמידה מספר משמי:

משלית: "הולך בתם ילק בטח, ומעקש דבריו יונקע"

תם = שלמות, ללא פגמים מוסריים (סעיף 385); **הולך בתם** = הולך בדרך תמיינה ושלמה, מתנהג בדרךי שלום ולא פגס מוסרי.

עמיש = עקום וקשה, לא ישר ואינו מוכן להשתנות (סעיף 373); **מעקש דבריו** = הולך בדרך עקומה וקשה, מתנהג בדרךים עקומות של מרמה וגזל ואינו מתקן את דבריו; **יונקע** = יתגלה, יהיה ידוע. אדם המתנהג בשלמות ושלום, ללא פגמים מוסריים ולא פגעה בזולת - יש לאפשר לו **ללכת בטח**, לחיות חיים רגועים ולשמור על פרטיותו.

אבל אדם המתנהג בדרךים עקומות הפוגעות בזולת, דרכי מרמה וגזל, יש **להודיע** ולפרסם את מעשיו ברבים, כך שוכלים יוכל להתרחק ממנו.

וכך קבעו חז"ל: "מספרים את החנפם מפני חילול ה'י" (בבלי יומא פו); "חנפים - רישעים ומראיין עצמןצדיקים, אם יש מכל במשעי מצוה לפרסמו" (רש"י).

כמובן, אין הכוונה שצריך לפרסם כל אדם שנחсад בעבריה, כמקובל בתקשותה בימינו, כי יתרון שבסוף יתברר שהוא חריף מפשע - **הולך בתם**; יש לפרסם רק אדם שהורשע בעבריה, וכבר התברר שהוא **מעקש דבריו**.

פירושים נוספים

הולך בתם ילק בטח

יש שפירשו **הולך בתם** = אדם המתנהג בפשטות ותמיינות ואינו מתחכם, ודזוקא משומן לכך כי אוהב אותו ושומר עליו ש **ילך בטח** ולא ייכשל:

"ציה הקדוש-ברוך-הוא שתיה כפורת, שהוא ליסוי על הארון, עם עז פשטוט מצופה זהב, להורות, אשר על הארון שהיתה שם התורה, צרייך להיות מכוסה עם עז פשוט, היינו ללכת בדרך פשוטה, ואז ילק בטח, כמו שאמר החכם מכל אדם **הולך בתם ילק בטח**". (רבינו נחמן מברסלב על פרשנת תרומה).

"עישויאין בגיל צער זו ברכה מכל הבדיקות. כאן בא רבינו הקדוש ומלמד אותנו שזו הדרך של הטעימות, עליה נאמר בתורה: **"הולך בתם ילק בטח"**. כי אלו הטעימות בעיניהם, הדוחים את חי הנישואין מכל סיבה וטענה שהוא, מפסידים הרבה. אולם אדם שהולך בתמיינות ומזרדו להתחנן מבלי לדקדק מדי בבחירה הזיווג, והוא מאמין בהשם – מכיוון שיודע שהוא בעצם לא כליל השלמות ולא בעצמו יש הרבה מאד לתתקן – רואה ברכה רבה!!" (רב שלום ארוש בשם רבינו נחמן מברסלב) "

"יש נהגים להסתכל בליל הוישענא הרבה בעצםם, בכוונה לראות האם יש להם צל של צל, לדעת אם יהיה או ימותו באותו שנה. ואין ראוי לעשות כן לחקור ולדרוש על העתידות, וכבר כתבה התורה **"תמים תהיה עם ה' אלהיך"** ו**"הולך בתם ילק בטח"** ו**"שמר פתחים כי"**. וישוב אדם אל ה' בכל ליבו". (רב מרדכי אליהו).

הפסוק מזכיר את דברי ה' לאברהם אבינו:

- **בראשית ז: י** : "וירא ה' אל אברהם ויאמר אליו: אני אל שדי, התהלך לפני והיה תמים, ואותה בריתך ביני ובינך וארבה אתך במאד מאד..."

ואכן חז"ל דרשו את הפסוק על אברהם אבינו, שהלך אחורי ה' בשלמות וקיים את כל מצוותיו ללא ערעור: **"הולך בתם** – זה אברהם, שנאמר התהלך לפני והיה תמים. מה אמר לו הקב"ה? לך לך מארץ וממלצתך, ולא השיב דבר להקב"ה לומר לו יימה בין נשב כאן ומה בין לליק לעיר אחרת, למה שמי שהוא מפני מבית מיצר, אין צריך

רשע = הפוגע בזולות בمزיד (סעיף 380).

בוגד = הפוגע בזולות בדרכי מרמה.

ישחו = יעקרו ויגורשו.

הפסוק מתאר את תוכניותיו של שלמה המלך : הישראלים והתמיימים, החיים בשלום ובהגינות עם הזולות, יישרוו וישכנו בארץ ; הרשעים והבוגדים, הפוגעים בזולות, יגורשו ממנה. פשוט - אבל יעל.

פסוקים דומים

ישנם פסוקים נוספים בספר משלוי הקובעים שהשליטו צריכים לגרש את הרשעים :

- משליככו : "מזרה רשותם מלךכם, וישב עליהם אופן" (סעיף 267).

- משליכה : "הגו רשע לפני מלך, ויכונן בצדקה כסאו".

- ואולי גם משליככבי : "గרש לץ, ויצא מדון, וישבת דין וקלון" (סעיף 185).

הפסוק שלנו מדגיש, שיש לגרש את הרשעים מהארץ למורי, ולא רק מלפני המלך. פסוק דומה נמצא בפרק י :

- משליכיל : "צדייק לעולם כל ימות, ורשותם לא ישכנו ארץ"

פירושים נוספים

לפי רוב הפירושים, הפסוק מתאר את השכר והעונש מאת הי' ; אך כפי שפירשנו במקומות אחרים (סעיף 256), פסוקים המדברים על שכר ועונש הם גם עצות לשפטון.

המפרשים פירשו בדרכים שונות את משמעות המילה ארץ :

1. ארץ = העולם הבא, ככלומר, הארץ הקבועה שבה נמצאים לנצח ; בניגוד לעולם הזה, שהוא ארץ שנמצאים בה רק באופן זמני (ע"פ רשי').

- אולם, ברוב התנ"ך ארץ היא מקום חומרי, בעולם הזה.

2. ארץ = ארץ ישראל ; ואכן, במקומות רבים בתורה, השכר המובטח לעם ישראל על קיום המצאות הוא שיירשו את הארץ **וישכנו** בה, והעונש על הפרת המצאות הוא גירוש מהארץ, ראו למשל ויקרא כו ובמיוחד דברם כה סג : "... ונשחתת מעל האדמה אשר אתה בא שמה לדרשתה". גם הפעלים האחרים - נותר, נכרת - נזכירים בקשר לארץ ישראל ולגלות ממנה (ע"פ דעת מקרא').

- אולם, ארץ ישראל לא נזכרת בפירוש בספר משלוי ; נראה שהמסר של ספר משלוי הוא כלל יותר (כך טוען גם נח חכם בשיעוריו על ספר משלוי במקלחת הרצוגו).

3. אפשר לפירוש ארץ = העולם הזה, כמו בביטוי "ארצוות החיים", ככלומר, הישראלים יישרוו בחים והrushעים ימותו.

- אולם, אילו זו הייתה הכוונה, היה אפשר לכתוב בפירוש "יחיו" ו"ימתו".

4. לכן נראה לי שהכוונה : "ישכנו ארץ" - יהיו שכנים בארץ עד עולם" (מצוחה זו), ככלומר, כל אחד מהישראלים יזכה לשכון בארץו ולא יגלה ממנה.

5. ויש שפירשו שהמילה ארץ היא רק משל לניצחות : "וישר זה מצח השכל והחכמה... המתים הוא שהולך בדרכו יישר מעצמו בלי שום התבוננות... ומיש שבודה לעשה היישר תמיד ישכן ארץ, ככלומר שיזיה לו קיום... וזה מגדת היישר שאינה משתנה ונוטה מקרה לקרה, וכך ישרים ישכנן ארץ קיים נצחי כך ראוי לישרים. ותמיימים, שזה תם - ימים, שדוווקה הם יישרוו לאחרית הימים, ואיפלו באה פורענותם הם נשארים בירושם ובתמיימותם בשלמותם..." (מידת התמיימות)

6. וחוץ לדrhoו : "כי ישרים ישכנן ארץ (משליכי בכא), ישכננו השכינה בארץ" (תנומא פקדוי)

עברית = זעם, או תבואה, כמו ב יהושע ה יא : "וַיִּאָכְלֹו מֵעֶבֶר הָאָרֶץ מִמְחֻרָת הַפְּסָחָה מֵצֹוֹת וּקְלֹוִי" (דעת מקרא' בשם הרוב יוסף קמחי).

שבט עברתו = מקלט שמכים בו בזעם, או מקלט שמכים בו את התבואה.

המשל מתאר אדם שזורע, וכמוון מעוניין לקצור את התבואה והוא לדוש אותה **שבט**; אך מכיוון שהוא зорע זرعם של עלולה, הוא קוצר אoon, אין והבל, כלומר לא מרוויח כלום; או: הוא קוצר התבואה של אוון, התבואה חזקה וקשה; הוא לא מצליח לדוש אותה, מתעצבן ומכה אותה **עברית** וכעס, אבל **השבט** נשבר וכלה.

ובນمثل: דייש הוא משל למלחמה ומאבל.

зорע עלולה יקצור אoon = המתחיל בפרוייקט בדרך של עלול, התוצאות יהיו מעשי אוון ואלימות שאנשים אחרים יעשו כנגדו; הוא לא יהיה מרוויחי הפרוייקט אלא רק יסבול.

שבט עברתו יכללה = גם אם ירצה להילחם ולהוכיח את האנשים הפוגעים בו, לא יוכל; כוחו יכולתו ויאבד. הביטוי **שבט עברתו רומו** כדי שונעשה בкус ועם, למשל למאבקים ומלחמות שהיו נגזלו כדי לירות להינוט מהגזילה. ויש כאן רמז, שרשויות החוק צריכות להטיל מגבלות ביורוקרטיות קשות ומערכות מיוחדות במינו על אנשי עסקים שהורשו בעבירות כלכליות.

תקנת השבים

לפי הפסוק שלנו, אין לחתם נגזלו ליהנות מהרווחים של הרוכש שגוזל; אולם, חז"ל רצוי להקל על הגוזלים לחזור בתשובה, והם תינכו כמה תקנות שמקלות על גוזלים; בין השאר, תינכו שאדם שגוזל שדה, השביח אותה וחזרה אותה לבליה, רשאי לקבל פיצוי מסוימים מבעל השדה: "גָּל [שדה] וְהַשְׁבִּיה - שְׁמֵן לוּ, וַיַּדּוּ עַל הַתְּחִתָּה: אִם הַשְׁבִּיה תִּתְרַח עַל הַהּוֹצָאה, נִטְלָה הַהּוֹצָאה בְּלִבְדַּק מִן הַגָּנֵל; וְאִם הַהּוֹצָאה יִתְרַח עַל הַשְׁבִּיה, אִין לוּ מִן הַהּוֹצָאה אֶלְאָ שִׁיעֹור הַשְׁבִּיה" (רמב"ם, הלכות גזילה טה); "הַיּוֹרֵד לְתוֹךְ שְׂדָה חֲבָרוֹ שֶׁלָּא בָּרְשׁוֹת וּנוֹשָׂעָה, אִם הִיְתָה שְׂדָה הָרְאוּיה לִיטְעַ - אָוְמָדֵין כִּמַּה אָדָם רֹצֶחֶת לְיִתְרַח בְּשְׂדָה זוּ לִיטְעַ, וּנְטוּל מִבָּעֵל הַשְׁדָה. וְאִם אִינָה עֲשִׂيهָ לִיטְעַ - שְׁמֵן לוּ וַיַּדּוּ עַל הַתְּחִתָּה" (שם יט).

אמנם, גם לפי הלכות אלו, הגוזל אינו מרוויח שום דבר, הוא מקבל לכל היותר את מחיר השוק של העבודה שעשו (אם הייתה שדה הראوية ליטע), וברוב המקרים הוא מקבל פחות (רק את ההוצאות או אף פחות מכך). כלומר, גם הלכות אלו אינן סותרות את הכלל "**зорע עלולה יקצור און**".

הפסוק בהקשרו

יש שפירשו שהפסוק הקשור לפסוק הקודם: "**עשיר ברושים ימשול, ועבד לווה לאיש מלאוה**". לפי זה, הפסוק שלנו מדבר, בפרט, על עשיר שמנצל את עושרו כדי לפגוע בעניים (למשל ע"י שימוש או הלואת בריבית), ומתאר את עונשו: "יִתְמַטֵּשׁ יַכְלָה עַשְׂרִי, עַד שַׁתְּכַלֵּה אִימָת עֲבָרָתוֹ וְכַעַסִּי, אֲשֶׁר דָּיוּ הַרְשִׁים יְדָאים מִמְנוּ מִפְנֵי עַשְׂרִי... גַּם זָאת מִידָה כְּנֶגֶד מִידָה... מִפְנֵי שְׁהִיה מַתְגַּבֵּר עַל הַרְשִׁים בְּאִימָת עַשְׂרִי" (רבינו יונה).

ה"ינוואה" הזאת של ספר משלוי או של רבינו יונה הרגישה במאות האחוריונות כמה פעמים, בכל המהפקות שהבחן העניים והמשועבדים מרדזו בעשירים והמשועבדים, וכילו את "**שבט עברתס**" - כוחם ושלטונם (ראו מלבי"ם).

263. לחת את הארץ לישראלים, לגרש רשעים וborgדים

בימינו לא נהוג לגרש רשעים מהארץ, אבל לפי ספר משלוי ייתכן שכדי לחדש את העונש הזה:

משלוי ב כא-כב: "**כִּי יִשְׂרָאֵל יַשְׁכַּנּוּ אֶרֶץ, וְתָמִימִים יוֹתְרֹו בָּהּ. וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכְרְטוּ, וּבּוֹגְדִים יִסְחֹו מִגְנָה**"

ישר = איש שלום, שאינו מכשיל את הזולות (סעיף 364).

תמייס = שלם, ללא פגם באישיותו או ב מידותיו (סעיף 385).

- אולם, רעיון זה נכתב כבר בצורה ברורה יותר במשליאח: "צדיק מצהה נחלץ, ויבוא רשות תחתיו", והפסוק שלו לכאורה לא מוסיף כל מסר מעשי.
2. לכן נראה לי ייתכן שהפסוק הוא עצה שלטונו, כמו פסוקים נוספים העוסקים בשכר ועונש (סעיף 256).
3. היה אפשר לפרש: כופר לצדיק רשות = **צדיק נמצא בידי,** יש לשחרר רשות מהכלא **ככופר** نفس תמורתו; לפי זה, הפסוק בא לקבוע את ה"שער" לעסקאות שבויים: רשות אחד תמורה צדיק אחד.
- אולם, לפי זה קשה להבין את החיצי השני של הפסוק, המציג שער אחר: תחת **ישראלים רבים - בוגדים אחד.**

262. לא תתת לעושי עוללה להרוויח

שני עקרונות לענישה, המתאיםים במיוחד לעבירות כלכליות, ניתן ללמוד מ:

משל כבב: "זורע עוללה יקוצר און, ושבט עברתו יכלה"

זרעה = משל להתחלה של פעולה או פרויקט חדש.

עלולה = אי צדק, פגעה במה שmagiu לוולט.

קציהה = משל לאיסוף התוצאות והרווחים מהפרויקט.

און = אין והבל.

זורע עלולה יקוצר און = מי שמתחיל פרויקט המתבסס על עלול, כגון: מקים מפעל שבאופן שיטתי מלין את שכרים של העובדים או מקים חברה שבאופן שיטתי מרמה את הצרכנים - צריך להרוויח רק און ואפס, ככלומר, להפSID את כל הרוחחים מהפרויקט שלו. לא רק לשלם פיצויי ספציפי למי שנפגע או לשלם קנס ספציפי לפי חומרת העבירה, אלא לאבד את כל הרוחחים, כך שהפשע לא ישתלם. זהו עיקרונו הענישה הראשונית.

שבט = מקל שמכים בו, ומשל לשפטון וסמכות (סעיף 436).

עברה =icus זעם.

שבט עברתו = המקל שאותו אדם הכה בו את האנשים שעברו על רצונו והכעיסו אותו, ככלומר הסמכות שאותו אדם השתמש בה בתקיפות, כמו בפסק (ישעיהו י ה): "הו אשור **שבט אפי** ומטה הוא בידם זעמי".

זורע עלולה... ושבט עברתו יכלה = מי שמתחיל פרויקט המתבסס על עלול, בנוסף לעונש הכספי המוטל עליו, יש לכלות ולאבד את **שבט עברתו**: יש למנווע ממנו להחזיק בעמדות שיש בהן שלטונו וסמכות, כמו להיות מנהל בחברה או פקיד בכיר במשלה. מי שניצל לרעה את סמכותו צריך לאבד את סמכותו: "שבט חטנו, שרודה בני אדם, כליה והוילך לו, לפי שמאפס את יכולתו" (רש"י). זהו עיקרונו הענישה השני.

כמו פסוקים אחרים בספר משה, גם הפסוק הזה נראה כמתאר גמול אלוהי, אך למעשה אפשר לראות בו עצה שלטונו - לא לאפשר לאנשי עול ליהנות מותוצאות מעשיהם, ולא לאפשר להם להמשיך ולמשול באחרים.

פירושים נוספים

זרעה - קציהה - דיש

הפסוק הוא משל מתחום החקלאות, המתיחס לשושם שלוש מלאכות: **זרעה, קציהה ודייש.** הזרעה והקציהה נזכרו בפירוש, והדייש נזכר במילה **שבט** = מקל ששימוש לחביות התבואה, לצורך הפרדת הגרעינים מהшибולים (ישעיהו כח כז): "כִּי לֹא בְּחַרְוֵץ יָזֶד קַצָּח וְאוֹפֵן עֲגָלָה עַל כָּמֵן יוֹסֵב, כִּי בְּמַתָּה יַחֲבֹט קַצָּח וְכָמֵן בְּשַׁבְּט".

און = אין והבל, וגם כוח המנווץ לרעה.

שחו רעים לפני טובים = יש לחייב אנשים רעים להכנייע את עצםם לפני אנשים טובים, לבוא לפנייהם ולהשתחוות להם;
שער = מקום המשפט;

ורשעים על שורי צדיק = יש לחייב רשעים לבוא לבית המשפט שנמצא במקום מגוריו של הצדיק. מובן שכדי להפעיל דין זה צריך קודם-כל להחליט מי הרשעומי הצדיק, וברוב המקרים אי אפשר להכריע בשאלת זו לפני שעוזים משפט, ולכן המשפט חייב להתקיים בעירו של הנتابע. בנוסף לכך, לא תמיד אחד מהצדדים הוא "רשע" ואחד הוא "צדיק" - לעיתים לשני הצדדים יש טענות כודקות או שני הצדדים פגעו זה בזה.

אולם, לאחר שפסק הדיון, הגיעו למסקנה שאחד מהצדדים הוא למראיו "רשע" והשני הוא למראיו "צדיק", והධינו עכשו שהוא על גודל הפיזי שצורך הרשות לשפט לצדיק - במקרה זה ראוי לענין' לחייב את הרשות לבוא אל עירו של הצדיק.

* מקרה מיוחד הוא כאשר התביעה היא בקשר להלוואה - במקרה זה, לפי חלק מהדעות, הלואה צריכה לכלת עירו של המלווה, כי משליכם בזב: "... **עבד לוה לאיש מלאה**".

פירושים נוספים

1. רוב המפרשים פירשו את הפסוק כמתאר את גמולם של הטובים והרעים בעתיד - הרעים יצטרכו להשתחוות לטוביים, והרשעים יצטרכו לבוא אל ביתם של הצדיקים ולהיכנע בפניהם (רש"י, הג"א ועוד).
- אולם, לפי זה היה ראוי לכנותו בלשון עתיד "**ישוחו** רעים לפני טובים".
2. ינסם פסוקים נוספים הנראים כמתארים גמול אך ניתן לפרשות גם בעיות לשופטים (סעיף 256), וייתכן שהוא אחד מהם, כפי שפירשנו למטה.
3. ויש אומרים שהפסוק מתאר את מעמדם של הרעים והרשעים **בעיני** הטובים והצדיקים: "אך על פי שהרשעים נכבדים בעולם לפעם ודרכם צלה, כמה הם שפלים ושחמים בעיני הטובים, ורוב תקفهم וכבודם - לא הדר להם לפני הטובים... ושהם הרשעים במעמד הצדיקים ובחברתם..." (רבינו).

261. להטיל מסים על רשעים במקום הצדיקים

מי צריך לממן את משטרת ישראל? בימינו האזרחים הם שממנים אותה, ויש בזה הגיון - האזרחים הם שננים מהביטחון שהמשטרה אמורה לספק. אבל ספר משליכי מציע רעיון אחר:

משליכי אומר: "כִּפְר לצדיק רשע, ותחת ישרים בוגד"

כופר = תשלום שמשלמים כתחליף לעונש; **כופר לצדיק רשע** = בכל פעם שנזורת גזירה רעה על הצדיק, בין אם בגופם או במומנם, צריך להשתדל **שהרשע יהיה פָּר**, כלומר, תחליף לצדיק, ויסבול מהגזירה הרעה במקומו.
תחת- = במקומות, כתחליף; **תחת ישרים בוגד** = בכל פעם שנזורת גזירה רעה על **ישראלים**, צריך להשתדל שיהיה **בוגד תחתם** ובמקומות.

בפרט, אם נוצר על הצדיקים לשלם מיסים, ראוי להשתדל להקטין כמה שייותר את המיסים המוטלים על כלל האזרחים, ולגבות כמה שייותר מיסים מרשעים - אנשים שהורשו בפשעים. הטוב ביותר הוא, שככל המיסים יגיעו מקנסות המוטלים על רשעים, אבל אם זה בלתי אפשרי, צריך לפחות להשתדל שהרשעים ישלמו את הכספי הדורש להחזקת המשטרה ומערכת המשפט, שהרי הרשעים הם הגורם העיקרי לצורך במוסדות אלה.

מקורות ופירושים נוספים

1. לפי רוב המפרשים, הפסוק מתאר את הנגdot ה' בעולם: "אם נגזר מיתה על הצדיק ובטלה הגיורה, אין מדת הדין מתפيس עד כי יונתן רשע לפידין נפשו" (מצודות).

מוסויימים אך לא היו מספיק ראיות להרשיء אותו בפשעים אחרים. במקרים אלה, מעיקר הדין אי אפשר לגבות תשלום מהיעזבון, אך השלטון יכול לתקן תקנה מ"דיני מלכות" שתאפשר לעשות זאת, על-מנת שהקרבות יקבלו פיצוי הולם.

פסקים דומים וקשרורים

"יתכן שהפסק קשור לקודמו, מ Shelley ג' כא : **"חטאיהם תרדף רעה, ואת צדיקיהם ישלם טוב"** : כל עוד החוטאים בחיים, צריכה מערכת החוק לרזרוף אחריהם ולהענישם ; אך אם המערכת נכשלה והם נפטרו בשינה טובה, יש לפחות לחתת את הרकוש שהאירו אחריהם.

אסור להעניש בניים על חטא אבותם, דברים כד טז : **"לא יומתו אבות על בניים ובנים לא יומתו על אבות, איש בחטאו יומתו"** ; אך כאן לא מדובר בעונש לבניים אלא בכנס שנלקח מהיעזבון עוד לפני שהוא מגיע לידי הבניים (МОבן שהבניים מפסידים מזהה, אך בבדיקה באותה חם היו מפסידים אילו היו גובים כנס מאביהם בעודו בחיים).

משפט זה נראה, כאמור, שמותר לבדוק ליהנות מרכוש שהושג בעבריה ; למקורות נוספים בנושא זה ראו האס מותר ליהנות מרכוש שהושג בעבריה ? (עמ' 40).

הפסק שלנו מדבר על ירושה חומרית ; פסק אחר מלמד שהצדיק זוכה להנחיל לצאצאיו גם את מורשתו הרוחנית, Shelley טז לא : **"עטרת תפארת שיבת בדרך צדקה תמצא"** (עמ' 129).

פירושים נוספים

כתב בתורה (בראשית ב יח) : **"ויאמר ה' אליהם : לא טוב היה האדם לבדו, עשה לו עוזר כנגדו"** ; אדם שנמצא בלבד אינו "טוב" כי אינו יכול למלא את התפקיד שלশמו נוצר - הדורש שיתופ פעולה והולדת ילדים ; רק אדם שיש לו יכולת לשתף פעולה עם אחרים נקרא **"טוב"**. גם בספר משלי נאמר (משל Ich כב) : **"מצאה אשה מצא טוב, ויפק רצון מה"** - המוצא נקודות טובות באשתו זוכה לאהבת ה' ולעזרתו בהקמת ביתו ;

מכאן :

טוב ינחיל בני בניים = אדם טוב, שמסוגל לשתף פעולה ולמצוא נקודות טובות באחרים, יכול למצוא אישה ולהולדיד בניים ובני בניים ולהוריש להם את רכושו ;

צפונו לצדיק חיל חוטא = אדם שהוא חוטא, כמובן, יש לו חיסרון בתחום זה של נישואין, ואינו לוקח אישא, לא יהיה לו צאצאים להוריש להם את רכושו, וכל רכושו יהיה צפון ושמור לטובות הצדיקים המקיים מצוה זו.

לפי זה, הפסק מתאר את הגמול שזוכה בו האדם הטוב בדרך הטבע - לאדם טוב יש יותר סיכוי להקים משפחה שתשרוד לאורך דורות.

260. העברת הדיונים בתביעות לעירו של הצדיק

נניח שאדם טובע את רעהו שגרם לו נזק. איפה צריך להתקיים המשפט - בעירו של הנבע ? בדרך-כלל הדין הוא **"הליך התובע אחר הנבע"** - הדיון צריך להיות בעירו של הנבע. דין זה בא לצמצם את הנזק הנגרם מהתביעות שווא - שלא יהיה מצב שאדם רוצה להתנקם בחבירו ותובע אותו ללא סיבה, רק כדי לגרום לו לטרוח ולבוא עד עירו של התובע.

אולם, במקרים מסוימים, **יתכן** מן הראוי לחייב את הנבע להישפט בעירו של התובע - כאשר הריאות מראות שהנתבע הוא אדם רע :

משל ידי ט : **"שחו רעים לפניו טובים, ורשעים על שעריו צדיק"**

שחו = השתחו, התכוופפו, נכנעו ;

רשע = הצד החביב והאשם במשפט (סעיף 380).

מגורות רשע היא תבואהו = עונשו של העבריין הוא, שיקרתו לו הדבר שהכי פחד שיקרתו.

ותאות צדיקים ייתן = שכרו של הצדיק הוא, שיקרתו לו הדבר שהכי רצה שיקרתו.

אם כך, הגמול צריך להיות מותאם איזית: יש להעניש כל פושע בדבר שהוא הכי פוחד מפניו, ולתת לכל אדם שעושה מעשים טובים את הדבר שהוא הכי רוצה.

ואיך אפשר לברר, מה הכי מפחד את הפשע? והרי הפשע יכול לשקר ולהגיד "אני הכי פוחד לקבל מיליון דולר"!?

כאשר ה' מעוניין, הוא כמובן רואה לבב ויכול לדעת מה האמת, אבל גם אנחנו יכולים לעיתים לדעת - לדוגמה, כשאנחנוTopics פושעים שישיכים לארגון פשע או ארגון טורר מוכך ופועלים במסגרתו, אנחנו יכולים לדעת מה מטרת הארגון ולפגוע במטרה זו; אפקט ההרתעה של עונש זה יהיה הרבה יותר גדול מפגיעה בפשע עצמו.

פירוטים נוספים

ותאות צדיקים ייתן - פרופ' שלום רוזנברג פירש שהפסקה מתאר את שכרם של הצדיקים, המתאפקים ומושלים ביצרים: ה' נותן צדיקים תאה, התאה שליהם נשארת בריאה ורענה לאורך זמו; ראו: בין שתי תרבויות (סעיף 112).

258. שירות לאומי לרמאים

ספר משלוי קובע, שיש להעניש רמאים בעבודות כפייה:

משלוי יגד: "יד חרוצים תמשול, ורמיה תהיה למס"

חרוץ = זריז וחד בתנוועתיו ובמעשו (סעיף 363). **החרוצים** - הזריזים במלאתם - הם שצרכיכם למשול ולנהל; מכיוון שהם מכיריים היטב את עולם העבודה הקשה, הם בודאי לא ינצלו לרעה את תפקידם, ולא יפגעו בעובדים.

מס = עבודות שירות ("מס עובדי"). **הרמאים** - הנוכלים, המנסים להשיג כסף קל בלי להתאמץ - צרכיכם להיות למס, קלומר להישלח לעבודות שירות ולעבד קשה על-פי הוראותיהם של אחרים; לא צריך לתת להם חופש לחשוב וליצור באופן עצמאי, כי הם מנצלים את החופש שלהם לרעה במשி נוכלות.

259. תשלום לצדיקים מעיזבו של עבריינים

ישנן מדיניות שמטילות מס על רכשו של אדם שנפטר. בדרך כלל הסיבה לכך היא כלכלית-חברתית - שאיפה להקטין את הפערים הכלכליים בין בני עניים לבני עשירים; אך ספר משלוי מציע להטיל מס עיזבו מסיבות אחרות:

משלוי יגד: "שוב ינהיל בני בנים, וצפון לצדיק חיל חוטא"

טוב ינהיל בני בנים = אדם טוב ראוי להנהיל את הונו גם לבניו וגם לבני בניו,

צפון לצדיק חיל חוטא = אדם חוטא אינו ראוי להנהיל את הונו לצאתאו - החיל (=הרכוש) שלו צפון (=שמור - סעיף 427) לצדיק.

מקובל לפרש שהפסקה מתאר שכר ועונש מאות ה', אך על-פי העיקרון "והלכת בדרכיו" ניתן להסיק מכאן כלל התנהגות ראוי לשפטון בשור ודם - לאפשר לאנשים טובים להוריש את רכושם לצאצאיהם ללא כל מס, ולהטיל מס עיזבו על עבריינים, על-מנת לפצות את הצדיקים שנפגעו מפשעיהם.

אם אדם הורשע בפשע ונגזר عليه לשלם פיצויים לקרבות, והוא נפטר לפני שהספיק לשלם, ברור שצריך לגבות את התשלומים מהעיזבו; אך לעיתים אדם נפטר לפני שהספיקו להרשיע אותו, או שהוא הורשע בפשעים

שכר ועונש

256. פסוקי שכר ועונש בעלות לשלטונו

257. ענישה פלילית מותאמת אישית

258. שירות לאומי לרמאים

259. תשלום לצדיקים מעיזבו של עבריינים

260. העברת הדיונים בתביעות לעירו של הצדיק

261. להטיל מסים על רשעים במקום על צדיקים

262. לא לחת למשטי עולה להרוויח

263. לתת את הארץ לישראלים, לגרש רשעים ובוגדים

264. לשמור על פרטיות של ישראלים, לפרסם פושעים

265. לא לתמוך בראוצחים

266. לתת לרשע להעניש את עצמו

256. פסוקי שכר ועונש בעלות לשלטונו

בתנ"ך ישנו פסוקים רבים המתארים את גמולם של הצדיקים ועונשם של הרשעים. מקובל לפרש שהפסוקים מתארים את דרכי ההנאה של ה' בעולם, אך בחלק מהפסוקים, ניתן לפרש שהכוונה לעוצות שהכתב נוטן למערכת אכיפת החוק.

ראיה לפירוש זה היא המצווה ללכת בדרכיו ה' (דברים ח:) : "וַיִּשְׁמַרְתָּ אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיךְ, לְלַכֵּת בְּדָרְכֵיכְ וְלִירָא אֲתָּוּ". כפי שפירושו חז"ל, משמעות המצווה היא שהאדם צריך לחשוד בחוקות את דרכיו - מנהגו הקבועים של ה'. לכן, הפסוקים המתארים את דרכי ה' בהנהגת העולם יכולים לשמש גם כעצות למנהיגים אנושיים. לקט של עצות מסווג זה נביא בהמשך.

257. ענישה פלילית מותאמת אישית

במערכת המשפט שלנו, מקובל שהעונש על עבירה נקבע על-פי העבירה והנסיבות, ולא לפי רצונותיו של העבריין. ספר משלוי מציע גישה קצת אחרת:

משלוי כד: "מגורה רשות היא תבואנו, ותאות צדיקים יתנו"

מגורה = דבר שפוחדים شيקרה.

חו"ל דחו בשתי ידיים את האפשרות, שהדיינים לא ירצו לדון בגלל השכר הנמוך, או שידרשו העלה בנסיבות מעבר למינימום הנדרש כדי לחיות; דיינים כאלה הם רשיים, ובכלל לא אמורים הגיעו להיות דיינים. המצב בימיהם היה הפוך - דיינים **סירבו** לקבל העלה בנסיבות, למורות שהশוכרות לא הספיקה לקנות ואוכל לעצם ולמשפחה! במצב כזה קבעו חוות, שיש **לחייב** אותם לקבל העלה בנסיבות, על-מנת שבריאותם לא תיפגע.

לכן, כאשר הבעל היה שופט, האישה הייתה צריכה לעבוד.

לעון נוסף

בעל של אשת חיל, שהיא גם חכמה ("**פיה פתחה בחכמה**"), זוכה לשבת **בשער** עם מנהיגי הארץ; אך אדם אויל, שאינו רוצה לחתת אישה חכמה, לא יזכה לשבת **בשער** (סעיף 115).

הכר פנים לא טוב = הכרת פנים נאסרה בכמה מקומות בתורה, אך ספר משלים גם מסביר את הסיבה, מדוע אסור להכיר את פניו של אדם שמכירם כאיש טוב:

ועל פת לחם יפשע גבר = גם האיש הטוב ביותר עלול להתדרדר לפשע מותך רעב, כדי להשיג פת לחם; ולכו, אסור לשופט להגיד "אני מכיר אותו", לא ייתכן שהוא פושע", אלא עליו לבדוק את העובדות בזרה אובייקטיבית, עם כל הצלר והקושי; ואם אין יכול לעשות זאת, יעביר את התיק למישחו אחר.

וכך אמר יהודה בן טبאי: "כשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים" (אבות א ח).

פירושים נוספים

הכר פנים לא טוב

פירשנו את הביטוי על-דרך הפשט, אך אפשר גם לדרוש שהכוונה לא טוב לנשות להכיר את הפנים, הפניות של הנאים, כי **על פת לחם יפשע גבר**, מצב של מצוקה יכול לגרום לאדם לשנות למורי את פנימיותו ולהוציאו מעצמו דברים רעים; וכן יש לפסק רק לפי ראיות והוכחות מוצקות (ע"פ גילה).

ועל פת לחם יפשע גבר

1. פירשנו **יפשע גבר** = הנאים, **ועל פת לחם** = מצב של מצוקה הגורם לאדם לפשוע, וכן אין להכיר פנים גם לאדם שמכירם כאדם טוב; וכן פירש מלבי"ם.

ואפשר לפרש **יפשע גבר** = השופט, **ועל פת לחם** = שודד שהשופט מקבל:

2. כשהשופט רעב, הוא עלול לפשוע ולהכיר **פניות** תמורה שוחץ של **פת לחם**, וכן ראוי לדאג שশוכרות השופטים יהיו מספיק גביהות כך שלא ירעבו ללחם (אולם לא צריך שופטים שמחפשים גביהות יותר).

- אולם, אם עניינו של הפסוק הוא מניעת שוחץ, היה ראוי לדבר רק על שוחץ: "לא טוב לקחת שוחץ, ועל פת-לחם יפשע גבר", ולא לדבר על נושא הכרת הפנים שהוא עניין אחר.

3. שני דברים הם לא טובים: **הכר פנים לא טוב**, ולא טוב ש **על פת-לחם** (כלומר שוחץ) **יפשע השופט** ויטה את המשפט: "היתכן שבבעור מתנה מועימת שהושיב הדין לקבל ממי שמכיר לו פנים, שיפשע בנסיבות להוציאו המשפט מעקל?!?" (מצודת דוד). לפי זה הפסוק מדבר על אותם שני עניינים שנזכרו יחד בדברים טז יט: "**לא תהה משפט, לא תכיר פנים ולא תקח שוחד...**"

- אולם, לפי זה לא ברור מה הפסוק בא חדש, והרי כבר בתורה כתוב שזה לא טוב.

255. שופט טוב צריך אישת חרוצה

השיר "אשת חיל" (משליל לא) מתאר אישת חרוצה, שמספרנת את בעלה, "וישלל לא יהטר". אולם, על-פי התורה, חובתו של הבעל היא לפרנס את אשתו. מדוע אשת חיל מספרנת את בעלה?

התשובה לכך כתובה בפסוק (משליל לא כג): "**ונודע בשעריהם בעלה, בשבתו עם זקנוי ארץ**"

השער באתונו זמו היה גם מקום המשפט והנהגת הציבור; הבעל יושב בשער עם הזקנים, כלומר שופט או עסק בברכי הציבור.

באוטו זמן, השופטים קיבלו משכורות נמוכות מאד, אם בכלל: "אמר רב יהודה אמר רב אשי: גוזרי גירות שבירושלים היו נוטלין שכון (ומתפרנסין הימנו לפי שלא היו עסוקין במלאתן): תשעים ותשעה מאות מתרומות הלשכה; לא רצוי - מוסיפין להם. לא רצוי? - אותו ברישיע עסיקין (שנוןטליין שכר לדון יותר מכדי היהן)? אלא ילא ספקו (למזונת), אע"פ שלא רצוי (ליתול) - מוסיפין עלייהן." (תלמוד בבלי, כתובות קה).

253. לבחן את אישיותו של העד מוחץ לבית המשפט

כדי לשפט בצדκ, יש לבדוק את אישיותם של העדים גם מוחץ לבית המשפט :

משלוי דdh: "עד אמוני לא יכבד, ויפיח כזבים עד שקר"

כזב = הבטיח ולא קיים (סעיף 409).

הפסקוק נוטן לשופט סימן להבחן בין עד אמת לעד שקר :

- עד אמוני הוא אדם ישר ואמין גם מוחץ לבית המשפט, ולכן הוא מקיים את הבטיחותיו ולא מכזב;
- עד שקר הוא אדם בלתי אמין גם מוחץ לבית המשפט, והוא מבטיח הבטיחות-שווא - מפיח כזבים.

למשל, אם אחד העדים באופן קבוע מבטיח לבוא בשעה מסוימת ומאחר - הוא **מפיח כזבים**, ולכן יש מקום לחשוד בו שהוא עד שקר; כך גם אם הוא מפר הבטיחות בנושאים אחרים.

הדבר נכון לא רק בבית המשפט אלא גם בחיה היום-יומי. כששוקלים אם לעשותות שותפות עם מישחו, כגון לשכור אותו לעבודה או להלוות לו כסף, יש לבדוק את ההתחנכות שלו בחיים האישיים. אם תופסים אותו **בכזבים**, ככלומר הוא מבטיח הרבה ואינו מקיים, יש לחשוד בו שהוא עד שקר, ויתעה גם את שותפיו. עד נשמע כמו זה - הczובים ששומעים ממנו עכשו הם רק הד של השקרים שנשמעו ממנו בעtid ... (ע"פ גליה).

מקורות ופירושים נוספים

המאמר מתבסס על פירוש המאירי, ובעקבותיו דעת מקרא ומצודת דוד : "העד אשר יתמייך לדבר אמוניות בודאי לא יכבד בדבר העדות; אבל הרגיל לדבר כזבים, ואם מהה בדברים של מה בכל, מכל מקום, הויאיל ורגיל בכל, יעד גם-כן שקר, ויש לחקור הרבה בדבריו" (מצודות).

פסוקים דומים וקשרורים

ישנם פסוקים נוספים המתארים תוכנות אישיות שונות של עדי שקר, וניתן להיעזר בהם כדי לבדוק את העדים :

- משלוי יט כח : "עד בליעל ילין משפט, וכי רשותם יבלע און" - עד בליעל מזלזל ועשה צחוק מהמשפט, בעינוי המשפט הוא רק משחק לא רציני, וכל מטרתו היא להפיק כמה שיותר רוחחים ממשחק זה ; עדים רשותם מכנים דברים רעים בהבעה בתוך דבריהם - הם אומרים דברי גנאי בדרך אגב, כאשרו שעבדה ידועה, וכאליהם שהם מדברים לפה תוםם (סעיף 154).

- משלוי כת כד : "חולק עם גנב שונא נפשו, אלה ישמע ולא יגיד" - אדם שננה ממעשה של איסור, למשל קונה טוהר גנובה, יהיה מוכן לעבור על שבועה כדי להגן על הגנב, ולכן אין אפשר לסמווק עליו כאשר הוא מדבר בזכותו של הנאהם.

אחד המטרות של החכמה בספר משלוי היא, ללמד את האדם איך לשפט בצדκ (סעיף 83) ; והפסקוק שלנו כולל את אחת ההנחיות שהחכמה נותנת לשופטים כדי שיפטו בצדκ - לבדוק את אישיותם של העדים מוחץ לבית המשפט.

254. גם אנשים טובים עלולים לפשוע מתווך רעב

כששפוט רואה לפני נאש נאש מכיר אישית, וידעו שהוא אדם טוב, הנטיה הטבעית שלו היא לפסק לטובתו. אך ספר משלוי מזהיר :

משלוי כח כה : "הכר פניהם לא טוב, ועל פת ללחם יפשע גבר"

הכר פניהם = הפליה לטובה או לרעה של אדם המוכר לשופט.

מקורות ופסוקים דומים

רעיון דומה נמצא בפסוק הבא, משלו כא כת: "העוז איש רישע בפניו, וישראל הוא בין דרכיו": העוד הרשע הוא עז-פנימית, חצוף; הוא אינו מתביחס לשקר אפלו בפניו של יריבו. אך האדם הישר צריך להבין את דרכו של הרשע ולהזכיר אותו באופן שיחשוף את שקריו (פירושים נוספים - סעיף 73). המשך שני הפסוקים הסמוכים הוא: לא לוותר במשפט, לחזור עד שהאמת יוצאה לאור.

את הדריכים לעשות זאת היא לשאול את העוד סדרה של שאלות שוב ושוב, בסדר שונה, כדי לבלב אותו ולגרום לו לסתור את עצמו: "מצות עשה לדרוש העדים, ולהזכיר אתם; ומדקקין עליון, ומפסיקין אותן מעניין לעניין בעת השאללה, כדי שישתוקן או יהזרו בהן, אם יש בעדותן דופי; שנאמר (דברים יג ט) יודרשת ותקרת ושאלת היטב'" (רמב"ם הלוות עדות א). בפרק י נאמר, שעד צדיק יכול לשמור על גירסה אחת גם כשחokers אוטו שוב ושוב (משלו י לב) "שפתי צדיק ידעון רצון, וכי רשותם ההפכות": שפטיו של העוד הצדיק ידעו מה הוא רוצה ויכולו לבטא את רצונו גם בחקירה מתמשכת ומלבלבת, אך פיהם של עדים רשיים יתהפק ויתבלבל ויחשוף את שקריםם בסופו של דבר.

דרך נוספת לבחון את העדים היא על-ידי הבאות להתרגשות, משלו יב יט: "שפת אמרת תכון לעד, ועד ארגיעה לשון שקר": אדם דובר אמרת יכול לשמור על גרטתו לעד, אך אדם שמשקר יכול לשמור על גרטתו רק כל עוד הוא רוגע, רק עד שביאים אותו להתרגשות; ההתרגשות תגרום לו להתבלבל ולסתור את עצמו.

פירושים נוספים

1. לא פעם אני מקבל בדיון הודיעת-שרשרת ישנה, שרוב האנשים כבר יודעים שהוא שקרית - פרט, אולי, לאדם התמים שלח אותה, שכןראה קיבל אותה בדיון והחליט שזה חשוב להעביר אותה להלאה.

לפי חלק מהփירושים, הפסוק שלנו רמזו לתופעה זו: "עד צובים יאבז, ואיש שומע לנצח ידבר... עם כי יאבז העוד והוא בעבור עונש כובי, הנה דבריו לא נאבדו להשכח מן הלב, כי כל איש השומע דבריו יספרם עד עולם בחשבו כי אמרת הווא" (מצודת דוד); שמוות שקרים ממשיכות להתרgest במשך זמן רב לאחר שהעוד שהמציא אותו כבר אבד. הכלל "לשקר אין גללים" (רישוי על משלו יב יט) שכןראה לא כל כך נכון בימיינו,畢竟unden התקשרות ההמונייה והתפוצצות המידע; בימינו הכלל הוא אחר - "אם תחוור על שקר מספיק פעמיים, אנשים יתחלו להשוו שהוא אמרת".

והמסקנה: לפני שלוחצים על "ה עבר" (Forward), כדאי לבדוק אם המכתב בכלל רלבנטי, למשל על-ידי חיפוש באינטרנט באחד האתרים המתמחים בזיהוי מכתבי שרשות שונים.

2. אפשר לדרוש את החצי השני של הפסוק, "ויאיש שומע לנצח ידבר", על שיחה שבה צד אחד שומע והצד השני לא. **האיש שומע**, חושב שום השני שומע, ולכן הוא לנצח ידבר, הוא מדובר בלי סוף, ואין מודיע לך שהזולת אינו שומע אותו.

דוגמה מוחשית למצב זה היא שיחת טלפון, כאשר יש הפרעות באחד הצדדים של הקו. דוגמה נפוצה יותר היא שיחה פנים אל פנים, כאשר אחד הצדדים עייף או לא מוכן, אבל הצד השני מלא מרצו ומדבר בלי סוף, ואין שם לב שהדברים שלו נופלים על אוזניים אוטומות.

3. **עד צובים ישו לא רק** בבית המשפט אלא גם בתוך הנפש. ישם אנשים **שמכובדים**, משקרים לעצם, כדי להציג תדמית מכובדת כלפי חוץ, מתוך אינטראס כלשהו.

הצורך להגן על האינטראס שלו גורם לאדם לדבר צובים, אך הרצון להיות טבעי ואמיתי גורם לו בסופו של דבר להגיד דברים הסותרים את הцовים שלו ולאבד את העקביות. **עד צובים יאבז** = העוזות הבלתי-עקיבת של האדם על עצמו תאבד בסופו של דבר. לפעמים, אדם חיצוני (חבר או מטפל) יכול לקדם את התהילה בכך שהוא שומע את דבריו וմדבר איתו בסובלנות, עד שהאדם עצמו מבין שהוא משקר לעצמו, וכך הוא מנצח את השקר (אראל, בהשראת דרשה של גליה).

כלומר, גם כשייש הירארכיה שיפוטית, השופטים העליונים חייבים להיות מעורבים בemma שකורה ברמות הנמוכות, לפחות עליהן ולאפשר לכל אדם להתלוון אם הוא מרגיש שהשופטים ברמות הנמוכות לא עשו עמו צדק. אסור לשלטונו המركזי לעצום את עיניו ולהסתפק בהאצלת סמכויות לרמות נמוכות יותר.

251. להסיק מסקנות מכל העבודות

בשנת התשס"ד בקרתי בבית משפט אורה, ראיתי אתلوح הזמנים של השופט - נקבעו לו 5 דינונים שונים באותה שעה. ראייתי ותמהתי - איך ייתכן שהשופט יצליח לשמעו ולהבין כל-כך הרבה טענות בנושאים שונים, בזמן כל כך קצר? הדין שנקחתי בו אכן היה קצר באופן משפטיל - השופט היה חסר-סבלנות, ולמתלוננות בקשרי היה זמן להסביר את עצמה. לעניות דעתך, זה פגע בכבודם של הנוכחים ובכבודו של בית המשפט.

על-פי התורה ועל-פי ספר משלוי, כל משפט הוא עניין רציני, שחייבים להתעמק בו ולהבין אותו עד הסוף:

משליכח: "אנשי רע לא יבינו משפט, ומבקשי hei יבינו כל"

אנשים ששייכים למערכת רעה ומושחתת, לא יכולים **להבין** ולהתעמק **במשפט**, אלא פוסקים את הדין מהר, כמו ב"سرט נע", כדי להספיק להגיע למשפט הבא, ולגמר בזמן את כל הדיונים שנקבעו באותה שעה;

אולם, **מבקשי hei**, היודעים שהמשפט הוא קודם-כל עובdot ה' (כמו שנאמר בתורה "כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא"), הם **יבינו כל** - הם טורחים להתבונן **בכל** העבודות הרלבנטיות, **ולהבין** = להסיק מסקנות **מכל** הפרטיטים, כי כל פרט ופרט יכול להיות חשוב על-מנת לעשות משפט צדק.

מקורות ופירושים נוספים

החובה להתעמק ולהתבונן בכל העבודות חשובה במיוחד במיוחד כאשר אחד מבני הדין הוא עני, שאין לו כסף לשכור עוזיד שייצג אותו, משליכט: "יְדֻעַ צָדִיק דֵין דְּלִימָם, רְשֻׁעַ לֹא יִבְינֵן דָעַת".

החובה לחזור בלי הגבלת זמן חשובת במיוחד כאשר השופט חשד שהעד הוא רמאי, משליכט: "עַד כּוֹבִים יָאֵד, וְאִישׁ שׂוֹמֵעַ לְנַצְחָה יִדְבֶּר" (סעיף 252).

רוב המפרשים פירשו שהמשפט בפסקוק זה אינו משפט בין בני אדם, אלא משפט שה' שופט את החוטאים: **אנשי רע לא מבינים שה' ישפט** אותם על מעשיהם, וגם כשה' מביא עליהם פורענות, **לא מבינים** שהיא נובעת מחותיהם אלא חושבים שהיא באה במרקחה; אבל **מבקשי hei מבינים** שלכל חטא יש עונש, וכל פורענות באה על חטא (ע"פ רשיי, מצוחה, מלבי"ס, הגר"א).

252. לחkor בלי הגבלת זמן

כדי שייהי אפשר לעשות משפט צדק, יש לאפשר לשופט לחкор את הנדון בלי הגבלת זמן, אם הוא חשוב שיש צורך בכך:

משליכט: "עַד כּוֹבִים יָאֵד, וְאִישׁ שׂוֹמֵעַ לְנַצְחָה יִדְבֶּר"

כזב = חוסר עקביות, כמו "נחל אכזב" (סעיף 409); **עד כובים** = עד שאומר **covim**, אין מתמיד בעדות אחת אלא משנה את גרטתו בכל פעם; **יאבד** = כולם מבינים שהוא עד שקר ואינם מקבלים את דבריו, ובסוף **יאבד** את מעמדו עד, **יאבד** את חירותו וישב בכלא.

שומע מבין; **איש שומע** = איש שמבין בחכמו שעדי שמעיד עכשו הוא עד שקר, למורת שהעד עדיין לא סתר את עצמו; **לנצח** = בלי הגבלת זמן, כמה שצריך; **ידבר** = לחkor את העד וידבר עמו על עניינים שונים, עד שיגרום לו להתבלבל ולסתור את עצמו, וכך יחשוף ויוכיח לכלום שהוא עד שקר.

סטאטוטורי הקשור למשרד בו כהן. במקביל נקבע מגנון המסדר את התגמול שישולם בעת תקופת העזינו, כדי שככל החייבים בחובה זו יוכל לעמוד בה במלואה ללא חששות לפרנסתם." (מתוך ריאיון בבלוג של אופן).

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו **שהרשע** הוא השופט, הוליך את השודד. פירוש זה מתאים לטעמים, שמספרדים בין המילה "מחיק" למילה "רשע".
2. אך יש שפירשו **שהרשע** הוא בעל הדין, שמחיקו לוקחים את השודד. לפי זה פירוש הפסוק הוא "שודד מחיק רשע, ייקח [השופט, והتوزאה תהיה] להטות אורחות משפט". "הטורה הזהירה על השופט שלא ייקח שודד, ועתה בא להודיע כי נתן השודד גם הוא רשע... גם יש לפרש רשע בדיין, כי החיב, הטוען שקר, דרכו לחתם שודד..." (רבי יונה).
3. ויש שפירשו את כל הפסוק במשמעות חיובית, כמשל ליחסו של הי אל החוטא: "הקב"ה מקבל דברי הכנען ופios מחיק הרשעים... להפיק דין מרעה לטובה" (רש"י).
ולא זכיתי להבין פירוש זה, שהרי בתורה נאמר בפירוש (דברים יי): **"כי הי אלהיכם הוא אלהי האלים ואנני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד"**
"שחד" ו"חיק" נזכרו גם במשל כדיד: "מתן בסתר יכפה אף, ושחד בחק חמה עזה".

250. לפקח על השופטים ברמות הנמוכות

חלוקת של מערכת המשפט לרמות ("ערכאות") היא הכרחית כדי לאפשר למערכת לתפקד; אפילו השופט המוכשר ביותר אינו מסוגל לשפוט את כל העם, כפי שלמד כבר משה רבנו מפיו של יתרו (שמות יח). אולםחלוקת זו יש גם חסרונות:

משל כי-ט: **"מלך יושב על כסא דין, מזרה בעיניו כל רע. מי יאמר זיכיתי ליבי טהרתי מהטהתי?"**
"כבר אמר החכם (קהלת ה) :" אם עשך רשות, וגזול משפט וצדק תראה במדינה - אל תתמה על החפות, כי גבה מעל גבה שמר, וגבהים עליהם", כלומר: אם תראה עושך וגזול ואין משפט במדינה,دع שהסיבה להה, מפני שהשופט העליון הגבוי אשר במדינה אין משגיח על המשפט עצמו, רק מסר הנהוג המשפט להשר המשנה אשר תחתיו, והשר מסר לאשר תחתיו, והנשכים לא יוכל הגיע צדקתו אל המלך עצמו, כי אין יזיר שהשופטים הקטנים לא ישיגו לישות משפט, או שאין כוח בידם, או שייתו אחורי הבצע והשודד.
אמנם, אם המלך בעצמו יושב על כסא דין, ועושה המשפט בעצמו, או בזודאי יעשה משפט לעשוקים, וזרע רמה תישבר.
ואמר בזה ארבעה תנאים:

- א. **שהמלך** עושה משפט בעצמו,
- ב. **שיושב** על כסא דין, **היישיבה** על הכסא מורה בקיימות,
- ג. **שיושב** על **כסא דין**, **שייש** הבדל בין כסא דין ובין כסא משפט, **שהמשפט** הוא הגמר... והפסק... וחייב הוא שמיעת הטענות..., שגם ישמע בעצמו טענות בעלי הדין, לא על ידי עורכי הדין ושותפים שומעים הטענות, שבזה יוכל להטעות את השופט העליון,
- ד. **מודה בעיניו כל רע**, **שמלבך** המשפט - משגיחה בכל מקום ומפור וモרה את הרע עיי עיני השגחונו, **שיתהלך** בעצמו בין העם להשגיח על עשי רע להכרית כל פועל, אונן (ראו גם מורה רשיים מלך חכם - סעיף 267).
- כשיש כל התנאים האלה, מי יאמר זיכיתי ליבי, וכי ידמה לאיש, שאם הוא זכאי בלבד, כבר יתחר מהטהתו, הלא יגער ויפחד מן השופט הגדול הזה, אשר לו היכולת המוחלט, ואשר לא יטהר השודד... (מלבי"ט)

ההקבכות בין שני הפסוקים מלמדות ושניהם מדברים על אותו נושא - על משפט שבו צריך להכריע מי הצדיק ומי הבוגד:

- תפקידו של השופט הוא להימנע מלתקחת שוחד - גם שוחד חומריו וגם שוחד רגשי כגון כגן דברי שבח ומחמות. כשאדם לוקח שוחד, גם אם הוא חכם, השוחד מעורר את עיניו, הוא לא שם לב לסימנים מחשידים ולסתירות בדבריו של נווטן השוחד, וכך הוא יכול לרמות אותו בקלות; בנוספ', השוחד מסלף את דבריו של הצדיק, של הצד השני במשפט (זה שלא נתן שוחד), וגורם לשופט למצוא פגמים ובויות שאינם קיימים דווקא אצל האיש הירוש.

- אך מה קורה אם השופט אינו לוקח שוחד - האם במצב זהה הוא מוגן מטעויות? האם בעלי-הדין הרשעים לא יכולים "לעורר את עיניו" ו"לסלף את דברי הצדיקים" בדרכיהם אחרות? - כאן מתחילה ה"תפקיד" של ה': עיני ה' הן שינצראו וישמרו על דעתו של השופט, והרשעים בוודאי לא יכולים לעורר את עיניו של ה'; בנוספ' לכך, ה' יסלף ויבבל את דבריהם של בעלי-הדין הבוגדים הרשעים, ולא של הצדיקים. אם השופט יחקור אותם מספיק זמן, בסופו של דבר הם יתבלבלו בדבריהם ויפללו את עצםם; כל עוד השופט אינו לוקח שוחד, עיניו יהיו פקוחות ויזחו את הטעות.

המשימה לשופט בצדκ היא ממשימה גדולה, המתבצעת בשיתוף-פעולה בין השופט לבין ה': השופט צריך לשמור על חוקי התורה ולא לऋת שוחד, ואם יעשה כך - ה' ישמר עליו מטעויות.

מקורות ופירושים נוספים

1. המאמר מסתמך על פירושו של הגאון מוילנה על משלី כב יב, שקיים בין פסוק זה לבין האיסור לऋת שוחד, ופירש נצרו דעת = שמרו על הידיעה הנכונה בלבו של השופט, ככלומר שמרו על השופט מטעות.

2. אך רוב המפרשים פירשו שהפסוק מדבר על שמירה פיסית, שמירה על האדם הירוש והצדיק מליפול בפח שטומן לו הבוגד: "המקום ישגה בשמירת אנשי הדעת, ויעוות לקלקל דברי עצת הבוגד אשר ידבר לכלוד אנשי הדעת לא יוכל להם" (מצות דז).

249. להיזהר משוחד סמוני

התורה, ולהבדיל גם החוק הישראלי, אוסרים על אדם בעל תפקיד ציבורי לऋת שוחד, ככלומר לקבל טובות הנאה מ אדם שעשו להיות מושפע מ החלטתו שלהם. אם חבר-כנסת, למשל, מקבל כסף מבעלים של מפעל שמזוהם את האוויר, הדבר עלול להטotta את שיקול הדעת שלו ולגרום לו להציגו נגד חוק שאוסר על זיהום אויר. אולם, לעיתים אנשים בעלי תפקיד ציבורי פועלים מתוך שיקול דעת מוטה גם מבלי שקיבלו שוחד, מושם שהם מצפים לקבל טובות הנאה כלשהו בעתיד, אחורי שייעזרו את השירות הציבורי; לדוגמה, חבר-כנסת מציביע נגד חוק שאוסר על זיהום אויר, כי הוא מזכה לקבל משרה במפעל מזוהם לאחר סיום כהונתו. בעיה זו נרמזת כבר בספר משה:

משלוי יז כג: "שהד מתייך רשות יקח, להטotta ארחות משפט"

חיק מציין מקום נסתר, קרוב לגוף האדם.

בדרך כלל, השופט המושחת לוקח את השוחד מתוך **היד** של הנשפט - הנשפט מציע לו כסף בידו והוא לוקח אותו; אבל השופט הרשות **локח את השוחד מתוך החיק** של הנשפט - עוד לפני שהנשפט הציע לו כסף, הוא כבר מזוהה שיש לו שוחד בחקיו, ככלומר יש טובות הנאה כלשהו שהוא עשוי לקבל ממנו, ולכן הוא **מתה אורחות משפט** ופוסק לטובתו.

"בתני המשפט בארץ מחייבים שיראו להם הסכם בנוסח: "צד א', להלן המשוחד, מעביר לצד ב', להלן המשוחד", וגו'. הסכם כזה אין ולא יהיה, כמוובן" (איתמר כהן - אופן בשם אורי אורבך). בעיתות השוחד היא הרבה יותר מורכבת וمتוחכמת.

במאמר זה לא נוכל להציג פתרון מלא לבעה, אבל ד"ר ירון זליכה, שהיה החשב הכללי עד סוף שנת ה'תשס"ז, הצביע: "בתוכנית למלחמה בשחיתות שפרסמתי ביולי 2007, הצעתי כי על כל בעל תפקיד כליר בשירות המדינה תחול חובת צינון שלא תפחית מתקופה של שנתיים לאחר סיום תפקידו, ביחסים שבין חברה ממלכתית או תאגיד

היעד עלייך, ולוואי שיזודה ויאמר אמת, עד שיטען הוא ויאמר, עד אחד הוא ואני נאמן עליי. וכן כל כיוצא בזה... וצריך להתיישב בדבר זה הרבה, שלא יהיה כעורכי הדין" (רמב"ם, סנהדרין כא).

פירושים נוספים

למי מכובן הפסוק?

1. פירשנו שהפסוק מכובן לשופט. הקטע אמנים פונה למלך, אך בזמן התנ"ך המלך עסוק גם במשפט, לא הייתה הפרדת רשוויות. לכן, הנחיות שנאמרו למלך העוסק במשפט, נכונות גם לשופט שאינו מלך.
2. ואפשר לפרש שהפסוק מכובן דווקא למלך, וגם כאשר אינו עסוק במשפט: המלך צריך "לפתח פיו לאילים" גם כאשר המלך אינו השופט; כמובן, המלך צריך לדאוג שלכל אדם יהיה ייצוג משפטי הולם שייעזר לו להתבטא בבית המשפט. חובה זו מתקיימת בימינו באופן חלקי ע"י לשכות הסיוע המשפטי של משרד המשפטים. ראו גם החובה לתת סיוע משפטי לעניים (סעיף 246).

בני חלוֹף

1. פירשנו בני חלוֹף = אנשים שחולפים ומתחלפים בבית המשפט, אינם רגילים למקום ולאוירה, ולכן יש יותר סיכוי שייתרגשו ויתבלבלו.
2. ויש מפרשים שהכוונה לאנשים חלשים ובודדים, כגון "יתומים, שחלהפה עורתם והלכה לה" (רש"י), או "האנשים שהתחלף מזלם וירדו מנכסיהם, ויש להם דין ודברים עם העושקים אותם" (מלבי"ס).
3. ויש מפרשים שהכוונה לאנשים "הסכלים, המהליים דבריהם ממה שבלבם בעבר סכלותם" (מצותה זו). לפי זה, החזי הראשון של הפסוק מתייחס לאדם **אלט** שאינו מצליח לדבר כלל, והחזי השני מתייחס לאדם שמסוגל לדבר אך מתבלבל ומחליף את דבריו.

"פתח פיך לאילים" במשפט העברי והישראלית

בדברי חכמי ישראל הראשונים והאחרונים ישנים דיונים לגבי היישום של דין "פתח פיך לאילים" במקרים שונים. ראו למשל ביאור דין טעניין / הרב שלמה פישר, אתר ישיבת בית אל.

רעיון דומה ל"פתח פיך לאילים" נמצא בכללי האתיקה של השופטים, כלל 12(ג): "ambil לגורוע מהובתו לנהור שוויון בבעל הדין, יעשה שופט כਮיטבו להסביר לבעל דין שהוא מיוצג בידי עורך דין את מהות ההליכים ודרכו נוהלם, והכל על פי הניתן בנסיבות העניין ובגבילות הדין והתקף"; ראו גם כללי אתיקה לדיניים ושופטים / אביעד הכהן, עלוון מכללת שערי משפט 258, שוינו בעניות לשירותים משפטיים / השופט יעקב טירקל, חדשות מחלקה ראשונה.

248. כשהשופט לא לוקח שוחד, ה' שומר עליו מטעות

ישנים תפקידיים רבים המחייבים את האדם לשופט בני אדם אחרים הבאים לפניו, למשל: מנהל גמ"ח הצריך להחליט למי לעוזר, והוא מטעת ביטוח לאומי הצריך להחליט למי לקבוע אחוזי נכונות, מאבטח ה策יך להחליט למי לחתן לkeys, וככובן דין בבית-דין. אחת הבעיות העיקריות בתפקיד זה היא להחליט, האם האדם שעומד מולו הוא אדם ישר או רמאי.

הדרך לפטור את הבעיה, על-פי התנ"ך, היא בשיתוף פעולה, בין השופט לבין ה':

- תפקידו של השופט הוא (דברים טז יט): **"לא תהה משפט לא תכיר פנים ולא תקה שחד, כי השחד יער ענייני חכמים, ויסלפ דברי צדיקם."**
- ותפקידו של ה' הוא (משל כי"ב): **"ענני ה' נצרו דעת, ויסלפ דברי בגדי"**

בהתורה נאמר "וְדֹל לَا תַהֲדר בָּרִיבּוּ", "לֹא תִישְׁא פְנֵי דָלִי", ככלומר - אסור לעוות את הדין ולזכות את הדל, רק מפני שהוא דל; אולם, בדיק באותה מידת, אסור לגרום לכך שהדין יתעוות והדל יפסיד במשפט, רק מפני שהוא דל; ולכן יש לעשות כל מה שאפשר כדי שהدل יוכל לבטא את טענותיו כראוי: "יבָא-כֹה הַמִשְׁיבִים... חַשְׁבָה אֲשֶׁר הַמְעֻדרִים זָכוּם וּרְאוּיִם לְהַמְצָבָה הַקְשָׁה, וְהַזָּהָר אֲוֹתָנוּ אֲוֹהָרָה חִמָרָה, וְדֹל לֹא תַהֲדר בָּרִיבּוּ..." סהדי במרומים שלא אהדר ולא אצדייך שום דל בראיבו אלא אם כן יצא לו צד זכות בדין... וכן סהדי במרומים שלא אהאר פני דל כדי שיוכל להתפרקן "בְּנִקּוֹתִי" ולא אני ולא העשיר יריבו נצטרך לפרנסו (ראה תורה כתנים, קוזושים פרק ד). אבל מודה אני ומתוודה שלא אנוח ולא אשקר מלחפש לדלים ולעושקים ולנצחאים צד זכות בדין, ולא אאמין לאומרים לי, אל תגע כי לא תמצא. ואם מצפה בא-כח המשיבים למקרא מפורש שיזהירני גם על זאת, הרי הוא לפניינו: **עד מתי תשפטו עול ופנוי רשותם תשאו סלה, שפטו דל ויתום, עני ורש הצדיקו, פלטו דל ואבינו, מיד דשעים העילו.**" (השופט חיים כהו, ע"א 409/78 גולן נ' פרקש, פ"ד לד (1) 813. וראה גם, בר"ע (באר-שבע) 703/98 אלימלך נ' קראווני, תק-מח 180(2) 180 (דברי השופט נ' הנדל על גישת המשפט העברי); ראו גם "דול לא תהדר בראיבו").

פערים בין עשירים לעניים הם בלתי-נענעים, אולם, יש להשתדל ככל יכולתנו לוודא, שפערים אלה לא ישפיעו על הזכות למשפט צדק.

לעון נוסף

- הצעה לשינויו ביצוג המשפט בדין הפלילי - הנאשם לא יוכל לבחור את סניגورو / יסינוביץ' -> האיל הקרוואן
- הרשותחר משען שלא יוכג'/ חוות קווקי -> אתר "דילון פומבי"
- יובל אלבשו על אי צדק במערכת המשפט / אסתיה רבינוביץ' -> הארץ

247. לעזר לאנשים שמתקשים להתבטא במשפט

במשפט העברי, התפקיד הראשי שייך לשופט: השופט אחראי לחזור את בעלי הדין ואת העדים כדי שהצדקה יצא לאור, ועורכי-הדין (אם הם בכלל נוכחים) רק עוזרים לו בכך שהם מניחים בזורה ברווחה יותר את טענותיהם של בעלי הדין. זאת בניגוד, למשל, למשפט האמריקאי, שבו התפקיד הראשי שייך לעורכי הדין: הם מתמודדים זה מול זה כדי לנצח במשפט, והשופט משתמש רק בסדרון השומר על 'משחק הוגן'.

תפקידו של השופט מटבطة, בין השאר, בכך שהוא צריך לעזר לאנשים לדבר:

משלוי לא ח: **"פתח פיך לאלים, אל דין כל בני חלוּך"**

הפסוק נמצא בקטע המתאר את חובתו של המלך, כשהוא משמש כשותוף (ראו פסוקים א-ט).

אללים = אדם שאינו יכול לדבר, למשל בגין פגם גופני או בגין חרדה ובהלה מהונחות בבית המשפט.

בני חלוּך = אנשים שאינם נמצאים באופן קבוע בבית המשפט, אלא **חולפים** וועברים בו באופן חד-פעמי, ולכן ההתרגשות שלהם גדולה יותר, ויש יותר סיכוי שיהיו "אללים" בזמן המשפט.

פתח פיך לאלים, אל דין כל בני חלוּך = בשאה, השופט, רואה שהוא אחד מבבעלי הדין נעשה **אללים** מרוב התרגשות והואינו יכול לדבר, פתח את פיך ועזר לו להתחילה: "ראה הדין זכות לאחד מהו, ובעל דין מבקש לאומרה ואין יידע לחבר הדברים, או שראה אותו מצטרע להציג עצמו בטענת אמרת, ומפני החמה והכעס נסתלקה ממנו, או נשתחבש מפני הסכלות - הרי זה מותר לסייעו מעט, ולהבהיר תחילת הדבר misuse **פתח פיך לאלים**" (רמב"ם, סנהדרין כא א; שולchan ערוך, חישון משפט יט; ראו דוגמאות בתלמוד בבלי, גיטין לו : , כתובות לו : , כתובות פז. בא בתראה מא), **"פתח פיך - בענין שחשפות צדק אל דין עני ואבינו ולא יפקק מהם מישפטם מפני חלשותם וחוויק אשר כנגדם"** (רב"ג).

בנסיבות זו ישנה סכנה מסוימת - השופט עלול לעזר לאחד מוחדים יותר מאשר לצד השני, וכך ליצור עול מעיות הדין; ולכן יש להשתמש בהנעה זו בנסיבות רבתה, ולהיזהר שהשופט לא יתנהג כמו עורך-דין: "וילא לימד אחד מבבעלי דין טענה כלל: אפילו הביא בעל דין עד אחד - לא יאמר לו, אין מקבלין עד אחד; אלא יאמר לנטען, הרי זה

משפט וצדקה

246. **لتת סיווע משפטי לעניינים**

247. **לעזר לאנשים שמתकשים להתבטא במשפט**

248. **כשהשופט לא לוקח שוחד, ה' שומר עליו מטעות**

249. **להיזהר משוחד סמוני**

250. **לפקח על השופטים ברמות הנמוכות**

251. **להסיק מסקנות מכל העובדות**

252. **לחקרו בלי הגבלת זמן**

253. **לבחוון את אישיותו של העד מחוץ לבית המשפט**

254. **גם אנשים טובים עלולים לפשוע מתוך רעב**

255. **שופט טוב צריך אישชา חרוצה**

246. **لتת סיווע משפטי לעניינים**

חוקי התורה מתירים לעשירים ליהנות ממונעמי החיים יותר מעניים, אבל יש תחום אחד (לפחות) שבו אסור شيיה יתרון לעשירים, והוא הצדקה. "בצדקה תשפט גניזתך", "צדקה צדק תרדוף", דורשת התורה. האדם שהצדקה עמו צריך לזכות במשפט, בלי קשר למצבו הכלכלי.

אולם, בדרך הטבע לעשיר יש יתרון בבית המשפט: הוא יכול לשכור עורכי-דין טובים יותר, יש לו יותר בטחונו עצמו בעמידתו מול השופט, וגם אם איננו נותן שוחד, יש סכנה שהשופט בתת-מודע ינסה למצוא חן בעיניו כדי לקבל ממנו טובות הנהה כלשהן בעtid, בבחינת "שלחה לחמק על פניהם".

לפיכך ישנים פסוקים מפורשים, המניחים את המדינה לדאגה שהעניינים יזכו למשפט צדק:

- משלי כת יד: "מלך שופט באמת דלים - כסאו לעד יכוון",
- משליל לא ט: "פתח פיך! שפט צדק, ודין עני ואביוון" - פסוק הנמצא בקטע שמכoon למלך.

חשיבותו של המלך היא לפתוח את פיו ולעזר לעניינים ולאבירונים להתבטא; חובה זו יכולה להתקיים, למשל, על-ידי מתן סיווע משפטי בחינוך לנזקקים, כמו לשכות הסיווע המשפטי של משרד המשפטים במדינת ישראל, לשכת עורכי הדין, ועמותת "הלב במשפט".

לא רק המלך, גם השופטים צריכים לדאגה שהעניינים והחלשים יזכו למשפט צדק, כמו שנאמר:

- תהילים פבג: "שפטו דל ויתום, עני ורש הצדיקו" - פסוק הנמצא בפרק שמכoon לשופטים.
- משליל כת ז: "ידע צדיק דין דלים, רשאי לא יבין דעתך" - שופט צדיק יודע, ככלומר בוון מקרוב, את כל פרטי הדין שבו משתתפים אנשים דלים; הוא לא מסתפק במה שהעוריך-דין אומר לו. אך שופט רשע אינו טורח להתבונן ולדעת - הוא מסתפק בדברים של עורכי הדין - וכך יש יתרון לעשיינים השוכרים עורך דין טוב יותר.

3. ויש שפירשו, שהפסקוק מתאר את הגמול האלهي על התנהגותם של הצדיק והרשע: "מעשה הצדיק הוא סיבת לחיים, אבל פרי מעשה הרשע הוא סיבה להחמיר ימי חיינו" (מצודות דוד), ויש כאן רמז, שמידת השכר מרובה ממידת העונש - ה' נותן שכר לצדיק גם על מעשים טובים ללא תוצאות, אבל שופט את הרשע רק על מעשים רעים שיש להם תוצאות רעות.

4. וייתכן שהפסקוק ממשיך את הפסוק הקודם (פסוק טו), שדיבר על היחסות של העושר: "הוּא עִשֵּׂיר קְرִית עֹז,
מַחְתָּת דְּלִימָדִים רִישֶׁם". הצדיק, גם אם יצטרך לעבוד ולקבל שכר תמורה בעובdotו (פעולה), הדבר יביא לו חיים והצלחה, אבל הרשע, גם אם יקבל תבואה מהשدة בili לעבוד, הדבר יהיה לו לחטאות וחיסרונו. כלומר, הרכוש בהוויה לא קובע את מידת ההצלחה בעתיד (על פ"ר יונה גירונדי).

5. ויש שדרשו את הפסוק על נבדוקם של הצדיק והרשע, הגדלים בחיקם: "פְּעֻולַת צְדִיק לְחַיִים... זֶה אֲלִיפָן שָׁגֵל
בְּחִקָן שֶׁל יִצְחָק. וְתִבְוֹאת רְשָׁע לְחַטָּאת זֶה עַמְלָק שָׁגֵל בְּחִקָן שֶׁל עַשְׂוֵי" (רבי תנחים, דברים הרבה, פרשת ואתחנן).

משלנו: "פעלת צדיק לחיים, תבואה רשע לחטא"

פעולה היא תחילת המעשה, **ותבואה** היא סיום ותוצאתו; כך גם בעולם החקלאות - **פעולה** היא החרישה, הזרעה והקצירה, **ותבואה** היא התוצאה שambilais הביתה.

פעולות צדיק לחיים = אדם צדיק עושה פעולה במטרה להוסף חיים, טוב וצדק בחברה, אך -

תבואה רשע לחטא = הרשע לוקח את התבואה, התוצאה מפעלו של הצדיק, ומשתמש בה לחטא (= חיסרון - סעיף 359), לא למטרת המקורית אלא לתועלתו האישית. הנה כמה דוגמאות דמיוניות לחולותין, אבל אפשרויות:

- **הצדיק** מחוקק חוק לשימירה על בריאות הציבור ואיכות הסביבה, למשל, חוק שחייב מפעלים להתקין מסנן נגד זיהום; **הרשע** - שהוא בעל מפעל למסננים - מפעילLOBISTIM שדווגים לכך, שהתקנות יגדרו במידוקיק את סוג המסנן המותר להתקנה, ו"במקרה" רק המסננים של אותו רשע עומדים בתיקו, וכך הוא מתעשר והמתחרים פושטים רgel.

- **הצדיק** מחוקק חוק לשימירה על זכויות העובדים, למשל, חוק שכר מינימום; **הרשע** משחיד פקידים במשרד העבודה והרווחה, כך שייאכפו את החוק בקפדנות רבה, אבל רק על המתחרים שלו.

- **הצדיק** רוצה לעודד אנשים להחסוך כסף לעצם זקנה; **הרשע** משכנע אותם לחוק חוקים שיעודדו אנשים לחסוך כסף דזוקא בקרנותAAD מסויימות, ששייכות למשפחות של בעלי ההון.

- **הצדיק** מחליט להפריט מפעל ממשלתי כדי להקטינו את הריכוזיות במשק; **הרשע** מבטיח לפקידים במשרד האוצר, שאם המפעל יימכר לו במחair מוזל, הוא ייתן להם משרה מכובדת אחריה שיפרשו מופקדים. הוא זוכה במכרז והציבור מפסיד.

- **הצדיק** מלמד שצורך לבתו בחיה, ולהאמין שככל מה שקורה לאדם הוא ביד ה'; **הרשע** פוגע באנשים תמים ועובד אותם, וכשהם מנסים למחות ולתבעו את מה שמניע להם, הוא אומר להם שאין טעם להתלונן כי "הכל מה".

- **הצדיק** מלמד שצורך לשמעו בקהל חכמים ולקבל את ברכתם; **הרשע** מתחזה לרב, מקבל שליטה והשפעה על מספר גדול של אנשים, וגובה כסף מנשים שבאים לבקש את ברכתו. או: **הרשע** לוקח אדם תמים שנראה כמו רב, מפייצ' סייפורים על כך שהוא "רב גדול וצדיק", וממנה את עצמו ל"ミשרת בקודש" של אותו "רב", המחליט Aiyo שאלות להעביר לרבות ואיזה תשובה להעירות להרבה אל הציבור, וכך מקבל כוח ושליטה על האנשים שבאים להתייעץ עם הרב.

- **הצדיק** בונה את בית המקדש במקום להתעלות מעלה חי החומר והתבדוקות באינסוף, **הרשע** הופך את בית המקדש ל"מאורות פריצים" (ירמיהו ז), מקום שבו מנקים את המצחון לאחר ביצוע פשעים חמורים: "ישלמה עשה פעולה המקדש לחייהם של ישראל לכפרתן... ותבואתו של מנשה, שהכנס בו הסמל, היא היהת לחטא" (רש"י בשם מדרש-agada). שלמה בונה את המקדש בכוונה טובה, להחיקות את עם ישראל ולכפר עליהם, אך מנשה הרשע השתמש בו כאמצעי לחטאיו.

כך קורה בכל התנועות האידיאולוגיות - בדור הראשון, דור הפעולות, התנועות מוקמות על-ידי **צדיקים** בעלי ערכיהם נשבגים שמטרתם להביא **לחיים**, אך בדור הבא, דור התבואה, באים **רשעים** המשתלטים על התנועה ומנצלים אותה לaintersts האישיים שלהם, **לחטא**. לפי זה, יתכן שהפסוק הבא (פסוק יז) מתאר דרך אפשרית לפתרון - קבלת ביקורת באופן תמידי: "ארח לחיים שומר מוסר, ועווב תוכחת מתעה".

מקורות ופירושים נוספים

1. לפי פירושנו, המסתמך על המדרש שהביא רש"י, הפסוק מדבר על עניין אחד, שהצדיק עושה אותו במטרה **לחיים**, והרשע משתמש בו במטרה **לחטא**.

2. ויש שפירשו, שהפסוק מדבר על אופן ההתנהגות המקובל של הצדיק והרשע: **אצל הצדיק, גם הפעולות, כלומר האמצעים** שהוא משתמש בהם להשגת מטרותיו, הן צודקות וمبرיאות **לחיים**; **ואצל הרשע, גם התבואה, כלומר המטרות, הן רעות וחוטאות**: "הצדיק... גם האמצעים שעוסק בהם להכנין את הタルיתם **לחיים**, וכל-שכנן הタルית... והרישע... גם התבואה הנגמרת, שהיא תכלית מעשהו, הוא לחטא ויחסון, והוא תכלית כוונת" (מלבי"ס, ודומה לו זה פירושו הרבה יונה גירוני והגאון מוילנה). ומכאן ניתן להסביר, שיש אנשים ביןנוים - בין הצדיק לרשע, שהタルית שלהם (התבואה) היא טובה וראואה, אבל האמצעים שהם משתמשים בהם (הפעולה) לא ראויים.

דעת הקהל, בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, אלו מתיירים להתפלל עם העברייםים". וייתכן שהדבר נובע מהתחשבות בדעתו של רבי יהודה הנשיא, שאמר: "רבי אומר: על כל עבירות שבתורה, בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה, יום הכפורים מכפר, חוץ מפורך עול ומגלה פנים בתורה ומפל ברית בבשר..." (שבועות יב).

מקורות ופירושים נוספים

זבח רשיים תועבה

1. פירשנו שהפסוק מכוכו לציבור, שצרכיך לדחות ולתעב את קרבנותיהם של הרשעים. כך כנראה הבין הרמב"ן בפירושו על שמota י' כי: "ויאמר משה: גם אתה תתן בידינו זבחים ועלה ועשינו לה אלהינו":ילא אמר משה דבר זה על מנת להעשות, ולא עשה כן כלל, אבל הם דברי חיזוק, יאמר כי תכבד מאד יד היعلין ועל עמו עד כי גם זבחים וועלות וכל איש לו יתע בעד نفسه. ובאמת, כי כאשר אמר להם "וברכתם גם אותן", היה נתן ברכותם כל מקנהו לכפר עליין, אבל לא עלה על דעת משה לעשות "זבח רשיים תועבה" ... "(המ"ץ על שמota י'כה)

פסוק דומה נמצא בפרק טו (משל טו): "זבח רשיים תועבת ה", ותפלת ישרים רצונו", ושם הכוונה היא למד את הרשע, הראיה שקרבנותיו אינם מתקבלים לרצון ה', שיתקן את מעשיו כלפי הזולת (סעיף 318).

2. אולם, בדברי חז"ל משתמשים תמיד במשפט **זבח רשיים תועבה**, גם כשהוא מכוכו לרשע עצמו, למשל:
 - לגבי קרבן עולה, שמכפר על מצוות עשה, "אמר רבא... היכי דמי? או דליך תשובה - זבח רשיים תועבה! או דאייכא תשובה - התנייא עיבר על מצות עשה ושב, לא זו ממש עד שמוחלים לו!! אלא, שמע מינה דורון הוא... אמר רב שמעון: חטאתי למה באה... לפני עולה? - לפרק ליט שנכנס. ריצה פרקליט - נכס דורון אחרינו." (זבחים זב): האדם עצמו רשאי להקריב קרבן עולה רק לאחר שעשה תשובה, אחרות הוא נדרש ורקבו נחشب תועבה.
 - יהיה מתפלל ומוצא צואה במקומות... **זבח רשיים תועבה**... הויאל וחטא, אע"פ שהתפלל, תפלתו תועבה." (רבא, ברכות כבב) : אפשר לפרש שהאדם נדרש רשות כדי לבדוק היטב לפני התפילה אם המקומות שהוא מתפלל בו נקי (רש"ג); אך לענין קשה לקרוא לאדם כזה "רשע". נראה לי שהלימוד הוא מסוף הפסוק, "אף כי בזימה יביאנו": ממשפט זה אפשר ללמוד שישנה חשיבות גם לאופן ההבאה של הזבח, ואם מביאים את הזבח בצורה מאושה, הוא אינו מתתקבל ברצון גם אם המקריב אינו רשע; וכן גם לגבי התפילה.

אף כי בזימה יביאנו

המושג **זימה** כולל סוגים שונים של מחשבות ומעשים רעים:

1. "להרשייע ובעצה רעה, כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מבאים אלא לקלל את ישראל" (רש"ג).
2. "במהשבה רעה לרמות את הבריות להחשיבו לצדיק וזבח לאלהים" (מצחצת זוד).
3. "דשתקעות המחשבה בעומק הרהור עבירה... גם בעת הבאת הקרבן כוונתו לזימה ועצת חטא, שחוזן ממנה שלא יתקבל מפני המביא, לא יתקבל מפני ההבאה עצמה, שתכליתה לרעה" (מלבי"ס).
4. "בעבירה, שהוא גזול או משיאר עבירה... בעת שמתפלל הוא חושב מחשבות זרות ופניות, להרים גאוות ולהתנסא" (הגאון מוילנה).

245. לפני שעושים פעולה צודקת - לחשוב אם רשיים עלולים לנצל אותה לרעה

כל רעיון לתיקו החברה, גם הרעיון הצדקה והנשגב ביותר, עלול להיות מנוצל על-ידי רשיים לטובות האינטרסים הפרטניים שלהם. כך מזהיר ספר משלוי:

שבודוק באותו זמן הייתה ממשלה מעבר... רב אחא למשה מלמד כאן, בnimha מבוזחת מעט, את אחד העקרונות החשובים בחשיבה המדעית - اي אפשר להסיק מסקנות מת澈יפות אחת, כי למת澈יפות אחת יכולות להיות הרבה פרשניות שונות.

244. לא לקבל תרומות מרשעים

נניח שאתם מנהלים ארגון צדקה או מוסד חינוכי שנמצא - כמו כל הארגונים - בקשרי תקציב, ומישו מגיע ומציע לכט תרומה נכבדה. לפני שאתם מקבלים את התרומה, יש לבדוק את עברו הפלילי של התורם:

משלוי כא צ'ז'ה רשיים תועבה, אף כי בזמה יביאנו'.

זבח = קרבן, ובמיוחד קרבן שלמים, שחלק ממנו ניתן כתרומה לכהנים; **רשע** = הפוגע בזולת בمزיד (סעיף 380); **תועבה** = מרוחק ושנווא; **זבח רשיים תועבה** = יש לתעב, להרחיק מהמקדש קרבנות שמביאים אנשים רשיים.

אף כי = קל וחומר (סעיף 388); **זימה** = כוונה רעה או מעשה רע; **אף כי זימה יביאנו** = קל וחומר שיש לתעב ולהרחיק את הקרבנות של הרשיים כאשר הם מביאים אותם מתוך כוונה רעה, כגון: גואה וזלול באחרים, הטיעית הציבור שיחשו שהוא צדיק, הגדרת "יריטינג'" שלו בקרב העם הבא למقدس (כגון פוליטיקאי לפני בחירות) או כשהם מביאים אותם בכורה פסולה (כגון קרבן גזול או פגום).

הazzi השני בא להדגיש, שהחצץ הראשון - **זבח רשיים תועבה** - תקף בכל מקרה, גם כשהרשעים מביאים את הקרבן מתוך כוונה טוביה ובצורה מכובדת; העובדה שהמביאים הם רשעים מחייבת אותו להרחיק את הקרבן שלהם, עד שהם יתקנו את מעשיהם לפני הזולות.

הפסוק מדבר על זבחים במקדש, אך כאמור הזבח כלל גם תרומה לכהנים, וכך לעניין ניתן ללמידה מהפסוק גם על יחס לתרומות באופן כללי - גם תרומה שבמביא אדם רשע למוסד חינוכי או ארגון צדקה היא תועבה ויש לסרב לקבל אותה, קל וחומר אם אשר היא ניתנת ממניינים של זימה, כגון כאשר הפשע מעוניין ליצור לעצמו תדמית חיובית על מנת להמשיך בפשעיו.

モותר לקבל תרומה מאדם רשע רק אם הוא חוזר בתשובה ומעוניין לנתת תרומה כדי לכפר על פשעיו. במקרה זה הוא צריך קודם כל להתוודות על פשעיו, ולהגיד בפירוש שהוא מביא את התרומה כדי לכפר על פשעיו, ולא לנסוט להשתמש בתרומה על-מנת ליצור לעצמו תדמית של אדם שלא חטא מעולם, שחררי (משלוי כא יג): **"מכסה פשעיו לא יצילה, ומודה ועוזב - ירחק"** (סעיף 177).

ישנן כמה הלכות מעשיות המ夷ישות את העיקרונו **"זבח רשיים תועבה"**:

א. אסור להקריב קרבנות של רשעים גם לאחר שהוצאו להורג, כגון בעיר הנידחת: "היו בה קדשים: קדשי מזבח ימותו, קדשי בדק הבית יפלו, ותרומות ירקבו, ומעשר שני וכתבי הקודש יגנוו... ואמאי ימותו? רעדו עד שישתאבו יימכרו ויפלו דמיהן לנדהה! - רבי יהנן אמר: **זבח רשיים תועבה**" (סנהדרין קיבב).

ב. אדם שמכחיש חוב שהוא חייב לזרול, ונשבע על כך לשקר, צריך קודם כל לפצות את הזולות ולהחזיר לו את החוב, ורק אחר-כך לכפר על שבועת השקר ולהביא קרבן אשר (ראו ויקרא ה כא-כו). אם הביא קודם את הקרבן, אסור לכהנים לקבל אותו. כאשר בעל חוב נפטר ואין לו יורשים, החוב עובר לכהנים (ראו בדבר ה-וח), וגם כאן צריך קודם כל להחזיר את החוב ולאחר-כך להביא קרבן אשר: "נתן הנסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא, אשם ליהויריב וכנסף לידעיה - אם קיימים האשם יקריבו בו בני יידעיה, ואם לא - ייחזיר ויביא אשם אחר; שהמביא גזילו עד שלא הביא אשם - יצא, הביא אשם עד שלא הביא גזילו - לא יצא", "דקנסינהו ליהויריב להחזיר האשם, דשלא לדין עבד בני יהויריב דקבע אשם מקמי כספ" (משנה בבא קמא ט יב, בבלי בבא קמא קי, רשיי). יהויריב וידעיה הם שני לשמורות של כהנים - בני יהויריב הם המשמרת הראשונה ובני ידעיה הם המשמרת השנייה; אם החיבב נתן את הקרבן לבני יהויריב, ורק אחר-כך - בשבוע הבא - נתן את הכסף לבני ידעיה, קונסדים את בני יהויריב ומוניינים מהם את הזכות להקריב את הקרבן, כי היה אסור להם לקבל קרבן מאדם שעדיין לא החביר את חובו.

ג. בדרך כלל, אסור לשתף רשעים בתפילה הציבורית, כי התפילה הציבורית היא במקום קרבן; רק פעם אחת בשנה, ביום הכיפורים, מתיירים להתפלל עם העבריינים, ואומרים בתחילת תפילת ערבית: "על דעת המקום ועל

מפסק נוסף ניתן ללמידה שאין טעם להחליפ את השלטון, גם אם הדבר נעשה ללא מרידה (משל כי א) : "פלגי מים לב מלך ביד ה'", על כל אשר יփצ' יטנו" : "הgeom שלב האדם הפרטני נתון ברשותו והבחירה בינו, לא כן לב המלך, אחר שבבחירה תלי אוישר הכלל, ואם יבחר בדרך רע ישחית רבים ועצומים, لكن ליבו זה הכללי הוא ביד ה', והוא בענייני הכלל משוויל הבחירה.

ומדמהו לפLAGI מים, שהמים, ברדתם מהררי עד ומוקורות רבות, יתאספו וייהיו לנחל שוטף... ועל-כן ישתדלו האנשים להפוך להם תעלת ולהטוחם אל מקומות העריכים, ולישראל ולהסביר אותם מן מקומות הבלתי צרי, וכל-שכנן מקומות שייצקו ויישטופו, לאחר שהוא צורך הכלל.

כן לב מלך, אחר שמעשיהם יפלג ענייני הכלל, אם לשפט אם להסס, אם למלחמה אם לשולם, הם ב יד ה' והוא אותם כפי רצונו, בהנהגת הכלל, אם זכו יטהו לטובה, ובהיפך. ולא ימתין לשנת גמר מעשיהם לפי רצונו, רק תחילת נטילת הלב יטה לרצונו, כמו שמשתים פLAGI מים בהתחלה הפלגותם" (פירושים שונים לפסקוק זה - סעיף 227).

מחשובתו ומעשיו של המלך הנוגעים לכלל הציבור, בין לטובה ובין לרעה, הם לא בבחירהו, אלא נקבעים ע"י ה', ולכן אין טעם להחליפ את השלטון, כי גם השלטון החדש יעשה אותם מעשיים בדים.

מלבי"ם חי בין שנת התקסט"ט (1809) לשנת התרל"ט (1879); הוא בודאי שמע על המהיפות בברפת ובמקומות אחרים באירופה, שחלקן הביאו להקמת מושטים עריים יותר, והדבר משתקף בפירושו.

האם הדברים לבנוניים גם בימינו?

243. לא לחכות שהשלטון יפותר לנו את הבעיות

אנשים רבים נהגים לקטר ולהתלוון על המצב, ומסכימים את תלונותיהם במשפט כגון "הצבא חייב לפעול; הממשלה צריכה להתעורר; מותי הממשלה כבר תעשה משהו?!!". לפי ספר משלוי, הגישה הזאת היא עצולה, וכי להשתחרר מגישה זו יש ללמידה את דרכיה של הנמללה:

משלוי זו: "לך אל גמלאה, עצל, ראה דרכיה וחכם! אשר אין לה קצין שטר ומושל; תכין בקץין לחמה, אגרה בקציר מאכללה"

הנמלים יודעת שבקץ עליון לאגור מזון לחורף, אולם הן לא מחוכות ש"הממשלה תעשה את זה", אלא מתארגנות ו עושות את זה בעצמן. במושבות של נמלים ישנה נמלה אחת שנחשבת ל"מלכה", אך היא אינה עוסקת בניהול, אלא רק יושבת בקן, אוכלת ומטילה ביצים. הנמלים הפועלות מסתובבות בחוץ בלי אף קצין, שוטר ומושל שאומר להן מה לעשות, ובכל זאת הן משתפות פעולה ומכינות את עצמן לחורף.

האזור העzel אמר להתבונן בנמלה וללמוד ממנה, להפסיק לחכות לממשלה. אם הוא מזהה בעיה - שיקח יוזמה, יאוסף את חברי, וביחד יעשו כל מה שהם יכולים כדי לפטור את הבעיה.

מקורות ופירושים נוספים

ישנן מידות טובות נוספות שאפשר ללמידה מהנמלים (סעיף 286).

בתלמוד בבלי מסופר על רבינו שמעון בן חלפთא, שניסה לבדוק אם אכן "אין לה קצין שטר ומושל": "אמל: איזיל איהוי אי ודאי הוא דלית להו מלכא. אל בתקופת תמו, פרסיה לגלימה אקיינא דישומשנין, נפק אתה חד מיניגו, אתנה ביה סימנא, על אמר להו עפל טולאי, נפקו ואתו, דליה לגלימה, נפל שמשא, נפלו עליה וקטליה. אמר: שמע מינה לית להו מלכא, די את להו, הרמנא דמלכא לא ליבען!!" (تلמוד בבלי, חולין ט). רשב"ח גרים לנמלים לחשוב בטעות שנמלה אחת רימתה אותן, והן מייד התנפלו עליה והרגו אותה. הוא הסיק מכאן שלנמלים אין מלך, שכן אילו היה להן מלך, חן לא היו "локחות את החוק לידיים" אלא מחוכות לנזר-דין של המלך.

אבל שאר החכמים לא הסכימו למסקנה זו: "אמר לו רב אחא בריה לרבא לרב אש: ודלא מלכא הוה בהדי הו? אי נמי הרמנא דמלכא הוו נקי? אי נמי בין מלכא למלכא הוה?... אלא, סמוך אהימנותא דשלמה": ייתכן שהמלך היה בקבוצת הנמלים שהרגו את הירמאנית, יתכן שהמלך כבר הוציא גור-דין, ויתכן שבדרך-כלל יש מלך אלא

לאחר שהרשעים נופלים, הצדיקים כבר לא צריכים להסתתר, והם מתרבים, אף זוכים לכבוד וLERİבונות:

- משלו כח כח : **"בקום רשעים יסתור אדם, ובאבדם ירבו צדיקים"**

ואז העם כבר לא צריך להיאנה, ומתחיל לשמהו:

- משלו כת ב: **"ברבות צדיקים ישמה העם ובמשל רשע יאנח עמו"**

אך הצדיקים, בניגוד לרשעים, אינם שונאים את מתחריהם ; לכן, כשהצדיקים מתרבים, אף אחד מהם לא מנסה לקום ולמושל באחרים. לא כתוב "בקום צדיקים" או "במושל צדיקים" - הצדיקים מתרבים אך אינם קנים ואינם מנסים למושל ; ובוודאי שלא לפגוע בזולות. ولكن, כאשר הצדיקים מתרבים, אין חשש של מרידות ומלחמות-אחים.

ולכן, כשהצדיקים מצליכים והרשעים אובדים, כולם שמחים וחוגגים :

- משלו יא י: **"בטוב צדיקים תעלץ קרייה ובאבד רשעים רנה"** - אנשים מרננים ושמחהם, לא בגלל הסבל של הרשעים, אלא בגלל שהעולם נעשה טוב, רגוע ובטוח יותר מאשר בו רשעים.

מכאן ניתן ללמידה קרייטריון חשוב זההות מושל צדיק: **צדיק אמיתי הוא סובלני**. הוא אינו שונא את השונים ממנו, אינו מנסה להתנסא עליהם, למושל בהם או לפגוע בהם ; כשהוא מגיע לעמדת-כוח, אף אחד לא מרגיש צורך להתחנן אליו או להסתתר ממנו ; וכשתוב לו, כולם שמחים אליו. לעומתו, הרשע אינו סובלני, ושונה אפילו את הדומים לו - נפש רשע איווותה רע, לא יוחן בעיניו רעהו (סעיף 60).

242. מלבי"ס נגד מרידות

בכמה מפירושי מלבי"ס לתנ"ך, ובפרט בספר משלו, ניתן לראות את דעתו הנחרצת נגד השותפות במרידות:

על הפסוקים משלו כד כא-כב: **"ירא את ה', בני, ומלך ; עם שונאים אל תערב. כי פחתם יקום אידם, ופיד שנייהם מי יודע"** כתוב מלבי"ס: **"יציה שיירא את ה' בעניין הדת, ואת המלך, אשר במשפט יעמיד ארץ, בהנהגת הקיבוץ המדייני, ואל תערב עם האנשים שרוצים לשנות הנהגה המדינית, רוצח לומר, למroid במלכם ולהקים תחתיו הנהגה שנייה, משונה מהראשונה..."**; (**פירושים נוספים לפסוק זה**).

לדבריו, הפסוק מזהיר את האדם שלא יתערב עם אנשים שמתכונים למroid בשלטון, מושלוש סיבות:

- ...שבוזה תפְר גַם ייראת ה' שציווה שתהיה מורה מלך עלייך...

- (א) כי המורדים האלד, אידם יקום פתואם, אם יתגלח המרד והקשר...

- (ב) וגם אם יצלה המרד ויישנו הנהגה, מי יודע פיד שנייהם, רוצח לומר, הפיך שיקום על-ידי השינוי שלהם, ועל-ידי הנהגה **השנייה שמקימים**, אם לא תהיה רעה ושות ושבר, כי הם יקימו הנהגה כחפצם, לעשוך ולחמוס ולרכוץ את העם".

הסיבה השלישית היא מעניינת במיוחד - היא מראה על גישה פסימית למדוי בכל מה הקשור להחלפת השלטון. מורדים מספרים סיפורים יפים על המדינה הנפלאה שיהיה לנו לאחר שהם יULO בשלטון, אבל למעשה אי אפשר לדעת איך הם יתנהגו אם יהיו בשלטון ; יתכן שהמורדים, מותוך רצון לשומר על שלטונם ולממש את הבתוותיהם, יצטרכו לצאת במסע "טיהור" וחיסול נגד כל מי שמסכן את שלטונם, גם נגד תומכיהם לשעבר.

דבר דומה כתוב מלבי"ס על הפסוקים משלו כח ב: **"בפצע ארץ - רבים שוריה, ובאדם מבין יודע בן - יאריך"**: **"ילפעמים, על-ידי המרידה שתפצע הארץ במלכה, וחושבים לפרוק על איש אחד, ועל-ידי-כך יעדמו עליה שרדים רבים ערים, וכולם מושלים ולוחצים את הארץ..."** (**פירושים נוספים לפסוק זה** - סעיף 233)

והרעיון ממשיך בפסוק הבא: **"aber רש ועשק דלים - מטר סחף ואין להם"** : "...לפעמים לא יגברו השרדים, רק הרשים יגברו במרדם, וכל העם ימשלו איש ברעהו, והרשים שאין להם מאומה יעשקו את הדלים, שנתנדלו מנכיסיהם על-ידי המרד, וזה דומה למטר סוחף, אם בא מטר על-ידי בקיעת העבים, שמתפרק שטף מים וסוחף את הכל, עד שאין להם - שתחת שהמטר יביא להם, יסחוף את הכל, וגם לא יבוא לחם בגלו, כן שטף רשים יסחפו את הכל כמו נברים שוטפים..." (**פירושים נוספים לפסוק זה** - סעיף 240).

פסוקים נוספים מתייחסים לעושק של השכבות החלשות :

- משלו יד לא : **"עַשְׂק דָּל חֲרֵף עָשָׂהוּ, וְמִכְבָּדוּ חָנָן אֶבְיוֹן"** (סעיף 306)

- משלו כב טז : **"עַשְׂק דָּל לְהָרְבָּותּוּ לוּ, נָתַן לְעַשְׂרֵי אָךְ לְמַחְסּוּר"** (סעיף 308)

ראו גם :

- **פסוקים נוספים על מים בספר משלוי.**

מקורות ופירושים נוספים

1. הפירוש מסתמך על מלבי"ם : "...לפעמים לא יגבירו השרים, רק הרשים יגבירו במרדם, וכל העם ימשלו איש ברעהו, והרשים שאין להם מאומה יעשקו את הדלים, שנמדללו מנכסיהם על-ידי המרד, וזה דומה למטר סוחף, אם בא מטר על-ידי בקיעת העבים, שמתפרק שטף מים וסוחף את הכל, עד שאין להם - שתחת שהמטר יbia להם, יסוחף את הכל, וגם לא יבוא להם בגללו, כן שטף רשיים יסחפו את הכל כמים כבירים שוטפים...". מלבי"ם נפטר ב-1879 - כ-40 שנה לפני המהפכה הקומוניסטית ברוסיה; אך הוא ראה מהפכות אחרות (ראו מלבי"ם נגד מרידות - סעיף 242).

פירוש דומה נמצא בידעת מקראי על הפסוק.

3. ויש שפירשו שהכוונה לגבר עני כלשהו, לא דהוא מושל, המנסה לצאת מעוניותו על-ידי עושק של דלים, והפסוק מלמד שהוא לא יכול בכך, כי הכספי שעישוק יbia עליו צרות שיגדילו את עוניו : "אך כי דרך המטר להגדיל התבואה, מכל מקום, לפחות עוד יפסיך ; כן הרש הזה, שהושב להרבות הונן בגאל, עוד יבוא לו חיסרונו" (מצודת זוד, דומה לה הגאון מוילנה)

4. ויש שפירשו, על-דרך הדרש, שהעוני כאן הוא משל לעוני שכלי : "גבר דיש - דיין עם הארץ, עושק דלים בדיין על שאין מתון בדיין, הרי הוא כמטר הסוחף את האשזה ואין עושה פירות..." (בש"י)

241. השלטון המרושע יפיל את עצמו

כשהשלטון מתנהג ברשעות, הציבור נאנח ורוצה שהשלטון יתחלף. ספר משלוי, באופן כללי, מתנגד למרידות ומהפכות (סעיף 242), ומצביע על חוכות בסבלנות עד שהשלטון המרושע ייפול בעצמו.

היסוד לתקווה זו הוא המאפיינים של שלטון הרשעים, שעליהם ניתן ללמוד מכמה פסוקים :

- משלו כת יב : **"בָּעֵלֶין צְדִיקִים רַבָּה תִּפְאָרֶת וּבָקוּם רְשָׁעִים יַחֲפֵשׂ אָדָם"** - כשהרשעים בשלטון, אנשים צריכים להתחפש, להתחנן לשולטונו.

- משלו כת כח : **"בָּקוּם רְשָׁעִים יִסְתַּר אָדָם וּבָאָדָם יַרְבוּ צְדִיקִים"** - כשהרשעים בשלטון, אנשים צריכים להסתתר מאימאות השלטון...

- משלו כת ב : **"בָּרְבּוֹת צְדִיקִים יִשְׁמַח הָעָם וּבִמְשֻׁל רְשָׁע יִאֱנֹחַ עָם"** -... ולכן כל העם נאנח.

נראה, שהמאפיין העיקרי של המושל הרשע הוא, שאין הוא מוכן לקבל אנשים שמתחרים בו ; והוא רוצה לשלוט בלבד, ולכן הוא מצליח את כל מתנגדיו, ולכן כל מי שרצה להישאר בחיים צריך להתחפש לחברו של המושל, או להסתתר מפניו ; וכל מי שאינו מרצה מהשלטון, יכול רק להיאנה, כי אסור לדבר נגדו.

אבל המאפיין הזה הוא גם נקודת הכשל של מושל הרשע : במשך הזמן הרשעים מתרבים, ויש רשעים נוספים שרצו להגיע לשולטון, ומכוון שככל הרשעים שונים את מתנגדיהם (הרשעים) באותה מידת - בסופו של דבר יהיו מרידות רבות שיביאו להפלת השלטון :

- משלו כת טז : **"בָּרְבּוֹת רְשָׁעִים יַרְבָּה פְּשֻׁע וְצְדִיקִים בְּמַפְלָתָם יַרְאָו"** : פשע = מרד ; הצדיקים לא יצטרכו להשתתף במרד - הם רק יראו אותו מן הצד ; מלאכתם תיעשה בידי אחרים.

- משלו כת א : **"גָּנוֹ וְאַיִן רְדָפָ רְשָׁע וְצְדִיקִים כְּפִיר יִבְטָח"** - כשהמרידות יתחילו, הרשעים יתמלאופחד ויברכו גם אם אף אחד לא ירדוף אחריהם ;

פיק כדרך אנשי דמעלה," (מצודת דוד). לפי פירוש זה, ההקבלה בין שני חצאי הפסוק מדויקת יותר - שניהם נתונים הנחיות מעשיות: "אם נבלת - התנסה, ואם זמות - שים יד על פה".

זמות

1. רוב המפרשים פירשו מלשון **מיימה**, מחשבה רעה: "אם תהיה מלא מחשבת קנטור וקטנה, שים יד לפה לסתמו בחזהך" (מצודת דוד, דומה לה רשי'י והגאון מוילנה). אם אתה מרגיש שהלב שלך מלא במחשבות רעות ומזימות, קח את עצמך בידים ועשה מאץ מיוחד להתחזק ולשמור על עצמך, כדי שלא תדבר דברים שתתחרט עליהם.

מייז אפיים

1. פירשנו אפיים = פנים;
2. אך ניתן גם לפרש אפיים =icus: לא צריך "לדווש" יותר מדי בדברי כס וועלבנות, כי הדבר עלול לגרום למראות (ראו פירושים נוספים על פסוק לג - סעיף 207).

240. זהירות מפני מהפכה קומוניסטית

ספר משלו הזahir, כבר לפני שנים רבות, מפני מהפכה קומוניסטית:

משליכח: "גבר רשות ועשוק דלים - מטר סוחף ואין להם"

גבר = התגברות, נצחון ועליה שלשלתו; **רשות** = עני; **גבר רשות** = התגברות ועליה שלשלתו של אדם עני או של כלל ציבור העניים במדינה.

עשוק = החזיק ברשותו רכוש ששיך לזרות; **דלים** = אדם חלש שהתדלדול וירד מנכסיו (סעיף 356).

גבר רשות ועשוק דלים = מצב שבו העניים, שהתגברו ועלו שלשלתו, מנצלים את כוחם כדי לעסוק את יריביהם, שהיו עשירים והתדלדו מנכיסיהם בעקבות המרידה, מצב זה נמשל-

מטר סוחף = גשם חזק, הסוחף עמו את האדמה והזרעים ומונע צמיחה, וכתוצאה לכך - **ואין להם** = בעקבות העשוק, אף אחד אין מוטיבציה לעבוד, הצמיחה הכלכלית נעצרת ויש מחסור בלחם.

כוחו של השלטון נמשל למים היורדים מן השמיים גם בפסוקים אחרים:

- תחילים עב-ab: "לשלהמה: אלהים, משפטיך למלך תן, וצדקהך לבן מלך. ידין עמך בצדקה, ועניןך במשפט... ירד כמטר על גז, כרביבים זריזף ארץ. יפרה בימי צדיק, ורב שלום עד בלי ירה" - המלך השופט בצדקה דומה לגשם שמרטיב את הארץ ו מביא לפירחה ו שגשוג של הצדיקים.

- משליכחטו: "באור פני מלך חיים, ורצוונו כעב מלkos" - המלך המAIR פניו ואינו כועס דומה לענן המביא את המלkos - סימן לברכה.

- משליכח יב: "נHAM ככפירות עטה מלך, ובטל על עשב רצונו" - המלך שאינו כועס דומה לטל שמרטיב את העשב, כלומר מchia את האנשים העניים והחלשים.

בדרך-כלל, ההתרבות של השלטון במשק העשויהקדם את הצמיחה ולהביא ברכה לכל שכבות העם, כמו טל וגשם העוזרים לזרעים לצמוח; אולם, כשההתרבות היא מוגזמת, כמו ב"דיקטורה של הפרוטו-רוויזיון" (= **גבר רשות**), היא פוגעת בצמיחה כמו **מטר סוחף**.

פסוקים דומים

ישנם פסוקים נוספים המביעים התנגדות לשינויים קיצוניים במערכות חברותיים, ותומכים בשינויים הדרגתיים יותר:

- משליכח לבב: "תחת שלש רגזה ארץ... תחת עבד כי ימלוך, ונבל כי ישבע לחם" (סעיף 102)
- משליכח יט: "לא נאה לבסיל תענגה, אף כי לעבד משלبشرיהם"

זמota = שקעת במחשבות עמוקות מרוב עייפות וחוסר-רכיב.

יד לפה = משל לשתקה, כמו שופטים יח יט : "ויאמרו לו החרש : **שים ידך על פיך ולב עמו...**"; או משל לאכילה, כמו משל יט כד : "**זמן עצל ידו בצלחת, גם אל פיהן לא ישיבנה**" (סעיף 26).

אם אתה, המניחיג, מרגיש שאתה שוכן ועייף מהנגת הציבור, ואתה נוטה לחרוף ולש��ע במחשבות, זה הזמן לעצור, לשתוק ולהפסיק לרגע מתפקידך כמניחיג, לאכול ולהתרען, ורק אז לחזור לעבודה :

משל לdg : "**בי מיצ' חלב יוציאה חמאה, ומיצ' אף יוציאה דם, ומיצ' אפים יוציאה ריב**"

יש דברים שכדי לסתות, כי זה מוציא מהם דברים טובים, למשל **כי מיצ' חלב יוציאה חמאה** - כשסוחטים חלב יוצא ממנו חמאה ;

אבל יש דברים שלא כדאי לסתות, למשל **ומיצ' אף יוציאה דם** - כשסוחטים את האף הוא מדמס ; אחד הדברים שלא כדאי לסתות הוא הפנים שלך - הפנים שבhem אתה מקבל את פניהם של האנשים הבאים אליך למשפט או ליעוץ ; אם תסחט את פניך יותר מדי, תשתדל להיות מסביר-פנים יותר מדי, **מיצ' אפים יוציאה ריב**, התוצאה תהיה ריב, מרוב לחץ ועייפות תיגרר למיריבות עם האנשים הפונים אליו.

ולכן, קח הפסקה מהחיכוכים והסבירות-הפנים, זאג לעצמך וחזור לתפקידך רענן וחדש.

הפסוקים בהקשרם

הפסוקים הקודמים (פסוקים כת-לא) המליצו למניחיג המרגיש כוח וגבורה לנוכח בבטחון עצמי ולא היסוסים ; הפסוקים שלנו ממליצים למניחיג המרגיש חולשה ועייפות לקחת 'פסק זמני' לעצמו.

מקורות ופירושים נוספים

רוב המפרשים פירשו שהפסוקים באים להזהיר את האדם שלא להגיד על עלבונות, כי הדבר עלול לגרום למיריבות ; בדומה לקטעה במשל כי-ה-.

ישנם כמה פירושים למשמעות של המילים בפסוק :

نبלה

1. פירשנו מלשון **نبילה**, קמילה ושותקה.
  2. יש שפירשו מלשון **ניבול** פה, כמו בפסוק : ישעו ט טז : "...**כלי חנף ומרע, וכל פה דבר נבלה...**", "אם מישעו ניבל את פיו כלפיך" : "אם נתנבלת עיי חבירך שחירפך" (רש"י, ודומה זהה הגאון מוילנה)
  3. ויש שפירשו מלשון **בבל**, אדם בזוי ופחות : "אם נעשית **בבל**, רוצה לומר, אם חרף מי ובידיבו עשה אומך **לנבל**" (מצודת דוד).
- בכל מקרה המילה מצינית מצב רע ומשפיל.

בתנשא

1. יש שפירשו שזהו תיאור סיבה : אם נבלת, כלומר הושפלת, "הוא מהמת שרצית **בתנשא**", להתגאות (חגון מוילנה) ;
2. יש שפירשו שזהו תיאור תוצאה : אם נבלת, כלומר הושפלת, "סופק להנשא בדבר" (רש"י), בסופו של דבר בתנשא ותזכה לכבוד (ייתכן שקראו את המילה "בתנשא" כתמיילים - "**בְּתִבְשָׁא**", בזכותה תהיה לך התנשאות).
3. יש שפירשו שזוهي הנחיה מעשית : אם נבלת, כלומר הושפלת, השאר **בתנשאותך**, ועל תרד לרמה של זה שהשפיל אותך : "תהי אתה בתנשאותך, רוצה לומר, אל תשיבו בקנטור ובקטטה וכדבר אחד הנבלים, רק שמור פתח"

מקורות ופירושים נוספים

1. הפירוש מסתמך על רשיי בספר משלוי: "איש תבונת יתריש כשבוזו החסר לב, כמו שאל, דכתיב 'ויבוזו' ולא הביאו לו מנהה ויהי כמהריש'" (רש"י).
  2. אולם, בתלמוד בבלי מצאנו דעת הপוקה: "מן פנוי מה נגע שאל? מפני שהמלך עלה כבודו, שנאמר 'ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבוזו ולא הביאו לו מנהה ויהי כמהריש', וכתיב (שמואל א יא) 'ויעיל נשח העמוני ויתן על יesh גלעד' ווגג". (רב יהודה בשם רב, יoma כב:)
- הדעה הראשונה נראית מתאימה יותר לפניו של מקרא, שהרי בשום מקום לא נאמר ששאל נגע על כך שהחריש, היו לו חטאיהם הרבה יותר חמורים.
- אולי אפשר ליחס בין שתי הדעות על-פי יחסו של דוד המלך אל שמעי בן גרא: כשהשמי קיל אותו (שמואל ב טז) הוא החריש ולא פגע בו, אך לפני מותו הוא ציווה על שלמה בנו שניקום את נקמו (מלכים א ב ט): "וועתה אל תנகחו, כי איש חכם אתה, וידעת את אשר תעשה לו, והורדת את שיבתו בדם שאל".
- יתכן שיש להחריש רק בשעת מעשה, כאשר הריגשות בערים. אדם שמניג מבוץ רגש, עלול להגיב באופן מוגזם, שיגרום לו בזיהן גדול עוד יותר. אולם לאחר מעשה, כשהרגשות נרגעים, אפשר לשקל מחדש את כל התנאים ולהחליט מהי התגובה ההולמת.
- לפי זה, שאל אכן נהג בתבונת בפעם הראשונה, כאשר "ויבוזו... ויהי כמהריש"; אולם הוא חטא בפעם השנייה, כאשר העם אמר "מי האמר 'שאל ימלך עליינו?!' תננו האנשים ונמניהם!", ושאל התנדג (ראיתי פירוש דומה בשם המאירי, בתלמוד בבלי מהדורות שוטנטשיין, יoma כב: הערה אחרונה).

פסוקים דומים וקשרורים

לא רק שאל החריש כשבוזו אותו - גם יעקב אבינו החריש לאחר שבתו נאנסה (בראשית לד ה): "ויעקב שמע כי טמא את דינה בטו, ובניו היו את מקנהו בשדה, והחרש יעקב עד באם"; גם במקרה זה, בקריאת ראשונה ניתנת לחשוב שיעקב נהג בחולשה, אך הפסוק שלנו מלמד שהוא דווקא נהג בתבונת, והוא חיכה שבניו יתאספו ויחלטו יחד איך לנוהג, ולא فعل מותך סערת רגשות: "ויעקב שמע כי טמא את דינה בטו והחריש יעקב - הדא הוא דכתיב (משלי יא) ואיש התבונת יתריש" (ופירש רד"ל: ורישיה בו לרעהו הסר לב ידרש זה השם, שבן לבני יעקב וחשבם כהפקר)" (בראשית רבתה פו, ילקוט שמעוני על משלים רמזו תתקממו).

בספר משלוי ישנו פסוק נוסף עם הביטוי "בז לרעהו", משלוי יד כא: "בז לרעהו חוטא, ומhoneן ענינים אשראי". הפסוק שלנו מכובן לאדם שפוגעים בו - שלא ייעלב כי מי שפוגע בו הוא חסר-לב; והפסוק בפרק יד מכובן לאדם הפוגע - שידיע שהוא חוטא ויפסיק לולzel במכרו, ובפרט בענינים (סעיף 310).

פסוקים נוספים מתארים סיבות נוספות להבלג על מעשים רעים של הזולת - למשל כדי לעורר את האהבה, משלוי יז ט: "מכסה פשע, מבקש אהבה; ושונה בדבר, מפריד אלוה" (סעיף 121).

239. הנהג בערנות - עצור להתרענות

"נהג בערנות - עצור להתרענות. עצור בצד הדרק, אכול דבר-מה, חלץ עצמות, וסע לשלום" (מתוך תשדריר שירות של המועצה הלאומית לבתיות בדרכים). העצה הזאת נכון לא רק לנוהגים אלא גם למנהיגים:

משלוי לב: "אם נבלת בהתנסא, ואם זמות יד לפה"

נבלת בהתנסא = נשחקת והתעייפה מתפקידו כמנהיג, המתנסא מעל העם; כמו שהזהיר יתרו את משה רבנו כשראה את התוור הארוך שהשתרך מחוץ ללשכה שלו (שמות יח): "גב ל תפ' גם אתה גם העם הזה אשר עמד, כי כבד מכך הדבר לא תוכל עשהו לבדוק".

ובאפס לאום = כשהם מתמעט ומתאפס ; **מחתה** = שבירת חומות ההגנה, ובהשלה - שבירת הכבוד ; **ריזון** = ריזון = שר ; **מחחת ריזון** = שבירת כבודם של השרים.
 כשהאוכלוסיה גדולה, הרי זו הוכחה שהממשלה מלאה את תפקידה - יש אוכל, יש ביטחון, יש בריאות, ויש חינוך שגורם לאנשים לחשוב על העתיד וליצור את הדור הבא ;
 אך כשהאוכלוסיה קטנה, זהו בין השאר כשלונה של הממשלה - אנשים מתיים ממלחמות, ממלחמות, מתאותות דרכים או מרעב, או שאינם מרגישים מספיק בטוחים בעtidם הכלכלי כדי להוליד ילדים רבים.
 אם כך, ניתן למדוד את יכולות השלטון ע"י מידת השינוי בגודל האוכלוסיה.
 ראו גם : **תפקידו העיקרי של השלטון** - לדאוג שלציבור יהיה אוכל (صف' 236).

פירושים נוספים

הפיירוש המקורי, שהפ██וק אינו מדבר על השינוי בגודל האוכלוסיה (התרבויות והתמענות) אלא על גודלה המוחלט - ככל שיש אנשים רבים יותר בעם, כך גדול כבודו של המלך השולט עליהם.
 מה המשמעות המעשית של קביעה זו ?

1. אפשר ללמוד מכבודו של מלךبشر ודם גם על כבודו של מלך מלכי המלכים הקב"ה : ככל שיש יותר אנשים שעובדים את ה' ביחד, כבודו גדול יותר. מכאן, שכאשר ישנים כמה אנשים המוענינים לברך את ה', עדיף שאדם אחד יברך וכל השאר יענו אמן, מאשר שככל אחד ואחד יברך לעצמו (זו דעת בית הילל, תלמוד בבלי ברכות נג.).
2. ייתכן שהפסוק הקשור לפ██וק הקודם, משלוי יד כז : "יראת ה' מקור חיים, לסור ממকשי מוות", והוא בא להציג דוקא את ההבדל בין יראת ה' לבין מלךبشر ודם - יראת ה' אינה תלולה באנשים, בעוד שכבוד המלך תלוי במספר האנשים שעובדים אותו (רב יהודה גירונדי).
3. ייתכן שהפסוק הקשור לפ██וק הבא, משלוי יד כת : "ארך אפים רב תבונה, וקצר רוח מרים אולת", ושניהם יחד מוכיחים עצה למלך : כבודו של מלך הוא שיחיה לו עם גודל, ולכן המלך צריך להיות ארך אפים, לא לכעס מהר מדי על בני עמו הפוגעים בכבודו, כי אם ימהר לכעס, אנשים ייפגעו ויעזבו, וכבודו יתמעט.

238. מנהיג נבון מבילג על בזיזונות

האם מנהיג צריך להקפיד על כבודו ולענות לאנשים שמבוזים אותו ?
 שאל, מלך ישראל הראשון, ונראה חשב שלא : לאחר שהוא נבחר למלך, וכל בני-ישראל הרינו לו ואמרו "יחי המלך" (שמואל א י'כ) : "ובני בליעל אמרו מה-ישענו זה ? ויבזהו, ולא הביאו לו מנהה. ויהי במחריש" : היו כמו אנשים שביזו אותו, אך הוא החריש (= לא הגיב), לא העניש אותם ואף לא ענה להם.

לאחר ששאל הוכיח את גבורתו במלחמה נגד בני עמו, התאספו בני ישראל והמליכו אותו פעמי שלישית, וגם אז גילה שאל איפוק והבלגה (שמואל א יא יב-ג) : "ויאמר העם אל שמואל 'מי האמר ששאל מלך עליינו?!' תננו האנשים ונגמיהם ! ויאמר שאל 'לא יומת איש ביום הזה, כי היום עשה ה' תשועה בישראל' !".

זו דעתו של שאל ; אבל האם הוא צדק ? או שמא הhalbגה שלו הייתה דווקא גילוי מזיק של חולשה ?
 ניתן להביא ראייה לדרך של שאל, דווקא מדבריו של איש ששייך למחלוקת פוליטי אחר - החכם באדם - שלמה המלך מבית דוד :

משלוי יא יב : "בָּז לְרַעַחַו חִסֵּר לְבָב וְאִישׁ תְּבֹונָת יַהֲרִישׁ"

הביתוים "בָּז" ו"יחריש" מראים קשר ברור בין פ██וק זה לבין מעשהו של שאל. הפסוק מלמד, שאדם שחריש כאשר מבוזים אותו, כמו שעשה שאל, הוא איש תבונות. הhalbגה אינה מעידה על חולשה אלא דווקא על תבונה !

לאום = עם, ציבור; הדגש על "לאום" מוכיח שהפסוק מדבר על איש-ציבור.
מוני בר יקבחו לאום = שלטון הגורם, במשמעותו, לציבור לא יהיה אוכל, "יזכה" שהציבור יקלל אותו - לא משנה עד כמה נעה האידיאולוגיה הרוחנית של השלטון.

משביר = מנהל מערכת של מכירת מזון, כמו (בראשית מב): "יוסף הוא השליט על הארץ, והוא המשביר לכל עם הארץ...".

וברכה לראש משביר = רק מנהיג הדואג לכך שהייה אוכל למכירה, יזכה לברכת העם.
 מנהיג כזה יכול, בסופו של דבר, גם לחנק את הציבור לערכיים רוחניים נעלמים יותר, כפי שנאמר בסוף הפסוק הקודם (משליא כה): "ומרוה - גם הוא יורא": מי שמרווה את צמאנו הגשמי של הזולות, יוכל גם להרוות וללמד אותו ערכים רוחניים.

פירושים נוספים

יש אמורים שתפקידו העיקרי של השלטון הוא לעשות משפטי ומלחמות (סעיף 223); לפי זה, הפסוק שלנו לא בא ללמד שהאוכל הוא תפקידו העיקרי של השלטון, אלא שהשלטון צריך לספק אוכל לציבור על-מנת שייברוו אותו ויאפשרו לו למלא את תפקידו העיקריים ללא הפרעה.
 ויש שפירשו את הפסוק כמשל ל"האכלת" בחכמה: מי שנמנע מלמד אנשים תורה (למשל בטענה של זכויות יוצרים - סעיף 1) יזכה לקללה, וכי שמאפשר לכלם ללמידה יזכה לברכה (רש"י, מצודות, הגר"א).

פסוקים דומים

ישנם פסוקים רבים המשווים בין מנהיג לבון רועה צאן - שתפקידו העיקרי הוא לדאוג לרוחותן החומרית של הכבשים.

פסוק נסף רמז, שהשלטון נמדד לפי השינוי בגודל האוכלוסייה (משליא יד כה): "ברב עם - הדרת מלך, וב哀ם - מהחתת רוזן" (סעיף 237).

הביטויים בפסוק זה, כמו גם בפסוק הקודם (משליא יא כה): "נפש ברכה תדשן, ומרוה גם הוא יורא", מאי מזכירים אירועים מחיי אבותינו (ע"פ מסתמוניה למשפחות ספרדים):

- המילה "לאום" מתיחסת לשני בני יצחק - יעקב ועשו - שנאמר עליהם (בראשית כ ג) "ולאום מלאום יאמץ"; ואכן, עשו, אחד משני ה"לאומנים", קילל את יעקב לאחר שיעקב לקח ממנו את הברכה החומרית של יצחק, כדי לקיים את הפסוק "מוני בר, יקבחו לאום".

- המילה "משביר" מתיחסת ליוסף (בראשית מב ז): "יוסף הוא השליט על הארץ, והוא המשביר לכל עם הארץ"; ואכן, יוסף זכה שאביו בירך את ראשו (בראשית מט כו): "ברכת אביך גברו על ברכת הוורי עד תאות גבעת עולם; תהין ראש יוסף ולקדק נזיר אהיו"; וגם משה בירך ואמר (דברים לג ט): "ומאגד ארץ ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה ראש יוסף ולקדק נזיר אהיו". גם בהגות היהודית המאוחרת יותר, מסמל שבט יוסף את החומריות - "משיח בן יוסף" הוא המנהיג הדואג לצרכים החומריים של עם ישראל, ולכן זוכה לברכה והצלחה, כדי לקיים את הפסוק "וברכה לראש משביר".

237. מdad להצלחת השלטון - ריבוי טבעי

האם ישנה דרך אובייקטיבית להעריך את תפקודה של ממשלה, ולקבוע האם היא טובה או לא? ניתן שאפשר למצוא רמז בדרך זאת בספר משלוי:

משליא יד כה: "ברב עם - הדרת מלך, וב哀ם - מהחתת רוזן"

ברב עם = כשהעם מתרבה; **הדרת מלך** = זהו כבודו של המושל.

החכמה אינה מתיאשת ואינה מקטרת על עמדת הפתיחה הנחותה שלה ; היא יודעת שדרכה , דרך החכמה , מובילה לחיים : " עזו פתאים ותוּן ואשרו בדרכ בינה... כי בי ירבו ימך וויסיפו לך שנות חיים" , והדרך המנוגדת , דרך הכספיות , מובילה לשאול ולמוות : " ולא ידע כי רפאים שם, בעמקי שאול קרויה" , והיא עובדת במרץ על-מנת לשכנע את הפתאים שיבחרו בדרך החיים .
חריצות היא הסıcıוי היחיד של החכמות לנצח במאבק התקשורתי .

פסוקים דומים וקשרורים

גם בספר קהילת מתואר מצב דומה (קהלת ז) " ניתן הפקל במרומיים רבים" : הסקל - הכספיות - נמצאת למעלה - קרוב לשלטוו , קרוב לצלחת וקרוב לתקצבים .

גם בפרק ח , המתאר את קריاتها של החכמה למנהיגי הציבור , החכמה והتبונה נמצאות מחוץ לעיר : " הלוֹא חכמה תקרה, ותבונה תיתן קולה . בראש מרוימים עליך דרך, בית בתיבות ניצבה. ליד שערם לפני קרת; מבוא פתחים תרונה" : בדרך המובילה אל העיר , ביתו הנטיבות = הבית העומד על פרשׂת דרכים , ליד שעריו הקרייה וליד פתחי העיר , שם עמדות החכמה והتبונה ומנסות לשכנע את האנשים הנקנסים לעיר והויצאים ממנה להקשיב להן (ראו החכמה קוראת) .

מבנה הפרק

ההקבלה בין שני חלקים פרקי הפרק אינה מושלמת - בחלק הראשון , המדובר על החכמה , ישנו קטע שלם שאין לו הקבלה (פסוקים ז-ז) : " יוסר לך לzech לו קלון, ומוכיה לרשע מומו . אל תוכה לך פן ישנאך , הוכחה לתהכמ ויאחבד . תן לחכם ויחכם עוד , הודיע לצדיק וויסוף לךה . תחילת חכמה יראת הא' , ודעת קדושים בינה'" .

מעבר לכך , נראה שאربעת הפסוקים הללו " תקועים" באמצע דבריה של החכמה ונערותיה אל הפתאים , המתחילהים בפסקוק ו מגיעים לפחות עד פסקוק יא : " עזו פתאים ותוּן ואשרו בדרכ בינה... כי בי ירבו ימך וויסיפו לך שנות חיים" . מה תפקדים של פסוקים אלה ?

1. ייתכן שהפסוקים הללו גם הם דבריה של החכמה אל הפתאים . ישנים פתאים שחושבים שיצלחו להחזיר את חברים למوطב , אך החכמה אומרת להם שלא ינסו , כי כאשר חברייהם הם לצים ורשעים , הם לא יקשו בתוכחות ; אם הם רוצים להשפייע , עדיף שייבוואו לבית המדרש של החכמה , שם יוכל לדבר עם חכמים וצדיקים , שיקשיבו להם וירצוו לשמעו עוד .

2. ויתכן שהפסוקים הללו הם מאמר מוגש ובו מדברת החכמה אל נערותיה או אל הקוראים , ומסבירה להם , שהזמן "לכו, להמו בלחמי..." מתויחסת רק לפתאים - רק לאנשים שחוטאים מותוך פיתוי וחולשה , ולא לENTS הלוועגים לאחרים או לרשעים הפוגעים באחרים ; לאלה אין מקום בבית הספר , הם לא ילמדו , הם יקלקלו לאחרים .

ויתכן שרק הפסוקים ז-ט מתויחסים לנושא התוכחה וההשפעה על הזולות , והקטע בפסוקים ייב הוא שוב דברי החכמה אל התלמידים - הפעם החכמה מדברת אל התלמידים שכבר הגיעו לבית הספר , ומוסרת להם את השיעור הראשון - " תחילת חכמה, יראת הא'..." .

236. השלטון צריך לדאוג של ציבור יהיה אוכל

יש אנשים שחושבים , שתפקידו העיקרי של השלטון הוא להוביל את המדינה למימוש אידיאולוגיה רוחנית מסויימת . ספר משלוי מזכיר , שיש תפקיד בסיסי יותר :

משלוייא כו : " מנע בר יקבחו לאום, וברכה לראש משביר" .

בר = TABOAה למאכל .

יקבוחו = יקללו אותו .

פירושים נוספים

פירשנו שהפסוק מתאר את השכר **שנותנים** הרשע והצדיק לאנשייהם ; אך רוב המפרשים פירשו שהפסוק מתאר את השכר **שמקבלים** הרשע והצדיק על מעשיהם בעולם הזה :

רשע עושה פעולות שקר - כל فعلיו ומאציו בעולם הזה לא יזכו אותו בשכר על فعلתו, כי לא תהיה לו המשכיות והכל יאבך לאחר מותו (ראו פסוק שבו נזכرت המילה "שקר" במשמעות דומה : שמואל א כה כא : "וּדֹוד אָמַר 'אֲךָ לְשָׁקֵר שָׁמַרְתִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר לֹזָה בָּמְדִבָּר... וַיֵּשֶׁב לִי רְעוּה תְּחִתָּטוֹבָה'").

וזורע צדקה שכר אמת - העושה מעשי צדק דומה לאיכר הזרע את אדמותו - עובר זמן רב עד שהוא רואה את התוצאות, אך התוצאות הן אמיתיות וממשיות, **שכר אמת** ; כך גם הצדיק יזכה, בטוחה הארץ, לשכר אמתי בעולם האמת.

235. הדעות הנכונות צריינות לתאמץ יותר כדי להשפיע

פעמים רבות אנחנו מרגישים שההשקפות-עולם מנוגדות לשלוינו השתלטו על כל המשאבים ומקדי השליטה, ואנחנו חסרי אונים ולא יכולים לשנות את המצב.

הعصה של ספר משלוי היא, לא להתייאש אלא לפעול במקרה.

במשל פרק ט מתוארות שתי נשים מנוגדות - "חכמוות" ו"כיסילות". הנשים מתוארות בצורה מאד דומה, כפי שאפשר לראות בטבלה הבאה :

פסוקים י-יב - חכמוות	פסוקים יג-יח - כסילות
פסוקים א-ג : "חכמות, בנחת ביתה ; חכבה עמודיה שבעה. טבחה טבחה, מסכה יינה; אף ערכה שולחנה. שלחה נערותיה תקרה - על גפי מרומי קרת".	פסוקים יג-טו : "אשת כסילות, הומיה;فاتות, ובלי ידעה מה. וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת . לקרווא לעובי רך; המישרים אורחותם".
פסוק ט : "מי פתי? יסור הנה! וחסר לב, ואמרה לו...".	פסוק ז : "מי גנובים ימתקו; ולתם סתרים גנעם".
פסוק ה : "לכדו להמו בלחמי; ושותו בין מסכתת".	פסוק יח : "ולא ידע כי רפאם שם; בעמקי שאל קרואיה".
פסוק ו-יא : "עזבו פתיהם וחוין; ואשררו בדרך בינה... כי בי ירבו ימיך; וויטפו לך שנות חיים ".	פסוק יב : "אם חכמתך, ולצתת - לבדך תשא".

שתייהן מנסות למשוך פתימים וחסרי-לב אל ביתן, אבל יש הבדלים בינהין :

- החכמה צריכה **לשלווח את נערותיה** כדי לקרווא לאנשים שעוברים ב"מרומי קרת" (מרכז העיר). הכספיות לא צריכה לשלווח נערות - הבית שלה כבר נמצא - "וישבה לפתח ביתה, על **כסא מרומי קרת**".
- החכמה צריכה לעובוד קשה כדי **לבנות בית** וכדי להכין סעודה שאליה תוכל להזמין את התלמידים (סעיף 290)
- "בנתה ביתה, חכבה עמודיה שבעה, טבחה טבחה, מסכה יינה, אף ערכה שולחנה... לכו להמו בלחמי, ושותו בין מסכתת"; לעומת זאת, הכספיות בכלל לא תורחת - כבר יש לה בית, והוא מגישה לאורחים שלה "מיים גנובים" ו"לתם סתרים".

החכמה מתחילה במעמד נחותה יותר - היא רחוקה ממרכז העניינים וצריכה להשקיע יותר בפרסום (לשלווח נערות שיפרנסמו את המסריהם שלה הציבור); אין לה גישה לתקציבים ציבוריים ולכך היא צריכה לבנות את ביתה ולהכין את כל סעודתה עצמה.

היתרון היחיד שיש לחכמה הוא החיצות: בעוד הכספיות יושבת רגלה על רגלה בפתח ביתה, וממחכה לפתויים שייעברו אצלה - החכמה עובדת קשה כדי להשפיע על הפתויים לטובה.

4. ויש מפרשים שריבוי השרים הוא עונש מה' על פשעים של יושבי הארץ (כך נראה מפירושי רש"י ומצודות).
 5. אפשר לפרש "בפשע של הארץ משתתפים שריה הרבים" - לא הפושע לבדו האשם, אלא כל השרים הרבים, שלא השקיעו מספיק בבנייה חברה ערכית ומוסרית, הם למעשה שותפים לפשע (ע"פ יעל).

6. וכן היה אפשר לפרש, ש ריבוי השרים הוא עצמו הפשע - כל מינוי מיותר מהווע גול של כספי הציבור. לפי זה יש לפרש את החזci השני: **ובאדם מבין יודע כן** - בזוכות אדם מבין, הידוע מה המספר המדוייק של שרים הדרושים על-מנת לשמר על יציבות השלטון - **יאריך** - תעלה רפואי וארכוה לצרה זו, כי הוא לא ימנה שר אחד מיותר.

אולם, מהשוואה לפוסקים האחרים שבהם נזכר הביטוי "בפשע" נראה, שימושתו היא תמיד "באשמת הפשע", כמו:

- יעשהנו נא: "**הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם**"
- מיכה א: "**בפשע יעקב כל זאת ובחתאות בית ישראל;** מי פשע יעקב הלוּא שמרון ומני במוות יהודה הלוּא ירושלם"
- משליב ג: "**בפשע שפטים מוקש רע ויצא מצירה צדיק**"
- משליכטו: "**בפשע איש רע מוקש וצדיק ירונו ושםה**"
- דניאל ח: "**ויצו בא תנוץ על התמיד בפשע ותשליך אמת ארצה ועשתה והצלחה**"

ובאדם מבין יודע כן יאריך

אפשר לפרש **יאריך** = מלשון ארוכה ורפואה (מלבי"ס), כמו:
 ירמיהו לנו: "**הנני מעלה לה ארכה** ומרפא ורופא ורפואתים, וגליתי להם עתרת שלום ואמת";
 אולם, המילה **יאריך** מופיעה גם בפרק זה וגם בתורה כ舍ך למנהיג הכהר:
 דברים יז כ: "**לבلتاي רום לבבו מהחיו ולבلتاي סור מן המצווה ימין ושמאל **למען יאריך ימים על מלכתו הווא ובניו בקרב ישראל**"
 משליכת צ: "**ונגיד חסר תבונות ורב מעשיות שנאי בצע יאריך ימים**"
 וכן נראה לי שזו הכוונה גם בפסוק שלנו - אדם המנהיג את המדינה בתבונה יאריך ימים בשלתו.**

234. נגד משרות מיותרות

ישנם פוליטיקאים שיוצרים משרות מיותרות על-מנת "לספק תעסוקה" למוקוביהם. ספר משלוי, כנראה, רואה בכך רשות:

משליא Ich: "**רשע עשה פעלת שקר, וזרע צדקה שכר אמת**".
 מילות המפתח בפסוק הן "**פעלה**" ו"**שכר**". למילאים אלו ישן משמעויות שונות, אך מכיוון שהן באות ייחד, נראה שבפסוק זה משמעותן דומה - משכורת על עבודה, כמו (ויקרא יט יג): "... **לא תಲין פעלת שכיר**atak עד בקר", (דברים כד ט): "**ביוומו תתן שכרו ולא תבוא עליו המשמש**...".

המושל הרשע **עובדת שקר** - ממציא משרות שאין בהן צורך ומהלך משכורות על עבודה שאין בה צורך (או על עבודה שלא נעשתה כלל);

אך המושל **הזרע צדקה** - המעווני לנוטע משטר צודק ותקין - מקפיד על **שכר אמת** - לנתן משרות ומשכורות רק לאנשים שעושים עבודה אמיתית.

הדבר נכון לא רק לגבי מושל אלא לגבי כל אדם שרוצה **זרוע צדקה** - להתחיל ביוזמה צודקת כלשהי, כגון להקימים ארגון חדש. הוא צריך לוודא, מצד אחד, שאין משרות מיותרות המבזבזות את כספי התורמים על משכורות, ומצד שני, שכל האנשים שאכן מועסקים בארגון מקבלים **שכר אמת**.

233. להקים ממשלה קטנה וריבוי שרים

הרבה אנשים מתלוננים על כך שהממשלה שלנו גודלה מדי - יש בה יותר מדי שרים שמקבלים משכורות גבוהות על חשבוןנו. גם בספר משלוי ריבוי השרים נחשב לדבר רע: משלוי כח ב: "בפשע ארץ - רבים שרים...".

בריבוי שרים ישנו שני חסרונות:

- א. קשה להגיע להחלטות במשלה, כל שר מושך לכיוונו שלו: "זהו פורענות לארץ, להיות שרים הרבה ואין נשמעים לאדם" (רש"י).

- ב. כל אחד מקבל משכורת על-חשבון משלמי המיסים: "בעבור פשע עם הארץ, ירבו שרים, וכל אחד עושק עם הארץ, והנה נשחתה" (מצודת דוד, ודומה לויה פירשו רש"י, רלב"ג, ומתרגם JPS).

ניתן לפרש את הקשר בין הפשע לבין ריבוי השרים בכמה דרכים:

1. כשהחברה פושעת והערכים בה מקולקלים, כל אחד חושב רק על טובת עצמו ורוצה להשיג כמה שיותר כסף לעצמו. הערכים בחברה משתקפים בהתנהוגותם של הפוליטיקאים, וכל אחד משתמש בסדר לעצמו "גיאוב", משרה בכירה, גם כאשר אין בה כל צורך אמיתי לחברה: "כשהארץ פושעת וחוטאת... מהמת זה, איש כל הייש בעניין יעשה, ואז יצינו רשיעים כמו עשב" (הגן מוילנה).

2. בימינו, במדינה דמוקרטית, אפשר לפרש ריבוי השרים נובע מפשע מאד מסוימים של יוושבי הארץ - בחירה בחברי הכנסת הלא נכונים. אדם המקבל מנדט להרכיב ממשלה מעוניין לזכות בתמיינתם של כמה שיותר חברי הכנסת, כדי שהממשלה תהיה יציבה. אם הבחירה בחברי הכנסת החושבים רק על טובת עצם או טובת המגזר שלהם, הם יתנו את תמיינתם בכך שיקבלו תיקים רבים לעצם ולמחלתם - "בפשע ארץ רבים שרים".

החזי השני של הפסוק מלמד שיש אפשרות אחרת:

"...ובאדם מבין יודע כן יאריך".

ניתן לפרש את הפסוק בהתאם לשני הפירושים של החזי הראשון, ובהתאם לשני פירושים אפשריים של המילה כן:

1. כן = בסיס (סעיף 410) : **אדם מבין יודע** שהפתרון לשחיתות השלטונית נמצא בסיס - בחינוך היסודי ביוטר שמקבלים הילדים בחברה, החינוך לערכיהם: "ובבעור אדם מבין יודע דעתם להшибם מפשעם, יאריך המקום קיום הארץ, אף בהיות כן שרבם קצינה, כי לא ירע ולא ישחיתם" (מצודת דוד); בזכות אנשי חינוך היודעים לתקן את הערכים המקולקלים בជיבור הרחב, גם השרים הרבים יטרכו בהתאם את התנהוגותם לערכים המתוקנים.

2. כן = משל יציבות (סעיף 410) ; בזכות אדם המבון יודע איך ליצור יציבות בקבוצה, תצליח המדינה להתקיים ולשגשג לאורך זמן. הוא יקים ממשלה מצומצמת עם מספר קטן של שרים מומחים ומתאימים לתפקידם, ויגרום לחבריו הכנסת להבין שכדי להם להציגו بعد הממשלה למרות שלא קיבלו את כל התיקים שרצוו, כי אם לא יציבו בעדיה, יטרכו לכלת מיד לבחירות חדשות, והבחירה יונиш אותם בקלפי.

הפתרון השני תלוי בפתרון הראשון: כדי שאדם מבון יוכל להקים ממשלה קטנה וכייב, הוא צריך לקבל גיבוי מהជיבור.

פירושים נוספים

בפשע הארץ רבים שרים

3. על-פי מלבי"ס, ריבוי השרים אינו תוצאה טبيعית של הפשע אלא עונש שהמלך מעניש את הפשעים נגדו, ומטרת הפסוק היא להזהיר מפני השתחפות במרידה (פשע = מריד): "לפעמים, על-ידי המרידת שתפצע הארץ במלכה, וחושבים לפרק על איש אחד, ועל-ידי-כך יעמדו עליה שרים רבים ערייצים, וכולם מושלים ולוחצים את הארץ..." - והדבר מתאים למקומות נוספים שבהם כתב מלבי"ס נגד מרידות (סעיף 242).

232. הקירבה לשטון היא רק אשלה

אדם שזכה להיות מוקrb לשטון ולהינות ממנעמו, עלול להשלוות את עצמו, שהקירה לשטון תעזר לו אם יctrיך עורה. כדי להציג אותנו מאשלה מסוכנת זו, נכתב בספר משלוי:

משלוי כג-ג: **"כִּי תָשַׂב לְלִחְום אֶת מֹשֵׁל, בֵּין תָּבִין אֲתָא אֲשֶׁר לְפִנֵּיךְ וְשָׁמַת שְׁבִינָה בְּלַעַץ, אִם בַּעַל נֶפֶשׁ אַתָּה. אֶל תָּתָא לְמַטְעָמוֹתָיו, וְהוּא לְתַם צְבִים"**

כי תשב ללחום עם מושל = כאשר תשב לאכול לחם (לסעוד) עם שליט,

בין תבין את אשר לפניך = אל תיתן לכבוד לעלות לך לראש, אלא השתמש **בבינה** (= כישرون המחשבה והסתקתה המשקנות - סעיף 382), וдуו שכלכל דבר יש סיבה - המושל קירב אותך אליו מסיבה מסוימת, וכאשר הסיבה לא תהיה עוד - הוא לא יהסס לירוק אותך. ولكن -

ושמת שבין בלעך = שים סכין, או גדר קוזנית (= משוכה), בגרונך, כך שלא תוכל לאכול הרבה,

אם בעל נפש אתה = אם יש לך נפש (= תאווה חומרית - סעיף 416), אתה מתאותה לאכול הרבה, כי ככל שתאכל יותר - כך תתפתה יותר לסתוך על המושל, והוא יהיה לו קל יותר לנצל אותך.

אל תתאו למטעמותיו והוא לחם צבאים = אל תתאותה לאכול מהאוכל הטעים שלו, כי אוכל זה הוא לחם צבאים (= מאכזב, שאינו מתקיים לאורך זמן, ואין מלא את התקומות שתולמים בו - סעיף 409); כשהמושל ישיג את המטרת שלשמה הזמן הזהinct, הוא יירוק אותך ולא תוכל יותר לאכול מלוחמו.

וכך אמר רבנן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, שהיה מוקrb לשטון הרומי:

"הו זהירים ברשות, שאין מקרים לו לאדם אלא להנאת עצמן, ואין עומדים לו לאדם בשעת דחקון" (משנה אבות ב.ג).

פירושים נוספים

1. יש אומרים, שהפסוק מתייחס לא רק למושל במדינה, אלא לכל אדם שנוטן לך אוכל, שנקרא "מושל" כי הוא בעל הסעודה; **"כִּי תָשַׂב לְלִחְום** - כאשר תשב לאכול לחם עם המושל בה, הוא בעל הסעודה" (מצודות); והפסוק מלמד, שיש להתבונן בעניינו של בעל הסעודה, ולראות אם הוא אכן נותן את האוכל בעין יפה ובסמחה, או שהוא נותן בעין רעה ומtopic תחווה של לחץ חברתי בלבד: **"בֵּין תָּבִין** - תן דעתך להבין את הדברים אשר לפניך, להתבונן בהם אם עינך יפה או רעה; ואם הוא נותן בעין רעה, יש להיזהר ולא לאכול ממטעמיו: **"וַיִּשְׂמַת** - רוצח לومר, אולי התבונן בדבר ויטיב לך להשים סכין בבית הבילעה משתאכל עמו: **אם בעל נפש אתה** - אם יש לך נפש משכלה למאס ברע: (ג) אל תתחאה למאכליו המטעמים וטוביים: והוא - רוצח לומר, מאכלו בזב בפעולנו, כי דרך המאכל להבריא נף האדם, ולא כן הבא מבעל עין הרע"; רעינו דומה מופיע בהמשך הפרק - ראו העניינים הנו שער לנפש (סעיף 141).

- אולם, הפסוק שלנו בפירוש מדבר על **מושל**, ולא מסתבר שהכוונה לאדם פשוטו.

2. יש אומרים שהפסוק בא להזהיר את האדם, לא מפני בגידתו של המושל, אלא מפני התמכרות מצד יצור הרע של עצמו: מי שרגיל לאכול מטעמים כאשר הוא ליד שולחנו של המושל, עלול לחפש את המטעמים וטובי כשהוא ליד שולחנו הפרט, להפוך לזרול וסובא ולבזבז את כל רכשו על המטעמים שהתרgal אליהם (רב יונה גירונדי).

3. יש אומרים שהפסוק בא להזהיר את האדם מפני התנהגות זלנית ובלתי מנומסת בnocחותו של המושל (דעת מקרא).

- אולם, לפי זה לא ברור סוף הקטע **"וְהוּא לְתַם צְבִים"** - מה הקשר בין נימויי השולחן לבין העובדה שהלחם מאכזב?

גוזרו מה שגוררו (רש"י). אמנים, בתקופת התלמוד היה מקובל, שכاصر חכמים גוזרים גזירה, הם מסתירים את טעמה במשך 12 חודשים, עד שהציבור יתרגל לקיים את הגזירה; אך לאחר 12 חודשים היו מגלים את הטעם. גם לפיו שני הפירושים הללו, עיקר החידוש של הפסוק הוא בחלק השני: המלך אינו אלוהים, ולכן המלך צריך לאפשר לאנשים לחקור את פועלותיו. השקיפות אינה פוגעת בכבודו אלא להיפך, מראה שהוא שולט בוישר ושאין לו מה להסתיר: "המלך אינו אל, וניתן להעביר בקורות על מעשיו ומהלכו. בעוד שמשמעות הדבר לא ניתנים לחקירה, מלך שמקקרים את מעשיו אינו נפגע בבודו" (אורונה סבויו).

231. לא קל לנחל מדינה

חשיבות ביקורת על השלטון, אבל חשוב גם, שallow שמותחים ביקורת יזכיר את המגבילות שלהם: משלו כה ג': "שםם לדורם, וארץ לעומק, ולב מלכים אין חקר"
לב מלכים = המחשבות שבלביהם של השליטים.
אין חקר = הן ככל-כך מרובות עד שאין אפשר להגיע עד תכליתן (סעיף 403).

כמו **שהשימים** גבויהם מאד, ואדם פשוט אינו יכול להגיע עד קציהם; וכמו **שהארץ** עמוקה מאד, ואדם פשוט אינו יכול להגיע עד תחתיתה; כך המחשבות שצרכות להיות בלבו של המנהיג, על מנת יוכל להניב את המדינה, הן רבות כל-כך, עד שאדם פשוט אינו יכול להבין את כלן עד הסוף. לא כל פעולה שנראית לנו טובה היא אכן טובה, ולא כל פעולה שנראית רעה היא אכן רעה; יש הרבה שיקולים שאנו חנו לא מודעים להם.

מקורות ופירושים נוספים

הפרש במאמר מתבסס על דברי חז"ל: "אמל רבא בר מהסיא אמר רב גורייא אמר רב: אם יהיו כל הימים דין וגמים קולמוסים ושמיים ריעיות וכל בני אדם לבירין - אין מספיקין לכתוב חללה של רשות. מי קרא? אמר רב משרשיא: **שםם לדורם, וארץ לעומק, ולב מלכים אין חקר**". (تلמוד בבבלי שבת יא), וכפי שפירש רש"י שם: "חללה של רשות - עומק לבם, שהוא צורך להיות לו לב לכמה מדיניות למס הקצוב ולכמה מלחמות ולכמה משפטים - והכל ביום אחד". מהי המשמעות המעשית של הפסוק?

1. כפי שפירשתי לעיל: לדבר בעונה כאשר מותחים ביקורת על השלטון - לא להיות בטוחים שאנו הינו מצליכים להניב את המדינה טוב יותר.

2. ולפי הרב קוק: לא למהר למורוד ולהרוו את השלטון הקיים, כי לא בטוח שהשלטון שנקים במקומו יהיה מצליח יותר: "סדרי החברה האנושית הם שלשלת גדולה, והפרטים רבים עד אין חקר, והם אחווים זה בזה. על כן, אין למהר להתפרק להרים סדרי החברה המדינית, גם אם נראה בה פרטם רבים שאינם לפי הצדק והוישר לפי דעתו". (עייןiah על שבת א לב), "סדרי החברה בניוים על-פי מושגים הנוגעים: בין בעניינים הרוחניים... בין בעניינים החומריים... והם תלויים ברוב עניין זה בזה... ואם בחלק אחד מלאה השינויים רבו הענפים עד שאין אפשר להקיף בסקירה האנושית, קל וחומר בשנייהם יחד, בנסיבות מסוימות ונאחוים זה בזה, **שםם לדורם וארץ לעומק**. ושניהם מתיחסים **לב מלכים**, בהתבסות ההנהגה החברתית. על-כן אין חקר, וצריך להתנגד ביחס הסדרים הכלליים הקבועים בזיהירות יתירה ובעוינות צדק, ולהישמר מלהתערב עם שווים ועבדים מתחזרם, לבלו ולהשחית כל סדר עתיק השorder בחיקם המדיניים והחברתיים". (עייןiah על שבת א לג).

3. ניתן גם לקשר את הפסוק הקודם הקודם: "**כבד אליהם הסתר דבר, וכבוד מלכים חkor דבר**": כבודו של מלך הוא, שמי שבא לבקש ממנו בקשה, יציג בפирוט רב את פרטי הבקשה (סעיף 230). הסיבה היא, שהמלך טרוד בעניינים רבים עד אין חקר, ואין לו זמן וכוח להתעמק בבקשתו של האזרחים, ואם לא יציגו את הבקשה בפирוט - הוא עלול להתבלבל.

4. אפשר גם לפרש את הפסוק בכיוון אחר לגמרי: 'השמיים כה גבוהים והארץ כה עמוקה, עד שאפילו המלכים, עם כל המשאבים שעומדים לרשותם, לא יכולים לחקור ולהבין אותם עד הסוף' (גם הפרש הזה יכול להתקשר לפסקוק הקודם - סעיף 0).

פסוקים דומים וקשרורים

הפסוק הבא מסביר מדוע ראוי לעוזר למלך להבין: "שםיים לrome וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר": כמו שהשמיים גבוהים מאד והארץ عمוקה מאד, כך מחשבותיהם של המלכים הן גבוהות וגם عمוקות, יש להם עניינים וטרדות בעלי גבול, ולכן יש להקל עליהם ולהציג את הבקשה בפירות (ראו לא קל לנחל מדינה - סעיף 231).

פסוק נוסף עם הביטויים "חקר" ו"כבוד" נמצא בהמשך הפרק (משלוי כה כז): "אכל דבר הרבה לא טוב ותבר כבודם כבוד".

מקורות ופירושים נוספים

דבר = בקשה

1. פירשנו **הסתיר דבר** = להסתיר את הדברים שمبקרים מהי ולא לפרט יותר מדי: "במה שיבקשו מהשם יתברך, לא יהיה כבוד כי יתררך שיזדיע שאלתם, כי השם יתררך יודע הכל. הלא תראה, כי אשת ירבעם הייתה מתנכרה בבואה אל אחיה השילוני, וטרם שהגודה לו דבר, אמר לה אחיה את דבר בקשתה, כאשר גלה אותו השם יתברך. ואולם, כבוד מלכים הוא בהפל זה, רוצה לומר, לחזור הדבר הבא לפניהם באונן שלם כדי שיצא משפט אמת, כי הם אינם יודעים מהדברים רק מה שיזודיעום, הפך מה שנמצא בזה בה יתברך". (ילב"ג).

ואכן, מצאנו בתורה תפילה קירה מאד, שבה המתפלל לא הזorceו אפילו את שמה של החולה שהוא התפלל בעבורו (במדבר יב יג): "ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה'" (ראו תפילה לרופאה).

מצד שני, מצאנו גם תפילה ארוכה הרבה יותר, דברים ט כה: "ואתנצל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנצלתי כי אמר ה' להשמדיך אתכם".

מכאן למדנו חז"ל שאין שיור לulfilled - אפשר להתפלל בקיוצר רב ואפשר להתפלל באריכות רבה (רבי אליעזר, תלמוד בבלי ברכות לד); ולכן פירשתי למללה, שהפסוק אינו מחייב להסתיר דבר, אלא רק מתייר להסתיר דבר - "כבוד אלהים הוא גם כאשר המתפלל מסתר דבר ואינו מפרט; בניגוד למלכים, שכבודם מחייב לפרט". עיקר החדשון של הפסוק הוא בחלק השני, המחייב לחזור דבר לפני שפונים אל המלך, כי המלך אינו אלהים.

דבר = מעשה

רוב המפרשים פירשו **הסתיר דבר** = להסתיר את מעשי ה' בבריאות העולם ולא לדון בהם ברבים. איך זה מסתדר עם דברי דוד בכמה מקומות (למשל תהילים צו ג) "ספרו בגויים כבודו"?

2. יש מפרשים, שבספר תהילים מזכיר על מעשי ה' בעולם האנושי - הישועות שהוא עשה לנו, שאוטם חשוב לפרשנים בוגדים; אבל במשלי מזכיר על מעשי ה' שהם מעלה ההשגה האנושית, כמו הסיבות שבגלן נברא העולם, שאוטם יש להסתיר, כדי שלא נבוא להבין אותם בצורה שטחית שפוגעת בכבוד ה' (ע"פ ابن ערא, יהודאי איזנברג). לעומת זאת, את מעשי המלכים האנושיים יש לחזור (=לבדוק עד הקצה), כי אוטם אנחנו כן יכולים להבין, וזהו כבודם של המלכים - שנבין את הסיבות שבגלן עשו מה שעשו.

- לפי זה, הפסוק הבא מסביר מדוע אי אפשר להבין את מעשי ה': "שםיים לrome וארץ לעומק, ולב מלכים אין חקר": 'השמיים כה גבוהים והארץ כה عمוקה, עד שאפילו המלכים, עם כל המשאבים שעומדים לרשומות, לא יכולים לחזור ולהבין אותם עד הסוף'.

3. יש מפרשים, שהפסוק במשלי מדבר לא רק על מעשיים אלא גם על חוקים - חוקי ה' בתורה הם מעל ההשגה האנושית ואי-אפשר להבין את טעםם עד הסוף, ולכן, **כבוד ה'** הוא להסתיר את טעמי המצוות, כדי שלא נבוא להבין אותם בצורה פשוטנית מדי; אבל חוקים שנקבעו ע"י בני אדם, כמו הגזירות והסיגרים שקבעו חכמי ישראל בכל הדורות, נמצאים בתחום הבנתנו, וכבודם הוא דוקא שנחזור ונבין את הסיבות שבגלן

- כאשר המלך הוא חכם, הוא משתמש בכבוד שלו בצורה חיובית, כדי לעשות צדק ומשפט (ראו למשל משלו כו : **"מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן"** - סעיף 267 ; משלוי חטו : **"בי מלכים ימלכו, ורוזנים יחוקקו צדק"**) ;
- אך כאשר המלך הוא **כטיל**, הכבוד מעביר אותו על דעתו, וגורם לו לעשות מעשים טיפשיים ואפ' מזיקים - **"כשלג בקץ' וכמטר בקצר"**.

משל זה זכה להמחשה מרשימה במיוחד במיוחד בזמן המלכת שאול, במעשו של שמואל הנביא (שמואל א יט) : **"הלוֹא קצִיר חַטִּים הֵי וַיְתַנֵּן קָלוֹת וּמֶטֶר,** ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעני ה', לשאול לכם מלך". בני ישראל באותה תקופה רצו מלך בכל מחיר. הם לא רצו לחוכות שיהיה אדם חכם הרואין למלוכה - הם רצו **למנות את "הרע במיעוטו"**, את הטוב ביותר שיש עכשו. שמואל רמז להם, שנתינת כבוד המלכות לאדם שאינו ראוי לכך עלולה לגרום נזק, כמו שלג בקץ' ומטר בקצר.

ואכן, כבוד המלכות של שאול גרם נזק רב לעם ישראל, כאשר מתוך קנותם לכבודו הוא הרוג את כל כוהני נוב (שמואל א כב).

פירושים ופסוקים נוספים

רעיון דומה נמצא בב' משלו ג' לה : **"כבוד חכמים יהלו, וכסילים מרים קלון"** - הכבוד הוא נחלתם של חכמים ; הכסילים צרייכים דווקא את הקلون כדי להתרומות ולהתעלות.

פירושנו לא נאה במשמעות אובייקטיבית - לא טוב לחברה שהכסיל קיבל כבוד.

ויש שפירשו לא נאה במשמעות סובייקטיבית - **"לא נאה לו"** לקבל כבוד ; הוא לא מאמין בני אדם, לא מאמין שבני אדם אחרים באמת מכבדים אותו. כשמייחו מתייחס אליו בצורה מכובדת, הוא מתיחס לזה כמו לדבר בלתי אפשרי, כמו שלג בקץ' ומטר בקצר, ואומר **"אתה לא באמת מכבד אותך, אתה רק רוצה לנצל ולהשפיל אותך כמו כולם"** (ע"פ גליה). פירוש זה מתאים לאנשים שנעשו כסילים לאחר שסבירו מהתעלות קשה.

בפרק יט ישנו פסוק דומה שנייתן לפרש בשתי הדרכים (משלוי יט) : **"לא נאה לכטיל תעוג, אף כי לעבד משל בשרים"**

הפסוק שלנו מדבר על הנזק שגורם הכבוד לנפשו של הכסיל ; בהמשך הפרק ישנו פסוק המדבר על הנזק שגורם הכבוד לאנשים שנמצאים בסביבתו של הכסיל (משלוי כח) : **"כדרור ابن במרגמה, בן נוthen לכטיל כבוד"**

230. איך לבקש בקשות מפוליטיים

כשምנים בקשה או הצעה לחבר כניסה או שר, רצוי שלא להסתפק בהבעת דעתה שטחית, אלא לבצע מחקר מكيف על הנושא ולהביא לפניו את כל העובדות הרלבנטיות :

משלוי כה ב : **"כבוד אלהים הסתר דבר, וכבוד מלכים חקור דבר"**

כבוד אלהים הסתר דבר = כאשר באים לבקש מה' בקשה, אין צורך להציג לפניו את הבקשה בפיירות, הוא הרי יכול להבין בלבד ; אפשר לחת **כבוד לך** גם כאשר השואל **מסתייר** את פרטי הדבר שהוא רוצה לבקש, וambil ש רק באופן כללי, רק כדי לכוון את ליבו לה' ולהביא בטעונו בכך שחייב בידיו. אולם -

וכבוד מלכים חקור דבר = כאשר מבקשים בקשה מהמלך, **חייבים לחקור** (= להסביר לו את הבקשה בפיירות עד הסוף - סעיף 403). המלך אינו אלהים, הוא עלול לטעות, ואם יטעה - זה יפגע בכבודו.

אם כך, מי שמעוניין להציג תיקון בחוק, ראוי **שיחקור** ויבדוק בעצמו את כל ההשלכות של ההצעה שלו, ושינויים את ההצעה בצורה מפורטת ומוכנה להגשתו, ורק אז ישלח אותה לחבריו הכנסת.

עצמם, וכובשין את יצרן" (רמב"ם, הלכות טהרות ב ח) ; פירוש זה כנראה נובע מהפסוק שלנו, המסביר שהగבורה האמיתית של "אנשי חיל" היא הגבורה לבוש את היצר : "איזה גבר ? הכבש את יצרו ; שנאמל טוב ארך אפים מגבר ומשל ברוחו מלך עיר" (משנה אבות ד א) .

- ישנו פסוק נוסף שבו רוח נמשלת לעיר : משלו כה כה : "עיר פרוצחה אין חומה - איש אשר אין מעצר לרוחיו". שטף המחשבות והתחששות שעוברות בלביו של האדם מזקירות את שטח האנשים העוברים בעיר - שכל אחד מהם שונה מרעהו, ודרישה חכמה רבה כדי למשול בהם.

שני חצאי הפסוק

ניתן להסביר את ההבדל בין שתי הצלעות בפסוק בכמה דרכים.

1. כפי שפירשנו לעילו :

- אף הואicus ; החצי הראשון של הפסוק מתיחס להתגברות עלicus - תוכנה חיונית על-מנת שהמנהיג לא יגרום נזק.
- רוח היא אוסף המחשבות והרגשות של האדם ; החצי השני מתיחס להתגברות על כל המחשבות והרגשות - תוכנה חיונית על-מנת שהמנהיג יזכה לכבוד והערכה.

2. ע"פ מלבי"ם :

- אף הואicus החיצוני, המתבטא במעשי נקמה. לפי זה, ארך אפיקים הוא אדם שמצילח לשולט בהתרצות הкус, ולהאריך את הזמן עד שהיא מתחילה. הкус הוא אויב קשה במיוחד, ולכן, מי שמצילח להתגבר עליו לזמן מה, הוא טוב יותר מאשר שמצילח להתגבר על אויב חיצוני.
- רוח היאicus הкус הפנימי, המתבטא במחשבות של נטירת טינה אדם שמושל ברוחו, מצילח לשולט בכל המחשבות השונות הרבות שעוברות בלביו, וזה הרבה יותר קשה מאשר להתגבר על ההתרצות החיצונית של הкус, ולכן הוא טוב יותר מאשר אדם שלודג עיר שלמה, על כל האנשים השונים שנמצאים בה.

3. ע"פ הגר"א :

- אף הואicus שהוא אויב גלי וברור, שהריicus הкус פוגע בכל הגוף ; וכי להתגבר עליו דרישה רק גבורה נשפית, כמו כשרוצים להתגבר על אויב אחד שיש לחסל אותו למouri - טוב ארך אפיקים מגיבור.
- רוח היא התאותה, הדיבורים והמחשבות, שהן אויב פחות ברור, שהרי יש בהן הנאה ותועלת לגוף ; וכי להתגבר עליהם גם תחبولות, כמו כדי ללבוד עיר ; וכן דרוש שכל כדי לדעת איזה תאונות להשאיר ואיזה להרוג, כמו שלוכדים עיר ורוצחים להשאיר את תושביה בחיים - ומושל ברוחו מלודג עיר.

229. הכבוד משחית

לפי ספר משלוי, לא רק הכוח משחית, אלא גם הכבוד משחית, כאשר נוננים אותו לאדם הלא נכון :

משלינו א : "כשלג בקיין וכמטר בקציר - כן לא נואה לכטיל כבוד"

השלג והגשם מועלים מעד בחורף, כשהזרעים נמצאים בתוך האדמה. אולם בעונת הקציר, כשהתבואה שנקצרה מונחת בשדה, ובעונת הקיץ, כשהഫירות שנקטפו מונחים במטיעים, הם מזיקים - הם עלולים לגרום לתבואה להרקב.

כך גם הכבוד :

- הוא מועיל מעד לאדם חכם, שאצלו העיקר הוא הצד הפנימי של האישיות - החכמה והרוח ; הכבוד עוזר לו להשפיע על אנשים שיקשיבו לדבריו.
- אולם **כשנותנים אותו לכטיל** (= שונא חכמה - סעיף 365), שאצלו העיקר הוא החיצונית והחומריות - זה רק מזיק ; הכבוד עלול לגרום לכטיל להתקזק בדרכו ובמעשי הרעים. הכבוד משחית אותו.
האדם היחיד הזוכה לכבוד הגדל ביותר במדינה הוא המלך ; מכאן, שהסכנה הגדולה ביותר היא לתת את כבוד המלכות לאדם כסיל :

כasher yir'a... v'yeush li'lha"; ולמרות שמלאך ה' שלח אותו להילחם במדיניים, הוא חשש והיסס, וביקש כמוות ומוותים עד שהשתכנע.

יפתח, לעומת גיבור כבר בתחלת דרכו (שופטים יא א) : "וַיַּפְתַּח הָגָלָעִדי הִיא גָּבָור חִיל...". הוא לא פחד להתעמת עם זקני שבתו ולדרשו מהם "אנכי איה לך לראש", הוא לאפחד להתעמת עם מלך בני עמו בדברים וגם בנסיבות, ולא ביקש שום אותן, אלא יצא למלחמה וניצח.

לאחר המלחמה נתקלו שני השופטים הללו בבעיה דומה - בני שבט אפרים, השבט השכן, האשים אותם על כך שלא שיתנו אותם במלחמה :

- גדוען (שופטים ח א) : "וַיֹּאמֶר אֲלֵיו אִישׁ אֲפָרִים: 'מָה הַדָּבָר הַזֶּה עָשִׂית לְנוּ לְבָלְתֵי קְرָאוֹת לְנוּ כִּי הַלְּכָת לַהֲלָמָה בָּמִדְיָן?' וַיַּרְبּוּ אֶתְנוּ בְּחִזְקוֹת"

- יפתח (שופטים יב א) : "וַיַּצְאַק אִישׁ אֲפָרִים, וַיַּעֲבֵר צִפּוֹנָה, וַיֹּאמֶר לִיְפָתָח: 'מַדּוֹעַ עֲבָרָת לַהֲלָמָה בָּבְנֵי עַמּוֹן וְלֹנוּ לֹא קָרָאת לְלְכָת עַמְּךָ? בִּיתְךָ נִשְׁרַף עַלְיךָ בְּאַשׁ'''

זהי האשמה מזוירה מאד, במיוחד לאור העובדה שמדובר בתוקופת השופטים, שבה שבטים נהגו להשתמט ממלחמות של שבטים אחרים. שאול, המלך הראשון לאחר תקופת השופטים, היה צריך להשמש באימונים כדי להכריח את השבטים להצטרף למלחמה; וכן, שבט אפרים, שלא נקף אצבע כדי להילחם באויבים בעצמו, מתلون על כך שאין להראת לנו".

אולם, התגובה של שני המנהיגים הייתה שונה :

- גדוען (שופטים ח ב-ג) : "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם 'מָה עָשִׂיתִי עַתָּה כֶּם? הַלֹּא טֹב עַלְלוֹת אֲפָרִים מִבְצִיר אֲבִיעֹזֶר! בִּידְכֶם נָתַן אֲלֵהֶם אֶת שְׂרֵי מִדְיָן, אֶת עַרְבָּה וְאֶת זָבָב, וְמָה יִכְלְתִּי עַשְׂתָּה כֶּם?' או רפתה רוחם מעליון, בדברו הדבר הזה"

- יפתח (שופטים יב-ג) : "וַיֹּאמֶר כִּי אַינְךְ מֹשִׁיעַ, וְאַשְׁמָה נְפָשִׁי בְּכֶפֶר, וַיַּעֲבֵר אֶל בְּנֵי עַמּוֹן, וַיַּתְּנוּ הָיִרְבָּה בְּיַדְךָ וְלֹמַה עַלְיתָם אֲלֵי הַיּוֹם הַזֶּה לַהֲלָמָה בַּיּוֹם הַזֶּה? וַיַּקְבִּץ יִפְתָּח אֶת כָּל אֲנָשֵׁי גָּלְעָד, וַיַּלְחַם אֶת אֲפָרִים, וַיַּכְבִּד אֶת אֲפָרִים, כִּי אָמַרְתָּ פְּלִיטִישִׁי אֲפָרִים אַתָּם גָּלְעָד בְּתוֹךְ אֲפָרִים בְּתוֹךְ מְגַשְּׁה".

גדוען הפחדון, הירא, החסן, הצליח להרגיע את בני אפרים ולמנוע מלחמה;

פתח, הגיבור הגדול, לא הצליח להתגבר על עצמו, ופתח במלחמות אחיהם שבהם 42000 איש (שופטים יב).

לא תמיד הגיבור הוא המתאים ביותר להנחייג; להנחת העם דרוש מנהיג מתון, שיודע לשלוט בעצמו: "טוֹב אָרְךָ אֲפִים מַגְבוֹר".

ומושל ברוחו מלוכד עיר

روح האדם כוללת מחשבות ורגשות נוספים פרט לכעס.

אדם שמושל בכל רוחו - בכל MERCHANTABILITY ורגשותיו - יכול גם למשול בני אדם אחרים. ההתגברות על היצור נותרת לאדם עצמה פנימית הקורנת גם כלפי חוץ, אנשים חולקים לו כבוד ומוספעים ממנו. כך הוא יכול להניע אותם ללא כל הפעלת כוח, ובכך הוא טוב יותר מאשר אחד שוליך את אנשיו בכוח: "ומושל ברוחו - מלוכד עיר".

מקורות נוספים

- רעיון דומה מצאנו בירמיהו ט כב-כג: "כִּי אָמַר ה' : אֶל יִתְהַלֵּל חַכְמָתְכֶם בְּחַכְמָתְךָ וְאֶל יִתְהַלֵּל הָגָבָור בְּגָבוֹרְתְךָ אֶל יִתְהַלֵּל עַשְׂרֵה בְעַשְׂרֵה ; כִּי אֵם בָּזָאת יִתְהַלֵּל המתהלך השכל וידע אֹתְךָ, כִּי אֲנֵי ה' עָשָׂה חַסְדָּם מִשְׁפָט וִצְדָּקָה בָּאָרֶץ, כִּי בָּאַלְהָה חֲפַצְתִּי נָאֵם ה'"', ככלומר, הגבורה והניסיונות הצבאיים העיקריים; עדיף לבחור מנהיג שומר על קשר עם ה', ועשה חסד משפט וצדקה בארץ, מאשר מנהיג בעל ניסיונות צבאיים עשיר.
- אחת התכוונות הנדרשות למנהיג, על-פי עצת יתרו למשה, היא (שמות יח כ) : "וְאַתָּה תִּחְזֹה מִכֶּל הָעָם אֲנָשִׁי חִיל, יְרַא אֱלֹהִים, אֲנָשִׁי אֶמֶת, שָׁנָאֵי בָּצָע...", ופירשו חז"ל: "אֲנָשִׁי חִיל - אֶלָו שָׁהֵן גִּבְוֹרִים בְּמִזְוֹת, וּמְדֻקְּדֻקִים עַל

"לבו של המלך דומה לפרג מים, לזרימה של מעין קפן. בנסיבות רבה יכול אדם להטות את אפיקו של הפלג. סותמים תעלת כאן, פותחים תעלת שם, והפלג משנה את אפיקו. בנסיבות כאלו יכול הי להטות את לבו של המלך : נימוק נוסף בעד, נימוק פחות נגד, והמלך שרצה להחליט החלטה אי - מחליט החלטה כי. אם נשאל את המלך זהה "מי החליט את ההחלטה", הוא יאמר בזדאות : אני החליטתי. אבל אני ידועם את האמת : "לב מלך ביד די, אל כל אשר יחפוץ יטנוו"." (פרופ' יהודית אייזנברג, "מידת שליטותו של האדם בגורלו", אתר דעת).

ראו גם : **מלבי"ם** נגד מרידות (סעיף 242).

פסקים דומים ומונוגדים

על כל אדם רגיל נאמר (משליכ) : "**מיים עמקים עצה לבב איש...**", (משליכ ט) : "**לב אדם יחשב דרכו...**", ככלומר - האדם יכול לתכנן את מעשיו ודרךו בעמקי ליבו, והי מתערב רק ביצועו (ראו חלוקת תפקידים בין הי לאדם - סעיף 335).

אך אצל המלך המצב הפוך : **לב** של המלך דומה **לפלגי מים** רוזדים, והי מטה את מחשבות **לבו** לכל כיוון שהוא רוצה.

מצאוו בתנ"ך כמה דוגמאות לכך :

- שמות ז ג : "ויאני אקשה את לב פרעה, והרביתי את אתי ואת מופתי בארץ מצרים", וכן פסקים נוספים בפרשנות מכות מצרים אומרים שהי הכביד את לב פרעה מלך מצרים.
- שמואל א יט : "והיה כהפנתו שכמו ללבת מעם שמואל, ויהפך לו אלהים לב אחר, ויבאו כל אותן האלה ביום ההוא" - לאחר ששאל נעשה מלך, הי הטה את לבו ונתן לו מחשבות אחרות.
- שמואל ב יז יד : "ויאמר אבשלום וככל איש ישראל : שובה עצת חושי הארץ מעצת אחיתופל. וה צוה להפר את עצת אחיתופל הטובה לבבורה הביא ה אל אבשלום את הרעה" - הי נתן לאבשלום, שעלה למולכה לאחר שרוד בדוד אביו, את המחשבה שעצת חושי טוביה יותר מעצת אחיתופל.
- יחזקאל כא כו-כו : "כרי עמדו מלך בבבל אל אם הדריך, בראש שני הדריכים, לקסם קסם ; קלקל בחצים, שאל בתរפים, ראה בכבד. בימינו היה הקסם ירושלם - לשום כרים, לפתח פה ברצח, להרים קול בתרוועה, לשום כרים על שעריהם, לשפק סלה לבנות דיק" - מלך בבבל הפיל גורלות, והי "סידר" שכל הגורלות ירוו לו לעלות על ירושלים (ראו במפרשים).
- וגם בספר משליכ, משליכ כת כו : "רבים מבקשים פני מושל, ומה משפט איש".

228. האם ראוי לבחור מנהיג בעל ניסיון צבאי עשיר ?

רבים מנהיגי מדינת ישראל בתקופה الأخيرة היו מנהיגים צבאיים, רמטכ"לים ואלופים לשעבר. האם מנהיגים צבאיים הם אכן האנשים הראויים ביותר להנחיות המדינה ?
על-פי משליכ טז לב : "טוב ארך אפים מגבור, ומשל ברוחו מלבד עיר".

טוב ארך אפים מגיבור

גדעון ופתח היו שני מנהיגים שהנחיו את ישראל בתקופת השופטים : סייפרו של גדעון מופיע בספר שופטים ו- ח, וסייפרו של יפתח מופיע בספר שופטים יא-יב. שניהם היו משבט מנשה (שופטים ו טו, שופטים יא). גדעון היה מהחילק המערבי של מנשה - הוא גור בעפרה ; יפתח היה מהחילק המזרחי של מנשה - הוא גור בגלעד. גדעון נלחם נגד המדיינים, ופתח נלחם נגד בני עמון.

גדעון לא היה גיבור גדול, אלא פחדן והסמן - הוא היה (שופטים ו יא) "חוובת החטים בגת להגניות מפני מדין" ; גם לאחר שמלך ה' התגלה אליו וציווה עליו לנתק את מזבח הבعل בעירו, הוא פחד ודחה את העניין ללילה "ויהי

ואם הצלחת להגיע לשלטונו - קרא בהמשך הפרק - שם תמצא עצות וריעונות הקשורים לניהול ממלכה ומדינה.

פירושים נוספים

פירשו את הפסוקים מנקודת מבט של פוליטיkey, אבל המסרים מתאימים כמובן לכל אדם. כל אחד בתוכומו יכול לשתף את ה' במחשבותיו ובמעשו. על-פי הפשט, בפרק זה, כמו בשאר הפסוקים י-ככ, אין קשר בין הפסוקים, ויש לפרש כל פסוק בפני עצמו; ראו בפרשנים. וכבר הסבכנו בהקדמה (סעיף 6), לכל פסוק בספר משלו יכולים להיות כמה פירושים.

227. מדוע השלטון מתחלף אבל המדיניות לא משתנה?

כמה פעמים אמרתם "צריך להחליף את השלטונו", ואחרי שהשלטונו התחלף גיליתם שהשלטונו החדש הולך באותו כיוון כמו השלטונו היישן?

מי שלומד ספר משלו, לא אמרו להיות מופתע מההtopicעה:

משל כי א: "פלגוי מים לב מלך ביד ה', על כל אשר יחפץ ינתנו"

פלגוי מים = זרמים קטננים של מים רדודים.

לב = מקום המחשבות, משל אופיו והשקפת עולם (סעיף 411).

אופיו והשקפת עולמו של המלך הם, ביד ה', כמו זרמי מים רדודים, והוא יכול להטוט אוטם בקלות מצד לצד לפי רצונו.

מכאן, אם ה' רוצה שהשלטונו יילך בכיוון מסוימים, שום החלפה של השלטון לא תעזר, כי גם השלטונו החדש יילך באותו כיוון.

האם זה אומר שאין טעם לנסות להחליף את השלטונו? בהחלט לא:

- בחירת מנהיגים טובים היא מצוה מהתורה, דברים א' יג: "הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידעם לשבטיכם, ואשימים בראשיכם".

- הפסוק שלנו מתייחס רק לתחומיים שבהם ה' מחייב להתרבות ולהטוט את לב המלך לכיוון מסוימים; אך ברוב התחומיים ה' אינם מתעורר, ולמלך ישנה בחירה חופשית, ולכן החלפת השלטונו עשויה להועיל.

- גם בתחוםים שבהם ה' כן מתעורר, הוא קובל רק את הכוון הכללי. למלך עדין יש בחירה חופשית מסוימת, הוא יכול להחליט באיזו מידת לסת באותו כיוון, ולכן זכריה א' טו: "וּקְצַפֵּה גָדוֹל אֲנִי קְצַפֵּה עַל הָגוּם הַשָּׁׁנֶן, אשר אני קצפני מעט, והמה עזרו לרעה" ה' כועס על הגויים, לא בגל שהם הרעו לישראל (כי את זה הם עשו ב.cgiור ה', שהיתה את מחשבתם להעניש את ישראל) אלא בגל של "המה עזרו לרעה" - הם הגימבו בbij'oz, הם ביצעו את הגזירה בהתלהבות רבה מדי, מתוך שנאה ותאוות-בע. מכאן, שאמ נגזרה علينا גזירה רעה, עדיף שהמנהיגים יהיו רחמנים, כך שיבצעו את הגזירה רק במידה המינימלית הנדרשת.

אם כך, יש טעם לנסות להחליף את השלטונו, אולם, אם החלפנו כמה פעמים וראינו שהמדיניות בתחום מסוים אינה משתנה, אפשר להסיק שבתחום הזה ה' הוא שקובע את המדיניות, ולנסות לפעול באמצעות רוחניים יותר - תשובה ותפילה וצדקה.

מקורות ופירושים נוספים

"העיר בזה, כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהשם יתברך, והוא כמו שליח השם יתברך במה שייעשנו... וזה יכול הוא יישר הוכמה האלהית, כי אילו היה פועלות המלך באלו הדברים מסור לבהירתו בשלמות... היה זה העניין סנה אל העם אשר תחת המלך ההוא. ולזה לא עזב ה' כל זאת ההנאה למלך, כי גבוח מעל גבוח שומר". (רב"ג).

226. עצות למי שרוצה להיכנס לפוליטיקה בלי להتكلקל

טענה מקובלת היא, שהעולם הפוליטי הוא עולם מסוכן מבחינה רוחנית - מי שנכנס לפוליטיקה, עלול להتكلקל ולהפוך למושחת. למי שבכל-זאת מעוניין להקים מפלגה ולרוץ לכנסת, מומלץ לעיין במשלי טו לג' עד משלי טז.

בקטע זה ישנו עשרה פסוקים, ובמעט בכולם נזכר שם ה' באחת הצלעות, ומשער האדם בצלע השניה. צורה זו של הפסוקים רומזות שהאדם צריך לשטוף את ה' בתוכניותיו, מחשבותיו ומעשיו; הרעיון נכוון בכלל התחומים, ובפרט בפוליטיקה:

- העיקרון המנחה בכל הקריירה הפוליטית הוא (משל טו לג) "יראת ה' מוסר חכמה, ולפנִי כבוד - ענווה": גם אם אתה חשוב שאתה חכם - אתה צריך להגביל ולאסור את החכמה שלך ע"י יראת ה', כמובן, בכל התהילה של קבלת החלטות, לפעול מתוך תחושה של חשש ויראה שלא תעבור על רצון ה'. תנאי מוקדים להשתגת הכבוד שאתה רוצה להשיג בהקמת המפלגה הוא - ענווה (ראו חכמה ויראה, סבלנות - הכבוד יגעה).

- איך להתמודד עם עיתונאים? (משל טז א) "לאדם מערכֵי לב, ומה' מענה לשׁוֹן": חשוב שתעוררך ותסדר את הרעונות שלך **בלבך**, כדי שתהייה מוכן לענות לשאלות שישאלו אותך עיתונאים; אך לאחר מכן, عليك לבקש עזרה מה' - מה' **מענה לשׁוֹן** - כי עיתונאים יכולים לשאול אותך שאלות מפתיעות ואתה עלול להתבלבל בלשונך (סעיף 70).

- איך לוודא שההתנהלות הפוליטית שלך אכן נובעת ממניעים זכרים וטהורים, ולא מרדייפת כבוד או אינטלקטואלים אחרים? (משל טז ב) "כל דרכי איש זך בעניינו, ותוכן רוחות ה'" : אין להסתפק בראייה השטחית של מעשייך, אלא יש לשךול ולמדוד לעומק את המחשבות והמניעים שעומדים מאחוריהם, כך שגם הם יהיו זכרים ונקיים בענייני ה'.

- איך להתמודד עם העומס הגדול במיוחד של מעשים שצריך לעשות במסגרת התפקיד? (משל טז ג) "יגל אל ה' מעשיך, ויכנוו מהחשבותיך": גלה לה', ספר לו בתפילה, את כל המעשים שעשית ושהתמה מתכוון לעשות, והוא יעזר לך לסדר את מהחשבותיך (סעיף 321).

- איך להתמודד עם יריבים רשעים ומושחתים, שמצחחים, בשחיתותם, להגיע לשפטו במקומך? (משל טז ד) "כל פועל ה' למענהו, וגם רשות ליום רעה": ה' ברא לכל דבר בעולם מענה ופתרון; גם בעיית הרשות יש פתרונו, ביום רעה - ביום שבו ה' יחליט להביא עליהם רע; איןך יכול ואינך צריך להיחמם בכל הרשעים בעולם - תפkidך הוא להזכיר את החלטה, כך שבים רעה, לאחר שה' יofil את הרשות, תעללה לשפטו במקומו.

- הסכנה הגדולה ביותר אורבת לך אחרי שתצליח בבחירה (משל טז ה) : "תוועבת ה' כל גבה לב, יד ליד לא ינקה": אתה עלול להתגאות ולהיעשות גבה לב, אז תהיה תועבת ה' - **ולא תינקה מעונש**.

- ואם נכשלת בעונן הגאה, או בכל עונן אחר - אז (משל טז ז) "בחסד ואמת יכופר עוזן, וביראת ה' سور מרעך" - אתה צריך לכפר על כך במעשי **חסד ואמת**: נצל את מעמדו הרם כדי לעשות מעשים של **חסד** (מעבר למה שהבטחת לבוחרים) וגם מעשים של **אמת** (לקיים את הבתוותיך לבוחרים), כמו שעשה נחמייה (סעיף 224). כך תוכיח שהגעת לשפטן כשליח של הציבור ולא של עצמן. מעכשיו והלאה, חזק בלבך את יראת ה', וכך תסור מרע ותינצל מעונן הגאהו בעתיד.

- איך להתמודד עם יריבים פוליטיים? האם מותר "לכלך" עליהם? - בשום אופן לא! (משל טז ז) "ברצונות ה' דרכי איש - גם אויביו ישלים אותו": אם תעשה את המעשים הרצויים לפני ה', ולא תחתא בלשון הרע וברכילות, גם לא נגד אויביך הפוליטיים - ה' ירצה את דרכיך, וגם אויביך ישלימו איתך בסופו של דבר (סעיף 276).

- איך להשיג תקציבים לניהול המאבק הפוליטי? האם מותר לעשות זאת בדרך לא ישרה, כדי להשיג את המטריה המקודשת של?! - בשום אופן לא! (משל טז ח) "טוב מעט בצדקה, מרוב Tabo'ot בלא משפט": עדיף להשיג מעט מנדטים ביושר ובצדק, וכותצאה מכך **למעט** במעשי **צדקה** ותיקון עולם, מאשר להשיג מנדטים **רבים אך בלא משפט**, בגיןו לחוק (סעיף 298).

- לסייעם, זכור תמיד את "חלוקת התפקידים" ביןך לבין ה' (משל טז ט) "לב אדם יחשב דרכו, וה' יכין צעדו": האדם צריך להחשב ולתכנן היטב את דרכו הפוליטית, אז לצפות לה'; אם דרכו תהיה טובה בעיני ה' - ה' יכין את צעדו ויעזר לו להגיע לשפטן, או לפחות יעזור לו לחזור הביתה בשלום ולהשתחרר מהעל הכבד של החיכים הפוליטיים (שהרי האדם אחראי לתכנן, ה' שולט ביצוע - סעיף 335).

מקורות ופירושים נוספים

1. הפירוש המקובל לפועל **וימלך** קשור אותו למילה הארמית **מלך** שמשמעותה עצה, ומכאן **וימלך** = נועז: נחמה חשב על הבעיה, התיעץ עם עצמו, והגיע למסקנה שצריך לריב עם הנושאים.
2. פירשו במאמר, שליבו של נחמה נעשה לב של מלך - הוא החליט לחסוב ולפעול כמו מלך; ודומה לזה פירש מלבייס.
3. יש שפירשו, שליבו של נחמה נעשה מלך בתוכו, השתלט עליו וגרם לו לפעול "מהלב"; הוא התמלא בצער ובזעם על הנושאים, והרגשות הלו השתלטו עליו וגרמו לו לצאת מכליו ולצעק עליהם (ע"פ אברהם אהוביה, "כל הכתוב").

225. מלוכה משלבת ברוח ה'

ברוב החלק השני של ספר משלי (פרק י-כ), אין קשר בין פסוקים סמוכים. אבל באמצע החלק השני - החל מהפסוק האחרון של פרק טו, עד אמצע פרק טז - יש שני קטעים ארוכים שנראות שיש ביניהם קשר:

- משלוי טו לג: **יראת ה' מוסר חכמה;** **ולפניכם בזענה.**
- משלוי טז א: **לאדם מערכתי לב;** **ומה' מעננה לשון.**
- משלוי טז ב: **כל דרכיכי איש זך בעניינו;** **ותיכון רוחותת ה'.**
- משלוי טז ג: **גָּל אֶל הִי מְעַשֵּׂיךְ;** **וַיַּכְנֹן מִחְשְׁבָתְךָ.**
- משלוי טז ד: **בְּלֹ פָּעֵל הִי לְמַעֲנָהוּ;** **וְגַם רְשֻׁעָיו לִוּם רַעָה.**
- משלוי טז ה: **תוֹעַבָת הִי בְּלִגְבָּה לְבָב;** **זֶד לִיד לא יְנַקָּה.**
- משלוי טז ו: **בְּחִסְד וְאֶמֶת יְכַפֵּר עָוֹן;** **וּבִיראת הִי סֹור מְרֻעָה.**
- משלוי טז ז: **בְּרִצּוֹת הִי דָּרְכִּי אִישׁ;** **גַם אָזִיבָיו יְשִׁלָּם אָתָוּ.**
- משלוי טז ח: **טוֹב מַעַט בְּצָדָקָה;** **מְרַב תְּבוֹאוֹת בְּלֹא מִשְׁפָט.**
- משלוי טז ט: **לְבָב אָדָם יְחַשֵּׁב דָּרְכוֹ;** **וְהִי יְכַנֵּן צַעַדָוּ.**
- משלוי טז י: **קָסָם עַל שְׁפָטִי מֶלֶךְ;** **בִּמְשֻׁפֶט לֹא יִמְעַל פִּיו.**
- משלוי טז א: **פָּלָס וּמְאַזִּי מִשְׁפֶט לְהִי;** **מַעֲשָׂחוּ כָל אֱבֹנֵי בַּיִס.**
- משלוי טז ב: **תוֹעַבָת מֶלֶכִים עַשְׂוֹת רְשֻׁעָה;** **בַּיְבָצָקָה יְכַוּן בְּסָא.**
- משלוי טז ג: **רְצֹן מֶלֶכִים שְׁפָטִי צָדָקָ;** **וְדָבָר יִשְׁרָאֵם יְאַקֵּב.**
- משלוי טז יד: **חַמְתָּ מֶלֶךְ מְלָאכִי מְוֹת;** **וְאִישׁ חַכָּם יְכַפֵּרְנָה.**
- משלוי טז טו: **בָּאוֹר פָּנִים מֶלֶךְ חַיִים;** **וּרְצֹנוֹ בָּעֵב מֶלֶךְ קֹשֶׁת.**

הפסוקים בתחילת הקטע מזכירים את ה'; הפסוקים בסוף הקטע מזכירים מלך או משפט או את שניהם. אך שני הקטעים אינם נפרדים לगמרי, הם משלבים זה זהה ויוצרים מבנה מיוחד. מהי המשמעות של מבנה זה? מדובר 10 הפסוקים הקשורים לה' לא כתובים כולם ברכף? מדובר הפסוקים הקשורים למלוכה ומשפט לא כתובים כולם ברכף?

אמנם, בפרק אחרים בספר משלוי אין קשר בין פסוקים סמוכים, אולם כאן אנו רואים בבירור שיש קשר - החכם כבר טרח וייצר רצף נדר של 8 פסוקים שמדוברים על ה', ורצף נדר של 4 פסוקים שמדוברים על המלך; מדובר לא טרח עוד קצת, כדי שהרצפים יהיו מושלמים?

יתכן שיש מסר חשוב דווקא בכך שהפסוקים משלבים; החכם רוצה למדנו, של מלוכה ומשפט חייבים להיות משלבים בתודעה של נוכחות ה'; כל היתרונות של המלוכה, כפי שהם מתוארים כאן (במשפט לא ימעל פיו - סעיף 269, **תוֹעַבָת מֶלֶכִים שְׁפָטִי צָדָקָ,** **בָּאוֹר פָּנִים מֶלֶךְ חַיִים**), מתקיימים רק כאשר המלך הוא מלך שנבחר ע"י ה' ורואה בה' את מקור הסמכות שלו.

224. נחמיה מתנהג כמלך כדי לעשות חסד

אדם שקיבל כוח של שלטון ושררה צריך לנצל אותו כדי לעזור לחליים. כך עשה נחמיה, מושל יהודה בתקופת הבית השני:

נחמיה ה-8: **"וַיְהִי צַעַקְתָּ הָעָם וְנִשְׁיָהֶם גְּדוֹלָה אֲלֵיכֶם הַיּוֹדָהִים."**

ויש אשר אומרם: **"בְּנֵינוּ וּבְנוֹתֵינוּ אָנָּחָנוּ וּנְקַחְתָּ דָּגָן וּנְאַכְלָה וּנְחַיָּה."**

ויש אשר אומרם: **"שְׂדֹותֵינוּ וּכְרָמֵינוּ וּבְתִינּוּ אָנָּחָנוּ עֹורְבִּים, וּנְקַחְתָּ דָּגָן בְּרֻעָב.**

ויש אשר אומרם: **"לְוַיְהִי כָּסֶף לְמִידַת הַמֶּלֶךְ, שְׂדֹותֵינוּ וּכְרָמֵינוּ.** ועתה כבשר אחינו, כבניהם בנינו; והנה **אָנָּחָנוּ כּוֹבְשִׁים אֶת בְּנֵינוּ וְאֶת בְּנוֹתֵינוּ לְעָבָדים,** ויש מבנותינו נכששות ואין לאל ידנו, ושְׂדֹותֵינוּ וּכְרָמֵינוּ לְאֶחָרִים'.

ויהיר לי מאי לא אשר שמעתי את זעיקתם ואת הדברים האלה.

וַיִּמְלֹךְ לִבִּי עַלִי, ואירבה את החורמים ואת הסגנים, ואומרה להם: **'מֵשָׁא אִישׁ בָּאָחִיו אַתֶּם נֹשִׁים'**; **וְאַתֶּן עֲלֵיכֶם קָהִילָה גְּדוֹלָה.**

ואומרה להם: **'אָנָּחָנוּ קָנִינוּ אֶת אָחִינוּ הַיּוֹדָהִים הַגְּמַרְבִּים לְגַוִּים כִּדִי בָּנוּ, וְגַם אַתֶּם תִּמְכְרֹו אֶת אֲחֵיכֶם וְגַמְכְרֹו לְנוּ'**; **וַיִּתְהִרְשׁוּ, וְלֹא מִצָּאוּ דָבָר.**"

הפועל וימלך בא מהAMILAH מלך. כדי להבין את הפסוק "וַיִּמְלֹךְ לִבִּי עַלִי", נקרא עוד כמה פסוקים על נחמיה, מהמשך הפרק:

נחמיה ה יד: **"גַם מִיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ לְהִזְמִין פְּחַם בָּאָרֶץ יְהוּדָה, מִשְׁנֶת עָשָׂרִים וְעַד שָׁנֶת שְׁלֹשִׁים וְשְׁתִים לְאַרְתָּחַשְׁתָּא הַמֶּלֶךְ, שְׁנִים שְׁתִים עָשָׂרִים - אָנָּי וְאָחִי, לְחַמְפָה לֹא אֲכַלְתִּי.**

והפחות הראשונים אשר לפניו הכבידו על העם, ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים - גם געריהם שלטו על העם; **וְאָנָּי לֹא עָשִׂיתִי כֵן, מִפְנֵי יְרָאת אֱלֹהִים.** וגם במלאת החומה הזאת החזקי, ושדה לא קניינו; וכל גערוי קבוצים שם על המלאכה..."

נחמיה היה השולט (הפחה) של ארץ יהודה, מטעם מלך פרס. היהתו לו זכות לנקוט מהעם מסים כבדים כדי לפרנס את עצמו ("לחם הפחה"). אבל הוא לא ניצל את זכויותיו. יותר מזה: הוא לא שלט בעם ולא שיעבד את העם, אלא להפך - השתף, יחד עם כל געריו, במלאת בנין החומה, שנועדה לשפר את בטחון העם. בKİצ'ור - הוא ממש לא מתנהג כמו מלך.

אבל כששמע את **"צַעַקְתָּ הָעָם וְנִשְׁיָהֶם"**, כשהשמע שהעשירים מנצלים את עושרים כדי להשתלט על אחיהם העניים ולמכור אותם לעבדים, חל בו שינוי: בפעם הראשונה בחיו הוא נעשה מלך. הוא החליט לנצל את הכוח שלו כנצח של מלך פרס, והכריח את המשעבדים לשחרר את אחיהם, ועל כך אמר **"וַיִּמְלֹךְ לִבִּי עַלִי"**.

מכאן אפשר להסיק שתי מסקנות לגבי הנהגה:

א. גם אדם ענו וצנוו, שבורה מהכבד ומהשלטון, צריך להיות ערני לשים לב למצב: במצבים מסוימים צריך להתנהג כמלך, להשתמש בכבוד ובשלטון כדי לעזור לחליים.

ב. המניחים צריך לנצל את הכוח שלו בצורה מאוזנת: כאשר אף אחד אחר לא מנצח את הכוח שלו כדי לפגוע באחרים - גם הוא לא צריך לנצל את הכוח שלו כדי לפגוע באף אחד; זהו המצב האידיאלי. אבל כאשר אנשים מסוימים מנצלים את הכוח שלהם ופוגעים באחרים - גם הוא צריך לנצל את הכוח שלו נגדם, כדי שייהיה איזון.

הסכם משותפת כזאת ניתנה, לראשונה בתולדות עם ישראל, בתקופת שמואל הנביא - עם ישראל רצה מלך, וה' מתח ביקורת על בקשה זו אך לבסוף הסכימים ומינה את שאל (שמואל א, פרקים ח-יב).

بني ישראל באותו זמן הגדירו במידוייק את המטרת שלשמה הם מוכנים לוטר על חירותם (שמואל א ח ס): "וַיֹּהְיֶה גַּם אָנֹה נָגֵן כָּל הָגּוֹם, וַיַּשְׁפַּט נָגֵן וַיֵּצֵא לִפְנֵינוּ, וַיַּהֲלֹם אֶת מִלְחָמָתנוּ", כלומר, הם מוכנים לוטר על חירותם רק כדי לקבל מערכת-משפט מותקנת ולניצח במלחמות - לא לשום מטרה אחרת; וכן, גם אם יש מלך, הסמכות שלו היא מוגבלת לעניינים אלה: "שָׂאֵין מַמְלִיכִין מֶלֶךְ תְּחִילָה, אֶלָּא לְעַשּׂוֹת מִשְׁפָט וּמִלְחָמָה": שנאמר "

וַיַּשְׁפַּט נָגֵן וַיֵּצֵא לִפְנֵינוּ, וַיַּהֲלֹם אֶת מִלְחָמָתנוּ" (ambah'ם הלכות מלכים ומלחמות ד, סוף הפרק).

יש אנשים שמסתמכים על פסוק זה וטוענים שהשלטון הרצוי לפי התורה הוא **מינארקיה** - מונרכיה מינימלית - מלוכה העוסקת רק בשימורה על הפרט מפני אלימות ולא, למשל, במדיניות רוחה ותשלומי העברה. מדיניות רוחה הרי אינה קשורה ל"משפט" אלא ל"חסד", ואינה בסמכותה של המדינה. לע"ד, טענה זו בעיתית מכמה סיבות:

- הפסוק מספר שמואל מתאר את רצונות של בני ישראל בתקופת שמואל, שהסבירו למנות מלך רק למטרת משפט ומלחמות; אך בימינו, בני ישראל שהקימו את המדינה מילכתילה להקים מדינת רוחה, ולכן הפסוק הזה אינו בהכרח רלבנטי עבורם.

- בזמנם המקראי, לכל משפחה מבני ישראל הייתה קרקע שקיבלה בעת חלוקת הארץ (ראו במדבר לג נ); השבט היחיד שלא זכה בקרקע - שבט לוי - קיבל מעשר מהיבול של כל שאר השבטים (ראו במדבר יח כד). مكان ניתן למלוד, שתשלומי העברה, שעבוריהם כספים מאנשים שיש להם קרקע לאנשים שאין להם קרקע, אינם שייכים לתהום ה"חסד" אלא לתהום ה"משפט", ולכן הם בכלל מקרה בסמכותה של המדינה.

ספר משלי נכתב רק שני דורות אחרי שמואל, כאשר סמכויותיו של המלך עדין נקבעו על-פי הסכם העם מימי שמואל, ולפי ספר משלי, המלך צריך גם לעשות חסד:

משלוי כח: "**חָסֵד וְאֶתְמָתֵא יִצְרוּ מֶלֶךְ, וְסֻעֵד בְּחָסֵד כְּסָאוֹ**".

איך זה מסתדר? איך ייתכן שלשלמה ייעץ למלך לחזור מתפקידו ולעסק גם במעשי חסד? והרי העם לא הסכים לוותר על חירותו כדי שהמלך יוכל לעשות חסד?!

נראה לי ש寂寞ת המפתח כאן היא **וְסֻעֵד בְּחָסֵד כְּסָאוֹ** = מעשי החסד שעשו השליטון עוזרים לו לשמור על יציבות השלטון, וגם עוזרים לו למלא את תפקידו העיקרי:

1. מעשי חסד, שהשליטון עושה עם השכבות החלשות, מגידלים את ההזדהות שלהם עם המדינה, ומקטינים את המוטיבציה שלהם לעורר מהומות. כך נאמר גם במשלוי א"ו: "מִנְعָז בֶּן יִקְבָּהוּ לְאָוֹם, וּבְרָכָה לְרָאשׁ מִשְׁבָּרִיר" - כשהמלך גורם במשעו לכך שלציבור אין אוכל, הציבור מקלט אותו, וכללה היא התחלת של מהומות; וכשהמלך גורם שיחיה אוכל, הציבור מברך אותו (עמ' 236). כך קל יותר לשולטון למלא את תפקידו הראשון - שימירה על הביטחון.

2. מעשי חסד מצמצמים את הפערים הכלכליים. פערים כלכליים עלולים לגרום אי-צדק בכך שהם מעודדים גזול (עמ' 307), ובכך שהם יוצרים עיוותים משפטיים כתוצאה מייצוג משפטי לא שוויוני. מעשי חסד מצמצמים את הפערים ומקטינים את הסיכון לאי-צדק, וכך קל יותר לשולטון למלא את תפקידו השני - לדאוג שככל האזרחים יזכו למשפט צדק.

בשתי הדרכים הללו, **חָסֵד סֻעֵד וְמִסְיָע** לשולטון לבצע את תפקידיו: כשהשליטון מוציא כסף על חסד, הוא צריך להוציא פחות כסף על משטרתו ובתי משפט.

3. וייתכן שהמלחים ושפטענו מלכנו ונלחמת את מלחמותינו מתייחסות רק לפעולות שהמלך עושה בכפיה, פעולות הדורשות הטלת מיסים וגירוש חובה; אך המלך יכול לעשות חסד גם ללא כפיה, למשל, לארגון מפעלי חסד התנדבותיים כלל-ארצאים. ייתכן שעלו פעולות מסווג זה אמר החכם **וְסֻעֵד בְּחָסֵד כְּסָאוֹ**.

שיעור בית לקוראים: שלמה המלך בנה את בית המקדש הראשון. איך זה מסתדר עם ההנחה, שהשליטון צריך להיות מינארcki ולעסק רק במשפט ומלחמות?

מעל להשגה האנושית. אבל הכבוד הזה הוא מדומה, כי הכבוד האמתי של החכמה הוא שאנשים לומדים אותה ומישמים אותה בחיה היום-יום שלהם.

הדבר דומה לאנשים שחולקים כבוד מוגזם בספרים: שמים אותם על מדף גבורה ולא פותחים אותם, כדי שלא יתלכלכו... למעשה, הכבוד האמתי של ספר הוא שפותחים אותו וקוראים בו, גם אם הוא מתקלל ומתלכלך תוך כדי השימוש.

בשער לא יפתח פייה

1. פירשנו שה AOL אין פותח את פיו בשער בדברי חכמה, כי איןו חשוב שהחכמה רלבנטית לעניינים הציבוריים שבהם עוסקים בשער. זאת בגין נשים החכמות, אשר מדברות דברי חכמה גם בשעריהם (משל א' כ-כא): **"חכמות בחוץ תרונה; ברוחבות תיתן קולה; בראש הומיות תקרה, בפתחי שערם בעיר אמריה תאמד"** (עמ' 283). לפי פירוש זה, יש להשלים את כוונת הפסוק "שער לא יפתח פייה בדרכי חכמה". במקומות אחרים בספר משלוי נאמר שה AOL דוקא כן פותח את פיו - בדרכי איוולת, למשל (משל י' יד): **"חכמים יצפנו דעת, ופי AOL מחייבת קרובה"**. כאשר AOL מצליח לשוטק - הוא נחשב לחכם (משל י' כה): **"אם AOL מחריש - חכם יהיהشب"**.

2. ואפשר לפירוש, שהחכמים שיוושבים בשער אינםאפשרים לא AOL לפתח את פיו ולהשתתף בדיונים; גם אם הוא רוצה לדבר - לא נותנים לו לפתח את הפיה כי יודעים שהוא לא למד: **"לא יפתח פיו בשער, מקום שבת החכמים, כי לא למד מאומה"** (מצודת דוד).

החכמה מאפשרת לכלום ללמידה אותה (משל א' כ) **"בפתחי שערם בעיר אמריה תאמד"**; מי שמתעצל ואין לומד, בטענה שהחכמה גבואה מדי בשביבו, לא יצליח להשמיע את קולו בדיונים החשובים, ודעתו לא תשפייע - **"שער לא יפתח פייה"**.

AOL במלחמה ובאהבה

השער הוא גם משל למלחמה. הפסוקים הקודמים עסוקו בחשיבותה של החכמה בניהול מלחמות - **"גבר חכם בעוז... כי בתהבות תעשה לך מלחמה..."**; AOL, שאינו רוצה לעסוק בחכמה, לא יכול גם להשתתף בניהול המלחמה - **"שער לא יפתח פייה"**.

המילה **חכמות** היא גם כינוי לאישה חכמה או נשים חכמות; לפי זה אפשר לדרש את הפסוק על הגברים AOLים, שחוששים להתחנות עם איש חכמה יותר מהם, וכן מפסידים את האפשרות לשבת **שער** עם זקנין ארץ (עמ' 115).

223. שני תפקידיו של השלטון - משפט וחסד

האם השלטון במדינה צריך להסתפק בשימירה על המסדרת של המדינה - בטחון חוץ ופנים ומערכת המשפט? או שמא השלטון צריך לעסוק גם בתיקונים חברתיים ובעזרה לנזקקים?

לפני שועונים לשאלת זו, יש לבירר מהו בכלל מקור הסמכות של השלטון? איך ייתכן שהאדם אחד יש סמכות לכפות את דעתו על אדם אחר, ולהכריח אותו (למשל) לשלם מיסים או להתגיים לצבא?

דיון מקיף בשאלת זו יכול למלא ספרים שלמים. במאמר זה נזכיר רק שעיל-פי התורה, כדי שלשלטון תהיה סמכות, הוא צריך לקבל הסכמה מהעם שעליו הוא אמרור לשולט, וגם הסכמה מה', כמו שנאמר (דברים י' יד-טו): **"כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך וירושתת וישבתה בה, ואמרת אשימה עלי מלך כל הגוים אשר סביבתי - שום תשים עלי מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו, מקרוב אחיך תשים עלי מלך, לא תוכל לחת עלייך איש נכרי אשר לא אחיך הוא"**; העם צריך להסכים לוותר על חירותו ולשים עליו מלך, והמלך צריך להיות מלך שה' בחר בו.

22. החכמה יורדת גם לשער

בכנסת ישראל ובבתי המשפט ישנים אנשים רבים שידועים תורה ואף שומרים תורה, אך בנאומיים ובפסקין הדין שלהם כמעט כלכך ביטוי. יתרון שאותם אנשים אינם מודעים לכך שלתורה יש מה להגיד בענייני הציבור:

משל כי ז"ה ראמות לאויל חכמת, בשער לא יפתח פיהו"
ראמות = רמות = גבהות; **אויל** = שטхи (עמ' 352); **ראמות לאויל חכמת** = אדם שטхи חושב, שהחכמות הון גבהות ומרומות, ואין להן נגעה לענייני העולם הזה.
שער = מרכז חיי הציבור, מקום המשפט והדינונים הציבוריים; **שער לא יפתח פיהו** = כאשר אדם שטхи משתף בדינונים ציבוריים, הוא אינו פותח את פיו כדי לדבר דברי חכמה, כי הוא אינו מודע לכך שהחכמות רלבנטיות לנושא הדיון.

באופן מפתיע, לפעמים דזוקא אנשים שאינם מוגדרים כ"שומרי תורה" מודעים יותר לכך שלתורה יש מה להגיד בענייני הנהגת המדינה. כך נהגו רבים ממנהיגי מדינת ישראל, החל מדוד בן גוריון, ראש הממשלה הראשון. הוא קיים בביומו חוג תנ"ך שבו השתתפו מיטב חוקרי התנ"ך בארץ, ואף ציטט את התנ"ך ברבים מנאומייו המדיניים.

מקורות ופירושים נוספים

ראמות

1. רוב המפרשים פירשו **ראמות** = אבני יקירות, כמו ביחסן צו טז: "ארם סוחרתך, מרוב מעשיך; בנופך ארגן ורקמה וbone, ראמות וככבוד, נתנו בעזובנייך", ומשמעות הכתוב היא - האויל חושב שהחכמות הון יקרות מאד ולכן לא מסתא לknوتו אותן (ראו למשל רש"י, מצדת דוד, מלבי"ט), או - האויל חושב שהחכמות הון כמו אבני יקרות שיש לשמור בכיספה ולא להוציא אותן לשער (בדומה לפירושנו לעלה).

- אולם, לפי פירוש זה, קשה להאשים את האויל - הרי החכם אומר בפירוש (משל ג טו) "יקרה היא מפנינים!" יותר מזה נאמר באיוב כי: "והחכמה מאין תימצא... לא יעדכנה זהב וזכוכית; ותמורתה כליז. **ראמות** וגבייש לא יזכר; ומישך חכמה מפנינים...", כלומר - החכמה יקרה יותר מראמות!

2. لكن פירושתי שהמילה **ראמות** היא תואר, כמו **רמות** = גבהות. וכן פירש גם רלביג על פסוקנו. בספר משלי לא נאמר שהחכמות הון גבהות, להפוך: הכתוב מגדיש (משל א ב) "חכמת בחוץ תרונה; ברחוותת תיתן קולה; בראש הומיות תקרה, בפתחי שעריהם בעיר אמריה תאמר": החכמות קוראות לכלם, במקום שבו הם נמצאים - ברחוותת העיר ובעיריה; עיין מה שנאמר בתורה (דברים ל יב) "לא בשמיים היא... כי... בפיך ובלבך לעשותות".

ראמות לאויל חכמת

1. לפי רוב המפרשים, הכוונה היא שהאויל חושב שהחכמות גבהות או יקרות מדי עברו, ואין לו סיכוי להשיג אותן: "אין לי סיכוי להבין את החומר / לפטור את התרגיל / לעשותות תואר, זה פשוט קשה מדי". פירוש דומה נמצא במדרש: "**ראמות לאויל חכמת** - לכבר נקוב שתליו באוירו של בית. הטעש אמר: מי יכול להויריך זהה? והפקח אמר: ולא אחר תלאו? אלא הריני מביא שני קנים ומחברן זה עם זה, עד שאין מורידו. כך, הטעש אומר: מי יכול ללמד התורה שבלב רב? והפקח אמר: והוא לא מאהד למדח? הריני לומד היום שתי הלכות, ושתיים למחר, עד שאין למד התורה של חכם זה". (בבינייא, שיר השירים רבה, פרשה ה),

2. וכפי שפירשנו לעלה, הכוונה היא שהאויל חושב שהחכמות גבהות או יקרות מדי עברו העולם הזה בכלל, ואין להשתמש בהן בענייני העולם הזה. האויל לא כורח מכבד את החכמה - הוא אומר שהיא גבהה ורמה,

שלטון ומנהיגות

222. החכמה יורדת גם לשער
223. שני תפקידיו של השלטון - משפט וחסד
224. נחמיה מנהיג כמלך כדי לעשות חסד
225. מלוכה משולבת ברוח ה'
226. עצות למי שרוצה להיכנס לפוליטיקה בלי להתקלקל
227. מדוע השלטון מתחלף אבל המדיניות לא משתנה?
228. האם ראוי לבחור מנהיג בעל ניסיון צבאי עשיר?
229. הכבוד משחיתת
230. איך לבקש בקשות מפוליטיקאים
231. לא קל לנחל מדינה
232. הקירבה שלטון היא רק אשליה
233. להקים ממשלה קטנה וחכמה
234. נגד משרות מיותרות
235. הדעות הנכונות צריכות להתאמץ יותר כדי להשפיע
236. השלטון צריך לדאוג לשכיבור יהיה אוכל
237. מدد להצלחת השלטון - ריבוי טבעי
238. מנהיג נבון מבילג על בזיזנות
239. הנהג בערנות - עצור להתרעננות
240. זהירות מפני מהפכה קומוניסטית
241. השלטון המרושע יפיל את עצמו
242. מלבי"ם נגד מרידות
243. לא לחכות שהשלטון יפותר לנו את הביעות
244. לא לקבל תרומות מרשעים
245. לפני שעושים פוליה צודקת - לחשוב אם רשיים עלולים לנצל אותה לרעה

מקורות ופירושים נוספים

ההשווואה בין מריפה לבין כלב באה למדנו, שאין להתערב במריפה שבה שני הצדדים הם "כלבים", ככלומר, נוהגים כבהמות; אולם, אם אחד מהצדדים הוא אדם **טם** וישראל, והוא הותקף על לא עול בכוון, ראויomi לשיכול להתערב ולהציג אותו (סעיף 220).

עובד מתעביר

1. לפי הטעמים יש לקרוא את הפסוק כך: "**מחזיק באזני כלב** - עובר מתעביר על ריב לא לו": "כמו האוזן באזני כלב, הנה הוא גורם לעצמו נשיכת הכלב - כן המתמלא עברה ועם להתעביר ולכעוס על ריב שאין נוגע אליו, כי כאשר יזק בדבר זהה - הוא גרם לעצמו" (מצודת דוד).
2. אך לענ"ד, המשל בפסוק ברור יותר כאשר מפסיקים אותו קצת אחרת, נגד הטעמים: "**מחזיק באזני כלב עובר - מתעביר על ריב לא לו**"; או, כפירוש "דעת מקרא", כאשר קוראים את המילה "עובד" פערמים: "**מחזיק באזני כלב עובר - עובר מתעביר על ריב לא לו**", וכפי שפירשנו למטה.

ריב לא לו

רב הונא פירש פסוק זה על יעקב אבינו - שכאשר חזר מארם נהרים אל ארץ כנען, שלח שליחים אל עשו אחיו, כדי לפיסס אותו על המריבה הישנה שהיתה ביניהם. ע"פ ר' הונא, זו הייתה טעות - יעקב לא היה צריך להזכיר לעשו שהוא קיים, כי בכך היה עלול לעורר מחדש את השנאה הישנה של עשו כלפיו (בראשית רבה ב). לפי פירוש זה, **משמעות הביטוי "ריב לא לו"** רחבה יותר - לא רק ריב בין שני אנשים זרים, אלא גם ריב בין האדם עצמו לבין אדם אחר, שהיה לפני זמן ארוך, גם הוא "ריב לא לו".

האם באמת צורך להתעלם ממוריבות ישנות, ולא לנסתות להתפיש? על-פי הרב יובל שרלו: "הדבר תלוי מאוד בנסיבות, כמו כמעט כל דבר בענייני בין אדם לחבריו. אם ההנחה היא שהרב קיים והמתה הוא תמידי - יש צורך לפיסס... אם ההנחה היא שעיבר כבר הרבה זמן ומדובר בהקמת ארי מרכזו - יותר טוב שלא לומר דבר".

יסוד זה עומד בבסיס חשובות רבות באתר לשאלות המבקשות לשוב ולתקן עבירות לשון הרע, ושאלות האם לסת בפנים למשהו על כך שנאמר עליו לשון הרע. גם כאן, הדבר תלוי בנסיבות ובנסיבות שתתעוררנה מכך. "(רב יובל שרלו, **שויית מורשת**)

ויש שפירשו שה"ריב" הוא משל כלל ענייני העולם הזה, שהאדם עובד קשה ומתחבב בגללים למרות שהם "לא לו", הם לא יועילו לו בעולם הנצח (ע"פ הגאון מוילנה).

- משלו ב ז : "וּצְפֵן לִישְׁרִים תֹּשֶׁה, מְגַן לְהַלְכִי תָּמָ" - לפי אחד הפירושים הכוונה היא, שה' מגן על ההולכים בדרך תמה.

- משלו ג ו : "צְדָקָה תַּצְרֵר תָּמָךְ, וַרְשֻׁעָה תַּסְלִיף חַטָּאת" - לפי אחד הפירושים הכוונה היא, שדרךו של הצדיק היא לשומר על האנשים שדרךם תמיימה, ומכוון שככלנו רוצחים להיות צדיקים - גם אנחנו צריכים ללכת בדרך זו.

נראה לי, שמילת המפתח בפסוקים האלה היא **תמ** (= שלם וחף מכל פשע - סעיף 385).

אם אנחנו רואים שני אנשים שהסתכסכו בינויהם והתחילה לריב, וכל אחד מהם יש חlek באשמה - אין טעם שננסה להתערב ולגלות מי התחיל, מי אשם יותר וכו'; זה לא עניינו וזה רק יגרום לנו נזק; כך קרה למשה רבנו, כשניסה להתערב במריבה בין שני רשעים :

- שמות ב יג-יד : "וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשְׁנִי, וְהִנֵּה שְׁנִי אֲנָשִׁים עֲבָרִים נִצְיָם; וַיֹּאמֶר לְרַשְׁעֵל לִמְהָתָכָה רָעָךְ?" ; ויאמר 'מי שמא לאיש שר ושפט עליינו ? הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי?' וירא משה ויאמר 'אכן נודע הדבר' ; ההתערבות שלו חשפה אותו לש耻辱 של הלשנה לשלוונות, והוא נאלץ לברוח.

אולם, אם אנחנו רואים אדם שהוא בבירור **תמ** = שלם ואין כל פגש באישיותו, ואדם אחר תוקף אותו על לא עול בכפו - מצוה להתערב כפי יכולתו, ולהגן על המתים. כך עשה משה רבנו במדינת ישראל, כשהציל רועות תמיימות מרועים אלימים :

- שמות ב ט-ז : "וַיָּלֶךְ מִדִּין שְׁבָע בְּנוֹת, וַתְּבָאֵנָה וַתְּדָלֵנָה וַתְּמַלְאֵנָה אֶת הַרְחָתִים לְהַשְׁקוֹת צָאן אֲבִיהָן; וַיָּבֹא הַרְעִים וַיָּגַשׂ וַיָּקַם מֹשֶׁה וַיַּשְׁעַן, וַיִּשְׁקַע אֶת צָאנָם" במקורה זה, ההתערבות זיכתה אותו בבית-זוג ובמשפחה.

וכך כתבע ירמיהו הנביא :

- ירמיהו כא יב : "בֵּית דָוד כִּי אָמַר הָיָה: דִינּוּ לְבָקָר מִשְׁפָט וְהַצִּילוּ גִזְוָל מִיד עֲשָׂוָק, פְּנֵי תֵצֵא כַּאֲשֶׁר חִמְתִּי וְבָרָה וְאֵין מִכְבָּה מִפְנֵי רָע מַעַלְלִיהֶם"

- ירמיהו כב ג : "כִּי אָמַר הָיָה: עֲשָׂוּ מִשְׁפָט וְצִדְקָה וְהַצִּילוּ גִזְוָל מִיד עֲשָׂוָק, וְגַרְיָתָם וְאַלְמָנָה אֶל תְּנוּ אֶל תַּחַמְסוּ, וְדַם נְקִי אֶל תִּשְׁפְּכוּ בָמָקוֹם הַזֶּה"

לעיוון נושא

- האם צריך לעורב אנשים אחרים במריבות שלנו? ראו משלו כת : "רַיְבֵךְ רַיְבָּא רָע אֶת רָעָךְ, וְסָוד אֶחָר אֶל תְּגָלָן".

221. לא להתערב במריבות בין כלבים

ספר משלו מזהיר את האדם שלא להתערב במריבות של אחרים :

משלו כי : "מְחַזֵּיק בָּאֶזְנִי כָּלֵב עַבְרֵר מַתְעִבֵּר עַל רַיְבָּא לוּ"

עובד = נָע דַרְךְ מָקוֹם מְבָלִי לִייחַס לְוַחְשִׁבוֹת;

מתעיבר = מַתְמָלָא עֲבָרָה וּזְעָם, או עֲבָרָה וְחוֹרָג מַהְתָּחָום הַאִישִׁי שְׁלָו.

מחזיק באזני כלב עובד = אדם הולך ברוחב, ולידיו עובר כלב; הכלב רק עובר לידיו ומתעלם ממנו - יש לו עניינים אחרים לנוכח עליהם; לפעת האדם אוחז באזניו של הכלב שעובר לידיו - מכאייב לו ומעצבן אותו; הכלב שוכח את כל העניינים האחרים שהיו לו, מתנפף על האדם ונושך אותו.

זהו המשל; והنمешל הוא -

מתעיבר על רַיְבָּא לוּ = אדם שמתמלא זעם, חורג מתחומו האישני ומתעיבר במריבה של אנשים אחרים: כל עוד המריבה עברה לידי, היא לא גרמה לו כל נזק; אך מרגע שהוא **התעיבר** והתחילה להתערב בה, הוא עלול להינזק בחינם - נזק שהוא אפשר למנוע בקלות.

אoil = שטחי (סעיף 352);

יתגלו = מתגלה באופן שלילי, מתגללה חרפטו;

וכל aioil يتגלו = אדם שטחי אינו חשוב על התוצאות, אינו מסוגל להתפקיד, וכשמשיחו מעלייב אותו הוא מיד יוצא לריב אתו, ובכך מתגללה חרפטו:

- אנשים רואים שהוא 'LOCKED IN' ועמל בנסיבות, והוא מסוגל להתפקיד ולמצאת מהמריבה ביוזמותו אלא נגרר אחרי הצד השני, והערך שלו בעיניהם יורם.

- אנשים אומרים: "אם הוא מתאפיין לעלבון זהה ברכיניות - aioil זה באממת נכון...".

פסקים דומים

רעיון דומה נמצא במשל יטיא: "**שכל אדם - האריך אפו, ותפארתו - עבר על פשע**" (סעיף 103).

ולפי חלק מהפירושים, גם במשל ללב: "**אם נבלת בהתנשא, ואם זמות יד לפה**" (סעיף 239).

219. דרישת קדם לעובדה בגין

מצווה גדולה לעשות שלום בין אדם לחברו ולתוקן במריבות, אבל לא כל אחד מסוגל לקיים מצוה זו:

משל טוich: "**איש חמה יגרה מדון, וארך אפים ישקיט ריב**"

אדם הנוטה לכעס, לא יכול להקשיב עד הסוף לשני הצדדים - הוא ישמע צד אחד וישתכנע שהוא צודק, ואז יתעצבן שהצד השני לא מסכים, יכעס עליו ויגרום להחרפת המריבה.

ואולי הצד השני יביא "מגנש" משל עצמו שימושו קודם את הצד שלו ויהיה לצידו, כך שבמקום מריבה של 1 מול 1 תהיה עכשו מריבה של 2 מול 2, וכן הלאה...

האדם המתאים למשימה זו הוא אדם "**ארך אפים**", אדם שיודע לשנות בנסיבות ולהקשיב עד הסוף לשני הצדדים, בלי לכעס ובלאי לשפט אף אחד, רק כדי "לתרגם" לכל אחד מהם את טענותיו של הזולת ולאפשר להם להגיע להבנה והסכמה.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירושנו **יראה מדון** = "icular את המריבה הקיימת": "יראה מדון בין האנשים אשר להם ריב, כאשר יליין בטענת אחד מהם ויקצוף עליין, ולא ישבול דברי כל אחד לישב דעתם בטענה רך" (רב יהודה גירונדי).

2. אך רוב המפרשים פירושו **יראה מדון** = "יתחיל מריבה חדשה"; לפי זה הפסוק בא ללמדנו את העובדה הפשטטה והידועה, שכעס גורם למריבות (ראו גירה = עורר מריבה).

220. מתי צריך להתערב בריב של אחרים?

אתם הולכים ברחוב ופתאום רואים אנשים נאבקים. האם אתם צריכים להתערב ולהפריד ביניהם?

על-פי פסק אחד נראה שלא:

- משליכו יז "**מחזיק באזני כלב עבר מתعبر על ריב לא לו**" (פירות בהמשך - סעיף 221)

אולם, על-פי שלושה פסוקים אחרים נראה קצת אחרת:

- משליכו יט: "**מעוז לתם דרך ה', ומחתה לפועלן און**" - לפי אחד הפירושים הכוונה היא, שדרך של ה' היא לשומר על התמימים, ומכיון שיש מצוחה לכלת בדרכי ה' - גם אנחנו חייבים להגן על אנשים תמיימים מפני אנשים שתוקפים אותם, ואסור להתעלם מכך (סעיף 268).

האכלת האויבים בנבאים

אלישע הנביא הורה למלך ישראל לקיים מצווה זו בחיליו מלך ארם שהכח בסנוראים, מלכים בו כב : "ויאמר לא תכה ! האשר שבית בחרב ובקשתק את מה ? ! שים לחם ומים לפניהם, ויאכלו וישתו וילכו אל אדוניהם !!!!". ואכן, הדבר הביא לשיקט יחסין בין ישראל לארם, לפחות זמן קצר, מלכים בו כג : "ויכרה להם קריה גדולה, ויאכלו וישתו, וישלחם, וילכו אל אדוניהם ; ולא יספו עוד גדווי ארם לבוא בארץ ישראל".

כי גחלים אתה חותה על ראשו

- 1 פירשנו **גחלים** כמשל להשפלה השורפת את הגואה ונורמת לשונא להשלים עמק.
2. יש שפירשו **גחלים** כמשל להשפלה הגורמת צער גדול לשונא : "כי ייבוש מאד על אשר תגמול לו טוביה על הרעה. ועם כי מיחשב זה לנקמה, מכל מקום ישלם לך ה' שכר צדקה" (מצודת דוד), "מייעץ את מי שרוצה לנוקם נקמה גדולה בשונאו, לא בזאת נוקם שימנע מאיתו לחם ומים, רק בהיפך, שיעשה עמו כל טוב" (מלבי"ט).
- אולם, אם האדם פועל מתוך מנייע של נקמה וגרימת צער לשונא, לא ברור מדוע ה' משלם לו שכר צדקה, והרי הוא עבר עבירה ?
- אولي הפסוק מיועד לאנשים שאינם מסוגלים לקיים את המצווה "לא תקום ולא תטוור" בשלמות, כי יצר הרע שלהם מסית אותם למקום, והחכם אומר להם "אם אתם חייבים לנוקם, לפחות תנקמו על-ידי עזרה ונתינה".
3. אפשר גם לפרש **גחלים** כמשל לאהבה בוערת, הממיסה ושורפת את השנאה, והופכת את השונא לאוהב.
- אולם, אילו הכוונה הייתה לאהבה בוערת, היה החכם ממליץ לאכילת השונא בمعدנים ומטעמים, כדי שהאהבה תהיה יותר. ההמלצות "האכילו לחם " ו"השקוו מים " מצינוות עזרה מינימלית, שככל מטרתה לשמר על השונא בחיים, כדי לקיים "לא תעמוד על דם רעך".

משל וنمישל

יש שפירשו את הפסוק כollow כמשל על יצר הרע : "אם רעב הוא, ואומר לך להשבינו בעבירות, משוך את עצמך לבית המדרש, והאכילתו מלחתה של תורה, וכן השקתו מים - מיימה של תורה... והישלמן עמק, שלא יתגבר עליך" (רש"י, בשם רבותינו, וכן הגאון מוולינה).

218. המנצה הוא האומר את המילה הלפנוי-אחרונה

שני אנשים רבים. מי מהם הוא המכובד יותר? יש שחושבים שהמכובד הוא זה ש"ניצח"; אבל לפי ספר משלוי, המכובד יותר הוא דווקא זה שהפסיק ראשון :

משליכג: "כבוד לאיש שבת מריב, וככל אויל יתגלו"

שבת = מילון ישיבה או מילון **שביתה**, כלומר, הפסקה ועצירה;

שבת מריב = להפסיק לריב (מ = אות המציינת התרחקות והימנעות);

כבוד לאיש שבת מריב = כבודו האמתי של האדם הוא, שהוא מצליח להפסיק לריב, להיות הראשון שפורך ומפסיק את המריבה. "ואמרו רבויתנן זיל, כי בארץ ישראל, בראותם שני אנשים נצים, ומקדימים אחד מהם להחריש, ויושב מן הריב, היו אומרים עלייו כי הוא המיחס" (רבינו יונה על-פי תלמוד בבלי קידושין עא).

רק שלא יתחילו לריב אחר-כך על השאלה "מי הפסיק לריב ראשון..." ...

וניתן גם לפירוש :

כבוד לאיש שבת מריב = אדם זוכה **לבבود** רב יותר כאשר הוא **שובת או יושב**, מאשר כשהוא נמצא **בריב** (מ = אות המציינת השוואה ויתרונו).

12. בקשר לפסוק (במדבר יא טז) : "ויאמר ה' אל משה : אספה לוי שבעים איש מזקני ישראל, אשר ידעת כי הם זקני העם ושותריו..." אמרו חז"ל, שמשה בחר 6 זקנים מכל שבט - בסה"כ 72 מועמדים, ומתוכם בחר 70 בעזרת גורל. שני אנשים לא נבחרו והם אלدد ומידד, שנזכרו לאחר מכן, במדבר יא כו : "וישארו שני אנשים במחנה, שם האחד אלدد ושם השני מידד, ותנה עליהם הרוח, והמה בכתביהם, ולא יצאו האלה, ויתנבו און במחנה".

13. ע"פ המשנה (שבת כג ב), השתמשו בגורל שנקרא "חלש" כדי לחלק אתبشر הקרבנות בין הכהנים.

14. ע"פ התלמוד (יומא כב), השתמשו בגורל שנקרא "פיס" כדי לחלק את עבודות המקדש בין הכהנים.

מכאן, נראה, בא הפעול "לפיס" - כי, כפי שאמר החכם בספר משלו, "מדיניות ישובת הגורל, ובין עצומים יفرد".

21. פיס ע"י נתינה השורפת את הגאות

ספר משלו מלמד את האדם להתגבר על רגשות השנאה, ולדאוג גם לחיהם של אנשים שונים אותו :

משל כי כה : "אם רעב שנאך - האכלתו לחם, ואם צמא - השקהו מים"

אם רעב שנאך - איןך חייב לתת לו מעדנים, אבל לפחות האכילתו לחם פשוט - שלא ימות.

ואם צמא - איןך חייב לתת לו מיץ פטל, אבל לפחות השקהו מים פשוטים - שלא יתיבש.

ויש בכך שתי סיבות :

משל כי כב : "כי גחלים אתה חתה על ראשו, והי ישלם לך"

כי גחלים אתה חותה על ראשו - הראש הוא משל הגאות. כאשר אתה דואג לחיו, הוא מרגיש תלוי בך, והוא חייב להזכיר את הראש לעומתך ולא יוכל להתגאות עלייך : "שנוכה ראשו, ולא יכול להקים ראשו נגד מהמת זה" (חצאי מוולינה).

השונה פגע בך בגל מידת הגאות שלו, ולכן יש להפנות את רגש הנקמה, לא כלפי גופו של השונה אלא כלפי הגאות שלו - לשروع לו את הגאות.

והי ישלם לך - קיימת את המזווה "לא תעמוד על דם רעך" ואת המזווה "לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'", ובכך הראית שמצוות ה' חשובה לך יותר מהרשות האישיים שלך, ולכן ה' ישלם לך שכר טוב, וגם ידאג שהאויב ישלים אותך.

לעיוון נושא

ההשלמה היא גם תוצאה טבעית של שריפת הגאות : אחת הסיבות העיקריות שבגללה אנשים לא משלימים היא הגאות - אף אחד לא רוצה להיות זה שմבקש סליחה ראשוני. ולכן, כאשר אתה שורף את הגאות של יריבך, אתה מגדיל את הסיכון שישלים עמך.

עזרה לשונאים בתורה

בתורה ישנו כמה מצוות המכובדות אותנו לעוזר לבהמות ולרכוש של אנשים שונים אותו :

- שמוטות כד : "כי תפגע שור איבך או חמו רעה - השב תשיבנו לו"

- שמוטות כה : "כי תראה חמוץ שנאך רבץ תחת משאו - ויחדلت מעזב לו עזוב תעוז עמו"

הפסוק שלנו מוסיף שיש לעוזר גם לשונאים עצמים כאשר הם סובלים בגופם, ומוסיף כמה נימוקים למצות אלו, כפי שהסבירנו לעללה. כל הפסוקים הללו הם סעיפים באיסור לנוקם ולנטור טינה, ויקרא יט Ich : "לא תקם ולא תטר את בני עמך, ואהבת לרעך כמוך, אני ה'".

4. חלוקת משמרות הכהנים והלוויים: דברי הימים א כד ה-לא: "ויהלkom בגורלוֹת אלה עם אלה כי היו שרי קדש ושרי האלים מבני אלעזר ובבני איתמר... ויצא הgorol הראשון להודיעריב לדיעה השניה... ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דוד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללויים אבות הראש לעמת אחיו הקטן", דברי הימים א כה ח-ט: "ויפילו גורלות משמרת לעמת קטן בגודל מבין עם תלמיד. ויצא הgorol הראשון לאסף ליעוסף גדרליהו השני הוא ואחיו ובניהם שניים עשר... ", דברי הימים א כו יג-יד: "ויפילו גורלות קטן בגודל לבית אבותם לשער ושער. ויפיל הgorol מזורה לשלמיהו זכריהו בנו יויעץ בשכל הפילו גורלות ויצא גורלו צפונה..."

5. הפלת גורלות הייתה מקובלת גם בין שודדים ורוצחים (תהלים כב יט): "יחלקו בגדי להם ועל לבושיהם יפילו gorol", (משלי א יד): "gorol תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכלנו" (סעיף 89), (נחום ג-ה): "גם היא לגללה הלכה בשבי גם עליליה ירתו בראש כל חוץות ועל נכדיה ידו gorol וכל גודליה רתקו בזקים"

6. גם אויבי ישראל חילקו ביניהם, בעורת gorol, את השבי והשלל שלקחו מישראל (יואל ז): "ואל עמי ידו gorol ויתנו הילד בזונה והילד מכרו בין וישתו", וגם את ירושלים לאחר שכבשו אותה (עובדיה א א): " ביום עצמד מגן ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערו ועל ירושלם ידו gorol גם אתה כאחד מהם".

מקורות נוספים

ישנם פסוקים נוספים המדברים על הכרעה באמצעות gorol, אולם במקרים אלה ייתכן שה' התערב:

7. בחירות השיעירים ביום הכהנורים (ויקרא טז ח-ט): "וונתן אהרן על שני השיעירים גורלוֹת, gorol אחד לה' gorol אחד לעוזיאל. והקריב אהרן את השעיר אשר עליה gorol לה' ועשה חטא. והשעיר אשר עליה gorol לעוזיאל יעמוד ח' לפניו ה' לכפר עליו לשלח אותו לעוזיאל המדברה". ההגרלה נעשתה במצוות ה', אך אין זה ברור האם ה' התערב בהגרלה או לא.

8. חלוקת הארץ בין השבטים (במדבר כו נה): "אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבותם ינהלו. על פי gorol תחלק נחלתו בין רב למעט", וכן במדבר לג נד, במדבר לד יג, במדבר לו-בג, יהושע יד ב, יהושע טז א, יהושע יז א-ז, יהושע יח ו-יא: "ואתם כתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אליו הנה וירית לכם gorol פה לפניו ה' אלהינו... ויקמו האנשים וילכו ויצו יהושע את ההלכים לכתב את הארץ לאמר לך והתהלך בארץ וכתבו אותה ושבו אליו ופה אשליך لكم gorol לפניו ה' בשלחה... וישלח להם יהושע gorol בשלה לפניו ה' ויהלך שם יהושע את הארץ לבני ישראל כמחلكתם... ויעל gorol מטה בני בנימין למשפטם ויצא גבול gorolם בין בני יהודה ובין בני יוסף", יהושע יט, שופטים אג, מיכה ב. החולקה נעשתה על-פי ה', וייתכן שה' התערב בהגרלה כדי לקבוע את הנהלה הרואה לכל שבט.

9. חלוקת ערי הלוויים (יהושע כא): "ויצא gorol למשחת הקהתי ויהי לבני אהרן הכהן מן הלוויים ממטה יהודה וממטה השמעני וממטה בני מנן gorol ערים שלוש עשרה...", דברי הימים א ו לטנ': "ואלה מושבותם לטרורותם בגבולם לבני אהרן למשחת הקהתי כי להם היה gorol...", בדומה לחלוקת הארץ.

גורלות במקורות מוחז לתנ"ך

במגילות ים המלח מצאו עדויות להפלת גורלות בין ראשי המשפחות כדי לבחור מי יצא ויבוא לפני העדה. 10. (Manual of Discipline, I 16).

11. בקשר לפסוקים (במדבר ג מה-מה): "קח את הלוויים תחת כל בכור בבני ישראל... והיו לי הלוויים, אני ה'. ואת פDOI ה-273 העודפים על הלוויים מבכור בני ישראל. ולקחת חמישת שקלים - לגולגולות... ונתת הכסף לאחנון ולבניו - פDOI העודפים בהם", אמרו חז"ל (סנהדרין יז), ש-273 הבכורות העודפות, שהיו צרכיהם לשלם 5 שקלים כדי לפדות את עצםם, נבחרו עיי' גורלות.

- משלי כת ט : "אִישׁ חָכֶם נִשְׁפַּט אֶת אִישׁ אֹיֵל, וּרְגֵזׁ וּשְׁחָק וְאֵין נְחָת" - החכם יודע להשתמש באמצעות רטוריים על-מנת למסוך את תשומת ליבו של השטיחי (סעיף 188).
- משלי כת יא : "כָּל רֹוחוֹ יוֹצִיאַ כְּסִיל, וְחָכֶם בַּאֲחֹר יִשְׁבַּתְנָה" - החכם יודע להקשיב, הוא מקשיב לכל דבריו ומחשבותיו של הכספי, ורק באחרו - אחרי שהכספי מסיים לדבר - הוא עונה לו ומרגיע אותו (סעיף 72).
- החכם יכול לגרום אפילו למלך - שמטבעו איינו אוהב לוותר - להירגע ולוטר על הкус :
- משלי טז ד : "חָמָת מֶלֶךׁ מְלָאֵכִי מוֹת, וְאִישׁ חָכֶם יַכְפְּרֹנָה" (ראו התנהגות לא זהירה עם השלטונות).
- קhalbת ט יד-טו : "עִיר קָטָנָה וְאַנְשִׁים בָּה מַעַט, וּבָאֱלִיהָ מֶלֶךׁ גָּדוֹל, וּסְבָב אַתָּה וּבָנָה עַלְיהָ מְצֻדִּים גָּדוֹלִים; וּמְצָא בָּה אִישׁ מַסְכָּן חָכֶם, וּמְלָטָה הוּא אֶת הָעִיר בְּחַכְמָתוֹ, וְאֶדְם לֹא זָכַר אֶת הָאִישׁ המַסְכָּן הַהוּא".
- שתי נשים חכמוות הצליחו למנוע מריבות : שמואל ב יד ב : "וַיִּשְׁלַח יוֹאֵב תָּקוּנָה וַיַּקְרֵחַ מִשְׁם אֲשֶׁר חָכְמָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הַתְּאַבְּלֵי נָא וְלַבְשֵׁי נָא בְּגָדֵי אָבֵל וְאֶל תָּסּוּכֵי שְׁמֹן וְהִתְיַהֵת כָּאֶשֶׁר זָהָר מִתְּאַבְּלָת עַל מִתְּהָ" - הצליחה להשלים בין דוד לאבשלום ; שמואל ב כ טז : "וַתִּקְרַא אֲשֶׁר חָכְמָה מִן הָעִיר שָׁמְעוּ אָמָרוּ נָא אֶל יוֹאֵב קָרֵב עַד הַנְּהָרָה אַלְיךָ" - הצליחה למנוע את הריסת אבל בית מעכה.
- החכם יכול להצליח לא רק ממיריבות :
- משלי יג יד : "תּוֹرַת חָכֶם מִקּוֹר חַיִּים, לְסֹור מַקְשֵׁי מוֹת" החכם יכול לפתח תורות ודרך-התנהגות שיכולות להצליח ממוקשי-מוותים כללים, אולם אחד המוקשים העיקריים שנזכרו בספר מולי הוא המיריבות, ולכן, בפרט, החכם יודע גם לפתח תיאוריות לגישור ולפתרון סכסוכים בין אנשים.
- ועם כל זה, אם כל ניסיונות הפיסוס של החכם לא הצלicho, הוא יודע גם להילחם :
- משלי כא כב : "עִיר גְּבָרִים עַלְיהָ חָכֶם וַיַּרְדֵּעַ עַזְמָבְתָּהָ"

216. פיס ע"י גורל - מפעל הפיס

אחד הדריכים שבוחן ילדים נוהגים להזכיר במחלוקת ביניהם היא להפיל גורל, הגרלות כגון "זוג או פרט", "מאሩ יוצא אחד", "אבן ניר ומספריים", ועוד. דרך זו נזכרת כבר בתנ"ך :

משלី ייח ייח : "מִדְינִים יִשְׁבִּית הַגּוֹרֵל, וּבֵין עַצּוּמִים יִפְרִיד"

מדינים = מריבות ; **מדינים ישביט הgorel** = הטלת גורל יכולה להסביר, להרגיע מריבות קשות.

עצומים = בעלי דין המוסכמים בעוצמה רבה ; **ובין עצומים יפריד** = הטלת גורל יכולה להפריד בין אנשים מסווכסים ולמנוע מהם להזיק זה לזה.

הטלת גורל מתאימה למצב שבו לכל הצדדים המעורבים יש אותן זכויות ואותם חשובות, וудין חייבים לחלק את הזכויות ואת החובות באופן קלשוי ; אחת הדריכים לעשות זאת היא להפיל גורל.

כדי להשתמש בגורלות למטרה זו, אין כל צורך בהתערבות אליה - מספיק שהצדדים המעורבים בעניין מסווכמים להזכיר בו ע"י גורל.

הרשימה הבאה מבוססת על ספרו של הרב רבי נוביץ' (רב נחום אליעזר רבינוביץ, Probability and Statistical Inference in Ancient and Medieval Jewish Literature) :

1. בחירות 10% מהלוחמים, שיחזרו אל ביתם לקחת צידה למלחמה (שופטים כ ט-ו) : "וְעַתָּה זֶה הָדָר אֲשֶׁר נִעֶשֶׂה לְגַבְעָה : עַלְיהָ בָּגּוֹרֵל. וְלֹקַתנוּ עַשְׂרָה אֲנָשִׁים לְמַאֲהָה לְכָל שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל, וּמַאֲהָה לְאָלָף וְאָלָף לְרַבָּבָה, לִקְחַת צִדְחָה לְעַמּוֹת, לְבוֹאֵם לְגַבְעָה בְּנֵימִין, כָּל הַגְּבָלָה אֲשֶׁר עָשָׂה בִּישְׂרָאֵל".
2. בימי נחמיה הפילו גורלות כדי לבחור מי יזכה בהבאת העצים לבית המקדש (נחמיה י לה) : "וְהַגְּוֹרָלוֹת הַפְּלָנוּ עַל קָרְבֵּן הַעֲצִים הַכָּהָנִים הַלְוִיִּם וְהַעֲם לְהַבִּיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְעַתִּים מְזֻמְנִים שָׁנָה בְּשָׁנָה לְבַעַר עַל מִזְבֵּחַ הַיְלָאֵל הַכְּתָבָה בְּתֹרְבָּה"
3. בימי נחמיה הפילו גורלות כדי לקבוע מי יתחייב לשבת בירושלים (נחמיה י א) : "וַיִּשְׁבּוּ שְׁרֵי הָעָם בִּירוּשָׁלָם וְשָׁרֵי הָעָם הַפְּלָנוּ גּוֹרָלוֹת לְהַבִּיא אֶחָד מִן הַעֲשָׂרָה לְשִׁבְתָּה בִּירוּשָׁלָם עִיר הַקָּדָשׁ וְתַשְׁעַ הִידּוֹת בָּעָרִים"

מריבות, כי הם יודעים להקשיב לצד השני ולהבין אותו, וכן יודעים לדבר ולהסביר את הצד שלהם באופן שהצד השני יוכל להבין. לפעמים די בכך כדי למנוע את המריבה.

ישנו משליפה המכחיש כיצד שיחה פשוטה יכולה לפתור מריבות קשות שנראות בלתי-פתרונות.

היה היה איש, שאשתו חלה במחלה נדירה. הרופאים אמרו לו, שכדי להcin תרופה למחלה הוא צריך להשיג קליפה של פרי נדר שמנצאת רק על אי בודד באמצע האוקיינוס השקט. האיש שכר מטוס פרטי וטס לאי הבודד, ולאחר כמה ימים של חיפושים מצא את העץ ועליו פרי אחד אחרון. הוא שלח את ידו לקטוף את הפרי, אך לפני הגיעו אליו, מישחו לפת אותו בחזקה והעיף אותו הצדקה. הוא הסתובב וראה איש אחר השולח את ידו אל אותו פרי! אמר השני לראשונה "אני מצטער, אבל אשתי חולה במחלה נדירה ואני חייב להציג את הפרי". אמר הראשון לשני: "גם אשתי חולה במחלה נדירה, וגם אני חייב להציג את הפרי! לא אתן לך לחתות אותו!". הוא התנצל עליו והם נאבקו במשך כמה דקות, ואז אמר הראשון "ירגע, בוא נPsiיק לרכיב ונדבר. ספר לי את כל הסיפור מההתחלה ואולי נוכל למצוא פתרון אחר". אמר לו השני "אני לא מבין מה יש לדבר, כבר אמרתי לך, אשתי חלה, והרופאים אמרו שכדי להcin תרופה אני חייב להציג גרעינים של פרי נדר ש...". אמר הראשון "רגע, מה אמרת? אתה צריך את הגרעינים? אני צריך את הקליפה!"...

אם ננסה ליחס את הרעיון על סכסוכים בחברה ובמדינה, ייתכן שנגלה שחלק גדול מההסכם הללו נובעים מאי הבנה. ייתכן שככל אחד מהצדדים בעצם וזכה משאו אחר, ואפשר שתת כל אחד מהו שהוא רוצה בלי לפגוע באחרים.

מטרתו של בית הספר הוא להפוך את התלמידים לחכמים, ולכן אחד הכיוראים העיקריים שבית הספר צריך להקנות הוא היכשרו זהה - **וחכמים ישיבו אף**.

יישומים

הרעיון מיושם בדרכים שונות במקומות הארץ, למשל, בתוכנית שנקריאת "התוכנית להתרת עימות בדרך יצירתיות": "התוכנית מראה לתלמידים שיש הרבה דרכים אפשריות לטיפול בעימות... הם לומדים לעמל על זכויותיהם מבלי להזדקק לאלימות... בתרגיל אחד, התלמידים חישבים על צעד ריאลיסטי יחיד, קטן ככל שהיא, שהיה עשוי לסייע ביישוב של אחד מעימותיהם בעבר... לmgrש המשחקם... מאמנים חלק מהתלמידים לשמש כמתווכים... כשהמתיחות מתפרצת, התלמידים יכולים לחפש מותווך שישיע להם בהרגעת הרוחות. המתווכים של בית הספר לומדים לטפל במריבות, בגיחופים ובאיומים... המתווכים לומדים לנוכח העורחותם בדרכים שנדרמות לשני הצדדים להרגיש כי המתווך הוא נטול פניות. הטקтика שלהם כוללת ישיבה עם המעורחים בעימות והנעמת להזין זה לזה בלי הפרעות ובליעבותן... להציג את עמדותיהם... להוכיח במשמעות על פתרונות..." (דניאל גולמן, "אינטרננציה רגשית", עמ' 299).

פרס נובל ניתן לאנשים שהשיגו הישגים משמעותיים במדעים או בספרות, אבל גם לאנשים שתרמו לעשיית שלום. ההגיוון הוא, שעשיית שלום אמת גם היא חכמה גדולה - לא פחות מפתרון בעיה פיסיקלית או כתיבת ספר, כמו שמלמד הפסוק שלנו.

בעבר חשבתי על רעיון מקורי כדי להרבות שלום בארץ - לאorgan תחרות ארצית שנתית של חוק פוליטי: בכל שנה יתאספו כל המדינות, מכל העמים והזרמים, ויבצעו קטעי הומור וסאטירה בנושאים פוליטיים, והמצחיקים ביותר - על-פי בחירת הקהל - יזכו במדליות. חשבתי שבאופן כל יותר לשמעו את הצד השני ואולי גם להשלים עמו. אולם לפי הפסוק שלנו, נראה שליצנות עלולה דוגקא להחריף את המתיחות, שהרי אנשי לzion יפיקו קרייה.

אם כך, אולי יש לאorgan תחרות ארצית של יוכחות פוליטיים רציניים: בכל שנה יתאספו כל הנואמים והווכנים המוכשרים, מכל העמים והזרמים, ויתחרו במספר מקצועות, הקשורים לדיבור ולהקשבה, והמוסחרים ביותר יזכו במדליות. כך, תוך כדי תחרות של חכמה, אנשים יקשו זה ליה ואולי גם ישלמו - **וחכמים ישיבו אף**.

פסקים דומים וקשרים

הפסוקים הבאים מתארים את כוחו של החכם לנחל דיוונים עם אנשים שונים ממנו - גם עם אוילים וכיסילים:

מענה רך גם למי שלא דבר

פירושנו מענה = תשובה לדבריו של הזולת, אך הרכות עשויה לעזור גם כשפונים לאדם שלא דבר עמו לפני כן, למשל כאשר רוצחים למתוח ביקורת. לדברי ביקורת יש הרבה יותר סיכוי להתקבל כאשר הם נאמרים באופן שمبיע הסכמה ותקיות עם התנהגותו של הצד השני. למשל, במקרה "אל תטפס על עצים, זה מסוכן!" (דבר עצב), עדיף להגיד "אני מבין שאתה שוכב לך לטפס על עצים, אבל אולי תעשה את זה בצורה שלא תסכן את חייך?" (מענה רך).

מענה רך מшиб את חמתו של העונה

פירושנו יшиб חמה = חמתו של השומע, אך ניתן גם לפרש **шиб חמה** = חמתו של העונה. כאשר האדם מרגיש שהוא עומד לכעס, כדאי לו להשתדל, באופן מלאכותי, לדבר במענה רך, לדבר בעדינות וברכות, וכך יינצל מהכibus: "החֲנַתְגָּה פְּמִיד לְקַבֵּל כָּל קְבָּרִיךְ בְּנִיתָה, לְכָל אֶקְם וְבָכְלָעַת, וּבָהָתְגַּל מִן הַפְּעָס, שַׁהְיָא מְצָה דָּעַת לְהַחְטִיא בְּנִי אֶלְפָמָן" (איירת הרמב"ז).

כך עשה היל הוזקן (תלמיד בבל, שבת ל; אבות דרבינו פרק כת): "מעשה שני בני אדם שהמרדו.... מי שיקניט את היל ייטול ארבע מאות וזה... אותו היום עבר שבת היה, והיל חוף את ראשוני, היל ו עבר על פתת ביתו, אמר מי כאן היל? מי כאן היל?!... אמר לו: יבני, מה אתה מבקש?!" : אדם ניסה לעצבן את היל בערב שבת, בזמן החלוץ ביום לאחר, כשהחל היה במקלחות; אבל היל פנה אליו ברכות 'בני', וכך הציל את עצמו מן הкус (רב אליהו בר שלום, "כלים שלובים" 35, אדר ה'תשס"ח).

מענה רך - מרגיע או מריגין?

המשורר חנניה רייכמן כתב: "באיש כועס נהג פיס. ראשית - כזה הוא צו נימוס. שניית - תגובה רכה כזו תצלה יותר להרגין!?" (ציטוט מתוך "איך להعبر ביקורת?" באתר "בeyond טביי"). לכאורה, דבריו מנוגדים לפסקו "מענה רך יшиб חמה" - הוא טוען שתגובה רכה דוקא מרגיצה יותר; האמנס?

1. נראה לי שchananya רייכמן משתמש בביטוי "tagoba racha" במשמעות שונה - תגובה שנאמרת בנימוס ובשלوها. אכן, השימוש כועס עליי, ואני לא מושפע כלל מהCUS שלו אלא נשאר שלו ומונומס, זה עלול לעצבן אותו עוד יותר; אולם, כשהCUS משפיע עליי, גורם לי להתרחק ולהתקבל חלק מעמדותיו של הCUS - הCUS עשה את שלו ויכול להירגע.

2. וייתכן שמדובר בשני סוגי שוניים שלCUS - כשהצד השני טוען טענות ענייניות (למשל, מאישים אחרים אותו דבר) או צריך לענות לו באופן ענייני, כי אחרת הוא ייעלב שאתה מתעלם מטענותו; במקרה זה צריך להשתמש במענה רך. אבל כשהצד השני סתום מעלייב, ולא אומר שום טענה עניינית, אז הכי טוב לשתוק או לדבר בשלוות-נפש, עד שהוא יירגע. ראו: המים הקדושים המונעים מריבות / סיפור ברדיון הנשמה.

215. פיס ע"י חכמה - פרס נובל לשולם

אחד הכוורות שיש להוסיף לתוכנית הלימודים בבתי הספר הוא הכישرون להרגיע מריבות. זהו אחד המאפיינים העיקריים של אנשים חכמים:

משלוי כת ח: "אושי לצוןIFIחו קרייה, וחכמים יшибו אף"

IFIחו = יציתו אש, ככלומר יגרמו למחלוקת ומריבה (רש"י, הגרא, מצוחה דוד); **אנשי לצוןIFIחו קרייה** = אנשים המתלוצחים ומגלגים על הזולת, ואינם מתיחסים בכבוד לדבריו, גורמים למריבות בעיר. **חכמים** = בעלי כישرون ללמידה וללמידה, להקשיב ולדבר (סעיף 360); **шибו** = ירגיעו וישקיטו, כמו (ישעיהו ל טו): "בשובת ונתת תושעון, בהשקט ובטחת תהיה גבורתכם..."; **חכמים יшибו אף** = אנשים חכמים יודעים להרגיע

הפסוק הבא ממשיך את הרעיון: **"מצדיק רשות ומרשיע צדיק - תועבת ה' גם שניתם"**: אם השופט כבר שמע את טענות בעלי הדין, והוא יודע מי הצדיקomi ומי הרשע, אסור לו לעשות פשרה ביניהם, כי זו תועבה בעיני ה' (על"פ מלבי"ם).

3. ויש שפירשו שהפסוק מדבר על דין מיוחד - דין של האדם המגיע לעולם האמת: "אין תחילת דין של אדם אלא על דברי תורה, שנאמר פוטר מים ראשית מדון" (רב המנוא, קידושין מב), **"פוטר מים - הפורק על תורה - ראשית מדון - הוא תחילת דיןנו. ואין מים אלא תורה, דכתיב (ישעיהו נד) هو כל צמא למים."** (רש"י שם).

214. פיס ע"י הבעת הסכמה חלקית - מענה רך

חלק גדול מהmareibot בין בני אדם הוא על כבוד: אנשים רבים כי הם רוצחים להוכיח שהם צודקים, הם רוצחים שיכירו בנכונות הדרישה שלהם. במקרים אלה, אפשר להימנע ממarella פשטן ע"י הבעת הסכמה עקרונית עם הצד השני. למשל: אם שני אנשים רבים על מקום בתור, ואחד מהם יותר ויגיד "בסדרא, תהיה לפנינו", יש סיכוי טוב שהשני יגיד "לא לא לא", תהיה אתה לפנינו"; הסכמה מוציאה את העוזק מהmareiba; אין טעם לריב ולהתווכח עם אדם שمبיע הסכמה, ולכן הצד השני יכול להרשות לעצמו להיות נחמד. כך כתוב גם בספר משלו:

משלתו א: **"מענה רך ישיב חמה, ודבר עצב יעללה אף"**:

מענה רך = תשובה שימושפת ומביעה הסכמה מסוימת עם הצד השני (סעיף 415).

ישיב = ירגיע (כמו ישעיהו לטו: **"בשובה ונחת"**), או יגרום לזולת להחזיר אותה.

מענה רך ישיב חמה = תשובה שימושפת הסכמה חלקית עם האדם הכוועס,عشוויה לגרום לו להפסיק לטעוס ואפלו לחתת בחזרה חלק מתלונתי וטענותיו (כמוון, זה לא תמיד עובד, יש אנשים שבאופן עקרוני לא אהובים להיות נחמדים...).

עצב = כוח ומאמץ (סעיף 422); **דבר עצב** = דבר שפועל מאמץ, דבר שמתאים להתנגד לדברי הצד השני.

דבר עצב יעללה אף = כאשר מתאים להתווכח ולהתנגד לאדם שכועס עליו, יש סיכוי טוב שהCUS רק יעלה ויגדל.

מענה רך בנינויו

איך לשכנע את בן הזוג לבוא לטיפול? על-פי הרב גד מאיר שמחוני, יש להשתמש ב**מענה רך** - להביע הסכמה חלקית עם טענותיו: "אמר לו שאת מקבלת את כל טענותיו שיש לך פגמים וביעות ואת רוצה לשפר את המצב. שוחחת כבר עם יועץ נישואין שיעזץ לך וידרך אותך, אבל הוא בקש شبעלך יבוא כדי שיוכל לומר לו בדיק מה מפריע לו אצלך והיועץ יוכל לטפל בכך. את השאר תשאירי כבר ליעזץ לעשות כמיטב ידיעותך" (הרבי גד מאיר שמחוני, שווי'ת מورשת).

מענה רך מול הבוס או המפקד

הפסוק שלנו מדבר על מריבה בין שווים, אולי מענה רך, המביע הסכמה חלקית, יכול להועיל גם במריבה עם אדם במעמד גבוה יותר, כגון מפקד בצבא (משלו כה טו): **"בארך אפים יפתח קצין, ולשונו רכה תשבר גרם"**.

ניתן לפרש את הפסוק גם כמשל ליחסים שבין האדם לבין ה': כשהי מיסר את האדם, האדם יכול להסביר את חמת ה' ב**מענה רך**, בתפילה שבה הוא מקבל את הדין ו מביע הסכמה עקרונית עם העונש שהוטל עליו, רק שהוא מבקש שה' יرحم עליו ויקל בעונשו.

ולפni התגלו - הריב נטוש = לפni שאותה או הזולת תתגלו בחרופתכם, כשייחשפו כל הרגשות השיליליים שלכם בוצרה לא מושנת, מומלץ **נטוש**, להפסיק את השיחה ולבסוף מהמקום מייד; ממש כמו שהיינו נהגים אילו היינו רואים שטף מים מתקרב לעברנו במהירות.

כדי להימנע מרירבה צריך להיות ערנינים ולשים לב לכך שההתפרצויות מתקרבת: אם מישחו אמר לנו משהו מעצבן, ואנחנו מרגשים וגשתות שליליים שעולים להתרץ - נגיד "סליחה, אני חייבת לך" ונסתלק. לאחר מכן כמובן, כמוון דרייך אחרית לפרק את הרגשות השיליליים, למשל על-ידי שיחה רגועה.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק מדבר על כל מריבה בין בני אדם, שהולכת ומתרחבת כמו סדק בסכר שנפרץ ע"י המים. ודומה לזה פירושו בגרמנית, בארמית: "היא תיגרא דמאי לא צינורא דבידקא דמייא, כיון דרווח" (רב הונא, סנהדרין ז), ובתרגומים לעברית: "הティגר, הריב, דומה ליבלים של מים, ברגע שמתחלים להתרוויה ולהתפשט הלאה - הם ממשיכים בלי סוף, בלי להפסיק. וכן הוא המתיגר, ברגע שמתחליה מחולקת - היא תמשיך להתרפש ולהתרחב, וכך גם ייבים לעזרו אותה" (שרו). וכך כתבו המפרשים: "המתהיל במדיבה הוא כפוחה חור בגדרי אגפי אמת המים, והמים יוצאים בו, והחור הולך ומתרחב. כן המדין, הולך וגדל תמיד... קודם שתתגלו חרפטך, נטוש את הריב." (רש"י, דומה זהה מצודות)

דברים דומים כתוב הרב שמחה כהן:

- עצור רגע לפni ההתפרצויות: "התפרצויות ה Caucus כמעט אינה מופיעה בפתחומות, על פי רוב ניכר על פניו של ה Caucus שבעוד מספר דקות או שניות היא תבוא, והתנהגות נconaה באותו רגע, יכולה להביא רגעה על ה Caucus, ושלווה בבית. לא פעם להתפרצויות באה בעקבות ויכוח נוקב ומתחש בין בני הזוג. גם מי שמצוילה לשמר על שלוחות ויכוח, יודע מנסין העבר שיוכוח בטוניים גבויים יביא את שותפו לחיים להתפרצויות של Caucus. בעיקר כאשר המתווכחים הגיעו לשלב שבו הם חווים שוב ושוב על דבריהם שאמרו מספר דקות קודם... אם אכן הוויכוח הגיעו לנקודת ציון, יש לעשות כל מאמץ להפסיק את הויכוח ולנתק מגע. ההפסקה מושגעה על-ידי שהם יאמרו זה לזה 'בו נפסיק כאן להתווכח ונណן בנישא זה במועד אחר'. ההפסקה אינה קללה למי שלא הורגל לה. אך אחר הדבר יושגה פעמיים או שלוש, ובני הזוג יוכחו בתועלת שהדבר מביא לבית ולמשפחה, הרי שהמגמה להפסיק את הויכוח לפני שייהפוך לריב, נעשית אוטומטית ומתבקשת מלאה."

- עצות נוספות להפסקת תהליך caucus: "בני זוג רבים נוקטים לעיתים במלחכים המביאים רגעה לעצם או לזוגתם. יש ובן-זוג, לכשרוואה שה Caucus גבר עליו, יצא את הבית לזמן קצר, כדי להירגע, עד שהוא חש שרמת ה Caucus הבלתי נשלהת כבר עברה. אחרים נהגים, שכשהם מבוחנים שהזולת כוועס, הם ייצאים את החדר שבו הוא מצוי, ווואת כדי לאפשר לו להירגע כשהוא לבדו. מאידך, מתגלה לעיתים, שדווקא יציאה מהמקום גורמת להגברת Caucus, משום שאח ש Caucus שאין מאין לו כלל וכלל. במקרה כזה, ההשائرות מקנה את התהוושה שמאיינים ומתייחסים לו, והוא שמביאה רגעה עליון..." (הבית היהודי, כרך א, עמ' 145).

2. ויש שפירשו שהפסוק מדבר על מריבה שהגיעה לבית הדיון, והוא פונה אל השופט המעניין לעשות פשרה במקומות לפסק את הדיון. על-פי ההלכה, לא בכל מצב מותר לעשות פשרה:

- פוטר מים ראשית מדון - כשהשופט כבר התחיל לשמעו את המדין - את טענות בעלי הדיון - הדבר דומה לשטף מים: כמו שאי אפשר לעצור שטף מים, כך אי אפשר לעצור את פסק הדיון, ואסור לעשות פשרה.

- רק לפni התגלו - לפni שגלו בעלי הדיון את טעונתיהם, או לפni שהשופט גילה מי צודק - יכול השופט לנטוש את הריב ו לעשות פשרה.

"שנים שבאו לפניך לדין: עד שלא תשמע דבריהם, או מישתשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן דין נתה, אתה רשאי לומר להן יצאו ובעצו; משתמע דבריהם ואתה יודע להיכן דין נתה, אי אתה רשאי לומר להן יצאו ובעצו, שנאמר פוטר מים ראשית מדון ולפni התגלו הריב נטוש: קודם שתתגלו הריב אתה יכול לנטרו, משנתגלו הריב אי אתה יכול יכול לנטרו". (רבי שמעון בן מנאסיא, סנהדרין ו ב).

מצודות). וכך דרשו חז"ל: "המגביה פתתי פיו ומוציא דברים שלא כהוגן - הקב"ה משברו" (מדרש תנומה על בראשית ג סימן).

- אולם, כל פסוק העוסק בדייבור (כולל הפסוק מספר מיכה) מזכיר איבר כלשהו הקשור לדיבור, כגון לשון, פה או שפה; לא ברור מדוע הכתוב כינה את הפה "פתח" - מדוע לא נכתב פשוט "מגביה פיו/שפתיו/לשוןו/קוולו מבקש שבר"?

4. ואפשר לקשר בין שני הפירושים - פתח הבית ופתח הפה: "מי שביתנו בניי במקום נמו, רק **מגביה פתח** בלבד, ישבר בדרך כניסה ויציאה. כן אם הוא איש שפל, וпотה פיו בגואה מעלה ממנו שהוא, יישבר" (מלבי"ט); לדבריו, פתח הבית הוא משל מפתח הפה - כמו שפתח גבוהה של בית גורם לנפילות ולשברים, כך גם דברים גבוהים גורמים לשברים נפשיים.

5. וייתכן שהפתח הוא פנימי יותר - מפתח הלב: **מגביה פתחו** = מי שיוצר סף גבוהה בכניסה לפתח ליבו, לא משתף את הזולת במחשבותיו ולא יוצר קשרים עם אחרים, מתוך מחשבה שהם "נוןוכים" ממנה ואינם ראויים לו. לפיזה, שני חלקי הפסוק מדגישים שני עניינים שבהם יש להשיקு במסגרת זוגית (או בכל מסגרת חברתיות אחרת):

- החלק הראשון מדבר על השקעה במסגרת החיצונית - כללים וגבולות,
- והחלק השני מדבר על השקעה בתוכן הפנימי - השיתוף והפטיחות.

הקשר בין גואה לבין שבר ואסון נזכר גם בפסוקים אחרים:

- משלוי זה: "לפנינו שבר גאון, ולפנינו כשלון גבה רוח"
- משלוי יב: "לפנינו שבר יגהה לב איש, ולפנינו כבוד עגונה" (סעיף 331)

מבקש שבר

ייתכן שהמלחילים האחרונים - "מבקש שבר" - מתייחסות לשני חלקים הפסוק, ואם כך, הפסוק מתאר שלוש סיבות לצרה, שלושתן קשורות ליחס זו זו:

- **אהבת פשע** = אהבת הבגדות והמרידות;
- **אהבת מצה** = אהבת המריבות;
- **מגביה פתחו** = התנסאות על החברים.

לפי זה הפסוק בניי במבנה ייחודי - לא כשתי משפטיים מקבילים, אלא כמשפט אחד שיש לו שלושה נוסאים ונושא אחד. ניתן לפרש באופן דומה את משלוי זה: "חוושך אמריו, יודע דעתך, וקר רוח - איש תבונה" (סעיף 74).

213. לנוטש לפני שמתחרילים לריב

לפעמים, ריב שנמשך כמה דקות, עלול להrosis לנו את מצב-הרוח למשך ימים רבים. הדרך הטובה ביותר להימנע ממצבים כאלה היא לזהות שאנו עומדים להיכנס לתוך ריב, ולהימנע מהמריבה לפני שהיא מתחילה. כך ממליץ ספר משלוי:

משלוי יד: "**פוטר מים ראשית מדון, ולפנינו התגלע הריב - נט' ש!**" :

פוטר = פותח (כמו בביטויי " **פטר רחים**" = הבן הבכור שפותח את הרחם);

פוטר מים = פותח פתח לשטף-מים (למשל פותח סכר); ובשאלת - פותח פתח לשטף של רגשות.

פוטר מים ראשית מדון = הריב מתחילה כאשר אדם פותח פתח לשטף של רגשות. לפעמים מctrברים אצלנו הרבה רגשות שליליים שקשה לנו לבטא אותם במילים, והם עצורים בתוךינו. מילה קטנה אחת עלולה לפרוץ את ה"סכר" ולגרום לכל הרגשות להתפרק החוצה בצעקות. כך מתחילה מריבה לא מוצדקת, שעלולה לגרום נזק לנו רב.

התגלע = התגללה בצורה שלילית, התגללה בחרפתו.

משלוי יט : "אהוב פשע - אהוב מצה, מגביה פתחו - מבקש שבר"

מצה = מריביה ; אהוב פשע אהוב מצה = מי שאוהב לראות פשעים, פגמים ומעשים רעים אצל אחרים, כאלו אהוב לריב אותם, כי חיפוש פשעים אצל הזולות הוא אחת הסיבות העיקריות למריביה: "מי שהbib עליו למצוא פשע, חמץ ימצא איה פשע. הסוטה יגלה בכל מקום ערואה" (חנן מוזל).

פתחו = הכניסה לבתו, למשחתו, לבית הספר שלו או לקהילה שהוא משתיך אליה; **מגביה פתחו** = הקובלע "תנאי קבלה" גבוחים, "כailo רך חברה יגבוהה" עוברת סף זה" (חנן מוזל).

מבקש = רוצה ; שבר = קרע ופירוד בין חלקי העם, וגם צרה ואסון; **מגביה פתחו מבקש שבר** = מי שմגביה את פתח הכניסה לקהילתו, וקובע תנאי קבלה ממשאים את רוב הציבור בחוץ, כאלו רוצה שהיה שבר בעם ישראל, ובסותו של דבר עלול להביא אסון על עצמו ועל קהילתו: "בהקפה על טוהר מהנו יצרנו שבר ושינאה," (חנן מוזל).

מקורות ופירושים נוספים

המאמר מסתמך על דברים שכתו רמי ניר וחנן מוזל באתר הניוט בתנ"ז.

אהוב פשע אהוב מצה

1. פירושנו אהוב פשע = מי שאוהב לראות פשעים אצל הזולות.

2. אך רוב המפרשים פירשו אהוב פשע = אהוב לפשע, פריקת עול, התרשלות, ולפי זה אהוב פשע = מי שאוהב לפרוק עול, אינו אהוב להיות כפוף למסגרת, או שהוא מתרשל ואני משקיע מספיק בשמירה על המסגרת, למעשה אהוב מצה = אהוב לריב, כי עשה מריבה עמו" (מצוות). הדבר נכון, בפרט, בין בני זוג: בכל זוגיות ישנה מסגרת כלשהי שני הצדדים התרגלו אליה, בין אם מדובר בלוח-זמן של פיו מתנהל הבית או בכללי התנהלות המקובלים על שני הצדדים; וכשהאחד מבני הזוג מورد במסגרת ומפר את הכללים באופן חד-צדדי, הדבר עלול לגרום למריבות קשה.

3. ויש שפירשו להיפך - המצה גורמת לפשע כי יווולדו מן הצעה פשעים רבים" (רבי יונה, מלבי"ם).

הניסוח "אהוב פשע אהוב מצה" מאפשר את שני הפירושים ולמעשה אומר שניהם נכוןים - מי שאוהב לפרוק עול אהוב לריב, ומילא אהוב לריב אהוב לפרוק עול.

המסגרת אמונה פוגעת בחופש שלנו, אך היא גם יוצרת אוירה רגועה, שבה כל צד יודע למה לצפות, וכשאין אכזבות - אין סיבה למריבות.

4. ועל-דרך הדרש אמרו אהוב פשע אהוב מצה - אפילו הרשות מישראל אהוב את חג המיצות, משום שהחג זה נקרא "בן" למן רשותו" (רפל ב"ר אשר הג'בי, על "כגד ארבעה בנימ דיבור תורה").

מגביה פתחו מבקש שבר

1. פירושנו מגביה פתחו = מגביה את סף ביתו כדי להרחק אורחים לא רצויים.

2. אך יש שפירשו להיפך: "מכניס רעם רבים לפתח ביתם" (האר"א). לפי זה, הפסוק מלמד שאין זה ראוי להכניס יותר מדי חברים, כי הדבר עלול לגרום למריביה, כמו שנאמר במשל ייח כד: "איש רעם להתרועע, ויש אהוב דבק מהה"; לפי זה, שני חלקים הפסוק מתארים שתי סיבות למריביה: פשיעה נגד החברים, וחברותיות מוגזמת. - אולם, קשה להבין איך הביטוי מגביה פתחו מציין הכנסת חברים רבים בביתה, והרי אם הפתחה גבוהה הרי קשה יותר להיכנס!

3. ויש שפירשו פתחו = פיו, והbijao כראיה את הפסוק (מיכח ז ח): "אל תאמינו ברע, אל תבטחו באלו"; משכְּבַת חִיקָּך שֶׁמֶר פַתְחֵי פִינְך". לפי זה, מגביה פתחו = מדובר בדבר גאה (מדובר "גבוחה גבוחה"), או מדובר בקהל רם ("גביה את קולו"), ומשמעות הפסוק היא כמו שתכתבו בגוף המאמר - הגאה מביאה אסון (רש"י).

211. שאיפות רוחניות מוגזמות גורמות למריבות

לפעמים, מרוב רצון להתפלל תפילה יפה ומהודרת יותר, מתעוררות מריבות - על רקע של הבדלי נסח, שמרנות לעומת חידוש, ולפעמים גם על רקע אידיאולוגי (כמו בשאלת אם להגיד היל / תחנון ביום העצמאות). על נושא דומה - הקרבנות - נאמר בספר משה:

משלוי זא: "טוב פת חרבה ושלוה בה, מבית מלא זבח ריב".

בפסקוק זה ישנו כמה מושגים שמצוירים קרבנות:

- **fat** = אחד מסוגי המנהות (ויקרא בו: "מנחת פטים").

- **חרבה** = יבשה, בלי שמן; המושג נזכר גם הוא בקשר למנחות (ויקרא זי: "מנחה בלולה בשמן וחربה").

- **זבחים** = קרבנות בהמה.

לפי זה, פירוש הפסוק הוא: עדיף להביא קרבן פשוט, מנחת פטים יבשה וחربה בלי שמן, ולהביא אותו **בשלוח**

- מאשר למלא את בית המקדש **בזבחים**, ותוך כדי הקרבנות - לריב זה עם זה.

מה הקשר בין קרבנות לבין מריבות?

1. ייתכן, שכאשר האדם משקיע הרבה כסף בקרבנות, ולא נשאר לו מספיק לעצמו, הוא עלול להיות מתוות ועצבני יותר, וכך להגיע למריבות עם חברי. הפסוק מלמד את האדם לחשב כמה הוא מסוגל להשקיע בכלל דבר, לא להחמיר על עצמו מעבר למה שהוא חייב, כאשר זה מעבר לכוחותיו.

2. ייתכן, שכאשר האדם משקיע הרבה כסף בקרבנות, הוא מתמלא בגאויה על כך שהוא עובד את ה' בהידור, וכתוואה מכך מזולג בחבירו שלא מקריבים קרבנות כמוו (או לא מקריבים בכלל), ונקלע למריבות איתם.

3. ויתכן שאפשר לקשר פסוק זה לתחליפם המודרני של קרבנות - התפילות הציבוריות - שבן פתחנו מאמר זה: הפסוק מלמדנו, **טוב להתפלל תפילה קצרה ו"יבשה"** ולשמור על **השלוח והשלום** בין המתפללים - מאשר להתפלל תפילה ארוכה ומפוארת יותר, **שתמלא את בית הכנסת במריבות**.

מקורות ופירושים נוספים

1. גם רשיי קישר את הפסוק לקרבנות, באופן קצר אחר: "טוב היה להקביה להתריב ביתו ועירו, והוא **בשלוח** מעבירויתיהן של ישראל... שהו מקריבין זבח ריב בביומו" (רש"י).

הקשר בין ריבוי זבחים ותפילות לבין עבירות שבין אדם לחברו נרמז גם בדברי הנביא ישעיהו, ישעיהו א יא-ז: "למה לי רב זבחיכם? יאמר ה'... גם כי תרבו תפלה אינני שמע, ידיכם דמים מלאו. רחצו, הזכו, הסירו רע מעליכם מנגד עיני, חדלו הרע..." (ראו החובה לקבוע סדרי עדיפויות בקיים המצוות).

2. ויש מפרשים שהפסוק מתייחס לסעודה ביתית של חול, בדומה למשלי טו ז: "טוב ארחת יرك ואהבה שם, משור אבוס ושנאה בו" (פעף 49). וכמו שמשם, גם כאן אפשר לפרש שהפסוק מתייחס לא לנוון - שצורך לבחור בין הקרבנות פת חרבה לבין הקרבנות זבחים, אלא למקבל - שצורך לבחור בין אכילת פת חרבה לבין אכילת זבחים; והפסוק ממליץ לבחור באפשרות שבה תהיה לו יותר שלוחה - עדיף להסתפק במעט ולא לריב, מאשר להיכנס למריבות על-מנת להשיג יותר (ר' יונה גירומדי).

- אולם, המושגים **fat חרבה ו זבח רומזים** שהכוונה דווקא לסעודה של קודש.

212. סגירות חברתיות גורמת למריבות

ישנם זרים מסויימים בעם ישראל, ש"תנאי הכנסתה" לתוכם הם גבוהים מאד. בחור מ"בחוץ" לעולם לא יוכל להתחנן עם בחורה מ"בפנים", והורים מ"בחוץ" לעולם לא יכולים לשולח את ילדיהם לבתי ספר מ"בפנים", ועוד. אוטם זרים טוענים, שהמתירה שלהם היא להגנו על עצם ועל ילדיהם מפני פשעים שנמצאים "בחוץ". על-פי ספר משה, תנאי כניסה גבוהה באופן אופן מוגזם עלולים לגרום לשבר בחברה:

210. שאיפות חומריות מוגזמות גורמות למריבות

שתי תוכנות העוזרות לאדם להימנע מרירות הנטען והביחו בה':

משל כי כה: "רחב נפש יגירה מדון, ובוטח על הי' ידושן"

נפש = הצד החומיי של החיים, הרצונות החומריים (סעיף 416); **רחב נפש** = מי שיש לו 'נפש רחבה', כלומר, הרבה שאיפות ורצונות חומריים.

יגירה = עורר מריבה; **רחב נפש יגירה מדון** = אדם שרצוּה הרבה, ואין מסתפק במה שיש לו, נוטה להרגיש שאנדים אחרים פוגעים בו, גם כאשר זה לא נכון. אם הוא מוכר או שכיר, הוא מרגיש שלא משלמים לו מספיק; אם הוא קונה או שוכר, הוא מרגיש שדורשים ממנו לשלם יותר מדי. ההרגשה הזאת גורמת לו להתלונן ולעורר מריבות שאין להן הצדקה אמיתית.

ובוטח על הי' = אדם המאמין שה' מsegich על כל האירוע שקרה לאדם, לטוב או לרע. **ובוטח על הי' ידושן** = אדם שמאמין שה' מsegich על הכל, מרגיש תמיד שהוא מדושן, כלומר שבע ושמח בחלקו. הוא מאמין שה' נתן לו את כל מה שיש לו, ואם ה' לא נתן לו ממשו - כנראה שהוא לא מגיע לו או שאין לו צורך בזו.

אדם כזה לא ייפגע בנסיבות מעשי של הזולות: כל עוד הזולות פועל בחוק, ואין גורם לו נזק ממש שהוא יכול לתבוע בדיון, הוא לא אישים את הזולות בנזקים שנגרמו לו, לא **יגירה מדון** ולא **עורר מריבה עמו**, אלא יסביר לעצמו שהכל מה', **ובוטח על הי' ידושן**.

מקורות ופירושים נוספים

הפסוק בניו במבנה של ניגוד, אולם הניגוד בין שני חצאי הפסוק הוא מורכב.

1. לפי פירושנו לעיל, ישנו ניגוד בין **רחב נפש** לבין **ידושן**: רחב נפש הוא אדם שיש לו רצונות חומריים מוגזמים, הוא מרגיש תמיד חסר לו, וידושן הוא אדם שמרגיש תמיד שהוא דשן, מלא ושבע ולא חסר לו כלום. המילה **ידושן**, בפירוש זה, מתארת תחושה סובייקטיבית של האדם.

לפי זה, למיללים **יגירה מדון** בחצי הראשון אין הקבלה בחצי השני, ולמילים **בוטח על הי'** בחצי השני אין הקבלה בחצי הראשון, והפסוק הוא גירסה מקוצרת של רעיון מורכב יותר: "מי שאינו בטוח על הי', הוא **רחב נפש**, וכן **יגירה מדון**; וכי **שבוטח על הי'**, הוא **ידושן**, ולכן לא **יגירה מדון**": מי שאינו בטוח בה' שנתן לו את כל מה שהוא צריך, ירצה תמיד להשיג עוד ועוד ולכן **עורר מריבות**; אך מי **שבוטח בה'**, ירגיש מלא ושמח בחלקו, ולכן לא **עורר מריבות**.

הניסוח המקוצר נועד לא רק כדי לחסוך בדיון אלא גם כדי להציג את החשיבות של כל אחת מהתוכנות בנפרד, שכן אחת מהן בלבד עשויה לעזור למן מריבות: החצי הראשון מדגיש את תוכנת ההשתפות במעט (ההיפך **מן נפש רחבה**), והחצי השני מדגיש את תוכנת **הבטחו בה'**.

2. ויש שפירשו, שהניגוד העיקרי הוא בין **רחב נפש** לבין **הבטוח על הי'**: רחב נפש הוא אדם שרצוּה תמיד להשיג יותר ממה שיש לו, והבטוח על הי' הוא אדם שמאמין שהוא ש' נתן לו מספיק ביחס. המילה **ידושן**, בפירוש זה, מתארת את מצבו האובייקטיבי של הבוטח על הי', שהוא ייה דשן ושבע.

לפי זה, הפסוק הוא גירסה מקוצרת של רעיון שונה במקצת: "**רחב נפש יגירה מדון** ולכן לא יהיה מדושן, אך **הבטוח על הי'** לא **יגירה מדון** ולכן **ידושן**": "המתואה למלאות נפשו בכל דבר בשפע רב, דרכו להרחרח ריב בעבור רוגם הלב על כי יחס לו בכל עת, והוא דואג ועצב בעבור התאהוה ובבעור המריבה, ומשמן בשרו ירצה; אבל הבוטח בה' שהוא יזמן לו די מחסоро ולא יסיף עצב, הרי הוא נעשה דשן ושם" (מצותה דוד), "מי שנפשו רחבה, ואני שם בחלקו, הוא כוועס חמץ, כי הכל מעט לו, ומצטער תמיד על העולם שאינו שלו. ובעת שהאדם בכעס, אם יארע לו אפילו דבר קטן, הוא יריב, כי הוא بلا זה בכעס. וזה **רחב נפש יגירה מדון** תמיד. אבל **ובוטח על הי'** ושם בחלקו - **ידושן**, שמסתפק

במה שיש לו" (האגון מווילנה, ודומה לוזה מצוחות דוד).

209. מריבה עם עיריה חיצונית - אדם שמתפרק מקיומו של מריבות

"ראשי החרולות הגדולות בחברון... נפגשו עם... ראש מועצת קריית ארבע ונציגים בכירים של היישוב היהודי... התנהלה פגישה לבבית במהלך הרצחו הנכחים על שאיפתם לחיזי שלום ובוחן בעיר האבות, והחליפו מעוזות הוקה."

זמן קצר לאחר מכן חזרו עי"ה הרשות הפלשתינית, והופצצו כרוזים נגד העיר. "(מתוך הידעה: פגישה היסטורית בחברון, שפורסמה באדר א' תשס"ח באירוע חדשנות שניים)."

דברים דומים שמעתי ביישובים נוספים, כגון אפרת שבגוש עציון וקרני שומרון - בעבר היו יחסים טובים עם הערבים, היו מבקרים זה אצל זה בלי פחד, ורק לעיתים רוחקות היו מהומות; רק לאחר הסכמי אוסלו, כשהגיעו לשומרון פוליטיקאים ערביים מארגון הפת"ח (שעד אז היו בתוניס), התחלו הביעות הגדולות.

לפוליטיקאים, וגם לאנשי צבא בכירים, יש לפעמים אינטנסיביים לגורום לשנה ולמלחמות בין עמים - זה מחזק את המعتمد שלהם בקרב עם, ואף מספק להם פרנסה (אילו לא היו מלחמות - מי היה משלם משכורות גבוהות לבכירים הצבאיים?...). זו כמובן לא הסיבה היחידה למלחמות, אבל זו אחת הסיבות העיקריות שסבירות בין עמים נמשכים לאורך זמן, ולא מוצאים פתרון. כך נאמר כבר בספר משמי:

משליכו: "פחם לגחלים, ועצים לאש, ואיש מדיניות להרחר ריב"

הפסוק (כמו פסוקים נוספים בספר) בנוי במבנה של שלוש צלעות:

- **פחם - לגחלים,**
- **עצים - לאש;**
- **ואיש מדיניות - להרחר ריב.**

כלומר:

- כמו שעצים, כאשר שמים אותם בתוך אש, מגדילים את האש, מלבים אותה ומקיים אותה לאורך זמן -
- כך איש מדיניות - איש שאוהב סכסוכים, איש שיש לו אינטנסיבי בקיומו של מריבות - כאשר הוא נכנס לתוך סכסוך קיים, הוא מחרחר ריב - מגדיל את המריבה, מלבה אותה, ועשה כל שביכולתו כדי שהמריבה לא תכבה.

פחם לגחלים

ההקבלה בין הצלע השנייה לצלע השלישית היא ברורה - מצד ימין יש חומר שיעזר לקיים את צד שמאל:

- **עצים עוזרים לקיים את האש**
- **איש-מדיניים "עווזר" להרחר ריב.**

לפי אותו היגיון, יש לפרש את הצלע הראשונה:
- **פחם עוזר לקיים את הגחלים;**

איך בדיקות עוזר הפחים לקיים את הגחלים?

1. ייתכן שהכוונה לא לכל גחל בפני עצמו אלא לקבוצת הגחלים - הגחלים הישנות כבות, והפחם החדש שמוסיפים הופך בעצםו לגחלים חדשים. לפי זה, הצלע הראשונה מדברת על **עיריה פנימית** של גחלים, והצלע השנייה מדברת על **עיריה חיצונית** של אש; הצלע הראשונה היא משל לשנהה הבוערת בתוך ליבם של האנשים, והצלע השנייה היא משל לשנהה הפורצת החוצה והופכת למלחמה, שתיחנו באשמה **איש מדיניים** מהרחר ריב (דעת מקרא).

2. ייתכן שהמשמעות של **פחם** בלשונו התנ"ך שונה ממשמעותו במינו - **פחם** = חום גבוה (סעיף 423). החום אכן עוזר לקיים את הגחלים. לפי זה, הצלע הראשונה מדברת על החום והצלע השנייה מדברת על חומר העיריה; הצלע הראשונה היא משל להסתה "מחמתה" את ליבותיהם של האנשים, והצלע השנייה היא משל לאלימות הפיסיים, כגון נשק ותחמושת, המאפשרים לאנשים להוציא לפועל את ה才华ם שבלבם; שניהם נכללים במשמעותו של **איש מדיניים** מהרחר ריב (ע"פ רשי ומלבי"ס).

ולא מתוק שנהה. כך, גם אם היו מריבות, הם יסתתרו מהר ולא יעכירו את האוירה בינינו, "ובאותן נרגן ישתק מדון".

פרשת המרגלים

כשבני ישראל היוצאים מצרים עמדו על גבול ארץ ישראל, הם שלחו 12 אנשים שיתורו את הארץ וימפו אותה, כדי שיוכלו להתחיל לחלק אותה ל-12 שבטי ישראל. כשהם חזרו, הם פתחו את דבריהם בדברי שבת הארץ:

- במדבר יג כז : "וַיֹּסֶף רֹאשׁ וְיָמְרוּ בְּאָנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁלַחֲתָנוּ וְגַם זְבַת חָלֵב וְדִבְשׁ הָוּא, וְזֹה פְּרִיה." אך לאחר מכן, 10 מהשליחים "זיגזו", הפכו כיונן וניסו לשכנע את בני ישראל שהמצב הבטחוני בארץ קשה ואי אפשר לכבותו אותה :

- במדבר יג כח : "אָפֵס, כִּי עַזְּ הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ, וְהַעֲרִים בְּצֻרוֹת גָּדְלָת מַאֲד, וְגַם יְלִדי הַעֲנָק רָאָנוּ שֶׁמ'" ולאחר מכן הפכו את דבריהם למורי, וטענו שגם הארץ היא רעה, ושבכלל אין טעם להיכנס אליה :

- במדבר יג לב : "וַיֹּצְאֻוּ דְבַת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּרוּ אֶתְכֶם יִשְׂרָאֵל לְאמֹר 'הָאָרֶץ אֲשֶׁר עַבְרָנוּ בָּה לְתוֹרָתְךָ אָתָּה אָרֶץ אֲכָלָת יוֹשְׁבֵיה הָוּא, וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאָנוּ בְּתוֹכָה אֱנֹשִׁי מִדּוֹת'"

לא ארץ זבת חלב ודבש שאפשר לאכול מפרייה, אלא ארץ אוכלת יוושביה - בדיק הופיע ממה שאמרו בהתחלה!

התגובה של בני ישראל הייתה :

- דברים א כז : "וַיַּרְגְּנֹו בָּאָהָלֵיכֶם וְתַאֲמְרוּ בְשִׁנְאָתָה ה' אֲתָנוּ הַוֹּצִיאנוּ מִאָרֶץ מִצְרָיִם, לְתַתְּ אֲתָנוּ בַּיָּד הַאֲמָרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ"

- תהילים קו כה : "וַיַּרְגְּנֹו בָּאָהָלֵיכֶם, לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל ה'" בני ישראל נרגנו, בולם, האשימו את ה' שהוא הוציא אותם מצרים מתוק שנהה. כתוצאה לכך, ה' עזב את בני ישראל ונפרד מהם במשך כמעט 40 שנה (ראו במדבר יד מב, דברים א מב, רש"י על דברים בטז), שבחן בני ישראל נדדו במדבר, עד שככל דור ה"נרגנים" מת במדבר, ורק הדור הבא נכנס לארץ.

הפסוק שלנו מותאר את האירוע בתמציתיות :

- איש תהיפות - אלו עשרת המרגלים, ש"זיגזו" והפכו בדבריהם.
- ישח מדון - המרגלים חיזטו אש של מריבה בין ה' לבין בני ישראל.
- ונרגן - אלו בני ישראל, שקיבלו את דברי המרגלים וחשבו שה' שונה מהם.
- מפריד אלף - התגובה של בני ישראל לפרשנה לפירידה הממושכת בין ה' לבין עמו האהוב.

אלילא הינו נרגנים וחושבים שה' שונה, המריבה בינינו לבין ה' הייתה מסתורית מהר כמו שהתחילה, ולא הייתה מפרידת בינינו לבין ה'...

ואכן, חלק מהפרשנים לפוסקנו פירשו שה אלף הוא הקב"ה, "אלוף של עולם" (רש"י).

הפסוק בהקשרו

הפסוק נמצא בין שלושה פסוקים המתארים אנשים רעים, שיש להתרחק מהם גם כשמחפשים מקום עבודה

1. יש שפירושו, של שני המושלים הללו ישנה משמעות זהה: "כי כאשר תצא חמאה על ידי מין חלב, ודם על ידי מין החותם יותר מדי, כן יצא ריב על ידי מין אפיק של כעס" (רש"י, ודומה לה מצדחת דוד).

- אולם, לפי זה לא ברור מדוע יש צורך בשני מושלים;

- עוד, לא ברור מדוע השתמש הכותב במשל בעל משמעות חיובית - **מיין חלב יוציא חמאה** - שהרי חמאה היא דבר יקר, והוצאה חמאה מחלב היא פעולה יצירתיות וחיובייה.

2. لكن פירושנו, שני המושלים הם מנוגדים - הראשון מתייחס לתוצאה חיובית והשני מתייחס שלילית, כדי ללמדנו, شيء שמתעסק במריבה מפסיד פעריים - הוא גם סובל מנוקי המריבה, וגם סובל מהפסד זמן שבו היה יכול להתעסק בדברים יצירתיים יותר: "המתמצה מן החלב וצף מלמעלה הוא חמאה, שהוא הטוב והਮובהר מן החלב; אבל המתמצה מן האף, שהם הדברים, שהם דברים מאושם, יוציא אם, אם מין יותר, יצא דבר נמאס יותר, שהוא אם; ומין אפיקים וכעס יוציא ריב ומרד ומדון לכל הארץ" (מלבי"ם).

3. יש שפירושו, שככל אחד משלשות החלקים בפסקוק מתייחס לאחת הסיבות שבגולה אנשים נוכנים למריבה, למשל: "נגד הראשון, שרצו להראות שהוא למגן גדול וטוב ממנו, אמר שאין צריך לו, ולמד מעשיות החמאה מהחלב, שדרך עשייה חמאה, מכסים הכליל, אשר בו החלב בעת עשיית החמאה, והחמאה נעשית; וכן בתורה, אם אדם לומד תורה בסתר, התורה מכרזת עליו" (הגאון מוילנה).

- אולם, הפסוק אינו מדבר על כסוי והסתירה של החלב אלא על סחיטה וטלטול.

אפיקים

1. רוב המפרשים פירושו **אפיקים** = כעס (רש"י, הצד דוד, מלבי"ם); לפי זה הפסוק מלמד, שהריב נובע מהתפקידים מוגזמת בכוונים.

2. אולם, ברוב התנ"ך, משמעות המילה **אפיקים** היא פנים, ולפי זה הפסוק מלמד, שהריב נובע גם מהתפקידים מוגזמת בקבלת פנים, בשיחות מעייפות עם אנשים. ויתכן שהכוונה, בפרט, למנהיגים המקבלים את פניהם של האזרחים הבאים אליהם (ראו בפירוש על הפסוק הקודם - פסוק לב - סעיף 239).

208. מריבה עם עיריה פנימית - ייחוס כוונות שליליות לזרות

מריבות בין בני אדם, בין איש לרעהו ובין איש לאשתו, עלולות להר/os את הקשר ביניהם, אך הן עשויות גם להתמוסס ולהיעלם בלי לגורום כל נזק לטוחה ארוך. ההבדל בין שני סוגי המריבות נرمز בפסקוק:

משלתו כי: "**איש תהופכות ישלה מדון, ונרגן מפריד אלוף**".

איש תהופכות = איש הפכף, מזוגג, האומר דבר והיפוכו (סעיף 383).

ישלה = יצית אש, כמו בעמוס א: **"ישילחת אש בבית חזאל, ואכלת ארמנות בן הדד"**; במקרה זה הכוונה לאש המריבה, כמו במשליו כי: "**באפס עצים תכבה אש, ובאיין נרגן ישתק מדון**" (סעיף 54).

נרגן = החושב שהזולת שונא אותו, המ夷יח לזרות כוונה רעה (סעיף 371).

מפריד אלוף = מפרק משפחה, כמו במשליו כי: "**הعزבת אלוף גנוריה**".

איש תהופכות ממצויא שקרים, ובכך **ישלה** ומציתת את אש המדור והמריבה; אולם, רק **נרגן** - המ夷יח לבנות זוגו שנאה וכוונה רעה - רק הוא יכול **להפריד אלוף** - רק הוא יכול לגורום למריבה לבוער עד שתתגרום לבני הזוג להיפרד.

גם אם אנחנו מעד רוצחים למנוע מריבות - לא הכל בשיליטתו: תמיד יהיו רמאיים ואנשי תהופכות שיציתו את אש המריבה. מה שכן בשליטתנו הוא, לדאוג שהמריבה לא תבער לאורך זמן, וכי לעשות זאת צריך לא להיות נרגן - לא נ夷יח לזרות כוונה רעה; נסביר לעצמנו, שגם אם מישחו פגע בנו - הוא בודאי פעל מתוך כוונה טוביה

ואת = עם. **נוועציכס** = מתייעצים זה עם זה. **חכמַה** = כישרונו ללמידה מהזולות (סעיף 360). כאשר אנשי הצעות אינם בטוחים בדעותם אלא מתייעצים זה עם זה, התוצאה היא **חכמַה**, הם לומדים זה מזו ומצליחים.

הפסוק מלמד, שהחכמַה הקבועת של אנשים **נוועציכס** עשויה להיות גבוהה יותר מאשר של אנשי זדון, גם אם החכמַה האישית של כל אחד ואחד מהם נמוכה יותר. לעומת זאת, שקיימות "מנת משלך קבועתית", הוכחה במחקר של רוברט סטרנברג, פסיכולוג מאוניברסיטת ייל, ותלמידו המחקר ונדי ויליאמס, אשר ביקשו להבין מדוע קבוצות מסוימות יעילות יותר מאחרות. הם "גיטסו" אנשים להשתתפות בקבוצות **שיותמודדו** עם אתן יצירתי... אחת ההיפותזות היה, שדוקואו אותם אנשים שהיו להשתתק, התגלו כמעססה על הקבוצה והורידו את רמת התפקוד שלה. בונים להוטים אלה היו ביקורתיים מדי או שתלטניים מדי. דומה שהסדר להם יסוד בסיסי של אינטלקנציה חברתית, יכולת לזהות מה מתאים ומה לא מתאים במשא ומתן... הגורם החשוב ביותר, בפני עצמו, למקסימיזציה של יכולת התוצר הקבועתי היה מידת יכולת חברה ליצור מצב של הרמוני פנימית, שאפשרה להם לנצל עד תום את מלאה הקשרונות שלהם... קבוצות שהיו בהן יותר חיכוכים, נהנו מהקשרונות של חבריהם מידת פחוותה בהרבה..." (דניאל גולמן, "אינטלקנציה רגשית" עמ' 181).

פסקים דומים

הפסוק שלנו מדבר על הנזקים שגורם הזדון לצות; פסק מקביל בפרק יא מדבר על הנזקים שגורם הזדון לאדם יחיד, משלו יא ב: "**בא זדון ויבא קלון, ואת צנועים חכמַה**".

207. מריבה נולדת מסחיטה של רגש הensus

איך "נולדת" מריבה? לפי ספר משלוי, אחד הגורמים לייצור מריבה הוא הפעלת לחץ מוגזם על רגש הensus שבilibנו :

משליל לג: "**כִּי מֵין חָלֶב יוֹצִיא חֲמָאָה, וְמֵין אָף יוֹצִיא דָם, וְמֵין אֲפִים יוֹצִיא רַיִב**"

המילה **מיין** היא שם פעולה, כמו **מיוציא**, ומשמעותו "סחיטה" (רש"י, מצוחה ציוו) או "התמדת מישוש והתעסקות בדבר" (שב"יל, קונקורדנץיה).

כִּי מֵין חָלֶב יוֹצִיא חֲמָאָה = כ"סוחטים" את החלב, ככלומר מטללים אותו בחזקה, יצאת ממנו החמאה, שהיא השומן המרחף בו (ראואו ויקפדייה - חיבור).

וְמֵין אָף יוֹצִיא דָם = כ"סוחטים" את האף, ככלומר מנקיים ומגרדים אותו בחזקה, יצא ממנו הדם שבנים. **אֲפִים** =ensus.

וְמֵין אֲפִים יוֹצִיא רַיִב = כ"סוחטים" את רגשensus, ככלומר חושבים ומדוברים שוב ושוב על נושאים שהכעיסו אותו, מעלים שוב ושוב את אותו תלונות, התוצאה היא מריבה.

המסקנה היא, שיש דברים שכדי ללחוט אותם, ויש דברים שלא: כדי ללחוט **חלֶב**, כי התוצאה היא חמאה, שנחשבת לمعدן יקר וחשוב יותר; אבל לא כדי ללחוט את **האָף**, כי התוצאה היא פשוט ודים. ההשוואה בין "מיין חלב" לבין "מיין אף" נועדה לגורום לנו לחשوب, בכל פעם שאנו חנו שוקלים אם להתווכח או לשוטק, האם הוויכוח הזה יביא לתוצאות יצירתיות ומוועלות (כמו "**מיין חָלֶב יוֹצִיא חֲמָאָה**"), או שהוא יביא לתוצאות כו庵ות (כמו "**מיין אָף יוֹצִיא דָם**"); אם האפשרות השנייה היא נכונה, עדיף לוותר על הוויכוח ולמצוא דברים יותר רוחניים להתעסק בהם.

צריך לדבר על נושאים שמספריים לנו, אבל לא "लלחוט", לא להפעיל לחץ מוגזם.

פירושים נוספים

בפסוק ישנו שני משלים - **מיין חלבו מיין אף**, ונמשל אחד - **מיין אֲפִים**.

מריבה ופיאס

206. מריבות פוגעות במנת-המשכל הקבוצתית
207. מריבה נולדת מסחיטה של רגש הensus
208. מריבה עם עיריה פנימית - ייחוס כוונות שליליות לזרות
209. מריבה עם עיריה חיצונית - אדם שמתפרק מקומו של מריבות
210. שאיפות חומריות מוגזמות גורמות למריבות
211. שאיפות רוחניות מוגזמות גורמות למריבות
212. סגירות חברתיות גורמת למריבות
213. לנוטש לפני שמתחלים לריב
214. פיאס ע"י הבעת הסכמה חלקית - מענה רק
215. פיאס ע"י חכמה - פרס נובל לשלו
216. פיאס ע"י גורל - מפעל הפיס
217. פיאס ע"י נתינה השורפת את הגואה
218. המנצח הוא האומר את המילה הלפני-אחרונה
219. דרישת קדם לעובדה בגיוש
220. متى צריך להתערב בריב של אחרים?
221. לא להתערב במריבות בין לבדים

206. מריבות פוגעות במנת-המשכל הקבוצתית

כדי להרכיב צוות מוצלח, צריך לבחור את חברי הצוות לא רק בהתאם לכישרונו אלא גם בהתאם לאישיות:

משלagi: "רק בזדון יתן מצה, ואת נועצים חכמה"

זדון = בטחון עצמי מופרז (358), יתן = יגרום, מצה = מרيبة קשה. כאשר אנשי הצוות נוהגים רק בביטחון עצמי מופרז, כל אחד בטוח בדעתו, הדבר גורם למריבות.

- בכל מקום שמצויר שם תלמיד חכם, הוא מוסיף ברכה: "שיחיה" או "שיחיו עד מהה ועשרים שנה". טעםו לדבר - דברי המדרש: "מי שמצויר צדיק ואינו מברך, עובר בעשה מדברי קבלה (משלוי ז): זכר צדיק לברכה" [בראשית רבה מט].
- כשהוא מזכיר את בעלי המחלוקות ואנשי הרביב, שהוא קובל עליהם מרה, הוא חוזר בכל פעם: "שיחיו ויחזרו בתשובה". ומוסיף: "שאין אנחנו חפצים שייענש שום בר ישראל עבורנו". נימוקו בכךיו - המקרה (זכירה ז) יירעת איש אתי אל תהשנו לבבכם", שיש בזה לפיה דעתו לא תעשה מדברי קבלה. ויש בזה גם משום "نم עונש לצדיק לא טוב", שהגמרה לומדת מכאן ש"כל מי שחברו נענה על ידו, אין מכניםין אותו במחיצתו של הקב"ה" [שבת קמט: . וראה בבא בתרא כב, במשה שב נפטר רב אדא בר אבא, שכמה מן האמוראים חששו שהם גרמו לדבר, וכל אחד אמר "אני גורמתי להענטתו". וראה שםתוספות ד"ה "אנא"].
- למרות שהוא חשוב ואוטם בעלי הריב לאנשי שקר ומרמה, כמה הוא חשש בספר בגנותם, ומהפץ בהלכה מכל הצדדים אם מותר לגלות מעשיהם: "אויל לי אם אומר, או לי אם לא אומר. אם אספר כמו, הנה דור בניים אבגוז (תהלים עג: "אם אמרתי אספורה כמו, הנה דיו בניך נמדהי"), כמו שנאמר, "בין לך ובין לך אתם קרוים בניים" (דברי' מאיר בקידושין לו: "בין לך ובין לך אתם קרוים בניים", קלומר - בין שאתם נוהגים בניים בין שאין אתם נוהגים בניים"). ואם כעבדים, כתוב (משלוי ז) "אל תלשן עבד אל אדוני". אם לא אומר - פן יאמינו אנשי חוויל לדבריהם ולמכתבייהם, ולהדפסתם عمل ושרker בדיו, וייהיה חילול השם, חס וחלילה". לבסוף, הוא מוחליט לגלות רק "קצחות דרכיהם", אבל "איןנו נושא שמאותיהם על שפתינו שלא לבזותם", ומגלה בזכותם, ומתפלל עבורים "לבלי יידח ממי מחת", "אל יחשוב כי להם עווון", וכדומה.
- ובאותו זמן, הוא נזהר מאד לא פגוע בשמה של ירושלים, ומצווה להסתיר הדברים מפני כבודה, ו"חס וחלילה לחשוב רעה על עם היושב בציון, כי כל העדה כולם קדושים ועסקים בתורה ובעניות ובסגילות-חדדים. אין למצוא עיר כזו באירוח חוץ לארץ, כמו בקריות מלך הרבה".

2. אך יש שפירשו את הפסוק דווקא כהבטחה לצדיק, שלא יצטרך להיות כפוף בפני הרשע זמן רב: "כאשר יופש האדם את המعنין ברגלי, ימלח מימיו לפי שעיה, אחריו כן ישקתו המים ויהיו צלולים כבראשונה - כן הצדיק, כאשר הוא מט לפני רשות, לא תישפל ולא תימעת מעלמו בעבר זאת, ואם הוא עכור לפי שעיה - שבע יי' פול הצדיק וקם, וישוב לאיתנו וככבודו" (רבי יונה, שער התשובה ג קמט).

205. לא לשבח את הרשעים גם אחרי מוותם

נוהג לכתוב, ליד שמו של הצדיק שנפטר, את האותיות זצ"ל = זכר הצדיק לברכה; וליד שמו של רשע - את האותיות שר"י = שם רשעים יركב. שני ביטויים אלה נובעים מאותו פסוק (משלוי יז): "זכר הצדיק לברכה, ושם רשעים יركב". ניתן לפרש את הפסוק בשתי דרכים:

א. תיאור המציאות

יתכן שהפסוק הוא המשך של הפסוק הקודם (פסוק ו): "ברכות לראש צדיק, ופי רשעים יכסה חמס": הפסוק הקודם לימד שכולם מברכים את הצדיק ומקללים את הרשע בצעקות "חמס"; והפסוק הזה מלמד, שגם לאחר המוות, אנשים זוכרים לטובה ומברכים את זכרו של הצדיק, אך שמו של הרשע נركב. ומה משמעותו הריקבון?

1. ריקבון הוא מثال לשיכחה - כמו אוכל שוכחים מהוזע למשך, וכאשר מוצאים אותו לאחר כמה ימים רואים שהוא רקוב לגמרי: "ריקבון עולה בשםם, שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משתכח מאליהם" (רש"י, רבי יונה גירוני פירוש ראשו).

2. ריקבון הוא מثال לקללהonganai - "הגהנות מהויב ומוכרת מהזכרתה שמלו" (רבי יונה פירוש שני).

ב. הדרכה מעשית

יתכן שהפסוק בא ללמדנו איך ראוי להתייחס לצדיקים ו לרשעים : בכל פעע **שמזכירים** את שמו של הצדיק, גם בחינוי וגם לאחר מוותו צריך לברכו ולספר בשבוחו ; ויש לדאוג ששמו של הרשע יركב - לפי שתי המשמעות של הריקבון :

1. ריקבון כمثال לשיכחה - ראוי שלא להזכיר כלל את שמו של הרשע, עד שיירקב וייעלם במרטפי ההסתוריה (ויש אנשים שעבורם התעלומות היא עונש גדול יותר ממות...);

2. ריקבון כمثال לגנאי - אם כבר מזכירים את שמו של הרשע, יש להזכיר את גנותו, כדי שתתבהה לו תדמיית שלילית ואנשים לא ילמדו ממעשו: "יהודיינו, כי זיכרין המום ברשעים - חובה..." (רבי יונה גירוני, פירוש שני ; וכן שער התשובה ג קפכ).

אם כך, מי שכותב זצ"ל (או בקיצור ז"ל) ליד שמו של אדם הצדיק שנפטר, מקיים מצוה ; וכן מי שכותב שר"י ליד שמו של רשע שנפטר.

ואיך צריך להתייחס לאדם שנפטר, ואנחנו לא בטוחים אם הוא הצדיק או רשע, למשל כי הוא נפטר לפני שמשפטו הסתתיים? - לעני"ד, במקרה זה ראוי לציין את שמו בלי שום תוספת, לא ז"ל ולא שר"י.

הרבי זונדייל מסלנט מקיים את הפסוק "זכר הצדיק לברכה"

[מתוך הספר "תנוועת המוסר" מאת הרבי דב כ"ץ, כרך א, עמוד 107]

במכتب מכ"ד בטבת תרכ"ד, כתוב הרבי זונדייל מסלנט לר' אליה לוינזון, בעניין המחלוקת הידועה בירושלים, בעניין חצר תלמוד תורה "עץ חיים" [ר' טופס המכتب בספר "הצדיק ר' זונדייל" עמ' כב]. מכتب זה יכול לשמש מסמך היסטורי על גדלותו של ר' זונדייל ודקדוקיו על כל הגה:

- מכשפה ("ילא תהיה")
- نبيיא שקר ("ילא תגורר").

204. לא לשתחווות לרשעים

יש אנשים שחושבים, שגם רק ניתן כבוד ומעמד לרשעים, הם יכבדו אותנו בחזרה, או לפחות יימנו מפגוע בנו. אולם, על-פי ספר משה:

משל כי כו: "כמיעין נרפא, ומוקור משחת - צדיק מט לפניו הרשע"

נרפא = מלוכלך ברפואה, בזבז ואבק.

מקור = מאגר מי תהום.

משחת = הרוס וסתום.

כאדם רוצה לשנות מעיין, הוא צריך **לモוט**, כלומר להתכווף או לכראע; אך:

- כאשר המעיין נרפא ומלוכלך ברפואה - מסוכן לשנות ממנו,

- וכאשר מוקור המים מושחת וסתום - אין מהם לשנות;

בכל מקרה ההתכוופות הייתה שווה.

כך גם **כשהצדיק מט** = מותכווף ומתרפא לפניו הרשע:

- הדבר יגروم נזק רוחני לצדיק - כי הרשע ישפיע עליו לרעה;

- וזה לא יועיל לצדיק - כי הרשע לא יקיים את הבתוותיו, יזלزل בצדיק ויפגע בו עוד יותר.

מעבר לכך: חכמו של הצדיק נמשל לمعיין ולמקור (ראו מים כמשל):

- משליחתו: "ירפוץ מעינתי" חוותה, ברהבות פלאי מים" (טעף 120);

- משליחיא: "מקור חיים פי צדיק וכי רשעים יכסה חמס";

וכאשר הצדיק משתחווה ומתכווף לפני הרשע, מעינות החכמה שלו נסתומים, הציבור כבר לא מכבד אותו ולא מוכן ללמידה ממנו.

אחד הצדיקים שעברו על הנחיה זו היה יעקבabenו. כשהוזר מארם נחראים, הוא שלח שליחים אל עשו ואמר "כה אמרו לאדוני לעשו, כה אמר עבדך יעקב" - הוא נתן כבוד לעשו הרשע בכך שקרא לו "אדוני", והשפיל את כבוד עצמו בכך שקרא לעצמו "עבדך", ועל כך אמרו חז"ל: "כמיעין נרפא וכמקור משחת - כך צדיק ממיט עצמו לפניו רישע" (רב יהודה בר רב סימון, בראשית רבבה בעב).

מקורות ופירושים נוספים

המשל

הפיירוש על המثل "כמיעין נרפא ומוקור משחת" מסתמך על פירושו של ראי"ם פירוקא המובא בידעת מקרא. ראו שם פירושים נוספים.

הנמשל

1. פירשנו את הפסוק מהנחיה לצדיק, שלא ישתחווה ויתכווף לפני הרשע, אלא יוכל אותו: "כשהצדיק מט לפני הרשע וירא להוכחה על פניו דרכו, שנאי הדבר כמיעין נרפא ומוקור משחת" (רש"י), "כאשר ימוש צדיק לנайл לפני הרשע, יהיה סיבה לבב יבקש עוד תורה מפני, באמրם: אם לעצמו לא הועיל, מה יועיל לוולת?!" (מצודת דוד).

עד כה התייחסנו רק לדברים שאומרים על הרשע, כגון, כשהתארים את מעשו בשיחה פרטית או הציבור; ישנים מקורות נוספים המתיחסים לדברים שאומרים אל הרשע, כאשר מדברים איתו פנים אל פנים:

ט. אסור להחניף לכל אדם חוטא (גם אם אינו רשע), כלומר, להגיד לו שאינו חוטא, או שהחטא שלו הוא בעצם מעשה טוב (כגון "כל החבוד לך שהצלחת לעבוד עליו, אתה ממש גאון..."). הדבר מנוגד למציאות התוכחה הכתובה בתורה (ויקרא יט): "הוכה תופיה את עמיך, ולא תשא עליו חטא"; בנוסך לכך, הדבר משחית את החטא עצמו, ומונע ממנו לעשות תשובה, ועל כך נאמר (משלי יא ט): "בפה חנף ישחת רעהו, ובדעת צדיקים יחלציו".

ג. איסור חמור יותר הוא להגיד לאדם רשע שהוא צדיק; הדבר גורם נזק לא רק לרשות עצמו אלא גם הציבור, כי הרשע מתחזק ומרבה לפשוע, וכך: "אמר לרשות צדיק אתה - יקבחו עמים, יזעמווהו לאמים". אולם, לפי חלק מהדעות, מותר להגיד לרשות שהוא צדיק כאשר המטרה היא להזכיר אותו לモטב - "ולמוכחים יגעם, ועליהם תבוא ברכת טוב".

אוסף של מקורות נוספים לגבי אהבת רשיים ולימוד זכות עליהם ניתן למצוא לרעך כМОך מאת הרב דוד אריאב, חלק ב, קונטרס הביאורים סימן יב.

203. לא לסלוח לרשיים ולא לכבד רשיים

יש אנשים טובים, שחוובים שצרכי לכבד כל אדם, בלי קשר למעשו. אנשים כאלה אומר החכם:

משלוי היה: "שאת פני רשע לא טוב, להטות צדיק במשפט".

ניתן לפרש את הפסוק לפי שתי משמעותיו של השורש "נשא":

1. נשא = סלח: לא טוב לסלוח לרשות ולשאת את עונו, כי הדבר פוגע בקרבותו שלו - בכל האנשים שנפגעו ממעשי הרשעה שלו (רשע = הפוגע בזולת בمزיד - סעיף 380) - ובכך למעשה גורם עוול לצדיקים - מטה צדיקים במשפט.

2. נשא = כיבד: לא טוב לחלק כבוד לרשות ולשאת את פניו, כי הדבר גורם לשופטים, הרואים שהחברה מכבדת את הרשות, להקל בעונשו, וכך למעsha מティים את דין של הצדיקים שתבעו את הרשות במשפט.

פסקים נוספים

בחילק גדול ממצאות התורה המתיחסות לחוטאים, מודגשת שאסור לוותר לחוטא על עונשו. המקור המפורט ביותר המתיחס לנושא זה הוא בדבר לה לא-לה, בקשר לרווחת בمزיד: "וְלֹא תִקַּח כֶּר לִגְפָּשׁ רְצַח, אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת, פִּי מוֹת יוֹמֶת. וְלֹא תִקַּח כֶּר, לְנוֹס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ, לְשׁוֹב לְשֵׁבֶת בָּאָרֶץ עַד מוֹת הַפָּהן. וְלֹא תִהְנִיפֵו אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּם בָּה, כִּי הַקְּדָם הוּא יַחֲנִיף אֶת הָאָרֶץ; וְלֹא תִרְאֶצֶן לְאַיִל כֶּר לְזַמְּנָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּה, כִּי אִם בְּדַם שָׁכַבְתָּה. וְלֹא תִטְמֵא אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּם יִשְׁבִּים בָּה, אֲשֶׁר אַנְתָּה שָׁכַבְתָּה בָּה; כִּי אַנְתָּה הַשְׁכִּין בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל": כשם קלילים בעונשם של רוצחים, אנשים לומדים שהאלומות משתלמת, הם מתרגלים להתחנוף לאנשים אלימים כדי למצוא חן בעיניהם, ומתרגלים שהחoba היא הכוח ולא הצדקה, ואז הארץ נתמאת ומתרחקת מהה.

גם בקשר לחוטאים אחרים נזכרו איסורים דומים:

- עד שזום לרצוח ("לא תהוס עינך"),

- רוץ בחשוגן ("וילא תקחו קופר"),

- ברודף ("וילא תהוס עינך"),

- חובל או עד שזום לחובל ("לא תהוס עינך"),

- עובד אלילים ("לא תכרכות להם ברית ולא תחנמ"),

- מסית לעבודת אלילים ("לא תחמול"),

א. הרשות הוא הפוגע בזולות או בה' בمزיד (סעיף 380); כאשר עדין לא נקבע סופית שאדם מסוים הוא רשות (למשל, לא ברור אם הוא אכן פגע בזולות או לא ברור אם הוא עשה זאת בשוגג או בمزיד), מותר ואף חובה להגיד את כל הדברים הטובים שיש בו, על מנת שיהיה אפשר לשפטו אותו בצדוק ולהחליט אם הוא אכן רשות, כמו שנאמר (יקרא יט) "בצדק תשפט עמידך". מחלוקת מהמקורות נראתה, שכדי להגיד אדם כ"רשות" יש צורך בבית משפט (דברים מה): "כפי יהיה ריב בין אנשיים, ונגישו אל המשפט ושפטו, והצדיקו את הצדיק, והרשינו את הרשות", ובבית משפט בודאי יש לדון בכל העובדות בכובד ראש. זה נראה מובן מאליו, אך יש דברים שאיןנו הרגים בכך, ומחייבים להחיל על הזולת את "הכלות רשות" לפני שבדקו עד הסוף את העובדות.

לאחר שהתרברר באופן חד-משמעות שאדם מסוים הוא רשות, היחס אליו תלוי בעבירה שבה הורשע:

ב. אם הורשע בהסתה לעבודת אלילים, אסור להגיד עליו דברים טובים תוך כדי המשפט וכנראה גם מוחץ למשפט, אלא יש לשפטו אותו בחומרה הרבה יותר האפשרית: (דברים יג ז-יב): "כפי יסיחך אחיך בך אמן או בגין או בגין או אשחת חיקך או רצוך אשר גנפְשָׁך בפְּטַר לְאֵם רִגְלֶךָ וְנַעֲבֵדָה אֵלֶּה יִמְאַרְבָּם אֲשֶׁר לְאֵין יִדְעַת אַתָּה וְאֵבְתִּיכְ... לְאֵת אַבָּה לוֹ וְלְאֵת שָׁמְעַת אֵלָיו וְלְאֵת חָסָס עִינָּךְ עַלְיוֹ וְלְאֵת תְּחִמָּל וְלְאֵת תְּכִסָּה עַלְיוֹ... ", את המילים "לא תחמולו" פירשו חז"ל: "לא תלמד עליין זכות" (ספר), והסבירה לדין מיוחד זה היא, "בפי בקש להדייח מעל הי אל היך המוציאך הארץ מארחים מבית עבדים. וכל ישׂעָאֵל יִשְׂמַעְוּ וַיַּרְאָוּן וְלְאֵת יַזְפָּדוּ לְעִשּׂוֹת פְּדַבְּרֵר הַרְעָה הַזָּה בְּקָרְבָּךְ". - מטרתו של המסייע היא להרחיק אנשים מהו', וכן יש לפעול בכיוון ההפוך ולהרחיק אנשים ממו', ואחת הדרכים לכך היא שלא להגיד עליו דברים טובים.

ג. אסור לשאת פני רשות, כל רשות, במהלך משפטו, ככלומר, לכבד אותו באופן שעלול לגרום לשופטים לסלוח לו על פשעיו, כי הדבר פוגע בצדיקים שנפגעו מהתנהגותו; על כך נאמר (משל יח): "שאת פני רשות לא טוב, להטות צדיק במשפט" (סעיף 203).

ד. אסור להגיד הצדיק רשות, ככלומר להגיד שהוא צדיק, כי זה היפך האמת. בנוסף לכך, כשאומרים על אדם רשות (הפוגע בזולות בمزיד) שהוא צדיק (ונוטן לכל אחד את המגיע לו - סעיף 378) הדבר גורם נזק לאנשים שנפגעו מהתנהגותו של הרשות, כי הדבר מציג את תלונותיהם על הרשות כתלונות שווא; על כך נאמר (משל יז ט): "מצדיק רשות ומרשיע צדיק - תועבת ה' גם שניתם".

ה. אסור להלל רשות, ככלומר, להגיד שהיא הטוב ביותר ביוטר בתחום מסוים, כי התחילה גורמת לאנשים להתבונן ברשות ולנסות לחקותו וללמוד מעשייו; על כך נאמר (משל כד): "עזבי תורה יהללו רשות, ושמורי תורה יתגgor בם".

ו. אסור לモות לפני הרשות, ככלומר, לכבד אותו יותר מאת עצמנו, להציג אותו כאדון ומושל עליינו; על כך נאמר (משל כה כו): "מעין נרפש, ומ庫ור משחת - צדיק מט לפני רשות" (סעיף 204).

ז. כאשר הרשות אינו מסית לעבודת אלילים, לכל הדעות מותר **לציין מעשים טובים** שהרשות עשה, אך כאן נחלקו הדעות, כפי שניתן לראות בקטעים שцитטנו לעיל:

- על-פי חכמי החסידות, לא רק שמותר לציין מעשים טובים שהרשות עשה, אלא יש להשתדל לחפש מעשים כאלה, כי בכך שמצואים נקודות טובות ברשות, אפשר להשפיע עליו לטובה; כך מתפרשים כפושים דברי חז"ל (אבות א): "הוּא דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכָל זָכוֹת" - כל האדם ממש, אפילו הרשעים.

- ועל-פי חכמי המוסר, לרבות שמותר לציין מעשים טובים שהרשות עשה, יש בכך סכנה רוחנית, כי הדבר עלול להשפיע על אנשים לחלוק כבוד לרשות; כדי להתמודד עם הסכנה, יש לוודא תמיד שהתדמית של הרשות נשארת שלילית, ומידי לאחר שמצוינים מעשה טוב שהרשות עשה, יש להזכיר את רשותו; על כך נאמר (ישעיהו נז יב): "אני אגיד צדקתך, ואת מעשיך ולא יוועילוך"

ח. כמו כן נחלקו הדעות בשאלת האם רצוי **לציין מעשים רעים** שהרשות עשה:

- לפי חלק מהדעות, הדבר רצוי, כי הוא גורם לאנשים להתרחק מהרשותם ולא ללמידה מעשייהם;
- ולפי דעות אחרות, עדיף שלא לדבר כלל על מעשיו של הרשות, אך שישתכח מלבד הבריות.

שתי הדעות בשאלת זו مستמכות על הפסוקים (משל י-ז): "ברכות לראש צדיק, וכי רשותים יכסה חמס", "זכר צדיק לברכה, ושם רשותים יركב" (סעיף 205).

למעשה פורש רשות על פעמיו של עצמו, כלומר - גורם לעצמו להיכשל, כי ה' יdag לכך שהוא ייכשל באותו מכשול שהchein לרעהו (ע"פ רב"ג, מצוחה דוד). וכך נאמר גם בפסוק הבא: בפשע איש רע - מוקש (סעיף 147).

- אולם, לפי פסוק זה, קשה להבין את הקשר בין "מחליק" לבין "רשות" - מדוע עונשו של מי ש"מחליק על רעהו" נמשל דווקא ל"רשות הפרושה על פעמיו"?

4. היה אפשר לפרש שהדבר תלוי במצבו הנפשי של האדם שמדוברים אליו: אם הוא סובל מרגשי נחיתות, אז צריך לתת לו מחמאות כדי לחזק את הבטחון העצמי שלו; אבל אם הוא בריא בנפשו, אז עדיף שלא לתת לו מחמאות, כדי שלא להטוט אותו ממסלול חייו ולא "לפרוש רשות" לרגליו.

- אולם, להבנה זו אין רמז בפסוק "גבר מחליק על רעהו..." - שמתוייחס לכל רע.

פסוקים דומים וקשרורים

הפסוק שלנו מדבר על גבר, אולם, כמובן, גם אישה יכולה ללכוד אנשים ב"דברי חלקות", כמו שנאמר למשל במשלי ז ה-כא: "לשمرך מאשה זורה, מנכירה אמריה החילקה... הטתו ברב לכהה, בחלק שפתיה תדיחנו. הולך אחראית פתאום, כשור אל טבה יבוא, וכעכס אל מוסר אויל" - הקטע מבהיר בפירות את הדברים הנעים שהאישה הנואפת אומרת לנער התמים, עד שהיא לוכדת אותו ברשותה (סעיף 95).

גם אישה זו נמלת למלכודת, למשל כב יד: "שוחה עמוקה פי זרות, צעם ה' יפול שם", למשל כג כז: "כי שוחה עמוקה זונה, ובאר צרה נכריה", קהלה ז כו: "ומוציא אני מר ממותה את האשה, אשר היא מצוידת וחכמתה לבה, אסורים ידיה; טוב לפניה האלים ימלט ממנה, וחוטא ילכד בה".

הפסוק שלנו מדבר על אדם שונים מחמאות אמיתיות. גרווע יותר הוא אדם שונים מחמאות שקריות - מיפוי את המציגות על-מנת למצוא חן בעניין רעהו, למשל יא ט: "בפה חנפ ישחת רעהו, ובבדעת צדיקים יהילציו".

מצד שני, דוקא אדם שאינו נרתע מלמתוח ביקורת על רעהו, כשייש בכך צורך, נמצא בסופו של דבר, למשל כח כג: "מווכיה אדם אחריו, חן ימצא ממחליק לשון" (סעיף 191).

הרעין חשוב במיוחד בחינוך ילדים, למשל יג כד: "חוושך שבתו שונא בנו, ואהבו שחרו מוסר" (סעיף 199).

202. האם מותר להגיד דברים טובים על אנשים רעים?

בכל אדם מעורבים טוב ורע; גם האנשים הרעים ביוטר עושים פעמים מעשים טובים. האם מותר לשבח אותם על המעשים הטובים שהם עושים?

בנושא זה, מצאנו לכאהר מחלוקת בין חכמי החסידות לבין חכמי המוסר:

- חכמי החסידות מדגישים את הצד החיוובי, למשל: "צריך לדון את כל אדם לכף זכות, ואפילו מי שהוא רשע גמור, צריך להשפץ ולמצאו בו איזה מעט טוב, שבאותו המיעט אינו רשע, ועל ידי זה שמוצאו בו מעט טוב,odon אותו לכף זכות, על-ידי-זה מעלה אותו באמת לכף זכות, ויכול להשיבו בתשובה...", כלומר, גם ברשע גמור יש להשתדל להשפץ את הצד החיוובי (רבנן מברסלב, לקוטי מוחר"ע רפפ).

- וחכמי המוסר מדגימים את הצד השלילי, למשל: "החלק השני [בכת החנפים] - החנפ אשר יהלל רישע לפני בני אדם, אם בפניו אם שלא בפניו, אף על פי שלא יצדיקנו על חמסו ולא יוכל על משפטו, אבל יאמר עליי כי איש טוב הוא... וגם כי לא ישכח את הרשות זולתי במה שנמצא בו מן הטוב, ויליז עליי בפני בני אדם להגינ לאדם ישרו, גם זו רעה חולה, כי בהזכירו את הטוב ואת הרע לא יציר, ועל כל פשעינו יכסה, צדייך ייחסב אצל השומעים, ויתגנו לו יקר, וירימ ידו וגבר... על כן, לא ננון להזכיר צדקתם, בלתי אם יציר דשעם וכסלם...", כלומר, ראוי לא להגיד כלל דברים טובים על רשעים, ואם כבר אומרים, חייבים להזכיר יחד אתכם את רשותם של הרשעים, כך שהתדמית של הרשות תישאר שלילית (רבי יונה מגירונדי, שער תשובות ג קפפ).

אך בבדיקה מעמיקה יותר מתברר, שברוב המקרים ההלכה ברורה:

1. מחמות = אמצעי שליטה

כאדם מקבל מחמות, הוא נמשך באופן תת-מודע לזה שנתן לו את המחמות, ומשתדל לעשות את כל מה שהוא מבקש, על-מנת לקבל ממנו מחמות נוספות; הוא למעשה "לכוד בראשתו".

כך מסופר על בטו של רבי חנינא בן תרדינו: "פעם אחת היהת במו ההלכת לפני גдолין רומי; אמרו: 'יכמה נאות פסיעותיה של ריבת זו?' מיד דקקה בפסיעותיה (לפסווע פסיעות נאות)..." (רבי יוחנן, תלמוד בבלי, עבודה זורה יח.).

חברות ממחירות מושלמות באמצעות אמצעי זה כדי למשוך ל��חות. לדוגמה, ישן חברות שלוחות מכתבים ללקחות פוטנציאליים: "בחרכנו בכך כי אתה אדם אינטלקטואלי, ולכן תרצה לקנות את המוצר היחיד שלנו במחיר מבצע...". מכתבים מסווגים במיוחדם במיוחד דוקא על אנשים לא אינטלקטואליים, שמרוב שמחה על כך שקיבלו ממחמה, י מהרו לקנות את המוצר כדי להוכיח את המחמה שקיבלו.

ישן חברות של שיווק רשות המשמש בטכנייה דומה במציאות שלhn - "אני אוהב אתכם, אתם מסוגלים להצליח, אתם תגשימו את כל החלומות שלכם..." (ראו בתבה בעורץ 10), וכן פרשות רשות - תרתי משמע - על עמייחן של הלקחות.

עם זאת, ישנים מעצבים שבהם זה מוצדק להשתמש במתחמות כדי לנסת להשפייע על התנהגותו של הזולט, למשל, כאשר אני אחראי למשעו של הזולט (הוראה או מחנק שלו), או מושפע ישירות מעשיו (בן/בת זוג), ראו משליל לא יב: "गמלתחו טוב ולא רע כל ימי חייה" (עמ' 124). ואכן, מומחים רבים למשפחה וזוגיות מייעצים להשתמש במתחמות על-מנת לעודד את בן/בת הזוג לשנות את התנהגותו.

2. מניעת ביקורת = יצירת אשליות

כאדם מקבל רק מתחמות, הוא עלול להרגיש שהוא מושלם, שאין לו מה לשפר, וכן הוא נשאר תקוע ולכוד במצב שאינו מושלם,adam שרגלו תפוצה בראשת.

בפרט, כאשר אין מושלם ביקורת על מעשים רעים שהוא עשה, הוא ימשיך לחטא עד שייתפס וייענש - כמו חייה הנופלת למילכות של ציידים.

הדבר נכון גם בזוגיות: כאשר אין מושלם ביקורת על מעשים שהוא עשה ופוגעים בה, היא עלולה לפתח כלפי טינה תת-מודעת, עד שיום אחד יימאס לה והיא תחילת לעזוב, והוא יהיה מופתע - כמו שציפור מופתעת כאשר היא נlapsת בראשת.

פסוקים אחרים בתנ"ך מייעצים לתת מתחמות לפני שמותחים ביקורת, כדי "לרכך" את דברי הביקורת, כך שהשומע יוכל לקבל אותן בקלות הרבה יותר ולא ייפגע, למשל משל משליל לא יב: "גוזם זהב וחלי כתם מוכיה חכם על און שמעת" (עמ' 192). הפסוק שלנו מייעץ שלא לתת יותר מדי מתחמות ולהימנע לגמרי מביקורת, כדי שלא לגרום לשומע להתעלם מהפגמים שעדיין יש בו.

מקורות ופירושים נוספים

1. יש שפירשו, שהמילה על בפסוק זה, היא מהשורש "על", קיצור של המילה ען, והפסוק מתיחס רק למתחמות על דברי עול - גבר שמחליק את העול שעשו רעהו "וייאמר לו שאינו עוללה - הוא פורש רשע על פעמי, שריצה שיויסף לעשות עוללה עד יילך בראשת; ודומה כהמלחיק הדרך שבו מלך החיים ותיצוד בראשתי, כן יהליך רוכסי דרכי נפשו הרעים, כדי שיילך בראשת העון ויכרת" (מלבי"ם).

2. פירשנו שהפסוק פונה לאדם שנוטן מתחמות, ומזהיר אותו שלא ייתן יותר מדי מתחמות כי הוא עלול להזיק לעולות; ואפשר גם לפרש שהפסוק בא להזהיר את מי שמקבל מתחמות, שידע שלפעמים (לא תמיד) המתחמות נועדו להכשיל אותו, ויזהר: "המחניף לחברו, מסתמא פורש רשע לעמיו ורוצה להפלו" (הגאון מוילנה). רעיון דומה נמצא במשל כי כה: "מצרכ לכסף וכור לזהב, ואיש לפי מהללו" (עמ' 200).

3. ניתן לפרש את הפסוק גם על-פי המשמעות השנייה של התואר "מלחיק": **מלחיק** = מקום שקל למועד וליפול בו (עמ' 401). לפי זה, פירוש הפסוק הוא: גבר שמנסה להמלחיק את הדרך בעבר רעהו, כך שרעהו ייכשל וייפול -

2. ויש שפירשו, **שהאיש נצרף לפி מהללו**, האדם נבדק על-פי התהילה שאנשים נותנים לו - אם כולם מהללים אותו, נראה שהוא אדם טוב ו ראוי לתהילה: "וַיֹּאִישׁ נָצַרְפָּ וּמִתְחַשֵּׁב לְפִי מַהְלָלוּ" - עיי' שהבריות מהללות אותו בمعنى הטוביים, נבחן לרבים אם טוב אם רע" (רש"י, וכן מצודת דוד והגר"א).

- אולם, הפירוש אינו מתאים לפסוק במשל במשלי כח ד: **"עוזבי תורה יהללו רשע ושמורי תורה יתגרו בם"**: לפי הפסוק הזה, יש אנשים שמהללים דווקא את הרשעים, ולכן אין אפשר להגיד שאדם נבדק על-פי התהילה שהוא מקבל! היה אפשר לפרש שהצלע "ויאיש לפִי מהללו" בפסוק כז 21 מתייחס רק ל"מהלל" (דבר-טהילה) שמשמעותו מפיה של שמורי-תורה, אך זה לא נזכר בפסוק.

3. ואפשר גם לפרש **שהאיש נצרף לפִי התהילה שהוא מהלל אחרים**. דברי השבח שהאדם נתן לאחרים מעידים, יותר מכל דבר אחר, על הערכיהם הפנימיים שלו. לדוגמה, אדם שמהלל ומשבח מעשים של התנדבות ועוזרת לזרות הוא אדם שמיידת ההנדבות והחסד חשוב לו. יתכן שהוא עצמו לא עוסק בהנדבות כי אין לו זמן וכוח, אבל בתוך ליבו הוא מבין את חשיבות העניין, ולכן הוא מהלן אנשים העוסקים בכך. מצד שני, אדם שמהלל ומשבח מעשי שוד על ה"יתרוכום" וה"תעוזה" שלחם הוא אדם שאינו מירס חשיבות לשימורה על רכוש הזולות. יתכן שהוא עצמו אינו גונב כי הוא פוחד להיתפס, אבל בתוך ליבו הוא חושב שזה טוב ו ראוי לגונב, ולכן הוא מהלן אנשים העוסקים בכך.

הדבר נכון לא רק לאדם פרטי אלא גם לציבור. כדי לדעת מה הם הערכים החשובים לציבור מסוימים, יש לבדוק מה הן הפעולות שהציבור מהלל ומשבח. לדוגמה, הציבור שמהלן אנשים שחתמו על הסכם שלום הוא ציבור אוהב שלום, הציבור שמהלן אנשים שרצתו תינוקות הוא ציבור אלים ורצחני.

- אולם, לפי פירוש זה (כמו גם לפי הפירוש הקודם) אין הקבלה בין צלעות הפסוק, כי המצרף והכור לא שימשו רק לבדיקת מתחות אלא בעיקר לניקויו; כדי לבדוק מתחות אין צורך במצרף ובכור - מספיק להתייעץ עם צורף מומחה.

4. יש מפרשים איש = יש, ישות, דבר כלשהו; מהללו = הדברים שאומרים עליו, הדברים שידועים לגבי מהניסו. לפי זה, משמעות הצלע "ויאיש לפִי מהללו" היא - ככל דבר יש דרך ידועה להסיר את הסיגים ממנו. מצרף מסיר את הסיגים מכיסף, כור מסיר את הסיגים מזחב, וכל דבר יש דרך בדקה ומונסה להסיר את הסיגים ממנו, חוץ מדבר אחד שנזכר בפסוק הבא - האoil: "אם תכתוש את האoil במכתש, בתוך הריפת, בעלי, לא תסוד מעליו אוילתו". לפי זה יש להבין את שני הפסוקים כא-כב - ייחד: "הנה יש לכף מצרף לצרוף ממנו סיגי, וזה ידוע לצורפים. ולזהב כור מייחד גם-כן לבאר ממנו סיגי, וכן העניין בשאר הדברים, כל אחד מהם בדרך המתollow בו איש נtabאר בניסיון שיחברו בו סיגי. אך מהail אין התבולה שתוכל בה לבסר סיגי (רוצח לומר, אוילתו), כי הוא יחשוב היותו חכם. והוא זכר זה בזה המקום, לפי שאילות - סיבה חזקה למניע השגנת קליפתם וסיגם, לא תוכל להסיר מעליו אוילתו. והנה זכר זה בזה המקום, לפי שאילות - סיבה חזקה למניע השגנת השלמות, כי האoil יסתפק بما שיראה לו מהענינים בתחילת המחשבה" (רב"ג).

- אך גם לפי פירוש זה אין הקבלה בין הצלעות, כי בשתי הצלעות הראשונות **מצרף ו כור** הם האמצעיים שבעזרתם מנקים את הכסף והזהב, ובצלע השלישי **איש** הוא הדבר שהוא רוצחים לנוקות.

201. להיזהר כשלותnis מחמאות

טוב לתת מחמאות לזרות, אך יש להיזהר שלא להשתמש במחמאות כאמצעי שליטה, ולא לגרום לזרות לחשוב שהוא מושלם:

משל כי כתה: "గבר מחליק על רעהו, רשות פורש על פעמיו".

דיבור **חלק** הוא דיבור נעים לשם, ללא כל חשפות הגורם אי-נעימות (סעיף 401). הוא מציין בפרט דברי שבוח מחמאות שאין בהם כל ביקורת.

פעמיו = רגליו; **רשות פורש על פעמיו** = שם רשות הלוכדת את רגליו.

גבר שմדבר דברים **חלקים** ונעימים, ללא ביקורת, בעבור רעהו - **כאיilo פורש רשות הלוכדת את רגליו**, וזאת ממשטי סיבות עיקריות.

שיחרו מוסר

1. פירשנו "נותן לו מוסר בשחר של חייו", כולם בשלב מוקדם, כאשר המוסר עדיין יכול להשפיע עליו: "בילדותנו, עת יכולה לכל אשר יהיה" (מצחחות).
2. ויש שפירשו "נותן לו מוסר בכל שחר", בכל בוקר, ככל המתודה ובזריזות: "תמיד לבקרים מיסרתו" (רש"י).
3. ויש שפירשו שיחרו = את עצמו, את האב: "מקדים מוסר עצמו למוסר הילד" (בנימין קבוץ).

200. להיזהר כשמקבלים ממחמות

רוב האנשים מגיבים למחמות ודברי-שבח באחת משתי דרכים:

- "זה בכלל לא נכון, אני לא שווה כלום!"
- "זה נכון מאד, סוף סוף מישחו שם לב!"

על-פי ספר משלוי, יש לנוקוט בדרך ביניים:

משלנו צו א: "מצרכך לכיסף, וכור לזהב; ואיש לפי מהללו"

הפסוק בניו במבנה של 3 צלעות (כמו פסוקים אחרים בספר משלוי): שתי הצלעות הראשונות הן המשל, והצלע השלישית היא הנמשל:

- **מצרך** = כלי ששימש לניקוי **כיסף** מסיגים;
- **כור** = תנור-היתוך ששימש לניקוי **זהב**;
- וכן שהמוצר מנקה את הכסף, והכור מנקה את הזהב, כך גם איש צריך לנוקות את פי מהללו, את הפה שmahלلو אותו, את דברי השבח והתחילה שהוא מקבל.

כשמשיחו מהלול ומשבח אותו, תמיד יש בדברי-השבח שלו גרעין שלאמת, אך לעיתים הוא עוטף את הגרעין הזה בדברי-חנופה רבים, כדי למצוא חן בעינייך. לכן, אל תתמלא גואה כמשמעותו נוון לך מחמות, ועל תאמין שכל מה שהוא אומר عليك באמת נכון. כמו שמצרך מנקה **כיסף** ומנקה **זהב**, כך גם אתה - האיש - צריך לנוקות בין החנופה.

צריך לצרוף לא רק את הדברים שבtems מהללים אותנו, אלא גם את הדברים שבtems אנחנו **מהללים** אחרים. לדוגמה: נניח שאנו קוראים בעיתון על שוד בנק מסווחם במילוי. אם אנחנו אומרים "כל הכבוד להם! איזה תיחכם! איזו تعוזה!", אנחנו מעבירים מסר שגניבה היא דבר טוב. מצד שני, כשהאנחנו מספרים על אנשים שהתנדבו ועזרו לזולת, ואומרים "כל הכבוד להם! איזו צדיקות! איזו גבורה!" אנחנו מעבירים מסר שזה טוב לעשות חסד. כל איש, לפני שהוא אומר דברי שבח, צריך **לצורך את פי מהללו** - לנוקות את דברי התהילה שהוא מתכוון להגיד, כדי לוודא שהם מעבירים את המסריהם והערכיהם הנוכחיים.

פסוקים דומים וקשרורים

גם ה' משתמש בעצה שבפסוק זה - כשהאנשים מתפללים ומהללים אותו, הוא בוחן את כוונת הלב העומדת מאחרי הדברים, כמו שמצרך המנקה **כיסף** וכור המנקה **זהב** (משלנו יג): "מצרכך לכיסף, וכור לזהב, ובחן לבותה ה'".

פסוק אחר בספר משלוי מביע יחס חיובי יותר לדברי שבח ותחילה שאומרים עליינו אנשים זרים, למשל צו ב: "יהלך זר ולא פיך, נכרי ואל שפטיך" (סעיף 76).

פירושים נוספים

פירשנו **פי מהללו** = "הפה שmahללו אותו", ובהשאלה - דברי התהילה שאומרים עליו:

1. לפי פירושנו לעילא, **האיש צריך לצרוף את פי מהללו**, ככלומר לנוקות היבט את דברי התהילה שאומרים עליו, כדי לדעת מה מתוכם אמיתי ומה חנופה. פירוש דומה מצאתי ב"דעת מקרא" בשם נחמייאש.

שבט = מקל שמכים בו, משל להפעלת סמכות וاكتיפת משמעת (סעיף 436).

חווש שבטו - שונא בנו = הורה שמחלית שאין מוכן בשום אופן ליסיר את בנו או להפעיל עליו משמעת, כאילו שונא אותו, כי הוא מונע ממנו את החכמה המגיעה בעקבות ההיסטוריה, את החכמה של קביעת הגבולות והמסגרת.

שיחור = הגיע ראשון, מוקדם בבוקר.

מוסר = ייסורים גופניים או נפשיים, שמטרתם להסיר מהאדם מידות והתנהגוויות רעות (סעיף 412).

ואהבו - שיחרו מוסר = מי שאוהב את בנו, ענייק לו **מוסר** - ייסר אותו במעשים או במיללים - כבר בשלב מוקדם של חייו, על-מנת להסיר ממנו מידות והרגלים רעים שעלוים להזיק לו בהמשך חייו.

מקורות ופירושים נוספים

חווש שבטו

ניתן לפרש את הפסוק לפי כמה משמעויות שונות של המילה שבט (סעיף 436) וכמה משמעויות שונות של המילה מוסר (סעיף 412):

1. **שבט** = מקל שמכים בו, **מוסר** = ייסורים. לפי זה הפסוק מלמד על חשיבותם של העונשים המכאיבים - גישה שהיתה רווחת בחינוך הילדים והتلמידים עד לפני דור או שניים: "המנע מבנו שבט מוסר, הנה לשנאה החשב, כי סופו יצא לתרבות רעה וימות בעונן... האוהב את בנו, מיסרי בעת השחר" (מצחות). פירוש זה מתאים גם לפסוקים:

- משלי כג'ג: "אל תמנע מנער מוסר, כי תכנו **שבט** לא ימות. אתה **שבט** תכנו, ונפשו משאול תצליל"

הפסוק אינו אומר שצריך **תמיד** להשתמש בעונשים גופניים, אלא רק שלא צריך **לחשוך** ולמנוע אותן. פסוקים אחרים בספר משלוי תלמידים שהדבר תלוי באופיו של הבן - ייסורים גופניים מתאימים לבן בסיל אך לא לבן חכם או נבון (ראו דרכי ענישה בספר משלוי - סעיף 288). אם כך, ייתכן שהשינוי בגישה החינוכית בימיינו נובע מהעליה ברמתם השכלית של הילדים - היום יש פחות ופחות ילדים כסילים שרואו להכותם.

ויש שפירשו: "השונא, הוא שהגיע למצב שכבר צריך להוכיח והוא **מנע** מכך חוסר יכול לעמוד מול בכינו. האוהב חייב להביא את בנו למצב שלעולם לא יזדקק להוכיח, אלא יקדם תמיד להסביר ולהדריך לפני כל בעיה שעלולה להיווצר" (מצאתי בראשת בעילום שם).

2. **שבט** = משל לסמכות ושלטון, **מוסר** = ביקורת ותוכחה. לפי זה הפסוק מלמד על החשיבות של הצבת גבולות וمسגרות לילדים ולתלמידים: "השבט אינו בהכרח המכות אלא הדרישה, החובה" (יהודה אייזנברג).

3. **שבט** = משפחה: "חווש שבטו - חוות סביבתו ומשמעותו... לילד יש זמן מרודות... לא להתנגד למרד זה אלא לראות ולהתחבר לנער כדי שניהה ממהנתו ולא יمرוד בנו - ההורם. אבל שאינו נמנה עם מהנה ילדו המורד, מוצא עצמו חלק ממה שהנער מורד בנו, וכך י יצא לתרבות רעה, והאב - סופו **ששונא** את בנו ומתיישר" (ברק נבי).

שונא בנו

1. פירשנו שהכוונה "כאילו שונא את בנו". אדם החווש שבטו פועל מתוך אהבה, אך למעשה גורם נזק לטוויה ארוך ולכן אהבה זו זאת דומה לשנאה (מצחות).

2. ויש שפירשו שהכוונה "יהיה שונא את בנו בעtid". עשו, כאשר הוא חוות את שבטו, הוא אוהב את בנו, אבל בעtid, כשהבן יתקלקל, הוא יראה את מעשיו וישנה אותו: "ללמך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושונאהו, שכן מצינו בישמעאל שהוא לו געגעים על אברהם אביו ולא רידחו, יצא לתרבות רעה, ושונאהו, והוציאו מביתו ריקם" (שמות ר' ו, וכון ר' עלי הפסוק).

כמה עצות מעשיות איך לקבל תוכחות

- אם מקבלים תוכחה בטלפון - כדאי לשכב על מזרון נוח ולהרבות את השרירים. כשהשרירים רגועים גם הנפש רגועה, וקל יותר לקבל תוכחה.
- אם מקבלים תוכחה ממשחו שמדובר מהר, ועובד מנושא לנושא במהירות בלי לתות הזדמנויות לתגובה - כדאי לשבת ליד שלו עם עט ונייר (או ליד מחשב), ולכטוב תשובות לכל נושא שהוא מעלה לפני הסדר. כך, אפשר לשמועו אותו בשקט, בלי להתרץ לדבריו, ורק כאשר הוא גומר לדבר - לענות לו בצורה מסוימת.
- לאדם כזה, כדאי להציג שיכתוב את התוכחות שלו במכtab, כך שתוכלו לקרוא אותן ולהגיב אליהן בצורה מסוימת ורגועה יותר.
- אם מקבלים תוכחה מאדם שאינו מוכן לקבל תוכחה בעצמו - לא צריך להתעצבן; צריך לחשב כל הזמן "אני מרוויח את החכמה שלו, והוא מפסיד את החכמה שלי"; בסוף אני אדע יותר ממנו, תהיה לי יותר חכמה; והחכמה - יקרה היא מפניים".
- חז"ל אמרו "אחרי הפעולות נשכים הלבבות" (ספר החינוך). כמובן, גם אם אנחנו באופן טבעי שונאים לקבל ביקורת, אפשר להתנהג כailo אנחנו אוהבים ביקורת, ובמשך הזמן התנהגות תשפייע עליינו. לדוגמה, אפשר להתרגל להגיד "תודה רבה" לכל מי שモතח עליינו ביקורת, כך במשך הזמן תיכנס בלבנו אהבה לביקורת, וניהח חכמים יותר - "הוכח להכם ויאהבך".

טיפוסים שאינם מקבלים ביקורת

רוב הטיפוסים השיליליים בספר משלו מתאפיינים בכך שהם אינם אוהבים לקבל ביקורת:

- הבער = הטיפש כמו בהמה: "אהב מוסר אהב דעת, ושנא תוכחת - בער"
- האoil = השתחתי: "יראת ה'ראשית דעת; חכמה ומוסר אוילים בו", "הוא ימות באין מוסר; וברב אולתו ישגה", "דרך אויל ישר בעניינו; ושמע לעצה חכם", "אויל ינאי מוסר אביו; ושמר תוכחת יערם"
- הכסליל = השונה ללמידה: "חכם ירא וסר מרע, וכסליל מתעורר ובוטה" = הכסיל כועס ומטענן על מי שמנסה להזיהר אותו מדברים רעים (סעיף 87)
- הלא = הרשע הלועג לטוב ומזלן בנו: "יוסר לך לocket לו קלון, ומוכיה לרשות מומו. אל תוכח לך פן ישנאנך; הוכח להכם ויאהבך", "בן חכם מוסר אב; ולא לך שמע גערה", "לא יאהב לך הוכח לו, אל חכמים לא ילך".

199. איך למדתי עלبشرיך את חשיבות הביקורת

לפני כמה שנים היה לי מחשב נייד. פעם אחת, כשהייתי בטכניון, השarterתי את המחשב על השולחן במשרד ויצאתי לשירותים. כשחזרתי ראייתי שם את אחד המרצים, שותפי למשרד, והוא אמר לי "זה מאד לא טוב להשאיר מחשב נייד על השולחן. הרבה אנשים עוברים פה ומישחו היה יכול לנבוע לך אותו. רציתי להסביר לך את המחשב כדי ללמד אותך לך, אבל בסוף החלטתי לוותר על זה כדי שלא לצער אותך".

לאחר זמן מה, השarterתי את המחשב בילקוט, בחדר שלי בוגוריים בצבא, ומכוון שמיידרתי לצאת - לא סגרתי את הילקוט. כשחזרתי, המחשב לא היה שם, ולא מצאתי אותו עד היום.

אני בטוח שאנו מרצה היה מhabיא לי את המחשב, כמו שחשבתי לעשות, הייתי מזדעזע ומשביע את עצמי לשמר טוב יותר על המחשב מכאן ולהבא.

אמנם, עד כמה שידוע לי, ע"פ ההלכה אסור לנגן, גם לא כדי לחנק - זה בכלל באיסור הכללי "לא תגונב"; אך שהמרצה נהג כהלכה. ובכל זאת למדתי משחו מהארוע - למדתי שלפעמים, דזוקא מי שמייסר אוטוי, מועליל לי לטוח אורך יותר ממי שמתחשב בי.

הraiון הזה נזכר כמה פעמים בספר משלו, בפסקים העוסקים בחינוך ילדים, ובפרט:

משלagi כד: "חושך שבטו - שונא בנו, ואהבו - שהרו מוסר"

חשך (חשך) = לא נתן.

לפי זה, **פורע מוסר** הוא אדם שמשחרר למגרא את דברי הביקורת שאומרים לו - הוא אינו מתיחס אליהם כלל, לא חושב עליהם ולא נותן להם כל ערך - הוא "זורק אותם לכל הרוחות". אדם כזה עלול להפסיק דברי-ביקורת מועילים, ולעשות מעשים שייצטר עליהם.

לא חייבים לקבל את כל העצות שנוטנים לנו, אך צריך להתייחס לכולן בראצינות ובשיקול-דעת, ולא **לפרוע** אותן.

החלטתי שאסור לי להתעלם מדברי המוסר שאמר לי הבוחר, וכשהייתה הפסקה בתפילה, פניתי אליו ושאלתי אותו מה הנימוקים שלו. הוא נתן לי כמה נימוקים שלא חשבתי עליהם, אך עדין לא השכנעתי, היו לי נימוקים אחרים.

ואז עינתי שוב בפסוקים, וראיתי שהם לא רק אוסרים "**לפרוע מוסר**", אלא גם ממליצים להתייחס בראצינות לתוכחות - "**וישומר תוכחת יכבד**", "**וישומע תוכחת קונה לב**". האמנס, כדי לזכות בכבוד ובמחשבות נכונות, צריך לקבל כל דבר-ביקורת שאומרים לנו?

נראה לי שלא: בלשון המקרא, **תוכחה** משמעה דבר-ביקורת שנאמר בדרך של ויכוח שכלי, בראשות הגינויו (ראו **תוכחה** - סעיף 399).

לא חייבים לקבל את כל העצות שנוטנים לנו, במיוחד אם אין מלות בהוכחות ונימוקים; אולם, רצוי מאד לקבל דברי ביקורת המלויים בהוכחות שכליות, גם אם לא למגרא מסוימים איתן; יש בכך שתי益处:

- חברתיות, משמי יג יח: "**וישומר תוכחת יכבד**" - מי שומר דברי ביקורת הנאמרים בליווי הוכחות הגינויו, נחשב לאדם גמיש וחושב, שאינו מתחזק אלא מוכן לשנות את דרכיו אם יש סיבה טובה, וכך החכמים מכבדים אותו יותר.

- אישית, משמי טו לב: "**וישומע תוכחת קונה לב**" - **שומע = מתעמק ומנסה להבין**, לב = מוח, מקום המחשבות (סעיף 411). מי שמנסה להבין דברי ביקורת הנאמרים בליווי הוכחות הגינויו, זוכה לשפר את אופן החשיבה שלו, וכאיilo קונה לעצמו מוח חדש.

מכיוון שהוא נתן לי נימוקים הגינויים לדעתו, החלטתי להחמיר ולהנוג לפיה דבריו למרות שלא הסכמתי איתם - לפחות עד השבת הבאה... או עד שאבדוק את הנושא לעומק.

198. רצוי גם אהוב את הביקורת ואת המבקרים

ספר משמי מלמד, לא רק להתייחס בראצינות לביקורת, אלא גם אהוב את הביקורת ואת מי שמוטח ביקורת:

- משמי טח: "**אל תוכח לך פן ישנאך; הוכח להכם ויאהבך**" (סעיף 196)

- משמי יב א: "**אהב מוסר אהב דעת, ושנא תוכחת עבר**"

- משמי טו י: "**מוסר רע לעוזב ארדה, שונא תוכחת - ימותה**"

עד כמה שזה קשה לקבל ביקורת, נראה שלאהוב את הביקורת זה אפילו עוד יותר קשה. ביקורת היא דבר מעצבן; יש מעט אנשים שירודעים איך למתוח ביקורת (המיישמים את העצות של ספר משמי בנושא - סעיף 190) - רוב האנשים מותחים ביקורת בצורה יהירה ופוגעת.

ובכל זאת, ספר משמי מלמד שצריך אהוב את התוכחות. איך אפשר?!

נראה שהכל מתחילה מההחלטה, מה הדבר החשוב ביותר בחיים. ע"פ ספר משמי, חכמה היא הרוכש החשוב ביותר (שמי ג ט): "**ყירה היא מפנינים, וכל חפציך לא ישוו בה**". אם מישחו יבוא וייתן לי שקט עם פנינים - בודאי קיבל את המתנה בשמחה, גם אם הפנינים מלוכלכות וצריך לנוקות אותן. באותו אופן, אם מישחו באנוון לי חכמה - ראוי שאקבל את המתנה בשמחה, גם אם הוא נוון אותה בצורה של ביקורת, וגם אם הוא אומר את הביקורת הזאת בצורה מאוד לא נעימה לאוזן. בתוך כל דבר ביקורת, יש חכמה יקרה מפנינים, ואפשר לגלוות אותה, אם רק משקיעים קצת ב'ኒוקוי' דברי הביקורת מהנימה השלילית שלהם.

4. ויש שפירשו: **איש תוכחות** = איש שמתווכח עם המוכיחים וסותר את ראיותיהם; **מקרה עורף** = מקרה את עורפו ליסורים ואינו נכנע (מלב"ם).

196. מותר לפתוי למתח ביקורת על חכמים

לפנינו זמן מה כתבתי מאמר שמתח ביקורת עניינית ומוקדשת על התנהגות מסויימת של מגזר מסוימים בעם ישראל. זכיתי לתגובה נועמת (לא דזוקא מבני אותו המגזר) לדוגמה "אתה חצוף! מי אתה שתומך אותם? מי אתה שתחבוא ותאמר כי דרך חייך טוביה יותר? מה ההתנסאות הזו להוכיח" אוטם, אתה טוב יותר?" לענייות דעתך, התגובה אינה נכונה.

אמנם, בימינו אין אדם שיודע להוכיח כראוי (תלמוד בבלי, עריכון טו): אולם בספר משלי, פרק ט, החכמה קוראת אל הפתויים וחסרי-הלב (משל ט ד): "מי פתוי יסר הנה, חסר לב אמרה לו". היא אומרת להם, בין השאר (משל ט ח): "אל תוכח לך פון ישנאר, הוכח לחכם ויאהבן".

מכאן, גם לאדם פתוי וחסר לב מותר למתח ביקורת על החכם. הפתוי והחסר-לב בודאי אינם יודעים למתח ביקורת כראוי, ובכל זאת, **החכם** (=הידוע ללימוד - סעיף 360) יודע להפיק מכל דבר-ביקורת מסקנות בונות ומוסילות, ולכן הוא אוהב כל אדם שמתח עליו ביקורת.

麥יוון שחייבי שבני אותו המגזר הם חכמים וידועים תורה, חשבני לתומי שהם יקבלו את התוכחה באהבה.

לעיוון נוסך

- פסוקים נוספים על אהבת ביקורת (סעיף 198)
- דוגמה לחכם האוחב לקבל ביקורת: **בתגובה לביקורת** קשה של אחד הגולשים באתר מורשת, ענה הרוב **יובל שרלו**: "יאני מודה לך מאוד על כך שהנתנת את דברי, והצעת את שאלותיך עליהם. כך ראוי שישחה, ואני צער להציגך. גם פוסק הלכה... מהויב לא להורות בתורה שלא כהלהנה, ולברא אם הוא נשאל מפני מה הוא פסק בדריך מסויימת..."

197. אסור לזלזל בדברי ביקורת ולהתעלם מהם

בליל שבת, כשהייתי בבית-הכנסת, פנה אליו אחד המתפללים הצערירים והעיר לי, שדבר מסוימים שאני עושה הוא מלאכה, ואסור לעשותתו בשבת. מכיוון שהוא לא נימק את דבריו, לא התייחסתי ומהשכתי לקרווא.

וזה הגעתני למשלי ג' Ich, אחד מתוך פסוקים רבים שאומרים שאסור לפרק עצות ודברי מוסר:

- משלי א' כה: "**וთפרעו כל עצתי, ותוכחת לא אביתם**"
- משלי ח' לג: "**שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו**"
- משלי ג' Ich: "**יריש וקלון פורע מוסר, ושומר תוכחת יכבד**"
- משלי ט' לט' לב: "**פורע מוסר מואס נפשו, ושומע תוכחת קונה לב**"

מוסר ותוכחת הם מושגים המציינים ביקורת; האמנם עליי לקבל כל עצה ודבר-ביקורת שאומרים לי, לא משנה מה הנימוקים שלו?

בפרקאים א', ח ניתן לומר שהכוונה רק לדברי-מוסר שנאמרים ע"י חכמים ידועים (בפרקאים אלה המדוברת היא החכמה), אך בשני הפסוקים האחרים לא נזכרו חכמים; האם צריך לקבל כל דבר-מוסר שאומרים לי, לא משנה מי אומר אותם?

נראה לי שלא: בלשונו המקראי, הפועל **פרע** אין ממשעו "לא קיבל", אלא "פרק, פרץ, שיחרד למגורי" (ראו פרע - סעיף 425).

"סתם", כדי למלא את החלל, כדי שלא תהיה שתיקה באוויר. ספר משלוי (ומסתכת אבות) מתנגדים לגישה זו, ומילדמים שיש לדבר רק כשיעור מהו חשוב להגד, כי "סתם" דבריים באוויר עלולים להיגור לפגיעה בזולת. לפיו זה, הפסוק ממשיך את הפסוק הקודם, שתיאר שני סוגים של חטאיהם הקשורים לדיבור - שקר והוצאה דיבה (סעיף 156).

3. ויש מפרשים, שהפצע הוא של השפטאים המורדים בבעליהם - פליטתה פה: "מי שמדובר הרבה, לא יכול להימנע מפליטתה מה שביך אותו". פשע של שפטאים נזכר גם במשל יב יג: "בפצע שפטים מוקש רע, ויצא מצירה צדיק".

הקשרו להבע דעה בקיצור הוא כישרונות של החכמים, ראו משלו טו ב: "לשון חכמים תיטיב דעת, וכי כסילים יביע אולת" (סעיף 69).

195. למתוח ביקורת אבל לא להיות ביקורת

יש אנשים, שככל דבר שקורה במדינה מעורר אצלם ביקורת:

- אם המשטרה פותחת בחקירה נגד בכיר בממשלה - זה מוכיח שהממשלה מושחתת;
- אם המשטרה סוגרת את התיק מחוסר ראיות - זה מוכיח שגם הממשלה מושחתת;
- אם בית המשפט מזכה את הנאים - זה מוכיח שגם בית המשפט מושחתת...

אפשר, כמובן, לראות את הדברים אחרת -

- אפשר למתוח ביקורת על השר המושחת, ולשבח את הממשלה שחוורת לא משוא פנים;
- ואפשר גם למתוח ביקורת על הממשלה שסמהרת להאשים אנשים חפים מפשע, ולשבח את השר שעמד בחקירה בכבוד עד שהוכיח את חפותו.

אבל אותם אנשים לא יגידו מילה אחת טובה - אצלם כל אירוע הוא הזדמנות למתוח ביקורת.

אדם מסווג זה נקרא, בספר משלוי, **איש תוכחות** - איש שככל מהותו היא תוכחה וביקורת:

משלו כת א: "**איש תוכחות מקשה ערף, פטע ישבר ואין מרפא**"

איש דבריו הם תוכחות - איש שידוע רק להוכיח ולמתוח ביקורת על אחרים - **מקשה את עורף** של השומעים, גורם לשומעים להתעלם מדברי הביקורת שלו ואולי אף מדברי ביקורת בכלל, כי הם רואים שלביקורת שלו אין סוף - לא משנה מה יקרה, תמיד יהיה זה מהו רע, ולכן אין טעם להתראמץ ולשפר. רוב האנשים מוכנים לקבל ביקורת, אבל רק במידה מתונה - כדי שהביקורת תועל, צריך לשלב בה גם מחמות.

מעבר לנזק שהוא גורם לשומעים, **איש תוכחות** גורם נזק גם לעצמו: מכיוון שהוא רואה בכל אירוע את הצד השיללי, הרגשות השיליליים מצטברים בלבו, אין לו שמחת חיים, והוא יכול פתאות להישבר וליפול לדיכאון שמננו לא יוכל לצאת - **פטע ישבר ואין מרפא**.

מקורות ופירושים נוספים

1. המאמר מבוסס על פירוש של יעל.

2. מקובל לפרש: **איש תוכחות** = "শ্মুলিহাম আতু" (הגרא"א) או "ש策rik שיווכיחו אותו" (ע"פ מצודת דוד); **איש תוכחות מקשה ערף** = "איש שמכיחים אותו והוא מקשה את ערפו ואינו משנה את התנהגותו". וונשו יהיה, שיבוא עליו אסון פתאומי, והוא לא יוכל להירפא ממנה: "מזה ננד מדה - הוא לא רצה לרפא וכל מה שהוכה עוד הוסיף סרה, ולזה יבא לו רע לא יוכל להרפא ממנה" (רב"ג).

- אולם, אדם בדרך כלל נקרא על שם המעשים האופייניים לו, ולא על שם מעשים שאחרים עשוו, או שהוא צריך שייעשו עבورو.

3. יש שפירשו, שהנושא של הפסוק הוא **איש**, והנושא הוא **תוכחות מקשה ערף**, כלומר, הפסוק מדבר על כל איש שמקשה ערפו לתוכחות.

- אולם, פירוש זה אינו מתאים לטעמי ולמשקל של הפסוק.

193. יהוא הנביא מיישם עצה זו בתוכחתו למלך יהודה

הסיפור מתחילה בספר דברי הימים ב, פרק יט, ע"פ פירוש רש"י. יהושפט מלך יהודה שיטף פעולה עם אחאב מלך ישראל במלחמה נגד ארם, וכשהזה - יצא אל פניו יהוא-בן-חנני החוצה והוכיח אותו: "הארשע לעזר ולשונאי ה' תאהב? ובזאת עלייך קצף מלפני ה'!!". הוא היה יכול להסתפק בתוכחה, אבל הוא ידע שכדי להגיד גם דברים טובים כדי לשמה את יהושפט, וכך הוסיף ואמר: "אבל דברים טובים נמצאו עמד, כי בעירת האשירות מן הארץ והכינות לבבך לדריש הא-להים". ואכן הדברים השיגו את מטרתם, כמו כתוב בהמשך: "וישב יהושפט בירושלים" – הוא קיבל את הביקורת יותר מזו – הוא כל-כך שמח על הדברים הטובים שאמר לו החוצה "כי בעירת האשירות מן הארץ", שמייד פתח ספר תורה כדי לקרוא על האשירות, ומצא את הפסוק בספר דברים (דברים טז כא): "לא תעט לך אשורה כל עץ אצל מזבח ה' א-להיך אשר תעשה לך". ומכיון שהחוצה גם אמר לו "והכינות לבבך לדריש הא-להים" – הוא רצה גם לדריש וללמוד את כל הפרשה הזאת ולא רק פסוק אחד, וראה בתחילת הפרשה (שלושה פסוקים קודם): "שופטים ושוטרים תנן לך בכל שעריך אשר ה' א-להיך נתן לך לשפטיך, ושפטו את העם משפט צדק...", ולאחר שקרה התעורר בו גם רצון עז לישם את זה, וכך מיד אחר-כך (דזה"ב יט 5 – 11): "ויעמד שופטם בארץ בכל ערי יהודה הבצורות... ושוטרים הללוים לפניכם..." וכל זה הוא הגיע רק בזכות המחמה שננתן לו יהוא-בן-חנני החוצה!

194. להוכיח בקייזור

לפעמים, מתווך כאב וכעס על פשע שעשו לנו (לדעתנו), אנחנו נואמים נאום ארוך של ביקורת ותוכחה. ספר ממשי ממילץ, גם במקרים כאלה, שלא להאריך יותר מדי:

משלוי ייט: "ברב דברים לא ייחזל פשע, והושך שפטיו משכיל"

הפסוק הקודם דיבר על היחס הנכון לאנשים שאנו כועסים עליהם:

- משלוי ייח: "מכסה שנה שפטין שקר, ומוצא דבה הוא כסיל" – כשנקלעים לשיחה על אדם שונים, אסור לכוסות את השנה בדברי שקר, אבל גם אסור להוציא את דעתו ברבים, וכך יש לשתווק (סעיף 156).
- הפסוק שלנו ממשיך באותו נושא ומלמד, שגם מותחים ביקורת באופן אישי ופרטית, אין להרבות בדברים, כי:
- **ברוב דברים לא ייחזל פשע** – ריבוי הדיבורים לא יגרום לשומע להפסיק את הפשעים (לדעתנו) הוא עוזה; דיבור מרובה עלול לגרום לשומע להתעיף ו"להיסתר", כך שלא יוכל לשמוע אותנו כלל. וכן, עצתו של החכם היא:
- **וחושך שפטיו משכיל** – מי שחווסף (=מוני) את שפטיו מלדבר, ואומר רק את המינימום ההכרחי, הוא ישביל (=יצליך – סעיף 381) להשפיע לטובה על רעהו ולהעביר לו קצת מהשכל שלו.

עדיף למתוח ביקורת על נושא אחד בלבד בכל שיחה, ולהסביר את שאר הנושאים לשיחה אחרת.

פירושים נוספים

1. פירשנו **שהפשע** הוא של השומע – "מי שמדבר הרבה, לא יכול למנוע את הזולת מפשעיו".
2. ויש מפרשים, **שהפשע** הוא של המדבר – "מי שמדבר הרבה, לא יכול למנוע את עצמו מעשיית פשע". ישנים פשעים רבים שקשורים לדיבור – שקר, רכילות, חנופה ועוד;ומי שמדבר הרבה, בודאי ייכשל באחד מהם, וכדברי חז"ל "כל המרבה דבריהם מביא חטא" (רש"י, מצודות, רב"ג). הפסוק מכוון בעיקר לאנשים שמדוברים

- משלו טח: "אל תוכה לין פן ישנאך, הוכח לךם ויאהבד" - הלא שונא תוכחות והחכם אוהב תוכחות, ולכן לפני שתתחיל להוכיח כדי לך לגורום לזרות לחשוב שהוא חכם, לומר לו "אתה חכם, ואם תתקנו את הפנים הקטן שנשאר לך תהיה עוד יותר חכם" (ע"פ החל"ה).

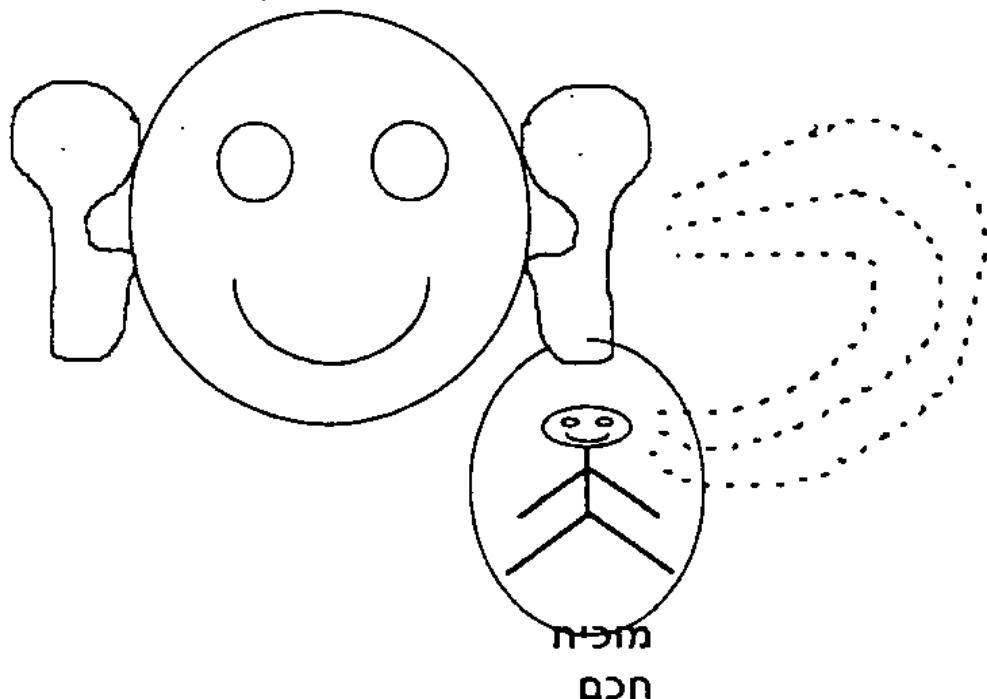
- גם ההורים, המדברים אל בנים בתחילת הספר, מדגישים שהuczות שהם נוטנים לו נועדו לקשט אותו כמו תשתייטים, משלו א-חט: "שמע בני מוסר אביך, ואל תחש תורה אמרך; כי לווית חון הם לראשך, וענקים לוגראתיך" (סעיף 126).

ישנו פתגם ערבי המביע רעיון דומה: "כאשר אתה יורה את החץ של האמת, טבול נא את חודו בלבש" (ייקיציטוט). וחנניה רייןמן ביטה רעיון דומה בשיר קצר: "איש גס אומר: "בזה התהום, פלוני הוא אפס ולא כלום". לא כן אדיב. הוא רק אומר: "יכשרונתו - בתחום אחר"" (מתוך המאמר "איך להعبر ביקורת" באתר "באופן טבעי").

פירושים נוספים

יתכן שהפסק בא למד שצורך להוכיח רק אדם שמוכן לשם - רק כשהצד השני שומע, התוכחה ממלאת את תפקידיה: "הנה כמו נזם זהב שיאות להשלים קשות מי שיש לו חלי זהב עד שלא יאות זה בלי זה, כן התוכחה הישרה **כשתוכיה לאוזן שומעת**, כי התוכחה הזאת תשלים קשות השומע למוסר, ובוולה האוזן השומעת לא יאות התוכחת ולא ייעיל, כאמור אל תוכה לין פן ישנאך" (ע"פ רלב"ג, מצודות זוד).

לפי זה, המשל בפסק שלנו הוא הצד השני של המשל במשל יא כב: "נזם זהב באף חזיר - אשה יפה וסרת טעם": שם מדובר על נזם זהב שאינו מתאים למקום שבו הוא נמצא (אף חזיר), וכך מדובר על נזם זהב שמתאים למקוםו (חליל כתם).

3. **אָחָרַי** = אחורי שהסביר לו את הנזק שייגרם לו כתוצאה מההביבה (ע"פ רלב"ג). ביקורת שריורית, ללא הסבר, גורמת לשומעים להרגיש שמנסים להשתלט עליהם ולשלול את חירותם. אך ביקורת הבאה אחורי הסבר הגוני ומונפק, גורמת לשומעים להרגיש שהם למדו דבר חדש, קיבלו מידע רב-ערוך, ולכך המוכיח מוצא חן בעיניהם.

4. **אָחָרִי** = "בעקבותי", "כמו שאני עושה". אנשים אינם מוכנים לקבל ביקורת ממש שאינו נהוג בעצםו על-פי דברי הביקורת שלו. אך כאשר דברי הביקורת מתחילה בדוגמה אישית, שלאחריה באה הקרייה " אחורי!! ", הם מתקלבים באחדה רבה יותר; המוכיח מוצא חן בעיני השומעים, כי הוא דרש קודם-כל מעצמו ורק אחר-כך מאחרים.

כללים נוספים

פירשנו שהפסוק עוסק בתוכחה על מעשה רע ופסול של הזולת.

מצב נוסף שבו יש הצדקה למתחה ביקורתו הוא, כאשר הזולת עשו מעשה שמריע לי אישית, למרות שהוא לא רע מצד עצמו (למשל, מרעייש ומריע לי לשון וכד'). במקרה זה, הכללים למתחה ביקורתם קצת שונים - ניתן למצוא כללים רבים בספרים העוסקים במערכות יחסים, וכן בראשת בחיפוש "איך להבהיר/למתחה ביקורת".

192. להוכיח באופן שמייפה את השומע

העברת ביקורת עלולה לפגוע בדיםוי העצמי של הזולת ולגרום לו להרגיש פגום ופסול. אך אנשים חכמים יודעים להבהיר ביקורת באופן שמשיג תוכאה הפויה - הזולת מרגיש שהביקורת מחמיאה לו ומייפה אותו; עצם העובדה שאדם חכם טרח למתחה עליו ביקורת מראה שהוא ברובו טוב, שהרי אילו היה ברובו רע, לא היה "משתלם" להשקייע ולנסות לתקן אותו:

משלוי כה יב: "נֶזֶם זָהָב וְחָלֵי כַתְמָן מּוֹכִיחַ חָכָם עַל אֹזֶן שְׁוֹמְעַת".

נֶזֶם הוא תכשיט שםניים בתנוך האוזן (או באף), וחליל הוא תכשיט שםניים מסביב לאוזן (ע"פ מלבי"ס); **חָכָם** הוא היודע ללמידה וללמידה, לדבר ולהקשיב.

כמו נֶזֶם זָהָב וְחָלֵי כַתְמָן עַל אֹזֶן, כך גם מוכיח חכם על אוזן שומעת; גם המוכיח החכם יודע "לקשט" את השומע בדבריו, ולהציג את דברי התוכחה שלו בצורה שמחמיאת לשומע ומשפרת את ההערכתה העצמית שלו.

הביתוי נֶזֶם זָהָב נזכר בפסוק נוסף (משלוי יא כב) : "**נֶזֶם זָהָב בְּאָפַחֲזֵיר** - אשה יפה וסרת טעם"; שם נֶזֶם זָהָב הוא משל ליופי, וגם בפסוק שלנו נֶזֶם זָהָב הוא משל ליופי - המוכיח החכם גורם לשומע להרגיש שהוא יפה, ושם קיבל את התוכחה הוא יהיה יפה עוד יותר.

כדי להשיג תוכאה זו, יש להציג את הצדדים החיוביים של הזולת, כך שהיא ברור שהגמ שעליו מותחים ביקורת מתגמד לעומתם. יש להציג שהתוכחה לא נועדה לשנות לגמרי את אישיותו של הזולת אלא רק להוסיף לו תכשיט - "**נֶזֶם זָהָב וְחָלֵי כַתְמָן**".

מקורות דומים

ישנם כמה פסוקים המביעים, לפי חלק מהփירושים, רעיון דומה :

- משלוי כד-כח : "אמֵר לְרֹשֵׁעַ צִדְקָה אַתָּה יַקְבָּהוּ עָמִים יַזְעַמְוּהוּ לְאָמִים וּלְמֻכִיחִים יַגְעַם וּעַלְיָהֶם תָּבוֹא בְּרַכֶּת טֻובָה" : בדרך כלל אסור להגיד לרשות שהוא צדיק, "אבל להמודים את הרשות יונעם הדבר לומר לו בתוכחותיהם: יהלא באמת צדיק אתה, רק לדברים אחדים תשגה, לזואת הסר מנק גם את אלו... ועל המוכחים הם תבא ברכת טוב, כי הטיבו לעשות, כי אם יאמרו לו בפה מלא ירשע אתה ייעז פניו לומר שהדין עמו, אבל בדברים כאלה ימשך לבבו אליו לשמע בקולו" (מצוחה דוד ועד).

לדבר במקום להכות

פעמים בתורה מסופר שה' אמר למשה להוציא מים מהסלע. בפעם הראשונה, מיד לאחר היציאה מצרים:

- שמות יז: "... והכית בצור, ויצאו ממן מים, ושתה העם..."

ובפעם השנייה, לאחר ארבעים שנה, לפני הכניסה לארץ ישראל:

- במדבר כ: "... וזברת אל הסלע לעיניהם, נתן מיימו, והוצאה להם מים מן הסלע, והשקיית את העדה ואת בעירם"

יש אומרים (ע"פ ילקוט שמעוני), שהסלע הוא משל לבני ישראל:

- הדור הראשון, הדור שיצא מצרים, היה בדרגה של **בסיל**, ולכן היה צריך להבות בהם כדי לחנכם;

- אך הדור השני, הדור שעבר את המדבר, היה בדרגה של **מביאן**, ולכן היה צריך לדבר אליהם בעדינות ולא להכותם ואף לא **לגוער** בהם. משה גער בהם והכה בסלע, ועל כך נען.

פירושים נוספים

מקובל לפרש: גURAה שוגרים באדם נבו, מועילה יותר (להחזירו למوطב) יותר ממאה מכות שמכים אדם בסיל (מלבי"ם, הגרא"א). אולם:

- הפעול "תחתת" אין עניינו תועלת, אלא הכנה והשפה (רש"י; כנראה מהשורש חחת), או - שבירה והפחתה (מצודת-דוד; מהשורש חחת).

- עוד: לפי פירוש זה, אין זה ברור מה משמעותו המעשית של הפסוק - הרי בפסוקים אחרים נאמר, שענשניים גופניים דוקא כן מועילים להשפיע על התנהגותו של הבסיל.

לכן נראה לי, שהמטרה העיקרית של הפסוק היא ללמד אותנו להיזהר כשאנחנו גוערים, ולהיות מודעים לנזק שהגURAה עלולה לגרום.

191. להוכיח אחרי שנותנים דוגמה אישית

רוב האנשים אינם אוהבים שמותחים עליהם ביקורת. לכן, אנשים שרצו למצוא חן בעיני חבריהם, עלולים להימנע מביקורת בכלל מחיר. ספר משלוי, כנראה, מתנגד לגישה זו:

משליכ כג: "מזכית אדם אחני, תן ימצע - ממלחיק לשון"

כלומר, במצבים מסוימים ובזמן מסוימים, דוקא מי שמכה את האדם על חטאיו, נמצא יותר ממי **מלחיק לשון** (= מתעלם מפגמים ונמנע מביקורת - סעיף 401).

באילו מצבים ובאיזה זמנים? בכך נחלקו המפרשים, והדבר תלוי בפירוש המילה **אחני**:

1. **אחני** = אחרי ה', בעקבות ה', בתוכחה על מצוות ה' (ה' הוא המדבר בפסוק זה). מי שモתוח ביקורת על ענייני חול (למשל "למה אתה לבש חולצה סגולה? זה לא אופנתי!"), לא בהכרח ימצא חן בעניינו; אך מי שモתוח ביקורת ומוכיח את האדם על חטאיהם שחתא לה' - בסתור של דבר ימצא חן בעניינו (וכמובן גם בעניין ה') יותר מי שמתעלם מחתאיו ואומר לו "לא קרה כלום...". (רש"י בשם מדרש תנומה; ובמדרשי הביאו, כדוגמת לפוסק זה, את משה לעומת בלעם: משה הוכיח את ישראל פעמים רבות ונזכר עד היום לטובה, ובלעם שיבח את ישראל והחניך להם ונחשב עד היום לרשות).

2. **אחני** = לאחר זמן רב (ע"פ רש"י), או **אחני** = לאחר שפרש מן העבירה והיטיב את דרכיו (ע"פ מצודת דוד). בטוחה הקצר, אין זה נעים לשמעו ביקורת; אך בטוחה הארוך, אנשים זוכרים לטובה את מי שהוכיחו אותם ועזר להם לשפר את דרכיהם. לשם המשחה: נניח שאתם עומדים להשקיית את כל כספכם בעיסקה שנראית לכם מוצלחת ביותר. כל חבריכם מפגנים לכם וمعدדים אתכם, ורק חבר אחד אומר שהעיסקה הזאת רואית לו מפוקפקת. אתם מתעצבנים עליו כי הוא מקלקל לכם את ההתלהבות, ובכל זאת בעקבות הדברים הללו אתם מחליטים להשאיר קצת כסף בצד, ליתר ביטחון. בסוף מתרבר שהעיסקה הזאת הייתה תרגיל עוקץ, הפסדתם את כל הכספי שהשקעתם בה, ורק הכספי ששמנתם בצד נשאר. **אחני** ככלות הכל, מי ימצא חן בעיניכם יותר - החברים שעודדו ופירגנו, או החבר שהזהיר והוכיח?

מהכחות כסיל מאה = יותר מאשר להוכיח כסיל מאה מכות.

תחת גורה במבחן מהכחות כסיל מאה = כשוגרים באדם נבול, הידוע להסיק מסקנות, הדבר עלול לגרום לו נזק נפשי. הוא רגש מאד לדברים שנאמרים לו, גורה לא זהירה עלולה להביא אותו למסקנה שהוא חסר-עד, להשפיל אותו ולשבור אותו מבחינה نفسית. לעומת זאת, כ舍מכים כסיל אפלו מאה מכות, הוא לא לומד ולא מסיק מסקנות; הואאמין נפגע בגופו אבל נפשו נפגעת פחות מזו של המבון.

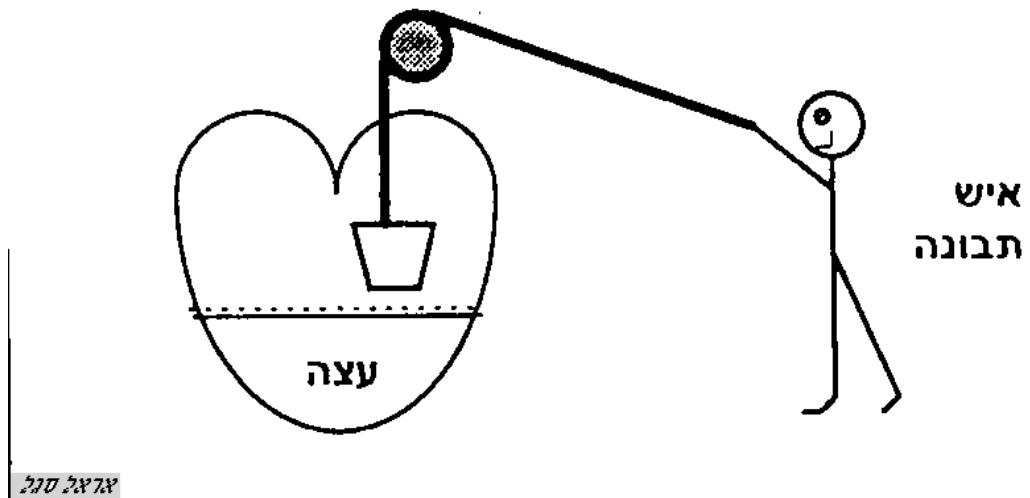
מי שמשתמש בעונש גופני, יודע שהוא עלול לגרום נזק, ונזהר שלא לפצעו או לשבור עצם חליל, כי העונש נועד רק להרתיע ולא להזיק; הפסוק בא למדנו, שכשר גופרים באדם מבין - צריך להיזהר לפחות באותה מידת, כי גורה שוגרים במבחן עלולה לשבור את נפשו יותר ממה שמאה מכות ישברו את הכסיל.

הדרך הטובה ביותר להעביר ביקורת על אדם נבול היא ברמז דק, שהרי הנבול יודע להבין, מתוך רמזים דקים, מה כוונתו של הדבר, למשל כה: "מים עמוקים עצה לב איש, ואיש תבונה ידלגה" (פירוט).

לរמז במקום לגעור

דוגמה לקיים עצה זו נמצאת בתלמוד. הסוגיה עוסקת בדיני הברכה שمبرכים על האש: האם מברכים רק במוצאי שבת (כמו שאחננו נהגים לברך "בולד מאורי האש", לזכר בריאות האש שהיתה במוצאי שבת), או גם במוצאי יום היכפורים (שהוא דומה לשבת)? תוקן כדי הדיוון בסוגיה, הזכיר האמורא רבה-בר-בר-חנה את שמו של רבי יוחנן, וכתוצאה לכך נוצרה אי הבנה, ואמורא אחר בשם רבי אבא חשב שהוא מתכוון לומר שרבי יוחנן אסור לברך.

שזה אמרה **עללא** שמע זאת, הוא ידע שרבי יוחנן לא אמר כך, ולמרות זאת הוא לא מיהר לכעוס על הרבה בר חנה ולהשים אותו בטעות, אלא רק הסתכל עליו במבט של תוכחה. הרבה בר בר חנה הבין את הרמז ומיהר להבהיר את כוונתו האמיתית. על כך אמר רבי יוסף: "מים עמוקים עצה לב איש - זה עללא, ואיש תבונה ידלגה - זה רב בר בר חנה" (בבלי פסחים גג:)- עללא שמר את התוכחה עמוק בלבו, וגילתה אותה רק ברמז, כי יידע הרבה בר בר חנה הוא **איש התבונה** ויבין מעצמו את כוונתו, ואין צורך **לגעור** בו.

וכך אמרו חז"ל "לחלימה - ברמיה, ולשתיה - בקורמיה" (מדרש משלוי פרשה כב): לחכם אפשר לדבר ברמז, ולשוטה אפשר לדבר רק באגרוף... "וידי למביין".

גם לי אישית קרה כמה פעמים, שאנשים מתחו עליי ביקורת ברמז. אני לא יודע אם אני "איש התבונה", אבל אני בהחלט יודעת שביקורת ברמז השפיעה עליי לטובה, יותר מכל סוג אחר של ביקורת; ובזהZNות זו ברצוני להודות להם. תודה!

מחמות ו ביקורת

190. לא לגעור למי שمبין רמזים
191. להוכיח אחרי שנותנים דוגמה אישית
192. להוכיח באופן שמייפה את השומע
193. יהוא הנביא מיישם עצה זו בתוכחתו למלך יהודה
194. להוכיח בקיצור
195. למתוח ביקורת אבל לא להיות ביקורת
196. מותר לפתוי למתוח ביקורת ולהתעלם מהם
197. אסור לזלزل בדברי ביקורת ולהתעלם מהם
198. רצוי גם אהוב את הביקורת ואת המבקרים
199. איך למדתי עלبشرיו את חשיבות הביקורת
200. להיזהר כשמקבלים מחמות
201. להיזהר כשנותנים מחמות
202. האם מותר להגיד דברים טובים על אנשים רעים?
203. לא לסלוח לרשעים ולא לכבד רשעים
204. לא להשתחווות לרשעים
205. לא לשבח את הרשעים גם אחרי מותם

190. לא לגעור למי שמבין רמזים

ספר משלוי ממילץ למתוח ביקורת בזהירות - להתאים את הביקורת לאופיו של האדם שמדוברים אליו (סעיף 288). בפרט, יש לקחת בחשבון את מידת ההבנה שלו:

משלוי ז"י: "תחת גערה במבין, מהכות כסיל מאה"

תחת = תשפייל, מהשורש נחת (רש"י); או תשבור ותפחיד, מהשורש חתת (מצודות).

בין = הידוע להסיק מסקנות (סעיף 382); כסיל = השונה ללמידה (סעיף 365).

מקורות ופירושים נוספים

הפיירוש המקובל הוא: **תקווה לכסיל ממנו** = לכסיל יש יותר תקווה להחכים מאשר לו. הכסיל יודע שהוא לא חכם; הוא יודע שהוא מוטה על החכמה כדי להנות ממתענוגות העולם. וכך יש לו עדין תקווה: יש תקווה שמתישחו הוא יתבגר, וימאס לו מרדיפת-התענוגות, אז הוא ישנה את דרכיו ויבוא ללמידה חכמה. אבל אצל איש חכם בעיניו המכוב גרווע יותר: הוא לעולס לא יבוא ללמידה חכמה, כי הוא בטוח שהוא חכם. וכן נאמר כמה פסוקים לפני כן: ענה כסיל כאיעולתו, פן יהיה חכם בעיניו - במקרה מסוימים יש טעם לדבר עם הכסיל, כדי שלא יהיה חכם בעיניו, כי אם יהיה חכם בעיניו, לא תהיה לו כל תקווה (מלבי"ט).

ראו גם:

- פסוק נוסף עם הביטוי "תקווה לכסיל מmono" (סעיף 77).
- סגנו נחרץ המבטא ידע החלטי - חיובי או שלילי? / עוצר كانوا חשובים.

188. שינוי מהיריהם בטון הדיבור

מה צריך לעשות כשנאצלים לדבר בפני אנשים שטחיים, שלא מוכנים לשמעו ולהתעמק? ספר משליל נותר עצה:

משליל כת ט: "איש חכם נשפט את איש אויל, ורgeo ושהק ואין נחת"

איש חכם = אדם היודע ללמידה ולמד, לשמעו ולדבר (סעיף 360).

נשפט = מתוווכח.

איש אויל = אדם שטחי (סעיף 352).

הפסוק מלמד אותנו איך אדם חכם מתוווכח עם אדם שטחי. בדרך כלל, **איש חכם** מדובר בנחת (קהלת ט יז): "דברי חכמים בנחת נשמעים"; אך כאשר הוא מתוווכח עם **איש אויל**, הוא יודע שאם ידבר בנחת, האויל ישתעטם, ולכן הוא חייב להשתמש באמצעים מעוררים:

- הוא **רgeo** = מדובר בכעס ובתוכחה,

- ומיד אחר כך הוא **שחק** = מדובר בחזוק ובהומור,

- הוא עושה **שינויים קיצוניים** בסגנון הדיבור, והוא נח - **ואין נחת**,

כך הוא מצליח למשוך את תשומת ליבו של האויל.

פירושים נוספים

הפרש המקובל למיללים **ו אין נחת הוא**, שהחכם אינו רואה נחת כאשר הוא מתוווכח עם האויל, כי אינו מצליח לשכנע אותו בכך: "בין כעס עליון בין שחק עמו לא ימצא נחת, כי בעת כעס איזו גם האויל בכעס, ובעת שחיק גבהה ליבו בעבור זה" (מצוחות זוד), "בין כך וכך אין נחת, לא ימצא נוח להניזו בדרך הוכחה" (מלבי"ס) או שהאויל לא ינוח ולא ישקווט כתוצאה מהוויכוח: "בין שיתנהג עמו ברוגן ויכעס עליון, ובין שיתנהג עמו בטוב ויסחק עמו, אין לאויל נחת, שהוא יחוור לעשות אוילתו" (הגאון מוילנה).

- אולם, לפי זה, לא ברור מה מטרת הפסוק? - אם המטרה היא ללמד שלא צריך להתווכח עם אוילים, מדובר הפסוק נאמר דווקא על **איש חכם**? והרי אם איש חכם לא צריך להתווכח עם איש אויל, אז גם איש פשוט לא צריך להתווכח עם אויל, והיה ראוי יותר לכתוב "דבר עם איש אויל - ולא תמצא נחת" (כמו פסוק דומה שנאמר על הכסיל: "לך מנגד לאיש כסיל -obel ידעת שפתוי דעת").

לכן נראה לי שהפסוק דווקא בא ללמד איך **בן** צריך לדבר עם אוילים, כפי שהסבירתי לעלה.

189. הפגנת בטחון עצמי מופרז

יש אנשים שחוsbבים שהם חכמים יותר מהם באמות, וזה עלול להיות מאי מעצמן להימצא בחברתם. גם ספר משליל מביע התנגדות לתכונה זו (ראו **חכם בעיניו**), אך הוא מציע גם נקודת מבט אחרת:

משליל כת ב: "ראית איש חכם בעיניו - תקווה לכסיל ממנו"

המילה **ראית** מלמדת שאנו צריכים לשים לב לתוכנותיהם של בני אדם שאנו פוגשים (סעיף 430); אם אנחנו רואים, שהאיש שפגשנו הוא **חכם בעיניו**, בטוח שהוא יודע הכל, אנחנו צריכים "להשתמש" בו כי -

תקווה לכסיל ממנו = יש **תקווה שהכסיל** ייחסים כתוצאה מהמפגש איתו, שילמד ממנו משהו.

הכסיל (= השונא ללמידה - סעיף 365) אינו אוהב לbezvo זמן בלחשייב לאחרים, ולכן כשהכסיל רואה אדם מתלבט, מהסס ולא בטוח בדעותיו – הוא לא טורח לנשות להבין אותו; הוא אומר "בטח אין לו מה להגיד". רק כאשר הוא פוגש **איש חכם בעיניו**, שפגין ביטחון מופרז בדעה שלו, יש **תקווה שהכסיל יחשיב לו וילמד ממנו**.

הפסוק חותם קטע של 12 פסוקים שמדוברים בגנותו של הכסיל; ולפי פירושנו, הפסוק מסיים את הקטע בnimha של **תקווה**: למרות כל המשלים השליליים שנאמרו על הכסיל - לכסיל עדיין יש **תקווה**.

פירשו שהדברים של אביגיל הם דו-משמעותיים במקורו; אך רוב המפרשים פירשו אותם במשמעות אחרת בלבד, למשל: "אשר מגעך - ששלחני לך למנע משפיקות דמים, והוישע יך לך - מלנקום אתה בעצמך את נקמתך ותענש, יהיו כנבל איביך - נתנבתה ברוח הקודש שלא יאריך ימים" (רש"י).

כשוד שיסע את אנשיו בדברים ומגע מהם להרוג את שאל, הוא לא דיבר על שפיקות דמים באופן כללי, אלא על מעמדו של שאל כמלך הנושא על-ידי נביא ה', "כי מישיח ה' הוא".

עם זאת, מקורות נוספים ניתנים ללימוד, שהוד אכן היה חשוב מאד שלא לשפוך דם:

- כshedod מסביר לשלהמה, מדוע ה' מנע ממנה לבנות את בית המקדש, הוא מצין רק נימוק אחד, שלא נזכר בדברי נביאים אחרים (דברי הימים א כב ח): "ויהי עלי דבר ה' לאמר אדם לרבות שפכת ומלחותות גדלות עשית, לא תבנה בית לשמי, כי דמים רבים שפכת ארצה לפניו".

- שמעי בן גרא, כשרצה לקלל את דוד, קילל אותו דוקא בנושא זה (שמואל ב טז זח): "וכה אמר שמעי בקהלו: צא, צא, איש הדמים ואיש הבליעל! השיב עלייך ה' כל דמי בית שאל אשר מלכנת תהתו, ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנו, והנה ברעתך כי איש דמים אתה".

אביגיל, שהיתה "טובת שכלה", הבינה שהעיקרונו שמנחה את דוד, ומצאה בכך את "נקודות המשוען" שהסתמוכה עליה על-מנת לגרום לדוד לשנות את דעתו (ע"פ יהודה אליעזר, חכימות נשים במטה ביתה).

ויתכן שאביגיל רומזת לדוד, לא רק לדברים שלו עצמו נגד שפיקות דמים, אלא גם לדברים של ידיו יונטו, שהן עליו בפני שאל אביו ואמר:

- שמואל א יט ה: "...ולמה תחתא בדם נקי להמית את דוד חنم?"

היא רומותת לו, שאם ישמר משפיקות דמים, יוכל לנצח במאבק המוסרי מול שאל (ע"פ נתן קלואס, נאום אביגיל - ניתוח ספרותי).

חי ה' וחי נפשך

"חי ה' וחי נפשך" הוא ביטוי של שבועה, שמשמעותו דברי אמתיים, כמו שהיינו אמתיים. מדוע נשבעה אביגיל?

1. יש אומרים שהשבואה היא על הפסוק הקודם: "נשבעה לו שבאמת היא אומרת, שלא ראתה את נערני" (ע"פ ר' רולב'ג).

- אולם, המילים הראשונות בפסוק, "וועטה אדוני", מלמדות שהפסוק מתחילה עניין חדש, ולכן מסתבר שהשבואה היא על הפסוק הנוכחי.

2. ויש אומרים, שהשבואה של אביגיל מעידה על וודאות שדוד קיבל את דבריה (נתן קרואס, שם; חייה פיגנבוים, אמונות ומשועות בנאום אביגיל).

- אולם, אין זה מנוסם לرمוז לאדם שמתוווכחים אליו "אני בטוח שתשתכנע"; זה מעיד על גאות, בדיקות להיפך מהעונה שאביגיל מגלה לאורך כל השיחה.

3. אביגיל נשבעת לדוד שה' מעוניין למנוע מדוד לשפוך דם, ולכן שלח אותה אליו. ע"פ חז"ל היא הייתה נביאה, ויתכן שהיא אכן אמרה לה שתליך לקראת דוד כדי למנוע ממנו לשפוך דם, והיא אמרה את זה לדוד ונשבעה שדבריה אמת; כך נראה פירוש רש"י: "אשר מגעך - ששלחני לך למנע משפיקות דמים" (רש"י).

4. ויתכן שאביגיל ניסתה "להשביע" את יצר הרע של דוד - להזכיר לו את שם ה' כך שייתגבר על יצר הנקמה. מצאנו שבועה דומה בדברי בועז לרות, שנפגשו בגורו:

- רות ג יג: "ליני הלילה... חי ה', שכבי עד הבקר" ע"פ חז"ל, בועז השיב את יצר הרע של עצמו, שלא יפתחו אותו לשכב עם רות באותו לילה, לפני הנישואין.

סיכום

הפסוק רומז לסתור של אביגיל ונבל, אבל המסר העולה ממנו הוא כלל יותר :

- כדי לך לדבר את דבריך **בשכל טוב** - כך תצליח למצוא חן בעיניו הוזלת ויכולת לחניה ;
- עם כל זה, כדי לך לדעת שלא כולם יושפעו ; יש אנשים בוגדים ובני-בליעל שמחזיקים **באיתנות בדרכם הרעה**, ושום דברי שכח לא יעזרו לך לקבל מהם חנינה ; הם לא משתמשים בשכל אלא בכוח ואלימות (משל כי ט) : **"בازוני כסיל אל תדבר, כי יבו לשבכל מלך"** (סעיף 181)

18. **lezhot at "nukodat meshuon" shel hatzad ha-sheni**

כשרוצים לשכנע מישחו לשנות את דעתו, צריך למצוא "נקודת משען" בתוך האישיות שלו - ערך חשוב בעיניו שאפשר להסתמך עליו על-מנת לשכנע אותו לפעול אחרת. כך פעולה אביגיל, כשניסתה לשכנע את דוד שלא יירוג את נבל בعلا :

שאלואל אכהכו : **"וועטה, אדֵן, חי הי' והי נפשך, אשר מנעך הי' מבוא בדמים והושע יידך לך ; ועתה, יהיו כנבל איביך והמקשים אל אדני רעה."**

אביגיל מזכירה לדוד שהי' "מנע ממנו מבוא בדמים", וכן היא מזכירה לו את "אויביו והמקשים אליו רעה" ; שני הרמזים הללו מכוונים לפך הקודם. בפרק הקודם מסופר ששאלול רדף אחרי דוד להרגו, דוד הסתרה במערה ושאלול נכנס למערה לעשות את צרכיו. אנשיו של דוד אמרו לו שניצל את ההזדמנויות וירוג את שאלול, אבל הוא סירב בתוקף לשפוך דם ואף מען מאנשו לעשות זאת :

- שאלואל א כד ו-ז : **"היליה לי מה, אם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח הי' לשלה ידי בו, כי משיח הי' הוא.**
וישע דוד את אנשיו בבדמים, ולא נתנם לקום אל שאלול..."

לאחר מכן חציג בפני שאלול את השקפת עולמו :

- שאלואל א כד יג : **"כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשות, וידי לא תהיה ברך"** - מעשים של רשע ייצאו רק מאנשים רשעים - אני אשאר צדיק וידי לא תתכלך בשפיכת דם.

דבריה של אביגיל הם דו-משמעותיים :

כשהיא אומרת **"אשר מנעך הי' מבוא בדמים והושע יידך לך"**, היא רומזת לדוד, שהוא עצמו מנע ומנע את אנשיו משפיקות דמים ומשימוש בכוח-ידם ; והיא גם אומרת לו **"יראה, עכשו הי' עשה לך נס ושלח אותו כדי למנוע מכך לשפוך דמים ומשימוש בכוח-ידך** - בהתאם לעיקרו שאתה עצמן קבוע !".

וכשהיא אומרת **"יהיו כנבל איביך והמקשים אל אדני רעה"**, היא רומזת לדוד, שעליו להתייחס אל נבל כמו שהתייחס אל שאלול : כמו שלא הרג את שאלול, כך עליו להימנע מלחרוג את נבל ; והיא גם אומרת לו **"הלוואי שכל אויביך יהיו כמו נבל - שרק יקללו אותך ולא ינסו להרגך**. אם לא הרגת את מי שרצה להרגך, קל וחומר שעלייך להימנע מלחרוג את מי שרק מקלל אותך !". וויתכן שהיא גם רומזת לו **"אני בטוחה שהי' ירוג את נבל בלי התערבותך, ואני מאהלת לך שכל אויביך ייענשו באותו עונש"**.

בשני המשפטים הללו היא רומזת לדוד שעליו להיות עקי בעיקרו שקבע לאנשיו, שלא לשפוך את דמייהם של רודפיו אלא לבתווח בה' שיושיע אותו מהם.

מקורות ופירושים נוספים

הרמז שיש בדברי אביגיל למשיו של דוד בפרק הקודם נזכר כבר בפירוש מצודת דוד, ובהרחבה רבה יותר במאמר **"חכמת נשים בנטה ביתה"** מאט יהודה אליצור, ובמאמר **"נאום אביגיל - ניתוח ספרותי"** מאט נתן קלואס.

חברהנו. "(רב יהודה גירומדי). לפי זה, הפסוק מלמד שני כללי כתיבה שונים לפורום: לא להביע לעג וזלזול באחרים, ולא להיכנס למריבות על רקע אישי.

מדרשים

יש מחז"ל שדרשו את הפסוק על לוט: "גַּשֵּׁשׁ לֶץ, זָה, לֹוט. וַיֵּצֵא מְדוֹן, וַיַּהֲרֹב בֵּין רֹועִי אַבְרָם וְגַג" (בראשית רבה מא ח). אברהם ניסה לקרב את לוט במשך תקופה מסוימת, אבל כשראה שהקרבה ביניהם מביאה למריבה בין רועיהם, החליט שעדיין להיפרד.

186. למדוד מאביגיל

כדי למצוא חן בעניין הזולות יש להשתמש בשכל - כך ניתן למדוד מהפסוק:
משלigne: **"שכל טוב יתן חן ודרכן בגדים איתן."**

שכל טוב יתן חן

כדי להבין טוב יותר את הביטוי "שכל טוב", נעיין בפסוקנוסף שבו נזכר שכל טוב - שמואל אל כה ג: "וּשְׂמַחַת האיש נבל, וּשְׂמַחַת אֲבִגִּיל; וְהַאֲשָׁה טוֹבַת שְׁכָל וַיְפַת תָּאָר, וְהַאֲשָׁה קַשָּׁה וַרְעָעָם עַלְלָמִים; וְהַאֲשָׁה כָּלְבִּי".

החזי הראשון של פסוקנו - "שכל טוב יתן חן" - אכן מתאים לאביגיל: היא הייתה אישה טובת שכל, והשכל הטוב שללה נתן לה חן בענייני דוד - היא מצאה חן בעניינו, והצליחה לשכנע אותו שיתן חניתה לנבל, ולא יצא למלחמה נגדו.

אם כך, כדי למדוד איך למצוא חן בעניין הזולות, יש להתבונן במעשה של אביגיל בפרק זה (פסוקים כג-לא). ואכן, מכל פסוק בקטע ניתן להפיק לפחות רעיון אחד שיכל לעזור לנו למצוא חן בעניין הזולות ולשכנע אותו. לדוגמה ראו שמואל אל כה כו: "וְעַתָּה, אֶذְגִּי, חִי ה' וְהִנְפְּשָׁךְ, אֲשֶׁר מָנַעַךְ ה' מִבּוֹא בְּדִמְיוֹם וְהַוּשָׁעָ יָדְךָ לְךָ; וְעַתָּה, יְהִי כָּנְבֵל אִיבֵּיךְ וְהַמְבֻקְשִׁים אֵל אֱדֹנִי רְעוֹת" (סעיף 187).

דרך בוגדים איתן

החזי השני של הפסוק נשמע שלילי, ומכאן שהוא מנוגד לחזי הראשון; אך משמעות הניגוד לא לממרי ברורה. ישנים כמה פירושים:

1. **ה bogedim**, גם אם יש להם שכל, לא ימצאו חן בעניין הזולות, ודריכם בחברה תהיה קשה - כמו נחל איתן השוטף בכוח וקשה לעبور בו (רש"י, מלבי"ם).

2. **ה bogedim** אינם מנסים להשתמש בשכל ובחן כדי להשפיע על הזולות - יש להם דרך אחרת להשפיע - הם משתמשים בכוח איתן ובאלימות (רב יהודה גירומדי, הג"א).

3. **ה bogedim** אינם מושפעים מדבריו של בעל השכל והחון, הם איתנים בדרכם הרעה: "השכל הטוב שיש לאדם הוא יתג'ו לחש בעניין כל; ועם כל זה, דרך bogedim הוא חזק מאד, ולא יוכל בעל השכל עם שכלו ורב חנו להסירם מדרך הדוא" (מצודת דוד).

יתכן שהחזי השני של פסוקנו מתאים לנבל הכרמלי, מאותו פרק בספר שמואל. הכנוי "boged" אמין לא נזכר ביחס לנבל, אבל כל התנהגותו של נבל הייתה בוגדנית - הוא בגד בדוד ואנשיו, שעזרו לרועי הצאן שלו, ולא רצה לשלם להם את שכרם; והדרך של אותו boged הייתה איתנה וחזקת - שום דבר לא הצליח לשנות את דעתו - אפילו לא השכל הטוב של אשטו (כמו שאמרו נעריו שם, בהמשך הפרק - "והאיש בן-בליעל מדבר אליו").

פירושים נוספים

גרש ל'

1. הפסוק מבונן אינו מתייחס רק לפורומים וירטואליים, אלא גם לפורומים ממשיים שבהם מנסים לקיים דיוונים ענייניים, כגון הרצאות או אפילו שיעורים בבית הספר. הפסוק מתאים לפסק אחר שגם בו נזכר לא וקלון (משל ט ז) : "ישר לץ להן לו קלון, ומוכיה לדרש מומו. אל תוכה לץ פן ישנאך, הוכחה להכם ויאחבד". מי שמנסה לחנק את הלץ גורם לעצמו קלון, והוא מוכיה לכך שהוא ישנא אותו, וכך עדיף להוציאו מהדין כדי שלא יLAG לאחרים ויפרע להם. וגם חז"ל קבעו שאסור לתת שיעורי תורה לתלמיד שאינו הגנו, אם כי, הם הגיעו למסקנה זו מפסוקים אחרים בספר משה.

בעבר תמהתי, איך אפשר להמליץ להרחק תלמידים רעים מבית הספר, והרי אם יגורשו מבית הספר יתדרדרו עוד יותר! התמייה שלי נפתרה לאחר שפגשתי כמה וכמה אנשים שהשתמשו בציגותם מן המקורות על-מנת להצדיק מעשי עסק וגול, כגון "לא החזרתי את ההלואה, אבל זה לא באשתי, הכל בידי שמים", או "הבת שלי גנבה לך תשכיתים, אבל את צרכיה למחול לה, הקב"ה מעמיד אותך בניסיון". אוטם אנשים למדוז תורה, אבל הלימודים לא השפיעו עליהם, להיפך, הם השתמשו בתורה שלמדו כדי להצדיק פשעים.

ספר משה ממליץ למד עורמה ומזימה לתלמידים פתימים ותמיינים (סעיף 88), כך שידעו להיזהר מהטעויות, אך יחד עם זה הוא ממליץ להרחק מהלימודים תלמידים רעים, שעלו לחששות לרעה בדברים שלמדו. ראו גם : עז בארון הקודש - סיפור על לץ שהשתנה לטובה אחרי שהחליטו לגרשו מבית המדרש.

2. ולפי רוב המפרשים, הפסוק מכובן לכל אדם ואדם, ומייעץ לו לגרש את הלץ מביתו ומחברתו, כדי שלא יחרחר ריב: "גרש מך את הלץ ויצא המריבה, כי דרך הלץ להרחר ריב, אין יבטל דין וקלון. כי כשיהה ריב יגשו למשפט ויריבו לבנות זה את זה, וכשאין מהחרר - ישבות הכל" (מצודות, ודומה להגאון מוילנה ומלבי"ס). לפי חילך מחוז'יל, הכתוב מתייחס אףלו לירושון בין בני זוג: "אשה רעה - מצוה לגנשה, דעתך גרש לץ ויוצא מדין וישבות דין וקלון" (רבע, בבלי יבמות סג ב). לפי זה, הפסוק דומה לפסק אחר שגם בו נאמר שהלצות גורמים למריבות וכעס (משל כת ח) : "אנשי לץ פיפוי קרייה, וחכמים ישבו אפ'" (סעיף 215).

3. ויש אומרים שהפסוק מכובן למנהגים, ומלמד אותו להשתמש בעונש גירוש, וכך אכן נהגו כמה מקהילות ישראל בಗלות: "ווגם מה שנган הכהילות להשליך מן העיר בעל שםועה רעה וועשי עבירה או מי שאין הולך בדרך טובה או הולך שלא בדרך הכהל - הוא מנוג ראי ודין אמרת יוצא מן הפסוק הזה שכחוב בסופו : והוא יבדל מקהיל הגללה... וזה כדי שישיה כליה מאליין, ויצא לדoor באשר ימצא שלא בתהומיינו, לקיים מה שנאמר : גרש לץ ויוצא מדין ישבת ריב וקלון" (הגירוש כאמצעי עיטה / אבידת הכהה). לפי זה, הפסוק דומה לפסק אחר, שגם הוא מלמד שהרשעים חריכים להיכרת מהארץ (משל ב כב) : וירושעים מארץ יכרתו, ובוגדים יסחו ממנה" (סעיף 263)

4. אך לפני הכל יש לגרש את הלץ הפנימי שבתוכנו : "גרש לץ - יציר דרער" (רש"י).

ויצא מדון

1. פירשנו שהפסוק מתאר רק סיבה אחת לגרש אדם מהפורום - רק אם הוא לץ המביע לעג וזלזול באחרים. לפי זה, המשפט "ויצא מדון" מתאר את התוצאה - אם תגרש לץ, יצא המדון מהפורום: "גרש מך את הלץ ויצא המריבה, כי דרך הלץ להרחר ריב" (מצודות, ודומה להגאון מוילנה ומלבי"ס)

- הבעייה בפירוש זה היא, שיש מעין כפילות בפסוק - "ויצא מדון, ישבות דין", הדברים על עניין דומה.

2. ויש פירשו שהפסוק מתאר שתי סיבות שונות - אם הוא לץ וגם אם הוא מדון, כלומר איש מדון; אם הוא מביע לעג וזלזול, או שהוא נוהג בקביעות להיכנס למריבות המגיעות לאיומים בתביעות משפטיות. את שני הטיפוסים הללו צריך לסלק מהפורום: "כאשר תנגרש מהברתק שני אלה, והם לץ ואיש מדון, יסתלקו מעlid שני נקיין גדולים, שהם מטרידים נפש האדם בעולם, והם - דין וקלון. כי : איש מדון יגאל תרעומות על מי שיש לו עסק עמו, ויזקקנו תמיד לבוא לבית דין, או שלא ירצה לשלם את אשר עליו זולתי בבית דין ; והלץ יגרום תמיד קלון לאיש

למרבה הצער, רוב האנשים המשתמשים במשלים אינם טורחים להוכיח שהמשל מותאים לנמשל ומסתמכים על הנחות-יסוד מלאכותיות. לכן המثال שלהם דומה יותר ל"משל **בפי כסילים**", גם אם הם עצם אינם כסילים. הבעיה קיימת אצל אנשים מכל הזרמים - גם אצל דתים וגם אצל חילונים, גם בימין וגם בשמאלי.

לכן, מי שרצה שלא להיחשב לבסיל, צריך להיזהר מaad כשהוא משתמש במשלים. לעניות דעתך, עדיף שהאדם ישתמש במשלים רק בין עצמו לעצמו, כדי להסביר **לעצמך** את הטענה שלו; לאחר שהוא הצליח להסביר לעצמו, ישתדרلن נסח את ההסביר במילים פשוטות וברורות ובליל משלים, כדי לחסוך מעצמו את הצורך להוכיח שהמשל מותאים לנמשל.

פסוקים נוספים

בפרקנו יש פסקוק נוספים המגנה את השימוש שכיסילים עושים במשלים, משלו כו ט: "חוּה עַלְה בֵּיד שָׁכֹר, וּמְשֻׁלָּב
בְּפִי כְּסִילִים" (סעיף 183).

פירושים נוספים

יש שפירשו שהמילים "דליו שוקיים מפישח" הן המשל עצמו שבפי הכסילים:

3. **השוקים** של כל אדם נראין לפסה גוביהם ממנו, ודבר זה **משל בפי כסיל**, האומר אותו על לימוד החכמה: "איך אן באם ללימוד החכמה? נפלהה וגבוהה היא ממנה! המשל אומר **דליו שוקיים מפסה!!!**" (רש"ג); לפי זה, המסר שבפסקוק דומה למשלי כד: "**ראמות לאויל חכמות**" (סעיף 222).

4. "השוק הוא למעלה מן הרגל, ומעמיד את הגוף, שהנוף יסמרק על השוקיים והשוקיים ינשאו על הרגלים, אולם הפיסח, שאינו יכול לילך ברגלו, השוקיים הם לו למשא ולモתר, וצריך לדלות ולהגביה ולקצץ גם השוקיים היתרים. והדברים האלה... הוא המשל אשר בפי הכסילים... אחר שהוא פיסח בתאותו, בלתי עומד בתקפו נגד התאותה, השוקיים שם המכונות **עליהם** עומד האדם, שהם חוקי החכמה, הם לו לモתר ולמשא, ורוצה לקצץ גם אותם..." (מלבי"ס)
- אולם, לפי פירושים אלה קשה להבין את ו החיבור בין שתי הצלעות, והיה ראוי יותר לכתוב "משל בפי כסילים: **דליו שוקיים מפישח**".

185. לחסום את הפורים לביטוי לעג וזלוול

ישנם אתרים אינטרנט רביים שבהם אפשר לנחל דיןונים רציניים בנושאים שונים, במסגרת "פורומים". לכל פורום ישנים כללי כתיבה, המחייבים את כל מי שמעוניין להשתתף בדיון. על-פי ספר משלוי, יש כלל אחד שראוי להיות בכל הפורומים, לפחות באלו שמטרתם לנחל דין רציני:

משלו כב': "**גרש לך! ויצא מדון, וישבת דין וקהלון**"

לא = אדם שלועג ומזלוול בזולות (סעיף 366).

גרש לך = הרחק כל **לא** מהפורים, כמובן, ככלומר, חסום כל גולש שمبיע לעג וזלוול באחרים.

מדון = מריביה המגיעה לבית הדין.

גרש לך ויצא מדון וישבות דין = ביטוי לעג וזלוול עלולים להתדרדר ולהגיע להוצאה דין, והוצאה דין עלולה לגרום תביעה משפטית שבה גם מנהל הפורים יישא באחריות. אך אם תדאג מלכתחילה לגרש כל **לא**, לא תצטרך להגיע למדון.

קהלון = בזיוון ובושה.

גרש לך... וישבות... וקהלון = גם כshallיצנות אינה גורמת לתביעת דין, היא גורמת לבזיוון וזלוול בין גולשי הפורים. הם אינם מכבים זה זה ולכך אינם יכולים ללמידה זה מזה. אם תחסום את ה**לא**, יהיה קל יותר לשאר הגולשים לנחל דין ענייני ורציני.

פסוקים דומים ומנוגדים

1. פגיעה בזולת בדברים היא תכוונה אופיינית לכיסיל, כמו שנאמר (משלי יח) "מוֹצִיאָ דַיבָה הָוָא כְסִילֵי".
2. בפרקנו ישנו פסוק נוסף שמנגנה את המثل שbaşı הכספיים: "דָלוּו שׁוֹקִים מִפְשָׁח, וּמַשֵּׁל בְּפִי כְסִילִים" (סעיף 184).
3. **הכיסיל** הוא הפכו של החכם (סעיף 365): החכם משתמש במקרים עלי-מנת ללמידה ולמדוד, אבל הכספי שונא ללמידה ומשתמש במקרים רך כדי לדקור ולפגוע.
4. ההකלה בין שיכור לבין כיסיל נכוונה גם בכיוון ההפוך - השיכור לפעמים מדבר כמו כיסיל, ויש לכך שתי דוגמאות בתנ"ך:
  - בן-הצד מלך ארם (מלך א כ יח) היה שיכור, ואמר: "אם לשולם יצאו - תשפום חיים! ואם למלחמה יצאו - חיים תשפום!"
  - געל בן עבד (שופטים ט כה) היה שיכור, ואמר: עבדו את אנשי חמור אבי שכם, ומדוע נعبدנו אנחנו!!
5. הביטוי "ושוננה בין החוחים" הוא משל לבת-הזوج המושלםת: שיר השירים ב ב: "כשוננה בין החוחים, כן רעיתי בין הבנות". אם כך, הפסוק "חוּת עַלְה בַּיַּד שִׁיכּוֹר" מלמד, שכשר האדם **שיכור** (למשל מרוב תאורה), הוא עלול להפסיק את השוננה, את בת-הזوج המושלםת עבورو, ולהתחנן עם חוות.

184. לא להשתמש במקרים "צולעים"

בvincos על ענייני דת או פוליטיקה מקובל להשתמש במקרים, ואין בכך כל רע - כל ספר משלו מלא במקרים. אולם, יש כאלה שחוobs, שברגע שהם אמרו משליפה - הם כבר ייצאו ידי חوبתם" והוכיחו את טענתם. ספר משלו עצמו מלמד שלא כך הדבר:

משלתו: "דָלוּו שׁוֹקִים מִפְשָׁח, וּמַשֵּׁל בְּפִי כְסִילִים"
לא כל משל הוא נכון - יש גם במקרים "צולעים" המשולים לשוקי הפשח, ככלומר:

1. המثل אינו מתאים לנמשל

דלוּו = מהשורש דלה, שפירשו רם וגבוה.

דלוּו שׁוֹקִים מִפְשָׁח = שוקיו של הפשח גבוחות זו מזו, אין באותו גובה.

ומשל בפי כסילים = כך גם בדבריו של כיסיל, המثل אינו דומה לנמשל: "גבחו שוקים מפשח, שהאחד גבוה מחבירו, וזה גורם שאינו יכול ללבת ביישר. וכן העניין **במשל אשר בפי כסילים**, כי לא יסכים המثل לנמשל מפני מה שiosisפו או יחסרו בזכרם המثل". (רב"ג, וכן מצותה דזה), "אצל הפשח השוקיים גבוחים זה מזו ואינם שווים, כן **ומשל בפי כסילים, פירוש**, כי כל משל צריך שהוא דומה לנמשל, אבל אצל הכספיים - מישלים כמו השוקיים של פיסח, שאין אחד דומה לחבריו, כן אצל המثل אינו דומה לנמשל, המثل פונה לצד זה, והמנשل פונה לצד אחר" (הגאון מוילנה).

2. הנחות יסוד מלאכותיות

דלוּו = מהשורש דלה, שפירשו הרם והגביה.

דלוּו שׁוֹקִים מִפְשָׁח = הרימו את השוקיים המלאכותיות של הפשח, והוא ייפול מיד, כי אין יכול לעמוד בעצמו.

ומשל בפי כסילים = כך גם המثل שbaşı הכספי, מסתמך על הנחות יסוד מלאכותיות, וכשמרימים אותו ולא מקבלים אותו - כל המثل נופל (אראל ע"פ דעת מקרא).

- אבל אם האויב מבצע פעולה צבאית מתחכמת ויעילה, שעלולה לגרום לו (ולאחרים) לחשوب שהוא חכם וחזק, יש "לענות" לו בפעולות תגמול מקבילה, כדי להוכיח את ההרתעה.

2. תלוי בסוג האויב:

- אם מדובר באויב חלש, שאינו מסכן אותנו, אז אין טעם להגיב על התוקפנות שלו; הוא יכול להגיד שהוא "נצח" אותנו, וшибושים לו;

- אך אם מדובר באויב חזק, שעלול להתחזק עוד יותר ולסכן אותנו, אז צריך להגיב, כדי להרתיע אותו ולמנוע ממנו להתחזק יותר.

3. תלוי בזמן ובמצב:

- לא צריך להגיב באותו אופן שהאויב פועל - יש לנו חוקי מלחמה בתורה, שלפיהם אנחנו צריכים לפעול (ראו אל תקנא בטורת - סעיף 272).

- אבל כן צריך להגיב באותו זמן שהאויב פועל - תגובה מיידית, כדי שיידע שיש לנו תשובה.

מקורות ופירושים נוספים

- **"יראת איש חכם בעיניו"** - תקופה לבסיל ממנוו - ייתכן שהכוונה היא, **שלכטיל** יש יותר תקופה להחכים מאשר לאייש **חכם בעיניו**, ולכן צריך להשתדל לענות לכטיל כל עוד הוא עדין רק בסיל - פן יהיה חכם בעיניו (סעיף 189).

- **"לך מנגד לאיש בסיל ובל ידעת שפטיך דעת"** - ייתכן שהכוונה היא, שם תנסה להתרחק מהכטיל ולא תענה לו כלל, הוא יקרא אחריך **בל ידעת שפטיך דעת**, ככלומר, יטען שאין לך תשובה; גם זו סיבה לענות לכטיל (במקרים מסוימים), פן יהיה חכם בעיניו.

183. לא להשתמש במשלים "דוקרים"

בויכוחים פוליטיים משתמשים במשלים שמטרתם להשפיל או ללווג לקבוצה מסוימת באוכלוסייה, ע"י הצגת הדמות שמייצגת אותה במשל בצורה מגוחכת. על-פי ספר משלוי, מי משתמש במשלים כאלו הוא כטיל:

משלוי כת: **"זהה עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים"**

הшибור רוצה לקטוף שושנה, שנמצאת בדרך כלל (שיר השירים ב ב) : **"כשושנה בין החוחים"**; אך מרוב הבלבול וטשטוש, הוא מפספס את השושנה, **ועלה בידו רק חוח, קוץ דוקר ומכאייב**.

כך גם **הכטיל**, לאצליח למצוא **משל חיובי** ונאלץ להשתמש במשלים דוקרים ופוגעים.

ניתן לפרש את ההקללה בין החוח לבין המשל בכמה דרכים:

1. המשל דוקר וכואב. לדוגמה, כמשמעותם כל אויב פוליטי להיטלר וכל מעשה של אויב פוליטי לשואה, זה דוקר בלבם של ניצולי שואה וקרובי משפחתם.

2. הנמשל דוקר ומשפיל. לדוגמה, כמשמעותם את היריבים הפוליטיים בהמות, זה דוקר בלבם ואינו מקדם דיון ענייני.

3. הנמשל שהכטיל בוחר מזיק לטענתו: "הנה, כמו שביד שכור עלה חוח אשר יוזק בו, ועקב מלחתת הדברים אשר ייעילו לו או שלא יוזק בהם - כן העניין במשל שהוא בפי כסילים: כי מכל הכוונות אשר אפשר שיזובנו בו, לא יビאו מהם הכספיים רק מה שיזוקנו בו" (רבג'ג, וכן מצוחה דוד);

4. הנמשל אינו ברור: "כמו החוח אשר ביד שכור, שרואה את החוח ו אף על פי כן אינו יכול ליטול את החוח מידו, כי דעתו מבולבלת ואני יכול להוכיח את ידו, כן הנristol בפי כסילים, הכל רואים ויודעים את המשל, אבל אי אפשר להוכיח **המכוען והנristol ממנוו**." (האנו מווילנה).

שתי העצות סותרות זו את זו, אבל שתיהן נכונות, לכל דרך תשלום יש יתרון וחיסרון, כאשר האדם מודע לכך, הוא יכול להחליט בכל מקרה לגופו איזה יתרון חשוב לו יותר.

אם יש להסביר מדוע לא עונים?

נניח שאדם מחליט שלא לענות לכיסיל. האם הוא צריך להסביר לו או לשומעים מדוע אינו עונה? לעניין התשובה היא לא, לפחות לא מייד, וזאת משתי סיבות:

- ניסיתי וגיליתי שההתוצאה של הסבר זה היא "פָן תשוה לו גַם אַתָּה": השומעים לא שמים לב להסביר, הם רק שמים לב לכך שהעונה מעורב במריבה מכוערת.
- כמשמעותו אומר לכיסיל "אני לא עונה לך כי אתה כסיל וכתוּב אֵל תְּעַנֵּן כִּסְיָלָכִי", הוא למעשה עונה לו, ובאופן פרדוקסלי עובר על דבריו עצמו...

מסקנות לגבי הכספי שבנפש

כל אדם יש בתוך הנפש "כספי" קטן, יציר-רע שמנסה להסיט אותו מדרך הישר (ראו כסיל = נפש בהמית - ספר 365). מהפסוקים שלו ניתן למודד על שתי דרכי התמודדות עם הטענות שלו - להתעלם ממנו ("אל תען כסיל כאiolothio") או להתייחס אליו ("ענה כסיל כאiolothio"). מתי להתעלם ומהי לענות?

2-1. תלוי בסוג ה"טענות":

- אם יציר הרע מעלה תאוות דמיוניות ומונתקות מהמציאות, נראה שככל מטרתו היא להסיח את דעתו של האדם ממה שהוא עושה עכשו, ולכן הפתرون הוא להתעלם ממנו ולא לנחל אותו שום משא ומתן.
- אך אם הוא מעלה תאוות שיש להן גם צד מועל ומציאותי, צריך להתייחס אליו ולמצוא את הדרך הנכונה למשש את התאוות באופן המותר.

3. תלוי בזמן ובמצב:

- כשאדם עסוק בעבודת ה', כגון בתפילה או בלימוד תורה, והיציר הרע מעלה לו מחשבות זרות, ברור שכוונתו להסיח את דעתו מעבודת ה', ולכן צריך להתעלם ממנו: "כמישל אדם המתפלל בכוונה, ועובד לנגדו עובד גילולים רישע, ומשיח ומדבר עמו כדי לבלבלו, שזאת עצתו בודאי שלא להшиб לו מ טוב ועד רע, ולעשות עצמו כחרש לא ישמע, ולקיים מה שכותב "אל תען כסיל באולתו פָן תשוה לו גַם אַתָּה". אך, אל ישיב מאומה וישום טענה ומענה נגד המחבבה זורה, כי המתאבל עם מנול מתנוול גם-כן, רק יעשה עצמו כלא ידע ולא שומע החרהורים שנפלו לו, ויסרם מדעתו, ויוסיף אומץ בכך כוונתו" (תניא א'כח).
- אך לאחר מכן, האדם צריך להזכיר זמן לבדוק את עצמו ולראות מדוע יציר הרע הביא לו מחשבות זרות, ואיזו עבודה נפש הוא צריך לעשות כדי שזה לא יקרה שוב.

מסקנות לגבי ניהול מלחמה

כמו בויכוח, גם במלחמה קיימות שתי הסכנות שנזכרו בפסוקים אלה:

- "פָן תשוה לו גַם אַתָּה" - כניסה פוזה מדי למלחמה עלולה לדדר אותנו לאויה רמה של אויבינו - גם מבחינה מוסרית וגם מבחינה חומרית; מדינה שעוסקת יותר מדי במלחמות, מבזבזת את משאביה, ואינה יכולה להתקדם ולהתפתח כראוי.
- "פָן יהיה חכם בעיניו" - הבלתי מוגזמת עלולה לאויב לחשוב שיש לו צבא מתוחכם ומוכשר, ועלולה לפגוע בכושר ההרתעה שלנו.

از מה עושים? האם אפשר לישם את הਪתרונות שהזכירנו לעללה גם ל"תשבות" במצבי מלחמה?

1. תלוי בסוג הטענות:

- אם האויב רק צועק ומאים עליו " אנחנו נשמיד אתכם", "זה הסוף שלכם", "נפגיז את תל אביב", וכו'... לא צריך להתייחס אליו ברצינות; אלו טענות של איוולת, שאין בהן כל חכמה או עצמה; עדיף שלא לענות לו, כדי שלא לרדת רמה שלו.

3. תלוי בזמן ובמצב

לאות-היחס כ ישנו כמה משמעויות בעברית, וביניהן תואר אופן (כמו...), ותואר זמן (כאשר...). ניתן שבפסוקים אלו מופיעות שתי המשמעויות:

- 'כאיוולטוי' הראשון הוא תואר אופן: 'אל תענה לכסיל **באותו אופן** שבו הוא אומר את דברי-היאוולט שלו.'
- 'כאיוולטוי' השני הוא תואר זמן: 'ענה לכסיל **כאשר** הוא אומר את דברי האיוולט שלו.'

צריך לענות לכסיל כשהוא אומר דברי איוולט, כדי שלא יהיה שהוא חכם; אבל יש לענות לו בטעונים חכמים ומונחים, לא בטעונים טיפשיים כמו הטיעונים שבהם הוא משתמש, כדי שלא לרדת לרמה שלו.

פירושים דומים:

- ראו בפירוש "דעת מקרא".
- "אל תענה לכסיל **באופן** שתשווה לו גם אתה, אלא ענה לו **באופן שיבין** **ששאלתו** באה מסכלתו, פן יהיה חכם בעניין. **זוגמה? בבקשה?** אדם מגדף, אל תסתמך לגדף נמותו. אלא אמר לו, לא ארד לרמה **כשלך** **לגדף** **אנשים** **ברחוב...**" (צעיר **כאן חשובים**)."

4. תלוי בоляים

(אראל, מתוך ניסיון אישי)

הפסוק הראשון - "אל תען כסיל **כאיוולטוי** פן תשווה לו גם אתה" - מתייחס לכסיל שצועק ולא סותם את הפה, והדרך היחידה לענות לו היא לצעוק יותר חזק. ב"תחרות" של צעקות מסווג זה, הנוכחים לא מצליכים להבין את תוכן הדברים, אלא רק שיש כאן שני אנשים שצועקים זה על זה.

הפסוק השני - "ענה לכסיל **כאיוולטוי** פן יהיה חכם בעניינו" - מתייחס לכסיל שמדובר בדרך-ארץ, אומר משפט או שניים (טיפשיים) ומפסיק. לכסיל כזו אפשר לענות בנחת, והדברים יישמעו, וגם אם הכסיל לא ישתכנע, הוא לפחות לא יהיה חכם בעניינו.

רעיון דומה נמצא בפסוק (קהלת ט יז): "דברי הימים בנהת נשמעים מזעקה מושל בכסיילים" - דברים של חכמים שנאמרים בנהת, נשמעים ומתגברים על הדעת יותר מאשר זעקה של אדם שצורך להרים את קולו כדי למשיל, להתגבר על צעקותיהם של הcessילים.

5. כל מקרה לגופו

יש אומרים, שהכתב כלל לא התכוון לתת לנו החלטה מדוייקת, מתי לענות ומתי לא. אי אפשר לתת החלטה מדוייקת שמתאימה לכל המקרים. שני הפסוקים הללו באו ורק להפנות את תשומת ליבנו ליתרונו ולחיסרונו של כל אחת מדרכי התגובה: אם עוניים לכסיל - הוא לא יהיה חכם בעניינו אבל אנשים אחרים יחשבו שאנו שווים, ואם לא עוניים - אנשים לא ישו בינוינו אבל הכסיל יהיה חכם בעניינו. כשהאדם מודע לכך שכל דרך יש יתרונו וחיסרונו, הוא לומד, מתוך ניסיון החיים שלו, מתי כדאי לענות ומתי עדיף שלא לענות.

רעיון זה יכול להסביר פסוקים רבים אחרים בספר משה, הנאים בסותרים זה את זה, אך למעשה מציגים שני היבטים של אותו נושא: "בדרכ שלבאת דבר והיפוכו, מצליה הכותב להם את הקורא, ולאלע' אותו לחשוב ולהבין את הדרישון הטמון בדברים. הבאת הדברים לידי אבסורד מאלצת את השומע **להפש את ההגנון** בדברים, לנשות ולהבהיר לאיזה תחום מתייחס כל משפט" (פרופ' יהודה אייזנברג, ענה לכסיל כאיוולטו).

שם המחבר השתמש בספר עצות מודרני - "300 עצות כדי שלא יעבדו עלייכם" (ערכה של שינפלד, בהוצאת א/orית 2005). בין השאר, מופיעות בו העצות הבאות:

- "ידעו כי מבחן עלויות, הוראות הקבע דרך הבנק יקרות יותר, מבחינת העמלות הנגבות, מאשר הוראות קבוע דרכן חברות האשראי" (פרק "בנק ופיננסים", עמ' 63).
- "השתדלו תמיד לשלם בהוראת קבוע, ולא באשראי, מהסיבה הפחותה שהיוב אשראי קשה לבטל כך סתם ואילו הוראות קבוע מתבטלות על-ידי טלפון אחד לבנק" (פרק "מנויים", עמ' 97).

באופן מפתיע, הפסוק הבא אומר בדיקת הפקה:

משלנו כו ה: **ענה כסיל כאולתו, פן יהיה חכם בעיניו"**

והסיבה היא שיש מקרים שונים - יש מקרים שבהם דוקא כן צריך "לנצח".

באילו מקרים בדיקות?

1. תלוי בסוג הטענות

בפסוק הראשון נאמר "אל תען **כסיל כאולתו**, פן תשווה לו גם **אתה**": כאשר הטענות של הכסיל מתמקדות ב"אתה", בתוכנות האישיות שלו, כאשר הוא מבזה אותו ולועג לך אישית, אין טעם שתענה לו בעבונות משלה ותגיד לו "גם אתה זהה", כי זה רק ישפיל אותו ויוריד אותו לרמה שלו.

בפסוק השני נאמר "ענה כסיל כאולתו, פן יהיה חכם בעיניו": כאשר הטענות של הכסיל מתמקדות ב"חכמה", ככלומר, הוא מביא נימוקים (שגוויים), צריך לענות לו, כדי שידע שהnimוקים שלו אוילים, ולא חשוב שהוא חכם.

פירושים דומים:

- "הא - במיili דעתמא, הא - בדברי תורה" (תלמוד בבלי, שבת ל): **אל תען כסיל** כשהוא מדבר על ענייני העולם הזה, **ענה כסיל** - כשהוא טוען טענות בדברי תורה. בתלמוד שם הביאו דוגמה: כשטיפש אחד לגלא על אחד הרבניים ואמר לו "אתה מזרע - אני באתי על אמא שלך", הרבה לא ענה לו כלל; אך כשטיפש אחר לגלא על רב אחר בזמן דרשתו, והביא פסקוק כדי לסתור את דרישתו, הרבה ענה לו בנימוק הגינוי.

- "אל תען כסיל - בדברי ריב ומצה... ענה כסיל - הבא להסתתק לעובוד וכוכבים ומזלות" (רש"י);

- "השאלה תליה באם בא עם עובדות שקריות שאין ניתנת להכחשה, או עם טיעונים הגינויים... וכיוח ידרך דברי עולם" הוא יכול לומר... את העובדות מפרש וממציא הא油腻 לפי כסילותנו... עליו אמר שלמה המלך "אל תען כסיל **כאיוילתו**"... וכיוח ידרך דברי תורה הוא יכול בו... לשמר ולעשות ולקיים... עליו אמר החכם מכל אדם "ענה כסיל **כאיוילתו**" כי הוא יתרחק ממנה וייחיכם." (ווטו 1 ב"עוזר כאן חושבים")

2. תלוי בסוג הכסיל

(ע"פ רפאל שחורי)

הפסוק הראשון חותם סדרה של ארבעה משלים, שמדוברים על כסיל בדרגה נמוכה במיוחד: "**פְּשָׁלָג בַּקִּיז** **וְמֶשֶׁר בַּקְצִיר** - **בַּנְוָה לְכַסִּיל בַּבּוֹד**. **פְּצָפָר לְנוֹזֵד בְּזָרוּר לְעֻזָּה** - **בַּנְוָה קְלָלָת חֲנָם לֹא** (לו) **תְּבָא**. **שׁוֹט לְטוֹסָס**, **מְתָג לְחַמּוֹר וְשַׁבְּט לְגֹזֶר** **כְּסִיל**". **אל תען כסיל כאולתו - פן תשווה לו גם אתה**".

הכסיל הזה נמשל לצומח (פסוק א), לעוף (פסוק ב), ולבמה (פסוק ג); אף אחד לא מעלה בדעתו להתייחס אליו ברצינות, ולכן אין טעם להתווכח איתו, כי מי שיתווכח איתו, יאבד את כבודו, ייחשב לאדם שרמותו נמוכה כמוו.

הפסוק השני מתחילה סדרה של מספר משלים, שמדוברים על כסיל בדרגה קצת יותר גבוהה, המתמחה לחכם: "**ענה כסיל כאולתו - פן יהיה חכם בעיניו**. **מְקַאָה וּגְלִים, חַמֵּס שְׁתָה** - **שְׁלַת זְבָרִים בַּיַּד** **כְּסִיל**. **דְּלִיו שׁ קִים מְפַסֵּח - וּמֶשֶׁל בְּפִי** **כְּסִילִים**. **כְּאַרְוָר אֲבוֹן בְּמַרְגָּמָה** - **בַּנְוָה לְכַסִּיל בַּבּוֹד**. **חוֹת עַלְהָ בַּיַּד שְׁפָר - וּמֶשֶׁל בְּפִי** **כְּסִילִים**. **רַב מְחֹזֶל כְּל וְוּשְׁכַר** **כְּסִיל וְשַׁכְרָר עַבְרִים**. **כְּכַלְבָ שַׁב עַל קָאו - כְּסִיל שׂוֹנָה בְּאָוָלָתו**. **רַאַית אִיש חַבָּם בְּעִינָיו - תְּקֹנָה לְכַסִּיל מְאָנוֹ**".

הכסיל הזה לא פועל בעצמו - הוא פועל בשלהותו של איש אחר - איש חמס, שם בפיו דברים הנשמעים משכנעים; הוא משתמש **במשלים** - אמנים, צולעים ומכוראים, ובכל-זאת נשמעים בדברי חכמה. כסיל כזה עלול להיחשב לחכם בעיניו או בעיני הסביבה, ולכן חשוב לענות לו ולסתור את טענותיו.

3. הוכחות שלויות בויכוחים: "וְהִנֵּה, הַמּוֹשְׁכֵל וְהַמּוֹשְׁכֵל שֶׁלֶשֶׁת עָדִים נָאמְנוּ עַל זֹה... וְ... אֲנִי אֵין מְדֻבֶּר בָּה עַם וְהִי שְׁצָרֵיךְ עֲרָבִים עַל אֶמֶת הַשְּׁלֵל, וְלֹא עַם מִשְׁצָרֵיךְ לְבַקֵּשׁ מוֹפֵת עַל מֵצַיאוֹתָנוּ, כִּי הוּא לֹא מַקְבִּל שׂוֹם מוֹפֵת... אֲבָל כָּל דְּמִין וְכָל הָרָגֵשׁ שַׁחַיה לֹא קָצַת מַחְשָׁבָה, מְדוּמָה אֶצְלָוּ בְּנֵי אֶצְלֵי תְּכִילַת הַאֲמָת, וּוֹלְמָנוּ אֶצְלָוּ כָּלֵי הוּא שְׁקָר גָּמָר אוֹ בְּלִתִּי מְוּשָׁגָּכָל; וְאֵם כֵּן עַלְיוֹן הַכְּתוּב אוֹמֵר בָּאָזְנֵי כִּסְיל אֶל תְּדָבֵר כִּי יִבּוֹז לְשֶׁכֶל מֶלֶךְ, וְאֲנִי אֵין מְדֻבֶּר בָּה אֵין מְדֻבֶּר עַל שְׁלֵל, אֲשֶׁר יִדְעֵת שַׁחַיה קָל עַלְיוֹן לְהַבֵּין כֵּל מוֹפֵת בְּשֶׁכְלוֹ, וּכְשִׁישָׁמָעּ דָּבָר מוֹשְׁכֵל מוֹפֵת יִעַן בּוֹ בְּטֻבְוָשָׁלָוֹ, וַיָּשַׁא וַיַּתֵּן בּוֹינָן וּבּוֹין עַצְמוֹ עַלְיוֹן עד שִׁיצְיָאנוּ לְפָعֵל אַמְתִּי, וַיָּאַמְתֵּן הַאֲמָת, וַיָּשַׁא חַקּוֹק וַרְשָׁוּם בְּלָבוֹ וְמוֹשָׁגָּג וְמוֹשָׁכֵל תְּמִימָד, עַד שְׁכֵל חַכְמִי עַולָּם לֹא הִי יִכּוֹלִים לְהַסְּטוּרָה מִלְבָבוֹ, כִּי הַתְּאִמָּת בְּמוֹפֵתִים" (הרבי אברהם אבולעפה, ספר החשך).

עם זאת, עדיין ישנה חובה לחנק ולהשפייע גם על הכספיים (ראו אליכם אישים אקרים... כסילים הבינו לב - סעיף 277), אלא שיש לדעת איך לדבר אליהם כך שיקטיבו:

- לדבר מהר, כך שלא ישטעמו (משליכט כ): "חַזְוִית אִישׁ אֶצְלָ בְּדָבְרָיו - תָּקוֹה לְכִסְיל מִמְנוּ" (סעיף 77)

- לדבר בבטחון עצמי רב ומוגזם, כך שיושפעו ממחינה רגשית (משליכט כ ב): "רָאִית אִישׁ חַכְםָ בְּעִינֵינוּ - תָּקוֹה לְכִסְיל מִמְנוּ" (סעיף 189)

- להוביל אותם ולגרום להם לעשות את מה שרצו בהם שם יעשו, בלי לבזבזו מיללים (משליכט כ ג): "שׁוֹט לְסָסָס, מַתָּג לְחַמּוֹר, וְשַׁבֵּט לְגֹו כִּסְילִים"

- להראות להם עד כמה ההתנהגות שלהם מביאה עליהם קלון, בושה וכליימה (משליכט ג לה): "כְּבוֹד חַכְמִים יִנְהַלְוּ, וּכְסִילִים מָרוּם קָלוֹן".

- וכשצריך להעניש, לפעמים אין ברירה אלא להשתמש בעונשים גופניים (משליכט יט כט): "גְּכוֹנוּ לְלָצִים שְׁפָטִים, וּמְהֻלָּמוֹת לְגֹו כִּסְילִים"

מקורות נוספים

יש שהחמירו עוד יותר, וקבעו שצריך להיזהר לא רק כשמדוברים אל כסיל, אלא גם כשמדוברים אל מישחו אחר והכספי שומע: "הַזָּהָר בְּנֵי בָּמָה שָׁאַמֵּר שְׁלָמָה הַמֶּלֶךְ, עַלְיוֹן הַשְּׁלָמָם בָּאָזְנֵי כִּסְיל אֶל תְּדָבֵר, פָּנִים יִבּוֹז לְשֶׁכֶל מֶלֶךְ: בְּכָן תָּהָר מִמְסְבָּה שִׁישָׁ בָּה אֲפִילָה מֵאָנָשִׁים, וַיְשַׁבֵּם כִּסְיל אֶחָד אוֹ לְצָאָה, וְכָל-שְׁנִין הַחַכְםָ בְּעִינֵינוּ, וְהָוָא כִּסְיל הַאֲמָת... הַחַזָּק וְשַׁבָּ בְּשִׁתְיָה, וְאֶל תְּדָבֵר בְּמִסְבָּה הַהִיא בְּשָׁוֹם דָּבָר, שָׁאָף אֶל תְּדָבֵר כָּל מִינֵי חַכְמָה, יִנְצָחָק וְחַקָּח לְכָלָוֹן, כִּי כָּנְאָמֵר שְׁלָמָה בָּא דְּזֹונָן וַיְבּוֹא קָלוֹן וּכְוּ, וְאֶף אֶמְרָת תְּרִצָּה לְדָבֵר עַמְּדָעָן כָּמָוק, הַזָּהָר שְׁלָמָם יִשְׁמַעַ לְאָתוֹת פְּלוּנִי אֶפְךָ מְאֹחוֹרִי הַגָּדָר וְלֹא יִגְעַל לְאָנָנוּ, וְעַל זה אָמֵר: בָּאָזְנֵי כִּסְיל אֶל תְּדָבֵר, וְלֹא אָמֵר יַעַם כִּסְיל אֶל תְּדָבֵר." והוא בדוק ומנסה, ואת כל זה ניסיתי כמה פעמים בשמחת מצווה ומצאתני כי אין הוא, גלן כי ברוח בני מיסבבה כמו זה, כי הוא מגנה את כל בני המשבה, או אהוי בשתייה ותנצל" (ראש הגבעה יט א).

- אולם, לענין זו עצה שאי אפשר לעמוד בה. לא ייתכן שהחכם יctrיך לבדוק, בכל פעם לפני שהוא מתחילה ללמד, אם יש כסיל שמאזין לו. ראו דיון נוסף בנושא במאמר תלמיד שאינו הגנו.

הפסוק שלנו מתייחס לאדם שרוצה לדבר עם כסיל מיזומתו, למשל כדי לחנק אותו; אבל אם הכספי בא וטוען טענות, יש מקרים שבהם צריך לענות לו, כדי שלא יהיה חכם בעיניו. ראו לענות או לא לענות? (סעיף 182).

פסוק נוסף על אנשים שascal טוב לא עוזר להם למצאו במשליכט יג טו: "שְׁכֵל טֹב יִתְן חָן, וְדַרְךָ בְּגָדִים אִתְּהָן" (סעיף 186).

פסוקים נוספים על בוז וביזון בספר משליכט (סעיף 389).

182. מתי לענות ומתי "להיכנע"

לא תמיד צריך " לנצח" בויכוח; יש מקרים שבהם עדיף "להיכנע". כך ניתן ללמידה מפסק במשליכט:
משליכט כוד: "אֶל תַּעֲנֵן כִּסְיל כָּאֹלֶתֶוּ, פָּנִים תְּשׁוֹהָ לֹו גָּמָתָה".

ויכוחים

181. מתי להשתמש בשכל ומתי להשתמש באמצעות אחרים

182. מתי לענות ומתי "להיכנע"

183. לא להשתמש במקרים "דוקרים"

184. לא להשתמש במקרים "צולעים"

185. לחסום את הפורים לביטוי לעג וזלזול

186. ללמידה מאביגיל

187. לzechות את "נקודות המשען" של הצד השני

188. שינויי מהיריים בטון הדיבור

189. הפגנת בטחון עצמי מופרז

181. מתי להשתמש בשכל ומתי להשתמש באמצעות אחרים

אנשים משכילים, הרגילים לנמק את דבריהם בנימוקים של טעם, צריכים להתרגל לכך שלא תמיד הדיבורים הללו מועילים:

משל כי ט: "באזני כסיל אל תדבר, כי יבו לשכל מליך"

קסיל = השונא חכמה, בינה ודעת (עמ' 365).

בז = זלזל, המ夷ט בערך.

מלך = המילים שלך, דבריך.

אדם השונא ללמידה מזול בדברי שכל ודעת, ולכן אין טעם לדבר באזניו דברי שכל, הדיבורים לא ישפיעו עליו ולא ישכנעו אותו.

ההמלכה "באזני כסיל אל תדבר" מותייחסת לכמה סוגים של דיבורים:

1. דברי תוכחה: "כשם שאתה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע" (רבי אילעא משום ר' אלעזר בר שמעון בממות סה:).

2. סודות התורה: "וכשיגלה הקביה את עיני האדם, ויראה לו מה שהראה, ראי לו לגונם, כמו שאמרנו. ואם ירמו מהם במעטם, ירמו למי שיש לו שלל שלם ונודעה אמתתו. כמו שבאו וגלו במעשהיות רבות בתלמוד. ועל כן ראוי לאיש חכם לגלות מה שידע מן הסודות, אלא למי שהוא גדול ממנו, או כמו שהוא, שם גלה אותו לכסיל, עיפוי שלא יגנהו, לא יתבבעני. ועל כן אמר החכם, באזני כסיל אל תדבר, כי יבו לשכל מליך." (רבנן, הקדמה לפירוש המשנה).

3. ויש שפирשו את המילה **מחטה**, בשינוי ניקוד, כמו **מחטה**, שהיא כלי לגחלים או קטוורת: במדבר טז ז: "וְקַהוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וְגַתֵּתם עַלְיָהֶם קַטְרָת וְהַקְרְבָתָם לִפְנֵי ה' אֱלֹהִים מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמְאַתִּים מַחְתָּתָה וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ", כמו "מנגלא" בלשון ימינו. לפי זה, פִּי אֹוֵיל מַחְתָּתָה קְרָבָה הַכוֹנָה, שמה שהאויל אומר לאמר זה כמו מחתה שורפת שמתקרבת אליו (אבי הרועה avimeni @ walla.com).

פסוקים קשורים

- ייתכן שהפסוק הבא, שגם בו נזכرت המילה "מחיתה", הוא משל לרעיון שהובא בפסוק זה, משלו יטו: "הוּא עִשְׂיר קְרִיתָעָז, מַחְתָּתָדְלִים רִישָׁם".
- בפסוקנו נאמר שהחכמים מדברים בצורה מוצפנת, ככלומר בחידות; ובתחילת הספר נאמר, בספר משלוי אמרו לעזר לקוראים בו להבין את החידות, משלו א'ו: "יַלְהַבֵּין מִשְׁלָ וּמְלִיצָה, דְּבָרֵי חֲכָמִים וְחִידָתָם" (סעיף 6). מי שלמד את ספר משלוי מקובל, כנראה, "סיווג בטחוני" גבוה יותר ...
- החובה לנתח את הדברים בזיהירות נזכרת בפסוקים נוספים: דִּבּוּר שֶׁל חֲכָמִים, דיבור של צדיקים (סעיף 67).
- חז"ל נחקרו גם לגבי מקום הלימוד הרצוי - אם יש למד תורה במקום גלי (ברחוב) או במקומות צנעו וסגור.
- למרות החובה לשמר על המידע, עדינו יש חשיבות רבה לכך שכמה שיותר אנשים למדו ויחכמו, שהרי טייפות עלולה לגרום לרמאות.
- לכן, החכמים צופנים את הדעת, ככלומר, לא מסתיריהם אותה למורי, אלא מגלים אותה באופן מוצפן, כך שכל אחד יוכל את מה שהוא צריך להבין; ועוד גם במשל יטו: "חֲכָמִים יִזְרוּ דָעַת".
- בנגד לחכמים, משלו יב כג: "אָדָם עֲרוּם - כְּסֵה דָעַת..." - הערום אינו יודע לגנות בצורה מוצפנת ולכן הוא מכסה את ידיעותיו למורי ואין מגלה אותן כלל.

180. שמירת "סודות צבאים" במלחמת היצור

באחד מעלוני השבת, המועד לצערדים דתיים, התרנסמו כתבות על חוף ים מסויים ועל ארגון התנדבותי מסויים שיש בהם בעיות צנויות - צערדים וצערירות דתיים מגיעים לשם ונכשלים בעבורות בתחום שבינו לבינה. הכוונה של הכותבים היא בודאי טובה, להתריע על בעיה כדי למצוא לה פתרון, אולם לענ"ד הם גרמו נזק.

בתחילת מלחמת לבנון השנייה, התקשרות נהגה לדוח על המיקום המדויק של כל פגיעה קטiosa, עד שהגיעו למסקנה שהודיעוחים מסוימים לאויב לטוח את המשגרים. כמו שבמלחמה עם אויב חיצוני ישנו סודות בטחוניים, שנמשרים רק למעטums כדי שלא יתגלו לידי האויב, כך גם במלחמה הפנימית של הארץ עם הרע שבתוכו, ישנו סודות שעידך שלא יגעו לידיו יצר הרע. אם אדם יגלה شيئا' חדש נוחה לעבר עיריה, הדבר עלול לחזק את יצר הרע שלו ולהכשיל אותו. לכן, החכמים נזהרים ואינם מגלים "סודות צבאים" במלחמה זו لأنשים שאינם זוקקים להם:

משל: יד : **"חכמים יצפנו דעת, וכי אויל מהיתה קרבה"**

חכמים = היודעים ללמד (סעיף 360).

צפנו = הפעיל צפן כולל שתי משמעויות (סעיף 427) : 1. שמר במקום בטוח, 2. מסר בצורה נשתרת (כמו צפן בלשון ימינו).

חכמים יצפנו דעת = המורים החכמים יודעים לעבר מידע בצורה מוצפנת, כך שככל אחד מהתלמידים יבין את מה שהוא צריך להבין; כך הם שומרים על המידע, שלא יגעה למי שאינו ראוי לכך ולא יחזק את האויב" שבנפש.

אויל = שטхи (סעיף 352).

מחיתה = חפירה שחוופרים מתחת חומה כדי להפיל אותה.

ופי אויל מחיתה קרובה = המורה השטיח פותח את פיו בלי לחושב, ומגלה את כל המידע לכל התלמידים, וכך הורס את ההגנות הנפשיות שלהם ומאפשר ליצר הרע להיכנס.

מקורות ופירושים נוספים

חכמים יצפנו דעת

בדברי המפרשים ניתן למצוא את שתי המשמעויות של השורש צפן:

1. הסתרה: **"יִצְפְּנוּ דָעַת** - אף הדעת מסתירים, לבל הייגלות כי אם להראיהם לה, בחשבם פן יהיה למועד למי שלא יבינם על האמת" (מצודת דוד, ודומה זהה מלבי"ם).

2. שמירה: **"יִצְפְּנוּ דָעַת** - ישמרוו בלבם שלא ישכחוה" (רש"י).

ולפי פירושנו הפסוק מתרפרש על-פי שתי המשמעויות יחד.

ופי אויל מחיתה קרובה

1. פירושנו **מחיתה** = הריסת החומה;

2. אך יש שפירושו **מחיתה** = חפירה שחוופרים מסביב לחומה כדי למנוע מהאויבים להתקרב אליה (על"פ "דעת מקראי"). לפי זה אפשר לפרש, שהפסוק מדבר על אותם אוילים, שגם הם יושבים בשיעור אצל מורה חכם, מעדיפים לדבר בלי הפסקה ולשפוך את ליבם, וכן מפזידים את דברי חכמתו של המורה:

- **חכמים צופנים** ושומרים את ידיעותיהם **בליבם**, המשול למבחן;

- **ופיו של האויל** הוא כמו חפירה סביב המבצר, המונעת ממנו לגשת אל המבצר וליהנות מהידיעות השומרות שם.

את הزادותתו, ויגלה את הסודות לאויב; אך אם הוא נאמן רוח, יציב ומתרميد במחשבותיו, מסתבר שיויכל לשולט גם ב"רוח שפתיו" ולכسوות דבריהם שיתגלו לאזינו.

פירושים נוספים

ישנו פסוק דומה שבו הצלע הראשונה של פסוקנו מופיעה בסדר הפוך: משלוי כ יט : **"גוללה סוד הולך רכiley"**, ולפיתה שפתיו לא תתערב"; שם פירשנו, שהפסוק בא ללמד,שמי שמגללה סוד הוא חוטא, כי הוא עבר על מה שכותוב בתורה "לא תלך רכiley בעמך" (ומכאן שמותר לאדם לשמור סוד - סעיף 174).

אך מכיוון שהזה משפט שמניגי, ניתן גם לפרש להיפך - ניתן לפרש שפסוקנו בא ללמד על האיסור לגלוות סודות (מצדות), והפסוק בפרק כ בא ללמד איך לבחור שותפי סוד.

לפי זה, החצי השני של פסוקנו יתפרש אחרת:

נאמן רוח = מי שהוא נאמן ברוחו אל ה', ומקיים את תורתו, כמו ב תהילים עח ח : **"וְלֹא יَהִי כָּבוֹת דָּר סָרֵר וּמָרָה, דָּר לֹא הָכַין לְבָוָה וְלֹא נָאמְנָה אֶת אֶל רֹוחָו."**

נאמן רוח מכשה דבר = הנאמן לה' ושומר את תורתו מכשה ומסתיר כל דבר שנאמר לו, גם אם לא נאמר לו בפירוש זהה סוד, כדי שלא ייכשל בעבירה על האיסור **"לא תלך רכiley"** (מצדות, מלבי"ם).

הקשר לפוסוק הבא

הפסוק הבא (פסוק יד) מדבר על תחבות, ואפשר להסיק מכאן שיש להשתמש בתחבות על-מנת לשמור על סודות - ראו מחלוקת בטחון שדה בספר משלוי (סעיף 179).

179. סודות צבאיים

כמו פסוקים בספר משלוי מקישרים בין שמירת סודות לבין עצות ותחבות:

- משלוי יא יג-יד : **"הוֹלֶךְ רַכִּיל מְגֻלָּה סָוד, וְנָאֵם רֹוחַ מְכַשֵּׁה דְבָרָר. בָּאַיִן תָּחְבּוֹלֹת יִפְלֶעֶם, וְתִשְׁוֹעָה בָּרְבָּר יוּצַּעַ"**

- משלוי טו כב : **"הַפְּרֵר מְחַשְׁבּוֹת בָּאַיִן סָוד, וּבָרְבָּר יוּצְּצִים תָּקֹם"**

- משלוי כ יח-יט : **"מְחַשְׁבּוֹת בָּעֵצָה תָּכוֹן, וּבָתְחֻבּוֹלֹת עֲשָׂה מְלָחְמָה. גּוֹלָה סָוד הַוְּלֶךְ רַכִּיל, וְלַפְתָּה שְׁפָטוֹ לֹא תִתְעַרְבֶּן."**

הפסוקים מלמדים, ששמירת הסודות היא לא רק עניין פרטני - היא עניין ציבורי שדורש הרבה תחבות (≡ אסטרטגיות) ויעצמים, ככלומר, לצורך הקיים ייחידות לשמירה על **"בטחון שדה"**:

- בפרק יא מذובר על שמירת סודות העם בזמן שלום: יש הרבה אנשים הולכי-רכiley ש מגלים את הסודות הבטחוניים של העם, ואם העם לא משתמש בתחבות כדי להתגונן מפניהם - הוא ייפול. כדי שתהייה תשועה לעם, צריך קודם-כל לחנק את האנשים שהיו נאמני רוח, ויכסו את הדברים שהם יודעים מהצבא, כדי שלא יגיבו לידיית האויב; אבל זה לא מספיק - צריך גם הרבה יעצמים שייחסבו איך לפתח מדיניות של **"בטחון שדה"** שתמנעו נפילת סודות לאויב (ראו גם: איך לבחור שותפי סוד - סעיף 178, **בָּאַיִן תָּחְבּוֹלֹת יִפְלֶעֶם**).

- בפרק טו מذובר על שמירה בסוד של המחשבות והתוכניות לעתיד;

- ובפרק כ מذובר על שמירת סודות הצבא בזמן מלחמה (ראו גם: **וּבָתְחֻבּוֹלֹת עֲשָׂה מְלָחְמָה** - סעיף 84).

כלומר, בכל מצב צריך למנוע איזה גילוי הסודות.

הביתוי **כיסוי פשע מופיע** עוד פעמיים בספר **משל**, ובשנים הוא מתייחס, כנראה, לפשעים שבין אדם לחברו (ראו מכסה פשע מבקש אהבה (סיף 121), ועל כל פשעים תכסה אהבה (סיף 50)). מסתבר שגם בפסקונו הכוונה לכיסוי פשעים שבין אדם לחברו: "אדם שפצע לחבבו ורוצה לחזור בתשובה - לא יכולlich לחזור בתשובה אם יכשה את פשעיו; הוא חייב להתוודות על פשעיו ברבים, ולעוזב אותם, ורק אז ה' יرحم עליו".

גם להלכה: "ישבח גדול לשב שיתוודה ברבים, יודיע פשעיו להם, ומגלה עבריות שבינו לבין חברו לאחרים, ואומר להם יאמنم חטאתי לפולני ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב ומתנהם. וכל המתנהה ואני מודיע אלא מכסה פשעיו - אין תשובתו גמורה, שנאמר **מכסה פשעיו לא יכולlich**" (רמב"ם, הלכות תשובה ב).

לחובה זו ישנה גם משמעות כספית בדיני גניבה: אדם שגנב רכוש בסתר ולא הודה באשמה, עונשו גדול יותר מאשר שגנול רכוש בגלוי, או מאדם שגנב בסתר והודה באשמה (ראו תשלומי כפל).

מקורות ופירושים נוספים

הפסוק שלנו מדבר, כאמור, על פשעים בין אדם לחברו; בפשעים בין אדם למקום הדין שונה. אדם שחתא לה' בסתר וחזר בתשובה, עדיף שיסתיר את החטאים הקודמים שלו כדי שלא לפגוע בכבוד ה', ראו תħħilim lab ab: "לוד משביל: אשרי נשוי פשע, בסוי חטא. אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון, ואין ברוחו רמיה".

כך פירשו בתלמוד: "אמר רב יהודה: רב רמי: כתיב אשרי נשוי פשע בסוי חטא, וכתיב מכה פשעיו לא יכולlich?! לא קשיא: הא בחטא מפורסם (טוב לו شيודה ויתביש), הא בחטא שאינו מפורסם (לא יגלה חטא... וכבוד ה' הוא...). רב זוטרא בר טובי אמר רב נחמן: כאן בעבירות שבין אדם לחבריו יגלה לרבים שיבקשו ממנו שימחול לו), כאן בעבירות שבין אדם למקום." (תלמוד בבלי, יומא פז, פירוש רש"י בסוגרים).

פירושים נוספים לפסוק זה, ראו בפירוש על הפסוק הבא (משל כי יד): "אשרי אדם מפחד תמיד, ומקשה לבו יפל ברעיה" (סיף 51).

178. איך לבחור שותפי סוד

בחירה אנשים שיודעים לשמר סוד היא משימה חשובה, גם לאנשים פרטיים וגם לגופים גדולים כמו צה"ל. ספר משליכן מלמד איך איך לבחון את הזולת, כדי לדעת מראש האם יש חשש שהוא יגלה את הסודות שיימסרו לו:

משל כי: "הולך רכiley - מגלה סוד, ונאמן רוח - מכסה דבר".

בפסוק זה ישנן שתי עוצות שונות לבחירת שותפי סוד:

א. הולך רכiley מגלה סוד

הולך רכiley = אדם ההולך ברגליו כדי לשחרר בשמותות כמו **רכבל**; אדם שאוהב להפיץ "חדשנות עסקית". אדם כזה משתמש בפתרונות-מידיע על אנשים אחרים כדי לספק את רצונו בתשומת-לב, וכן קיים סיכון גדול שאדם כזה יגלה סוד, ורואו שלא לסמוך לעליו (מלבי"ם, דעת מקרא).

ומצד שני:

ב. ונאמן רוח מכסה דבר

נאמן = יציב ומתמיד, **רוח = מחשבות**; מכאן: **נאמן רוח** = מי שמחשובתו יציבות ומתמידות, שאינו משנה את דעתו במהירות. ניתן לגלוות, עיי היכרות אישית או תחקיר בטחוני מكيف, אם האדם נוטה לשנות את דעתו בקלות - בעבר מתנועה לתנועה, מקופה לקופה במאפיין הפוליטית, וכו'; במקרה זה, קיים חשש שהוא גם ישנה

פירושים נוספים

1. אפשר לפרש את הפסוק לפי המשמעות השנייה של המילה **גס** = אפילו : "אפילו אויל, כאשר הוא מחריש ייחס לחכם, וכאשר הוא אוטם שפטיו ייחס לבונן".
2. ע"פ מצודת דוד, **אויל מחריש** = "מי שיכל להשתיק גם את האיל, שלא יוסיף לדבר איולתו, **המחריש** זהו **לחכם ייחס**, כי דבר גדול עשה... והסתום שפטוי האיל, רוצה לומר מהදיל אותו ממאמרי, קרא נבון...".
- אולם, פירוש זה אינו מתאים למשמעות המקובלת של הפועל **חריש**, משמעותו שתק ולא השתק.
3. היה אפשר להגיד, שהפסוק דזוקא מזהיר את האויל, שלא ישתק, כי השתקה עלולה להטעות את האנשים שמסביבו ולגרום להם לחוש שהוא חכם.
- אולם, פירוש זה אינו מתאים למשמעות המקובלת של הפועל **חריש**, משמעותה אמיתית ולא הטעה.

176. רצוי לשמר בסוד מעשים טובים

אדם שמתכון לעשות מעשה טוב לזרות - האם ראוי שישמר אותו בסוד? לפי ספר משליו התשובה היא כן :

משלוי יד כב: **"הלווא יתעו חרשי רע, וחסד ואמת חרשי טוב"**

חרושים = מתכוונים תוכניות עמוקות בסתר ליבם (סעיף 404).

החזי הראשון של הפסוק מלמד שאסור לאדם לשמר בסוד תוכנוניים שעולמים לגרום נזק לזרות: **הלווא יתעו** - **יתעו**, יגרמו נזק מוגום או יפגעו בחפים מפשע - **חרשי רע** - המתכוונים לעשות מעשים רעים **חרש**, בסתר. אדם המתוכנן לעשות דבר שעולם לפגוע בזרות, חייב להזהיר אותו כדי שיוכל להגן על עצמו (רעיון ש叙述 נזכר גם בפסוקים נוספים - סעיף 173).

החזי השני של הפסוק מלמד, שומרת ורא רצוי לשמר בסוד מעשים טובים שהאדם עשה עם הזרות; ניתן לפרש אותו לפי כמה משמעויות של הביטוי **חסד ואמת** (סעיף 402) :

1. **חסד ואמת** = מעשה טוב שנעשה ללא ציפיה לקבלת גמול; כשהאדם שומר את מעשיו הטובים בסתר, הדבר מוכיח שהוא עשה חסד אמיתי, שלא על מנת לקבל פרוטה.

2. **חסד ואמת** = הבטחה וקיים ההבטחה; כשהאדם שומר את תוכניותיו הטובות בסתר, ואינו מתפאר בהן לפני שהוא יכול לבצע בפועל, הוא לא מסתכו בהבטחות ללא כיסוי, ההבטחה וקיומה באות ייחד.

3. **חסד ואמת** = מעשה טוב שמתמיד באופן אמין לאורך זמן; אדם העונה מעשים טובים בסתר, ואינו עסוק בפרסומת ויחסן ציבור, יכול להשקיע יותר במעשים הטובים עצמו, וכך הוא מצליח להתמיד בהם גם כשהתקשורות משתעמת ומפסיקה לדבר עליו.

4. **חסד ואמת** = מעשה טוב שמגבילים אותו, כך שלא יפגע במידה האמת; אדם השומר את תוכניותיו הטובות בסוד, קל לו יותר לעשות מעשים טובים בצורה מדוייקת המתאימה לאישיותו של מקבל; הוא לא נתון להחצים מסווג "למה נתת לו יותר מאשר לי?!".

177. הסתרת חטאיהם מן העבר

כאדם פוגע בזרות, הוא פוגע לא רק בנفسו אלא גם במעמדו החברתי. האדם הנפגע מסתובב כל הזמן עם פניו נפולות; הוא נעשה עצבני ומתוח; כשחבריו פונים אליו - הוא עונה להם תשבות קצרות ומדוכדות; החברים לא מבינים מה קרה לו ומדוע הוא מתנהג כך, ובמשך הזמן הם מתרחקים ממנו.

כאשר הפוגע רוצה לחזור בתשובה, אין זה מספיק שיבקש את סליחת הנפגע; הוא חייב להשתדל לתקן את הנזק החברתי שנגרם לו. לשם כך הוא צריך להתוודות על פשעו ברבים, כך לחבריו של הנפגע יבינו מה קרה לו ויחדשו את קשריהם עמו. כך מלמד ספר משלוי :

משלוי כי: **"מכסה פשעיו לא יצליה, ומודה ועוזב ירחם"**

וכו; במקרה זה, קיים חשש שגם האויב יצליח לשכנע אותו למסור את סודותיו, ולכן יש להיזהר ולא לדבר אותו בסודות: "יולפotta - שיפתו אחרים - לא חתurb, שיגלה סודך" (אם עראו, והזמה ליה מלבי'ם).

3. **יש שפירו פותה** = מרוחיב, כמו בברכת נוח ליפת בנו (בראשית ט כז): "יִפְתַּח אֲלֹהִים לִפְתָּח..." (רלב"ג ועוד). לפי זה, **פוטה שפטיו** = מרוחיב שפטיו, מפטפט הרבה. פירוש זה מציע מבחן שונה במקצת לשותפי סוד - מדידת מספר המילים לדקה...

4. **יש שילבו בין הפירושים, ופירו פותה שפטיו** = אדם **שמפתח** אותך בדברי **שפטיו** לגלות את סודותיך שלך: "זהולך רכיל מבקש לגלות את העצה שלך ושל רעך, ולתכלית זאת הוא מפתח אותך בשפטיו" (אברהם אהוביה, שם). פירוש זה מתאים לדבריו של יואב, שהאישים את אבנر בריגול (شمואל בג כה): "יִדְעַת אֶת אָבִנָר, בֶּן נֵר כִּי לִפְתָּח בא, וְלִדְעַת אֶת מָצָאךְ וְאֶת מִבְואֵךְ, וְלִדְעַת כָּל אֲשֶׁר אַתָּה עֲשָׂה". לפי זה, מטרת הפסוק היא לעורר את האדם להיזהר כאשר הוא מדבר עם אדם שעולול להיות מרגל; במילים אחרות - לשמור על כללי בטחון שדה.

פסקים דומים וקשרורים

הפסוק הקודם (פסוק יח) מדבר על תחבות, ואפשר להסיק מכאן שיש להשתמש בתחום על-מנת לשומר על סודות - ראו: בטחון שדה בספר משלוי (סעיף 179).

ראו גם מותר לשומר סודות שאינם גורמים נזק (סעיף 173).

175. מותר להסתיר חוסר-ידע

בימינו מקובל לומר שאדם ישר צריך להגיד את כל האמת. על-פי ספר משלוי, זה לא מדויק, יש דברים רבים שמותר לאדם לשומר בסוד. אחד מהם הוא רמת הידע שלו:

משלוי כך: "גַם אוַיְל מַחְרִיש חַכְם יְהַשֵּׁב, אַתָּם שִׁפְטֵיו נְבוּן"

אם = מילה המציינת שהפסוק מושיף על מה שנאמר בפסקוק הקודם; הפסוק הקודם משבח את השתקה - "חושך אמריו - יודע דעת, יקר רוח, איש תבונה" (סעיף 74); והפסוק שלנו בא לומר "בנוסף ליתרונות שנזכרו בפסקוק הקודם, יש לשתקה יתרון נוסף - היא מאפשרת לאדם להסתיר את אייולתו". הסמיוכות בין הפסוקים מלמדת שגם בפסקוק שלנו השתקה היא מעשה חיובי, ומכאן שאדם אויל אינו חייב לגלות את אייולתו - מותר לו לשתקו, גם אם כתוצאה מכח יחשבו שהוא חכם או אפילו נבון.

כמובן, אין בכך כל היתר לאדם לשקר ולהגיד שהוא יודע בדברים שאינו יודע; מותר רק לשתקו.
אויל = שטחי (סעיף 352).

מחריש = לא מגיב לדברים שאומרים לו.
חכם = הידוע ללמידה מאחרים (סעיף 360).

אויל מחריש חכם ייחשב = אדם שטחי שאינו מגיב - עשוי להיחשב לאדם הידוע ללמידה מאחרים; אנשים שרואים שאינו עונה, עושים לחשוב שהוא מתרכו בדברים שאומרים לו ולומד אותם.

אטם שפטיו = מי שאינו מדבר כלל, אינו פותח בשיחה.
نبון = הידוע להסיק מסקנות (סעיף 382).

ואוטם שפטיו נבון = מי שאינו פותח בשיחה, עשוי להיחשב לאדם הידוע להסיק מסקנות; אנשים שרואים אותו יושב בשקט, עושים לחשוב שהמוה שלו עובד ומסיק מסקנות מעניינות.

יותר מזה: ברוב הפסקוקים, הפועל "נחַשֵּׁב" מציין דבר דומה, באופן יחסוי, לדבר אחר; כלומר, האoil השותק, לא רק נתפס כחכם וכנבון בעניין אחרים, אלא הוא באמת חכם ונבון יחשיט לאוילים אחרים, שאינם שותקים: הוא חכם לפחות בעניין זה, שהוא יודע שאין לו מה להגיד.

וכדברי הפתגס העממי: "אם אין לך מה להגיד - אל תגיד את זה בקול רם..."

נראה שבמקרה זה מותר לשמר את הדבר בסוד, כפי שניתן למדוד מהפסוקים שמננים את מי שמלגה את סודותיו של רעהו (סעיף 174).

כל עוד הדבר אינו גורם רע לאחרים, מותר לאדם לשמר סוד.

174. מותר לשמר סודות אישיים, אסור לשקר

מה צריך לעשות אדם שעונהטלפון בבתו, כאשר אחד מבני המשפחה אומר "אם זה בשבילי - תגיד שאני לא בבית?"

התורה מצווה עליינו להתרחק מדברי שקר (שמות כג') : "מדבר שקר תרחק", ולכן לכוארה נראה שהיבטים להגיד את האמת - אם המטלפון שואל איפה נמצא מישחו, צריך לענות לו שהוא בבית.

אך מצד שני, כתוב בתורה (יירא יט ט) : "לא תלך רכイル בעמך", ובספר משה נאמר (משלי כ יט) : "גולה סוד - הולך רכイル, ולפotta שפטיו לא תתערב", כלומר : מי שמלגה סודorchesh כחוטא בחטא של הולך רכイル!

זכותו של האדם לשמר בסוד את מקום הימצאו - הוא לא חייב לספר לכל חבריו איפה הוא נמצא, ואם הוא מחליט להסתיר זאת, אסור אף אחד לגלוות את הסוד.

הפתרון נמצא בפסוק שלישי, דומה לפסוקנו (משלי יא יג) : "הולך רכイル מגלה סוד, ונאמן רוח מכסה דבר" ; ומסמן ניתן למדוד שיש איסור בגילוי סודות, ושם גם נאמר מה צריך לעשות מי שאינו רוצה לחטא באיסור זה אלא להיות נאמן רוח - להיות מכסה דבר, כלומר להסתיר את הדברים שהוא יודע.

האם זה אומר שמדובר לשקר? לדעתנו לא : עדין יש לשמר על המצווה "מדבר שקר תרחק". לא נאמר "ונאמן רוח מדבר שקרים" אלא "ונאמן רוח מכסה דבר" - נאמן רוח מסתיר את סודותיו של רעהו, בלי לשקר. לדעתנו הדרך הנכונה לעשות זאת היא להגיד רק "אסור לי לספר".

בימינו אנשים כבר מבינים, שיש דברים שלאנשים שומרית-מצוות אסור לעשות: אסור לאכול בלי הכשר, אסור ללחוץ יד לבני/בנות המין השני, אסור לשמע דברי גנאי על אנשים אחרים (לשון הרע), וכו'. במשך הזמן אנשים יבינו, שגם גילוי סודות נכלל ברשימה זו.

פירושים נוספים

1. כאמור, בפרק יא ישנו פסוק שבו הצלע הראשונה מופיעה בסדר הפוך - אצלנו "גולה סוד הולך רכイル", ושם "הולך רכイル מגלה סוד". כאן פירשנו שהפסוק בא ללמד שאסור לגלוות סודות, ושם פירשנו שהפסוק בא ללמד את מי לא כדאי לך לשף בudson (סעיף 178).
2. אך מכיוון שהזה משפט שטני, ניתן גם לפרש שפסוקנו בא ללמד איך לבחור שותפי סוד, והפסוק בפרק יא בא ללמד על האיסור לגלוות סודות.

ולפotta שפטיו לא תתערב

1. פירשנו שהפסוק שלנו בא ללמד על האיסור לגלוות סודות. לפי זה, המשפט ולפotta שפטיו לא תתערב הוא סיג לאיסור זה - אל תהיה בחברתו של אדם **שמפתחה אותו בדברי שפטיו** לגלוות סודות של אחרים : "המלך חקלות לפתחך ולהסיתך" (רש"י). יומדוע אמר פותה ולא אמר מפתחה? - אולי כדי ליזוג את צורת פועל זה אל צורת שני הפעלים שקדמו לו : **פתחה שפטיו כמו גולה סוד וכמו הולך רכイル** (אברהם אהוביה, "הכל כתוב", עמ' 253).
2. אך לפי הפרש שהפסוק שלנו בא ללמד איך לבחור שותפי סוד, המשפט ולפotta שפטיו לא תתערב יתפרש אחרת. פותה = אדם שמשתכנים ומפתחה בקלות (סעיף 377) ; مكان : **פתחה שפטיו** = אדם שפתחה בקלות פותחה את שפטיו ולדבר. ניתן להעמיד את האדם במבחן, ולגלוות האם קל לשכנע אותו לדבר - האם הוא פותח בשיחה עם כל אדם שאינו מכיר, האם הוא מספר דברים אישיים לכל אדם זר שפותח אליו בשיחה,

סודות

173. אסור לשמר בסוד תוכניות שעוללות לפגוע באחרים

174. מותר לשמר סודות אישיים, אסור לשקר

175. מותר להסתיר חוסר-ידע

176. רצוי לשמר בסוד מעשים טובים

177. הסתרת חטאים מן העבר

178. איך לבחור שותפי סוד

179. סודות צבאים

180. שמירת "סודות צבאים" במלחמות היצור

173. אסור לשמר בסוד תוכניות שעוללות לפגוע באחרים

"למה לא סיפרת לי?!" שאל אותו חבר, כשהתגלתה לו עובדה מעניינת על חייו הפרטיים. האם באמת הiyiti
חייב לספר לו?

בספר משלוי יש פסוקים רבים שמדוברים נגד חורשי רע - אנשים שמתכוונים להרע לחבריהם ומסתירים את
תוכנוניותיהם:

- משליג כת: **"אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטה אתך"**

- משליו יד: **"תהפכות בלבו חרש רע, בכל עת מדנים ישלה"**

- משליו יח: **"לב חרש מחשבות און, רגלים ממחרות לרווח לרעה"**

- משליב ב: **"מרמה בלב חרש רע, וליעצי שלום שמחה"** (סעיף 165)

- משליב כב: **"יהלוֹא יתעוּ חרשְׁ רָע, וַחֲסֵד וְאֶמֶת חָרְשִׁ טָוב"** (סעיף 176)

- משליכו כג: **"כִּסְף סִיגִים מִצְפָה עַל חָרֵשׁ, שְׁפָתִים דְלִקִים וְלָבָרָע"** (לפי אחד הפירושים - סעיף 91)

- משליכו כד-כח: **"בְשְׁפָתוֹ יִגְכֵר שׁוֹנוֹן, וּבְקָרְבוֹ יִשְׂתַת מְרֻמָה.** כי יהנן קולו - אל תאמן בו, כי שבע תועבות בלבו.
תכסה שנאה במשאון, תגלה רעטו בקהל. כרה שחת בה יפל, וגלל אבן אליו תשוב. לשון שקר ישנא דכיו, ופה
חלק יעשה מדחה"

הדבר אסור אפילו כשהמדובר הרע עצמו אינו אסור, לדוגמה, ע"פ חז"ל, כאשר איש מחייב לגרש את אשתו
ואינו מספר לה על כך, אסור לו להתנהג בצורה שתגרום לה לחשوب שהוא אוהב אותה, כי גם זו הטעה שנכללת
במושג "חרישת רע".

מצד שני, כאשר הסוד הקשור למעשה טוב, רצוי לשמר עליו בסתר, כמו שנאמר:

- משליכו יד כב: **"יהלוֹא יתעוּ חרשְׁ רָע, וַחֲסֵד וְאֶמֶת חָרְשִׁ טָוב"** - אדם שמתכוון להיטיב עם רעהו ומסתיר את
תוכנוניותו - עושה בכך חסד ואמת (סעיף 176).

אולם מה דיינו של סוד שאינו קשור כלל לזרות - לא לרעה ולא לטובי?

2. יש שפирשו את המילה **בוטה** באופן כללי יותר, על כל דבר, ולפי זה הפסוק עוסק בכל דבר שגורם נזק, כגון דבר "שמסכך את הבריאות ונגרם להם להרג" (רש"י), או "מציק ומזיק... בלבבי גאה ובזה נוגעים עד הנפש ומלבניהם הפנים" (רבי יונה) יהמדבר לשון הרע והמזיצא שם רע" (מצוות); לפיה זו:

- הצלע הראשונה של הפסוק מדגישה את הנזק שדיבור לא זהיר ("בוטה" בלשון ימינו) עלול לגרום לזהות ממש כמו פצעה גופנית;
- והצלע השנייה מדגישה את כשרונו החיווני של החכם לרפא את הפצעים - אם בכך שהוא "מכיא שלום בין אדם לחבריו" (רש"י), או מבטל וטוהר את דברי הגנאי והבוז של הזולת (רבי יונה), או משכנע את הרכלנים לעשות תשובה ולהדול מדייבוריהם הרעים (מצוות).

בספרות האחרונים הסיקו מכיוון מסקנות מעשיות - "אם אחד חירף את חבריו בשם רע, [חבריו] הכהו, אף שעבר [המכה] בלבד ד"א יוסיף", וצריך כפירה - מכל מקום, אין עליין דין רישע כלל, אלא אמרין: לבו רתחו, אין אדם עומד על צערו, שהרי יש **בוטה** **CMDKROTOT HARB**, דין בושה גדולה מהוצאה שם רע, [המכה] אין משלם אלא נזק וצער וריפוי ושבת" (ים של שלמה, בבא קמא ח מב; ראו גם על איסור ההכחאה ותוצאותיו המשפטיות): מכיוון שהוצאה שם רע כוابت כמו מذקרים חרב, הרי שאם הנפגע החזיר מכוות, למרות שאסור לו לעשות כך והוא חייב לפצות את המוכה, הפיזיים נמכרים יותר מאשר במקרה שלא הייתה תקיפה מילולית.

ביטויים

- ינסם פסוקים נוספים שבהם **דבר נמשל לנשך**.
- מצד שני, ינסם פסוקים נוספים שבהם **דבר נמשל לתרופה**.

172. איך להינצל מהבטחה קטנית

לפעמים אנשים לוקחים על עצמם התחייבויות שגורמות נזק רב לעצם ולסביבה. במצב זה, תפקידם של החכמים הוא לנסות לרפא את הנזק:

משלוי יביך: "יש בוטה כ碼קרות חרב, ולשון חכמים מרפא"

בוטה = מתחייב, נשבע או נודר.

יש בוטה כמדקרות חרב = לפעמים אדם מתחייב בדבריו לעשות מעשה הגורם נזק לעצמו או לזרם.

חכמים = היודעים להקשיב ולדבר.

ולשון חכמים מרפא = דבריהם של החכמים יכולים לרפא את הדקירות - הם יכולים בחכמתם לברר את הכוונה הפנימית העומדת ביסודה של ההתחייבות, ומתווך לכך להוציא מההתחייבות את ה"עוקץ" הפוגע בזולת. בתلمוד ניתן למצוא כמה דוגמאות של חכמים שהשתמשו בחכמתם כדי לתקן את הנזק החברתי הנגרם מתחייבויות פזיות:

א. "מעשה באחד שנדר מבת אחוינו דנייה, והכניסה לבית ר' ישמעאל יי'פה. אמר לו ר' ישמעאל 'בני, מזו נדרת?' אמר לו 'ילאו! והתרה ר' ישמעאל' (בבלי, נידים טו).: בזמן התלמוד, היה מקובל שאדם מתחנן עם בת אחוינו. אדם אחד נדר שלא יתחנן עם בת אחוינו, דבר שגרם לנוarah צער רב לשפחחה ואולי אף סכוך משפחתי. רבי ישמעאל דאג שהנערה תקבל טיפול יופי. אחרי הטיפול היא נראתה כל-כךיפה עד שהנודר לא הכיר אותה. רבי ישמעאל הסיק מכאן, שהנודר לא התיחס לבוחרה עצמה, הוא התיחס רק למראה החיצוני שלה. כשהנודר אמר "לעולם לא אתחנן עם פלונית אלמונייה", הוא בעצם התכוון לומר "לעולם לא אתחנן עם בחורה שנראית כמו פלונית אלמונייה". ברגע שהמראה החיצוני משתנה, הנדר כבר לא חל, ומותר להם להתחנן - **"ולשון חכמים מרפא"**.

ב. "רבי מאיר היה דורש בבית הכנסת בכלليل שבת, והיתה שם אישת אחת שהיתה לומדת אצלן. יום אחד התארכה הדרשה, הלכה האישה ובה לביתה וגילתה שהנודר כבר כבב. אמר לה בעלה: איפה הייתה? אמרה לו: שמעתי את הדרשה. אמר לה: אני נשבע שלא תיכנסי לכאן עד שתתלבכי ותירקביפניו של הדרשן. התגללה הדבר לרבי מאיר ברוח הקודש, ועשה את עצמו חולה בעינויו. אמר: יכול אישה היודעת ללחוש לעין טובא ותלחש על עיני... באה אלוי... אמר לה: ירוקן בתמוך עיני שבע פעמים, וזה יטיב עמה. אחרי שירקה, אמר לה: וכי אמר לי בעליך: אתה אמרת לי פעם אחת, ואני ירתקתי שבע פעמים! אמרו לו תלמידיו: רבבי!... אילו אמרת לנו, היינו שולחים ומביאים אותו ומלקימים אותו על הספסל עד שייחזר את אשתו! אמר להם: לא יהיה כבוד מאיר גדול מכבוד קונו, ומה אם שם הקודש, שנכתב בקדושה, אמר הכל טוב שימחה על הימים, בשbill להטיל שלום בין איש לאשתו, וכבוד מאיר לא כל שכני!!! (תרגום לעברית של מדבר רביה ט כ, וזומה זהה בתלמוד ירושלמי סוטה א ז). ההתחייבות של הבעל, שאשתו לא תיכנס הביתה עד שתירק בפניה של הדרשן, הייתה אלימה ו**"בוטה כמדקרות חרב"** - הוא רצה להכריח את אשתו לפעול בניגוד מוחלט להשקיפת העולם שלה, ולפגוע בדרשו הנערץ עליה. תלמידיו של רבי מאיר הציעו לפטור את הבעיה בהתאם נגידית - להרביץ בעל עד שיתחרט. אבל רבי מאיר מצא פתרון יצירתי, שאיפשר לאישה לפעול בהתאם להשקיפת עולמה ויחד עם זה להשלים עם בעלה. שני הצדדים יוצאים מרווחים: האישה הרגישה שהיא עזרה לדרשן הנערץ עליה להתרפא מכabi העיניים שלו, והבעל הרגש שאשתו מכבדת אותו וממלאת את בקשותו. כך החזיר רבי מאיר את השלום ביניהם - **"ולשון חכמים מרפא"**.

פירושים נוספים

1. פירוש המילה **בוטה** מעניין שבאות ונדרים נמצא כבר בדברי רבנן גמיליאל: "כל הבוטה, ראוי לדוקרי בחרב; אלא לשון חכמים מרפא" (בתלמוד בבלי, עירובין טד : נידים כב). על-פי רבנן גמיליאל:

  - הצלע הראשונה של הפסוק מדגישה, לא את הנזק שגורמים נדרים נמהרים, אלא את עונשו של הנודר;
  - הצלע השנייה של הפסוק מתיחסת, בפרט, לכישרונות של החכמים להtier נדרים, כמובן, להוכיח שהנודר למעשה נעשה בטעות, ואילו הנודר היה יודע את העונש הצפוי לו, לא היה נודר, ולכן הנדר בטל והנודר משוחרר מחובותיו המסוכנות (רש"י בתלמוד טט).

תורתו ומצוותיו... או על הערכות לשמר נשמתו בטהרה... ואחר-כך יתקע כפיו לזר, והוא היצור הרע או החומר המתאהה שנמשך אחריו לעשوت היפך הערכות... (מלבי"ם על פסוק ח). לפעמים אדם מרגיש שהוא "חיב" לעשות מעשה שיש בו חטא; הוא כביכול "הבטיח" ליצר הרע שלו שיעשה את זה, וקשה לו מכך לוטר על כך; אולם, החכם מזכיר שהתחייבות לה - ההתחייבות לשמר מצוות - קודמת להתחייבות ליצר הזר, והאדם צריך לתרפס ולהתפלל אל ה' כדי שיעור לו להינצל מאותו זר (דומה לזה פירש הרמ"ל, מסילת ישרים ב).

4. וח"ל פירושו את הקטוע במשמעות רחבה עוד יותר - לא רק התחייבות שהאדם לוקח על עצמו בכוננה, אלא גם מחויבות רגשית שהאדם נכנס אליה שלא בכוננה, למשל כאשר הוא פוגע ברעהו בדברים: "אמר ר' יצחק: כל המקנית את חברו אפילו בדברים צורך לפיסו, שנאמר (משלי ו) **בניהם אמר ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת** באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל כי **באת בכף רעך לך התרפס ורhub רעיך**.

- אם מן יש ביזק - **התר לו פסת יד**,

- ואם לאו - **הרבבה עליו ריעים**.

אמר רב חסדא: **וצrik לפיסו בשלוש שורות של שלשה בני אדם, שנאמר (איוב לג) ישוד על אנשים ויאמר חטאתי ישיד העויתני ולא שווה לי...**

רבי ירמיה, היה ליה מילתה לרבי אבא בהדייה. אז, איתיב אדשא דרבי אבא. בהדי דשדייא אמרתיה מיא, מטה זריזפי דמייא ארישא. אמר עישאונি כאשפה! קרא אנטשיה (תהלים קיון) **מאשפות ירים אבינו**. שמע ר' אבא ונפיק לאפיה, אמר ליה **השתא צריכנא למפק אדעך, דכתיב לך התרפס ורhub רעיך**! "(תלמוד בבלי, יומא פז);

"פסוקים אלה מנים את האדם שהסתבק באמרי פוי ופגע בחבריו, למהר ולרצותו. הקצב מהיר מאוד. הדימויים לקוחים מעולם הצד. חיים וממות מוטלים על כף המאננים. רגע אחד של אי-תשומת לב מוביל את ההיה לבור המלכותת. שלמה המלך מדגיש את המידיות של התשובה. ההשוויה לתוכנות הצד מלמדת על גודל הסכנה שהחשارة מתען נפץ לא מפוזק, בור פתמה באמצעות הדריך. הסכוסק בין איש לדעה יכול להביא לנפילת למצולות. אין להתמהמה, אומר שלמה, אף לא רגע. צrik לסייע פרשיות ריב שבין איש לדעהו ולקוטלן בעודן באבן". (רב בני לאו, 'הארץ', פרשת נצבים-זילך).

בפני מי צריך להתרפס?

1. רוב המפרשים פירשו שיש להתרפס **לפני המלווה** - שהוא רע ששייעבדת את עצמך לו: "כִּי בָאת בְּכַפְּ רַעַךְ... רַבְּ רַעַיךְ"; וב"דעת מקרא" הסיק מכאן, שהקטע מתאר הלוואה אחת, שבה המלווה הוא מישראל (רעך), והלוואה הוא נכרי (זר); הערב נעשה עבר עבור המלווה (**ערבת לרעך**), ולשם כך תקע את כפו לתוך ידו של הלוואה (**תקעת לזר כפיך**; ראו: **תקיעת כף - ליד המלווה או הלוואה**); חוקי התורה מוגנים על הלוואה אך אינם מגנים על הערב (ראו **תלמוד בבלי, בבא מציעא קטו**), ולכן הערב צריך להתחנן בפני המלווה שירחם עליו ולא ינаг עמו לפי שורת הדין.

- אולם, לפי זה, לא ברור מה הפסיק מחדש - הרי ברורשמי שחייב כסוף לרעהו, מכל סיבה שהיא, צריך לשלם את החוב, ואם איינו יכול לשלם - כדאי לו להתחנן בפני בעל חובו שירחם עליו.

- אולי אפשר לפרש, שככל הקטע לא בא ליעץ לאדם איך להינצל מערבות, אלא רק להראות לו לאן הערכות עלולה להביא אותו - למצב של השפהה, והתגלגולות ברפיש לפני רגלי המלווה.

2. אפשר גם לפרש, שהקטע ממליץ להתרפס **לפני הלוואה** - שהוא רע שלקחת אחירות על התנהגותו. העtid הכלכלי לכך למעשה משועבד למעשיו של הלוואה - אם הוא לא יחויר, יקחו ממק, ולכן **באת בכף רעך... רבְּ רַבְּ רַעַיךְ**. פירוש זה מתאים לדברי חז"ל במדרש שהובא לעמלה, שבו יעקב הוא המלווה, בנימין הוא ה haloah, המשנה למלך הוא הלוואה, ויהודיה הוא הערב, והערבי מתרפס בפני הילוואה. לפי זה, אפשר לפרש שהקטע כולל את כל סוגיה ה haloaoות - אין זה משנה אם הלוואה הוא רע או זר; גם אם לפני ה halooa הוא זר, הרי שעכשו, אחרי ה halooa, הוא כבר **רע = מכרך שיש לך עסק עמו**, גורלך תלוי בו ולכון אתה צריך להתחנן לפניו שיחזר את החוב בזמנך.

3. ויתכן שני הפירושים נכונים, ולכן נאמר **"לך התרפס ורhub רעיך"** בלשון רבים - שני הرعاים - גם המלווה וגם הלוואה; עלייך להתחנן בפני שניהם, שיסגורו את החוב ביניהם ולא יפגעו בך.

לך הטרפס ורחב רעים = לך אל הלוואה והתחנן לפני שיחזר את ההלוואה, לך אל המלווה והתחנן לפני שיגבה את החוב מהלוואה ולא מנק.

אל תתן שנה לעינייך ותנומה לעפVICES = היה מודע כל הזמן לחומרה של ההתחייבות שלקחת על עצמו, אל תשכח אותה ואל תתחמק ממנה לרעה עד שתגיע להסכמה עם האנשים שהתחייבת בפניהם.

הנצל ככבי מיד = כמו שכבי מנסה להינצל מיד הציד;

וכציפור מיד יקוש = כמו שציפור מנסה להינצל ממוקש (מלכוודת) שכד איתה. אל תנагג כחיה טרף הפוגעת בזולת, אלא כחיה טהורה וצמחיונית המנסה להתחמק מצורות בלי לפגוע אחרים.

אחד האנשים שקיימו את העצה בפסוק זה הוא יהודה בן יעקב, שהיה ערב עבר בניין, וכשהמשנה למלך מצרים רצתה לקחת אותו לעבד, הוא הטרפס בפניו כדי שיוטר לו (בראשית רבה צ א; ראו גם האם הערובות טובות? / הרב יהושע וייצמן פרשת ויגש - כי עבדך עבר את הנער - הערובות / הרב יואל עמייטל) :

- "בני, אם ערבות לרעך" - זה יהודה (שאמור, בבראשית מג ט) : "אנכי ערבענו".

- "תקעת לזר כפיך" - "...מיידי תבקשנו".

- "nocksthamer piik" - "...אם לא הביאותי אליו, וחטאתי לך כל הימים".

- "עשה זאתبني והנצל" - לך והדבק בעפר רגליים וקבל מלכוותו ואדנותו : "ויגש אליו יהודה".

מקורות ופירושים נוספים

ערבות - משל ונמשל

1. המשמעות המצומצמת ביותר של המושגים "ערבות" ו"תקיעת כף" היא בהקשר של הלוואה - הערב מתחייב שהלוואה יחזיר את ההלוואה, או שיחזר את ההלוואה במקומו. גם חז"ל למדו מפסקונו הלכות הקשורות לערבות על הלוואה, למשל: "מןין לערב שימוש (באמרה בעלמא בלא קני) ... דכתיב.. בני אם ערבת לרעך ... נוקשת באמרי פיך...." (תלמיד בבלי בבא בתרא קג : רשב"ם, ראו גם בבא מציעא קטו., נקודות בדיוני הערובות במשפט העברי, על ערובות בחוק הישראלי). ספר משליל ממליץ בחום שלא להיות ערב (עמ' 35), והפסקוק שלנו בא ללמד את האדם איך להינצל, אם טעה ונכנס לערבות.

2. אולם, הפסוק איינו מדבר בפיו על הלוואה, ולכן ניתן לפרשו במשמעות רחבה יותר - לקיחת אחירות על מעשיו של אדם אחר. פירוש זה מתאים יותר למדרש המקשר את פסקונו עם פרשת בניין, שהרי בניין אינו "הלוואה" במובן הרגיל.

ניתן לראות בעARBOT מסווג זה משל לעARBOT ההדדי שבין בני ישראל בנושא שמירת המצוות, ובפרט, אחירותם של המנהיגים לשמירת המצוות של הציבור : "בתלמיד חכם חכਮ חכוב מדבר, בשעה שהזקן מתמנה, אומר לו הקב"ה : עד שלא נתמנית לא הייתה נתפס על הציבור, עכשו שנתמנית נעשית ערב על הציבור" (ילקוט שמעוני משליו, ודומה לזה שמותר הרבה כז').

3. ניתן לפרש את הפסוק במשמעות רחבה עוד יותר - לא רק לקיחת אחירות על מעשיו של אדם אחר, אלא כל התחייבויות שהאדם איינו יכול לקיים בגלגולים שונים תלויים בו. גם אדם שمبرטich, למשל, שיימחר נצא לטיפול", כביכול לוקח עARBOT על כך שמדובר היה מטאיל, ואם מזוג האoir משתנה, הוא צריך להתרפס בפני האנשים שהבטיח להם, או להתרפס בפני ה' ולבקש ממנו שיסינה את מזוג האoir ...

על-פי מלבי"ם, הפסוק מתיחס לאדם שלקח על עצמו שתי התחייבויות סותרות - ערבת לרעך והבטחת לו לעשות דבר, ואז **תקעת לזר כפיך** לעשות את ההיפך ; והחכם מלמד, שההתחייבות לרעך קודמת, כי באת בכף רעך, ולכן צריכה ערבת הכל כדי למלא את התחייבות לרעך - **לך הטרפס ורחב רעים**.

וונמשל: "אם ערבת לרעך - אחר שנעשית ערב לך'יה, שהוא רעך... , וקיבלת עלייך בסיני ובעARBOT מוא... לשלוחך מצוותיו, תקעת לזר כפיך - שתשוב ותסור מדריכי..., הטרפס - היכנע לפני אסוקופה הנדרסת ונרגמת, ורחב רעים - הרבה רעים שיתפללו عليك לפני לפניהם..." (רש"י על פסקוק ג, בשם מדרש תהילים) ; "ויהמלייצה, על ערבות שערב כל איש לה' לשומר

ובعد נכירה חבלחו

רוב המפרשים פירשו את הפסוק כתקבולה משלימה: "לקח בגדו כי ערב [بعد] זר, וחובל אותו [כי ערב] بعد נכירה". ניתן לפרש את התקבולה בכמה דרכים:

1. החצי השני מלמד, שאפילו מי שנעשה ערב بعد **אשה** נכירה, שבאופן טבעי ונטים לרחם עליה יותר מאשר על איש, גם עליו אסור לרחם: "יכפל הדבר, לו מלה, בין ערבי עבור איש בין בעבור אישה עניה סוערה" (מצודת דוד).
2. החצי השני מלמד, שמי שערב بعد **נכירה** עונשו גדול יותר - צוריך לא רק **לקחת את בגדו מעליו** אלא גם **לחובל אותו** - להיכנס אל ביתו בכוח כדי לחתת את רוכשו (הגאון מוילנה), לפוגע בוגפו (מלבי"ס), או לחתת את חבלי אהלו (רבי יונה). והסבירה היא, **שהנכירה היא לא רק זורה גמץ גם מחוץ לעם ישראל**, ולכן פשעו של מי שיצר את הערוב הוא גדול יותר - הוא גרם הפסד כספי לא רק למלה אלא לכל עם ישראל (מלבי"ס). ויש אומרים שהסבירה היא, "כי ישע הבוטה באישה מן הבוטה באיש, כי יותר מצאו האמונה והמוסר באנשיים" (רבי יונה).

משל ונמשל

כמו מפרשים פירשו את הפסוק כמשל:

1. משל למנהיג רוחני, שלוקח על עצמו להדריך את הציבור בדרך ישירה, וכך מקבל על עצמו אחריותם למעשיהם הרעים: "ערב נקרא אותו שמנכיס את עצמו ברבנות להשגיח על בני האדם ולהדריכם בדרך הישירה, וכשאינו משיגה עליהם להדריכם, או יטלו מעליו מידותיו הטובות" (הגאון מוילנה).
2. משל לאדם שמאמין בדעות זרות ו舍קיות, ו לוקח על עצמו אחריות להוכיח אותם: "המושך חכמות נזובות תחת חכמת התורה והמוסר הוא זונה עם זורה... הוא מקבל עליו אחריות של הדעה החיצונית שזונה עמה, לגול מעלה כל נזונה בה בקושיות וספקות. והערב بعد זר, היינו דעתה שהוא חוץ מהחכמת התורה ושרשיה... קח ממנו... לבוש תפארת אשר לבש ישראלי בהר הזורב, אבל הערב **بعد נכירה**, שהוא עובdot כו"ם ואלחי נמר, יחבול אותו בעצמו..." (מלבי"ס)

171. איך להינצל מהבטחה שלא מצליחים לקיים

לפעמים אנשים מקבלים על עצמם התחייבויות שהם לא יכולים לעמוד בה. אלה יכולים להיות, למשל, מדריכים בתנועה, שכדי להציג את החניכים - מבטיחים להם הבטחות שלא תמיד אפשר לקיים; פוליטיקאים, שמבטיחים הבטחות לבוחרים אך מגלים לאחר הבחירה שהמצב קשה יותר مما שחשבו; וכדומה.

ספר משלי מציע, במקרים אלו, לא לנסתות להתחמק מההתחייבות, אלא להכיר בטעות שעשינו ולנסות לכפר על-ידי יותר על כבודנו. ספר משלי מדבר על סוג מיוחד של התחייבות -Urבות המעשי של אדם אחר:

משליו ואלה: "בני! אם ערבת לרעך, פקעתך לרעך, נוקשת באמרי פיך, נלבצת באמרי פיך! עשה זאת, אפוא, בני, והנצל, כי באת בכף רעך: לך, התרפא ורקב רעיך. אל תתן שנה לעיניך, ותנומה לעפעיןך; הנצל כאבי מײַד, וכצפוך מיד יקוש".

אם ערבת לרעך, תקעת לרע כפיך = הבטחת לרעך לחתת אחריות על מעשיו של אדם זר, למשל, נעשית ערבית להלוואה - הבטחת להיות אחראי לכך שהלוואה יחזיר את הכספי למולו.

נוקשת באמרי פיך, נלבצת באמרי פיך = בדברים שאמרו, שאתה לוקח אחריות על מעשיו של אדם אחר, שמת לעצמך מוקש ומלךות, כי כתע גורליך תלוי במעשיו של הזולות. וכך לנצח מהמלךות -

התרפא = מהשורש רפס = רפואי, התפלש בעפר לפניו, השפיל את עצמך לפניו, ותר על כבודך (כמו בלשון ימינו);

רעה = מלשון התרבות וגוועה, ככלומר, אמרו לו דברים שיגרמו לו להתרברב ולהתגאות, הראה לו שאתה מקבל את מרותו, מכיוון שהתחייבת בפנוי.

רעיך = בלשון רבים, שני רעים: זה שהתחייבת בפנוי (המלוח), וזה שהתחייבת לגביו (הלוואה).

היה להביא נזק לאמת. בדורות הבאים התגלה שהפילוסופיה האסכולתית היא הבל, וכיון שהם עמלו על רב כדי להתאים את התניך לשיטותיה, כאשר אלה נפלו ונבטלו עלולים היו אף הם להתבטל עימן. יש אפוא לנוכח זהירותה הגדולה ביותר כשבאים לפרש את המובים כرمזים לדעות פילוסופיות ומדעיות, העשויות להיות מוטעות, ואילו הדת אין מהותה למסור דבר עליון".

יתכן שהפסוק שלנו, "אל תוסף על דבריו", מהוות חיזוק לגישה זו, לפחות לפני פירושו של מלביימן. אלולם, לפי שני הפירושים 1 ו-2, קשה להבין את המשפט "מגן הוא להוציא בו", שמדובר, על-פי פשטוטו, על הגנה מצורמת ולא על הגנה מטעה.

לכן נראה לי, שהפסוקים שלנו עומדים בפני עצם ואני קשורים לקטע הקודם.

3. חז"ל ייחסו את הפסוקים לשלהם המלך, וראו במילים "אל תוסף על דבריו" עדות לכך שלשלמה ידע שאסור להוסיף על התורה, ושמוטר לכתוב רק דברים שהתגלו לו ברוח הקודש. מכאן מסיקים, שהספרים שכתב - שיר השירים, משלים וכלהת - נכתבו ברוח הקודש.

170. להניש את הערב

כאשר אדם חותם ערבות על הלואה, והלווה לא מחייב, הנטייה הטבעית היא לرحم על הערב, שהרי הוא רק רצח לעזר חבר, הוא לא הרויח שום דבר מההלואה. הגישה של ספר משלים היפה:

- משלים כתו: "לקח בגדו כי ערבי זר, ובעד נכריהם חבלהו"
- משלים כתו: "קח בגדו כי ערבי זר, ובעד נכרייה חבלהו"

ספר משלים קורא למלה להתייחס לערב באוצריות, לחובל (לעקל) את כל רכשו ואף **לקחת את בגדיו**. הסיבה: **כי ערבי זר** = כי הערב יציר עירוב בינה לבין המלה בין אדם שהוא עד אותו רגע זר לו - הלואה. רק בגלל העירוב הזה, הסכים המלה לתת את כספו ללואה. בסופו של דבר הלואה נהג כאיש זר והפר את הבתחתו למלה, והאשם הוא מי שייצר את העירוב: "אל תחמול עליי, כי ערבי זר ובטה על איש לא הכיר ולא ידע, והוא נסכל ופשע. והנה, על הלואה ראוי לחמול, כי הצורך דחקנו והביאו ללוות. ובא שלמה עיה למד על מה שאמרו רבותינו זיל: 'יכל אדם יהי בעין קלשימי' (ודרך ארץ רבהה). על כן אין לבתו בזה האיש אשר לא ידעת, לערויב לו ערובה...'" (ביביונה).

גם התלמוד מחמיר יותר ביחס לערב מאשר ביחס ללואה: "תנו רבנן (דברים כד) לא תבא אל ביתו לעבות עבותו - לביתו אי אתה נכנס, אבל אתה נכנס לביתו של ערבי. וכן הוא אומר: **לקח בגדו כי ערבי זר...**" (בבא מציעא קטו). מצד שני, החוק הישראלי דוקא נותן הגנות מסוימות לערבים - ראו חוק העברות.

ראוי גם: פסוקים נוספים שמזהירים את האדם מהיות ערבי בהלוואה (סעיף 35).

פירושים נוספים

כי ערבי זר

1. פירשנו שהכוונה **ZR** למלה - המלה לא הכיר את הלואה לפני כן והערב קשור ביניהם. לפי זה, אין זה משנה אם הלואה הוא מוכר לערב או לא - בכל מקרה הערב אחראי. כך עולה גם מפסוקים נוספים המדברים על ערבות (סעיף 35), ואינם מבחינים בין ערבות לאדם זר לבין ערבות לרע מוכר.

2. אך אפשר גם לפרש שהכוונה **ZR** לערב - הערב לא הכיר את הלואה, ונרג בחומר אחריות כאשר נעשה ערב לאדם שהוא לא מכיר, ולכן אין לרחים עליו; אך אם הערב מכיר את הלואה היטב, כגון שהוא קרוב משפחה או חבר טוב, הוא עשה מעשה של חסד כשהשכנים היהו ערבי, וכך ראיו לרחים עליו.

אך אסור להוסיף על דבריו אלה ולהבהיר דברים נוספים, כי ייתכן שה' ירצה להוכיח את האדם ולסייע לו אלו על חטאיו ולא לקיים את התוספות שהוסיף, ואז האדם ייחשב לדובר **צב** (= הבתוות שאינן מתקיימות - סעיף 409).

הבהירות של ה' מפורשות בתורה ומכוונות, בדרך כלל, לעם ישראל כולם: ה' הביטה, שאמם עם ישראל כלו, כי קיים את התורה בארץ ישראל - אז הוא זוכה לברכות (ראו בפרשׁת בחוקותי; ראו גם שבר ועונש בתורה). מי שמוסיף הבתוות מעבר לכך, לא יכול להיות בטוח שהבטחוויות יתגשמו - ייתכן שה' יחליט לעוזר לו ולקיים את הבתוותיו, אך ייתכן שלא, ואז השומעים עלולים להתאכזב.

פירושים נוספים

רוב המפרשים קישרו את הפסוקים הללו לפסוקים הקודמים (פסוקים א-ד), העוסקים במוגבלות השכל האנושי:

1. השכל האנושי מוגבל, ולכן יש לבתווח בה' בענייני המצוות, לקיים את המצוות בתמיינות, לא להתחכם ולא להוסיף עליו (ע"פ רשיי, הגרא, מצודת זה);
2. השכל האנושי מוגבל, ולכן יש לבתווח בה' לגבי בריאות העולם, להאמין בתמיינות בעדוותו של הבורא לגבי הבריאה ולא להוסיף עליה רעיונות מדעניים מודעתנו: "... אגור השיב בדברים לחייבים ששאלו ממנה דברים... על דברים שישאלוהו... בעניין בריאות העולם והתחווות ובסתור מעשה בראשית. וכי המבוואר מתשובתו, חקרו על זה החכמים האלה בדרך הפילוסופיה... והעלו בהזה סברות על-פי שכלה, כמו שהקרו על זה הפילוסופים דור דור והעלו חרס בזים. והשיב להם אגור, שאריך ידרשו ממנה דעת קדושים - שהם הידיעות הרמות האלה אשר לא ייודע ע"י חקירה אנושית רק ע"י הופעה-אל-חיות לקדושים... אך אדע ידיעות אלה אחר שבער אנו כי מי...? כל אמרת אלה צרופה - שבכל אלה החקירה צריך לสมוך על עדות התורה שכולם נבראו יש מאין ע"י אומר ה' ואמרת אלה, דברי התורה במעשה בראשית צרופה מכל סיג, כי כל מה שאמרו הפלוסופים הקדמוניים זהה הם בסוף סיגים מצופה על חרש, והי הוא מגן לכל החושים בו, ואין טעם בהבליל שווה ומזהים; אל מוסף על דבריו לאמר בהזה דברים משכלך, פן יוכיה בך, שיראה לך שאיןך יודע אף את עצמך, לדעתך איך נבראת, ואת פרטיך איבריך וקישורם, וקשרו הנפש בגויה; וכל שכן, אך תען עלולות לדבר גביה בבנין העולם הכללי והמצאות, ועל-ידי-כך ונכובת, ויתגלה כי שמת כוב מחסן, ובבית מבים ושקרים שאין בהם ממש". (מלבי"ם, ודומה לה [פרק'](#) יהודה אייזנברג).

השאלה האם יש לשלב רעיונות מדעניים בפירוש המקרא נתונה בחלוקת מזויה דורות רבים.

כבר הגאנונים (שהיו לפני 1500 - 1000 שנים), שילבו רעיונות מדעניים שהיו נפוצים בימיהם בפירושיהם לתורה. ר' אברהם ابن עזרא (רבא"ע, שהיה לפני כ-900 שנה) הזכיר חלק מהם בתוך הקדמת פירוש התורה, למשל, "רב יצחק, שהיבור שני ספרים מבראשית עד ייכלו - ויעד לא כילה מרוב דברים... ובפסקוק יהי אורי אמונה בעלי האור והחושך הזכר", אך הוא עצמו התנגד לגישה זו, וכותב: "והרוצה לעמוד על חכמת חיצונות - לימדם מספרי אנשי תבונות, או יתבונן בראיותם - אם הן נכונות, כי הגאנונים - בלי ראיות בספריהם הביאו, ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום". כלומר: לא בטוח שכל הדברים שאומרים חכמי הטבע הם באמת נכוןים; מי שרוצה ללמידהطبع, צריך ללמידה את הדברים במקור, מספריהם של חכמי הטבע, ולראות איזה הוכחות הם מביאים, והאם הן נכוןות; לא צריך לחקות בעניינים עצומות את דבריהם של חכמי הטבע ולהזכיר אותם לתוך התורה; מי שמספר את התורה צריך להתמקד בפירוש פשוטו של התורה ולא בענייני מדע וטבע.

מצד שני, הרמב"ם, שהיה בערך לפני 850 שנה, דוקא כן ניסה לשלב רעיונות מדעניים, ובספרו הഗודל "משנה תורה" ("היד החזקה"), הקדים שני פרקים (הפרק השלישי והפרק הרביעי) לתייאור היקום כפי שהוא אותו המדענים בתקופתו - הגלגים המקיפים את הארץ, ארבעת היסודות, וכו'; היום, הרעיונות הללו נראים לנו מוזרים ותמהימים, וכך כתוב על כך שמדובר דו"ד לוצטו (שדייל, לפני כ- 150 שנה) בתוך הקדمة לפירוש התורה: "יעוד חוטא בדיקים מיותרים מי שմבקש למצוא בתנייך דברים שה' לא ביקש ללמד אותנו על ידיו. ייעוד התורה הוא להודיע לנו את חובותינו, ולא את סודות הבריאה. בדרך זו טעו רבים מן המתפלסים, אשר דרשו דרישות שרירותיות כדי למצוא בכחובים את ההש侃ות הפילוסופיות שהו מקובלות בימיהם: הם מצאו, למשל, בפסוקים הראשונים של ספר בראשית את ארבעת היסודות של אריסטו, נוסף לחומר וצורה, כי אין פירושו את המלים "הה ובהו". הם השיבו בחשידותם לשרת את הדת, בהראותם שהוא זה עם הפילוסופיה השוררת. ולמעשה כמעט שהביאו לה נזק, לו אפשר

2. המשמעות המדוייקת של המילה **תහילה** היא **שבח ומחמה שנותנים לטוב ביותר**. אסור לאדם להתפאר שהמעשים שהוא מתכוון לעשות מהר הם הטוביים ביותר, כי איןנו יכול לדעת מה יעשו אחרים עד מהר. למשל: מותר לבקש להבטיח ללקוחותיו שיבנה דירה, אך אסור לו להבטיח שהדירה שהוא בונה תהיה הטובה ביותר או המשתלמת ביותר בשוק. מותר לפוליטיקאי להבטיח "אצבען بعد הגדלת הקצבאות נזקקים", אך אסור לו להבטיח "אذا גענאים יותר מכל שאר הפוליטיקאים".

3. ויש אנשים, שמצרפים לכל הבטחה שהם מבטיחים את המשפט "אם ירצה ה...". ייתכן שהמקור של מנהג זה הוא בפסוק שלפנינו: מכיוון שהאדם לא יכול לדעת אם יוכל לקיים את הבטחותיו - כל שמוור לו להבטיח הוא, שיעשה את מה שהיא רוצה.

פסקים דומים

גם הפסוק הבא (משלו כז ב) : "**יהלך זר ולא פיך, נכרי ולא שפטיך**" - מביע רעיון דומה: **התהילה** של האדם צריכה לבוא מאנשים זרים, שראויים את התוצאות האਮיטיות של המעשים שלו, ולא מפיו שלו עצמו, שכן הוא לא יכול להעריך את פעולתו באופן אובייקטיבי; **התהילה** של האדם צריכה לבוא מאנשים חיצוניים, שיכולים להשוו את מעשיו של האדם למעשיהם של אחרים ולבחון מי באמת הטוב ביותר, ולא ממוו עצמו, שכן הוא עצמו תמיד יחשב שהוא הטוב ביותר (סעיף 76).

מותר לאדם לקבל תהילה, רק לאחר שהוא עשה מעשים, והتوزאות החיויבות של מעשיו גלוות גם לזרים.

רעיון דומה נמצא בדברי אחאב מלך ישראל; אחרי שמלך ארם התפאר ואמר :

- מלכים א כ: "**וישלח אליו בן הדוד** ויאמר **'כה יעשון לי אלהים וכמה יוספו, אם ישפק עפר שמرون לשעלים לכל העם אשר ברגלי'**" - "אני הולך להביא עלייך צבא כל כך גדול שהוא ימוחק אותך למורי, עד שלא ישאר **מספיק עפר בשומרון**".

ענה לו מלך ישראל :

- מלכים א כ יא: "**ויען מלך ישראל ויאמר דבריו אל יתהלך הגר כפתחה**" - "**אל תתהלך היום**, כאשר אתה חוגר את כליל מלחמתך ומתוכו ל יצא לקרב, כיילו שאתה כבר מחר, **פתח** את החgorה אחורי הניצחון".

יש שפירשו את הפסוק במשמעותו מורהות יותר, ולמדו ממנו שם במשמעותה אסור לאדם לשבח את עצמו על דברים שיצילח להשיג בעtid, כי איןנו יודע אם אכן יצילח בכך: "הו משה וاهרן הוליכין תקופה, ונדבר ואביהוא מהליכין אחריהם, וכל ישראל אחריהם, ואומרים מתי שני וקניהם הללו מהים ואנו נהגין שרלה על הציבור?"; ר' יודן בשם ר' איבו אמר: **ביפה אמרו זה לזה, ר' פנהס אמר: בלבם הרהרו.** אמר רבי בריה: אמר להם הקדוש ברוך הוא: **אל תתהלך ביום מהר, הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהם שטוחין על גבי אמותיהם**" (תיקרא רבבה כ)

בספר בן סירא מופיע החזי השני של פסוקנו בהקשר הפוך - של צער ודאגה: "**אל תזר צרת מחר, כי לא תלך מה יlid يوم, שמא למחר איןני, ונמצא מצער על עולם שאיןו שלו**" (חובא בתלמוד בבלי, סנהדרין ק ב). אי אפשר לדעת מה יקרה מחר, ייתכן שמחר לא יהיה כאן, וכל הצער שלנו, כמו כל ההבטחות שהבטחנו, יהיה לשווה.

169. לא להבטיח בשם ה' דברים שלא הבטיח

אחד הסיבות שאנשים מבטיחים הבטחות שווא היא, מתוך פרשנות לא נconaה למידת הבטחון בה. הם בוטחים בה' שיעשה כל מה **שהם** רוצים, אך למעשה מידת הבטחון משמעה להאמין שה' יעשה כל מה **שה'** הבטיח. ספר משלוי, כנראה, מזהיר מפני הנטייה הזאת:

משלוי לה-ו: "**כל אמרת אלה צופה, מגן הוא להסימ בוו. אל תוסף על דבריו, פן יוכיה לך ונכזבת.**"

כל הדברים שה' אמר והבטיח, כאמור בצורה מדוייקת (**צופה**) ללא כל עודף או מגראעת, וה' **מגן לחוסים בו** וסומכים על דבריו אלה;

167. לא להבטיח מtoo תאהה לעשות חסד

אחד הסיבות שאנשים מבטיחות הבטחות שווה היא, שהם מודים רוצחים להטיב עם הוזלת - כל-כך רוצחים, עד שהם מרגשים שהם כבר עושים זאת בפועל. הדבר נכון במיוחד כשהמצאים עם ילדים קטנים, שבמקרים בזורה כל-כך מעוררת רחמים, עד שכל אדם מבוגר מתמלא ברצון לתמוך בהם מה שהם מבקשים כבר עכשו, ובבטיח להם שיעשה זאת. אך לפעמים ההבטחה הזאת היא חפוצה מדי - לפעמים אי-אפשר לקיים את הבטחה, משום שאינו כסף, או משום שאין זמן, או משום שיש ילדים אחרים בסביבה שעלולים לנקה, או מסיבה אחרת. ספר משלי מזהיר מפני הנטייה הזאת:

משלוי יט כב: "תאות אדם חסדו, וטוב רשות איש צוב"

לכל אדם יש תאהה טبيعית לעשות מעשי- חסד ונtinyה;

אולם לפעמים, מרוב רצון לעשות חסד, אנשים מבטיחים לעשות מעשה שמעל לכוחותיהם, וזה הם לא מצலחים לקיים את הבטחותם, ומאכזבים את הנזקקים שתלו בהם תקוות. במקרה זה – יותר טוב כבר להיות רש, שאין לו כלום ולכן הוא לא יכול לעשות חסד, מהיות איש צוב = איש שמאכזב - שמבטיח לעשות חסד ואיןו מקיים (סעיף 409).

אז מה עושים כשהילדים מנדנדים? פשוט אומרים להם "אני רש ולא יכול לתת לך את מה שאתה רוצה". עדיף להגיד כך, מאשר להבטיח ולהיות איש צוב.

ניהול גמ"ח - פירוש נוספ

יש אנשים שמקימים ארגון לגמilot חסדים (גמ"ח), למשל, קרן להלוואות בלי ריבית. מרוב תאהה לעשות חסד, הם לא בודקים מספיק לעומק את האנשים שהם עוזרים להם - לא בודקים עד הסוף שהם אמינים, מסוגלים להחזיר את ההלוואה, ושיש להם מספיק בטחנות. כתוצאה לכך, חלק מהלוואים לא מחזירים את החוב, והגמ"ח קורס ונסגר. הפסוק שלנו מתיחס גם למצב זה:

תאות אדם חסדו, ובכל זאת טוב רש - עדיף לעשות חסד מועט ודיל אבל להתميد בו, מהיות איש צוב - שנוטן הרבה ואז מפסיק כמו נחל אכזב.

לפי שני הפירושים, הפסוק מזהיר שלא לערב רגשות של תאהה בעשיית חסד; כדי שהחסד יהיה אמיתי ועקבי, יש לעשות אותו במתינות ולא בתאהה.

168. לא להבטיח כדי לקבל שבח ותהילה

אחד הסיבות שאנשים מבטיחות הבטחות שווה היא הרצון בתהילה, אנשים מודים לזכות כבר עכשו בכבוד ובשבח על מעשים שייעשו אחר. ספר משלי מזהיר מפני נטייה זו:

משלוי כז א: "אל תתהלל ביום מחר, כי לא תדע מה ילד יומ"

אל תתהלל ביום מחר = אל תתן לעצמך כבוד ושבח על תוצאות המעשים שתעשה בעתיד,
כי לא תדע מה ילד יומ = כי איןך יודע אילו מצבים חדשים ייווצרו בזמן שייעבור עד אז.

הפסוק כמובן אינו אסור להבטיח - הרי החברת האנושית מסתמכת על הבטחות שאנשים מבטיחים זה לזה ועל הסכמים שהם עושים ביניהם. הפסוק אוסר רק **להתהלך** - ליצור מצב שבו האדם מקבל שבח ותהילה על דברים שיעשה בעתיד.

ישנן כמה דרכי מעשיות שמאפשרות לאדם להבטיח מבליל להתהלך:

1. לדבר רק על מעשים, לא על תוצאות. למשל: מותר לקבל להבטיח ללקוחותיו שיבנה דירה ע"פ התוכנית שהסכימו ביניהם, אך אסור לו להבטיח "אני אבנה לך דירה שתעשה אתכם מאושרים". מותר לפוליטיקאי להבטיח "אצבע بعد הגדלת הקצבות לנזקקים", אך אסור לו להבטיח "אגדיל את הקצבות לנזקקים" ("ייתכן שלא יהיה לו רוב), ובוודאי אסור לו להבטיח "אפתח את בעית העוני במדינה".

הבטחות

166. הפרת הבטחה חמורה כמו שקר

167. לא להבטיח מתחז תאהו לעשות חסד

168. לא להבטיח כדי לקבל שבח ותהילה

169. לא להבטיח בשם הי' דברים שלא הבטיח

170. להעניש את הערב

171. איך להינצל מהבטחה שלא מצליחים לקיים

172. איך להינצל מהבטחה קטנית

166. הפרת הבטחה חמורה כמו שקר

יש אנשים, שמתאימים להגיד את האמת כי הם מבינים שהוא רע לשקר, אך לא-כל-כך מתאימים לקיים הבטחות.

החכם בספר משלוי טרכ לכתוב שני פסוקים דומים נגד גישה זו :

- משלוי יט ה : "עד שקרים לא ינקה, ויפיה צובים לא ימלט"

- משלוי יט ט : "עד שקרים לא ינקה, ויפיה צובים יאבד"

בימינו "צוב" מילה נרדפת לשקר, אך בלשון המקרא יש הבדל ביניהם : שקר הוא עובדה שאינה אמיתית, וצוב הוא הבטחה שאינה מותקינית, הבטחה הגורמת לאכזבה (סעיף 409).

כלומר, גם אדם שמעיד עדות-שקר לא ינקה מעונש, וגם אדם שמספרה הבטחות שאינו יכול לקיים - לא יימלט מצרעה ומאמבדון.

מדוע יש צורך בשני פסוקים?

יתכן שלכל אחד מהפסוקים יש משמעות שונה על-פי הקשו :

- הפסוק הראשון נמצא בקטע המדבר על הקשר בין כסף לידיות, משלוי יט ד-ז : "הוּא יסִיף רַעִים רַבִּים, וְדָל מְרֻעָה יִפְרֹד. עד שקרים לא ינקה, ויפיה צובים לא ימלט. רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי נְדִיב, וְכָל הָרָע לְאִיש מְתָן. כָּל אֲחֵי רִשְׁנָהוּ, אֶחָד כִּי מְרֻעָה רְחָקוּ מִמְּנוּ, מְרַדֵּך אָמְרוּם לוּ הַמְּהָה" (סעיף 139). ייתכן שהוא מתייחס לאדם שמנסה לשפר את מעמדו החברתי ע"י שקרים וצובים קשורים למעמד כלכלי - טוען שיש לו יותר כסף מאשר שיש לו באמות, או מבטיח שייתן מתנות שלא יצליח להשיג. הפסוק קבוע, שתתי השיטות הללו לא יועילו לו.

- הפסוק השני סמוך לפסוק המדבר על תבונה, משלוי יט ח-ט : "קְוָנָה לְבָ אָוָהָב נְפָשׁוֹ, שָׁוֹמֵר תְּבוֹנָה לְמַצְאוֹ טָבָה. עד שקרים לא ינקה, ויפיה צובים יאבד". ייתכן שהוא מתייחס לאדם שמנסה לשפר את מעמדו ע"י שקרים וצובים קשורים לתבונה - קונה תאורים מזויפים, אומר משפטים שנשמעים נבונים אך אין מאחריהם כלום. גם השיטות הללו לא יועילו לו - כדי להשיג תבונה צריך לknoot ללב, צריך להתאים כדי לפתח את הלב (= מקום המחשבות - סעיף 411).

3. ויתכן, שהכוונה היא לדברי-שקר שהיועצים ממצאים על-מנת לשפר את יחסיו-החזק של הממלכה, ולהציג אותה בצורה טובה יותר בתקורת העולמית; כאשר **המושל מקשיב** ומקבל את עצותיהם של היועצים לו להגיד **דברי-שקר, כל משפטיו** - העומדים לפניו - לומדים שהמלך אינו מעיריך את מידת האמת, יותר חשוב לו להגיד דברים הנשמעים טוב מאשר דברי-אמת, וכך למצוא חן בעיניו - הם מחקים אותו ומתחילה לזלزل גם הם באמרית אמת, עד שנעשים רשעים.

165. מרמה לשם פיטוס - דרכו של אהרן

"**יכיזד היה אהרון אוחב שלום;** כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים, היה הולך לכל אחד מהם שלא מדעת חברו, ואומר לו, ראה חברך איך הוא מתרחט ומכה את עצמו על שחטא לך, והוא אומר לי שאבואר אליו שתחזור לווי, ומהוק כל, כשהיו פוגעים זה בזה היו מנשקים זה את זה." (אבות דרבינו נתן איב)

למרות ההנגדות התקיפה של התנ"ך לרמות (ראו לא להתרגל למרמה - סעיף 158), יש מקרים נדירים שבהם מותר לרמות - כאשר הרמות היא חלק מתוכנית שמטרתה לעשות שלום בין אדם לחברו. כך עשה אהרן, וכך נרמז גם בספר משה:

משלី יב כ: "**מרמה בלב חרשי רע, וליעצי שלום שמחה**"

חרשי רע = אנשים היועצים לרעהם לעשות רע זה זה;

מרמה בלב חרשי רע = אנשים كانوا בהכרח מלאים את ליבם בתכבות של מרמה, כדי שהצד הנפגע לא יידע מי נתן לפוגע את הרעיו;

יעוצי שלום = אנשים היועצים לרעהם להשלים זה עם זה;

וליעצי שלום שמחה = **יעוצי שלום**, גם כאשר הם משתמשים בתכבות של מרמה, התכבותה הן רק כלפי חזך ואין חודרות אל ליבם, כי כשחצדיים המ██וכסכים מגלים את האמת, הם שמחים ומודים למי שהשלים ביניהם, וכן גם בלבם של היועצים עצם ישנה שמחה ולא מרמה.

ראו גם: פסוקים נוספים על חרשי רע (סעיף 173).

מקורו של פירוש זה הוא בדבריו של האמורא רב אשי בשתי סוגיות בתלמוד:

- "הנטען על השפה ונשתחררה, או על הנכנית ונתגירה - הרי זה לא יכנס... זאמר רב אשי: **הסר ממק עקשות מה ולזות שפטים...**" (בבלי במותה כד:), "משום לעז: שלא יאמרו אמרת היה הקול הראשון" (רש"י שם): מי שיחשד שכוב עם גויה, אסור לו להתחנן אליה גם לאחר שהתגירה, כי הוא צריך להוכיח לרביות שהחсад היה שגוי (או סיכום הסוגיה במאמר נישואין חזרות / הרוב יחשע לביא, ביטאון הרבנות הראשתית אייר ה'תשס"ז).
- "יעד אחד אומר ימת" ועד אחד אומר לא מת" - הרי זו לא תنشأ, ואם נשאת - לא יצא... משום דבר אשי, זאמר רב אשי **הסר ממק עקשות מה ולזות שפטים הרחק ממק**" (עיי' בבלי כתובות כב:): אם עד אחד מעיד על אדם שמת, מן הדין אשתו נחשבת אלמנה ומותר לה להינsha לאדם אחר, אך אם יש עד אחד שמעיד שאינו מת, ראוי שלא תنشأ, כדי שלא יחושו בה שהיא מההרבת להיפטר" מבعلا.
- אך כמו מפרשיו התלמוד הוכיחו מסגנון הדברים, שהפירוש הזה הוא רק דרשה של רב אשי, ולא פשטונו של מקרה, שהרי בגמרה לא נאמר "דכתיב הסר ממק עקשות מה..." אלא "זאמר רב אשי הסר ממק עקשות מה..." - רב אשי הוא שאמור ופירש את הפסוק באופן שונה מהמקובל:
- "בכתובות כב ב, "אמר רב אשי הסר ממק עקשות מה...", שזו מקרה מלא במשלי... וראה בתוספות שם שהتلכדו לברא מאמר זה. אמנם, הן פשיטה ذקרה הוא, שהאדם יסר מעצמו עיקשות מה, ככלומר שלא ירגע עצמו לדבר בעיקשות ולזות שפטים, ורב אשי הוא שהשתמש בסגנון הכתוב לכוננה מיוחדת, שלא יעשה אדם דבר אשר ייעקשו אחרים מה פה ויליו עליו. שומעו הבינו רמייזתו, וככה נהיה סגנון מקרה זה לפטגם עממי." (הרבות רואבן מרגליות, מחקרים בדרך התלמוד וחידותיו יז, עמוד פז),
- "נראה בעיני, אף-על-גב ذקרה כתוב כן... ואולם הכוונה בקריא, אורה שלא יהיה בעל לזות שפטים מדברות רע והיתנולים על אחרים, ור' אשי פירש הקריא, שהאדם צריך להתנהג בדרך זה שלא יתן מקום ופתחון מה לשאר אנשים שידברו עליו רעה," (מהר"ץ חיות על ימותה כד: , בשם מהר"ץ מוילנה).

הפסוק בהקשרו

הפסוק נמצא בקטע (משלוי ד-כ-ז) המלמד שיש לשמור על כל איברי הגוף (סעיף 107), שכן בראיות הרוח משפיעה על בריאות הגוף (סעיף 17).

164. מנהיג צריך להיזהר שלא להקשיב לדברי שקר

אדם הנמצא בעמדת בכירה משפייע באישיותו על האנשים שנמצאים תחתיו, ולכן נדרש במיוחד במיוחד על התנהגותו. בפרט:

משלוי כת יב: "משל מקשיב על דבר שקר - כל משרותיו רשעים" (סעיף 164)

אדם פשוט צריך להיזהר שלא לדבר דברי שקר, כמו שנאמר בתורה - "מדבר שקר תרחק";

אבל מושל צריך להיזהר גם שלא **להקשיב** לדברי שקר, כי גם כאשר המושל שותק ומקשיב - הוא משפייע על משרותיו.

אם המושל יודע שהדברים הם דברי-שקר - מדובר השקרנים אומרים אותם, והרי כל הרעיון בדברי-שקר הוא להטעתו את השומע, שיחשוב שהם דברי אמרת!

1. ייתכן, שהכוונה לדברי-חנופה, שגם השומע יודע שאינם אמיתיים, אך הוא מקשיב להם כי נעים לו לשם עותם; כאשר המושל **מקשיב לדברי-חנופה שקריים**, **כל משרותיו ירשו עצם להיות רשעים**, כי הם יסמכו על כך, שאם הם ייתפסו, הם יכולים להתחנף למלך והוא ייתן להם חנינה.

2. וייתכן, שהכוונה היא לכל דברי-שקר, שהשומע יודע שאינם אמיתיים, אך הוא מקשיב להם כי אינם רוצח לפגוע באומרים; כאשר המושל מתייחס בעדינות ובשלchnerות לשקרנים, **ומקשיב בנימוס לדברי השקר** שלהם, **כל משרותיו** - שעומדים לפניו - **חוובים** שהוא מאמין לדברי-השקר האלה, ומכך הם מסיקים שאפשר "לעובד" על המלך בקלות, וונעים **רשעים**.

ההרגל הזה מתחיל משקרים קטנים - מטופסים שקרים שחוותמים עליהם כי "כך עושים כולם"; אבל לאחר שההרגל נטווע בחברה, והחברה מתוגלת לחווות עם רמה מסוימת של שקר, נסללה הדרך לשתיויות חמורות יותר.

זויה סיבה נוספת להתרחק ממשחקים שבהם צריך לרמות, אפילו בזחוק; ראו לא לשחק במרמה (סעיף 161).

הטענה שבמאמר זה הוכחה במחקר שביצע פרופ' דן אריאלי, מומחה לכלכלה התנהגותית: "הצגנו לאנשים קופסאות מלאות נקודות ושאלנו אותם באיזה צד של הקופסה יש יותר נקודות - מצד ימין או מצד שמאל. אבל דרך אגב, אמרנו, תקבלו יותר כסף אם תגידו שהוא מצד ימין. החוץות היו מדהימות. בהתחלה אנשים רימנו קצת לטובות הצד שהכניס להם כסף, ואו בבת אחת כולם עברו לרמות, ב- 100% מהמרקם. כמובן, אם שיקרתו פעמי ופעמיים הדרך ממש קללה מאד לשקר כל הזמן. אנחנו מכירים את התופעה והוא מעולם הדיאטה. אנשים שנמצאים בדיאתה חמורה שנמשכת חודשים יכולים להישבר ולהתנפל על המקרו רק כי אכלו קוביית שוקולד קטנה. קוראים לה "What the hell effect" (צריכים יותר להשוו ערך עצם לעצם מושגים, הם מתחילה לרמות כל הזמן" (ראיינו עם דן אריאלי, כלכיסט 18.6.09).

163. להימנע מסגנון דיבור שיש בו מרמה או תוקפנות

ישנם שני סגנונות דיבור, ספר משלו מושך להימנע מהם:

משלוי ד כד: "הסר ממק עקשנות פה, ולוזות שפטים הרתק ממך"

עיקש = עקום וקשה (סעיף 373).

עיקשות פה = דיבור שהוא עקום וגם קשוח ותוקפני.

נלוז = עקום ונסתיר (סעיף 370).

לוזות שפטים = דיבור שהוא עקום וגם מטעה ומסתיר.

הפסוק מתייחס לשתי דרכים שליליות שבחן אנשים משתמשים בכוח הדיבור שלהם. ניתן לקבל הדוגמה חייה לשתי דרכים אלו אצל בעלי-מקצוע שונים, טמנסים לגבות מהלקות התנים תשולם גדול יותר ממה שמגיע להם:

- יש במקרה שימושים בדיבור קשוח ותוקפני, צועקים ומאיימים עד שהלקות נכנע ומשלים - **עיקשות פה**.

- ויש במקרה שימושים בדיבור מטעה, עד שהלקות מתבלבל ומשלים - **לוזות שפטים**.

החכם קורא לתלמידיו להסיר מהם את שני סוגיו הדיבור הללו, כי שניהם פוגעים בבריאותו הנפשית של כוח הדיבור.

מקורות ופירושים נוספים

1. לפי פירושנו, **עיקשות פה** ו**לוזות שפטים** הם סגנונות-דיבור של האדם עצמו, שהוא צריך להסיר מנפשו; וכן פירושו חז"ל: "הסר ממק עקשנות פה - לשון הרע, שקשה כשפיקות דמים. ולוזות שפטים הרתק ממך - שלא לדבר עם חברך אחד בפה ואחד בלב." (ילקוט שמעוני משלוי). פירוש זה מתאים לפוסוק המקביל, המלמד ש**עקשות ולוות חן** תוכנות של רשעים:

- משלוי בטו: "אשר ארחתיהם עקשנים, ונלוותם בעמגלאותם"

2. אך מפרשים רבים פירשו שמדובר בסגנונות-דיבור של אנשים אחרים, שהאדם צריך להיזהר שלא ידברו עליו: "אל תעשה דבר שיחאה בו מקום לבני אדם לרען אחריך. וידמו הרינון בעקמת הפה ונטילת השפטים, כדרכם המרננים ברומו" (מצוות, וכו רשי"י), "אדם גדול, כישמען עצמו מן העניינים שהם מכוערים אצל בני אדם, וاع"פ שאיןם בעניין מכוערים, קידש את השם. כמו שאמר ולוזות שפטים הרתק ממך". (רמב"ם, מאמר קידוש השם).

161. לא לשחק במרמה

יש משחקים, שכדי לנצח בהם צריך לرمות - זה חלק מהמשחק. האם מותר לשחק במקרים כאלה? לפי ספר משללי, נראה שלא:

משל לו ייח-יט: "כמתלהלה, הירוה זקים חצים ומות, כן איש רעהו ואמר 'הלא משחק אני!'". המשחק במרמה זה כמו לשחק בנשך. כמו אדם שמתלהלה = מהתל, מתהולל ומשתגע, משחק בכל-נסק ויורה לכל עבר "רק בשבי המשחק", אך בסופו של דבר פוגע בעצמו או ברעהו וمبיא מות - כך הוא האדם שמרמה את רעהו ואומר "זה רק משחק".

כדי להבין מה כל כך רע במצבים של מרמה, נקרא את תוכחתו של הנביא ירמיהו (סעיף 162).

מקורות ופירושים נוספים

הרב עובדיה יוסף פירש פסוק זה כאיסור להתלוץ ולהתבזח על בניים, בפרט במסגרת מנהג "רב פורים": "לגביו אלו הנושאים בתפקיד רב פורים קובע הרב עובדיה: 'ויהמבדה הזה על החבון חכמי ישראל גדוּ עני מנסוא' ומוֹהיר: 'עליו נאמר שתו בשם פיהם ולשונם תhalbך בארץ'. והוא בכלל מבזה תלמידי חכמים שאין לו חלק לעולם הבא (cmbואר בסנהדרין צט: , והרמב"ם פרק ג מהלמת תשובה הלכה יד), ועליו אמר שלמה בחכמתו **כמתלהלה היורה זיקם חצים ומות... ואמד הלא משחק אני**" (מתוך כתבה של אבישי בן חיימן באתר [org](#)).

ישנם פסוקים נוספים שבהם הדיבור נמשל לנשך:

- משלו יב יח: "יש בוטה כ碼רות הרבה, ולשון חכמים מרפא" (סעיף 172)

- משלו כה יח: "מפין וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו עד שקר" (סעיף 151)

- וגם בהמשך נבואה התוכחה של הנביא ירמיהו (סעיף 162), ירמיהו ט ז: "**חץ שוחט לשונם, מרמה דבר; בפיו שלום את רעהו ידבר, ובקרבו ישם ארבי"**

162. לא להתרgal לדבר שקרים

באחד המפעלים הגדולים בארץ החליטו שצריך "לחסוך" בהפרשיות לקרן פנסיה עבור העובדים. לשם כך קבעו, שהעבדים יקבלו חלק משלכם בתור "הוצאות רכב", שעליהם אין צורך להפריש לקרן פנסיה. חלק מהעבדים אין רכב, אבל גם אלה מצאו פתרון - מציעים לאותם עובדים, שיעבירו על-שםם רכב שייך לאחד מבני משפחתם, וימלאו תפקידם שבו הם מצהירים שהם משתמשים ברכב לצורכי העבודה. חלק מהעבדים טוענים שאינם מוכנים לחותם על טופס שקרי, והתשובה שהם מקבלות כוח האדם היא "כך עושים כולם" (אגב, בתקנון של אותה חברה נאמר ש"החברה מכפה מעובדיה להתנהג ביושר").

האמנס העובדה ש"כך עושים כולם" מפחיתה בחומרתו של השקר? מדברי הנביא ירמיהו נראה שההיפך הוא הנכון:

ירמיהו ט ד: "ויאיש ברעהו יתהלך, ואמת לא ידברו, **למדו לשונם דבר שקר, העווה נלאו**".

ירמיהו אינו מאשים את בני דורו על כך שהם משלקרים מדי פעם, אלא על כך שהם **למדו לשונם דבר שקר, כלומר - הרגilio את עצם לשקר**.

השקר אינו טבעי לאדם. כשאדם משלкар, הגוף שלו מתנהג בצורה שונה מהרגיל (מזיע, רועד, מממצץ וכו'), והדבר מאפשר לאנשים בעלי תפיסה חזקה, או למכוונות מיוחדות לגילוי שקרים (= פוליגרפ), לזהות את החדשניים ולחשוף את השקרן.

אך בני ישראל באותו הדור **למדו לשונם דבר שקר** - הרגilio את עצם לדבר שקרים עד שהשקר הפך להם לטבע, והם יכולים לשקר "בלי למצמצין" ובלי להיתפס.

כל מעשה-מרמה שהאדם עושה, מלבד הנזק המיידי שהוא גורם, משפייע גם על האישיות שלו - הוא מתרגל להתפרנס במרמה ושוכח איך להתפרנס ביושר ובחירות, וכך - כאשר תגלה רמאותו ולא יוכל יותר להמשיך לרמות - לא יידע איך לעובד, ויהיה רש.

פסוקים דומים

- לא רק הידים - גם איברי הגוף אחרים עלולים להתרגל למרמה, ויש להיזהר מהרגלים אלה. ראו: לא להריגל את הלשון לשקר (סעיף 162).
- פסוקים נוספים על הניגוד בין חריצות לבון רמיה.
- פסוקים נוספים על דרכי חיוביות ושליליות להשיג כסף (סעיף 304).
- הפסוק בהקשרו (פרק י, פסקה ראשונה) - קטע שמסביר על חשיבות החינוך הכלכלי לילדים (סעיף 304).
- למקורות נוספים על הגינות במשלוח, ראו יסודות מוסריים בהלכות והליכות המשחר / שמואל גני, מחניכים.

פירושים נוספים

כף רמיה

1. פירשנו שהכוונה לכפו של אדם המתרgal לרמות.
2. ויש שפירשו שהכוונה היא כף של מאזנים בלתי-מאזנים, שמשמשת לרמות במשלוח, ושהפסוק מדבר על עונשו של הרמאי - אדם שעושה כפות-מאזנים מזוייפות, ייונש בכך שייהה רש (ע"פ רשות ומצדחת דוד).
- אולם, על-פי הקבלה בין שני חלקיק הפסוק, נראה ש"כף רמיה" עומדת בניגוד ל"יד חרוצים", ולפי זה, כף = יד = איבר בגוף האדם, המסלל את המעשים.

ראש עושה כף רמיה

1. פירשנו שהנושא הוא "עשה כף רמיה", והנושא הוא "רש", כלומר "אדם שעושה לעצמו כף של רמיה סופו שייהה רש".
2. ויש שפירשו שהנושא הוא "כף רמיה" והנושא הוא "עשה רש", כלומר - כף שמרמה, גורמת לעוני. לפי פירוש זה היה ראוי לנתק את הפסוק אחרת: "כף רמיה עשה רש".

יד חרוצים תעשיר

בפסוקנו החריצות מנוגדת לרמיה, אולם יש אנשים רבים שהגבול בין שני המושגים לא למורי ברור להם: "ראה נא בעין ההונאה, כמה נקל הוא לאדם להתחפות וליכשל כאשר לכורה יראה לו שראי הוא להשתדל ליפותה שחורתו בעין האנשים ולהשתכר ביגיע כפיו, לדבר על לב הקונה למען יתרצה לו, ויאמרו על כל זה, 'יש זריז ונשכר', ו'יד חרוצים תעשיר' ". אמן, אם לא ידקק ויישקול מעשייו הרבה, הנה "תחת חטה יצא חזה", כי יעבד בעין ההונאה אשר הוחרנו עלייה (ויקרא כה) : ולא תונו איש את עמיתו... וקרא כתיב (צפניה נ) : **שארית ישראל לא יעשו עליה ולא ידברו כוב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית.** וכן אמרו (בבא מציעא ס) : אין מפרכסין את הכלים היינanim שיראו כחדשים. אין מערבים פירות בפירות אפילו חדים בחדים, אפילו סאה בדינר. ואפילו יפה דין ותריסת, לא יערכ וימכרם סאה בדינר. (דברים כה) : **[מי תועבת הי אליה] כל עושה אלה, כל עושה עול, וקרוי חנסה שמות:** עול, שנאי, משוקץ, חרם, מעובה. (רמח"ל, מסילת ישרים אי)

מקורות ופירושים נוספים

אל תהי עד חינך ברעך

1. יש מפרשים "חינם" = שלא לצורך, כגון שיאתת בא להיעד עלייו ייחדי... ונמצא שאין כוונת זולתי להוציאו שם רע...
(רבי יונה, על-פי תלמוד בבלי פסחים קי : ; וכן הגר"א), כלומר עדות אמיתית אך ללא תועלת מעשית.
2. יש מפרשים "חינם" = דבר שלא ידענו" (מצודת דוד), כלומר עדות שאינה מבוססת על ידיעה ברורה אלא על שימושות: "בעבור אמונה רעך... על כי ידעת שדבריואמת".
3. ויש מפרשים "יהייבו על דבר שלא עשה, שהוא חינם..." (מלבי"ם), כלומר עדות שקר, ולפי זה החידוש העיקרי של הפסוק הוא דמיון הסיבות וה"תירוצים" שאנשים משתמשים בהם כהם משכנעים את עצמם לשקר: "יבל תעיז עדות על חברך לחייב על דבר שלא עשה, שהוא חינם: בין אם עשה זה מהמת שקר, שעלה זה אמר והפתה, רוצה לומר, שתירוץ פת ל闯 עלי-ידי שפטיך, ובין אם עשה זה להסביר לו גמול על הרע שעשה לך, שעלה זה אמר אל תאמיר כאשר עשה לי כן עשה לו, ובין אם עשה זאת מצד שהוא רגיל להסביר את עצמו להיות עד שקר, והתאמיר אשיב לאיש כפלו; לא עשה כן בשום אופן" (מלבי"ם). ודומה לזה פירשנו בגוף המאמר.

והפתה במשפטין

1. יש מפרשים מלשון פיתוי - אל "התפתה לרעך בדיבורך" (רש"י), "אם בשום פעם פיתת אתה לרעך במשפטין" לעשותות נאות, עם כל זה אתה לא עשה כן" (מצודת דוד). ומצאו ביטוי דומה במשל כי: "גולה סוד הולך רכיבל,
ולפתה שפטיו לא תתערב".
2. ויש מפרשים מלשון פתיתים - אל תשבור ותרכס את רעך בדבריך: "פרסום החתא, הלבנת פני אדם וטהינתם"
(רבי יונה).

אל תאמר "כאשר עשה לי כן עשה לו"

- יש קשרו בין הפסוקים אך פירושו במשמעות הפוכה של הכרת טובות: "אל תהשוב יאשיב להאיש זהה כפלו, כאשר האמין לי והיעד כן אאמין לו" (מצודת דוד).
- פסוק נוסף עם הביטוי "אל תאמר" נמצא במשל כי כי: "אל תאמר אשלמה רע, קוה לה' ויישע לך"; גם שם, לפי רוב המפרשים, הכוונה היא למנוע מחשבות נקם.

160. לא להרגיל את הידים למרמה

כל מעשה שאנו עושים, מלבד ההשפעה המידית שלו, משפייע גם על הרגלים שלנו, שהרי "אחר הפעולות נמשכים הלבבות" (ספר החינוך). יש הרגלים שעדיף להיזהר מהם:

משל כי: "ראש עושה בף רמיה, ייד חרוצים תעשיר"

ראש = רשות, עני.

עשה בף רמיה = אדם העושה לעצמו בף רמיה, מרגיל את כפיו לעשות מעשי-רמיה, סופו שייהה עני.

חרוץ = זריז וחד בתנועותיו וב�行יו (סעיף 363).

יד חרוצים = יד שמתרגלת לעבוד בחentricות ובזריזות, תגרום לבעליה להיות עשיר.

אם המוכר רמאי - תבע אותו לדין וקנה אצל מוכר אחר; אל תרמה בחזרה.

פירושים נוספים

1. הביטוי **גם שנייהם** מציין, בפסוקים רבים, השווואה שאינה מבוסנת מלאיה. ניתנו לפרש כך גם כאן: "אונאת אבן ואבן גדולה מאונאת איפה ואיפה, כי יכול האדם להסתכל ולהתבונן בעומק חלל האיפה ולהבין שיעורה, על כן אמר **גם שנייהם** - כי עונש גם על איפה ואיפה" (רבי יונה).
2. ויש שפירשו **גם שנייהם** = אפילו שנייהם, בנוסף לדברים אחרים ידועים: "ירמו לנו גזול וחומס וכל עושק, שהם מעובת גדלות מאלו, ולא זיכרים." (רמב"ן על דברים בגיט).
3. ויש מפרשים שהפסוק בא כאן כמשל למידות הלב והנפש, שנזכרו בפסוק הקודם "מי יאמר זיכיתך ליבך טהרתי מהטהתי?": גם במידות הנפש יש להיזהר מפני איפה ואיפה, מפני מידות לא אמיטיות ולא עקביות: "ויהנה, יתעב ה' האיש אשר בידו עון אבן ואבן הרעות, אף על פי שלא חטא בהן, מפני שמזמנת להכשיל ולהחטיא... אם כן, האדם נתעב על כוונת ליבו הרעה ומידותינו הרעות" (רבי יונה).

פסוקים דומים

בהמשך הפרק נאמר (משלי כ כב-כג) : "אל תאמר 'אשר רע', קוה לה' וישע לך. **תועבת ה' אבן ואבן**, ומאוני מרמה לא טוב". ניתנו לפרש שיש קשר בין הפסוקים הסמוכים: "אל תאמר 'אשר רע' למי שרימה אותה בכם שארמה אותו בחזרה', אלא קוה אל ה' שיוישיע אותך בדרכי יושר, כי ה' מרמה היא תועבת ה'" (פירושים נוספים - סעיף 349).

159. לא להשתמש בשקר נגד שקר

לפנינו זמן מה פנה אליו מישחו ושלח לי טיוטה של חברה שתכתב על נושא אקטואלי, כדי שאכתבו לו תגבות והערות. כתבתי לו שיש שם טיעון אחד שאינו מדוייק. הוא כתב לי "אתה צודק, אבל גם הצד השני משתמש בטיעונים לא מדוייקים באותו סגנון, וכך גם לי מותר...". בתגובה כתבתי לו את הפסוקים:
משלי כד כד-כט: "**אל תהיע עד חنم ברעך, והפתה במשפטיך.** אל תאמר 'כאשר עשה לי כן עשה לו, אישיב לאיש כפער'".

ניתן לפרש כל אחד מהפסוקים בנפרד :

- הפסוק הראשון מדבר על האיסור להעיד עדות שאינה מבוססת (**חינם** = ללא "כיסוי"), ומוזהיר שלא להhaftות **במשפטים**, כלומר שלא להhaftות להגיד דברים לפני שבודקים אותם היבט.
- והפסוק השני מדבר על האיסור לנוקום.

אך מסמיכות הפסוקים ניתנו ללמידה שיש קשר בין הדברים - לפחות אדם מדבר בדברים "חינם" על אדם שעשה לו אותו הדבר, לומר - אמר עליו דברים שאינם מבוססים, או ריב כל עליו שלא לצורך; וכך יש להציג, שוגם בדיורים אסור לנוקום; אסור להגיד בשקר על שקר, או ברכילות על רכילות.

גם בויכוחים אידיאולוגיים, אין להשתמש בשקר או בנימוק שאינו מדוייק כ"ינקמה" על הצד השני נהוג כך; בטוחה הארץ זה רק פוגע בכושר השכנוע.

אמת ושקר

158. ה' מתעב גם מרמה שבאה כתגובה למרמה אחרת

159. לא להשתמש בשקר נגד שקר

160. לא להרגיל את הידיים למרמה

161. לא לשחק במרמה

162. לא להתרגל לדבר שקרים

163. להימנע מסגנון דיבור שיש בו מרמה או תוקפנות

164. מנהיג צריך להיזהר שלא להקשיב לדברי שקר

165. מרמה לשם פיוֹס - דרכו של אחרן

158. ה' מתעב גם מרמה שבאה כתגובה למרמה אחרת

"אני מכיר את המוכר הזה, הוא גזלו, הוא לוקח מחיר מופקע; אז החלטתי לرمאות אותו בחזרה, ולתת לו חלק מהתשלום בשירותים מזויפים, כך שהמחיר יהיה הוגן".

האם מותר לעשות כך? האם מותר לתקן מעשה-מרמה באמצעות מעשה-מרמה אחר? לפי ספר משלוי, נראה שלא:

משליכי: "אבן ואבן, איפה ואיפה - תועבת ה' גם שניתם".

אבן = יחידת משקל; **אבן ואבן** = כשלוחר משתמש בשתי אבניים שונות עם אותו-tag-משקל - אבן קטנה כשהוא מוכר ואבן גדולה כשהוא קונה.

איפה = יחידת נפח; **איפה ואיפה** = כשלוחר משתמש בשתי איפות עם אותו-tag-נפח - איפה קטנה כשהוא מוכר ואיפה גדולה כשהוא קונה.

גם שניתם = גם כאשר שניהם נמצאים יחד (סעיף 439).

בתורה כבר נאמר, שה' מתעב "אבן ואבן", וגם "איפה ואיפה" (דברים כה יג-טו): "ל' א ייה לך בכיסך אבן ואבן, גדולה וקטנה. ל' א ייה לך בכיסך **איפה וניפה**, גדולה וקטנה. אבן שלמה ואבן ייה לך, איפה שלמה ואפקה ייה לך; **למען יאריכו ימיך על האדמה אשר ה' אל קין ב' מנו לך. כי תועבת ה' אל קין כל עשה אלה, כי ל' עשה ענן.**".

הפסוק בספר משלוי מוסיף, שה' מתעב אותם גם כאשר הם ביחיד ולכוארה "مبرטלים" זה את זה - כאשר המוכר משתמש באיפה מזויפת והקונה משתמש באבן מזויפת: "אם יש להקונה אבן ואבן לשקל המעוטה, במשקל גדול ובמשקל קטן, ויש להמוכר איפה ואיפה לפחות כנלי ערך זה את הפירות שמכר, שאם מוכר במידה קטנה משלם לו דמיות במשקל הדקן... **תועבת ה' גם שניתם**, אף שימצאו שניתם זה לעומת זה האבן מול האיפה, כי התורה הזהירה בכלל **שלא ימצא בכיסך אבן ואבן בשום אופן ובשום הנסיבות**" (מלבי"ס).

ה' מתעב את המצב שאנשים מרמים זה את זה, אפילו אם הרמאות 'مبرטלים'acha'ת השניה.

157. לפני שופטים יש לשמע את הצד השני

לפעמים חברים מבקשים מאיתנו ליעץ להם בקשר לمناقה או למרייה שיש להם עם אחרים - שותפים לעבודה, בני זוג, הורים, ילדים וכו'; לפני שאחננו נוותנים עצה - כדאי שנקרא את הפסוק:

משל ייחזק: "צדיק הראשון בריבו, ובא רעהו וחקדו".

"מלך האנשים להאמין בסיפור המונד להם ראשונה. ולזה יהיה אצל השופט האיש הראשון שיבא לפני צדיק בלבני ריבוי, כי יאמין לדבריו; וכאשר יבא רעהו להגין לו הפק הדברים ההם - לא יאמינו כי אם אחר התקירה השלימה.

והנה זו זאת הסבה מנעה התורה שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו, כי זה יהיה סבב אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשונה. וכךילו העיר על זה גם-כן ה الحكم בזה הפסוק" (רב"ג).

למי שמדובר ראשון - תמיד יש יתרון; הוא תמיד מציג את הדברים כך שהוא ייראה צודק וטוב, והשני ייראה רע. ולכן, צריך להיזהר ולא לתת שום עצה, עד שמדובר גם עם הצד השני ושומעים את תגובתו; התגובה עלולה להציג את כל המרייה באור אחר לגמרי.

הדבר נכון גם בין חברים וגם בבית המשפט. מהפסוק (שמות כ' א): "לא תשא שמע שוא..." למדוז"ל, שאסור לשופט לשמוע את דבריו של אחד מבני הדין, כאשר השני אינו נוכח.

וחושך שפטיו משכילים = אם אנחנו **חוסכים במילויים**, רק אז אנחנו **משכילים = מצלחים במעשינו** - מצלחים להינצל מפשעים ומצלחים לשומר על קשרינו החברתיים.

אם כך, בשיחה עם אחרים, הכי טוב לשתוק ולא לדבר על אדם שונים; אולם, בשיחה פרטית, אפשר וראוי להזכיר אותו באופן אישי, כמו שנאמר בתורה (יקרא יז) "לא תשנא את אחיך בלבבך - הוכחה תוכחה את עמיתה, ולא תישא עליו חטא". תוכחה ארבע עניינים היא דרך האמצע בין שני הקצוטות - הכספי המלא והגילי המלא. הרעיון נכוון לא רק לגבי אדם שאנו שונים באופן אישי, אלא גם לגבי איש ציבור שנחشد בפשעים. גם במצב זה, כל דבר שנגיד עליו עלול להיות פשע - להגיד דברים טובים על אנשים רעים זה פשע של חנופה (סעיף 202), ולהגיד דברים רעים על אנשים טובים זה פשע של לשון הרע. מעבר לכך, הדיבור על חדשות שעדיין לא הוכחו אינם מועיל ואני מונע פשע. משתי הסיבות הללו, עדיף שלא לדבר כלל על אנשים שנחשים בעבירות, אלא לחוכות שבית המשפט יכריע בדיון.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק מגנה את שני הקצוטות - מכסה השנאה ומוציא הדיבה; וכן פירש הרב יונה גירונדי על פסוק :

- **מכסה שנאה שפטו שקר ... בא לגנות מידת המכדים שנאתם...**
- **ומוציא דיבה הוא כסיל - בא לגנות המוציאים כל רוחם בפיהם ... פן תאמיר, כי טוב שייגלה האדם את כל אשר בלבבו על חבריו, השנאה והדיבה, על כן גינה את מוציא הדיבה.**
- **והנה, הראי על השונא, להודיע מהשנתה הישנאה, ולא מהשנתה הדיבה.**

2. ויש שפירשו, שפסוק ייח באה להשוות בין מכסה השנאה לבין מוציא הדיבה, וללמודנו שמכסה השנאה גרווע יותר: "הנה, הדובר שקרים יותר מגננה מהכסיל ויתר מזיך, וזה כי :

- **מכסה שנאה שפטו שקר - כי שפטו השקר יכסו השנאה וייה זה סבה אל שלא יהיה נשמר משונאו ויפול בראשתו,**
- **ואולם הכסיל יוציא מפיו הדברים והדברות וייה זה סבה אל שיישמר השונא ממנו.**

ולפי שוכר שני אלו, שהאחד מדבר והאחר מעלים, והמעלים הוא יותר מגננה, בא לבאר שכבר ימצא צד אחד שייהה המעלים יותר משובח, ואמר ... כי מי שירבה לדבר בפני הגודלים, הנה לא ימנע בריבוי דבריו שלא יקרה לו פשע ושגגה, כי לא יוכל האדם לככל במשפט ריבוי הדברים; ואולם, מי שימנע שפטיו מריבוי הדברים הוא משכיל ומצלחה בקנינו; וביחוד, הנה מי שידבר בשם יתרך, ראוי שייהיו דבריו מיעטים כמו שבארנו בספר קהילת, כי גובה מאד מדרגונו ממנו." (רבביי)

- אולם, בפסוק קשה למצוא רמז להשוואה מסווג זה - ע"פ הפשט, פסוק ייח בא לגנות את שני הקצוטות - גם את מי שמכסה הכל וגם את מי שמוציא הכל, כדורי רבנו יונה.

3. פירשנו שפסוק יט מסכם את פסוק ייח וממליץ שלא לדבר כלל על השונאים בפני אנשים אחרים; אפשר גם לפרש, שפסוק יט מלמד איך לדבר עם השונא כאשר מוכחים אותו באופן פרטי - למתוח ביקורת בקייזר (סעיף 194).

4. **"מומוציא דיבה הוא כסיל"** - חז"ל החמירו בפירושו של פסוק זה, ונמנעו אפילו מלהגיד דברים שאינם דברי גנאי, לדוגמה, להגיד שמשחו נפטר; ראו טוהר הלשון בתורה.

תוכחה ארבע עניינים היא דרך האמצע בין שני הקצוטות - הכספי המלא והגילי המלא. לפסוקים נוספים המתארים את דרך האמצע, ראו שביל הזהב (סעיף 106).

2. וכפי שפירשנו לעיל, התנהגות של פִי רשעים יבלע אונן נמצאת גם מחוץ לבית המשפט.
3. ואפשר גם לפרש שהחצץ השני מתאר שופטים רשיים, המסתירים את השקר והרשע שבבדרי העד הבלתי. השופטים הרשיים אינם טורחים לגלוות את האמת; למורתם שהם יודעים שהעד עושה צחוק מהמשפט, הם בולעים את שקרייו ומקבלים את טענותו.

155. לא לשמע דברי גנאי וgam לא להקשיב

כאדם נחשף לדברי גנאי שאנשים מדברים זה על זה, האישיות שלו נשחתת ומתקללת:

משלוי ז: "מרע מקשיב על שפט און, שקר מזין על לשון הota".

מרע = נעשה רע יותר.

מקשיב = בלשון המקרא, במשמעותו ימיינו, הפועל שמע מצינו את ההבנה והקבלה, והפועל הקשיב מצינו את קלילות הצלילים באוזניים.
און = שקר או רע.

שפט און = דברי שקר או דברים על מעשים רעים של הזולת, לשון הרע.

מרע מקשיב על שפט און = לא רק לשמע ולהבין, אלא גם להקשיב לקלות באוזניים דברי און ורועל - גם זה פסול, כי מי שעושה כך הופך להיות אדם רע יותר.
הוות = צרות ואסונות.

לשון הוות = דיבורים על תכניות להביא צרות ואסונות על הזולת.

שקר מזין על לשון הוות = מי שמאזין לדיבורים של אנשים המתכוונים לפגוע בזולת, גם אם אין מסכים אתם ואינו משתמש פוליה עטם, מתרגל לחיות בשקר וצביות.

בתורה נאמר (שמות כג א): "לא תsha שמע שoa", כלומר - לא תקח ותקבל דברי-שווה ושקר שאומרים לך על אדם אחר. מכאן למדו חז"ל, שאסור לאדם לקבל לשון הרע: "ישלא נאמין בלייבן שהשיפוד הוא אמר, כי על-ידי זה יבואה בעינינו מי שנאמר עליין" (חפץ חיים, כלל ו, סעיף א; ע"פ המכילתא). ספר משלוי מוסיף, שגם אם האדם לא מאמין לדברים שאומרים לו, בכלה-זאת הדברים החודרים לאוזניו משפיקים עליו לרעה ופוגעים באישיותו (או בספר חפץ חיים כלל ו סימן ב, כמה ראיות לכך שהדבר אסור לפחות מדרבנן).

156. לא להגיד דברי גנאי וgam לא לשקר

אנחנו משוחחים עם חברים, והシיחת מתגללת לדיוון באדם שאנו לא-כל-כך אוהבים. מה נעשה? ספר משלוי מנתח את האפשרויות:

משלוי י'ichiיט: "מכסה שׂנאה שפתיך שקר, ומוצא דָּבָה הוא כסיל. ברוב דברים לא ייחל פשע, וה שׂנָךְ שפתיך משכילי".

מכסה שׂנאה שפתיך שקר = אם אנחנו מסתירים את השנאה שבלבינו, ומדוברים כאלו שאנו לא שונאים אותו כלל - אז אנחנו חוטאים בדברי שקר, צביות וחנופה; מצד שני -

מוציא דיבבה הוא כסיל = אם אנחנו מגלים את השנאה שבלבינו ומוציאים דיבבה על אותו אדם - אז אנחנו נהגים ככיסילים (= אנשים השונאים חכמה - סעיף 365): הוצאת דיבבה גם פוגעת בזולת וגם פוגעת בנו וגורמת לאנשים להתרחק מאייתנו.

ברוב דברים לא ייחל פשע = במצב זה, כל דבר שנגיד יהיה פשע, של צביות או של רכילות, ולכן הפתרון הוא

לדוגמה, נניח שעו"ד רשות חושב שכל האנשים השיעיכים לעדה מסוימת הם רמאים. אם הוא רשאי, הוא לא יגיד את דעתו בגלו, אבל כשיידן לו ליצג אחד מבני העדה, הוא יגיד בדרך אגב ש"למרות שמרשי שיק לעדה א-ב-ג, הוא אדם ישר".

לדוגמה נוספת, כשעתונאי רשות רוצה להשמע את המפלגה היריבת, הוא לא יגיד בגלו "לדעתי מפלגה א-ב-ג מושחתת" אלא יכתוב כתבה שלמה שمدברת על אדם מסוים שנחשה בשתיות, ובתוכה יכתוב גם "את הריאות שהשופטים יצטרכו לחתת בחשבון היא קשו של החשוד עם מפלגת א-ב-ג".

המאמר אינו מכוון לאנשי בליל או לרשיים, הם ממש לא יקשו; המאמר מכוון לאנשי שירותים את עצם אנשים טובים וקרים. לאנשים אלו אומר המשפט: אל תנתנו לנו כמו **רשיים בני בליל!** אם יש לכם ביקורת על אדם או על תנועה מסוימת, הציגו את דברי הביקורת שלהם בצורה גלויה וישירה, כך שהצד השני יוכל להגיב ולהתגונן. אל תמתחו ביקורת בדרך של **לייצנות ובדיקה** או בדרך של **הבלעה** כהערת אגב!

מקורות ופירושים נוספים

עד בליל ילייך

1. פירושנו **يليיך** = יעשה חוק וליצנות; לפי זה יש כאן רצף של שלושה פסוקים העוסקים בלייצנות: הפסוק שלו, הפסוק הבא (משלית כת): **"ונכו לנצח שפטים ומהלמות לגוי כסילים"**, והפסוק שאחריו (משלית כת) **"לען הינה מה שכר וכל שגה בו לא יהכם"** - גם הוא מביא רעיון דומה: **הין יעשה לך חוק**.

2. ואפשר גם לפרש **يليיך** = ידבר בשפה מליצית, יפה וברורה, כמו (בראשית מב כג): **"וְהָם לֹא יִדְעֻ כִּי שָׁמַע יוֹסֵף כִּי הַמְלִיך בִּינָתֶם"** = המתרגם; איוב לג כג: **"אִם יִשׁ עַלְיוֹ מְלָאך מַלְיָעֵן אֶחָד מִנִּי אֱלֹף לְהִגִּיד לְאַדְם יִשְׁרוֹ"**; חבקוק ב: **"הָלֹא אֲלֹהָ כָּלָם עַלְיוֹ מְשֻׁלִּישָׁו וּמְלִיכָה חִידּוֹת לָו"**, משלוי או: **"לְהַבִּין מְשֻׁלְּ וּמְלִיכָה דְבָרִי חַכְמִים וְחִידּוֹת"**, משלידי ט: **"אוֹלִימִים יַלְיָעֵן אָשָׁם וּבֵין יִשְׁרָאֵם רְצֹוֹ"** - מליצה נרדפת למשל.

לפי זה, משמעות הפסוק היא: **"עד בליל מדבר במשפט בשפה מליצית, גבואה ויפה, כדי להטעות את השופטים; וכיו של העד הרשות מבעל ומסתיר את האונו והשקר שבבדורי"**; ומטרת הפסוק היא, להזהיר את השופטים מפני עדים רשיים, כי העדים הרשיים יודעים להסתיר היטב את השקר שבבדרייהם, כגון עצתו של יהודה בן טbai: **"וַיַּכְשִׁיחַ בָּעֵל דִּין עָמְדִים לִפְנֵי הַיְשִׁעִים כַּרְשִׁיעִים"** (משנה אבות א).

- אולם, לפי זה היה ראוי לכתוב **"يليיך במשפט"** או **"يليיך דבריו"** או **"يليיך שקר"**.

يليיך משפט

1. לפי המשמעות הפשוטה של המילים **עד** ו**משפט**, הפסוק מתיחס להנתנהגותו של אדם העומד על דוכן העדים בבית המשפט. לפי זה הפסוק בא ללמד את השופטים, איך להזות עדי שקר על-פי אופיים: עד שקר עושה צחוק מכל המשפט; השופטים ובעלי-הדין מתיחסים למשפט ברצינות, אבל העד צוחק על כלום, בעינויו זה רק משחק לא רציני, שמטרתו להרוויח כסף.

2. לפי פירושנו למעלה, הפסוק הוא כללי יותר, הוא מתיחס לכל אדם המדבר ו**מעיד** על הזולת, שחררי וنم דעת הקhal היא מעין **"בית משפט"** שבו האנשים **שופטים** בדעתם את הזולת ומחליטים איך להתייחס אליו. לפי זה הפסוק בא להזהיר אנשים, שלא להנתנהgal בלייצנות כמו אנשי בליל.

3. ויש שפירשו: **يليיך משפט** = ידבר במידת הדין והמשפט, ככלומר ידוע לך חובה; הפסוק בא לגנות את האנשים **শמליצים** **משפט** ומחפשים מעשים רעים אצל הזולת, וגם את האנשים **শמבעלים** אוון ומתעלמים ממעשים רעים של הזולת; שני הקצאות פסולים (רבי יונה).

وفي رשיים יבעל אוון

1. לפי המשמעות הפשוטה של המילה **משפט**, גם החצי השני של הפסוק מאפיין **עדים** **רשיים**, ומטרתו לעוזר לשופטים להזות אותם.

אותה; לכן, אילו הם היו אומרים לה "כל שאר הנשים לא עושות חיל", "כל שאר הנשים עצלניות", וכו', היא הייתה נפגעת אישית במשמעותן של הנשים האחרות.
לכן, כשהבעל והבנות רוצחים לשבח את האישה-האם, הם קודם-כל משבחים את שאר הנשים.

פירושים נוספים

1. אפשר לפרש, שיש הבדל בין לעשות חיל באופן חד-פומי, לבין להיות אשת חיל, שיודעת גם לנחל ולהניג.
חיל = צבא של אנשים, או רכוש;

רבות בנות עשו חיל = ישנן נשים רבות שמצוות להולד וליצור משפחה גדולה או רכוש רב, אבל -
אות עלית על כולנה = את לא רק עשה חיל, את אשת חיל (פסוק י), את יודעת גם לנחל ולהניג את המשפחה והרכוש שיצרת.

2. אפשר גם לפרש, שהבנות בפסוקנו הן בנותיה של אשת חיל; אשת חיל מוחנכת את בנותיה לעשות חיל בעצמן.

- אולם, לפי זה היה ראוי לכתוב בפירוש "בנותיך עשו חיל, ואת לימדת את כולנה", לתת שבח לאם על הצלחתה בחינוך הבנות.

3. אפשר לפרש, שאשת חיל הוא מושג ייחסי, לכל איש יש אשת חיל שמתאימה לו. אם כך, לכל איש ואיש אבן קשה מאד למצוא את ה"אשת חיל" שלו, אך בסך הכל יש הרבה בנות שעשו חיל.

4. יש מפרשים שאשת חיל היא משל חכמת התורה. לפי זה, ניתן שהבנות הן בינות, חכמויות חיצונית. לפי זה, הפסוק בא ללמד, שככל הבינות החיצונית יש ערך כלשהו, אבל חכמת התורה עולה על כלן, יש בה הכל (על גליה).

ניתן לראות בפסוק זה רמז שמותר לאישה להתעטף בטלית: "רבות בנות עשו חיל, והטלית על כולנה" ... (ע"פ פינחס שורץ)

154. לא להגיד דברי גנאי בצחוק ובדרך אגב

כאדם אומר דברי גנאי בഗלי, זו רק חצי צרה - השומעים יודעים שמדובר בדברי גנאי ושיש לקחת אותם בעירבו מוגבל. הצרה הגדולה יותר היא כאשר אדם אומר דברי גנאי בסתר, כבזירה או כהערת-אגב לנושא אחר. במצב זה השומעים לא מודעים לכך שהם שמעו עכשו דברי גנאי ולא מפיעלים את מגנון הסיכון השכליים שלהם, וכך הגנאי מחלחל פנימה:

משל ייט כה: "עד בליעל ילץ משפט, וכי רשעים יבלע און"

עד בליעל = עד רשות, המונין לטפל האשמה שקר על הזולת; ילץ = יעשה צחוק וליצנות, כמו משל依 ג' לד: אם ללצים הוא ילץ ולעגנים יתן חז'; עד בליעל ילץ משפט = עד בליעל משתמש בליצנות כאמצעי להעביר את עדות השקר שלו; והוא מספר בדיחות שמהן מסתמע, בדרך אגב, שהזולת אשם.

לדוגמה, נניח שאיש ציבור מסוים נחשד בעבירה, ונניח שאדם מסוים חושב שהוא אשם למרות שעדיין לא הורשע. עד בליעל לא יסתפק באמירה פשוטה "אני חושב שהוא אשם"; הוא יכתוב או יציג מערוכון ובו קומיקאי המגלם את עורך הדין של אותו חשוד. המערוכון יציג את עורך הדין בצרפת נלעגת וישים בפי טענות מגוכחות, וכך יגרום לצופים להרגיש שהטענות של ההגנה הן מגוכחות עוד לפני שמענו את הטענות האמיתיות - עד בליעל ילץ משפט.

רשע = הפוגע בזולת בمزיד (סעיף 380); יבלע = יסתיר, יציג באופן מובלע; און = שקר או רוע; owi רשעים יבלע און = כרשעים רוצחים להגיד דברי גנאי, הם אינם אומרים אותן בצרפת גלויה וישראל שטאפר לזולת להתגונן, אלא מבליים אותה בתוך משפט אחר, כדי שזו עובדה ידועה וברורה שמצוינים אותה רק בדרך: "דברי האון יאמר בבליעה, לבלי ירגישו שעצם הכוונה על דבר האון ההוא, כי יחשבו שלפי תומו ידבר" (מצחית דוד).

פסקים דומים

רעיון דומה נמצא בפסק הבא, המדבר על הנזק שגורמת הבגידה לבוגד ולכל סביבתו, משלו כה יט : "שְׁנָה רַעֲתָה וּרְגֵל מוֹעֵדָת, מִבְּתָח בָּוגֶד בַּיּוֹם צָרָה".

152. מאבק בהסתה

חלק מהאלימות בארץ, במיוחד זו של רകע לאומני, נובעת מהסתה - מדברים שקוראים לשפוך דם. ספר משלו מציע להיאבק בתופעה זו, בין השאר, ע"י דברים הפוכים :

משליו יבו : "דָּבְרֵי רְשֻׁעִים אֶרְבֶּדֶם, וַיְפִי יִשְׂרָאֵל יִצְּלָמָם"

רשע = הפגע בזולות מזיד (סעיף 380).

דם = משל לחייו של אדם שנרצח.

דברי רשעים ארב-דם = הרשעים מדברים וקוראים לשומעיהם לאروب ולשפוך דם ; או : הרשעים מדברים באופן מתוחכם, על-מנת לגרום לאחרים לשפוך דם, ובכך הם-cailloו או Robbins לדם.

ישר = איש שלום (סעיף 380).

ופי ישרים יצילם = אנשי שלום מדברים דיבורים מרגיעים, "מיישרים" את ההודרים ומצללים ממונות את קרבנות ההסתה.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהפסק מדבר על דברי הסתה לרצת ואלימות; לפי זה ייתכן שה"ישראלים" הם השופטים והשוטרים שתפקידם לאכוף את החוק למניעת הסתה.

אך ישנים סוגים שונים של דיבורים שגורמים לשפיכות דמים :

2. עדות שקר הגורמת לאדם להתחייב בעונש מוות; לפי זה ייתכן שה"ישראלים" הם השופטים החוקרים את עדי השקר, או עדים אחרים שבאים להזים או להכחיש את עדותם כדי להציל את הנדונים (מצודת דוד, רש"י פירוש שני).

3. דיבורים שהרשעים מדברים בינם וمتוכננים לאروب ולשפוך דם ; לפי זה ייתכן שה"ישראלים" הם אנשים החושפים את מזימותיהם ומגלים אותן לקרבותן (רש"י פירוש ראשון).

הweeneyון שדיבור יכול להרוג נזכר גם בספקים נוספים, למשל משלו יב יט : "יִשׁ בּוֹתָה כִּמְדֻקּוֹת חֲרָב, וְלַשׁוֹן חַכְמִים מִרְפָּא" (סעיף 172).

153. לא להגיד דברי שבח על חשבון אחרים

כמשמעותו מישחו, צריך להיזהר שלא לפגוע באחרים. כך ניתן ללמידה של בעלה ובניה של אשת החיל :

משלו לא כת : "רְבּוֹת בְּנוֹת עָשׂוּ חִיל, וְאַתְּ עַלְיתָ עַל בְּלָנָה"

בפסק י, נאמר "אֲשֶׁת חִיל מַיְמַצָּא?", כלומר, יש רק מעט "נשות חיל" (סעיף 122); למרות זאת, בפסק שلنנו נאמר שיש "רְבּוֹת בְּנוֹת" ש"עשו חיל"!

הסיבה היא, שפסק י, נאמר על-ידי החכם המתאר את המציאות, והפסק שلنנו נאמר על-ידי בעלה ובניה של "אֲשֶׁת חִיל". הם מכירים אותה, וידועים שהיא לא אווהבת שאומרים דברים רעים על הזולת, גם לא כדי לשבח

לשון הרע

151. לשון מושלשת

152. מאבק בהסתה

153. לא להגיד דברי שבח על חשבון אחרים

154. לא להגיד דברי גנאי בצחוק ובדרך אגב

155. לא לשמי דברי גנאי וגם לא להකшиб

156. לא להגיד דברי גנאי וגם לא לשקר

157. לפניו שופטים יש לשמעו את הצד השני

151. לשון מושלשת

חזק"ל כינו את לשון הרע "ליישנא תליתאי" - לשון מושלשת - כי דברי גנאי ולשון הרע גורמים נזק לשולשה אנשים : מי שאומר אותם, מי שאומרים לו, מי שאומרים עליו.رمز לדברים אלה נמצא בספר משלוי, בפסוק שמדבר על נושא קרוב - עדות שקר :

משל כי יח : "מפייך וחרב וחז שנוו, איש ענה ברעהו עד שקר"

בפסוק נזכרים שלושה סוגים של כלי נשק :

- **מפייך** - כלי שהQRS ומפוצץ ועלול לפגוע גם במי שפעיל אותו - משל לנזק שגורמת עדות השקר למי שאומר אותה (ע"פ מלבי"ס) ;
- **חרב** - כלי שהורג את מי שנמצא מולו - משל לנזק שגורמת עדות השקר למי שאומרים לו ;
- **חז שנוו** - כלי שהורג מרוחק - משל לנזק שגורמת עדות השקר למי שאומרים עליו - גם אם הוא נמצא רחוק מאד, עלול להיגרם נזק רב לשמו הטוב.

פירושים נוספים

1. פירשנו שי" מפייך וחרב וחז שנוו מתארים את הנזקים שגורם המuid עדות שקר ;
  2. אך אפשר גם לפרש שי" מפייך וחרב וחז שנוו מתארים את עונשו של המuid עדות שקר : "מפייך - על שם והפייצך דיב בכל העמים" ; וחרב - על שם " והרייקותי אהרכיכם חרב " ; וחז שנוו - על שם " בשלתי את חצי הרעב הכל למי ? לאיש עונה ברעהו עד שקר, אלו ישראל, שהשיבו ואמרו [לענין הזהב] " אלה אלהיך ישראל " (ר' חנינא בר פפא, איך רבתני, פתיחה יג).
- ויתכן שני הפירושים נכונים : "המuid שקר על רעהו יש בו כל השלושה... ולמן כאשר מעיד שקר ברעהו, עונשו על השלשה הנקראים לעיל" (הגאון מוילנה).

- אולם, לכורה דבר זה נכון גם לגבי אדם צדיק; גם במקרים אדם צדיק, אובדת תקוותם של האנשים הבוטחים בצדתו (וכך אנחנו מקוננים בסличות: "אנשי אמונה אבגו... גיבורים לעמלם בפרץ... מרוב עונני אבדנו... סעו הנה למנוחות, עזבו אותו לאנחות...").

ותחולת אונים אבדה

1. פירשנו **אונים** = כוחות, כמו בספר ישעיהו; לפי זה אפשר גם לפרש **תחולת אונים** = תקוותם של האנשים ששמו את כוחם וGBTחם ברשות; כאשר הרשע מת, מתרבר שתקווה זו הייתה תקוות שווה (ר' יונה גירונדי).
2. אפשר גם לפרש **אונים** כצורת ריבוי של **און** = **רוּעַ**, כמו (אול) בפסוק (הושעת ד): "לא יסכו לה, יין ולא יערבו לו זבחיהם, **כלהם אונים** להם, כל אכליו יטמאו כי להם לנפשם לא יבוא בית ה'" ; לפי זה, **תחולת אונים** הכוונה לתחולתו של הרשע לעשות מעשים רעים, או לתוחלתם של האנשים הרעים - אנשי אונים (ר' יונה גירונדי), ולפי זה, הצלע השנייה של הפסוק נרדפת לצלע הראשונה.
3. אפשר לפרש **אונים** מלשון אניות ואבל - המתאבלים על הרשע (מלבי"ם), או מלשון תהלים עח נא: "ויך כל בכור למצרים, **ראשית אונים באiley חם**" הבנים הבכורים; לפי זה, **תחולת אונים** הכוונה לתקוותם של צאצאיו של הרשע, המתאבלים על מותו, שתוחלתם אובדת כי איןם יכולים לסמוך על זכות הצדתו של אביהם (רש"י, מצחוות).
- אולם, גם בביטויי "ראשית אונים", המילה "אונים" אין משמעות "ילדים" אלא "כוחות" - "ראשית אונים" הם הבנים הבכורים, שהם **ראשית אונו** וכוחו של אביהם.

150. התקווה האבודה

בכל אדם ישנים כוחות ייחודיים שעשויים לתרום הרבה לאנושות. אך כשהאדם הוא רשע, הוא מנצל את הכוחות הייחודיים שלו כדי לגרום נזק והרס; וכאשר הוא מת ברשותו ואינו חוזר למצבם לפני מותו, הכוחות שלו הולכים לאיבוד, ויהיה הרבה יותר קשה לתקן את ההרס שגרם:

משליאץ: "במות אדם רשע תאבד התקווה, ותוחלת אוניות אבדה":

אדם רשע = ביטוי ייחודי, אינו מופיע עוד בספר משלו; השימוש בביטוי זה גם חורג מהמשקל המקביל של פסוקים בספר משלו, שבהם בדרך כלל 3 או 4 מילים בצלע הראשונה (ולפי זה היה ראוי לכתוב "במות רשע תאבד התקווה"). נראה שהשימוש במילה "אדם" בא להציג, שהנושא המרכזי בפסוק הוא מות האדם - כאשר מת אדם, אם הוא מת **רשע** (כלומר, לפני עשה תשובה), **אובדת התקווה** - התקווה חיובית, לתקן העולם בעוראת כוחותיו של הרשע, הולכת לאיבוד, כי את ההרס שגרם הרשע יהיה קשה לתקן בלי הכוחות הייחודיים שלו.

אוניות = כוחות, כמו ישינו מ: "...המושcia במספר צבאים, לכלה בשם יקרא, מרבי אוניות ואמין כי איש לא נעד... נתן לעוף כח, ולאין אוניות עצמה ירבה"; במקורה זה הכוונה לכוחות הייחודיים של הרשע; **ותוחלת אוניות אבדה** = התקווה להשתמש בכוחות שלו למטרות חיוביות הולכת לאיבוד.

בנוספ' לכך, כשהרשע מת מבלי לחזור בתשובה, המעשים הרעים שלו עלולים למתת השראה לרשעים אחרים, שייחלטו להנחיל אותם לדורות הבאים; כך, במקרים שימוש בכוחותיו לטובה, דווקא השימוש-לרעה שעשה בכוחותיו הוא שיוונצח, והרשע בעולם יתרבה.

בפסוקים אחרים נאמר, שה' אינו רוצה שהרשע יموت, יחזקאל ייח' כג: "החפץ אחפץ מות רשע נאם ד' ה'! הלווא בשובו מדרכיו וחייה!". וכיוצא בזה דרשו חז"ל: "אל כל החיים יש בטחון - שכל זמן שאדם חי יש בו בטחון ותקוה לעשوت תשובה, וכיון שתמת אבדה תקומו, מה טעם? **במות אדם רשע תאבד התקווה**" (מתוך ילקוט שמעוני, קהילת ט; ראו גם: קהילת רבה ז לב, האמונות והדעות מאמר שישי, מרכיבות החשיבה החלכתית). מהפסוק שלנו אנחנו למדים, שהרצונו שהרשע יהיה ויחזור בתשובה אינו נובע רק ממידת הרחמים, אלא גם משיקול הגיוני-תועלתני.

פירושים נוספים

מקרה פרטי של רשע, שלבבו קל להבין מודיע עדיף שיחה ויחזור בתשובה מאשר שימוש, הוא אדם שלקח הלואה וудין לא החזיר, תהלים לו כא: "לוּה **רשע ולא ישלם**", שהרי אם יموت, תאבד התקווה שיחזיר את החוב.

מצד שני, כאשר הרשע עדין פעיל, ויש סכנה שיפגע בקרבות נספחים, לפעמים עדיף שימוש, משליאץ: "**וBABED RASHIM RENAH**", שהרי מותו של הרשע יהיה הצלה ושםחה לקרבות הפוטנציאליים שלו. גם במקרה זה, השמחה על אבדנו של הרשע תהיה מהולה בצער על כל ה"חוובות" הגשמיים והמוסריים שלא הספיק להחזיר לפני פניה שמת.

במות אדם רשע תאבד התקווה

1. יש שפירשו שהכוונה **لتקווה של הרשע עצמו** - לעצמו (להציג עוד ועוד רכוש), או לאחרים (לפוגוע בצדיקים). כל תקוות הרשע אובדות ומתבטלות כשהרשע מת, כי הרשע אינו זוכה להישארות הנפש ולהחיי נצח (ר' יוסף אלבו, רלב"ג, מלבי"ס, דעת מקרא).

- אולם, בפסקוק אחר נאמר שתקוות הרשעים תאבד (משליאץ: **תוחלת צדיקים שמהה ; ותקנות רשעים תאבד**), ולא ברור מה מוסיף הפסוק האומר שתקוות הרשע תאבד דווקא במוותו - מה זה משנה אם תקוות הרשע אובדות בחיו או אחרי מותו?

- בנוספ' לכך, לפי פירוש זה לא ברורה ההדגשה "**במות אדם רשע**", היה מספיק לכתוב "במות רשע".

2. יש שפירשו שהכוונה **لتקווה של האנשים הבוטחים ברשע ומקווים להשיג משחו כתוצאה מהקשרים שלהם איתו, או לתקוותם של ילדיו וצאצאיו של הרשע** (רש"ג, מדוזה).

מילים וביטויים

בפסוקים שקרנו מופיעים כמה ביטויים ציוריים. אורן יעקב בירן הסביר את משמעותם, וראוי להביא את דבריו בשלמותם:

שואאה פחדכם = המושג "שואאה", בימינו, טוען במשמעות שנוספה לו בעקבות הפוגרים חסר התקדים שנעשה במילוני יהודים בעת מלחמות העולם ה-2. אמנם, علينا לבחון את פירוש המילה "שואאה" במקורה. **"תבואתו שואאה לא ידע,** ורשותו אשר טמן תלבדו **בשואאה לפל בה**" (תהלים לה ח): דוד מבקש עזרה מהקב"ה מפני "Mbpski נפשו" ו"חוшиб רעתו", וմבקש שתבוא עליו שואה. נראה מפסק זה ששוואה היא אסון או רעה כלשהי. דוד מבקש שלא רק שתבוא עליו שואה, אלא גם ילכד בצורה שוואתית, אסונית. מה מקור המילה שואאה?aben עזרה מסביר: "תבואתו לכל אחד רעה **שישתאה כל שומעה**". ע"פ פירוש זה, מובן הקשר בין פחד לבן שואה. גם פחד וגס שואה הם התיחסות של אדם לדבר שקורחה/יקירה. אדם חושש כל חיו מפני דבר נורא שעתיד להתרחש, כי בפחד מתמיד מפני התרחשותו, וכשהדבר הזה קורה הוא מתמלא **השתאות** מפני הדבר האיום שקרה.

- (הערה: מפרשנים אחרים פירשו **вшואה** מלשון חושך וענן, למשל "כען העולה פתאום" (רש"ג), "כחושך, כמו אמש שואה ומשואה" (מצחות))

אידכם כסופה = **אידכם** הוא מלשון ענן. כמו הענן (לא ענן גשם אלא ענן נוצה וכדו) שהוא רוח ותדמית, שאינו מחובר לשום דבר ושמスピקה רוח קלה על-מנת להסיע אותו, כך גם גשם של עובדי אלילים - ריקני וחסר תוחלת, אין לו שום חיבור לאמת, והקב"ה כבר יdag לפזר אותו מהעולם. העת שבה אכן יוכל שיום אידם הוא יום חסר משמעות ואמת, בו ביום המציגות תזדקך והעבודה זורה תיערך מן העולם, בו ביום יהיה ה' אחד ושמו אחד, יהיה ברור ששאר הדברים אינם שווים אלא כען פורה. וזה בבדיקה המשמעות של סופה, שמשמעותה ובעילות מסק של ענינים, יכולה לעקורUSRות עצים בסערה אחת. "אידכם יגיע כסופה", אומר שלמה המלך, "ברגע אחד יתגלה שכל המעשים היו הבל ורעות רוח, שאי ההקשבה לחכמתה הייתה טעות חסרת הגיון".

צראה וצוקה = צראה וצוקה, בפשטות, משמעותם בעיות, אסונות וכדו. בלשון חז"ל (וכן בהטייה בתורה) ויקרא י"ח, י"ח "אשה אל אהותה לא תחק לצורו...)" יש למילה צראה מרמזות על המילה צר (ההיפך מרחב), מרחב מצומצם. כך השנייה של אותו הבעל. נראה לי שהמילה צראה מרמזות את מרחב הפעולה והחיכים של האדם ומכוורות אותו בנסיבות המתרגשות ובאות לעולם, שהם מצמצמות את מרחב הפעולה והחיכים של האדם ומכוורות אותו לעשות דברים מסוימים, וכך גם באישה נספת, שתופסת תשומת לב, משאבים ומקומות מהאיישה השניה בחמי הבעל. המילה צוקה, כך נראה, היא קיצור של מצוקה. ניתן למשוך את המילה מצוקה ל-2 כיוונים שונים: 1. צוק, מקום גבוה ומוסוכן. 2. מציק, דבר שמעיק. בעוד שהפירוש הראשון מוסב על נتونים, על מצב קיים שיש לאדם, הפירוש השני מתייך יחס, מגע, של דבר מבחוּץ אל/על האדם. לעניות דעתך נראה, שהורדת האות 'מ' מהמילה מצוקה מעידה שהפירוש הראשון, לפחות במקורה דן, הוא הקולע יותר. על פי הסברינו עתה, ישנו קשר פשוט בין צראה וצוקה: שתיהן מדברות על מצביים נתוניים, בשתייהן יש לאדם הרגשה שהמציאות נגדו ולאיש הנמצא בצרה ובצוקה אין אפילו אדם אחר להאשים אותו, משום ש"העולם" הפנה לו עורף. זה המשמעות של בבואה "עליכם", לפטוע נוחת אסון לא כל הצדקה. למצער, מובן למה אותו האדם לא יכול להאשים אף אחד אחר בפיגומים שבאים עליו, משום שהם, בסופו של דבר, נעשׂו באשmeno. הוא זה שלא הקשיב לאזהרות החכמה ולעכוזתיה.

בפסוק זה מתאר שלמה המלך ביתר חריפות את המצב הקשה שנקלעו אליו האנשים שאינם מקשיבים לחכמה ואף מתריסים ננדת. כפי שראינו, האדם חי בפחד עצום, התנפצות עולמו המזוויף היא קשה וכואבת, וכל זה מגיע ללא סיבה נראית לעין, ללא יכולת להאשים מישחו - חוץ מאות עצמן (שוואה סופה צראה וצוקה / אורן יעקב בירן, אתר כיפה).

149. שחוק ולעג כאמצעי ענישה

התהושה ש"צוחקים עליל" היא תהושה כואבת וצורבת, יש אנשים שהתחוושה זו גורמת להם סבל לפחות כמו עניינים גופניים. ספר משלים ממליץ להשתמש בתהושה זו כאמצעי הרתעה. כך אומרת החכמה אל הפתויים, הכספיים והלצים שאינם רוצים למדוד:

משל א' כוכז: "אם אני באידכם אשחק, אלעג בבא פחדם. בבא כשותה פחדם, ואידכם כסופה יאטה, בבא עלייכם צרה וצוקה".

אייך = כישלון, צרה, אסון ; לעג = שחוק של זלול והמעטה בערך הזולות.

כדי להרתיע את הפתויים ולגרום להם לשקל מחדש את דרכם בחימם, החכמה מאיימת עליהם שעולמים לבוא עליהם אסונות, אבל זה נראה לא מספיק מرتיע אותם, ולכן היא מוסיפה איהם שעשוי להיות מרתיע יותר: "אם אני באידכם אשחק, אלעג בבא פחדם"; אני אצחק עלייכם, אתם תהיו מושפלים ובזויים.

גם בימינו ישנים שعونשים חומראים לא מרתקעים אותם. הם מוכנים אפילו להתאבד כדי להשיג את מטרתם, כך שאפילו עונש מוות לא יעוזר. הקבود חשוב להם יותר מהחיים. אולי אפשר להעניש אותם ברוח הפסוק שלנו: במקומות להעמיד אותם מול כיתת יורדים, להעמיד אותם מול כיתת בדכנים, שילעגו להם עד שיתאבדו מרוב בושה...

מקורות דומים ומונוגדים

שחוק ולעג כעונש נזכרו גם באזהרה לגויים הרוצים להילחם במשיח ה': תהילים ב' ד : "יושב בשמיים ישבחך, ד' ילעג למורו".

כלו כעונש לכיסילים נזכר גם במשל ג' לה: "כבד המכימים ינחלו, וכיסילים מרימים קלונו" - הדבר היחיד שיכול להרימט את הכספיים מבחןנה שכלית ורוחנית הוא הקלו, הביזון.

מצד שני, נאמר במשל י' ה: "לעג לרשות חרף עשהו, שמה לאיך לא ינקה" (סעיף 148). איך זה מסתדר עם הפסוק שלנו, המלמד שיש לשחוק לאידיים של הכספיים וללעוג להם?

1. כפי שפירשנו לעללה, השחוק והלעג הם עונש לכיסילים. כמו שאסור, בדרך כלל, לנגב כסף מאדם אחר, אך מותר לקחת ממנו כס בטור עונש על עבירה שעשה, כך גם לגבי שחוק ולעג - בדרך כלל הם אסורים, אך מותר להשתמש בהם כעונש לאנשים העושים מעשים רעים.

2. הפסוק שלנו אינו מדבר על שמחה פנימית אלא על שחוק ולעג חיצוניים; אדם יכול לשחוק כלפי חוץ ולהיות עצוב מבפנים, משליכ יד ג': "אם בשחוק יכאב לב, ואחריתה שמחה תוגה" (סעיף 47).

3. יש אומרים, שהפסוק שלנו אינו מתאר אדם שלועג, אלא דמות מופשטת - החכמה, שנזכרה בתחילת הקטע - חכמתו בחוץ תרנה (סעיף 283). לפי פירוש זה אפשר להוסיף, שגם הלעג המתואר כאן אינו לעג ממשי, אלא הוא משקף **תחווה פנימית** של הפתויים המסתובבים בצרות, שירגישיו כאלו שמישו לוועג להם; וכעין הביטוי המקובל בימינו "המציאות טופחת על פניהם" ("ע"פ הרוב דוד קליר").

אתם פתויים, שלא למדו חכמה כשהייתה לכם הزادנות, יסתבכו בצרות ובעיות, ולא תהיה לכם מספיק חכמה כדי לפתרו אותן, אבל אז כבר יהיה מאוחר מדי ללמידה - הפתויים ירגישיו כאלו הם קוראים לחכמה וחכמה אינה עונה - "יקראני ולא אענה, ישחרני ולא ימצאנני, יען כי שנאו דעת, ויראת ה' לא בחרן".

במילים אחרות: "הפסוק מתאר, על פי הבנתנו, את המצב שיקרה אחרי שתתברר שחכמה צדקה. לאחר שגם המציאות הכריעיה לטובה, אז, ימלא שחוק פניו. למרות זאת, אומר שלמה המלך, היו אנשים שגם כשיגלו את טעםם ייבינו את חוסר התועלת שבמעשיהם עד כה, הם ימשיכו לדואג לנוגפם, הם יפחדו מהעונש במקומות לירא מהטעות. האנשים שהלכו עם האמת ישבחו כשיגיעו יום אידם, ישבחו כשתודרך המציאות. האנשים שנשארו במרם, לעומת זאת, ראויים לעוג".
(שחוק ולעג / אורví יעקב בירן, נקודת חיבור).

2. אך יש שפירשו שהחרפה לה' נובעת מעצם העובדה שהאדם מזולע בעני, גם אם העני אינו יודע על כך, וזאת מכמה סיבות:

- א. **לעג הוא דבר צחוק המבטא זלזול והפחטה בערך הזולת**; הלועג מפחית בחשיבותו של העני, כאילו שאיו טעם בקיומו ובבריאותו, ולמעשה טוען שה' ברא יצור ללא תועלות (מלבי"ם), לדברי השיר "יש לנו מליינים אנשים בני תמותה בלי כסף, לא שווים פרוטה".
- ב. הלועג למעשה טוען שה' נכשל בבריאות העולם - הוא ברא אדם ולא ברא עבورو את אמצעי הفرنسا המותאים (רב"ג, מלבי"ם על משליך ד).א).
- ג. הלועג מטיל על העני את כל האחריות לנצחו, ולמעשה טוען שהעוושר והעוני אינם ביד ה' אלא תלויים אך ורק במעשי בני אדם (ר' יונה גירונדי, מצודות), זה לא למורי נכוון - ראו: מי אחראי לביעית העוני (סעיף 305).

שמח לאיך

הפסוק אינו מבחין בין איך הקורה לאדם רשות לבין איך הקורה לאדם צדיק; מכאן שאסור לשמהות תוך כדי שהרשעים סובלים מסון שבא עליהם; רואו גם: בנפול אויבך אל תשמה (סעיף 145). מותר לשמהות רק אם וכאשר המצב האובייקטיבי של העולם משתפר כתוצאה מאובדים של הרשעים; רואו שמח במפלתם של אויבים - סיוכם הדעתות.

לא יינקה

שמח לאיך, גם כאשר היא לכוארה מוצדקת (כגון כשהאסון בא על אנשים שפגעו בנו), גורמת לחורבן; כך הסבירו חז"ל את חורבן ביתר - עיר יהודית שהחזיקה מעמד כמה שנים לאחר חורבן ירושלים, ואנשיה שמחו על חורבן ירושלים מסיבה מוצדקת (ירושלמי תענית פרק ז הלכה).

מה הקשר בין שני חלקי הפסוק?

1. לפי פירוש שהבנו בגוף המאמר:

- החצי הראשון מתיחס לדברים שאדם אומר לרשותו - "לוועג לרשותך";
- והחצי השני מתיחס למחשבות שאדם חושב בלבו - "שמח לאיך".
- לפי פירוש זה, שני האיסורים חמורים באותה מידת.

2. ויש שפירשו, ש:

- החצי הראשון מתיחס לאדם שנולד רשות כי כך ה' גורע עליו לפני לידתו, זה התפקיד שה' ייעד לו בעולם, וממי שלועג לו - כאילו מקלל את ה' שעשה אותו כך;
- והחצי השני מתיחס לאדם שבא עליו איך ואISON כתוצאה ממעשיו הרעים, וממי שמח לאיך - אין פוגע בכבודו של ה' כי האדם הוא שהביא על עצמו את האסון, ובכל זאת הוא לא יינקה (האנו מווילנה).
- לפי פירוש זה, איסור "לוועג לרשותך" חמור יותר כי הוא משול לקללה ה', שהיא איסור חמור (כך כתב גם ר' יונה גירונדי).

3. ויש שפירשו, ש:

- החצי הראשון מתיחס לאדם שאין לנו שום סכסוך איתו, ולכן אנחנו לא שמחים שבאה עליו צרה, אלא רק צוחקים ומזלזלים בו בגלל עוניו; מי שעושה כך כאילו פוגע בכבוד ה', אך לא נאמר שהוועג ייענה;
- והחצי השני מתיחס לאדם שאנחנו מוסככים איתו, ואני שמחים בצרתו מותך שנאה ונקנות, והמרגש כך לא יינקה מעונש (מלבי"ם).
- לפי פירוש זה, איסור "שמח לאיך" חמור יותר, שכן העובר עליו חייב להיענה.

לועג לרשותו עושהו = מי שמדובר עם העני בצחוק וזלזול מפני את תשומת ליבו של העני לצד השילוי והמשפיל שבמצבו. כך, במקרה שהייה שמה בחלוקת יודעה לה' על מה שנתן לו, הוא מתמלא בכעס כלפי ה', שעשה אותו עני. דברי החורף שהעני ישמעו נגד ה' ייזקפו לחובתו של אותו אדם שלעג לו.

איך = אסון;

לא יינקה = איינו נקי מרגשות שליליים של קנאה וכעס, וכך לא יהיה נקי ופטור מעונש.

שמח לאיך לא יינקה = מי ששמה כשבא אסון על הזולות, איינו מרגיש בכך מותוק אמונה אמיתית בכך ש"כל מה שעשה ה' לטובה הוא עושה", אלא מותוק רגשות אונוכיים של קנאה בהצלחת הזולות, רצון להרגיש חזק ומוצלח יותר מהזולות, ובמקרים מסוימים גם שנאה ונקנות. מכיוון שאיינו נקי מאונוכיות, לא יינקה מצרותшибאו גם עליו.

אם כך, כאשרנו מדברים עם אדם שנמצא בצרה (כגון ר'), אנחנו צריכים לנחים אותו ולעוזר לו לראות את הצדדים החשוביים במצבו, ולא לגרום לו להרגיש רגשי נחיתות על-ידי דברי לעג; אך כשהואנו חושבים בלבנו על צרה (איך) שקרתה לאדם אחר, אנחנו צריכים דוקא לשים לב לקשאים ולצדדים השליליים במצבו, לרchrom עליו ולהזדהות עם כאבו, ולא לשמו.

גם בספר משלו וגם בתלמוד, המטרה היא לחנק אותנו לצאת מותוק עצמנו, ולפתח תחושות של הזדהות עם הזולות: כאשר קורה דבר רע למישחו אחר, אנחנו צריכים לצאת מותוק עצמנו ולהרגיש את הצער שלו; וכאשר קורה לנו דבר רע, אנחנו צריכים לצאת מותוק עצמנו ולהבין שהדבר הוא חלק מתכנית כללית של ה', שבוודאי תהיה טובה לכל העולם.

לעיוון נושא

לעג לרשותו

פירשנו שמהות האיסור היא, לגרום לאדם להרגיש רגשי נחיתות - להציג בפני האדם את הצדדים הנחותיים, המשפילים והمبזים שבמצבו. פירוש זה מסתמך על דברי חז"ל, שאסרו לעשות כל מעשה שמדגיש בפני הזולות את נחיתותו, גם כאשר אין כל כוונה לפגוע בכבודו, וגם כאשר מדובר באדם מת, למשל:

- "יאמר רחהבה אמר רב יהודה: כל הרואה המת ואני מלוחו עובד משום לועג לרשות חרף עושהו, ואם הלוחו מה שכרו? אמר רב אשי עליי הכתוב אומר (משלוי יט) מלאה חיון דל (משלוי יד) ומבדחו חיון אביוון" (תלמוד בבלי, ברכות יח).
- "יאמר ר' זעירא בשם ר' אבא בר רימיה: לא יכנס אדם לבית הקברות ויעשה צרכיו שם, ואם עשה כן - עליי הכתוב אומר לועג לרשות חרף עושהו. רבי חייא הגדול ורבי יונתן היו מהליכין לפני מיטחן של ר' ייש בן יוסי בן לקוניא, והוא ר' יונתן מפסיק על קברתו. אמר לו רבי חייא הגדול: 'עכשוו הם אומרים: ימחר הם בגין אצלנו ועכשוו מציקים לנו!!!'"
(תלמוד ירושלמי, ברכות בג' בתרומות לעברית)

לא רק אדם חי, שיש לו רגשות, יכול להיחשב רשות, אלא גם אדם מת, שכוראה אינו מרגיש ואינו יודע מה קורה סביבו, גם הוא נחשב רשות ביחס אליו הקיימים. חז"ל מלמדים אותנו להיזהר בקבודם של המתים, ולא לעשות מעשים שמדגישים את הנחיתות שלהם ביחס אלינו, כמו: לעבור על פניו של מת בלי ללופות אותו, או לדוח על קברו. אם אדם יפתח מודעות כזאת גדולה לגבי פגיעה ברגשותיהם של מתים, קל וחומר שהוא ייזהר שלא לפגוע באנשים חיים.

חז"ל הרחיבו את האיסור עוד יותר: לא רק אסור לועג לרשות באופן ישיר, ולא רק אסור לועג לרשות במעשה עקיף המדגיש את חולשתו; אסור אפילו לועג לרשות תוך כדי קיום מצוה! ראו: לעג לרשות בנסיבות (סעיף 339).

חרף עושהו

1. פירשנו שהחרפה לה' נובעת מכך שהעני שלועגים לו כעס ומתמරמר על ה'; פירוש זה מותאים לדברי חז"ל שהובאו לעיל, שפיהם איסור לעג לרשות חל רק בפניו ובנוחותו של הרשות (ראו תלמוד בבלי, סוטה מג:).

- אמנס הרב משה צורייאל הקשה על דבריו וכותב: "יש קושיה חזקה נגד דבריו. הרי בסנהדרין אמרו זאת על אהאב, והוא מת במלחמת ישראל נגד אויביו, ולא מהמת בית דין?!" ; אך כפי שהסבירו מעלה אין זו קושיה, כי מותו של אהאב נזהה מראש ע"י הנביא מיכחיו בן ימלח, שלמעשה גור עליו גור דין מוות בפומבי.

בנוסף למקרים שתיארנו במאמר זה, ישנו מקרה שבו היהת מחלוקת אם להתאבל או לא: בשמעאל ביט, לאחר מותו של אבשלום שמרד בדוד, דוד התאבל על בנו, ויואב שר הצבא העש עליו והוכיח אותו על כך, ואף כפה עליו להפסיק להתאבל. בכל מקרה, שמחה ממש לא הייתה שם.

147. לשם יותר כשהרשע מעוניין את עצמו

אחד האירועים המשמעותיים ביותר הוא, כאשר רע נכשל בניסיון לבצע פשע, למשל מחביל מותפוץ תוק כדי חנכת מטען חבלה:

משלו כתו: "בפשע איש רע מוקש, וצדיק יرون ושמח"

מוקש = מכשול נסתר.

בפשע איש רע מוקש = הפשע שעושה האיש הרע הוא מכשול שיגרום לו עצמו להיכשל ולהיפגע, אז - **צדיק ירון ושמח** = הצדיק ישמח שמחה שלמה; אין זו שמחה לאיד על כך שהרשע סובל, אלא שמחה על כך שהוא נכשל ביצוע הפשע:

1. שמחה על עצמו ועל כל האנשים החפים מפשע, שניצלו מפגיעה של הרשע: "כי לא עליו תהיה המוקש" (מצודת דוד, ודומה לויה פרישו רשי'י רולב"ג - פירוש שני).

2. שמחה על נשמו של הרשע, שניצלה מביצוע פשע.

3. שמחה על הצדקה שנעשה בעולם. **הצדיק** הוא איש הצדקה, (סעיף 378) והוא שמח שנעשה צדק באופן ברור - שיש קשר גלי בין הפשע לבין העונש על הפשע; הרשע נעשן מבלי שהצדיקים היו צרכיהם "לכלך את ידים" ולהעניש אותו. כך נאמר גם במשלו כי: "כראה שחחת בה יפל, וגלל ابن אליו תשוב" - הענישה האידיאלית היא שהרשע מעוניין את עצמו (סעיף 266).

4. ושמחה על התגלות כבוד ה' בעולם - "כי או נראה משפט ה'... כי או ילמדו מוסר לבני לעשות רע" (מלבי'ם, ודומה לה רלב"ג - פירוש ראשון, והגר"א). כך נאמר גם בתהלים טטו-ז: "טבחו גוים בשחת עשו, בראשות זו טמן נלכדה רגלם. נודע ה' משפט עשה, בפועל כפיו נוקש רשות, הגיון סלה" - כשהוגויים טובעים בבור-שחת שהם עצם עשו, אז נודע בכל העולם שה' עשה משפט צדק.

148. יצאת מעצמנו ולהרגיש את הזולת

חכמי ישראל מלמדים אותנו לחפש את הצד החובי בכל דבר שקורה לנו, גם בצרות ואסונות: "כל מה שעשית ה' - לטובה הוא עשית", ולכן "חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה", ו"מצווה גדולה להיות בשמחה תלמיד".

דברי חז"ל מתייחסים לצורה שבאה על האדם עצמו; מה צריך להיות היחס לצרות שגוראות לאחרים? ספר משלוי נותן שתי הנחיות בנושא זה:

משלוי זה: "לעג לרשות - חרף עשהו, שמח לאיך - לא ינקה":

לעג = אמר דברי צחוק וזלזול בזולת;

רש = עני;

חרף = ביזה וקילל;

עושותו = ה', שעשה את העני.

שמחה כזו היא שמחה על הטוב ולא על הרע - האדם שמח על כך שמצבו האובייקטיבי השתרף, ולא על כך שהאובי שלו סובל; זו השמחה המתווארת בפסקוק:

- משלילאי: "בטוב צדיקים תעלין קרייה, ובabad רשעים רנה".

2. על הצדק ולא על המקרה

השמחה והשירים היו על כך שנעשה דין ברשעים - מיידי ה' או מיידי אדם :

- א. שירתם התחילה רק לאחר שבני ישראל ראו את היד הגדלה אשר עשה ה' במצרים" - ראו בבירור שה' התערב בעולם כדי לעשוט דין במצרים; ואכן, ההודיה לה' תפסקת מקום חשוב בשירתם.
- ב. יתרו הודה לה' ו אמר שמותיו יא: "עתה ידעת כי גדול ה' מכל האלים, כי בדבר אשר זדו עליהם" - המכות שהי' הביא על המצרים והובילו יותר מכל האלים שהמצרים האמינו בהם.
- ג. מלחתם דברה וברך נאמרה לאחר ש(שופטים ד ככ): "ויכנע אליהם ביום ההוא את יbin מלך כנען לפני בני ישראל" - ראו בבירור שה' התערב בעולם כדי להכניע את הכנענים שייעבדו את ישראל בחזקה.
- ד. דוד אמר בפירוש: "ברוך ה' אשר رب את ריב הרכתי... ואת רעת נבל השיב ה' בראשו".
- ה. מותו של ארחאב, כעונש על חטאינו, נהזה מראש עיי' הנביא מיכיהו בן ימלח, שאמר (מלך א כב יז-כח) "ויאמר ה' לא אדנים לאלה, ישבו איש לביתו בשלום... ויאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום - לא דבר ה' בוי'; ויאמר 'שמעו עמים כלם!!!'. כשהחאב מת, כל העמים ראו שנבואהו נכונה ואמיתית ונתנו כבוד לה' (אמנם, השמחה העיקרית הייתה על החלק השני של הנבואה "ישבו איש לביתו בשלום").
- ו. גם מפלתו של מלך בבל, כעונש על חטאינו, נזהה מראש עיי' הנביא ישעיהו באותה נבואה (ישעיהו יג-יד).
- ז. גם הנצחון בפורים היה לעשיית דין-צדק בשונאי ישראל, שרצו להשמידם (אמנם, במקרה זה ההליך השיפוטי לא היה תקין, ולא חשף את צדקתם של היהודים אלא רק את קשריהם עם המלך; ולכן במקרה זה לא חוגגים את עשיית הצדק אלא רק את המנוחה שבאה אחרת).
- ח. גם דין של דור המדבר היה בגוררת ה', כדיודע.
- ט. ורק היום-טוב במגילת תענית יוצא דופן, כאמור לעיל.

שמחה כזו היא אף נעה יותר מהשמחה הקודמת - זהה שמחה על ההתגלות של כבוד ה' בעולם כשופט צדק, ולא על עניינים חומריים מכל סוג שהוא. זהה שמחת הצדיקים, המתווארת בפסקוקים:

- תהילים נח יא-יב: "ישמח צדיק כי חזזה נקם, פעמייו ירחץ בدم הרשע. ויאמר אדם 'אך פרוי לצדייק, אך יש אלהים שופטים בארץ'" - הצדיק שמח כשההוא רואה נקמה צודקת שנעשית ברשעים, כי נקמה זו מראה לכלום שיש אלהים העושה משפט צדק בעולם.
- תהילים סח ד: "יקום אליהם יפוצץ אויביו וינסו משנאיו מפני... צדיקים ישמחו יעלצו לפני אליהם וישישו בשמחה".

- משליל כאטו: "שמחה לצדיק עשות משפט, ומחתה לפוצלי און" - הצדיק שמח שנעשה משפט השומר את כוחם של פוצלי האון.

- משליל כתו: "בפצע איש רע מוקש, צדיק ירונו ושמחה" - הצדיק שמח כשהרשע מכשיל את עצמוו (סעיף 147).
- תהילים נב ז-ח: "אם אל יתצק לנצח, יחתך ויסחך מארח, ושרשך מארץ חיים סלה. ויראו צדיקים ויראו ועליהם ישתקנו".

מקורות ופירושים נוספים

הרעיו של סעיף ב נמצא כבר בדברי מהר"ל, על ההבדל בין "babod Rshumim Rivah" לבין "benpol Avivk al Tschimah": "ויהא דעתך באבוד Rshumim Rivah - היינו היל שבא האבוד בשbill הרשע, שהוא דין אותו בית דין למתה בשbill רשותו, כדי לסליק הרשות מן העולם, אבל אם לא היה משומם הרשות רק נפילת הגיע לרשות - אסור לשמשה" (דריך חיים דג).

- ו. אנשים ועצים שמהו לאחר נפילתו של מלך בבל (ישעיו יד ז-ח) : "נהה שקטה כל הארץ, פצחו רנה. גם ברושים שמהו לך, ארזי לבנון: מאז שכבת, לא יעללה הכרת עליינו".
- ז. קבעו את חג הפורים לזכור נצחון היהודים על אויביהם (אסטרט כא-כב) : "ליקים עליהם להיות עושים את יום ארבעה עשר לחדר אדר ואת יום המשחה עשר בו בכל שנה ושנה; כימים אשר נהנו בהם היהודים מאיביהם, והחדר אשר נהפכ להם מגון לשמחה ומאבל ליום טוב; לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומנתנות לאביניהם".
- ח. בתלמוד (תענית ל) מסופר שיום 15 באב נקבע כי בו כל הדור המדבר וחזרה הנבואה הישירה למשה רבנו: "דאמר מר: עד שלא כלו מתי בדבר, לא היה דבר עם משה, שנאמר (דברים ב) וכי אשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר כי אליו - אליו היה הדבר".
- ט. ב מגילת תענית מסופר "בשניהם ביום טוב, ולמה שנייה זה מזה? אלא שבראשון [תשעה בכסלו] מת הורדוס ובזה מת ינאי המלך, שישמה היא לפני הקב"ה כשהרשעים מסתלקים מן העולם. אמרו: כשהלילה ינאי המלך שלח ותפס 70 זקנים מוקני ישראל, נטלים וחבשים בבית האסורים, ואמר לשער בית האסורים: "אם מתי - הרוג את הזקנים הללו, ויעד שישראל שמהם לי, ידו על רבותם". אמרו: אישת טובה היתה לנו המלך ושלמץין המלכה שמה, וכשנת סילקה טבעו...".

שני דברים משותפים לכל המקרים א-ח:

1. על הטוב ולא על הרע

השמחה והשירים התחילה רק לאחר שהמלחמה נגמרה, והתוצאות החשובות של אבדן הרשעים כבר היו גלוות ומוחשיות:

- א. בני ישראל לא שרואו לה' כספרעה אחד מות (ראו על מה אנחנו ישראל), גם לא כשהמצרים קיבלו 10 מצות, ואפילו לא כשהמצרים טבעו בים - אלא רק אחרי שהים שקט מזעפו, בני ישראל ראו את המצרים על שפת הים, והבינו שהшибוד למצרים נגמר באופן סופי, וסוף-סוף הם חופשיים באמת.
- ב. יתרו הודה לה' "על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל", וכן מזכיר שלוש פעמים שה' "הציל" את ישראל.
- ג. דברה וברך שרואו לה' רק אחרי (שופטים ד כד) "הבריתו את בין מלך נגען" למורי, השחררו מהшибוד לנענים, והראיה, שבshireה נזכרים אירועים נוספים שאינם נזכרים בתיאור המלחמה, וכנראה קרו מאוחר יותר (ראו שירת דבורה - סיכום המלחמות עם הכנעניים); ובסוף השירה נאמר "ותשקט הארץ ארבעים שנה".
- ד. דוד בירך את ה' רק אחרי ש: "וישמע דוד כי מת נבל", ואחריו שהיה ברור לו שהוא לא יצרך להילחם בו עוד: "ואת עבדו חזך מרעה".

- ה. הרינה במחנה לא התחילה כשחabhängig עזק מכבים ברכבה, אלא רק לאחר שמת; והרינה הייתה "לא אמר איש אל עירו ואיש אל ארצו" - שמהו על כך שהמלחמה נגמרה ואפשר לחזור הביתה, ולא על הסבל והמוות של אחאב.

- ו. "נהה שקטה כל הארץ, פצחו רנה" - הרינה היא על המנוחה ועל השקט שבאו לעולם אחרי שהמלך מת; וגם אצל הצמחים - "אם ברושים שמהו לך, ארזי לבנון: מאז שכבת, לא יעללה הכרת עליינו".
- ז. חג הפורים (בערי הפрозות) לא נקבע ביום ה-13 באדר, שבו היהודים נלחמו והיו בשונאים, אלא ביום ה-14, "כימים אשר נחוו בהם היהודים מאיביהם"; וכבר עמדו על כך הימשך חכמה' ואחריו הרבה קורמן.
- ח. שמחת ט'יו באב לא נקבעה בכל יום שבו מתו אנשים מדור המדבר, אלא רק לאחר שהם כלו, וחזרה הנבואה למשה רבנו.

- ט. מגילת תענית היא יוצאת דופן, כי הנימוק הרשמי לחג הוא "שמחה היא לפני הקב"ה כשהרשעים מסתלקים מן העולם"; אולם, זה מוגדר לפסוקים מפורשים בתורה ולמדרשי חז"ל שמראים שה' אינו שמח באבדנים של רשעים; ועוד: בעם ישראל היו מלכים רשעים רבים, וגם בגויים היו מלכים רשעים רבים שהציקו לישראל, ועד כמה שידועו לי, על רוחם לא קבעו يوم טוב בשם שמתו; لكن מסתבר יותר, שהסיבה העיקרית לכך שקבעו يوم טוב היא הצלתם של 70 זקנים (סיפור מספרים אותו גם על ינאי וגם על הורדוס).

בנפול, בכשלו

1. פירשנו שהפסוק מתיחס רק לשמחה בזמן הנפילה והכישלון. פירוש זה מתאים לאגדת חז"ל (תלמוד בבלי, מגילה י:), שלפיה המלאכים רצו לומר שירה בזמן שהמצרים טבעו בים, אך הם לא הרשו להם ואמר: "מעשי ידי טובים בים, ואתם אומרים שירה?!?", כלומר, אין זה ראוי לומר שירה תוך כדי הטביעה והסבל של המצריים; רק אחרי שהים שקט מזעפו, והמצרים נחו על משכבות לנצח, אמרו בני ישראל את שירת הים (שםות טו).
2. אך יש שהסבירו מכאן, שגם לאחר שנים רבות, הנפילה והכישלון של האויב עדין-Amorim להשאר טעם מר בפיו, ולכן השמחה אינה שלמה: "את מוצא שלש שמחות כתובות בתג [סוכות], ואילו: וְשָׁמַחַת בְּתַגְךָ (דברים ט"ז יד), וְלֹא יִשְׂמַחַת אֶת שָׁמַחַת (דברים ט"ז טו), וְשָׁמַחַת קָרְבָּן, לְפָנֵי ה' אֱלֹהִים-שְׁבֻעַת יִמְים. (ויקרא כ"ג מ). אבל בפסח אין את מוצא שמחות בו אפילו שמחה אחת, ולמה?... בשליל שמותו בו המצריים. וכן את מוצא כל שבעת ימי החג אנו קורין בהן את הallel, אבל בפסח אין אנו קורין בהן את הallel אלא ביום טוב הראשון ולילו, למה? כדי אמר שמואל בNEG לאייבך אל פשחה" (פסיקתא דרב כהנא על דברים ט יד), יכול הימים של חול המועד ושני ימים آخرנים של ייט קורין הallel ואין גמורין אותו.... ושבלי הלcket (ס"י קעד סט): כתוב בשם מדרש הרניינו פרשת סוכה שהטעם שאון גמורין הallel כל ימי הפסח הוא לפי שנטבעו המצריים וכתיב בNEG לאייבך אל פשחה" (בית יוסף, אורח חיים מצ ב; וכן משנה ברורה שם), "ויבחול המועד וימים אחרים של פסח אין גמורין את הallel, מפני שבשביעי של פסח נטבעו המצריים. ואמר הקדוש ברוך הוא: "מעשה ידי טובעים בים, ואתם אומרים שירה לפני?!"... וזה טעם על פי דרש. ועיקר הטעם: לפי שאין הימים חלוקין בקרבתותיהם, מה שכן ב חג הסוכות. וזה הטעם איתא בגמרא." (ערוך השולchan אורח חיים מצ ב), "লפי שעיל השחתה אין מברכין ואפילו אהשחתה דאוות העולם, מדקווין דאמר הקב"ה: מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?" (כף החיים סימן טרפה"ה סיומו קטו כ"ט). וראו גם: הרב יעקב חייאן ווינברג, אמר על גאות ישראל וגאות העולם.
- אמנים, יש שפירשו, מתוך השוואת בין מקורות שונים, ש"מעשה ידי" שנזכרו במדרשי חז"ל הם בני ישראל, שכמעט טבעו בים, ולא המצריים; ראו במאמר שביעי של פסח / הרב יהושע רוזנברג, ובמאמר מעשה ידי טובעים בים / גدعון ארליך; לפי זה, המדרש "מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה" אינו קשור כלל לפוסוקנו.

146. לשם על התוצאות החיוביות של הניצחון

- בכמה מקומות בתנ"ך ובתלמוד מסופר על אנשים ששמדו ושרו כשניצחו את אויביהם או כשאויביהם אבדו, למשל:
- א. בני ישראל שרנו לה' אחרי שהמצרים טבעו בים סוף (שםות יד ל-לא): "וַיַּוְשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂرָאֵל מִלְּמִצְרַיִם, וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֲתִת מִצְרַיִם מִתְּעַלְּשֵׂת הַיּוֹם. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיּוֹם הַגָּדוֹל הַזֶּה בְּמִצְרַיִם, וַיַּרְא הַעַם אֶת הַיּוֹם, וַיַּאֲמִינֵוּ בְּהַיּוֹם וַיַּמְשַׁחְתּוּ עַל שְׂמַחַת הַזֹּאת לְהָ... אֲשֶׁר לְהָ... כִּי גָּאהָ, סָוס וּרְכָבוּ רַמָּה בַּיּוֹם...".
  - ב. יתרו שמח ושיבח את ה' כשהשמע שבנו ישראל ניצלו מיד מצרים (שםות יט ט-ז): "וַיַּחֲדַד יִתְרוּ עַל כָּל הַטוֹּבה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לִיּוֹשָׁרָאֵל, אֲשֶׁר הַצִּיל מִידֵּנִים. וַיֹּאמֶר יִתְרוּ בָּרוּךְ ה' אֲשֶׁר הַצִּיל אֶת הַעַם מִתְּחִיל אֶתְכֶם מִידֵּנִים וּמִידֵּפָרָעָה, אֲשֶׁר הַצִּיל אֶת הַעַם מִתְּחִיל אֶת יְמֵי מִצְרַיִם".
  - ג. דברה וברך שרנו לה' אחרי שניצחו את יבין מלך נבל (שופטים ה א): "וַיַּחֲשַׂר דָּבָרָה וַיָּבֹךְ בְּנוֹ אֶבְיוּנָם בַּיּוֹם הַהוּא לְאָמֵר: בְּפֶרַע פְּרֻעָה בִּיּוֹשָׁרָאֵל, בְּתַנְדֵב עַם, בָּרוּךְ ה'...".
  - ד. דוד בירך את ה' אחרי שהmitt את נבל (שמואל א כה לט): "וַיִּשְׁמַע דָוד כִּי מֵת נָבֵל, וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ ה' אֲשֶׁר רַב אֶת רַבְתִּי מִיד נָבֵל, וְאֶת עֲבֹדוֹ חַשְׁךְ מַרְעָה, וְאֶת רַעַת נָבֵל הַשִּׁיב ה' בָּרוּשִׁו...".
  - ה. הייתה רינה במחנה אחורי שאחאב מת במלחמה עם ארם (מלחינים א כב לה-לו): "וַתַּעֲלֵה הַמְלָחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא, וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מַעֲמֵד בְּמֶרְכָּבָה נְכָח אֶרְם, וַיָּמָת בְּעַרְבָּה, וַיַּצַּק דָם הַמִּכָּה אֶל חֵיק הַרְכָּב. וַיַּעֲבֵר הַרְגָּה בְּמַחְנָה כְּבָא הַשְּׁמֶשׁ לְאָמֵר: 'אִישׁ אֶל עִירָוֹ וְאִישׁ אֶל אֶרְצָוֹ'".

7. "על פי מידת הדין, אין קיום לבני אדם בעולם זהה, שהרי כל אדם הוא מלא חטאיהם, וראוי לעונישה מצד הקב"ה. לכן אין לשום אדם רשות לשמה בנסיבות אדם אחר, משום שהעובדה שהוא עצמו לא נפל, אינה נובעת ממנו. הסיבה היחידה שהוא לא נפל, היא אך ורק מידת החסד של ה'ית'. השמהה איפוא מביעה תמיינה של האדם במידת הדין של הקב"ה כביכול. לכן ה' מסיר את אף מהחותטא (ולפי הנירסא השניה אפלו מוחל לו על כל עונתו) ומשיב אותו על השמה, כדי ללמד את השמה מוסר. הלקח הזה אמר להבהיר לאדם, שלא להתרבא בשיקולים אל-להיימ. כי רק הקב"ה מסוגל לדון בצדק מוחלטי". (יוסי גליס, המציג את רבנו יונה ואת ה"חפץ חיים").

באיזה אויב מדובר?

"בנפול אויבך אל תשמה" - האם מדובר על כל אויב, או שיש אויבים שਮותר לשמהם בנסיבות?

1. לענ"ד הפסוק מדובר על כל אויב, גם צדיק וגם רשע. רמז לכך ניתן למצאו מהקבלה בין פסוק זו לפסוק הקודם, פסוק טז: "**כִּי שְׁבַע יָפֹל צָדִיק וְקָם, וּרְשָׁעִים יָכַשְׁלָו בֶּרְעָה.**" הצדיק נופל, והרשע נכשל. גם בפסוק שלנו נאמר "**בָּנָפֹל אֹוֵבָךְ אֶל תִּשְׁמָה, וּבָכְשָׁלָו אֶל יָגֵל לְבָדָךְ**" - אל תשמה כশופל אויב שהוא צדיק, ואל יגאל לך כשכשל אויב שהוא רשע.

2. אך יש שפירשו, שהפסוק מתייחס דווקא לאויב רשע: "וְלَا יִתְכַּן לִפְ�רִישׁ **"בָּנָפֹל אֹוֵבָךְ אֶל תִּשְׁמָה"** עַל נְפִילַת הַצָּדִיק אֲיוֹבו, כִּי מִן הַטָּעַם שָׂנְטוּן לְדָבָר, שִׁיחַד לְשָׁמוֹת בְּכָשְׁלָו לְמַעַן לֹא יִשְׁבַּי הַיְּאָפָּו מְעַלְיוֹ, יִשְׁלַׁבְּנָה מִזְחָה, כִּי עַל כְּשַׁלּוֹן הַרְשָׁעַ יִדְבֶּר, שָׁמוֹת לְשָׁנָאוֹת...'" (רבינו יהודה גיורוד), "אַף שְׁתַרְאָה שְׁהַרְשָׁע נִשְׁאָר בְּרֻעָתוֹ, אֶל תִּשְׁמָה בְּנָפֹלוֹ. וְהִינֵּנוּ: בְּתִחְיַת נְפִילָתוֹ - תִּיכְּפֵּךְ אֶל תִּשְׁמָה... וְאַחֲר-כֵּךְ, וּבְכָשְׁלָיו, שְׁנָאָר בְּרֻעָתוֹ... שְׁהַרְשָׁע נִשְׁאָר בְּתִמְדּוֹת, וְגַם שְׁהָוָא שְׁכוֹה מַלְדָבָר עַל אַוּדוֹתַי... כְּשַׁתְּזִיכֵּר בּוֹ - אֶל תְּגֵל בְּלֶבֶךְ" (האגאנו מוולינה). הפסוק אינו מתייחס לאויב צדיק כי מובן מאליו שאסור לשמהו בנסיבות.

- אולם, יתכן שהפסוק מתייחס גם לאויב שהוא בדרכ-כלל צדיק, והי מייסרו באופן זמני, כמו דוד המלך וכמו האמורא רבא שנזכרו לעללה.

3. ויש שפירשו להיפך, שהכוונה דווקא לאויב צדיק, והביאו ראייה מהפסוקים הקודמים (פסוקים טו-טו, המהווים, יחד עם הפסוקים שללו, פרשיה אחת במסורתו - רואו למשל בתנ"ך קורו או בתנ"ך ברויאר), הפניים אל רשע האויב לצדיק: "**אֶל תָּאַרְבֵּךְ, רְשָׁע, לְנוֹהָ צָדִיק...**". לדבריהם, הפסוק שלו הוא המשך הפניה אל הרשע, והוא אומר לרשע, שלא רק שלא יארוב לצדיק, אלא גם לא ישמה במנפלתו (דעתן ארליך).

- אולם, לפי זה היה ראוי לכתוב בפסוקנו "**בָּנָפֹל צָדִיק אֶל תִּשְׁמָה**", כמו שכתוב בפסוק טז "**אֶל תָּאַרְבֵּךְ רְשָׁע** לְנוֹהָ **צָדִיק**".

- בספר משלי לא תמיד יש קשר בין פסוקים סמוכים, גם אם הם נמצאים באותה פרשיה במסורתה. לדוגמה, רואו פסוקים כג-כו, המדברים על תוכחה, לעומת פסוק כז, המדבר על סדר בניית הבית, ולפי הפשט אין כל קשר ביניהם, למורות שהם במסורת פרשיה. כך גם פסוקים י-יב לעומת פסוקים יג-יד, ויש עוד מאות דוגמאות כאלו בספר משלי.

4. יש טוענים, על-פי אגדה בתלמוד בבלי, שהפסוק מתייחס רק לאויב שהוא עם ישראל: "אמר ר' המן למדכי: עליה ורכב! אמר לו מרדכי: אני לא יכול, כי חלש כוחי מימי התענית. התכווף המן, ועליה מרדכי על גבו. לאחר שעלה, בעט בהמן. אמר לו המן: לא כך כתוב אצלכם (משלוי כד) **בָּנָפֹל אֹוֵבָךְ אֶל תִּשְׁמָה!**! אמר לו מרדכי: דברים אלה בישראאל, אבל ליביכם כתוב (דברים לנו) **וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵיכֶם תַּדְרֹיךְ**". (תלמוד בבלי, מגילה טז., בתרגום לעברית).

- אולם, בפסוקנו וגם בפסוקים שלפניו ואחריו אין כל רמז להבחנה בין יהודים לגויים, הפסוק הוא כללי.

- קיימות גירסה אחרת של אגדה זו (מדרש רבba על אסתר ו'יא), שהיא זהה כמעט למגררי לאגדה שבתלמוד הבבלי, פרט לכך שבגירסה זו לא הובא הפסוק "**בָּנָפֹל אֹוֵבָךְ אֶל תִּשְׁמָה**"; מכאן, שאמוראי ארץ ישראל (שהם הדוברים העיקריים במדרש רבba) סבורו שפירוש זה אינו להלכה ואין למדוד ממנו, וכןן כל פרשני הפשט על פסוקנו לא תנייחסו לאגדה זו ולא הבחינו בין אויב יהודי לאויב גוי.

- לדין נוסף על אגדה זו, רואו מרדי בועט בהמן.

מתי בכל-זאת מותר לשמה?

מי שהולך בדרכיו ה', אינו שמח **בזמן** שהאויב נמצא בנפילה, והוא רוצה שהאויב ימשיך ליפול, אלא שהאויב יחוור בתשובה ויחיה; ראו:

- ה' אינו שמח במפלתם של רשעים.
- רחמים הם מדריכי ה' שיש לכלת בהם.
- שמח לאיד - לא יינקה (סעיף 148).

אולם, לאחר הנפילה, לאחר שהאויב כבר אבד, המלחמה נגמרה, והצדק יצא לאור - ניתן לשמה, כאשר האויב הוא רשע; ראו:

- דוגמאות מהתנ"ך לשמחה לאחר אבדן רשעים (סעיף 146).
- ישmach צדיק כי חזה נקם.
- באבוד רשעים רינה.
- שמח אוי לא - סיום הדעתות.

מדוע אסור לחקות את ה' במידת הкус?

אם ה' בעצמו כועס על האויב, ומשתמש לפיו ב מידת האכזריות, שנאמר "והшиб מעליו אפוי" - מדוע שלא נליך בדרכיו ה' ונשתמש באותן מידות, והרי יש מצוה "והלכת בדרכיו"!?

1. כפי שתכתבו לעמלה, כשה' כועס על האויב, מידת הדין שלולטה בעולם. לא רק האויב עומד למשפט אלא העולם כולו, ובכלל זה גם אנחנו. כשאנחנו עומדים למשפט, علينا להתנהג בצורה רצינית ומכובדת, ולא בשמחה והוללות.

2. הкус של ה' על האויב הוא במעשה בלבד (ע"פ מלבי"ם, המילה "אף" אינה מציינת עס פנימי אלא מעשים חיצוניים), והשנהה שלנו היא עמוקה יותר וונוגעת לרגש ולמוחשבה.

3. ה' מכשיל את איבינו מתוך כוונה טוביה, ליסר אותו כדי שיחזור למוטב; הוא עצמו אינו שמח על כך שהוא "נאלא" ליסר אותו (ראו ה' לא שמח בשהוא מيسיר את הרשעים). וכשאנחנו שמחים על כך, כוונתנו היא רעה, שימושך לחטא ויהה לו רע - בדיקת הפוך מכוונתו של ה'. ולכן, יש אומרים ש: "מותר לשמה בנפילת הרשע לשם שמיים... אק הוזיר על שענאו - שלא יעורר ליבו לשמה בנפילתו מצד איבתו." (רבי יונה גיורוני), ככלומר העיקר הוא כוונת הלב.

הפסוק שלנו נזכר בפרק אבות בתורה ה"מוטו" העיקרי של התנ"א שמואל הקטן (אבות ד יט). וזה הסיבה, שדווקא שמואל הקטן הוא שתיקן את "ברכת המינים", התפילה נגד הרשעים: "כל הברכות של התפילה, שהן مليאות חסד ואהבה, ראוי לתקנן כל חכם הראי למעלה רומה נזאת, לעורך תפילות קבועות.... אבל ברכה זו (ברכת המינים), שבתוכה אוצרדים דברים של שנהא ומישטמה, והאדם באשר הוא אדם אי אפשר כל שלא תימצא בקרבו אין שנהא טבעית לאובי נפשו ורודפי עמו, צריכה היא לביא דווקא ממי שכלו טהור וקדוש לה', שתכונת השנהא הטבעית אין בלבבו כלל.... על כן עמד שמואל הקטן ותיקנה. ורק הוא, אשר הסיר מלבבו כל רגש שנהא גם לשונאי נפשו, הוא נשיתעورد לתקן ברכה למינים, לא תימצא בה כי אם רגש לתהוਰ לתוכלית הטוב האמתי הכללי." (רב קוק, עליות ראייה).

4. ה' יודע לכעוס בבדיקה הנכונה, אבל לבני אדם יש נטייה לחרוג מן המידה, ולכן במידת הкус אסור לנו לחקות את ה'.

5. השמחה ברע מקרבת אותנו לרע ומשחיתה את נפשנו: "על-ידי שיראה אכזריותך ומידת הנקמה שבך, ידנה מעשיהם מזל מעשיך, ומעשיך ירע בעיני, עד שהייתה צדיק נגידך, וישוב אפו מעליו عليك". (מלבי"ם; ראו גם פירוש הרמב"ם על משנה אבות ד יט, ובחקודה למסכת אבות פרק רביעי). ראו גם: רחמים מדריכי ה'.

6. שמחה בנפילת האויב מראה על גישה לא נכונה לחיים - כאלו כל הכוח להרע נמצא בידי האויב, וברגע שהאויב נופל - אנחנו בטוחים; גישה זו היא רעה בעיני ה'. על-פי התורה, האויב הוא רק שבט מוסר בידי ה'. השמחה בנפילת האויב דומה לכלב שמקבל מכוות ממקל, וכשהמקל נשבר, הוא שמח, ולא מבין שגם המקל נשבר יביא אדונו מקל אחר כדי ליסר אותו, עד שיחזור למוטב.

שמחה לאייד

145. לא להפגין שמחה תוך כדי המשפט

146. לשמה על התוצאות החשובות של ההחלטה

147. לשמה יותר כשהרשע מעניש את עצמו

148. לצתת מעצמנו ולהרגיש את הזולת

149. שחוק ולעג באמצעות עינוי

150. התקווה האבודה

145. לא להפגין שמחה תוך כדי המשפט

כשיש מלחמה בעולםם, גם אם אנחנו מניצחים בה ואוביינו מוכים, זה זמן של מידת הדין, העולם כולו עומד למשפט, ובכלל זה - גם אנחנו. במצב זה, ראוי להתנהג בצורה רצינית ומכובדת, המתאימה לאנשים העומדים למשפט; לא להתלוצץ ולא להרבות בשמחה. מי ששמה בנסיבות האויב עלול דזוקה לעזר אויב:

משליך יוזח: "בנפל אויבך אל תשמה, ובכשלו אל ייגל לך; פן יראה כי רוע בעינויו, והшиб מעליו אפו".
הפסוקים מדברים על אדם שהוא אויב שלנו, שה' כועס עליו וגורם לו ליפול ולהיכשל.

בנפל אויבך = האות במצוינת זמן: בזמן שהאויב נמצא בתהליך של נפילת.

בנפל אויבך אל תשמה = בזמן שהאויב נופל, אל תפגין שמחה על מפלתו.

ובכשלו אל ייגל לך = בזמן שהאויב נכשל, אל תשמה על CISLOWO גם בתוך ליבך.

פן יראה כי, רוע בעינויו = כשה' יראה את הגיל שבתוכך ליבך, השמחה הפנימית שרק כי רואה, הדבר יהיה רע בעינויו.

והшиб מעליו אפו = כשה' יראה את השמחה החיצונית שאתה מפגין לפני אויבך, שגורמת לו בושה ועלבון מעבר למה שה' התכוון כשיסיר אותו, הוא **ישיב מעליו את כעסו**, ויקטין את עונשו.

מצאנו לפחות שני אנשים שהתמשו ברעיון זה כ"סגוליה" כדי להקטין את צרכותיהם:

- דוד המלך, כשברכ מאבשלום ושמע את שמיי בן גרא מקלל אותו ושם לאידו, אמר: שמו אל בז יב: "אולי יראה כי בעוני, והшиб כי לירובה תחת קללותו חיים הזה".

- האמורא רבא, כשהיה חולה: "רבא, כי הוא חלייש, יומא קמא לא מגלי, מכאן ואילך אמר ליה לשמעיה: פוק, אכליין ר' בא חלש": מאין דרכיהם לי - לבני עלי רחמי, ומאן דסני לי - להחדי לי... והшиб מעלי אפו!" (تلמוד בבלי, ברכות נה: גדרים מ). רבא היה מפרסם ברבים שהוא חולה, כדי שאוהביו יבקשו עליו רחמים, ושונאיו ישמו, והשמחה של שונאיו תגרום לכך שה' ישיב מעלי אפו וירפא אותו.

ויש אומרים שהפסקוק כולל איום גדול יותר - לא רק שה' יסיר את כעסו מהאויב, אלא הוא גם יעביר את כעסו אליו, כי השמחה שבלבך היא חטא חמוץ יותר מהחטא שנשאר בידו אחרי שכבר ענה וסבל: "עליך ישב האפ מעליין, כי ממנה יסיר ועליך יהול" (מצותה דוד, וכן מלבי"ם ועד).

ראה מלך קציא שאלכסנדר מוקדם בהלם. אמר לו : מה, לא Dunn תיטבי

אמר לו אלכסנדר : כן!

אמר לו מלך קציא : יאלו היה מקרה כה אצלכם, בעולם המערבי, איך הייתם Dunn?

אמר לו : הורגים את שנייהם, והמלכה לוקחת את האוצר.

אמר לו : יוריך אצלכם גשמי אמר לו : כן.

אמר לו : יורחת אצלכם שימוש? אמר לו : כן.

אמר לו : יש אצלכם בהמות? אמר לו : כן.

אמר לו : יבחיק, לא בזכותכם יוריך אצלכם גשם, ולא בזכותכם יורחת אצלכם שימוש, אלא בזכות הבהמות!!! (תרגום לעברית של אגדה מתוק בראשית הרבהago).

ומהדרש מיסים בשני פסוקים :

- תהילים לו : "צדקהך כהררי אל, משפטך תהום רבה, אדם ובהמה תושיע ה'" - "אדם בזכות בדינה הנושיע, ה'".

- בראשית ח א : "ויוזכר אליהם אתה נח ואת כל החיים אשר כל הבהמה אותו בתבה, ויעבר אליהם רוח על הארץ וישכו המים" - "ויכשוך רוחך לן, לא לך לבדוק הזכרתך, אלא לך ולכל שישי עמו בתיבה".

פסוקים דומים

הбиיטוי "יודע צדיק" נזכר גם במשלי כת ז : "יודע צדיק דין דלים, ורשע לא יבין דעתה" - השופט הצדיק יודע ובוחן מקרוב את כל הפרטים הקשורים למשפטם של אנשים עניים, שאין להם עורך-דין המיציג אותם.

רחמים = רגש של הזדהות עם הזולת והשתתפות בצלרם ; **רישע** = הפוגע בזולת בمزיד (סעיף 380) ; **אכזר** = זר לגמרי, מתעלם למורי מצרכי הזולת ; **הרשעים**, גם כאשר הם עושים מעשים הנראים כמו רחמים (למשל, כשהם מאכילים את הבהמות) הם עושים אותם **באכזריות**, מפטמים את הבהמה יותר מדי ונותנים לה אוכל שאיןו מתאים לטבעה (למשל, עצמות דגים לבהמות צמחוניות).

אין זה פשוט לחזור לככליה הישנה, של בהמות-משק פרטיות; אך אפשר לפחות להשתקין, שהמשകים התעשייתיים יהיו מנוחלים בצורה צדיקה יותר, שמתחשבת יותר בצריכיהם החומריים של הבהמות.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשו לפי המפרשים: "הצדיק נתן לב לדעת אף רצון בהמתו למלאות האומה, כי קני אצל מדת הרחמנות; אבל הרשעים, אף הרחמנות שיש בהם היא אכזריות, כי למראה העין ירחהו ולא כן בלבם" (מצוות דוד, ודומה זהה מלבי"ס), "אתה ידעת את עבדך - נתת לי כל צרכיו, כמו יודע צדיק נפש בהמתו" (רש"י על שמואלבז'כ).
2. ויש שפירשו, שה"צדיק" כאן הוא לא רך בן אלא גם הקב"ה בכבודו ובעצמו - גם הוא מוחם על הבהמות שברא בעולם: "אמר ר' ברליה בשם ר' לוי: כתיב יודע צדיק נפש בהמתו, זה הקב"ה, שכחוב בתורתו ילא תכח האם על הבנים"; ורחמי רישעים אכזרי זה שנחריב שכחוב בו "אם על בנים רטשה".
- דבר אחר: יודע צדיק וזה הקדוש ברוך הוא, שכחוב בתורתו "ישור או כשב או עז"; ורחמי רישעים אכזרי, זה המן הרשע, כתיב ילהשמד להרוג ולאבד" (ויקרא רבה כז).
3. ויש שפירשו ש"בהמתו" כאן היא משל לנפש הבהמית שנמצאת בכל אדם ואדם. הצדיק אינו מסגד את עצמו, אלא נותן גם לנפש הבהמית שלו את צרכיה הבסיסיים, כמו שנאמר גם במשלו יא ז: "गמל נפשו איש חסד, וככר שארו אכזרי" (סעיף 110).

מדרשי אגדה

הפסוק שלנו נזכר בדבריה של רחל, אשת של רבי עקיבא, לשכנותיה, כשהרבי עקיבא חוזר עם 24000 תלמידיו
(ראו בבלאי כתובות טג א, בבלאי נדרים נא):

"רחל... בעלת שלל וכשור אבחנה, כאשר היא עומדת על הפטנטנץיאל הטמון בעקבא בהיותו רועה צאן אביה... תשובה מה של רחל... יודע צדיק נפש בהמתו" מורה שהיא סומכת על הקשר הרוחני הקיים בין בעליה למרות שנות הנתק הרבות. רחל הכירה את אופיו של ר' עקיבא על סמך התנהגותם לפני הczאנ' בהיותו רועה, ועל סמך בסיס זה היא בטוחה שיש ביכולתו, ביכולת הצדיק, להכירה כשתצא להקביל פניו, גם אם לא תשאל בגדי מהשכנות וגם אם יראנה בנזולתה (בבהתויה).

וועוד, תשובה מה ש牢记 ר' יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רישעים אכזרי". ככל מר, אפילו אם לא הלהה בבית המדרש ללימוד פורמלית, כנראה, למדה והטמעה בחוכמה את המעת שידעה. יצא אפוא שאף על פי שהיא מוצפים מאשה שלא עסקה פורמלית בתחום הרוחני, שנפשה תשוטט בסמוך לנשימות, ניתן לראות שنفس רחל נתנה לרוחנית והיא ביטהה זו בחתנה גותה על ידי זלזול בפן הגשמי... רחל צנעה... ומ... משפילה עצמה בהידמותה לבהמה". (רחל אשת ר' עקיבא ובורוריה אשת ר' מאיר / חגי מיטלמן).

הפסוק שלנו מלמד שיש לדאוג לבהמות מצד מידת הרחמים; אולי בדברי חז"ל ניתן למצוא גישה קיצונית יותר, לפיה יש לדאוג לבהמות מצד מידת הדין, כי הן צדיקות יותר מבני האדם. האגדה מספרת על אלכסנדר מוקדונו שנקלע לארץ קציא והיה נוכח במשפט על אוצר שנמצא בחורבה (כדיי לקרוא קודם את תחילת המעניינת של האגדה - סעיף 108):

"... אמר מלך קציא לאחד מהם: יש לך בן זכר? אמר לו: יכני."

אמר מלך קציא לשני: יש לך בת נקבה? אמר לו: יכני.

אמר להם: הדשiao אותם זה לוו, יהיה האוצר לשניהם, מתנה לחתונתך.

מקורות ופירושים נוספים

1. **"כשענִי אָמַר לְעֵשֶׂר 'פְּרָנְסִי' וְהָוָא עֲוֹנָה קְשׁוֹת, עֲוֹשָׂה כּוֹלֵם הֵי - הַקְבִּיה עֲוֹשָׂה אָוֹתָם חֲדַשִּׁים, לְזָה עֲנִי וְלְזָה עֲשִׂיר"**
(רש"י)
- אולם, הפסוק אינו מתייחס דווקא לעשיר שעונה קשות וראוי לעונש - הוא מתייחס לכל עשיר.
2. **וַיַּתְכַּן שַׁהְפּוֹסָק קָשָׁוָר לְפָסָוק הַקּוֹדָם - "נְבָחר שֵׁם מְעוּשָׂר רַב, מְכַסֶּף וּמְזָהָב חָן טוֹב":** "ימוסב למעלה לומר לזה נဟר שם וחן מעישר, כי העושר לא ישוב והעוני לא יגונה, כי מה ייצא הדבר בגין הירotta מן השמים ופגשה בהם בזה העושר ובזה העוני כפי הגירה הנגר, כי ה' עושה כל אלה, ולא בעבר דוב החכמה העשיר העשיר; אבל השם והחן באה בבחורת האדם עצמו" (ע"פ אבן עזרא, מצחות, רלב"ג פרוש ראשו, רבינו יונה): העשיר ורשות יכולות "להיפגש" ולהיות שווים בקניןיהם, כי העשיר והעוני הם בגירותה ה', ולכן אין ראוי לאדם להתפרק בעושרו.
3. **וַיַּתְכַּן שַׁהְפּוֹסָק קָשָׁוָר לְפָסָוק הַקּוֹדָם בְּדֶרֶךְ אַחֲרַת:** "כִּי הָעִשָּׂר אִינוּ קְנִין תְּמִידִי... הָעִשָּׂרִים וְהָרְשִׁים אִינָם עַוְדִים בָּمָקוֹם אֶחָד, שָׂוָה יַעֲמֹד בָּצֶד הָעִשָּׂר וְהָבָץ הָעִונִי עַד שְׁלָא יִפְגְּשׁוּ כָל זָה בָזָה, כִּי הַמְּהֻלָּכִים תְּמִיד, עַוְלִים וַיּוֹרְדִים בְּסָולֵם, עַד שַׁהְעִשָּׂר וְהָרְשִׁים נְגַשִּׁים זה בָזָה, אֶם בְּתִחְיָה, בְּעַת שְׁעָלה הָעִשָּׂר אֶל דְּאַשְׁסָולֵם, יַרְדֵּן הָרָשׁ מְנֻעָה לְמַתָּה וּנוּפְגַשׁוּ בְדֶרֶךְ... כְּמוֹ שָׁאָמַרְוּ 'הַקְבִּיה עֲוֹשָׂה סְולָמּוֹת בְּرַקְיעַ, מַרְיוֹשׁ לְזָה וּמַעֲשֵׂר לְזָה', וְעַל זָה אָמַר 'עֲוֹשָׂה כּוֹלֵם הֵי', הַיְعֹשָׂה תְּמִיד עִשָּׂרִים וְרְשִׁים, שְׁכַן תִּיקְעַן אֶת הַהְנָגָה... וְטוֹב מִנְנָה שְׁמַם הָטוֹב אֲשֶׁר לֹא יִסּוּף לְעוֹלָם'" (מלבי"ס).
- אולם, במציאות אנחנו רואים שהשינויים במצב הכלכלי הם די נדרירים - העשירים בדרכם-כלל נשאים עשירים והעוניים בדרכם-כלל נשאים עניים.
4. **וַיַּתְכַּן שַׁהְפּוֹסָק קָשָׁוָר לְדֶבֶר כּוֹלֵם נְגַשִּׁים לְהִיפְגַּשׁ, לְמַשְׁלַח אָמַר קָוָרָה לְהַמְּשֻׁתָּף, כְּמוֹ שָׁנָאָמָר גַם בְּקָהָלָת טָא: "שְׁבַתִּי וְרָאָה תְּחַת הַשְּׁמֶשׁ... וְגַם לֹא לְבָנָנִים עָשָׂר... כִּי עַת וּפְגַע יִקְרָה אֶת כְּלֵם";** השורש פגש קרוב לשורש פגע (ראו גם 'דעת מקרא').
5. **וַיַּתְכַּן שַׁהְפּוֹסָק שְׁמַדְבָּר עַל הַמּוֹות:** "קָטָן וְגָדוֹל שֵׁם הָוָא, וְעַבְדֵד חַפְשֵׁי מַאֲדָנִיוו", ובתחלים מט זי : "אֶל תִּרְאֶה כִּי יִשְׁעַר אִישׁ, כִּי יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ; כִּי לֹא בְמֹתוֹתוֹ יִקְחֶה הַכֵּל, לֹא יַרְדֵּן אֶחָרָיו כְּבוֹדוֹ"; או שכולם נפגשים בבית דין של מעלה, לפני ה' (איוב לד ט): "אֲשֶׁר לֹא נִשְׁאָר פְנֵי שְׁרִים וְלֹא נִכְרֵעַ לִפְנֵי דָל, כִּי מִעְשָׂה יִדְוּ כְלֵם" (ע"פ חייט, בשיעור במשכן אהוה, ט תמו ה'תשס"ו).
6. **וַיַּתְכַּן שַׁהְפּוֹסָק, שַׁהְעִשָּׂר וְהָרְשִׁים נְגַשִּׁים בְּעַסְקִים אוֹ בְּצְדָקָה -** כאשר העשיר מעסיק את הרש במפעל שלו, או כאשר העשיר נותן צדקה לעני, הם נפגשים, וזו המטרה שלשמה ה' עשה אותן כך - אחד עשיר ואחד עני - כדי שיזדקקו זה לזה ויפגשו (ראו מלבי"ס על משל יד לא).
רעיון דומה ניתן למצוא במשל כת ג': **"רֶשׁ וְאִישׁ תְּכִכִּים נְגַשְׁוּ, מְאִיר עֲנִי שְׁנוֹיהָם הֵי"**.

144. להתייחס יפה גם לבהמות

בעבר, לכל אדם היו בビתו בהמות שיפנו לו אוכל ועבדו בשביילו, והוא דאג לצרכיהם. ביום, המזון מן הארץ מיוצר באופן תעשייתי, במשקים ענקיים, ואין יחס קרוב בין האדם לבהמה. על-פי ספר משלים, מצב זה אינו המצב הרצוי:

משל יב: "יָדַע צָדִיק נְפָשׁ בְּהַמְּתוֹ, וַרְחָמֵי רְשָׁעִים אֲכֹזְרִי "

יודע = מכיר אישית, מקרוב (357); צדיק = הנוטן לכל אחד את המגיע לו (סעיף 378); נפש = הצרכים החומריים (416); הצדיק יודע מהם הצרכים החומריים של כל בהמה ובהמה במשק הבית שלו, הוא יודע מתי כל בהמה צריכה לאכול, לשותה, לנוח וכו'; הוא אינו מכבד עליהם יותר מיכולתו, והוא גורם להן סבל מיותר.

חויזת = ראית; המילה "חויזת" מלמדת, שאנו צריכים לשים לב לתוכנותיהם של בני אדם שאנו פוגשים (סעיף 430); אם אנחנו רואים, **שהאיש שפגשנו הוא מהיר במלאתו**, ככלומר זריז וモசור בתחום שהוא עוסק בו, יש להתייחס אליו בהתאם:

לפני מלכים יתיצב = יש לעוזד ולדחוף אותו כך שיגיע ויתיצב לפני המלך - ההפkid הבכיר ביותר שעודם באוטה תקופה יכול לשאוף אליו; תפקיד שבו יוכל למש את כשרונותו במידה הרבה יותר, ויחד עם זה גם לתרום לממלכה.

בל תייצב לפני חשובים = גם אם האיש מהיר אין מגיע להתייצב לפני המלך, יש להשתדל שלא "יתיצב לפני חשובים", ככלומר שלא יישאר בחשכת האלמוניות, שייצא לאור ויתפרנס ברבים. כשאנשיים מוכשרים מתחפרסים, הדבר מעודד אנשים אחרים בעלי כישרונו דומה לפתח את הכישרונו שלהם, וכך הציבור כולם מרוויה.

אם יש לכם חברים מוכשרים - אל תתעלמו מהם ואל תניחו להם לבודז את הקשרונות! תנו להם טפיחה על השכם, שתעודד אותם לפתח את הכישרונות עד שיגיעו לרמה שתאפשר להם להתייצב לפני מלכים.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק מלמדנו לשים לב לאנשים מוכשרים ולעזר להם למש את כישרונותיהם במקום המתאים להם (ע"פ הרב דוד קליר, שיעור בבית-כנסת אחרה, ח תמו ה'תשס"ו).

2. וייתכן שהפסוק מלמדנו, להיזהר שלא לפגוע באנשים מוכשרים. ייתכן שהפסוק קשור לפסוק הקודם - "אל תסב גבול עולם, אשר עשו אבותיך", והוא בא להזהיר את האדם, שלא יחשש שהוא יכול להסיג את גבולו של שכנו בלי להיתפס, כאשר הוא רואה שה שכן הוא מהיר במלאתו, יצא למלאתו מוקדם בבוקר ולא נמצא הרבה בביתו. הפסוק מלמד, שלאדם מהיר במלאתו בד"כ יש קשרים עם המלך, ולכן זה מסוכן "להתעסך" אליו (ראו הסתגר גבול).

143. פגישה בין מעמדות

יש אנשים שנפגשים רק לעתים רחוקות. למשל, עשירים ועניים: עשירים גרים בשכונות פאר, נסעים במקומות יוקרתיים ומלבילים במקומות סגורים; ועניים גרים בשכונות עוני, נסעים בתחבורת ציבורית, מלבים במקומות ציבוריים. כאשר עשיר ועני בכל-זאת נפגשים (למשל, כשהבלין העשיר פוגש את המבטח העני בכניסה למועדון), הם לא מייחסים חשיבות רבה לפגישה זו - הם משתמשים בקשר אוותה כמה שיותר. אולם, על-פי ספר משלוי, למפגשים כאלה - בין אנשים משכבות אוכלוסייה שונות - יש חשיבות רבה:

משלוי כב ב: "עשיר ורש נפגשו ; עוזה כולם ה'"

עשיר ורש נפגשים - ה' בכבודו ובצמו, בכיכול, עוזה וגורים לכל המפגשים הללו. מדובר:

- א. כי חשוב שיהיה קשור בין חלקו האוכלוסייה, שככל אחד יידע על קיומו של השני ויתעניין בשלומו, ולא רק יחייה את חייו בקבוצה סגורה;
- ב. כי כל אחד יכול ללמידה מהשני - העני יכול ללמידה מהעשיר איך לשפר את מעמדו הכלכלי, והעשיר יכול ללמידה מהעני איך להסתפק במעט ולהיות חיים פשוטים וצנועים;
- ג. כי כל אחד הוא חשוב - העולם לא יכול להתקיים בלבדו: "**העשיר והרש נפגשו שלא יוכל להיות זה בלי זה,** והמשל שם היה כל האנשים עשירים לא ימצאו איש עוזה מלאכה מהמלאות המעשיות ויפסח היישוב, ואם היו כלם עניים לא יוכלו להתרנס זה מזה, ולזה הוא מבואר כי ה' יתרך עוזה **קצת האנשים עשירים וקצתם עניים כדי שיתקפים המציגות;** **ויהיה אמרו עשיר ורש נפגשו** כאמור **"חס ואמת נפגשו צדק ושלים נשקי"** (רב"ג, פירוש שני).

יש אנשים שאנו נוטים להתעלם מהם - המבטח בקינויו, המלצר באולם-הশמחות, הקופאי בחנות - הם יכולים "ש��ופים" עבורה; אם נדע, שהמפגש בינו הוא מעשה ידיו של ה' - אולי נתיחס אליו ברצינות הרבה יותר; אולי הם כבר לא יהיו "ש��ופים".

- "החיקוק הפאן אמריקני" הוא חיקוק רצוני, שבו נעים רק השיררים... שבצדדי הפה, זאת כדי להביע נימוס. לדוגמה, החיקוק שבו מקדמת דילית אויר את העולמים למוטס (ומכאן נראה אף כינויו של החיקוק, על שם חבורת התעופה). חיקוך זה נחשב לחיקוך בלתי כן, יש המכנים אותו בשם "חיקוך מקצועני". ("ע"פ ויקיפדיה העברית, ערך "חיקוך")

לפי זה, השער לנפש נמצא לא בתוך העיניים אלא בעור שמקיף אותו. למשמעותם לתרגל - **באתר של הביבי.בי.סי.** ישנו מבחן בהבדלה בין חיכוכים אמיתיים למזוייפים - 20 תצלומי וידיאו של חיכוכים, שחלים אמיתיים וחלים מזוייפים; מומלא!

הסתיגות מהיכולת לקרוא מחשבות נמצאת במשל כי ט: **"כמيم הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם."**

פירושים נוספים

על-פי הניקוד והטעמים, המילה "שער" היא פועל בעבר; אולם, בשום מקום בתנ"ך לא מצאנו פועל זה בזמן עבר, והפרשנים הציעו פירושים שונים למשמעותו:

1. **שער** = שפק טעם מר (ע"פ רש"י), כמו המילה "שוערים" בפסוק (ירמיהו כת ז): "...ונתתי אותם כתאות השערים אשר לא תאכלנה מרעץ" (שוערים = מרים); לפי זה, משמעות הפסוק היא, "כשהתא אוכל מסעוזתו של רע-עין, אתה כאילו שופך חומר מר לתוך נפשו", כלומר, גורם לו צער רב; ובסופה של דבר, "את הפת שאכלת אצלך תקיא מפני הבושה".

2. **שער** = חזיק: "ישכבר ביארו התבאים [המדוימים], שניצוצות רעות יוצאים מעין הרע, ששרשים מפחיתת הנפש המביט ברעת עיניו, והם נזקן מות על הדבר המבוית, וכבר הוציאו שבעל עין הרע הביט בקביעות על פת לחם, ונמצא בו מות ומשכלה, ולזה אמר שהשער, רוצה לומר, דבר פגום ונמאש אשר נמצא בנפשו הפנימית, כן הוא הלחם, שמקבל השער זהה ונעשה לחם הקלוקל... האכילה תזיק לך עד שתקייא גם פתק אשר אכלת..." (מלבי"ס).

- מלבי"ס מסתמך על המדענים של ימיו, אולם עד כמה שידוע לנו היום, אי אפשר לקלקל לחם על-ידי מבט.

3. **שער** = אמד והעריך, כמו המילה "השערה" בלשון ימיינו, וכן המילה "שער" בפסוק (בראשית כו יב): "ויזרע יצחק בארץ ההוא, וימצא בשנה ההוא מאה שערים, ויברכחו ה": "כמו חמישער בעצמו דבר מה שאין זה שום ממש, כי אם דמיון ומהשבה בועלמא, כן המאכל הזה - אף כי יאמר לך אוכל ושתה, הנה לבו בל עמק, ולא יחפוץ שתאלל באמה, ואין ממש בדבריו" (מצחחת דוד).

- אולם, ה **שערים** שנזכרו בבראשית הם שערים אמיתיים ומשיים, ולא דמיוניים; ולכן קשה לפרש שהמילה "שער" מטאורת השערה דמיונית בועלמא.

4. **שער** = אמד והעריך: "המארח כל הזמן משער ואומד את כמות האוכל שאתה אוכל, כל חתיכת-לחם שאתה אוכל יקרה לו" (ע"פ דעת מקראי);

- אולם, לפי זה לא ברור הביטוי "כמו... כן הוא", שהרי המארח באמצעות משער את כמות האוכל שהאורח אוכל, לא "כמו"!

5. ולן נראה, שאפשר לפרש את הפועל **שער** במשמעות "פתח שער" - העין של המארח כאילו פותחת שער בנפשו, שער שדרכו ניתן לראות את המחשבות האמיתיות שלו.

142. לעודד ידידים לטפח את כשרונותיהם

התוכנית "כוכב נולד", ותוכניות דומות בתחוםים אחרים, מטרתן לעודד אנשים בעלי כשרונות מיוחדים לצאת מחשכת האלמנויות ולמשם את הקשרון שלהם במלואו. על-פי ספר משלוי, כל אדם צריך לעודד אנשים מוכשרים שנמצאים בסביבתו - לא רק מנחים בתוכניות טלוויזיה:

משל כי כת: **"חזקת איש מהיר במלאתו - לפני מלכים יתיצב, בלי יצגב לפני השכים"**

בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך...". הוא סיפר להם על כבודו וועורו, ולכון הם נשארו אוחביו : "וַתֹּאמֶר לוֹ זְרַשׁ אֲשָׁתוֹ וְכָל אֲוֹהָבָיו : "יִעַשׂ עַצְמָתָךְ גָּבוֹהָ חַמִּישָׁתָךְ אַמְתָה, ובבוקר אמר למלך ויתלו את מרדכי עליו, ובווא עם המלך אל המשטה שמה ; ויטיב הדבר לפני המן, ויעש העץ."

- גם לאחר בזינו הגדול של המן, שנאלץ להוביל את מרדכי על הסוס, הוא פנה אל אהוביו במתורה לקבל מהם תמייה (אסתר ו:יג) : "וַיִּסְפֶּר הַמֶּן לְזַרְשׁ אֲשָׁתוֹ וְלְכָל אֲוֹהָבָיו אֲתָא כֵּל אֲשֶׁר קָרָהוּ ; ...". אבל הפעם הוא סיפר להם על כך שהושפל ונתקדמל מכבודו, ולכון הפעם הם לא ענו לו כי אהובים אלא כחכמים : "...וַיֹּאמְרוּ לוֹ חַכְמִי וּזְרַשׁ אֲשָׁתוֹ : אם מזרע היהודים מרדכי אשר הhilות לנפול לפני לא יוכל לו - כי נפול תיפול לפני ".

ה' אהובים ' של המן לא היו אהובים אמיתיים - כשהראו שמעמדו יורד הם נauseו ' חכמים ' ונטשו אותו. כך הקיימים בהמן הפסוק (משלית ז) : "הָוּν יִסְף רַעִים רַבִּים, וְדָל מַרְעָהוּ יִפְרָד" (סעיף 139).

מקורות

ע"פ רות וולפיש, "תפקידן של דמויות המשנה ב מגילת אסתר", בתוך הספר "הדים היא אסתר".

141. לפני שמקבלים מתנה - להסתכל בעיניו של הנונטן

כשמשיחו מציע לכם מתנה - אל תקחו את המתנה לפני שתסתכלו לתוכ העיניים שלו :

משליל כג' ו'ח : "אֵל תַּלְחַם אֶת לְחֵם רַע עַין, ואל תתאו למטעתו. כי כמו שער בנפשו כן הוא ; 'אכל ושותה!' יאמר לך, ולבו בל עמק : 'פְּתַח אֱכָלָת תְּקִיאָה, ושחת דבריך הנעימים!....".

אם אתם מסתכלים לתוכ עיניו, ורואים שהוא רע עין, כלומר, מזהים בעיניו מבט של צער או כאב - אל תקחו את האוכל שהוא מציע לכם ;

כי העין היא כמו שער לתוכ הנפש : כמשמעותם לתוכ העיניים, אפשר לזהות מה האדם באמת חשוב :

'אכל ושותה!' הוא אומר לך, אבל הדברים שלו אינם משקפים את מה שהוא באמת חשוב ; לבו - מקום המחשבות שלו - לא נמצא עמוק ולא מזדהה עם ההנחה שלך מהמטעים ; הדיבורים יכולים להסביר את המחשבות, אבל העיניים לא - העיניים משקפות את המחשבות האמיתיות של המארח - והן כתובות בפסוק הבא :

'פְּתַח אֱכָלָת - תְּקִיאָה', הלואי שתקיא את האוכל שאתה אוכל אישי ; 'וְשַׁחַת דְּבָרֵיךְ הַנְּعִימִים' - הלואי שתפסיק לדבר את דבריך הנעימים 'תודה רבה על האוכל, האוכל מאד טעים, אתה מאד נדייב...'.

הרמב"ם למד מכאן, בראה, שאסור לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה (סעיף 312), כי כאשר המארח הוא עני, והאוכל שלו בקושי מספיק לעצמו, רוב הסיכויים שהוא יהיה גם רע עין - שיסתכל מבט של צער וכעס על האורח שמכלה את מזונו ;

אולם, הפסוק הוא כללי יותר - הפסוק מתייחס גם לאדם עשיר, שימוש-מה לא רוצה שאנשים אחרים יי הנו מרכשו ; הקרייטריוון הוא המבט שבעיניו, שהן שער לנפשו .

ומה יעשה מי שלא נעים לו להסתכל לתוכ עיני הזולות, או שלא יודע "לקראוי" את המחשבות דרך העיניים ? - במרקחה זה, בירירת המחדל היא לא לקחת את המתנה, שהרי :
- משלילתו כז : "עַכְרַבְתּוּ בָּזָעַ בָּזָעַ, וְשׁוֹנוֹתָתָה יִתְהִיא" (סעיף 294).

מקורות דומים ומונוגדים

"חקרים בחינו בין מספר סוגים שונים של חיוכים :

- "חיק' דושאן" הנקרא על שם החוקר גיום דושאן (Guillaume Duchenne)... כולל את תנועת שני שרירים הראשיים... שlid הפה, וכן שרירים המקיימים את ארכובת העין... כיון שחיוך זה מעverb את שרירים סביב העיניים, יש שאומרים כי הם יכולים לזהות חיק' "אמיתי" בשאלת האם הוא מגע לעיניים.

הוּא יוֹסֵף רַעִים רַבִּים = הידידים הרבים שרצו לחתור אליו אינם רוצים אותו אלא את ההון שלו, ההון הוא שחשוף לו אותם.

דָל = התדלדל וירך מנכסיו, נעשה עני (סעיף 356).

וְדָל מַרְעָהוּ יִפּוֹד = כשהוא יתדלדל, הוא ייפרד מאותם ידידים שהתחברו אליו כשהיה עשיר. כשהאדם מחליט עם מי להתחבר, הוא צריך לננות לדמיין את עצמו כשהוא עני, ולנסות לחשב מי מידידיו יישאר ידיד שלו גם כשהיה עני.

פירושים נוספים

1. פירשנו את הפסוק במשמעות שלילית - יש להיזהר מידידים שמתחרבים אליו בגלל ההון שלו. באופן דומה פירוש מלבי"ם.

אך אפשר גם לפרש במשמעות חיובית:

2. כדי להיות עשיר כדי לזכות בחברים רבים: "העושר יוֹסֵף לְבָעֵלָיו רַעִים רַבִּים, כי הוא אהוב לכל בין לעניים בין לעשירים; אבל הדל, נפרד הוא אפילו מרעהו הדל כמוhow" (מצודות),

3. כדי לתת צדקה כדי להרבות את האהבה והרעות בעולם: "על-ידי צדקה הוא לוקח נפשות, כי לוקח לעצמו רעים ואוהבים... כל מה שנונן צדקה ליותר אנשים, על-ידי זה הוא קונה לו רעים יותר. ועל-ידי זאת האהבה שקונה על-ידי הצדקה, על-ידי זה נודך האיר; וכל מה שנוננים ליותר אנשים צדקה, וקונה אהבה עם יותר אנשים, על-ידי זה מתבה יתר האיר הננה והזק. כי אהבה הוא אמתקות רוחה, דהינט רוח האהוב ברוח הנאהב, שהוא בחינת אויל הננה, שרוחם נחים זה מזה... שעל-ידי זה נשמע הדבר למרחוק. וזה נעשה על-ידי צדקה, בחינת "הוּא יוֹסֵף רַעִים רַבִּים".... והעיקר לתן צדקה לצדיקים אמיתיים ולענינים הגונים, שככלולים מכמה נפשות ישראל, כי בזה הוא מגדיל מאד השתח של האיר הננה והזק כנ"ל; כי בצדקה שנונן להם בלבד הוא קונה לו רעים רבים מאד, כי הם כוללים מהרבה נפשות, שעל-ידי זה מתבהה בייתר בחינת האיר הננה והזק כנ"ל." (לקוטי מוהר"ז א' ז' ח').

4. כדי להיות עשיר מבחינה רוחנית: "ויש לפותרו למי שלמד תורה" (רש"י): הון רוחני מוסף לאדם חבריהם רבים הרוצים ללמידה ממנה (הגאון מוילנה).

פסוקים דומים

הפסוק הבא (פסוק ה) מדבר על שקרים - "עד שקרים לא ינקה"; אולי הכוונה לאדם שמנסה לשקר ביחס למעמדו הכלכלי כדי לרכוש חברים (סעיף 166).

פסוק דומה נמצא בהמשך הפרק, משליכט: "כל אחי רשותה, אף כי מרעהו רחקו ממנה".

פסוק דומה נמצא גם במשל יד כ: "אם לרעהו ישנא רשות, ואהבי עשיר רבים". שם המטרה היא להזהיר את האדם, שלא ישנא ולא יבזה את רעהו העני (סעיף 310).

במאמר הבא נראה איך למד המן הרשות על בשרו את נוכנות הפסוק.

140. חברי המן - חברי הכסף

יש "חברים" שאינם חברים אמיתיים של האדם, אלא חברים של הכסף שלו בלבד. זה היה אחד הדברים האחרוניים ש"זכה" המן הרשות ללמידה בחינוי הקצרים:

- אחרי קבלת הזמנתה של אסתר למשתה, כמשמעותו של המן היה גבוה ביותר, והוא פנה אל אוחביו (אסתר ה'): "ויתפקיד המן, ויבוא אל ביתו; וישראל ויבא את אהוביו ואת זרש אשתו. ויספר להם המן את כבוד עושרו ורוב בניו; ואת כל אשר גידלו המלך ואת אשר נישאו על השרים ועבדי המלך. ויאמר המן: 'אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה, כי אם אותי; וגם למחר אני קרווא לה עם המלך. וכל זה איננו שווה לי

שעלולים לבקש מהם עזרה ; כך נאמר כמה פעמים בספר משלוי : "וְאֹהֶבֶת עָשֵׂר רַבִּים", "הָן יִסְף רַעִים רַבִּים" ועוד.

ספר משלוי מזכיר, שהגורם הקובע הוא, לא המצב הכלכלי, אלא הדרך הרוחנית שהאדם הולך בה, ולאן הוא רוצה להגיע :

משלוי כתה : "טֻוב רְשׁ - הַוְלֵךְ בַּתְמוֹ, מַעֲקֵשׁ דָּרְכִּים - וּ הוּא עָשֵׂר "

כל צלע של הפסוק מתארת אדם הולך בדרך :

- בצלע הראשונה - אדם רְשׁ = חסר כל, הולך בדרך תמיימה (= ישרה ושלמה - סעיף 385), ככלומר אין פנים ודופי בהתנהגותנו.

- בצלע השנייה - אדם עָשֵׂר, הולך בדרכיהם עיקשות (= עקומות וקשות - סעיף 373), ככלומר לא ישר ואינו משתנה לטובה.

כאשר אנחנו מתיידדים עם אדם, אנחנו לפעמים הולכים עמו בדרך שלו : אם הוא הולך בתומו, גם אנחנו הולכים איתו, ומושפעים ממידותיו הטובות ; ואם הוא עיקש דרכיהם - גם אנחנו הולכים איתו, ומושפעים ממidthותיו העקומות. אם אנחנו רוצחים שדרכו תהיה שלמה ושרה, אנחנו צריכים לבחר באנשים שהולכים באותו דרך, ולא להתייחס למצב הכלכלי שלהם : טוב להתיידד עם אדם שהוא רְשׁ והולך בתומו, מאשר להתיידד עם אדם שהוא עיקש דרכיהם ועשיר.

גם הפסוק הבא מדבר על חברי, ומ吒אר את ההשפעה السلילית של חברים רעים על ההורים : משלוי כת ז : "גַּזְעָר תֹּרֶה בֵּן מַבִּין, וַרְעָה זָלְלִים יְכִלִּים אָבִיו" = מי שמתרווע, מתיידד, עם אנשים זוללים ורודפי תענוגות, יביא בושה וכליימה על הורייו (או חברי הילדיים - סעיף 128) ; لكن נראה לי שהפסוק שלנו מדבר על חברי, והוא מלמד את ההורים, שיעודדו את ילדיהם להתחבר עם אנשים שהולכים בתוםם, אנשים בעלי מידות טובות, ולא דוחוקים עם ילדי העשירים.

מקורות ופירושים נוספים

1. פסוק דומה מאד נמצוא במשל יט : "טֻוב רְשׁ הַוְלֵךְ בַּתְמוֹ מַעֲקֵשׁ שְׁפָטוֹ וּ הוּא כְּסִיל". וב"דעת מקרא" שם פירשו, בשם המאירי, שהפסוק בא ללמד את האדם עם מי כדאי לו להתיידד וממי כדאי לו לשמר מרחק, כמו שפירשנו כאן.

2. אולם רוב המפרשים לא קיימו בין הפסוקים הסמכבים, ופירשו את הפסוק "טֻוב רְשׁ הַוְלֵךְ בַּתְמוֹ מַעֲקֵשׁ דָּרְכִּים וּ הוּא עָשֵׂר" כעצה לרשותו לעשיר - "טוב יותר שתהיה רְשׁ ותלך בדרך תמיימה ושלמה ללא מרמה, משתלך בדרכיהם עקומות ותכניות כדי להיות עשיר", למשל : "דָּרְכִּים" = שם הזונן, על שני הדברים שם זה לעומת זה ; יש שני דרכיהם : דרך אחת תחילתו קוץניים וסופו מישור, ובזה יילך הראשון, וזה דרך היישר להגע אל מהו החפץ, והגם שהוא רְשׁ עתה - הלא הולך בתומו, וסופו מישור ; והעשיר עיקש דרכיהם, והולך בדרך שתחילתו מישור, והוא דרך עיקש, כי סופו קוץניים, יהיה רְשׁ בסופו" (מלבי"ם), כי אף שהראש הוא חסר ממון, מכל מקום הוא שלם בשלל, שהולך בתומי, מה שאין כן הכספי הוא רְשׁ, שחשר שכלו, והרי הוא גם עני בדעת" (האגון מווילנה על משלוי יט א).

3. ורש"י הוסיף, שהכוונה "אף עני שבתורה", ככלומר, גם בלימוד, עדיף להיות רְשׁ ועני במידות אבל תמים ושלם במידות, מאשר להיות עיקש במידות ועשיר במידות. עוד על השפעת העשיר והעוני על האישיות, ראו חרוניות העושר.

139. עשירים - היזהרו מחברי הכספי

אדם שיש לו כסף, ומרגיש שאנשים רבים רוצחים להתיידד אותו, צריך להיזהר ולא לחיות באשליות :

משלוי יט ז : "הָן יִסְף רַעִים רַבִּים, וְדָל מְרַעָה יִפְרַד"

על-פי ההלכה, "כבוד גדול נהוגן במלך, וממשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר שום תשים - שתהא אימתו עליך" (UMB"ס הלכות מלכים ב). ישנן הולכות רבות המתארות הנחות של כבוד למלך; ניתנו להסיק מהן מסקנות, בשינויים הרואים, גם לגבי יחסים בין אדם לחברו ובין איש לאשתו:

- "אין רוכבין על סוסו, ואין ישבעין על כסאו, ואין משתחווים בשרביינו, ולא בכתינו, ולא באחד מכל כל תמיישי" - כבוד לחפצי האישיים של הזולת. במקום שנוחגים שלכל אחד יש מקום ישיבה קבוע - ראוי לכבד אותו ולא לתפוס את מקומו.
- " אסור לראותו כשהוא ערום, ולא כשהוא מסתפר, ולא כשהוא ביתם המרץ, ולא כשהוא מסתפג [מחנגב]" - כבוד לגוף הזולת, לא לראות אותו במצב מביך או לא מכובד.

מקורות ופירושים נוספים

1. **פירשנו רעהו מלך** = רעהו מרגיש כמו מלך, ככלומר עצמאי ושולט בעולם (ע"פ עיל), או שהוא מכבד את רעהו כמו שמכבדים מלך (אראל).

הרעין שיש לכבד את החברים כמו מלכים נזכר בכמה מקומות בדברי חז"ל כאחד הדברים שעיליהם האדם נשפט לאחר מותו: "המלכת את חבירך عليك בנתחת רוח?" (שער קדושה ב ב, אוצר המדרשים - איזונשטיין עמ' פד ד"ה פרק רביעי; וראו פרשת יתרו / הרב עובדיה יוסף, שיר השירים ורות / הרב מרדכי גריינברג באתר ישיבת בית אל, איקות חיים / ש. ארלנגר באתר הידבות).

2. **יש שפירשו רעהו מלך** = ראוי להיות רעהו של המלך, "כי יש על המלך להחפש ולבקש אנשים שאהבתם זכה ונחלה" (רבי יונה, ודומה לוה מלבי"ט). **ייתכן שהכוונה רעהו** = ידידו המקרוב לו, וייתכן שהכוונה למשרה ספציפית שנקראה "רעה המלך" (דעת מקרא):

- שמואל ב טז: "ויהי כאשר בא חושי הארץ רעה דוד אל אבשלום..."
- מלכים א ד ה: "וועזריהו בן נתן על הגצלבים, וובוד בן נתן כהן רעה המלך"

לפי זה, הפסוק נותן עצה למלך - איך לבחור את מקרוביו.

- אולם, המלך הוא רק בן אדם, הוא לא יראה לבב; אם כך, איך יכול לבחור אנשים שהם טהורין לב? – ועוד: גם חן שפטים אינו סימן טוב, שהרי ממש לי כד-כח: "בשפטו ינכר שונא, ובקרבו ישית מרים. כי יחנן קולו אל תאמן בו, כי שבע תועבות בלבו" - השונה יודע לנכਰ את שפטיו ולחנן את קולו, לדבר בחן המסתיר את שבע התועבות שבלבו.

3. **יש שפירשו רעהו מלך** = הוא (האהוב) דומה למלך: "מי שאוהב איש טהר-לב... ויאהב את מי שיש חן באמרי- שפטוי... הנה המלך הוא רעהו, כן דרך המלך לאהוב אנשים כלל" (מצודת דוד, וכן הגאון מוילנה)

- אולם, גם לפי זה, המשמעות המעשית של הפסוק אינה ברורה, שהרי האדם אינו יכול לזהות בקלות אנשים שלבים טהור.

4. **יש שפירשו רעהו מלך** = הקב"ה, מלך מלכי המלכים, הוא רעהו (רש"י).

- אולם, לפי פירוש זה, לא ברור למה נכתב רעהו מלך ולא רעהו ה?

138. לא לבחור חברים לפי מצב כלכלי

שתי רכבות עוצרות בתקינה באותו זמן: רכבת אחת חדשנית ויפה, עם הרבה מקומות פנויים וכיסאות מרופדים; והרכבת השנייה ישנה ומכוערת, בקושי יש בה ח齊 מקומות פנויים וגם הוא על כסא שבור מעץ. לאיוזו רכבת תעלו? התשובה ברורה: לרכבת שנושעת לכיוון אליו אנחנו רוצחים להגיע.

אולם, מה שכולם מבנים כאשר מדובר ברכבות, לא כולם מבנים כאשר מדובר בחברים.

כשאנשים בוחרים עם מי להתיידד, או עם מי להתחנן, הם לפעמים מושפעים משיקולים כלכליים - מעדיפים להתיידד עם אנשים עשירים, שעשויים לעזור להם מבחינה חומרית, מאשר להתיידד עם אנשים עניים,

- ירמיהו מד כא: "הלוּ אֶת הַקְטָר אֲשֶׁר קָטְרָתָם בָּעֵד יִהּוּדָה וּבָחֹזֶת יְרוּשָׁלָם אַתֶּם וְאֶבֶותֶיכֶם מִלְכִיכֶם וְשְׂרִיכֶם
וְעַמְּךָ אַתֶּם זָכָר הִ וְתַעַלְהָ עַל לְבָוָה"
- הושע ט: "הָעִמֵּיקוּ שְׁתַחַתוּ כִּימֵי הַגְּבֻעָה, יִזְכֹּר עֲוֹנוֹ יִפְקוֹד הַטְּאוֹתָם"
- תהילים קט יד: "יִזְכֹּר עֹז אָבָתוֹ אֶל הֵ, וְחַטָּאת אָמוֹ אֶל תְּמָה"

136. למסור דרישת שלום

"אם תראה אותו, תמסור לו דרישת שלום". כמה פעמים ביקשו מאייתנו למסור דרישת שלום, ואנחנו שכחנו? דרישת שלום נראית דבר קטן וחסר-חשיבות, אבל לעיתים יש לה חשיבות רבה:

משל כי כה: "מִימֵד קָרִים עַל נֶפֶשׁ עִיפָה, וְשָׁמוּעָה טוֹבָה מֵאָרֶץ מַרְחָק"

כמו מים קרים הרוחצים ומרעננים **נפש עייפה**, כך **شمועה טובה**, דרישת שלום המגיעה מקרובי-משפחה או ידידים הנמצאים **באָרֶץ מַרְחָק**, ולכן יש להתייחס ברצינות גם לד"ש קטן.

בעבר, כאשרamenti התקשורת והתקשורת היו פחות מושכללים מאשר היום, הייתה חשיבות הרבה יותר גדולה לדרישת שלום. אבל גם הימים, כשהמהרchkים התקשורתיים והגיאוגרפיים נעשו 'קצרים' יותר, עדין יש מרוחקים אחרים שמספרדים בינינו. יתכן, למשל, שהיחסים בין אדם לרעהו נעשו קרים יותר, ולא נעים לו להתקשר אליו יישירות, ולכן הוא מבקש למסור לו דרישת שלום דרכנו. זה לוקח בסה"כ 10 שניות - אז למה שלא נעשה זאת?

פירושים נוספים

ארץ מרחק - ניתן לדרוש את הפסוק גם על **מרחק** שכלי ורוחני. יש אנשים רוחקים מתחורה, שיש להם רק מעט הזדמנויות ללימוד תורה, וגם כשהם לומדים - לא תמיד מבינים. מי שמביא אליהם **شمועה טובה** - דבר-תורה טוב ומעניין - **מֵאָרֶץ מַרְחָק** - מארץ התורה הרחוקה מהם - מחייב את נפשם כמו מי שופך מים קרים על **נפש עייפה**. ולכן, כל מי שיודע להגיד **شمועה טובה** צריך לעשות זאת, לא להתייחס.

מים קרים על نفس עייפה - המילה "על" מלמדת שהכוונה למי רחצה ולא למי שתיה. מכאן שהמושג ענייני נפש כולל גם הימנעות מרחיצה, ומכאן שביום הכיפורים אסור להתרחץ (ר' יצחק, תלמוד בבלי, יומה עז).

בברכה שمبرכים בבית הכנסת בשבת לפני ראש חדש אומרים "לבשורות טובות ולגשם בעיתם" - הסמכות בין בשורות טובות לבין גשמי נובעת מהפסיק שלנו (רבנן בשם רב לוי, תלמוד בבלי, ברכות סה.).

137. אהבה טהורה היא אהבה שמעצימה

יש אהבות שיוצרות תלות: האוהבאמין עוזר, אבל הוא עושה זאת באופן ששמור את העליונות שלו על-פני הנאהב ואת התלות של הנאהב בעוזתו. אבל אהבת הטהורה אינה כזו:

משל כי איא: "אהַבְתָּ טָהָר לְבָב - חֹן שְׁפַטְיוּ, רְעוּהוּ מֶלֶךְ"

טההור לב = שמחבותיו טהורות ונקיות, ללא אינטרסים אישיים (ע"פ רמח"ל, מסילת ישרים, הגדורת הטהרה).

חֹן שְׁפַטְיוּ = יש יופי ואהבה בדיבוריו, ולכן -

רעעה מלך = ידיו מרגיש כמו מלך, מרגיש שהוא אדון לעצמו ואין תלוי באוהב.

אדם האוהב באמת, בלב טהור, אינו מעוניין לשנות ברעהו, להיפך, הוא רוצה שرعاו יהיה אדם עצמאי, ולכן הוא מדבר עמו באופן שמחזק את הבטחון העצמי שלו ועובד לו להרגיש כמו מלך.

ועוד:

רעעה מלך = ידיו מרגיש כמו מלך, כי האוהב מכבד אותו כמו שמכבדים מלך.

| ישנו פתגם ערבי שאומר דבר דומה: "אם חברך דבר - אל תלקוק אותו עד הסוף". |

135. לזכור את הדברים הטובים שעשו לנו

היו מקרים רבים זמן, ואז רבתם ונפרדתם, ועכשו כל מה שאת/ה רוצה זה לשכוח אותה/ה למחרי, לא לחשוב עלייה/ו יותר בכלל, ולהתחליל חיים חדשים. מה תעשה/ין?

על-פי התורה, רוב הפסיכולוגים שאסור לך בכלל לשכוח!

את ממצאות התורה היא לכלת בדרכי ה', ואחת מדרכי ה' שהתגלו למשה בהר סיני היא המידה (שמות לד ז):
"נוצר חסד לאלפים". משמעותה של מידת זו היא, שה' שומר וזכיר את כל מעשי החסד שעושה האדם, לפחות
אלפי דורות, ככלomer לנצח; ה' לא שוכח אף מעשה חסד. לפיכך גם אנחנו חייבים להיות "נוצרי חסד לאלפים",
כלומר, לזכור כל מעשה חסד שעשו לנו, ולא לשכוח אותו לעולם.

עד כמה צריך לזכור, ניתן ללמידה מדברי הנביא (ירמיהו ב ב): "הִלְלָךְ וְקַרְאֵת בָּאוֹנִי יְרוּשָׁלָם לְאָמֵר: כִּי אָמַר ה' :
זכרתי לך חסד נועיריך, אהבת כלולתיך ; לכתך אחורי במדבר הארץ לא דורעה": לפני כמה מאות שנים, בני ישראל
הלו כו אחורי ה' במדבר; זה נחשב למעשה חסד; וה'זכיר את החסד הזה, למרות שעשו בני ישראל רחוקים
מאך מה'.

גם החבר/ה בודאי עוזר/ה לך ועשה/תיה עמוק מעשי-חסד במשך התקופה שהייתם חברים; חובה לזכור מעשים
 אלה לטובה גם לאחר הפרידה.

בראש השנה נהוג להטפל תפילה חגיגית, אחד מחלקייה הוא ברכת "זכרוןות" - ברכה הכוללת עשרה פסוקים
מהתנ"ך העוסקים בזיכרונו. אולי המטרה היא, שנזכיר במעשים הטובים שעשו לנו אנשים אחרים במשך השנה
האחרונה, ונשפר את יחסינו אליהם לקרהת השנה החדשה.

אמצעי זיכרון

ה' כמובן יש זיכרונו בלתי מוגבל, אולם מה יעשה אדם - שהזיכרונו שלו מוגבל - כדי שלא ישכח את מעשי
חסד שעשו עמו?

לשם כך יש אמצעים מוחשיים שונים שיעזרים לזכור; גם החכם בספר משלוי הצעיר להשתמש באמצעים
מוחשיים (משל ג ג): "חסד ואמת אל יעצוב, קשרם על גרגורתיך, בתbam על לוח לבך" - כדי שלא נשכח את מעשי
חסד שעשו איתנו אנשים אחרים (פע"ז).

אולי ניתן להסיק מכאן, שככל אחד צריך להחזיק פינקס או מחברת, שבהם יכתוב את כל הדברים הטובים
שאנשים אחרים עושים עמו, כדי שלא ישכח, ויקיים את המידה "נוצר חסד לאלפים".

מה לא חייבים לזכור

חובה לזכור מעשי חסד = מעשים שמעבר לחובה; אבל לא תמיד חייבים לזכור מעשי צדקה = מעשים
מחויבים על-פי מידת הדין.

מה לגבי מעשים רעים שעשו לנו? כאן כבר יש בחירה:

יותר לשכוח אותם:

- ישיעו מג כה: "אנכי אנכי הוא מהה פשעיך לאגני, והטהarticך לא אזכור"

- ירמיהו לא לג': "ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמיר דעתו את ה', כי כולם ידעו אותו למקنته
ועד גדולם נאם ה', כי אסלה לעונם ולהתאטם לא אזכור עוד"

- יחזקאל Ich כב: "כל פשעיו אשר עשה לא יזכיר לו, בצדקתו אשר עשה יהיה"

ומותר גם לזכור אותם, למשל:

ובטיה שיקבל על זה שכר ראיי ממשמים. כי לפום צערא אנגרא. לפי הצער - השכר. וככל שמצווע יותר לקיים מצהה, כך מקבל יותר שכר. "(חוץ חיים - חלכות לשון הרעה ?)".

- ואולי גם תהלים קיט מו : "ואדרבה בעדתייך נגד מלכים, ולא אבוש".

- עי' החסידות, גם העצבות היא תחבולת של יצר הרע, גם היא זורך רעים. ועי' ר' נחמן מברסלב, כדי להינצל מ"דרך הרעים" הזאת, צריך להשתמש אפילו בדברי שנות - אפילו בבדיקות טפשיות, העיקר לפרוץ ולשבור את עול העצבות ולהגיע לשמחה ; גם זה נרמז בפסוק **שטה מעליו ועbor**.

פירושים נוספים

על-פי רבינו אושעיא, הפסוק שלנו הוא המקור לאיסורי "שניות" - איסורים על יחסין מין עם נשים קרובות-רחוקות, שלא נאסרו בפירוש בתורה (בבלי יבמות כא). ישנו כמה דרכם לפרש דרשה זו :

- 1. השורש **פרע** מופיע כמה פעמים במשמעות של גידול שער (עמ"ד 425). לפי זה, אפשר לפרש **פרעהו**, אל **תעבור בו** = הגדיל את גבולות האיסור וקבע לו סייגים, כדי שלא תעבור על האיסור עצמו (רש"י שם).

- 2. השורש **שטה** מופיע כמה פעמים בהקשר של זנות וניאוף (עמ"ד 437), והמילה **מעליו** מציינת לפחות במס'ם גם סמיוכות וקרבה. לפי זה, אפשר לדרוש **שטה מעליו** = יש סכנה של "סתיה" לא רק בגינוי עריות ממש אלא גם בנסיבות הקרובים ודומים לגינוי עריות, וכך ראיי לאסור אותן.

- 3. כפי שפירשנו לעללה, הפסוק מלמד שיש לעשות כל מעשה, גם אם הוא נראה כמעשה שנות, כדי להתרחק מדרך הרוע. בפרט, יש לקבוע סייגים, גם אם אין בהם הגיון מצד עצם, כדי להרחיק את האדם מעבירה.

אל תעבור... ועbor = הכי טוב שלא **תעבור** בדרך רעים כלל, אפילו לא כאמצעי להגעה למטרה אחרת ; אבל אם לא הצליחה, עדיף שرك **תעbor** - תשתחם בדרך הרעה כאמצעי בלבד - ואל תהפוך אותה למטרה.

134. לבקר חברים רק כזה חשוב להם

באיזו תדיירות כדאי לביקור אצל חברים כך שזה לא יתריד אותם ולא יעיק עליהם?
רמז לתשובה ניתן למצוא במשל מה שמי יז : "דבש מצאת - אכל דיך, פן תשבענו והקאותו. הקר רגלא מבית רעך, פן ישבעך ושנאך".

פסוק טו הוא משל : אדם הולך בעיר ומוצא כוורת ובה דבש. החכם ממליץ לו **אכל דיך** - אוכל רק כדי להרגיע את הרעב, אבל לא כדי לשבוע, כי אם **תשבע מהדבש**, אתה עלול להקיא.

פסוק יז הוא הנמשל : הביקור שלך אצל רעך הוא מותוק כמו דבש, אבל אתה צריך להיזהר, "להאכיל" אותו בביקורים רק כדי להרגיע את ה"רעב", רק כל עוד אתה רואה שהוא מתגעגע אליו ומחכה לביקורך : **הקר רגלא מבית רעך** - עשה שרגלא, לומר בvisorיך בבית רעך, יהיו יקרים (= חשובים ובעלי ערך - עמ"ד 408) עבورو. אם אתה רואה שהביקור שלך אינו חשוב ויקר לו, הוא אינו מצפה לך - אל תבוא, פן ישבעך ושנאך, פן יגיע למצב של **שבע מביקוריך**, ויתרחק ממך לאורך זמן.

כדי לישם עצה זו, צריך לדעתゾחות, האם החבר אכן ירעבי לביקור ; מה יעשה מי שאינו יודעゾחות זאת ?
אולי ישנו רמז לכך בתחילת פסוק טו : "**דבש מצאת...**". הביקור צריך להיות כמו מצאה, שהיא דבר לא שגרתי, דבר שאי אפשר לדעת מתי יגיע. אם הביקורים שלך הופכים להיות צפויים ושרתיים, יש חשש שהם יגרמו לשביעה, ולכן כדאי למעט בביקורים, עד שהביקור הבא כבר יהיה מפתיע ולא שגרתי. ואולי יש לכך רמז גם במילה **הקר**, המזכירה את המילה "מקרה", "אקרה".

שתי העצות הללו נכונות גם לשיחות טלפון או לכל סוג אחר של קשר.

מקורות ופירושים נוספים

ישנם פסוקים נוספים בספר משלוי שימושים בדבש כמשל לדברים שונים (עמ"ד 396).

הקשר בין שני חצאי הפסוק

1. הסברנו את שני חצאי הפסוק כך שבכל אחד יש חידוש: החידוש בחצי הראשון הוא "בדרכך" כלשהו, גם אם זו לא הדרך שלהם, אם הם נמצאים בה - "אתם"; והחידוש בחצי השני הוא "רجلך", גם אם אתה הולך לבדך, אם זו הדרך שהם רגילים ללבכתה - "מנתיכתם". ודומה להזה פירוש אורי בירן בשם הרלביג: "במילים" דרך אתם" הכוונה היא, מציאות של מפגש פיזי עם הרשעים, בעוד ש"נתיכתם" הכוונה ל"אי זה דבר מהדברים שימושיך אליהם", מעשים ואולי אפילו רעיוונות שניסו לשכנע אותך לעשותם" (אורן בירן, "דרך לא מוצאת", אתר כיפה).

2. אך יש שפירשו שהחידוש הוא רק בחצי השני: "לא מיביאו ש' אל תלך בדרכך", שהוא הדרך הגדול שלהם דורכים והולכים בו, ו"אתם", אלא "מנע דגלך", בפני עצמך, אף בלייהם, ו"מנתיכתם" הקטנים, מהם באים בדרך הגדול, והיינו - מהדברים המביאים לידי זה" (האנו מווילנה).

הפסוק כולם מצוטט בשיר "א-לי-מוות" מאות שלום חנן.

אם הדברים בפסוק הם ההורים הפונים אל בנים, ניתן למלוד מהפסוק על חובתם של ההורים להשגיח על חבריהם של הילדים, ולהרחק אותם מחברים חטאיהם ומפתחיהם; ראו פסוקים נוספים המלמדים שיש להשגיח על החברים של הילדים (סעיף 128).

133. לפרק את עול הלחץ החברתי

לפעמים אדם נמצא בחברה של אנשים רעים, והוא מרגיש לחץ חברתי גדול מאד להיות כמוותם כדי שלא יזלו לו. ספר משלי מלמד שיש להתנגד לחץ החברתי, גם אם הדבר יגרום לאדם להיראותמושג:

משל לדטו: "בארה רשעים אל תבא, ואל תאשר בדרכם רעים. פרעהו, אל תעבור בו, שטה מעליו, ועbor." **תאשר = תלך בדרכך.** דרכו היה גם אורח-חיים או אופן-התנהגות (סעיף 397).

הפסוק פונה לאדם שפוגש בדרכו, או באורח חייו, אנשים רעים ורשעים. ההימצאות בחברותם של רשיעים יוצרת לחץ חברתי, והחכם קורא לאדם שלא להיכנע לחץ זהה:

פרע = פרק עול (סעיף 425). בפסוק שלנו הכוונה לחץ החברתי, שהוא כמו עול המונח על האדם וכופה עליו להתנגד בנגד להשקיותיו.

עבר = נע דרך מקום באופן ארעי, במטרה להגיע למקום אחר.

פרעהו, אל תעבור בו = פרוץ בכל הכוח את לחץ החברתי; אל תעבור במסלולים של הרשעים אפילו באופן זמני, כדי שלא תתפתה להצטרף אליהם.

שטייה = סטייה שהיא גם שטות ושיגעון (סעיף 437).

שטה מעליו = כדי לסתות ולסור מדריכם של הרשעים, ייתכן שתצטרכך אפילו להתנגד בצורה שתיראה להם כמו שטות ושיגעון. כך אמרו חז"ל בכמה מקומות:

- "iomotb sheakira shotah cil ymi, ve'al ahya rishu sheha achat l-peni hamekom" (עקביא בן מהללאל, משנה עדיות ח' ו').
- "iy'hoda ben tama amar: hoy zu cemad... hea koll ghol beavodat habura ya'tberk. lepi shfumim adam hafz le'asot mezuha, vennenu melushotah mepni bni adam shelmeiyan u'li; veul ken zoher shatayin pniy kengel ha'melu'yan, ve'al himnu melushot ha'mezuha. v'ken amar rabi yochan ben zaki la'malidim: hei rezon shatayam mora shemim ul'icem camora be'sher v'dom. v'ken hea amar le'unan ha'bisha, shfumim adam matbiyyish mepni adam yotar minha shi'tbiyyish mepni habura ya'tberk. ul ken zoher shatayin mezuk kengel ha'melu'yan v'la tbo'ish..." (טור אורח חיים א).

- "אם יושב בין חברות אנשים שמדוברים האסורים, ואין לו דרך לצאת מחברותם. וכשישב וישתוק ידמה בעיניהם כמשוגע, בכל זאת וודאי שאסור לדבר דבריהם האסורים אותם. ועל זה אמרו חז"ל מוטב לאדם שייקרא שטוה כל ימי, ואל יקרא רישע שעה אחת לפני המקום. ויזהר עצמו בשעת מעשה בכל כוחותיו לעמוד על نفسه, יהיה ליבו נכוון

1. אל תצטרף אליהם באמצעותם להשות מטרה כלשהי, למשל, אל תצטרף למפלגה שהם חברים בה ; ואל תשתמש באמצעותם שהם משתמשים בהם גם בLOUDIIM, למשל, אל תנסה לחקות את פופול השוקעות שלהם בבורסה.

2. אל תנהג באופן קבוע להיות לידם, למשל, אל תגור בשכונה שלהם ; ואל תנהג במנחים שלהם באופן קבוע, למשל, אל תחקה את סגנון הלבוש שלהם.

מקורות ופירושים נוספים

עם מי בדיק אסור לכלת

לעומת הפסוק שלנו, המלמד את האדם להתרחק מחוטאים, ישנה מצוה (ויקרא יט) "הוכה תוכיה את עמייך", מצוה להוכיה את החוטאים כדי להחזיר אותם לモות,cdc להוכיה אותם, מובן שחייבים לכלת בדרך איטם!

1. כפי שפירשנו לעיל, הכתוב אין מתייחס לכל חוטא אלא רק לחוטאים שמנסים לפתות את האדם להצטרף אליהם, כמו שנאמר בתחילת הקטע "**אם יפתח חטאיהם...**". לאנשים כאלה עדיף שלא להתקרב, כי במאבק בין הפיתוי לבין התוכחה, היצרים החזקים יותר של האדים נמצאים לצד הפיתוי.

2. אפשר גם לפרש, שהפסוק מתייחס רק אל **"דרך נתיב"**, המסללים מנהג קבוע. כדי להוכיה, מספיק לנחל שיחה קצרה וענינית, אין צורך להתחבר בקביעות.

פירוש זה מתאים למקורות נוספים המדברים על הליכה בדרך רשות או על התחברות לרשות:

- משלוי טו ט : **"תוועבת ה' דרך רשות, ומרדף צדקה יאהב"** - המנהג קבוע של הרשות הוא פסול, ולכן אין להצטרף אליו בקביעות.

- משלוי גג : **"הלוּן את חכמים והכם, ורעה כסילים ירוּע"** - אדם שהולך עם חכמים יושפע מהם וייה חכם כמותם, ואדם המתרכז עם כסילים יושפע מהם וייה רע כמותם.

- תהילים א : **"אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשות, ובדרך חטאיהם לא עמד, ובמושב לצים לא ישב"**

- "ירחיק משכן רע, ולא תתחבר לרשות, ולא תתייאש מן הפורענות" (נאתי הארబלי, משנה אבות א ז, וראו במפרשים שם) - אל תפתח יחסים של שכנות ושל חברות עם אדם רשות - בשינויים יש קביעות והתמדה.

- ואולי גם משלוי כא : **"אווצר נחמד ושמן בנוה חכם, וכסיל אדם יבלענו"** - כאשר אדם חכם גור בשותפות עם כסיל, ההשפעה השלילית של הכספי משחיתה והורסת את האוצרות הנחמדים של החכם.

3. אפשר גם לפרש, שהפסוק פונה במיוחד אל **"בני"**, אל נער צעיר, שעדיין אין לו מספיק ידע וניסיון כדי להוכיה, ויש יותר סיכוי שיוושפם מישיפע: **"יש הבדל בין איש לבן. בטהילים, כשהוא אומר אשרי האיש, ולא אומר אשר לא הלך עט הרשות אלא בעצתו, בדרכו, במושבנו."** לעומת זאת במשלי, יש הקפה יתרה כי מדובר בבן - לא אתם, וגם לא בדרכם" (משה אחרון, דרך לא מוצאת תגובה 2).

4. ויש שפירשו, שהדבר תלוי בתחושתו האישית של כל אחד, אם הוא מושפע או משפייע: **"כל אחד יכול לראות, אם הוא קצת עובד עם עצמו, שיש אנשים שלא בריא לו להסתובב איתם. יש אנשים, שכשהוא לידם הוא מתihil לעשות דברים, שאחר כך הוא מctrud עליהם. כשהאדם חושב רגע, הוא מבין שהטעות הייתה מראש, להתחבר אליהם. וכך שבו אני נמצא, יש אנשים שלא טוב לי להיות איתם, שבמוקם לדוחוף הם דוחים, שבמוקם להוציאם מפילהם. הדבר לא ליפול, אומר שלמה המלך, היא לא להכנס בכלל למצב של מפגש עמם, לא מגש מציאות ולא רעינו, לא בחצרות פשיטה ולא בחיקוי... הדבר תלוי באדם, וראי שאמ הוא שם לב שנגזר אחריו האנשים שיריד על מנת להעלות אותם, אכן ראוי לו שידע להציג לעצמו גבולות."** (אוריברון, "דרך לא מוצאה", אחר כיפה).

פסוק זה, ומוקורות הנוספים הדומים לו, היו חלק חשוב בבדיקה של רבנים חרדים על הראייה קוק זכייל, על כך שהוא מתחבר עם חלוצים פורקי-על.

2. יש שפירושו של "שכן קרוב" הוא חבר הקרוב אליו בנפשו, ושוכן בקרבתך מרוב אהבתו אליו; לפי זה, המסר של הפסוק הוא, שקשר של אהבה וידידות חשוב יותר מאשר קשר של משפחה (רש"י, מצדת דוד)
- אולם, פירוש זה אינו מתאים למשמעות המקובלת של המילה "שכן".
3. אולם, המילה גע בלשון המקרא משמעה מכר - לא דוקא חבר; ככלומר אדם שיש לנו היכרות ממושכת עמו, לא דוקא יחשיך ידידות. בפרט, שכן הוא רע, גם אם אנחנו איננו אוהבים אותו כלל (יש פסוקים שבהם רע הוא דוקא אויב).
- לפי זה, המסר של הפסוק הוא, שצריך לטפח את היחסים עם האנשים שנמצאים בסביבתנו הקרובה - השכנים והמכרים, ולא להסתמך רק על קשרי המשפחה.
- פירוש זה מתאים גם לפסוקים הקודמים (סעיף 130).

ובית אחיך אל תבוא ביום אידך

1. פירשנו שזו הבטחה - אם נשמר על יחסים טובים עם שכנים, לא תצטרך לבקש עזרה מקרוביך.
2. ויתכן שגם גם המלצה - שלא להכביר על קרובי המשפחה בעת צרה, אלא לפניות קודם לשכנים ולמכרים הקרוביים (על).

טוב שכן קרוב מאה רחוק

חשיבות של יחסינו שכנות טובים נזכرت גם בדברי חז"ל: "אמר להם [רבנן יהנן בן זכאי]: צאו וראו איזו היא דיל טובה שידבק בה האדם... רבי יוסי אומר: שכן טוב" (משנה אבות ב ט).

כשהייתי ילד, לפניה כ-20 שנה, הייתה בטלビיזיה החינוכית (שאז נקראה "ליימודית") תכנית ללימוד ערבית בשם "גיארכ - קרייבפ" (בערבית - "שכן הוא קרובך"), והמנחה, שייקה אופיר, הסביר שזוהי המקבילה הערבית לפתג' "טוב שכן קרוב מאה רחוק".

יצרי הסדרה, כנראה, למדו מהפסוק שלנו, שהעם היהודי צריך לשמור על יחסים טובים עם שכניו העربים, שהרי "טוב שכן קרוב מאה רחוק" - אם נהיה ביחסים טובים עם השכנים שלנו, הם יעזרו לנו יותר מאשר קרובי-משפחה היהודים שנמצאים בחוותם.

airyuti השנים החלפו מאז ועד היום לא הצדיקו מחשבה זו.

132. להתרחק ממכרים המנסים לפתות לחטא

כשborחים ידידים, שכנים או שותפים, יש להיזהר שלא להתחבר עס אנשים רעים המנסים לפתות אותנו לכך בדרכם:

משליאו: "בני! אל תלך בדרך אתם, מנע רגליך מנתיבתם!"

הפסוק מתייחס לאוטם אנשים שנאמר עליהם (פסוק י) : "בני ! אם יפתח חטאיהם - אל תבא!" - לא סתם חוטאים, אלא מטעאים מקטועיים המנסים לפתות אותנו לבוא עems. הפסוק ההוא לימד שיש לעבוד על כוח הרצון, כדי שלא לרצות לבוא איתם לחטא (סעיף 58). הפסוק שלנו מוסיף שני דברים:

אל תלך בדרך איתם = אל תלך בדרך כלשהו, גם בדרך טובה, כאשר אתה הולך איתם, כאשר הם נמצאים שם; כי הם מומחים בפיתוי, וכשיראו שאתה נמצא לידם בדרך, הם ינצלו את הדרך כדי לפתות אותךשוב ושוב עד שתישבר.

מנע רגליך מנתיבתם = התרחק מהנתיב שלהם, הנתיב שהם הולכים בו לחטא, גם אם הם לא נמצאים שם; כי הפתויו שלהם עדיין נתוע בלביך, וכשתהייה בתיביהם, תיזכר בהם והפתוי יתעוררשוב עד שיכריע אותם.

דרך ונתיב הם משל לסדרת צעדים המובילים למטרה, או מנהג קבוע (סעיף 397). ניתן להסביר את הפסוק לפי שני הנושלים:

בודד, הוא יהיה רעב לדיות, ואז גם המקרים ה"מורים" יותר שלו, שאיתם הוא מסוכסך עכשו, עשויים להיראות בעיניו "מתוקים" - ונפש רעה כל מר מתוק.

משלוי כז ח: "כצפור נודדת מנו קָנָה, כוֹ אִישׁ נוֹדֵד מִמְקָמוֹ"

כמו ציפור, הנודדת ומתרכחת מהKen החם שלה רק באופן זמני - עד לעונת הבאה, כך כל איש אשר נודד ומתרכח ממקומו הקבוע, שבו נמצאים כל שכניו ומכרו, יש סיכוי סביר שירצה לחזור אליו בעתיד, ולכן כדאי לו לשמר על קשר עם חבריו הישנים.

הפסוק הבא מקשר בין המשל לנמשל:

משלוי כז ט: "שָׁמֵן וּקְטַרְתָּה יִשְׁמַח לְבָב, וּמַתָּקָ רֶעוּהוּ מִעֵצָת נֶפֶשׁ"

שמן ריחני יכול לשמח את לב האדם, אך הצורך העיקרי של האדם הוא הצורך בקשרים חברתיים: הרעות מתוקה לאדם הרבה יותר מהעצות שהוא נותן לעצמו כאשר הוא לבד (סעיף 44).

השורש מתתק, המופיע גם בפסוק ז וגם בפסוק ט, מלמד שיש כאן משל ונמשל - הדבר ה"מתוק" הוא האוכל אלא הקשר החברתי (קשר חברתי נמשל לדבש גם במשל כי טז-ז - סעיף 134).

המסקנה המעשית נמצאת בפסוק הבא:

משלוי כז י: "רֶעֶךְ וּרְעוּה אָבִיךְ אֶל תַּעֲזֹב, וּבֵית אָחִיךְ אֶל תַּבּוֹא בַּיּוֹם אֵיךְ, טֻוב שָׁכֵן קָרוּב מֵאָחָד רָחוֹק"

אף פעם אל תזול בשכני ובמכrisk הותיקים, ולא תנטק את הקשר איתם, כי הקשר הזה חשוב יותר מאשר המשפחה (סעיף 131).

131. להשייע בקשרים עם השכנים

"כמה מזר הוא האדם הלבן. הוא יודע לדבר עם אנשים שנמצאים מעבר לים, אך אינו יודע את טובם של שכנו" (אמרה אידיאנית שאיני זוכר את מקורה).

בעזין האינטראקט אנוינו יכולים להכיר הרבה יותר אנשים בעבר, אך היחסות היא שטחית למדי, וקשה לנו לדעת האם באמות אפשר לחתם אמון בכל האנשים שאנוינו פוגשים.

ספר משלוי מלמד, שהיחסות לאורך שנים היא הנכס החשוב ביותר שיש לנו:

משלוי כז י: "רֶעֶךְ וּרְעוּה אָבִיךְ אֶל תַּעֲזֹב, וּבֵית אָחִיךְ אֶל תַּבּוֹא בַּיּוֹם אֵיךְ, טֻוב שָׁכֵן קָרוּב מֵאָחָד רָחוֹק"

רעץ = מכרך, אדם שיש לך הিירות ממושכת עמו.

רעץ ורעה אביך אל תעוזב = אדם שאתה מכיר ושגם אביך הכיר, ככלומר הוא נמצא בקשר עם משפחتك במשן שני דורות לפחות. הিירות ממושכת כזו שהיא אפשרה לך לחתם אמון באותו אדם. אמון הוא נכס חשוב ביותר, ולכן ראוי לשמר על קשר עם אותו אדם ולא לעזוב אותו.

ובית אחיך אל תבוא ביום איך = כאשר האדם שומר על קשר עם שכנו ומכרו הקרים, הוא יכול לסייע עליהם שייעזרו לו בעת צרה, ולא יצטרך לישוע רחוק כדי לבקש עזרה מקרובי משפחתו. וכך:

טוב שָׁכֵן קָרוּב מֵאָחָד רָחוֹק = טוב יותר לשמר על קשרים עם השכנים הקרים מאשר לסמוך על עורתם של קרובי משפחה רחוקים.

מקורות ופירושים נוספים

רעץ ורעה אביך אל תעוזוב

1. בלשון ימיינו, **גע** הוא חבר; לפיה זה, קשה להבין מה הקשר בין "רעץ ורעה אביך אל תעוזוב" לבין "טוב שָׁכֵן קָרוּב מֵאָחָד רָחוֹק", והרי השכן הוא לא תמיד חבר - יש גם שן שהוא אויב!

ידידות, רעות

130. לשמר על קשרים עם מכירים
131. להشكיע בקשרים עם השכנים
132. להתרחק ממכירים המנסים לפתחות לחטא
133. לפרק את על הלחץ החברתי
134. לבקר חברים רק כזויה חשובה להם
135. לזכור את הדברים הטובים שעשו לנו
136. למסור דרישת שלום
137. אהבה טהורה היא אהבה שמעצימה
138. לא לבחר חברים לפי מצבכלכלי
139. עשירים - היוזרו מחברי הכסף
140. חברי המן - חברי הכספי
141. לפניו שמקבלים מתנה - להסתכל בעיניו של הנוטן
142. לעודד ידידים לטפח את שרונותיהם
143. פגישה בין מעמדות
144. להתייחס יפה גם לבהמות

130. לשמר על קשרים עם מכירים

ספר משלו מלמד את האדם שלא יזלז בקשרים חברתיים, גם אם נראה לו שאין לו צורך בהם. משלו כ"ז: "נפש שבעה תבוס נֶפֶת, ונפש רעהה כל מר מתוק" כשאדם שבע הוא מזולז במאכלים טעימים כמו נופת (דבש נוזלי), וכשאדם רעב, כל מאכל מר מרגיש לו מותק וטעים (סעיף 12).

האכל בפסוקים אלה הוא משל לקשרים חברתיים: אדם שנמצא בין שכניו ומכרוו, עלול לעיתים להרגיש שנפשו שבעה מהקשר איתם, ולזלז בידידות ביניהם - נפש שבעה תבוס נופת; אולם, אם אותו אדם יהיה

משלוי זו : " עטרת זקנים בני בנים, ותפארת בני אבותם" : לזכרים יש **עטרה** - יש להם הרבה נבדים שמקיפים אותם כמו כתר, ונותנים להם כבוד ומעמד. ولנשים יש **תפארת** - יש להם הורים, שיש להם מעמד מכובד, ובזכותם מכבדים גם את הבנים.

משלוי כת : "תפארת בחורים כהן והדר זקנים שיבה" : הבחורים מתפארים בכוחם הפיסי, והזקנים שכבר אין להם כוח מתחדרים בשיבותם, שמעידה על הסיבולת והשורידות הגבואה שלהם (סעיף 10).

אם כך, כאשר אדם זוכה לא-**עטרה תפארת שיבה**, הכוונה שיש לו נבדים (**עטרה**) וגם הוריו עדין בחיים (**תפארת**) ; יש לו גם כוח (**תפארת**) וגם סיבולת (**שיבה**). שילוב זה הוא סימן לכך שהאדם הולך **בדרך צדקה**.

רעיון דומה נמצא בפסוקים :

- תהלים קג יז : "ויהסד ה' מעולם ועד עולם על יראייו, וצדקתו לבני בני" - הצדק זוכה לנבדים.

- משלוי גג כב : "טوب ניהול בני בני, וצפונו לצדיק חיל חוטא" - הטוב מצליח להנחיל לנבדיו גם את רכשו החומרי (סעיף 259).

מובן שאין הכוונה לאדם יחיד, שהרי אדם יחיד יכול גם להיות חשוק-ילדים, ובכל זאת דרכו צודקת, כמו שנאמר (ישעיהו נז-ה) : "כִּי־כָה אָמַר־ה' לְסֶרִיסִים אֲשֶׁר־יִשְׁמְרוּ אֶת־שְׁבֹתוֹתֵי וּבְחֻרוֹ בְּאֶשְׁר־הַפְּצָתִי וּמַחְזִיקִים־בְּבָרִיתִי : וְנַתְתִּי לְהָם־בָּבִיתִי וּבְחוּמָתִי יָד וּשְׁם־טוֹב־מַבְנִים וּמַבְנּוֹת, שֶׁם־עוֹלָם־אָתָן לֹו אֲשֶׁר־לֹא־יִכְרֹת".

אולם, כאשר זרם אידיאולוגי שלם לא מצליח להגיע למצב של "עטרה תפארת שיבה", כי כל הנבדים עוזבים אותו וועברים לזרים אחרים, הרי זה מראה שהוא זרם פגום ובעייתי, ואין בו **דרך צדקה**.

128. לוודא שהילדים לא מתהברים עם חברים רעים

אחת מחובותיהם החינוכיות של ההורים, לפי ספר משלוי, היא לוודא שילדייהם יתחברו עם חברים ראויים:

משלוי כח ז: **"נוצר תורה בן מבין, ורעה זוללים יכלים אביו"**

משלוי כתג: **"איש אהב חכמה ישמה אביו, ורעה זונות יאבד הון"**

רואה אין ממשעו כמו "רואה צאן", אלא כמו "רע" (סעיף 433), מתרועע ומתהבר.

זוללים - זונות: בכל ספר משלוי ישנה הבחנה בין גברים מסווגים ונשים מסווגות (סעיף 9):

- **זוללים** הם גברים מסווגים, עשויים למשוך את הילד להצטרכם לבונפה שלהם, ולעסוק במעשי פשע שייבאו כלימה עליו ועל משפחתו.

- **זונות** הן נשים מסווגות, עשויות לפתח את הילד לבזבז עליהן את ההון של משפחתו.

בן מבין - אהוב חכמה: בכל ספר משלוי ישנה הבחנה בין בין וחכמה, שהן שתי תוכנות משלימות:

- **בין** היא היכירון לחשוב ולהסיק מסקנות, עצמאות מחשבתיות: **בן מבין**, שידוע לחשוב בעצמו, יהיה נוצר תורה, ישמור ויפתח את התורה שלימדו אותו הוריו, ולא ייסחף אחרי "עדר" של זוללים.

- **חכמה** היא היכירון ללמידה מאחרים, מחויבות לערכי העבר: **איש אהוב חכמה**, שאהוב את מה שלמד מהוריו ומרגיש מחויבות כלפים, **ישמח את הוריו**, ולא יתאהב בנשים זונות.

המושגים **זוללים** ו**זונות** מייצגים גם תוכנות נפשיות:

- **זוללים** - זוללים וחסרי ערך; מייצגים את העצלנות המוחשבתית, ההליכה אחרי העדר, המציבת את האדם במעמד חברתי נמוך ולא השפעה, ומביאה עליו בושה וכליימה. כדי להתמודד עם תוכנה זו יש לפתח בלבד עצמאות מחשבתית - **נוצר תורה בן מבין**.

- **זונות** - מייצגות את התאותות וההנאות הרגניות, ללא מחויבות לבית ומשפחה, הגורמות לאדם לאבד הון רוחני, מסורת הדורות הקודמים. כדי להתמודד עם תוכנה זו יש לפתח בילד מחויבות ואהבה לערכים שהוא לומד - **איש אהוב חכמה ישמה אביו**.

ישנם פסוקים נוספים המזהירים את ההורים להשಗיח על החברים של ילדיהם:

- משלוי כח כד: **"אגוזל אביו ואמו ואמר אין פשע - חבר הוא לאיש משחית"**: אדם שגוזל מביו ואמו וחושב שאין בכך פשע, הוא נראה חבר של איש רע שהשחית אותו עד שהגיע לשפלות כזו.

- ההורים המדברים בספר משלוי מקיימים הנחיה זו כבר מתחילת הספר, משלוי אי: **"בני! אם יפתחו חטאיהם אל תבא!... בני! אל תלך בדרך אתם, מנע רגליך מנתיבותם!"** (סעיף 58).

ראו גם: **הגישה החינוכית של ספר משלוי - להנחות את הילדים לבחור נכון**.

129. איך לזכות גם להורים וגם לנכדים

הרבה זרים אידיאולוגיים יש בעולם, וכל אחד מהם טוען שהוא הצדוק. ספר משלוי מציע קритריון אחד (לא יחיד, אמן) להבחן בין זרים הצדוק לזרים שאינו הצדוק:

משלוי טז לא: **"עשרה תפארת שיבה, בדרך צדקתה תמצא"**

עשרה = תכשיט שמקיף את הראש (כתר), וגם סמל לכבוד ולמעמד (סעיף 419).

תפארת = מגבעת שעמיס מעלה הראש, וגם היא סמל לכבוד.

צדקה = דרך צדקתו, דרכו של הצדיק.

בדרך הצדקת מוצאים גם **עטרה**, גם **תפארת** וגם **шибה**. כדי להבין מושגים אלה יש לעיין בפסוקים אחרים שבhem הם נזכרו:

3. אולם, יש מפרשים שלא פירשו את הראש והגרגרת כמשל, לדוגמה "לויות חן - חבר של חן הם לראש", כולם התרורה והמוסר יהיו לראש לווית חן, וכענקים של עדי זהב יהיו לגרגרותיך - לצורך, ועל שם שהקנה עשויהطبعות טבעות קורא הדיאר בלשון רבם" (רש"י).

רעיון דומה נמצא בפרק ד. גם שם הפרק מתייחסות למוסר האב ולדברי האם, ובהמשך נאמר שדבריהם של ההורים מוסיפים לילדים לווית חן, למשל ד ט: "תתן לראש לווית חן, עצרת תפארת מגןך" (סעיף 101).

127. חינוך על-ידי הזדהות

הורים יכולים להשפיע על התנהגותם של ילדים על-ידי יצירת הזדהות. כך ניתן ללמד מכמה פסוקים שאומראת האב/האם בספר משה:

- משה כג טו : "בני! אם חכם לך, ישמח לביך גם אני"

- משה כג טז : "וותעלונה כלוותך בדבר שפטיך מישרים"

- משה כז יא : "חכם, בני, ושמח לביך, ואשיבתך חרפי דבר"

ילדים מטבעים קשרים להורים ורוצחים לשמה אותם. לכן, הורים שרצו שילדיםיהם יהיו **חכמים**, או שידברו **ביוישר**, או כל דבר אחר, צריכים רק להגיד להם שהוא ישמח אותם מאד. במקרים רבים, עצם הידיעה שזה מה שি�スマח את ההורים, עשויה לעורר ילדים את הרצון להתנהג בהתאם.

דרכים אחרות להשפעה על התנהגות

פסיכולוגים בימינו מבחנים בשלושה תהליכיים שגורמים לשינוי התנהגות:

- **התרצות**: שינוי התנהגות על-מנת להימנע מעונש או לזכות בתגמול.

- **הזהדות**: שינוי התנהגות מתוך הערכה או אהבה לאדם אחר, כדי להידמות אליו או למצוא חן בעיניו.

- **הפנמה**: שינוי התנהגות מתוך הבנה של חשיבות השינוי (מבוסס על מחקר של הרברט קלמן ; ראו "לא לבדו" מאת יי שורצולד, הוצאה האוניברסיטה הפתוחה).

התורה מתיאשת לתהליכי א, ג:

- תהליך א, **התרצות**, הוא חובתו של הציבור בלבד. הציבור צריך להעניק את החוטאים, על-ידי מערכת המשפט, וכך ליצור הרתעה, דברים כא כא: "ובערת הארץ מקרבך, וכל ישראל ישבעו ויראו". לאדם פרטי אסור להעניק עבריינים על-דעת עצמו.

- תהליך ג, **הפנמה**, הוא חובתו של כל אדם ואדם, ויקרא יט ז: "לא תשנא את אחיך בלבך, הוכח תוכיה את עמייתך ולא תשא עליו חטא". המילים הוכח תוכיה מצינו השפעה על-ידי הוכחות ושכנוע שכלי.

תהליך ב, **הזהדות**, אינו נזכר בתורה ואינו בגדר חובה, אך הוא נרמז בספר משה, בפסוקים שקבעו לעלה, בגדר המלצה במסגרת המשפחה.

הטבלה הבאה מסכמת את המלצות של התורה וספר משה. יש הדרגה בשני הטורים: ככל שהשפעה גדולה יותר (יחיד - משפחה - ציבור), כך הוא רשאי להפעיל אמצעים ברמה נמוכה יותר (שלל - רגש - גוף).

הפנמה	זהדות	התרצות
יחיד*	משפחה	ציבור*

* בספר משה נזכרים במסגרת המשפחה גם שני התהליכי האחרים - התרצת והפנמה. אבל התהליך של הזדהות הוא ייחודי למשפחה.

ראו גם: פסוקים נוספים שבהם הבן החכם משמח את הוריו (סעיף 42).

ואמתי, דברים שהבן לומד בדרך הטבע מעמו, שנמצאת אליו זמן רב... בילדותו, שמביאה לו את הרגש והאמונה הפשוטה והטבעית" (אוריבIRO, שם).

מוסר אביך משמעו, גם המוסר של תלמיד האב, וגם המוסר שהאב מתנהג לפיו; **ותורת אמך** משמעה, גם התורה של תלמידת האם, וגם התורה שהאם נהוגת לפיה. מכאן שההורים והמחנכים צריכים להיות לפי הרעיון שהם מעבירים לילדייהם ולתלמידיהם, כי הדוגמה האישית היא חלק בלתי נפרד מהלימוד (עליזר שביד, "חכמתה של מלכות ישראל").

ויש שפирשו שי"אביך" ו"אםך" הם משל - האב הוא משל לבב'ה, והאם היא משל כניסה לישראל: "שמע בני מוסר אביך - מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה, אםך - אומתך... דברי סופרים שחדרשו והושיטו ועשוו סייגים לתורה" (רש"י).

שמע, אל תטווש

המשפט המתיחס לאב נאמר בלשון חיוב - "שמע בני מוסר אביך", והביטוי המתיחס לאם נאמר בלשון שלילה - "ואל תטווש תורה אמך". היה אפשר לפרש שמדובר באמצעי ספרותי שנועד לגיוון בלבד, אך התופעה חוזרת גם בפסוקים אחרים העוסקים באב ואם, וייתכן שהיא מבטאת השקפה חינוכית מסוימת על תפקיד האב והאם בחינוך (ראו אב ואם בספר משליל).

לויות חן, ענקים

1. דבריהם של ההורים נמשלים לתחשייטים, ופירשנו לעלה שהתחשייטים מסמלים את החן שיש במסורת הייחודית לכל משפחה, ואת כבוד-המלכות הנובע מהחיבור למסורת ישראל.
2. בנוסף לכך, אם הדוברים בפסקוקם ההורים, המשל מבטא עונה מצד ההורים: יראת ה' (שנזכרה בפסקוקם הקודם - יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר - סעיף 281) היא העיקרי, ודבריהם של ההורים הם רק תכשיט המלווה אותה (ראו גם תכשיטים בספר משליל - סעיף 440).
3. **לויות חן** היא דבר אחד, **ענקים** הם רבים, וכל אחד מהם עשוי שרשרת מחוליות רבות או מחרוזות מאבני חן רבות; וייתכן שני סוגים התחשייטים רומים לשני סוגים המשללים שנמצא בהמשך הספר:
  - בפרקים א-ט ובפרקים ל-לא רוב המשללים הם ארוכים, בכל פרק או פרישה ישנו משל אחד העומד בפני עצמו, כמו **ליית חן**;
  - בפרקים י-ט רוב המשללים הם קצרים, כל משל אורכו פסוק אחד או שניים, ובכל פרק ישנים הרבה ממשלים שאינם קשורים זה לזה, כמו מחרוזות של אבני חן - **ענקים**.

ראש, גרגורוטיך

1. לפי חלק מההפרשים, **הראש** הוא משל למחשבות, "אשר שם החכמה וכוחות השכל" (רבי יונה גירונדי, נולד לפני כ-800 שנה; ואחריו רלב"ג), **והגרגורת** היא משל כוח הדיבור (סעיף 395); לפי זה, הפסוק מלמדנו שמסורת הדורות הקודמים מוסיפה חן וכבוד למחשבות ולדיבורים.
  - אולם, למרות שהמחשבות נמצאות בראש, המושג שמסמל את המחשבות בלשון המקרא הוא הלב (סעיף 360) (**לב** במשמעות של פנים, מרכז, כמו בביטויי "לב הים"; כי המחשבות הן הפנים והמרכז של האישיות).
2. ויש שפирשו שהראש הוא משל להיותות הייחודית של האדם, אולי משום שהראש הוא החלק שבו בני אדם ניכרים ונבדלים זה מזה יותר מכל איבר אחר בגוף: "אנשים נהגים לחפש יהוד, יופי ומשמעות לעצם על ידי הנטות הייצוגית. לעיתים מדובר בשרשראת לצואר וזה על הראש, ולעתים מדובר בהיקוי אנשים אחרים, במשמעות להעביד דברים שמתאים לאדם אחד, אל עצם. במקרה לרדוף אחרי יחמות הייצוגית, אומר שלמה, למה שלא תALK אחרי דברים מהבית, בעקבות מה שיש לך מההורים שלך. את הדברים שיש לך, את המוסר והتورה שספגת במשפחה שלך אל תאבד. זה הזהות, **הchan** וה*יופי שלך*, זה הדבר שבו מה שאתה אומר ומקרין יהיה אמיתי וגם משפיע ביוטר, כי זה מה ואני שאתמה באמתך." (אוריבIRO, "ענקים מלולים", אתר כיפה).

אם כך, הכוינוי "בני" אינו כינוי ביולוגי אלא כינוי של חיבה לאדם צער, כמו בדברי יוסף לבנימין בראשית מג כת: "אללים יחנק, בני!!!".

הדבר בפסוק, שהוא המורה - מחבר הספר, פונה אל התלמיד בכינוי "בני" כדי להזכיר לו שהוא לא סתום "איש", הוא "בן", יש לו הורים, והוא צריך לשמר על המוסר ועל התורה שקיבל מהם - "שמע בני מוסר אביך, ואל תטוש תורה אמך".

המחבר מדגיש, שהדברים שהוא מתכוון למד אין באים לבטל או להחליל את המסורת והמנהגים שהتلמיד מביא עמו מהבית, להיפך, הוא מעודד את התלמיד לשמר על המסורת הייחודית של משפחתו גם בין כתלי בית הספר.

לויות חן וענקים הם שני סוגי של תכשיטים (ראש ולצוואר); תכשיטים הם כלים שהאדם שם על עצמו כדי להיראות יפה, אך גם כדי להיראות בולט ו שונה מאחרים. המורה מסביר לתלמיד, שהשמירה על מוסר האב ותורת האם נותנת לו חן וייחודיות - הוא אמנם לומד את אותם נושאים, באותו בית-ספר ועם אותן מבחנים כמו תלמידים אחרים, אבל במקביל הוא שומר על המסורת שהביא מהבית, וכך הוא בולט ו שונה משאר התלמידים - כמו אדם מקושט בתכשיטים.

לויות חן וענקים מזכירים גם כתר ותכשיטים של מלך. הדבר בקטע הוא שלמה המלך, וייתכן שהוא בא לומר לבני/תלמידיו, שעלהם להיות מחוברים למסורת כדי שיוכלו להמשיך את שושלת המלוכה. הדבר נכון לא רק לבניו של שלמה המלך אלא לכל אדם מישראל, שהרי כל עם ישראל הוא "מלך כהנים"; השמירה על מסורת ישראל מחברת אותנו לשושלת מכובדת של מלכים (ע"פ גליה??).

דוגמה ליישום מעשי של פסוק זה: ינסם בתו ספר שבו מתקיימות תפילות, ויש הטוענים שהתפילות צרכות להיות במניין אחד ובנוסף אחד כדי להנץ את התלמידים לאחדות עם ישראל; אולם הפסוק שלנו מוכיח את הצד השני של העניין - חשוב לעודד את התלמידים דוקא לשמר על המנהגים הייחודיים של בית הוריהם, כגון התפלל בנוסח המקובל בעדותם, שהרי בכל מנהג יש חן ווופי - "כǐ לוֹיִת חָן הַמ לְרָאשֵׁךְ, וְעַנְקִים לְגָגָרְתִּיךְ" (לידיו מפורט בנושא זה ראו על הניגוד שבין שמיית המסורת לבין אחותם עם ישראל / ד"ר אלכסנדר קלין).

מקורות ופירושים נוספים

1. הרעיון שהדבר בקטע הוא המורה לקוח ממאמר של אוריה בירן: "אני אמן ATIHS אליך כמו אל בני, אבל אני לא בא להחליף את ההורים שלך, אומר שלמה המלך, אני לא רוצה שתתנתק מההורות שלך, מהמקום ממנו בא, מהחיים העשירים שהרווחת מהמשפחה, מה ש'עברת' (אוריה בירן, "אביך ואמך", אטר כיפה).

2. אך אפשר גם לפרש שהדוברים בקטע הם ההורים, המדברים על עצם בגוף שלישי כדי להציג את השווון ביניהם. גם בימיינו נהגים הורים לדבר על עצם בגוף שלישי כשחמים משוחחים עם ילדיהם הקטנים, למשל "מי חמוד של אמא?", "מי יבוא לאבא?" וכד'. גם לפי פירוש זה אפשר לפרש, שההורם פונים אל ילדיהם לפני שהם שולחים אותם לבית הספר, ומזהירים אותם שלא ישכחו את המסורת שלמדו בבית.

מוסר אביך, תורה אמך

הפסוק מייחס חשיבות שווה למוסר האב ולתורת האם, כמו פסוקים אחרים בספר משלוי (ראו זכר ונΚבה בספר משלוי - סעיף 9). עם זאת, **מוסר האב ותורת האם** מוצגים כשני עניינים שונים העומדים בפני עצמם. יש מוסר אביה ויש תורה אימהה, ושניהם חשובים באותה מידת.

מוסר = ביקורת שיש בה ייסורים (סעיף 412). המוסר מיוחס לאב והتورה מיוחסת לאם, כי בדרך כלל האב נוטה יותר **לייסר** - למתחה ביקורת שיש בה איומים והכללות; בעוד שאם היא עדינה יותר, ונוטה ללמידה תורה בדרך נועם. ואכן, הביטוי **מוסר אב** מופיע ארבע פעמים בספר משלוי, ורק פעם אחת מדובר על אם שמיסרת (ראו מוסר אב). באופן דומה פירש אוריה בירן: "**הבא** מסמל את הלמד הקפדן והקשוח, את ההורה שזואג שיהיה משמעת וסדר... **מוסר הוא...** השרה של האדם מהדרך שנייה נוגה, מדרך החטאיהם... הדבר שהוא אנחנו מקבלים מהאמא... זו תורה החיים, מדע ההתנהגות, איך לשמה, לאhow, לzechok, להאמין ולחת אמון, להיות רגש

- וכאשר הדור מתרגל להתגאות ולהסתכל רק למעלה - להעריך רק את האנשים המצליחים לטפס למעלה בסולם החברתי - הוא מתרגל להתעלם מהעניינים והחלשים, לرمוס אותם ולגוזל אותם: "דור הרבבות שניו ומאכליות מתלוותיו, לאכול עניינים מארץ ואביוונם מאדם".

פסוק שמופייע בהמשך הפרק מקשר בין עניינים לבין זלזול בהורים (משל לי): "עין תלעג לאב ותבוז ליקחת אַם

- יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר".

כשהדור הצעיר מסתכל על דור ההורים בעין מזולגת ולועגת, הוא נעשה טהור בעניינו ומה רמו עניינו. והסוף יהיה, שהדור הבא - הבנות של דור מרושע זה - גם הן יזולזו בהוריין ולא יקברו אותן, או שיוציאו את גופם מקבריהם, ויתנו אותן למאכל לעופ השמים. וכך, אותה עין שלעה להוריה, בסוף תיאכל עיי ציפורים.

פסוקים דומים

על-פי התורה, כבוד להורים הוא חיוני להישרדות של עם ישראל בארץו (שמות כ:א) : "כְבָד אֶת אָבִיךְ וְאֶת אָמֵךְ,
לְמַעַן יָרֹכְוּ יָמֵיךְ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר הָיָה אֱלֹהִיךְ נָתָן לך". על-פי ספר משלוי, כבוד להורים הוא חיוני גם לשاملות הרוחנית של הדור, כפי שפירשנו.

פירושים נוספים

מהי המשמעות של כל התיאורים המתחילים במילה "דור"?

1. יתכן שהמחבר פשט רצה למתוח ביקורת על אנשי דורו;

- אולם, אם כך, לא ברור מדוע נכתבו הדברים בתנ"ך, והרי איןנו יודעים באיזה דור מדובר, ואין אפשרות להסביר מכאן מסקנות לימיינו.

2. יתכן שהקטע קשור לפסקוק הקודם (משל לי) : "אל תלשן עבד אל אדנו, פן יקללך ואשחתה", ומשמעותו היא: "לפניהם אתה מלשין על עבד שהפר את חובתו לאדונו, שים לב לעבירות המוסריות - החמורות יותר - של הדור שאתנה שיק אליו".

3. אולי אפשר לקשר את הפסוקים האלה לפסוקים הבאים אחריהם (משל לטו:ו) : "לעַלְיִקָּה שְׂתִּי בְּנֹת - הַבְּבָבָב: שְׁלֹשׁ הַגָּהָה, לְאַתְּשְׁבֵעָנָה; אַרְבָּעָה, לְאַתְּאָמָרָה הַוּן. שְׁאוֹל, וְעַצְרָה, אַרְצָה לְאַתְּשְׁבַּעַת פְּנֵים, וְאַשְׁר לְאַתְּאָמָרָה הַוּן. עַיִן תְּלַעַג לְאָב, וְתַבּוֹז לִיקָּת אַם

- יִקְרֹרְתָּה עַרְבִּי נָחָל, וַיְאַכְּלֹתָה בְּנֵי נָשָׁר".

בפסוקים אלה נזכרו 4 פורעניות שבאות על העולם - שואל (ሞות), עוצר רחם (עקרות), ארץ לא שבעה מים (בצורת), אש לא אמרה הון (שריפות); ויתכן שהן מכוונות כנגד 4 העונות שמתוఆרים בפסוקים שלנו, וכוכנת החכם להגיד "כאשר הדור חוטא ב-4 העניינים האלה, באות עליו 4 פורעניות מידת כנגד מידת". ראו לעולקה שתיבנות.

126. מורה טוב מחזק את הקשר של התלמיד למסורת הוריו

בית-ספר שבו לומדים תלמידים רבים ממיקומות שונים עלול להיות כור-היותון, המוחק ומטשטש את ההבדלים בין התלמידים. ספר משלוי מותיחס לבעה זו: המורה בספר משלוי מזהיר את תלמידיו, כבר בשיעור הראשון, שישמרו על המסורת הייחודית שהביאו מבית הוריהם:

משל אי-ט: "שָׁמַע בְּנֵי מֹסֵר אָבִיךְ, וְאַל תְּשַׁחַת תּוֹרַת אָמֵךְ. כי לוית חן הַם לְרֹאשָׁךְ, וְעַנְקִים לְגַגְרוֹתִיךְ"

הדורר אינו אביו של התלמיד, שהרי הוא מתייחס בגוף שלישי ל"אָבִיךְ" (בניגוד לפסקוק המקביל במשל לי): "בְּנֵי! תּוֹרַתִּי אַל תְּשַׁחַת, וְמַצְוָתִי יִצְרָר לְבָךְ", שם אפשר לפרש שהדורר הוא האב או האם שכן הוא מדובר בגוף ראשוני).

משל לאייב: "גמלתו טוב ולא רע, כל ימי חייה"
جمل = החזיר, נתן שכר/עונש.

גמלתו טוב = אשת חיל גומלת טוב לבעה, ככלומר, לאחר שקיבלה מבעה יחס טוב ונאות, היא החזירה לו יחס טוב באותו אופן.

ולא רע = כשבעה פוגע בה, היא לא גומלת לו רע, לא נוקמת בו.
מובן שהבעל, שזכה באישה כזאת, צריך להיות ראוי לה, ולכן צריך גם הוא לנוכח כך: למול לזוגתו טוב ולא רע כל ימי חייה, ועל כך גם היא תגמול לו. ועל כך "ציוו חכמים שיחאה אדם מכבד את אישתו יותר מגופו, ואוהבה גופו" (רמב"ם הלכות אישות טו; ע"פ איילה בר שיפמן, ירושלים).

מקורות ופירושים נוספים

למה כתוב גם "טוב" וגם "לא רע"?

1. פירשנו לעיל, שהכוונה לשני דברים שונים: האישה גומלת טוב לבעה על מעשי הטוביים, ולא נוקמת בו על מעשי הרעים: "בכל ימי חייה, כאשר בעלה הייטב עמה, גמלה לו טוב לעומת הטענה; אבל את הרע לא גמלה לו כמעט" (מצחצת דוד).

2. ויש שפירשו על-פי מאמר חז"ל: "מי שיש לו אישة רעה - פטור מגיהנים":

היו היה איש, ואשתו הייתה מצערת אותו מאד, והוא כבר התרgel לשובו. יום אחד, כשהוא האיש בביתו, הוא גילה שאשתו שינתה למגורי את התנהוגותה. היא אמרה לו: "שלום בעלי היקר" ואף הכינה לו ארוחת ערב. הוא לא הבין מה קרה לאשתו אבל חשב לשאל כדי לא לפתח פה לשטן. אבל אחרי חדש שאשתו התייחסה אליו יפה - הוא כבר לא יכול להתפקיד ושאל אותה: "מה קרה שהשתנית כל כך לטובה?" סיפרה לו האישה: "לפניהם חדש הלבhti לשיעור תורה, והרב אמרשמי שיש לו אישת רעה פטור מגיהנים. אז אמרתי: 'אוי ואובי; אם אני אמשיך לצער אותה אני אשלח אותה לך-עדן, חס וחלילה'..."

זה פירוש "גמלתו טוב ולא רע": אשת חיל טובה אל בעלה כדי שהיא לו טוב גם בעולם הבא, ולא כדי שהיא לו רע ויילך לגיהנים (מתוך שיעור של ר' יהודה גנו ז"ל, בנושא 'ашת חיל'), טוב רוחני ולא רק טוב גשמי.

125. חטא הדור מתחילה מזלול בדור ההורים

על-פי ספר משלוי, התדרדרות רוחנית של דור שלם מתחילה מחוסר-כבד לדור ההורים, משלוי ליא-יד:

דור אביו יקלל, ואת אמו לא יברך.

דור טהור בעיניו, ומצח אותו לא רחץ.

דור מה רמו עיניו, ועפפניו יונשאו.

דור חרבות שניו ומקלות מתלעתיו; לאכ' לעניים מאץ ואביגנים מאדם.

הקטע מתאר ארבעה עונות, ומלמד שיש קשר סיבתי בין העונות לבין עצמן:

- כאשר הדור אינו מכבד את הדור הקודם - "דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך", הם אינם מקבלים מהוריהם דברי מוסר ותוכחה, ובתוךים שהם בסדר ואין כל רע במעשייהם - "דור טהור בעיניו ומצחאותו לא רוחץ" (**בעיניו = מנוקdot מבט אישית-סובייקטיבית**). ויש בכך רמז - ההורים הם הראשונים שרוחצים את האדם מצואתו כאשר הוא תינוק, וכאשר האדם מזלול בהורי, הוא נשאר מלוכלך ומטונף בעונות, וכך גם הציבור.

- כאשר הדור אינו מתרגל לשים לב פגמים בחברה ולתקן אותם, התוצאה היא גאותה והתנסאות - "דור מה רמו עיניו, ועפפניו יונשאו".

123. הגזמה בקרירה מסכנת את המשפחה

כאדם משקיע יותר מדי בקרירה, המשפחה שלו עלולה ליהרס. כך ניתן ללמידה מדברי הפניותיהם שם ספר ממשי בפיה של האישה הנואפת:

משלוי ז'יט-כ: "כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבַיתוּ, הַלְּךָ בְּדֶרֶךְ מַרְחֹק. צְרוּר הַכְּסָף לְקַח בִּידְךָ, לַיּוֹם הַכְּסָף יָבָא בִּיתְךָ"

הלך בדרכ מרחוק = הלך בדרכ למשך מרוחק, למקום רחוק (מלבי"ם) או לזמן רחוק (דעת מקרא בשם המאירי).

יום הכסא = זמן כלשהו שנקבע מראש (רש"י, מצודות, מלבי"ם), או יום ראש החודש שבו הירח **מכוסה** (ראב"ע, שביל), או יום אמצע החודש שבו הירח מלא ומכוסה או.

ליום הכסא = לכבוד יום הכסא - לכבוד סעודת ראש החודש או אמצע החודש.

האישה הנואפת אומרת דברים אלה כדי להזכיר את הבוחר לתוך אוירה שלZNOT - אוירה של בית שאין בו משפחה, בית ששמש רק לעניינים חומריים (או גם במאמרZNOT - בית ביל משפחתי - סעיף 391):

- **כי אין איש בביתו** - לא "איש" אלא "האיש" - אין קשר רגשי בינו, אנחנו סתם גרים באותו בית.

- **הלך בדרכ מרחוק** - הוא הולך לעשות עסקים במקום רחוק מכיוון, לא מנסה אפילו למקום עובדה קרוב לבית.

- **צורך הכסף לך בידו** - הוא חשוב רק על כסף, רק המשחר חשוב לו, הכסף קרוב אליו יותר מאשר המשפחה.

- **ליום הכסא יבוא ביתו** - לא "ישוב" אלא "יבוא", ולא "לבתו" אלא "ליום הכסא" - הוא בא לביתו רק לכבוד הסעודת החגיגת שעושים בראש/באמצע החודש, ולא כדי לפגוש את משפחתו.

יש כאן ביקורת סמויה של החכם, מחבר הספר, על האיש, שמזנich את ביתו וכתוצאה מכיך גורם לאשתו לחפש בחורים זרים.

פירושים נוספים

2. על-פי הפשט, מטרת המשפט היא להרגיע את הבוחר, שלא יפחד מננקמותו של הבעל הקנא (המתואר בסוף הפרק הקודם - ממשי לדלה):

- **כי אין איש בביתו** - בעלי לא בבית;

- **הלך בדרכ מרחוק** - הוא רחוק מכיוון - אין סיכוי שישמעו אותנו או יראו אותנו מרוחק;

- **צורך הכסף לך בידו** - אל תחשוש שיחזור ויפתיע אותנו - "אל תהוש פן בלילה יבוא מדרנו, כי לך בידו צורך כספי, ואחר בדרכ עד כי יתום הכסף ל乾坤 בכלום שחורות רבות".

- **ליום הכסא יבוא ביתו** - "לזמן המועד אשר קבע יבוא הנה, והזמן עדין לא בא" (ע"פ מצודות ומלבי"ם).

3. המשפט הוא גם משל לפietenויו של יציר הרע, שמנסה לשכנע את האדם שלא יפחד מעונשי ה' ושלא יהיה על העתיד: ו"יה איש" הוא משל לבביה - אדו"ן העולם:

- **כי אין איש בביתו** - "יסלק דקביה שכינתו, וכל טוב נתן לעמים" (רש"י).

- **הלך בדרכ מרחוק** - התרכק מהעולם ואינו מתעניין במה שקרה בו.

- **צורך הכסף לך בידו** - "טובים שבהם [בבני ישראל] הרג" (רש"י).

- **ליום הכסא יבוא ביתו** - רק במועד הקבוע מראש, באחרית הימים, יחוור ה' לעשות משפט בעולם, אבל עד אז אפשר ליהנות ממנעמי העולם הזה: "לעת קען יחוור יבוא לבתו, או יהיו המצוות בשלמות, אבל עכשי אין המצוות נהגות בשלמות, ולמן אל תשית לבל עליון, שעכשי, אף אם תרדוף אחריהן, לא תשיג" (חג"א).

124. לחתך רק חיזוקים חיוביים

כדי לשמר על זוגיות טובה, יש לחתך חיזוקים חיוביים לבנות הזוג על מעשים טובים, ולהימנע מננקמות על מעשים רעים, כך שהטוב מכפיל את עצמו והרע נעלם. כך נוהגת אשת חיל:

מקורות ופירושים נוספים

אשת חיל

1. פירשנו שהכתוב מדבר על אישה ממש, ומטרתו ללמד כל אדם שמצא אשת חיל, שיעירך את אשתו, כי ערכה רב כערכה של החכמה הרוחנית הנعلاה. ראו גם :

- משליב בד : **"אשת חיל עטרת בעלה, וכרכב בעצמותיו מבישה"**

A man who has found a vigorous wife has found a rare treasure, brought from distant shores. (תרגום רונאלד קנטקס)

2. ניתן לפחות שהכתוב מדבר על אישה מסויימת - למשל רות המואביה, שנקרה אשת חיל :

- חוותגיא : **"וועטה, בתי, אל תיראי, כל אשר תאמרי עשה לך, כי יודע כל שעור עמי כי אשת חיל את"**

יתכן שלמה המלך רצה לסייע את ספרו בדברי שבח לרות, אמה הגדולה של שושלת המלוכה שלמה הוא חלק ממנה.

בפסוקים הקודמים (פסוקים א-ט) הובאו דברי מוסר שאמרה אמו של המלך כתוכחה לבנה. יתכן שהאמ היא רות והבן הוא שלמה (בן = צאצא). דברי השבח הנאמרים כאן באים ללמד שלמה קיבל את תוכחתה באהבה, כמו שנאמר **"הוועחה להכם - ויאהבד"**.

3. בעקבות ההකבלה שבין אשת חיל לבין חכמה, יש שפירשו שהפסוק מדבר על החכמה, וכל הדברים שנאמרו בהמשך הפרק על אשת חיל הם משל מעלותיה של החכמה האמיתית (יאו רשותי בסוף הפרק, הגאון מוילנה). יש שפירשו שהוא משל לגוף החומרני (רמב"ם במורה נבוכים, רלב"ג), או לנפש החומרית (מלבי"ט), או לנפש המשכלה (מצודת דוד בסוף הפרק).

מכרה

1. פירשנו מלשון מכירה וקניין : **"אם דיו רוצים למכרה, או שוויה רחוק משל שווי הפנינים, כי דיא שווותה יותר ; והוא עניין מליצח,"** (מצודת דוד).

2. אך יש שפירשו מלשון מכורה, שמשמעותה מולדת או ארץ מגורים :

- יחזקאל ט ג : **"מכרתיך ומולדתיך מארץ הכנעני"**

- בראשית מטה ה : **"שמעון ולוי אחיהם, כלי חמס מכרתיהם"** (ע"פ אונקלוס, רש"ג, ابن ערא, רד"ק).

לפי זה, ורחוק **מפנינים מכירה** = מקום מגורייה של "אשת חיל" ורחוק יותר ממיקום הימצאויה של הפנינים, ככלומר קשה מאד למצוא אשה כזאת (ראייתי ב'דעת מקרא' בהערה). לפי פירוש זה, קל יותר להבין את המילה "רחוק" - הכוונה למרחק פיסי ממש.

פסוקים דומים ומונוגדים

בפסוק שלנו נאמר שקשה למצוא אשת חיל. הפסוק הבא מלמד, לפי אחד הפירושים, איך בכלל-זאת אפשר לגרום לבת-הזוג להיות אשת חיל (משל לא יא) : **"בטה בה לב בעלה, וshall לא יהסר."**

בפסוק שלנו נאמר שקשה למצוא אשת חיל, אבל בעלה ובניה של אשת חיל לא אומרים כך, הם אומרים לה (משל לא כת) : **"רבות בנות עשו חיל, ואת עלית על כליה"** - כי אשת חיל לא אהבת לשם שבחים שפוגעים באחרים (סעיף 153).

ראו **פסוקים נוספים עם הביטוי "מי ימצא?"**

המשפחה. הפגיעה בפעם השנייה, לאחר ההבלגה הראשונה, כוABAות וקשה יותר, ועלולה לשבר את יכולת ההבלגה שלו ולגרום לפרידה.

מקורות ופירושים נוספים

מכסה פשע מבקש אהבה

פירושנו לחלק זה דומה לדברי רשיי: "אם יחתא איש לאיש, וזה מכסה עליי, ואני מוכיר לו חטאנו, ואני מראה לו פנים זועפות - גורם לו שייאב אותו".

ושונה בדבר מפריד אלו

1. פירושנו הראשון - שהכוונה לנפגע המדבר שוב ושוב על הפשע שעשו לו - מסתמך על דברי רשיי: "שנפטר איבח ומוציאו יכ' וכל עשית לי... מיד ... מפריד ממנה אלופו של עולם, שהוא הקב"ה, שציווה 'לא תקום ולא תמות'" ; אלא שלפי רשיי, הנזק הנגרם מ탈ונות חוזרות ונשנות הוא חמור יותר - לא פרידה בין איש לאשתו, אלא גם פרידה בין איש לבן ה', שציווה שלא لنוקם ולא לנטרו.
2. פירושנו השני - שהכוונה לפוגע החוזר שוב ושוב על אותו פשע - מסתמך על דברי מלבי"ט.

פסוקים דומים

פסוק נוסף על כיסוי פשע, שמתאר את הכוון השני של המשווה אהבה => כיסוי פשע :

- משלו יב: "שנאה תעורר מדנים, ועל כל פשעים תכסה אהבה" (סעיף 50)

פסוק נוסף עם הביטוי מפריד אלו, המתאר מעשה נוסף שעלול להפריד בין אוהבים :

- משלו טז כח: "איש תהפכות ישלה מדון, ונרגן מפריד אלו" (סעיף 208)

122. לא לוותר על אשת חיל

האיש צריך להשתדל כמויטב יכולתו, ולהשكيיע כל מאמצ אפשרי, כדי להתחנן עם **אשת חיל**:

משלו לא י: "אשת חיל מי ימצא? ורחק מפניניהם מכירה"

אשת חיל = אישה חרוצה וモוכשרת, היודעת לנהל בית ורכוש ; מעלוותיה של אשת חיל מפורטות בהמשך הפרק ; **מי ימצא?** = קשה למצוא אישה כזו, אך צריך לחפש. הניסוח בלשון שאלת נועד להמריץ את הקורא לחפש כדי למצוא תשובה : "אני מצא!!" : "אשרי הזוכה למצוא אותה" (רש"ג).

פנינים = חפצ יקר ונדייר במיוחד ; **מכירה** = מכירתה ; **רחוב מפנינים מכירה** = "מכירה" של אשת חיל היא נדירה יותר מפנינים, ככלומר, מי שכבר מצא **אשת חיל**, ישמור עליה היטוב ולא יוטר עליה בעד כל הון שבעולם, כמו שלא היה מותר על פנינים יקרים ונדיירות, ויוטר מכך.

לכוארה נראה תמורה שהכתוב מושה איש להחפש דומות. אולם, גם החכמה, שככל ספר משלו משבח ומhalbב אותה, נמשלה לפנינים :

- איוב כח יח: "דרמות וגביש לא יזכור, ומשך חכמה מפנינים"

- משליגטו : "יקירה היא מפנינים, וכל חפציך לא ישוו בה"

- משליח יא : "כפי טובה חכמה מפנינים, וכל חפציכם לא ישוו בה" (סעיף 346)

הפסוק שלנו מלמד, שכדי להציג אשת חיל ראוי להתאמץ כמו כדי להציג חכמה.

בחיפוש אחריו "האישה המושלמת" (מושג לא מציאותי). רעיון זה נזכר בפירוש בהמשך הקטוע, משלו ה יח : "יהי מקורך ברוך, ושם מה מأشת נעריך" (ראו גם עצות להינצל מנשימים מפותחות - סעיף 94).

3. האישה הזורה בספר משלו היא משל לתאות הגוף, או לעובדות אליליים ; לפי זה, הפסוק מלמד את האדם שלא ללבת אחרי יצרים גופניים או רוחניים, אלא להשקיע בכוחות היוצרת המיחדים לו. מי שרווצה להגיע להישגים משמעותיים, צריך "לחפש מתחת לפנס" - להשקיע את רוב האנרגיה שלו בפיתוח כישרונותי הייחודיים ולא ברדיפה אחריו תאות.

4. רב מair טוען, שהעיקרנו נכון גם בתחום התורה: מכיוון שהتورה היא אינסופית, וממילא אין אפשרות שהאדם יוכל למד את כולה, אין טעם שיתפזר ויחפש בלי סוף ; עדיף שיחפש " מתחת לפנס" - שילמד אצל המורה הקרוב אליו יותר - בין במקומות גיאוגרפיה, בין בזורם אידיאולוגי, ובין בשיטת הלימוד. בדרך זו משיגים את ההתקדמות הגדולה ביותר עבור אותה מידת השקעה.

המשך הקטע

גם הפסוק הבא קשור למים :

משלו tuo : **"יפוצו מעינתי חוצה, ברחבות פלאי מים"**

ואפשר לפרש אותו בהתאם לארבעת הדרכים שבן פירשנו את הפסוק הקודם :

1. כשתשקיע בפיתוח מקורות המים שלך, תוכל אף ליציא מים לאחרים, ולא תצטרך להיאבק עם.
2. כשתשקיע בפיתוח הקשר עם אשתק, ייולדו לך ילדים רבים "אשר יעצה שמעם למרחוק" (מצודת דוד).
- 3+4. כשתשקיע בפיתוח כשרונוטיכון הייחודיים, "סוף שתקנה תלמידים ותורה הולאות ברבים ויצא לך שם" (רש"י).

121. שיקוי האהבה - הبلاغה

אין צורך לחפש שיקויי אהבה בבית מrankח ; בספר משלו יש מתכוון שמאפשר ליצור שיקוי אהבה בבית :

משלו tuo : **"מכסה פשע - מבקש אהבה, ושנה בדבר - מפריד אלף"**

בלשון המקרא, המושג **פשע** אינו מציין עבירה פלילית, אלא פגעה בסמכותו של אדם אחר ע"י המריית דבריו. המושג **אלוף** מציין, בין השאר, בן זוג או משפחה, ולפי זה, מפריד אלף = מפרק משפחה.

במסגרת של נישואין נעשים הרבה פעעים, שהרי הנישואין הם ברית שבה כל צד מחויב לצד השני, וכך כל פגעה בין הזוג היא מעין מריד, **פשע**.

על-פי הפסוק שקרנו עכשו, בכל פשע כזה ישנה הזדמנות להגדיל את האהבה, למשל : אם האישה פוגעת ופושעת בגין-זוגה, והוא **מכסה פשע** = מתעלם מהפשע, ומוטר על "זכותו" לכuous ולהאשים אותה, הוא **מבקש אהבה** = יש סיכוי סביר שהיא תאהב אותו יותר ; היא הרי יודעת שהיא פ羞עה, ובוודאי מתחתרת על כך, וכשהיא רואה שבעלתה לא כועס עליה, היא אומרת לעצמה "איזה גיבור, כל הכבוד לו, אני ממש מעריצה אותו על כך שהוא מצליח להתגבר על הטעס", והאהבה שלה אליו רק גדלה.

אמנם, לא תמיד אפשר להבליג על פשע - לעיתים הפגיעה היא כל-כך גדולה עד שאין-אפשר לשתו. במקרה זה, הפשע לא יהפוך לשיקוי אהבה ; אבל אפשר לוודא שלפחות לא יהפוך לשיקוי שנאה'. **שונה בדבר** = הדבר עם שנייה על אותו פשע, **מפריד אלף** = עלול לפרק את המשפחה. לכן, גם אם כועסים, יש לוודא שהטעס יהיה חד-פעני - לא לכuous פעמיים ולא להזכיר פעמיים את אותו פשע.

הפסוק פונה לא רק לאדם שנפגע, אלא גם לאדם שפגע. לדוגמה, נניח שאישה פוגעת ופושעת בגין-זוגה, והוא מבליג ואני כועס. במצב זה היא צריכה להיזהר במילויו שלא לחזור על הפשע, כי **מכסה פשע** = בן הזוג שהבליג ולא כעס על הפשע - **מבקש אהבה** = עשה זאת מתווך רצון שהיא תעריך את הגבורה שלו ותאהב אותו יותר, אך אם היא **שונה בדבר** = חוזרת פעם שנייה על אותו פשע, הדבר **מפריד אלף** = עלול לפרק את

פירושים נוספים

1. גם הפסוק מספר משלו "מִצְאָ אֲשֶׁר מִצְאָ טֹוב וַיַּפְקֵד רְצֹן מֵהֶם", על-פי פשטונו, אינו בא ללמד שכל אישת הינה טוב, אלא שאדם שמצא אישת כמו שחייב, מצא דבר טוב כי הוא כבר לא לבד, ו"לא טוב היה האדם לבדו".
2. ישנו מדרש עממי המסתמך על גימטריה: "איש" בגימטריה 311, ו"אשה" בגימטריה 306, טיפה פחות מהאיש; כאשר האשה באה ממעמד כלכלי מעט נמוך מזה של האיש, היא מודה לו על כך ששיפר את רמת חייה, והקשר ביניהם יהיה טוב - "מִצְאָ אֲשֶׁר מִצְאָ טֹוב", "רָאָה חִיּוֹם עִם אֲשֶׁר אַהֲבָת"; אבל "האשה" בגימטריה 311 - שווה לאיש; כאשר האשה באה ממעמד כלכלי שווה לזו של האיש, היא תדרוש ממנו לעבוד קשה כדי לשפר את רמת חייה, אז הנישואין יהיו מרים ממומות - "מוֹצָא אָנִי מֵרַמְמוֹת אֶת הָאֲשֶׁר".
יתכן שהעצה הזאת אכן מתאימה למציאות (צריך לעשות מחקר בנושא), אבל היא כמובן לא הפירוש הפשוט לפסוק, כי:

  - אילו זו הייתה הכוונה, היה ראוי לכתוב בפירוש "ומוֹצָא אָנִי מֵרַמְמוֹת אֶת הָאֲשֶׁר שְׁוֹה לְאִישׁ..." או "מִצְאָ אֲשֶׁר עֲנֵיהֶם מִצְאָ טֹוב" וכן.
  - מבחינה דקדוקית, המילה "אשה" בכל הפסוקים היא אותה מילה, והאות היא אותן נוספות, רק מבחינה גרפית נכתבת בסמוך למילה הבאה.

3. מדרש עממי אחר מסתמך על סדר המילים בפסוק: "מִצְאָ אֲשֶׁר" - כשהאדם מוצא קודם-כל את האישה, ומתധיכס קודם-כל לצרכים ולרצונות שלה, אז הקשר ביןיהם הוא טוב - "מִצְאָ טֹוב וַיַּפְקֵד רְצֹן מֵהֶם"; כך גם כשהאדם אוהב את אשתו - "רָאָה חִיּוֹם עִם אֲשֶׁר אַהֲבָת"; אולם, כאשר "מוֹצָא אָנִי" - כאשר אדם שם את עצמו, את ה"אני" שלו במרכזו, אז הקשר הוא "מרַמְמוֹת". זו כמובן עצה טובה ומתחילה למציאות, אולם גם היא לא הפירוש הפשוט לפסוק, כי:

  - הפועל "מִצְאָ" מציין, בדרך כלל, את המפגש הראשון של אדם עם הדבר שמצא (כמו אדם שמצא אבידה או מוצא רעיון חדש), ולא את ההתייחסות הקבועה והרציפה; לפי פירוש זה היה ראוי לכתוב "אוהב אשה מוצא טוב" או "ונוצר אשה מוצא טוב" (מלשון נצר = השגיח), ו"אוהב אני - מרַמְמוֹת".
  - מבחינה דקדוקית, המשפט בקהלת ז "מוֹצָא אָנִי מֵרַמְמוֹת אֶת הָאֲשֶׁר" אכן משפט של תנאי - התנאי בא רק אחר-כך "אשר היא מצודים וחרם לבה...". אילו הכוונה הייתה לתנאי, היה ראוי לכתוב "כאשר מוצא אני, אז מורה ממומות היא האשה".

120. לחפש מתחת לפנס

בימינו, כשאומרים על משהו שהוא "מחפש מתחת לפנס", מתיכוונים שהוא עצל ושטחי, מחפש את הפתרון לבעה מסוימת רק במקום שקל לחפש, ולא בכל מקום שבו התשובה אמרה להימצא.
אולם, בדברי חז"ל מצאנו גם גישה הפוכה: "רבי מאיר אמר: אם למדת הרבה אחד אל תאמיר די", אלא לך אצל חכם ולמוד תורה, ולא תלך אצל הכל, אלא למי שהוא קרוב לך מתחלה. שנאמר:

משלו ה'ו: **שְׁתַהְמִים מִבּוּרָה, וְזַלְלִים מִתּוֹךְ בָּאָרֶץ** ("אבות דרבינו נתנו").

ניתן לפרש פסוק זה בכמה רבדים:

1. ברובד המילולי, הפסוק מדבר על מקורות מים - משאב חשוב במיוחד באזוריינו, שעורר מלחמות ומאבקים רבים מיימי קדם ועד היום הזה (ראו למשל בראשית פרקים כא, כו - מאבקים בין אבותינו אברהם ויצחק לבין הפלשתים על בארות המים בנגב). הפסוק ממליץ לאדם, שישקיע בעיקר בפיתוח מקורות המים ששיכוכים לו, ולא ינסה להילחם עם אחרים ולגוזל את מקורות המים שלהם.
2. על-פי ההקשר, הפסוק מדבר על נשים, והוא מלמד את האדם שלא לлечת אחראית נשים זרות, אלא להיצמד רק לאשתו (מצדחת דוד). מי שרצה שתהיה לו המשכיות, צריך להשקיע את כל האנרגיה שלו בשמירת יציבות המשפחה, ולכן עליו לחפש את כל הדברים שהוא רוצה רק "מתוחת לפנס" - אצל אשתו, ולא לבזבז אנרגיה

משותפים, פעילויות משותפות, רכוש משותף). לשם כך יש צורך בדעת, קשר קרוב ובלתי-פוסק בין בני הבית, ובמיוחד בין האיש לאשתו. יש לשים לב לסדר: קודם-כל בונים את הבית ודואגים לציבתו, ורק לאחר מכן ממלאים אותו ברכוש. זאת בניגוד לזוגות, שמתחלים רקים לבית, עוד לפני שיש להם בית....

פסוקים נוספים

הפסוקים שלנו מדברים על שימוש בחכמה למטרות של שלום - בניית בית ומשפחה. הפסוקים הבאים מדברים על שימוש בחכמה למטרות של מלחמה - "גבר חכם בעוז, ואיש דעת מאmix כוח. כי בתהבות תעשה לך מלחמה, ותשועה ברוב יועץ". סדר הפסוקים מלמד, שבנית בית ומשפחה קודמת ליציאה למלחמה, כמו שכתוב גם בתורה (דברים כ-ה-ז): "מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו... אשר נטע כרם ולא חללו... אשר ראש אשה ולא לקחה - ילך וישב לבתו, פן ימות במלחמה....".

119. נישואין של שעבוד הם מרימים ממומות

קהלת טווען טענה קשה מאד נגד נשים :

קהלת ז כו : "ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה ; טוב לפני האלים ימלט ממנה, וחוטא ילכד בה "

מצד שני, קהילת עצמו כתוב :

קהלת ט ט : "ראה חיים עם אשה אשר אהבת, כל ימי חמי הבלך אשר נתן לך תחת השימוש, כל ימי הבלך, כי הוא חלך בחיים ובعمالך אשר אתה עמל תחת השימוש" ווגם בספר משלוי :

משלី ייח כב : "ממצא אשה מצא טוב, ויפק רצון מה".

אז מה היא האישה - מרה ממומות או טובה כמו החיים?

לענ"ד, הפסוק בקהלת זו אינו מדבר על כל אישה, אלא רק על אישה מסוימת - "האשה אשר היא מצודים, וחרמים לבה, אסורים ידיה": האישה הדומה למילכות (**מצודים**), שלביה דומה לרשומות דינגים (**חרמים**), וידיה דומות לכבלים ואזיקים (**אסורים**). יש כמה סוגים של נשים שמתאימות לתיאור זה :

א. אישה שמתאפיינת לבן-זوجה כמו אל עבד או אסיר, לא נודעת לו יצאת מהבית בלי רשותה, נוטנת לו פקדות והוראות, ו"קוורתה" אותו אליה בכל דרך אפשרית. במצב כזה (וכמובן גם במצב החופך שבו האיש "קוושר" את אשתו), הנישואין הם אכן מרימים ממומות; אבל כאשר הקשר מתבסס על אהבה ולא על שעבוד, על כך נאמר "ראה חיים עם אשה אשר אהבת" ו"ממצא אשה מצא טוב".

ב. אישה שמנסה לפתו גבר שאינו בעלה לזנות או לניאוף, ו"קוורתה" אותו אליה בככלי התשוקה: "ומוצא אני מר ממות את האשה - כי המתויסריה מהי עולם קטן, אבל האשה תאבד הנפש לעולמי עד... אשר היא מצודים - האדם, כיוון שambilת באשה, מכל ברשותה אשר היא מצודה, ולא יוכל להימלט ממנה. כי האיש רואה את אשר חשקה ליבנו, ואני רואה את אשר יהיה לו עליה באחרית הימים... וחרמים לבה - כשהיא חושקת האדם בלביה, בוודאי יכשל בה אפילו לא יהשוך אותה, ומולו הרע של זה האיש גורם שהחשוק היא בו. אסורים ידיה - שם אחזתו בידה, כבר הוא ל��וח בבית האסורים, ושוב אין לו תקנה. טוב לפני האלים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה - שעצדייק, הקביה שומרו, ואני מזמן לו דבר שיוכל להיכשל בו, אבל החוטא, שאינו מתרחק מדרכי הרע, ואין ליבו שלם, מזדמן אליו עניין כזה" (ר' יונה גירוני על משלוי ו כד). מובן שלא תמיד האישה אשמה ב"קוורתה" זו - לעיתים האיש הוא ש"קוושר" את עצמו לאישה שהוא חושק בה, "וחוטא ילכד בה". פירוש זה עשוי להתאים גם לקטע שבו הוא מופיע בספר קהילת, המדבר (לפי אחד הפירושים) על חטא של שלמה עם הנשים הנכריות.

2. יותרכן גם, שהשיר "אשת חיל" הוא הספר שנאמר על האישה לאחר פטירתה. יש לכך כמה רמזים בשיר, כמו הפסוק "גמלתחו טוב ולא רע בְּיַמִּי חֵיה", והሚלים "ויתשחק ליום אחרון" (על' י' דעת מקרא'). כשהיאישה מותה ונקרבת, היופי שלה כבר לא חשוב, הדבר היחיד שנשאר הוא המעשים הטובים שעשתה, ויראת ה' שלה. לפיה זה, הפסוק מביע רעיון דומה לזה שנזכר במקומ אחר ביחס לעושר ורכוש (תhalim מט יז-יח) : "אל תירא כי יער איש כי ירבה כבוד ביתו. כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחרו כבודו": גם ליופי, כמו לרכוש, ישנה חסיבות מסוימת כל עוד האדם חי, אולם אלו קניינים חולפים, שאינם נשאים עם האדם לאחר מותו, ולכן יש ליחס להם חשיבות פחותה מאשר לקניינים הנצחים המעשים הטובים שהאדם עשה בחייו.
3. יש אמורים, שהפסוק "שקר החן והבל היופי" מבטא רק את דעתו של שלמה המלך, שהוא לו אלף נשים מכל העמים ומכל הצבאים, ולכן היופי כבר לא היה חשוב לו; אך לאדם רגיל היופי כן חשוב.
- אולם קשה לקבל דעת זו ברצינות, שהרי שלמה כתוב את דבריו לכל אדם ולא רק לעצמו, והוא בודאי ידע שלרוב האנשים יש רק אישה אחת.
4. יש מפרשים, שהחן והבל הם שקר והבל, רק כאשר האישה היפה אינה יראת ה', בדומה לרעיון שנזכר במשליiac כב: "נזם זהב באף חזיר - אשה יפה וסרת טעם"; אך כאשר היא אישה יראת ה' - היא תתהלך גם בחן ובוופי שלה.
- אולם, לפי פירוש זה עדין לא ברור, מדוע אישה יראת ה' אמורה להתהלך בדבר שהוא שקר והבל? מדוע לא מספיק שתתהלך ביראת ה' שלה?
5. יש מפרשים, שהשקר הוא לא היופי עצמו, אלא התהילה שמהללים את האישה על יופיה, כי היופי אינו תלוי בה, היא נולדה יפה, ולכן אין טעם לשבח אותה על כך. זאת בניגוד לאשת חיל, שמתהלה בכך שהיא יוצרת **מלבושים** יפים ומהודרים, שהם כן בשילטתה.
- אולם, גם בימי התנ"ך, כמו בימינו, היופי היה בשליטת האדם, לפחות באופן חלקי: אסתור ב'יב: "ובהגיע תר נערה ונערת לבוא אל המלך אחשורוש, מכיון שהיא לה כתת הנשים שניהם עשר חדש, כי כן יملאו מי מרוקידן, **ששה חדשים** בשמן המר, וששה חדשים בכשימים ובתמרקוי הנשים".
6. לפי הפירוש שי"אשת חיל" היא משל לחכמה ותורה, ניתן גם לפרש שהפסוק מזהיר אותנו מפני רעונות רוחניים שנראים יפים ונוצצים במבט ראשון, אך למעשה אין בהם אמות: "היעוים הדקים והחכימות החקירות הנמצאות בשאל החכימות, אין תועלתן רב מול חכמת התורה, כי כמהם אין נגדה" (מצודת דוד). גם בלימוד ומחקר יש חשיבות מסוימת ליופי, אך השיקול העיקרי הוא האמת. רעיון דומה נמצא גם במשפט המוחץ לאלברט איינשטיין, כמה מאות שנים מאוחר יותר, כשהמשיחו העיר לו שתורת היחסות שלו לא מספיק יפה: "את היופי השאירו לציררים ולאדריכלים - אנחנו, המדענים, שואפים לאמת!".

118. לבנות משפחה בחכמה ולא רק ברגש

יש זוגות מאוהבים, שחושבים שהם יכולים להתחנן ולהקים משפחה רק על-בסיס הרגש. אך לפי ספר משלו:

משל כי-כך: "בחכמה יבנה בית, ובתבונת יתכוון, ובדעת חדרים יملאו כל הון יקר ונעים".

בית הוא מבנה פיסי שగרים בו, אבל גם משל למשפחה (סעיף 390). בימינו ברור שיש צורך בחכמה כדי לבנות בית פיסי - חכמת האדריכלות, הנדסת בניין ועוד ; אבל לא לכולם ברור שיש צורך בחכמה כדי לבנות משפחה. **חכמה** = לימוד מהזולט (סעיף 360); **בחכמה יבנה בית** = לפני שמתהילים בבניית המשפחה, יש להתייעץ עם חכמים, לא לחשוב שאחננו יודעים הכל בעצמנו. "זה טוב ללכת ליעוץ זוגיCSI ששית בעיות; זה עוד יותר טוב ללכת ליעוץ זוגי לפני שהבעיות מתחילות" (על' פ' הרבה שלמה אבינו).

תבונה = הטקת מסקנות באופן עצמאי (סעיף 382); **בן** = בסיס (סעיף 410); **יתכוון** = יהיה יציב; **בתבונת** = לאחר שהמשפחה נבנתה, יש להשתמש כל הזמן בתבונת, בהסקת מסקנות מותוך העצות שקיבלו מהחכמים והתאמתן למצבים המשתנים, על-מנת לשמור על יציבות המשפחה.

דעת = היכרות מקרוב, היכרות של אהבה (סעיף 357); **ובדעת חדרים יملאו כל הון יקר ונעים** = המשפחה היא רק המשגרת; אחרי שהמשגרת בנויה ויציבה, יש למלא אותה בתכנים (כגון: ילדים משותפים, ערכים

הבל היופי = היופי החיצוני חולף ונעלם עם השנים כמו הבל-פה, ולכן אין להתייחס אליו בתוור הגורם העיקרי שליפוי בוחרים בן או בת זוג.

אשה יראת ה' היא תહלל = יראת ה' הפנימית היא התכונה העיקרית שבה ראוי להלול ולשבח את האישה. אין להסיק מכיוון שהיופי אינו חשוב כלל. הפסוקים הרי משובחים את אמותינו (וגם חלק מאבותינו) שהיו יפות, למשל:

- שרה, בראשית יב יא : "ויהי כאשר הקريب לבוא מצרים, ויאמר אל שרי אשתו יגנה נא ידעת כי אשה יפת מראה את"

- רבקה, בראשית כד טז : "וְהִנֵּעַ טָבַת מְרָאָה מְאָד, בְּתוֹלָה וְאִישׁ לֹא יִדְעָה"

- רחל, בראשית כט יז : "וְעַזְנֵי לְאֶהָרֶכֶת, וְרָחֵל הַיְתָה יִפְתֵּחַ תַּאֲרֵן וַיְפֵת מְרָאָה"

- יוסף, בראשית לטו : "וַיְהִי יוֹסֵף יִפְתֵּחַ תַּאֲרֵן וַיְפֵת מְרָאָה"

ניתן להסביר את הזכרת היופי בתורה בכל מקרה לגופו, חלק מהסיפור, למשל: היופי של שרה נזכר כדי להסביר מדוע אברהם חש שהמצרים יקחו אותה, היופי של רבקה - כדי להציג שלמרות שהיא יפה שמרה על צניעות, היופי של רחל - כדי להסביר את ההבדל ביןיה לבין לאה, והיופי של יוסף - כדי להסביר מדוע אשთ פוטיפר נטפלה אליו. לפי דעה זו, יתכן שהחן והיופי הם באמת שקר והבל, אבל אנשים מייחסים להם חשיבות וهم משפיעים על התנהגותם (ראו הסברים נוספים על היופי במאמרים שהופיעו במדור 'היפים והתכנים' ב'כפית של נח'ת').

אולם, גם אשת חיל עצמה מתהלהת בכך שיש לה בגדים יפים :

- משליל לא כב : "מרבדים עשתה לה, שש וארגמן לבושה"

- משליל לא כה : "עוז והדר לבושה, ותשחק ליום אחרון"

גם כאן אפשר לתרץ כל פסוק בנפרד: אשת חיל משתבחת בכך שהיא עושה עצמה את בגדייה, וייתכן שהלבושים הם משל למידות ותכונות אופי (ראו דעת מקרא על משליל לא כה). אבל מכל המקורותivid וולגראם לו להתעלם מכל שאור התכונות.

התعالומות מתכונות אחרות היא ה שקר שב יופי.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק מכובן, בין השאר, לגברים שרצו לבחור להם בנות-זוג, ומלמד אותנו שלא להסתננו מהיופי החיצוני. כך פירשו בנות ירושלים בעת העתיקה, כאשר היו יוצאות לחולל בכרמים: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכהלים, שבהן בנות ירושלים... יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? ביהור! שא נא ענייך וראה מה אתה בורך לך: אל תמן ענייך בני, תן ענייך במשפחה. שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תહלל..." (רבנן גמילייל, תלמוד בבלי תענית כו.).

פירשנו ש"שקר" ו"הבל" הם מושגים ייחודיים: ליופי החיצוני יש חשיבות כלשהי, אלא שהוא שקר ו הבל יחסית ליראת ה' הפנימית. פירוש זה הנזכר גם בדברי חז"ל: "שקר החן זה יוסף, והבל היופי זה בועז, יראת ה' היא תહלל וזה פלטי בן ליש". דבר אחר: שקר החן זה דורו של משה, והבל היופי זה דורו של יהושע, יראת ה' היא תહלל וזה דורו של חזקה. דבר אחר: שקר החן זה דורו של משה ויהושע, והבל היופי זה דורו של חזקה, יראת ה' היא תહלל וזה דורו של רבי יהודה ברבי אילעאי. אמרו עליי על רבי יהודה ברבי אילעאי שהיה ששה תלמידים מתכשין בטלית אחת ויעסקין בתורה" (תלמוד בבלי, סנהדרין כ). חז"ל מכובן לא התכוונו לזלול ביחס ובוצע, או בדורם של משה ויהושע; הם רק באו ללמד שחכל יחסוי - מה שנחשב לדבר חשוב ועמוק בדור מסוימים, יכול להיחשב שטחי וחיצוני בדור אחר. למשל, יראת ה' של יוסף, שנמנע מלבש עם אשת אדוניו, ושל בועז, שנמנע מלבש עם רות שבאה אליו לגורו, היא חיצונית ושטחית לעומת זו של פלטי בן ליש, שחי עם מיכל אשת דוד במשך שנים רבים ולא נגע בה. יראת ה' של דורם של משה ויהושע וחזקיהו, שלמדו תורה מותוך עשר ורואה, היא חיצונית ושטחית לעומת יראת ה' של דורו של רבי יהודה בר אלעאי, שלמדו תורה מותוך עוני וצרות.

אך ניתן גם לפרש את הפסוקים, על דרך הדרש, כעצה לנשואים - שגילו, לאחר החתונה, שבבת זוגם אהבת לריב:

2. כשהזوج היה רק **אשרת מדיניות** - רבה עם אנשים אחרים - יש להשתדל להרחיק אותה מחברתם של אנשים אחרים שעמם היא עלולה לריב, ולא לכלת אותה לבקר חבריהם: **טוב לשבת** עם האישה על פינת גג מבודד, מ' לכלת עם **אשרת מדיניות** לבקר ב**בית חבר**; וכשהזوج היה גם **אשרת כעס** - יש להרחיק אותה עוד יותר, ולברוח אליה לדבר (מתוך "פירושים וסימנים בספר משלי" חלק ב, בהוצאתה נח'ת חיפה ה'תשנ"ה).

- אולם פירוש זה אינו פשוטו של מקרא, שהרי הפסוקים מצבים את "פינת גג" ואת "ארץ מדבר" **בניגוד** ל"אשרת מדיניות", ולא מקום שאליו צריך לבוא **עם** אשרת המדיניות. לפי פירוש זה היה ראוי כתוב "טוב לשבת עם **אשרת מדיניות** על פינת גג מבבית חבר" או "טוב לשבת עם **אשרת מדיניות** וכעס בארץ מדבר".

3. כשהזוג היה **אשרת מדיניות**, יש להתייחס למצב כאלו ישיבה על פינת גג - מצב מסוכן שיש להתמודד איתנו בזיהירות כדי שלא ליפול; כמובן, יש לדבר עמה בעדינות ולהיזהר שלא לגרום לה להיכנס למריבה. וכשהזוג היה גם **אשרת כעס**, יש להתייחס למצב כאלו ישיבה בארץ מדבר - מקום יישב ומסוכן שיש לצאת ממנו בהקדם האפשרי; כמובן, לעשות הכל כדי להפיג את עסקה (ע"פ רעיון של פינחס אהרון, התשס"ד; העיותים על אחריות הערך).

- אולם, ע"פ הפשט, הפסוקים מציגים ניגוד בין "פינת גג / ארץ מדבר" לבין "אשרת מדיניות", ולא משתמשים בהם כמשל.

4. ע"פ רש"י, הפסוקים הם גם משל ליחסי ה' עם האומה הישראלית:

- **טוב לה לשבת על פינת גג**, כמובן לצמצם את שכינתו לגג בית המקדש, מההשות את שכינתו על האומה הישראלית כאשר יש בה **אשרת מדיניות**, מריבות בין אדם לחברו, **ובית חבר**, "חברים", אלילים זרים, שבאים אל בית המקדש;

- **וכן טוב לה לשבת בארץ מדבר**, כמובן לסלק את שכינתו למגרמי, מההשות שכינתו על האומה הישראלית כאשר יש בה **אשרת מדיניות וכעס**, מריבות בין אדם לחברו ומעשים שמכעים את ה'.

בית חבר

1. פירושנו **בית חבר** = בית שיש בו חיבור בין איש לאשה, כניגוד ל**פינת גג** = מקום מבודד ללא זוגיות;

2. אך אפשר לפרש גם **בית חבר** = בית שיש בו חברותה של אנשים (כמו בחושע וט: "ובחכמי איש גודדים, **חבר** בנותם..."); ומכאן - טוב לשבת בלבד על פינת גג, "מלשכת עם אשרת מדיניות, אף בבית חברות אנשים" (מצדתו דוד). לפי זה, הפסוק ממליץ יותר, לא רק על החיבור שבין האיש לאשתו, אלא אף על הקשר עם חבריהם, ובלבוד שלא להיות עם "אשרת מדיניות".

3. ואפשר גם לפרש **בית חבר** = בית שיש בו הרבה חברים וידידים, שהאיישה מביאה כדי לדבר עם: "שנכנס לבית חברו לדבר עם אישתו" (רש"י). לפי זה, הביטוי **בית חבר** דואקמן מוגדר לביטוי **אשרת מדיניות**, והוא מתאר אישת שנמצאת בקשרים טובים עם כל העולם - קשרים כל כך טובים, שהבית שלה מלא בחברים מה עבר שהיא עדין שומרת אותם על קשר. גם בבית כזה אי אפשר ליצור קשר קבוע וכייב בין האיש לאשתו, ולכן, גם במצב כזה עדיף להיות בלבד: **טוב לשבת על פינת גג בלבד מאשר מדיניות**, **טוב לשבת על פינת גג מבית חבר**; שני הקיצות אינם טובים.

7.1. לא להסתנור מיופי חיצוני

כאיש ואישה נפגשים, הדבר הראשון שימוש את העין הוא היופי החיצוני, ולዮפי אכן יש חשיבות, אבל הוא גם עלול לסנוור ולהטעות. כך ניתן ללמידה מפסק שנאמר על אשרת חיל, אבל נכון גם לגבי גברים:

משל לא ל: "שקר החן והבל היפי, אשה יראת ה' היא תתהלך"

שקר החן = החינניות, ה"נחמדות" החיצונית, עלולה להטעות את האדם, להוליך אותו שולל כמו שקר, ולגרום לו לבחר בת זוג שאינה מתאימה לו.

אך מי שנוהג **כ AOL**, ולא רוצה לפגוש נשים חכמות, מפסיד את הזדמנויות חייו:
- **"בשער לא יפתח פיהו"**.

שיעור בית לקוראים: נסו לפרש, לפי שתי המשמעות השונות של המילה "חכמה", את הפסוקים יג-יד
בהמשך הפרק: **"אכול בני דבש כי טוב... כו' דעתה חכמה לנפשך..."**.

116. להיזהר מבן/בת זוג שאוהבת לריב

מהי התוכונה הגורעה ביוטר בבחבת זוג? לפי ספר משלוי, התוכונה הגורעה ביוטר היא הנטיה למრיבות - עדיף להישאר בלבד מאשר להתחנן עם בת-זוג שאוהבת לריב:

- משלוי כא ט: **"טוב לשבת על פנת גג, מאשת מדיניות ובית חבר"**
- משלוי כא יט: **"טוב שבת בארץ מדבר, מאשת מדונין וכעס"**
- משלוי כא כד: **"טוב שבת על פנת גג, מאשת מדונין ובית חבר"**

אסות מדינניים = אישה שתמיד מוצאת סיבה לריב, להתלונן ולתבעו אנשים לדין (סעיף 353);
לשבת = לגור, לחיות;

חבר (הטעם הוא מליעיל, ומכאן שהמילה היא "חוּבר") - מושון חיבור, שיתוף בין איש לאשתו.

כשחיים עם בן/בת זוג שאוהבת לריב, גם אם המריבות הן לא בין בני הזוג אלא עם אנשים אחרים, אי אפשר לפתח קשר יציב וייצירתי, כי כל האנרגיה מתזבזת על תלוננות על צרות אנשים אחרים עוזים, וכך, המטרת שלשמה נוצר החיבור בין האיש והאישה - לחיות חיִי יצירה - לא מתגשמת; במקרה זה, **טוב לשבת על פינת גג עדיף** לגור בלבד, במקום דחוק וצפוף, חשוף לפגעי הטבע, **מאשת מדיניות וቤת חבר** - מאשר לגור עם בת-זוג שאוהבת לריב, בבית משותף שיש בו חיבור בין איש לאשתו. הנזק הנגרם מהמריבות ומהתלוננות גדול יותר מהתועלת שבchiautor.

וכאשר האישה היא לא רק רבה וمتלוננת אלא גם כועסת, יש לבסוף ממנה למקום רחוק יותר - **טוב שבת בארץ מדבר** - מקום מבודד לגמרי - **מאשת מדיניות וכעס** - אישה שאוהבת לריב ונוטה לכעוס.

פסוקים מנוגדים

בתורה נאמר (בראשית ב יח) **"לא טוב היה האדם לבדו"**; הפסוקים שקראונו מלמדים, שלפעמים דוויקא **טוב יותר להיות לבד** - **"טוב שבת על פינת גג..."**.

מקורות ופירושים נוספים

עצה לרווקים או לנשואים

1. פירשנו את הפסוקים עצה לרווקים - לא להתחנן עם בן/בת זוג שאוהבת לריב, ולבסוף במועד מבן/בת זוג שגם נוטה לכעוס. לפירוש זה יש רמז בהלכה: **"כל המשפחה בחזקת כשרות, ומותר לישא מהן לכתהילה"**. ואף על פי כן, אם ראת שני משפחות שמתגרות זו בזו תמיד, או ראת משפהה שהוא בעלת מצחה ומריבה תמיד, או ראת איש שהוא מרבה מריבה עם הכל ועו' פנים ביוון - חוששין להן, וראוי להתרחק מהן: **שאלו מני פסנותם**. וכן כל הפosal את אהדים תמיד, כגון שננות שמן במשפחות או ביחידים, ואומד עליהן שהן ממורדים - חוששין לו, שמא ממור הוא; ואם אמר עליהם שהם עבדים, חוששין לו שמא עבד הוא: **שכל הפosal, במומו הוא פסול**. וכן כל מי שיש בו עזות פנים, ואכזריות, ושונא את הרבויות, ואין גמול להם הסד - חוששין לו יותר, שמא גבעוני הוא: **שיסמין ישראל האומה הקדושה** - **בישנון, רחמים, וגומלי חסדים...** (רמב"ם הלכות איסורי באיה יט ז); התוכונה הראשונה בראשימת התוכנות שבגללן ראוי לפסול שידוך היא הנטיה לריב.

אהוב אותנו אהבה מסותרת, כי לפעמים מגלים שזו הייתה אשלייה, ואז האכזהה גדולה הרבה יותר (ע"פ עיל, 31.7.05).

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהמילה **תוכחה** כאן משמעה בירור דברים.
2. ואפשר לפחות, שהמילה **תוכחה** כאן משמעה ביקורת.
באופן טבעי, בני-אדם מודד לא נהנים מביקורת - ביקורת מעצבנת אותם; הם הרבה יותר נחנים לחשוב שהכל אצל בסדר ושוכלים אהביהם אותם. כسمותחים עליהם ביקורת, הם פתאום מגלים שלא הכל אליהם מושלם, ואולי לא כולם אהבים כמו שהם חשבו. אך האמת היא, שהדבר החשוב ביותר הוא לדעת את האמת: **עדיף לי לקבל ביקורת גלויה ולתקן את הפגמים**, מאשר לחושה שכולם אהבים אותם **בסתור**, רק בכלל שהם לא מותחים לעליי ביקורת. **טובות תוכחת מוגלה - משלילה של אהבה מסותרת** (ע"פ רלב"י).
3. אפשר לפחות, שהמילה "מסתרת" משמעה "מסתירה" או "גורמת להסתיר" (ולפי זה יש לנקד: **מסתורת**), והכוונה: "טוב לקבל **תוכחת גלויה** מידדים, מאשר להיות עם ידידים שמרוב אהבה מסתרים את דברי הביקורת שלהם" (ע"פ דעת מקרא).
4. כמה מפרשים פירשו, שהתוכחת היא טובת כאשר היא נובעת מהאהבה (מצודת דוד ועוד מפרשים). זה כמובן נכון בנסיבות (ראו איך חכמים מותחים ביקורת? - סעיף 192), וזה גם מתאים לפסוק הבא, משלוי צו: "**נאמנים פצעי אהוב ונעתרות נשיקות שונות**".
- אולם, בספר משלוי ישם הרבה פסוקים מהצורה "טוב א-מ-ב" (סעיף 405), ובכולם המשמעות היא של השוואה **א יותר טוב מ-ב** ולא תנאי **א טוב כאשר הוא נובע מ-ב**. לפי זה, גם כאן המשמעות היא, שתוכחת מוגלה יותר טובת מהאהבה מסותרת - כמו בפירושים הקודמים.

115. לא לפחד מברת-זוג חכמה

יש גברים, שפוחדים להתחנן עם אישת חכמה או בעלת תארים אקדמיים יותר מהם - הם רואים בה איום על העליונות שלהם, וחוששים שהאתגר האינטלקטואלי יהיה גדול מדי עבורם. על גברים כאלו אפשר לדרש את הפסוק:

משל כי ז: **"רָאִמוֹת לְאוֹיֵל חַכּוֹת, בָּשָׁעָר לֹא יִפְתַּח פִּיהָוִי"**

ראימות = גבוזות.

אויל = שטхи (סעיף 352).

שער = מקום מושבם של מנהייגי הציבור.

על-פי רוב הפירושים, הפסוק מגנה את האוילים, שאינם רוצחים ללימוד חכמה וטוענים שהחכמה היא ברמה גבוהה מדי עבורם (סעיף 222).

אך המילה **חכמות** היא גם כינוי לאישה חכמה או לנשים חכמות, כמו בפסוקים:

משל ט א: **"חַכּוֹת בָּנָתָה בֵּיתָה, חַכּוֹת עֲמוֹדִיה שְׁבֻעָה"**

משלidi יד א: **"חַכּוֹת נָשִׁים בָּנָתָה בֵּיתָה, וְאוֹלָת בִּידָה תְּהִרְסָנוּ"**

לפי זה יש לפחות **"ראימות לאויל חכמות"** - האויל חושב, שנשים חכמות ומשכילות הן ברמה גבוהה מדי בשביבו, הוא מחפש אישת ברמה שלו או ברמה יותר נמוכה, כך שירגש שהוא מעלה מבחינה שכילתית.

מי שולקה אישת חכמה - אשת חיל אשר (משל לא כו) **"פִיה פְתַחַת בְּחַכּוֹת"** - מעבר לכך שהוא זוכה לבית בניו היטב (כמו שמתארים הפסוקים האחרים בשיר זה), זוכה גם לשבת בשער עם הזקנים מנהייגי המדינה:

- משלוי לא כג: **"נוֹדָע בְּשַׁעֲרִים בַּעַלְהָ, בְּשַׁבְתּוּ עִם זָקְנֵי אֶרְצִין"**

113. החכמה אהבת את מי שאוהב אותה

ישנן נשים (וכמובן גם גברים) שאוהבות להרגיש בלתי מושגת - ככל שמשיחו יותר אהוב אותן ורוצה בקרבתן, הן יותר ישתדלו להטרח ממנו ולגרום לו להרגיש ש"אין לו סיכוי". זו אינה דרכה של החכמה; החכמה מעידה על עצמה:

משל ח' זו: "אני (אהביה) אהבי אהב, ומשחררי ימצאוני":

אני = החכמה, הדוברת בקטע זה (ראו בתחילת הפרק); אהביה = האנשים שאוהבים אותה; אהב = אני אהב אותם.

ומשחררי = האנשים শ্রদ্ধিমান עם שחר לשחר אוטי, כלומר משתדלים מאד ללמידה חכמה; ימצאוני = יכולתו לממצא אוטה.

החכמה לא משחיקת את ה"בלתי מושגת"; היא אהבת את מי שאוהב אותה ומאפשרת למי שבאמת רוצה למצא אותה.

מקורות ופירושים נוספים

פירשתי את הפסוק על איש חכמה, אבל על-פי הפשט, הדוברת בפסוק היא החכמה המופשטת, והיא אומרת שמי שילמד מספיק יצליח למצאה אוטה, בדברי חז"ל יגעת ומצאת - תאמין.

אהביה אהב

לאהבה בתנ"ך ישנן משמעותות שונות - א. רצון לקבל ולהתקרב, ב. רצון לתת ולהיטיב. ניתן לפרש את המושג "אהבת חכמה" לפי כל אחת ממשמעותיו אלו:

א. אהבת חכמה = רצון להתקרב לחכמה, ללמידה ולהבין אותה; והחכמה אומרת "אני אהביה אהב" = אני אתקרב למי שייתקרב אליו, כלומר, מי שיישתדל ללמידה ולהבין את החכמה, יצליח להבין את סודותיה, "כאשר יגלה האויב סודותיו לאויבו" (מלבי"ם).

ב. אהבת חכמה = רצון להיטיב עם החכמה, ללמידה ולפרסים אותה; והחכמה אומרת "אני אהביה אהב" = אני איטיב למי שייטיב עמי, כלומר, מי שיישתדל ללמידה את החכמה ברוחות, יזכה לעצות ורעיונות טובים שייעזרו לו במשימתו, "כאשר ישמור האויב את אויבו" (מלבי"ם).

ראו גם: פסוקים נוספים על אהבת החכמה (עמ' 351).

ומשחררי ימצאוני

יתכן שנינתן להסיק מכיוון, שהזמן הטוב ביותר ביותר להתחיל ללמידה הוא בוקר, עם עלות השחר. ואכן, מניסיוני, זה זמן שקט ונעים, שאפשר לנצל אותו ללמידה בריכוז מרובה. בתנאי, כמובן, שהולכים לישון בשעה מוקדמת בלילה הקודם...

114. לפני שמתאהבים - עדיף לברר

לפעמים, כשמתאהבים במישחו שלא מכיריהם, יש נטייה לחשוב שגם הוא אהוב אותנו, ולשקוע בחלומות ורודים על החיים הנפלאים שיהיו לנו בלבד. אולם, ספר משליכן ממליץ:

משל כי: "שובה תוכחת מגולה מאהבה אַסְפָּרָתָה".

תוכחת = מלשון הוכחה ובירור דבריהם (עמ' 399); ופירוש הפסוק: אם מותאהבים במישחו, ורוצים להכיר אותו, יותר טוב לברר בהקדם האפשרי מה הוא מרגיש כלפינו, למרות שיש סיכוי להתאכזב, מאשר לחשוב שהוא

112. בין שתי תרבות - אבדן התשוקה / פרופסור שלום רוזנברג

התפרסם לראשונה בטור של פרופ' שלום רוזנברג בעלו "שבת בשבתו", כ"ה באيار. מתרפסם בספר זה ברשות המחבר.

ישראל נמצאת במצב שבין שתי תרבות. מצד אחד מצויה תרבות המערב, בה המשפחה קורסה, במידה מסוימת. ערכיו קריישה זו נמכרים לעולם כולו באמצעות העתונות, הטלוויזיה והקולנוע. מצד שני מצויה החברה בمزוחה שהחזרה לאשה את הרעללה, או כתליבן 'הצילה' את המשפחה על ידי הפיכת האשה לשפהה.

אנו, בני החברה היהודית, מצויים בין שתי האלטרנטיבות, בין התפזרות פוסט-מודרנית לבין הקפאון של ימי הביניים, תוך שאנו מנסים לסלול דרך שלישית הנאמנה לערכיה של היחדות.

כדי לעמוד על המוסר הנולד בדרך שלישית זו אסתמך על דבריו של ר' יצחק ערامة, בעל עקדת יצחק (שער ט). בהקשר להבלות התורה מפני אותנו ר' יצחק ערامة לפסוק (משל כי יח) : "ונוצר תאנה יאכל פריה".

לכאורה מדובר בכך על מי שומר ומגדל את התאנה, לו מבטיח החכם **שיأكل פריה**.

ר' יצחק ערامة מפרש את הפסוק אחרת: נוצר הוא המונע עצמו מלאكل את התאנה! רואה האדם תאנה וקוטף אותה מבלי להתחשב בכך שהיא פגעה, בושר, ולא הבשילה. התוצאה קשה כפלים. איןנו יכול לאכול את הפגיעה שקטף, וקלקל אותה בכך שכבר לא תוכל להבשיל.

ר' יצחק ערامة מפרש זאת בהתאם לדברי חז"ל (ברכות מ א): "ען שאכל אדם הראשון תאנה היתה" וחטאו "שאכלה פגהי". לדעת ר' יצחק ערامة "יאכל פריה" רומז לעולם הבא: מי שלא התגבר על תאותיו "לא ישאר לו שכר לעולם הבא, כאמור החכם (משל י כד) : "מגורת רשות היא תבואנו ותאות צדיקים יתן"."

ר' יצחק ערامة דיבר על עולם הבא, אני ארשה לעצמי להעיר שדבריו נכונים גם לעולם הזה.

מהו "ען הדעת טוב ורע"? "רבנן אמר: תאנה היתה, שבכל שנטקללו בו נתקנו, שנאמר ייתפרו עליה תאנה". הקשר לכיסוי המערומים רומז ללא ספק למיניות האנושית. זה אחד התחומיים שיש בהם, כפי שם העץ רומז, ערבות טוב ורע, אפשרות של הסתאות, זיהום וטומאה.

חטאיהם מעין אלה ידועים לנו מדורינו דורות. אולם, נראה לי שגודלו של דורנו מאפשר לנו לגנות פנים חדשות בפסוק שהבאנו לעיל **"ותאות צדיקים יתן"**. המתירנות בעולם המודרני גרמה לкриיסת המשפחה אך גם לאבדן התאווה, והיא מ Chapman מהשנה בעיונותם ובסטיות.

קריאה הפסוק במשל מעוררת בנו אסוציאציה מיידית לפסוק (במדבר יא ז) : "והאספסוף אשר בקרבו התאוו **תאווה**". **"העם בוכה למשפחותתו"**, לדברי רשיי: "על עסקי משפחות, על עריות הנאסרות להם". אותו עם שהשיג את מבוקשו - איבד את התאווה, ואיבד אף את הטעם של (משל ט ז) : **"אים גנובים ימתקו"**. נשארה לו רק התאווה לתאווה, לתאווה האבודה.

ביטוי ראשוני לנפילה זו היה ש"אכלה פגה", הניטוק בין המיניות לבני הנישואים. התוצאה - הרס התאנה.

הדרך השלישית של היהדות לומדת מרורת **"כִּי יְדֻעַ כִּל שָׁעֵר עַמִּי כִּי אֲשַׁת חִיל אֲתָּה"**, אשת חיל בחברה, בכלכלתה ובתרבות. היא לא תהיה שפהה למשפחה. היהדות רוצה לראות בה אם ורעה אהובה הבונה משפהה (משל ה טו-יט) : **"שְׂתָה מִימִם מִבְּרוֹךְ וּנוֹזְלִים מִתְּרוֹךְ בָּאָרֶךְ ... יְהִוּ לְךָ לְבָדֵךְ וְאַיִן לְזָרִים אֲתָּךְ . יְהִי מִקְוֹרֵךְ בָּרוּךְ וְשָׁמָה מַאשְׁתָּן גָּעוֹרֵךְ . אַילְתָּ אֲהַבְּךְ וַיַּעֲלֵת חָן . דְּדִיה יְרֹוךְ יְרֹוךְ בְּכָל עַת בָּאַהֲבָתָה תַּשְׁגַּה תְּמִיד"**. זהו אחד השירים המופלאים ביותר לאהבה ולנאמנות בין בני הזוג, אותם מברך ספר משלו: **"וְתאות צדיקים יתן"**.

ニישואין ומשפחה

112. בין שתי תרבויות - אבדון התשוקה

113. החכמה אהבת את מי שאוהב אותה

114. לפני שמתאהבים - עדיף לברר

115. לא לפחד מבת-זוג חכמה

116. להיזהר מבן/בת זוג שאוהבת/ת לריב

117. לא להסתנור מיופי חיצוני

118. לבנות משפחה בחכמה ולא רק ברגש

119. נישואין של שיעבוד הם מרים ממומות

120. לחפש מתחת לפנס

121. שיקוי האהבה - הבלגה

122. לא לוותר על אשת חיל

123. הגזמה בקרירה מסכנת את המשפחה

124. לתת רק חיזוקים חיוביים

125. חטא הדור מתחילה מזלוול בדור ההורים

126. מורה טוב מחזק את הקשר של התלמיד למסורת הורייו

127. חינוך על-ידי הזדהות

128. לוודא שהילדים לא מתחברים עם חברים רעים

129. איך לזכות גם להורים וגם לנכדים

ד. באופן דומה פסק הרב מרדכי אליהו, יאריך כי ימיו בטוב ושותיו בנעימים: "אנחן לא סרבני פקודה לשמה, אבל... אם חיל נשלח לבצע משימה כזאת ואין לו דרך להתחמק. עמוד ברפין ידים ויאמר: אין לי כוח! אין לי יכולת" (ערוץ 7, 9.6.2005).

2. מלאך רשע = שליח של אדם רשע

אפשר גם לפרש ש **מלאך רשע** הוא שליח הפהעל בשליחותו של אדם רשע, גם אם השליחות עצמה אינה מושעת.

לפירוש זה יש רמז בהמשך הסיפור על אליהו וchezka. אחרי שאחזיה קיבל את תשובה אליהו, הוא שלח שלוש מחלקות של חיילים כדי לתפוס אותו (מלכים ב א-טו): "וישלח אליו שר חמשים וחמשיו, ויעל אליו והנה ישב על ראש ההר, וידבר אליו איש האלים! המלך דבר, רדה". ורעה אליהו וידבר אל שר חמשים: "ואם איש אליהם אני, תרד אש מן השמים ותאכל את המשיח!" ותרד אש מן השמים, ותאכל אותו ואת החמשיו. וישב וישלח אליו שר חמשים אחר וחמשיו, ויען וידבר אליו איש האלים! כה אמר המלך: מהרה רדה!. ויען אליה וידבר אליהם: 'אם איש האלים אני, תרד אש מן השמים ותאכל את המשיח!' ותרד אש אליהם מן השמים, ותאכל אותו ואת החמשיו. וישב וישלח שר חמשים שלישי וחמשיו, ויעל ויבא שר חמשים השלישי, ויכרע על ברכיו לנגד אליו, ויתחנן אליו וידבר אליו: 'איש האלים! תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך! הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשונים ואת חמשייהם, ועתה תיקר נפשי בעיניך!'. וידבר מלאך ה' אל אליו ירד אותו, אל תירא מפניו; ויקם וירד אותו אל המלך".

השליחות שקיבלו שרי החמשים היתה חוקית - מותר למלך לקרוא למ廷ון שלו להתייצב לפניו; אולם השולח - אחיזה מלך ישראל - היה רשע. אמו, איובל, גורה גור דין מוות על אליו (מלכים א ט ב), והוא הلك בדרכה, ומסתבר שרצה להביא את אליו כדי לבצע בו את גור הדין של אמו. כדי להציג את אליו, ה' הרג את החלילים שבאו לעזרו אותן, והתקיים בהם הפסוק "**מלאך [של אדם] רשע ייפול ברע**".

שר החמשים החלילי נהג בחכמה - הוא נכנע לפני אליו והתחנן לפניו שירחם עליו ויבוא אותו לשומרון. כך הצליח לשמור על שתי הנאמניות שלו - הוא נשאר נאמן למלך ומילא את פקודתו להביא את אליו, אך גילה Namenot גם לה' ולא לאלתו בכך שליווה את אליו לשומרון והגן עליו מפני איובל. כך ריפה את השליחות וניצל ממונות - **"וציר אמוניים מרפא"**.

3. מלאך רשע = שליח שהוא רשע

וחלק מהפרשנים פירשו **מלאך רשע** = שליח רשע, המועל בשליחותו, כמו בלעם שניסחה לכל את ישראל בנגדו לרצון ה', או כמו התירירים שהוציאו דיבה על הארץ במקומות להכין את בני ישראל לכיבושה (רש"י); ו**ציר אמוניים** = שליח נאמנו, המקים את שליחותו בצדקה טובה ואף מתכוון ומשפר אותה בהתאם לנסיבות (רבי יוננה).

- אך לפי זה לא ברור מה החידוש, מדוע דוחק **"מלאך רשע"**, והרי כל רשע אמר ליפול ברע, לא משנה אם הוא במקרה גם משמש כשליח או לא.

מקורות ופירושים נוספים

1. מלאך רשע = שליח למשימה של רשות

הפיירוש על מלאך רשות ייפול ברא מותביס על דברים ששמעתי מהרב דוד קליר (שיעור על משליכים, בית-כנסת אחוה קריית מוצקין, שנת ה'תשס"ו). פירוש זה מתאים לדברי חז"ל "אין שליח לדבר עבריה": כשב掊קים משlich לעבור עיריה, הוא כבר לא 'שליח', הוא אדם עצמאי ואחראי למעשו (ראו אין שליח לדבר עיריה / אהון קירשנבאום).

הפיירוש על יציר אמוניים מרפא הוא שליח, אבל יש לו כמה רמזים בתנ"ך ובהלכה.

א. משליך כד כא: "ירא את ה' בני מלך, עם שונים אל תטהר" - יש לירוא את ה' וגם את המלך, וכשיש סתירה ביןיןין יראת ה' קודמת לירואת המלך, אך גם במצב זה יש להשתדל שלא לפוגע במלך (באופן דומה פריש מלביים).

ב. בימי מלכות דוד הייתה בצורת ממושכת, ודוד הגיע למסקנה שהביטחורה נובעת מהפגיעה בגבעוניים. דוד הציע לגבעוניים פיצוי, והם דרשו להסגיר לידיהם שבעה מבני שאול כדי שיוכלו להוקיעו אותם - להרוג אותם ולתלות את גופיהם (שמואל ב כא ח-ד): "ויהי המלך [דוד] את שני בני רצפה בת-אייה אשר ילדה לשאל, את ארמוני ואת מפיבושת ואת המשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי, ויתנמ ביד הגבעוניים ויוקעם בהר לפני ה' ויפלו שבעתים יחד, והם הומתו בימי קציר בראשונים תחילת קציר שעורף. ותיקח רצפה בת אייה את השק, ותטחו לה אל הצור מתחילה קציר עד ניתך מים עליהם מן השמיים, ולא נתנה עופ השמיים לנוח עליהם יומם ואת חית השדתה לילה. וויגד לדוד את אשר עשתה רצפה בת אייה פילגש שאול... ויאספו את עצמות המוקעים ויקברו ... ויעשו כל אשר ציווה המלך, ויעתר אלהים לארץ אחרי כן".

רצפה בת אייה בודאי ראתה בפקודה זו פקודה של רשות, שהרי לפי התורה יש לקבור גם אנשים שהוזאו להורג כדין (דברים כא כה): "לא תלין נבלתו על העץ, כי קבור תקברנו ביום ההוא, כי קלחת אלהים תלוי, ולא תטמא את אדמתך אשר ה' אלהיך נתן לך נחלתך".

כדי למנוע את ביזון המת, הקימה רצפה אהול ליד גופות המתים, ושמרה עליהם מפני החיות; כך, מצד אחד, היא הביעה מהאה על הפקודה המונוגדת לתורה, ומצד שני לא הפרה אותה באופן בוטה ולא פגעה בכבוד המלך דוד. בסופו של דבר המאה שלה העוילה, דוד קיבל את תוכחתה השקטה וציווה לקבור את המתים (ע"פ שלומית אגוזי, יצירת אומנות בחידת). כך ריפה רצפה את פקודתו של דוד מבלי להפר אותה - "וציר אמוניים מרפא".

ג. כמה דורות מאוחר יותר, בימי אליהו הנביא, חלה אחזיה בן אחאב מלך ישראל, ושליח שליחים לדרוש בעבב זובב אליו עקרונו אם יחיה ממחלו. בתגובה (מלכים ב א-ג): "וּמְلָאֵךְ ה' דָבָר אֶל אֲלֵיהֶתְבַּשִּׁי קֹם! עַלְהָ לְקַרְאָתְלָאָכִי מֶלֶךְ שְׁמַרוֹן וְדָבָר אֶלְהָם 'הַמְּבָלִי אֵין אֱלֹהִים בִּישראל' אַתְּ הַלְּכִים לְדָרְשׁ בְּבָעֵל זֶבַב אֶלְהִי עָקָרְוֹן!! ולכך היה אמר ה': המטה אשר עליית שם לא תרד ממנה כי מות תמותו!!' וילך אליה. וישבו המלאכים אלו, ויאמר אליהם 'מה זה שבתם?' ויאמרו אליו 'איש עלה לקראותנו, ויאמר אלינו לך שובו אל המלך אשר שלח אתכם ודברתם אליו: כה אמר ה': המבלי אין אלהים בישראל אתה שלח לדרש בעבב זובב אלהי עקרונו!!' וכך המטה אשר עליית שם לא תרד ממנה כי מות תמותו!!!'

השליחים היו במצב לא פשוט - מצד אחד הם נאמנים למלך וצריכים למלא את פקודתו, ומצד שני הם בני ישראל כשרים המעווניים לעשות את רצונו ה' ולקיים את דברי הנביא. הפטرون שמצוו השלחים היה, לקיים את דברי הנביא, אבל לעשות זאת באופן שיגורם למלך לחשוב שהם מילאו גם את הפקודה שלו: הם לא ציינו את שמו של אליהו, שהיה ידוע כאובי של בית המלוכה עוד מימי אחאב ואיזבל (ראו מלכים א יט ב, מלכים א כא); הם קראו לו סתם "איש"; והם ציינו שהוא "בא לקראותנו", מהכוון שהכלנו אליו, מכיוון עקרונו; היה אפשר לחשב שהוא נביא שבא מעקרונו. אחזיה רצה לדעת אם יהיה מחוליו, והשליחים מצאו איש שהגיע מכיוון עקרונו וניבא להם שאחזיה ימות, כך שאחזיה קיבל תשובה. השליחים מילאו את פקודתו בלי לעבור על מצות ה' - "וציר אמוניים מרפא" (באופן דומה פריש הרב אלחנן סמיט בפרקיא אליהו).

הבהירה, שנאמר "והביאותם אל הר קדשי ושמחתיהם בבית תפליי..." (רבי לוליווס דרומי בשם רבי יהודה בר סימון,ילקוט שמעוני).

ויש מפרשים שהסיקו מהפסוק מסקנות מעשיות אחרות:

2. לעשות חסד עם קרוביו המשפחה: "גומל נפשו - גומל טובה לקרוביו, איש שהוא חסיד: ועכבר שארדי אכזרי והאכזרי הוא עכבר את קרובינו" (רש"ג). אולי הוא פירש **נפשו** = "הנפש ששיכת לו וקרובה אליו", כמו הביטוי בלשון ימיינו "נשמה שליל".
3. לעשות חסד עם הזולת: מי שעושה חסד עם הזולת, למעשה גומל בכך חסד עם נפשו החומרית, כי גם אחרים יעזרו לו; וכי שמתאכזר על הזולת, למעשה פוגע בכך בברשו, כי גם אחרים יתאכזרו אליו ויפגעו בו (מלב"ט). ניתן להביא ראה לפירוש זה מההקבלה בין פסוק ה' לפסוק הקודם, משלו יא טז: "אשת חן תתמאך כבוד, ועריצים יתמככו עשר".
4. להיגמל מהתענווגים: **גומל** מלשון "גמילה" - מי שמצליח למול את נפשו מהתענווגים, עושה עמה חסד גדול, בתנאי שהוא לא מסגף את עצמו יותר מדי ולא גורם נזק לבניו (רב יונה גירונדי).

פסוקים דומים

ישנם פסוקים נוספים בספר משלוי, המלמדים שהאדם לא צריך להרעיב את עצמו:

- משלו יג: "לא ירעיב ה' **נפש צדיק**, והות רשעים יהדף" - ה' אינו מרעיב את הצדיק, ולכנן גם הצדיק אינו צריך להרעיב את עצמו.
- משלו יא כה: "**נפש ברכה תדשן**, ומורה גם הוא יוראי" - אדם שمبرך ומיטיב עם הזולת, זוכה גם נפשו תדשן, ככלומר הcrcים החומריים שלו יתמלאו, מידיה כנגד מידיה; מקובל לפרש שהפסוק מתאר גמול מאותה, אך ייתכן שאפשר ללמידה גם איך האדם צריך להתייחס אל עצמו.
- משלו יג ד: "**מתאהה ואין נפשו עצל**, **ונפש חרצים תדשן**" - שכרם של החרוצים הוא, בין השאר, מילוי crcים החומריים של הנפש.
- משלו יג כה: "**צדיק אכל לשבע נפשו**, **ובطن רשעים תהסר**" - הצדיק לא מרעיב את עצמו, אלא נותן לנפשו את CRCיה ומשביע את רצונה.

111. איזון בין ציאות לבין סירוב

מה צריך לעשות חיל המקביל פקודה שנראית בעיניו מרושעת, פוגעת בחופים מפשע? על-פי ספר משלוי, הוא לא יכול להתנער מאחריות ולומר "אני רק ממלא פקודה":

משלו יג יז: "**מלאך רשות יפל ברע**, **וציר אמוניים מרפא**"

- מלאך** = שליח; **רשות** = הפוגע בזולת או בה' בمزיד (סעיף 380); **מלאך רשות** = שליח הנשלח לבצע מעשי רשע.
- מלאך רשות ייפול ברע** = אם אדם שולח שליח לעשות מעשי רשות ולפגוע בזולת, לא רק הרשות ייפול, אלא גם השליח עצמו ייפול ברע.
- ציר** = שליח; **ציר אמוניים** = שליח שיש לו נאמנות כפולה - נאמן גם למי שליח אותו אך גם למי שלאיו הוא נשלח.

ציר אמוניים מרפא = שליח נאמן לא י מלא את הפקודה כלשונה, אלא ירפא ויתקן אותה, כך שלא תגרום נזק לזולת ולא תהיה בכלל מעשה "רשע". הוא לא יפר פקודה באופן הפגנתי, אך גם לא יקיים את הצדדים המרושעים של הפקודה.

מהוצרכים החומריים (כלומר: דואג לשמר על בריאותו ועל בריאותם של אחרים). מי שרצה להגיע לדרכ האמצע, צריך לנוהג בדרך הפוכה מנטייתו הטבעית - אם מטבעו הוא אונci, שידאג יותר לזרים, ולהיפך. אבל כאשר האדם רואה שמרוב שהוא עסוק בעיות של אחרים בראיות הנפשית והפיזית מתדרדרות, הוא צריך להאט את הקצב.

בין אם קיבל את הפירוש למילה "גומל" ובין אם לא, ראוי לזכור שגם הגוף שלנו ראוי שייעשו אליו חסד, לא פחות מכל אחד אחר; הגוף שלנו הוא ה"נזקק" הקרוב אליו ייותר, ואסור להזניח אותו.

מקורות ופירושים נוספים

- רבים מחכמי ישראל פירשו את הפסוק כהנחיה כללית על כך שאדם צריך לדאוג לצרכיו הגופניים:
  - "**גומל נפשו איש חסד**, זה היל, שהוא רגיל לומר לתלמידיו "אני הולך לעשות חסד עם אורה שבבית", וכשישאלו: מי הוא האורה שאתה חייב לו בכל יום חסד? אמר: זו היא נשפי העולבה בקרבי. פעם אחרת אמר כי עליו ללבת לעשות מצוה, וכשהקרו מה היא? אמר: לרוחן בבית המרחץ, כי חייב אדם גם בטהרת הגוף, קל וחומר מאיקוני של מלכות שמנקין לנכודם, והאדם נקרא בצלם אלhim" (ע"פ ויקרא רבה לד; ראו הלל הזקן).
  - "**יריש לקיש אמר**: [המנוע עצמו מן התענית] נקרא חסיד, שנאמר גומל נפשו איש חסד,قولם הגומל טוב לנפשו והוא איש חסד, ועוכר שארו אכורי, המתענה ומחייב בשרו נקרא אכזר" (תלמוד בבלי, תענית יא, ע"פ רבנו חננא; ראו התענית והסיגור בדברי חז"ל).
  - "**מי שgomel טוב לנפשו** המתואוה לחתה די מחסורה ההכרחי להחיותה ולהעמידה במצב הבריאות, הוא בודאי איש חסיד, כי כאשר יחמול על נפשו כן יחמול על נפש הזולות; אבל העוכר בשדר עצמו ומרעיב עצמו כי יחווש על הממון, כל שכן שהוא אכזר על הזולות" (מצחצת דוד על הפסוק).
  - "**יהנה, מי שgomel נפשו** החומרית ומהזיק אותה, לחתה לחומר ההכרחי מן הממון והלבוש, הוא איש חסד, שלא יגרע מדבר תקון הרاوي לו, ויחמול על הרואי להמלחה עליו; ואולם, מי שהוא עוכר בשרו ומצער לנפשו, הנה הוא אכזרי, כי מי שהוא אכזרי לעצמו, כל שכן שהוא אכזרי לזולתו. ואולם אמר זה, כי קצת האנשים יחשבו עבודה לשם יתרוך מה שייענה גוף עני, וזה הפק רצון הייתרכ! ולזה תמציא, שלא העמידה התורה דבר יהיה בו עני לנפש הבהמית, רק מעט, ביום אחד בשנה; והיה זה, כי אין הכהות הנפשיות החמוריות הוכנו לעבודת השכל, ולא יוכן להם זה אם לא היו בבריאות. ולזה, מי שיתה סיבה להחולות הגוף, אשר בחלותו יחלו אליו הכהות, הנה הוא יבלבל כוונת השם יתרוך" (להב"ג על הפסוק).
  - "**יאק הפרישות הרע** הוא בדרך הגנויים הסכלים, אשר לא די שניים לזכרים מן העולם מה שאין להם הכרחתו, אלא שכבר ימנעו מעצםם גם את המוכרה, וייסרו גופם ביסורים ודברים זרים אשר לא חפין בהם הי כלל, אלא אדרבה חכמים אמרו (תענית כ"ב): "אסור לאדם שישגפ עצמו", ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי סוף פאה): "יכל מי שצדיק ליטול ואיינו נוטל הרי זה שופך דמים", וכן אמרו (תענית כ"ב): "לנפש חייה - נשמה שנתתי לך היה אתה", ואמרו (תענית י"א): "כל היושב בתענית נקרא חוטא" והעמידה בלבד מכך נפשיה, והלך היה אומר "gomel נפשו איש חסד" על אכילת הבוקר, והיה רוחן פניו ויידיו לכובד קונו, קל וחומר מדיקנות המלכים" (مسئילות ישרים יג).

ההנחיה המפורטת יותר שהסקתי ממהמילה "gomel", שאיש חסד עושה מעשה טוב כלפי עצמו על כל מעשה טוב שהוא עשה כלפי הזולות, אינה נזכרת בדברי המפרשים על הפסוק, אך היא נרמזת בכמה פסוקים בתורה:

- ויקרא יט יח: "**ואהבת לרעך כמוך**" - רוב האנשים אינם מסוגלים לאהוב את הזולות בדיק באותה מידת כמו את עצמם, והמפרשים התייחסו לבעה זו בדרכים שונות. לפי פירושנו לעיל, **איש חסד** מפרש את הפסוק כהנחיה מעשית, ומשקיע בעזירה לזרות זמן שווה לזו שהוא משקיע בהנאות של עצמו.
- דברים טז יד: "**וישמחת בחגך, אתה, ובנכך ובעתך ועבדך ואמתך, והלו והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך**". הכתוב מציין ארבעה אנשים השיכיים למשמעותו של האדם ושמחים יחד אליו, וכנגדם ארבעה אנשים נזקקים מבחוץ שהוא צריך לדאוג שיוכלו לשם בחג: "אמר הקב"ה: אתה יש לך ארבעה בני בית - **בןך ונתך ועבדך ואמתך**, ואף אני יש לך ארבעה בני בית - **הלו והגר והיתום והאלמנה....** אני אמרת לך שתהא משמה את שלי ואת שלך בימים טובים שנתתי לך". אם עשית כן, אף אני אשמה את שלי ואת שלך. אלו ואלו אני עתיד לשמה בבית

ובתלמוד פירשו, שעה זו מתייחסת רק למצאות שאפשר לעשותן על-ידי אחרים, כגון פעילותות התנדבותיות, שאם אני לא אתנדב לבצע אותן, יהיו מוגדרים אחרים; במקרה זה צריך כל אחד לשקל את סדרי העדיפויות שלו ולבחר בהתאם. אולם אם זו מצואה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, אז אין מקום לחשבונות וצריך לבצע אותה בלי להשתהות (ראו לפלס או לא לפלס?).

3. ויש שפירשו שהעצה היא לשקל ולמדוד את הכוחות שלנו (מלשון פלס = כלי למדידה), לפני שאחננו מתחילה בדרך קשה: "שקל וממד עגל רגלי", ותראה כי הפסיכיות המה לפי האיש, הגדול יעשה פסיעות גסות, והקטן - קטנות, וכן מוכחה גם אתה לדע את עצמו, ולפיהו תנהג את עצמך, ואז וכל דרכיך יכוננו..." (נחמה פרידמן, "חבירי משללי", ה'תרע"ח).

4. ואפשר לפרש שהעצה היא ליישר ולתקון (מלשון פֶּלֶס של בנאים, שתפקידו לוודא שהקרקע ישירה): "ראאה ליעשר מעגל רגלי..." (מציאות), לבדוק כל הזמן את מנהיגינו והרגלינו: "צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבונתו, מה הוא הדרך האמיתית לפי حق התורה שהאדם צריך לילך בו. ולאחר כך יבוא להתבונן על מעשיי אם הם על הדרך הזה אם לא, כי על ידי זה ודאי שהוא לו נקל לטהר מכל רע ולישר כל דרכיו. כמו שהכתב אומר: פֶּלֶס מעגל רגלייך וכל דרכיך יכוננו, ואומר נחפהה דרכינו ונתקורה ונשובה עד ה'" (ມיסילת ישרים ג - מידת הזהירות).

5. ואפשר לדורש פֶּלֶס מלשון מְפָלֵס: לא מספיק לשמור על סדר יום קבוע, כי זה עלול לשחוק ולשעטם, אלא צריך מדי פעם להעלות את המפלס בהדרגה, להוסיף אתגרים חדשים. לא ללבת במעגל שטוח אלא בתנועה לולינית העולה מעלה מעלה (ע"פ גליה).

פסוקים דומים וקשרורים

- הפסוק בהקשרו - שמירת הלב, הפה, העיניים והרגליים (סעיף 107).
- פסוקים נוספים עם הביטוי "דרכי איש" (סעיף 320).

110. איזון בין חסד לאחרים ולעצמם

יש אנשים, שעושים הרבה חסד עם הזולת, אך שוכחים לדאוג לעצם - לא אוכלים טוב, לא ישנים טוב, ופוגעים בבריאותם. ספר משלי מוזהיר משגניה זו:

משליא יז: "गמל נפשו איש חסד, ועכדר שארו אכזרי"

נפש היא הצד החומרិ והגופני של החיים (416), הצד שננה מאוכל ושותה ודומיהם; על-פי פסוק זה, אדם שוגמל טוב לנפשו שלו, ככלומר - אוכל ושותה, גם הוא איש חסד, כמו מי שעוזר לזולת; ואדם שעכדר = מקלקל ומשחית, את שארו = בשרו וגופו, גם הוא אכזרי, כמו מי שمزיק לזולת.

איך בדיקות צריך לחלק את המשאבים? כמה להשקיע בעצמי וכמה להשקיע בזולת? כמה להשקיע באנשים הקרובים אליו וכמה להשקיע ברוחקים יותר?

חו"ל קבעו שי"ה מבזבז - אל יבצע יותר מהומש", מי שרצה להיות חסיד ולבזבז את רכושו לצדקה, שיבזבז לכל היותר 20% ממשכורתו, וישמר לעצמו 80%, כדי שלא יהיה בעצמו להיות נזק. אולם לא מכךנו הנחיה דומה לגביה חלוקת זמן.

ניתן להציג תשובה לשאלת זו על-ידי בדיקת המשמעות המדוייקת של המילים המופיעות בפסוק:

- המילה גומל עיקר עניינה - נותנו שכר על מעשה טוב (או עונש על מעשה רע); אם כן, גומל נפשו = נותנו שכר לנפשו; על כל מעשה טוב שהוא עושה כלפי הזולת - הוא עושה מעשה טוב דומה כלפי עצמו; אדם כזה הוא איש חסד.

- המילה עכדר עניינה - מקלקל ומשחית; אם כן, עכדר שארו = גורם נזק לגופו ולבリアותו; אדם כזה הוא אכזרי.

- ובין שני הקצוטות הללו - בין איש חסד לבין אכזרי - נמצא האדם שאינו גומל טוב לנפשו על כל דבר (כלומר: משקיע באחרים יותר מאשר בעצמו, או משקיע בעצמו יותר מאשר באחרים), אך גם אינו מתעלם למגורי

2. שנית, המילה עושר עשויה להתפרש כריבוי של ממון יותר מן הצורך וכיול להתפרש כממון לאדם כל צורך. כך למשל עורכים חזיל אבחנה בין איסורו של המלך להרבות לו ממון לבין היתרו (ואולי חובתו) לדאגה למימון צבאו ומגנוו ששלוטו. מסתבר שככל פי המציגות הראשונה אמכוומם בעל משלוי, ועל המציגות השניה אין מתחפלים לעושר.

3. על דרך הדרש ניתן לומר שזהו הטעם בוגלה אנו מתחללים על עושר וכבוד. שכן אנו מבקשים את העושר ולא את הבניין של הכפרה הנלווה אליו..." (הרבי עמיית קולא, שו"ת מורשת).

109. איזון בסדר היום

סדר יום קבוע ומואיזו הוא אחד הגורמים להצלחה:

משלוי דכו: "פלס מעגל רגלאך, וכל דרכיך יפנ' ו'"

הפסוק מלמד פלס את המעלג לפני שיווצאים לדורך : מעגל הוא מסלול עגול, והוא משל לאופן-התנהגות מחזורי - סדר הימים הקבוע של האדם (סעיף 414) ; דרך היא מסלול ישר, והיא משל לאמצעים שהאדם משתמש בהם על-מנת להשיג מטרה מסוימת (סעיף 397).

הפסוק מלמד, שיש לפולס את המעלג, כדי לבונן את הדרך: פולס = מאזניים, וגם משל לאיזוז (סעיף 424); כן = בסיסים. וגם משל לאייזבות (סעיף 410).

מבחן:

פלס מעגל רגולץ = שקול היפט את סדר היום הקבוע שלך, וודא שהוא מאוזן ושיש בו מקום לכל המעשים והצריכים הקבועים שלך, וודא שהוא מאפשר לך להקדיש זמן רב לנושאים החשובים יותר וזמן מועט לנושאים החשובים פחות. אז -

וכל דרכיך יכוו = כל המעשים שתרצה לעשות על-מנת להשיג מטרות מסוימות יהיו יציבים, תצליח להתמיד בהם עד שת達יג את מטרותיך.

כשהאדם אינו חושב על סדר היום שלו, ומתנהל באופן אקראי לפי הרגש, הוא עלול להקדיש זמן רב מדי למטרות מסויימות ולהזניח מטרות אחרות. כך, יתכן שיצליה להגשים רק חלק ממטרותיו. רק אם יתכנן לעצמו סדר יום גאוזן, יהיה בטוח שהוא מתכבד בראווי בכל אחת ממטרותיו. "ובל דרכיך ייבנו".

מקורות ופירושים נוספים

העצה העיקרית של הפסוק היא פלט. ניתן להבינו עתה זו בכמה דרכים:

1. כפי שפירשנו למעלה - לשמר על איזון (מלשון פֶּלֶס = מאזוניים). פירשנו שהכוונה לשומר על איזון בסדר הימים הקבוע, אך אפשר לפירוש שהכוונה כללית יותר - איזון בכל המידות וודרכי ההתנהגות: "כללו של דבר,ילך במדת הבינהנית שבכל דעתה ודעה, עד שישיו כל דעתינו מכוננות באמצעות; והוא ששלה מה אמר פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונן." (רמב"ם, הלכות דעות ב ז; הרמב"ם מצטט פסוק זה כסיכון לשני פרקים המפרטים את עיקרונו "דרך האמצע"). פירוש זה מתאים לפסוק הבא, משלוי ד כו : "אל תט ימין וشمאל, הסר רגליך מרע" - אל תסתה ימין וشمאל מהדרך האמצעית, אך תימנע מהרגלים רעים. לפוסקים נוספיהם המדברים על עיקרונו זה וראו שביבל הזחוב (עמ' 106).

2. אפשר לפרש שהעצה היא קבועה סדרי עדיפויות - לשкол ולבדוק, בכל מצב, מה הבחירה העדיפה, גם מבחינה חומרית וגם מבחינה רוחנית (מלשון פל"ש = כלי למדידת משקל): "שколо' מצות ויעין בהן: איזו מצוה גדולה, ויעשה גנדוליה" (יש"י על תלמוד בבלי מועד קטן ט א; פירוש רש"י על "יעין יעקב" שם הוא חוף נטמי, וצריך יענו); "שколо' דרך", מבחינה כנגד שכרה ושכל עבירה כנגד הפסדה, אז כל דרכיך יכומו" (ח"י). לא לבחור משימות או מצות באקראי או לפירגש, אלא לשкол בהגיוון במה עדיף להשקייע: "...ולא תALK כפי הקרי וההוזמן, ואיתו היינו כל דרכיכך נכוונים" (מצודות).

יום אחד בא אדם אחד לחתוב את חברו.

אמר המתבע : **יהאиш הוה מכר לי חורבה אחת, וממצאי בה אוצר. אני קניית חורבה, לא קניית אוצר !!**
אמר הנتابע : **יכשמכרתי לו את החורבה, התכוונתי למוכר לו את החורבה ואת כל מה שבתוכה!!!** (תרגום לעברית של אודה מתוק בראשית רבה לג').

אנשי ארץ קציא כנראה חיו לפי דבריו של אגור בן יקה בפסוקנו : **"ריש ועושר אל תתן לי"** (כדי לקרווא נס את הסוף הרומנטי של האגדה - סעיף 144).

רמז לעיקרונו המופיע במאמר זה נמצא גם בדיוני מומים וטריפות : **"יבחמה בעלת חמיש רגלים, או שאין לה אלא שלוש, הרי זה מום... חסר יותר ברגלי - טרפה נמי הייא. מאי טעמא? - כל יתר גנטול דמי"** (תלמוד בבלי חולין נה : במקומות אחרים בספר משלוי ישן המלצות למשקיעים, המתאימות לעיקרונו של אגור בן יקה - לא להתעשר ולא להיות עני (סעיף 28).

כזב = אכזה, הפרת הבטחה או שבירת תקווה (סעיף 409). **העושר** עלול לגרום לאדם לחשوب שהוא אדון העולם, ולכן איןו חייב לקיים את הבטחותיו - והוא מדובר בדבר **כזב**; ראו מה אנשיים שמתמערים שכחיהם את מה שהבטיחו כשהיו עניים? (סעיף 297).

השווא והכזב מבון אינם תוכאה הכרחית של העושר והעוני, אלא רק סכנה - **פָּנָא שְׁבֻעָה, פָּנָא יְוֹרֶשׁ**. יש גם עניים וגם עשירים ששמרו את דרכם. אגור בן יקה פשט מבקש שה' לא יעמיד אותו בניסיון.

גישות אחרות לעושר ועוני

1. פירשנו שאgor ביקש שלא יהיה עשיר כלל, כי העושר עלול להוציא את הנפש מאיזו; וכן פירשו רוב המפרשים.
2. אך יתכן שהdagש בקשה הוא **"אל תנתן לי"**, שה' לא יתן לו עושר **במתנה** בלי לעבוד. עושר שלעצמם הוא דבר טוב, אבל עושר שהאדם מקבל במתנה עלול להרגיל אותו לכך שאנשים אחרים עובדים בשביבו, וזה רע (ראו בפירוש על פסוק ט - סעיף 34).
3. מביטוי ייחודי שנזכר בפסוק הקודם - **"אל תמנע ממני בטרם אמות"** - ניתן להסביר, אולי, שהדבר הוא אב זkan הפונה אל בנו המפנס אותו, וمبקש ממנו שיאפשר לו להזדקן בכבוד - ללא רעב ולא מוותרת. לפיה זה הפסוק כלל אינו מבטא גישה עקרונית לעושר ולעוני, ומטרתו היא רק ללמד את הילדים להורים מבוגרים, איך להתייחס להוריהם.
4. במקומות אחר נאמר (משל יד כד) : **"עטרת הרים עשרם, אולת כסיליםอลת"**, כלומר, עשרם של חכמים נתן להם כבוד והשפעה גם בקרוב הכספיים, שאינם מבינים את הערך הפנימי של החכמה (סעיף 289). אולם אגור בן יקה אמר על עצמו בפירוש שאינו חכם (משל ל) : **"ולא למדתי חכמה, ודעת קדשים אדע"**, ולכן אין לו צורך בעושר.
5. משורר תהלים היה קיצוני אף יותר, ורמז שבקרים מסויימים **טוב להיות עני**.

"עושר אל תנתן לי" לעומת "עושר וכבוד"

אם החכם בספר מסוים ביקש **"עושר אל תנתן לי"**, מודיע בתפילת שבת שלפני ראש חדש אנחנו מבקשים ה' **ייתן לנו עוישר וכבוד!!**? למה לנו לבקש שה' יכנס אותנו לניסיון מיותר? לא היה עדיף לבקש - **כדברי החכם - "שתטריפנו לחם חוקנו"?!**

"התשובה על דרך הפשט כפולה:

1. למעשה, יש הבדל בין יחיד שהויש מפני עושר המשמור לבניו לרעתו לבני צבור (כמו בחפילת החודש) שלא חוויש.

"אל תט ימין ושמאל" - ש策ריך ליהר לנתחילה שלא יסור מקו האמצעי לא לيمין ולא לשמאל, לא לצד התוספת ולא לצד המגערת, ובזה תסיר רגלא מלען" (מלביים על פסוק זו).

מקורות ופירושים נוספים

במשלי ד כ-כו נזכרים איברי גוף רבים, ולכן ניתן לפרש שככל הקטע עוסק בשמירה על בריאות הגוף והנפש (סעיף 17).

פסוקים רבים נוספים בספר משלים לדברים על חשיבות האיזון, ראו שביל הזהב (סעיף 106).

108. איזון בין עוזר לעוני

באחד המערכונים של "הגש החיוור" מביא גברי את שיקחה לבנק השכונתי, ומנהל הסניף, פולי, משכנע אותו להפקיד 1500 לירות בתוכנית חיסכונו. בסוף המערפון אומר לו פולי "אני שמח לבשר לך שהחיסכונו שלך צמח, ויש לך עכשו 4500 לירות!" שיקחה מטעצבן ואומר "אבל אני הפקדתי 1500 לירות! לאנו נעלמו 3000?!".

בדיחה זו ישנו רעיון עמוק שנרמז כבר בספר משלוי, בבקשתו של אגור בן יקה :

משלילח : "שוא ודבר כזב הרחק מני, ראש ועשר אל תתן לי, הטריפני לחם קרי"

ראש = עוני (מהמילה ר'ש = עני).

אגור מבקש מהי (או מבנה איטיאלי) שלא ייתן לו עוני ולא ייתן לו עוזר, אלא רק שייהיה לו מה לאכול. מבחינתו, עוני וouser, פחותה מדי או יותר מדי, הם שני צדדים של אותה בעיה.

הבקשה אמרורה בנימה אישית "הרחק מני... אל תתן לי... הטריפני לחם תוקן", כי ההגדירה של "פחות מדי" ו"יותר מדי" היא אישית ומשתנה מאדם לאדם - יש אנשים שהתרגלו לחיות במצבים ויש אנשים שהתרגלו לחיות ברוחות; אך העיקרו הוא שלא צריך לשאוף להשיג "כמה יותר עוזר", אלא להשיג בדיקת הנסיבות המתאימה; עודף שלouser עלול לפגום בנפש האדם.

כשלאדם יש לבדוק מה שהוא צריך הוא רגוע, אבל כשהאדם יש פחות מדי או יותר מדי אין לו מנוחה - הוא כל הזמן חושב "איזה אשיג את הכספי שחרס לך לי" או "על מה אבזב את הכספי שיש לך לי". המחשבות הללו עלולות לגרום לו לחיות חיים של שקר, ועל כך נאמר בתחילת הפסוק "שוא ודבר כזב הרחק מני" :

- שקר כפשוטו - כדי להשיג את הכספי שחרס לך, כמו ב ויקרא יט יא-יב : "לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמינו; ולא תשבעו בשם לשקר, וחילת את שם אלהיך אני ה'" ; על כך נאמר בפסוק הבא "וַיַּפְן אָוֶשׁ וְגַנְבֵּת ותפשתי שם אלהיך".

- או שקר במובן רוחני - חיים של רדיפה אחרי תענות או השקעות שאין בהם צורך אמיתי, רק כדי לבודזו את הכספי העודף; בחיים כאלו האדם עלול לשים את עצמו במרכזו ולשכו את ה', על כך נאמר בפסוק הבא "פָּנָא אָשְׁבַּע וכְּחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מֵי ה'".

מקורות ופירושים נוספים

"אלכסנדר מוקדון הילך לארץ קציא, הנמצאת מעבר לדורי החושך, ושלה למלך קציא שיבוא לקבל את פניו.

בא מלך קציא נושא להם מוחב בתוך כלים מזוהב.

אמר לו אלכסנדר : "נראה לך שני צרייך את הזהב שלך?!"

אמר לו מלך קציא : "האם אין לך מה לאכול בארץ שבאת עד לכאן?!"

אמר לו : "ילא באתי לכאן אלא כדי לדעת איך אתם דנים דין צדק".

ישב אלכסנדר מוקדון ליד מלך קציא ויחכה.

משל ד כג : לב

"מכל משמר נצור לבך, כי ממנו תוצאות חיים"

לב הוא מקום המחשבות והרגשות (סעיף 411); איזון מתייחס מהלב - סגנון חשיבה מאוזן, המביא בחשבון את כל הצדדים של כל עניין. לכן, כדי לחיות חיים מאוזנים, יש לשמור על הלב **מכל משמר**.

משל ד כד : פה

"הסר ממך עקשנות פה, ולזות שפטים הרחק ממך"

פה ושפתיים הם משל לדבר. עיקש הוא עקום וקשה (סעיף 373); נלוּ הוא עקום ונסתר (סעיף 370); והפסוק מלמד שיש להימנע משני סוגיו הדיבורים העוקמים הללו, לשומר על איזון בדיבור, לא לדבר באופן קיצוני וחד-צדדי, לא להחליט ש"אם אני שמאלני - אני חייב תמיד להביע דעתם שמאלניות" או להיפך. הפסוק מלמד גם על חשיבות האיזון **בסגנון הדיבור** - לא לעקם את כוח הדיבור לאחד משני הקצוטות: לא לדבר הרבה או מעט מדי, מהר או לאט מדי, חזק או חלש מדי, וכו'.

משל ד כה : עיניים

"עיניך לנוכח יביטהו, ועפפני יישרו נגדך"

נוכח הוא **נכון וישראל**; **נגד** הוא **מול העיניים**; והפסוק מלמד שיש לשומר על איזון בראיות המציאות הממציאות - להסתכל על המציאות במבט ישיר ואמתי, לראות את כל העבודות ולא רק את העבודות שמתאימות לצד מסויים.

לדוגמה, נניח שאנו נתונים בשאלת "האם להתפער עם האויב תמורה שלום". מי שהולך בדרך קיצונית, יביא עובדות היסטוריות שמכוחות שההתפערות אכן מועילה/מצויה (בהתאם לדעה שהוא רוצה להוכיח), ויתעלם מעובדות אחרות. מי שהולך בדרך האמצע, יביא את כל העבודות שבידייו וינסה לבגש כלל - מתי פשרה מועלות ומתי הן מציקות. יתכן שני אנשים יילכו בדרך האמצע ויגיעו למסקנות מנוגדות, ובכל זאת יהיה אפשר לראות בבירור שהם נוקטים בשיטת "**דרך האמצע**" לפי הגישה שלהם לבירור השאלה.

ניתן גם לפרש שהפסוק מלמד על איזון במידות ותוכנות הנפש, המשתקפות בעיניים ובעפניהם :

"**צריך** שיהא לו **אות נכחו אליו יביט** וכיון בכל מעשיינו, ולא עוד אלא **שעפנפיו יצמצמו הבטנו ויישרו נגדו**, כדי בקיי מורי החצים, עד שתמהיה הבטנה הנכח מצומצמת כמעט אל נקודה, כי הנכחיות הוא דבר שלא יفرد מהנקודה אפילו במחשבה... והכוונה, שענן ההבטה וההשכמה המוטלת עליו בעניין בחינתו הוא שישמר מהימין והשמאל בכוונתו, שהם קצוט התרון והחרסון אשר בכל המלות, רק שיכוין אל חות השערה אשר באמצע, ולא יחתיא. לפי שכל אחת מהקצוטות הוא **Ճרע**, והאמצע לבתו הוא **הנכון**" (רב יצחק ערامة, עקדת יצחק עב);

"**עיניך לנכח יביטהו** - ולא תהה לימיין או לשמאל; **ועפנפייך יישרו נגדך** - לא להגביהם למעלה או להשללים למטה... והיינו "ואל תתחכם יותר", "ויאל תהי סכל"..." (הגאון מוווילנה על פסוק כה).

משל ד כו-כט : רגליים

"פלס מעגל רגלאן, וכל דרכיך יכונו. אל תת ימין ושמאל; הסר רגלאן מרעע"

פלס הוא **לשון המازניים**, וגם משל **לאיזון**; פן הוא בסיס, וגם משל יציבות (סעיף 410); והפסוק מלמד, שיש לשומר שיש לשומר על איזון בהתנהגות ובהרגלים: "כללו של דבר, יילך במידה הבינות שבל כל דעתה ודעה, עד שהיינו כל דעתינו מכוננת באמצעות. והוא שילמה אמר: **פלס מעגל דרגליך וכל דרכיך יכונו**" (הרמב"ם בהלכות דעתה בז, על פסוק כו);

- קהלה זו טז-יך: "אל תהי צדיק הרבה, ואל תהתקם יותר - למה תשומם? אל תרשע הרבה, ואל תהי סכל - למה תמות בלא עתך? טוב אשר תאהז בזה, וגם מזה אל תנח את ידך, כי ירא אלהים יצא את כלם" והיא נרמזות גם בספר משלוי:

- משלוי ד כד-כו: "הסר ממד עקשנות פה, ולזות שפטים הרתק ממך. ענייך לנכח יביטהו, ועפעריך יישירו נגדך. פلس מעגל רגלאך, וכל דרכיך יכונו. אל תת ימין ושמאל, הסר רגלאך מרעך" - שמור על אייזון בדיור, ראייה, הליכה והתנהגות - אל תטה לאחד משני הקצוות (סעיף 107).
- משלוי כח יח: "הולך תמים יוושע, ונעקש דרכיהם יפול באחתה" - דרכיהם = דרכיים - שתי הדריכים הקיצוניות; מי שמעקם את דרכיו אל אחד הקצוות, ייפול באחד מהם (מלבי"ס).
- משלוי ד יב: "בלכתך לא יציר צעך, ואם תרוץ לא תכשל" - לך באמצע הדרך, כך לא תצטרך להזכיר את צעדך כשתתקל בשוליים, ותוכל לרווח בלי להכשיל וליפול לתהום.
- משלוי ד ז: "הולך בישרו - ירא ה' ; ונלו זרכיו - בזווהו" - מי שהולך בדרך האמצעית עברו, בהתאם לתכונתו ונטוותיו, הוא ירא ה' (הגאון מוווילנה).
- משלוי כב: "צנים פחים בדרך עקש, שומר נפשו ירחק מהם" - צנים = צינה וקור, פחים = חום כמו פחים; כמו שקור מוגזם וחום מזוקים לגוף, כך קיצוניות בכל תחום מזיקה לנפש (מלבי"ס - סעיף 22).
- וישנם פסוקים המדברים, לפי חלק מהפרשנים לפחות, על אייזון בתחוםים מסוימים:
- משלוי ייח: "מכסה שנאה - שפתוי שקר, ומוציאה דבה - הווא כסיל'" - יש לשמר על אייזון בדיור, לא לכוסות את הכל ולא להוציא את הכל (הרבי יונה גירונדי - סעיף 156)
- משלוי יא כד: "יש מפזר ונוסף עוד, וחושך מיוושר - אך למחסור" - במידת הפזרנות לעומת החסכנות, עדיף לשמר על אייזון, אולם אם נוטים לאחד מן הצדדים, עדיף לננות לצד של הפזרנות (הגאון מוווילנה).
- משלוי טו זז: "טוב ארחת יرك ואהבה שם, משור אבוס ושנאה בו" - יש לשמר על אייזון בין נתינה חומרית לבין נתינה נפשית (סעיף 49).
- משלוי צז כא: "מצורף לכף, וכור לזהב, ואיש לפי מהללו" - כשםקבלים מחמאות, יש לשמר על אייזון בין דחיתת המחמאות לבין קבלה לא ביקרותנית שלחן (סעיף 200).
- משלוי יט כח: "עד בליעל יליז משפט, וכי רשותם יבלע און" - אייזון בין אמרית דברי גנאי מופרזים לבין הסתרת מעשים רעים (הרבי יונה גירונדי - סעיף 154).

107. אייזון במחשבה, דיבור ומעשה

אנשים רבים מציבים את עצם באחד משני הצדדים של המפה הפוליטית - הם אומרים "אני ימני" או "אני שמאני", וכל המחשבות הדיבוריות והמעשים שלהם בכל נושא ספציפי נקבעים על-פי הגדרה זו. למשל, אם אדם הגדר את עצמו כימני, אז הוא יקרא רק עיתון ימני שמציג את העובדות מנקודת מבט ימנית; בכל פעם שיתקינו בחירות לתקפיך ציבורו כלשהו, הוא יתמוך אוטומטית במועמד הימי; בכל פעם איש ציבור חדש בשחיתות, הוא יטען שהוא ימן (אם הוא ימני) או שהוא בודאי אשם (אם הוא שמאני), וכן הלאה.

ספר משלוי מלמד, שהאדם לא צריך להציב את עצמו באף אחד, כי הנתיחה לכל אחד משני הקצוות היא רעה:

משלוי ד כז: "אל תת ימין ושמאל, הסר רגלאך מרעך"

אין זה אומר שצריך לתמוך דווקא במפלגה שגדירה את עצמה כ"מרכז", שכן ההגדרה הפוליטית של "מרכז" היא הגדרה יחסית, יש אומרים שהמפלגה שגדירה את עצמה כ"מרכז", שכן ההגדרה הפוליטית של "מרכז" אינו מתיימר למתת הגדרה מדויקת למיקומה של נקודת האמצע, הוא אינו מתייחס **لتוצאה הסופית** אלא **לתהליך** שלפיו אדם מחליט באיזו דעה לתמוך. הפסוק אינו אומר על דרך החזוב "לך באמצע" אלא על דרך השילוה **"אל תת ימין ושמאל"**: אל תשים את עצמך מראש באף אחד משני הקצוות. דע שבכל אחד משני הקצוות יש טוב ורע, בדוק תמיד בכל מקרה לגופו מה טוב ומה רע בכל אחד מהקצוות, בחר את הטוב מביניהם **ו"הסר רגלאך מרעך".**

ניתן לפרש לפי רעיון זה גם את הפסוקים הקודמים בפרק ד, פסוקים כד-כו, המציינים ארבעה איברי גוף שונים שבhem יש לשמר על אייזון:

- יראת חטא מביאה לידי חסידות - ע"פ הפסוק (תהלים קג יג) "וְחִסְדָּה הִי מְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יְרָאֵיו וְצִדְקַתּוֹ לְבָנָיו"; כולם, יראי ה' זוכים למדוד מה' את מידת החסד.
- חסידות מביאה לידי רוח הקדש - ע"פ הפסוק (תהלים פט כ) "אוֹ דָבָרֶת בְּחֻזּוֹן לְחַסִידִיךְ [ונתְאַמְרֵר שְׁוִיתִי עֹזֶר עַל גָבָור הַרְימֹתִי בְּחוֹר מַעַם]"; כולם, אנשים המתנהגים בחסד זוכים להזון נבואי.
- רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים - ע"פ הפסוק (יחזקאל לו יד) "וַיַּגְתַּתִּי רֹוחִי בְּכֶם וְחַיִתִם [וַיַּהֲנַחְתִּי אֶתְכֶם עַל אַדְמַתְכֶם וַיַּדְעָתֶם כִּי אֲנִי הִדְבָּרֶתִי וְעַשְׂתִּי נָאָם הִנֵּה]".
- תחיית המתים מביאה לידי אליהו זכור לטוב - ע"פ הפסוק (מלאכי כג) "הַנֶּה אֵן כִּי שְׁלָמָה לְכֶם אֶת אֱלֹהִיהָ הַגְּבִיא לְפָנֵי בֹּא יּוֹם הַיְהֹודָל וְהַגּוֹרָא".

בעולם הרוח אפשר להתקדם בלי סוף, בתנאי שמתקדמים בהדרגה ולא מנסים לקפוץ בביטחון אחד למדרגה הגבוהה ביותר.

גירסה מעט שונה של המאמר נמצאת בתלמוד בבבלי עבודה זורה כ: (הדגשתי את התוספות):

" אמר רב פנהס בן יאיר : תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי עונה, עונה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים. וחסידות גדולה מכולן, שנאמר (תהלים פט כ) " אוֹ דָבָרֶת בְּחֻזּוֹן לְחַסִידִיךְ ". והוא חולק על רבינו יהושע בן לוי, שאמר : עונה גדולה מכולן, שנאמר (ישעיהו סא) " רוח ה' אלְהִים עַל יְעַן מִשְׁחָה הִיא אֶתְכִּי לְבָשָׂר עֲנוֹת " - חסידים לא נאמר, אלא עניים ; הוא למדת, שעונה גדולה מכולן."

פינחס בן יאיר חי בארץ ישראל ; כשהוא שלח את דבריו לבבל, הוא (או תלמידיו) הוסיף שלושה יסודות שיש להם חשיבות מיוחדת בಗלוות : לימוד תורה, זהירות מרע, ופרישות מהנותות מיותרות. היסודות הללו חשובים, כמובן, גם בארץ ישראל, אולם בארץ ישראל ישנה קדושה מיוחדת שמרוממת גם את המעשים וגם את ההנאות המותירות, שכן בארץ ישראל כל מעשה מותר וכשר תורם לבניין הארץ ; ולכן בגירסה הארצישראלית אפשר להתחיל מיד בomidת הזריזות, ואפשר הגיעו מנקיות לטהרה בלי לעبور דרך הפרישות.

מצד שני, בגירסה הבבליית לא מופיע השלב האחרון - אליהו זכור לטוב, כי אליהו יבוא בארץ ישראל.

ספרו המפורסם של ר' משה חיים לוצאטו, מסילת ישרים, מסתמך על דבריו של פינחס בן יאיר כפי שהם מובאים בתלמוד הבבלי (פרט להחלפה בין חסידות לקדושה, שנובעת כרואה מגירושה אחרות בוגרואה). מכיוון שהרמח"ל כתב את ספרו באמסטרדם שבהולנד, הוא הסתמך על הגירסה המתאימה לחיקום בgalot, שבה יש מעמד מרכזי יותר לתורה, זהירות ופרישות.

106. איזון כעיקרון כללי - שביל הזהב

אחד מעקרונות החכמה הוא השמירה על איזון. כך כתב הרמב"ם (הלכות דעתות א):

א דעתה הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם, וזה משונה מזו ורוחקה ממנה ביותר : יש אדם שהוא בעל חמה, כועס תמיד ; ויש אדם שדעתו מיושבת עליון, ואינו כועס כלל, ואם כעס, יכעס כעם מעת בכמה שנים...

ב הדרך הישרה היא מידת בינהנית שבכל דעתה ודעה, מכל דעתן שיש לאדם ; והיא הדעתה שהיא רוחקה משני הקיצות ריחוק שווה, ואינה קרובה לא לו ולא לו. ולפיכך ציוו חכמים הראשונים שידה אדם שם דעתו תמיד, ומישער אותו ומכוון אותו בדרך האמצעית, כדי שהיא שלם.

ה כיצד - לא יהיה בעל חמה נוח לכעס, ולא כמת שאינו מריגש ; אלא בימני : לא יכעס אלא על דבר גדול שראיי לכעס עליין, כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת...

הגישה של דרך האמצע נזכרת בפירוש בדברי קהילת :

- פסוק ל : "אֵל תַּרְבֵּב עִם אָדָם חַיָּנוּ - אִם לֹא גָּמְלֵךְ רְעָה": גם אם אתה חשוב מחשיבות רעות, לפחות אל תמש את המחוות הרעות שלך, ואל תיכנס למוריבות בלתי מוצדקות;

הרמות מוצגות בסדר יורד כדי למדנו, שגם אם אדם לא מצליח לעמוד בדרجة הגבוהה יותר - הוא לא צריך להתייאש ולהישבר, אלא לנשות לעמוד לפחות בדרגות הנמוכות יותר : גם אם אדם לא מצליח להציג עזרה באופן פעיל - לפחות שלא ידחה אנשים שבאים לבקש ; גם אם הוא לא מצליח להימנע ממוחות רעות על אחרים - לפחות שלא יבצע אותן.

לעון נוסף

יתכן שגם הפסוק הבא ממשיך את אותו רעיון :

- פסוק לא : "אֵל תִּקְנֹא בְּאִישׁ חֲמֵס, וְאֵל תַּבְחַר בְּכָל דֶּרֶכְיוֹ": גם אם אתה נכנס למוריבה, לפחות תשתדל לריב בצורה הוגנת, ואל תשתחם בדרכיו של "איש חמץ" - מרמה ואלימות.
אך יתכן שהפסוק מתחילה קטע חדש - קטע שהמסר שלו הוא אל תקנא ברשעים (סעיף 272).

105. הדרגה בעבודת ה'

התקדמות הרוחנית של האדם, בקיום תורה ומצוות, צריכה להיות הדרגתית. כך לימד התנא רבי פינחס בן יאיר (תלמוד ירושלמי שקלים גג, שיר-השירים רבה א ט) :

וַיַּכְ�ן הָיָה רַבִּי פִנְחָס בֶּן יָאֵר אוֹמֵר : יוֹרִיזָתּוּ מִבְיאָה לִיְדֵי נְקִיּוֹת, נְקִיּוֹת מִבְיאָה לִיְדֵי טָהָרָה, טָהָרָה מִבְיאָה לִיְדֵי קָדוֹשָׁה, קָדוֹשָׁה מִבְיאָה לִיְדֵי עֲנוֹתָה, עֲנוֹתָה מִבְיאָה לִיְדֵי יְרָאת חָטָאת, יְרָאת חָטָאת מִבְיאָה לִיְדֵי רֹוח הַקּוֹדֶשׁ, רֹוח הַקּוֹדֶשׁ מִבְיאָה לִיְדֵי תְּחִיָּת הַמְתִים, תְּחִיָּת הַמְתִים מִבְיאָה לִיְדֵי אֱלֹהִים זָכוֹר לְטוֹבָי". כל אחד מהשלבים הללו נרמז בפסוק מהתנ"ך :

- זורייזת מביאה לידי נקיות - ע"פ הפסוק שנאמר בקשר לעבודת יום הכיפורים (ויקרא טז כ) **"עֲכָלה מִפְּרָר [את ה]^{קָדְשׁ וְאַתָּה אַחֲלָמָעֵד וְאַתָּה המזבח, וְהַקְרִיב אֶת הַשְׁעִיר הַחִי]}**", כמובן, לאחר שהכהן הגדול מכללה ומיסים בורזיות את טקס הקרבנות השער לה' בכל האתרים שבמקדש, הוא יכול לעבור לשלב הבא - שימוש השער לעוזל שמרתתו לכפר ולנקות את כל בני ישראל מכל חטאיהם. מכאן ניתן להסביר, שגם כאשר אין קרבנות, הזורייזות בקיום מצוות מאפשרת לאדם להתנקות מחתאו.

- נקיות מביאה לידי טהרה - ע"פ הפסוק שנאמר בקשר לקרבן יולדת (ויקרא יב ח) : **"[וַיְזָא לְאַתָּה מִזְבֵּחַ קָדְשָׁה שְׂתִּי תְּרִימָה אָזְנִי בְּנֵי יִזְחָק לְעֵלָה וְאַחֲד לְחַטָּאת] וּבְפִרְעָר עַלְיהָ הַפְּנֵי הַזְּבָרָה"**, כמובן, לאחר שהכהן מקריב את הקרבנות שמכפרים על היולדת ומנקים אותה מחתאה, היא נעשית טהורה.

- טהרה מביאה לידי קדושה - ע"פ הפסוק שנאמר על כפרת המזבח ביום הכהנום (ויקרא טז ט) **"[וְהַזְּהָה עַלְיוֹ מִן הַדָּם בְּאַכְבָּעָו שְׁבַע פָּעָמִים] וְנִתְהַרְוּ [מִטְמָאָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל];"**, כמובן, לאחר שהכהן מטהר את המזבח, המזבח נעשה קדוש.

- קדושה מביאה לידי עונה - ע"פ הפסוק (ישעיהו ט טו) **"כִּי כִּי הַ אָמֵר רְםֵן וְנִשְׁאָר שְׁבַע עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מְרוּם וְקָדוֹשׁ אֲשֶׁר וְאַתָּה דְּבָא וְשָׁפֵל רֹוח [לְהַחִיּוֹת רֹוח שְׁפָלִים וְלְהַחִיּוֹת לְבָבְנָאִים];"**, כמובן, קדושתו של ה' מביאה אותו לשכון עם העוניים והשפלים ; ומכאן אפשר להסביר, באופן כללי, אדם המקדש את עצמו מענו ושפְל-רוח.

- עונה מביאה לידי יראת חטא - ע"פ הפסוק (משלי כב) **"עַקְבָּעָנוּ יְרָאת הִי [עַשְׁר וּכְבָד וְחִימָם]"**, כמובן, בעקבות העונה, מגיע האדם ליראה מפני ה', והוא ירא שלא לחטא : **"כִּי כַּשְׁכִּיר בְּשִׁפְלוֹת עַצְמָוּ, יִגְדִּיל רְוָמּוֹת הַמָּקוֹם, וְתַבְ�וָא בְּלִבְוֹ יְרָאת הַרְוָמָמוֹת..."** (מצודת זה), "שורש העונה מסתעף ממה שימוש גדולתו של יציר בראשית וכוחו הגדול והמציאות אשר ברא, עד שיישיג שהנהו כאן וכansas לפני קצת מרויותיו, והגמ' שיישיג בעולם הזה מלכות וחכמה ובוגורה וכל המעלות, ידע כי הוא כנמלה קטנה לפני המלך הגדל העומד עליו... ומחייבת זו סופה להכנס בלבבו יראת ה', שיירא מעשות דבר נגד רצונו" (מלבייס), "כי אין דומה ישיבת האדם... כל שכן כישישים על לבו של מלך מלכי המלכים, הקב"ה, עומד עליו ורואה במעשי..." (הרמ"א).

103. הדרגה בראיסון הensus

כשמשיחו פוגע בנו, גם אם אנחנו מבינים שמדובר בעניין שוטוי שלא שווה להתעכבותם בಗלו, קשה "לשכנע" את הרגשות שלנו להתעלם מהפגיעה למורגי. ספר משליל מציע, כדרכו, גישה הדרגתית:

משליל יט יא: **"שכל אדם - האריך אפו, ותפארתו - עבר על פשע"**

שכל = הצלחה הנובעת מחשבה (סעיף 381). **אפו** = עסוק; האריך אפו = חיכת זמן ארוך לפני שהתחילה לכוון. כשאדם מתפקיד, לא כועס מייד אלא דוחה את הensus לזמן ארוך, הדבר עוזר לו להצליח ומציל אותו מclasspathות מביצים, כי במרקם ובמים מתגלה שהensus לא היה מוצדק.

עבר על פשע = התעלם מהפשע גם בלבו ובמחשבותיו; לא נטר טינה. כשאדם מתעלם מהפגיעה שפגעו בו גם בלבו, ואיןנו נוטר טינה כלל, זה מביא לו לא רק הצלחה אלא גם **תפארת** וכבוד.

והמסורת הוא: אם אתם יכולים **לעבור על הפשע** למורי - אשריםם, זה כבודכם וזוו **תפארתכם**; ואם לא - לפחות **תשתדלו להאריך את אפכם**, לדוחות את הensus כמו שיותר, וזה יביא לכם **שכל** והצלחה.

ניתן להפיק מהפסקוק שלנו מדריך מעשי להתגברות הדרגתית על מידת הensus :

שלב ראשון: לשנן את הפסוקים המגנים את הensus, כגון הפסקוק שלנו ופסוקים נוספים :

משליל כג: **"כבד לאיש שבת מריב, וכל אויל יתגלו"** (סעיף 218)

משליל יא יב: **"בז לרעהו חסר לב, ואיש תבונות יהיריש"** (סעיף 238)

משליל דד כת: **"ארך אפים רב תבונה, וקצר רוח מרימים אולת"**

משליל יד ז: **"קצר אפים יעשה אולת, ואיש מזומות ישנא"**

שלב שני: בפעם הבאה שכועסים - להזכיר בפסוקים הללו אחורי הensus, להכיר בכך שגם הייתה טעונה לכוון, להתרחרת ולהתחייב להשתדל יותר בפעם הבאה.

שלב שלישי: לחזור על השלב השני שוב ושוב, עד שבפעם הבאה שכועסים נזכרים בפסוקים הללו **בזמן** הensus, ואז לנשום נסימות עמוקות ולבצע תרגילי הרפיה - **שכל אדם האריך אפו**.

שלב רביעי: לחזור על השלב השלישי שוב ושוב, עד שבפעם הבאה נזכרים בפסוקים הללו **לפני** הensus, ואז להחליט שאין טעם לכועס - **ותפארתו עבר על פשע**.

מקורות נוספים

"**מדרכי השכל** והבינה שלא ינקום מינך, רק **יארידך אפ... זזה... מהHIGH ההשכל הפשט של אדם**, כי אם ירצה לנוקם - גם חבריו ידריע לו ויבחו. אבל **שייעבור על פשע** למורי, ולא ישמר שנאה גם בלב, זה מהוקי ההוראה, וזה **תפארת** האדם **מצד** שהוא בעל דת, והכמת אליהם ושביל טוב בלבו **להתפאר**" (מלבי'ם).

104. הדרגה במצוות בין אדם לחברו

לאנשים שונים יש כוחות שונים, והדבר מתייחס בין השאר בתחום החסד והעזרה לזולת. ספר משליל מתנגד לגישת של "הכל או כלום" ומעודד כל אחד לעשות כפי יכולתו. נקרא במשליג כוזל:

- פסוק ז: **"אל תמנע טוב מבעליו, בהיות לאל ייך לעשות"**: אל תחכה שיבקשו ממך, אלא השתדל להיטיב לאחררים ככל יכולתן.

- פסוק כח: **"אל תאמר לרעך לך ושוב - ומחר אתן; ויש איתך"**: גם אם אין לך נזון מיזומתך, לפחות כאשר באים לבקש ממך תן מייד (אם אתה יכול) ואל תדחה את העזרה למחר.

- פסוק כת: **"אל תחרוש על רעך רעה, והוא יושב לבטה איתך"**: גם אם אין לך עוזר אחרים, לפחות אל תחשוב מחשבות רעות על אנשים חפים מפשע;

102. הדרגה בשינויים חברתיים

אנשים שמעמדם הכלכלי נמוך, או שאין להם מספיק השפעה פוליטית, חולמים לעיתים על מהפכה, שבה כל ה"אליטות" יabdזו את כוחן, והאנשים העניים והחלשים יתפסו את השלטון. ספר משלוי מתנגד למהפכה, ותומך בשינויים הדרגתיים יותר:

משליל כא-כג: "תחת שלוש רגזה הארץ, ותחת ארבע ל' א תוכל שתאת: תחת עבד כי ימלוך, ונבל כי ישבע להם. תחת שנואה כי תבעל, ושפה כי תירש גברתה".

הפסוקים מתארים שינויים קיצוניים במעמדות של ארבעה בני אדם - שני גברים ושתי נשים:
עבד כי ימלוך = איש שעולה בבת-אחת מממעמד של עבד למעמד של מלך;

נבל כי ישבע לחם = איש שעולה בבת-אחת מממעמד של פושע מנול נרדף ובזוי למעמד של עשר שבע;

שנואה כי תיבעל = איש שעולה בבת-אחת מממעמד של איש שנואה ומורחת למעמד של **בעל הבית**;

שפה כי תירש גברתה = אישה שעולה בבת-אחת מממעמד של שפה למעמד של גבירה.

אפשר ורצוי שייהיו שינויים במעמדות החברתיים, אבל לא בבת אחת אלא בהדרגה, כדי שהחברה תספיק להתרגל לשינוי. למשל, עבד יכול לעלות למעמד של מושל, אבל בהדרגה:

- משליל יז ב: "עבד משכיל ימשל בין מביש, ובתווך אחיהם יחלק נחלה" עבד משכיל אינו מושל בכל המדינה בת- אחת, אלא רק **בן** - בנו העzel של אדוניו; וכשהאדון נפטר, הוא מקבל **נחלה בתווך האחים** (בלשון ימיינו - מקבל מנויות בעסק - סעיף 27), וכך הופך לאדם חופשי. לאחר מכן יוכל, כמובן, להמשיך ולהתקדם בסולם הדרגות החברתיות.

הדרך לשינוי חברתי, על-פי ספר משליל, היא הדרגתית - לא מהפכות אלימות שמרעוישות את הארץ, אלא שינויים מתונים שמאפשרים לבעלי כישרונות לעלות בהדרגה במעמדם הכלכלי והחברתי.

"עבד כי ימלוך" בהיסטוריה

הוכחות ההיסטוריות לפוסקנו ניתנו במהלך המאות הראשונות - בצרפת, ברוסיה ועוד; במקרים רבים, המהפכנים נעשו אצוריים יותר מהשליטים שנגדם מרדו, והארץ "רגזה" תחת "עבד כי ימלוך".

גם בתנ"ך מצאנו סיפור דומה: יפתח הגדודי היה מנהיג של כנופיית "**אנשים ריקום**" (שופטים יא ג); כשהמצב הבתווני התדרדר, פנו זקני גלעד וביקשו ממנו להיות "**קצין**" בצבא, אבל הוא לא הסתפק בקצונה, והוא דרש להיות ראש הממשלה (שופטים יא ט): "ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בני עמו ונתן ה' אותם לפני **אנכי אהיה לכם לראש**"; זקני גלעד הסכימו בליית ברירה, אבל העליה המהירה מדי של יפתח גרמה לאסון - הביטחון העצמי שלו עדין נשאר נמוך, והצורך שלו להקפיד על כבודו עדין נשאר גבוה, וכשבני אפרים באו וצעקו עליו (שופטים יב א) "**מדוע עברת להלחם בני עמו ולנו לא קראת ללבת עמד?**" הוא לא ניסה להשלים עם (כמו שעשה גدعון לפניו), אלא יצא להילחם בהם והרג 42000 איש.

פסוקים דומים

רעיון דומה נמצא בפסוקים:

- משליל כח: "**אבר רשותך דלים** - מטר שחר ואין לחם" (סעיף 240).

- משליל יט י: "**לא נאה לבסיל תענגה, אף כי לעבד מש' לבשרים**".

בפסוק שלו ישנה סימטריה בין גברים לנשים - בדיק שני גברים ושני נשים. גם בפרק ב ישנו קטע סימטרי באותה מידת; ראו זכר ונקבה בספר משלוי (סעיף 9).

ראו גם פסוקים נוספים עם המילה **נבל** = ברברי, גס וחיתני (סעיף 368).

פסוקים דומים

רעיון דומה נמצא במשל כי-ה: "אל תיגע להעшир, מבינתק חדל. התעוֹפַ עִנֵּיךְ בָו וְאַיְגָנוּ, כִּי עֲשָׂה יַעֲשֶׂה לוּ כְּנֶשֶׁר וְעִיפַּת הַשְׁמִים": מי שאינו מתייגע כדי להעשיר, ואינו מפעיל את תבונתו כדי להעשיר, עושרו יאבך כהרכך עין, כמו ציפור שפה לשמים.

101. הדרכה בלימוד ומחקר

אחד ההתלבטויות של תלמידים מתלבטים בה, גם בלימודי תורה וגם בלימודי חול, היא בין מסורת לבין חידוש. יש טוענים שצריך רק להיצמד למסורת, להתעמק בדבריהם של חכמי הדורות הקודמים, ולא לחפש שום חידוש שאין לו יסוד בדבריהם; ויש טוענים להיפך, שעיקר הלימוד הוא החידוש, וכל לומד צריך להשתדל לחפש חידושים כפי יכולתו כבר בתחלת דרכו. ספר משלוי, כדרכו, תומך בגישה מסוימת. נקרא בפרק ד, בקטע הראשון (פסוקים א-ט):

פסוק א. **"שמעו, בניו, מוסר אב ; והקשיבו לדעת בינה"**: שמעו את דברי המוסר (= ביקורת ואזהרה - סעיף 412) שאביכם מלמד אתכם, אבל הקשיבו גם לדעת הבינה (= היכשרו לחשוב ולהסיק מסקנות - סעיף 382) שלכם.

פסוק ב. **"כי לך טוב נתתי לכם, תורה אל תעוזבו"**: את הדברים הטובים שלקחתי - למדתי מהורי ומורי - אני נותן ומעביר אליכם. כל דור מעביר לדור הבא את הדברים הטובים יותר שיש במסורת שקיבל מהדור הקודם, וכך המסורת הולכת ומשתפרת מדור לדור, ולכן **תורת אל תעוזבו**.
כאן הכותב מתאר את הדרכה החינוכית שקיבל מהורי:

פסוקים ג-ד. **"כי בן הייתה אבי, רך ויחיד לפניו אמי. ויורני, ויאמר לי"**: הדרכה החינוכית שקיבلت מתחלקת לשני שלבים:

- **שלב ראשון** (פסוקים ז-ז): בשלב הראשון, היצמד למה שאני מלמד אותו: מבחינה עיונית - **יתמוך בדברי** ליבך: נסה בלבך למצוא תימוכין וחיזוקים לדברים שאני מלמד אותך (פירושים נוספים); ובבחינה מעשית - **שמודר מצותי** והיה: נهل את חיך על-פי המצוות שאני נתן לך. גם בהמשך, כשהתרחיב את כי-שוריך, קנה חכמה, קנה בינה - **אל תשכח את הדברים (ה היווניים)** שאני מלמד אותך **ואל תש מאמרי פ"י** במעשים: **אל תעובה ותשمرך, אהבה ותצרך**.

- **שלב שני** (פסוקים ז-ט): בשלב השני אתה כבר גדול, אתה יכול כבר לknות חכמה ובינה באופן עצמאי: **ראשית חכמה, קנה חכמה ; ובכל קנייך, קנה בינה**. בשלב זה אתה כבר לא צריך לשמור, אך עדין כדאי לזכור את הדברים שלמדת מהורייך, כי הם יוסיפו חן וכבוד לדברים שלך: **סלולה ותורומך ; תכבד כי תהבקנה . תתן לראשך לווית חן ; עטרת תפארת מגןך**.

בשלב הראשון, חכמתם של הדורות הקודמים היא העיקר, והחכם מציע לתלמידים להיצמד אליה כדי שתשמור ותנצור עליהם מטעויות - **"אל תעובה ותשمرך, אהבה ותצרך"**;

בשלב השני, חידושיו של התלמיד הם העיקרי, וחכמתם של הדורות הקודמים היא כמו תכשיט המוסף יופי וכבוד ללבוש - **"תתן לראשך לווית חן, עטרת תפארת מגןך"**.

פסוקים דומים וקשרורים

כבר בתחילת הספר נאמר, שיש לשלב את מסורת הדורות הקודמים בלימוד של הדור החדש, משלו א-ח-ט:
"שמעו בני מוסר אביך, ואל תש תורה אמרך. כי לווית חן הם לראשך, וענקים לארגרתיך" (סעיף 126).

מתינות, הדרגה ואיזון

100. הדרגה בצבירת רכוש
101. הדרגה בלימוד ומחקר
102. הדרגה בשינויים חברתיים
103. הדרגה בריסון הensus
104. הדרגה במצוות בין אדם לחבריו
105. הדרגה בעבודת ה'
106. איזון כעיקרונו כללי - שביל הזחוב
107. איזון במחשבה, דיבור ומעשה
108. איזון בין עשר לעוני
109. איזון בסדר היום
110. איזון בין חסד לאחרים ולעצמי
111. איזון בין צוות לבין סירוב

100. הדרגה בצבירת רכוש

בארה"ב מקובל כבר זמן רב, שהזוכים בפרס הגדל בהגרלות מסוימות מקבלים אותו לא בחת-חתת אלא בתשלומיים חודשיים. גם אנחנו, התחיל מפעל הפיס לנקוט בגישה דומה לפני זמן מה, בתוכנית "משכורת לכל החיים". אחת הסיבות לכך, כפי ששמעתי, היא, שאנשים שזכו בהרבה כסף בחת-חתת, במקרים רבים אינם יודעים איך להנאל אותו, ונוטים לbezז את כלו תוך זמן קצר.رمز לתופעה זו ניתן למצוא בספר משלי:

משליגיא: "הוֹן מַהְבֵּל יִמְעָט, וּקְבוּץ עַל יַד יַרְבָּה".

הבל = רוח, אויר שיוצא מהפה; ובהשאלה - אין, דבר שאין בו ממש; **הוֹן מַהְבֵּל** = הוֹן שmagiu מהבל, הוֹן שנוצר "יש אין"; **הוֹן מַהְבֵּל יִמְעָט** = כשהאדם זוכה בהוֹן מהבל, יש אין, בלי להתאמץ, הוא אין יודע להעריך אותו כראוי ולהשתמש בו כראוי, וסופה שהוא מתמעט.

קובץ = אוסף; **על יַד** = בידים; **וקְבוּץ עַל יַד יַרְבָּה** = מי שאוסף וצובר את ההוֹן במוֹ יַדְיוֹ, בהדרגה, יידע להעריך אותו ולהשתמש בו נכון, וסופה שהוא ירבה.

חכמויות חיצוניתות

גם מלבי"ם (על משלו כב יג) פירש, שהארוי והרץ הם משל לסקנות רוחניות: "ויהו נמייש גם כן על העצל מלעסוק בתורה וחכמה:"

- "ישאם יאמרו לו לעסוק בחוץ, במחקר ובחכמה חוץ מתורה, יאמיר שיש שם ארי, כמו שפרש: **שוחה عمוקה פי זרית, שמתירה שלא ייפול בכפירה**" - המילה חוץ מצינית את החכמויות החיצוניתות, לימודי חול; והתירוץ ארי בחוץ הוא תירוץ של עצל שאינו מוכן למדוד לימודי חול, מחשש שזה יקלקל אותו מבחינה רוחנית;
- "יואם יאמרו לו לлечת בדחויב, ללימוד דברים שרבים דשים בה, מתירה מרציחת אנשים, שלא בין ולא ישיג את אשר לומד" - המילה רחוב מצינית את החכמויות שיש לביהן הסכמה רחבה שהן חלק מעולם התורה, והתירוץ **בתוך רחובות ארץ** הוא תירוץ של עצל שאינו מוכן למדוד גם תורה, מחשש שלא יכול להבין.

האיזון בין זהירות לבין עצנות

ההסבר המופיע בסוף המאמר, לגבי נקודת האיזון בין זהירות לבין עצנות, נרמז גם בדברי תוספות על תלמוד בבלי עבודה זורה יז א: "הרחק מעלה דרך זו מינوت. והוא לאמרין בפרק כל כתבי (שבת דף קטז). דכמה אמרראי הו אזי לבי אבין - זהו להתוכחה עטם, ולא היה מקום מינות ממש אלא מקום ויכוח, ומתקbezים שם חכמי עופדי כוכבים ונשאיין וננתנים בדין, ומאן דלא הו איזיל היינו מיראה שלא יתרגם, וכן משמע דאמר רב נחמן אני מניינו ומסתפנא מניינו, ודלא כפירוש הקונטרס שפירש בסמוך **שהוא מקום עבותת כוכבים**" (תוספות על תלמוד בבלי עבודה זורה יז א): אסור להיכנס למקדש של עבודה זורה, אבל מותר לлечת למקום המועד לויקוח חופשי.

הניסיונו האישי של שלמה המלך

שלמה המלך אכן נהג כך בפועל - הוא למד הרבה תורה וחכמה, ופנה גם ללימוד חכמויות חיצוניתות. אך המציאות הוכיחה שהדרך שלו לא הייתה טובה, ובסוף ימיו מלכים איא ד: "ויהי, **לעת ז肯ת שלמה, נשיו הטו את לבבו אחריו אלהים אחרים, ולא יהיה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוויד אביו**". בנויגוד לפרק ז, בו נאמר שהנשיות הנכריות מפתחות רק נערלים, במציאות שלמה נכשל דזוקא לעת ז肯תו!
אז אולי יש אמת כלשהי בטענה "ארוי בחוץ...", ולא רק עצנות?

בחוץ וברחובות יש גם גורמים חיוביים (משל א כ) : "חכמת החוץ תרנה, ברחבותתן קולה"; העצל מחליט לוותר על כל מה שנמצא בחוץ וברחובות, על הרע ועל הטוב: הוא נשאר בבית ואינו יוצא למדוד, כדי שלא ייתקל בפתרונות מסוימים.

אך החכם טועה שיש לצאת החוצה ולהתמודד עם הסכנות, לא על-ידי בריחה והסתגרות, אלא על-ידי לימוד המצוות והتورה. וכך הוא אומר בתחילת הפרק שמדובר על האישה הנואפת (משל ז א-ה) : "בני! שמר אמר, וממצוות תצפן אתך. שמר מצותי והיה, ותורתיכαιשון עיניך. קשרם על אצבעתיך, כתbam על לוח לך". אמר להכלה 'אחותי את', ומדדע לבינה תקרה. לשمرד מאשה זורה מנכירה אמרה החליקה": מי שלמד מצוות ותורה, יוכל לлечט ברוחב בILI להפתפות להיכנס לביתה של האישה הזורה (משל ז כ-כ) : "אל ישת אל דרכיה לך, אל תעבונתיה. כי רבים חללים הפליה, ועצמים כל הרגיה. דרכי שאול ביתה, ירדות אל חדרי מות".

העצל מסתגר ברשות היחיד שלו - מקום שבו הוא מוגן לגמרי פיתויים; **ה AOL** - שעליו מדובר פרק ז - נכנס אל רשות היחיד של האישה הזורה - מקום שבו השליטה היא בידי גורמים זרים היוצרים פיתויים; וה חכם הולך בדרך האמצע - הוא יוצא לרשות הרבים, מקום שבו יש חופש וכל אחד יכול ליצור פיתויים או דברי חכמה לפי בחרותו החופשית.

מקורות ופירושים נוספים

ארץ ישראל

הרעינו שנזכר במאמר זה, שיש לקחת סיכון רוחניים מחושבים על-מנת להגיע להישגים רוחניים גדולים, נרמז כבר בתורה :

- דברים לא טז : "ויאמר ה' אל משה 'הנך שכב עם אבתיך, וكم העם הזה وزונה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועוזני והפר את בריתך אשר כרתי אותו'"
ה' ידע שבארץ ישראל ישן סכנות רוחניות גדולות, שעלולות לגרום לבני ישראל לzonot ולעבד אליהם אחרים, ובכל זאת ציווה על בני ישראל להיכנס לארץ :
דברים כא : "ראה, נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ! עליה רשות, כאשר דבר ה' אלהי אבתיך לך, אל תירא ואל תהת!" (ע"פ הרב יובל שרלו).

יתכן שבעם ישראל היו עצלים, שאמרו שהם פוחדים להיכנס לארץ כי יש ארי בחוץ... שחל בדרך, ארי בין הרחובות, אך ה' קבע שצריך להיכנס למרות הכל, כדי לקיים את המצוות והמשימות הרוחניות שאפשר לבצע רק בארץ ישראל: **חכמת החוץ תרנה, ברחבותתן קולה.**

התקרבות והתרחקות מהתורה

הגאון מוילנה (על משליו כו א) קישר בין דבריו של העצל לבין פיתוייה של האישה הזורה באופן שונה במקצת :
- "ונאמר לעברי דרך המישראלים אורחותם... היצר הרע אורב לאותם שהו עברי עבירות ועתה רוצים ליישל אורחותם. וזה שאומר העצל : **שחל בדרך**, ככלומר שבדרך ה' יעמוד השחל ואורב" - המילה דרך מצינית את ההתקרובות אל ה'; והתייחס שמל בדרך הוא תירוץ של עצל שאינו רוצה להתקרב לעבודת ה' בגל הפיתויים והסכנות האורבים למי שמנסה להתקרב; ומצד שני -
- "ונאמר ואצל כל פינה תארוב... וזה נאמר על תלמידי חכמים, בעת שייפרשו מעט מן התורה או היא באה ואורבת להם. וזה : ארי בין הרחובות - רחובות הוא התורה... ובעת שיצאו מהתורה ולא חזרו עדין, אז נקרא בין הרחובות, ואה עליהם, כשהם בין הרחובות" - הביטוי בין הרחובות מציין את ההתרחקות הזמנית מהתורה, למשל כאשר תלמיד חכם צריך לצאת באופן זמני מהישיבה, לעבוד או לשרת בצבא; והתייחס ארי בין הרחובות הוא תירוץ של עצל שאינו מוכן בשום אופן לצאת מהישיבה, בגל הפיתויים והסכנות הנמצאים בחוץ.

כasp; כלל, אינו זוכה להתייחסות מצד הבריות, אינו זוכה שגוערים בו ומוחתמים עליו ביקורת, וכך נמנעת ממנו התקדמות רוחנית (ראו לא שמע גערה).

4. וייתכן שהפסוקים באים לעורר את תשומת לבנו לכך, שגם המציאות למעשה מטעה ומרמה אותנו - אנחנו חושבים שאנו עשירים, אבל למעשה העושר שלנו לא שייך לנו באמת - הוא לא יבוא איתנו לקבר ולא ישאיר לנו אחריו שנותן; ומצד שני, יש אנשים שנראים לנו עניים, אבל למעשה הם עשירים, כי הם השקיעו את כספם במעשי צדק והצד (ע"פ מלבי"ס):

- כשהאדם עוזר לעניים, העושר שלו מכפר על נפשו;
- וכן, כשההרש בא לבקש ממנו כסף, הרש לא שומע ממנו כל גערה, כי הוא שמח שהוא יכול לנצל את העושר שלו ולהشكיע אותו בהשקעה המשתלמת ביותר.

5. ואפשר לפרש את שני הפסוקים כמשל לעושר ועוני רוחניים:

- פסוק ז: "יש שומרה את עצמו שהוא תלמיד חכם גדול ואין כל באמת, ויש... שעושה עצמו כאלו הוא אינו יודע מאומה ויש לו הון רב..." (חגנון מווילנה), "כמו שצערני חפמוני ביגל הוא לא אכם, שמחעניש בעסקינו ותולך לבעליה לבעליה, ומכל מכיון קשׁבָא לחשּׁבָוֹן צדק, ימץָא, שָׁאוֹן לוֹ מַאוֹמָה, מִפְנֵי שְׁכָנֶת שְׁחִינָה רְנוֹחָה חֲרֵבָה, עַד שְׁפְּשַׁעַמְּדָה זֶה פְּנַגְּדָה, יְרָאָה, שְׁלָא נְשָׁאָר מַאוֹמָה בָּיוֹן. קָרְבָּנְגִּי הַצָּחָה, יְשָׁלָא אָדָם, שְׁעֻזָּה תְּמִיד מַצּוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אָכֵן יְשָׁלָא טְבָע כְּעַ - שְׁטַבָּעוֹן לְהַטִּיל דְּפִי עַל חֲפְרוֹת. אִישׁ כְּנָה, פָּאֵשָׁר יָבֹא לְעוֹלָם חָלְלִין, יְרָאָה שָׁם, שָׁאוֹן לוֹ מַאוֹמָה, שְׁכָל חָגָנִים וְהַנְּטִיעָות שְׁנַטְעָו בְּגַן בְּמַעַשְׂיוֹן, נְחַפְּסוּ פְּנֵיכֶם בְּקָוָצִים וּבְרָקִים, וְלֹא מַנְכֵר כָּל חָגָנִים שְׁנַיְשָׁבָן בְּזַהֲבוֹן שָׁאָנוּ אָוָרִים בְּסֹוף תְּפִלָּנוּ, יְאֵל הַי, נְצָר לְשׁוֹגִי מַרְעָע" וְאַחֲרֵךְ אָנָן מַבְקָשִׁים, "פְּתַח לְבִי בְּתוֹרְתָּךְ", קָאִי לְאוֹהֵל אֵין חֲטוֹתָה נְחַשְּׁבָת לְלִלּוֹם". (חփ' חיים, שמירת הלשון חלק בפרק א).

- פסוק ח: "כִּפְרַנְפְּשָׁא שְׁעַרְעָו - הַוְרָתָנוּ, וְדַשְׁ בְּדָרְבֵי תּוֹרָה לֹא שְׁמַע גַּעַרָה - אִינָן יְדַע לְמוֹר מִן הַרְעָה, לְפִי שְׁלָא נְהָר". (רש"ו).

99. למרות שיש פיתויים ברוחוב, לא צריך להסתגר בבית

ספר משלוי מלמד שיש להיזהר מפני פיתויים, אולם הוא גם רומז שזהירות מוגזמת עלולה להיות תירוץ לעצמות:

- משלוי כביג: "אמֵר עַצֵּל: אַרְיָה בְּחוֹזֵן, בְּתוֹךְ הַחֲבוֹת אַרְצָה!!".

- משלוי כו' כביג: "אמֵר עַצֵּל: שְׁחַל בְּדָרְן, אַרְיָה בְּין הַרְחָבוֹת!!".

מקובל לפירוש, שהעצל מוצא תירוצים ופחדים דמיוניים כדי שלא יצטרך לצאת החוצה ולעבוד.

אולם, המושגים דרך, חוץ ורוחבות נזכרו בספר משלוי בקשר לפיתויי האישה הנואפת (משלוי ז-יב): "עובד בשוק אצל פנה, ודרך ביתה יצאד... פעם בחוץ פעם ברוחבות ואצל כל פנה תארב... כי רבים חללים הפליה, ועצמים כל הרגיה".

לפי זה, וייתכן שגם דבריו של העצל אינם מתייחסים לנסיבות פיסיות אלא לסכנות רוחניות - הוא רומז שבחווץ וברוחבות ישנים פיתויים עצומים שעולים להרגוג אותו מבחןיה רוחנית. חיזוק לפירוש זה ניתן למצוא בפסוק הבא מייד בדבריו של העצל, המדבר גם הוא על נשים זרות שמלילות את האדם בראשון (משלוי כב' יד):

"שׁוֹהָה עַמּוֹקָה פִי זָוָת, זָוָם הַיְיָפָל שָׁמָ".

לפי זה, דבריו של העצל אינם דמיוניים לגמרי, הם רק מוגזמים:

- העצל טוען שיש ארי בחווץ, ככלمر סכנה שא-אי-אפשר להתגבר עליה, אך למעשה יש שם רק **אשה** - אמן מפתחה ומסוכנת, אך אפשר להתגבר עליה בכוח הבחירה החופשית של האדם.

- העצל טוען בתוֹךְ רְחוֹבּוֹת אַרְצָה, ככלמר הרגגו אותו גם אם רק אל' ברוחוב הראשי; אך למעשה המות לא נמצא ברוחוב אלא רק בבֵּיתָה של האישה הנואפת וב דרכים שモביילות לשם - "וְדַרְךְ בֵּיתָה יָצָעֵד", והפניה לשם תלואה בבחירה החופשית של האדם.

98. להיזהר משקרים על עשר ועל עוני

mdi פעם מתרפסמים סייפורים על אנשים שנחשבו לעשירים, ולמעשה הם שקועים בחובות גדולים; או להיפך - אנשים שנחשבו לעניים, ולמעשה יש להם הרבה כסף ורכוש. הטיעות מסוג זה היו כבר בזמן התנ"ך:

משלינו: "יש מתעשר - ואין כל, מתרושש - והוון רב".

אחד המשמעויות של בנין התפעל היא העמדת פנים; לפי זה, **מתעשר** = מעמיד פנים שהוא עשיר; **מתרושש** = מעמיד פנים שהוא רש; **יש אדם שמעמיד פנים שהוא עשיר ולמעשה אין לו כלום**, ויש אדם שמעמיד פנים שהוא עני ולמעשה יש לו הרבה רכוש.

חשוב לזכור את זה, במיוחד, בשני מקרים:

- כמשמעותו מציע לכם "ההזדמנויות עסקית משתלמת במיוחד", וכך להוכיח לכם עד כמה ההזדמנויות הזאת משתלטת, הוא טוען שהוא התעשר בתוצאה מההזדמנויות הזאת. אל תמהרו להאמין לו - **ייתכן שהוא מתעשר ואין כל'** (אמנם, גם אם הוא באמת עשיר, אין זה אומר שההזדמנויות העסקית שהוא מציע לכם אכן משתלטת - ראו חכם בעינו איש עשיר - סעיף 296).

- כמשמעותו טוען שהוא עני ומבקש עזרה, אבל לא מוכן להסתפק במוצרים בסיסיים כגון מזון או כרטיס נסיעה באוטובוס, אלא דורש שתנתנו לו דוקא כסף. אל תמהרו להאמין לו - **ייתכן שהוא מתרושש והוא הוון רב**.

יש אנשים שמטיעים לא רק את הזולת אלא גם את עצם:

- **יש אדם שמتنהג כמו עשיר, חי ברווחה ומבזבז הרבה כסף, עד שהציקים מתחילה לחזור והוא מגלה שאין לו כלום;**

- **ויש אדם שמتنהג כמו רש, חי במצוקה ובחיסכון, כאשר למעשה יש לו הוון רב שאינו נהנה ממנו.**

הפסוק הבא

גם הפסוק הבא מדבר על עשירים ורשיים (משלנו יג ח): "**כופר נפש איש - עשרו, רש - לא שמע גערה**". מה הקשר בין שני הפסוקים?

1. **ייתכן שפסוק ח נותן סיבה** - מודיע אנשים מרומים בקשר למצבים הכלכלי:

- כשהאנשים חושבים שהוא עשיר, הם לפעמים מתיחסים אליו **העשיר שלו** כתאיל **כופר נפש** - הם יעדיפו לא לפגוע בו (גופנית או נפשית), כדי שיוכלו לקבל ממנו כסף (ראו למשל ירמיהו מא ח: "ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו כי יש לנו מטמינים בשדה החטים ושערם ושןך וدبש"; ויחד, ולא המitem בתוך אחיהם); ויש אנשים שאצלם התחששה של עשיר היא תחליף לצרכים נפשיים - אדם מוציא הרבה כסף כדי להרגיש חזק; קונה הרבה מתנות לבני משפחתו וחבריו כדי להרגיש נדיב ואהוב; קונה לעצמו בגדיים יקרים כדי להשתלב בחברה של עשירים.

- כשהאנשים חושבים שהוא רש ומסכן, הם לפעמים מרחכים עליו ולא **גוערים** בו, גם כשהוא עשו דבריהם לא מקובלים (ראו גם: **לא שמע גערה**; ודל מבין יחקרנו - סעיף 296).

2. **ויתכן שפסוק ח נותן עזה** - איך לברר אם אדם הוא באמת עשיר/עני, או שהוא מתחזה:

- **ורש לא שמע גערה** - הרש לא רגיל לשמעו שגורעים בו, ולכן הוא גם לא נהג להשמיע גערות; ולכן, אם מישחו גוער בז' (למשל, קבוץ שצועק) ואומר "למה אתה נתנו לי רק 10 אגורות?!", או "למה אתה לא מאמין לי?!", אפשר להסיק מכך לא באמת רש, אלא כנראה מתחזה. ראו גם: **תחנונים ידבר רש**.

- **אולם, לפי פירוש זה לא ברור החלק הראשון של הפסוק - כפר נפש איש עשרו.**

3. **ויתכן שני הפסוקים** באים ללמדנו את החסרונות שבונו ובעוור (ראו ראש ועשור אל תתן לי - סעיף 34):

- פסק ז מלמד, שיש אנשים שמתיחסים לעניים למורות שהם עשירים, ויש אנשים שמתיחסים לעשירים למורות שהם עניים - מכאן שני הקצאות אינם טובים, בשני הקצאות ישנו בעיות שגורמות לאנשים הנמצאים בקצת לרשות להיות בקצת השנין.

- פסק ח מתאר חלק מהហבעות הללו - מי שיש לו יותר מדי כסף, מושך אליו את תשומת ליבם של הגוזלים, ועלול להגיע לנצח שידרשו ממנו לתת את כל עשרו כדי להציג את נפשו, "הכסף או החיים";ומי שאין לו

והמסקנה המعيشית היא (משל ז כד-כח) : **"וועטה, בנים, שמעו לי, ובקשייבו לאמרי פי : אל ישssh אל דרכיה לבע, אל תעט בנטיבותיה."**

פירושים נוספים

עכש

1. חלק מההפרשים פירשו ש **עכש** = נחש, והנער שהולך אחורי הזונה נמשל לנחש שהולך בשליחות ה' כדי **לייסר את האיל** (רש"ג, מצודות, מלבי"ס).

- אולם, רוב האנשים, כאשר הם רואים נחש, אינם יודעים אם הוא הולך לייסר רשע, ולכן המשל אינו ברור. כל מטרתו של משל היא להמחיש רעיונות לא-ברורים ולעשותם ברורים יותר, ולכן קשה להניח שהחכם השתמש כאן במשל שהוא עצמו אינו מוחשי.

2. חלק מההפרשים פירשו ש **עכש** = כבל ברזל, שבו קוראים **את האיל כדי לייסרו** ("דעת מקרא" בשם המאירי, "יסוד מלבות"), והמשמעות כמו שכתבנו בגוף המאמר - הנער קשור אל האשה המפתחה כמו כבל.

אל מוסר אויל

1. יתכן שהמלילים **"אל מוסר אויל"** מתיחסות לתחילת הפסוק, ויש לקרוא את הפסוק: **"הולך אחריה פתאום (כשור אל טבח יבוא וכעכס) אל מוסר אויל"**: הנער הולך אחריה, בדרך שתביאו לו רק ייסורים של אויל; והוא הולך אחריה כמו سور הולך אל טבח וכמו תכשיט הקשור לרجل.

- אולם, לפי פירושים אלה, ההקבלה בין שני המשלים בפסוק - **"כשור אל טבח יבוא וכעכס אל מוסר אויל"** - אינה מושלמת.

2. ניתן להציג את שני המשלים בפסוק בטבלה:

כשור	אל	טבח	יבוא	כשור
וכעכס	אל	מוסר	אויל	וכעכס

טבח מקוביל אל מוסר (= יסורים או מסר); לפי זה, **יבוא** מקוביל אל אויל, ויש לפרש שהמילה "אויל" כאן היא פועל - אויל מלשון הובלה או ליווי; כמו שהמשל הראשון הוא **"שור שמאבים אותו אל הטבח"**, כך המשל השני הוא **"עכש שמוביילים ומלווים אותו אל המוסר"**; בין אם העכס הוא נחש ארסי שנלכד ע"י הצידים, או תכשיט שהאיisha הוצאה מהארון כדי לקשור לרجل - גורלו כבר נחרץ.

97. לחשוב על האחראית

בקטע שמרתתו להזהיר את האדם מפיתוי האישה הזרה (סעיף 94), אומר החכם, בין השאר:

משלוי היא-יב: **"וונחתת באחריותך, בכלהת בשרך ושריך. ואמרת איך שנאתי מוסר, ותוכחת נאץ לבי...".**

מטרת הקטע היא לגרום לאדם לצאת מההווה המפתחה, ולהסביר על העתיד - על האחראית (סעיף 386). האחראית מתאפיינת ב: **"כלהות בשרך ושריך"**; שני דברים **כליים** ונוגרים כאשר האדם מגיע לאחראית ימי:

- **בשרך** - נראה סמל לתאות הבשריים, שבסוף החיים נראה מיותרת וחסרת-משמעות.

- **שריך** - כינוי לגוף האדם, שבסוף החיים מצטמק וכלה כתוצאה מזקנה ומחלות.

שני אלה גורמים לאדם **לנהוט** = להיאנה מצער ומכעס; הוא מצטער שבזבוז את זמן על תאות שנראות לו עכשו חסרות ממשמעות, וכועס על עצמו שכילה את כוחותיו (ואולי גם חלה במחלות) על הנאות רגניות.

- אז, כשהוא כבר בביתה, וכל החושים שלו כבר שיכורים מכך, ריחות ותענוגות, היא אומרת לו (פסוקים יח-כ) "לכה נרוה דודים עד הבקר; נתעלסה באבאים..." והוא כבר לא מסוגל להתנדד.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו את פרטיו המשל על-פי הגראי'א.
2. גם הרמב"ם פירש שהאיישה בקטעה זה היא משל כל התאותות הגוףניות שמצוות את האדם; אולם, לדבריו, אין משמעות לפרטים במשל - "וכיוון שכבר ביארתי לך את זה ונגיד לך סוד משל זה, אל תטריד את מהשਬתך לומר ומה עניין אמרו ייובחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי", ואיה עניין בכלל באמורו "מרובדים רבדתי ערשי", ואיה עניין נוסף על הכללות הוו באמורו "כי אין האיש בביתו", וכך כל שאר מה שנאמר בפרשא זו, כי כל זה המשך לשון לפי פשט המשל, כיון שהמצבים האלה שהזכיר הם סוג מצב החיים, וכן הדיבורים האלה וכיוצא בהם הם מסווג דברי הנואפים זה עם זה." (מורה נבוכים - חלק ראשון - הקדמה).
- היתרון של הפירוש הראשון הוא, שלכל פרט במשל יש משמעות - הוא מתאר איך התאהווה מפתחה את האדם דווקא על-ידי קיום מצוחה.
- הקטעה פונה לנערים מהם זכר, אך הוא כמובן מיועד גם לנערות. בתורה מדובר דווקא על מקרה שאיש מפתחה נערה (שמות כב טו).

96. להיזהר מהתמכוורת

אחד המשפטים המתארים את הנער שמתפתחה לכלת אחרי האישה המפתחה הוא :

משלוי ז כב: "הולך אחריה פתאם, כשור אל טבח יבו, וכעכס אל מוסר אויל".

עכס הוא תכשיט של נשים, כמו בישעיה ג יח: "ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשביסים והשחרנים...".

איזה תכשיט בדיקוק? נקרא בפסקוק קודם (ישעיהו ג טז): "ויאמר ה": יعن כי גבשו בנות ציון, ותלכנה נטוות גרוון ומשקרים עיניהם, הלווק וטף תלכנה וברגליהם תעכנסה" - מכאן נראה, שה"עכס" הוא תכשיט שעונדים על הרגל, והוא מתנווע כאשר מניעים את הרגל. ישעיהו מאשים את הנשים, שהן מנעוות את התכשיטים שעל רגליهن, כדי שיינצנו וימשכו תשומת-לב.

נחוור בספר משלוי: הנער, שהולך אחרי האישה הזונה, נמשל לתכשיט, שנצמד לרגליה של האישה ומתרנווע כאשר האישה הולכת. הנער לא בטוח בעצמו, יש לו ייסורי מצפון, ולכן הוא מתנווע הלווק ושוב - מתרחק ממנו ושוב מתקרב אליה, וזכה להסתנק ממנו אך איינו יכול - הוא כשור אליה כמו התכשיטים שהיא עונדת על רגלייה.

המילה "אויל" מתייחסת לנער - הנער האויל (= השטхи, הולך לפי מה שנראה לו במחשבה ראשונה - סעיף 352) הולך אחרי האישה הזונה, כמו שור שהולך לטבח, כמו עכס.

המילה מוסר כאן משמעה כמו "מוסרות" או "מאסר", כמו בפסקוק (ישעיהו כח כב) "ועתה אל תتلוצטו פן ייחזקו מוסרים...", (ישעיהו נב ב) "התפתחי מוסרי צוארך שביה בת ציון". לומר "קשרה ובכילה". לפי זה פירוש הביטוי דומה - "עכס שלוקחים אותו כדי לקשרו ולכבלו לרגלי", ופירוש הפסקוק כולם הוא: "האויל הולך אחרי פתאות, כמו שור שבא לשחיטה, כמו עכס שנלך לקשרה".

לפי כל הפירושים, מטרת המשל היא להודיע לנערים, שלא יהיו להם אשליות - שלא יחשבו שהם יכולים להתקרוב אל הפיתיו ווז להתרחק ממנו בלי פגעה. ברגע שמתקרבים - הפיתיו הוא כל-כך גדול, שהוא קשור את הנער אל האישה כמו תכשיט שנקשר לרגל, ואין יכול להסתנק ממנו. רעיון דומה מצאנו בספר קהילת (קהלת ז כ): "iomozca ani mar m'mot at haasha, asher hi matzodim v'haramim libah, assorim yidiah; tov lafni haalohim yimeltz minha, v'hoteta yilcad bah" (סעיף 119)

כל הכבוד והכחות שצברת - האם את/ה באמת רוצה שורדים ישלו בכל זה? ראו גם פיתויים מסוכנים לחופש שלך.

- עצה רבעית - לחשוב על העתיד (פסוקים יא-יד): "וְגַהֲמָת בְּאַחֲרִיתֶךָ, בְּכָלֹת בְּשָׁرֶךָ וְשָׁאֶרֶךָ. וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שְׁנָאתִי מֹסֶר, וְתוֹכַת נָאֵץ לִיבֵּי; וְלَا שְׁמַעְתִּי בְּקוֹל מָרוּרִי, וְלִמְלַמְדִי לֹא הַטִּיטִי אָזְנוֹנִי. כַּמֵּעֵט הָיִיתִי בְּכָל רֶעֶם, בְּתוֹךְ קָהָל וְעַדְתָּה": תחשובי עלימי הזיקנה - מה תרגישי/ כתהיה זקנה, "בְּאַחֲרִיתֶךָ, בְּכָלֹת בְּשָׁרֶךָ וְשָׁאֶרֶךָ" - תענות הגוף כבר לא יעניינו אותך - האם לא תצטער/ על כל השנים הטובות שbezבזות על מעט תעונג? ראו גם לחשוב על האחרית (סעיף 97).

- עצה חמישית - לעסוק בפעולות יצירתיות-מקוריות ולהפיץ את יצירותיך ברבים (פסוקים טו-יז): "שְׁתָה מַיִם מַבּוֹרֶךָ, וְגַזְוְלִים מִתּוֹךְ בָּאַרְךָ. יִפּוֹצְוּ מַעֲינָנוֹתֶיךָ הַזְקָחָה, בְּרָחוּבּוֹת פְּלָגִי מַיִם. יִהְיוּ לְךָ לְבָדֵךָ, וְאַיִן לְזָרִים אַתְּךָ": כשאת/ה מפיixa את הדברים שאת/ה צרתת - גם אם אחרים נהנים מהם - בסופו של דבר הם רק שלך, כי הם נובעים מהיצירתיות המקורית שלך. כשאיש/ה עוסק/ת בפעולות כזוatta - אין לו/ה זמן לתת את כוחות החיים שלו לפיתויים זרים (וזורות). ראו גם לחפש מתחת לפנס (סעיף 120).

- עצה ששית - להתחנן (פסוקים יח-יט): "וַיְהִי מָקוֹרֶךָ בָּרוֹךָ, וְשָׁמַחְתָּ מִאַשְׁתָּנוּרְךָ. אַיִלָּתְךָ וַיַּעֲלֵת תְּן: דְּדִיה יְרֻוֹךְ בְּכָל עַת, בְּאַהֲבָתֶךָ תְשַׁגַּה תְּמִידֶךָ": הנושאינו כשלעצמם אינם מבלטים את היצירם, אולם, קל יותר להתרמודד איתם ביחד, כאשר יש שמחה ואהבה בין בני הזוג (ראו גם שגיאות של אהבה). רעיון דומה נמצא במשל יח כב: "מצאה אשה - מצא טוב ויפק רצון מה", ככלומר - מי שמצא אישה, קל לו יותר להיות רצוי לפני ה', כי הם עוזרים זה לזו להינצל מן החטא (ע"פ מצדחת דוד שם).

- עצה שביעית - לזכור שה' רואה אותך תמיד, ולא תוכל/י להתחמק מלעת דין וchosben על עוננותיך (פסוקים כ-כג) : "לִמְהָתְשַׁגָּה בְּנֵי בָּזָרָה; וְתַחֲבֵק חִיק נּוֹכְרִיהָ! כִּי נָכַח עַזְנֵי ה' דָרְכֵי אִישׁ, וְכָל מַעֲגָלוֹתָיו מְפָלֵס. עֲוֹנוֹתָיו יַלְכְּדוּנוּ אֶת הַרְשָׁעָה, וּבְחַבְלֵי חַטָּאתָנוּ יַיְתֵּמֵךְ. הוּא יִמּוֹת בָּאַיִן מֹסֶר; וּבָרוּבָ אִיוּלָתוֹ יִשְׁגַּה".

95. איך היוצר משתמש במצוות כדי לפתחות

כשיצור הרע מנסה לפתחות אדם טוב לעבור עבירה, הוא לא יכול פשוט להגיד לו "בווא תחתא", כי האדם לא יתייחס אליו; אז הוא עוטף את העבירה במצוה ואומר לו "בווא תקיים מצוה", ודרך המצויה, האדם מגיע לעבירה.

דוגמה לתחבולה זו של יצר הרע ניתן למצוא במשל פרק ז, המתאר את האמצעים שבהם משתמשת האישה הזונה על-מנת לפתחות את הנער העובר בקרבתה :

- משלו ז גג: "וְזֹהַזְקִיקָה בּוּ, וְנַשְׁקָה לִי": היא נוגעת בו כדי לעורר בו תאה. אבל הנער הזה הוא בחור טוב, והוא לא יsuccים לבוא אליה אם תזמין אותו לעبور עבירה. ולכן היא צריכה להזמין אותו לקיים מצוה, ולשם כך היא צריכה לשקר בעזות-פניהם: "העזה פניה, ותאמר לו:"

- פסוק יד: "זֹבְחֵי שְׁלָמִים עַלְיִי, הַיּוֹם שִׁילְמָתִי נְדָרִי": מדרתני להביא קרבן שלמים, והבאתי אותו היום. על-פי התורה (ראו ויקרא ז טז), כשהם באים קרבן שלמים חייבים לגמר לאכול אותו באותו יום או לאחרת. אני לא יכולה לגמור את כל הקרבן בלבד בזמן כל-כך קצר, ו... .

- פסוק טו: "עַל כֵּן יִצְאָתִי לְקַרְאָתֶךָ, לְשַׁחַר פְּנֵיךָ - וְאַמְצָאךָ": מכיוון שאינו יודע שתאה אוהבת לקיים מצותה, יצאתתי לחפש אותך כדי להזמין אותך אליו, שתעזר לי לקיים את מצותה אכילת הקרבן. ובדרך נס "וְאַמְצָאךָ" -

- מצתתי אותך מיד, בקהלת, בקהלות, והוא זה אותן מושמיים שאתה צריך לבוא אליו ולקיים את המצויה... .

- פסוק טז: ומכיון שלא נצליח לגמור את כל הבשר היום, תצטרך לישון אצלך כדי שנוכל להמשיך לאכול אותו גם אחר, ולשם כך הכנתי מיטה יפה ונוחה: "מְרַבְדִים רַבְדִתִי עַרְשִׁי; חַטּוּבָה אַתָּה מְצָרִים": "חַטּוּבָה - מְלָשִׁין חטיבה, כלומר המובהר. אַתָּה מְצָרִים - מִשְׁאָה שֶׁל מְצָרִים. ככלומר מן המובהר שנישאים ממצרים, כי שם באו השש והרकמה הטובים והיפים. והענין: כי מצדדים שורש כל הטומאות, כמו שנאמר כי עדות הארץ" וגנאי" (הגר"א).

- פסוק יז: ומכיון שאתה חייבים לאכול את הקרבן בשמחה (ראו דברים ז ז: "זֹבְחָתָה שְׁלָמִים, וְאַכְלָתָה שָׁם; וְשִׁמְחָתָה לְפָנֵי ה' אֱלֹהִיךָ"), הכנתי בשםים נעימים על המיטה, כדי שייהיה לנו שמח ונעים: "גַּפְתִּי מִשְׁכָּבִי מַוְרָאָהָלִים וּקְרִגְמָוֹן".

מנכrichtה אמריה החקיקה	להציגך מאישה זורה	פסקטז
ואת ברית אלהיה שכחה	העוזבת אלוף נעריה	פסקטיז
ואל רפואיים מעגלותיה	כי שחה אל מוות ביתה	פסקטיח
ולא יישגו אורתות חיים	כל באיה לא ישובון	פסקטיט

הקטע מפרט מדויק כל-כך חשוב להינצל מנשים אלו :

- **"כי שחה אל מוות ביתה ; ואל רפואיים מעגלותיה"** : למרות שהן יפות ומדוברת דברים נעימים - בבית שלهن יש מוות ; מי שנכנס לביתן כדי לנאוף או לונות - מתנתק מהי' ולמעשה הנשמה שלו כבר לא בחיים.
- **"כל באיה לא ישובון ; ולא יישגו אורתות חיים"** : **חן ממכרות** ; ברגע שמתחללים איתן - אי אפשר להפסיק, אי אפשר לצאת מזה. זה כמו סמים - מספיק נסיון אחד כדי לנתק את האדם ממוקור החיים שלו ולטgor בפניו את הדلت לנצח.

כפי שהסבירנו בפתחה (סעיף 6), לכל משל יכולם להיות כמה נմשלים.

94. להיזהר מפיתויים - 7 עצות

אחת המטרות של לימודי החוכמה היא להינצל מנשים מסוכנות (סעיף 93). במשל פרק ה ישנן כמה עצות בנושא זה :

משליה א-ה : "בוני, להכמתרי הקשיבה, לתבונתי הט אוזן. לשמר מזימות, ודעת שפטיך יגצרו. כי נופת תיטופנה שפטיך זורה, וחלק משםנו חיכה, ואחריותה מרה כלענה, חדה כחרב פיות. רגליה יורדות מוות, שאלן צעדייה יתמוכו.". לפני שנקרא את העצות נזכיר, שהנשים המסוכנות בספר משליהם משולפים פיתויים הקשורים ליצור ותאווה, ולכן העצות המבואות כאן יכולות לעזור גם לגברים וגם לנשים - לכל מי שמתמודד עם יצורים ופיתויים, במיוחד בתחום שבינו לבינה.

- עצה ראשונה - לא לעשות ממש ומותן עם היצר (פסוקים ו-ז) : "אורח חיים פן תפלאס ; געו מעגלותיה לא תדע. ועתה, בניים, שמעו לי, ואל תסרו מאמרי פ'" : הדרך לשמר על החיים היא, לא לפלאס - לא לעשות יותר מדי חששות - לא לחשב "אם אלך אליה, אחזיר אותה למוטב" או "אם עשה עבירה אחת, יהיה לי כוח לקיים מצאות אחרות", וכו' ; החכם מזהיר את האדם, שכאר האישה הזורה מפתחה אותו - הפיתוי מוליך למוות, אסור להתחיל לעשות חשבונות כי זה מסוכן. וכך כתוב הרבר שניאור זלמן מלידי : "כמישל אדם המתפלל בכוונה, ויעמוד לנדו עובד גילולים רישע, ומשיח ומדבר עמו כדי לבבלוי, שזאת עצתו בודאי שלא להשיב לו מ טוב ועד רע, וליעשות עצמו כחרש לא ישמע, ולקיים מה שכחוב "אל תען כסיל באולתו פן תשווה לו גם אתה". נק, אל ישיב מאומה ושומע טענה וממנה נגד המחשה זורה, כי המתאבק עם מנול מתנוול גם-כן, רק יעשה עצמו כלא יודע ולא שומע ההרהורים שנפליו לו, ויסרים מדעתנו, וויסיף אומץ בכח כוונתו" (תניא חלק א'כח). ראו גם פלאס או לא לפלאס?.

- עצה שנייה - להתרחק מפיתויים ולשמור על איסור ייחוד (פסוק ח) : "הרחק מעלה דרכך, ואל תקרב אל פתח ביתה" : לא רק להתרחק בפועל מהבית שלה (= המקום שבו נמצא הפיתוי), אלא גם "הרחק מעלה דרכך" - לתכנן מראש את הדרך שרוצים ללכטה בה, כך שהיא לא תעבור למקום שיש בו פיתוי. "הרחק מעלה דרכך [כדי שלא] תקרב אל פתח ביתה". ראו גם איסור ייחוד.

- עצה שלישית - לא לתת לאחרים לשלוט בך (פסוקים ט-ז) : "פן תיתנו לאחרים הודך, ושנותיך לאכזריך ; פן ישבעו זרים כוחך, ועצביך בבית נוכרי. ונחמת באחריתך, בכלותبشرך ושהארך. ואמרת' איך שנאתי מוסר, ותוכחת נאץ ליביך ; ולא שמעתי בקול מורי, ולמלמדיך לא הטיתי אוזני. כמעט התייחס בכל רע, בתוך קhalb ועדה" : ברגע שאתה/ה נכנע/ת לפיתוי - אתה/ה מעשה נותן את כוחות הגוף והנפש שלך לאחרים, והם יכולים לעשות אתם מה שהם רוצים. את/ה כבר לא שולט/ת בעצמך - אחרים שולטים בך. תחשובי על כל ההישגים שהישגתם במשך הימים -

- **הולך עקשות פה** - מעקם את פיו בדברי גנאי,
- **קורץ בעיניו** לאות לעג;
- **מולל ברגלוו** - מלשון מיליה - מדבר דברים רעים באמצעות רגלו;
- **מורה באצבעותיו** - מצביע על אנשים כדי לרמזו עליהם דברים רעים.

פירשנו שהפסוק נועד להזהיר את הקוראים מפני אנשי בליעל; אך ייתכן שהפסוק נועד ללמד אדם שסובל מ)'), מיסורים וצרות, איך לעשות חשבון נפש (ראו פטע יישבר ואין מרפא - סעיף 333).

פסקים דומים

- משלויי: "**קורץ עין ייתן עצבה, ואoil שפטים יילבט'**" (סעיף 53)
- משליטו ל: "**עווצה עינינו לחשוב תהפוכות, קורץ שפטינו כילה רעה**"

93. להיזהר מנשים מסוכנות - סופרות מושחתות

התרבויות שלנו חולקת כבוד רב לסופרות, אך חלק מהסופרות אינן ראויות לכבוד - סופרות שבגדו במשפחתן או באלהיהן, ומנסות לגרום גם לקוראים לבוא בעקבותיהן; וכך כתוב במשליב:

פסוק ט: "**לְהַצִּילָן מֵאֲשֶׁר זָרָה, מִגְּבָרִיה - אִמְרִיה הַחְלִקָּה**": היזהר מאיישה זהה שiodעת לדבר דברים חלקים ונעים (סעיף 401); היא לא מביעה את הדעות שלה באופן ישיר, שמאפשר לנלה ויכוח ענייני, אלא עוטפת אותן בעלילה יפה ומעניינת, שגם נראהיה "כמעט" מציאותית, וכך הדעות שלה חוזרות למוחה באופן "חلك" ללא התנגדות.

פסוק יז: "**הַעֲזַבְתָּ אֶלְוֹפָגְנָוִרִיה, וְאַתְ בָּרִית אֶלְתִּיקָה שְׁכַחָה**": היא עזבה את חברי נועריה, משפחתה ותורתה, וגם הדמיות בספרים שלה מתנהגות באופן דומה - עזבות ובוגדות; והסיפור מנסה להעביר את המסר, שזה טוב וראוי לבוגד, כל עוד נהנים מזו.

פסוק יח: "**כִּי שְׁחָה אֶל מִזְתָּבִיתָה, וְאֶל רַפְאִים מִעְצָלְתִּיקָה**": הבית הספרותי-הרעוני שהוא בונה בספרים של מלא מות: אין בו אהבה יצירתיות - שיוצרת משפחה וילדים ורבה חיים בעולם, אלא רק אהבה יצירית - ששורפת והורסת ולא משairyה שום חיים לעתיד.

פסוק יט: "**כָּל בָּאֵיה לֹא יִשְׁבוֹן, וְלֹא יִשְׁגֹּוּ אֶרְחֹות חַיִים**": כאשר קוראים את הספר, ונכנסים לעולם הרוחני של הספרות, קשה לצאת משם ולהזכיר לחיים של אהבה יצירתיות; היצרים המזימות של הדמיות בספר משפיעים על הקורא ועלולים לעוזות גם אותו.

אבל לא צריך להתייאש - כל עוד האדם יש התבוננה, התבוננה יכולה להציג אותו מסכנה זו, כמו שנאמר בפסוק הפותח את הקטע (פסוק יא): "**מִזְמָה תִּשְׁמַר עַלְיךָ; תִּבְונֵה תְּגַנְּצָרֶבָה**": אם תכיר את המזימות שאויתן סופרות משתמשות בהן, ותשמש בתבוננה על-מנת להבין שהספר משקר רק את התהווות והיצרים האפלים של הספרת, תוכל להינצל ולהזoor לחיים האמתיים.

ארבעת הפסוקים שעשכנו בהם במאמר זה מדברים על נשים, אך הפסוקים הקודמים (משליב-טו) מדברים על גברים, וגם שם אפשר לפרש שהכוונה לסופרים מושחתים.

פירושים נוספים

הפסוקים, כאמור, לא מדברים דווקא על סופרות שפותחות באמצעות ספריהן, אלא על נשים רעות כלשהן שפותחות באמצעות דברון:

- **אישה זרה** (אישה של איש זר, שבוגדת בבעלה),
- **אישה נכrichtה** (אישה שעזבה את עם ישראל ועברה לעם אחר, ומנסה לפתו אנשים מעם ישראל לכלת בעקבותיה):

92. זהות גברים מסוכנים לפי שפת הגוף

כדי להיזהר מפני אנשים מסוכנים, צריך קודם לזהות אותם. דרך אפשרית לזהות אנשים מסוכנים נרמזות במשפט פרק ו, בשני קטעים שמתארים אדם רע ומעשיים רעים, ובשניים נזכרים חמייה איברי גוף - פה, עיניים, רגליים, ידיים ולב:

- פסוקים יב-טו: "אדם בליעל, איש אוֹן; הולך עקשות פה. קורץ בעיניו, מולל ברגלו; מורה באצבעותיו. תהפוכות לבבו - חורש רע בכל עת; מדיניות ישלה. על כן פתאום יבוא אידו; פתע ישבר, ואין מרפא."
- פסוקים טז-יט: "שש הנה שנה ה'; ושבע תועבת נפשו. עיניהם רמות, לשון שקר; VIDIM שופכות דם נקי. לב חורש מהשבות אוֹן; רגלים מהירות לזרעיה. יפיח כובים, עד שקר; ומשליח מדיניות בין אחים."

בפרק ב למד החכם שהחכמה מצילה את האדם מנגילה בראשותם של רשעים ערומיים. בפרק זה הוא מסביר איך לזהות רשעים - יש להסתכל על האיברים שלהם, על "שפת הגוף" שלהם, הרומות לאופיים האמתי:

אדם בליעל, איש אוֹן, מתאפיין בכך ש:

- הולך עיקשות פה - הפה שלו הולך בעיקשות (= בעקומות ופיתול - סעיף 373) מרוב מתח;
- קורץ בעיניו - העיניים שלו זזות בעצבנות;
- מולל ברגלו - משפשף ומזיז את רגלו (יש"י) בעצבנות;
- מורה באצבעותיו - מזיז את אצבעות ידיו לכל מיני כיוונים;

כל התנועות המוזרות הללו מעידות על מה שיש בלבו:

- תהפוכות בליבו - הוא כבר חושב איך לשנות את דעתו וצורת דיבורו בהתאם לאינטרסים המתחלפים (טהפוכות = זיג-זג פוליטי - סעיף 383);
- הורש רע - חושב איך להרע ולהזיק לוולט;
- בכל עת מדיניות ישלח - חושב איך לסכסך ולגרום למיריבות.

וגם העונש שלו יבוא דרך הגוף, מידה כנגד מידה: **על כן, פתאום יבוא אידו; פתע ישבר, ואין מרפא.**

ניתן למצוא כמה עצות נוספת על זיהוי שקרים בעזרת שפת גוף במאמר איך לזהות שקר - פוליגרפ אנושי, באתר של משרד החוקיות יניר-לוי. הנה כמה דוגמאות ל"כמה מהוות ומאפיין התנהגות, אשר בעורת התבוננות בהם ניתן להזין שקרים, כל עוד הם שונים מהנהוגתו הנורמלית של אותו אדם":

- "תנועות עיניים בתדרות גבוהה... שפשוף עיניים.... עיניים פקוחות לרווחה או סגורות למחצה" - כמו שנאמר אצלנו "קורץ בעיניו".

- "ירגליים שלובות בזמן ישיבה.... כפות הרגליים אין יציבות על הרצפה בעת ישיבה... - החותמת חפץ, קרסול, ברך או חלק אחר של הרגל המוצלב בעת ישיבה" - כמו שנאמר אצלנו "מולל ברגלו".
- "הצלבת ידיים... תנועת גפיים מתחדשת... נגעות באונותים" - כמו שנאמר אצלנו "מורה באצבעותיו".
- "رمיזים מילוליים (ראו במאמר) - כמו שנאמר אצלנו "הולך עקשות פה".

הדגמה מופלאה לפוטנציאל של המוח האנושי לזהות רמזים לא-מילוליים ניתן לראות אצל חולמים באפזיה - מחלת הפוגעת באיזור מסוים במוח האחראי על הבנת המשמעות של מילים. במקרים רבים, חולמים כאלה מסוגלים לתקשר עם הסביבה בצורה נורמלית לחלווטין, מtopic הבנה של הרמזים הלא-מילוליים - טוון הדיבור, שפת גוף ועוד. מעבר לכך: "ולחולה, אפשר אי אפשר לשקר. הוא אינו יכול את המילים, וכך אין הולך שלול; אך את מה שהוא קולט, הוא יכול בלי לשגגה, בעקבות ההבנה שנולית למילים, אותה הבעיות מוחלטת, ספונטנית, בלתי רצונית, שאינו אפשר לךות או לזייף - כמו שאפשר לךות או לזייף במילים" (אוליבר סקס, "האיש שחשב שאשתו היא כובע", פרק 9 "נאות הנשיה", עמ' 91).

פירושים נוספים

על מנת להבין הגוף בקטע הראשוני (פסוקים יב-יג) מציניניס רמזות של לשון הרע - הרשע משתמש באיברי גוף כדי להגיד דברי גנאי על הזולת:

3. ויש שפירושו **שפטים دولקים** = שפטים של אנשים دولקים, כמו האנשים שנזכרו בתהילים זו יד: "וְלוּ הַכִּינָה מוֹתָה, חֲצִיוֹ לְדָלְקִים יְפֻעֵל", וב תהילים י ב: "בְּגָאות רְשֻׁעָה יְדַלֵּק עֲנֵי, יִתְפֹּשֶׂר בְּמוֹזָמָות זֹו חַשְׁבוֹ"; **دولקים** הם אנשים רשעים הרודפים אחרי עניהם תמיימים במוזימות ופיתויים; "מִפְנִי מִזְהִיר אָוֹתָנוֹ הַחֲם וְאָמַר שְׁפָטִים دولקים וְלֹבֶד רָעָה" (abrahem ahava, "ככל הכתוב", עמ' 257).

לב רע

1. פירושנו **לב רע** = לב החושب מחשבות זדון, וכך פירושו חז"ל והມפרשים, למשל: "וַיֹּאמֶר יְרָבָעם בְּלֹבֶן" - "כִּסְפֵּסִיגִּים מַעֲוָה עַל חֲרֵשׁ שְׁפָטִים دولקים וְלֹבֶד רָע", מדובר בעשו וחבריו, למה הוא דומה? למוליך ש מבחוץ היה של זהב, ומרגליות קבועות בו, אלא מבפנים היה של חרס, כך עשו: וַיֹּאמֶר עֲשֹׂו בְּלֹבֶן אָמַר גַּבֵּל בְּלֹבֶן וַיֹּאמֶר הַמְּנָן בְּלֹבֶן וַיֹּאמֶר יְרָבָעם בְּלֹבֶן וְאַתָּה אָמַר בְּלֹבֶן הַשְׁמִים אֱלֹהָה, הַאוֹמָר בְּלֹבֶן אָנָּי וְאַפְסִי עַזְדָּה, כִּי יַחַנְן קְוַלוֹ אֶל תְּאַמֵּן בְּוֹ כִּי שְׁבָעָה תְּעוּבָה בְּלֹבֶן" (ליקוט שמעוני על מלכים א ב, רמז קכח; ראו רשיי, מצודת דוד, מלבי"ס הגאון מווילנה על פסוקון). בקריאת ראשונה לא ברור, מדוע הפסוק מתיחס דווקא ל"כִּסְפֵּסִיגִּים", לומר לפסולת של כסף? וחרי גם בסוף אמרתי שמצופה כל-חרס יש צביעות, יופי חיצוני שמצופה על פנימיות ברמה נמוכה?! لكن פירושנו מהפסוק נותן דרך לזהות צביעות - כשהפנימיות עשויה מהרס, גם החיצוניות הנוצצת היא מסיגים, ובבדיקה מדוקדקת אפשר להבחן בה (ע"פ מצודת דוד).

2. בלשון המקרא הביטוי **לב רע** משמעו גם **לב עצוב**, לפעמים, כאשר אדם מדבר דברי שמחה וצוחק באופן מוגזם, הדבר מעיד על כך **שליבו עצוב**. החכם צריך לדעת להבחן, מתייך תנעות השפטים, בכך **שליבו רע** ועצוב, ולהתיחס אליו בהתאם - כפי שמחנים **בסייגים** שמצופות כל-חרס, ומבינים שאין מדובר בכל-עלוי מכסף אלא רק בחיקוי.

אחד האנשים שקיימו עצה זו היה ארתקחשטא, אחד מלכי פרס בימי בית שני. לארתקחשטה היה מגיש-יין יהומי - נחמה בן חכליה. يوم אחד, כאשר הגיע לו את הכוון:

- נחמה ב ב: "וַיֹּאמֶר לְיִהְמָלֵךְ יְמִדּוֹעַ פְּנֵיךְ רָעִים וְאַתָּה אַינְךְ חֹולָה: אֵין זֶה כִּי אִם רָע בְּלֹבֶן" ואירה הרבה מאד" מתחיך התבוננות בפניו של נחמה, המלך הבין שהוא עצוב, ושאל אותו מה הבעייה? נחמה אמר לו (נחמה ב ב): "וַיֹּאמֶר לְמֶלֶךְ יְמִדּוֹעַ לְעַולָּם יִהְיֶה: יְמִדּוֹעַ לֹא יַרְאֶךָ פְּנֵי, אֲשֶׁר הָעִיר בֵּית קָבָרוֹת אָבְתֵּי חֶרְבָּה, וְשַׁעֲרֵיהָ אָכְלָוּ בָּאַשְׁׁ". המלך הבין ללביו, נתן לו רשות לרכת לבנות את ירושלים, ואף מינה אותו לפחה (מושל) ביהודה. הבעיה בפירוש זה היא, שהוא לא מתאים לפסוקים שאחריו, העוסקים באדם שמכסה בלביו שנאה וזדון, ובפרט משלוי כה: "כִּי יַחַנְן קְוַלוֹ אֶל תְּאַמֵּן בְּוֹ, כִּי שְׁבָעָה תְּעוּבָה בְּלֹבֶן" - "יחנן קולו" מקבל לשפטים دولקים, ו"תועבות בלביו" מתקבל ל"לב רע" (סעיף 275).

פסוקים דומים ומונוגדים

הפסוקים הבאים - פסוקים כד-כו - מוכיחים את המשמעות המעשית של המثل ונוטנים כמה עצות איך להבחן בין שונא שהשלים לבין שונא שמרמה (סעיף 275).

הניגוד של **כִּסְפֵּסִיגִּים** הוא (משל י כ): "כִּסְפֵּסִיגִּים לְשֻׁוֹן צָדִיק, לְבָרְשָׁעִים כְּמַעַט" (סעיף 67). **כִּסְפֵּסִיגִּים** - לשונו של הצדיק, ו **כִּסְפֵּסִיגִּים** - שפטיו של הרשע (abrahem ahava, "ככל הכתוב", עמ' 257).

הפסוק שלנו מלמד, שכסף-סיגים חיצוני מלמד על חרס פנימי; רעיון זה משלים את הרעיון שב משלוי כה א: "תְּפַוחֵי זָהָב בְּמִשְׁכִּוֹת כִּסְפֵּסִיגִּים, דָבָר דָבָר עַל אֲפֻנֵּיו" - האומר, לפי חלק מהפירושים, שריעונות יפים נמצאים בכלים יפים.

ראו גם: פסוקים נוספים נגד צביעות (סעיף 173).

הביטוי **לב רע** נזכר גם במשל כי: "מִעְדָּה בָּגְדִּים קְרָה, חֹמֵץ עַל נָתָר; וּשְׁרַב שִׁירִים עַל לֹבֶד רָעָה" - אולם שם רוב המפרשים פירשו שהכוונה ללב עצוב: לא רצוי לשיר שירים יפים לאדם עצוב. לפי זה, מסתבר שגם הפסוק שלנו מדבר על אדם עצוב, אלא שבפסוקנו האדם העצוב הוא זה שמנסה לדבר דברים שמחים המסתירים את עצבונו.

הנולד", לשמעו בתוך דברי הפניו גם את הסכנות וההתוצאות. כשאומרים לו "בוא נרוויח את כל ההון שבועלם", הוא צריך לשמעו מכאן "בוא נהרוג את כל מי שיופיע לנו להרוויח את כל ההון שבועלם".

פסקוק כמעט זהה נמצא בישעיה נט ז: "רגליהם לרע ירצו, וימחרו לשוףך דם נקי...". שם ברור שהכוונה לדם של הקרבנות, שהרי הוא "דם נקי". ההקבלה הזאת יכולה להיות שוגם בפסוקנו הכוונה לדם של הקרבנות (כפירוש 2), אך ההבדל בין הפסוקים יכול דווקא להוכיח את ההיפך: "לעומת לשופך דם נקי שבפי הנביא אומר החכם לשופך דם, לומר לנו, שאין הוא מתכוון לדם נקי, שהרי אין הטעאים חפים מפשע!" (ברהמ אהוביה, "כל חתוב", עמ' 243).

91. להיזהר מביטויי אהבה מוגזמים

יש אנשים שמנגנים אהבה וידידותיות באופן מוגזם, לדוגמה, קוראים לאדם שם בכלל לא מכיריהם "אחיך", "אבא", "כבד הרב", "צדיק" ועוד; ספר משליל ממלייך להיזהר מאנשים כאלה:

משליל כו כג: "כسف סייגים מצפה על חרש - שפטים Dolkim ולב רע"

כسف סייגים = פסולת של כסף, המופרשת מהכסף כשצורותיו אותו בכור היתוך.

חרש = החומר שמןנו, נראה, היה בניו הכור עד לרגע הדפסת הספר לא הספקתי למצוא מידע אמיתי על הנושא).

כسف סייגים מצופה על חרש = כשצורותים כסף, הסייגים הנפלטים מהכסף נדבקים על החרס שהכור עשוי ממנה ומציגים אותו (ש"י); היציפוי הוא עבה ואני אחיד, ובמבט מקרוב ניתן לראות שאכן מדובר בסיגים ולא בכسف אמיתי. והນמשל:

שפטים Dolkim = שפטים רצוט וمتנעוות בנסיבות כאלו רודפות אחרי משהו, או שפטים בעורות ולחותות מרוב אהבה, ככלומר, אדם המדבר דברי אהבה רבים בנסיבות מוגזמת.

לב רע = לב מלא במחשבות זדון.

שפטים Dolkim ולב רע = כשרואים **שפטים Dolkim**, אדם המדבר באהבה מוגזמת, יש לחשוד **שהלב רע**, שהמחשבות זדוניות, ולהיזהר ממנו זה.

השפטים Dolkim הם הנמשל של **כسف סייגים** - הדיבור המתלהב באופן מוגזם ולא אחיד הוא הנמשל של הכסף המצפה את החרס בעובי גдол ולא אחיד;

לב רע הוא הנristol של **חרש** - המחשבות הרעות שמתחת לדיבורים המתלהבים הם הנristol של כור-חרס הפשט הנמצא מתחת לציפוי הכסף הנוצץ.

מקורות ופירושים נוספים

שפטים Dolkim

לשורת **דליך** ישן כמה משמעויות בלשון המקרא:

1. רדייפה, כמו בבראשית לא לו: "ויען יעקב ויאמר לבן מה פשעי מה חטאתי כי דליך אחריך?"

2. בעירה, כמו ביחס אל כדי: "הרבה העצים, הדלק האש, התם הבשר..."

והמאמר לעלה משלב בין שני הפירושים ומפרש **שפטים Dolkim** = דיבור המנסה לרודף אחרי הזולות בדברי אהבה בעורדים ומוגזמים.

לפי פירוש זה, הכתוב התייחס למילה "שפטים" כשם עצם ממש זכר ("שפטים Dolkim") ולא "שפטים Dolkot"), בኒיגוד למקובל בלשון המקרא; אך ישנם שמות עצם רבים בלשון המקרא שנחשבים לעיתים כזכור ולפעמים כנקבה, וויתכן שהוא אחד מהם.

90. לשים את עצמן במקום הקרבן

אחד הנסיבות המועילים ביותר להינצל מנוכלים הוא הכישרונו "להחליף תפקידים" - להעמיד את עצמכם בתפקיד האנשים שאמורים להיפגע ממעשי הנוכלים. כישרו זו נרמז בדבריו של האב (משל א-iteit):

- "בוני! אם יפתח חתאים - אל תִּבָּא!"
  - אם יאמרו 'לכה איתנו', נארבה לדם ; נצפנה לנקי חינם... בוני! אל תלך בדרך אitem, מנע רגלה מונתיכת!
  - כי רגיהם, לודע יודכו, וימהרו לשפוך דם! כי חינם מזורה הרשות בעינוי כל בעל כוף ; והם לדמם יארובו, יצפנן לנפשותם...."

החותאים מנסים לפות את הבן שיפוזק את דם של אנשים תמיימים, וכך ירווח הרבה כסף בחינוך (פסוק יא): **"נארבה לדם"**. האב מזהיר את הבן שלא יבוא איתם, והניסיוק (פסוק טז): **"כִּי רְגָלִים לַרְעֵץ יְרוֹצָו, וַיִּמְהַרְוּ לְשִׁפְךָ**.

מה "חידש" לו האב? הרי החטאים כבר אמרו לו בפירוש שם רוצחים לשפוך דם!

- שמיעה ביקורתית מסווג זה יכולת לעזור לנו בתחוםים רבים, למשל:
האב מנסה ללמד את בנו לפתח שמיעה ביקורתית: כshawormis לו "בוא נחרוג אנשים תמיימים וניקח את כספם לעצמנו", הוא צריך לשמוע "אתה תמים - עוד מעט נהרוג אותך" וניקח את כספך לעצמנו".

משמעות ביקורתית מסווג זה יכולה לעזור לנו בתחוםים רבים, למשל:

- במדיניות : יש פוליטיקאים שمبرחים שאפשר לפטור את כל בעיות הביטחון על-ידי שימוש בכוח. אולם, מי שכח השקפת-עלםו מסתמכת על שימוש כוח הוא אדם שיש בו אלימות טבעית, שבסוף של דבר תופנה גם נגד המתנגדים שלו מבית (כתב בתאריך 18.10.2002).

כשפוליטיקאי אומר "אפשר לנצח את האויב על-ידי שימוש בכוח", אדם בעל שמעיה ביקורתית שומע "אני מתוכנן לנצח גם אותך על-ידי שימוש בכוח, אם תתנגד לי".

- בעסקים: יש פרסומות שמצוות לknoot ערכה להערכתה ממהירה - "תמורה \$ 50 בלבד תקבל ערכה שבבעורטה תוכל להרוויח אלפי דולרים תוך שבועות ספורים!". למעשה, הערכה הזאת היא ערכה להערכתה מהירה עבור מי שמכור אותה, ואדם בעל שםיה ביקורתית שומע "תמורה \$ 50 בלבד תקבל ערכה שבבעורטה אני ארווח...". דוגמה נוספת: כאשרנאים הפעלים בשיטת שיווק רשתית/רב שכבותי מבטיחים ללקוחות שלהם רווח קל על- חשבון האנשים שתשכנע להצטרף למועדון", אדם בעל שםיה ביקורתית שומע " אנחנו נרוויח רווח כל על **חשבון**, כנסחן או**תך להцентрף**" (ראו שיווק רב שכבותי - תשובה לשאלות נפוצות).

הדרך הטובה ביותר לבודוק אם יש ממש בהבטחות שלם היא, לשים את עצמנו לצד השני - לדמיין שאנו נחנכו בצד שנפגע מהאלימות, או הצד שצריך לשלם עבור התעניינות המהירה. כשוחשבים על ההבטחות שלם בדף זו, חוו כבר הרבה פרטיות.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהמילים "נארבה לדם" בפסקוקיא מתייחסות לדם של קרבנות הפשע, והמילים "וימחרו לשפוץ דם" בפסקוקיא מתייחסות לדמו של הנער התרמיים - "הם אומרים לך שישפכו את דם של אחרים, אך למעשה הם ימחרו לשפוך את דםך שלך". פירוש זה מתאים למשל הנמצא בהמשך דבריו של האב (פסקוק י-ז): "כִּי הַנְּמָרֵה הַרְשָׁת בְּעֵינֵי כָּל בָּעֵל כֹּנֶף, וְהַדָּם יִאֲרוּבֵי יִצְפְּנוּ לְנִפְשׁוֹתָם": הциירוף חושבת שנונתנים לה אוכל חיים, אך למעשה הциידים מתכוונים לשפוך את דמה; כך גם הנוכלים, כשהם מבטיחים לך שתרוויח כסף חיים, למעשה מתכוונים לשפוך את דמך.

2. אך יש שפירושו, שהמלחים "וימחרו לשופך דם" בפסוק טו מתייחסות לדם של הקרבנות. לפי זה, המילים "נארבה לדם" בפסוקיא אינן דברי הפיתוי כאמרתם, כפי שייאמרו על-ידי החטאיהם, אלא פירושם: החטאיהם רק מבטיחים לעור שירוחית הרבה בסוף ("כל הוא יקר נמצא..."), אבל האב מזוהיר אותו שדריכם מobile לשפיקות דמים: "ויהנה זכר דבר הרציהה, כדי להרחקו יותר מלכת אחר עצם. ועוד, כי הוא התכליות אשר יביאו הלו דרכיהם הרעים. וזה, שם יפנו אל ריבוי האכילה והשתיה, פעמים שלא ימצא להם, ייבווא לנוגב, ולפעמים ימצאים האלו וירצחוהו..." (לבג'). לפי פירוש זה, האב מלמד את בנו לפתח שמיעה ביקורתית מסווג אחר - "לשמעו את

משל א ג : **כל**

"**כָל הַזֶּה יִקָּרֵן נִמְצָא, נִמְלָא בְּתִינוֹ שְׁלֵלִי**"

פיטוי זה ממשיך את הפיתוי הקודם - לא רק כל מה שאתה רואה יהיה לך, אלא גם כל מה שקיים - **בל הון יקר נמצאה, נמלא בתינו שלל.**

משל א יד : **גורלך**

"**גּוֹלָב תְּפִיל בְּתוֹכָנוּ; פִּס אַחֲד יִהְיֶה לְכָלָנוּ**"

הפיתוי הבא הוא **גורלך**; גורל הוא אמצעי מקובל לחילוקת רכוש, כגון נחלות וירושות (סעיף 216). המאפיין העיקרי של גורל הוא השיוויון - לכל אחד מהצדדים יש סיכוי שווה לזכות; כשהnocלים אומרים **גורלך תפיל בתוכנו** הם למעשה עושים "העמדה שלך יהיה שווה לנו" - נחלק את השול **ביןינו** בצורה הוגנת, ע"י הגירה".

והפיתוי הבא הוא **כיס אחד יהיה לכלנו**, כלומר "אם אתה חושש שלא תצליח להרוויח בלבד - אל תדאג, אתה בחברה טובה; אנחנו נתמוך לך ומעוזר לך, כי ההצלחה שלך היא ההצלחה שלנו"; במילים אחרות, "win win situation" - גם אנחנו נרוויח וגם אתה תרוויח (פירושים נוספים).

התשובה לפיתוייהם של nocלים הללו נמצאת בהמשך הקטע (סעיף 90).

מקורות ופירושים נוספים

לכה איתנו נארבה לדם - יש ששאלו "איך זה מבקרים החטאים לפתח את הנער, שעדיין אינו בחזקת חטא, בדברי פיתוי לנו נארבה לדם...?" ולכן פירשו "עלינו לומר, שדברים אלה אינם דברי הפיתוי כאמור... אלא פירושם... החטאים אומרים לנער דברים אחרים, אבל המוכחה מודיעו את כוונתם האמיתית של הדברים" (אברהם אהוביה, "כל הכתב", עמ' 243).

- לעניין, כפי שפירשתי, יתכן שהכתוב מתייחס ל"נעירים בסיכון", שיש סכנה ממשית שייחטפו לכנופיות פשע העוסקות גם בשוד ורכץ.

נצחנה לנקי חיננס - יש שפירשו שהמילה "חיננס" אינה חלק מדבריהם של nocלים, אלא העරה של הכותב, שאומר שאוטם nocלים רוצים להרוג אדם חרף מפשע ללא כל סיבה: "הכתוב אומר שצפונתם לנקי חיננס הווא" (רש"י), "ילאrob על דם נקי לשפוק חיננס, על לא חמס בכפו" (מצודות).

- אולם, מכיוון שכבר נאמר שהנרצח הוא "נקני", ברור שהרצח הוא "חיננס", ואנו צריך לציין זאת. لكن פירשתי שהמילה "חיננס" היא חלק מדברי הפיתוי של nocלים. שרוצים לשכנע את הנער שאין לו מה להפסיד, כדריכם של nocלים מאו ועד היום.

- ראייה נוספת לפירוש זה היא האזהרה בהמשך הפרק - "**כִּי חָגֵב מִזְוֹרָה הָרְשָׁת בְּעִנִּי כֹּל בָּעֵל כְּנֵת**", שמשמעותה - "כל ציפור שרוואת אוכל על הרשות חושבת שהיא מקבלת אוכל בחיננס, אך למעשה זה יעלה לה בחיה"; לעומת זאת, מטרת הקטע היא, בין השאר, להזהיר את הנער מפני דברים שמקבלים בכיקול ב"חיננס".

ותמיימים כיודדי בור - המילה תמיימים משמעה "שלם" או "חרף מפשע" (סעיף 385); לפסוק שלנו מתאימה יותר המשמעות "שלם", בהתאם למשל **"בְּשָׁאֹל... כִּיּוֹדָד בָּור"**: "כמו שהකבר בולע את גופו של המת בשלמו, כך אנחנו נבעל את רכושם של קרבנותינו בשלמותו": **"תִּתְמִימִים** - אין לשון צדיקים, אלא מישון שלמים: נבעלם כשחם שלמים, כאשר היורד בתוכך הבור כשהואשלם, ככלומר בעודם בעשרם נהרגם ונירש נכסיהם" (רש"י).

גורלך תפיל בתוכנו - פירשנו כמו רוב המפרשים, שגם דבריהם של הגברים החטאים; אך אפשר גם לפרש שגם הם דברי החכם, המנסה לעורר בתלמידיו אחריות לגורל המשותף שלהם (ע"פ גליה).

"תנו רבנן: אין עושים את המחק צדו אחד עב וצדו אחד קצר; לא ימחוק בבת אחת, שהמחוק בבת אחת רע למוכר ויפה ללווקה; ולא ימחוק מעט מעט, שרע לווקה ויפה למוכר;

על قولן אמר רבנן בן זכאי: יאוי לי אם אומר, אויל לי אם לא אומר:

- אם אומר - שמא ילמדו הרמאין;
- ואם לא אומר - שמא יאמרו הרמאין אין תלמידי חכמים בקיאין במשמעותה דיןוני!"

רבנן בן זכאי התבלט, האם למד טכניות מסוימות של מרמה במידת תבואה. מה הייתה ההחלטה שלו בשאלת זו? "איבעיא להו: אמרה או לא אמרה?"

אמר רב שמואל בר רב יצחק: אמרה, ומהאי קרא אמרה (הושע יד): **כפי ישרים דברי ה', וצדיקים ילכו בהם, ופושעים יכשלו בהם** (תלמוד בבלי, בא בתരא פט):

רבנן בן זכאי הסתמך על פסוק מספר הושע, והחליט שגם במצב זה יש ללמד "ערמה ומזימה".

89. להיזהר מוגברים מסוכנים - נוכלים המבטיחים כסך כל

כדי להינצל מוחוטאים, יש לדעת את הטיעונים שבhem הם משתמשים כדי לפתח את האדם להצטרף אליהם. כמו טיעונים כאלה מותוארים במשל פרק א.

משל איא: איתנו, חיינט

"אם יאמורי ללבָה אַתְנוֹ, נָאָרֶבָה לְדָם, נָצְפָנָה לְנָקִי - חֲנֵמָה!..." :

הפייטוי הראשון הוא **איתנו**, והוא פונה לצורך של האדם בשיכוכות. הפייטוי חזק במיוחד עבור נערים משפחות הרוסות, שמתאפיינים להצטרף לכונופיות רחוב. הczterofot לכונופיה נתנה להם תחושה שיש להם משפחה גדולה וחזקה. תחושת השיכוכות הזאת כל-כך חשובה להם, עד שהם יהיו מוכנים אפילו לשוד ולרצוח כדי לשמור עליה.

הפייטוי השני הוא **חיינט**, והוא פונה לצורך של האדם במתנות. אנשי שיוק רבים משתמשים בפייטוי הזה, כי הם יודעים שאם הצרכנים יקבלו מתנה קטנה, הם יהיו מוכנים לשלם סכום גדול הרבה יותר מאשר מוצר שלהם בכלל לא צריים; אנשים המודעים לפיטוי נמנעים לקבל כל מתנה שהיא מאנשי שיוק, כמו שנאמר במשלטו כז: "עכבר ביתה בוצע בצע, ושונוא מתנת יהיה" (סעיף 294).

משל איב: תמיימים

"גְּבֻלָּעַם כְּשָׁאָלָה חַיִּים, וְתָמִימִים בְּיוֹרְדִּי בָּוָר'" :

הפייטוי השלישי הוא **גבלעם... תמיימים**: נאכל את כל רכושים בבת-אחד, בשלמותם; כמו שהשאול (=בור הקבר) בולע את כל גוף האדם המת בשלמותו. דוגמאות לפיטוי זה:

- מתווך מצגת שיוקית המציגה "הוזדמנויות עסקית להתעשרות מהירה": "כל מה שאתה רואה כאן, במצבת, יהיה לך, אם רק תצטרף אלינו";
- מתווך מאמר על עשב-מרפא חדש: "העשב החדש שנתגלה במעבודות שלנו מרפא את כל המחלות ואת כל הכאביס".

אנשים ישרים יודעים, שאי-אפשר לזכות בהכל; תמיד צריך לבחור ולהתפשר. רק נוכלים יכולים להבטיח شيء שיבוא אתכם לקבל הכל, שחרי הם ממילא לא מתכוונים לקיים...

מצד אחד, צריך ללמד כדי שהתלמידים יידעו להיזהר; מצד שני, הדבר עלול לגרום לתלמידים להשתמש בעצם בתכליות אלו ולהפוך בעצםם לנוכלים!

ההכרעה של ספר משלוי בדילמה זו היא, כאמור, שצורך ללמד, שהרי אחת המטרות המוצחרות של ספר משלוי היא (משלוי א' ד): "لتת לפתיהם ערמה, לנער דעת ומזומה"; גם בהמשך הספר, מתפארת החכמה בקשריה עם תוכנות אלה (משלוי ב'): "אני חכמה שכנתني ערמה, ודעת מזומה מצא".

העורמה והמזימה הן תוכנות לא סימפתיות:

- ערמה היא היכולת להסתיר את הכוונות האמייניות, להטיעות ולפטות (סעיף 376);
- מזימה היא היכולת לתכנן תוכניות שגורמות נזק לזרות (סעיף 367).

אולם, אחת ממטרותיו העיקריים של ספר משלוי היא, ללמד את הנערים איך להישמר מפניים, וכי להתמודד עם האויב, צריך להכיר את הנשך שלו; והדבר נכון במיוחד גם במאבקים רוחניים:

- כדי שיוכלו להתמודד עם פיתויים והטיעות, הם צריכים בעצם לדעת איך לפתות ולהטיעות - "لتת לפתיהם ערמה";
- וכך שיוכלו להתמודד עם תוכניות שמטרתן פגוע בהם - הם צריכים בעצם לדעת איך לתכנן תוכניות כאלה - "לנער דעת ומזימה".

כך גם במשלוי ב' יא: "מזמה תשמר עלייך, תבונה תנצרכה" - העובדה שהנער מכיר מזימות נשמר עליו, כי היא תאפשר לו להתגונן.

במאמרים קודמים ראינו שהחכם מלמד את תלמידיו על דרכי הפיתוי של גברים מסוכנים (סעיף 90) ושל נשים מסוכנות (סעיף 95); אך העיקרון הכללי "لتת לפתיהם ערמה, לנער דעת ומזימה" נכון גם בתחוםים אחרים, למשל:

- בתחום השיווק: יש ספרים, ואולי גם קורסים פתוחים, שמסבירים לציבור הרחב על תכליות מקובלות בעולם השיווק והמכירות. מי שיילכו לקורסים כאלה, יכוליםゾות יותר בקהלות, מתי סוכני המכירות מפעילים עליהם תכלה שיווקית ומנסים למוכר להם מוצר שהם לא באמת צריכים. לדוגמה, כשאתם אומרם לסטודנטים המכירות "אנו给你 לא רצאים לknut את המוצר כי הוא יקר מדי", והסטודנט שואל "אם אניעשה לך הנחה של 20% - תקנו?", אתם נמצאים תחת לחץ פסיכולוגי להגיד "כן", כי הרוגע אמרתם שאתם לא רצאים לknut בгал מהמחיר הגבוה. אחרי שאמרתם "כן", ואל נעים לכם להתרחרט... אבל אם אתם מכירים את התכלה הזאת מראש, יהיה לכם קל יותר להגיד "לא".

- בתחום הבידור: יש קוסמים, שמסבירים להקל את סוד הקסם - איך הם עושים זאת; קוסמים אלה מקיימים, לדעתם, את הפסוק "لتת לפתיהם ערמה": הם מלמדים את הצופים (שהקלם לפחות פתויים) את אחת מדרכי ההטיעות, ובכך עושים אותם יותר "ערומים" וזהירותם מפני הטיעות בכלל.

פסקים דומים ומנוגדים

לאדם ערום יש יותר אפשרויות לרמות, אבל גם יש לו יותר אפשרות להתרпрос בכבוד ולכך יש יותר סיכון שלא יצטרך לרמות (משלוי יד ח): "חכמת ערום הבין דרכו, ואולת כסילים ערמה".

מצד שני, אדם רע עלול להשתמש בערמה ובמזימה כדי לרמות אחרים, ולגרש מבית הספר אנשים רעים: ומזימה רק לתלמידים תמיימים, פתויים ונערים, ולגרש מבית הספר אנשים רעים:

- משלוי כב': "గרש לן, ויצא מדוון, וישבת דין וקלון" (סעיף 185)
- משלוי כג': "באזני כסיל אל דבר, כי יבו לשבל מליד" (סעיף 181)

מה עושים כשצריך למד בצייר, שבו יש גם אנשים תמיימים וגם אנשים רעים? האם למד ערמה ומזימה כדי שהאנשים התמיימים יידעו להיזהר, או להימנע מכך כדי שלא תת רעינות לאנשים הרעים?

רבן יוחנן בן זכאי התלבט בשאלת זו:

ההכמה, כי המוסר תייסר כוחות נפשו מעבור הגבול" (מלבי"ס), "חכם ירא את ה'", וסר מרע מלעשות עבירה ממש" (חגון מוילנה).

4. מבני אדם: "החכם ירא, מפחד תמיד, ולכן סר מהרע לשום אדם, כי (משנה אבות 7: 2): "אין לך אדם שאין לו שעה", וינקום נקמתו ממנו" (חגון מוילנה).

וכסיל מתעבר ובוטח

אדם כסיל, השונה למדוד, מתעבר ובוטח - במה בדיק?

1. **מתעבר** (=כועס שוב ושוב) על כל אדם שמנסה לתת לו עצות, ובוטח לגמרי בדעתו (ראו הסנה שבבביחון עצמי מופרז).

2. **מתעבר** (=עובד שוב ושוב) על כללי הזהירות החומריים: "עובד במקומ שיש לטעות, ובוטח בה שלא יבוא לידי רע, והוא ביטחון הכספיים" (חגון מוילנה).

3. **מתעבר** (=עובד שוב ושוב) על מצוות ה', ובוטח שיינצל מעונש: "מחזק לעبور בחזקה... בהיכלו בוטח לומר לא תבואי רעה" (רש"י), או "בוטח בה שימחול" (חגון מוילנה), או "בוטח, שהビטחון הוא הפך הראה, כי אין ירא מפחד ה' ונדaddr גאונן" (מלבי"ס). או **מתעבר** (=עובד שוב ושוב) על כללי הזהירות הרוחניים: "מתקרב אל הרע... בוטח שלא יקרין עון" (רבינו יונה), "הפתאים הולכים לבטה ומפלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד מהלה... וכסיל מתעבר ובוטח" (רמח"ל, מסילת ישרים ג).

4. **מתבצע נגד חבריו ומריע להחיםו, ובוטח שלא יוכל לעמוד נגדו לעולם** (חגון מוילנה, ודומה לו האבן עזרא, רב"ג, מצודה דוד).

5. **ויש מפרשים מתעבר = מכעיס את ה'**: הכסיל מכעיס את ה' ובוטח שלא יקרה לו כל רע.
- אך הפסוק אינו מדבר על ה', ובנוסף לכך, "מתעבר" אין משמעו "מכעיס".

ויתכן שהפסוק כולל את כל הפירושים: " והחכם המשובח הוא מי ששם אמות הדברים ליסוד, ומשתית על כך את דעתינו, עם חכמתו הרי הוא מחזק במה שרואין להחזיק ונשמר ממנו שרואין להישמר. והסלל המגונה מי ששם דעתינו ליסוד, ומלה שאמותות הדברים תהינה כפי דעתינו. ועם סכלותו הוא מחזק במה שצורך להישמר ממנו, ונשמר ממנו שצורך להחזיק, וכך שנאמר: חכם ירא וסר מרע, וכסיל מתעבר ובוטח" (רש"ג, האמונה והדעת, הקדמה פרק ז), "לב חכם מפחד תמיד, ובמי עון ישמר מאוון, ולב כסיל מתעבר ובוטח" (בנ"סירה ייחכו).

מדרשים

1. "אל תירא אברהם: זה שאמר הכתוב: אישרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משל כי), וכן כתיב: חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח. אל תהי קורא אלא חכם וסר מרע ירא, זה אברהם, שנאמר לו: אל תירא. מי היה מתירא? ממש בן נח, שהרג את בני עילם. שלשה בניים היו לו, וכתיב בני שם, עילם ואשור (בראשית י), והרגנו, והיה מתירא לומר שהרגני בניו של צדיק, עכשויו יקלני ואמותה..." (תנומא על בראשית טו סיומו טו).

2. "חכם ירא וסר מרע - זה שבתו של יששכר [שלא רצונ ליעין לאחשורוש על ושת, כי ידע שהוא הפקפק], וכסיל מתעבר ובוטח - אלו שבעת שרי פרס וmdi [שייעצו לו לסלק את ושת, עצה שהוא התחרת עלייה]." (אסטר רבה ד א). וכן דרשו באותו אופן את הפסוק "ערום ראה רעה וננטטר, ופטיות עברו ונענסו".

88. ללימוד מתחבליות של נוכלים

האם ראוי ללמד תלמידים על טכניקות שיווקיות ערומיות ועל תחבליות של נוכלים?

- **הפתיע עובר** (על כללי הזרירות) פעם אחת, נגעש, ואז לומד מהטעות של עצמו; **הכטיל מתעבר** (=עובר שוב ושוב), בטעות שלא יקרה לו כל רע, ואני לומד אפילו מהטעויות של עצמו. כאשרנו נתקלים שוב ושוב בצרות או מכשולים, התגובה החכמה היא לראותה בכך סימן שיש משהו רע במעשהינו, ולנסות לתקן אותם, ולא לחזור שוב ושוב על אותן טעויות.

ניתן לראות בפסוקים אלה גם הנחיות חינוכיות לסוגים שונים של תלמידים. לדוגמה, כדי לשכנע תלמידים שלא כדאי להם להמר:

- **תלמיד החכם** - הידוע למדוד - נוכל להראות הוכחה מתמטית לכך שבhimorim יש יותר סיוכי להרוויה מאשר להפסיד, שהרי "חכם ירא - וסר מרע'".

- **תלמיד הערום** - הידוע להיזהר - נוכל להראות אנשים שהפסידו את כל רכושם בהימורים, שהרי "ערום ראה רעה - ונסתה".

- **תלמיד הפתיע** - המתפתה בקלות - נctrיך לאפשר להתנסות בעצמו בהימורים, שיראה שבסתופו של דבר הוא מפסיד, ואולי הכוונה השלילית הזאת תגרום לו להתרחק מהימורים מסוימים יותר, שהרי "פתיהם עברו ונענשו".

- **ולתלמיד הכטיל** - השונה למדוד - גם זה לא יעוזר, שהרי "כטיל מתעבר [=עובר שוב ושוב] ובוטח", אך יתכן שנוכל להשתמש הкус - נוכל להסביר לו, שכאשר הוא מפסיד, בעל הקזינו מרוויח, ו"למה שתהיה פראייר ותיתן לו להרוויה על חשבונך?"; ואז - אולי - **הכטיל יתעבר** [=יכעס] ויזהר...

פסקוק נוסף על חשיבות הפחד: משלו כה יד: "אשרי אדם מפחד תמיד, ומקשה לבו יפול ברעה" (סעיף 51).

פסקוק נוסף על הסנה שבבטחו עצמי מופרז: משלו כה כו: "בוטח בלבו הוא **כטיל** והולך בחכמה הוא ימלט".

מקורות ופירושים נוספים

חכם ירא וסר מרע

אדם חכם לומד דברים, חושש מהם ונזהר מהם - ממה בדיקות?

1. מכל צרה שעולה לבוא עליו: "ירא מהדברים ומפחד, ובסיבה זה ישמור עצמו מרע" (רב"ג), "החכם יפחד מדבב המפחד ונשמר ממנו, ולזה הוא סר מן הרעה ולא תבוא עליו" (מצוחה זוד). בפרט, הוא נזהר מצרות שאנשים אחרים מזהירים אותו מפניהם - לא מתעלם מאף אזהרה.

2. מחותא שהוא עלול לחוטא בטעות: "החכם, אף על פי שהוא סר מרע בכל יכולתו וחפציו, הוא ירא פן יתעה במעשהתו יקוצר בחובתו." (רבי יונה), או מפורענות שעולה לבוא עליו אם יחתoa (רש"ג); וכך פירשו חלק מהפרשנים את חששו של משה לצאת בשליחות ה': "הليلة שיהיה נוראות משה ופחדו מצד שהורה בה יתברך! אבל מצד היהו מהחרה בעצמו ובנפשו, שמא אין מבין מה שיאמר הילו, כי דבריו יתברך קצרים וסתומים דקים וקשים. כי אין לנו, והלא כן הם דברי כל חכם, אף כי האל יתברך, ואין רשות לעבד העומד לפני האל, שיבקש ממנו על כל מילה פירושים, כאילו הוא מדבר עם חברו; لكن היה משה עבד האל כשמיון דבר האל היושד תמיד בשכלו ובחבונתו, עד שהיה חרד וማפחד משיגת עצמו, וכל זה מעצם חכמו, כמו שנאמר חכם ירא וסר מרע, והיפוכו וכטיל מתעבר ובוטח... והי יתרברך לא יעשה דבריו מזוהים, כי אין לו חוץ בכיסילים, אבל מן החכמים החוקרים להבין תוכות הדברים ובטעמיהם בכל סיבותיהם, וזה אין חולשת האמונה בה יתברך, אבל היפוכו, רצוני - הפלגת חזק האמונה בו... וזה היה סיבת נוראות משה וברחו, עד שעמד על תונן שלמות העניינים בחקירותיו ובהתבוננותו, עד שהגיעו לו הנבואה המשלמת לו בזען השליחות" (ר' יוסף בן כספי, משנה כסוף על שמות ויג; ראו גליונות נחמה).

3. מה': "ירא מה' וסר מרע" (אמ' עורא); "החכמה צריכה למוסר... באשר... יצר הלב נטה לרעה... וצריך דבר שבו ייסר כוחות נפשו בלי יצא מגובל הcharma, והמוסר הזה הוא יראת ה', אשר ידוע כי מלך גדול עומד עליו ורואה במעשהיו, וייבוש ויפחד מעשיות דבר נגד רצונו... וזה שאמר: **החכם, על-ידי שהוא ירא מה'**, על-ידי כך סר מרע, ולא ייטה מעצת

ערום ראה רעה ונסתור = **הערום** אינו צריך לעשות את כל הטעויות של עצמו - הוא **ראה רעה** שבאה על אחרים, **ונסתור** - הסתתר והגן על עצמו מפני הרעה;

פתוי הוא אדם שמתפתח ומשתכנע בקלות (סעיף 377);

עבר = נע דרך מקום מסוים בלי לשים לב אליו;

ופתויים עברו ונענשו = **הפתויים** אינם לומדים עד שהם עושים את כל הטעויות עצמם, لكن קל לפתוות אותם לעשות טויות חדשות; הם **עברו** ליד צרות של אחרים מבליל לשים לב אליהם, או **עברו** את גבולות הזהירות, **ונענשו** בכך שהרעה באה גם אליהם.

אדם ערום צריך לראות גם את הרע שיש במצבות, ולא רק את הטוב (ע"פ גליה). דברי המשורר: "אל תרכיבו משקפים, לא ורודות ולא כחות. הסתכלו נא בעניים, בעניים פקוחות".

פסוקים ופירושים נוספים

טוב להיות ערום, אך טוב יותר להיות חכם - החכם אינו צריך למדוד רק מצורות שהוא רואה, הוא ירא וסר מרע גם אם רק שמע על כך ממורייו, ראו משליך זו: "חכם ירא וסר מרע, וכסיל מתעבר ובוטח" (סעיף 87)

וע"פ מלבי"ם, ההבדל בין הערום לחכם הוא, **שהערום** יודע מה כדאי לו לעשות, ולכנ, כשהראה רעה שעלולה להזיק לו, הוא נסתור; והחכם ירא את ה' וმתרחק מכל דבר שהוא רע בעניין'.

87. למדוד מאזרות של חכמים

יש אנשים שטוענים, שדברים מסוימים מסווגים למרות שעדיין אין לכך הוכחה מדעית. לדוגמה, יש אנשים שטוענים שדיבור ממושך בטלפון סלוליր עלול לגרום לרטון, אך מכיוון שההתופעה הזאת חדשה, עדינו אין מספיק נתונים ומחקרים כדי להוכיח או להפריך את הטענה. איך צריך להתנהג בינם?

על-פי ספר משליך, גם במצב של ספק, עדיף להיזהר:

משליך זו: "חכם ירא וסר מרע, וכסיל מתעבר ובוטח"

חכם = האוחב לשמעו ולמדוד (סעיף 360).

חכם ירא וסר מרע = כשאדם חכם שומע על סכנה, הוא **ירא** וחושש שייפגע ממנו, ולכנ **סר** ומתרחק מהדבר הרע עלול לגרום לו רע.

כסיל = השונה למדוד (סעיף 365).

התעבר = כעס שוב ושוב, או עבר שוב ושוב.

בטח = האמין שלא ייגרם לו נזק.

וכסיל מתעבר ובוטח = הכסיל מתעכban על כל אדם שמנסה להזהיר אותו מסכנות, עובר שוב ושוב ועובד שוב ושוב את הדברים המסוכנים, ובטעות שלא יקרה לו שום דבר רע.

פסוקים דומים

ישנו פסוק נוסף העוסק בזהירות מרעה לעומת עבירה על חוקי הזהירות:

משליכבג: "ערום ראה רעה ונסתור, ופתויים עברו ונענשו" (סעיף 86)

ישנם שני הבדלים בין הפסוקים - בין החכם לערום, ובין הפתוי לכסיל:

- **הערום** נסתור רק לאחר שהוא רואה אותו; **חכם סר מרע** עוד לפני שהוא רואה אותו - הוא מקבל עצות, ירא ונזהר. מכאן, שהగירסה המדוייקת של הפטגם הידוע היא "ערום יודע לצאת מבעיות, ש**חכם** בכלל לא נכנס אליהן".

זהירות

86. ללימוד מטעויות של פתויים
87. ללימוד מאזהרות של חכמים
88. ללימוד מתחבלות של נוכלים
89. להיזהר מגברים מסוכנים - נוכלים המבטיחים כסף קל
90. לשים את עצמך במקום הקרבן
91. להיזהר מביטויי אהבה מוגזמים
92. לזהות גברים מסוכנים לפי שפת הגוף
93. להיזהר מנשיכים מסוכנות - סופרות מושחתות
94. להיזהר מפיתויים - 7 עצות
95. איך היצור משתמש במצבות כדי לפתחות
96. להיזהר מהתמכרות
97. לחשוב על האחרית
98. להיזהר משקרים על עשר ועל עוני
99. למרות שיש פיתויים ברחוב, לא צריך להסתגר בבית

86. ללימוד מטעויות של פתויים

כשהייתי קטן, רציתי לעשות משהוו (אני לא זכר מה), ואני זיל ניסח לשכנע אותו שלא לעשות זאת. אמרתי לו ש"אני רוצה לנסות בעצמי, ואם זו טעות - אני אלמד מהטעות שלי". הוא אמר לי "אתה צריך ללימוד מטעויות של אחרים, כי לא תספק לעשות את כל הטעויות בעצמך". אחר-כך גיליתי שהזה פתגם עממי ידוע (מיוחס לעם האנגלי).
הפטגם הזה נרמז גם בשני פסוקים כמעט זהים בספר משה:

משלוי כב ג: "ערום ראה רעה ויסטר, ופתויים עברו ונענשו" ; משלוי כז יב: "ערום ראה רעה נستر, פתאים עברו נענשו"

ערמה היא היכולת להטעות ולפתחות (עמ' 376), וערום הוא אדם שיש לו היכולת הזאת, ולכן הוא יודע להיזהר מטעויות ומפיתויים;

דרך נוספת ליציב את המחשבות נזכرت במשלito ג: "גַּל אֵל הִי מְעַשֵּׂיךְ וַיָּכֹנוּ מַחְשְׁבָתֶיךְ" - לספר את המחשבות לה' (סעיף 321).

פירושים נוספים

יש מפרשים שהמילה **עזה**, בניגוד לשון ימיינו, מצינית גם רעיון מעשי שהאדם חשוב עליו בעצמו: "כל המין מהמחשבות שיחשוב האדם על צדי האפשר נקראו **מחשבות**, והם כולם מים שוטה, ועת יבחר אחד מבין חלקי האפשר לעשות כפי התכליות נקרא **עזה**, ואו יש כן ובסיס להמחשבות...". (מלבי"ט); ראו גם עצה (סעיף 407).
- אולם, לפי זה לא ברור מהי המשמעות המעשית של המשפט "מחשבות בעזה תכוון". אולי הוא בא רק כהקדמה לחצי השני של הפסוק: "...ו[בדרכ] כל[צrik] עזה אחת, אמן, במלחמה צrik תחבולות, שהוא קישור עצות רבות..."

85. במה לא כדאי להתעמק

יש דברים שעדיין לעשות, אם בכלל, באופן שטחי בלבד:

משלכג כתל: "למי אווי, למי אבוי... - **למאחרים על היין, לבאים לחקר מסך**"
למאחרים על היין = לנשארים עריכ עד מאוחר כדי לשנות היין; **חקר** = בדק לעומק (סעיף 403); **מסך** = ערובב משקאות, קוקטייל.

החכם אינו מגנה את כל מי ששווה יין, אלא רק את מי **שϚאך על היין** = משקיע זמן רב בשתייה או בעיסוק ביין;

החכם אינו מגנה את כל מי ששווה יין או מכין קוקטייל, אלא רק את מי **שבא לחקר מסך** = משקיע אנרגיה ומחשבה בלימוד סוגים המשקאות, איפה מסווגים משקאות טובים, ואיך מכינים ומערבים אותם.

ביצוע מחקר עמוק על יינות ומשקאות חריפים הוא ענייני, לא רק משום שהוא עלול לגרום להשתכרות והתמכרות, אלא גם בגין השימוש המועוז בכוחות הנפש:

- בمكانם להתייחס לשתייה יין כאל הנאה נחמדה וקלילה, שעזורת לאדם לשם או להירגע, הופכים אותה לנושא למחקר עמוק וمتמשך;

- בمكانם להשתמש בכוחות המחקר שבמוח כדי לחקור דברים חשובים ומוסילים, משתמשים בהם כדי לחקור עניינים של מותרות ותענוגות.

בימינו ישנים עניינים רבים שהם בגדיר מותרים, ובכל זאת אנשים רבים "חוקריהם" אותם יותר מדי לעומק - מאכלים ומשקאות, ביגוד ואפנה, ספורט תחרותי, ועוד הרבה; ייתכן שגם הם נכללים באזהרה "למי אבוי... לבאים לחקר מסך".

תגובה / רמי ניר

כדי לחקור גם את הבלתי נחسب. כל חקירה נcona מובילת אל תוכאות חיוביות.

בדרכ הנקון ניתן גם לשקל צדק. גם אם לא יישקל צדק רוחני, מעצם השקילה יפתח השער לשוב עד בורא עולם.

- דברים טז כ: **"צדק צדק תרדף, למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך"**
 אך מי אמר שהמצואה לשפטו בצדק מوطלת גם על אנשים פשוטים? - התורה אמרה:
 ויקרא יט טו: **"לא תעשו עול במשפט, לא תאשא פני דל, ולא תהדר פני גדול, בצדק משפט עמיתך"**
 הפסוק נמצא בפרשת "קדושים", בקטע הפונה לכל אדם ואדם מישראל, ומכאן שגם המצואה "בצדק תשפט
 עמיתך" חלה על כל אדם ואדם מישראל.

אייפה בדיקון נמצא נמצאה בבית המשפט זהה, שבו כל אחד ואחד יכול להיות שופט?
 ע"פ חז"ל, בית המשפט הוא מחשבותיו של האדם: חז"ל הסיקו מפסק זה את המצואה "לدون לנכ' זכות" (רש"י),
 כמובן, כאשרנו רואים אדם שעשה מעשה שאפשר לפרש אותו לחyb או לשיליה, אנחנו צריכים לבחור את
 הפירוש החיוبي. **כל אדם הוא שופט** - כל אדם שופט אנשים אחרים במחשבותיו, וגם ב"בית המשפט" של
 המחשבות חייבים לשפט בצדק.
 בבית המשפט, כל אדם הוא חף מפשע כל עוד לא הוכחה אשמו, ולכן, כל עוד יש אפשרות לשלחי לפרש את
 מעשי הזולות בצורה שתוציאו אותם זכאים בדין, אנחנו חייבים לעשות זאת; זה אחד מכללי הצדק המשפט,
 והם חלים על כל אחד ואחד מאיינו כשאנחנו חושבים על מעשי הזולות.
 כפי שראינו לעלה בספר משלוי, כדי לשפט בצדק יש צורך בחכמה ובתבונה, ומכאן שהרגשות אינם מספיקים
 - אסור להחליט שהזולת רע או חוטא רק על-סמן רגשות! חייבים להשתמש בחכמה ובתבונה על-מנת למצוא
 אצלו את נקודות הזכות.

84. חשוב בלבד ואחר-כך לבקש עצה

כדי לבקש עצות אחרים, אבל רק אחרי שחוובים באופן עצמאי:

משלוי כח: **"מחשובות בעצה תוכנן, ובתחבולות עשה מלחתה"**

עצה = רעיון מעשי שמקבלים מהזולות (סעיף 407); **תוכנן** = תהיה יציבה ותתקיים (סעיף 410); **מחשובות בעצה**
תוכנן = מחשבותיו של האדם נעשות יציבות וمبرוסות כאשר הוא מוסיף להן עצה של אדם אחר: "నכוון הדבר
שיותה האדם במשמעותו לפני הפעול, ושינויו במשמעותו עם אחרים - ואז תוכנן מהשנתו ותקשר ותצלח לפעול. אמנם,
 לא יסmodal על העניין שלא הקמת מחשובות ליבו... כי האדם יטרח לחשב במחשבה במעשייו יותר מאשר יטרחו אחרים
 לחקוק עליהם. אמנם, יבחן מהשנתו בעצת אחרים, כי היגשת שכל האדם קצירה, ואולי ישגה ונעלם ממנו דבר, ומה שתהגה
 י賓טו לו, ויחכם עוד לחשוב בעניין ההוא..." (רבי יונה).

תחבולות = אסטרטגיה, תוכנית פועלה המותייחת לכל המקרים האפשריים; **בתחבולות עשה מלחתה** =
 במלחמה אין להסתפק בעצה אחת, של יועץ אחד, כי גם לאויב יש יועצים, אלא יש צורך ביועצים רבים שיפתחו
 תగובות לכל המקרים האפשריים.

אדם שסומך רק על המחשבות האישיות שלו עלול לטעות, כי הוא רואה את המציאות מנוקדת-המבט שלו
 שהיא חלקית ולא אובייקטיבית. גם אדם הסומך על יועצים חיצוניים בלבד עלול לטעות, כי היועצים
 החיצוניים לא מייחסים לעניין את אותה חשיבות שהוא מייחס לו וועלולים לפספס גורמים חשובים. לכן הטוב
 ביותר הוא לשלב - לחשוב באופן עצמאי ולהוסיף עצות אחרים.

פסוקים קשורים

מסקנה מפסק זה היא, שצורך לה��ונן למלחמה גם באופן חומריא-אנושי, ולא רק בתפילה (ראו הכוונות
 למלחמה בספר משלוי - סעיף 271).

בפסוק הבא נאמר: **"גולה סוד הולך רכילה, ולפotta שפטיו לא מתערב"**; מכאן רמז, שאחת התחבולות שיש
 להשתמש בה בזמן מלחמה היא שמירת סוד - ראו בטחון שדה בספר משלוי (סעיף 179).

משלנו גז: "כל ערום יעשה בדעת, וכסיל יפרש אולת".

נתחיל מהחצוי השני:

איולות = שטויות (סעיף 352); **וכסיל יפרוש אiolot** = כמו דיבג הפורש רשות, שמטרתו למכוד כמה שייתר דברים, כך גם הכסיל רוצה למכוד ולהציג כמה שייתר לקוחות, אבל במקום לפרוש רשות הוא פורש שייתר - הוא פונה בצורה שטוחה להרבה ממד אנשים. כך, גם אם הוא מצליח למכוד כמה לקוחות בראשתו, הוא מבזבז את זמנו של הרבה אחרים וממאייס את עצמו עליהם (ומעניין שהפועל "פרנס" דומה לפועל "פרש").

הערום, הפיקח, הוא ניגודו של הכסיל:

דעת = תשומת לב והיכרות קרויה (סעיף 357); **כל ערום יעשה בדעת** = הפיקח אינו מנשה להשיג הרבה מטרות בבת אחת, אלא מתמקד במטרות מעטות ומבצע אותן בתשומת-לב קרויה; וכך מצליח להשיג את מטרותיו בלי לגרום נזק לסייע.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירושינו דומה לפירוש רש"י: "כל ערום יעשה בדעת - מעשׂהו, כגון דוד: יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה... מלים א) וכסיל יפרוש אולת - זה אהשוויש: ייפקד המלך... (אסתר ב); יודעים היו שלא ישא לכולם,ומי שהיה לו בת הטעינה". גם עבדי דוד וגם עבדי אחשורי רצו להשיג אותה מטרה - למצוא אישה חדשה עבור המלך שלהם; אבל עבדי דוד ייעטו לו לעשות את החיפוש בקרה מוקדת - לעבור בשקט ובצנעה בארץ ישראל ולהחש אישה מתאימה; בעוד שעבדי אחשורי ייעטו לו "לפרוש רשות" - להזמין את כל הנשים היפות בממלכה ל" מבחנים" בארכמו (ומעניין שהפועל "פרש" מזכיר את שם הממלכה "פרסי").
2. **"כל ערום"** - מעשה הערום הנה בדעת וכוננה מיוחדת ואם כי לא יבין כל, אבל הכסיל **פרוש אולתו** למען יכירו הכל כי אולת הוא"י (מצודת).
3. **"כל ערום יעשה בדעת"** - לזה ישיג המבוקש, ואולם הכסיל **יפרוש אולתו** על כל דרך אשר ילק בה באופן שלא ילק בשום חלק מהדרך לפי הראי, ולזה ימנעו ממנו מבקשתו" (רב"ג).

83. להתעמק בשיטות הזרות - לשפט בצדקה ולא ברגש

ישנם אנשים הטוענים טענות נגד אנשים או זרים אחרים, וכשאני מבקש מהם לנמק את דבריהם, הם מסתמכים על הרגש, ואומרים "אני מרגינש שם לא בסדר, וזה מספיק".

אולם, על-פי התנ"ך, גישה זו אינה נכונה. כך ניתן ללמידה כבר מהפסוקים הראשונים בספר משלוי:

- משלוי א-ג: "**משלוי שלמה בן דוד מלך ישראל**: לדעת חכמה ומוסר, להבין אמריו בינה. **לקחת מוסר השבל, צדק ומשפט ומיישרים**": אחת המטרות של לימוד החכמה, המוסר והבינה היא לשפט בצדקה, ככלומר, כדי לשפט בצדקה יש להשתמש בחכמה ובבינה (סעיף 278). כך גם בפסוקים נוספים בספר:
צדקה ומשפט ו**מיישרים** – אם תהיה לך תבונה, תבין הצדקה ומשפט (ראו סיבות לקראת התבונה).
- משלוי ב-ט: "**از תבין צדק ומשפט, ומישרים כל מעגל טוב**" = אם תהיה לך תבונה, תבין הצדקה ומשפט (ראו נגד מקיאביבלים).
- משלוי ח: "**בצדקה כל אמרוי פי, אין בהם נפתל ועקש...** **בי מלכים ימלכו ורוזנים יתקקו צדק**. **בי שרים ישרו ונדיבים כל שפט צדק**" – אלה הם דברי החכמה, המצהירה על עצמה שרק באמצעותה אפשר למשול בצדקה (ראו נגד מקיאביבלים).
- משלוי לא: "**פי צדיק ינוב חכמה, ולשון ההפכות תכרת**" – הצדיק – הנוגג בצדקה – חייב להיות גם חכם, ולכן פיו מניב פירות של חכמה
- גם שלמה המלך, מחבר ספר משלוי, ביקש חכמה, לא כדי להשתעש בעריוונות פילוסופיים מופשטים, אלא כדי שיכל לעשות משפט צדק (מלכים א גיא) "**הבין לשימוש משפט**".
- כדי לשפט בצדקה יש להשתמש בחכמה ובחכמה, ולשפט בצדקה זו מצוה מהתורה, כמו שנאמר:

פרי אחד של לימוד לשון הוא היכולת להבין טוב יותר את המסריהם בתנ"ך. לדוגמה:

- אחד מכללי הלשון העברית הוא, שכאשר מילים פועלות בזמן עתיד, או בזמן עבר עם והיפוך, אותן נופלת, למשל נִכְנַשְׁתִּי = ואָכַנֵּס, נִשְׁבַּר = נִישְׁבָּר, נִתְּמַפֵּטּ = וַתְּמַפֵּטּוּ.
  - מכאן אפשר להבין, שבדברים א' כו: "וַתְּרַגֵּנוּ בְּאֶלְכָם וְתָאִמְרוּ בְּשִׁנְאָתָה ה' אַתָּנוּ הַוֹּצִיאָנוּ מִארֶץ מִצְרַיִם...""; המילה "וַתְּרַגֵּנוּ" ממשמעה "נִרְגַּנְתִּים", ומכאן אפשר להבין את משמעותה התואר נרגן (סעיף 371).
  - מכאן אפשר להבין את משלי כו: "בַּאֲפָס עַצְּים תִּכְבַּה אָשׁ, וּבְאַין בָּגָן יִשְׁתַּקְמָדָן" (סעיף 54).
  - מכאן אפשר להבין איך להרגיע מריבות - כדי שהמריבות ישתקו, צריך שלא להיות נרגן. היכולת למנוע מריבות היא הפרי של אהבת הלשון וידיעת כליה - "וַאֲהַבְתָּה יִאֱכַל פְּרִיהַ".
- אולם, מי שאינו יודע את כללי הלשון העברית, לא יוכל את משמעות המילה נרגן ולא יידע איך להרגיע מריבות, וכיודע, מריבות עלולות לגורום למחלות ולמוות בטרם עת - "מוות וחיים ביד לשון" ...

מקורות ופירושים נוספים

לפי כל הפירושים, הביטוי "מוות וחיים ביד לשון" מצינו את הכוח העצום שעשו להיות לדבר. אבל מה זה "וואהבה"?

1. "ואהבת את לשונו ורגילה לתורה - אוכל שכחה בעולם הזה" (רש"י);
  - אולם, לפי פירוש זה, העיקרי חסר מן הפסוק - כל מטרתו של הפסוק הוא ללמד את האדם שהוא צריך להרגיל את לשונו לתורה, ודוקא עניין זה לא נזכר בפסוק בפירוש.
  2. "מי שאהבת אותן... או החיים או המוות [שנרכו בתחילת הפסוק] - הוא לבדו יאכל פריה" (גר"א);
- אולם, "מוות" ו"חיים" שניהם לשון זכר, ולכן היה ראוי לכתוב "ואהבהם יאכל פרים" או "ואהבו יאכל פריו".
  3. "האהוב להרבות בה [בלשונו] אמרים - יאכל פריה, אם טיב ואם רע" (מצודות דוד), כמובן, מי שאהוב לדבר הרבה - יראה תוכאות טובות אם ידבר דברים טובים, ויראה תוכאות רעות אם ידבר דברים רעים.
- אולם, פירוש זה אינו מתאים לפוסקים אחרים בספר משל, שמלאים בכל מקרה עדיף לשток, למשל ברוב דברים לא ייחל פשע (סעיף 156).
  4. לכן נראה לי שה"לשון" כאן אינה משל לדיבורו הפרטני של האדם, אלא לאוסף כל המילים בשפה, ולפי זה, "וואהבה" הכוונה באמות מי שאהוב את הלשון - מי שאהוב ללמידה לשון, ללמידה את הדקיות בשפה העברית ובשפות אחרות; אדם כזה יוכל לדעת איך להגיד את המילים המתאימות, שעשוות גם להציג אותו ממונות (ע"פ דעת מקרא).
  - כך נראה פירוש גם בעל אורחות צדיקים: "כתב: מוות וחיים ביד לשון, ואהבה יאכל פריה". מעשה היה במלך פרס, שחלה. אמרו לו הרופאים: אין לך רפואה עד שיביאו לך חלב לביאה, ונעשה לך רפואה. אז ענה אחד ואמר לו: אני אביא לך חלב לביאה... לך מחלבה והלך לו.... הילך אצל המלך, אמר לו: יאדוני המלך, הא לך חלב כלבאי. קצף המלך ואמר לתלוות... אמר לו: למה צוית לטלות?... אמר לו: שהבאתי לך חלב כלבאה. אמר לו: ומה איכפת לך אם יdie לך רפואה? ועוד, לביאה - כלבה קריין לך. לך ממנה וניסו אותה, ונמצא חלב לביאת... (אורחות צדיקים כה, על-פי מדרש שוחר טוב לט בג; ובגירסה אחרת באתר הרב אריה קרן). האיש לא דיק במשונו, השתמש במילה זו ממשנית, וכמעט מצא את מותו.
- מכאן אפשר להבין איך הוא פירש את הפסוק - מוות וחיים תלויים במידעת דקויות השימוש בלשונו.

82. להתעמק בפרסוט - ממועד ולא המוני

אחת מישיות השיווק הנפוצות בימינו היא לשולח כמות עצומות של דואר-זבל להרבה אנשים, במטרה שלפחות אחוז קטן מהນמענים יענו. שיטה אחרת היא לשולח בצורה מוקצת יותר, רק לאנשים שביקשו להיכל ברשימות התפוצה, ושיש סיכוי סביר שיתעניינו במודר. ספר משלוי מעדרף את השיטה השנייה:

80. להתעמק בניהול משק הבית

אנשים רבים בימינו נכנסים לחובות גדולים, מושם שאינם יודעים איך לנחל נכון את ענייני הכספיים שלהם. תופעה זו הייתה קיימת, כנראה, כבר בזמן התנ"ך. שני פסוקים בספר משליכים אליה:

- פסוק אחד לגברים (משלוי יא כת): "עוכר ביתו ינהל רוח ; ועובד אויל לחכם לב'"

- ופסוק אחד לנשים (משלוי יד א): "חכמת נשים בנתה ביתה ; ואולת בידיה תחרסנו"

שני הפסוקים מדברים על בית, ובשניהם יש ניגוד בין החכמה לבין האויל/איוולת = השטחית (עמ' 352):

- מי שמנHALים את ביתם בשטחיות ובלא לימוד עמוק - יגרמו לכך שביתם ייהרס (ואוולה בידיה תחרסנו), הם יאבדו את ביתם ויישארו בלי כלום - יישאר להם רק אויר בלבד (עוכר ביתו ינהל רוח), והם יצטרכו לעבוד בשבייל החכמים (עובד אויל לחכם לב')

-ומי שמנHALים את ביתם בחכמה ובמחשבה - יגרמו לכך שביתם יגדל וויבנה יותר ויתר (חכמת נשים בנתה ביתה), והאוילים - השטחיים - יעבדו בשבייל (עובד אויל לחכם לב').

הפסוקים מדברים על ניהול הבית באופן כללי, אך אפשר ללמוד מהם, בפרט, גם על ניהול העניינים הכספיים של הבית - שימושם גם על עניינים רבים אחרים.

אז איך אפשר ללמידה על ניהול נכון של משק הבית?

לדעתי, הנושא צריך להיות חלק מתוכנית הלימודים של כל ילד בישראל. בתחילת שנת ה'תשס"ו שלחו תי למשרד החינוך הצעה ליחידה ללימוד חדש בחינוך - מתמטיקה בניהול הכלכלת הביתית, ואף הצעתי לכתוב ספר לימוד בנושא זה; אבל לצערי הם לא קיבלו את הרעיון. עד שמשהו ישנה בנושא זה - כל אחד צריך ללמידה בעצמו איך לנחל את ענייני הכספיים שלו, לפחות למאמנים אישיים, שאומרים להם לבדוק מה לעשות ומה לא לעשות בארגון "פעמוניים".

פירושים נוספים

ייתכן שהמלילים **עובד אויל לחכם לב** מצינוט לא את עונשו של האדם השטחי, אלא את אופן התיקון שלו. במקרים רבים, הדרך היחידה לעזור לאנשים שנקלעו לחובות כתוצאה מניהול שטחי של משק הבית שלהם היא, להפוך אותם באופן זמני ל"עבדים" למאמנים אישיים, שאומרים להם לבדוק מה לעשות ומה לא לעשות על מנת לצאת מה חובות. כך אפשר לפרש גם את משלוי כב: "עשיר בראשים ימשול, ועובד לוה לאיש מלוה".

81. להתעמק בכללי הלשון

ספר משלוי ממליץ לאחוב את לימודי השפות, כי הם עשויים להציג חיים:

משלוי ייח: "מות וחיים ביד לשון, ואהבהiacל פריה"

לשון היא אוסף של מילים וכלי דקדוק, כמו בביטויים "לשון הקודש", "הלשון העברית", "לשון עם זר".

מות וחיים ביד לשון = ההבדל בין חיים עלול להיות תלוי בשימוש נכון בכללי הלשון, גם הכללים הלא-פורמליים. לדוגמה, הכנוי "חמוד" נתפס בעיני אנשים מסוימים ככינוי חיבה, אך אנשים אחרים עשויים עלולם לתפוס אותו כעלבון. מי שייחס משכינויו "חמוד" כלפי אדם חומס-מוח שיראה בו עלבון, עלול להגיע לתגרה אלימה שעולה להסתויים **במוות**; אך מי שייחס מודע לדקויות של הלשון ייזהר ויזכה **לחירות**.

ואהבהiacל = מי שאחוב את הלשון, וכדריכם של אהובים - משתמש לדעת הכל על מושא אהבתו, ככלומר להתעמק ולהבין את הדקויות בשפה.

פרי = משל לתוצאה או גמול.

ואהבהiacל פריה = מי שאחוב לשים לב לדקויות בשפה, יזכה למילול על אהבה זו, כשידיע לבחור את המילים המתאימות לכל מצב.

הביטוי **גם שנייה** משמעו גם את שנייהם יחד, גם את השילוב ביניהם (ראו גם **שנייהם** - סעיף 394) : ה' יצר לא רק את חוש הראייה וחוש השמייה אלא גם את השילוב ביניהם, את הכישرون להצליב מידע מוחשיים שונים ולהגיע למסקנות. גם זה כישרונו שיש להשתמש בו ברכזינו :

- לא לסמוך רק על שמות - כי הן עלולות להיות מוגזמות או מטעות;
- לא לסמוך רק על מראה עיניים - כי הוא עלול להיות מצומצם ומונתק מהקשר הרחב;

אלא להשתמש בשניהם יחד : **אוזן שומעת ועין רואה... גם שנייה**.

פירושים נוספים

הפסוק מצין עובדה - ה' יצר את האוזן ואת העין. מה המשמעות המعيشית של עובדה זו עבורנו?

1. כפי שפירשנו לעללה, המסר הוא **להתיחס ברצינות למידע שאחנו מקבלים מהחושיים שלנו**.

2. ויש שפירשו, שהמסר הוא **להכיר טוביה לה'** שברא את החושים.

יש דברים שעבור רובנו הם מובנים מעצמם, למשל: חוש הראייה וחוש השמייה. הרי ברור שאחנו רואים את מה שמול עינינו ושומעים את מה שמגיעה לאזניינו, כך היה תמיד וכך צריך להיות. ספר משלי מלמד אותנו להכיר טוביה לה' גם על חושים אלו, וכדברי ה' אל משה (שמות ז יא) : **"מי שם פה לאדם, או מי ישום אלם או הרש או פקה או עור? הלא אנכי ה'"**.

משמעות נוספת היא, שיש להשתמש בחושים, שה' נתן לנו, רק למטרות חיוביות המתאימות לרצונו (רש"י), וכך נרמז גם בפסוק הבא המדבב על עיניים (רבי יונה גירונדי ; ראו גם ראייה ומשמעות בספר משלוי) : **"אל תאהב שנה פן תורש, פקה עיניך שבע לך"**.

לפי זה, יש שתי דרכי לפרש את הביטוי **גם שנייה** :

- **גם שנייה** = גם את השילוב ביןיהם (סעיף 394), את שנייהם יחד ; ה' עשה לא ורק את חוש הראייה וחוש השמייה, אלא גם את הכישרונו למזוג מידע מושני מקורו הידוע הללו וליצור מהם תМОנות עולם כוללת - כישרונו מתקדם יותר שנמצא עמוק יותר במוח.

- **גם שנייה** = אפילו שנייהם, בנוסף לדברים אחרים ידועים : **"ירמו לאדם בכללו, יאמר שה' יצר את האדם ועשה גם אלו בו"** (רמב"ן על דברים כג יט).

3. ויש שפירשו, שהמסר הוא **להיות מודעים להשגחה התמידית של ה'**.

עד כאן פירשנו **אוזן שומעת ועין רואה** = עינו של האדם ואוזנו של האדם ; אך ניתן גם לפרש **אוזן שומעת ועין רואה** = עינו של ה' ואוזנו של ה', כמו שנאמר במשלתו : **"בכל מקום עיני ה', צופות רעים וטובים"**. ה', כמובן, יצר **"אוזן שומעת"** שבמציאות הוא שומע את כל מה שאומרים בני האדם, ו**"עין רואה"** שבמציאות הוא רואה את כל מה שעושים בני האדם.

כך, נראה, פירש את פסוקנו רבוי יהודה הנשיא : **"הסתכל בשלושה דברים ויאתה בא לידי עבירה : דעת מה לבעלך ממק - עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים"** (אבות ב א).

לפי זה, יש לפרש **גם שנייה** = השוואת שאינה מובנת מעצמה (סעיף 394) ; יש אנשים המבינים שה' רואה את כל מעשייהם, ונזהרים שלא לעשות מעשים רעים. אבל הם לא תמיד שומרים על הדיבור שלהם - הם לא תמיד נזהרים מדבריהם רעים, ובכך-caillo מראים שהם חושבים שה' לא שומע את כל הדברים, אלא רק רואה. לאנשים כאלה נאמר : **"אוזן שומעת ועין רואה - ה' עשה גם שנייהם"** : ה' עשה בשםיהם לא רק **עין שרוואה** את כל המעשיים, אלא גם **אוזן שומעת** את כל הדברים.

פסוקים דומים וקשרורים

ניתן לראות בפסוק גם הначיה חינוכית לאנשים שמנסים לחנוך כסילים: לאחר שהכסילים מתידדים ומתרועעים עם איוולת, מי שורצה לחנוך כסילים חייב לדבר עם בשפה השטחית שלהם, ולנסח את דבריו בקיצור נמוץ, כמו שנרמז גם בפסוק המקביל מתחילה הפרק:

משלתו: "לשון חכמים תטיב דעתך, וכי כסילים יביעו אולת" (סעיף 69).

הכוון משתמש בלב (לב נבון), והחכמים משתמשים בלשונו (לשון חכמים) - ראו חכמה ותבונה בגוף האדם. יש שקישרו את פסוקנו לפסוק הקודם ו/או לפסוק הבא, המדברים על שמחה. נקרה את כל שלושת הפסוקים:

- משלתו יג: "לב שמה ייטב פנים, ובעצבת לב רוח נכאח" (סעיף 41)

- משלתו יד: "לב נבון יבקש דעתך, ופני כסילים ירעעה אולת"

- משלתו טו: "כל ימי עני רעים, וטווב לב משתה תמיד" (סעיף 45)

מה הקשר?

1. כדי לבקש דעתך, צריך שמחה: "רוח נכאח - ונשברת היא, על כן לא תלמוד הדעת. לב נבון שיישמה ואין לו עצב בעולם, הוא יבקש ללמידה דעתך." (ابנו עוזרא על משלתו יג); וראו גם את פירושו של הרב יונה גירונדי.

2. כדי לשמות, צריך לבקש דעתך: "לב נבון יבקש דעתך... מבקש ומתבונן בכל דבר להשיג ההשכל שיש בו... כל ימי עני רעים... עני בדעת" (רבג"ג), "... ואין לו שום דבר טוב במא להחיות ולשם את עצמו, לאחר שהוא שאמנו מקושר, רק אדרבא רחוק ונפרד מהשכל דקדושה... וטווב לב משתה תמיד - כי צריך לייזהר ביטול להרגל עצמו בלב טוב ובשמחה תמידת, עיי' שיסתכל רק על ההשכל והפנימיות החיים דקדושה שיש בכל דבר..." (חת השולחן אורח חיים תרצז).

3. הכספי, הרואה דברי איוולת, אומר, בין השאר, שצריך להרבות במשתאות ותענוגות, כי כך נראה מבחינה שטחית של המציאות: "יהלא ראיינו ש כל ימי עני רעים! העני, המתענה מפני ששומע להוקי התורה, בכל זאת ימי רעים תמיד,ומי שעושה משתה תמיד הוא טוב לב", ומהז יוכיח שאין שקר להולך בחכמה. אבל לב נבון יבקש דעתך, יישיב לו לאמור..." (מלבי"ם על משלתו טו).

79. להתייחס ברצינות לחושים

יש אנשים, שמרוב דבקות באמונה מסויימת, מועלמים מהעובדות הסותרות אמונה זו, ואף הופכים את ההתעלמות לאידיאולוגיה: לדבריהם, החושים מטעים אותנו, והדברים שאנו רואים ושותעים אינם רלבנטיים. לאנשים אלה נועד הפסוק:

משלתו כיב: "ازן שמעת ועין ראה - ה' עשה גם שנייהם"

חשש השמיעה וחוש הראייה אינם המצאה של "השtron" או של "יצר הרע", אלא הם מעשה ידי ה'; אלה הם שני אמצעים שה' נתן לנו כדי לעבוד אותו, להתקרב אליו ולהגיע אל האמת. לכן יש להתייחס בכבוד למראה עינינו ולמשמע אזינו.

וכן נאמר גם בספר קהילת:

- קהילת ב יד: "החכם עניינו בראשו, והכטיל בחשך הולך..." - החכם קודם-כל מפעיל את העיניים, מסתכל מסביב ובודק את העובדות, ורק אז מקבל החלטה; אבל הכספי עוצם את עיניו והולך בדרךו בלי להתייחס לעובדות. כשהחכם רוצה לבדוק האם פעולה מסוימת (הסקיי אוסלי, הפרות מפעלי ים המלח, וכו') הייתה טוביה או רעה, הוא מתחילה מבחן העבודה - הוא מגדר מדרדים רלבנטיים (מספר הנפגעים מפעולות טרור, רמת זיהום האוויר באיזור ים המלח וכו'), ובודק מה הייתה השפעתה של הפעולה על אותם מדרדים, ומתוך כך מגיע למסקנות; בעודו שהכספי קובע את דעתו על-פי השקפת עולמו הקבועה והוזר שהוא משתيق אליו, ואינו מתעניין בעובדות.

העמק

78. להשיג את העובדות המדוייקות

79. להתייחס ברצינות לחושים

80. להתעמק בניהול משק הבית

81. להתעמק בכללי הלשון

82. להתעמק בפרסום - ממוקד ולא המוני

83. להתעמק בשיפוט הזולת - לשפטו בצדק ולא ברגש

84. לחשוב לבד ואחר-כך לבקש עצה

85. במה לא כדאי להתעמק

78. להשיג את העובדות המדוייקות

כשאנו שומעים בתקשורת ידעה שסורתת את השקפת העולם שלנו, אנחנו מיד מזכירים שצריך להתייחס לדיעה בעירבו מוגבל, שהרי לא כל מה שאומרים בתקשורת הוא נכון. אבל כשאנו שומעים ידעה שמתאימה להשקפת העולם שלנו, למשל: כשפוליטיKEY מהמחנה השני נאש בשחיתות, אנחנו מושומ-מה שוכחים ש"לא כל מה שאומרים בתקשורת הוא נכון", ויש לנו נטייה לקבל את הידיעה בלי לבדוק לעומק האם היא אכן נכונה. ספר משלוי מתיחס לבעה זו:

משליו יד: "לב נבון יבקש דעת, ופני כסילים ירעה אiolat" (קרי: ופי כסילים)

לב = מקום המחשבות (סעיף 411) ; نبון = המוכשר לחשוב ולהסיק מסקנות (סעיף 382) ; בקש = רצה, השתדל למצוא ; דעת = הכרות קרובה ודאית (סעיף 357) ;

לב נבון יבקש דעת = אדם נבון משתדל תמיד לגלות את העובדות המדוייקות והוואדיות.

כסיל = השונה חכמה (סעיף 365) ; רעה = מלשון רע, חבר (סעיף 433) ; ירעה = מתרועע ומתחבר עם- : "יעשה את האiolat לרייע וחבר, להיות רגיל עמה" (מצוות) ; איולת = שטויות (סעיף 352) ;

ופני/ופי כסילים ירעה איולת = אדם כסיל מתחבר ומתיידד עם השטויות, הוא אוהב ידיעות שטויות שאין דרושות ממנו להתעמק.

הכסיל מסמל גם את יציר הכספיות שנמצא בכל אחד מאיתנו, הגורם לנו להתקרב ולאהוב ידיעות שמתאימות להשקפת עולמנו ללא בדיקה מעמיקה; והפסוק מלמד אותנו להפעיל כנגדו את הנבון, את יציר התבונה שנמצא בלבינו, ולבקש דעת - לחפש ולבודק את העובדות עד שנדע אותן בבירור, בין אם מתאימות לדעתנו ובין אם לא.

הכטיל לא אוחב "לבזבז" זמן בהקשבה לאחרים ; כשהכטיל פוגש אדם חכם, שמדובר לאט ובנחתת, וחושכ על כל תשובה לפני שעונה - הוא משתעם והולך לחפש לו עיסוקים יותר מרגשים, ולכן החכם ממליץ לרוב האנשים שלא לבזבז מילים על כטיל : משלו כג ט : **"באזני כטיל אל תדבר, כי יבוז לשכל מליך"** (סעיף 181).

אך כשהכטיל פוגש איש **אץ בדברייו**, שמדובר מהר ועונה "בשליפה" ובלי לחשוב, זה מעניין ומשעשע אותו, הוא מקשיב, ויש תקווה שיימד ממנה.

הפסוק מלמד, שאם **ראינו איש שהוא אץ בדברייו** ומדובר בחוסר-סבלנות, לא צריך להטעבן - אפשר להיעזר בו ולשלוח אותו לדבר עם **כטיל**, כך נפתרו שתי בעיות בביטחון אחת...

פירושים נוספים

2. הפירוש המקובל הוא, שהפסוק בא לגנות את האיש המדובר בחוסר-סבלנות, כי **תקווה לכטיל ממנה** - לכטיל יש יותר תקווה להחכים מאשר לו, כי הנטיל מקשיב לפעמים, והאיש **האץ בדברייו** לא מקשיב בכלל. לפיזה, המסר שבפסקוק דומה לזה שבבדרי קહלת : קhalt ה א : **"אל תבהל על פיך, ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים, כי האלהים בשמותיהם ואתה על הארץ, על כן יהיה דבריך מעתים."**.

3. ויש שפירשו **"אם ראת איש שמדובר מהר - אתה יכול לצפות שהוא יהיה כטיל"**.
- אולם, המושג **"תקווה"** הוא מושג חיובי, אף אחד לא **מ庫ה** שמייחדו יהיה כטיל, ולכן אין לומר **"תקווה לכטיל ממנה."**.

ראו פסוק נוסף עם הביטוי **"תקווה לכטיל ממנה"** (סעיף 189).

3. ישנו פסוק נוסף המסביר בדיקות על מה מותר ועל מה אסור להתהלך: ירמיהו ט כב-כג: "כה אמר ה': אל יתהלך חכם בחכמו ואל יתהלך הגברתו אל יתהלך עשר בערשו. כי אם בזאת יתהלך המתהלך השכל וידע אוטי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה'" : אסור לאדם לשבח את עצמו על ענייני העולם הזה, כగון חכמה גבורה או עוזר, אבל מותר לו לשבח את עצמו על ידיעת ה', קרובת ה' וקיים מצותו. עובדייה אכן שיבח את עצמו על כך שהוא ירא את ה'; והפסוק בספר משל מתייחס, לפי פירוש זה, רק להתהלך בחכמה, גבורה או עוזר.

פירוש זה מסתמך על אחת משלוש-עשרה המידות שהتورה נדרשת בהן: "שני כתובים המכחישים זה את זה - עד שיבוא הכתוב השלישי יカリע בינהם": הפסוק בספר ירמיהו הכריע ויישב את הסתירה בין הפסוק בספר משל לבין הפסוק מספר מלכים.

חשיבות הלאומית של הפסוק

נראה לי שהעצה יהלץ זר ולא פיך נכוונה לא רק לאדם פרטיו, אלא גם לכל עם ישראל.

יש אנשים בעם ישראל, שאוהבים להציג בכל הזדמנות את העובדה שעם ישראל הוא העם הנבחר והקדוש לה'; לעניות דעתני, אין זה ראוי שאחנו - בני ישראל - נהלו את עצמנו; ראוי שננתנה בצורה שתגרום לגויים להלן אותנו: "יהלץ זר - ולא פיך, נכרי - ואל שפטיך". מתי בכלל-זאת מותר לנו לשבח את עצמנו?

1. כשהאנחנו פוגשים אנשים שלא יודעים שום דבר על עם ישראל, מותר לנו להודיע להם פעם אחת מי אנחנו ומה תפקידנו בעולם; אבל לא לחזור על כך שוב ושוב בפני אנשים ועמים שכבר שמעו על כך ולא השתכנעו.

2. גם כשהאנחנו מספרים על עצמנו, אין זה ראוי שנציג את עצמנו בתור הטוביים ביותר, אלא רק נגיד שה' מינה אותנו לפקיד חשוב ואחנו משתדלים למלא אותו כמייטב יכולתנו.

3. ראוי שנשבח את עצמנו רק על הישגים שהשיגנו בתחום הרוח והמוסר, דעת ה' ועשה מעשים טובים: "השכל וידע אוטי, כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי, נאם ה'"; לא על חכמתנו ("המוח היהודי"), גבורתנו ("הצבא החזק ביותר") או עושרנו ("תעשיית ההיבטי-טק הטובה ביותר").

מקורות ופירושים נוספים

אדם שיש לו צורך עז בתהילה, ובכלל-זאת מעוניין לקיים את הפסוק יהלץ זר ולא פיך, עלול לפתח ציפיה עזה שיבוא סוף-סוף הזר שיסכים להלalon אותו, וכשבא איש זר ומחלל אותו, הוא מקבל בהתלהבות עצומה את כל דברי התהילה שהזר אומר עליו. ספר משל מזהיר, שגム כאשר אנשים אחרים מהללים אותנו, יש להיזהר ולבחן היטב אם דברי התהילה שלהם אכן מתאימים למציאות (משלנו כו' כא): "מצרף לכסף, וכור לזהב, ואיש לפי מהלול" (סעיף 200).

אפשר לפרש זר = היצר הרע, הנפש הבהמית, שהיא זורה לנפש האלהית של האדם. לפי זה, יהלץ זר ולא פיך = כשאתה מהלל את עצמך, מי שבאמת מדבר מתוך גורן הוא היצר הרע הזר לך, ולא פיך האמתי (ע"פ גליה).

77. איך להתייחס לאיש שמדבר מהר

יש אנשים שמדובר בהם, בלי לחסוב. ספר משל ממליץ לדבר בסבלנות, אבל מלמד שגם לאנשים המדברים בחוסר-סבלנות יש תפקיד מועיל:

משל כת' כ: "חזית איש אץ בדבוריו - תקווה לבסיל ממנו"

חזית = ראיית, שים לב (סעיף 430);

אץ = ממהר, חסר סבלנות (סעיף 354); בדבוריו = בדיבורו.

בסיסל = השונא ללמידה (סעיף 365); תקווה לבסיל ממנו = יש תקווה שהכסיל יקשיב לו וילמד ממנו משהו.

- וללשון השני נקראת תורה חסד כאשר התורה היא להשפיע לאחרים, שהשכל השפעתו אל הכל, וכך נקראת תורה חסד, שהחכם מפתש אל הכל, וכך השכל העליון מפתש אל הכל, ולפיכך ראוי ומהויב שיהיה תורה האדם כאשר ראוי אל השכל העליון אשר הוא מפתש אל הכל, וכך יהיה תורה על מנת ללמד אל הכל" (המחר"ל, נתיבות עולם, נתיב התורה ז). ראו גם : תורת חסד, תורה אמת, תורה חיים - שלשה תארים עצמאיים של התורה על-פי החסידות.

פסקים דומים

בתחילת הפרק נאמר למלך **"פתח פיך לאלים, אל דין כל בני חלוף. פתח פיך שפט צדק, ודין עני ואביוון"**, ככלומר, פתח את פיך בחכמה כדי לשפוט את העניים בצדוק, ובכך גם תעשה עםם חסד. אשת חיל מתנהגת כמו המלך האידיאלי, וпотחת את פיה בדברי חכמה וחסד.

יש מחוז"ל שדרשו את הפסוק על בני ישראל, שהיו הראשונים שפתחו את פיהם בדברי שירה ותהליה לה', אחרי קריית ים סוף (שמות רבה כג'). ויש שדרשו את הפסוק על דוד, שפתח את פיו ואמר את כל ספר תהילים (תלמוד בבלי, ברכות י).).

76. לקבלת תהילה מזרים

עד כמה מותר לאדם לפרסם את כשרונותיו ומעלותיו? מצד אחד, בספר משלוי נאמר :

משלוי כז ב : **"יהלך זר ולא פיך, נכרי ואל שפטיך"**

כלומר, אסור לאדם לשבח ולפאר את עצמו, אלא עליו לפעול ולהביא תוצאות שיתפרשו עד כדי כך, שהזרים והנכרים יהללו אותו מיוזמתם.

מצד שני, מצאנו בתנ"ך אנשים צדיקים שהללו את עצמם, למשל, עובדיה אשר על בית אחאב אמר לאליו הנביא :

מלכים א יח יב : **"וַיַּעֲבֹדָךְ וַיַּרְא אֶת הִי מְגֻעָּרִי!"**

ניתן להזכיר כמה תשובות, והן מצטרפות לכמה תנאים שבהם מותר לאדם לספר על עצמו דברים טובים :
1. תהילה משמעה דברי שבח והתפאות. מותר לאדם לספר על עצמו לאדם שמייר אותו כלל, כי זו אינה התפאות אלא הודעת עובדה בלבד ; אך אסור לו לשבח את עצמו בפני עצמו שכבר מכיר אותו, כי זו התפאות : "הא - באתרא דיעין ליה, הא - באטרא דלא ידען ליה" (רבא, תלמוד בבלי נדרים סב.), "אפשר דאליהו לא הוה ידע ליה" (ר"ץ שם), "אמר לו עובדיה לאליהו 'הלא הוגד הוגד לאדוני אשר עשית...' , אלא שלא הכיר בו שזה הוא" (מהרש"א). "אין לאדם לפרש את מעשיינו... במקום שיזידעים ומיכרין אותו... כי סביר להניח שהם יודעים שהוא תלמיד חכם, ואם עד עתה לא כיבדוו, או, או שהם אינם מוחננים לכבד תלמידי חכמים, או שהוא אינו ראוי לכבוד בכלל התנהגות שאינה הולמת, ואם כך או כך, לא יועיל לו להודיע שהוא תלמיד חכם" (שיעורים באגדות חז"ל שם, בשם תפארת צבי).

יש מפרשים שמצוין רמז לפירוש זה בקריאה שונה של הפסוק : **"יהלך זר, זל' א - פיך"** : **"זהלינו זר - זהלינו זר"** בידעך, ולא - זהלינו שלא ידיעך, שלא יוכלו להחלך, או שרי לפיך להודיעך" (מהרש"א, חת"ם סופר). אך לעניין אין צורך לדרש את הפסוק בשינוי ניקוד או טעמיים, כי המילה יהלך כבר מרמזת שהכוונה לדברי שבח והתפאות החורגים מהודעת עובדה חד-פעמית.

2. תהילה משמעה שבח לטוב ביותר. מותר לאדם לספר על מעלוותיו, אך אסור לו להתפאר שהוא הטוב ביותר, כי אין לו אפשרות אובייקטיבית להשוות את עצמו לאחרים ; רק אנשים מבחווץ, שרוואים אותו ואת האחרים באופן אובייקטיבי, יכולים להחליט מי ראוי ל תהילה. עובדיה אכן סייר על מעלוותיו ואמר שהוא ירא את ה', אך לא התהלה, לא אמר שהוא ירא ה' הגדור ביטר.

גם הפסוק הקודם דיבר על תהילה : משלוי כז א : **"אל תהלל ביום מהר, כי לא תדע מה יlid יום"**, וגם שם הרעיון הוא, שהאדם רשאי להשתבח רק בדברים אובייקטיביים - רק בדברים שכבר עשה ולא בתוצאות המעשים שיעשה מחר (סעיף 168).

פיה פתחה - עד עכשו פיה היה סגור, כי היא הייתה עסוקה בעשייה - עבודה, סחרה והצלחה בעסקיה, טעמה כי טוב סחרה, לא יכבה בלילה נרה (סעיף 30). רק אחרי שהצילהה עצמה, פתחה את פיה כדי ללמד אחרים. מעבר לכך -

פיה פתחה בחכמה - היא פותחת את פיה רק כדי להגיד דברי חכמה, כدرיכם של תלמידי חכמים : "פיה פתחה בחכמה" - שאינו פותח פיו אלא בחכמה, כמו שאמרו, שאיפילו שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה תלמוד" (האנו מווילנה ; הוא מפרש את כל הקטע כמשל על התורה, אך דבריו מותאים גם לפשט הכתוב).

חסד על לשונה - רק אחרי שהיא מותנהגת בחסד, "כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביוו", היא פותחת את פיה כדי לקרווא לאחרים לעשות חסד. מעבר לכך -

ותורת חסד על לשונה - כשהיא מדברת על חסד, יש בפיו תורה שלמה שסבירה איך לעשות חסד בצורה נכונה - איך להלות לאנשים ולDAOG שיחיזרו, איך לתת צדקה באופן שייעודד אנשים לצאת מהמצוקה ; גם את החסד היא עושה בחכמה.

פירושים נוספים

פיה פתחה בחכמה

מה המסר המשעי של הפסוק?

1. לפי פירושנו לעיל, המסר הוא שהאדם לא צריך למהר לפתח את פיו, אלא רק לאחר שעשה מעשי חכמה, ורק כישיש לו דברי חכמה להגיד.
2. אך ניתן לראות בפסוק מסר נוסף, שמתיחס דווקא לנשים. ישן תרבויות שאינן מעודדות את הנשים לרכוש חכמה והשכלה, וישנים - גם בימינו - אנשים שחוושים מהгинsha לכמויות יותר מהם (ראו מי מפחד מבת-זוג חכמה? - סעיף 115) ; הפסוק מלמד שהחכמה היא מעלה חשובה גם אצל נשים. הפסוק משמש כМОטו של תנעות ומוסדות המעודדות נשים ללמידה, ראו למשל נשים בתנועת חב"ד, לימודי תנ"ך באולפנה.

תורת חסד

המושג "תורת חסד" מופיע רק כאן. מה משמעותו?

1. פירשנו שהכוונה להוראה ולימוד הקשור **לעשיית חסד**.
  2. אך יש שפירשו שכוונה לסוג מיוחד של לימוד תורה - **לימוד שהוא עצמו חסד** :
- לימוד ללא מטרת רווח : "שלומד לשם شيء... שמתהסס עם קונו... תורה לשם זו היא תורה של חס..." (האנו מווילנה ע"פ זוהר ותלמוד בבלי סוכה מט:),
  - לימוד על-מנת ללמד אחרים : "תורה למדה זו היא תורה של חס" (ביבılır, תלמוד בבלי סוכה מט:),
  - הוראה ללא שכר : "אין עסקה כי אם השתדלות החכמה, ותשפיע לזרות אף בחסד, בלי תשולם גמול, אם לא מצאה ידו די חכמה לחתמה לה תמורה חכמתה" (מצוחה זוז).

- הוראות הנאמרות בעדינות ובאדיות : "instruction she gives".

- "אם לומד התורה שתהיה אצלו, בדבר זה יש גבול לתורה, כאשר תהיה נמצאת אצלו בלבד, ואין ראוי שתקרא תורה חס, שהחasad מהתפשט בלי גבול; וכך אשר למד התורה מהתפשט לאחרים, אין היא תורה חס.
- דרי לישנא כמו, כאשר עוסק בתורה לשם, והתורה עצמה היא השכל, אשר השכל לא יונבל ולא יונדר, ולפיכך נקראת תורה חס... ואם עוסק בתורה שלא לשם, רק להנתנו הגשmitt, בשביל שניגנו בו כבוד, אין ראוי שתקרא תורה חס.

יקר רוח = מי שמנוע את עצמו מדברים, זוכה לחשוב מחשבות בעלות ערך רב; הוא לא עסוק בדיבורים ולכון פניו לפתח את עולמו הרוחני הפנימי.

תבונה = כישرون להסיק מסקנות (סעיף 382).

איש התבונה = מי שמנוע את עצמו מדברים, זוכה לפתח את המחשבה ואת כישרונו הסקת מסקנות. אין להסיק מכיוון, שבכל מקרה צריך לשתוק; אלא, שלפניהם שפותחים את הפה, יש לחשוב מה התועלות שתצטמם מהדבר, ולשקול את התועלות הזאת כנגד שלוש התועלות שבשתיקה - "יודע דעת, יקר רוח, איש התבונה".

פסוקים דומים

הפסוק הבא מתאר יתרונות נוספים של השתקה (סעיף 175).

הביטוי **איש התבונה** נזכר בפסוקים נוספים, למשל: משליכ: "מים עמוקים עצה בלב איש, ואיש התבונה ידלנה": מי ששותך, יכול להתבונן בזולות ומtooך כך לדעת מה יש בלבו.

פירושים נוספים

חושך אמריו יודע דעת

1. פירשנו ש"חושך אמריו" הוא הנושא: מי **חושך אמריו** זוכה להיות **יודע דעת** (וכך פירושו הגרא"א ומצודת דוד).
2. אך יש מפרשין ש"יודע דעת" הוא הנושא: מי **שידע דעת**, אינו ממהר להגיד את מה שהוא יודע, אלא **חושך** ומונע את **אמירותיו**, ומדבר רק בזמן המתאים ובמקום המתאים (רש"י, רבינו).

יקר רוח

- 1 פירשנו **יקר רוח** = שמחשובתו חשובות ובעלות-ערך.
2. ויש שפירשו: **יקר** = נדר, **רוח** = דבר, כמו בפסוק "יבורוח שפטיו ימיית רשות"; לפי זה: **יקר רוח** = דבריו נדרים (רש"י, רבינו, מצודת)
- אולם, פירוש זה אינו מתאים למושג הנפוצה יותר של המילים: **יקר** = **בעל-ערך**, **רוח** = **מחשבה** (רק "רוח פה" או "רוח שפטים" משמען דבר).

יקר רוח איש התבונה

1. פירשנו שהחצאי השני של הפסוק ממשיק לתאר את היתרון של מי **חושך אמריו** - הוא גם יודע דעת, גם **יקר רוח**, וגם **איש התבונה**. לפי זה הפסוק בניו מבנה ייחודי - לא שני משפטיים מקבילים, אלא המשפט אחד שיש לו נושא אחד ושלושה נושאים. ניתן לפרש באופן דומה את פסוק יט בפרקנו (סעיף 212).
2. אך רוב המפרשים פירשו שהחצאי השני של הפסוק הוא משפט בפני עצמו: **יקר רוח** זוכה להיות **איש התבונה** (מצודת, הגרא"א), או **איש התבונה** רגיל להיות **יקר רוח** (רבינו).
- אולם, אם מפרשין **יקר רוח** = שמחשובתו בעלות ערך רב, קשה להבין כך את המשפט "יקר רוח איש התבונה" - לא ברור מה הוא בא ללמדנו ומה הקשר ביןו לבין החצאי הראשון של הפסוק.

5. לדבר רק אחרי שעושים

לפני שאדם מדבר על חכמה או חסד, הוא צריך לחתנסות בעצמו בעניינים שהוא מדבר עליהם. זו דרך של אשת חיל:

משליל לא כו: "פיה פתחה בחכמה, ותורת חסד על לשונה"

ישר = איש שלום, הנזהר שלא לפגוע (סעיף 364).

ambil = מסיק מסקנות, מנתח את התוצאות מהתנהגותו (סעיף 382).

וישר הוא יבין דבריו = אדם ישר מנתח את התוצאות מהתנהגותו, ולפניהם שהוא אומר או פועל, הוא חשוב היבט, האם הדברים עלולים לגרום צער או נזק.

אין להסיק מכאן שצרכי לשקר, אלא שלפעמים עדיף לשתקן כדי לא להגיד לו זלות דבר שעலול לפגוע בו.

פירושים נוספים

1. יש מפרשים, **שהפניהם מציננים בעס**, והפסוק מלמדנו, **שהרשע** עשה עז וחכוף בשעת **בעסו**, אבל **הישר** שולט בעצמו, **מתבונן בדרכיו** ונוהג בהגיוון גם בשעת הטעס.
- אולם, לפי זה לא ברור מדוע הפסוק מדבר דווקא על רשות, והרי לא רק הרשות עשה עז בשעת בעסו, אלא כל אדם שאינו חכם (למשל איליל, כסיל).
- יתכן שהחצוי הראשון מתאר את **עוזתו** = חוצפותו של הרשות, שמסוגל לשקר **בפניהם**, כהמשך לפסוק הקודם - פסוק כה - **שדייבר על עז בזביזין**. ראו גם **הע פניו** = שיקר או הזיק בלי להביע בושה או צער (סעיף 372). לפי זה ניתן **לפרש את החצוי השני בכמה דרכים** -
2. **האדם הישר הוא עקי** - הוא **ambil** בלביו את **הזרך** שהוא הולך בה בדיבורו, ואומר רק דברים שהוא מבין שהם אמת (רב"י) ;
- אולם, לפי זה לא ברור הניגוד בין "הע" לבין "ambil" ; והרי גם אדם **ambil** את הזרך האמיתית יכול להע פניו ולשקר, וגם אדם שאינו מבין יכול להיות עני וללא להע לדבר על נושאים שאינו מבין בהם.
3. השופט **הישר מבין את דברו של הרשות** - מכיר את כל ה**יטריקים** שהרשע משתמש בהם כדי להסתיר את שקריו, ומצילח לחשוף אותם (רב' יונה גירונדי), כמו שכתוב בפסוק הקודם - **"ויאיש שומע - לנצח ידבר"** (סעיף 252) ; ואפשר גם **לפרש שהשופט הישר מבין את הזרך האמיתית**, ואין מושפע משקריו החכופים של הרשות (מלבי"ם) ;
- אולם, אם הכוונה לשופט, לא ברור מדוע מדברים דווקא על שופט **ישר** - היה מתאים יותר להזכיר שופט **חכם או נבון או ערום**.
- ייתכן שהשופט **ישר** הוא שופט שאוהב לעשות פשרות (ראו **צדק** - **משפט** - **מישרים** - סעיף 426), והפסוק בא להדגиш, שגם שופט **ישר**, לא יעשה פשרה לפני שיבין את דרכו של הרשות; כי ייתכן שהרשע מתחכם ומציג עובדות שקריות ודרישות מוגזמות, כדי שה"שרה" למשעה תנתן לו את כל מה שהוא רוצה.
4. שיעורי בית לקוראים : המילים "הע" ו"ambil" מזכירות את שני עמודי המקדש - **יכין ובעז** (מלכים א ז כא) **"ויקם את העמדים לאלם ההיכל ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין ויקם את העמוד השמאלי ויקרא את שמו בעז"** (מטמוניות למשפחות סופרים). מה מלמדת הקבלה זו על פירוש הפסוק?

74. שלוש סיבות טובות לשתקן

כדי להתפתח שכילתית ורוחנית, האדם צריך שקט - לא רק שקט מזרים אלא קודם-כל שקט מעצמו ; הוא צריך לנוח מדיבורים ולהקשיב - לא רק לאחרים אלא גם לעצמו :

משלוי זו : **"חושך אמריו - יודע דעת, יקר רוח, איש תבונה"**

חושך (קרא : **חויסך**) = מנונע, לא נוטן.

חושך אמריו = לא נוטן את אמריו, כלומר שותק.

חושך אמריו יודע דעת = מי שמנע את עצמו מדיבורים, זוכה לשמוע אחרים וכך הוא יודע יותר.

יקר = נכבד וחשוב (סעיף 408).

רוח = מחשבה.

רוחו = מחשבות או דיבורים או כאסים.

כטיל = השונה למדוד (סעיף 365).

כל רוחו יוציא כטיל = הכספי צריך להוציא בפיו, במילוי, את כל מחשבותיו ובעשו על העולם; רק אחרי שהוא מוציא הכל, הוא מסוגל לקבל מחשבות חדשות.

חכם = הידוע לדבר ולהקשיב (סעיף 360).

באחור = באיחור, באחרית, בסוף.

шибת = הרגיע, כמו ב תהילים פט י : "אתה מושל בגאות הים, בשוא גליו - אתה תשבחם".

ישבחנה = מרוגיע את רוחו של הכספי, או מרוגיע את השיחה.

וחכם באחור ישבחנה = החכם נותן לכטיל לדבר בלי הפרעה, ורק בסוף, אחרי שהכספי גמר להוציא את כל המחשבות שבלבבו, החכם מшиб לדבוריו ומרוגיע את תלונתו.

ועוד :

הכספי איןו מסוגל להתמקד בנושא הוויכוח, הוא מנצל את הוויכוח כדי להוציא את כל רוחו - את כל מחשבותיו וטענותיו - גם אם הן בנושאים אחרים לגמרי.

אולם, החכם איןו מתעצבן על כך שהוויכוח סוטה מהנושא, הוא מכחח שהכספי יסימן לדבר ואז בעדינות מהזיר את השיחה **לאחור** - לאויה נקודה שבה התחיל הכספי לסתות מהנושא, וכך **ישבחנה** = יעשה את השיחה משובחת יותר.

לדוגמה, הכספי אומר "א ב ג ד ה", כאשר טענות א, ב קשורות לנושא וטענות ג ד ה כבר לא; החכם מכחח עד שהכספי סיים להסביר את טענה ה, אז אומר: "רק רגע, אמרת קודם ב, הייתי רוצה להתייחס לטענה הזאת", חוזר לאחור וממשיך ממש.

פירושים נוספים

1. פירשנו **шибת** = הרגיע והשקט, וכן פירש מצודת דוד; או עשה למשובחת יותר; ויש שפירשו **шибת** = השפיל: אחרי שהכספי מסיים לדבר, החכם עונה לו ובכך משפיל את גאוותו (רש"י).
2. פירשנו **שהכינוי** במילה "ישבחנה", שהוא בלשון נקבה, מתייחס לרוחו של הכספי שנזכרה בצלע הראשונה, או לשיחה כולה; ויש שפירשו שהוא מתייחס לרוחו של החכם - בעוד שהכספי מוציאה החוצה את כל מה שברחו, החכם **"ישפיל את הרוח אל אחורי הנפש... שעיל-ידי חוקי החכמה ילמד לדכא צירורים הרעים, כל יعلו אל הלב, רק ישארו צפונים בתהום הנפש למטה"** (מלבי"ם). לפי פירוש זה, הפסוק אינו מתאר ויכוח בין החכם לכטיל, אלא הוא מתאר את ההבדל בין אופיו של החכם, השולט ברוחו, לבין אופיו של הכספי, שרווח שולטות בו. הפסוק שלנו מסביר איך יכולו לכטיל ללמידה **חכמה**; פסוק אחר רומז איך יכולו לכטיל לחשוב **בתבונה**: משלו יח: **"לא יהפץ כטיל בתבונה, כי אם בתגלוות לבו"** - הכספי חפץ לחשוב בתבונה רק לאחר שליבו מתגלה ונחשף, אחרי שהוא מסיים לפrox את כל מה שבלבבו.

73. לבדוק את ההשלכות של הדברים על נפש השומע

האם כדאי להגיד לוולט את כל מה שאנו חושבים עליו **"בפרצוף"**? על-פי ספר משלוי, נראה שלא:

משל כי כת: **"הען איש רשות בפניו, וישראל הוא יבין דרכיו"** [כתיב]; / **"הען איש רשות בפניו, וישראל הוא יבין דרכיו"** [קרוי].

עז פנים = חצוף, עושה מעשים הפוגעים בזולות בלי להתbias או להרגיש צער (סעיף 372).

רשות = הפוגע בזולות מזיד (סעיף 380).

הען איש רשות בפניו = איש רשות מעז ואומר לרעהו את כל מה שהוא חושב עליו בפניו.

שצריך להתפלל לה' שיעזר לכם להתבטא (סעיף 70). עכשו אתם שמחים שהצלחتم לנשח תשובה טובה ומתאימה לכל הכללים ; אבל רגע - לפני שאתם פותחים את הפה, יש עוד דבר אחד שצורך לחשוב עליו :
משלויטו כג: "שמחה לאיש במענה פיו, ודבר בעתו - מה טוב".

אם הזמן הנוכחי הוא אכן הזמן הטוב ביותר להגיד את הדברים?

- אולי הצד השני עייף, רעב או טרוד, ולא יוכל להבין קרואו את הדברים שחשבתם עליהם כל-כך הרבה זמן?
- אולי המוח שלו כרגע עמוס מדי, והוא יתקשה לקלוט רעיון חדש, גם אם הוא מוסבר בצורה משכנעת?
- אולי הרעיון החדש עלול לבבל אותו ולגרום לו בעיות נפשיות כלשהן?

למרות שהאפשרות **לענות** מביאה לכם שמחה גדולה, אתם צריכים לשומר את הדבר **לעת המתאימה** ביותר, כך שהדבר ישמש גם את הצד השני.

דבר בעתו בלימוד תורה

הרעيون נכוון לא רק בויכוחים בין אישים אלא גם בלימוד תורה הציבור הרחב. כל דבר שכותב בתורה הוא טוב, אבל דבר בעתו - בזמן שהציבור פתוח ומוכן לשמעו - הוא עוד יותר טוב.

הסוד הזה היה ידוע, למשל, לרבניים הציוניים הראשונים, לפני מאות שנה : הם ראו את הת憂ורויות הלאומיות בעם ישראל, והבינו שזו **העת המתאימה** ביותר **לדבר** על **המצוות הלאומיות** - **מצוות** **כיבוש ווישוב ארץ ישראל**, **המצוות הקשורות למלכות ומלחמות**, ועוד.

גם בימינו, כאשר יש הת憂ורויות הציבוריות על איזות הסביבה וחיסכון במים, זה **העת המתאימה** ביותר לדבר על **מצוות שמיות קרקע** - פעם במשך שנים נוותנים לקרקע לנווח מכל הדינמים המזהמים שאחנו מעמידים עלייה בכל שנה, ונונתנים למאגרי המים לנוח מהשאיבה העודפת שאחנו שואבים מהם בכל שנה.

וכאשר יש הת憂ורויות לצמצום פערים כלכליים וחברתיים, זה **העת המתאימה** **לדבר** על **איסור ריבית**, שהרי כל מטרתה של הריבית היא להעניר את העשירים ולהענין את העניים.

המצוות נכונות בכל עת, ויש להן עוד טעםם וubitsם שאינם מתאימים בהכרח לערכיהם המקובלים הציבור ברגע זה, אבל צריך לדבר על כל דבר בעת המתאימה - **"ודבר בעתו מה טוב"**.

פירושים נוספים

1. פירשנו שהחלק השני של הפסוק **מגביל** את החלק הראשון - למרות שהאדם שמח לענות, הוא צריך להתחפק עד הזמן המתאים;

2. ויש מפרשים שהחלק השני **מוסיף** על החלק הראשון, והפסוק בא ללמד متى علينا לדבר - או כששואלים אותנו שאלת ("**שמחה לאיש במענה פיו**"), או כשחשעה דורשת התערבות ("**ודבר בעתו מה טוב**"); בשאר המקרים עדיף לשתוק.

הקשר בין "דבר בעתו" לבין לימוד תורה הציבור נזכר גם בדברי הגראי. ע"פ הגראי, הפסוק מכובן באופן ספציפי לרבי מורה הוראה, ובא ללמדו מתי עליו לפסוק הלכה:

- כאשר שואלים אותנו שאלת הוא צריך לענות - "**שמחה לאיש במענה פיו**";

- כאשר המצב או הזמן דורשים התערבות - כגון במקרה של פיקוח נפש או, להבדיל, לפני חג שיש לו הלכות מיוחדות - **"ודבר בעתו מה טוב"**.

72. לחתך השני להוציא את כל מחשבותיו השגויות

לפעמים אנחנו נקלעים לשיחה עם כסילים, שמדוברים שטויות, ואנחנו מאד רוצחים להגיד להם את זה כבר בתחילת השיחה. ספר משלוי ממילץ לחוכות קצר :

משלוי כתיא: "**כל רוחו יוציא כסיל, והכם לאחר ישבהנה**"

מסקנה נוספת מהפסקוק שלנו היא, שיש להשתמש בכוח הדיבור בחרדמת-קדוש, לא לخلל אותו בדיורים אסוריים או מיתרים, שהרי כוח הדיבור שבשzon הוא כוח אלهي שה' נתן באדם (רב יצחק עראמה). מסקנה זו עולה גם מתרגם אונקלוס על הפסוק המתאר את בריאות האדם - **"וַיֹּפֶח בְּאָפִיו נְשָׁמַת חַיִם, וַיָּהֵי האָדָם לְנֶפֶשׁ חַיה"** = **"ילריה מללא"** (או : הצרעת כעונש על לשון הרע).

פסוקים דומים ומונוגדים

הפסוק שלנו מדבר על תיקון וביצוע בתחום הדיבור. פסוקים נוספים מעבירים מסר דומה בתחום אחרים : האדם אחראי **لتכנן** את מעשיו מראש בצורה היסודית ביותר שאפשר, אך רק ה' קובע אם יצלח **לבצע** את תוכניותיו (ראו חלוקת התפקידים בין ה' לבין האדם - סעיף 335).

בהמשך הפרק ישנו פסק שנראה לכאן מונוגד, למשל טו כג : **"לְבָחָם יִשְׂכִּיל פִּיהוּ, וְעַל שְׁפָטוּ יִסְף לִקְחָה"**, ככלומר - דברי פיו של החכם באים מליבו. אז מאיפה באות המילים - מה' או מהלב ?

1. היה אפשר לפרש שיש הבדל בין הפסוקים - בפסוק א נזכר **"מענה לשוננו"**, ובפסוק טג נזכרו **"פִּיהוּ... שְׁפָטוּ"**. ע"פ מלבי"ם, יש הבדל בין לשון פה ושותפים - הלשון היא פנימית יותר, והיא מצינית את הדיבור העומק יותר, שנאמר בתבונה ובמחשבה.

- אולם, לא נראה לי שהבחנה זו תעזר לנו להסביר את הפסוקים, כי בשני הפסוקים נזכר **הלב**, שהוא פנימי יותר מהלשון. אז אם **מערכי לב**, שהם פנימיים, מצויים בשליטת האדם, וגם **פה ושותפים**, שהם חיצוניים, מצויים בשליטת האדם, אז מה המשמעות לכך שדווקא **הלשון**, שהיא בעצם, מצוית בשליטת ה' ?

2. לפי הפירוש שהובא במאמר, יש להבחין בין **"מערכי לב"** לבין **"מענה לשוננו"** : האדם יכול לשולוט בדברים שהוא **עורך** ומכוון בלבו מראש, אבל הוא לא יכול לדעת מראש את כל השאלות שישאלו אותו, ולכן לא יכול להזכיר **מענה** לכלו.

פסוק טג מתיחס לחלק הראשון :

לב חכם = המוח של אדם חכם ;

ישכיל = יtan כישرون והצלחה (סעיף 381) ;

לב חכם ישכיל פיהו = כשאדם **חכם** עורך ומכוון מראש את מחשבות **לייבו**, הוא יכול להסביר אותן בצורה מסוימת וברורה, וכן דיבורו **邏輯** ומצילח להשיג את מטרתו.

על שפטיו יוסיף לך = תוכן כדי דיבור הוא יכול להבהיר מסרים נוספים לקהל השומעים (**זהות מומחיותו של החכם - להשתמש נכון באיברי הדיבור**).

אבל גם אם התכוון מראש, הוא עדין תלוי בה' שיתנו לו מענה לשאלות מפתיעות שישאלו אותו לאחר הנואם.

3. ויש שפירשו את פסקונו, לא על אדם שמעוניין לדבר בעצמו, אלא על אדם שפונה לנביא כדי שיגיד לו את דבר ה' : **"וַיַּכְשְׁהִי נְבִיאִים, הֵי הוֹלְכִים אֶצְלֵנְבִּיאִים לְדָרֹשׁ אֶת הָיִם, וְהֵי נְבִיא אָוֶרֶם, עַל-פִּי מִשְׁפָט הַנְּבוּאָה, דָרְכוּ אֲשֶׁר יִלְךְ בָּה, לְפִי שׂוֹרֵשׁ נְשָׁמַת וּלְפִי טָבָע גּוֹפוֹ. וְהֵי לְאָדָם מַעֲרֵכִי לְבָבָוּ לְאָדָם מַעֲרֵכִי לְבָבָוּ, וְמֵה הִיא מַעֲנָה לְשׂוֹנָן, עַל יְדֵי נְבִיא, אֵיךְ יִתְהַגֵּג."** (הגאון מווילנה על משלו טז ד ; פירושו על פסקוק א דומה לפירושנו בגוף המאמר)

71. להגיד כל דבר בעיתוי הנכוון

היה לכם ויכוח קשה בעניין אישי או אידיאולוגי ; לאחר מספר שעות חשבות על תשובה ניצחת לטענה של הצד השני. מכיוון שלמדתם ספר משלוי, אתם כבר יודעים שצריך לחשב היטב לפני שמדוברים, ולהסיר מההתשובה שלכם את כל הדברים הרעים והפוגעים (סעיף 67). אתם גם יודעים, שצריך לקחת פסק זמן למחשבה לפני שועונים, כדי שההתשובה תהיה מעמיקה ולא תביע אתכם ואתם מודתכם (סעיף 68). אתם יודעים גם, שצריך לתקן ולשפר את אופן ההציג של הדברים, כדי שלא להגיד מילים מיותרות (סעיף 69). ולבסוף, אתם יודעים

מומחים בכתיבה עסקית ממליצים להקפיד על קיצור; גם עורכי עיתונים משתמשים לкрат את המאמרים ולהוריד מהם מיללים מיותרות; ובוחוק אמרו: "הימנען, אם אפשר, ממלילים ומביטויים דיקום, שהם, ללא ספק, מהללה לשונית נפוצה, ובעצם אין בהם צורך" (רוביק רוזנטל, הזרה הלשונית).

גם בויכוחים ישנה חשיבות לקיצור. אנשים שורצים לשכני, נוטים להביא הרבה נימוקים - גם נימוקים טובים וגם נימוקים פחות טובים - מתוך מחשבה שריבוי הנימוקים יגדיל את רמת השיכנות. למעשה, גם החוקרים הפסיכולוגיים וגם הניסיון היומיומי מלמדים שגישה זו אינה נכונה: אם מביאים הרבה נימוקים טובים, ונימוק אחד לא טוב - הצד השני יתפס לנימוק הפחות טוב ויתקורף אליו, וכל ה"עוקץ" של הנימוקים הטובים יילך לאיבוד.

יש להיזהר בכך במילוי כינויים ביקורת, ולמתחה ביקורת בקיצור (משלוי יט): **"ברב דברים לא יהל פשע, וחשך שפטיו משכיל"** (סעיף 194).

תחום אחד שבו לא צריך לדברי ידידות ואהבה המשמעות את הלב (משלוי צו ט): **"שמן וקטרת ישמה לב ומתק רעהו מעצת נפש"** (סעיף 44).

70. להתפלל לה' שיתון לנו מילים

לפני שיחה חשובה או הרצאה, אחרי שמתכונים היטב ועשויים חזרות בלב על מה שרצו להגיד, יש להתפלל אל ה' שיתון לנו ברכה בלשון:

משלוי צו א: **"לאדם מערבי לב, ומה' מענה לשון"**

לב = מקום המחשבות (סעיף 411); **לאדם מערבי לב** = תפקידו של האדם הוא לעורך, להכין ולסדר בלבו את הדברים שהוא רוצה להגיד.

מענה = תשובה לשאלת; **ומה' מענה לשון** = ה' קובע אם האדם יצליח להפעיל את לשונו כראוי, ולענות בלי להתבלבל לכל השאלות המפתיעות שישאלו אותו.

לפני שיחה או הרצאה, ראוי להגיד לעצמנו את הפסוק **"לאדם מערבי לב ומה' מענה לשון"**, כדי להזכיר לעצמנו שהלשון שלנו בידי ה'.

מקורות ופירושים נוספים

פירשו שהמשמעות המعيشית של הפסוק היא, שיש להתפלל לה' לפני שיחה חשובה עם בני אדם. כך נראה פירש גם יושב ראש הכנסת, רובי ריבלין, שציגט פסוק זה בתחילת נאומו הראשוני בכנסת ה-18 (ה' בנינו התשס"ט).

אך יש שפירשו, שיש להתפלל לה' גם לפני שיחה חשובה עם ה' עצמו. הפסוק מצוטט בתפילה שנוהגים החזונים לומר לפני אחת התפילות החשובות ביותר ב שנה - תפילה נוספת של יום הכיפורים. החזן מבקש מה' שיברך את לשונו, כך שלא יתבלבל ולא ייכשל בשומו במהלך התפילה האורוכה.

התפילה הזאת נראית פרדוקסלית - אם האדם כבר מתפלל לה', אז שיגיע ישר לתפילה העיקרית; מה הטעם להתפלל שיצליח בתפילה? אולם רבינו נתן מברסלוב הסביר: **"ההנה והוץן בלבד, ש מכין את עצמו ורוצה לדבר רק שאין יכול, גם זה יקר מאד אצל יתברך, ואם יהיה חזק בזה הרבה, בודאי יעוזו השם יתברך ויברא לו דיבורים... כשהוא חזק ומכך עצמו לדבר ולשוח בין לביין קומו וחוק בזה איזה שעיה ברצונות וכיסופין חזקים, אויז השם יתברך עוזרו ושולח לו דיבורים לתוך פיי... וכמו שכותב **לאדם מערבי לב, ומה' מענה לשון**, שהאדם צריך לעודך לבו, היינו בחינת ההנה הניל', ואיז השם יתברך בורא לו דיבורים לתוך פי, בבחינת ומה' מענה לשון..."** (ליקוטי הלוות, תפילת המנוחה הלכה ז אות פט).

לפעמים האדם יודע שהוא רוצה לדבר עם ה', אבל הוא מבולבל ולא זוכר על מה הוא רוצה לדבר, ולכן יש טעם לבקש מה' שיעזר לו בזה.

"משיב דבר" באינטרנט

אני כותב בפורומים באינטרנט כבר שנים רבות. פעמים רבות אני רואה בפורום הودעה שאני מרגיש שאני חייב להגיב עליה מייד. בהתחלה באמת היתי מגיב מייד, וכמעט תמיד תמיד התחרתתי על התגובה מאוחר יותר, כשראיתי איך המגיבים הבאים "קטלו" אותה. אבל פעמים אחדות, התגובה שלי לא נקלטה בגלל תקלת טכנית, ונאצלתי בפעם רב לכתוב אותה שוב למחזרת. להפתעתם, הטקסט השני שכתבתי היה בבירור הרבה יותר טוב, שכלל ורציני מהטקסט הראשון שנmachק - סוף-סוף פרסמתי תגובה לתגובה שלא התחרתתי עליה מאוחר יותר!

ואז החלדתי, שכדי לנוכח באותו אופן גם כשהאין תקלה טכנית: פשוט לשומר את הטקסט הראשון שעולה בדיוני בקובץ על המחשב שלי, לעבור עליו שוב לאחר כמה שעות כשההתרגשות הראשונית שוככת, ורק אז לפרסם. אף פעם לא התחרתתי על המתנה מסווג זה - כל עיכוב בפרסום תמיד היה לטובה.

69. סבלנות - לא להגיד דברים מיותרים

יש אנשים המוסיפים לדבריהם מילים וביטויים שאינם תורמים ממשית לנושא השיחה, כמו:

- "אין צורך לומר ש..."- אז למה אתה אומר?),
- "זה ברור ללא כל צל צלו של ספק" (לא מספיק "צלי" אחד?)
- "הذا השם נובעת משתייפת מוח שעשו לך" (העיקר זה אם היא נכונה או לא - מה זה משנה ממה היא נובעת?),
- "אתה מדבר שטויות, אתה הופך את השקר לאמת ואת האמת לשקר, אתה מטעה את הציבור, אתה צריך להבהיר בין הדברים שאתה יודע לבין הדברים שאתה לא יודע..." (הבהיר שאתה לא מסכים איתי, מה הטעם לחזור על עובדה זו במיללים שונים? יהיה יותרiesel אם תנקוק מדווק עדתך אני טועה),
- "דע לך ש..." (אם תגיע לעיקר - אני אדע יותר מהר), ועוד.

הכיiron לкрат, להגיד רק את המילים החשובות והתרומות להבנת העניין, הוא כישרונות של החכמים:

משלו טוב: **"לשון חכמים תיטיב דעתך; וכי כסילים יביע אונלאן."**

הפסוק מציג שני ניגודים בין **חכמים** (= האוהבים ללמידה והודיעים ללמידה - סעיף 360) לבין **כסילים** (= השונאים ללמידה - סעיף 365).

ניגוד אחד הוא ברור: החכמים אומרים דברי **יעת**, והכסילים אומרים דברי **איות**. אך יש ניגוד נוסף:

- החכמים **מייטיבים** את דברי הדעת שלהם,
- והכסילים **מביעים** את דברי האיוולות שלהם.

היטיב = תיקון, שיפר, עשה טוב יותר; כמו במלכים בטל: **"וותשם בפוך עיניה, ותיטיב את ראהה..."**.

הבע = דיבר הרבה, ללא מעכורים (סעיף 398).

מהניגוד שני המושגים ניתן ללמידה, שהשיפור שעושה החכם בדבריו הוא הקיצור והמייעוט במילאים: **"תיטיב דעתך** = תתקין את הדעת, כי אף אמריך דעתך ידבר בתיקון נמרץ ובמלות קצרות; אבל **פי כסילים** - אף דברי **יאולת** ירבו באמרים, **כمعין הנובע**" (מצודת דוד).

החכמים הם המומחים ללמידה והוראה - הם יודיעים שכדי ללמידה צריך לкрат, כדי חז"ל: **"לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצורה"**. כשהמורה מלמד בדרך קצרה, קל יותר לתלמידים להתרכו ולזכור את דבריו; ואנו, המשנה, כמו התורה, כתובה בשפה קצרה ותמציתית ביותר, לכל מילה יש משמעות - **"לשון חכמים תיטיב דעתך"**.

אך הכסילים שונים ללמידה, הם רוצחים רק **"לשפוך"** את המחשבות הפרטיות שלהם, גם אם הן שטיחיות וטפשיות - **"ויפוי כסילים יביע איות"**.

במשך הדורות, חכמת הקיצור התפתחה והגיעה לשיא במדעי המדוייקים, שם מנסחים תופעות מורכבות בנוסחאות מתמטיות קצרות ביותר. גם בשאר המדעים, מקובל לכתוב תקצר בתחילת כל מאמר.

לא כל מה חשובים צריך להגיד; צריך להשתמש במוח כדי לסמן היטב את המחשבות, לפני שאומרים אותן, כך שלא י יצא מהפה שום דבר רע.

פירושים נוספים

יש שפирשו: **כسف נבחר לשון צדיק** = דבריו של הצדיק נקיים מניבול-פה, כמובן, הצדיק מקפיד לא רק על תוכן הדברים, אלא גם על המילים, שלא להגיד מילים רעות (רב יהודה גיורני, שער תשובה גר.).

יש שפирשו: **כسف** = משל לתוכחות ודברי-מוסר; **כسف נבחר** = תוכחות שכולם בוחרים בהן ורוצחים לשם עוזן, כי הן נאמרות בצורה נعימה ובתוספת מחמאות (ראו מחמות לפני ביקורת - סעיף 192). **ולב רשעים כמעט** = הרשעים, גם כשם שומעים את תוכחותיו של הצדיק, אינם מושפעים מהן לאורך זמן, אלא רק בזמן מועט (ג"פ הagan מוילנה).

68. סבלנות - לא להגיד דברים שטחיים

לפעמים, במהלך ויכוח סוער, אחד הצדדים מבין שהוא טעה, אבל קשה לו להודות בטעות; הוא הגן כל-כך בלהט על עמדתו, שקשה לו להזדמנות שכל ההתלהבות הזאת הייתה ביחסם. אם יביע חרטה, הוא עלול לביסס את עצמו. הפתרון לבעה זו הוא להיזהר - לא להגיד את כל מה חשובים בת-אתות:

משל ייחיג: "משיב דבר בטרם ישמע - אינולת היא לו וככלפיה"

דבר = דבר; **ישמע** = יבין; והפסוק מלמדנו, שלפני שהאדם משיב בדיבורו, הוא צריך לשמע ולהבין היטב את השאלה או הטענה שהוא משיב אליה.

איולות = שטויות (סעיף 352); והפסוק מלמדנו, שמי שאינו חושב לפני שהוא עונה - עלול לענות תשובה שטחית, שתכלים אותו בפני השומעים.

ישנן כמה סיבות שבגלן אנשים טועים ו"משיבים דבר בטרם ישמעו". נתאר אותן בהדרגה מהקלה אל הקשה:

- הסיבה הקללה ביותר (כלומר, הכى פחות מזיקה) היא הרצוץ להפגנו ידע: סיבה זו מאפיינת תלמידים בכיתה או מתודדים בחידון, שמרוב התלהבותם להפגין את ידיעותיהם, **משיבים** מיד לאחר שהשואל התחיל לשאול, עוד לפני ששmeno את סוף השאלה. לעיתים הם טועים ועונים על שאלה שונה מזו שה提כוון השואל לשאול (**איולות**), דבר שמעלה חיכוכים על פניהם של התלמידים או המתודדים האחרים (**כלימה**), במיוחד אם החידון הוא חידון תנ"ך...

- סיבה קשה יותר היא הרצוץ להוכיח עודה: סיבה זו מאפיינת אנשים שמעורבים בויכוח סוער, במיוחד על רקע אידיאולוגי, שמרוב להיטותם להוכיח את צדקתם עד מדם, הם **חושים** שהוכיחו **יסתיים** לפני שיסיפקו להציג את דעתם, ו- **משיבים** לטענות של היריב עוד לפני ששmeno והבינו אותן עד הסוף. לעיתים הם לא עוניים בבדיקה על הטענות של היריב אלא על טענות קצת שוניות, ובכל מקרה כאשר עונים מהר מדי התשובות הן ברמה נמוכה (**איולות**), וכל מאמ ליריב לדוחות אותן (**כלימה**).

- הסיבה הקללה ביותר (הזלול): סיבה זו מאפיינת אנשים בעלי השקפת-עולם מגובשת ובטחון עצמי רב. כאשר מישחו בא וטוען טענה נגד השקפת העולם שלהם, הם בטוחים שהם כבר שמעו את הטענה הזאת, ושכבר יש להם תשובה (שמצאו בעצם בעבר, או שקראו בספר/בעיתון). אין להם זמן לחשוב מחדש - הם פשוט שולפים תשובה מוכנה ו**משיבים**, לפני ששmeno והבינו עד הסוף את הטענה (ובניגוד לסייע הקודם - הם לא פועלים מתוך להיטות וסערת-רגשות, אלא מתוך בטחון עצמי מופרז). אך בכל טענה, גם אם היא נשמעות מוכרת, יש חידוש; וכאשר מנסים **"לחסוך"** ולענות תשבות מוכנות לטענות חדשות - התוצאה היא תשבות לא נוכנות (**איולות**), שגורמות נזק להשקפת העולם שעלייה מנסים להגן (**כלימה**).

המשמעות לכל הסיבות הוא - חוסר סבלנות. והמסקנה מכלן היא - צריך להקשיב ולהסביר היטב לפני שיעוניים! בין אם מדובר בכיתה או בויכוח, במושא לימודי אישי או אידיאולוגי - צריך להקשיב היטב לדברי הצד השני, לחשוב עליהם, לעכל אותם, לשתוק כמה שניות (פחות), ורק אחר-כך להסביר.

וכך אמרו חז"ל: "חכם... אין נហל לדישיב... והיליפין בגולם" (משנה אבות ה, ז).

סבלנות בדיבור

67. סבלנות - לא להגיד דברים רעים
68. סבלנות - לא להגיד דברים שטחיים
69. סבלנות - לא להגיד דברים מיותרים
70. להתפלל לה' שיתנו לנו מילים
71. להגיד כל דבר בעיתוי הנכוון
72. לחתך לצד השני להוציא את כל מחשבותיו השגויות
73. לבדוק את ההשלכות של הדברים על נפש השומע
74. שלוש סיבות טובות לשתוק
75. לדבר רק אחרי שעושים
76. לקבל תהילה מזרים
77. איך להתייחס לאיש שמדבר מהר

67. סבלנות - לא להגיד דברים רעים

בلحט הוויכוח, אנשים לפעמים נטהפים להשמעות ודברי דיבה בלתי מוצדקים. שני פסוקים בספר משה:
משהירם מפני סכנה זו :

- משליכך: "כִּסְף נָבָחר לְשׁוֹן צָדִיק ; לְבָרְשָׁעִים כִּמְעַט"
- משליכטו כה: "לְבָרְצָדִיק יִהְגֶּה לְעֲנוֹת ; וּפְרָשָׁעִים יִבְיעֵ רְעוֹת"

לשונו של הצדיק נמשלת **ל כסף**, ולבו של הצדיק יהגה. שתי מיללים אלה קשורות זו לזו, כמו שרואים בפסוק שלישי:

- משליכך ד: "הִגְּהָ סִיגִּים מִכְסָף , וַיֵּצֵא לְצַרְחָفָ כָּלִי".

הפועל הגה משמעו "הסיר", ובמיוחד - הסיר סיגרים מכיסף על-מנת לנתקות אותו ולטהרו.
לפי זה משמעות הפסוקים שלנו היא :

- **הלב** (= מקום המחשבות - סעיף 411) של **הצדיק יהגה** (יסיר) את הסיגרים, את המחשבות הרעות שעולות על דעתו של הצדיק, לפני שהוא יבוא **לענות** ולהגיד אותן ברבים, וכך לשונו היא **כסף נבחר**, נקי ולא סיגרים : הצדיק מדבר באופן ענייני, בלי עלבונות אישיים וכינויי-גנאי.
- אבל אצל הרשעים, **לב רשותם מעט** - הלב שלהם מועט, כמעט שאין להם לב. ככלומר, הכוח הנפשי, שאמור לסנן את המחשבות, כמעט שאין לו כלל אצלם. וכך **רשותם יביע רעות** - הפה שלהם מביע (= מוציא באלי מעוצר כמו מעין נובע - סעיף 398) דיבורים רעים.

66. נוצר התאנה' / גدعון נאור

מתוך הקובי "אהבה שאינה תליה בדבר", מأت גדעון נאור. כל הזכוות שמורות למסורת. התרפסם גם
באתר ביכורים

חניטה התאנה?
הארד לשדה לקטוּף את פרי הביכורים?
ראיתי אותה מלבלבת
מתפתחת ונדרה
חולכת ויפה, מבצתבת ביןות העלים...
חששתי - האגע בה?
אולי אפצעה בציפורי החdot
או שמא יכאייה אצבעותי המגושמות...
כה רכה היא...
לא, אחכה עוד קמעה,
אחכה עוד כמה שעות, ימים, שבועות...
אך כיצד אחכה,
הרי אם לא אגיע בזמן
אולי יגלה עופ דורס את אוצריו...
או אולי תולעת תכרסם את ליבת הרק...
אמרתי אל ליבי הפועם
ארדה השדה אבקרונה
אבייט בה ממתק
בזהירות
לא אסגיר את סודנו
עד אשר תסמייק לחייה...
ואז אקטפנה

הפסוק שלנו מדבר על נאמנות לאדון. פסוקים נוספים מדברים על נאמנות לשכן וידיד, למשל כז"ה: "ר' רעד ורעה אברך אל תעוז, ובית אחיך אל תבוא ביום אייך, טוב שכן קרוב מה רחוק" (סעיף 131). שני הפסוקים מדגישים את חשיבות הסבלנות וההתמדה לאורך זמן ביחסים בין אדם לחברו.

על חשיבות הנאמנות והסבלנות באופן כללי נאמר במשל כי: "**איש אמונות רב ברכות, ואץ להעשיר לא ינקה.**".

הביטויiacל פריה נזכר בפסוק נוסף, וייתכן שגם הוא מדבר על נאמנות - נאמנות לשפט האם, למשל ייח' כא: "**מות וחיים ביד לשון, ואהבהiacל פריה**" (סעיף 81).

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק עוסק בחשיבות הנאמנות, הסבלנות והאייפוק בקשרים חברתיים.

2. ויש שראו בתאנה סמל למיניות, והדגישו את חשיבות הנאמנות, הסבלנות והאייפוק ביחסים שבין איש לאשה. ראו:

- פרופ' שלום רוזנברג, "בין שתי תרבויות" (סעיף 112).
- דוד שנייאור, "נווצר תאנהiacל פריה ושומר אדונייכובד", מכללת אפרטה.

3. מסתבר שערכי הנאמנות, הסבלנות והאייפוק לבנטאים לתחומים רבים נוספים: "הקדמה משדרגת המונחים בחיים, זה כוחה אך זו גם חולשתה. מי שמתרגל ש'יתוך שנייה" האוכל מוכן במיקרוגל, הכסף יצא מהכספומט וכל המקורות שהחיפש מופעים ב'יגול' – מסתגל החיים של "אינסטנטי", שהכל בא מהר ובקלות.

אבל הטכנולוגיה המתقدמת ביותר לא תוכל להחליף לעולם את מה שהחיבק קבועות, יציבות, אורחה רוח, עבודה על המדינות, عمل וההתמדה. כדי להתבגר באממת, לעמוד בניסיונות, להצליח בעבודה ובחיי משפחה – צריים יסודות טבעיות, צריים להיות מיום נסיעת מעבר של תהליכיים.

ההיפוך מהים חפוצים ווירטואליים, הוא כשאדם קשור לאדמה והוא חווה עצמו כחלק מתפיסה של שרשרת דורות, והיווית ממשיק של "נהלת אבותינו". אדם כזה יש עונן אמיתי ויציב...

מי שרויצה להשקיע בחינוך ילדים, בטיפול קשיי אמת בין אנשים, בעבודה על המיידות ובפיתוח חברה אנושית ישרה דרך,ילך לו אצל הטבע והאלנות וילמד מהם... את סוד הסבלנות, ההשכלה גם ללא תמורה מיידית, וההכרה בתהליכיים שמתקדמיים בצמיחה, גם כשפעים ובית נדמה כי אין נושאים פירוטי" (ירון תאנה, דף פרשת השבוע של הקיבוץ הדתי, פרשת שלח וטיו בשבט ה'תשס"ז).

וחז"ל דרשו פסוק זה על רבי זעירא, שהקפיד על דיוק ואמינות במסירת מידע: "רב אדם יקרא איש חסדו - זה שאר כל אדם. **ויאיש אמוניים מי ימצא** - זה רבי זעירא. [א]מר רבי זעירא: לית אן צריין חששין לשמעתיה דבר ששת, זה הוא גברא מפתחה. אמר רבי זעירא לרבי ישא: חכמים רבי לביר פדי' דאת אמר שמוועתא מן שמייה. אמר לו: ר' יונתן אמרון משמו. אמר רבי זעירא לרבי בא בר זבדא: חכמים רבי לביר דאת אמר שמוועתא מן שמייה. אמר לו: רב אדא בר אהבה אמרון משמו" (تلמוד ירושלמי על שבת א, דף ו:). יש אנשים רבים שידועים לעשות **חסד** במידע, לפרנסת חדשות או להעביר מסרים; אבל יש רק מעטם שמקפידים להעביר את המידע **באמוניות**, בלי להוסיף ובלי לגרוע.

מי ימצא?

השאלת "מי ימצא?" במשמעות "קשה מאד למצוא" נזכرت גם בפסוקים נוספים:

- על אשת חיל, משלוי לא: "**אשת חיל מי ימצא?** ורחק מפניניהם מכראה" (סעיף 122)
- על ידיעת החסתוריה, קהلت ז כד: "**רחוק מה שהיה ועמיק עמק, מי ימצאנו?**"

55. להתميد ביחסים חברתיים

יחסים חברתיים דורשים השקעה לאורך זמן, השקעה שלא תמיד רואים תמורה מיידית עבורה. מכאן, שכדי להצלח בקשרים חברתיים, יש לפתח תוכנות של התמדת ואיפוק, תוכנות שאפשר ללמידה מעץ התאנה:

משליו כי: "ג' צר תאנה - יאכל פריה, וש' מר אדנוו - ייבגד".

בטבע, אדם שרצואה לאכול מפרי התאנה צריך לטפח אותה ולשמור עליה: "מי שרצואה לאכול פרי התאנה צריך לנעדיה... כי פרי התאנה מתבלרים אחד אחד, וצריך ללקטם בכל בוקר טרם יזרה המשמש, שאם לא כן יתלוע הפירות שכרכו..." (מלבי"ס); כדי ליהנות מפרי התאנה, דרישות סובלנות וההתמדת.

בנוסף לכך, אדם שרצואה לאכול מפרי התאנה צריך להתפקיד ולא לאכול אותה לפני שהבשילה, בעודה פגה: "הניצר פיי מהתענג מנופת התאנה ומדבשה... יאכל פריה... לא כמותו שאכללה פגה..." (הרבי יצחק עראה, עקדת יצחק ס); כדי ליהנות מפרי התאנה, דרישות התפקידות ושליטה עצמית.

החכם בספר משלוי משתמש בתאנה כמשל ליחסים בין אדם לאדוןו - אדם שומר על נאמנות לאדוןו, זוכה לכבוד, כמו שמצוינו בתנ"ך:

- יהושע היה נאמן למשה וזכה להתמננות למשיכו.
- אלישע היה נאמן לאליהו וזכה להתמננות למשיכו.

אך אפשר להרחיב את המثل ליחסים בין אדם לחברו באופן כללי - כדי ליהנות מפירותיהם של יחסים חברתיים, צריך לטפח אותם ולשמור עליהם במשך זמן רב, ולא לצפות לתמורה מיידית "עכשו".

בשנים האחרונות נעשו מספר ניסויים המצדיקים טענה זו. באחד הניסויים המפורטים, שבו ילדים בני 4 בחדר שבו היה מרשלמו, ואמרו להם שם לא יאכלו את המרשלמו עכשו, קיבלו אחר-כך שני מרשלמו. חלק מהילדים הצלicho להתפקיד וחילק לא. מתרברר שהיו הבדלים משמעותיים בין שתי הקבוצות גם בהמשך החיים: אלה שהצליחו להתפקיד היו, באופן מובהק, כשירים יותר מבחינה חברתית והשכלה (ראו סקירה בנושא בספר "איינטלקנץיה וגשתה", עמ' 100-102). בתקופת חיבור ספר משלוי לא היה מרשלמו, וכנראה שהמחבר ביצע ניסוי מקביל בעוזרת תאים...

פסוקים דומים

הפסוק שלנו מציע לתקן את המידות על-ידי התבוננות בעולם הצומח. פסוקים נוספים מציעים לתקן את המידות על-ידי התבוננות בעולם החי, למשל משליוו: "**לך אל גמלא עצל, ראה דרכיה ותכח**" (סעיף 286).

אולי זה מושם שהאם לא הייתה צדקה תמייה?

פירושים נוספים

המשפט "אשר בניו אחריו" כולל גם הבטחה שהבניים ילכו בדרכי האב ("אחריו"), וגם הבטחה שהבניים יקבלו שכר: "אשר בני - אשר לבני אחריו מותו כי יהסו בצל זכותו" (מצחות), "מתהלך בתומו צדיק - זה אברהם... אשר בניו אחריו - אתה מוצא, כל מה שעשה אברהם אבינו למלאי השרת בעצםו, עשה הקדוש ברוך הוא לבניו במדבר..." (שםות רבה כהה, וראו גם שםות רבה לב).

"כי כמה מדות שהצדיק טרח וינגע להשיגם, לבניו אחריו הנה כתבע מומבע, ובקצת יגיעה יגיעו להזה. כמו שנראה בחושך, שרבים מעמי הארץ מהיהודים מסורים את עצמן על קידוש השם. והוא מוטבע בנו מאברהם אבינו, שמספר נפשו לאior כשלים על אמונה. וכן כל העשרה נסיבות היו להישיר הדרך לפניו". (רב חיים מולוזין, רוח חיים על משנה אבות הג).

64. להתמיד בחסד

מה יותר קל - לעשות את מה שחייבים, או לעבור מעבר למה שחייבים?

לפי ספר משלי, כל יותר דזוקא לעשות מעבר למה שחייבים:

משל לי כו: "רַב אָדָם יִקְרָא אִישׁ חֶסֶד, וְאִישׁ אַמּוֹנִים מֵי יִמְצָא".

אמונים = קיום הבטחה או מחויבות, **חסד** = מעשה שמעבר להבטחה ומחויבות (ראו חסד ואמת - סעיף 402).

הרבבה פעמים **אדם קורא לאיש חסדו**, לאיש שעווה עמו מעשה שמעבר לחובתו; אך קשה **למצוא אנשי אמון**, אנשים שמקיימים את הבטחותיהם ו עושים את חובתם.

נשמע מוזר? אכן, אך זהطبع האדם: כשהאדם עושה חסד, הוא מרגיש גדול וחזק, ומקווה שמשיו יתפרסמו ושכלום יעריצו אותו על מה שעשה; וכשהוא רק מלא את חובתו, הוא מרגיש כבול ומשועבד, ואין לו תקווה שיזכה להוקאה. לכן אנשים מעדיפים לעשות חסד, מאשר להיות אנשי-אמונים. ועל כן אמרו חז"ל "גדייל המצויה ועשה - מי שאינו מצואה ועושה".

פירושים נוספים

הפסוק מגיד בין **חסד** לבין **אמונים**; מידת החסד נמצאת במידה ובהתאם לכך, ומידת האמון נמצאת במידת מועטה יותר וקשה **למצוא** אותה. ניתן לפרש את הפסוק לפי כמה משמעויות שונות של המילה "אמונים":

1. **אמונים** = קיום הבטחה ומחויבות, ולפי זה **חסד** = מעבר להבטחה ומחויבות (כן פרשנו לעלה; ודומה לה פירש רש"י).

2. **אמונים** = התמידה, ולפי זה: **איש חסד** הוא איש שעושה חסד מדי-פעם, ו **איש אמון** הוא איש שעושה חסד באופן קבוע. הרבה פעמים **אדם קורא לאיש שעשה אליו חסד** בעבר, ומקש ממנו שעשה עמו חסד פעם נוספת. אך רוב האנשים מסווגלים לעשות חסד באופן חד-פעמי בלבד; **איש אמון**, שעושה חסד באופן קבוע ובלתי לאכזב - קשה מאד למצוא.

כל יותר לתת תרומה חד-פעמית גדולה, מאשר להורות קבוע לתרומה חודשית קטנה (בנוסף לכך שההוראת קבוע הכרוכה גם בעמלות בנקלות גדלות יותר...)

פירוש זה מתאים לפוסק הבא, שגם הוא מדבר על התמידה בדרך של צדיקות: מתהלך בתומו צדיק - אשר בניו אחריו (סעיף 63).

3. **אמונים** = אמת (ע"פ מצחית דוד), ולפי זה, **חסד** = מעשה טוב, **אמונים** = אמרת אמת: הרבה בני אדם קוראים ומפרנסים את מעשי **חסד** שעשו (כל איש ואיש קורא ומכריז על חסדו); אך קשה **למצוא אנשי אמון**, אנשים שאומרים רק את האמת ואיינם מפריזים בתיאור מעשי החסד שלהם.

בָּה, והיא הולכת ומיטהרת, מתקדשת ומתבררת, פודיה את עצמה מגולה, עד שבאה לכל דרך צדיקים ואור גנה, הולך **ויאור עד נכון היום**. "(אורות התchiaה פרק ל") ; במשמעותו, האור הגנוו בנשماتם יגדל ויזרח.

3. ואפשר גם לפרש שהפסוק מתייחס להצלחה לאומית, כדברי חז"ל: "ר' חייא בר אבא ורבי שמעון בן חלפנא היו מהלכין בבלעת ארבל וראו אילת השחר. אמר לו ר' חייא: כך היא גואלתן של ישראל, בתהילה קמעא קמעא, כל מה שהוא הולכת, היא רבה והולכת. כמו שכתוב (מיכח ז): כי אשב בחושך ד' אור לי'" (ירושלמי מסכת ברכות).

"המחריל בהקדמה לספרו "אור חדש" על מגילת אסתר מבאר, שכיוון שהגאולה היא מאת ד' יתרוך, אין הגאולה נעשית בפעם אחת אלא בשלבים, לפי שא-אפשר לעלות למדרגה העליונה של הגאולה בפעם אחת... מהמת שהוא מטהילה ממצב השפלות של ישראל בגלות ומגמתה לדום המעללה, מוכרכה היא להיות במדרגה..." (רב זלמן ברוך מלמד, דרכה של הגאולה על-פי הגאולה שהיא בפורים).

כך היה גם ב מגילת אסתר : אסתר ט ד : **"כִּי גָדוֹל מְרַדְכֵי בֵּית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוּ הַוְלָךְ בְּכָל הַמִּדְינּוֹת, כִּי הָאִישׁ מְרַדְכֵי הַוְלָךְ וְגָדוֹל"** - נעשה גדול יותר ויוטר, בהדרגה (וראו הרבה שלמה אבניר שם).

נכון היום

נכון משלוון כן = בסיס, משל ליציבות (סעיף 410).

1. פירשנו שהכוונה לזריחת המשם, שהיא תחילת היום. לפני הזריחה, האור אינו יציב כי איןו מגיע ישירות מהמשם אלא מהשתקפות של קרני השמש באטמוספירה ("נגה"), ולאחר הזריחה האור יציב.

2. ורוב המפרשים פירשו שהכוונה לצהריים, שהם שיא היום : "עד חצות היום שהוא בירורו של יום" (רש"י, וכן מצודות ומלב"ם).

63. להתמודד בחינוך

הורים הרוצים שילדיהם ילכו בדרכם צריכים להקפיד על שלמות ועקביות בהתנהגותם של עצמם :

משל כי : **"מתהלך בתמו צדיק - אשרי בניו אחראי"**

יש הבדל בין תמיםות לבין צדיקות : התמיימות מצינית את השלמות, ללא כל פגש ; ובמקרה שלנו - את ההתמדה והדבקות בדרך הצדיקות.

אם ההורים מותנהגים בצורה לא עקבית, מציבים דרישות בפני הילדים אבל "מחפפים" ומקלים על עצמם, הילדים יקלטו את המסר, הם יבינו שהתוורתם של מורים אינה רצינית ואין צורך להתאמץ ולקיים אותה.

אבל אם ההורים מותנהגים, כמו טוב יכולתם, בצורה עקבית ושלמה, וモתייחסים ברצינות לכל ערך ולכל עיקרוו שהם מעבירים לילדים, לא רק **צדיקים** אלא גם **מתהלים בתום**, גם הילדים יתיחסו ברצינות לתורותם של ההורים, ואז **אשרי בנייהם** ההולכים בדרכיהם אחראיהם.

הורים הרוצים שילדיהם ילכו בדרכיהם, צריכים להחמיר על עצם הרבה יותר ממה שהתרgalו כשהיו רוקדים.

פסקים דומים

הראשון שקיים הנחיה זו היה אברהם אבינו :

- בראשית יז א : **"וַיַּרְא הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֲלֹיו: 'אַנְתָּא שְׂדֵי, הַתָּהַלֵּךְ לִפְנֵי וְהִי תָמִימָה'"** - מיד לאחר שנאמר לאברהם לлечת בתומו, הוא התבשר על הולצת יצחק, בנו שהמשיך את דרכו אחריו.

מצד שני, מצאנו גם אנשים שהיו צדיקים תמים ולמרות זאת לא כל ילדים היו צדיקים :

- בראשית ו ט : **"אֶלְהָה תֹולְדָת נָח: נָח אִישׁ צָדִיק תָמִימָה הִיא בְּדָרְתָיו, אֶת הָאֱלֹהִים הַתָּהַלֵּךְ נָח"**

- תהילים ק א ב : **"אֲשֻׁכִּילָה בְּדָרְךָ תָמִימָה מִתְיַתְבּוֹא אַלְיָ אַתָּהָלֵךְ בְּתִמְמָה לְבָבֵי בְּקָרְבֵּ בֵיתִי"**

התמיד ועקביות

62. להתميد בצדק

63. להתميد בחינוך

64. להתميد בחסד

65. להתميد ביחסים חברתיים

66. 'נווצר התאנה'

62. להתميد בצדק

אדם הנוהג בצדק, כגון בעל-עסק המנהל את עסקיו ביושר, מרגיש לפעמים שדרכו קשה יותר משל אנשים אחרים הנוהגים במרמה. ספר משלוי מלמד שצורך לחוכות בסבלנות:

משל ד' יח: "ווארה צדיקים כאור נגה, הולך ואור עד נכון היום"

צדיק = הנוהג בצדק, נותן לכל אחד את המגיע לו ואני לוקח את שאינו מגיע לו (סעיף 378).

נוגה = אור חוור; במקרה זה הכוונה לאור השחר, שהוא אור המשמש המוחזר מהאטמוספירה (מלב"ם).

ואורה צדיקים כאור נוגה = דרכם של הצדיקים נמשלת לאור השחר, שבתחילה הוא בקושי מORGASH, אך הוא - הולך ואור עד נכון היום = האור הולך ומתרחב עד שהמשר זורחת והיום עומד על כנו.

כך גם הצדיקים, אינם מצליחים בביטחון אלא בהדרגה. הם צוברים מוניטין, ואם הם בעלי-עסק הם צוברים لكוחות נאמנים, ובסיומו של דבר זוכים לחיים מבוססים ומושלמים.

לעומת זאת, הרשעים עשויים להצלחה במהירות, אבל עלולים גם להיחש בנסיבות, למשל, כאשר הלוקחות שנפגעו מהם יתנקם בהם, וכמו שכתו בפסוק הבא: משל ד' יט: "דרך רשעים כאפלה, לא ידעו במא יכשלו".

מקורות ופירושים נוספים

הולך ואור

1. פירשנו שהפסוק מתייחס להצלחה חומרית, כגון של בעל-עסק הנוהג בצדק.

2. אך אפשר גם לפרש שהפסוק מתייחס להצלחה שכילתית: "בכל עת ישכilio יותר לעמוד על דעת המתורה" (מצחיה), "יהחכמה היא האור הבביל והמשש הנהייר... ודרך חכמה מאירים, כמו שנאמר ואורה צדיקים כאור נוגה." (אב"ם על חכם עדיף מבניה, וראו גם לקוטי מוהרי א), או להצלחה נפשית: "אור הנפש, הגם שתחילתו הוא מכוסה בעבים וענני הנזיה, ואור המשמש מכוסה ומסתמן, יתפלש מבין ערפיי הנזיה והשכת החומר, וכי לאור בהיר בצחחות הנפש" (מלב"ם).

ואפשר להסיק מכאן, שגם אנשים שנראים עכשו טיפשים וחומרניים, עשויים להיות צדיקים נסתורים, שבסמוך הזמן יחכמו ויתקדשו: "ויאל יפלא אם יש חסינות במלח' החיים של העוסקים באימון הגוף ובכל ההזיקום הארץ-ים שבישראל, כי אפילו הופעת רוח הקודש צריכה בירור מתעריבות ציהורית טומאה שמתקדמים

על איקות השמיעה

(בדיחה הממחישה את פירוש 2 ; קיבלתי בדואל מבוני-קו)

בעל היה מוטרד ששמייתה של אשתו איננה עוד כפי שהיא, וחשב שאולי היא זקופה למכשיר שמיעה. הוא לא היה בטוח כיצד להעיר לה את המסר העדין, אז הוא התקשר לרופא המשפחה על מנת להיוועץ בו. הרופא אמר לו שיש בדיקה לא פורמלית ו פשוטה שהוא בעצם יכול לבצע, שתtanן לרופא יכולת לשפטו טוב יותר את אובדן השמיעה שלה.

"הנה מה שתעשה", אמר הרופא. "עמד במרחק של כ- 15 מטר ממנה ובכלל שייח' רגיל אמרו לה משחו וראה אם היא שומעת. אם היא לא מגיבה התקרב לכדי 10 מטר, ולאחר כך 5 מטר וכן הלאה, עד שאתה מקבל תגובה".

באותו הערב, אשתו במטבח שוקדת על אرومאת הערב בעוד הוא ישב בחדר העבודה. הוא נזכר ברופא ואומר לעצמו, "אני בערך 15 מטר ממנה, ננסה לעשות את מה שבקש הרופא".

בכלל רגיל הוא שואל את אשתו, "חומר, מה אוכלים הערב?". אין תגובה.

ה בעל מתקרב לכיוון המטבח, לעמוד במרחק של כ- 10 מטר מרעייתו ושאל שוב, "חומר, מה אוכלים הערב?".
שוב, אין תגובה.

הוא עבר לחדר האוכל, כ- 5 מטר מאשתו ושאל שוב, "חומר, מה אוכלים באرومאת הערב?". אין קול ואין עונה.
از הוא נכנס למטבח, לעמוד ליד הדלת ומරחק של פחות משלשה מטר: "חומר, מה לאرومאת הערב?". עדיין אין רחש מצד אשתו.

אז הוא ניגש ממש אחריה ואומר בקול רם, "חומר, מה לאرومאת הערב?!"

"יעקב, בפעם החמישית – ביצה עין!"

2. לפי הפרש השני, ההשתקפות היא מעב דוחני : כמו **הפנים שבפנים**, המשקפים לנו את הפגמים בפנים שלנו, כך **לב האדם**, הפגמים שבפניו של הזולט, משקפים את הפגמים שלנו.

3. ואפשר לפרש עוד, שהפסוק מתאר טכנית מעשית לתקורת בין אישיות : כמו **המים** המשקפים את הפנימיות, כך **לב** שלנו צריך לשף את **האדם** שלו לנו, ככלומר צריך להרגיש במדוייק את מה שהזולט מרגיש בלבו. רעיון זה הוא הבסיס לשיטת התקורת המכונה "איימאגו" (= שיקוף) : אדם א' מדבר, אדם ב' מנסה לחזור במדוייק על הדברים שאמר אדם א' ("לשקייף"), ואדם א' מתכוון אליו אם הבין לא נכון. רק אחרי שברור לאדםSSH בשהבין נכון, מגיעתו תורו להגיב.

מה הם המים?

מקובל לפרש שהכוונה למי נהר או שלולית, אך מההקבלה בין שני חצאי הפסוק נראה שיש לפרש אחרת. הפסוק בניו משתי צלעות שנitinן לעירוך זו מול זו בטבלה :

לפנים	הפנים	מים
לאדם	האדם	בן לב

בצלע השנייה, **לב האדם** הוא הלב של האדם, הלב שנמצא באדם ; **לב** הוא הפנימיות של האדם, משל לאופי שלו (411).

לפי זה, גם בצלע הראשונה, **מים הפנים** הם המים של הפנימיות, המים שנמצאים בפנים ; מסתבר שהכוונה למים שנמצאים בעין : העין האנושית מכוסה בשכבה דקה של מים (ואולי זו הסיבה שמקור מים נקרא בעברית "עין" או "מעין").

הצלע הראשונה היא משל : **כשהפניות** מסתכלות לתוך **מי הפניות** שנמצאות בעיניו של הזולט, הן רואות לא רק את פניו של הזולט, אלא גם את פניו של המסתכל עצמו, המשתקפים במים ; הצלע השנייה היא הנמשל : **כשהאדם** מסתכל לתוך **לב האדם**, לתוך הפנימיות של הזולט, הוא רואה לא רק את האופי של הזולט, אלא גם את האופי שלו המשתקף שם.

יישומים מעשיים

המפרשים מצאו לפטוקנו יישומים מעשיים בתחוםים רבים, מלבד התחום של זוגיות וידיות בין אדם לחברו :

- בדיני עדות : אם ידוע לנו שאדם שונה את זולתו, ולכנו פסול מהheid עליו, מסתבר שגם הזולט שונה אותו באותה מידת, ולכנו גם הוא יהיה פסול מהheid עליו (בבלי יבמות קי א, דעת רבנן).

- בין אדם לה', כאמצעי להגעה לאהבת ה' : "יתבונן באהבת ה' הגדולה ונפלאה אלינו, לירך למצלים... להוציא... נשמותינו מכל הברזל... לקרבנו אליו ולדבקנו בשמו ממש... שרוממן מתחלית השפלות והטמאה לתחלית הקדשא... איז **כמים הפנים אל פנים** מתעורר אהבה בלב כל משכיל ומתבונן בעינן זה בעומק דלבא, לאחוב את ה' אהבה עזה ולדבקה בו בלב ונפש" (תניא, שער ההיחוד והאמונה, חינוך קטן).

- בין תלמיד לבי' התורה, או בין תלמיד לבין המורה : "ילפי פנים ולב שאתה נתן למורה - **לבך** עומד לך להעמיד גרשא : אם יגעת בה תמצא, אם לא יגעת - לא תמצא. לשון אחר : אם רבבו מסביר לו **פנים** הוא מתחים, ואם לאו - אין מתחים מרבות" (רש"י על בבלי יבמות קי א, דעת רבבי יהודה).

- בין יחיד לקבוצה, למשל בין אזרח למדינה : "ויש לנו נמשל, אל הלב הכללי של הגוף הכללי, כמו המלך שהוא לב המדינה... **שם** שיתנו אל המלך, מיסים וכדומה, יושבו ויקבלו..." (מלבי"ס).

והשתקפות הדדיות. אפשר להמthin כל החיים שהצד השני יעשה את הצעד הראשון, אך אפשר להפנים שבಗע שהוא עושים תיקון פנימי, נוכן גם בפניו של השני, לגלוות את האור שבלבנו.

2. מראה, מראה הגידי נא...

עד כה עסקנו בהבנה שמצב פנינו ולבנו עתיד להשתקף אצל זולתנו, אך נכון גם לומר כי מה שהוא רואים אצל זולתנו הוא השתקפות של פנינו ופנימיותנו. זהה תורה הימראה' של הבש"ט: "שכאשר אדם רואה רעה בזולתו, הרי זו הוכה ש(דוגמת) אותו הרע נמצא בו עצמו. וכך אדם המביט בראי – אם פניו נקיים, אין רואה במראה שום דופי, אבל אם הוא רואה לכוק וכחם בראי, אין זה אלא משום שפניו מטופfn" ("מאור עיניים", ריש פרשת חותק. הובאו דבריו ב"לקוטי שיחות" י', פרשת נח, וראי שיחה זו במלואה להעמקה בדברים הללו).

מהפה של ממש יכולה להתחולל בחינו מתוך גילוי פשוט זה – הזולת משמש לנו כמראה. כאשר אנו רואים דופי אצל, הכלוך הוא למעשה אצלו. אפשר לעמל בניסיון לנקות את הכתם במראה, ניתן להשמש בחומריים חזקים, ואפשר אפילו להתעכבר ולנסות לשבור אותה, אך דבר לא יועיל, כל עוד לא נסיר את הכתם מעל פנינו – הוא ימשיך להתקיים.

רעיון זה מופיע כבר בדברי חז"ל: "כל הפסל – במומו פסול" (תלמיד בבלי קידושין ע). יש לנו נטייה להשליך החוצה את מה שקרה בתוכנו פנימה. ידע זו היא חסד גדול. "כל הנגעים אדם רואה חוץ מגני עצמו" (משנה געים ב ח) – יש לנו נטייה להתעלם מפגמים עצמיים, והידיעה כי אנו יכולים להיות מודעים יותר לעצמנו דרך כל מפש ותרחשות, מעשרה את חיינו.

בדבורי של הרב שלמה וולבה נקרא מגנון זה "פנס הקסם". זהו פנס המPAIR לנו את הדורש תיקון בנפשנו, וכאמור יש בו בוחינת 'קסם' וחסד עצום. חלק מן הקסם שבפנס זה, טמון ביכולת הפתאומית לראות את העולם באור יפה וחיובי יותר, ולהשתחרר מן המרירות וההאשמה התמיידים: "ייתכן שזו הצלחה המיידית בידיעת עצמן, שנלמד שלא להאשים אחרים, ולהכיר את ליקוי נפשנו ממה שאינו נטיח לשלול בסביבתנו" (על שור חלק א, עמי' קסב ואילך).

אמנם, לדברי הרבי מליבאוייטש (לקוטי שיחות, שמ), לא ייתכן לומר שהשני משמש רק כאמצעי לשם השתלמאותנו, ומעבר לכך, נוסף על התיקון העצמי, מחייב כל אדם לדאוג גם לתיקון הסובבים אותו, ולעזר להם בהשתלמאות. על כן מציע הרבי נוסחה, לפיה:

- כאשר אדם רואה בזולת דבר המזכיר תיקון, ועicker מה שמעסיק אותו הוא התיקון הנדרש, עליו לעסוק בו, ו אף להוכיח בעת הצורך, בדרכי נועם ובריגשות.
- אך אם ביחיד עם זה נتفس האדם לרע שבזולתו, והוא עסוק בראיות השלילי בمعنى הזולת, זו לו אותן כי מוטל עליו החיבור לעסוק בבירור פנימי. לעיתים, נגלה בבירור הפנימי את אותו הפגם בדיקת שניינו 'אדדרתי', ולפעמים יהיה זה פגם סמיiot בתוכנו, שהוא רק דוגמת אותו הדבר. אך לעיתים, הפגם של שניינו מעורר בנו עוצמות ותゴבות נסערות, וההתבוננות בעוצמות ובתゴבות הללו יכולה לשפוך או על העבודה שצריכה להישנות בתוכנו.

כאשר אנו עושים את העבודה שלנו, נגלה פעמים רבות דבר מדחים – פתאום נעלמת ההתנהגות או התופעה הימצבנית אצל זולתנו. ייתכן, שכאשר אנו מסיימות את התיקון הנדרש, כבר איןנו צריכים לראות אותן, ועתה אנו פנויים לגילויים ותיקונים נוספים. ייתכן גם, שכאשר אנו עובדים על עצמנו, ומכוונים לתיקון פנימי, גם לשני קל יותר לשמע מה שיש לנו לומר, בראותו שבאמת איכפת לנו ממנו, ואינו באים ממוקם מתנשא של שלימות מדומה. ייתכן, גם תהליך זה נכנס לכל השתקפות, ושני הלבבות האוחבים, השוואפים ייחדיו לתיקון, מתחדים לבב אחד תהור יותר.

מקורות ופירושים נוספים / אראל סגל

המחברת הביאה שני פירושים על הפסוק:

1. לפי הפירוש הראשון, השתקפות היא תהליך נPsi : כמו הפנים שבפנים, המשתנים כשאנחנו מושנים את הבעתנו, כך לב האדם, הרגשות שבלב הזולת, משתנים כאשר אנחנו מושנים את רגשותינו כלפיו.

מי שאוהב את האנשים המתנהגים כמווהו, וחושב באמות ובתמים שמעשו טובים, אינו רשע; לכל היוטר אפשר לומר עליו שהוא אויל משומש שאיןו מתעמק מספיק; אולם, ייתכן שמעשו של האויל יובילו אותו לאותו מקום שאליו הגיע הרשות, כפי שכתו בסוף הפרק המדבר על הנער המתפתח לנאו"ף (משל הכבכלה): "עונגתו ילכדו את הרשות ובחבלי חטאתו יתמקד. הוא ימות באין מוסר וברב אולתנו ישגה".

מקורות ופירושים נוספים

ניתן להסיק מפסק זה, שלרשעות יש שורשים נפשיים - יש אנשים שהנפש שלהם מתואזה לעשות רע, ואינה מרגישה רחמים ואמפתיה עם הזולות: "חלק מהחוקרם העוסקים בפסיכולוגיה פסיכופתים חושדים, כי המיניפוליטיביות הקהה שלהם, היעדר זה של אמפתיה ואכפתנות, אולי נובעים מליקוי עצבי... אין פירוש הדבר, שכן הפסיכומים פגומים מבחינה ביולוגית, או שיש סמן ביולוגי לפשע... היעדר אמפתיה צריך להיות מובא בחשבון יחד עם כוחות אחרים - פסיכולוגיים, כלכליים וחברתיים - התורמים לווקטור שכיוונו פשיעת" (זוניאל גולמן, "אנטיגננציה רגשית" פרק 7 עמ' 128).

61. שיקוף אופי ורגשות / אורה רבקה ויינגורט

מתוך הספר "אור הלבנה - בינה נשית בمعالgi העטים", מאת אורה רבקה ויינגורט, עמ' 53-55. כל הזכויות שמורות למחברת, ניתן לצלם חלקים מן הספר שלא למטרות רווח. לתשובות והזמנות: 02-5630769. התפרנסם גם באתר שורש. sachnashim AT shoresh.org.il

על סך בקשת הגשמי, רוגע לפני שבעה יפתחו ארוות השמיים, ונזכה לשפע חיים חדש, אנו שבות ומתבוננו בתוכנות המיוחדות של המים. משלל התוכנות נתמקד בתוכונה אחת של המים – ההשתקפות. שלמה המלך עמד על תוכנה זו, והשכל למצוא בה את תורה היחסים האנושיים:

משל כי יט: "כמים הפנים לפנים.cn לב האדם לאדם"

קשר הלבבות בין האנשים דומה לראיית הפנים, דרך השתקפות במים. מה עמוקו של משל זה? להلن נعمוד על שני מוקדים בתחום ההשתקפות, ונבחן באמצעות דרכי לשפר את יחסינו עם הסובבים אותנו, בתפילה לזכות מתוך כך לימי-אהבה וBITS.

1. אור חוזר

ההבנה הפשטota של "כמה הפנים לפנים" מובאת בפירוש "מצודת זוד" לפסק: "כמו דרך המים מראה את הפנים בלבד להפנים המסתכלים בה, אם שוחקות שוחקות, כן לב האדם לאם לבו טוב על חברו יטיב גם לבו, ואם רעה תרע גם היא". כשם שבמינים נראה בדיקות תוויות פניו של המסתכל בהם, כך יחס הזולות אלינו הוא שיקוף מדויק של יחסינו אליו.

יחסים אנושיים נבנים ממערכת אין-סופית של פניות ותגובהות נפשיות של הצדדים השונים. כאן יש גילוי 'סודי', שאם ברצוננו להיות אהובים, علينا להיות אהובים, אם ברצוננו להיות חיובי, علينا מוטלת המשימה להתבונן ב'עין טובה'. מוטלת כאן אחריות גדולה על האדם, אך גם בשורה גדולה באשר לאפשרות לשינוי ותיקון יחסים 'עכורים'. טיהור הלב וריבוי החיקוב לבבנו פנימה, מובילים מאלהם גם ליחס חיובי מן החוץ.

הweeneyון הגadol הזה מתחיל כבר ברמה החיצונית, כפי שבא הדבר לידי ביטוי במקרה – "כמה הפנים לפנים". כמה כוח יש בפנינו ובמה שנון מביעות. היויך מושך חיון, זה פשוט ומוכחת. אור מחזיר או.

עם זאת, יש ליסוד זה עומק לפניים מעומק, כפי שבא הדבר לידי ביטוי בפירוש רש"י על הפסוק: "לפי מה שהוא ידע שהbaru אוּהָבֵי, כן הוא מראה לו פנים". רבים מפחדים להביע את אהבתם, עד שידעו כי גם הצד השני מרגיש תחושות דומות. סביר לנקודה זו נתקעות הרבה מערכות יחסים, בנקודת הראשית ואף בהמשך. גם כאן, המיקוד חוזר להיות פנימי. בשביל לדעת שהשני אהוב, נראה שצורך לגנות אהבה, המערכות הן מעגליות,

דוגמה לקיומו של פסוק זה ניתן למצוא בדברי הנביה ירמיהו :

ירמיהו יז טו : "וְאֹנוֹ לَا אָצַחַי מֶרֶעַ אַחֲרֵךְ, וַיּוֹם אָנוֹשׁ לֹא הַתָּאֹוִתִי; אַתָּה יִדְעַת מָוֹצָא שְׁפָטִי, נְכָחַ פְּנֵיךְ הוּא".

למרות כל הלוג והביוזנות שسفג ירמיהו מבני ישראל, שלא האמיןו לבובאות הפורענות שלו, הוא אף-פעם לא התאווה וקיוה שהנבאות שלו יתגשמו. הוא אמר את נבואתו לעל-כרחו, בגלל שה' הכריח אותו לנבא; אבל אף-פעם לא רצה שדבריו יתגשמו; הוא קיווה שהיה **אך טוב** לעם ישראל.

אמנם, הנביה ישייעו אמר :

ישיעו כו ט : "נֶפֶשִׁי אֹוִתִיךְ בְּלִילָה, אָף רֹוחִי בְּקָרְבֵּי אַשְׁחָרֵךְ, כִּי כַאֲשֶׁר מִשְׁפְּטִיךְ לְאָרֶץ - צָדָקָ לִמְדוֹ יִשְׁבֵּי תְּבָלָה" ע"פ המפרשים הכוונה, שהוא התאווה לראות את ה' עשו משפט ברשעים; אולם, גם כאן, אין הכוונה לרעה כללית שתבוא על העולם, אלא רק למשפט מוקד, רק ברשעים עצם, כדי שכל בני העולם יראו וילמדו שיש צדק בעולם, ולא כדי שיראו שנbowות הפורענות של הנביה היו אמיתיות.

פירושים נוספים

הפילוסופים מחלקים את הפעולות לשולש קבוצות : "טוב", "מעילי" ו"ערבי" (חלוקת מקבילה, פחות או יותר,חלוקת של פרויד בין "סופר-אגו", "ego" ו"айд", וחלוקת של קירקגור בין "דתי", "אטי" ו"אסתטטי"). לפי זה, הפסוק מלמדנו **שהצדיקים מתאווים** רק לפעולות השVICות לקבוצת הטוב, בעוד שהרשעים מקוימים רק לפעולות השVICות לקבוצת הרע; אבל גם זאת אינם מושגים - הם מושגים רק עברה וכעס (גר"א).

פסוקים נוספים

בניגוד לצדיקים, הבוגדים מקווים שתבוא צרה על המדינה שהם נמצאים בה, ואינם מעלים בדעותם שהרעota הזאת תפגע גם בהם, משליכים יט : "שְׁנָן רַעָה, וּרְגָל מַוְעַדָת - מַבְטָח בּוֹגֵד בַּיּוֹם צְרָה".

60. תאוה לרע

אימרה עממית ידועה אומרת "הזרך לגיהנום ורואה כוונות טובות". האם מי שעושה מעשים רעים מתוך כוונה טובה הוא רשע? על-פי ספר משלוי, לא תמיד :

משליכא כי : "נֶפֶשׁ רְשָׁע אֹוִתִיךְ רַע, לֹא יִתְהַנֵּן בְּעִינֵינוּ רַעָה" **בעינויו = מנקודת מבט אישית-סובייקטיבית שלו.**

"אין מעשה הרשע על כי יטעה לחשוב שמשעיו טובים, אבל יודע הוא בראעתם ונפשו חשקה לה, ולזה לא יהונ בעינויו רעהו רשות כמוות; כי אם חשבה לטובה, אם כן מהראוי לאחוב לרעהו, כמשפט אנשי הצדקה" (מצודת זה).

דברים אלה נותנים בידנו קритריון לזיהוי רשע : רשע הוא אדם שאינו אוהב את האנשים המתנהגים כמוותו, ובכך מוכח שהוא יודע שמשעיו רעים, ובכל-זאת רוצה לעשותות.

רוב האנשים חושבים שדרך היא טובה, לפחות מנקודת המבט שלהם, כמו שנאמר במשליכים בא : "כל דרך איש ישר בעינויו, ותכן לבות ה".

גם אדם אויל ושטхи - שאינו רשע - חושב שדרךו היא ישירה, כמו שנאמר במשליכים יט : "דרך אויל ישר בעינויו, ושםע לעצה חכם".

אבל הרשע, אפילו מנקודת המבט שלו יודע שדרךו רעה, ולכן **"לא יהונ בעינויו רעהו"**.

פסוקים דומים ומונוגדים

רעיון דומה נמצא בפסוקים על סובלנות הצדיקים וממשלת הרשעים (סעיף 241).

"ילכודה מי חטאים, אפילו צדיקים, אם הדרך לא טובה! אלא העניין, שלא דבר בעצם הפיתוי, אלא על התהלה הפיתוי, שעדין אין יודע אם דרך טובה או רעה, אלא שאם המפטים חטאים, אל תבא לשמעו כלל... חותם הוא העבר על מצוות עשה... אם יפתחו אותם בני אדם, החסרים מצוות עשה, אל תבא לשמעו דבריהם כלל, כי בוודאי לא למצוות הם באים לפתוח, כי הם עצם אינם חפצים בה וains עשיים מצוות, ובוודאי מה שהם רוצחים הוא לפתחך, היינו לעבור עבריות." (הגאון מוילנה, כתוב יד לנידונו ומהדורות הרב פלייפ). כך כנראה פירש רבינו בר יוחאי (ליקוט שמעוני), שקשר את הפסוק למשלי כג כא: "**חטאים תרדף רעה, ואת צדיקים ישלם טוב**": הוצאות רודפות אחרי החטאיהם וישגו אותם בסופו של דבר, ولكن לא כדי להצטרכם אליהם גם לעסקה כשרה. ראו גם בפירוש על פסוק טו (סעיף 132).

2. צריך להיזהר, לא רק שלא לבוא איתם, אלא גם שלא **לאבות ולרצות לחצרך** אליהם: "יש מנהיגים שאכפת להם רק ממה שעשיהם ולא מה שחשימים. מצידה של המஸלה, אתה מזמן לחוש ולהרגיש מה שאתה רוצה, ולא אכפת לנו. אלא מה, אנחנו רוצים שתעשה ככה וככה ולא תעשה כך וכך. להורים שלי, לעומת זאת, אכפת מאוד מה אני מריגש וחוشب, אכפת להם מה מהות שלי לא פחות מה מהעשים שלי... ספר משלי מפנה אלינו דרישת, שבמבחן ראשון היא מזורה. הוא רוצה שלא נרצה, שלא נתאהו, ללבת אחרי החטאיהם. מילא אם הוא היה רוצה שלא נ עבור על החוקים, אבל שלא נרצה? מה זה משנה לו? למה זה מעניין אותו? מה הוא מרוויח מזה?!... לך מקדים שלמה ואומרبني. אני רוצה שתהיה אדם טוב לא כי זה מועיל לי, כי אם יהיו אנשים ישרים וטובים אז לא יהיה מרידות, בעיות וכדו, אלא כי אכפת לי מכך, כי אתה חשוב ויקר לי. אני לא רק רוצה שתתנהג כמו שצורך, אלא שגם אתה תהיה טוב, ערבי ומאמין, שלא הכל אחרי החטאיהם ולא מתפתה להם כי זה סותר את כוונתו, כי זה לא אתה." (אוריבירו, "על חוטאים וחטאיהם", אחר כיפה)

3. ואס הדברים בפסוק הם ההורים הפונים אל בנים, ניתנו ללמידה מהפסוק על חובותם של ההורים להשגיה על חבריהם של הילדים, ולהרחקיק אותם מחברים חטאיהם ומפטיהם; ראו פסוקים נוספים המלמדים שיש להשגיה על החברים של הילדים (סעיף 128).

משל לייצר הרע

4. יש שפירשו, שהחטאים הם משל לייצר הרע, והפסוק מזהיר שלא להתפתות לטענותיו של היוצר הרע, המנסה לשכנע את האדם לעBOR עבירות במסווה של מצוות: "והמנישל הוא: לכל העניים שיפתח היוצר הרע לאדם לכעס או להאהה, ואין יודע אם הוא מטענות היוצר הרע או מטענות היוצר הטוב. כי יציר הרע אומר שלטובה כוונתו - בכעסו, כדי לנוקם ברשע... ובحمدת, כדי שייהיו לו ממון לתמת לצדקה... אמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו, שיאם יפתחו, פירוש, תיכף שרצונך בך, ודאי הוא מטענת היוצר הרע, ואל תאהה לשמעו לו כלל, אף שאומר שלטובה כוונתו, כי אין אפשר שתהיה כוונת היוצר הרע לטובך, והלא הוא רוצה להרוג אותך בעולם הזה ובעולם הבא, ומפני שרצונך בך, ודאי טענת היוצר הרע הווא" (הגאון מוילנה על פסוק יט)

- אולם, לא הצלחתי להבין את כוונתו, **האם האדם צריך תמיד לעשות היפך ממה שהוא רוצה?**

59. תאורה לטוב

יש אנשים שמזהירים מפני אסונות שעולמים לקרים, ולאחר מכן מקווים שהازהרות שלהם יתקיימו - הם רוצחים שתהיה מלחמה, שיהיו פיגועים, וכו'... כדי שכולם יראו שהם צדקו, ויקבלו את דעתם מכון והלאה. התנין' מהתנגד מאד לגישה זו:

משליליא כג: "**תאות צדיקים אך טוב, תקות רשעים עברה**"

תאות צדיקים אך טוב = הצדיקים מתאימים ומקוימים שהיא רך טוב; הם לא מקווים שהיא רע כדי שמותיך הרע ייצא טוב.

תקות רשעים עברה = הרשעים מקוימים שתהיה עברה - שיהיו כעס, מריבות ומלחמות, כדי שזה יועיל למטרות האישיות שלהם.

ניסויים פסיכולוגיים הוכיחו, שגם הכוון ההפוך נכון - לא רק "מים גנובים ימתקו", אלא גם "מים שאינם מתוקים - אינם גנובים". באחד הניסויים, נתנו לנבדקים לבצע משימות מסוימות ומייעיפות במיוחד, ולאחר מכן ביקשו מהם לספר לנבדקים אחרים אותם עד כמה המשימות מרתקות ומעניינות.

הנבדקים הראשונים (שהתבוקשו לשקר) קיבלו תשלום גבוה, וחילק קיבלו תשלום נמוך. לאחר שבוע, ביקשו מכל הנבדקים שシリקו למלא שאלה על המשימות שביצעו - האם הן היו מעניינות. התברר, שהנבדקים שקיבלו תשלום נמוך עברו השקר שלהם - הערכו את המשימות כמעניינות יותר מהנבדקים שקיבלו תשלום גבוה!

הסביר שהוצע לכך הוא, שהנבדקים שקיבלו תשלום גבוה بعد השקר שלהם, יכולו להגיד לעצם "לא נורא,シリקי אבל לפחות קיברתי כסף" ("מים גנובים ימתקו"). הנבדקים שקיבלו תשלום נמוך לא יכולו להרגיעו את עצמם בזורה זו, ולכן נוצר אצלם דיסוננס קוגניטיבי, והדרך היחידה שבה יכולו לפטור אותו הייתה לשנות את עמדותיהם - לשכנע את עצמם שהם בעצם לאシリקו (כלומר, הם לא היו "מתוקים" ולפיכך הם שכנו את עצמם שהם לא "גנובים").

הפסוק בהקשרו

הפסוק נמצא בפרק המשווה בין האישה החכמה לבין האישה הכסילה (ראו מבנה הפרק - סעיף 235). האישה החכמה מכינה לתלמידיה סעודת גдолה עם בשר ויין (סעיף 290), והאישה הכסילה היא עצלה ואינה טורחת להכין אוכל; אבל יש לה פטנט אחר - היא משכנתה את התלמידים, שהמים שהיא נותנת להם - **מים גנובים** - הם **מתוקים** יותר ממים רגילים, וטעם משתווה לזה של היין שmagisha החכמה; והלחם שהיא נותנת להם - **לחם סתרים** - הוא **נעימים** יותר מלחם רגיל, וטעמו משתווה לזה של הבשר שmagisha החכמה.

והنمישל: הכסילות משכנתה את האדם, שלא יתאמץ ללמידה ולהחכים על-מנת להתפרנס בכבוד, ולא יתאמץ להקים משפחה על-מנת להיות ממנה בכבוד, אלא ייחפש את הדרכים הקלות - מעשי נוכחות שיביאו לו כסף קל, או מעשי זנות שיביאו לו הנאה מהירה. והתוצאה (משל טיח): **"וילא ידע כי רפאים שם, בעמקי שאול קרוואה"** - קרוואה של הכסילות, האנשים שהוא מזמין לטעודתה, מאבדים את חייהם.

58. ייסורי אנטי-מצפון

כאנשימים מפוקפקים מפתנים אותנו להציג אליהם לעסק, ואנחנו מחליטים שלא לבוא, יש לנו לעיתים "ייסורי מצפון הפוכים", מעין קול פנימי שאומר לנו "חבל, הפסצת הזדמנויות לעשות כסף קל". לפי ספר משלוי, צריך להשתחדל להיפטר מה"אנטי-מצפון" הזה:

משלאי אי: "בני! אם יפתח חטאים, אל תִּבְא!"

חטאים הם אנשים החוטאים באופן קבוע (המילה היא במשקל של בעלי מקצוע, כמו נגר, סיד, כלומר מדובר בחוטאים "מקצועיים"). כשאנשים מסווג זה מנוטים לפותח אותו להציג אליהם, גם אם נראה שהם עומדים להרוויח, אל תציגך אליהם.

המילה **תִּבְא** כתובה כמו **תַּבְא**, כלומר, אל תבוא אתם במעשה, אך היא מנוקדת כמו **תָּבָא**, כלומר אל תורצח-Aprilo לבוא אתכם.

עליך להסביר לעצמך, שאתה לא מפheid שום דבר מזוה, להיפך, אתה מרוחה, אתה ניצל מסכנה גדולה, כמו שמוסבר בהמשך הקטע (ראו וימחרו לשפוך דם - סעיף 90); כך תוכל להיות צדיק בלי "ייסורי מצפון".

מקורות ופירושים נוספים

לפי פירושנו, ישנו שני חידושים עיקריים בפסוק:

1. כאשר אנשים **חטא**ים - חוטאים מקצועיים - מנוטים לשכנע להציגך אליהם, צריך לסרב, גם אם נראה שהעסקה שלהם היא כשרה: "עתה יהיר להיבטל מן החברה הרעה, כי מדיה לב האדם מן הדרך" (רב יהודה גירוני).

מקורות ופירושים נוספים

אל يكنא לך בחתאים

ישנם פסוקים נוספים העוסקים באיסור קנאה (סעיף 272). הפסוקים האחרים מדברים על קנאה **ברשעים**, העושם רע בمزيد מתוך כוונה רעה, והפסוק שלנו מדבר על קנאה **בחתאים**, העושם רע מתוך כוונה ליהנות, וכן מסתבר שגם הקנאה כאן היא קנאה בחנהה.

גם הפסוקים הבאים דוגמה להנאה רגעית שמאפיינת אנשים חוטאים, ולתווצה השלילית הנובעת ממנה, משליכים יט-כא: **"שמע אתה בני וחכם, ואשר בדרכך לך אל תהיא בסבאי יין, בזוללי בשר למוא. כי סבא זולל יורש, וקרעים תלבייש נומה."** הם לא שומעים, אבל אתה **תשמע** ועל תהיה כמותם, כי סופם יהיה רע.

וגם בהמשך הפרק מדבר על האחוריות של השתיים, משליכים לא-לב: **"אל תרא יין כי יתאדם... אחריתו כנחש יישך, וכצפעני יפרש"** (סעיף 13).

כ"א אם

המשפט **"כ"א אם יש אחרית"** כפשוטו הוא קשה - מה משמעות התנאי "אם", הרי ברור שיש אחוריות, לכל דבר יש אחוריות! המפרשים הציעו כמה פירושים:

1. **"אם** זה משמש בלשון אשר, כלומר: אשר בעבור זה יש אחוריות תקופה **אליך**" (רש"י).
- אולם, לפי זה לכארה המילה 'אם' מיותרת, והיה אפשר לכתוב **"כ"י יש אחוריות"**.
2. **"כ"י** באמת **יש** אחוריות ביראת ה'. עניין **כ"י אם** - באמת בלי ספק, וכן **"כ"י אם יהיה לעבר קין"**, **"אם רחין ד' את צאת בנות ציון"**, **"כ"י אם שיישו ויגלו עד עדי"** עד ??? (ביבונה).
3. אפשר לפרש את התנאי כפשוטו, כמתיחס לב הנזכר בפסק הקודם: אם בליך יש מחשבה על האחוריות, אז תקוטך לא תיכרת: **"כשיש קנא ביראת ה... באחרית ימך, או ותקוטך לא תיכרת, כי נאמן הוא בעל מלאכת שישי למך לך שעלה לך"** (הגאון מוולינה).
4. ואפשר גם לפרש **כ"א אם** = אלא, כמו בפסק הקודם **"כ"י אם ביראת ה' כל היום"**. לפי זה, **כ"א אם יש אחוריות** = בנווגוד למה שהחוטאים חושבים, לכל פעולה יש סוף ותווצה, והתווצה עלולה להיות מרעה. אך בנווגוד **אליהם ותקוטך לא תיכרת** = התקווה של אדם יראה ה' היא נצחית ולא תיגמר.

57. דיסוננס קוגניטיבי

משלוי יוז: **"מיים גנובים ימתקו, ולהם סתרים יגעם"**

כשהייתי לצד, חשבתי שהפסק מלמד אותנו על שיטה מתוחכמת להמתתקת מים: נותנים למישחו לגנוב את המים, ואז גונבים לו את המים בחזרה, וכך המים מתוקים יותר...

אבל כוונת הפסק היא, כמובן, אחרת: ע"פ חז"ל (תלמוד בבלי, סנהדרין עה), הכוונה היא, שאדם שעושה מעשה אסור, מרגיש הנאה גדולה יותר מאשר אדם שעושה אותו מעשה בדיק, כאשר המעשה אינו אסור.

ניתן להסביר תופעה זו ע"פ **תיאוריות הדיסוננס הקוגניטיבי** - תיאוריה שלפיה אדם משנה את עמדותיו באופן תות-מודע, כדי שירגש שיש התאמה בין העמדות השונות שלו.

כל יותר לשכנע אנשים לחטוא, מאשר לשכנע אותם להרגיש נוח עם החטא. רוב האנשים רואים בעצםם אנשים טובים, שאינם חוטאים "סתם". אם הם כבר חוטאים - הם רוצחים לפחות להרגיש שהם הרווחו מזה שהוא. לכן, הם משכנעים את עצמם שההנאה שנגרמה להם כתוצאה מהחטא הייתה גדולה במיוחד.

56. קנאה

אנשים ישרים וחרוצים, שעובדים קשה לפרנסתם, עלולים לkenא באנשים עצלים שעוסקים כל היום בהנאות ובילויים. ספר משלוי מלמד שלא לkenא:

משליכי כי : "אל יקנא לבך בחטאיהם, כי אם ביראת ה' כל היום"

חטאיהם = חוטאים, אנשים העושים רע מתווך יצר ותאווה (סעיף 359) ; **אל יקנא לבך בחטאיהם** = אל תקנא בחוטאים, שככיבול "נהנים מהחחיים".

במקום לkenא בחוטאים, כי אם ביראת ה' כל היום :

1. הפנה את הלבך רק ליראת ה', עסוק רק ביראת ה' ולא בKENAה: "רק עסוק כל היום ביראת ה' ואל תפן אל הצלחתם, כי שלך טובה משליהם" (מצוחה זה)

2. הפנה את מידת הKENAה שלך לKENAה ביראי ה': "אם יראה יראת ה', ויתאווה אל מעשה האנשים יראה ה', וKENAה עז תקנע בלביו כל היום" (מלבייט). "ויזאת מהות הדzik, שלא מفرد ולא תסור מלבבו מחשבת יראת ה' והKENAה והחשק להגעה לשלוות הכל, ולא ירפה החשך והתאווה הזאת מן בוקר ועד ערב" (רבינו יונה) ; "ויהKENAה תעוזר מדינם עם יוצר הרע להכניינו" (הגאון מווילנה).

במקום לkenא בחוטאים, חשוב על העתיד :

משליכי כי : "כי אם יש אחראית, ותקותך לא תכרת"

3. **אחראית** = תקופת מאוחרות יותר בחיים (סעיף 386) ; **כי אם יש אחראית** = כי אם יש בלבך מחשבות על תקופות מאוחרות יותר בחיך, ולא רק על הנאות רגניות, אז - **ותקותך לא תכרת** = התנקווה שלך, לחיות חיים טובים וארוכים, תצמץ ותגדל כמו עץ שאיננו נכרת, ובסופה של דבר גם תיהנה יותר מהם.

"למה הדבר דומה? יש חולמים סופניים, שלוקחים אותם לטישה בשם הארץ ועושים להם מופעים של זמרים וכוכי ומפנקים אותם מאד וכולנו מבנים מדוע. אדם שמתכל מהצד ולא מכיר מי מדובר, אומר לעצמו יהלואי וגם אני הייתי יכול להיות בקבוצה זו זאת שמקבלים את כל ההנאותداول בחינם, ויש להם הכל בשפע ומפנקים אותם... אך אם נגלה לו מי מדובר - הוא מיד יתחרט ויאמר: יהס ושלום! אני לא מKENא בהם בכלל.. שייחן להם המנסנים הללו.. אותו תשאיר אך שאני - אין לי תלונות..." (רבנן חזיה, 5 דקות תורה ביום, י"ח סיון ה'תשס"ט).

4. **אחראית גם מלשון אחראיות** - מחשבה על העתיד ותוכנו לטוחה ארוץ ; מכאן, על-דרך הדרש: **כי אם יש אחראית** = אם יש לך אחראיות, אם אתה לוקח אחראיות על חייך ופועל כדי לשפר אותן, ולא מKENא בחיים הטובים שיש לזרים, אז **ותקותך לא תכרת**.

רגש הKENAה הוא חיובי כאשר הוא מוביל את האדם לחתת אחראיות על חייו ולשפר אותן ; הוא מזיק רק כאשר הוא גורם לאדם להטיל את האחראיות על אחרים - המחשבה ש"מה שאין לי ויש לאחר, זה לא מסיבתי" (זה אקסלוד). דוגמה לKENAה שלילית ניתן ללמידה מרחצ אמוני, בראשית לא: "ותרא רחל כי לא ילדה לע יעקב, ו**תקנא רחל** באחתה, ותאמר אל יעקב 'habba li בנים ואמ אין Mata אנכי!!!'; קנאה זו עוררה את עשו של יעקב, בראשית לא: "ויהר אף יעקב ברחל, ויאמר 'התחת אלהים אנכי אשר מנע מנק פרי בטן?!?' - מודיע את מטילה את האחראיות עליי! ה' הרי מנג פרי בטן, אז קחי אחראיות על החיים שלך ופני אל ה' ישירות - **"כי אם יש אחראית, ותקותך לא תכרת."**

גם הפסוקים הקודמים מדברים על אש - ייתכן שהם מתייחסים לגורם שמצית את אש המריבה (משלו כו י"ט) : "כמתלה לה, היורה זיקים וממות, כן איש רימה את רעהו, ואמר 'הלוּ משחָק אֲנוֹי'" : להמצית אש של מריבה זה מאד קל - לא צריך אפילו להסתמך על עובדות, אפשר לرمות ולהמציא סיפורים דמיוניים שיגרמו לאנשים לריב ביניהם. מרמה כזו תזכות דומה ל"זיק" - ניצוץ שמצית אש (פירוש אחר - סעיף 161). אולם, מריבה שניצתה ע"י סיפורים דמיוניים כאלה תתקיים לאורך זמן, רק אם אחד הצדדים הוא נרגן, כלומר חשוב שרעשו שונה אותו. רעיון דומה נמצא בפרק טז (סעיף 208).

הפסוק הבא (פסוק כא) מלמד, שלפעמים יש גורם חיוני שיש לו אינטנסיס לבות את המריבה ולקיים אותה (סעיף 209) ;

והפסוק שאחריו (פסוק כב) שוב מדבר על הנרגן, ומלמד שהרגן גורם לא רק להתמכות המריבה, אלא גם לתחששה רעה אצל שני הצדדים (סעיף 14).

55. נקנות

כשמשיחו פוגע בנו, אנחנו מתמלאים לעיתים ברצון לנוקם ולפגוע בו בחזרה. אולם המחשבות האינטנסיסיות על איך בדיק ואנחנו רוצחים לפוגע בזולת פוגעות גם בנו - הן מרעלות את הנפש שלנו. כך מלמד ספר משלו :

משלוי י"ז : "כִּי לְחָמוּ לִחְם רְשָׁע, וַיֵּין חֶמְסִים יִשְׁתוּ"

רשע = פגעה בזולת במידה (סעיף 380) ; חמס = השחתה, קלקלול המשפט.

הפסוק נמצא בקטע המזהיר מפני הליכה בדרכי הרשעים (משלוי ד י"ט) : "בָּאוּרָה רְשָׁעִים אֶל תְּבוֹא, וְאֶל תָּאַשֵּׂר בְּדֶרֶךְ רְעִים... כִּי לֹא יִשְׁנוּ אֶם לֹא יַרְעֻוּ, וְנֶגֶלָה שְׁנָתָם אֶם לֹא יִכְשִׁילוּ".

הקטע פונה אל אדם טוב ותמים שנפגע, וכך הוא שוקל ללבת בדרכם של הרשעים כדי לנוקם במאי שפגע בו. אולם החכם מזהיר אותו, שההלך בדרכם של הרשעים תזיק לו. המחשבות הבלתי פוסקות על כך שהוא רוצה להרע ולהכחיל את הזולת לא יתנו לו לישון, והן גם יריעו את נפשו :

כי לְחָמוּ לִחְם רְשָׁע = כי הרשעים, הרוצחים להרע ולהכחיל את הזולת, אוכלים את הרשע כמו ללחם ; במקומות לאכול לחם מזין ובריה, הם "אוכלים" מוחשבות רשות הפוגעות בבריאותם.

וַיֵּין חֶמְסִים יִשְׁתוּ = הרשעים שותים את החמס, את ההשחתה וקלקלול המשפט, כמו ששותים יין ; במקומות לשותות יין המונע מחלות לב, הם "שותים" מוחשבות חמס המעלות את לחץ הדם שלהם ומגדילות את סיכוןיהם לחלות במחלה לב.

הדרך הבריאה יותר להתמודד עם אנשים שנפגעו במוותארת בפסוק הבא : משלוי י"ח : "וְאֶרֶח צָדִיקִים כָּאֹר נֶגֶה, הַוּלָך וְאֹר עד נְכוֹן הַיּוֹם" - להמשיך לנוהג בצדק וביוושר גם עם אנשים שנפגעו בנו, ולהוכיח בסבלנות עד שהאור שלנו יגיע (סעיף 62).

פירושים נוספים

1. פירשנו שהרשעים אוכלים מוחשבות של רשע כמו ללחם ; ראו גם : חמס נמשל למשקה.

2. אך יש שפירשו להיפך - שהרשעים אוכלים לחם שבא ממעשי רשע : "לְהָמָם רְשָׁע - רְיֵיל הַבָּא מְגַל. חֶמְסִים - הַבָּא מְחַמֵּס. " (מצודות) ; והמסקנה היא שצריך להיזהר מלרדוף אחרי אכילה ושתייה, כדי שלא להגיע למעשי רשע : "ומי שהרגיל את עצמו להתמיד באכילה ובשתה, ולא יכול להשיגם בהיתר, ייקח אותם ממוקם שיהיו, כמו שאמר כִּי לְחָמוּ לִחְם רְשָׁע וַיֵּין חֶמְסִים יִשְׁתוּ" (חאמונות והדעתו י"ה ב).

3. וייתכן שהכוונה למأكلים שהם עצמם רשעים - מאכלים המזוקים לגוף והורסים אותו ; והפסוק בא להזהיר את האדם שלא ישמע בقولם של המפרטים הרשעים, המסייעים אותו לאכול "לחם רשות" ולשתות "יין חמסים".

- הבעה בפירושים אלה היא, שהם לכורה באים לתת עצות לאנשים, איך להכPsi את חבריהם בצורה יעילה ומעמיקה יותר, וזה כמובן לא מטרתו של הספר.

2. ייתכן שהפסוק מדבר על אנשים שטיליים ספקות בחוקי התורה והחכמה, ומתאר שני סוגים אנשים :
- מי ש"קורין עין" - פוזל בעיניו לדעות כפרניות, "ייתן עצבת" - תיכנס עצבת בלבו ;
- ומי שהוא "אויל שפטים" - מביע את הספיקות בפיו - גם הוא יילבט ויתעיף (ע"פ מלבי"ס).

3. בפסוק ח נאמר "הכם לב יכח מצוות, ואoil שפטים יילבט" - שם הצלע הראשונה מצינית תוכנה חיובית והצלע השנייה מצינית תוכנה שלילית; לפי ההකלה היה אפשר לחשוב, שגם בפסוק שלנו, הצלע הראשונה מצינית תוכנה חיובית כלשהי, למשל "קורץ עין משמה את חברו וגורם לו לתת ולומר על העצבות שלו" ;

- אולם, הפועל "קורץ" נזכר בלשון המקרא תמיד במשמעות שלילית - רמז לモזימות רעות או שמחה לאיד (עמ' 429).

- בנוסף לכך, הפועל "נתן" אין ממשעו "ויתר על-" ; אולם, לעיתים כדי לתת משהו למשחו צריך לוטר עליו, אולם, הפועל "נתן" מדגיש לא את הויתר אלא את הקבלה, ומכאן "יתן עצבת" הכוונה "יגרום למישחו להצטער" ולא "ויתר על צערו".

54. קיטורים

יש אנשים, שרבים ואף צועקים, אולם כמה שעות לאחר המריבה הםשוב חברים, מדברים וצוחקים כאלו שלא קרה כלום ; ויש אנשים, שאחרי שהם רבים, האוירה ביניהם נשarraת עכורה ממשך כמה שבועות. ניתן להבין את הסיבה להבדל זהה על-פי פסוק בספר משלוי :

משלוי כו : "בAbsent עצים תכבה אש, ובאין נרגן ישתק מדון".

בפסוק זה (כמו גם בפסוקים נוספים) המריבה נמשלת לאש :

- האש לעיתים כבה תוך זמן קצר, ולפעמים בוערת לאורך זמן, בהתאם לכמות העצים ;
  - כך גם המדון = הריב לפעמים נגמר תוך זמן קצר, ולפעמים "בווער" לאורך זמן, בהתאם לכמות הנרגן.
- נרגן הוא המשאים את הזולות שהוא שונא אותו (עמ' 371) ; האשמות הללו hon הדלק של המריבה. **בain נרגן** - כשאף אחד מהצדדים לא חושד בשני שהוא שונא אותו - **ישתוק מדון** : המריבה לא תימשך ; אחרי שהם יצעקו קצת אחד על השני ו"יוציאו קיטור", הם ייחזרו להיות חברים טובים.

מקורות ופירושים נוספים

הרעיו המובא במאמר מתאים לתוצאות של מחקרים פסיכולוגיים שהתרפרסמו, בין השאר, בספר "איינטלקנציה רגשית", מאת ד"ר דניאל גולמן, עמ' 82-76. ישן שלוש דרכים עיקריות שאנשים משתמשים בהן כדי להתמודד עם תוצאות של כעס, וניתן לדרג אותן לפי רמת הייעילות שלהן :

- דרך אחת היא לлечת "עム" הensus - לצוק על מי שהcauseו אותנו או על אנשים אחרים בסביבה, לשבור חפצים או לבעוט בעצם. דרך זו נמצאה וכי פחות יעילה. היא אמונה נוותנת סיפוק רגעי, אבל לא מפחיתה את הensus ולפעמים אף מאריכה את הזמן שהאדם סובל מעצבים.
- דרך שנייה היא לлечת "הצדקה" - להתנק ממני שהcauseו אותנו ולעסק בפעולות רגעה, כגון לכת לטיל, לאכול וכד'. דרך זו נמצאה יעילה במקרים מסוימים, אם כי לפעמים המוח מנצל את זמן הרגעה כדי להעלות שוב ושוב את המחשבות המכעיסות בסגנון "איך הוא העז לעשות לי דבר כזה?" וכותזאה מכך תחותמת הensus חוזרת.
- דרך שלישית היא לлечת "נגד" הensus - לחסוב מחשבות הפוכות מהמחשבות שגרמו לכעס, לדון את האדם שהcauseis אותנו לכף זכות, לראות את מעשיו בצורה חיובית יותר. דרך זו נמצאה יעילה ביותר, בהתאם לפסוקנו - "בain נרגן ישתוק מדון".

חשיבות של תנועות גוף, בפרט אלו המביעות בוז וזלזול, הוכחה במחקר של ג'ון גוטמן, ובו צפה החוקר במאות זוגות נושאים בזמן ויכוחים שהתחוללו ביניהם: "בוז בא לידי ביטוי לא רק במיללים שימושיים בהן, אלא גם בנימת הקול ובהבעה כעוסה. צורתה הברורה ביותר היא, כמובן, לעג או גידוף... אבל שפת הגוף המביעת בוז מכך באומה מידה, במיוחד עווית השפתים... או גלגול ענייניות... תנועות הפנים המביעת בוז היא כיוון השדריר המשיך את זווית הפה לצד (בדרכם כלל המשמאלי) בעוד שהעניינים מתגלגלות כלפי מעלה. כאשר אחד מבני הזוג מביקק את הבעה הזאת, נרשמת אצל מושא קפיצה של שתיים או שלוש פעימות בדקה בזופק הלב. שיחה נסתרת זו גובה את מחירה: גוטמן גילה, שם בא על מפגין בו לעתים מזומנת, אישתו פגעה יותר לביעות בריאות, מהצטנויות ישלאה... ואבע פעמים או יותר במהלך שיחה בת חמיש-עשרה דקות, זהו אותן אלים, שניי הגוף עתדים, קרוב לוודאי, להיפרד בתקן ארבע שנים" (דניאל גולמן, "אינטרנצייה רגשית", פרק 9, עמ' 155).

החכם צריך לשים לב לכל תנועה מוגברת גוף, ולודוא שאינה גורמת צער לזרות; נשמע קשה? אכן, אבל זה האתגר שמציב ספר משלו.

פסוקים קשורים

שפת-גוף שלילית נזכרת גם במשליו ויב-יד: "אדם בליעל, איש אונן; הולך עקשות פה. קורץ בעינו, מולל ברגליו; מורה באכבעותיו. תהיפות בליבו, חורש רע בכל עת; מדיניות ישלה"; שם המטרה היא למד את הנערים לזהות נוכלים על-פי שפת הגוף שלהם, כדי שיוכלו להיזהר מפניהם (ראו הרע מתבטאת באיברים - סעיף 92).

הביטוי "אויל שפתים יילבט" נזכר גם בפסוק ח: "חכם לב יכח מצות, ואויל שפתים יילבט"; שם המשמעות היא שיש להתעמק ולקיים מצות מכל הלב, ולא להסתפק ב"מס שפתים" כدرיכם של השטחים (ראו לקחת את המצאות לב - סעיף 343).

החכם בפסוק ח, שלוקת מצות (מקבל על עצמו עול ומחוכבות), הוא ניגודו של הקורץ מהפסוק שלנו, שנותנו עצבת (מעmis על אחרים צער וכעס).

בסוף הפסוק הקודם (פסוק ט) נאמר "ומעקש דרכיו - ייוזדע", ככלומר - הנוהג בתכובות עקומות, يتגללה וייחשף בסופו של דבר (סעיף 264); ייתכן שהפסוק שלנו ממשיך את הרעיון ומביא שתי דרכים עקומות נוספתות שגורמות לאדם **לייוזדע**, ולהתגלות בקהלנו ובמציאותו - קריצת עין ועקבות שפתים: "הנה הוודיע, כי לב האדם וסודו, נחשף בשלוש מידות: בתכובותיו והעדמותיו, ובקריצת עינו ורמיוזתו, וסוד האויל יגלו שפתיו" (רב יונה גיזנדי).

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק מזהיר את הקוראים מפני שתי פעולות שונות שעולות לגורם צער לזרות באותה מידה; אינם יש מפרשין, שהמילים "יתן עצבת" מתייחסות רק לצלע הראשונה - רק "קורץ עין" יגרום צער לזרות, כי הוא אדם עמוק יותר, שמעביר את המסריהם שלו ברמזים דקים - הוא קורץ בעינו והרואים מיסיקים מסקנות בעצם; לעומת, אנשים מפנים יותר יתן עצבת - יכנס עצבות בלבויהם עצמם (עובדיה ידועה שימושים בה גם בתחום החוראה), וכן קורץ עין יתן עצבת - יכנס עצבות בלבויהם של הידידים, והם יתחלו - באופן תת מודע - להתייחס אל الآخر בצורה שלילית, ושמו הטוב ייפגע. לעומת זאת, האויל - השטיחי - רק ידבר בשפתיו, לא ינסה להתחכם ולהעביר מסרים סמוים אלא יגלה את כל מחשבותיו, וכך לא יצלח לגורם נזק רב; אם כך, הפסוק מלמד, שבמרקירים מסוימים יש תועלות דוקא בשתיות: "אויל יטפש בשפתים ויודיע מחשבתו, ולא ירא, והוסכל במעשייו מן הקורץ עין" (רב יונה גיזנדי), "המרמז בעין לעשות רעה למי או דבר זה יתן עצבן בלב הנרמז עלייו כי לא ישקוט עד יגמר הדבר הויאיל ולא הוציא בשפתיו לא נח חמתו; אבל אויל המדבר בשפתיו לעשות הרעה או נעשה עיף ויגע מעשיות הדבר ההוא כי נח חמתו בגום דבריו" (מצודת דוד).

- "ישיות הרפיה שאפשר ליישמן ברגע שמדובר את הדאגה המתחילה לכרטס..."
- "ינקיטת עמדה בקורתית כלפי הנוחותם : האם יש סיכוי סביר לכך שהמאורע ש发生在ני אני חרד אכן יתרחש?... האם יש צעדים קונסטרוקטיביים שכדאי לנתקות?..."
- "צירוף זה של חשיבה ופסקנות בריאה אמר לפעל כולם על הפעלה העציבית המונחת בסודה של ההרדה..."
- הרבי חנוך גברד והרב אברהם ויינברג ("שיעורים באגדות חז"ל", הרב חנוך גברד, סנהדרין ק: , עמודים 340-330) דנים בפירותו במשמעות הדאגה ובדרךם להתמודד עם דאגות נוספות, למשל :
- "שלב א - הכרה שנייה לשלוות בדאגה... הכרה שאנו נועדים לשלוות במצבנו ולא להיות כפופים להתחמי... הכרה זו עצמה היא השלב הראשון של הנצחון..."
- "שלב ב - השבת הדאגה למקוםה הטבעי... וזאת בשתי דרכיהם:"
- "יאו באופן עצמאי ופנימי... יכול בדאגתו, יגיד אותה, עד שישתלט עליה, י קופפה חורה למקוםה הטבעי ויישנה... לא להיכנע לדמיונות שווא... לנצח הרגל והעל-ידי תרגול וחינוך שלב אחר שלב..."
- "יאו בעורת הזולות... שיספר את הדאגה לאנשים אחרים ויתיעץ עם אהביו... בכוח הדיבור ישם שני כוחות הפועלים לשחרור נפש עמו : גם שחרור של מטען רגשי, וגם הגדרה **שכלית מדוקיקת של הבעה...**"
- עיף אליו שי ("הכעס והגישה הקוגניטיבית - על השימוש בפסיכולוגיה לעובדות המידות", צוהר כה, עמ' 119), ניתן להשתמש בעצות אלו, אך רק לדאגנות יתר, אלא גם לרשות מטרידים אחרים, כגון הкус :
- **יסינה מדעתו** : "...על-פי הגישה הקוגניטיבית, רגש מתעורר בינו בעקבות מחשבות שאנו חשובים בכך הסיטואציה... ככל שנרבבה במחשבות, וככל שנעמיק במחשבות הללו יותר, הרגש יהיה עז יותר... גם בהקשר של הкус - ככל שנחשוב יותר על הסיטואציה, על חוצפותו של האדם הפוגע לנו, על המצב הגרווע, וכו' - רגש הкус יעצם... שליטה על כמה מהמחשבות תעוזל למיתנו של רגש הкус... גם אם לא הצלחנו למנוע את היוזצרותו של הкус... לכל הפתוחות יש לנו שליטה על העוצמות שלו : علينا פשטוט להפסיק את זרם המחשבות וההרהורים על מושא הкус או הסיטואציה המכעישה, ולהוותיר את הкус כפי שהוא - מטריד, אך קטן ובלתי מלובה..."
- **יסינה לאחרים** : "במקרים שימושה הcus הוא אנושי, ישנה דרך נוספת להתמודדות - על-ידי שיחה. ניסינו נראה, שדיבור עם מושא הcus שלנו על תוכן הcus, עשוי למתן מאי את עוצמת התהוושה. מהי הסיבה לכך? כאמור, רגש הcus נוצר בעקבות מחשבות מסוימות על אותו אדם, אך הוא גם משפייע על מחשבות הללו ומלהם אותן. משום כך, אדם כועס נוטה להזכיר את נקודת המבט שלו, ולהתעלם מנקודת מבטו של הצד השני, עשויים להתגלות לנו נסיבות מהולל בעצם תחlick קוגניטיבי : בשיחה זו עשויה להתבהר לנו נקודת מבטו של הצד השני, עשויים להתגלות לנו נסיבות חדשות שלא חשבנו עליהם, עובדות שלא ידענו עליהם, ועוד שאר פרטיהם המשנים בעיקר את התפיסה והמחשבה שלנו על העניין... השיחה מובילה לשינוי מסוים בתפיסה, ובעקבות כך יחול שינוי גם ברגש".

53. בז'

כאנחנו משוחחים או מתווכחים, תנועות תת-מודעות של שרירי הפנים שלנו עלולות לפגוע בזולת וכתוצאה מכך לעורר את היחסים בינינו לאורך זמן :

משלוי יי : "קרץ עין יtan עצבת, ואoil שפטים ילbat"

קורץ עין = מביע לעג או שמחה לאיד על-ידי רמיזה בעפפני העין (סעיף 429).

עצבת = צער רב, כאב.

אויל = שטחי, איןו חשוב עד הסוף על תוצאות מעשיו (סעיף 352).

שפתיים ילbat = מעקבם את שפטינו.

הפסוק מלמד, שלא רק מעשים ודיבורים עלולים לפגוע בזולת, אלא גם תנועות-גוף בלבד ; גם בرمיזה של העניינים אפשר ללווג לאדם ולගרים לו צער רב, וגם בעקבימה של השפטים ; גם " **קורץ עין** " וגם " **אויל שפטאים ילbat** " יתנו (יגרמו) צער וכאב לזולתם.

טובות ומשמחות" (מלבי"ס) ; "דָבָר טוֹב הוּא אִם יִכְלֶל לְעַצָּר כֹּה לְשִׁמְתָּה אֶת הַדָּגָה וְלַחֲשֹׁב כִּי לְטוֹבָה בָּא מֵה שָׁבָא" (מצודת דוד).

בפרט, לימוד דברי תורה וחכמה יכול לשמה את האדם ולהשיכו ממנו את הדאגות: "יעסוק בתורה, והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותצלנו ממנה" (רש"י), "כאשר ישכיל אדם בדבר חכמה או במועצות דעתך, ייגלה אליו מחשוף האמת וסוד הנכואה, ישמה לבו" (רבי יונה גיורוני), "כי כל הנוטן עליו על תורה, פורקים ממנו הדאגות" (הגן מוילנה ע"פ אבות דרבי נתן).

2. על-פי העצה "ישינה אחרים", יש פרש גם "דבר טוב ישמחה" היא עצה לפנות לעוזרת הזולת - לדבר עם אנשים אחרים על דברים טובים ושמחים, "ידבר טוב שנחמן חבירו ישמה את הדאגה" (רש"י).

מתי ישינה מדעתו ומתי ישינה לאחרים

על פי הרב שמואל יניב (עפונות הנפש, מהדורות התשס"ו, עמודים 33-29), העצה "ישינה לאחרים" מיועדת רק למקרי חירום, רק למקרים שבהם האדם לא יכול להתמודד בלבד עם הדאגות. אם משתמשים בה יותר מדי, היא עלולה להזיק: "כאשר מבקשים רחמים, יש בך השלה, ولو רק חלקית, עם הנפילה, ודבר זה חמור, שהרי הישועה הצמיחה מהאדם עצמו, כאמור חז"ל 'אם אין אני לי - מי לי?'. ועוד: 'יתכן שהחברה תرحم עליו ותעוזר לו באופן רגעי, אבל תפסיק לנכד ולהעריך אותו, ומסיבה זו יכול להיווצר משבך קשה נסף. אם כן, הוא יצא ממשבר אחד, ונכנס לאחר מכן למקום... ראי לאדם להעמיד פנים שהכל מסתדר וכי טוב, מאשר לגלות את המזיקה הנפשית בחוץ, שהרי בעצם היגיון משלה הוא אוירת עצבות ונכאים בסביבתו... גינויות ודיבורים על מצוקה שחורה, הבאים לאזני של מי שאינו יכול להקל, נורמים נאכ רأس לשומע, ואינם מביאים כל תועלת, אלא להיפך, גורמים לשקעה נוספת ביחס. יותר על כן, 'יתכן, שהושמע לא יחפוץ להיות מעורב בכאב שמנחתיים עליו ללא רצונו ושלא בטובתו, והוא עלול לנטרש את הפונה ולהשאירו שם ועצבו.

הנאמל לעיל מתייחס למצב בו האדם גונח סתום, בעוד שבuczם הוא מסוגל לקום בכוחות עצמו מהנפילה... אבל אם אין יכול לקום, והשחור מכסה על הכל, חייבים לבקש עזרה ממי שיכול לעזור ורוצה בכל מאודו לזכות במצוות זיקרה זו, ובכל לקוחות את הפסוק (איוב לב ט) אדברה וירוחת לי..."

גם הפסיכולוגים בימינו נחלקים בשאלת דומה, לגבי הטיפול הרצוי לנפגעי פוסט-טריאומה. יש אומרים שעדיין לשוחח, יש אומרים שעדיין להדיחיק, ויש אומרים שהדבר תלוי באדם: בדרך כלל עדיף לתת לאדם להתמודד עם הפוסט-טריאומה לבד ("ישינה מדעתו"), ורק אם המנגנון הטבעי לא עובד יש לסייע לו על-ידי שיחות ("ישינה לאחרים"). פירושו ראופרואיד מתחפה.

ישmachnu או yishmchana

מדוע נאמר "ישmachna" בלשון נקבת?

1. פירשנו שהכינוי מתייחס לדאגה - "יהפוך את הדאגה לשמהה" (חתת מקרא, ודומה לווח מצודת דוד).
2. אך רוב המפרשים פירשו שהכינוי מתייחס לאיש או ללב (רבי יונה גיורוני), ולפי זה היה ראוי לכתוב "ישmachnu". אולי נכתב "ישmachna" כדי שייהיה חרוץ: **ישchnerה - ישמחנה**. אמנם חרוזים אינם נפוצים בתנ"ך, אבל ישנים פסוקים בהם רואים בבירור שהכותב השתדל ליצור חרוץ, למשל: שמות כת לה: **"וועשית לאהרן ולבניו בכלה, ככל אשר צויתי לך..."**

התמודדות עם דאגות באמצעות השכל

ד"ר דניאל גולמן, בספר "איןטלקגניציה רגשית", עמ' 82-87, מתאר בקורס את תופעת הדאגה הכרונית, וכמה דרכיים להתמודדות עמה. בפרט, הוא מתאר שיטה טיפולית של פסיכולוג בשם תומאס בורקובץ' (Borkovec :

- "הצעד הראשון הוא מודעות עצמית, לכידת האפיוזות גורמות-הדאגה מיד עם תחילתן..."

כך צריך האדם להתייחס לדאגה כשהיא מופיעה בלבד - כאשרתת בלבד. אחרי שהאדם השתמש בדאגה, חשב על כל הסכנות המדאיות והתוכנן לקרהו במידת האפשר, הדאגה סיימה את תפקידה כמשרתת והאדם יכול "לפטר" אותה, כמו שמוסבר בהמשך הפסוק:

דבר = דבר.

דבר טוב = דבר שיש בו נחמה והבטחה לעתיד טוב יותר, כמו בזכירה א"ג: "ויען ה' את המלאך הדבר בדברים טובים, דברים נחמים".

ישמחנה = הפוך את הדאגה לשמחה.

ודבר טוב ישמחנה = השלב השני בהסתמודדות עם דאגה הוא לשמעו דברים שمبיעים עמידה הפוכה מזו שמביעה הדאגה - דברים ממשבירים, שאם האדם אכן ימש את המסקנות שהגיע אליו בעקבות הדאגה, יתנהג בזיהירות ויתכוון לסכנות האפשרות, המצב יהיה טוב. אפשר לשמוע דברים כאלה מידדים שימושיים עםם על הדאגות, ואפשר גם שהאדם עצמו ידבר עם עצמו ויגיד לעצמו דברים טובים.

דברים טובים יהפכו את הדאגה לשמחה, והשמחה תתן לאדם כוח לישם את המסקנות שהגיע אליהם לפני כן, בזוכות הדאגה.

פירושים נוספים

דאגה בלב איש ישchnerה

חו"ל פירשו **ישchnerה בסין** (תלמיד בבלי, סנהדרין ק): "רב אמר ישchnerה מדעתו, וזה אמר ישchnerה לאחרים". האדם יכול להסתמודד עם הדאגה בעצמו או בעזרתם של אנשים אחרים:

1. **ישchnerה מדעתו** = יסיר את תחושת הדאגה מהמודעות, ידחיק אותה אל תת-הכרה.

2. **ישchnerה לאחררים** = יושוח עם אנשים אחרים, שיעזרו לו להכנס את הדאגה למידה המתאימה. כל אדם רואה את המציאות מכיוון אחר; בתפיסה של כל אדם יש עובדות מציאותיות ויש דמיון; המציאות משותפת לכלם, אבל הדמיון הוא אישי לכל אחד ואחד. לכן, כשהכמה אנשים **מושוחחים** ו"מצלבבים" את התפיסות שלהם, הם מבקרים מהו חלק המשותף (שהוא המציאות), ומהו חלק הדמיוני. כשהדאגה משתלטת על האדם, והוא משוחח על כך עם אחרים, הם עוזרים לו לראות, מהן העובדות המציאותות שבאמת צרכו להציגו אותו, ולגביהן הוא צריך לפעול; ומהן העובדות הדמיוניות, אותן הוא צריך לשכוח ולהוציא מדעתו. ראו בהמשך "מתי ישchnerה מדעתו ומתי ישchnerה לאחררים?"

ויתכן שהכוונה שהאדם צריך **להשיך** את דאגתו לה' - לספר לו על הדברים שמדאיים אותו; ראו גל אל ה' מעadic (עמ' 321). **שיחה** היא אחד ממשותיה של התפילה.

ולפי הניקוד בספרים שלנו, **ישchnerה בסין**, יש לפреш:

3. **ישchnerה** = יכוף וيسפיר את תחושת הדאגה, ידחיק אותה, בדומה לפירוש 1 למטה: "עת עלה ציר הדאגה בלב... להשפיל הציר הללו ולהורידן אל עומק הנפש, ושם, בחושך שמו יcosa, על-ידי **שיסח** דעתנו מריוניות כאלה" (מלביים). דאגות שנמצאות בתת-הכרה מעוררות את האדם לאחריות מבליל לעוזות את שיקול הדעת שלו.

4. **ישchnerה** = יגרום לתחושת הדאגה להשתחוות לשכל ולשרת אותו, דבר שאפשר לעשות ע"י שיחה עם עצמו או עם אחרים, כמו פירוש 2 למטה.

ודבר טוב ישchnerה

1. על-פי העצה "ישchnerה מדעתו", יש לפреш גם "ודבר טוב ישchnerה" היא עצה בהסתמודדות עצמאית של האדם עם דאגותיו, בכך שידבר עמו עצמו על דברים שمحים: "ישעלת על ליבו צירום טובים, מתנדים לציר הדאגה, למשל יציר שאחריתו טוב, שביתו יעמוד נכון, שהוא מלא ברכת ה' , ושיש תקופה לאחרית... ישchnerה בדבר טוב, ועל-ידי ציר טוב לעומת ציר הרע והמעציב ישמה אותה... שיסית אותה לאחרים, רוצחה לומר, לרעינונות אחרות

הרעינו שבפסוק זה נרמז גם בפסוקים נוספים בספר משה :

- משלו כת כה : "חרדה אדם יתן מוקש, ובוטה בה' ישגב" - חרדה פתאומית שמרגש האדם נגרמת ממוקש מכשול שנמצא בדרכו ; אדם הבוטח בה' ומאמין שה' רוצה להזהיר אותו, יתייחס ברצינות לרגש החרדה, וזהה את המכשול ויתגבר עליו.

- משלו יד טז : "חכם ירא וסר מרע, וכסיל מתעבר ובטוח" (סעיף 87).

הביטוי "לפחד תמייד" נזכר גם בתוכחה של הנביה ישעיהו, ישעיהו נא ג: "וַתִּשְׁכַּח הָעֵשֶׂךְ, נוֹתָה שְׁמִים וִיסְדָּקָץ; וַתִּפְחַד תָּמִיד כִּל הַיּוֹם מִפְנֵי חֲמַת הַמָּצִיק כַּאֲשֶׁר כוֹן לְהַשְׁחִית, וְאֵיה חֲמַת הַמָּצִיק?" , אך שם הוא נזכר במשמעות שלילית. מדוע? שתי תשובות :

1. שם מذובר על פחד מסכנה דמיונית, כמו שאומר הנביה "וְאֵיה חֲמַת הַמָּצִיק?" ; פחד דמיוני בוודאי אינו מועיל, זו פרנויה והיא נחשבת לקללה.
  2. ולפי חלק מהפרשנים, שם מذובר על פחד מפניبشر ודם, ובפסוק שלנו מذובר על פחד רוחני, מפני החטא.
- הביטוי מקשہ ליבו מזכיר ביטויים דומים שנאמרו על הלב - לב קשה, לב חזק, לב אמיץ ועוד.

פירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק מתייחס לרוגש הטבעי של פחד המתעורר באדם.
2. אך יש שפירשו שהפסוק מתייחס להחלטה מודעת לפחד ולהיזהר: "המפחד הוא בדבר שאין שם פחד, רק הוא עושה את עצמו מפחד" (מלבי"ט), "דוואג לראות הנולד, שלא תארע תקללה בכך אם עשה זאת" (רש"י על גיטין נה:).
3. לפי חלק מהפרשנים, הפחד והזהירות נדרשים רק ביחס לסכנות רוחניות: "ההוא בדברי תורה כתיב" (רבי ישמעאל ברבי יוסי, ברכות ס). ראייה לפירוש זה ניתנת להביא מהפסוק הקודם (בעניינים שבין אדם לחבו - סעיף 177), והסתיר את פשעיו, וכעת הוא מרגיש בטוח - הוא בטוח שאף אחד לא יגלה את פשעיו, ואין לו צורך לתקן אותם. אדם זה לא יכול כי פשעיו יתגלו והוא יגען עליהם; וכן, אומר הפסוק שלנו, אשרי האדם שנמצא תמיד בפחד שייענה על חטאיו, וכך משתדל תקין את דרכיו; וממי שמקשה את ליבו, ככלומר, מקשיח את מחשבותיו ואינו חושב על מעשיו, הוא בסופו של דבר יפול ברעה = בעונש שיבוא עליו בפתאומיות. לפי זה, הפסוק שלנו דומה לפוסק אחר המדבר על יראת ה' (משלית כד): "וַיַּרְאֶת הָיָה לְחַיִם, וְשַׁבַּע, יְלִין, בְּלִי יַפְקֵד רָעֵי".
4. אך לפי רוב המפרשנים, הפחד והזהירות נדרשים גם ביחס לסכנות חומריות: "מפחד תמייד - מהדבר המפחיד, ונשבר ממנו" (מצודת דוד ; וראו גם רד"ק), "אתrangle ואתרrangle חרוב טור מלכא, אשקא דרישפק חרוב ביתר..." (רבי יוחנן, גיטין נה:); ראו גם הבעיה שבפחד מפני בני אדם - ע"פ סיפור קמצא ובר-קמצא / עזרו כאן חושבים.

52. דאגה

הdagah היא רגש טבעי וחינוי של אחריות כלפי העתיד, אולם לעיתים היא חרוגת מקומה ומשתלטת על כל מחשבותיו של האדם. ספר משלו ופרשיו מציעים מספר דרכים להתגבר על בעיה זו :

משלוי בכה : "דאגה בלב איש - ישנה, ודבר טוב ישמחנה"

דאגה = חשש מפני אובדן של דבר חשוב.

לב = מקום המחשבות (סעיף 411).

כאשר דאגה משתלטת ומוסלת במחשבותיו של האדם, עליו לעשות שני דברים: ישנה, ודבר טוב ישמחנה.

ישנה = בנין הפעיל מהשורש שחה, שמננו גם הפועל "השתהווה" = התכווף בפני הזולת כאות לכינעה וקבלת מרות. מכאן ישנה = יגרום לתחושת הדאגה להשתהווות לו ולהיות כפופה לו. הדאגה יכולה לשרת את האדם בכך שהיא מכונה אותו להיזהר מפני סכנות.

3. וייתכן שהפסקה פונה גם לאדם שצורך לבחור את שותפיו לעסקים: "ייזהר אדם מהיות לו כל עסק עם השונאי, ויבחר משאו ומתנו עם האוהב" (רב יהודה גירוני, פירוש שני).

משל ונמשל

1. יש שפירשו את הפסוק כמשל על היחסים בין ה' לבין עם ישראל: כשייש שנהה בין ה' לעם ישראל, ה' מקפיד גם על עונות מהעבר הרחוק; אך כשייש אהבה בין ה' לעם ישראל, ה' מכסה ומעלים עין גם מפשעים מהחווה הקרוב: "אפילו עבריה שנתנה לשכחה נכרת על-ידי מרבית עוננות, באה **שנאה** אחרונה ומעוררתן, שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים ואומר להם 'איש את **שיקוצי עינוי השליכו**', כמה שנים היהת שנאה זו כבושה ולא חונירה להם הקביה, עד עכשוו, שהרבו עבירות על פשעיהם... וכשבני-אדם מטביהם מעשיהם, הקביה **מכסה על פשעיהם**" (רש"י, ע"פ ויקרא רבה ז א; רואים **בני ישראל עובדים אלילים במצרים**, אהבה מקיפה).

2. וע"פ הגר"א, הפסוק הוא גם משל ליחסים בין ה' לבין האדם הפרט: כשאדם עובר עבירות גדולות, ה' מעניש אותו וככל בכך גם את העבירות הקטנות שעשה בעבר: "ובזה שעובר על ילא תעשה, מהמת זה הקביה שנוא, כביכול, על העבירות שעשה, ומעורר **מדגימות** אף על הדברים שאין ראוי להתקוטט ולעונש על זה, דהינו על עשה!... כאשר אוהב את הקביה באמת, ועשה תשובה מהאהבה, הוא **מכסה על כל פשעיו...**".

פסוקים דומים

בפסוק זה למדנו, שאהבה גורמת להבלגה; בפסוק אחר נאמר, שם הכוון ההיפוך נכון - הבלגה גורמת לאהבה (סעיף 121).

הבלגה על ביזיונות מראה לא רק על אהבה אלא גם על תבונה (סעיף 238).

51. פחד

הפחד הוא רגש טבעי, שה' יצר באדם כדי להזהיר אותו מפני סכנות. ספר משלים מליצ' להתייחס לרגש זה ברצינות ולא להתעלם ממנו:

משלוי לכך: "אשורי אדם מפחד תמיד, ומקשה לבו יפול בראעה"

דבר קשה הוא דבר שאינומושפע מגורמים חיצוניים (ההיפך של ר' = המושפע בנסיבות בכוחות חיצוניים); **לב** הוא מקום המחשבות והרגשות (סעיף 411); מכאן: **מקשה לבו** = מי שעושה את ליבו קשה, מי שמחשובתו ורגשותיו אין מושפעות מכל גורם חיצוני; בפרט, הוא אינומושפע מסימני סכנה בסביבתו, ואין פחד לעולמו (ההיפך של ר' **לבב**, שפוך בנסיבות).

מאושר יהיה מי ש**מפחד תמיד**, ככלומר מושפע מסימני המעידים על סכנה ופועל בהתאם - מתקן את מעשיו באופן חומרי ורוחני;

אבל מי **שמקשה ליבו** ואינומושפע מסימני הסכנה - **ייפול בראעה**, כי לא ייזהר ולא יתקן את מעשיו.

פסוקים דומים ומנוגדים

אחד האנשים שנагו לפני עצה זו היה יעקב אבינו. כשהחרגish בלבו פחד מפני עשו, הוא לא הקשה את ליבו, לא התעלם מהפחד אלא מיהר לפעול: בראשית לב ח: "וַיַּרְאֵ יַעֲקֹב מָאֵד, וַיַּצַּר לוֹ וַיַּחַזֵּן הָעֵם אֲשֶׁר אָתָה... לְשִׁנְיוֹ מְחֻנּוֹת... וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: 'אֱלֹהִי אָבִי אַבְרָהָם... הַצִּילָנִי נָא מִיד אֲחֵי מִיד עָשָׂו...', וַיַּקְהֵל מִן-הַבָּא בִּינְיו מְנֻחָה לְעַשְׂוֹ אֲחֵיו...'". יעקב הגיע לפחדים שלו בשלוש דרכים (ראו לדורוֹן לתפילה ולמלחמה):

- התכוון לסתנה באופן טבעי, על-ידי חלוקת המשפחה לשני מחנות;
- התכוון לסתנה באופן רוחני, על-ידי תפילה אל ה' ;
- והשתדל לנטרל את גורמי הסכנה, על-ידי שליחת מותנות לאחיו הפוגע.

משלוי ב': "שנהה תעורר מדניהם, ועל כל פשעים תכשה אהבה"

מדניהם = מריבות, תביעה לדין; **שנהה תעורר מדניהם** = רגשות של שנהה וריחוק בין בני אדם גורמים להם להזכיר ול"עלורר" ריבים ישנים, שכבר נשכח ו"נרדמו". או: רגשות של שנהה מעוררים את יצר ה"מדניהם" וגורמים לאנשים לרב ולתבע זה את זה לדין גם על דברים קטנים.

פשע = פגיעה בזכותו של הזולט (לא דוקא מעשה פלילי); **ועל כל פשעים תכשה אהבה** = רגשות של אהבה וקרבה בין אדם גורמים להם להעלים עין גם ממעשים חמורים שהזולט עשה נגדם.

הרעיוון נכוון לא רק בין איש לאשתו ובין אדם לחברו, אלא גם בין קבוצות שונות בתוך העם ובין עמים שונים: ישנים סכסוכים שבהם כל קבוצה ממשימה את הקבוצה השנייה בפשעים שעשתה כלפי שניהם רבות. הפסק שلنנו מתווה כיון לפתרון סכסוכים מסווג זה: במקומות להטעסק בפשעים שנעשו בעבר, עדיף להתמקד ברגשות השנהה הגועשים בהוויה, לנסות להרגיע אוטם ולעורר במקומם רגשות של אהבה (למשל על-ידי מפגשים שאינם קשורים דווקא לנושא הסכסוך), והאהבה תכשה על הפשעים ותוציאו אותם מהתודעה.

מקורות ופירושים נוספים

תעורר מדניהם

1. יש שפירשו שהכוונה לריבים ישנים שנשכחו והם "ישנים" בתת-התודעה, והשנהה כביכול **מעוררת** אותם ומחזירה אותם אל התודעה: "כי אין דרך האדם להתקוטט ממהמת דבר כל ומועט, אך נטער הוא בלבבו, וכאשר יידמן עוד דבר, אז מתעורר השנהה היישנה, עד שמתחיל להתקוטט עמו, ומצליח לו הדבר הקל" (הגאון מוילנה, וכן דעת מקרא', וכן כנראה הבין רש"י).

2. ויש שפירשו שהכוונה גם לריבים חדשים, ולפי זה יש **לפרש תעורר מדניהם** = תעיר את יצר המריבה שבלב האדם: "השנהה שייש לאדם על מי היה מעוררת מדניהם לעשות מריבה ולהקפיד על דבר כל, אבל אהבת אדם לחבריו תכשה על כל דבר פשע לבב יקפיד אף על דבר קשה" (מצודות, וכן הרב יונה גירונדי ומלבי"ס).

ובמאמր למעלה ניסיתי לשלב בין שני הפירושים.

3. ואפשר גם לפרש, שהכוונה ל**דינים** במשמעותם. בעם ישראל ישן קבוצות שונות וזרמים שונים, ובכל זאת ישן נקודות חיוביות ונקודות שליליות. ישנים זרים שמדגישים יותר את לימוד התורה, ויש שמדגישים יותר את המלאכה ותיקון העולם החומרי; יש שמציטין במשעי חסד, ויש שמציטין במשעי גבורה והגנה על המולדת; יש שדואגים יותר לאחיהם בני ישראל, יש שדואגים יותר דווקא לנכרים שבינוינו, ויש שדואגים לחיות ולצמחיים. כאשר יש **שנהה** בין הזרמים, וכל זרם מגנה את הנקודות השליליות שיש באחרים, הדבר **מעורר דינים** במשמעותם, כי ה' נהג באותו אופן, מתייחס לנקודות השליליות שיש בעם ישראל ומהיב את עם ישראל בדין; אבל **כשייש אהבה** בין הזרמים, וכל זרם משתדל דווקא לשבח את הנקודות הטובות שיש באחרים, גם ה' נהג באותו אופן, מתייחס לנקודות החיוביות שיש בעם ישראל, **מכסה על פשיהם**, ומזכה אותם בדין: "אמר הקדוש ברוך הוא: יוקשרו כולם אנגדה אחת, והן מכפרין אלו על אלו" (ויקרא רבה ל, יב, ארבעת המינים כמשל).

המסר המעני

1. לפי פירושנו למעלה, הפסוק פונה לבני אדם או לקבוצות שיש ביניהם מריבות רבות, וממליץ להם להשקייע יותר ביצירת אוירה כללית של אהבה מאשר בפתרון מריבות נקודתי: "אדם ייזהר ממידת השנהה, המביאה אל הצעס ודמדון" (ח rob יונה וגיאוני, פירוש ראשון).

2. וייתכן שהפסוק פונה גם לבני אדם שיש ביןיהם אהבה רבה, וכתוואה לכך כל אחד מהם נוטה להתעלם ממעשים רעים שהשני עושה כלפיו. הפסוק מלמד, שגם באוירה של אהבה יש להיזהר ולא לפגוע בכבודו של הזולט. גם אם הזולט יבליג על הפגיעה, הרושם של הפגיעה יישאר "רדום" בלבבו, ועלול להתעורר בעתיד, כאשר האהבה תיכלש (כך, כנראה, הבין הגרא").

מצד שני, גם לנtinyה החומרית יש חשיבות: לא נאמר "טוב לא לתת ארוחה בכלל, מלתת שור אבוס ושנאה בו" אלא "טוב ארוחת יرك...", כמובן, צריך לתת לפחות ארוחה פשוטה, כדי שהענין לא יגועו ברעב. עדיף שייעלב קצת וימשיך לחיות, מאשר שימוש בכבוד.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק מכון לנונן (ע"פ רשות').
2. ויש שפירשו שהפסוק מכון לקבל - לפעמים קורה שהאדם צריך לבחור בין לאכול סעודת גдолה ודשנה במקום **ששונאים** אותו, בין לאכול ארוחה פשוטה וצנעה במקום **שאוהבים** אותו; והחכם ממליץ לבחור באפשרות השנייה, כי האהבה תורמת בריאות הרוחנית של האדם, החשובה לא פחות מבריאותו החומרית (על' פ' מצודת דוד).
- אמנים, לפי פירוש זה, הקשר בין האהבה הוא מקרי בלבד; בדיק באומה מידת, ייתכן שדווקא במקום שיש בו סעודת גдолה יותר, יש גם יותר אהבה.
- 2+1. ואפשר לשלב את שני הפירושים: ייתכן שהפסוק מכון לעני מהפירוש הראשון, וממליץ לעני לאכול במקום שבו מגישים אוכל פשוט, כי שם יש יותר סיכוי למצוא אנשים **שיאהבו** אותו; אם יילך לאכול אצל מארח שמנגיש אוכל יקר ומדושן, המארח עלול לשנוא אותו על כך שהוא, כביכול, 'imbobi' את כספו, וכן גופו של העני אמנים יהיה שבע, אך רוחו תהיה פגועה ועצובה.
3. אפשר לפרש שהפסוק מכון לכל משפחה, ומתייחס לרמת החיים במשפחה. אנשים שרצו רמת חיים גבוהה, צריכים להשקיע יותר זמן בעבודה, וכתוואה לכך יש להם פחות זמן לדבר עם בני המשפחה, ויש פחות אהבה בבית. על כך אומר הכתוב **טוב ארוחת יرك ואהבה שם** - טוב לחיות בצדנויות, לעבוד פחות ולהשקיע יותר באהבה בין בני המשפחה, **מושור אבוס ושנאה בו** - מאשר לחיות ברמות-חיים גבוהות כאשר היחסים בין בני המשפחה מעוררים.
4. בפסוק הקודם נאמר משלו טז: "**טוב מעט ביראת ה', מאוצר רב ומהומה בו**"; הפסוק הקודם דיבר על **יראה** והפסוק שלנו מדבר על **אהבה**; יראת ה' ואהבת ה' הם מושגים שנזכרים יחד פעמיים רבתות בתורה; אם כך, ייתכן שהפסוק שלנו מדבר לא על אהבה בין אנשים אלא על אהבת ה' (או ביאור הגר"א על פסוק יט).
- הפסוק הקודם דיבר על **כמות** - עדיף להסתפק בכמות קטנה ובבד שחייב הושגה ביראת ה'; והפסוק שלנו מדבר על **aicot** - עדיף להסתפק במזון באיכות נמוכה יותר, ובבד שהוא מלאה באהבת ה', ולא באהבת המותרות והתענוגות.
5. ואולי אפשר להסיק מכאן, שאכילתבשר משפיעה על נפש האדם ומעוררת בו רגשות שליליים של שנאה; אולם, כדי להצדיק מסקנה זו דורש מחקר מפורט יותר שנמצא מעבר להיקפו של מאמר זה.

לעון נושא

- הפסוק שלנו מדבר על סעודת חול; פסוק דומה מדבר על סעודת של קודש (משל ז' א): "**טוב פת חרבה ולולה בה, מבית מלא זבח ריב'**" (סעיף 211)
- **דיוון על זכות מבקשי חסד ליחס הוגן / עצור כאן חשובים**
- **דיוון על נתינה בתחום אחר - בתחום השכל:** האם לחתת מידע בצורה שאינה נעימה לתלמידים, או לא לחתת בכלל!

50. שנאה

כאשר בני-זוג שמים לב, שתדיירות המריבות ביןיהם עולה ("פעם היינו רבים פעם בחודש ועכשו פעמיים בשבע"), ותוך כדי המריבה הם גם מזכירים זה לזו דברים רעים שעשו לפני זמן רב ("יאת/ה תמיד מאחרת!"), אפילו לפגישה הראשונה שלנו הגעת באיחורי!"), זה סימן שיש בעיה באהבה ביניהם. במקרה זה הם צריכים להפסיק לדון בכל מריבה בנפרד, ולהתחיל לדון בעיה העיקרית - איך להגדיל את האהבה:

רגשות נוספים

49. אהבה

50. שנאה

51. פחד

52. דאגה

53. בז

54. קיטורים

55. נקמנות

56. קנאה

57. דיסוננס קוגניטיבי

58. ייסורי אנטי-מצפון

59. תאווה לטוב

60. תאווה לרע

61. שיקוף אופי ורגשות

49. אהבה

נניח שאני רואה אדם עני ברחוב, ומשום-מה, אין לי חשך לחתת לו כסף. אני יכול להכריח את עצמו לחתת לו בלי חשך, אבל אז הוא יראה שהפרצוף שלי חמור, ויעלב. האם במצב זה עדיף לחתת או לא?

מה חשוב יותר - הנטינה החומרית או הנטינה הרגשית? ספר משליל מציע, בדרךו, את דרך האמצע:

משלוי טויז: "טוב ארחת יرك ואהבה שם, משור אבוס ושנאה בו".

הפסוק מכובן לאדם שרוצה לחתת אוכל לעני: האדם רוצה לקיים את מצוות הצדקה בהידור רב, הוא רוצה להזכיר לעני סעודה דשנה ומשביעה, וכן הוא קונה שור מפוקט ושותח אותו לכבוד הארוחה; אך בזמנם הסעודה, יצר הרע לוחש לו "למה בזבוזת כל-כך הרבה כסף על הבטלי הזה? לא היה עדיף שתשמור את השור לעצמך?"; וכן היצר מטריד אותו עד שבסוף הסעודה הוא כבר די שונא את העני שבא, כביכול, לגוזל' את רכישתו, והשנאה הזאת מתבטאת בהתנגדות, והעני רואה ונעלם. לאדם כזה אומר הכתוב "עדיף שתיתן לעני ארוחה פשוטה וזולה, ארווחת יرك, ותנהג עמו באהבה" - מאשר לחתת לו סעודה גדולה ויקרה, שתגרום לך לשנוא אותו ולפגוע ברגשותיו". מובן שעדיין להתגבר על היצר כך שלא תהיה שנאה כלל, בשום מקרה, אבל הפסוק פונה לבני אדם ולא למלאכים.

חיובית: "תמיד לפני עונת החגים, גויל אשתי נתנת לי חביבה של קטלוגים, ובhem המתנות שהוא רוצה מוקפיה בעיגול בטוש אדום ומוסמנים בפתחיות דיבוקות. זה נחרר. ומה שעוז נחרר, זה האופן המשכנע שבו היא אומרת לי 'יכל הכלב'! איך ידעת?"" (A.J.Jacobs, "The year of living Biblically", page 121)

ניתנו גם להפיק מכון כל אחד עשוי לניהול כלכלת: לא להניח שום הנחות לגבי מה שטוב לכולם, ובודאי שלא לחוק חוקים על-פי ההנחות האלו, אלא לתת לאזרחים את מירב החופש להחליט בעצמם מה טוב להם.

מקורות ופירושים נוספים

1. חז"ל למדנו מכאן (בתלמוד בבלי, מסכת יומא), שכאשר אדם חולה ומרגיש שהוא צריך לאכול ביום כיפור - נותר לו לאכול, גם אם הרופא אומר לא צריך, כי התחשוה האישית של האדם היא המבחן הטוב ביותר למצבו הבריאותי.
2. רשיי ומפרשים נוספים פירשו שהפסוק מדבר על שכר ועונש בעולם הבא או בעתיד - רק האדם המרגיש את הצער והקושי שבקיים המציאות בעולם הזה, רק הוא יזכה לשם בעולם הבא, "ובשבחתו לא יתערב זר".

פסקים דומים ומנוגדים

פסקן נוסף מלמד, שכאשר אנחנו מנסים לזהות את מחשבותיו ורגשותיו של הזולת, במקרים רבים אנחנו עושים זאת עצמנו, משמי זו יט: "כמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם": כמו הדברים הנמצאים בפנים של הזולת, בתוך העיניים שלו, המשקפים לנו את הפנים של עצמו כאשר אנחנו מסתכלים לתוכם, כך לבו של הזולת משקף לנו את הלב של עצמו, כאשר אנחנו מנסים להסתכל לתוכו. בדיקון כמו אותו אדם מהדוגמה לעללה, שהביא לאשתו דוקא את המתנה שהוא היה רוצה לקבל, ולא את המתנה שמתואימה לה.

גם בספר שמואל נאמר (שמואל א טז): "כִּי הָאָדָם יַרְאֶה לְעֵינֵינוּ, וְהִיְאֶת לִלְבֵבָךְ"; רק ה' יכול לראות את מחשבותיו של האדם.

במקום אחר בספר משליכי נאמר (משליכי כ): "מִימִם עֲמָקִים עַצָּה בְּלֵב אִישׁ, וְאִישׁ תְּבֹונָה יַדְלֵנָה": איש תבונה יכול לדלות את העצה שנמצאת לבם של אנשים אחרים, ככלומר לדעת מה הם מתכוונים לעשות; אך לא כל אחד הוא איש תבונה, וגם איש תבונה לא יכול לדעת תמיד ובכל מצב מה יגרום לזלול לשמהו, ולכן - כפי שכתבנו בגוף המאמר - עדיף לשאול.

לפי חלק מהפירושים, אפשר לזהות את מצב רוחו הנוכחי של האדם מתוך התבוננות בשפטיו - אם הוא מדבר דברי שמחה וצחוק בהתחבות מוגזמת, ייתכן שהדבר מחפה על עצב, משמי זו כג: "כִּסְף סִיגִים מַצְפָּה עַל חֶרְשָׁךְ שְׁפָתִים דְּלָקִים וְלֵב רָעָךְ" (סעיף 9). אולם גם זה אינו וודאי, ובכל מקרה, אי אפשר לדעת מה יגרום לאדם להיות שמח או עצוב בעתיד.

2. ויש שפירשו עוד, שהפסוק הוא משל על כל העולם הזה, שכלו הבל, וכל שמחה שיש בו היא חולפת ומתחלפת בצלע: "לפי ערך השמחה.cn יהיה גדול היגון, כי כאשר יקרה בו דבר מה, היגון גדול מאד" (הగאון מוילנא), "כל קניינו העולם הזה אינם נצחים כי כל חומר סופו לכלה ולפיכך בהכרח שהוא דבר המביא שמחה עתיד ליפסח וממילא כפי גודל השמחה שגרם לנו יגדל הכאב על אובדן". (הרבי אברהם יצחק הליילוב, ישיבת בית אל), "כל העונג העולם הזה וטוביתו יימצא הרע דבק בהם תמיד, לפי שכל אחד מהם יימצא הפהו עמו או סמוך לו. אמר שלמה מעיד על זה: יש דרך ישרא לפניו איש ואחריתה דרכיו מות (משלי י'יט וט"ז), קלומר: כי מה שידומה אל האדם שהוא טוב אינו כן, פעמים ייחסוב האדם בדבר מה שהוא טוב ובסוף הטוב ההוא יימצא הרע נמשך אליו מיד, והביא ראה להזו ואמר גם בשחוק יכאב לב ואחריתה שמחה תוגה, יאמר כי אפילו השחוק שכל אדם ישבוט בו שהוא טוב, לפי שכל אדם מתענג בו, יביא את האדם לידי כאב לב, ואחרית השמחה היא תוגה. וזה כי בשמחה והשחוק יתפשטו הרוחות ויצאו לחוץ ויתקרר הלב, ולזה יבוא היגון מיד". (רב יוסף אלבו, ספר העיקרים ד' נא)

3. ייתכן שהפסוק מכוון לאדם השוחק אלא לחבריו, הרואים שהוא שוחק וחושבים שהכל בסדר עצמו. הפסוק מלמד, שגם אדם שוחק, ייתכן שליבו כואב, וכמו שנרמז גם במשלי טו יג: "לב שמח ייטב פנים, ובעצת לב רוח נכהה" - כשהשלב שמח, הדבר משפייע על המראה החיצוני, אך כשהשלב עצוב, הדבר לפחות מटביה רק במחשבות הפנימיות (סעיף 41).

4. ויתכן שהפסוק רומז על שימוש בשחוק ולעג כאמצעי ענישה - כশוחקים על מישחו ושםחים לאידו, הדבר גורם לו כאב לב ותוגה, כמו במשלי א' כו: "אם אני באידכם אשחק, אלעג בבא פחדכם" (סעיף 149).

48. אי אפשר לדעת מראש מה יגרום שמחה לזרים

אחד הטעויות הגדולות ביותר שאנשים עושים, מתוך כוונה טובה, היא הניסיון להחליט לאחרים מה טוב בשביבם.

הדבר גורם נזק ברמה האישית, לדוגמה: אדם שאוהב מאד עצים הפתיע את אשתו, לרجل יום הולדתה, בעץ ענק עם עץ. אולם, כשהיא ראתה את העץ היא מאד עצה. היא סובלת כבר זמן רב מהצפיפות בדירות הקטנה, ועץ ענק רק יגדיל את הצפיפות. בנוסף לכך, האדמה ומימי השקיה ילכלכו את הרצפה, ויפגעו בניקיון הבית, שהיא כל כך משתדلت להקפיד עליו. הוא היה בטוח שהוא משמה אותה, אך למעשה הוא צירע אותה בכך שלא התחשב בכך שלה במרקח ובניקיון.

הדבר גורם נזק גם ברמה הציבורית, לדוגמה: בתחילת שנת ה'תשס"ה הכריזו כמה ארגונים חברתיים חרם ארכניים על רשות חניוניות לשלחי, אשררה על המוכרים שלח לשבת על כיסא בזמנו העבודה. כתוצאה מהמאבק הציבורי בנושא, נחתם הסכם שמחייב כל חנות לאפשר למוכרים לשבת או לפחות לעמוד על שיטה אורטופדי. ביקרתי באחד מסניפי הרשת ושאלתי את העובדים מה דעתם; הם אמרו שהמצב הקודם בכלל לא הפריע להם, זה נוח להם לעבוד בעמידה, וההסכם הוא מיותר מבחיניות. חשבתי שאולי הם פוחדים להציג את האמת כי הבוס מאזין להם על-ידי אמצעי האזנה נסתרים, אז שאלתי אותם אם יש משהו שבעל-זאת מפריע להם, והם אמרו "כן, מפריע לנו שהמשכורת נכנסת ב-10 לחודש במקום ב-1 לחודש, כך אנחנו משלימים ריבית לבנק במשך 9 ימים נוספים". עד כמה שידוע לי (ויתכן שאני טועה), היוזמה להרמס לא הגיעה מהעובדים אלא מארגוני מבחן, שהחליטו על-דעת עצם שהעובדים בטח סובלים מכך שהם נאלצים לעמוד, וחתמו על-דעת עצמם את ההסכם עם הרשת. מן הסתם יש עובדים שבאמת סובלים וההסכם באמתו הועיל להם, אבל לא מכך שום סקר שבודק מה חושבים רוב העובדים, ומה מפריע לרוב העובדים (אם נעשה סקר כזה - אשמה לקרוואו אותו). אילו הארגונים החברתיים היואפשרים לעובדים להגן על זכויותיהם בעצמם, ייתכן שהוצאות היו מועלות יותר.

משל ידי: "לב יודע מרת נפשו, ובשמחתו לא יתרעב זר":

רק לב של האדם עצמו, יכול לדעת מה יגרום מורת-רוח וצער לנפשו, ומה יגרום לו שמחה.

ניתן להפקיד مكان מסקנה מעשית חשובה לגבי תקשורת בין בני אדם, בפרט בני זוג: לא להניח הנחות לגבי מה שאחרים רוצחים, אלא לשאול אותם. עדיף יותר על גורם ההפתעה מאשר לעורר את גורם האcosa. הנה דוגמה

פירושים נוספים

1. פירשנו שני חצאי הפסוק מלמדים על שתי דרכים שונות להגעה לשמהה - החסר-לב משתמש באיוולת, ואיש-התבונה שמח כאשר הוא מיישר לכת.
2. ויש מפרשימים, שני חצאי הפסוק מלמדים על שתי תשובות שונות למעשי איוולת - החסר-לב שמח וננה כאשר הוא עושה מעשים שוטתיים, ואיש-התבונה אינם שמח אלא משתמש לתקן את טעויותיו ולישייר את דרכו (רבי יונה גירוני ועוד). ומשמעותו בשם הרוב חסדיי קרשך, שזו הנקודה העיקרית שבה מתבטאת הבחירה של האדם: גם כשהאדם כביכול מוכחה לחטא ומרגש שאין לו בחירה, הוא עדין יכול לבחור איך להגיב לחטא - האם לשם בו כدرכו של החסר-לב, או להתרחט ולהצטער עליו כדרכו של איש-התבונה.
3. ע"פ מלביימן, חסר **לב** הוא אדם שאינו מסוגל למשול ביצרו, **איוולת** היא כפירה וספקנות; כשהCSR-לב מגלה טענות של איוולת, הוא מאמין שמת, כי הדבר נotonin הצדקהamusיו: "זה לא אני לא יכול להתפקיד - אני פשוט לא מסכים שזה מעשה רע..." אבל איש-התבונה אינו מחפש תירוצים - גם אם אינו מצליח עדין למשול ביצרו, הוא משתמש ככל יכולתו **ליישר לכת ולשפר את מעשיו**.

47. שמהה שמתבססת רק על צחוקים עלולה לפגוע בבריאות ולגרום צער

צחוק יכול לעזור לאדם לשם באופן זמני, אבל שמהה שמתבססת רק על צחוק לא תחזיק מעמד לאורך זמן:

משליד יג: "גם בשחוק יכאב לב, ואחריתה שמהה תוגה"

גם = בנוסף לפוסוק הקודם, או "אפילו". בפסקוק שלנו שתי המשמעות אפשריות.

אחרית = תקופה מאוחרת שבה המציאות תהיה אחרת (סעיף 386).

בפסקוק הקודם נאמר (משליד יב): "יש דרך ישיר לפני איש, ואחריתה דרכי מות". הפסוק שלנו מוסיף, שהדבר נכון גם - ואפילו - כאשר האדם צוחק:

לב = פנימיות, מקום המחשבות והרגשות (סעיף 411); **גם בשחוק יכאב לב** = לעיתים האדם צוחק מבוחץ, אבל מבפנים ליבו עצוב ומדוכא.

תוגה = יגון, עצבות; **ואחריתה שמהה תוגה** = שמהה המתבססת על צחוק בלבד לא תחזיק מעמד לאורך זמן, בסופו של דבר האדם יחוור להיות עצוב.

אין להסיק מכאן שאסור לצחוק, אלא שלא צריך לראות בצחוק פתרון קבוע לעצבות. אפשר להשתמש בצחוק כתרופה זמנית, אך יש לבדוק מה הם הגורמים לעצבות ולטפל בהם באופן יסודי.

פירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק מכון לאדם השוחק, ומזהיר אותו שהשוחק עלול להפוך לכאב לב ולתוגה, אם האדם לא פותר את הביעות שלו מהשורש (ע"פ גליה). ודומה לזה פירשו רוב המפרשנים: "**בשחוק שהקושש ברוק משחק** **עםם בעולם הזה, יכאב לךם לעתיך לביא**" (רש"י פירוש ראשיו), "**שחוק** לכיסיל עשות זמה, **וסופו יכאב לך**" (רש"י פירוש שני), "אפילו בעבר רבוי השוחק, עם כי לא עבר בהר על מצות הי, מכל מקום, יכאב לך בעת יקבל הגמול על שפנה לבו אמרן", סופה תהיה אשר השמהה תהפק לתוגה" (מצודות), "**השוחק והשמהה...** נראים דרך קשר ומומר, ואחריתה דרכי מות" (רבנו יונה על משלוי טז כה).

כאב לב = פירשנו שהכוונה לצער פנימי, אך ייתכן שהכוונה גם לכאב לב פיזי - לעיתים, תוך כדי שהאדם צוחק, ליבו כאב והוא עלול לחЛОת, כמו שקרה לעיתים בנסיבות עתירות אלכוהול.

ואחריתה שמהה תוגה = פירשנו שהכוונה רק לשמהה הנובעת מצחוק, שהרי בדרך כלל בספר משלוי השמהה נחשבת לרגש חיובי.

תמיד

הרב משה איסרליש (הרמ"א), שכתב את הагהות על ה"שולחן ערוך", פתח וסיים את הගהותיו על חלק "אורח חיים" בשני פסוקים הכלולים את המילה "תמיד":

- **בתחילת הסעיף הראשוני:** תחילים ט' ח: "שוויתי הי לנגיד תמיד..." יהוא כל גדול בתורה ובmulot הצדיקים אשר הולכים לפני האלים. כי אין ישיבת האדם ותנועתו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כי שיבתו ותנועתו ועסקיו והוא לפני מלך גודל; ולא דברו והרבה פיו כרצונו, והוא עם אנשי ביתו וקרובי, כדיboro במושב המלך. כל שכן, כשהם האדם אל ליבו שהמלך גדול, הקביה אשר מלא כל הארץ כבומו, עומד עליו ורואה במשמעו, כמו שנאמר: "אם יסתה איש במסתרים ואני לא אראנו נאם כי", מיד יגעו אליו היראה וההכנה בהח שם יתרך ובוישתו ממנו תמיד"
- **ובסוף הסעיף האחרון:** "יש אומרם, שהייב להרבות המשמה ושם מה ביע"ד שבادر ראשון, ואין נהגין כן. מכל מקום, הרבה קצת בסעודת כדי לצאת ידי המהMRIIM, "... וטוב לב משתה תמיד" (משל לו טו).

ושני ה"תמידים" קשורים זה לזה (ראו שער תשובה שם):

- כהאדם שהוא את הי' לנגיד תמיד, גם השתייה והשמה שלו היא עבודות הי', והוא יכול לשנות ולשמוח בלב טוב: "יעיר עבודה ד' הוא בשמה, ולכן שכונתו לשם מצוה - היא משתה ושמה של מצוה" (ערוך השולחן);
- כהאדם שהוא את הי' לנגיד תמיד, מתוך כך הוא מקיים את כל המצוות, ובזכות קיום המצוות הוא זוכה להיות שמח תמיד (הרבל מהבנין, מענייני הישועה).
- כהאדם שהוא את הי' לנגיד תמיד, וקשר את כל מה שעובר עליו לה', הוא שמח בחלקו וכל ימיו שמחים כמו משתה: "צריך כל אחד מישראל לקשר עצמו אל השכל שיש בכל דבר, בכך שיאיר לו השכל הזה להתקרוב להשם יתברך על-ידי-זה... וזה עיקר הלימוד של שוויתי הי' לנגיד תמיד, היינו, להסתכל ולהתבונן רק בהיותוALKOT ו להשכל והחכמה דקדושה שיש בכל דבר ובכל עניין, כפי האדם והמקום והזמן. ואז בודאי יתקרב להשם יתברך עיי' כל עניין. וכל סיבה ועניין שייעבור עליו בזודאי יקבל באהבה ובשמה, יהיה שמה תמיד בשמה גדולה, בבחינת "אייזהו עשר השם בחילוקו", היינו, בחלק של קצת החנוכחת הדעת והשכל שהוא בו השם יתברך, שיחיה יכול להכיר ולהשיג אותו יתברך, ולדבקה בו באמת, שהוא עיקר החלק הטוב של כל אחד מישראל... וזה עיקר עניין מאמר הכתוב וטוב לב משתה תמיד, ופירש רשיי "ללמדך שיהיה האדם שמה בחילוקו..." והשמה זו את בתמידות בעצמה היא מסוגלת והכרחות ביותר לקיים תמיד בשליימות עניין הקדוש הזה של שוויתי הי' לנגיד תמיד, היינו, להסתכל תמיד רק על השכל והחכמות דקדושה שיש בכל דבר, כי אין דבר שיפסיד ההשגה ויבלב השכל כמו העצבות, וכן אין דבר שמעוריל ומוכרה לשליימות השכל והשגה כמו המשמה דקדושה בתמידות... וזה כולל כל קיום התורה שצורך אדם לקיים תמיד, היינו: לקשר עצמו אל השכל דקדושה, ולעבדה הי' בשמה תמיד. ועל כן כלל אותו הרבה זיל בשני תמידין כסדרון, ונען סופן בחרלטן..." (חת השולחן אורח חיים תרצז)

46. שמחה על-ידי איוולות

אומרים בשם ר' נחמן מברסלב, שהאדם צריך לשמח את עצמו בכל דרך אפשרית, אפילו על-ידי שיטויות ובדיחות טיפשיות, העיקר שלא יוכל לדיכאון. בספר משלוי יש רמז לעצה זו, אם כי רק לחלק מהאנשים ובחילוק מהמקרים:

משל לו כא: "אולת שמחה לחסר לב, ואיש תבונה יישר לכת"

איולות = שטויות (סעיף 352), שיטויות.

חסר לב = שאינו מסוגל לחשב (סעיף 362).

איולות שמחה לחסר לב = אדם שאינו מסוגל לחשב ולשמוח בכוח התבוננות וההגיוון, צריך לשמח את עצמו גם ע"י איולות ושתויות.

איש תבונה = אדם הידוע לחשב ולהסביר מסקנות = ニיגודו של החסר-לב.

איש תבונה יישר לכת = אדם הידוע לחשב אינו צריך להשתמש בשיטויות כדי לשמח, המשמה שלו נובעת מכך שהוא מיישר לכת, מתקן את דרכיו.

פסוקים דומים ומונוגדים

גם בפרק לא נאמר שצרכי לדאוג לשמחותם של העניים, במילוי זמן משפטו, משמי לא : "תנו שכר לאובד ויין למורי נפש".

אצלנו נאמר "כל ימי עני רעים", אבל משורר תהלים אמר שעבورو, באופן אישי, העוני דווקא היה חוויה חיובית, תהלים קיט עא : "טוב לי כי עניתי, למען אלמד حقיך" (סיע' 317).

מקורות ופירושים נוספים

עני

1. פירשנו לעלמה שהכוונה לעני בחומריות (וכן פירושו רשיי, מצודות, רבינו וועד).

גם חז"ל פירשו כך, ואף הסיקו מכאן מסקנה מעשית : מכיוון **שבל ימי עני רעים**, הרי שגם שבתות ובימים טובים, כשהוא אוכל לשובע, עדין רע לו, וככאן "ישני וסת - תחלה חולי מעים" (שמעאל, תלמוד בבלי כתובות קי :), כל שינוי בהרגלים, גם אם הוא לטובה, גורם נזק. מכאן הסיקו, שאסור לאיש לכפות על אשתו (או להיפך) לעבור דירה, אפילו למקום טוב ואיכותי יותר : "אף לא מונה רעה לנויה יפה" (רבנן שמעון בן גמליאל שם), כי "הנה זיפה בודק את הנקה למי שבא מונה רע, ומתוך כך חלאים באים עליין" (רש"י שם).

2. אך יש שפירשו שהכוונה לעני בעניינים אחרים, כגון : "בעלי משנה, בעלי תלמוד, מי שיש לו אישת רעה, איסטניס (מפון), רחמנני, שדעתו קקרה" (תלמוד בבלי סנהדרין ק :), "עני בדעת" (רב"ג, אמר עוזרא), "המתעצב" (אמן עוזרא), "הצדיק העני" (מלבי"ס).

טוב לב

1. פירשנו לעלמה שהכוונה לאדם טוב, הרוצה לעזור לעניים ;

2. אך יש שפירשו שהכוונה לאדם שיש לו לב שמח, אדם השמח בחלקו (רש"י, מצודות, הג"א). לדבריהם יש לקרוא את הפסוק **"טוב לב במשתה תמיד"**, כלומר, אדם שיש לו לב טוב ושמח, והוא שמח בחלקו, מרגיש תמיד כיילו שהוא נמצא במשתה; כדי רצוי חזויל "אייזהו עשיר? השמח בחלקו" (אבות ד א).

- אולם, מכיוון שאין כהדמיון בפסוק, נראה לעניין שפישוטו של מקרא הוא **"טוב לב עושה משתה תמיד"**, כמו שפירשתי לעלמה.

עני - טוב לב

אם הפסוק מתחילה ב"עני", מדוע הוא לא מסיים ב"עשיר"?

1. לפי פירושנו, חצאי הפסוק אינם מונוגדים אלא משלימים - החצאי השני של הפסוק בא ללמד מהו היחס הטוב והנכון לעני הנזכר בחצאי הראשון.

2. ויש שפירשו, שני חצאי הפסוק מתארים שתי נקודות מבט מוחדיות על החיים : נקודת מבט אחת מדגישה את העוני והסבל, וגורמת לכך שכלי ימי של האדם רעים ועצובים; ונקודת המבט השנייה מדגישה את הטוב, וגורמת לכך שכלי ימי של האדם שמחים כיילו שהוא במשתה : "דקוק לשון הפסוק, שאמר כל ימי עני רעים ולא סיים הhipik בעשיר רק ששים וטוב לב משתה תמיד... רוצח לומר, שאילו אם הטוב לב הוא גם כן עני, אף על פי כן הוא מלא שמחה תמיד כבמשתה. וזה שימושו של משחתה, כיطبع המשתה לשמחה גם העני ומר נפש, כי באמת גם הטוב לב צריך להרגיש בוداعי מידת עניותו ושפלותו... אך אעפ"כ, גם או בפנימיות לבבו הוא מלא שמחה מוגדל בטחונן בהשם יתרלק, שבוזאי יעמוד בעורתן... כי לב נשבר ועצבותם הם שתי בחינות רחוקות זו מזו, אחר לב נשבר באה שמחה,

וכמביואר בשיחות הר"ן... (נחת השולחן אורח חיים תרצז)

פסוקים נוספים

- דברורים מותוקים יכולים לעזור גם בלימוד חכמה ותבונה, למשל טז כא: "לְחַכָּם לְבִּקְרָא נָבוֹן, וּמְתֻקָּשׁ שְׁפָתִים יִסְתַּחַת לְקָה".
- דברורים מותוקים יכולים לרפא, למשל טז כד: "צָוָה דְבָשׁ אָמֵרִי נָעַם, מְתוּק לְנֶפֶשׁ וּמְרָפָא לְעַצְמָה" (סעיף 15).
- הצד השני של המطبع - חשיבות הקיצור בדברים, למשל טז ב: "לְשׁוֹן חֲכָמִים תִּתְיַבֵּב דַּעַת, וַיְפִי כְּסִילִים יִבְיעֵן אִיוֹלָת" (סעיף 69).

פירושים נוספים

1. פירשנו **שָׁמֹן** ו**קְטוּרָת** כמושג אחד - שמן ריחני, בהתאם לפועל **יִשְׁמַח לְבִּ** שהוא בלשון יחיד. כך פירש מלבי"ס, ופירשנו מסתמך על פירושו.
  2. יש שפירשו **שָׁמֹן** ו**קְטוּרָת** כ שני עניינים שונים - שמן לשיכחה וקטורת להבעה בבית, ולפי זה **יִשְׁמַח לְבִּ** = כל אחד ואחד מהם משמח לְבִּ (מצחצת זו).
- מעניין שגם במשכן נזכרו השמן והקטורת יחד:
- שמות כה ו: "שָׁמֹן לְמֹאָר, בְּשָׁמִים לְשָׁמֹן הַמְשָׁחָה וּלְקַטְרָת הַסְמִים"
  - שמות לא יא: "וַיָּאת שָׁמֹן הַמְשָׁחָה וְאֶת קַטְרָת הַסְמִים לְקַדְשׁ כָּל אֲשֶׁר צויתך יַעֲשֶׂו"
  - שמות לה ח: "וַיָּשְׁמַן לְמֹאָר, וּבְשָׁמִים לְשָׁמֹן הַמְשָׁחָה וּלְקַטְרָת הַסְמִים"
  - שמות לה טו: "וַיָּאת מִזְבֵּחַ הַקְטָרָת וְאֶת בְּדִיוֹ וְאֶת שָׁמֹן הַמְשָׁחָה וְאֶת קַטְרָת הַסְמִים וְאֶת מִסְךָ הַפְּתָחָה לְפָתָח הַמִּשְׁכָּן"
  - שמות לה כח: "וַיָּאת הַבְשֵׂם וְאֶת הַשָּׁמֹן לְמֹאָר וּלְשָׁמֹן הַמְשָׁחָה וּלְקַטְרָת הַסְמִים"
  - שמות לו כת: "וַיַּעֲשֶׂה אֶת שָׁמֹן הַמְשָׁחָה קָדֵשׁ וְאֶת קַטְרָת הַסְמִים טהוֹר מְעָשָׂה רָקָה"
  - שמות לט לח: "וַיָּאת מִזְבֵּחַ הַזָּהָב וְאֶת שָׁמֹן הַמְשָׁחָה וְאֶת קַטְרָת הַסְמִים וְאֶת מִסְךָ פָּתָח הַאֲתָלָל"
  - במדבר ד טז: "וַיַּפְקַדְתָּ אֱלֹהִים בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהן שָׁמֹן הַמֹּאָר וּקַטְרָת הַסְמִים וּמִנְחַת הַתְּמִיד וּשָׁמֹן הַמְשָׁחָה פְּקִדְתָּ **כל המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו**"

45. שמחה על-ידי שתיה

"אל תיתנו להם דגמים, תננו להם חוכות", כך אומרים כלכלנים הטוענים שהדרך לפתור את בעיית העוני היא לספק הכשרה מקצועית למובטלים ולא לתת אוכל לרעבים. אולם, לעיתים לתת חוכות זה לא מספיק:

משלו טו: "**כָּל יְמֵי עֲנֵי רַעִים, וְטוֹב לְבִּ שְׁמַתָּה תִּמְיַיד**"

רע = עצוב; **כָּל יְמֵי עֲנֵי רַעִים** = כשאדם עני, הוא נמצא כל ימיו בצער. בפסוקים קודמים למדנו (משלו יג) **"וּבְעַצְבָּתְךָ לְבִּ רֹוח נְכָא"** - כשהאדם עצוב, רוחו נשברת, הוא מתיאש ומabd את המוטיבציה לעשות דברים (סעיף 41); כך קורה באופן טבעי לאדם עני.

טוֹב לְבִּ = איש בעל לב טוב; **טוֹב לְבִּ שְׁמַתָּה תִּמְיַיד** = איש בעל לב טוב יעשה תמיד משתאות ויזמין אליהם את העניים, כדי לשמח אותם; בפסוקים קודמים למדנו (משלו יג): "**לְבִּ שְׁמַה יִתְיַבֵּב פְּנִים**" - כשהאדם שמח, פניו נראים טוב יותר, כך קל לו יותר להתקבל לעבודה.

אם כך, כדי שהעניים יכולים להשתמש ב"חוכות", חייבים גם לתת להם גם "דגימים", לחתם להם שמחה שבעזרתנו יכולו להיחלץ מעוניים.

יוחנן בן זכאי, שבديוק עמד לפניו לאחר שברח מהעיר הנצורה, הסביר לו, שכתוצאה מהמשמעות הטובה שלו, עצמותיו השמינו. הוא הציע לו לפרט את הבעיה בעורת פסוק אחר מספר משלו, משלו יז כב: "וְרוּת
נִכָּה תִּבְשֶׂת גַּרְמָ" (סעיף 40) - הוא הציע שיביאו לפניו אדם שהוא שונה, שיכניס אותו לדיכאון, וכך העצמות שלו יתיישבו ויחזרו לגודלן הטבעי... (בבליגיטון נוב, איך הרבה לא).

הקשר לפסוק הבא

גם הפסוק הבא מדבר על ראייה ומשמעות (משל טו לא): "**אוֹזֵן שְׁמַעַת תֻּכְחַת חַיִים - בְּקָרְבֵּן חַכְמִים תִּלְןָ**": הפסוק מדבר על אדם ששומע תוכחות הנוגנות לו חיים, ואז הולך לו ולשוחות בקרבת החכמים, על-מנת שיוכל גם לראות אותם וללמוד מעשיהם. הסミニכות בין הפסוקים מחזקת את פירוש 2 שהובא לעיל, שלפיו הראייה והמשמעות מתאפיינת לעניינים שכליים ורוחניים. האם יש קשר נוסף בין הפסוקים?

1. ע"פ מלבי"ם, פסוק להוא משל לפסוק לא:
  - כשם שבדברים חומריים, האדם אינו מסתפק בשמיעה אלא רוצה גם לראות את היופי שמאחורי הקולות,
  - כך גם בעניינים הרוחניים, לא צריך להסתפק בשמיעה של תוכחות ובלימוד תיאורתי, אלא צריך גם לראות את החכמים, דברי חז"ל "גָדוֹל שִׁימּוֹשָׁה שֶׁל מָרָה יוֹתֵר מַלְימֹדָה", כי ראיית העין פועלת יותר משמיעת האוזן".
2. וע"פ הרב יונה גירונדי (בספר "שער תשובה"), פסוק לא הוא מסקנה מעשית מפסוק :
  - פסוק ל מלמד אותנו להכיר טוביה לה' על כך נתנו לנו את חוש הראייה והמשמעות, הנוגנים לנו שמחה ובריאות;
  - פסוק לא מלמד אותנו שיש להשתמש בחושים הללו, שקיבלו במתנה מה', רק למטרות חיוביות, כגון לשימוש תוכחות וללמוד מחכמים.

44. שמחה על-ידי דיבורים מיוטרים

כשמיישחו פונה אלינו ומספר לנו את הצרות שלו, התגובה הטבעית שלנו (בדרך כלל) היא להצעיר לו עצות מעשיות. ספר משלו מלמד שיש גם דרך אחרת - לעיתים יש תועלת דזוקה בדיבורים שהם לכוארה מיוטרים ואין בהם כל עזה מעשית:

משל לכך: **"שְׁמֹן וְקַטּוֹרֶת יִשְׁמַח לְבָבָו, וּמְתָקָרֶעָה מַעֲצַת נֶפֶשׁ"**

שמן וקטורת = שמן מעורב בקטורת, שמן ריחני.

מתק רעהו = דיבורים מותקים, דברי אהבה וידידות שאדם אומר לרעהו.

עצה = תוכנית פעולה מעשית (סעיף 407), **עצת נפש** = רעיון מעשי בנושא חיווני הנוגע לחזי הנפש.

שמן וקטורת ישמח לב = בשמן ריחני אין כל צורך קיומי, ובכל זאת, כשאדם עצוב, שמן מבושם עשוי לשמה את ליבו. וההפך -

מתק רעהו מעצת נפש = דברים מותקים שהאדם אומר לרעהו, דברי אהבה וידידות, אף אם אין בהם כל רעיון חדש או עזה מועילה, משמחים את הלב יותר מעצת מעשית, אפילו בנושא חיווני כחזי נפש.

כשדברים עם חבר עצוב, אין צורך להגיד דזוקה דברים מועלים ומעשיים, אפשר גם להגיד דברי אהבה מותקים ומשמחים. כשהוא יצא מהדיכאון ויתחיל לשמה, השמחה תנתן לו כוח, והוא יוכל בעצם למצוא את העצה הנכונה.

השמן הריחני הוא משל לדיבורים המותקים - דברים שמבחינה שכליות-קרה אין בהם תועלת, אך מבחינה רגשית הם מועילים כי הם מביאים שמחה.

43. שמחה על-ידי ראייה ושמיעה

דברים שאדם רואה ושמע יכולם לשפר את בריאותו הנפשית והגופנית:

משלו טול: **"מאור עיניים ישמה לב, שמועה טובת תדשן עצם"**

גם **מאור עיניים** וגם **שמעה טובת** משמחים את הלב, ומתוך כך מחזקים את בריאות העצמות והגוף כולו, שהרי השמחה משפרת את הבריאות (סעיף 40).

אז, אלו דברים צריכים לראות ולשמעו, כדי לשפר את השמחה ואת הבריאות?

רש"י פירש שני פירושים:

1. **"לפי פשוטו"** - כמשמעותו, דבר שהוא תאה לראות עיניים משמה **לב** ומצחצח תוגת הלב, כגון גן ירק ונחרות המשוככים, ככלומר, המראות המשמחים הם מראות יפים ו נעימים מבחינה חומרית - במיוחד נופים יפים; ולפי זה יש לפרש את המשך הפסוק - קולות יפים נעימים, כגון מוסיקה טובה או ציווי של ציפורים, משמחים ומתוך כך מחזקים את בריאות הגוף.

2. **"מאור עיניים בתורה..."** שsspואלין ממן דבר יודע מה להסביר", ככלומר, המראות המשמחים הם מראות יפים ו נעימים מבחינה רוחנית; כאשרם "רואה" בלבו את האמת, "רואה" את התשובה הנכונה מעבד לערפל של הספק, זה משמח את לבו. ולפי זה יש לפרש את המשך הפסוק - כאשרם שומע דברי חכמה, דברי אמת, גם זה משmach אותו, ומתוך כך מחזק את בריאותו.

3. וע"פ דעת מקרא, הביטוי **מאור עיניים** מציין מבט של חיבה ואהבה שמקבלים מאישיות חשובה, כמו הביטוי הדומה **מאור פנים** (ראו למשל תהילים ד ז, תהלים מד ד: **"כִּי לَا בְּחָרְבָּם יַרְשׁוּ אֶרֶץ, וּזְרוּעָם לֹא הַוִּשְׁעֵה לָמוּ;** כי ימינך וזרועך **ואור פניך כי רציתם**", תהילים פט טז, תהלים צ ח, איוב כת כד: **"אַשְׁתָּקָק אֱלֹהֶם לֹא יַאֲמִינוּ, וְאֹור פָּנִי לֹא יִפְלִילֵנוּ"**, משלו טו: **"בְּאֹור פָּנִי מֶלֶךְ חַיִּים, וּרְצֹנוֹ כָּעֵב מֶלֶךְ שָׁׂוֹב"**); לפי זה, **שמעה טובת** היא בשורה טובה או דברי מחמהות ושבח.

והמסקנה: אם אתם עצובים -

- לכו לטיפל, ראו נופים והקשיבו לציווי הציפורים; או הסתכלו בציורים יפים ושמעו מוסיקה טובה.
- קראו דברי חכמה והקשיבו להרצאות מעניינות;
- שחו בקרבתם של אנשים טובים לב, שמחיכים אליכם ונוטנים לכם מחמהות.

יישום מעשי בבית שאול

יישום מעשי לעצות אלו מצאנו אצל שאול. שאול היה עצוב, היה עליו רוח רעה, ומשרתתו חיפשו פתרון:
- שמואל א טז יח: **"וַיַּעֲשֵׂה אֶחָד מִהְנָעֲרִים וַיֹּאמֶר: 'הֲנֵה רָאִיתִי בֶן לִישִׁי בֵּית הַלְּחָמִי, יְדֻעַ גַּنְגָּן, וְגָבוֹר חִיל, וְאִישׁ מִלְחָמָה, וְגָבוֹן דָּבָר, וְאִישׁ תָּאָר, וְהִעְמָז'."**

הנער חיע לחייב את דוד, שהיה גם יפה תואר, גם ידע לנגן יפה, וגם ידע לדבר דברי תבונה. והעצה אכן הועלה:

- שמואל א טז כג: **"וַיֹּהֵי בַּהֲיוֹת רֹוח אֱלֹהִים אֶל שָׁאוֹל, וַיִּקְחֶה דָוד אֶת הַכְּנוֹר, וְגַنְגָן בְּיַדָו, וְרֹוח לְשָׁאוֹל, וְטוֹב לוּ, וְסִרְתָּה מַעַלְיוֹ רֹוח הַרְעָה"**.

יישום מעשי אצל אספסיאנוס קיסר רומי

- על-פי הפשט, המילה **עצמ** היא משל לכל "בנייה הגוף וכוחות גשמיות" (מלבי"ם).
- אך יש שפירשו שהכוונה לעצם ממש, ולפי זה **שמעה טובת תדשן עצם** = כאשרם שומע שמעה טובה, העצמות שלו משミニות ומתנפחות; כך סיפרו על אספסיאנוס, המצביא הרומי שוצר על ירושלים בזמן המרד הגדול: תוכך כדי שהוא נועל את נעליו, בין נעל אחת לשניה, הגיע שליח מורומי ובישר לו שהקיסר מת והוא נבחר להיות הקיסר החדש. הוא לא הצליח לנעל את הנעל השנייה, ולא הצליח לחולץ את הנעל הראשונה. רבו

רוח נכאה מייבשת את העצמות ופוגעת בבריאות הגוף, משלוי זו כב: "לְבָ שְׁמַחּ יִטְבּ גַּהּ, וְרוֹתֵחַ נְכָאָה תִּבְשֶׂ גַּרְמָ" (סעיף 40); כאשר אדם לא בריא, הוא נראה רע, נחמה בלב: "מְדוֹעַ פְּנִיךְ רַעִים, וְאַתָּה אַינְךְ חֹלָה?!" אין זה כי אם רע לב!"); וכן בסופו של דבר העצבות משפיעה גם על המראה החיצוני.

מה הקשר בין שני חלקים הפסוק?

1. כפי שהסבירנו לעלה, העצבות אמנים לא משפיעו מייד על המראה החיצוני, אך היא פוגעת בבריאות ובכך בסופו של דבר פוגעת גם ביופי.
2. ייתכן שהקשר הוא ניגודי - הפסוק בא ללמד שיש הבדל בין שמחה לבין צער: השמחה מתבטאת במרקם החיצוני של הפנים, אך הצער מתבטאת בעיקר ברוח - במחשבות - ולא תמיד רואים אותו על הפנים. הדברים מודיעים במיוחד לאנשים העוסקים באבחון ווייעוץ, שלא יטעו כשהם רואים אדם שמנגן שמחה לפני חוץ, כי ייתכן שבתוכו הוא מודוכא (ע"פ גליה).
3. יש מפרשים, שגם הפנים كانوا מסמלים את בריאות הגוף והנתנו: "...שלא יעלה על הדעת שאין תועלת והפסד על מחשבות הלב... כי יש פועל בגוף - כי עיקר הנאת הגוף וצערו תלויים בלב, כי משחת הלב יגע עיקר תענגה הנגף... ובעצבת ליבו יגונן יגע שבר רוח, ולא תמצא הנאה לנגף עם שבר רוח" (רבנית גירונדי).
4. אפשר לפרש שהפנים كانوا מסמלים את הכוון שאליו האדם פונה ומסתכל: **לב שמח ייטיב פנים** = כשהאדם שמח, הוא מצליח להתקדם היטיב בכל כיוון שאליו הוא פונה; אך כשהאדם עצוב, רוחו שורה ואין לו מוטיבציה להתקדם לשום כיוון: "כי השתוkeit האדם למצוה לעשותה או לשאר דברים היא בא מהרוח השורה בו... מישילבו שמח בעמלין, יטב פנים שלו... אבל מישילבו עצב - חרווות של... שבורה, ונפשו קצה בכל דבר, ואין עושה כלל" (הגאון מוילנה).
5. ויש מפרשים, שגם ה"פנים" וגם ה"רוח" הם משל תקשורת בין ה' לבין האדם - ה' "מסביר פנים" לאדם, ומשרה עליו את "רוח הקודש": "פנים בפנים דבר ה' עמלכם... רוחו אשר עליכם..." (הגאון מוילנה); לפי זה, ייתכן שהפסוק בא ללמד שאין רוח הקודש שורה אלא מתוך שמחה".

42. ילדים * חכמים * זה שמחה

acht הדרכים לזכות שמחה, לפי ספר משלוי, היא להולד ילדים חכמים. שיר ידוע אומר "ילדים זה שמחה"; אולם, על-פי ספר משלוי, לא כל ילד הוא שמחה - רק ילד חכם. חכמה היא הכירזון ללמידה (סעיף 360); לכן, בן חכם לומד הרבה מהוריון, וזה הדבר המשמעותי ביותר את ההורים - שיש להם למי להעביר את חכמתם:

- משלוי יא: "בן חכם ישמה אב, ובן כסיל תוגת אמרו"
- משלוי טו ב: "בן חכם ישמה אב, וכסיל אדם בוזה אמרו" (ראו בן כסיל, אב ואם)
- משלוי כט טו: "בני! אם חכם לך, ישמה לבך גם אני" (סעיף 127)
- משלוי כט כד: "גיל גיל (קרוי) אבי צדיק, וילוד חכם ישמה בו"
- משלוי כט זא: "חכם בני ושםת לבוי, ואשכבה הרפי דבר" (סעיף 127)
- משלוי כט ג: "איש אהב חכמה ישמה אבוי, ורעה זונות יאביד הוון"

מדוע נכתבו פסוקים אלה בספר משלוי? ומה המסר המשעי שאפשר ללמוד מהם?

1. ייתכן שהחכם השתמש בפסוקים אלה כדי לזרז את הילדים ללמידה ולהחכמים, כדי שיישמחו את הוריהם. הרצון לשמחה אדם קרוב הוא אחד הגורמים שנוטנים לאדם מוטיבציה להשנות - תהליך שנקרו באפסיכולוגיה ה'זדהות'; ומהסר המשעי הוא, שאנו אפשר ורצוי להשתמש בהשתמש בתהליך זה באמצעות חינוכי (סעיף 127).
2. וויתכן שהמטרה היא לזרז דזוקא את המבוגרים - שיתחתרנו, ילמדו ילדים וישקיעו בחינוך ילדיהם, כי ככל שיהיו להם יותר ילדים חכמים, כך ההורים יהיו מאושרים יותר.

מתו רק 6. ההשקפה המנטלית הtgtללה כמנבא שרידות טוב יותר מכל גורם סיכון רפואי, ובכלל זה שיעור הנזק ללב בהתקף הראשון, חסימת עורקים, רמת נולסטרול או לחץ דם".

המשמעות היא תרופה כל-כך עילית, שאליו היא לא הייתה כתובה בתנ"ך - מן הסטם חברות התרופות היו מוציאות עליה פטנט... .

פירושים נוספים

1. על-פי הפשט, **גרם** בפסוק זה היא משל כל הגוף, שמתיבש ומאבד את בריאותו כתוצאה של רוח נכה.
2. אך יש שפירשו את הפסוק באופן מילולי - צער מייבש את העצמות ומקטין אותן. כך סייע רבן יוחנן בן זכאי לאספסיינוס, המכובד הרומי, לחלו את נעליו, לאחר שעצמות רגליו התנפחו כתוצאה משMOVEDת טובה ששמע, שהרי (משלתו): "**שםועה טובת תדשן עצם**" (סעיף 43).

41. שמחה משפרת את המראה החיצוני

יש אנשים (ובמיוחד נשים) שנכנסים לדיכאון כי לדעתם הם לא מספיק יפים, והם חושבים שהדבר מפריע להם להגיע להישגים בחים, למשל למצוא בן/בת זוג. ספר משליך ממליך לעול בכיוון ההפוך - לא לתת למראה החיצוני פגוע בשמחה, אלא להשתמש בשמחה כדי לשפר את המראה החיצוני:

משלתו: "**לב שמח ייטב פנים, ובעצבת לב רוח נכהה**"

לב = מקום המחשבות, המסלל את האופי (ראו לב מלא ברוח - סעיף 43).

ייטב = יעשה טוב, ייפח (כמו בראשית כד טז: "**וַהֲנָעֵרָה טוֹבָת מְر־אֶה מָאֵד**", מלכים א א ו: "**וּגְמַה הוּא טוֹב תָּאֵר מָאֵד**").

לב שמח ייטיב פנים = כשהאדם יש אופי שמח, כשהיבו מלא במחשבות שמחות, גם הפנים שלו נראות טובות ויפות.

אך כשהאדם יש אופי עצוב ומדוכדק, אין זה מתקבל מייד במראה החיצוני. האדם מסוגל לשמור את העצבות שלו בלב ולהציג פנים שמחות כלפי חוץ, כמו שנאמר במשלו יד יג: "**גַם בְּשַׁחַק יִכְאֶב לְבָב, וְאַחֲרִיתָה שְׁמַחָה תָּוָה**" (סעיף 47).

אך העצבות משפיעה מבפנים - על המחשבות:

רוח נכהה = מחשבה נכהה, שבורה ומיואשת (סעיף 432).

ובעצבת לב רוח נכהה = כשהאדם נמצא במצב של עצבות ודיכאון, קשה לו לשלוט במחשבות שלו, כל מחשבה שהוא מנסה להעלות בדעתו "נשברת" וסוטה לכיוון של ייאוש: "כאשר אנשים מדוכאים מנסים להיאבק במחשוביהם הדכאניות, נוצר מהם ליעזר לעצם חולופות טובות יותר. לאחר שהחל הגל הדכאני של המחשבה, יש לו השפעה חזקה, כמעט מגנטית, על מסלול האסוציאציה. לדוגמה, כאשר אנשים נתקשו לפעמה משפטים קצריים, שסדר המילים בהם השתבש, הם הצליחו בפיענוח היגדים دقאניים ("העתיד הקרוב נראה רע") הרבה יותר מאשר בפיענוח היגדים מרגניים ("העתיד הקרוב נראה נפלא").

נטית הדיכאון להנציח את עצמו משפיעה אפילו על הסוגים של הסחות-הදעת שאנשים בחרו בהם. כאשר ניתן לאנשים מדוכאים רshima של דרכם - חלון עליונות וקלות וחלון כבוד ורצינות - להסיח את דעתם ממשו עצוב... הם בחרו במידה גדולה יותר בפעולות המלנכוליות. ריצ'רד ונטלאף (Wenzlaff), פסיכולוג מאוניברסיטת טקסס, שערך מחקרים אלה, הגיע למסקנה כי אנשים שכבר נכלעו לדיכאון צדיכים לעשות מאמין מיוחד כדי למקד את תשומת ליבם במשהו עליון להלוטין, ולהשגיח בקפדיות שלא בחרו בשגגה במשהו - סרט סוחט דמעות, ספר טרני - **שיישוב ויקדר את מצב רוחם** (ד"ר דניאל גולמן, אינטלקטואה רגשית, עמ' 90).

שמחה

40. שמחה משפרת את הבריאות

41. שמחה משפרת את המראה החיצוני

42. ילדים * חכמים* זה שמחה

43. שמחה על-ידי ראייה וسمיעה

44. שמחה על-ידי דיבורים מיוטרים

45. שמחה על-ידי שתיה

46. שמחה על-ידי איוולת

47. שמחה שمبוססת רק על צחוקים עלולה לפגוע בבריאות ולגרום צער

48. אי אפשר לדעת מראש מה יגרום שמחה לאחרים

40. שמחה משפרת את הבריאות

השמחה היא אחת התרופות הייעילות ביותר :

משלוי זו כב : **"לב שמח ייטיב גהה, רוח נכהה תיבש גרט"**

לב = מקום המחשבות, משל לאופי ; **גהה** = בריאות הגוף, כמו בהושע ה יג : "וירא אפרים את חוליו, ויהודה את מזورو, וילך אפרים אל אשור, וישלח אל מלך ירב ; והוא לא יוכל לרפואיכם, ולא יגהה מכם מזור".

לב שמח ייטיב גהה = כשהאדם יש אופי אופטימי, זה משפר ומיטיב את בריאות גופו.

רוח = מחשבה ; **רוח נכהה** = מחשבה שבורה ומיואשת (סעיף 432) ; **גרט** = עצמות, גוף.

רוח נכהה תיבש גרט = כשהאדם יש מחשבה של ייאוש ופסימיות, היא **מייבשת** לו את העצמות והורסת לו את הבריאות.

עיקרון זה, הידוע לחכמים מזה אלף שנים, הוכח בשנים האחרונות על-ידי מחקרים רפואיים וביתים. סקירה של מחקרים בנושא למצוא בספר "איןטלאגנץיה רגשית", פרק 11 "תודעה ורפואה", עמ' 196 ולהלאה. הנה כמה ניתוחים נבחרים : "13 מתוך 100 פציינטים שעברו השתלה של מוח עצם לקו בדיבאון, 1-12 מביניהם מתו בתוך השנה הראשונה של לאחר השתלה. לעומת זאת, 34 מ-87 הנתרמים היו בחים שנתרמים לאחר מכני", "במשך בן 12 שנה אחריו 28 גברים ונשים בגיל העמידה, נתגלה ששיעור גובה יותר של מקרי מוות ממחלת לב אצל אלה ששחו ייאוש... בקרוב שלושה אחוזים ששבלו מדיבאון עמוק, השיעור היה גבוה פי ארבעה", "דיבאון מסבק ומאט את ההחלמה משבר בירך... נשים מודוכאות שקיבלו סיוע פסיאטרי יחד עם טיפול רפואי אחר נזקקו לפחות פיסיותרפיה כדי לשוב וללכט, ונזקקו לפחות אישפוזים חמורים בשלושת החודשים שלאחר שחרורן מבית החולים", "במחקר אחד נבדקה דרגת האופטימיות או הפסימיות של 122 אנשים. שמונה מהם לאחר מכני נמצא כי 21 מבין 25 הפסימיים ביותר מתו ; בקרוב 25 האופטימיים ביותר

אחרים, ובסוף, כשהלא היה לו לעבוד בקרקעות אחרים, מת ברעב. והשני עבד שנים ימים בקרקעות אחרים, עד שהיה לו כדי מזונתיו, ואחר כך הלא **לעבוד אדמתנו**, ولكن אחר כך, אף על פי שלא היה לו קרקע אחרים, אכל מקרקע שלו" (האנו מווילנה בשם חותת הלבבות).

ומרדרף ריקים חסר לב וишבע ריש

החזי השני של הפסוק מגנה את האדם שאינו נוהג כך, וمبזבז את הזמן הפנוי שלו - אחרי שעות העבודה כשביר - על **ריקים**:

1. **אנשים ריקים** = אנשים שאין להם רכוש ומשפחה והם מקימים נזיפות של בטלנים (סעיף 379);

2. **מעשים ריקים** = מעשים חרדי-תו울ת כמו משחקים, בידור ועוד.

אדם שמרדרף ריקים מפסיד פערומים:

- הוא מזניח את אדמתנו, את הבסיס הכלכלי שלו, וכן - אם יופטר מעבודתו כשביר - **ישבע ריש**, יוכל "לأكل" רק את העוני של עצמו.

- הוא מזניח את עצמוו, את הנסיבות השכליים והנפשיים שלו, וכך בסופו של דבר יהיה **חסר לב** (על פ' הרבה יונה גירונדי).

הפסוקים בהקשרם

על-פי ההקשר, נראה שככל אחד מהפירושים מתאים לפסוק אחר:

1. בקטע הראשון (משל יב יא-יב) נאמר "...ומרדרף ריקים **חסר לב**. חמץ רשות מצדך רעים...", כולם - הרשות רוצה להיות בחברתם של אנשים רעים (בצד או במצודה); הוא רודף אחרי **אנשים ריקים**;

2. בקטע השני (משל כח יט-כ) נאמר "...ומרדרף ריקים **ישבע ריש**... ואין להעשיר לא יינקה...", כולם - החוטא רוצה להתעשר מהר (בדרכי מרמה או בתחרבות אחרות); הוא רודף אחרי **מעשים ריקים**.

משליב ט: "טוב נקלה ועבד לו, ממתכבד וחסר לחם"

נקלה = לא מכובד; **עבד** = המילה מנוקדת עבד, אך נראה שמשמעותה היא כמו המילה הדומה המופיעעה קצר אחרי הפסוק שלנו, בפסקוק יא: "עבד אדמתו ישבע לחם, ומרדף ריקים חסר לב".

לו = לעצמו (ראו פסוקים נוספים שבהם כינוי הגוף מתיחס לאדם עצמו).

נקלה ועבד לו = אדם שהבריות אינו מכבדות אותו, אך הוא עובד לעצמו ומספרנס את עצמוו.

טוב נקלה ועבד לו, ממתכבד וחסר לחם = אדם שਮוטר על כבודו ועובד בעבודה המפרנסת אותו, טוב יותר מאשר שומר על כבודו וכתוכאה מכח חסר לו אוכל.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו **ועבד לו** =עובד לעצמו; ויש שפירשו לפי הנקודוד: **ועבד לו** = הוא עבד של עצמוו, הוא עובד בעבודות קשות אבל בשביל עצמוו: "ייותר טוב למי שנוהג קלות בעצמו והוא עבד לעצמו לעשות מלאכתו להתרנס בה, מי שמחזיק עצמו למכובד ובוש הוא לעבד עבותתו ובעבור זה יחסר לחמו" (מצוחה דוד, דומה זהה רשי, מלבייס, הרב יונה גירונדי והאגון מוילנה).

וכך אמרו חז"ל: "לעולם ישכיר אדם עצמו... לעבודה שורה לו, וכך אמר ליה רב לרב כהנא: יטוש נבלתא בשוקא ושקל אגרא ולא תימא גברא רבא אני ומילא בי מילתאי" (= פשוט נבלה בשוק וקבל משכורת), ואל האמר איש חשוב אני ואין זה לפי כבבוי" (בבא בתרא ק).)

2. בקריאה ראשונה נדמה שהכוונה היא "אדם בזוי שיש לו עבד, טוב יותר מאשר מכובד שאין לו לחם". בקריאה זו יש כמה בעיות:

- עבד הוא סימן לעושר - רק עשירים יכולים להרשות לעצםם לקנות עבד. ובפסוקים אחרים נאמר, שהכבד יותר חשוב מהעשיר, למשל משל כב א: "נבחר שם מעשר רב, מכסף ומזהב חן טוב" ועוד (סעיף 300).

- התורה אמנים מותירה להחזיק עבדים, אך לא מצאנו בשום מקום שהחזקת עבדים היא דבר טוב ורצויש לשאוף אליו, ובוודאי שלא להתbezות בגללו.

לכן נראה שיש לפרש את הפסוק ע"פ ההופעה הבאה של המילה "עבד", בפסקוק יא: "עבד אדמתו ישבע לחם..." - שם נאמר שאדם צריך לעבוד את אדמתו כדי שייהיה לו לחם (סעיף 39), וכן נאמר שהאדם צריך לעבוד את עצמו כדי שלא יחסר לו לחם.

39. גם שעובדים אצל אחרים, יש לשמור את העסק העצמאי

לפעמים אדם לא מצליח להתרנס עסק עצמאי, והוא חייב לעבוד שכיר. ספר משלוי ממליץ, גם במצב זה, לא להזניח למגררי את העסק העצמאי; כך ניתן ללמידה שני פסוקים דומים, שימושיים בין אדם שעבד את אדמתו לבין אדם ש"מרדף ריקים":

- משליב יב יא-יב: "עובד אדמתו ישבע לחם, ומרדף ריקים חסר לב; חמץ רשות מצוד רעים, ושורש צדייקים יתנו".

- משליב כח יט-כ: "עובד אדמתו ישבע לחם, ומרדף ריקים ישבע ריש; איש אמון רב ברכות, ואין להעשיר לא ינקה".

עובד אדמתו ישבע לחם

החזי הראשון של שני הפסוקים ממליץ לאדם לשמור על האדמה שלו (כלומר, על העסק הפרטי שלו), ולא להזניח אותה, גם כשהוא צריך לעבוד אצל אחרים: "משל לשני בני אדם שהיה להם קרקע, וראו שאיןיהם יכולם לפרטן את עצמום באותו קרקע בלבד, והוצרכו לעבוד בקרקעות אחרים. אחד הניח מלעבון בקרקע שלו ועובד רק בקרקעות

על התקורה כשבה למטה" (יהודה אליזור, חכמת המושל במשל חכמה ; הובא גם ב"דעת מקראית" ; וויתכן שכך פירש גם רשיי: "בזדים היא אוחזת ומתקבחת בכתלים").

לפי פירוש זה, יש אומרים שהפסקוק מלמד על חשיבות היציבות השלטונית: "חישיבות יתרה נודעת... ליציבותו של השלטון... תפקד רבייע זה של השלטון מייצגת השממית... קתנה היא וחלשה, ואפשר לתפשה, אף על פי כי אין לסלקה מהיכל המלך והודות ל'חכמתה', הלווא היא הסגלה של הידבקות בכל קיר, תקרה, זין וסדק" (שם).

- אולם, תקנה זו של השממית אינה מעידה על חכמה - היא נדבקת לקירות תודות לדיסקוט הידבקות שבאבעותיה.

- ועוד: ישנים יצורים קטנים יותר מהשממית, גם הם נדבקים בקירות ולתקורות, כגון תולעים וחרקים שונים. לצורך הידבקות לקירות, הקטן דוקא מהוות יתרונו, ולכן אין זה מתאים לשימוש את השממית בראשימה של "קטנים וחכמים".

3. יש שפירושו **شمמית** = קוף - היה הנחשתת לחכמה ביותר פרט לאדם, היה המسلط להשתמש בכלים שהוא אוחזת בידיה: "היה אשר תפש מידים מה שנענתים לה, והוא בהיכלי מלך בעבר חכמתה, שהשרים מעמידים אותה בכתיהם" (אבו ערא).

והיא בהיכלי מלך

1. פירשו שהפסקוק מתאר את יכולתה של העכיבישה לבנות לעצמה היכל מרוחח כמו **היכל מלך**, בכל מקום שבו היא נמצאת.

2. יש שפירושו שהפסקוק מתאר את בחירתה של העכיבישה לאכול רק את החרקים שהיא תופסת במו ידה, ולא ליהנות ממאכלים של אחרים, גם כאשר היא נמצאת **בהיכלי מלך**: "ויאָף כִּי הַיָּה בְּהִיכְלֵי מֶלֶךְ, מָקוֹם לְמִצְאָה שֶׁרֶבֶת מְטוּמִים, מִכֹּל מָקוֹם תְּבַחַר לְאַכְלָה מִמְעָשָׂה יְדֵיהֶךָ. וְתַלְמֵד דַעַת, לְהִיוֹת האָדָם נָזֵן מִגְעָן כְּפִי, וְלֹא לְיהֻנָת מְשֻלָּחָרִים".

הבחירה הזאת מבטאות לא רק מוסר אלא גם חכמה: מכיוון שהעכיבישה אוכלת רק חרקים שהיא תופסת במו ידה, ואני מכרסמת את המזון הנמצא במורתפי המלך, יש יותר סיכוי שייתנו לה לחיות לאורך זמן בהיכל, בזכות תרומתה לניקוי ההיכל מחרקים.

3. יש שפירושו להיפך, שהפסקוק מתאר את טיפשותה של העכיבישה, הטווה קורים חלשים ומאוסים גם כשהיא נמצאת בהיכל של מלך, ובגלל זה מסלקים אותה שם והורגים אותה: "וְהִנֵּתֶן זוֹאת בְּטֻבָּה, שִׁירָאָה האָדָם, כִּי הַדְּعָות הַגְּפֵסְדוֹת וּקְוֹרֵי עַכְבֵּשׁ אֲשֶׁר יָאֹרוֹג בְּשַׁכְלֹו עַל-פִּי הַיקְשִׁים שִׁוְצִיא מַדְעָתוֹ, שְׁדוּמִים כְּקָוְרֵי עַכְבֵּשׁ, וְהָאָחָשָׁב שָׁאוֹרָג בְּמַבְצֵר נְשָׁגֶב, הָגֵם שְׁיָהִיא בְּהִיכְלֵי מֶלֶךְ" ויש לה מגדל עז להיינגב בו שהיא התרה האלהית... וזה לרעתם, כמו העכיביש שזה גרם מיתה, וכן זה תסבב מיתת הנפש ושילוחה מהיכל מלכו של עולם" (מלביים, דרך המושכל).

- אולם, בפסקוק כד נאמר בפירוש, שהקטעה מדבר על בעלי חיים שהם "חכמים".

4. יש שפירושו, **שהמלחים והיא בהיכלי מלך לא שייכות** למשל אלא לנמשל. לפי אחד הפירושים, הקטע המדובר על "ארבעה קטנים וחכמים" כולל מסר חתני סמו, נגד מוסד המלוכה. מטרתו היא להראות, שככל עם יכול להסתדרמצוין בלי מלך - "הנמלים - עם לא עז, ויכינו בקיין להם"; "שפנימ - עם לא עצום, וישימו בסלע ביתם"; "מלך אין לארבה, ויצא חצץ כלו". אבל השממית, העכיבישה המאושה, מעוניינת בכל זאת להגיע לשולטן, והיא תעשה הכל כדי **لتפוש** בידיה את **היכלי המלך**. המשל דומה במבנהו ובמשמעותו למשל יותם - "גם יותם סיפר על שלושה ועל ארבעה: על שלושה עצים - היזית, התחנה והגפן - אשר שקדו לעשوت פרי ולא מלך, ועל הרביעי - האטד - אשר ביקש להיות בהיכלי מלך" (על-פי אברהם אהוביה, "ככל כתוב", עמ' 262).

38. עצמאות כלכלית חשובה יותר מכבוד

עצמאות כלכלית חשובה יותר מכבוד. כך לפי ספר משלי:

א. **אדם חסר לב תוקע כף** = אדם **תוקע כף** (=локח אחריות מלאה להלוואה של אחר), כי הוא **חסר לב** (=אין מסוגל לחסוב - סעיף 362): חברים מבקשים ממנו לחותם ערבות, והוא לא חושב על העתיד, ולכן אינו מסוגל לסרב.

ב. **עורב ערובה לפניו רעהו** = אדם נעשה ערָב להלוואה של הזולות, כי הוא עומד **לפנֵי רעהו** הלולה המבקש ממנו להיות ערָב, "כי ימוש למאן בדבר כאשר הוא **לפנֵי רעהו...**" (רבי יונה).

ואם כאן הבעיה - כאן גם נמצא את הפתרון. אדם שմבקשים ממנו לחותם על ערבות צרייך:
א. להשתמש **בלב**, לחסוב היטב על העתיד - האם הוא יכול לעמוד בתשלום החוב אם הלולה יברוח מהארץ או יפשוט רגל; אם נראה לו שהסכום גדול מדי - שיהיה חזק ולא יחוותם!

ב. ללכת הביתה ולחסוב על הבקשה בשקט, בלבד, כאשר הוא לא **לפנֵי רעהו** ולא מתבייש.

37. שימוש בכוח עבודה וחומרי גלם מקומיים

צרכים קטנים וחלים צריכים להשתדל שלא להיות תלויים באחרים, ולספק את כל צרכיהם בעצמם. כך ניתן ללמידה מהעכבייש:

משליל כח: "**שםמית בידים תפש, והיא בהיכלי מלך**"

שםמית היא חייה הנזכרת בתנ"ך רק פעמי אחת - בפסוק שלנו, ולפי התרגומים והפירושים המסורתיים, היא הנΚבה של העכבייש; להלן נקרא לה "עכביישה".

בידים = במו ידיה, ב עצמה, ללא עזרה חיצונית (כמו ב תהילים ככח: "**יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך**").
תפש = מהשורש תפש - תפס, שמצוין חיבור ואחיזה חזקה.

שםמית בידים תפש = העכבייש מחברת בחזקה קורים שהיא יוצרת בעצמה, ללא כל צורך בחומרי-גולם
חיצוניים: "כל בירה, כשהתעשה בית מושבה, היא מביאה מקום אחר ממנה לעשומו, אבל השםמית תעשה בידיה ממש,
ו אין צריכה לדבר אחד" (האנו מווילנה).

והיא בהיכלי מלך = בזכות חכמתה, היא מסוגלת לבנות לעצמה בכל מקום בית שבו היא המלכה: "השממית...
התפש בידיה ותארגן רשותות וחרמים לצד בה את הזוכבים, ותשב בהיכלי מלך אשר ארגנה לעצמה" (מלבייס).

הפסוק נמצא בקטע (משליל כד-כח) המתאר ארבעה יוצרים קטנים, שbezות חכמתם מצליחים להתגבר על החסרון הנובע מקטנותם (ראו עוצות לקטנים); החכינה של העכבייש היא בהחלטה לבנות את ביתה בכוחות עצמה, ללא חומרי גלם מבוחץ.

גם עם ישראל הוא עם קטן, וכי שיווכל לשרוד ולבנות לעצמו מדינה יפה ויציבה **כהיכלי מלך**, עליו להשתדל להגיע לעצמאות כלכלית, ליצור משק היכול לספק את צרכי עצמו כשייך בכך, והוא תלוי בחומרי גלם או עובדים מבוחץ.

פירושים נוספים

שםמית

1. פירשנו ש **שםמית** היא עכביישה, וכך פירשו גם התרגום הארמי על הפסוק, וכן רלב"ג, מצודת ציון, מלבייס וועוד.

2. אך יש שפירשו כמו בלשון ימיינו, ש **שםמית** היא לטאה, על-פי התרגום הארמי-הירושלמי על ויקרא יא, ל, שתרגם את המילה **"לטאה"** - **"שםניתא"**: "השמנית, אל נכנן הלטאה המכונה *Gecko*, מציה בארץ בכל בניין,
אפילו בהיכלי פאר, הדות לדיסקוט ההיידבקות שבאצבעותה. אומן דיסקוט פועלות בזומה למסות רוח, הן מתרונקות
מאוירין ומציגות את רגלי הילטה למקומן. על-ידי כך יכולה השםנית להלך לבתוח על גבי קירות זקובים וחלקים, ואפילו

- דבריםטו ז: "כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֲבִיוֹן... לֹא תָמַץ אֶת לְבָבֶךָ וְלֹא תִקְפֹּז אֶת יָדְךָ מֵאֲחִיךָ הָאֲבִיוֹן. כִּי פָתַח תְּפַתָּח אֶת יָדְךָ לֹו, וְהַעֲבֵט תְּעֵבִיטָנוּ דִי מַחְסָרוֹ אֲשֶׁר יַחֲסֶר לֹו".

החכמה בספר משליל כפופה לתורה, שהרי (משליא ז) "יראת ה' ראשית דעת", ולכן אינה יכולה לתת המלצות המנוגדות לתורה.

אולם, על זה עצמו יש לשאול - מדוע התורה צייתה דווקא להלוות, ולא להיות ערבים? הרי, בימינו, כמעט כל מוסד שנותן הלוואות דורש ערבים, ולכן, מי שמסכים להיות ערבי - עוזר לנזק לא פחות ממי שנוטן לו הלוואות! מה ההבדל העקרוני בין ערבות להלוואה?

2. ישנו הבדל פסיכולוגי-מעשי בין ערבות להלוואה: כשהאדם נותן הלוואה, הוא נפרד מהכסף שלו ומעביר אותו לאדם אחר; הוא לא יכול להלוות אותו לאדם שלישי או להשתמש בו לעצמו; והוא מודע לאפשרות שהכסף לא יחזיר אליו. לעומת זאת, כשהאדם תוקע כף בערבות, הוא (לכורה) לא נותן שום דבר, ממשיך לחיות כרגיל ולבזבזו את כספו כרגיל, חותם על ערבות לanhנים נספחים, ונוטה לשוכח את הערבויות שלקח על עצמו. וכך, הערב עולל להיות מופעת - יום אחד, עלולים לבוא אליו ולדרשו ממנו כסף רב שאין לו, ואז יתקיים בו מה שנאמר במשליא כב כו - "אם אין לך לשלם - למה ייקח משכבה מתחתיך?". הסכנה הזאת לא קיימת בהלוואה.

3. וישנו גם הבדל עקרוני יותר: כשהאדם נותן הלוואה, הוא נותן רק כסף; אבל כשהאדם חותם ערבות, הוא למעשה נותן את החופש שלו - הוא משעב את עצמו להחזיר הלוואה של אדם אחר; העתיד הכלכלי שלו כבר לא תלוי רק בו אלא גם בנסיבות של הלוואה. גם התורה וגם ספר משליל מעודדים את האדם לשמור על עצמאותו הכלכלית, לא להשתעבד ולא לשעבד.

לכן, התורה מצווה לתת הלוואות, אך לא דורשת מהאדם להעמיד את עצמו בסיכון של ערבות, וגם החכם בספר משליל מזהיר את האדם שלא ייכנס לסיכון הזה.

מקורות נוספים

גם חז"ל המליצו לאדם להתרחק מערבות: " אמר ר' חיינא : ברה מנ שלש והדבק בשלש, ברה מנ הפקדונות ומן המיאונים ומלעות ערבות בין אדם לחייביו ... " (בראשית רבא צא) ; ראו האם הערבות טובה? / הרוב יהושע וייצמן.

ישנה משמעות נוספת לרבות הרבה מפני ערבות. מכיוון שערבות נחשבת כמעשה שלילי ומסוכן לערב, אי אפשר לדרש מאדם שהוא ערבי, ולכן גם אי אפשר לדרש מאדם שיביא ערבים כתנאי לקבלת הלוואה.

ראייה נוספת לכך היא הפסוק (משליא יט ז): "כִּי אֲחִי רָשׁ שְׁנָאָהוּ, אֲפִי כִּי מַרְעָצָהוּ רַחֲקוּ מִמְנָנוּ, מַרְדָּךְ אָמְרִים לֹא המה": באופן טבעי, כשהאדם געשה עני, קרוביו וחבריו מתרחקים ממנו; משתי הסיבות הללו, אי אפשר לומר לאדם שambil להלוואה "אם אתה לא מוצא ערבים, סימן שאתה לא אמין"; ייתכן שהוא לא מוצא ערבים, כי כל חבריו וקרוביו שומעים בקול החכם מספר משליל ונזוריהם ערבות, או כי כל חבריו וקרוביו מתרחקים ממנו מפני עוניו.

הדבר היחיד שמותר לדרש כביטהו הוא עבוט = רכוש שהאדם ממשכן כביטהו להחזורת הלוואה, כמו שנאמר בתורה (דבריםטו ח): "כִּי פָתַח תְּפַתָּח אֶת יָדְךָ לֹו, וְהַעֲבֵט תְּעֵבִיטָנוּ דִי מַחְסָרוֹ אֲשֶׁר יַחֲסֶר לֹו"; הלוואה נגד מסיכון היא מסוכנת אבל אפשרית - ראו הלוואה בלי ערבים נגד מסיכון.

36. איך לא לחתום ערבות

ספר משליל מזהיר בכמה מקומות מפני חתימה על ערבות בהלוואה (סעיף 35). גם הממציאות מראה שחתימה על ערבות היא עסק מאד מסוכן - הרבה אנשים חתמו על ערבות ושכחו מזה, ויום אחד גילו לפתע שהלוואה ברוח מהארץ, והם נשרו עם חובות עצומות של מישחו אחר.

מדובר אכן שיש אנשים שמתਪתפים וחותמים על ערבות? ספר משליל נותן שתי תשובה:

משליא יט: "אֲדָם חָסָר-לְבָב תּוֹקֵעַ כַּף, עֻזּוֹב עֲרוּבָה לִפְנֵי רַעֲהֹן":

גם הפסוק הבא - פסוק י - מדבר על זכויות העבד ועל הגבלת זכויות האדון: "אל תלשן עבד אל אדנו, פן יקללך ואשmeta". זה מחזק את פירושנו, שלפיו הפסוק שלנו מדבר על הקשר בין עושר לשיעבוד.

פסוק נוסף מקשר בין עושר ועוני לבין שיעבוד: משלו כב: "עשיר בראשים ימשול, ועבד לוה לאיש מלואה".

פסוק נוסף מסביר מה צריך לעשות כדי להתעשר בלי לשכוח את ה': משלו י כב: "ברכת ה' היא תעשיר, ולא יוסיף עצב עמה" (סעיף 295).

פירושים נוספים

1. הפירוש המקובל לפסוק "פן אשבע וכיחשת ואמרתי מי ה'" הוא, שמי שמתעורר עלול לחשוב שכלה חלחה שלו נובעת מכוחו ועוצמו ידו, ולשוכח שהכל בא מה: "יש מאורחי ישראל הסומכים על תכיסי מלחה, על נבונות פוליטית ועל הhabiות אניות מיצג נתגבר על השרוור הערבי, אבל אם לא מאמינים בקביה. אם לא מתפללים אליו, אם אינם מקיימים מצוותיו, תחולת כל הפטנים הללו מצומצמת... וכאשר נתבונם במצבינו, רובם ממנהין האומה החלשים בرعינו וזה הם מושפעים עושר, דירות, נכסים, השקעות, מפעלים וכו'. הממון מעביר אותם על דעתם..." (משה צוריאל, אהבה מוגזמת לממוני, אתר ערוץ 7; ראו גם פירושים על פסוק ח - סעיף 108).

אולם פירוש זה לכורה סותר את משלו י כב: "ברכת ה' היא תעשיר, ולא יוסיף עצב עמה", שהרי אם העושר הוא מסוכן ועלול להרחק את האדם מה', קשה להגיד אותו כ"ברכת ה'"!

אפשר להסביר שהברכה בפרק י היא ברכה שהאדם מברך את ה', והפסוק בא למד איך להתעשר מבלתי לאבד את הקשר עם ה' - לברך את ה' על כל הישג (סעיף 295).

2. אולם לפי הפירוש שכטבנו למטה, אין כל סתירה, כי הפסוק שלנו בפרק לאינו מדבר על עושר באופן כללי, אלא רק על עושר שהאדם מקבל מבלתי לעובוד, כאשר הוא גורם לעובוד בשביבו. בפסוק שלנו מדבר על עושר שניתו במתנה - "עושר אל תנת לי", בעוד שבפרק י מדבר על עושר שהוא ברכה - "ברכת ה' היא תעשיר"; ברכה היא רק תוספת על מעשה ידיו של האדם, כמו שנאמר למשל ב דברים יד יט: "...למן יברך ה' אליהיך בכל מעשה ייך אשר תעשה". כאשר אדם מתעורר כתוצאה מעבודתו, זו ברכה, ורק כשאדם מקבל עושר במתנה בלי לעובוד זה עלול להשחתית אותו.

35. ערבות = שיעבוד העתיד הכללי

פסוקים רבים בספר משלוי מזהירים את האדם מהיות ערב בחלואה; בהמשך נסביר בפירות חלק מפסוקים אלה:

- משלו יא: "בני, אם ערבת לרעך, תקעת לזר כפיק - נוקשת באמרי פיך, נילכדת באמרי פיך - ..." (סעיף 171)
- משלו ייא טו: "רע ירוע כי ערב זר, ושונא תוקעים בוטח"
- משלו ייח: "אדם חסר לב תוקע כף, עורב ערובה לפני רעהו" (סעיף 36)
- משלו יט, משלו יט יג: "לקח בגדי כי ערב זר, ובעד נכירה חבלהו" (סעיף 170)
- משלו יב כו: "אל תהי בתוקעי כף, בעורבים משאות. אם אין לך לשלם - למה ייקח משבכך מתחתיך?"

החכם מזהיר מפני ערבות לזרים וגם לרעים, ככלומר, מפני כל ערבות שהיא.

מדובר מזהיר החכם את תלמידיו דוקא מפני ערבות, ולא מפני הלוואה? ניתן להציג כמה תשובות:

1. הלוואה (בלי ריבית, לנזקים) היא מצויה מהתורה:

- ויקרא כה לה: "וְכִי יִמּוֹךְ אֲחֵיךְ, וְמַתָּה יִדְךְ עַמְךְ - וְהַזָּקֶת בָּו, גָּר וְתוֹשֵׁב וְחַי עַמְךְ. אֲתָּה כָּסֶף לֹא תִתְנַלֵּוּ בְּנֶשֶׁךְ, וּבְמַרְבִּית לֹא תִתְנַלֵּן אַכְלֵךְ"

שוווא ודבר כזב הרחוק מנגי = הרחוק ממני דברי שוווא ושקרים, והבטחות של **כזב**uai שאי אפשר לקיים (ראו כזב - סעיף 409).

ראש וועשר אל תתן לי, הטריפני לחם חוקי = אני לא רוצה להיות עני ולא רוצה להיות עשיר, מספיק לי شيיה לוי מה לאכול (פירושים נוספים - סעיף 108).

פן אשבע וכחשתاي ואמרתי "מי ה?" = הביטוי מי ה? מופיע בתנ"ך רק פעם אחת נוספת - בדברי פרעה מלך מצרים. אחרי שימושו ואחרון בקשנו ממנו בשם ה' **"שלחה את עמי וייחוגו לי במדבר"**, הוא אמר:

- שמות ה ב: **"מי ה' אשר אשמע בקהל לשלה את ישראל? לא ידעתה את ה', וגם את ישראל לא אשלח!"** פרעה - המשعبد הגדול - טוען שאינו יודע מי ה', ולכן לא ישחרר את עבדיו.

לפי זה, ניתן שהפסוק שלנו מתכוון לرمוז, שמי שרוצה להתעשר בלי להתאמץ, "لتת לאחרים לעבוד בשביילו", למעשה חוטא בשיעבוד כמו פרעה, ועלול להגיד **"מי ה?"** במטרה להצדיק את השיעבוד.

ופן אורש וגנבתاي, ותפסתاي שם אלהי = הצד השני של המطبع הוא העוני: מי שמנסה להתעשר בכספי ואינו מצליח, עלול להישאר בלי פרנסה, וכך לפרש את עצמו יctrיך לגנוב מאחרים, למשל - נסות לשכנע אנשים אחרים שיקנו ממנו את אותה "ערקה להתעשרות מהירה" שמננה התחלו כל הצרות....

אם כך, השאיפה "لتת לאחרים לעבוד בשביילך" היא רעה ממשני צדדי:

- אם היא מצליחה - היא פסולה כי היא הופכת את האדם למשعبد **"ו Amarati mi hi?"**.

- ואם היא נכשלת - היא פסולה כי היא הופכת את האדם לנגב **"ופן איוורש וגנבתאי"**.

"תן לכסף לעבוד בשביילך"

בעיר אחת גרו איש עני ואיש עשיר-קמצן. يوم אחד בא העני ובקש משכנו העשיר שישיאל לו כף של כסף. העשיר חש ושאל הרבה שאלות אך לבסוף הסכים. ביום הבא החזיר העני את הcpf ויחד איתה כפית קטנה, ואמר לעשיר בשמחה **"הCPF שלך לידזה כפיטה!"**. לחרת בקש העני מהעריר שישיאל לו שתי קופות של כסף. העשיר חש פחות שאלות ולבסוף הסכים. ביום הבא החזיר העני את הקפות ויחד איתן שתי קופיות, ואמר לעשיר בשמחה **"הкопות שלך יlidzo CPFiot!"**. לחרת בקש העני מהעריר שישיאל לו את כל 100 הקפות שלו. העשיר לא חש ולא שאל שאלות בכלל, הוא נתן לעני את כל הקפות והתחיל לחלום על הקופיות שייוולדו ב**"עדרא"** שלו במהלך הלילה. אך ביום הבא הגיעו העני לביתו של העשיר בדמעות ואמר לו **"קרה אסונ! היהת מגפה וכל הקפות שלך מתו!"**. העשיר התעצבן וצעק **"יכפות לא יכולות למות! תחויז מיד את כל הקפות, גנב!"**. ענה לו העני: **"אם אתה מאמין שכף יכולת לדות, מודיע אינך מאמין שכף יכולת למות?"**.

אם נראה לכם שהעריר בסיפור הוא טיפש, הקשייבו לבנקאים, המנסים לשכנע את לקוחותיהם העשירים להפקיד את הכספי בפקודו נושא ריבית ואומרם להם: **"תן לכסף לעבוד בשביילך"**. מה יגידו אותם עשירים, אם הבנקאי יבו ואינגד להם בעצר **"הכספי שהפקדתם נהרג בתאונת עבודה?"**....

כספי לא באמת יכול לעבוד, והמשפט **"הכספי שעבוד בשביילך"** הוא אחיזות עינויים. כאשר מפקיד כסף בפקודו נושא ריבית, לא הכספי עובד בשביילו אלא בני אדם, אותם לköpחות של הבנק שנמצאים ביתריה שלילית ומשלמים ריבית גבוהה יותר לבנק.

גם הביטוי **"הכנסה פאסיבית"** הוא ביטוי **"מכובס"**. אין הכנסה שנוצרת מעצמה: כדי שתהייה הכנסה, מישחו צורך לעבוד; ואם מישחו נהנה מהכנסה בטוחה בלי לעבוד, המשמעות היא שיש אנשים שעובדים בלי להרוויה.

מי שחולם על **"כספי שעבוד בשביילו"** או על **"הכנסה פאסיבית"**, למעשה חולם להיות משעבד.

פסקים דומים

ישנן מצוות רבות בתורה המגבילות את השיעבוד של אדם אחד לאחר, כגון: זכויות העובד העברי, זכויות הלואה, איסור ריבית, שחזור הקרןויות ביובל ועוד. התורה מגבילה באופןמשמעותי את יכולתו של אדם אחד **"לגרום לאחרים לעבוד בשביילו"**, גם לא באופן עקיף ע"י הלואה בריבית.

הקשר בין הלואה לשיעבוד נרמז גם בתורה :

- בפרשת "בהר" (ויקרא כה לה-מג) : "וכי ימוד אחיך ומטה ידו עמק... אל תקה מאתו נשך ותרבית, ויראך מאלהיך... וכי ימוד אחיך ונמכר לך - לא תעבוד בו עבד... לא תרדה בו בפרק, ויראת מאלהיך".
- בפרשת שמיטת חובות (דברים טו) : "והעבetta גוים רבים אתה לא תעבעט, ומשלת גוים רבים ובך לא ימשלו".
- בפרשת הברכות (דברים כח יב-יג) : "... והלוuit גוים רבים אתה לא תלווה. ונתןך ה' לראש ולא לזנב, והיית רק מעלה ולא תהיה למטה...".

מכאן קל להבין את המוגבלות שמטילה התורה על הלואות :

- אסור למשכן את רכשו של הלואה בכוון (דברים כד) : "כי תשא ברעך משאת מאומה - לא תבא אל ביתו לעבעט עבטתו" - כפי שאסור להעבד עבד עברי בפרק.
- אסור למשכן את חפציו החינויים של הלואה לזמן בלתי-מוגבל, אלא רק עד הערב (דברים כד יג) : "השב תשיב לו את העבותם כבוא המשמש..." - כפי שאסור להעבד עבד עברי לזמן בלתי מוגבל.
- אסור לחתת ריבית על הלואה - כדי שהשיעבוד של הלואה לא יוכל לגודל מעבר למינימום ההכרחי לצורך החזר הלואה; אסור לחתת ריבית גם אם הלואה מסכימים, כי מטרת המצווה אינה לעוזר ללואה, אלא להגן על עיקרון החירות. אפשר להסביר, על-פי עיקרונו זה, את ההבדל בין הלואה להשכרה - מוטר להסביר חפצים, משום שאדם השוכר חוץ אליו משועבד, הוא אינו אחראי לאסון שיכול לקרות לחוץ או לירידת ערכו.
- פעם בשבוע שניים, כל החובות נשטטים, ככלומר, אסור למלואה לגבות אותם בעצמו, אלא רק באמצעות בית-דין ; כך למעשה הלואה אינו משועבד לבשר ודם, אלא רק לבית דין שתפקידו לעשות צדק ולקובע למי בדיק שייך הכספי : "שמיטת כספים... קשורה ביובל במילוי מצד השחרור שהוא מביאה לעני, מהבישה והישובן, שבאופן טبعי הוא מרגנש לפני דמלואה, כמו שהיובל מביא להירות הכללי של כל בני ישראל מעבדותם" (רב אשר מאיר, ז"ק שער 454 של ישיבת הר עציון).

גם המוגבלות על הלואות, כמו המוגבלות על עבודות, הקשורות בתורה ליציאת מצרים, למשל :

- ויקרא כה לו-לח : "את כספך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תנתן אכלך. אני ה' אלהיכם, אשר הוציאתי אתכם מארץ מצרים, לחתת לכם את ארץ כנען, להיות لكم לאלהים" : "בהלוואה בריבית, סכום ההחזרה גדול, הלואה מרגנש שלמלואה תמיד יש יותר, והוא חש מוושפל. מהייבותו הגדלה והולכת, אף היא גורמת לו להרגנש כייעבד", משועבד ומושפל. מצב שכזה נוגד את יציאת מצרים המסלמת חירות. לא עוד שיעבוד לעם זר, לבשר ודם, אלא לקביה" (אייל אורבך וקוביני, ז"ק שער 283 של ישיבת הר עציון).
- כמו התורה, גם ספר משה משלוי שואף לצמצם את השיעבוד של אדם למינימום ההכרחי, ובפרט בתחום הכלכלי, ولكن הוא :
- מוחה נגד השαιפה האנושית להתעשר בלי לעבוד, ע"י נשך ותרבית, משלוי כח : "מרבה הנו בנשך ובתרבית - להונן דלים יקבצנו".
- מלמד, שראויל לאדם להתרחק מהعاשור ומהעוני, כך שלא יהיה משועבד ולא יהיה משועבד, משלוי כח : "ראש ועווער אל תנתן לי... פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה'" (סעיף 34).
- מזהיר את האנשים העצמאים, שאינם זוקקים להלוואות, שלא ישעבדו את עצםם ע"י חתימה על ערבותם לאנשים אחרים (סעיף 35).

34. לא תנת לאחרים לעבוד בשביילך

אחד הסיסמאות הנפוצות בתחום העסקים, במיוחד בקרב חברות שモוכרות ערכות להתשערות מהירה, היא "אל תעבוד - תן לאחרים לעבוד בשביילך". אני לא יודע אם התופעה הייתה קיימת גם בזמן התנ"ך, אבל בתפילתו של אגור בן יקה, מהכמי ספר משה, ניתן למצוא כמה תשובות לסיסמה זו :

משלוי לח-ט : "שוא ודבר כוב הרחק מנני : בראש וע' שר אל תנת לי, הטריפני להם חקי. פן אשבע וכחשתי, ואמרתי מי ה' ? ופן אורש וגנבת, ותפשתי שם אלהי"

עצמאות כלכלית

33. הלוואה = שיעבוד כלכלי
34. לא לתת לאחרים לעובוד בשביבך
35. ערבות = שיעבוד העתיד הכלכלי
36. אין לא לחותם ערבות
37. שימוש בכוח עבודה וחומר גלם מקומיים
38. עצמאות כלכלית חשובה יותר מכבוד
39. גם שעובדים אצל אחרים, יש לשמור את העסוק העצמאי

33. הלוואה = שיעבוד כלכלי

בתורה ישנו חוקים רבים שמטרתם להגביל את השיעבוד של אדם מישראל לאדם אחר :

- החובה לשחרר עבד עברי לאחר שש שנות עבודה, או ביובל (שמות כה ב) : "שש שנים יעבד, ובשביעית יצא לחופשי חינם", (ויקרא כה מא) : "ויצא מעמך הוא ובניו עמו, ושב אל משפחתו ואל אחזתו אבתו ישב".
- האיסור למכור עבד עברי בדרך ביזון (ויקרא כה מב) : "לא ימכרו ממורת עבד".
- האיסור להעבד עבד עברי בפרק (ויקרא כה מג) : "לא תרדת בו בפרק, ויראת מאלהיך".
- החובה לשבות מלacula ולתת מנוחה לעובדים ביום השבת (דברים ה יג) : "לא תעשה כל מלacula... למען ינוח עבדך ואמתך כמודך".
- החובה להחזיר את הקרקעות לבנייהם בשנת היובל, כדי להחזיר להם את הבסיס לעצמאות כלכלית (ויקרא כה י) : "וקראתם דרור בארץ לכל ישבה... ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבי".
- המגבילות על סמכויותיו וזכויותיו של המלך : "וילא ישיב את העם מצרים למען הרבות סוס... לבתיהם רום לבבו מאחיו...".
- החובה לתמן מקלט מדיני לכל עבד - גם עבד נכרי - שנמלט מסכת חיים או התעללות במולדתו, ורוצה להצטרכף לעם ישראל (דברים כג טז-ז) : "לא תסגור עבד אל אדני, אשר ינצל לך מעם אדני. עמך ישב, בקרבך, במקום אשר יבחר, באחד שעריך, בטוב לו, לא תוננו".

כל המגבילות על השיעבוד נובעות מהעיקרונות :

- ויקרא כה מב-נה : "כי עבדי הם, אשר הוציאתי אותם מארץ מצרים; לא ימכרו ממורת עבד... כי לי בני ישראל עבדים - עבדי הם, אשר הוציאתי אותם מארץ מצרים"
- 마חר שה' הוציא את בני ישראל ממצרים, הם נעשו לעובדים שלו, ולכן איןם יכולים לשעבד את עצםם באופן בלתי-מוגבל לאדם כלשהו.

ספר משלים מרחיב את הרעיון ומלמד על סוג נוסף של שיעבוד :

משלינו כבז : "עשיר בראשים ימושל, ועבד לוה לאיש מלאה"

אדם שלקח הלוואה למעשה משועבד למלוה; הדבר מתבטא גם בהלכה (ראו עבד לוה לאיש מלאה), אך מעבר לכך הוא מתאר מציאות נפשית וככלכלית.

משה, דכתוב טעמה כי טוב סחורה, לא יכבה בלילה נדה - ליל כתוב, כמו דעת אמרת: ליל שמורים הוא לה"י
(פסיקתא דרב כהנא).

31. סידורים אישיים - לפני שעות העבודה

אנשים רבים נהנים לעשות סידורים אישיים תוך כדי שעות העבודה, ולפעמים באמת אין ברירה, כי שעות הפתיחה של החנויות/הזרוע/משרד המשללה חופפות לשעות העבודה. אבל אם אפשר לעשות סידורים אישיים לפני שעות העבודה, זה כמובן עדיף. כך ניתן ללמידה מעשית של אשת חיל:

משליאו: "ותקם בעוד לילה, ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה"

ашת חיל עובדת בלילה (פסוק יג): "דרשה צמר ופשטים, ותעש בחפץ כפיה", והעבודה מתחילה עם שחר, אבל היא צריכה גם לדאוג לספק אוכל לבני משפחתה ולמשרתות, ולכן היא קמה **בעוד לילה** - בשיעדיין לילה, לפני שעות העבודה, ומסימנת את כל הסידורים האישיים והמשפחתיים לפני עלות השחר: "ותן טרף לביתה וחוק לנערתיה".

פירושים נוספים

על-פי המשל המשל את התורה ל"אש חיל", משמעות הפסוק היא שראוי מקום מוקדם, כאשר עדין לילה, ללמידה ולמד (רש"י). ראו גם: חריצות בלי תירוצים (סעיף 24).

32. לא למהר构思 מחשבות רעות

בכל אדם יש שתי מידות מנוגדות - מידת הזריזות ומידת העצלות. בדרך כלל מידת הזריזות עדיפה, כפי שתכתבו בפרק זה מתחילה ועד כאן. אך יש מקרה אחד יוצא דופן - כשהLIBO של האדם מלא בתוכניות ומזימות רעות. כך ניתן ללמידה מספק משליא:

משליאו: "לב חרש מחשבות און, رجالים ממחרות לרוץ לרעה"
הפסוק נמצא בקטע המתאר דבריהם שה' מותעב.

לב = מקום המחשבות (סעיף 411); **חרש** = חשב ותיקן (סעיף 404); **און** = אין והבל, שקר ומרמה.
כאשר LIBO של האדם חורש ומתכנן און ורע, גם מידת הזריזות שלו תוביל אותו לעשות מעשים רעים, ורגליו ימהרו לרוץ לרעה.

לכן, מי שמרגיש משיכה ותשוקה לעשות מעשים רעים, עדיף שייעורר בקרבו את מידת העצלות. שיגיד לעצמו "אין לי כוח לחטא", "אני יכול לחטא מחר", "אין לי זמן עכשו", "זה קשה מדי". אולי בינו לביןים הוא יתחרט.

מקורות ופירושים נוספים

"רוץ לרעה - לעשות מהירות עד לא יתנהם. **לב חרש** - המפנה לבנו לחשוב מחשבות און" (מצודות).
לפני מספר שנים, בטור לרופאה, פגשתי איש זקן, שאינני זוכר את שמו. הוא לימד אותי, שהמילה **מלך** היא ראשית-תיבות של ארבעה דברים שצרכיך להגיד ליצר הרע:

- עוד לא
- מחר
- לא עכשו
- קשה...

מאמר זה מוקדש לרפואתו.

לעשות עבורו את העבודה. אולם, מי שמתנסה לעשות את הצעד הראשון, לחגור ולוורע, אולי אינו חוצה אך גם אינו עצל.

- עצל הוא אדם שנמנע מעבודה גם כשהוא עצמאי, בלי בוס על הראש, משליו וו: "לך אל ג מלאה עצל, ראה דרכיה והכם, אשר אין לה קצין שוטר ומושל, תכין בקיין ללחמה...", וגם כאשר הדבר נוגע לשدة הפרטיש שלו (משל כי לד) : "על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב. והנה עללה כלו קמשונים...". אולם, מי שלא רוצה למכת לעבוד כשביר, אינו בהכרח עצל; יתכן שהוא רק אינו רוצה להיות משועבד לאדם אחר. בזמן התורה, רוב בני ישראל קיבלו קרקע ולבן יכול לעבוד עצמאים, והמעטים שלא קיבלו קרקע - קיבלו פיצוי בצורת מעשר, כפי שהסבירנו לעיל.

- עצל הוא אדם שמציא סכנות דמיוניות כדי להימנע מעבודה, משלו כי: "אמר עצל 'שחל בדרכך! ארי בין הרהבות!!!'. אבל אדם שפוחד מסכנות אמיתיות (למשל, פוחד לעבוד כמצבת בקנוו), אולי אינו חוצה אך גם אינו עצל.

- עצל הוא אדם שמתאהה לדברים, ואני עונה שום דבר כדי להשיג אותם; התאהה שלו תישאר בלתי ממומשת עד יום מותו, משלו כי: "תאות עצל תמייתנו, כי מאנו ידיו לעשות". אבל אדם שאינו מתאהה, מסתפק במעט ולבן אינו עובד, אינו עצל.

לעון נוסך

השאלה במאמר זה קשורה גם לשאלת: מי עשה את העניינים? (סעיף 305).

30. לטעם את השוק

אחד העקרונות היסודיים בעסקים הוא לשים לב לרמת הביקוש - אם יש הרבה ביקורת למוצר מסוימים, יש לייצר כמהות גדרה כדי לנצל את הנאות. כך עשו אשת חיל:

משל לא ייח: "טעמה כי טוב סחרה, לא יכבה בליל נרה"
טעמה = בדקה וחייבנה.

טעמה כי טוב סחרה = אשת חיל בדקה את מצב השוק, והבינה שהיא טוב לה לעסוק במסחר, כי יש ביקוש רב לשחרורה שהיא מייצרת, ולבן -

לא יכבה בלילה נרה = עבדה קשה גם בלילה, מעבר לשעות העבודה, על-מנת לנצל את הביקוש ולהרוויח: "יכאשר יעצה בעצמה כי טוב סחרה למציאתה ריהם, או לא יהיה נרה כבוי בלילה, ועוסקת בסחרורה אף בלילה" (מצדתו דוד עלי-זריך הפשט).

הדבר נכון לא רק במסחר חומיי אלא גם ב"מסחר" רוחני, של דעתות ורעיונות: כאשר מזוהה שיש ביקוש לרעיונותיו, הוא צריך לעבוד יומם ולילה על-מנת לספק את הביקוש. ולא רק כלפי אנשים אחרים אלא גם כלפי עצמו: כאשר הוא מרגיש בעצמו שיש "ביקוש" לחכמה, הוא צריך לנצל את המצב ולחזור יומם ולילה: "כאשר תחל לחקור במושכלות ותמצא דבר, או לא תרפא ידיה ולא תשיקות עד תבוא אל התכליות, ולא יערנה עמוק המושג, כי תתחנן להאר המאפל, לצורף וללבן.." (מצדתו דוד עלי-זריך המשל)

פירושים נוספים

לא יכבה בלילה נרה

1. פירשנו שזו תיאור של מעשהיה של אשת חיל, העובדת בחירותות גם בלילה.
2. אך יש שפירשו שזו סחרה של אשת חיל, שנ-החים שלה לא כבה גם בתקופות קשות ואפלות כמוليل, למשל: "...ר' אבון בשם ר' יהודה בן פי אמר: בתיה בת פרעה בכוורת היהת, ובזכות מה היהת נצולת? בתפלתו של

בתורה מצאנו כמהמצוות שונות הקשורות לעזרה לזולת.
1. ישןמצוות המדגישות שיש לעוזר רק למי שעוזר לעצמו:

- **פריקה**, שמות כה ה: "כִּי תְּرָא חַמּוֹר שְׁנָאֵךְ רֶבֶץ תְּחַת מִשְׁאוֹ, וְחַדְלַת מְעֻזָּב לוֹ - עֹזֶב תְּعֻזֶּב עַמּוֹ": חז"ל למד מהamilah "עמו", שיש לעוזר לזולת רק כאשר הוא משתף וועוזר לעצמו: "הַלְּקָדְבָּר וַיֵּשֶׁב לוֹ וְאָמַר יְהוָה וְעַלְיכָם מִצְהָה, אִם רְצִונָךְ לְפָרֹוק פְּרוֹקִי, פְּטוֹר, שְׁנָאֵמֶל עַמּוֹ. אִם הִיא זְקָן אוֹ חֹלֶה, חִיבָ...'" (משנה בבא מציעא ב). ולפי אחת הדעות, האדם פטור מלעוזר לזולת כאשר מדובר בצרה שהזולת הביא על עצמו: "רַבִּי יִשְׂרָאֵל אָמַר: אִם הִיא עַלְיוֹן יִתְרֵעַ עַמּוֹ, אִין זְקוּן לוֹ, שְׁנָאֵמֶר, תְּחַת מִשְׁאוֹ, מִשְׁאוֹ שִׁיכָל לְעַמּוֹ בּוֹ".

- **הלואה בלי ריבית**, ויקרא כה לו: "אֵל תְּקַח מִאתָךְ נְשָׁךׁ וַתְּרִבְתָּ וַיַּרְאָתָ מַאֲלָהִיךְ, וְהִי אַחַד עַמּךְ" - גם כאן למד מהamilah "עמך" שיש לעוזר לאח רק כאשר הוא עוזר לעצמו.

2. אך ישןמצוות שבהן הדגש הוא אחר:

- **פאה**, ויקרא כג כב: "וּבְקַצְרָבֶם אֶת קַצְרֵר אֶרְצָכֶם, לֹא תְכַלֵּה פָּאַת שְׁדָךְ בְּקַצְרָךְ..." (ודומה לזה ב ויקרא יט ט): בעל השדה חייב להשאיר פאה לעניינים. אסור לו להנתנות את מوطן הפאה בכך שהעניינים ישתתפו עמו במלאות החರישה והזרעה. מצד שני, העניינים צריכים ל��ור את הפאה בכוחות עצמם.

- **לקט**, שם: "וּבְקַצְרָבֶם אֶת קַצְרֵר אֶרְצָכֶם... וְלֹקֶט קַצְרֵךְ לֹא תְלַקֵּט; לְעַנִּי וְלֹגֶר תְּעֻזֶּב אֶתְכֶם, אַנְּיִ הִי אֶלְהִיכֶם" - מצוות הקט מקללה עוד יותר על העניינים - הם אפילו לא צריכים להשתתף בקציר, רק לאסוף את השיבולים.

- **שכחה**, דברים כד יט: "כִּי תִּקְרַב קַצְרֵךְ בְּשְׁדָךְ, וְשַׁכְחַת עַמְרֵךְ בְּשְׁדָה, לֹא תְשׁׁוּב לְקַחְתָּו, לֹגֶר לִתְהֹם וְלַאֲלִמָּה יִהְיָה, לְמַעַן יִבְרָכֶךָ הִי אֶלְהִיכֶךָ בְּכָל מַעֲשָׂה יִדְיךָ" - מצוות השכחה מקללה עוד יותר על העניינים - הם לא צריכים לאסוף שיבולים בודדות אלא עומרים שלמים.

- **מעשר**, דברים כו יב: "כִּי תְכַלֵּה לְעַשֶּׂר אֶת כָּל מַעֲשֶׂר תְּבוֹאָתֶךָ בְּשָׁנָה הַשְׁלִישִׁית שָׁנַת הַמְּעַשֶּׂר, וְנַתְתָּה לְלוּי לְגַר לִתְהֹם וְלַאֲלִמָּה וְאֶכְלָוּ בְשִׁעְרֵיךְ וְשְׁבָעוֹ" - מצוות המעשר מקללה עוד יותר על העניינים - בעל השדה צריך לאסוף לשים את המעשר בשערים ולאפשר לכל נזק לבוא ולקחת; אסור לו לדרש מהם להשתתף בעבודת השדה, להציג תכנית כלכלית, או להציג כל דרישת אחרת כתנאי לקבלת המעשר.

נראה שיש הבדל מהותי בין שני סוגי המצוות:

- **מצוות הפריקה וה haloah בלי ריבית מתיחסות ל זמן**: האדם נדרש לתת מזמנו כדי לעוזר לרעהו שנתקע באמצע הדרך, או לתת לרעהו להשתמש בסכפו במשך זמן זמן מסוימים בלבד. בזמן כולם קיבלו

24 שעות ביום. לכן, אין זה מוצדק שאדם אחד ישייע זמן כדי לעוזר לרעהו, כאשר רעה יושב ומתבטל.

- **מצוות פאה, לקט, שכחה ומעשר מתיחסות לקרוע**, והקרוע לא התחלקה בצדקה שווה: ללווי ולגר איןкроע, ליתום ולאלמנה אולי יש קרקע שקיבלו בירושה מאביהם ז"ל אך הם חלשים מכדי לעבוד אותה. התורה דורשת מבעל הקרוע להזכיר בעובדה שהקרוע לא שייכת לו אלא לה, להפריש חלק מיבול הקרוע כדי לתקו את אי השוויון, לתת פיצויו לאנשים שנקדות ההתחלה שלחם נמנעה יותר.

גם בימינו, **מצוות הצדקה** ישןשתי פנים: מעבר למעשה החסד שבזורה לאדם במצוקה, יש בה גם צדק, פיצוי על אי-שוויון בהקצתה המשאים הבסיסית. בכל הנוגע לכך, אין כל מקום לדרישת הצדקה חלשות ש"יעזר לעצמו", זה לא רלבנטי. מי שקיבל מלכתחילה משאים מוצומצמים יותר, צריך לקבל פיצוי גם אם הוא לא "עוזר לעצמו".

מובן שצריך לבדוק כל מקרה לגופו, האם אכן מדובר באיז-שוויון שצריך לתקן על-ידי מתן פיצויים, או שמדובר בצרה שהאדם הביא על עצמו. במקרה הראשון יש לתת פיצויים ללא תנאי, ובמקרה השני יש להדריך את האדם על-מנת לוודא שלא יכנס שוב לצורות.

לדוֹן מוּבְּטָלִים לְכֹף זָכוֹת

אחד הטענות נגד מוּבְּטָלִים היא, שאינם עוזרים לעצםם כי הם עצלים (סעיף 375). מהפסוקים בספר משלוי ניתנו להסביר, שלא כל אדם שאינו עובד הוא עצל:

- עצל הוא אדם שאינו מסוגל אפילו להמשיך ולסייע פעולה שימושיו אחר התחילה עבورو, משלוי כו טו: "טמן עצל ידו בצלחת, נלאה להשيبة אל פיו". לדוגמה, אדם שמתעצל ללכota ולקטוף את הפאה, לקטת את שיבולי הקט, לאסוסף את עומר השכחה או לטחון את החיטה הניתנת כמעשר הוא עצל (אם אין לו בעיה רפואי), ואין צורך

במושגים של ימינו, המליצה היא לגון את תיק ההשעות - להשיקע במנויות מסווגים שונים וממכוונות שונות - לא לזרל באפק ההשעה ה"זואולוגית".

האם מי שיקיים עצות אלו יתשר? כנראה שלא; אולם הוא גם לא יהיה עני, ויהיה לו מספיק אוכל, כמו שכותב בסוף הקטע (משלי כז): "וְדַי חָלֵב עִזּוֹם לְלַחְם, לְלַחְם בֵּיתֶךָ, וְחַיִם לְגַעֲרוֹתִיךְ". מטרתו של החכם אינה להתעשר אלא להרוויח מספיק לפנסתו, כמו שאמר ב משלו ל ח: "... **רָאשׁ וּעַשֶּׂר אֶל תַּתִּן לִי**, הַטְּרִיפְנִי לְחַמְּקִי" (סעי' 108).

3. ב"דעת מקרא" פירושו, על-פי התלמוד, שהחכם ממילץ לאדם לעסוק בגידול צאן - מלאכה שמספקת לאדם את כל צרכיו, ומאפשרת לו גם להתעשר: "**כְּבָשִׂים לְלַבּוֹשׁ** - מגן כבשים יהא מלבויש. ומחר שדה עתודים - לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ואל ימכור אדם עתודים ויקח שדה. ודי חלב עזים - דיין לאדם שיתפרנס מהלב גאנים וטלאים שבתווך ביתו. **לְלַחְם לְלַחְם בֵּיתֶךָ** - לחמך קודם ללחם ביתך. ו**חַיִם לְגַעֲרוֹתִיךְ** - אמר מר זוטרא בריה דבר נחמן תן חיים לגערותיך, מין لماذا תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשער ויין. אמר ר' יוחנן: הרוצה שית העשן יעסוק בהמה דקה. אמר רב הסדא: מי דכתיב (דברים ז) **וְעַשְׂתָּרוֹת צָאנָךְ** - שעשרות את בעלייכן." (חולין פד:דפ). ראו גם: **להפיק ערך מדברים חסרי-ערך**.

- אולם, פירוש זה אינו מתאים לשון הפסוק, הפונה אל אדם שכבר יש לו צאן, ואומר לו **"יִדּוּעַ תְּדֻעַ פְּנֵי צָאנָךְ"**.

- בעיה נוספת בפירוש זה היא, שגידול צאן עלול לגרום לגזל כאשר הכבשים אוכלות את היבול של השכנים. מנגינה זו, בתקופת התלמוד היה איסור לגדל צאן בארץ ישראל (ראו הלוות נידול בהמה דקה / הרוב אליעזר מלמד באתר ישיבת בית אל). קשה להניח שהחכם ימליץ לתלמידיו לעסוק דווקא במלאכה זו. סביר יותר שהחכם נותן כאן עצות כליליות למשקעים, ומשתמש בגידול צאן רק בתור דוגמה, כפי שפירשנו לעיל.

כ) לא לעולם חוסן

1. רוב המפרשים פירושו **חוסן** = עוזר ורכוש, כמו ב משלו טו: "**בֵּית צָדִיק חָסָן רַב, וּבַתְבּוֹאָת רְשֻׁעַ גַּעֲרָתָה**". לפי זה, **לא לעולם חוסן** = עוזרך לא יתקיים לעד ולכן אתה צריך לדאוג לאפק ההשעה נסף (רש"י, מצדות, מלבי"ס, הגרא"א).

2. אך אפשר גם לפרש **חוסן** = חזוק פיסי, כמו ב עמוס ב ט: "**וְאָנֹכִי הַשְׁמַדְתִּי אֶת הָאָמֶרֶי מִפְנִיהם**, אשר כגביה ארדים גבויו **וְחָסָן הָוּא כָּאַלְוִינִים...**". לפי זה, **לא לעולם חוסן** = הכבשים שלך לא יישארו חזקים וחסונים לנצח, אתה צריך להשגיח עליהם, לוודא שהם בראים ויש להם מספיק אוכל.

ו אם נזר לדור ודור

נזר הוא כתר, והוא מצינו תפkick נכבד, כמו כהונת גדולה: שמota כתו: "**וַיִּשְׁמַת הַמְצָנֵפֶת עַל רָאשׁוֹ וַיְנַתֵּת אֶת גָּזֶב** הקדש **עַל הַמְצָנֵפֶת**" או מלוכה: מלכים ב יב: "**וַיַּוֹּצֵא אֶת בֶּן הַמֶּלֶךְ וַיִּתְן עַלְיוֹ אֶת הנזר וְאֶת הַעֲדֹת וְיִמְלֹכוּ אֹתוֹ וַיִּשְׁחַתּוּ וַיְכַסְּרּוּ כִּפְרָנָה יְהִי הַמֶּלֶךְ**". אפשר לפרש את המשפט **ו אם נזר לדור ודור** לפי כל אחד משני הפירושים לעיל:

1. גם אם יש לך נזר של תפkick נכבד, המאפשר לך להתרпрос בכבוד, לא בטוח שהtapkick הזה יישאר בידך לנצח ושיעבור גם לדור הבא, וכך عليك להמשיך לשמור על נכסיך (מלבי"ס, הגר"א, והומה לזה מצוחצת דוד).

2. אם תקח על עצמך את הנזר, את השלטון והממשלה על הצאן שלך, ולא תעביר אותו לאחרים - רק אז הצאן שלך יתקיים לדור ודור, יעמוד דורות ונספים של כבשים שיגדילו את הונך.

29. האם תת צדקה למי שאינו עוזר לעצמו?

האם צריך לתת צדקה לאנשים שמתעללים ואיינם רוצחים לעבוד?

פירושים נוספים

- פירשנו את הפסוק בתחום הכלכלי-חברתי; אולם ניתן לפרש את הפסוק גם בתחום הלאומי:
- "1. על שהשபיל נבוכדנצר לפסוע שלוש פסיות לכבודו של הקביה, עלה לגולה, ומישל בישראל שהוביישו מעשיהם, וחלק נחלתם לעיניהם."
- "2. דבר אחר: גור צדיק טוב מאורה רשות, ולעתיד-לבוא יתלה שלול ונחלה בתוך בני-ישראל, שנאמר (יחזקאל יז) "ויהי השבט אשר גור הגור... ו... (רש"י)."
- בני ישראל נחובים ל"בעלי המניות" של ארץ ישראל, אבל בעתיד גם גוים צדיקים שהתגיארו בצדיק יוכו לקבל "מניות", חלק ונחלה בארץ.

28. לבדוק את תיק השקעות באופן אישי

כשנותנים עבודה ל"קבילן משנה" (לדוגמה: נותנים לעורך-דין לנחל תביעה, נותנים לבנקאי לנחל השקעות, וכו'), יש לעקוב אחרי ביצוע העבודה באופן רצוף, ולא לסמוך על כך שהබילן יעשה את העבודה עצמו:

משלוי כז כג: "ידע תדע פני צאנך, שית לבך לעדרים"

ידע = הכיר מקרוב, באופן בלתי-אמצעי (סעיף 357).

ידע תדע פני צאנך = עלייך להשגיח בעצמך על עדרי הצאן שלך, לא לסמוך על אחרים שיניהלו אותם.

שית לבך לעדרים = שים לב בכל רגע ורגע למצבם של העדרים.

הסיבה היא, שקבלני-משנה מקבלים רק אחוז קטן מהרווחים, ולכן פחות משתלים להם להתאמץ. לדוגמה, נניח שהרווחה מקבל 10% מהרווחים על העדר שלך, והרווחים על הצאן הוא מנהל עוד 10 עדרים. נניח שגם ישקיע עוד שעת עבודה ביום בניהול הצאן שלך, הרוווחים על הצאן יגדלו כפליים. מבחינתך זה רווח של 100%, אבל הוא מקבל רק 10% מהרווחים, כך שההכנסה שלו תגדל רק ב-10%, וכך התමירץ שלו להשקיע הוא הרבה יותר קטן משלך. כדי לוודא שהוא אכן ישקיע כמעט יכולתו, יש לעקוב אחריו באופן מתמיד.

הדבר נכון, כמובן, לא רק לרועי-צאן אלא לכל אדם שעושה עבודה תמורה רווחים, כגון עורך-דין, מנהל תיק השקעות ועוד - לא להתעצל, "ידע תדע פני צאנך"!

מקורות ופירושים נוספים

ידע תדע פני צאנך

1. פירשנו שהפסוק נותן עצה כללית לבני עסקים: "לימדך שלא תעוזב עסיקך בידי אחרים, רק תשגיח בעצמך..." (מלבי"ס), "ידע עץ - תן לבך לדעת בעצמך פני צאנך מה הם צריכים: שית לבך לעדרים - לחתת להם די מהסורים" (מצחתה דוד).

2. על-פי הפסוקים הנמצאים בהמשך הקטע, יש שפירשו שהפסוק נותן עצה נוספת לבני עסקים - להשקיע בכמה תחומיים שונים, לא רק בקרקע ובمتכאות יקרות אלא גם בעדרי צאן: "פni צאנך - אל יקלו בעיןיך להתבונן במ تمיך מה הם צריכים: כי לא לעולם חוץן - שאם אתה עשיר בסכס' ובזהב, שמא לא יתקים לעולם, לכך אל תביה דברים קטנים שלך... כשגלה הצעיר בימי ניטן יראת הדשא ונאספו עשבים לצמות, או ייטב לך שהיהו גוותיהם של כבשים ללבושך..." (רש"י), "עם כי נבר מצאה ייך, מכל-מקום גם מזה אל תמן ייך, כי לא לעולם יתקים חזוק העושר, ותהיה אז נושא בעדרי הצאן: ואם נזר - וכי נזר העושר היא דבר המתקיים לכל ימי הדורות?... לפעם נגלה הצעיר ונראת הדשא, ופעמים נאספו וכלו עשבות הרים, וזה תן דעתך להכין לעת אשר לא תמצא" (מצחתה דוד).

אולם העצל מתקשה אפילו לעשות את הצעד האחרון: גם אם הכינו לו אוכל והגישו לפניו צלחת - הוא אינו מסוגל להרים את ידו מהצלחת אל פיו; הוא אינו מסוגל לעבוד גם כשועשים עבورو את רוב העבודה. ראו פסוקים נוספים המגדירים את העצל (סעיף 375).

צלחת

1. פירשנו כמו בלשון ימיינו - **צלחת** = כלי שבו שמים אוכל; ולפי זה פיו מצין את האכילה: העצל מחייב את ידו בצלחת האוכל והוא מגלה אותה אפילו כדי לאכול.
2. ויש שפירשו **צלחת** = סיר שבו מבשלים אוכל, שהוא חם ונעים (רש"י);
3. ויש שפירשו **צלחת** = תוך הבגד, שבו אפשר לשים את הידיים כדי להתחמס; ולפי זה פיו יכול גם לציין את פתח הבגד: העצל מחייב את ידו קרוב לחיקו והוא מוכן להוציא אותה אפילו אל פתח הבגד (רש"י).

27. מנויות לעובדים המוכשרים

בעסקי ההי-טק, מקובל לתת לעובדים מנויות או אופציות של העסק; בענפים אחרים זה פחות מקובל, יש עסקים שבוחן לעובדים אין זום סיכוי להגיע לעמדת השפעה כלשהי בעסק או ליהנות מהרווחים שלו. ומה דעתו של ספר משליל בנושא זה?

משלוי זו: "עבד משכיל ימשל בין מביש, ובתוך אחים יחולק נחלה".

בזמן התנ"ך, ה"עסק" העיקרי היה הקרקע, הנחה; כמו היום, גם אז היו **עבדים** = פועלים פשוטים, שאין להם זום השפעה ושות חלק ברווחים; והיו **בניים / אחים** = "בעלי המניות", שהקרקע שיכת להם והם נהנים מרוחוכה.

משכיל = מוכשר ומצלח (סעיף 381); על-פי ספר משליל, ראוי לתת לפועל מוכשר ומצלח **למשל בין מביש** = בעול-מניות שמתארשל במשיו; ככלומר, פועל מוכשר צריך לקבל זכות להשפיע על קבלת החלטות בעסק, יותר מאשר בעול-מניות שאינו מוכשר.

בנוסף לכך, ראוי לתת לעבד המשכיל **ש בתוך אחים יחולק נחלה**, ככלומר, ראוי לתת לו חלק מהמניות של העסק, כך שיוכל גם ליהנות מהרווחים.

בימינו אין "עבדים", והעסקים הרבים יותר מושכללים מה"נחלות" של פעם, אך העקרונות לניהול נכון והוגן של עסקים עדין תקפים.

פסוקים דומים וקשרורים

דוגמה לפוסוק זה ניתנן לראות בספר שמואל ב, בפרשת מפיבושת וציבא:

- מפיבושת היה בנו של יהונתן בן שאול. הוא היה "**בן מביש**", כפי ששמו מעיד עליו. דוד עשה עמו חסד וננתן לו להיות מאוכלי שלוחנו, אבל כשודד ברוח מפני אבשלום, מפיבושת לא הטרף אליו. הוא אمنם היה נכה, אך למורת זאת היה יכול להתאמץ יותר ולהctrף אל מיטיבו בשעותיו הקשות.
- בנויגוד אליו, ציבא עבדו היה "**עבד משכיל**", מוכשר ומצלח, היה לו רוכש והוא עוזר לדוד והביא לו אוכל בעט בריחתו, ודוד גמל לו על כך ואמר למפיבושת (שמואל ב יט ל): "**למה תדבר עוד דבריך? אמרתי: אתה וציבא תחלקו את השדה**"

כמו שנאמר בפסוקנו: "**ובתוך אחים יחולק נחלה**".

לפי פסוק אחר בספר משליל, לא ראוי לתת לעבד לעלות בדרגה בת אחת, לדרגת המנהל הבכיר ביותר; העליה צריכה להיות הדרגתית (משליל יט): "**לא נאה... לעבד מש' ל בשרים**".

26. לא להסתיר את כושר העבודה

שני פסוקים דומים בספר משלוי מדברים על העצל :

- משלוי יט כד : "טמן עצל ידו בצלחת, גם אל פיהו לא ישיבנה"

- משלוי כו טו : "טמן עצל ידו בצלחת, נלאה להשיבה אל פיו"

מהו המסר המעני של הפסוקים ? ומדוע יש צורך בשני פסוקים דומים ? כדי לענות לשאלות, נעיין במילים :

טמן = הסתר והחביא, כמו בשמות ב'ב : "וַיַּפְנֵן כָּה וְכָה וַיַּרְא כִּי אִין אִישׁ וַיַּדַּק אֶת הַמְצָרִי וַיַּטְמֹנֵן בְּחֹלֶל".

יד = משל לכוח העבודה של האדם.

טמן עצל ידו בצלחת = העצל מסתיר את ידו בצלחת, כך שלא יראו שיש לו יד, ככלומר שלא יידעו שהוא מסוגל לעבוד .

בפרק יט נאמר : **גם אל פיהו לא ישיבנה** = כדי להסתיר את היד שלו, הוא מוכן אפילו להימנע מלאכול ; כדי להסתיר את העבודה שהוא מסוגל לעבוד, הוא מוכן אפילו ליטבול מרעב .

ובפרק כו נאמר : **נלאה להשיבה אל פיו** = עונשו של העצל יהיה, שבסתפו של דבר ידו תהיה **לאה**, עיפה ; כוח העבודה שלו יתנוון, והוא באמות כבר לא יהיה מסוגל לעבוד לפרנסתו, ויישאר רעב (ע"פ רס"ג, הובא בדעת מקרא').

לפי זה, המסר המעני של הפסוק הוא, שאין זה ראוי לאדם להסתיר את כוחותיו וכשרונותיו, כגון להתחזות לנכח או חולה או טיפש ; מי שעושה כך נחשב **עצל**, וסומו שההתוצאות שלו תתגשם ותהפוך למציאות .

פירושים נוספים

טמן

1. פירושנו **טמן** = הסתר מבני האדם ;

2. ויש שפירשו **טמן** = הסתר מפני הקור : העצל מסתיר את ידו בצלחת, שבה היו מאכלים חמימים, כדי לחם אותה ; ואינו מוציא אותה אפילו כדי לאכול (רש"י).

- אך לפי זה, לא הבנתי מה המסר המעני של הפסוק - האם המטרה היא רק ללווג לעצל ? ומה רע בכך שאדם רוצה לחם את ידיו, והרי גם חום הוא צריך גופני, בדיקות כמו אוכל ?

3. ויש שפירשו **טמן** = כאילו הסתר, כי ידו כל הזמן בצלחת, כי הוא אוכל בלי הפסקה עד שכבר לא נשאר לו מה לאכול (מצודות). ולפי זה, המסר המעני הוא, שראוי לאדם להשקייע את רוב כוחותיו בעבודה ולא באכילה .

- אולם, פירוש זה אינו מתאים למשמעות הפשוטה של הפועל **טמן**, שהרי כשהאדם אוכל ידו גלויה ואינה נסתרת .

4. ויש שפירשו **טמן** = השאיר והניח, כמו בבראשית לה ד : "וַיַּתְנֵן אֱלֹהִים כָל אֶלְهֵי הַנֶּכֶר אֲשֶׁר בִּידָם וְאֲתָה הנזימים אשר באזוניהם וַיַּטְמֵן אֲתָם יַעֲקֹב תְּחִתְהָאֵלָה אֲשֶׁר עַמְשָׁכֶם" : העצל מכניס את ידו בצלחת ומשאיר אותה שם, ומתעצל להוציא אותה כדי להשלים את פעולות האכילה. לפי זה, המסר המעני הוא, שראוי לאדם לסיים את הפעולות שהתחילה, כדברי חז"ל "המתחיל במצויה - אומרם לו גמור" (רבי יונה).

5. ולפי אותו פירוש **טמן** = השאיר, אפשר לפרש את הפסוק על-דרך החסידות : על-פי החסידות, כשהאדם אוכל בזמן המתאים ובנסיבות המתאימה ובכוונה המתאימה, הוא מעלה ומרומם את המזון מדרגה של "דומים" למדרגה של "מדבר". אולם, אצל העצל קורה ההיפך - הוא **טמן ידו בצלחת**, הוא אוכל בצורה כל-כך בהמית וחומרנית עד שחקל ממנו יורד ומתמזג עם האוכל שבצלחת ויורד מדרגה של "מדבר" למדרגה של "דומים", והוא **נלאה להשיבה אל פיו / גם אל פיהו לא ישיבנה** - אינו מסוגל להסביר ולהעלות אותה בחזרה למדרגת ה"מדבר".

6. וייתכן שהמסר המעני מתייחס לא לעצל אלא דווקא לאנשים השופטים אנשים אחרים וקוראים להם "עצלים" ; הפסוקים באים למדונו, שלא כל אדם שאינו עובד הוא עצל : מי שמתבקש לעשות את הצעד הראשון בעבודה חדשה, אינו בהכרח עצל, זה באמות קשה להתחיל פרויקט חדש ולא כל אחד מסוגל לכך .

- יש אנשים שאומרים "אין לי כוח, השרירים שלי חלשים". אך אשת חיל (פסוק יז) : "הגירה בעוז מותנית, ותאמץ זורעתיתיה" : התחזקת וההתאמצה לעבוד עוד (סעיף 11).
- יש אנשים, שmpsיקים לעבוד מייד עם סיום יום העבודה. אך אשת חיל (פסוק יח) "טעמה כי טוב סחרה, לא יכולה בלילה נרחה" : כשהרגישה שיש בקוש ל"סחורה" שהיא מייצרת, המשיכה לעבוד גם בלילה, כדי לנצל את הגאות בשוק.
- יש אנשים, שכאשר kali-העבודה שלהם נופל (למשל, המחשב מתקלקל) הם פשוט מוחכים שיתקנו להם אותו. אך אשת חיל (פסוק יט) : "יידה שלילה בכישור, וכפיה תמכו פלא" : כשהכישור מתקלקל או שהפלך נופל - היא מתקנת אותם ותומכת בהם כמו יידה, כדי שתוכל להמשיך לעבוד.
- קראנו שבעה פסוקים שמתראים שבעה "תירוצים" שנעודו להצדיק את העצנות, ואשת-החיל לא משתמשת באף אחד מהם. בכך, אשת החיל עומדת בנגד עצל, שנאמר עליו (משל כי טז) : "חכם עצל בעיניו שבועה משיבי טעם" (סעיף 25)

25. חכם עצל בעיניו שבעה משיבי טעם

יש אנשים שמתלוננים על בעיות, אבל כמשמעותם, הם תמיד מוצאים סיבות למה הפתורונות לא טובים : "זה לא יילך, אין סיכוי", "אני לא מבין מה זה כבר יכול לעזור", וכו'... מי שדוחה יותר מדי הצעות לפתרון חדש בעצלות :

משל כי טז : "חכם עצל בעיניו שבעה משיבי טעם"

העצל הוא חכם יותר שבעה אנשים **משיבים** בדברי **טעם** לביעות ולתלונות שלו ; גם כמשמעותם לו שבעה פתרונות שונים, הוא עדין חושב שהוא חכם יותר ושהבעה שלו קשה יותר.

פירושים נוספים

חכם עצל בעיניו

1. פירשנו, כמו כל המפרשים, **שהעצל הוא חכם בעיניו** ;
  2. אך אפשר גם לפרש **שהחכם הוא עצל בעיניו** : החכם תמיד חושב שהוא עצל, שהוא לא עשה מספיק. ניגוד לרוב האנשים, שתמיד מוצאים סיבות וטעמים למה הם לא עושים דבריהם ("אין לי זמן", "אני לחוצה", "אין לי כוח"...) החכם לא מנסה למצוא טעמי אלא תמיד אומר : "אני עצל מדי! לא עשיתני מספיק!".
- לפי פירוש זה, ניתן לפרש **שבעה משיבי טעם** כרמז לשבעה תירוצים אפשריים לאי-עשה, תירוצים שהחכם אינו משתמש בהם ; ראו גם אשת חיל - חריצות בלי תירוצים (סעיף 24).
- אולם, פירוש זה אינו מתאים להקשר של הפסוק, הנמצא בקבוצה של 4 פסוקים המדברים על העצל (פסוקים יג-טו).

שבועה משיבי טעם

1. פירשנו שהכוונה ל-7 ממש, ככלمر, מי שדוחה הצעות הגינויות של 7 אנשים שונים חדש בעצלות ; ויש שקיים מספר זה לשבעת היועצים בחצרו של מלך פרס (ראו אסתר א יד) : "שבועה רואין פנוי המלך, היודעים להסביר טעם על כל דבר אשר יישאלוי" (מצוחה דוד כא).
2. אך ניתן גם לפרש **7 = כמות גדולה כלשתי**, והכוונה שהעצל דוחה עצות רבות של אנשים חכמים רבים.

פרקם ומהר שנים, ואומר: "יכך עשו אותן שעון שהוא לפני מעולם!!! (רש"י), "המבין אינו רואה לkapoen, אלא מבין מה שלפנוי" (הגן מוילנה).

עד כאן פירשנו **קצת אָרֶץ** = הקצת המרוחק של הארץ; אך אפשר גם לפרש:

ועיני כסיל בקצת אָרֶץ - בקצת הקרוב

5. **המבין** מוכן לשים **לפניו**, למדוד, כל דבר חכמה, לא משנה מי אמר אותו - "שמע האמת ממי שאמרה"; אבל **הכטיל** מסתכל **בקצת אָרֶץ**, הוא לומד רק דברים שמשמעותם שנמצאים בקצת אחד של הקשת הפוליטית - רק חכמים מהזרים שלו ומהשקבת העולם שלו.

6. **המבין** רואה **לפניו** את כל החכמה במבט-על; והוא רואה גם את הפרטlers וגם את המשמעות הכללית שלהם. אבל **הכטיל** נותן את **עינוי בקצת אחד**, בחלק אחד מהחכמה, באותו חלק שמתאים לדעתו ורצונותיו, ומתעלם מחלקים אחרים שלה.

הכטיל תופס את החכמה בצורה קיצונית של שחור או לבן, הוא לא מסוגל לקלוט שלחכמה ישנים כמו קוצאות ויש גם גוונים בין הקוצאות (ע"פ גליה).

עצות לחינוך כסילים

הפסוק שלנו מדבר בגנות הכטיל, אך ניתן להפיק ממנו עצות מעשיות, איך בכל-זאת אפשר לחנך כסילים - תוך התחשבות בתכוונה שלהם **"ועיני כסיל בקצת אָרֶץ"**:

1. להראות לו רק **קצת אחד** בכל פעם. למשל, אם רוצים שהוא יפתר ספר עם תרגילים בחשבון, לא צריך להגיד לו "אתה צריך לזכור את כל הספר" כי הוא יתייחס, אלא "אתה צריך לפתור רק דף אחד", בכל פעם דף אחר, עד שיסיים את הכל.
2. להראות לו את המשמעות "הארצית" והחווארית של הלימוד. לא לנסות ללמד אותו רעיונות מופשטים, אלא לחבר כל רעיון לעצם כלשהו **באָרֶץ**, שהכטיל יוכל לראות **בעינויו**.

24. אשת חיל - חריצות בלי תירוצים

אנשים עצניים מוצאים הרבה תירוצים כדי להצדיק את הבטלה שלהם. החריצות האמיתית מتبטאת בכך שהאדם מhapus תירוצים כדי לעשותות, ולא כדי להתבטל. דוגמה יפה לכך ניתן למצוא בדברי השבח שנאמרו על **"אשת חיל"** בספר משלוי, פרק לא (ע"פ מלבי"ם):

- יש אנשים שאומרים "אין לי חומר גלם - אני לא יכול לעבוד". אך **אשת חיל** (פסוק יג) **"דרשה צמר ופשטות, ותעש בחפץ כפיה"**: היא לא מחייב שיביאו לה חומר גלם, אלא **זרושת** אותם (= מחפשת הטוב, כמו שמחפשים דבר חשוב במיחוד; ראו דרש), כי היא באמת **חפצה** לעשות מלאכת-כפיים (=רוצה לעבוד, והבת את המלאכה וمبינה את חשיבותה; ראו חפץ).
- יש אנשים שאומרים "אין טעם לייצר כאן - אין למי למכור". אך **אשת חיל** (פסוק יד) **"היתה כאוניות סוחר, מרתק תביא להמה"**: מחפשת לקוחות לסהורה שלה גם מעבר לים.
- יש אנשים, שגם הם עובדים - הם מנצלים את שעות העובודה ל"**סידורים**" אישיים. אך **אשת חיל** (פסוק טו): **"וותקם בעוד לילה, ותיתן טرف לביתה, וחוק לנערותיה"**: את העניינים האישיים שלה - כגון הכנות ואוכל לבני-ביתה - היא מסדרת בלילה, לפני שעות העבודה (סעיף 31).
- יש אנשים שאומרים "אין לי קרען כדי להקים מפעל, אין לי אמצעי-ייצור". אך **אשת חיל** (פסוק טו): **"זמאה שדה ותיקחהו, מפרי כפיה נטעה כרמ"**. היא השקיעה מחשבה عمוקה (**זמאה**) והצלהה להשיג שדה, וגם לנטווע כרם.

מקורות ופירושים נוספים

את פni מבין חכמה

המבחן - הידוע לחשוב ולהסיק מסקנות - יכול תמיד לפתח דברי חכמה, למד את עצמו ואת הזולות; אולם החכם - הידוע למד וללמוד - לא תמיד יודע להסיק מסקנות **בתבונה**; **התבונה** היא **כשרנו מתקדם יותר מהחכמה**.

גם בספר קהילת נאמר שהחכם רואה את מה שלפניו:

- קהלה ב יד : "החכם עינו בראשו והכסיל בחשך הולך...": החכם הולך אחרי העבודות, והכסיל שקווע בחלומות ודמיונות.

"ועיני כסיל בקצת ארץ" ניתן לפרש בשתי דרכים: הקצת הרחוק, או הקצת הקרוב:

ועיני כסיל בקצת ארץ - בקצת המרוחק

1. קצת ארץ הוא הגבול:

- שמות ט' לה : "ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל **קצת ארץ** כנען"

- במדבר לג לו : "ויסעו מקדש וייחנו בהר ההר ב**קצת ארץ אדום**"

לפי זה, **ועיני כסיל בקצת ארץ** = הכסיל מוחפש תירוצים ליד הגבול, ככלומר מאישים את המצב הבטחוני בכך שאינו לומד או אינו עוזה.

2. קצת ארץ הוא גם האופק, המקום שמןנו נראים הענינים עולים:

- ירמיהו יג: "לקול תתו המן מים בשמי, ויעלה נשאים **בקצת ארץ**, ברקים למטר עשה ויוצא רוח מצחתיו"
לפי זה, **ועיני כסיל בקצת ארץ** = הכסיל מוחפש תירוצים בענינים - אם הענינים מורידים גשם הוא מאישים את מזג האוויר, אם הענינים אינם מורידים גשם הוא מאישים את המצב הכלכלי.

ואפשר גם לפרש: הכסיל אינו מתייחס לעבודות, הוא מרחף בענינים העולמים מקצת הארץ.

בספר דברים נאמר על התורה:

- דברים ליב: "לא **בשמי** הוא, לאמר מי יעלת לנו השמיימה ויקחה לנו ויישמענו אתה ונעשה"

- דברים ליג: "וילא **מעבר לים** הוא, לאמר מי יعبر לנו אל עבר הים ויקחה לנו ויישמענו אתה ונעשה"

הפסוק שלנו משלים את ה"שילishi" ומלמד, שהتورה גם לא נמצאת "בקצת ארץ", ככלומר, אין צורךlect לכת **בקצת השמיים**, **לקצת הים** או **לקצת היבשה** כדי ללמידה; החכמה נמצאת קרובה אלינו:

- דברים לד: "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיק ובלבך לעשתו"

3. בדרך משל, **קצת ארץ** הוא הקצת העליון של השלטון בארץ, המקום שבו נמצאים הנשייאים. לפי זה, **ועיני כסיל בקצת הארץ** = הכסיל מאישים את השלטון, את הממשלה שאינה משקיעה מספיק בחינוך. ייתכן שהוא צודק והממשלה באמת אשמה, אך אין זה מונע ממנו לעשותות כמייטב יכולתו כדי ללמידה או לקיים מצוות במסגרת התנאים הקיימים.

4. **קצת ארץ** יכול להיות גם הקצת המרוחק של "ארץ החכמה". לפי זה, **ועיני כסיל בקצת ארץ** = הכסיל תמיד מסתכל על הנושאים הרחוקים שעדיין לא התחיל ללמידה, וכשהוא רואה כמה יש לו ללמידה, הוא מתiyaש ואומר: "אין החכמה מצויה לפני, כי רחוקה היא מני. איך אוכל לשנויות סדר נזין שהוא לי פרקים? מסכת כלים לי, פרקים? מסכת שבת כדי פרקים?" (רש"י), **ועינו לказוי ארץ** - בעת תחילת ללמידה, **ועינו יהלו לסימן הש"ס או המסתכת** (האו מווילנה). אבל **המבחן** מסתכל רק על **החכמה שלפניו**: "אבל לחכם הוא דבר כל: היום שוניה שניי

23. את פni מבין חכמה, ועini כסיל בקצתה ארץ

יש אנשים, שבכל שיחה איתם אפשר ללמידה משהו. גם אם אין ספרים, וגם אם אנשים אחרים בסביבה עוסקים בעניינים אחרים לගמרי, הם תמיד מוכנים לשוחח על ענייני חכמה ולימוד. ויש אנשים שאצלם ההיפך הוא הנכון - הם תמיד ימצאו תירוץ למה אי אפשר ללמידה: "אין לי כוח", "אין לי ספרים", "יש כאן רעש", "האוריה לא מתאימה...". ספר משלוי מבון מעידיף את הגישה הראשונה:

משלוי זו: "את פni מבין חכמה, ועini כסיל בקצתה ארץ"

מבין הוא הידוע לחשוב ולהסיק מסקנות (סעיף 382), ו **כסיל** הוא השונה את החכמה (סעיף 365). הפסוק מתאר את הניגוד ביניהם בתחום היחס ללמידה:

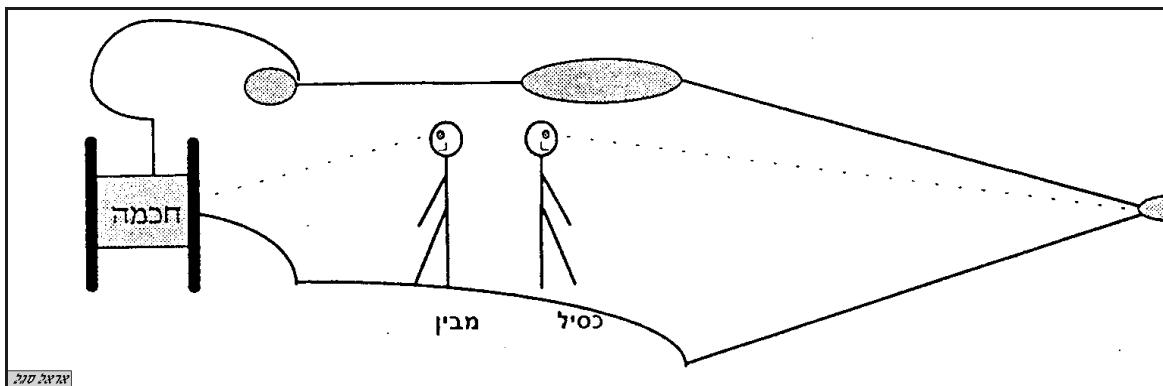
- **את פni מבין חכמה** = החכמה נמצאת מול פni של המבין, הוא מסוגל ללמידה ולהסיק מסקנות בכל מצב שבו הוא נמצא: "ההכמה מצויה לפני המבין, כי לימד מכל אדם" (מצוות דוד).
- **ועINI כסיל בקצתה ארץ** = הכסיל תמיד מסתכל לגובל המרוחק של הארץ ומhapus שם תירוצים מדוע אינו יכול ללמידה עכשו: "ישוטטו עיני בקצת הארץ, כי יחשוב אין מי במקומו ללמידה ממנה, כי אם מהחכמים היושבים ממראהך..." (מצוות דוד).

הניגוד הזה קיים גם בתחוםים אחרים, למשל בתחום תיקון המדאות:

- **את פni מבין חכמה** = "ירדי החכמה הם קרוביים לטבע נפש האדם כל זמן שלא התגאה בתאות העולם זהה ובפיתוייใจ הלב המתנדדים לדרכי החכמה, וכל מבין יראה שהחכמה עומדת את פniו, וחוקקה בפני עצמו, שהיא צורתה האלהית..."
- **ועINI כסיל בקצתה ארץ** = "הכסיל, שנפשו התגאה בתאות, אשר העלו חילדה על פניה ונמחקו רושמי החכמה מצורתה... הוא מhapus את החכמה בקצת הארץ, כאלו הוא דבר רחוק מטבע נפשו הרחק רב ומתנדגת לטבעו, ושלי דעתו מצטרך ללכת דרך רחוצה בigniteות רבות עד ימצא אותה." (מלבי"ט)

וגם בתחום המעשה, כגון חסד ועזרה לנזקקים:

- **את פni מבין חכמה** = המבין מסתכל על העבודות שלפניו, ומשתדל מתוכן להפיק חכמה, לפתח דרכים לעוזר לנזקקים באמצעותם שבידי. הוא עוזר לנזקקים הקרוביים אליו, הנמצאים מול פniו.
- **ועINI כסיל בקצתה ארץ** = הכסיל מhapus תירוצים מדוע הוא לא יכול לעוזר לנזקקים, ותולה את עיניו בקצת הארץ - במשמעות שאינה עשויה מספיק, באוביים שמעוררים את המצב הבתווני, בנסיבות זרות שמתערבבות בכללה, וכו'... הוא מטעלים מהנזקקים הקרוביים אליו, וمبיע הזדהות דווקא עם נזקקים שנמצאים **בקצת הארץ**, במדינות מרוחקות, שאין לו כל אפשרות מעשית לסייע להם.

מקורות ופירושים נוספים

א. פירושים הקשורים לעיקרונו הבחירה החופשית

1. הפירוש במאמר זה מתבסס על פירושו של רבינו חנינא לפוסקנו: "הכל בידי שמי חוץ מצנים פחים" (מופיע 4 פעמים בתלמוד בבלי, ראו תולדות אחריו), לפי דבריו, הפסוק בא למדנו, **שהצניט והפחיתם** שאנו פוגשים בדרךנו אינם גזירה ממשמים, אלא הם תוצאה שלבחירה שלנו.

2. אמנם, רשיי בתלמוד פירש את המושגים "**צנים פחים**" באופן אחר, למשל: "**צנים פחים - קור הנופח**" (רשיי על באה מציעא קז:); "**צנים - צינה, פחים - חולין** הבא על-ידי חום, כמו **"שיר השירים ב'** עד **"SHIPOH HAYOM"**" (רשיי על עבודה זורה ג:); **ראוי גם פחים = חום גבוה** (סעיף 423).

גם לפי פירוש זה, הפסוק בא למדנו שיש בחירה חופשית, אבל הבחירה החופשית מתאפיינת לשינויי טמפרטורה - הפסוק בא למדנו שהאדם יכול להתכוון למזג אויר חם ולמזג אויר קר, וכך למןעו מעצמו מחלות, בדומה למה שנאמר על אשת חיל (משלי לא כא): "**לא תירא לביתה משלג, כי כל ביתה לבש שניים**".

- אולם, אין זה ברור מדווקא שינוי הטמפרטורה נבחרו כדוגמה לדבר שהוא בידי אדם, והרי במקרים רבים יש שינויים מפתיעים במזג האויר, השינויים הללו הם בידי שמי ולא ניתן לחזות אותם מראש.

- גם בתלמוד, באותו סוגיות המביאות את דברי רבינו חנינא, ישנו פוסקים המלמדים שהקור והחום הם דוחקו ביד ה': "**"ויהシリ hei מנק כל חולין"** ... רבינו חנינא אמר: **זו צינה**" (באה מציעא קז:), ככלומר, ה' יסיר מעם ישראל את מחלת הקור; מכאן שהקור הוא ביד ה'. וכן **"מי לא כתיב ויתעשה אדם כדיג הים כרמש לא מושל בו?"** למה נמשלו בני אדם כדיג הים?... מה דגים שבים כיוון שקדחה עליהם חמה מיד מתים, כך בני אדם כיוון שקדחה עליהם חמה מידי מרים" (עבודה זורה ג:), ככלומר, ה' עשה את בני האדם רגילים כמו דגים, מתיים ממכת חום כשהחומים גבוה;

מכאן שגם חום הוא בידי ה'.

ב. פירושים הקשורים לעיקרונו האיזון ושביל הזהב

יש מפרשים, שהפסוק בא למדנו את חשיבות האיזון וההילכה בדרך האמצע. ניתן לפרש כך לפי שתי המשמעות של הביטוי "**צנים פחים**":

3. **צנים פחים = קוצים ובורות**: כמו שאדם הולך בדרך עקומה, בצד הדריכים, נתקל בקוצים ובורות - כך גם אדם הנוהג באורח-חפים קיצוני נתקל במכשולים וצורות, ו**"שומר נפשו ירחק מהם"** - ישמור על מתינותו ויתרחך מהקצתות.

4. **צנים פחים = קור (מלשון צינה) וחום (מלשון פחים או מלשון הפחת האש, כמו בפסוק תהילים יא ו: "ימטר על רשיים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסמ'"**: כמו שהקור המוגזם והחום המוגזם פוגעים בבריאות הגוף, כך הקיצוניות בתכונות האופי פוגעת בבריאות הנפש (מלבי"ם); בפרט:

- יש להיזהר מלהיות קור מדי, אדייש, ששום דבר לא אכפת לו;
- יש להיזהר מלהיות חם מדי, לכטус על כל דבר ולהלחם עם כל אחד.

המשל של חום וקור יכול לעזור לנו לענות על השאלה, איך מגיעים בדרך האמצעית? איך יודעים מהי המידה הנכונה? כשאדם נכנס למקלחת וпотוח את הברז, אם הוא מרגיש שהמים קרירים מדי עבورو - הוא פותח את הברז החם, ואם הוא מרגיש שהמים חמים מדי עבورو - הוא פותח את הברז הקר, עד שהמים מגיעים לטמפרטורה הטובה עבورو, שהיא המומוצעת.

והນמשל: אם האדם מתנהג בצורה נלהבת, וראה שהוא שדבר גורם נזק לעצמו או לסייעתו, הוא צריך להבין שהוא "חם" מדי, ולהוסיף לעצמו קטצת "קרירות" - להזכיר את עצמו להיות אדייש; ואם האדם מתנהג באדיישות, וראה שהוא שדבר גורם נזק לעצמו או לסייעתו, הוא צריך להבין שהוא "קר" מדי, ולהוסיף לעצמו קטצת "חמים" - להזכיר את עצמו להתלהב ולקנא. בעזרת שינויים מבודדים בהתנהגות, האדם יכול להגיע במידה מסוימת.

רעיון דומה נמצא בפסוקים נוספים, לפי חלק מהפירושים; ראו **שביל הזהב** (סעיף 106).

רגילים, הנושא שם הוא הפטורים משירות קרבוי. סדר הפעולות בחיים רגילים כתוב בפסקוק שלנו, שבו הפרנסה קודמת לבית. אולם, מכיוון שהרמב"ם כן למד את סדר הפעולות בחיים מדברים כ, מזור שהוא שינה מהסדר, וויתכן ש"אגב שטפו לא דק".

מפרשיש הרמב"ם הצעיו הסברים שונים לשינוי שעשה הרמב"ם מלשונו הכתוב. אחד ההסבירים הוא, שיש שני סוגים של בתים : יש בית שנמצא בעיר ומשמש למגורים, ויש בית שנמצא בשדה ומשמש להשגחה על העבודה, מעין משרד. הסדר בית - כרם - אישת מתיחס לבית שהוא משרד - יש להקים משרד לפניו (או תוך כדי) שנוטעים את הכרם, והסדר כרם - בית - אישת מתיחס לבית מגורים, כפי שהסבירו את הפסוק שלנו (יעי'פ הרב אלחנן סמיט, סדר ההתבשות בחיים / מעליות כ).

22. הדרך משובשת - הבחירה בידך

יותר מדי פעמים אני שומע אנשים אומרים ש"אין ברירה" ו"אין מה לעשות". לעיתים הם צודקים, אבל לעיתים הם פשוט מטעלים. כך ניתן ללמידה מהפסוק :

משליכביה : "צנים פחים בדרכ עקש, שומר נפשו ירחק מהם"

צנים = קוצים גבויים הגדלים בשדות בור ודוקרים את העובר דרכם (דעת מקרא).

פחים = רבים של פח ; בורות וחפירות הנמצאים בשדות.

עקש = עקום וקשה (סעיף 373) ; **דרך עקש** = נתיב עקום וקשה.

צנים פחים בדרך עקש = כאשרם הולך בדרך עקומה וקשה במקום בדרך ישרה וסלה, הוא נשרט בקוצים ונופל לבורות.

שומר נפשו ירחק מהם = אדם הרוצה לשמר על עצמו, יכול להרחיק את עצמו מהם ; הוא לא חייב ללכת בדרך עיקש, הוא יכול ללכת במסלול ישיר ; הבחירה היא ביד האדם.

הקוצים והבורות הם משל למכשולים שהאדם עשוי להיתקל בהם בחיי : ברוב המקרים, כאשרם מתכוון היטב את דרכו, הוא יכול להימנע מכשולים אלו ; הבחירה היא ביד האדם.

מסקנה מעשית מפסוק זה היא, שכאשר אנחנו נמצאים בבעיות, כדאי לנו להימנע מביטויים בסגנון " נקלענו לחובות", "הפילו אותנו בזוץ", וכיוצא באלו ביטויים שטיליים את האחריות על אחרים ;

עדיף שנשתמש בביטויים כגון " בחרנו ללכת בדרך לא טובה", "עשינו טעות" וכיוצא באלו ביטויים שלוקחים את האחריות על עצמנו ומאפשרים לנו גם לבחור אחרת - "שומר נפשו ירחק מהם".

פסוקים דומים וקשרורים

הפסוק שלנו מלמד, שכאשר האדם הולך בדרך שיש בה קוצים, זו הבחירה שלו ; פסקוק דומה מלמד, שהבחירה הזאת נובעת במרקירים רבים מעצלות - עצות לחשוב ולתכנן מראש את הדרך :

משלתו יט : "דרך עצל כמשבכת חזק, וארא ישראלים סלהה"

משוכת חזק היא גדר קוצנית החוסמת את הדרך, וגם היא משל למכשולים ותקלות, כמו **צנים פחים**.

ישנם פסוקים רבים המלמדים, שלאדם יש חופש בחירה בקביעת הדרך שילך בה, וההשגחה הפרטית של ה' מתבטאת רק בזמן הביצוע (סעיף 335).

וְהַגָּה עַלְהָ בָּלוֹ קָמֵשׁ נִים, בָּסּוּ פָנָיו חֲרָלִים; וְגַדֵּר אֲבָנוֹי גַּהְרָסָה.
וְאַחֲזָה אָבָּכִי, אֲשִׁית לְבִי; רְאִיתִי, לְקַחְתִּי מוֹסֵר.
מַעַט שָׁנוֹת, מַעַט תִּנוּמוֹת; מַעַט חֶקְקִים לְשָׁכֶב.
וּבָא מַתְהַלֵּךְ רִישָׁךְ, וּמַחַס לִינְךְ כָּאִישׁ מָגָן:

כאשר לאדם יש בית וудין אין לו עבודה, הוא עלול להתਪנות להיות עצל – לשכב בבתו בחיבור ידים, ולהזניח את העבודה בשדה, וכך ישאר חסר-כל. הסיג למנייעת עצלות הוא קודם-כל למצוא עבודה מסודרת, ולהתרגל לעבוד, ורק לאחר מכן לבנות את הבית. כך, כאשר לאדם יש בית, יש פחות סיכון שהוא יתנצל לצאת לעבודה.

מקורות, פירושים ומאמרים נוספים

גם האישה החכמה, גיבורת השלישי השישי הראשון של הספר (פרק א-ט), נהגת לפי הפסוק שלנו. בפרקים הראשונים (א-ח) היא יוצאת החוצה כדי לקרה לתלמידים:

- משלו א כ: "חַכּוֹת בְּחוֹץ תְּרָנָה, בְּרַחְבּוֹת תָּنַן קָולָה" (סעיף 283)

- משלו ח-ג: "הָלָא חַכּוֹת תְּקָרָא, וְתִבְנֵה תָּנַן קָולָה. בְּרַאשׁ מְרוּמִים עַלְיָדָךְ, בֵּית נְתִיבָה נְצָבָה; לִיד שֻׁעְרִים לְפִי קָרְתָּה, מַבּוֹא פְּתָחִים תְּרָנָה"

ורק בפרק ט היא בונה את ביתה:

- משלו ט א: "חַכּוֹת בְּנַתָּה בֵּיתָה חַצְבָּה עַמּוֹדִיה שְׁבָעָה"

האישה החכמה בפרקים אלה עובדת בהוראה - בפרקים הראשונים היא יוצאת למד בחו"ז, ובפרק האחרון היא בונה בית-ספר משלמה.

סדר הפעולות בפסוק זה - קודם פרנסה ואחר-כך בית - מותאים לפסיקתו של הרמב"ם: "זרך בעלי דעת, שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו מהילה, ולאחר כך יקנה בית דירה, ולאחר כך ישא אישת, שנאמר (דברים כ):

- "מי האיש אשר נטע כרם ולא חילו "

- "מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו "

- "מי האיש אשר ארש אישת ולא לקחה".

אבל הטיפשים מתחילין לישא אישת, ולאחר כך אם תמציא ידו יקנה בית, ולאחר כן בסוף ימי יחוור לבקש אומנות או יתרנים מן הצדקה. וכן הוא אומר בקהלות (דברים כח ל):

- "אִישָׁה תְּאַרְשׁ ...

- בֵּית תְּבָנָה ...

- כֶּרֶם תְּטַע ..."

כלומר, יהו מעשיך הפוכין, כדי שלא תצליח בדרךך". (רמב"ם הלכות דעתה א).

גם בספר צפניה, בנבואה פורענות, הסדר דומה (צפניה א ג):

- "וְיֹהִי חִילֵם לְמַשְׁסָה, וּבְתִיהֵם לְשָׁמָאָה;

- "וּבְנוּ בָתִים וְלֹא יִשְׁבוּ, וְגַטְטוּ כְּרָמִים וְלֹא יִשְׁתַּחֲוו אֶת יָינָם":

האויבים נהוגים בסדר הנכון - קודם לוקחים את הרכוש ואחר-כך את הבתים; אבל בני ישראל - שבנובואה זו הם מוקוללים - נהוגים בסדר הפוך: קודם בונים בית ואחר-כך נוטעים כרמים, כפי שהסביר הרמב"ם לגבי הקלות בספר דברים.

הבעיה בדברי הרמב"ם היא, שהרמב"ם כתוב את הפסוקים במקור הרាជון - דברים כ - בסדר שונה מהasadר שבו הם מופיעים במקור (בית - כרם - אשה), כך שיתאפשר בסדר ההפוך לדברים כח (כרם - בית - אשה). על-פי הפשט, אין חשיבות לסדר הפעולות בדברים כ, כי הקטע שם לא בא ללמד את סדר הפעולות הנכון בחיים

של ילדיהם, כדי שיביאו להם הצלחה ולא יביסו אותם; לפי זה, הפסוק ממשיך את הרעיון שנזכר לפניו בפסוק א - "בן חכם ישמה אב, ובן כסיל תוגת אמו" (ראו הפסוק בהקשרו - פרק י, פסקה ראשונה - סעיף 304).

- הפסוק שלנו מלמד איך צריך להתנהג בתקופת שפע, הנמשלת ל"קייז" ול"קציר"; פסוק אחר מלמד איך צריך להתנהג בתקופת מחסור, הנמשלת ל"חוורף" (סעיף 20).

20. בתקופות של מחסור - ללימוד מקצוע

כשיש מיתון והאבלה גדלה, הרבה אנשים מתiyaשים ואומרים "מה הטעם ללמידה מקצוע? - ממילא אין עבודה בחו...". על כך נאמר בספר משלוי:

משלוי כד: "מחָרְפַּה - עצֵל לֹא יִחְרֶשׁ, יִשְׁאַל בְּקָצֵר - וְאֵין"

בחברה החקלאית בימי התנ"ז, החורף היה עונת של מחסור (אין יבול), והקציר היה עונת של שפע (קוצרים את היבול שצמחי). אדם עצל היו רואת שאין יבול, ואומר "מה הטעם להtamץ ולהרוש, ממילא אין יבול...", אז, כשהיה מגיע הקציר, לא היה לו מה ל��ור.

גם בימינו יש תקופות של מחסור ותקופות של שפע, באופן מ חוזרי (ראו אוגר בקייז בן משכילד, נרדם בקציר בן מביש - סעיף 19), אם-כי זמן המחזורי הוא בדרך כלל ארוך יותר מאשר אחת. מי שמתעצל ואני טורה ללמידה מקצוע בתקופה של מחסור - לא יהיה לו מקצוע כשתגיע תקופה השפע.

פירושים נוספים

1. במילה **מחָרְפַּה**, האות **מ** מצינית סיבה - העצל לא יוצא לחורף מפני החורף. פירשנו לעלה שהסיבה היא, שבזמן החורף לא רואים תבואה, והעצל אינו רוצה להשקיע אם אינו מקבל תמורה מידית.
2. אך רוב המפרשים פירשו באופן יותר פשוט - "מיםבת צינת החורף" (מצוחות דוד, וכורש"י, רבינו יונה, מלבי"ם).
3. ואפשר גם לפרש שהאות **מ** מצינית את תחילתו של הזמן - מתחילה החורף העצל אינו חורש, והוא מכין לו תבואה לעונת הקיץ.

חרישה בלימודים

כמו מפרשים פירשו את הפסוק גם כמשל לחכמה, למשל: "זהו משל על האיש המתעצל לאסוף חכמה בימי נועריו, שאז המן לחוש חלקת הנפש... ולזרע בה זרע החכמה והדעת... ואחר-כך, בימי זקנות... לא ימצא פר"י" (מלבי"ם).

יתכן שהוא המקור לפועל "חרש" שמשמעותו בלשוןינו גם "למד היטב". אפשר לפחות, שהפסוק רמז לתלמיד שאינו "חורש" ולומד בזמן החורף, וכשmagיה תקופה הבcheinות, שהיא בערך בעונת הקציר - בתחילת הקיץ, הבוחן שואל אותו שאלות ואין לו תשובה....

21. נמצא עבודה ואחר-כך לקנות דירה

מה עדיף לעשות קודם - נמצא עבודה או לקנות דירה? על-פי ספר משלוי, עדיף קודם למצוא עבודה:
משלוי כד כז: "הַכֵּן בְּחוֹזֵן מְלָאכָתְךָ, וַעֲתָה בְּשְׂדָה לְךָ; אַחֲרָךְ - וּבְנִיתֵּתְךָ".

קודם צריך האדם להכין לעצמו **מלאה** = מקור פרנסה **בשדה** = בחו, ורק אחר-כך לבנות לעצמו **בית**.
הסיבה לזה היא, לא רק שצריך כסף כדי לממן את הדירה, אלא גם שקניית דירה עלולה לגרום לעצמות; כך ניתן ללמידה מקטעה סטט, שגם הוא מדובר על שדה, משלוי כד לד-לד:

"על **שָׂדָה** אִישׁ עַצֵּל עַבְרָתִי, וְעַל **פָּרָם** אֲקֵם חָסֵר לְבָב".

אדם שאין לו שכל, רואה שיש שפוג, וחוש שחשוף יימשך לעד, ולכן אין טורה לאגור אותו - הוא מעדיף לישון: **נדם בקצרן בן מביש**.

כמה בדיקות צריך לאגורו?

1. בפסקוק מקביל בפרק ו נאמר שיש ללמידה מהנמלה, אשר "תכין בקיין לחמה, **אגורה בקצרן מאכלת**" (סעיף 286). חז"ל הסבירו מה בבדיקה צריך ללמידה מהנמלה: "הנמללה הו... אינה חיה אלא... וכל מאכללה אינה אלא... והוא הולכת ומcomes בקיין, כל מה שמוציא חטין ושורין וудשים... שאמרה: שמא יגוזר עלי הקב"ה חיים, ויהיה לי מוכן לאוכל" (דברים ר'ה ה), "iommanha למועד להכין הכל בעוד לאל ידק" (מצודת דוד). לפי זה, צריך לאגור כמה שיותר - בלי שום הגבלה - הרבה מעבר למה שהאדם חושב שיצטרך ממש חייו. כמו שהנמללה אומרת "כל מה שמוציא חטיה", כך גם האדם, בתקופת שפוג, צריך לאגור כל מה שהוא מוצא, שמא יצטרך בעתיד. אולם:

- לענין' א, אין זה מסתבר שהאדם נברא רק כדי לאגור מזון ורכוש. חייבת להיות תכלית נעלת יותר לחיה האדם.
- גם שלמה המלך עצמו, בספר קהילת, דבר בגנותם של האנשים שעובדים יותר מדי, חוסכים יותר מדי, ואינם נהנים מהרכוש שצברנו.

- ועוד: לפי הידוע לנו היום, הנמלים חיים במושבות שיטופיות. כל נמלת אוסף מזון, לא עצמה בלבד אלא לכל המושבה, וכך או록 החיים של נמלת בודדת אינו רלבנטי. הפסוק "לך אל נמלת... תכין בקיין לחמה" מתייחס לא לנמלת בודדת אלא למושבת נמלים שלמה, הפעלת כוגוף אחד ("אורוגניזס-על" בלשון המדענים), ומכוונה ממש הקץ את המזון שתצטרך בחורף.

2. יתכן שאפשר ללמידה מההנחה של ה' לבני ישראל בקשר למנ שירד ביום השישי: שמות ט' כב-כג: "ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העمر לאחד, ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה. ויאמר אלהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש לה' מחר, את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העזר הניחו לכם למשמרת עד הבקר". היום השישי הוא יום של שפוג, והיום השביעי הוא יום של מחסור במזון; בני ישראל נצטו לאגור ממחצית מהכמות שקיבלו ביום השישי (שהיתה כפולת מיום רגיל) ליום השבת. לפי אותו הגיון, בתקופות של שפוג יש לחסוך 50% מההכנסה לתקופת מחסור.

כך קרה גם לבני ישראל שמרו שמייטה - בשנה הששית, השנה שלפני שנת השמיטה, ה' נתן לבני-ישראל אוכל שהיה אמרו להספיק להם לשנתיים (ויקרא כה-ככ): "ויכי תאמרו, מה נאכל בשנה השביעית: הנה לא נזרע, ולא נאוסף את התבואה? וציוויתי את ברכתך לכם בשנה הששית; ועשתה את התבואה לשולש השנים. וזרעתם את השנה השמינית, ואכלתם מן התבואה יישן; עד השנה התשיעית, עד בוא התבואה - תאכלו יישן".

כך גם במצרים בימי יוסף, היו 7 שנים שבע, ולאחריהן 7 שנים רעב. יוסף, שהיה "בן משכיל", אגר התבואה ב-7 שנים השבע כך שתספיק ל-7 שנים הרעב.

כך גם הנמלים, שהזכירנו קודם, אוגרות ממש העונה היבשה של השנה את המזון שיצטרכו ממש העונה הגשומה.

3. אך אפשר לעשות את החשבון באופן אחר: בני ישראל במדבר קיבלו, ממש 6 ימים, מן שהספיק ממש 7 ימים; הם היו צריכים לאכול $\frac{1}{7}$ מהכמות הזאת ממש ימי החול, ולהסוך $\frac{1}{7}$ לשבת. לפי זה, שיעור החיסכון המומלץ הוא $\frac{1}{7}$ מההכנסה.

אין סתירה בין שני החשבונות: החשבון הראשון מתייחס לתקופה של שפוג יוצאת מן הכלל (כמו יום שישי או השנה הששית, שבה קיבלו פי שניים משנה רגילה), והחשבון השני מתייחס לתקופה של פרנסת מסודרת אך ללא שפוג מיוחד. בתקופה של שפוג מיוחד יש לשמר $\frac{1}{2}$, אך בתקופה ממוצעת יש לשמר $\frac{1}{7}$.

כל הדברים הללו, כמובן, אינם מהווים ייעוץ להש��ות.

לעון נוסף

- מדוע הפסוק מדבר דווקא על "בן משכיל", "בן מביש"? למה לא נאמר פשוט "אגר בקיין משכיל", נרדם בקצרן מביש? - יתכן שהפסוק פונה בעיקר להורים, ומטרתו ללמד אותם שעלייהם להשקיע בחינוך הכלכלי

אך הוא

1. אפשר לפרש: "אך הוא בעל משחית" = עוזר לבעל-משחית כמו שאח עוזר לאחיו, למשל: אדם המתבTEL ממלאתנו ויש לו עודף זמן, עוזר לאדם הנרנן מהפסוק הקודם להפיץ את תלונתו; שומר המתרפה ממלאתנו ואיינו מתרכו בשמירה, עוזר למוחבלים להיכנס לקניון.

2. אפשר לפרש "אך הוא בעל משחית" = דומה לאדם משחית כמו שאח דומה לאחיו, כמו באיוב לט: "אך היהתי לתניהם, ורע לבנות יענה".

בעל משחית

1. רוב המפרשים פירשו **בעל משחית** = איש משחית, כמו במשל כי כב: "איש אָף יִגְרֶה מַדּוֹן, וַיַּעֲלֵה חָמָה רַב פְּשֻׁעָה".

2. ויש שפירשו **בעל משחית** = בעל כל-משחית. דיבור נמשל לנשך, ובפסקוק הקודם נזכר אדם שמכה והולם באמצעות דברו: "דָבַרְיִ נְגַן כְּמַתְלָהִים...". בפסוק שלנו נאמר, שהמתרפה במלאתנו הוא אחיו של אותו "בעל משחית", הוא עוזר לו להפיץ את דבריו המזיקים.

3. ואולי הכוונה לבעל של איש, כמו בבראשית לח ט: "וַיַּדַּע אָנוּנֵן כִּי לֹא לֹו יִהְיֶה הַזּוּרָע, וְהִיא אֶם בָּא אֶל אֲשֶׁר אָחִיו - וּשְׂחַת אֶרְצָה לְבָלְתִּי נָתַן זָרָע לְאָחִיו". אדם המתרפה במלאתנו גורם נזק למשפחתו כמו בעל המשחית את זרו. ואולי זה היה חטאו של עיר, אחיו של אותו "בעל משחית", שנאמר עליו (בראשית לח ז, דברי הימים א ב ג): "בְּנֵי יִהּוּדָה: עַר וְאָנוּנֵן וְשָׁלָה, שְׁלוֹשָׁה נָולֵד לֹו מִבְּתַ שְׁועַ הַכְּנַעֲנִית. וַיְהִי עַר בְּכָור יִהּוּדָה רָע בְּעִינֵי הָיָה וַיִּמְיַתֵּהוּ".

19. בתקופות של שפע - לאgor

בכתבת טלוויזיה על העוני בישראל, סייפה אחת המרוזאיינות: "עד לפני כמה חודשים, עבדתי במשרד גדול והרווחתי יפה, גרתי בדירה גדולה ונסעתني לחו"ל כמה פעמים בשנה. ואז המשרד נסגר ונשארתי בלי פרנסה. החסכנות נגמרו לי מאד מהר, וعصיו אין לי כסף לנקודות טיטולים לילד..." הספר מאך עזוב, אבל הוא מעלה שאלה: האם אדם שמרוויח טוב צריך באמות לבזבז את כספו וליסוע לחו"ל כמה פעמים בשנה? האם לא עדיף שיחסוק יותר, כך שיישאר לו כסף לעת מחסור?

שאלת דומה יש לשאל גם לגבי אנשים שרוצים לעסוק בתורה ובמקביל לעבוד לפרנסתם, אבל לעבוד רק במינימום הדורש על-מנת להתרפנס: האם מספיק שייעבדו בכל יום עברו המזון שהם צריכים באותו היום, או שהם צריכים לעבוד קצת יותר כדי שיוכלו לחסוך לעתיד?

יש טענים שמספיק לעבוד בכל יום עברו הפרנסה של אותו היום. הם מביאים כהוכחה את מעשיהם של בני ישראל בדבר, שאספו בכל יום מן עברו אותו היום בלבד, ונאסר עליהם לשומרמן לאחר (ראו שמות טז). אולם, בספר משלוי מצאו הנחיה אחרת:

משליה: "אוגר בקייז - בן משכיל, נרדם בקצין - בן מביש"

מי שיש לו שכל, יודע שצורך לאgor ולהחסוך, לא רק בזמן הקצין, אלא גם בקייז - בסוף עונת הקצין - כדי שיישאר לו מזון לעונת החורף.

בחברה קללאית, כאשר התנאים הסביבתיים טובים, תקופה השפע היא בקייז - כאשר קווצרים ואוספים את היבול של כל השנה; ותקופת המחסור היא בחורף - כאשר אין יבול. אך גם בחברה תעשייתית או הי-טכנולוגית יש תקופות של שפע וצמיחה, לעומת תקופות של מחסור ומיתון. (משמעות מדויקתו לכלכלה בטכניון, שבאה"ב בשוך תקופה ארוכה היו מחזוריים כלכליים של צמיחה ומיתון, בזרם חוזר של שנים-עשר; כך גם התהילכים הכלכליים של ימיינו, שנראים לכורה לא צפויים לחלוטין, למעשה מתנהגים באופן דומה לעונות השנה הקללאית).

אדם שיש לו שכל וידע את החוק הזה, יודע שבתקופת שפע הוא צריך לאgor, וכך שיישאר לו מספיק לתקופה המחסור שתבוא אחריה: **אוגר בקייז בן משכיל**.

העשה שלו. ואמר "גַם מִתְרָפֵה בְּמֶלֶאכֶתּוּ אֲחֵיכֶם הַוָּא לְבָעֵל מִשְׁחִיתָ" כי אף על פי שאין המשיחת העשויה את הרעה ביזין, לא תהسب שהוא רחוק ממנו, אלא אחינו הוא ובן גילו הוא." (רמח"ל, מסילת ישרים ו).

"למה החומרה הגדולה למי שמתրפה מלאכתו? מפני שאין מרגש את התועלת במצבה. הוא אינו מרגש כי הוא חייך ואורך ימייך". על חייו אדם אינו מתרפה. אם יש סכנת חיים אדם עושה את כל המאמצים להציל את עצמו. עין החיים היא למחזיקים בה, מה פירוש עין חיים היא למחזיקם בה? אם אדם טובע, חייך, בנחר, ותבעור ספינה ותרצה למשות אותו מן הנهر, עד שיצילו למשות אותו בינותים מושיטים לו עין שיחזק שלא יטבע בנחר. הוא יחשך קולות? הוא יחזיק ביד אהת? אולי מספיק להחזיק בשלוש אצבעות? הוא יחשך חומרות! הוא יחזיק בשתי ידיים! ואם יוכל להחזיק גם ברגליים יחזיק גם ברגליים! אילו היהת לו עוד יד, היה מחזיק בעוד יד, כי הוא מבין שהחחים שלו תלויים זהה, הוא לא יתרפה במלאכתו... כל שמי אינו מבשל. אם אתה לומד בריפוי, באדיישות ובקור, לא תצליח להנוך את הבנים ללימוד תורה. אם הבנים רואים שאבא עושה את המצוות כמו שכפהו שד, ריל, יחשבו: מה לנו ולצורך זוות? האבא עושה זאת וזה כי סבא עשה, אבל למה אנחנו צריכים לעשות את זה? אם הם יראו שאבא לומד תורה באהבה ובিראה, יידיא שהוא מקיים את המצוות מפני שאיכפת לו מהמצוות, יבינו שיש הוא חייך", הם ירצו לעשות את זה, יש סיכוי שהו יעבור הלאה, אבל אם אתה בעצמך עושה את זה בקירות, אין הרבה סיכוי שהדברים יעברו לבנים..." (רב אביגדור נבנצל, גם מתרפה במלאכתו אך הוא בעל משיחת, מטמו).

- הרעיון כמובן נכון, אולם אילו זו הייתה כוונת הפסוק, היה כתוב בפיירוש "גם מתרפה במצוות". נראה שגם המפרשים לא התקווו להגיד שהצורה פשוטה של מקרה, אלא שהרעיון נוסף נוסף שניתן למדוד ממנו, ו"אין מקרה יוצא מיידי פשטותו".

3. ויש מפרשים שישילבו בין הפירושים: "מי שהוא מטעל במלאכתו, באיזו מלאכה שיתעסק בה, הנה הוא חבר לבעל הפק, שיציב משיחת לכלוך האנשים. וזה היה מצדים":

- "[האחד], כי בעל זאת המלאכה יסוק על שייעשה מלאכתו באמונה, ולא ירגש بما שיתהדרש לו מעצלות הפועל ההוא, כמו שלא ירגש בה פה מי שנלכד בו עד הלכדו".

- "יהשנין, כי אם עשה המלאכה לעצמו, הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו, ויצטרך להיות בעל משיחת בעבור בקשת המזון".

- "ויהשלישי, כי אם תהיה זאת המלאכה אשר לאדם במה שהוא אדם, והוא השגת המושכלות, הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפח הנק ושביחתוינו". (רב"ג)

"כתב: "גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משיחת" (משל יח, ט), אין הבדל גדול בין אדם שמתרפה במלאכתו ועובד אותה בעצלתים, לאדם שמייך בכוונה. כמו שהמסילת ישראלים מבאר (פיי), שיש אדם שמשיחת בקום ועשה, עושה מעשיים רעים, ויש אדם שלא עושה מעשיים רעים אבל מתרפה מלעותם דברים טובים, והטעיות אין רוחקות זו מזו. למשל ששלהמה נוטן (במשל י כ ל-ל), אדם שיש לו כרם יכול לקחת גרען ולקוץ עץ העצים, והוא משיחת בידים ממש, אבל הוא יכול גם פשוט לחתצעל, לא לטפח את הכרם, לא לעדרו כשצרכך לעדרו, ולא להש��ת כשצרכיך להשקיות, ואם מילא העצים ימותו, אין הבדל גדול, אם כן, בין מתרפה במלאכתו לבעל משיחת, שניהם מזיקים באותה מידת. יוסף נכשל בלשון הרע... ונס חנוכה הרי גם הוא הרி נגרם עיי לשון הרע, שמרשיעי בריית הלשינו אצל אנטוכוס וגרמו לו לנגור גירות על היהודים, וזה גרם אחר-כך לנס חנוכה.ומי שמנגע מפרסם את הנס, אמנם איןנו מדובר לשון הרע, אבל הוא נמנע מפרסם את הטוב, וכבר אמרנו, ש"גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משיחת" ...ボה נtan לדריש סמכים בין שתי הימירויות של רב חנוכם. יוסף לפי מדרגתנו נחשב למדבר לשון הרע,ומי שלא מפרסם נס חנוכה היא מתרפה במלאכתו לפרסם את הנס, וגם לו מגיע אולי, חייך, להזדק לבוד של עשרים אמה" (רב אביגדור נבנצל, שיחה לפרשṇת ושב ה'תשס"ב, מטמון),

4. וח"ל דרשו את הפסוק על מלאכת בניין בית המקדש: "גם מתרפה במלאכתו - זה אהשוריוש שביטל מלאכת בית המקדש, אח הוא לבעל משיחת - זה נבוכדנץ שהשחתת בית המקדש" (אסתר ר'ב א); יתכן שם קראו את הפסוק בשינוי טעמיים: "גם מתרפה במלאכתו אח" וראו בכך רמזו לאח שורוז (ע"פ גליה).

- שמות כח: **"ששת ימים תעבד, ועשית כל מלאכתך"** - לפי חלק מהפירושים, יש כאן מצווה לעשות מלאכה במשך ששת ימי השבוע.
- תחלים כח א-ב: **"אשרי כל ירא ה', ההלך בדרכיו. הגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך"** - לפי חלק מהפירושים, הפסוק מלמד שאדם ירא ה' צריך להתרפה מיגיע כפיו, ככלומר מעשיית מלאכה. פסוק נוסף מתאר את הנזק שגורם המתרפה לעצמו, משלו טו כד: **"ארח חיים למעלה למשכיל, למען سور משאול מטה"** - מי שאינו עולח ומשתפר כל הזמן, סופו שיירך ויגע למנות רוחני.

פירושים נוספים

גם מתרפה

1. **גם = בנוסף למה שנזכר בפסוק הקודם.** הפסוק הקודם מדבר על הנזק שגורמים דברי שנאה: **"דברי נרגן כתמליהם, והם ירדו חדרי בטן"** (טעה 14). הפסוק שלנו אומר: **בנוסף לנרגן, גם אדם המתרפה מלאכתו משחית את היחסים בין אדם לחברו.** הוא משועם ומתוסכל, מפייך תלונות ורכילות ומעורר מריבות. והמשמעות המעשית דומה - **יש להתרחק מאנשים כאלו כי הם משחיתים את מי שנמצא בחברתם.**
2. **ויש שפירשו להיפך,** שהפסוק הקודם נוסף על הפסוק שלנו: **"מדובר הרגינות גם הוא מתרפה במלאכתו, שלא יעשה בהיותו רכילה"** (בן שורה).
3. **גם = אפילו, בנוסף למה שכבר מלאו.** מובן מלאיו שהמתרפה במלאכת המעסיק שלו הוא אח לבעל משחית, שהרי הוא גוזל את כספו של המעסיק וכאליו משחית את רכושו. אך **גם שמתרפה במלאכתו, במלאכה של עצמו, גם הוא אח לבעל משחית,** כי **يحسب ממשחת ממון עצמו... והמשחת ממון עצמו חוטא** (רבינו יונה).
4. מובן מלאיו שהמתעצל ואינו עובד כלל הוא אח לבעל משחית, כמו שנאמר במשל כד ל-לא: **"על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב ; והנה עלה כלו קמשנים, כסו פניו חרלים, וגדר אבניו נחרסה."** אך גם אדם שמתרפה, ככלומר עובד בריפוי, ללא ריכוז מלא, כי הוא משחית, גם הוא משחית ממשחתת טעויות שיגרמו לאסונו. לדוגמה: מתכנת ש **מתרפה** ואינו מתרכו בעבודה עלול להכנס באגים לתוכנה; שומר ש **מתרפה** ואינו מתרכו בשמירה מאפשר לוחבלים להיכנס ולהשחית. **ואפשר לפירוש גם = בנוסף לאנשים אחרים שנקרוו "משחית"**:
5. ב משלו לבי נאמר: **"נאף אשה חסר לב, משחית נפשו הוא יעשה"**, והפסוק שלנו מלמד שגם אדם שמתרפה במלאכתו עלול להגיד לניאוף, לדברי חז"ל, **"בטלה מביאה לידי זימה"** (בבלי כתובות נט).
6. ב משלו כח כד נאמר: **"גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע - חבר הוא לאיש משחית"**, והפסוק שלנו מלמד, שגם אדם שמתרפה במלאכתו עלול להגיד למצב שיגוזל את הוריו, כי לא תהיה לו פרנסה משל עצמו.

במלאכתו

1. על-פי הפשט הכוונה למלאכה ממש, שמתפרנסים ממנה, כמו בדברי חז"ל: **"כל תורה שאין עמה מלאכה - סופה בטלת וגורה עון"** (משנה אבות ב ב), **"בא להוכית העצל המתרפה... במלאכת עצמו... כי ייחסב המשחת ממון עצמו - חוטא"** (רבנן יונה גירונדי).
2. ויש שפירשו שהכוונה למלאכת קיום המצוות ועובדות ה': **"גם מתרפה במלאכתו - פורש מן התורה והוא תלמיד חכם, לבעל משחית - לשטן"** (רש"י), **"גם מתרפה במלאכתו - במצוות עשה, אח הוא לבעל משחית - העובר על לא העשה"** (האנו מווילנה), **"יש לפреш שנמשך למטה מגדל עוז שם כי, שם ה' הוא המגד אשר בונים בני אדם, וזה מלאכתם המוטל עליהם להגדיל שם היולבנת מקדשו, ויש בונה ומשחית ויש בלתי בונה כלל, ושניהם עונשם שווה"** (מלבי"ם, ודומה לה' מצות דוד), **"העצל, אף על פי שאין עושה רע בקום עשה, הנה הוא מביא את הרעה עליו בשב ואל**

- א. הוא אינו מתפרק מיגיע כפיו, ונאלץ לנזול את ממונם של אחרים ;
 ב. הוא ממורמר ומתוסכל מכח שאינו מוציא לפועל את כשרונותו, ומשליך את התיסכולים שלו על אחרים (ע"פ גליה).
 אפילו אדם חכם, העוסק רוב הזמן בלימוד, חייב לעשות גם מלאכה, כדי שלא ישחית את נפשו ואת נפשם של אחרים.

מקורות נוספים

חכמי ישראל בכל התקופות הדגישו את החשיבות של עשיית מלאכה, ואת הסכנות הרוחניות של הבטלה. מלאכה חשובה לבנים : "כל שאיןו מלמדו אומנות (מלאכה) - מלמדו לישות" (רבי יהודה, תלמוד בבלי קידושין ל:).

מלאכה חשובה גם לבנות, וגם לעשירים : "היה לה ולוי ממון הרבה, אבל אין כופין אותה לעשות מלאכה כל היום כולם, אלא לפי להבטלה بلا מלאכה כלל, שהבטלה מביאה לידי זימה ; אבל אין כופין אותה לעשות מלאכה כל היום כולם, אלא לפי רוב הממון מעיטה במלאכה. והמדיר את אשתו שלא תעשה מלאכה כלל - יוצא וייתן כתובה, שהבטלה מביאה לידי זימה" (המ"ס הלכות אישות כאב). מכאן, שעשיית מלאכה חשובה גם כערך בפני עצמו, ולא רק כאמצעי לפרנסת.

מלאכה חשובה גם לאנשים הלומדים תורה, לדברי הרמב"ם : "כל המשים על לבו שייעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה - הרי זה חלל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת ונגרם רעה לעצמו ונתל חייו מן העולם הבא... וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון, וסוף אדם זה שהוא מלسطם את הבריות" (רמב"ם, הלכות תורה ג:).

הרבי יוסף קארו, ב"כسف משנה" שם, חלק על הרמב"ם בעניין הקיצבות ללימוד תורה, וטען שמותר לתלמידי ישיבות לקבל קיצבות על מנת שיוכלו להקדיש את רוב זמנם ללימוד, אך גם הוא לא חלק על החשיבות של **עשיית מלאכה** : "אפשר לומר שכנות רביינו כאן היא, שאין לאדם לפrox על מלאכה מעלי כדי להחפרנס מן הבריות כדי ללמידה, אבל שילמוד מלאכה המפרנסת אותו, ואם תשפיכנו מוטב, ואם לא תשפיכנו יתול הספקתו מהציגו..." ; וכן פסק בשולחן ערוך : "אחרי שלמד תורה יילך לעסקיו, ככל תורה שאין עמה מלאכה - סופה בטלה וגוררת עון, כי העוני יעבירנו על דעת קונו. ומכל מקום, לא עשה מלאכת עיקר אלא עראי, ותורתו קבוע, וזה וזה יתקיים בידו." (שולחן ערוך אורח חיים קנו).

וכן הוסיף הרב ייחיאל מיכל אפשטיין : "וכמה טועים בזה לומר שהוא דבר של בזין, שהרי כמה תנאים ואמוראים שהיו בעלי מלאכות ! ואיתה במדרש הרבה בראשית : חביבה היא המלאכה בזכות אבות, שזכות אבות הצללה ממון, ומלאכה הצללה נפשות, שנאמר : **"לולי אלקי אבי אברהם... כי עתה ריקם שלחתני, את עניי ואת גיע כפי ראה אלקים ויוכת אםש"** כולם, שלא הרגנו לבן לייעקב בפגנו בו" (ערוך השולחן אורח חיים קנו).

יש הטוענים, שהם לא יכולים לעסוק במלאכה, כי אם יעסקו במלאכה לא יוכל להיות גוזלים בתורה ; לאנשים כאלה נאמר (משליטו ח) : "**טוב מעט הצדקה, מרבית תבאות بلا משפט**" - עדיף ללמידה מעט ולנהוג בצדקה, מלמד הרבה רוחה ולחויות שלא על-פי משפט התורה (סעיף 298).

פסוקים דומים

הפסוק שלנו מתאר את הנזק שגורם המתרפה לאחרים ; פסוק אחר מתאר את הנזק שגורם המתרפה לרוכשו, משלו כד-לא : **"על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב. והנה עלה כלו קמשנים, כסו פניו חרלים, וגדר אבניו נהרסה."**

ישנם פסוקים נוספים המדגימים, לפי חלק מהפירושים, את חשיבות המלאכה :
 - בראשית GIT : **"בזעת אפיק תאכל להם..."** - מאז שהאדם גורש מגן עדן, נגור עליו שייהי חייב לעבוד קשה כדי להרוויח את לחמו,ומי שמנסה להרוויח בלי לעבוד עבור על גזירת ה'.

חריצות

18. להתרחק מבטלים
19. בתקופות של שפע - לאגור
20. בתקופות של מחסור - ללמידה מקצוע
21. למצוא עבודה ואחר-כך לקנות דירה
22. הדרך משובשת - הבחירה בידך
23. את פני מבין חכמה, ועיני כסיל בקצת הארץ
24. אשת חיל - חריצות בלי תירוצים
25. חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם
26. לא להסתיר את כושר העבודה
27. מנויות לעובדים המוכשרים
28. לבדוק את תיק ההשעות באופן אישי
29. האם לחת צדקה למי שאינו עוזר לעצמו?
30. לטועם את השוק
31. סיורים אישיים - לפני שעות העבודה
32. לא למהרCSI שישי מחשבות רעות

18. להתרחק מבטלים

ספר משלוי משבח מאי החכמה והחכמים. הקוראים עלולים לחסוב, שהאדם האידיאלי, שיש להתקרב אליו וללכת בדרכיו, הוא אדם שרק יושב ולומד חכמה כל הימים. אך ספר משלוי מזהיר:

משלוי ייח ט: "גם מתרפה במלאתו - אה הוא לבעל משחית"

גם = בנוספ' למה שנזכר בפסוקים אחרים. בפסוקים אחרים נאמר, שאנשים שאינם לומדים חכמה הם מסוכנים וייש להתרחק מהם, כי אין להם דרך-ארץ ואינם יודעים איך להתנהג, למשל משלוי יז ב: "פגוש דבר שכול באיש, ולא כסיל באולתו" (סעיף 291). בפסוק שלנו נאמר, שגם אדם **شمתרפה במלאתו**, שאינו עובד, אה הוא לבעל משחית - דומה לאדם המשחית את כל מי שנמצא בקרבתו, ממשטי סיבות:

מצד שני, הוא מזהיר שלא לעצום את העיניים למגרי, אלא לשמר על עיניים פקוחות ולהשתמש בהן למטרות טובות - להתרנש בכבוד, להילחם ברשעים, לעזור לנזקים ולשם אנשים עצובים:

- משליו ד: "אל תתן שנה לעיניך, ותונמה לעפעריך"
  - משליכ ביב: "אZN שמעת ועין ראה, ה' עשה גם שניהם" (סעיף 79)
  - משליכ גג: "אל תאהב שנה פן תורש, פקה עיניך שבע לחם"
  - משליכ ח: "מלך יושב על כסא דין, מזרה בעיניו כל רע" (סעיף 250)
  - משליכ כב ט: "יטוב עין הוא יברך, כי נתן מלחמו לדל" (סעיף 316)
  - משליכ טו ל: "מאור עיניהם ישמה לב, שמועה טוביה תדשן עצם" (סעיף 43)
- ראוי פסוקים נוספים על שמירת העיניים בתנ"ך.

שמירת הרגליים וההרגליים

- לא ללבת עם אנשים חוטאים ומפתים (משליאטו): "בני! אל תלך בדרכם, מנע רגליך מנתיבתם. כי רגלייהם לרע ירוצנו, וימחרו לשפך דם" (סעיף 132).
- לא ללבת עם נשים חוטאות ומפתחות (משליה): "רגליה ירידות מות, שאול צעדייה יתמכו"
- לתכנן את הדרכך בחכמה ואז לבקש את עוזרת ה' (משליג כג): "או תלך לבטה דרכך ורגליך לא תגופ... כי ה' יהיה בסכלך ושמך רגליך מלכד".
- לא ללבת למקומות מסוכנים ומזיקים (משליג כח): "אם יהלך איש על הגחלים, ורגליך לא תכוינה?!" (סעיף 338).
- לא להתנהג בחיפזון מוגזם (משלית ב): "אם بلا דעת נפש לא טוב, ואז ברגליים חוטא".
- לא לסתוך על שליחים כסילים (משליג כו): "מקצתה רגליים, חמס שתה, שלח דברים ביד כסיל"

- אדם וחווה אכלו מפרי עץ הדעת וגורשו מגן עדן (בראשית ג') : **"וַתֹּרֶא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאהו הוא לעיניים ונחמד העץ להשכיל, ותקח מפרי ותأكل ותתן גם לאישה עמה ויאכל".**
  - בני האלים חטפו נשים, דבר שנחשב אחד הגורמים למבול (בראשית ו') : **"וַיַּרְאוּ בני האלים את בנות האדם כי טבת הנה, ויקחו להם נשים מכל אשר בהרו"**
  - חם בן נוח פגע בכבוד אביו, וזרעו קולל (בראשית ט כב) : **"וַיַּרְאָה חם אבֵינוּ את ערות אביו, ויגד לשני אחיו בחוץ"**
  - המצרים לקחו את אשתו של אברהם, וה' הביא עליהם נגעים (בראשית יב ד') : **"וַיֹּהִי כבּוֹא אֶבְרָם מִצְרַיָּה, וַיַּרְאָה המצריים את האשה כי יפה הוא מאד. וַיַּרְאָה אֲתָה שְׂרֵי פְּרֻעָה, וַיַּקְרַבְתָּ אֲתָה אֶל פְּרֻעָה, וַיַּקְרַבְתָּ אֲתָה אֶל הַאֲשָׁה בַּיּוֹתְרָה"**
  - לוט התפנה לגור בסדום, ובסתומו של דבר הפסיד את כל רוכשו ונאלץ לבסוף ממש (בראשית יג י') : **"וַיַּשְׁאַל לֹוט את עיניו וַיַּרְאָה את כל כְּכָר הַיַּרְדֵּן כִּי כֹּל מַשְׁקָה, לִפְנֵי שְׁחַת הִיא אֶת סְדָם וְאֶת עַמְרָה גַּן הִיא כָּרֶنֶן מַצְרִים בְּאַבָּה צָעֵר", ואשתו הפקה לנציב מלך (בראשית יט י') : **"וַתַּבְטַח אֲשָׁתוֹ מַאֲחָרוֹ - וְתַהֲיוּ נְצִיבֵל מַלְחָה" - למדנו עד כמה חמור יכול להיות העונש על אי-שמירת העיניים.****
  - בתורה ישנה מצוה מפורשת לשמר על העיניים, ומזכה אחרית שנועדה לעזור לאדם לשמר על העיניים :
  - דברים ז יט : **"וְפָנֵן תָּשָׁא עַיִינִיךְ הַשְׁמִימָה וְרָאֵית אֶת הַשְׁמֵשׁ וְאֶת הַיְרָחָה וְאֶת הַכּוֹכְבִּים כָּל צְבָא הַשְׁמִימָה וְנַדְתָּה וְהַשְׁתַּחַווֹת לְהָם וְעַבְדָּתָם..."**
  - בדבר טו לו : **"וְהִיא לְכֶם לְצִיצָת, וְרָאֵיתם אֶת עַיִינֵיכְם וְזָכְרָתֶם אֶת מִצְוֹת הִיא, וְעַשְׂתֶּם אֶת מִצְוֹת הִיא, וְלֹא תַתְוֹרוּ אֶתְרִי לְבָבְכֶם וְאֶתְרִי עַיִינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זָנוּם אֶתְרִי הַמִּזְרָח"**
  - לפि חלק מהדעות, החוש המועדף על התורה הוא חוש השמייה (ע"פ ישראל אלדר, "הגינות מקרא") : דברים ז ז :
  - "שָׁמָעַ יִשְׂרָאֵל הִיא אֱלֹהֵינוּ הִיא אֶחָד"**
  - ספר משלוי מזהיר בכמה מקומות לשמר על העיניים, כולל להסתכל רק על דברים טובים וטהורים ולא על דברים רעים ומפתuis :
  - משלוי יז : **"כִּי חָנֵם מִזְרָה הַרְשָׁת בָּעִינִי כָּל בָּעֵל כָּנֶף, וְהָם לְדִמְםֵי יָאָרְבּוּ..."** - הציפורים הפתיות מסתכלות על הגרגירים המפוזרים על הרשות בחינם ומתפתחות להיכנס למלכודות.
  - משלוי ג א : **"בְּנֵי ! אַל יַלְיוֹן מַעֲנִיךְ, נִצְרָת תְּשִׁيهָ וּמַזְמָה"** - הסתכל תמיד על דברי חכמה, תבונה ודעת, ודומה לזה משלוי ז כא : **"אַל יַלְיוֹן מַעֲנִיךְ, שָׁמַרְתָּ בָּתוֹךְ לְבָבְךָ",** משלוי זב : **"שָׁמַר מִצְוֹתֶיךָ וְחַיָּה וְתֹרְתִּי כָּאַישׁוֹן עַיִינִיךְ".**
  - משלוי ז כה : **"עַיִינִיךְ לְכָה יְבִיטָו, וּפְעֻפְעִיךְ יִשְׁרוּ גַּדְךָ"** - הסתכל רק על מה שמול עיןיך (למשל: אשתק), ואל תפוזל לצדדים.
  - משלוי יז כד : **"אַתְּ פָנֵן חַכְמָה, וְעַיִינִיךְ כְּסִיל בְּקַצְחָ אֶרְצָה"** (סעיף 23)
  - משלוי כג כו : **"וְתַנְהֵה בְנֵי לְבָבֵךְ לִי, וְעַיִינִיךְ דָּרְכֵי תְּرִצָּה"**
  - משלוי כג לא : **"אַל תַּرְאֵי יְזִין כִּי יִתְאַדֵּם, כִּי יִתְן בְּכִיס עַיִינִיךְ יִתְהַלֵּךְ בְּמִישְׁרָיִם"** (סעיף 13)
  - משלוי כג לג : **"עַיִינִיךְ יִרְאֵו זְרוֹת, וְלְבָבֵךְ יִדְבְּרֵת תְּהִפְכוֹת"**
  - משלוי כג כז : **"שָׁאֹל וְאֶבֶדֶה לֹא תִשְׁבְּעָנָה, וְעַיִינִיךְ האָדָם לֹא תִשְׁבְּעָנָה"**
- החכם מגנה את מי שימוש בעיניו כדי לרמזו רמזיות שליליות, כדי להתגאות או כדי ללעוג אחרים :
- משלוי יז : **"עַיִינִים רָמוֹת, לְשׁוֹן שָׁקָר, וִידִים שְׁפָכוֹת דָם נְקִי"**
  - משלוי יי : **"קְרִץ עַיִן יִתְנַצֵּב וְאוֹיֵל שְׁפָטוֹם יַלְבֵּט"** (סעיף 53)
  - משלוי טו לו : **"עַצְחָה עַיִינִיךְ לְחַשֵּׁב תְּהִפְכוֹת קְרִץ שְׁפָטוֹם כָּלָה רַעָה"**
  - משלוי כא ז : **"יְוָמֵן עַיִינִים וַרְחָב לְבֵב נְרַשְׁעִים חַטָּאת"**
  - משלוי כח כב : **"נִבְהַל לְהֹן אִישׁ רַע עַיִן, וְלֹא יִדְעַ כִּי חָסֵר יְבָאָנוּ"** (סעיף 302)
  - משלוי כח כז : **"נוֹתֵן לְרִשְׁת אַיִן מַהְסָרָה, וּמְעָלִים עַיִינִים רַב מְאֹרוֹת"**
  - משלוי ליג : **"זָדוֹר מָה רַמּוֹעַנִי וְעַיִינִים וּפְעֻפְעִים יִנְשָׁאוּ"**
  - משלוי ליז : **"עַיִן תְּלַעַג לְאָב וְתָבוֹז לְקַהַת אָמָם - יִקְרֹה עֲרֵבִי נְחָל וַיַּאֲכֹלָה בָּנוּ נְשָׁר"**

- "הסר ממק עקשות פה": פרק יא: מצוות עשה מן התורה התלויים **בפה** על-ידי אכילה: לאכול ולשתות בשבת ויום טוב... לאכול כזית מצה בלילה ראשון של פסח... אסור לאדם שיטועם כלום עד שיתן מאכל לבהמותו...

- "הסר רגליך מרע": פרק יט: מצוות עשה ולא תעשה התלויים **ברגליים**: לקום מפני אביו ואמו... לקום מפני חכם או זקן... ללוות אדם היוצא לדרך... שלא יצא בשבת מחוץ לשנים עשר מיליון... 3. ויש שפירשו שהרעיון העיקרי של הקטע הוא השמירה על איזון (סעיף 107).

פסוקים דומים ומונוגדים

לעומת הקטע שלנו, המלמד איך לשמר על האיברים, ישנו קטע המתאר אדם שאינו שומר על איברו, מבחינה גופנית ונפשית (משלוי יב-טו):

- **"אדם בלילה, איש און; הולך עקשות פה"** - בניגוד לפוסק כד "הסר ממק עקשות פה";

- **"קורץ בעיניו"** - בניגוד לפוסק כה "עיניך לנוכח יביתו";

- **"מולול ברגליו, מורה באצבעותיו"** - בניגוד לפוסק כו "הסר רגליך מרע";

- **"תהיפות בלבו - חורש רע בכל עת; מדיניות ישלה"** - בניגוד לפוסק כג "מכל משמר נטור ליבך";

- ועונשו יהיה בהתאם: **"על כן, פתאום יבוא אידו; פתע ישבר, ואין מרפא"** - בניגוד לפוסק כב "ולכל בשרו מרפא" (סעיף 333).

פסוקים רבים נוספים בתנ"ך ובספר משלים מלמדים שיש לשמר על המחשבה, הדיבור, הראיה והרגלים. הנה כמה דוגמאות:

שמירת הלב והמחשבות

- לחשוב מחשבות שמורות, לא לחשוב מחשבות עצובות (משלוי זכ כב): **"לב שמה ייטיב גהה, ורוח נאה תיבש גרם"** (סעיף 40);

- להרבות מרגשות שליליים כלפי הזולת, ובמיוחד לא לקנה (משלוי זד ל): **"חyi בשרים לב מרפא, ורקב עצומות קנאה"** (סעיף 16)

- לא לחשוב מחשבות של זנות (במדבר טו לט): **"...ולא תתורו אחריו לבבכם ואחריו ענייכם, אשר אתם זנים אחריהם"**

- לחשוב מחשבות של יראת ה' (משליג ז-ח) **"אל תה חכם בעיניך; ירא את ה', וסור מרע. רפואיות תה לשרד;** **ושיקוי לעצמותיך".**

שמירת הפה, האכילה והדיבור

- לא לדבר דברים רעים ודבורי מרמה (תהלים לד יג-יד): **"מי האיש החפץ חיים, אהב ימים לראות טוב?"** - נוצר לשונך מרע, ושפתיך מדבר מרמה".

- להיזהר ממאכלים ודיבורים העולמים לגרום צרות (משל כי כג): **"שמר פיyo ולשונו - שמר מצרות נפשו"**

- ללמידה היטב את כללי השפה (משל יח כא): **"מות וחיים ביד לשון, ואהבה יאכל פריה"** (סעיף 81)

- להגיד שהזולת פעל מתוק כוונה טובה, לא להאשים את הזולת בכוונות רעות (משל יח ח, משלוי כו כב): **"דברי נרגן כמתלהמים, והם ירידו חדרי בטן"** (סעיף 14).

- לשימוש דיבורים נעימים (משל ט ז-ד): **"צוף דברי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם"** (סעיף 15).

- ראו גם: **מפרי פי איש - תוכאות של דיבורים טובים ורעים.**

שמירת העיניים והראיה

התנ"ך מתאר חטאיהם וצרותם שגרכמו כתוצאה מראיה מראיתם דברים רעים או מפתים, למשל:

הפסוק הוא גם מثال לשמיירת העיניים מבחינה רוחנית. כל דבר שאחנו רואים משפיע על המחשבות שלנו, וכי לשומר על בריאות הנפש צריך להשתדל שלא לראות דברים המעוררים בנו מחשבות שליליות, למשל, מי שנותה להתעצבן בקלות, עדיף שיסתכל **ישר** קדימה כשהוא חולץ ברחוב, ולא יפנה את מבטו לכיוון כוורות העיתונים; מי שנותה להימשך לנשים, עדיף שיסתכל רק **לנגדו**, רק על אשתו שהיא "עזר כנגדו", ולא "יפזול לצדדים" אל נשים אחרות.

משליז כ"כ : רגליים

"**פלס מעגל רגלי**, וכל דרכיך יכונו. אל תט ימין ושמאל; הסר **רגלן מרע**"

אחד האמצעים המומלצים לשימירה על בריאות הלב הוא הליכה רגלית. ההליכה צריכה להיות שוקלה ומותאמת למצב הבריאותי של האדם, ולכן הפסוק מלמד שיש **toplach** - לשקל ולהזין את **מעגל רגלי** - המסלול המחוורי שבו אנחנו הולכים ברגליינו. מצד שני, יש מקומות שההליכה אליהם עלולה פגוע בבריאותנו, למשל איזוריהם עם אויר מזוהם, מסעדות עם אוכל מזיק לבריאות ועוד; יש **להסיר** ממסלול ההליכה שלנו מקומות רעים כאלה.

מעגל רגלי הוא גם מثال להרגלים הקבועים ולסדר היום הקבוע שלנו. כדי לשמר על בריאות הנפש, יש **toplach** - לשמר על איזו **בהרגלים** הקבועים שלנו, לדאוג שבסדר היום שלנו יש מקום לכל הצרכים הגוףניים והנפשיים (סעיף 109); ולהסיר מהרגלים שלנו מעשים רעים ומזיקים: "אל תמה עצמך ימין ושמאל מדרך המצוות, אבל מרע הסר רגלי מכל וכל" (מצוחהה דוד).

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהמטרה העיקרית של הקטעה היא השמירה על בריאות הגוף, ולשם כך יש לשמר גם על כלליים של הרגינות ותקינה, שהרי בריאות הנפש משפיעה על בריאות הגוף.

2. ואפשר גם לפרש להיפך, שהמטרה העיקרית של הקטעה היא השמירה על כללי הרגינות, והקטעה מקשר אותם לאיברי הגוף כאמצעי זיכרון בלבד. רעיון דומה נמצא בפסוקים אחרים בספר משה, המלמדים צורך כתוב או לקשור את דברי החכמה על איברי הגוף השונים, כאמצעי זיכרון:

- משליז ג-ג : "**חסד** ואמת אל יעצובך ; **קשרם על לוח לבך**. ומצא חן ושכל טוב בעני**אלוהים ואדם**".

- משליז כא-כב : "**בני, אל יללו מעיניך**; נצור תושיה ומזמה. ויהיו חיים לנפשך ; והן לרגשותך".

- משליז כ-כא : "**נגזר בני מצות אביך** ; ואל תיטוש תורה אמרך. **קשרם על לוח תמייד ; ענדם על גורגותיך**".

- משליז ז-בג : "**שמור מצותי ותיה ; ותורתך כאישון עיניך**. **קשרם על אכבעותיך** ; **כתבם על לוח לבך**".

על-פי ספר הזוהר, לכל איבר ישן מצוות הקשורות אליו, ובכל פעם שאדם מקיים מצווה, הוא "מנקה", מבבחינה רוחנית, את האיבר הקשור אליה (ראו למשל שער קדושה בג).

רבי אלעזר אוצרי (חי לפני כ-400 שנה בצפת) הרחיב את הרעיון וחיבר ספר שלם שנקרא **ספר חרדים** - ובו רשם את כל מצוות התורה, כאשר הן מסודרות לפי איברי הגוף. הנה כמה דוגמאות למצוות הקשורות לאיברים שנזכרו בפרק זה :

- "**ימכל משמר נצור לך**" : פרק א : מצוות עשה מן התורה התלויות **בלב** : שיאמין שיש אלה... ליראה אותו... לירא מן המקדש... לאחוב כל איש מישראל... לאחוב את הגור... פרק ב : מצוות לא תעשה התלויות **בלב** : שלא יעלה על לב שיש אלה זולת הבורא... שלא יתאהה בלב להשיג ולקנות מכל מה שיძק לחברו... שלא להתגנות... שלא לכעוס..."

- "**עיניך לנוכח יביטהו**" : פרק ד : מצוות התלויות **בעיניים** : להסתכל **בציצית**... לבכות על אדם כשר שמת... אסור להסתכל בערים לשם זנות... ואפיקו שלא לשם זנות... שלא להסתכל בעבודה זורה..."

- "**לא אמרתי הט אזנק**" : פרק ה : מצוות התלויות **באזניות**..."

- "**לוזות שפתיהם הרחק מוך**" : פרק ו : מצוות עשה מן התורה התלויות בדיבור **בפה** וקנה : לכבד את אביו ואמו בדברים... להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה... לברך ברכות המזון..."

פסוק כ בָּנִי, לְדָבְרֵי הַקְשִׁיבָה, לֹא מִרְאֵת הַט אָזְנָבָן.

פסוק כא אֶל יַלְיוֹן מְעִינֵנִי, שָׁמָרֵם בְּתוֹךְ לְבָבָן.

פסוק כב כִּי חַיִים הֵם לִמְצַאֵיכֶם, וְלֹכֶל בְּשָׂרוֹ מְרֻפָא.

פסוק כג מִכֶּל מִשְׁמָר נִצְרָב לְבָבָן, כִּי מִמְנוֹ תֹּצְאֹת חַיִים.

פסוק כד הַסְּרֵר מִמֶּנּוּ עֲקָשׂוֹת פָּה, וְלוֹזֹות שְׁפָתִים הַרְחָק מִמֶּנּוּ.

פסוק כה עִינֵנִיךְ לֹן כְּחָיְבֵיתָיו, וּעֲפָעֵפִיךְ יִשְׁרָרוּ גָּדָן.

פסוקכו פָּלֵס מַעֲגָל רַגְלָבָן, וְכָל קְרַכְיָד יְבָנוּ.

פסוק כו אֶל פָּת יְמִין וְשִׁמְאָול, הַסְּרֵר רַגְלָן מְרֻעָה.

נתיאחס לחמשת הפסוקים האחרונים, המתיחסים לארבעה איברי גוף שונים שיש לשמור על בריאותם :

משל ד כג : לב

"מִכֶּל מִשְׁמָר נִצְרָב לְבָבָן, כִּי מִמְנוֹ תֹּצְאֹת חַיִים"

האיבר שהכי חשוב לשומר עליו הוא הלב, כי ממנו יוצא הדם הנוטן חיים לכל הגוף. מחלות לב נחשות לאחד מגורמי המות העיקריים בחברות של שפע. החברה הישראלית בימי שלמה המלך הייתה חברה של שפע (מלכים א' כ) : "יהודה וישראל רבי כחול אשר על הים לרבות, אכלים ושתים ושמחים", ומסתבר שגם אצל היו מחלות לב - מכאן הדגש על שמירת הלב.

לב בלשון המקרא משמעו גם **פנימיות**, מקום המחשבות והרגשות (עמ' 411) ; גם במשמעות זו הלב הוא האיבר שהכי חשוב לשומר עליו, כי המחשבות והרגשות גורמות להפרשת ההורמוניים המשפיעים באופן משמעותי על בריאותו של האדם - מחשבות עצובניות ומתחות עלולות לגרום לחץ דם גבוה ומחלות לב, ומחשבות רגעות ושםחות עשויהות לשפר את הבריאות - **כִּי מִמְנוֹ תֹּצְאֹת חַיִים**.

משל ד כד : פה

"הַסְּרֵר מִמֶּנּוּ עֲקָשׂוֹת פָּה, וְלוֹזֹות שְׁפָתִים הַרְחָק מִמֶּנּוּ"

גם לפה, ובפרט למזון שאנו מכינים לפניו, ישנה השפעה משמעותית על הבריאות. הפסוק מלמד שכדי לשומר על הבריאות יש **להסיר את התוכנה של עקשונות פה ולוות שפתים**, הפה המתנהג בעקבות והשפעת הנלוות, האוכלים מזון מעבר למה שהגוף צריך וגורמים להשמנה, או שאוכלים מזון מזיק ופוגעים בבריאות.

פה ושפתיים הם כמובן מثال לדיבור שאנו **מוציאים מפיינו**. **עייש** הוא עוקם וקשה (עמ' 373), נלו' הוא עוקם ונסתיר (עמ' 370) ; והכתוב מלמד, שכדי לשומר על בריאות הנפש יש להימנע משני סוגים הדיבורים העוקמים הללו (עמ' 163).

משל ד כה : עיניים

"עִינֵנִיךְ לֹנוֹכְחָיְבֵיתָיו, וּעֲפָעֵפִיךְ יִשְׁרָרוּ גָּדָן"

יש לשומר על בריאות העיניים מבחינה פיסית, על חדות הראייה.

העיניים משפיעות גם על בריאות הגוף. פעמים רבות אנחנו עושים דברים הגורמים לנו נזק, רק בגלל שהם נראים מושכים ו会议上ים, למשל לוקחים משכנתא כדי לקנות רכב 4x4 יפה, או אוכלים מאכלים מזיקים רק בגלל שיש בהם צבעי מאכל יפים ; מצד שני, לעיתים אנחנו גורמים לעצמנו נזק בגלל שאנו לא מספיק פוקחים את העיניים, למשל, חוזים כביש בלי להביט ימינה ושמאליה, או חוזמים על חוויה בלי לקרוא את כל הסעיפים. הכתוב מלמד שיש להביט **ישר**, כלומר, לפתח ראייה מדויקת, לראות בדיקות הדברים החשובים אבל לא להסתופת להסתכל על דברים מזיקים.

- משלו יב ד : "אשת חיל עטרת בעלה, וכרכב **בעצמותינו מבישה**" : אישה מבישה (עצלת ולא מוכשרת) פוגעת בבריאותו של בעלה, כי האיש ואשתו הם כמו עצמות בגוף אחד ; אבל אמרי נועם מרפאים את העצם - האיש המדבר אמרי נועם עם אשתו יכול לרפא את היחסים עמה, ולהפוך אותה מרכב **בעצמותיו לאשת חיל**.
- משלו יד ל : "חַיּוּ בָשָׂרִים לְבֵ מִרְפָּא, וּרְקָבֵ עֲצָמוֹת קְנָהָה" : קנאה באדם מצליח פוגעת בבריאות (סעיף 16), אך כשהאדם המצליח מדבר אמרי נועם, מדובר בחביבות ובנעימות עם כל מכניו, הם פחות נוטים לכאבו, וכך אמרי הנועם שלו **מרפאים את עצמותיהם**.

פסוקים דומים ומונוגדים

- דברורים נעימים מועילים לא רק לשומע אלא גם לדבר, משלו יא כה : "גַּפֵּשׁ בְּרָכָה תְּצִוָּן, וְמַרְוָה גַּם הוּא" - אדם שנפשו מלאה בברכה כלפי אנשים אחרים, זוכה לבראיות וشفע.
- כמו שהדיבור יכול לרפא, הוא יכול גם להרוו, ולכן דרשויה זהירות רבה כשמדוברים עם אדם הזקוק ל רפואי, משלו טוד : "מִרְפָּא לְשׁוֹן עַזׁׁ חַיִּים, וְסַלְפָּה בָּה שְׁבָר בָּרוּחַ" - סילוף ועיות בלשון המרפא עלול לשבור את רוחו של השומע.
- אפשר להגיד אמרי נועם לוזלת גם אם המחשבות שחוובים עליו הן לא טובות, אם הדבר נעשה במטרה להשלים אותו, משלו טו : "תְּעוּבַת הִ מְחַשְּׁבָת רָע, וְתְּהִרְמִים אָמְרִי נָעֵם" - היא שונא שאנשים חוחבים רע זה על זה, אך תhorים בעיניו הדיבורים שאנשים מדברים זה עם זה בוגעים - דברי ידידות ואהבה, דיבורים מתוקים המרפאים את השנאה.
- ראו גם : דבר בספר משלוי (סעיף 396), מתק רעהו מעצת נפש (סעיף 44).

16. בריאות על-ידי הרפיה

אחד האמצעים הייעילים ביותר לשימירה על בריאות הגוף הוא שליטה במחשבות:

משלו יד ל : "חַיּוּ בָשָׂרִים לְבֵ מִרְפָּא, וּרְקָבֵ עֲצָמוֹת קְנָהָה".

מרפאה = מרפאה = עוזב ומשחרר (ראו משמעויות נוספות של המילה - סעיף 434).

לב = מקום המחשבות והרגשות.

לב מרפאה = לב שמשחרר את המחשבות, לב שיודיע להפסיק לחוש על נושא מסוים.
עצמות = משל לגוף ולבריאות הגוף.

כאדם מקנא, המחשבות לא נוונות לו מנוחה, הוא רוצה להשיג בכל מחיר את מה שיש לאחרים, וררוב מתח

- הבריאות שלו עלולה להיפגע : "**ורקב עצמות - קנאה**" ; הקנאה אוכלת את עצמותיו ופוגעת בבריאות גופו.
- הפתורו הוא לפתח **לב מרפאה** = לב שיודיע לשחרר את המחשבות המזוקות ; הוא צריך לדעת להפסיק לחוש מחשבות מטרידות של קנאה, אז יהיה גופו בריאה יותר : "**חַיּוּ בָשָׂרִים - לְבֵ מִרְפָּא**".

פירושים נוספים

יש שפירשו את המילה **עצמות** כמשל **לעצימות**, האישיות העצמית של האדם : כאשר אדם מקנא בזולת, הוא מננה את האנרגיות הנפשיות שלו למחשבת על מה שיש לו זולת, וכתוכאה מכך מזניח את העצימות שלו, והוא נركבת - "**ורקב עצמות קנאה**" (משמעותו הרבה משה פליקס).

17. רפואי הנפש ורפואה הגוף

בספר משלוי, בריאות הגוף קשורה לבריאות הנפש. הדבר בולט במיוחד בקטע בן שמונה פסוקים, משלו ד כ-כו, הכלול 11 התייחסויות לאיברי גוף שונים :

אמרי נועם

כדי לדעת איך בדיקת רפואי לדיבור, יש להבין את משמעות המושג **נעם**.

נוועם קשור לידידות, אהבה וברית:

- שמואל ב א כ-כו : "שָׁאוֹל וַיַּהֲנֹתֵן, הַנְּאֶבֶים וְהַנְּעִימֶם בְּחִיָּה וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרְדוּ, מַנְשְׁרִים קָלוּ מְאֻרִיות גָּבוּרָה ... צָר לֵי עַלְיךָ אָחִי יְהוֹנָתֵן נְעַמֵּת לֵי מָאֵד נְפָלָתְךָ אַהֲבָתְךָ לֵי מַאֲהָבָת נְשָׂים"

- זכריה יא י : "וַיָּקַח אֶת מִקְלֵי אֶת **נעם** וְאֶגדָע אָתוֹ, לְהַפֵּר אֶת **ברִיתִי** אֲשֶׁר כָּרְתִּי אֶת כָּל הָעָם"

- תהילים קלג א : "שִׁיר הַמְּעוֹלָות לְדוֹד הַנָּה מָה טֹוב וְמָה **נעִים** שְׁבַת אֲחֵיכֶם גַּם יְחִיד"

אם כך, אפשר לרפא אדם חולה בכך שדברים עמו דיבורים של ידידות ואהבה.

נוועם קשור גם לשירים :

- שמואל ב כג א : "וַיָּאֹלֶה דָבְרִי דָוד הָאָחָרֶנִים ... מִשְׁיחָ אֱלֹהִי יַעֲקֹב וְנְעַמֵּן זְמָרוֹת יִשְׂרָאֵל"

- תהילים קמז א : "הַלְלוּ יְהָה, כִּי טֹוב זְמָרָה אֱלֹהִינוּ, כִּי **נעִים** נָאוֹת תְּהִלָּה"

אם כך, אפשר לרפא אדם חולה בכך שרים לו שירים יפים.

נוועם קשור גם לנוכחות הי':

- תהילים כז ד : "אַחֲת שָׁאַלְתִּי מֵאַת הֵי אָתָה אַבְקָשׁ, שְׁבַתִּי בְּבֵית הֵי כֵל יְמִי חַי לְחֹזֹות **בְּנוּמָה** הֵי וְלַבְּקָר בְּהִיכָּלוֹ"

אם כך, אפשר לרפא אדם חולה בכך דברים שמראים לו את נוכחות הי' בכל מקום ובכל אירוע שקרה לו.

נוועם קשור גם לחכמה :

- משלibi כי : "כִּי תָבֹא חַכְמָה בְּלִבְךָ, וְדַעַת לְנֶפֶשֶׁךָ וְנְעַמָּךָ"

- משליגז : "דַּרְכִּיה דַּרְכִּי **נעָם**, וְכָל נְתִיבוֹתִיה שְׁלָומָה"

אם כך, אפשר לרפא אדם חולה בכך דברים של חכמה ולימוד.

צוֹף דָבֵש

שלושה פסוקים נוספים בספר משלוי מדברים על **דָבֵש** כמשל, ונינתן ללמידה גם על ריפוי לדיבור:

- משלוי כד יג : "אָכַל בְּנֵי **דָבֵשׁ** כִּי טֹוב, וְגַפֵּת מִתּוֹק עַל **חַבְבָּן**" - לכל אחד יש טעם שונה, לכל אחד יש סוג אחר של דבש המתוֹק לחייכו. כך גם אמרי נועם - יש להתחאים לכל אחד את הדברים המתאימים לו, לא להשתמש בנוסחה אחידה. הדבר דרוש חכמה רבה, כמו שכתוב בפסוק שאחריו, הממשיל את החכמה לדבש : "כִּי דַעַת חַכְמָה לְנֶפֶשֶׁךָ, אִם מִצְאָת וְרִישׁ אַחֲרִית..."

- משלוי כהטו : "דָבֵשׁ מִצְאָת - אָכַל דִּירָךְ, פָּנוּ תְשַׁבְּעָנוּ וְהַקְּאָטוּ" - הדבש מועיל בנסיבות קטנה אך מזיק בנסיבות גדולות. וכך גם אמרי נועם - עם כל מתייקותם, יש להשתמש בהם במידה, כדי שלא לגרום לזולות למאוס בהם; כמו שכתוב בפסוק שאחריו "הַקְרָר רְגָלָךְ מִבֵּית רָעָךְ, פָּנוּ יִשְׁבָּעַךְ וְשַׁנְאָךְ".

- משלוי כה כז : "אָכַל **דָבֵשׁ** הָרְבָות לֹא טֹוב, וְחַקֵּר כְּבָדָם **כְּבָדָךְ**" - לא טוב להרבות באכילת דבש ולא טוב להרבות במחשבות על איך להשיג עוד כבוד; וכך גם אמרי נועם - לא טוב להשתמש בהם על-מנת להשיג כבוד מן הזולת. אמרוי נועם דורשים מהאומר להיות באוטה רמה של השומע, בגובה העיניים. מי שמנסה להשיג כבוד, כמו למשל פוליטיקאי שמנסה לנחים אבלים ב"אמרי נועם" מזוויאפים על-מנת להשיג את תמייניהם בקהל, לא יכול לרפא.

מרפא לעצם

אמרוי נועם מרפאים את העצמות, כלומר את הגוף; אבל לא רק את הגוף :

לפי זה, הדרך למנוע את כאבי הבطن היא להגיד את ההפך מדברי הנרגן: גם אם מישחו עשה לנו משהו רע - להשתדל לדzon אותו לפחות, להגיד שהוא בודאי فعل מתווך כוונה טובה ולא מתווך שנהה. כך התחווה האישית שלו תשתרף, וגם אש המריבה תכבה מהר יותר:

משלויכו כ: "באפס עצים תכבה אש, ובאין נרגן ישתק מדון" (סעיף 54).

מקורות ופירושים נוספים

הרענון המובא במאמר מתאים לתוצאות של מחקרים פסיכולוגיים שהtrapסמו, בין השאר, בספר "איינטלקנציה רגשית", מאת ד"ר דניאל גולמן, עמ' 82-76. ישן שלוש דרכם עיקריות שאנשים משתמשים בהן כדי להתמודד עם תחושים של כאס, וניתן לדרג אונן לפי רמת הייעילות שלהם:

- דרך אחת היא למכת "עט" הכאב - לצחוק על מי שהכאב אוננו או על אנשים אחרים בסביבה, לשבור חפצים או לבועוט בעצים. דרך זו נמצאה וכי פחותה עיליה. היא אמנים נוננת סיפוק רגעי, אבל לא מפחיתה את הכאב ולפעמים אף מאריכה את הזמן שהאדם סובל מעצבים.

- דרך שנייה היא למכת "הצדקה" - להתנק ממני שהכאב אוננו ולעסוק בפעולות רגעה, כגון למכת לטיל, לאכול ועוד. דרך זו נמצאה עיליה במקרים מסוימים, אם כי לפעמים המוח מנצל את זמן הרגעה כדי להעלות שוב ושוב את המחשבות המכעיסות בסגנון "איך הוא העז לעשות לי דבר כזה?" וכתוכאה מכדי תחחושת הכאב חזרה.

- דרך שלישיית היא למכת "נגד" הכאב - לחשב מוחשבות הפוכות מהמחשבות שגרמו לכאב, לדzon את האדם שהכאב אוננו לפחות, לראות את מעשיו בצורה חיובית יותר. דרך זו נמצאה העיליה ביותר, בהתאם לפסוקים - "דברי נרגן כמתלהמים והם ירידו חדרי בטן", "באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון".

המשמעות הכללית של הפסוק מוסכמת על רוב המפרשים, אך באופן מדויק יותר, ניתן לפרש את הפסוק בכמה דרכי שונות:

- **מיליה מתלהם** יכולות להיות שתי משמעותיו שונות: "מכה את עצמו" (כמו ש"מתלבש" = "מלביש את עצמו") או "מעמיד פנים שהוא מוכה" (כמו ש"מתהיה" = "מעמיד פנים שהוא יהודי").
- **הבטן** שכואבת יכולה להיות בטנו של הנרגן, או בטנו של השומע.

סביר את הפסוק לפי כל צירוף של פירושים:

חדרי בטן = בטנו של השומע

חדרי בטן = בטנו של הנרגן

דברי הנרגן כאילו מכבים את מי ששותם אותם, אך לא מכות חיצוניות אלא מכות פנימיות, שכן קשות יותר; הדברים יורדים וחודרים **לבטנו** של השומע ומכאיבים לו (מצותת דוד, הגר"א).

מתלהם = מתווך כוונה רעה, **כאילו מכבים את מכחה את עצמו** הנרגן עצמו, יורדים לתוך בטנו וגורמים לו כאבי בטן.

דברי הנרגן מציגים את הנרגן **כאילו הוא מוכה** וסובל למשה המכות נמצאות רק בדמיונו - הרבה יותר ממה שהוא באמת, והדברים האלה יורדים **בתוך הבטן שלו** (מלב"ם).

מתלהם = מתחזה למוכחה האדם הנרגן טוען שהוא מוכה, אך למשה המכות נמצאות רק בדמיונו - הרבה יותר ממה שהוא באמת, והוא מוכחים לתוכה בטן.

15. בריאות על-ידי דיבורים נעימים

דיבורים יכולים לרפא את הנפש וגם את הגוף:

משלויטו כ: "צוף דבש אמריוنعم, מתווך לנפש ומרפא לעצם"

מיישרים = באופן ישיר, ללא התיוניות ועכבות (סעיף 364); **יתהלך במישרים** = כשהליך רואה את הצבע, הוא הולך ישירות אל המוכר וקונה את היין; או: הינו הולך ישירות אל תוך פיו. הצבע מסיע להסיר את העכבות וההתוניות לכניה.

לחצי השני של הפסוק יש גם גירסת כתיב:

כי יתנו בכיס עינוי = המוכר נותן את עינו בכיסו של הלקווח: "הוא נתן עינו בכוֹס, וחנוני נתן עינוי בפִּס" (ויקרא רבה יב, רשי), זו המטרה העיקרית של צבעי המאכל. והותואתה של צבעי המאכל הללו:

משליל כג' לב: "**"אחריתו, כנחש ישך וכצפעני יפרש"**"

אחרית = זמן מאוחר יותר (סעיף 386); מאוחר יותר, לאחר שהאדם שתה, צבעי המאכל הם כמו רעל שמניגע מנחש הנושא ומצפעני המפריש ארס, והם גורמים נזק נוספת, בנוסף לנזק שנגרמת שתיה מוגזמת של יין. בצבעי מאכל יש קצת הונאה - הונאה של האינסטינקטים שלנו. הגוף שלנו רגיל להעריך את טיבם של מאכלים, בין היתר, על-פי הצבע שלהם, והשינוי המלאכותי של הצבע עלול לגרום לנו לצרוך מאכלים שאינם מתאימים לגופנו.

פירושים נוספים

כי יתנו בכוֹס עינוי יתהלך במישרים

1. פירשנו שהפסוק מתאר את השלב הראשון בהתמכרות - השלב שבו הקונה רק מסתכל על הצבע היפה של היין בכוֹס, והצבע גורם לו להושיט את ידו ישירות אל הכיס ולקנות את היין: "כי א' יתואה האדם לדרבנות במשתהנו, כי יתנו בכוֹס עינוי" (ביבונה).

2. באותו אופן ניתן גם לפרש: כל עוד הקונה רק מסתכל על היין, רק נותן בכוֹס את עינוי, והוא עדין הולך **במיישרים**; אך ברגע שייתן שם את פיו, הוא כבר לא יכול למלכת ישר (ע"פ מלבי"ט).

3. ואפשר גם לפירוש שהפסוק מתאר את ההתמכרות עצמה - לאחר שהקונה מתחילה לשותות, הוא מסיר מעצמו את כל העכבות והמעצורים הנפשיים (ראו גם יין ישך): "המרבה שכורות - כל עבירות דומות לו למישור, כל דרכיהם ישרים בעינויו" (רש"י), במיוחד בתחום שבינה "כי יתנו בכוֹס עינוי... לשון נקי הוא... יתהלך במישרים - סוף שאשתו אומרת לו יכשושנה אדومة ראייתו ואינו פורש" (ויקרא רבה יב א).

4. וחוץ פירושו גם, שהפסוק מתאר את התוצאות הכלכליות של ההתמכרות - הבית נשאר ריק ושותה כמו מישור, אחרי שהשתיין מוכך את כל חפציו כדי להשיג יין: "סוף לדהוא עביד ביתיה מישרא,ימה הדין קדרה דנהשת עביך - קדרא דחספה עבדאי, מזבין לה ושתי חмерא בטימיהה" (ויקרא רבה יב א).

14. כאבי בטן כתוצאה ממחשבות שליליות

הרבה פעמים, בזמן מריבה או אחريיה, מרגשים הרגשה רעה בבטן. כדי ללמד איך למנוע את ההרגשה הרעה הזאת, נקרא בספר משליל:

משליל ייחח: "**דברי נרגן כמתלה מים, והם ירידו חדרי בטן**" (ובן משליל כו כב).

להיות נרגן זה לחשוב שהזולת فعل מתווך כוונה רעה (סעיף 371); לחשוב שאנשים עשו לנו מה שעשו, מתווך שנאה או רצון לפגוע בנו.

המילה **מתלהם** באה מהשורש "להם", שימושו כמו "הלים", קלומר "הייכה מכח כואבת".

הבטן נחשבת **במקום הרגשות המיידיים**, רגשות הממלאים את האדם כתגובה מיידית לגירוי חיצוני.

אם כך, כשאדם טוען שהזולת فعل מתווך כוונה רעה, זה גורם מיידית להרגשה רעה בבטן.

נפש שבעה תבוס נופת = כשהאדם שבע, כל אוכל נוסף שהוא אוכל הופך לפטולות, כך שהוא כביכול רומס בבזיוון את המנה האחרונית המתוקה שהוא מנסה לדחוס לקיבתו. ומצד שני -
ונפש רעבה כל מר מתוק = כשהאדם רעב, כל אוכל שיוכל יהיה מתוק וטוב עבורו, כך האוכל יונצל בצורה הטובה ביותר.

מקורות ופירושים נוספים

1. פירשנו שהפסוק נותן עצה לבריאות הגוף (**נפש** = הצד החומריא של האישיות - סעיף 416). עצה זו מתאימה לדברי חז"ל "אדכנת - אכלו" (תלמוד בבלי ברכות טב:) , כאשרה רעב - אוכל; וכן המליך גם הרמב"ם, רופאו של צלאח א-דין, לפני כ-800 שנה : "עלילם לא יאכל אדם, אלא כשהוא רעב" (י"ד חזקה, דעתך ב').
 אך רוב המפרשים פירשו שהפסוק מתאר תופעה רגשית: כשהאדם שבע, הוא מוכן לרמוס בבזיוון גם משקה מתוק וטעים, אך כשהאדם רעב, כל דבר מר מorigש לו מתוק וטעים.
 מה המשמעות המעשית של הפסוק?
2. ניתן להבחינו בין נזקים אמיתיים לבין מתחזים: כשהאדם טוען שהוא רעב או נזקק, אך דוחה מאכלים שמצועים לו בטענה שהם לא מספיק טעימים או טובים עבורו, ייתכן שאפשר להסיק מכאן שהוא לא באמת רעב.
 רעיון דומה נמצא בספר בן סира: "לאמל' במאן יכול להמא? שב להמא מיניה": מי שנוטנים לו לחם, והוא אומר "איך אני יכול לאכול את הלחם בלי ממרח?!" - קחו ממנו את הלחם, כנראה הוא לא באמת רעב, אילו היה רעב, היה אוכל את הלחם בלי לשאול שאלות. אם כי, בתלמוד בבלי (סנהדרין ק:) היביאו אמר זה של בן סירה כדוגמה למאמר שגוי, אחת הסיבות שבגלן גנוו את ספרו.
3. אין טעם להשكيיע יותר מדי ברדיפה אחרי תענוגות חומריים, שהרי שימושים את התענוגות הללו, קציהם בהם ומחפשים תענוגות חדשים, כך שאף פעם אי אפשר להשיג אותם באמת, הם "לא יישנו כשיישנו, ויושנו כישלא יישנו" (מלבי"ם).
 - אולם, לא כל התענוגות החומריים הם מסווג זה, יש תענוגות רוחניים שהאדם שבע מהם לעיתים מרעיבו - שבע" ; ומצד שני, יש גם תענוגות רוחניים שהאדם שבע מהם לעיתים.
4. היה אפשר לפרש שה" **נפש** " מצינית לא את השבע והרעב החומריים אלא את השבע והרעב הרגשיים. לפי זה, הפסוק בא ללמדנו שלפעמים אנשים אוכלים ממתוקים מותך חסוך רגשי, ולכן כשהנפש שבעה מבחינה רגשית, האדם בז לממתוקים ואינו רודף אחריהם.
- אולם, לפי זה קשה להבין את החזי השני של הפסוק, שהרי כשהאדם רעב מבחינה רגשית, הוא לא רוצה לאכול מאכלים מרימים, אלא דווקא מאכלים מתוקים וטעימים.
5. ויתכן שהפסוק הוא משל קשרים חברתיים: כשהאדם יש הרבה חברים, הוא נוטה לזלול בהם, אך עליו להעלות בדיונו שואלי בעtid יהיה בודך, אז כל מכך יהיה יקר ומתוק בעיניו. לפי זה, הפסוק מתקשר לפוסקים הבאיםים (פוסקים ח-י), שגם הם מדברים על קשרים חברתיים (סעיף 130).

13. צבעי מאכל

צבעי מאכל הם חומרים שימושיים למצון כדי לשפר את צורתו החיצונית ולמכור אותו במחיר גבוה יותר. בדרך כלל אין להם ערך תזונתי, לעיתים הם גם מזיקים. צבעי מאכל נרמזים גם בספר משלוי.

משלוי כג לא: "אל תרא יין כי יתאדים, כי יתן בכיס (בפפוס) עיניו, יתהלך במישרים"

אל תרא יין כי יתאדים = אל תסתכל יותר מדי על צבעו האדום והיפפה של היין.

יין = איבר הראייה, וגם צבע וגווון (ראו בעין) ; **כי יתן בפפוס עיניו** = המזוג נתן עין - צבע - בתוך הכלוס, לפני שהוא מזוג את היין, כדי שהיין ייראה אדום יותר; וכটוצאה מכך גם הלוקח נתן את עינו וմבטו בכוס.

מקורות ופירושים נוספים

תפארת בחורים כוחם

גם הרבה יהנה גירונדי פירש שהכוונה לכוח פיסי, והוא גם הביא ראייה מדברי חז"ל המביעים רעיון דומה: "בן שלושים - לניח" (אבות ה א).

פסוקים נוספים בספר משלוי מלמדים על חשיבות הכוח הפיסי:

- משלוי כד: "גבר חכם בעוז, ואיש דעת מאמין כוח" (סעיף 270).
- משלוי לא יז: "הגרה בעוז מתניה, ותאמץ זרעותיה" (סעיף 11).

והדר זקנים שיבת

1. פירשנו **шибה** = גיל מבוגר. ויש שפירשו:

2. **шибה** = ישיבה, חכמה (דעת מקרא, חג"א): לזכנים ראוי להתפאר בחכמתם. בגיל צער ראיו להשיקע בכושר גופני, אך בגיל מבוגר הכושר הגוף ניכר כבר פחות חשוב, הגוף ממילא עומדת למות, וההשקעה הטובה ביותר היא דוקאה בחכמה.

3. **шибה** = שערות לבנות (רבי יהנה): לזכנים ראוי להתפאר בשערם הלבן, למרות שהוא מראה על חולשת הגוף, כי ככל תקופה בחיים יש תפקיד. הצעירים לא צריכים להתחפש לזכנים, והזכנים לא צריכים להתחפש לצעירים.

משפחחה שיש בה גם **תפארת בחורים** וגם **הדר זקנים** היא משפחחה שהולכת בדרך צודקת; ראו ליהנות מכל העולמות (סעיף 129).

מי שמנגנים בגאות והתפארות בכוחו עלול לנצל את כוחו לעשיית מעשים רעים, וכך להציג אותו ממעשי רעים, ה' מביא עליו פצעים ומחלות שיחלשו את כוחו, כפי שנאמר בפסוק הבא (משל כ ל) : "חברות פצע תמריק ברע, ומכות חזרי בטן".

11. כושר גופני לנשים

כושר גופני חשוב גם לנשים. כך ניתן ללמד ממעשיה של אשת חיל:

משלוי לא יז: "הגרה בעוז מתניה, ותאמץ זרעותיה"

חgra בעוז מתניה = הידקה את החgorה בכוח, כדי שתוכל לרווח ולעבד מהר יותר.

ותאמץ זרעותיה = חיזקה את שרירי הידיים שלה, כך שתוכל לעבוד ביעילות הרבה יותר: "חזקת זרעותיה במלאה" (מצוחה דוד).

12. לא לאכול כשלא רעבים

יש אנשים, שאף פעם לא ישאירו אוכל בצלחת, גם אם הם כבר שבעים ומלאים, כי "חבל לזרוק לפח". ספר משלוי מלמד, שכאשר האדם שבע וממשיך לאכול, זה גורע יותר מלזרוק לפח:

משלוי כוז: "נפש שבעה תבוס נופת, ונפש רעבה כל מר מtopic"

تبוס = תרמוס בbijou; **נופת** = דבש נוזלי; אם מנהגי הסעודה אז היו דומים לשלוינו, מסתבר שנגנו להגיש נופת בסוף הסעודה כ"מנה אחרונה".

בריאות

10. כושר גופני לגברים

11. כושר גופני לנשים

12. לא לאכול כשהלא רעבים

13. צבעי מאכל

14. כאבי בטן כתוצאה מחשבות שליליות

15. בריאות על-ידי דיבורים נעימים

16. בריאות על-ידי הרפיה

17. רפואית הנפש ורפואה הגוף

10. כושר גופני לגברים

עד כמה יש להשקיע בפיתוח הגוף והכוח הפיזי? שאלת זו הייתה אחת הגורמים לחלוקת קשה בין בניוּם בארץ ישראל לפני כמאה שנה.

הראייה קוק כתב: "ההתמלות, שעירוי ישראל עוסקים בה בארץ ישראל לחזק את גוףם בשביב להיות בנים אמיצי כה לאומה, היא משבלת את הכח הרוחני של הצדיקים העליונים, העוסקים ביחידים, לשם הקדושים, להרבות הבלטת האור האלקי בעולם... שיזחקו הנערים לחזק כחם ורוחם, בשביב גבורת האומה בכלל, עובdot הקודש זאת מעלה את השכינה מעלה מעלה, כעלתה עיי' שירות ותשבחות, שאמר דוד מלך ישראל בספר תהילים; אלא שע"י הכוונות העליונות עולה הנשמה הפנימית, וע"י המעשים המאמצים את גוף היחד לשם הכלל עולה הרוחניות החיצונית..." (אורות התchiaה ד'). לדבריו, לכושר גופני יש ערך רוחני נ gag.

רבנים מהעדת החרדית בירושלים התנגדו בתוקף לדברים אלה; הם ציטטו אותם על כרוזים שהפיצו בגנות הרב קוק, והשתמשו בהם כאחת הראיות לכך שדבריו של הרב קוק בספר "אורות" הם דברי כפירה, ויש להחרים את הספר ואת מחברו.

בספר משלוי ישנה ראה, לכארה, לגישתו של הרב קוק:

משלוי כת: "תפארת בחורים כחם, והדר זקנים שיבה"

תפארת בחורים כחם = הדבר שבו ראוי לבחורים להתפאר הוא הכוח הפיזי שלהם; מכאן ניתן להסיק, שהבחורים צריכים לעסוק בפעילויות גופניות ולשמור על כושר גופני, כדי שייהיה להם כוח להתפאר בו.

шибה = זקנה = גיל מבוגר; והדר זקנים שיבה = הדבר שבו ראוי לזכרים להתפאר הוא השיבה שלהם, שזכו להגיע לגיל מבוגר.

הפסוק רמז, שכאר האדם שומר על פוח וכושר גופני בגיל צעיר, הוא זוכה לארכיות ימים ו **шибה** בגיל מבוגר: כאשר בחורים מתפארים בכוחם, זקנים מתחדרים בשער השיבה שלהם.

- ובחילק הינקיי מתוארות - **אישה זרה** (אישה של איש זר, שבוגדת בבעלה), ו**אישה נכrichtה** (אישה שעזבה את עם ישראל ועברה עם אחר, ומנסה לפותת אנשים מעם ישראל לכלכת בעקבותיה).

במהשך הספר ישן כמה עצות ספציפיות המיעודות להתרומות עם גברים מסווגים, למשל בפרק א' (סעיף 89), פרק ד ו פרק ו (סעיף 92); וכן עצות להתרומות עם נשים מסווגות, למשל בפרק ה' (סעיף 94), פרק וו פרק ז' (סעיף 95).

גם בסוף הספר ישנו קטע המדבר על סכנות מסווגים שונים, משליל לכ: "תחת שלוש רגזה ארץ, ותחת ארבע לא **תוכל שאתה**" (סעיף 102). גם קטע זה הוא סימטרי ומתאר שני גברים ושתי נשים:

גברים (פסוק כב)	נשים (פסוק כג)
תחת עבד כי ימלוך,	תחת שנואה כי תיבעל,
ונבל כי ישבע לחם.	ושפחה כי תירש גברתה.

נסכם:

- יש ללמידה גם מהאב וגם מהאם, גם ממורים וגם ממורות במידה שווה;
- יש להיזהר גם מגברים מסווגים וגם מנשים מסווגות במידה שווה.

שני סוגים יצרים

כל פסוק בספר משליל מכיל, מלבד המשמעות הפשוטה, גם משללים (סעיף 6). לפיכך ניתן לפרש, שהגברים המשועכנים והנשיים המשועכנים, ספר משליל מזהיר אותנו מפניהם, אינם רק גברים ונשים ממש, אלא גם משל לכוונות נפשיים מסוימים. על-פי הגר"א:

- הגברים מסמלים את היוצר ה"כענסי" - יוצר האלימות - הרע והמרמה;
- והנשים מסמלות את היוצר ה"יתאוני" - יוצר המין - התאווה והחמדה.

זיגמודנד פרויד, אבי תורת הפסיכואנאליזה, ח'י כ-150 שנים אחרי הגר"א; בכתביו של פרויד נזכרים שני סוגים היוצרים הללו - יוצר הרס ויוצר המין - כשני היוצרים הבסיסיים שיש באדם; ייתכן שהוא שאב את הרעיון מהגר"א, או אולי מספר משללי.

בחלק מהמאורים בספר זה ישן הפניות המסתומנות בקו תחתית. בגרסה האינטראקטיבית של הספר, הפניות אלו הן קישורים SMBLים למאורים מורחבים.

רש"י, הנחשב לאחד מגדולי פרשנוי המקרא, אמר פעמיים לנכדו: "שאילו היה לו פנא, היה צריך לעשות פרושים אחרים, לפי הפשטות המתהדים בכל יום" (שב"ס על בראשית ז ב). החלום של רש"י הופך למציאות באתר ויקיטקסט, שכן זהו אתר פתוח, שבו הגולשים מוזמנים להגיב, לעורך, לשפץ ולהרחיב את הפירושים שלהם או של אחרים, "לפי הפשטות המתהדים בכל יום".

אם ברצונכם להגיב או לעורך מאמר כלשהו שנוצר בספר זה, פשוט כתבו את שמו או כמה מילות מפתח מתוכו במונע החיפוש החביב עליכם, הוסיפו לחיפוש את המילה "ויקיטקסט", ורוב הסיכויים שתגלו עותק של המאמר שנמצא באתר ויקיטקסט.

כמובן אפשר גם להוסיף מאמורים ופירושים חדשים. ייתכן שברגע זה ממש מישחו כותב מאמר המפרש את הפסוק ה-66. ואולי זה יהיה אתה?

9. נשים ולגברים כאחד

בספרי הדרכה מקובל כתוב משפט כמו "הספר כתוב בלשון זכר אך מיועד לגברים ולנשים במידה שווה". בספר משלוי לא מצאתי משפט מסוג זה, אולם, כבר בפתח הספר יש התיאchorות לגברים ולנשים:

משל Ach: "שמע בני מוסר אביך, ואל תש תורה אמר" (עמ' 126)

הפניה היא אכן אמונה אל תלמיד-בן, אבל המורים הם האב והאם; המילה **בני** משנה גם "תלמידי", ולכן **אביך** ו**אמך** הם המורים והמורה שלך, שיש ללמד מהם במידה שווה.

בהמשך הפרק ישנו שני קטעים שמთארים, כנראה, את מוסר האב ותורת האם:

- הקטע הבא (משל Ach) מתאים לתיאור **מוסר אביך**: קטע מאד גברי, על שודדים ורוצחים שננסים לפתות את הבן להצטרוף אליהם, והאב מזהיר את בנו "בני! אם יפותח חטאיהם - אל תבא!!".

- והקטע שאחריו (משל Ach) מתאים לתיאור **תורת אמך**: קטע נשוי, שהדמות הדוברת בו היא ממין נקבה: "חכמתה בחוץ תרנה, ברוחותתן תנוללה; בראש המיות תקרה, בפתחי שעריהם בעיר אמרה תאמר: עד מתי, פתים, תאבבו פתי...".

גברים ונשים נמצאים לא רק לצד החכוב של החכמה אלא גם לצד השלילי שלה - גם הפיתויים, ספר משלוי מזהיר מפניהם, כוללם גברים מסוכנים ונשים מסוכנות במידה שווה.

נאמר במשל Ach: "מוזימה תשמור עלייך, תבונה תנזרך", כלומר, המזימה והתבונה שומרות על האדם מפני סכנות ופיתויים; בקטע הבא (משל Ach) מפורטים שני סוגים של סכנות ופיתויים: גברים מסוכנים ונשים מסוכנות, והוא מתוארכות בשני קטעים מקבילים לגמרי:

גברים מסוכנים (יב-טו)	נשים מסוכנות (ט-ז-יט)
יב: <u>להציגך</u> מדרך רע; <u>ማיש</u> מדבר תהפוכות	טו: <u>להציגך</u> מאיישה זרה; מנכירה אמרה החליקה.
יג: <u>העוזבות</u> אורחות יושר, ללכת בדרכי חושך	יז: <u>העוזבות</u> אלוה נעריה; ואת ברית אלהיה שכחה.
יד: <u>הש machim</u> לעשות רע, יגלו בתהפוכות רע	יח: כי שחה אל מות ביתה; ואל רפאים מעגלותיה.
טו: אשר <u>אורחותיהם</u> עקשנים, ונלוזים במעגלותם	יט: כל באיה לא ישובון; ולא ישיגו <u>אורחות</u> חיים

בכל חלק ישן שתי דמויות:

- בחלק היזורי מתוארים איש שהולך ב דרך רע בגלו, ואיש רמאי שמדבר תהפוכות (= דברי צבאות, דעות מתחפכות על-פי אינטראקטיבים משתנים) בחושך ובסתר;

7. למה יש פסוקים שאין עליהם פירוש?

נאמר על שלמה המלך (מלכים א ה יב) : "וַיַּדְבֵּר שָׁלֹשָׁת אֱלֹפִים מִשְׁלָל וַיְהִי שִׁירוּ חֲמִשָּׁה וְאֶלֶף", אולם, בספר משלו ובספר קהילת ביחס רק 117 פסוקים, ובשיר השירים רק 117 פסוקים! גם אם נאמר שכל פסוק כולל שני משלים או שירים, אנחנו עדיין רוחקים מ-3000 משלים ו-1005 שירים! חז"ל חיצעו כמה תשובות לשאלת זו :

1. "וַיַּדְבֵּר שָׁלֹשָׁת אֱלֹפִים מִשְׁלָל - על כל דבר ודבר, ויהי שירו חמישה ואלף - אלף וחמשה טעמי על כל דבר ודבר.... וידבר שלושה אלף משל - על כל פסוק ופסוק, ויהי שירו חמישה ואלף - אלף וחמשה טעמי על כל משל ומשל. יהי מישלו אין כתיב כאן, אלא יהי שירו חמישה ואלף, שירו של משל, טעימה דמילתא" (בבאי אלעור בר אבינה משום רבבי אחא ורבינו, שיר השירים רבה פרשה א), ככלומר - המספר 3000 אינו מספר המשלים שנכתבו בספר משלוי, אלא מספר המשלים שלמה אמר על כל נושאibus ; ורק חלק קטן מתוכם נכתב. ריעוון דומה נמצא בתלמוד בבבלי (מגילה ז), שם נאמר שרק חלק קטן ממשלי שלמה נכתב - רק אותן ממשלים שנאמרו ברוח הקודש.
2. "חוורני על כל ספר ממשלי ולא מצינו שכחתי בו, אלא תשע מאות וחמש עשרה פסוקים, ואת אומר שלושה אלף ממשל! אלא שאין לך כל פסוק ופסוק שאין בו שנים ושלושה טעמי, כגון : גַּם זָהָב וְחַלִּי כְּתָם, גַּם זָהָב בְּאֵף חַיִיר. אל תהדר לפנֵי מלֵך, וּבָמָקוּם גְּדוּלִים אֶל תְּعִמּוֹד. אין צָרֵיךְ לוֹמֵר [שלא] תְּשִׁבֵּב, אַיִן צָרֵיךְ לוֹמֵר שְׁלָא תְּדַבֵּר." (רבי שמואל בר נחמן, שיר השירים רבה פרשה א). ככלומר, כל פסוק בספר ממשלי כולל, מעבר לריעון שכחוב בו בפירוש, גם רעיונות נוספים (סעיף 6). לדוגמה, הפסוק (משלי כה ו) "בָּמָקוּם גְּדוּלִים אֶל תְּעִמּוֹד" מלמד שלא לעמוד במקומות של אנשים גדולים ממוני, ומכאן ניתן להסיק, ב"קל וחומר", שלא לשבת במקומות או לדבר בפניהם בלי רשות. משני הפירושים הללו ניתן ללמוד, שהאדם צריך לسان את דבריו בכמה וכמה מסכנות : לא כל מה חשוב צריך להיות בפירוש, לא כל מה שאמורים צריך לכתוב, ולא כל מה שכותבים צריכים לפרסם. גם אני, הקטן, לא פרסמתי כאן את כל הפירושים שכחתי על פסוקים ממשלי, אלא רק את המעתים שנראו לי מעניינים יותר. עם זאת, הפירושים בספר זה מתווים דרך ייחודית בפרשנות המקרא - למצוא את המשמעות העששית בכל פסוק (סעיף 4). תקוטתי היא, שאחרי שתקראו את הספר, תוכלו לפרש בעצמכם גם את שאר 915 הפסוקים בספר ממשלי, ואולי גם את שאר 23202 הפסוקים בתנ"ך.

8. לעיוון נסף

"יש כל-כך הרבה ספרים שהייתי רוצה לכתוב. הייתי רוצה לעשות שימוש רשמי של משפטים, שככל אחד מהם הוא כותרת של ספר שאני רוצה לחבר, וכי יזכיר את הרשימה, יוכל להבין מתוך הכותרת מה כתוב בספר, גם בלי שיקרא את הספר" (לע"פ "מעש בשבייל הלב" מאת דוד זל).

יתכן שזה בדיקת מה שעשה שלמה בספר ממשלי. כל פסוק בספר ממשלי הוא כותרת של ספר. שלמה לא הספיק לכתוב את כל הספרים, אך מתוך התבוננות בפסוקים ניתן לנסות ולהבין מה היה כתוב בספר, אילו שלמה היה כותב אותו.

בספר ממשלי ישנו 915 פסוקים, והספר הזה הוא רק ספר אחד. מובן שאי אפשר להכניס 915 ספרים לתוך ספר אחד, ולכן הספר הזה נותן רק טעימה קטנה - רק חלק קטן מהפסוקים, ורק חלק קטן מהטכניקות שהיו כתובים בספר" של כל פסוק ופסוק.

אחד המטרות של ספר ממשלי היא לגרום לקוראים להמשיך ללמידה גם אחרי שסיימו אותו :

- ממשליiah : "ישמע חכם ו يوسف לך, ונבון תחבלות יקנה" (סעיף 280)
- ממשלייט : "תן לחכם ויחכם עוד, הוידע לצדיק ו يوسف לך"

אם ברצונכם להמשיך ללמידה על ספר ממשלי, המקום הטוב ביותר לעשות זאת הוא באינטרנט. באתר ויקיפדיה ("יחח צעיר") של אתר ויקיפדיה ניתן למצוא פירוש תמציתי על כל הפרקים בספר ממשלי, ופירוש מפורט על 665 פסוקים בספר ממשלי וכ-1000 פסוקים בספרים אחרים (נכון לחודש תשרי ה'תש"ע). כל המאמרים המופיעים בספר זה מצויים שם במחודורה מורחבת.

משל הוא, כמו בלשון ימינו, מאמר שמטרתו להסביר רעיון מורכב על-ידי השוואתו לתופעה פשוטה ו邏輯ית יותר.

מליצה היא התרגום של המثل, כמו ש"מליץ" הוא מתרגם (בראשית מב כג) : "וְהָם לَا יִדּוּ כִּי שָׁמַעْ יוֹסֵף, כִּי הַמְלִיצֵץ בְּבִנְתָּמָם", כלומר, המליצה היא הנמשל.

כשקוראים את ספר משלוי, צריך להבין לא רק את **המליצה** - לא רק את הנמשל - אלא גם את **המשל**, כי שניהם נכללים בכוונת המחבר; ולא רק את **ה奇特ות** כלומר הרוינות העמוקים המוצפנים בדברים, אלא גם את **דברי החכמים** - הדברים שבהם החכמים משתמשים כדי לתאר את אותם רעיונות, כי גם בהם יש רעיונות חשובים בפני עצם.

לדוגמה, הספר מזהיר את האדם כמה פעמים מפני אישה נואפת (במיוחד בפרק ה, ו, ז) :

- **המשל** הוא נכון **בפני עצמו** - אכן יש להיזהר מפני אישה נואפת, ובספר ישן כמה עצות שמטרתן לעוזר אדם בכך ; אולם -
- **למשל זה** יש גם **מליצה** - האישה הנואפת היא גם משל ליצר המין או לתואה באופן כללי, והעצות בספר עוזרות לאדם גם בהתחדשות זו (כך פירש הגרא"א ; ראו זכר ונΚבה בספר משלוי - סעיף 9) ;
- וגם **למליצה** הזאת יש **מליצה** - הניאור בכל התנ"ך הוא משל ליאור רוחני בתחום האמונה - עזיבת ה' ופניה אל אלהי נכר (כך פירש רש"י ; ראו למטה).

מטרתו של ספר זה היא לתת עצות מעשיות, וכי שעצות יהיו מעשיות, לפחות נאלצתי לבחור רק פירוש אחד לכל פסוק - הפירוש שנראה לי הכى פשוט, כדי שאוכל להתמקד בו. אולם, כדי שלא להזניח לגמרי את שאר הפירושים, שמתי חלק מהם בתוך מסגרת אפורה בתחתייה הדף, שם גם השתדלתי להסביר בקצרה מידע הפירוש שבחרתי נראה לי הכى פשוט.

פירושים נוספים

כבר לפסוק זה ישנו לפחות שני פירושים. הפירוש ש **מליצה** היא הנמשל לקוח מדברי מלבי"ם והגר"א, אולם רשי"י פירש להיפך - **משל** הוא התרגום (שנראה בלשונו "נמשל"), ו **מליצה** היא המילים שימושיים בהן (שנראות בלשונו "משל") : "כשאמר להצילך מאשה זורה ונבריה, שעלה עבדת אלילים נאמר, הרי **המשל**; ואף **המליצה**, שהוציא משלו בלשון אישת, הבן בה והיזהר מאשה זורה".

המסר של הפסוק, לפי שני הפירושים, זהה: "יש奇特ות בדברי החכמים, יש עומק לא יתנווד שקיים מאחוריו הדברים הפשוטים. בין אם זה להבין את המליצה ולא רק את המثل, או להבין את המילה ולא רק את הדברים הגלויים." (אורן בירון, "奇特ות ומליצות", אתר כיפה).

וחוץ למדוע מכאן מסר נוסף, והוא החיבור להתייחס בכבוד לחכמים. גם אם נראה לנו שהם טועים, כדאי שחשיבותם פערם, יתכן שהם דיברו בחידה אנחנו צרכיהם לעשות מאמץ ולפתור את החידה: "לך זה היה הקב"ה על כבודו של זקן ושל צדיקם, וכן הוא אומר להבין **משל ומליצה דברי חכמים וחידותם...**" (שמות הרבה לאטו).

פסוקים דומים

יש המפרשים באותו אופן את משל כי א : "תפוחי זהב **במשכיות כסף**, דבר דבר על אפניו" : כמו כדורי זהב יקרים, שנגנו לשים בתחום כלכלי כספי שגם הם יקרים, כך גם דברי החכמה - יש בהם רעיונות עמוקים ויקרים כמו זהב, הנמצאים בתחום משלים שגם הם עמוקים ויקרים כמו **כסף** (פירושים נוספים).

בפסקוק אחר נאמר, שאנשים חכמים נהגים לדבר בשפה מוצפנת, כך שכל אחד יוכל להבין רק את מה שהוא צריך להבין, משל כי יד : "חכמים יצפנו דעת, ופי אויל מהתא קרבאה" (סעיף 180). בפסקוק שלנו נאמר, ספר משלוי מסיע לומד להבין **"דברי חכמים וחידותם"**, כלומר ספר משלוי הוא מפתח לפיענוח הצופן.

- ויש עצות מתחכਮות יותר, שנעדו לעזר לחכמים ללמידה - **ישמע חכם ויזוף לך**; ולעזר לבוגנים להבין עוד יותר - **ונבען תחכחות יקננה**.

השילוב של עצות שונות בספר אחד הוא עייתי: אם החכמים והבוגנים יקראו את הספר - הם עלולים להשעתם מהעצות הפשוטות שנעדו לפתאים ולנעירים, כי הם כבר יודעים אותן!

שלמה הרוי יכול לחלק את העצות הללו לספרים נפרדים - ספר אחד לפתאים ונערם, וספר אחר לחכמים ובוגנים; מדוע לא עשה כן?

כדי לענות לשאלת נعيין שוב בפסוקים ג-ד, ונשים לב במיוחד למילה הראשונה של כל פסוק:

לקחת מוסר השכל; צדק ומושפט ומישרים.

لتת לפתאים ערמיה; לנער דעת ומצמה.

בפסוק ג נאמר שצריך **לקחת**, ובפסוק ד נאמר שצריך **لتת**. נראה, למי שצריך לתת בפסוק ד הוא מי שלקח בפסוק ג, כמו בפסוק שנמצא בהמשך (משלוי ד ב): **"כי לך טוב נתתי לכם, תורה אל תעוזו"**.

מטרת הספר היא, שהקורא ייקח מן הספר מוסר השכל, ואז יילך וויתנו אותו לפתאים. כי יש אנשים, שמרוב פתיותם בכלל לא מודעים לכך שהם פתויים, ולא עולה על דעתם לבקש עצות אחרים או לקרוא עצות בספרים, והם גם לא יקראו את ספר משלוי. אסור להפקייר את האנשים האלה! זהה חובתם של החכמים והבוגנים, שקוראים בספר ולוקחים ממנו עצות, לקרוא גם את העצות הפשוטות המינועדות לפתאים, ואז ליכת וללמוד אותם - **"לקחת מוסר השכל... - לתת לפתאים ערמיה..."!**

לדוגמא: אתם, כאנשים פיקחים, בוודאי קוראים בכל שבוע את מדורי הרצනות בעיתון, יודעים להיזהר מנוכלים, ולא מתפתים אף-פעם לחת לזרים גישה לחשבון הבנק שלכם; אולם, כאשרם הולכים ברחוב, אתם רואים אנשים חשודים שמחתיימים עובי-אורח על הוראת-קבוע לחיבור חשבון; לפי ספר משלוי, זהה חובתכם להזהיר אותם ולתת לפתאים ערמיה - להסביר להם את הסכנות, כדי שגם הם יידעו לא להתפתות.

ולכן, גם אם נראה לכם שהעצות בספר הזה פשוטות וモבינות מאליהם - **ייתכן** שלאחרים הן עשוויות להוועיל.

מקורות ופירושים נוספים

החוoba למד את הפתויים נזכرت גם בהמשך הספר: בפרק ח, הוכחה קוראת אל ה"אישים" (האנשים החשובים), ומצווה עליהם (משל ח ד-ה): **"אליכם אישים אקרים... הבינו פתאים ערמיה..."** - עוזרו לפתויים להבין את ערמוניותם של הנוכלים, כדי שיידעו להיזהר מהם (סעיף 277).

המושגים **ערמה** ו**מצימה** נזכרים בתני'ך כמה פעמים במשמעות שלילית - הטעיה ותחבולה שטירה להזיק; אך בפסוקנו יש להם משמעות חיובית - זהירות מהטעויות ומתחבולות שעולות להזיק (ראו **עורמה** ו**מצימה** - מתי זה טוב? - סעיף 88).

יש שהסיקו מהפסוק **"لتת לפתאים ערמיה"**, שיש להשאיר בתבי הספר גם תלמידים פחות מוכשרים, "סתאים", ולא להקים בתבי ספר לחכמים בלבד: **"קשה עלי** כאשר שמעתי על אודות חסריון מה לשבול על הציגו, הגורם **לייחדים** לעזוב את היישיבה... **אחו** שוב **לייתר** נനן לחתנגלא ולסבול ולקרב בכל מה שאפשר, וזה כל פרי של הישיבה **لتת לפתאים ערמה** ולתוועם בינה, ואין מקום להאישים את השובבים, כי הלא **"עיר פרא אדם يولד"**, ועלינו להשתדל בזה בכל מחיר, ופעמים ימין דזהה ושמאל מקרבת, ופעמים לקרב בשתי ידים..." (אגרות חזון איש – א, פא); כמו כן, כל עוד הם בעלי אישיות הגונה ואינם פוגעים באחרים.

6. למה יש יותר מפירוש אחד לכל פסוק?

לכל הפסוקים בספר משלו יש יותר מפירוש אפשרי אחד. וזה לא נובע רק מכך שאנו לא יודעים מהו הפירוש הנכון, אלא זה חלק בלתי נפרד מאופיו של הספר. כבר בהקדמה בספר נאמר:

משל א': **"להבין משל ומליצה, דברי החכמים וחידתם"**

גם בהמשך דבריו מדגיש המחבר, שהלימוד בספר משלוי לא מיועד להיות חוויה אינטלקטואלית-שכלית בלבד (משל א ז) : "יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר..." : הלימוד של "דעת חכמה ומוסר", שנזכרו בפסק, בצריך להתחיל ברגש של יראת כבוד כלפי ה' (סעיף 281).

גם אני, הקטן, כשלמדתי את ספר משלוי, השתדלתי למצוא בכל פסק ופסק את המשמעות המשנית עברוי,adam פרטני וכחלק מהציבור, כדי לקיים את ההנחה "ליקחת מוסר השכל, צדק ומשפט ומיישרים... יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר".

ספר זה כולל לפחות מהמסקנות שהגעתי אליו. המסקנות נועדו בעיקר עברוי, ואני מפרשם אותן בתקופה שחון יועילו גם אחרים.

אני מצהיר בזוה, שאין לי כל הסמכה לתת ייעוץ היבטי, רפואי, משפטית, רפואית, תזונתי, נפשי, רוחני, מדיני, בטחוני, כלכלי, ממוני, חינוכי, חברתי או כל ייעוץ אחר.

יש להתייחס אל העצות הכתובות כאן כאלו חומר למחשבתנו, שטרתו לעודד את הקוראים לחשב ולהסיק מסקנות בעצמם - "ליקחת מוסר השכל, צדק ומשפט ומיישרים".

מקורות ופירושים נוספים

ישנם מקורות רבים המדגימים את העקרון הנזכר במאמר זה, שהלימוד צריך להיות למטרת מעשית :

- בטורה, דברים ה א : "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁא אֱלֹהִים לְעֵמֶק יִשְׂרָאֵל שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת הַחَקִים וְאֶת הַמִּשְׁפְּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דִּבֶּר בָּאוֹנִיכֶם הַיּוֹם, וְלִמְדָתָם אַתֶּם, וְשִׁמְרָתָם לְעַשְׂתָם".
- במשנה, "כל שמעינו מרבין מהכמתו, חכמו מהתקימתו. וכל שחכמו מרבה מעשיינו, אין חכמו מהתקימתו" (רבי חיינא בן דוסא, אבות ג ט) - מי שלומד הרבה חכמה, אך מסיק רק מעט מסקנות מעשית מהחכמה שלמד - חכמו תומוסס ותיעלים.
- ומצד שני, "הלוומד על מנת לעשות, מפסיק בידו ללמידה וללמוד לשמר ולעשות" (רבי ישמעאל, אבות ד ח).

5. למה יש כאן אמרים ברמה לא אחידה?

חלק מהعظות שתמצאו כאן עלולות להיראות לכם פשוטות מדי. זה לא בטעות - זה בכוונה. גם בספר משלוי זה כך.

נקרא את הקדמה בספר (משל א א-ה) :

משל של מה בנו קוז מלך ירושאל.

לדעת חכמה ומוסר ; לךין אמר בינה.

ליקחת מוסר השכל ; צדק ומשפט ומיישרים.

לחת לפתחים - ערמה ; לנער - דעת ומזמה.

ישמע חכם - וויסף לחת ; ונבון - תפחים יקנה.

הספר נפתח בהצהרת כוונות של המחבר - מה אמרו להיות בספר, ולמי הוא מיועד. מפסוקים ד-ה נראה, שהספר מיועד לארבע קבוצות שונות :

- מצד אחד, הוא מיועד **לפתאים** (= אנשים שמתפתחים בקלות - סעיף 377); **ולנערים** (= צעירים חסרי-ניסיון);
- ומצד שני, הוא מיועד **לחכמים** (= אנשים שאוהבים ללמידה - סעיף 360), **ולנגבונים** (= אנשים שאוהבים לחושב - סעיף 382);

ואכן, בספר משלוי ישנן עצות ברמות שונות :

- יש עצות פשוטות, שנועדו **לחת לפתחים ערמה** - לתת כללי-זהירות לאנשים שמתפתחים בקלות; או לתת **לנער דעת ומזמה** - לתת חכמת-חיים לאנשים חסרי-ניסיון;

- הרב דוד קליר, מרצה בתנועת אל עמי, נתן הרצאות על ספר משלו בבית הכנסת "אהוה" קריית מוצקין (לפני כ-3 שנים).
- אוורי יעקב בירן, הכותב פירוש נרחב ומפורט כמעט לכל פסק בפרק א, ג. פירושיו מתפרסמים באתרם כיפה ונקודות חיבור.
- עוד מאמרם רבים שהתרפרסמו באתרים שונים באינטרנט, וניתן להגיע אליהם דרך המהדורות של הספר באינטרנט (ראו לעילו נספ" - סעיף 8).

מקורות ופירושים נוספים

הט אונך ושמע דברי חכמים

פירושנו על משלו כב יז : "הט אונך ושמע דברי חכמים, ולבק תשית לדעתינו" נובע מקטעה בתלמוד המתיחס לתנא רבי מאיר, שמד תורה מרבו שוחר בשאלת: "רבי מאיר, היכי גמר תורה מפומיה דיאחורי ? והאמר רב בר חנה אמר רבי יוחנן ... אם דומה הרוב למלאך הי' צבאות יבקשו תורה מפיחו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיחו ! - אמר ריש לקיש: רבי מאיר קרא אשכח ודרכש: הט אונך ושמע דברי חכמים ולבק תשית לדעתינו - "ילדעתם" לא נאמר אלא "ילדעתני". קשו קראי אהדי ! - לא קשיא: הא בגבור, הא בקתן." (תלמוד בבלי חגיגה טו:). כמובן, מכיוון שלמה המלך הרשה לעצמו ללימוד את דבריהם של חכמים אחרים, שאינם בהכרח ישראלים או צדיקים, כדי לשלב את דבריהם בספרו, הרי שמותר לכל אדם לעשות אותו הדבר ולימוד דברי חכמה מאנשיים שאינם צדיקים, ובבלבד שהוא אדם גזול בדורו (כמו שלמה בדורו), שיש לו צורך ללימוד את דברי החכמה האלו כדי להבאים אל רשות הרבים. מוטר לו לשמע את דברי החכמים האחרים - "הט אונך ושמע דברי חכמים", אך לא לסת להם להשפיע על ליבו. הלב צריך להיות מלא בדעת ה' - "ולבק תשית לדעתינו" (ראו גם חכמתו חיצונית למי שבוטח בה).

רש"י, בפירושו לפסוק זה, לא הגביל אותו לאדם גדול בלבד, אלא פירשו כהנחיה כללית: "הט אונך שמע דברי חכמים - ללימוד תורה מהכם כל שהוא, ולבק תשית לדעתינו - ואם לך רישע, לא תלמוד ממעשינו" (רש"י) אני, הקטן, השתדלתי שלא להביא בספר זה מקורות של אנשים רשעים כמו "אחר", אבל כן הבאתי מקורות ניטרליים העוזרים להבין את הרעונות והונאות בספר משלו.

אגור, איתייאל, אוכל, למואל

1. פירושנו על החכמים אגור בן יקה, איתייאל, אוכל ולמואל מלך משא מסתמך על מלבי"ם, ודומה לזה פירש הגאון מוויילנה.
2. אולם, לפי חז"ל ומפרשים אחרים, כל הכנויים הללו הם כינויים של שלמה המלך, המייצגים צדדים שונים באישיות שלו (ראו דברי אגור בן יקה).

4. ספר משלוי - ללימוד על-מנת לעשות

ספר משלוי נכתב לא כדי ללמד רעיונות עיוניים מופשטים, אלא כדי להיות מדריך מעשי לחיים. כבר בתחילת הספר, אחרי הפסוק המגדיר את הספר כספר של חכמה (משלוי א ב) : "ילדעת חכמה ומוסר, להבין אמרי בינה", נאמר שמטרת החכמה שבספר היא מעשית (משלוי א ג) : "ליקחת מוסר השכל, צדק ומשפט ומשירות" :

המחבר מבקש מהקוראים, שלא יסתפקו בקריאת פאסיבית אלא יקחו את הדברים, יסיקו מהם מסקנות ויפיקו מהם **מוסר השכל** שיוכלו ליישם בחיקם האישיים שלהם ;
המחבר מדגיש, שדברי החכמה שבספר זה מטרותם **צדקה ומשפט ומשירות** - לשפט公正 בצדקה ובירושר, ולתקן את מערכת המשפט ואת החברה כולה.

- ובתחלת פרק לא, משליל לא א: "דָבְרֵי לְמוֹאֵל מֶלֶךְ מִשְׁאָ, אֲשֶׁר יִסְרָתוּ אָמוֹ": לМОאֵל הוא שמו של מלך משא, מלך של שבת משא שהוא אחד משבטי ישמעאל הנזכר ב בראשית כה יד (מלבי"ס), אם כך מדובר בחכם שאינו מעם ישראל, ובכל זאת החליטו אנשי חזקה להכניס את דברי החכמה של אמו בספר משליל.

ספר משליל נועד לא רק להעביר לקוראים את דעתיו ורעיוןונו של המחבר, אלא גם לאפשר להם להבין את דבריהם של חכמים אחרים. כך נכתב כבר בהקדמה בספר:

- משליל או: "להבין משלול ומליצה, דברי חכמים ותידתם"

גם אני, הקטן, אסתפתי בספר זה את דבריהם של חכמים רבים - החל מדברי חז"ל והמפרשים, ועד לדבריהם של חכמים בני דורנו, מישראל ומאותות העולם. הנה רשימת המקורות העיקריים בספר זה, לפי זמנים:

- **תלמוד בבלי וירושלמי** (לפני כ-2000 שנה).

- **מדרש רבה** (לפני כ-1000 שנה).

- **ילקוט שמעוני** (לפני כ-1000 שנה), אוסף של מדרשי חז"ל, מסודרים על-פי סדר המקרא.

- **רש"י** (רבנו שלמה יצחקי, לפני כ-950 שנה), ליקט פירושים פסוקים מהתلمוד, המדרשים, ספרי הדקדוק והמלונים העתיקים, בחר מהם את הפירושים המתאימים לפשטוטו של מקרא, כתב אותם מחדש בקיצור, וסייע להם פיסוקם לסדר התנ"ך, וכך היה לרבות הראשון שכותב פירוש מסודר למקרא על-דרך הפשט. פירושו נמצא ב"מקראות גדולות".

- **הרבי משה קמחי** (לפני כ-850 שנה), הסביר את הקשר בין הפסוקים ה"דבקים", הסמכים זה לזה, שבקריאת ראשונה נראה שאין קשר ביניהם. פירושו על ספר משליל נמצא ב"מקראות גדולות" ונקרא בטעות על-שם הרב אברהם **בן עזרא**.

- **הרבי יונה גירונדי** (לפני כ-750 שנה), קישר את ספר משליל לעולם העשייה ותיקון המידות. הוא זיהה בכל פסוק את המשמעות המעשית-מוסרית, בין אדם לה', בין אדם לחברו ובין אדם לנפשו. פירושו על ספר משליל יצא לאחר מכן בידיו הרב יעקב ג' גלוסקין, הוצאת פלדהיים ירושלים היטשנ'ה.

- **רלב"ג** (הרבי לוי בן גרשום, לפני כ-700 שנה), קישר את ספר משליל לעולם מחשבה והמחקר הפילוסופי. הוא זיהה בכל פסוק את המשמעות הפילוסופית, בין אדם לשכלו ובין אדם לאמת. פירושו נמצא בחלק מהמהדורות של "מקראות גדולות".

- **הרבי דוד ובנו יהיאל אלטשולר** (לפני כ-300 שנה), תרגמו כל פסוק לעברית קללה ופשטota, והוסיפו פירוש למילים הקשות, ופירושם קרייא וברור גם לקורא בן זמנו. פירושם נמצא ב"מקראות גדולות" ונקרא **מצודות**, והוא מוחלך לשני חלקים - **מצודות דוד** (תרגום הפסוקים) ו **מצודות ציון** (פירוש המילים).

- **הרמץ'יל** (הרבי משה חיים לוצאטו, לפני כ-300 שנה), כתב את הספר **מסילת ישרים**, המתאר דרך להתקדמות הדרגתית בעבודת ה' וקיים מצוות, וסביר פסוקים רבים מהתנ"ך ומדרשי חז"ל הקשורים לנושאים אלה.

- **הగ"א** (הగאון רבבי אליהו מוילנה, לפני כ-250 שנה), קישר את ספר משליל לעולם הדרש, הרמז והסוד. הוא שילב בפירושו רעיונות פשוטים עם רעיונות קבליים נשבבים. פירושו על ספר משליל יצא לאחר מכן בידי הרב משה פיליפ, פתח תקופה ה'יתשנ'א".

- **הרבי שניאור זלמן מלאדיז** (האדמו"ר מייסד חסידות חב"ד, לפני כ-200 שנה), כתב את **ספר התניא** שבו הוא מסביר פסוקים מהתנ"ך ומדרשי חז"ל הקשורים לעבודת ה' ואהבת ישראל.

- **רבי נחמן מבברסלוב** (לפני כ-200 שנה), ספרו **ליקוטי מוהר"ן** כולל פירושים מקוריים לפסוקים רבים על-דרך החסידות.

- **מלבי"ס** (מאיר לייבוש בן יהיאל מיכל, לפני כ-150 שנה), מסיימתו הייתה לפרש את התנ"ך באופן שלא תהיה בו שום כפילות, שום משל שאינו מתאים למשול, ושום משפט בלי רעיון עמוק. לשם כך הוא עבר על מאות זוגות של מילים נרדפות בכל המקרא, וכך זיהה את המשמעות המדוייקת של כל מילה, ופרש את הפסוקים בהתאם למשמעותו. פירושו נמצא בחלק מהמהדורות של "מקראות גדולות".

- **אברהם אהובייה**, בספרו "ככל הכתוב" (לפני כ-30 שנה) פירש מאות פסוקים בדרכים חדשות ומקוריות.

- **פרופ' מרדי זר-כבוד ופרופ' יהודה קיל**, אספו עשרות פירושים ישנים וחדים, וכן תוכאות של מחקרים מתוחמים רבים הקשורים למקרא, וכך זיהו את הנסיבות המדוייקות של כל פסוק. הפרש יצא לאור בהוצאה מוסד הרב קווק, ירושלים ה'יתשנ"ד (לפני כ-25 שנה).

- **ד"ר דניאל גולמן**, ספרו "איןטלאגנצה רגשית" כולל אוסף של מחקרים מהשנים האחרונות, העוזרים להסביר חלק גדול מהפסוקים בספר משליל הקשורים לרגשות ויחסים בין אדם לחברו. תרגם מאנגלית עמוס כרמל, הוצאה מטר, תל אביב ה'יתשנ"ז (לפני כ-13 שנים).

חסד ואמת אל יעוזך = אם מישחו עשה עמך **חסד ואמת**, אסור לך לשוכח זאת - אסור לך לתת למשיים הטובים שלו לעזוב את זכרונך (פירושים נוספים).

קשרם על גורגוותיך, כתבם על לוח לבך = כל-כך חשוב לזכור, צריך להיעזר לשם כך בנסיבות מוחשיים כגון קירה וכתיבה ; ראו אמצעי זיכרון בתנין'.

ומצא חן וshall טוב בעיני אליהם ואדם = תמצא חן בעיני ה', כי ה' אוהב אנשים שיש להם מידת הכרת הטוב; וגם תמצא **shall טוב בעיני בני-אדם**, כי הם יראו שהשכל שלך חשוב בצורה חיובית וזכר את מי שעושה עמך **חסד ואמת**.

רק לאחר שזוכרים ומעריכים את המעשיים הטובים שעשו עמו, אפשר להמשיך ולהזק את הקשר עם ה', כמו שכתו בהמשך הקטע (משליג-היב) : **"בטה אל ה' בכל לבך... בכל דרכיך דעתך... ירא את ה'... כבד את ה'... מוסר ה' בני אל תמאס... כי את אשר יאהב ה' יוכית..."**.

תודה לה', שנתן חכמה לשלהמה.

תודה לשלהמה, שהעביר את החכמה הזאת להאה באמצאות ספר משלוי.

תודה להורי - דבר ז"ל ודינה תנדי'א, שגידלו וחינכו אותנו לאחוב תורה וחכמה.

תודה לעיל, שלימדה אותנו **"ללמוד על-מנת לעשות"**, לחפש בכל לימוד את המשמעות המעשית; וחלק מהפירושים כאן הם שלה.

תודה לחברותא שלי על כל הפסוקים בספר משלוי שלמדנו ביחד, ותפילה לה' שיזכה אותנו להמשך לימוד פורה.

תודה לכל מפרש ספר משלוי הותיקים והחדשים שנuzzרתי בהם (ראו מקורות - סעיף 3); **תודה** מיוחדת ליוצרים שננתנו לי רשות לפרסם כאן מיצירותיהם (ראו כל הזכיות שמורות - סעיף 1).

תודה לדפוס ברעם על העבודה והמקצועית בהדפסת מהדורתה הראשונה של הספר.

ו... **תודה** גם לך, שקראת עד כאן!

3. מקורות

ספר משלוי משלב בין חכמתו של שלמה המלך לבין חכמתם של חכמים אחרים. כך ניתן ללמידה מהhocותרוות המופיעות בספר :

- בפתחית הספר, משלוי א : **"משלוי שלמה בן דוד מלך ישראל"**; מכאן ועד סוף פרק ט נמצאים משלים ארוכים של שלמה, שככל אחד מהם כולל כמה פסוקים.

- בתחילת פרק י, משלוי א : **"משלוי שלמה..."**; מכאן ועד אמצע פרק כב נמצאים משלים קצרים של שלמה, שככל אחד מהם כולל פסוק אחד.

- בהמשך, משלוי כב יז : **"הט אזנק ושמע דברי חכמים..."**; עליך להאזין ולהבין את דבריהם של חכמים אחרים. מסתเบր שההמשך באים משלים כמה של חכמים אחרים, כפי שניתן ללמידה מהפסוק הבא :

- שני פרקים מאוחר יותר, משלוי כד כג : **"גם אלה לחתמים..."** : **"יעז הנה הם משלוי שלמה, ומכאן עד סוף הפרק הוא מלוקט מדברי חכמים אחרים"** (מלבי"ס, ודומה זהה הגר"א). המילה **גם** משמעה **בנוסף** לקובץ של משלים חכמים אחרים שנזכר לפני כן - אולי הכוונה למשלים שבסוף פרק כב.

- בתחילת הפרק הבא, משלוי כה : **"גם אלה משלוי שלמה, אשר העתיקו אנשי חזקה מלך יהודה"** : המילה **גם** משמעה **בנוסף** לשני הקבצים של משלוי שלמה שהופיעו בפתיחת הספר; אחרי משליהם של החכמים האחרים, חוזרים לקובץ של משלוי שלמה מכאן עד סוף פרק כט, והפעם אלו משלים שהתגלו והוכנסו בספר רק בתקופה מאוחרת יותר, בימי חזקהו מלך יהודה.

- בפתיחת פרק ל, משלוי לא : **"דברי אגור בן יקה המשא, נאם הגבר לאייתיאל לאיתיאל ואכל"** : **"בסיון זה העתיקו אנשי חזקה דברי חכם אחד שהיהשמו אגור בן יקה... שהסביר דבריהם לחכמים ששאלו ממנו דבריהם, פעם אחת השיב להם שישמו אייתיאל ופעם השיב לאייתיאל ואכל, שני החרכים אייתיאל ואכל שאלו ממנו והסביר להם"** (מלבי"ס).

אילו התורה הייתה ניתנת היום, ייתכן שהיא כתוב בה שהוא נמסר על-פי הרשyon הידוע בשם "שיתוף יצירתי" ("קריאטיב קומונס", [cc-by-sa](http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.he)) האומר בכך כך:

ניתן לך החופש

- לשתך - להעתיק, להפיץ ולהעביר את היצירה.
- לעבד - להכין יצירה נגזרת (לתרגם, לפרש, לאייר, לערוך...).

בכפוף לתנאים הבאים

- **ייחוס** - עליך ליחס את היצירה (لتת קרדיט) באופן המצוין על-ידי היוצר או מעניק הרישיוו ("להניד דבר בשם אומרו"). אך לא בשום אופן המרמז על כך שם תומכים בכך או בשימוש שלך ביצירה (למשל, אם תרגמתי על-דעת עצמי, אסור לי לטעון שהמחבר המקורי מסכים לתרגום זה, אלא אם כן הוא אכן קרא ואישר אותו).

- **שיתוף זהה** - אם תחליטי לשנות, לעבד או ליצור יצירה נגזרת בהתאם על יצירה זו, תוכל/י להפיץ את יצירתך החדש רק תחת אותו הרישיוו, רישיון דומה או רישיון תואם ("עה, אני בחיים - אף אתם בחיים").

- בכל שימוש חוזר או הפצה של היצירה عليك להבהיר לאחרים את תנאי הרישיוו ביצירה זו. הדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא לקשר לעמוד זה: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.he>.

רישיון זה תואם לרישיו שבו משתמשים באתרי תוכן מוביילים באינטרנט, כגון ויקיפדיה.

גם הספר שאתם אוחזים בידכם מוגש על-פי אותו הרישיו.

כמו אנשים טובים הרשו לי לפרסם מיצירותיהם בספר זה; הזכיות על יצירות אלו שמורות, כמובן, ליוצרים, ואין כפופות לרישיו הנ"ל אלא לחוקי מדינת ישראל:

- **פרופ' שלום רוזנברג** - המאמר בין שני טורים (עמ' 112), מתוך העלון "שבת בשבתו".

- המשורר גدعון נאור - השיר נוצר התאנה (עמ' 66), מתוך הקובץ "אהבה שאינה תלולה בדבר".

- אורה רבקה ויינגרט - המאמר מכמיס הפנים לפנים (עמ' 61), מתוך הספר "אור הלבנה" - בינה נשית בمعالית החיים". להזמנות: sachnashim.AT.shoresh.org.il, 02-5630769.

2. תודות

תנאי מקדים ללימוד תורה הוא הכרת הטוב - לזכור ולהעיר את המעשים הטובים שעשו עבורנו. והראיה - המשפט הראשון שה' אמר לבני ישראל, עוד לפני שקיבלו את התורה, היה:

שמעות יט ד-ה: "אתם ראיitem אשר עשתית למצרים, ואsha אתכם על כנפי נשרים, ואבא אתכם אליו. ועתה, אם שמווע תשמעו בקלי, ושמרתם את בריתי, והייתם לי סגלה מכל העמים, כי לי כל הארץ...".

הנחה ביסודו של משפט זה היא, בני ישראל יודעים להכיר טובה - הם יודעים לזכור ולהעיר את העבודה שה' היכה את אויביהם המצרים, והוציא אותם מצרים במהירות רבה. רק אנשים שמכירים טובה יכולים ללמד תורה מפי ה'.

גם בספר משלוי, כפתיחה קטעה שمدבר על קשר עם ה', נאמר:

משלוי ג-ד: "חסד ואמת אל יעזוב, קשורם על גרגורתייך, כתובם על לות לבך. ומצא חן ושכל טוב בעוני אלהים ואדם"

הביתוי "חסד ואמת" מופיע פעמים רבות בתנ"ך, והוא מציין מעשה טוב שמייחדו עבור מישהו אחר - בין אם מתוק אהבה ורצון להטיב ללא תמורה ("חסד"), או מתוק קיום של הבטחה והתחייבות ("אמת"); ראו חסד ואמת (עמ' 402).

הקדמה

1. כל הזכויות שמורות!
2. תודות
3. מקורות
4. ספר משלוי - ללימוד על-מנת לעשות
5. למה יש כאן מאמריים ברמה לא אחידה?
6. למה יש יותר מפירוש אחד לכל פסוק?
7. למה יש פסוקים שאין עליהם פירוש?
8. לעיון נוסף
9. לנשים ולגברים כאחד

1. כל הזכויות שמורות!

על-פי החוק המקובל במדינה, כל ספר מגון בזכויות יוצרים, ואסור להעתיק אותו ללא רשות. האיסור נועד לשומר על זכויותיהם הכלכליות של הספרים - שיוכלו לקבל תגמולים על עבודתם.

לפי זה, הייתה צריכה לשים כאן את הסמל "כל הזכויות שמורות" ולכתוב שאסור להעתיק כל חלק בספר זה ללא קבלת אישור בכתב ממנו.

אולם, בעולם התורה יש חוק אחר, כפי שאמרו חז"ל: "אמר קרא (דברים ז ה): י"ד אה למדתי אתכם חקקים ומשפטים, כאשר צוני הי אלהי, לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לדשחה" - מה אני בחינם, אף אתם בחינם...." (וב יהודה בשם רב, תלמוד בבלי, ברכות כט:) ; כמו שה' לימד את משה בחינם, כך משה לימד את בני ישראל בחינם, וכך הם צריכים להמשיך ולעשות בארץ - לא להפוך את התורה לעסק מסחרי שנועד להביא רווחים לבניו, אלא להפיץ וללמד אותה שלא על מנת לקבל פרט.

רעיון דומה נמצא בספר משלו:

משלו כג: "אמת קנה, ואל תמכר, חכמה ומוסר ובינה"

יש **לקנות**, להשكيע זמן וכסף כדי להשיג דברי אמת, אבל לא **למכור**, לא להפוך את דברי האמת שמצוות לעסק רוחני.

איך אפשר **לקנות** אם אף אחד לא **מוכר**? דרך אחת לעשות זאת היא על-ידי מכירת ספרים של דברי-תורה, עם רשיון העתקה חופשי. הספרים עולים כסף - כי היצירה שלהם עולה כסף (הדפסה, קריכה וכו'); אולם, הספר אינו מוכר את דבריו - הוא מאפשר לכל אחד שרצו בכך, להעתיק את הדברים באופן חופשי, למשל - לצלם את הספר במכונות צילום, ולשלם רק את הוצאות העתקה.

כך, המלמד אינו מוכר ואין הופך את התורה לעסק מסחרי; ומצד שני, הקונה משלם ומתייחס לתורה כאילם יקר וחשוב.

מכינה ישיבתית קדם צבאית "מגן שאל" – קריית חינוך נוקדים ע"ד

ב'ז

reg 1.6, 3

مکانیزم

© JAM

۲۷۸

רַב אִתְמָר כָּהֵן
רָאשׁ הַמְכִינָה הַקָּדָם צְבָאות
מֶמֶשׁ שָׂאֹל - נוֹקָדים

תוכן העניינים

9-1. הקדמות

10-17. בריאות	בין אדם לעצמו
18-32. חירות	
33-39. עצמאות כלכלית	
40-48. שמחה	
49-61. רגשות נוספים	
62-66. התמדה ועקביות	
67-77. סבלנות בדיון	
78-85. העמקה	
86-99. זהירות	
100-111. מתיינות, הדרגה ואייזון	
112-129. נישואין ומשפחה	בין אדם לחברו
130-144. ידידות, רעות	
145-150. שמחה לאיד	
151-157. לשון הרע	
158-165. אמת וشكර	
166-172. הבטחות	
173-180. סודות	
181-189. ויכוחים	
190-205. מחמהות וביקורת	
206-221. מריבה ופיסוס	
222-245. שלטון ומנהיגות	בין אדם למדינה
246-255. משפט וצדק	
256-266. שקר ועונש	
267-276. שלום ובטחון	
277-293. חינוך והוראה	
294-304. עושר	
305-317. עוני	
318-329. קשר עם ה'	בין אדם לה'
330-336. חשבון נפש והפקת לקחים	
337-350. תורה ומצוות	
351-385. טיפוסים ותכונות	מילונים והגדרות
386-440. ביטויים	

סגולות משלি

עצות מקוריות בנושאים מגוונים

על-פי ספר משלি שלמה והמפרשים המסורתיים

אראל סגל

טלפון : 048490663

דואל : erelsgl@gmail.com

אתר : <http://tora.us.fm/tnk1>

מהדורת קדם-בכורה

יום ראשון כ"א חשוון תש"ע

רוצחים לסייע? אתם יכולים:

אני רוצה להוציא מהדורה חדשה קצרה פי 2.

אם תסמננו כ-50% מהסעיפים שאיתם אהבתם יותר ממה אחרים,

זה יעזור לי לבחור מה להכניס מהדורה הבאה.

גם הערות האחרות יתקבלו בשמחה.

תודה!

ראו סעיף 1 בהמשך

חלק מהזכויות שמורות